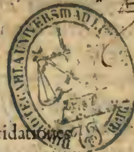

BENEDICTI ARIAE MONTANI ELVCIDATIONES IN QVATVOR EVANGELIA,

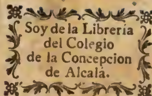
MATTHÆI,
MARCI,
LVCÆ &
IOHANNIS.

Quibus accedunt eiusdem elucidationes in Acta Apostolorum.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini
Architypographi Regij.
M. D. LXXV.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS *Priuilegio cautum est, ne quis alius præter Christophorum Plantinum, librum hunc, cui titulus est,* Bend. Ariæ Montani elucidationes in quatuor Euangelia, & Acta Apostolorum : *intra decennium imprimat, aut impressum in suas ditiones importet, venalémue habeat. qui secùs faxit, pœna fisco Regio exoluenda multabitur : vt latiùs in Regio diplomate expressum est, Dato Bruxellæ* III. *Aprilis* M. D. LXXIII. *ante Pascha.*

Subsign.

I. De Perre.

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM CATHOLICAM ROM. EIVSDEMQVE PONTIFICEM SVMMVM ET LEGITIMOS MINISTROS OMNES,

BENEDICTI ARIÆ MONTANI PRÆFATIO.

VLLVM ad mortalem hanc vitam rectè instituendam beateque traducendam, atque ad æternam demum salutem obtinẽdam aut commodius aut certius aut vtilius, aut maioris etiam compendij studium esse, quàm sacrę disciplinę eius, quæ vtriusque testamenti libris traditur, tum quàmplurimis à Spiritu sancto dictatis & pronũtiatis sententiis monitus, tum vsu ipso & lõgioris temporis experimento edoctus, iam diu est quòd intellexerim; ex quo videlicet philosophorum scripta & placita cum Christiani Euangelij simplicitate, auctoritate & maiestate atq; etiam efficacitate conferebã, oportunitatem huic rei vacandi ex diuino beneficio nactus eo tempore quo ex scholarum meditatione atq; exercitationibus, in quibus meas partes

vtcunque feliciter ſedulo tamen egeram, de turba in otium honeſtum ſolitudinemque me recepi. Adeò namque ſuauem ſacrorum eloquiorum cognitionem, adeò pulchram, adeò in omnes vitæ partes præſtantem, adeò deniq; Chriſtiano pioque homine dignã cognoui, vt mirarer valde, quî fieri poſſet, vt qui ab huiuſmodi contemplatione atq; exercitatione alieni ſunt, alicuius ingenij ac iudicij homines quicquam in vita habere iucundi vel grati poſſint, quod tanti taliſque boni vel ſolari vel leuare inopiam valeat, ſine quo neque vitam ipſam vitam appellãdam putẽ. Quid enim in hominis natura dignius, quid pręſtantius, quàm rationis ſermoniſque facultas & vſus exiſtimatur? quippe quà non modò ſingulorum hominum vita, quemadmodum inſtituenda, ſed communis etiam coniunctio & ſocietas, quemadmodum colenda conſeruandaque ſit, cognoſcitur & explicatur. Quod ſi harum rerum cauſa hominis natura inter cęteras animantes, pręcipuè felix digniſſimaque eſt, vtpote cui cogitare atque animo meditari & cogitata efferre, inq; communem vtilitatem exponere à rerum omniũ conditore Deo donatum fuerit, quantò illud maius, quãtò præclarius eſt ducendum, non ſolùm aliorum hominum colloquium, ſed Dei ipſius qui & veræ rerum omnium cognitionis ſapientiſſimus doctor & ipſius humanæ felicitatis vnicus eſt auctor, conſiliis colloquiis-

loquiisque moneri, præceptis imbui & instrui, promissis pollicitationibusque excitari; ac manifestis promissorum donorum exemplis augeri & confirmari? Equidem vel minimam horum beneficiorum partem cum nullis mundi huius diuitiis, nullis opibus, nullis voluptatibus, nullis delitiis conferendam esse tu mihi sanctissima mater Ecclesia iam inde à puero persuasisti illud apud te sæpissimè audire & canere docto; Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo! In via testimoniorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Bonum mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Quam quidem ob rem nihil ipse mihi præstantius in vita atque iucundius fore duxeram, quàm vt inter cæteros qui in tuis castris, mater sanctissima, variis muneribus & officiis excolendis intenti militant, vnus ex priuatis militibus vitæ meæ tempus in sacris libris ad meam vtilitatem legendis ponerem, ignotus tamen in mea solitudine agerem, vel saltem ea quę didicissem, cum iis tantùm communicarem, qui mihi vel familiaritate coniunctissimi, vel consuetudine essent proximi. Sed cùm præter animi consiliique mei propositum illinc diuulsus, peregrinari, & varia loca inuisere cogerer, atque illius otij mei cùm amicis in familiari colloquio, tũ tibi Ecclesia Mater in sacro illo Cõcilio Tridẽti coacto ex officij mihi impositi iure rationẽ reddere deberẽ, à mul-

tis sæpissimè monitus & postulatus, atque adeò efflagitatus fui, vt studia in sacros libros mea cum quàmplurimis communicarem Christianis; atque id vt quàm diligentissimè imprimis agerem, quorundam piissimorum ex te virorum obtestationibus prouocatus sum, qui sibi plura de me pollicebantur quàm ipse vnquam à me præstari posse existimauissem. Sed cùm tot ac tantis postulationibus, salua pietatis reuerētia, omnino deesse me non posse intelligerem, periculum facere cœpi facultatis meæ & obsequij tibi, Mater, hoc scribendi officio demonstrandi, incepto in duodecim Prophetas minores commentario, quod ante quatuor annos tibi dicabam, cui operam meam qualemcunque, omnem tamen quam in sacris studiis à me poni contigerit, consecrare constitui. Prodiere postea in lucem ad publicum Christianorum vsum celeberrima illa Biblia Philippi Catholici Regis mei consilio, iussu & liberalitate Antuerpiæ excusa, atque per me Regis ipsius nomine tibi primùm, Gregori Pontifex maxime ac sanctissime Pater primis poncificatus tui mensibus coràm istique sanctæ Romanæ sedi oblata; in quibus præter nominis mei (qui illud opus procurraueram) tenuitatem, nihil existimo ab aliquo, qui rectè examinauerit atque animaduerterit, fuisse exceptum: quanquàm ille qui absoluto operi adiunctus est Apparatus, aliis quibusdam

buſdam partibus inſtrui poſſet, neque incommodis, neque inutilibus; quas tamen temporis quo tanta moles conſtructa fuit, anguſtiis, nempe quadriennio excluſi, adornare vt par erat, non potuerimus. Fuerunt interim alia nobis publicam vtilitatem perpetuò cupientibus per feſtos dies compoſita vario carminum genere ad pietatis tamen cultum & ſtudium deſtinata, quippe vtraque orationis forma Spiritum ſanctum ad Eccleſiam ſuam iuuandam, oblectandam & excitandam vſum fuiſſe conſtat. Quibus omnibus laboribus noſtris quamuis exilioribus & pro rerum argumentorumque grauitate leuioribus, tamen hominum de nobis iudicia experiri cœpimus, plerumque æqua, eorum præcipuè, qui non ex perſonæ auctoritate ac dignitate, neque ex verborum apparatu & ornatu, ſed ex rerum ipſarum pondere & vtilitate æſtimandum eſſe arbitrantur. Huiuſmodi enim animo ac mente affectorum quàm plurimorum ex omni ordine virorum (quos ob multitudinem enumerare ac nominare ſuperuacaneum modò eſſet) tum præſentibus iuſſionibus & hortationibus, tum epiſtolis ac mandatis & tuo præcipuè ſanctiſſime Pater iuſſu permotus atque impulſus fui, vt iuuandis hoc officij genere Chriſtianis fratribus meis & ſacrarum diſciplinarum ſtudioſis totum me dederem, id quod ipſe quam libentiſſimè excipiens diuino beneficio

promotus egiſſem, & pro facultatis meæ ratione præſtare eniterer, niſi hoc interim toto ferè pręterlapſo tempore cum valetudine minùs firma impeditus, tum verò curis ab hoc ſtudiorum vſu planè alienis diſtentus, atque publicarum calamitatum dolore & ſenſu occupatus; maius aliquod opus quod moliebar atque ad tertiam vſque partem produxeram, ſæpiſſimè intermittere coactus fuiſſem. Sed quoniam in omni rerum ac temporum ſiue ſecundo ſiue aduerſo euentu nulla oblectamenta, nulla ſolatia ſacrorum eloquiorum meditationi æquanda experti ſumus, ſicut ſcriptum eſt; Cantabiles mihi erāt iuſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ: quamcunque vel nocturnam vel diurnam horulam ab illis occupationibus moleſtiſſimis penè tamen neceſſariis remiſſam habuimus, ea tanquā noſtra ad ſacras chartas euoluendas & recolēdas vtebamur, & nonnulla interim breuiter commentabamur quæ nobis argumentum breuiter expedirent, & quibuſdam fortaſſis adiumento eſſe poſſent, ad ea recolēda, quæ apud complures expoſitores diſperſa non poſſint abſque magno temporis diſpendio relegi. Hanc autem exiguam meditationem noſtram vno atque altero ſpecimine doctis & piis viris, quorum familiaritate atque honeſtiſſima conſuetudine vtebamur oſtenſo, non modò probari intelleximus, ſed dignam cenſeri

quam

quam continuato opere in omnia Testamenti noui scripta produceremus; id quod ipsi quantum de nobis existimare possumus, non tam aptè præstitisse, quàm sedulo suscepisse nobis videmur. Quamquam enim quod ad pietatis rationem & Catholicæ fidei integritatem & constantiam, atque præcipuorum Christianæ fidei articulorum cognitionem nihil minus mihi esse facultatis existimem, quàm doctissimo cuique Catholicæ Ecclesiæ filio atque discipulo; tamen ex cæteris partibus, quæ vel ad summæ eruditionis exemplum, vel ad exquisitæ atque elegantis orationis commendationem referuntur, nunquam tantum in me cognoui quantum ij inesse existimant, qui charitate atque animi candore inducti, quæ ipse planè tenent & abunde possident, ea à me significari ac breuiter adnotari atque ideo non ignorari arbitrantur. Vtcunque verò hoc sese habeat, illud tibi, mater sanctissima, exploratum atque piis fratribus meis, filiis tuis omnibus persuasum esse cupio; animum, studium, conatum laboremque meum omnem (modò votis meis sponsus tuus Iesus Christus annuat) ad inseruiendum tibi vni, atque ad pietatis Christianæ, Catholicæque disciplinæ rationes promouendas perpetuò esse atque fore intentum, illúdque mihi cumprimis esse propositum, vt quidquid exiguus facultatis meæ fundus, cum proprio studio,

dio, tum ſociorum & amicorum piiſſimorum benigno ſubſidio cultus, tum præcipuè Dei benignitate fotus, fructuum protulerit, id omne ante templi tui aras expoſitum tibi dedicem & conſecrem. Tuum verò, ſanctiſſima Eccleſia mater, fuerit quæcunque à me dicata ſacrataque ſint, per miniſtros ac ſacerdotes tuos diſcernenda atque diiudicanda curare; & quid ad ſacra miniſteria idoneum, quid ad ſanctorum ornamenta locorum aptum, quid ad pauperiorum & eruditione minùs valentium vſum referendum, quid rurſus ineptum & reiiciendum ſit, diſpicere atque ſtatuere. Namque iudicem omnium Deum teſtor, me neque priuati commodi cogitatione, neque vlla ambitione aut humanæ gloriæ cupiditate, ſed vnico diuini honoris & communis ac publicæ Chriſtianorum omnium vtilitatis atque animorum ſalutis ſtudio incitatum & piorum virorum cohortationibus commotum, ea quæ ipſe mihi priuatè cogitanda excolendaque initio conſtitueram, diuini deinde honoris & publici commodi ſtudio concitatum piorumque virorum cohortationibus commotum in publicum edere; ideoque illud velle atque optare, vt rebus rationibusque meis omnibus id quod verum honeſtum atque legentium vſui aptiſſimum commodiſſimumque fuerit anteponatur. Reliquum autem mihi fuerit, Mater dulciſsima, omnipotētem

& to-

& totius misericordiæ parentem Deum precari, vt sancto illo Spiritu suo, quo te ab initio fouit & promouit, ad absolutam vsque perfectionem cum summa pace ac tranquillitate adaugeat & perducat. Antuerpiæ pridie festi Natalis Iesu Christi sponsi tui cui sit honor & imperium in secula seculorum.

CHRISTIANIS ET CANDIDIS LECTORIBVS A DEO SVMMÆ SAPIENTIÆ FONTE ET TOTIVS MISERICORDIAE PARENTE S.

VO IN VNIVERSVM *disciplinæ genera sunt, quibus homines in sacrorum librorũ cognitione et scientia erudiri doceriq́ possunt. Quorum alterum studio cũprimis attento ac sedulo atque assidua lectione & meditatione quam summa modestia animi comitetur, necnon doctorum præceptione admonitioneq́ constat. Atque hoc genus non tantum expositum atque publicum, sed etiam commendatissimum à Deo est omnibus iis, qui rectam, expeditam atque probatam ad veræ sapientiæ sacraria viam munire sibi voluerint. Ad hanc autem discendi cognoscendiq́ rationem illud pertinere arbitramur, quod in diuina lege scriptum est: Conuenientibus cunctis ex Israël vt appareant in conspectu Domi-*
Deut.31. *" ni Dei tui in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis huius coram omni
" Israël audiẽtibus eis, & in vnum omni populo congregato, tam viris quàm mu-
" lieribus quàm paruulis & aduenis qui sunt intra portas tuas, vt audientes di-
" scant & timeant Dominum Deum vestrum, & custodiant impleantq́ omnes
" sermones legis huius. Filij quoque eorum, qui nunc ignorant, vt audire possint &
" timeant Dominum Deum suum cunctis diebus quibus versantur in terra.*

Alterum verò genus longè hoc sublimius, præclarius præstantiusq́ est, cùm Deus hominum animos singulari beneficio affectos spiritu cognitionis sancto
*" imbuit, maximorumq́ arcanorum quæ in diuinis latent scriptis notitia auget:
" de quo etiam scriptum est: Dabo legem meam in visceribus eorum & in corde
" eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & non*
Ierem.31. *" docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suũ, dicens, Cognosce Domi-
" num, omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum: ait Do-
" minus. Et quod præceptor noster in Prophetis scriptum esse confirmat; Et erunt
" omnes docibiles Dei. Atque hoc cognoscendi genus quamquam maximè ac præcipuè optandum expetendumq́ sit, non tamen hoc nostro seculo adeò familiare est*

atque

atque olim Christianæ primum natæ & crescentis Ecclesiæ ætate fuit, cùm publico ac frequenti testimonio promissum illud præstitum atque confirmatũ fuit. Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnẽ carnẽ, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbũt, & senes vestri somnia somniabunt. Namq; inter alia diuini Spiritus dona, quibus homines in suam ipsorum salutem aucti instruuntur, sacrorum eloquiorum interna cognitio est iis communicata quibus ille Spiritus inhabitat, atque adeò præstantior quædam facultas, non solùm sacra mysteria cognoscendi, sed ad aliorum etiam vtilitatem & Ecclesiæ ædificationem aperiendi, quam multis quondam contigisse apostolico testimonio comperimus. Alij quidem per spiritũ datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum; alteri fides in eodem spiritu, alij gratia sanitatum in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonũ. Hæc autẽ omnia operatur vnus atq; idẽ spiritus diuidens singulis prout vult. Verũ enimuerò sicut antea significabamus, alterũ hoc discẽdi, cognoscẽdi atq; intelligendi genus cùm ex sancti Spiritus dono totum constet, vt præcipuè optandum & cupiendum magnisq; votis expetendum est, Aemulamini (inquit Paulus) charismata meliora: ita etiam quoniam hoc nostro æuo perrarum est, interim dum cupientibus, si ex Dei consilio expedire videatur, contingit, illud alterum non negligendum, quin potius omni conatu agendum, omni diligentia & alacritate curandum fuerit, quod in legitimo, attento ac sedulo studio propitij Dei promouente gratia positum est: atque in huius studij commendatione maxima orationum, monitionum & exhortationum earum quas diuina sapientia sese hominibus quærendam suadens frequentat, consumitur pars. Nunc ergo filij audite me: beati, qui custodiunt vias meas; audite disciplinam & estote sapientes & nolite abiicere eam. beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie & qui obseruat ad postes ostij mei. Atque disciplinæ sacræ ostij huius commemorati duos constantissimos postes esse ipsa rerum ratio naturaq; docet, atque adeò eloquium diuinum demonstrat. Alter postis verborum cognitione & interpretatione, alter verò rerum & argumentorum obseruatione cõstituitur. Namque ea omnia quæ in diuinis voluminibus discenda cognoscendaq; proponuntur, vel simplici & aperta pronuntiantur oratione, vel arcano etiam sermonis genere, quod figuratum aliàs vocamus, indicantur: Alterius generis exemplum esse illud potest; In principio creauit Deus cælum & terram; quod linguæ tantum atque verborum, quibus effertur, notitiam, ad enuntiatæ sententiæ expositionẽ postulat: apertè namque significat mundum non æternũ esse, sed æterni Dei consilio, voluntate, virtute & efficientia editum extitisse. Alterius verò generis illud subiungetur exemplũ: Dixit piger, Leo est in via, & leæna in itineribus: illud facilius,

Ioel. 2.
Acto. 2.
1. Cor. 12
Sap. 1.
Prou. 8.
Prouer. 26

cilius, apertius, atque omnibus qui sensu menteq; valent, expositum & cognitioni ferè peruium, nisi quòd iis magis etiam planum est, qui in sacris euoluendis chartis atq; in sermonis illius peritia magis fuerint exercitati. Hoc verò alterũ difficilius & obscurius est, quódq; non linguæ tantum facultatem, sed multarum diuinarum humanarúmq; rerum, atq; adeò ipsius argumenti ad quod oratio refertur, cognitionem postulat, magnámq; eius artis quã interpretatricem dicere iure possumus, peritiam exigit: cuius artis complura capita sunt, quæ huiusmodi disputationem non suscipientibus nunc nobis consulto prætermittuntur; illud tantum indicare contentus, vniuersam interpretandi rationem, quæ præceptis, institutis obseruationibusq; variis traditur, duobus illis capitibus ac veluti summis constare, simplici verborum notatione & expositione & sententiarum argumẽtorúmque apta & consona rebus ipsis notitia. Atq; vtriusq; partis copiam nec pleniorẽ nec meliorem neque etiam aptiorem ex alio vllo loco in terris quàm ex ipsis veri inueniendi fontibus beneficio Dei in Ecclesia scaturientibus, hoc est ex diuinis libris peti compararíq; posse D. Augustini & aliorum omnium probatissimorum sapientiæ ac scientiæ professorum communis constansq; sententia est.

Verùm enimuero cũ in immenso atq; infinito penè sapientiæ & scientiæ cãpo, qui sacros libros legentibus aperitur, multa etiã visantur loca, quæ variarũ maximè verò historiã spectantiũ rationũ argumenta significatione magis indicent, quã aperta expositione declarẽt, eiusmodi rerũ suppetias ex aliis auctoribus & libris atq; ex aliis disciplinis petere oportuerit eũ qui sese diligentẽ ac sedulũ sapiẽtiæ huius discipulum vel doctũ scribã præbere studeat; ita tamen rem rationemq; temperare, vt ne incerta pro certis habeantur, neq; cuiusquam auctoritati magis quàm Dei eloquiis, atq; adeò magis quàm rei ipsius de qua agitur rationi atq; definitioni tribuatur: neque nimis ambitiose producantur ea sine quibus maiori compendio sententia atque interpretatio excipi haberiq; possit.

Duplicem igitur hanc rationem nos postquam ad sacrorum librorum lectionẽ animum appulimus religiose tenendã et obseruandã nobis proponebamus, quamq; diligentissime potuimus, pro tenuitatis nostræ modulo atq; pro tempestatis huius molestiis consecuti, non tamen ex animi nostri sententia sumus assecuti. Quam quidem ob rem id quod hactenus à nobis præstitum fuerit, magis ex studio nostro æstimari, quàm ex summa rerum dignitate censeri ac iudicari cupimus, neq; vllã nobis auctoritatem tribui neque maius lucubrationibus nostris pondus adscribi quàm sit argumẽtorum eorum, quibus meditationes cõmentationesq; nostras vel docemus vel confirmamus: diuinorũ inquam oraculorum quæ si citata expositaq; rectè fuerint atq; oportunè producta, suam fidem hoc est primam; Ecclesiæ etiam Catholicæ manifestarum & certarum definitionum suam quoq; fidẽ atq; obseruantiam debitã; sententiarum & expositionũ à sanctis patribus editarũ laudem proba-

probationemq́ iustam & legitimā; cæterorum verò auctorum qui in aliis linguis vel disciplinis versati aliquid ad sacros libros explicandos cōferre posse videātur, eam æstimationem, quam res ratioq́ probet, integram esse haberiq́ postulamus.

Neq; verò nobis dubiū est, quin homines variè ac multipliciter de scriptis iudicent nostris: quos omnes per Deū immortalem viuorū & mortuorum iudicem obtestatus oratos velim, primùm, ne nostrū ex ipsorū singularibus ingeniis metiantur, cū vix quisquā vni alteri cupiā ne dū multis placere ac per omnia satisfacere posit. Quanquàm enim hoc mihi semper valde exoptatū fuerit, tamē studio magis & animo, quā officio præstari posse apertè est exploratū: Deinde etiā illud persuasos cupio, nunquā mihi eam insedisse mentem, vt cuiusquā iustam auctoritatē violandam; cuiusquā nomen frangendum vel debilitandū; cuiusquam deliberato & inito consilio nobis quicquā detrahenti occurrendū duxerim, vtpote qui cum nemini mortalium inuideam, nemini non omnia vera bona cupiam, ab omni contentione quàm longissimè abesse in animo statuerim meo. Si quisquā verò sit, qui legendis nostris profectură se in simplici Christianæ veritatis cognitione & pura exercitatione speret, immortali auctori & spirituū Domino Deo vnà nobiscū gratuletur, quòd exiguo nostro ministerio non incōmodè fuerit vsus. Sin verò fuerint, quibus minus hæc nostra placeant, aut suo ingenio minus digna videantur, iis aliorū scripta quæ modo sanam doctrinā sapiant, petere, euoluere & ad suā vtilitatem tractare liberū per nos integrumq́ fuerit. Multorū quippe sanctorū, piorū, doctorumq́ virorū ante nos, multorum etiā nostræ ætatis in sacros libros cōmentaria, meditationes lucubrationesq́ extāt vario sententiarū & orationum genere, quæ iis quibus simplici animo atq; sana mente petentur, magnum profectò operæpretium facere posint. Atq́ quod ad nostrū studium erga publicā vtilitatem attinet; neminē certè vellemus Christianum hominē à sacrorū eloquiorū lectione vel cognitione alienū esse: quos verò duces; quos pædagogos ad Christi scholā optari oporteat, neq; muneris neq; instituti nostri est præscribere, officij tamen fuerit monere, vt quā sincerissimi atq; ab erroribus abhorrētissimi optentur, seu quis eloquentiā cum rerū explicatione coniunctam, seu ipsam rerū explicationē simpliciori sermone expeditā magis amet, vel ētiam difficiliore illo ac minus omnibus exposito doctrinali siue scholastico à plerisque appellato capiatur; quod quoniā propriis certis atq; iā olim ad artem cōparatis verbis constat, ab iis cōmodissimè vsurpatur, qui vel artis commendationē sequi vel inuidiam calumniamq́ declinare student; calumniā inquam nonnullorū, qui nihil rectū, nihil ab ipsorum reprehensione exceptū nisi quod sibi placuerit, duci volunt. Nobis verò, qui quāplurimis prodesse cupimus, atq; simplicioribus & rudioribus Christianāq́ veritatem sitientibus omnibus nostrā qualemcūq; dare operā proposuimus, satis esse visum est, si pro rerum ratione ad legentium vsum explicanda latinius obser-

uetur sermo cunctis certus & communis quotquot huius linguæ compotes fuerint: itaque nō tam acerrimi & acutissimi disputatores, quàm familiares verborum & sententiarum expositores esse contendimus: illud cum primus professi, nihil esse quo magis delectemur, quàm bonorum ac piorum virorum monitus, consiliis atque iudiciis, quæ ad studium institutumq́ nostrum iuuandum & promouendum faciant. Quòd si quis fuerit qui in hanc communem Christianisq́ omnibus vtilem ædificationem, cui operam nostram cum aliis nauare omnem studemus, suppetias mittere aliquas nobis possit, eum per communē omnium Dominū & Christianæ familiæ patrem Deum, perq́ publici commodi causam oratum obtestamur & obsecramus, vt nos iis quibus valuerit partibus iuuare minimè cunctetur. Si quis præterea aliquid à nobis præstari posse intelligat, atque his quæ iam scripsimus vel similia vel paria vel maiora vel maiore cōpendio vel fusiore oratione exposita cupiat, quæ vtilia multis fore censuerit, nos vel epistola vel mandato vel alia significatione moneat, curaturos, duce ac promotore Deo, vt quauis potius facultate, quàm voluntate & consilio omnes iuuandi caruisse existimet. Id verò vnicuique cuiuscumque vel nationis vel regionis erit, facile effectu fuerit, si vel mandata vel literæ Antuerpiam mittantur ad Christophorum Plantinum qui vnus omniū hominum hac ætate notissimorum quocunque loco nobis nondum certam sedem habentibus peregrinarì cōtigerit, vel ipse cognoscet & sciet, vel ab iis qui cognouerint certior factus, vt literæ ad nos perferantur diligenter curabit. Illud autem cumprimis intelligere cupimus; num huiusmodi exponendi ratio, quam in his quatuor Euangeliis secutì sumus, vsui futura esse piis ac doctis videatur viris. Nam si ita eueniat vti cupimus, in Pauli quoque epistolas & alia Apostolica scripta similes elucidationes concipiemus, quibus (quantum sperare fas est,) maxima & cognitu dignissima quædam mysteria quæ in illis foliis latent, atque à Spiritu sancto difficilia intellectu pronuntiata sunt, eiusdem spiritus dono ac beneficio si non omnino aperire potuerimus, non leui tamen significatione indicabimus, vt pij & sacræ disciplinæ studiosi sectatores labore studioq́ nostro fruantur atque aliqua ex parte iuuentur, interim dū ab iis qui plura præstare possint promoueantur. Atque hæc studia ab omnibus cum magno fructu frequentari cupimus quoad dies elucescat, & lucifer ille omnis veritatis doctor in cordibus eorum oriatur qui summis votis & contentis precibus hoc sapientiæ perfectum donum à Deo sibi dari expetiuerint.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

A Luc.3.f.31.
IBER [a] generationis IESV
Gen.21.a.3. 25.d.26. CHRISTI [b] filij Dauid,
filij [c] Abraham. [2] Abraham
Gen.29.d.35 38.g. genuit Iſaac. Iſaac autẽ ge-
nuit Iacob. Iacob autem
genuit Iudã & fratres eius.
1.Par.2.a. [3] Iudas autem genuit Phares & Zaram de
Thamar. Phares autẽ genuit Eſron. Eſron
autem genuit Aram. [4] Aram autem genuit
Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naaſ-
ſon. Naaſſon autẽ genuit Salmon. [5] Salmon
Ruth 4.d.18 autem genuit Booz de Rahab. Booz autem
2.Reg.12.f. 24. genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit
[6] Ieſſe. Ieſſe autem genuit [d] Dauid regem.
Dauid autem [e] rex genuit Salomonem ex
B ea quæ fuit Vriæ. [7] [f] Salomon autẽ genuit
1.Par.3.b. 10. Roboam. Roboam autem genuit Abiam.
Abia autẽ genuit Aſa. [8] Aſa autem genuit
Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram.
Ioram autẽ genuit Oziam. [9] Ozias autem
genuit Ioatham. Ioatham autem genuit
Achaz. Achaz autẽ genuit Ezeciam. [10] Eze-
2.Par.36. a b. cias autem genuit Manaſſen. Manaſſes au-
4.Reg.24.c. tem genuit Amon. Amon autem genuit
Ioſiam. [11] Ioſias autẽ genuit Iechoniam &
fratres eius [g] in tranſmigratione Babylonis.
1.Par.3.c. 16. [12] Et poſt tranſmigrationem Babylonis,

In hoc capite exponitur Ieſu Chriſti genealogia per matrẽ virginem, cuius ille filius eſt ſecundũ carnem: illa enim recta ſerie per Salomonem pertinet ad Dauid. Fuit autem virgo illa ſanctiſſima filia Iacob, qui alio nomine dictus eſt Ioachimus. hic Ioſephum non filium, ſed generum habuit ex eadem familia Dauidis, quem vt ſibi ſemen excitaret, legali iure filium adoptauit, filiæ ſuæ ſpõſum aſcitum ea lege, vt nata ſoboles patri ipſi Iacobo aliâs Ioachimo adſcriberetur. Itaq. hãc rationẽ ſequitur Matthæus, quã ipſe in fine exponit, oſtendens genealogiã Chriſti ex parte matris ſibi enarrari, ait enim, *de qua natus eſt Ieſus*. Cui propterea Ioſeph ſponſus additus fuerat, vt ſuſcitaret ſemen ex familia Dauid ſecundũ carnem id quod ſpiritus ſancti virtute effectum eſt, vt Iacobo nepos naſceretur ex familia Dauid ſecundum carnem ſine patre humano genitus.

a Integræ hiſtoriæ.

b. e. illius ſeminis vtrique à Deo promiſſi, quod benedictione diuina vnctum omnibus terræ familiis eandem benedictionem fuerat allaturum cum regno cæleſti.

d Qui & promiſſionem accepit, & figuram geſſit regni feliciſſimi per Chriſtũ ſtatuendi. antè enim quàm rex Dauid vngeretur, nondũ fuerat clarè explicatum, filium illũ Abrahę regem eſſe appellandum.

e A quo regnum temporale populi Dei inchoatum, & per multos poſteros propagatũ eſt, tãdem à Chriſto ſpirituali modo inſtaurandum.

f Maria virgo ſanctiſſima recta ſerie pertinet ad Dauidẽ per Salomonem, & deinde vſque ad Abraham. Cui expreſſa promiſſio facta eſt ſeminis, in quo benedicendę erãt gentes. eouſque procedit Matthæus in genealogia enarrãda: cum quo conuenit Lucas à Dauide vlterius vſque ad Abraham: ſed à Dauide, & deinceps aliam rationem inſtituit D. Lucas; quam ſuo loco explicabimus.

g Ad tranſmigrationẽ vſque regni nomen, & munus manifeſtè in Dauidis familia permanſit. A tranſmigratione verò tertium ſeculum fuit, in quo regnum elanguens Dauidis reſtituendũ exſpectabatur, & in eodem inſtauratũ eſt, maiori dignitate, nempe cæleſti.

Iechonias genuit Salathiel. Salathiel au-
tem genuit Zorobabel. 13 Zorobabel autẽ
genuit Abiud. Abiud autẽ genuit Eliacim,
Eliacim autem genuit Azor. 14 Azor autem
genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim.
Achim autẽ genuit Eliud. 15 Eliud autem
genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Ma-
than. Mathan autẽ genuit Iacob. 16 Iacob
autem [a]genuit Ioſeph virum Marię: de qua
natus eſt IESVS, qui vocatur Chriſtus.
17 [b]Omnes itaque generationes ab Abra- C
ham vſque ad Dauid, generationes qua-
tuordecim: & à Dauid vſque ad tranſmi-
grationem Babylonis, generationes qua-
tuordecim: & à trãſmigratione Babylonis,
vſque ad Chriſtum, generationes quatuor-
decim. 18 [c]Chriſti autem generatio ſic erat.
Cùm eſſet deſponſata mater [d]eius Maria,
Ioſeph, antequam [e]cōuenirent, inuenta eſt
in vtero habẽs de Spiritu ſancto. 19 Ioſeph
autem vir eius, cùm eſſet iuſtus, & nollet
eam [f]traducere, voluit occultè [g]dimittere
eam. 20 Hæc autẽ eo cogitante, ecce Ange- Deu.24.a.1
lus Domini apparuit in ſomnis ei, dicens,
Ioſeph fili Dauid, noli timere accipere Ma-
riam coniugem tuam: quod [h]enim in ea
natũ eſt, de Spiritu ſancto eſt. 21 [i]Pariet au- Luc.1.c.31.
tem filiũ: & vocabis nomen eius [k]Ieſum.
Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à
peccatis eorũ. 22 (Hoc autem totum factũ
eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt à Do-
mino per Prophetã, dicentẽ, 23 [l]Ecce virgo Isai.7.d.14
in

a Adoptione & affinitate quæ Hebraicè dicitur [illegible].
b Certa ſeculorum & ſibi conſtans præſcriptio diuinum conſiliũ certo ordine obſeruandum indicat. Namque à prima vſque ad ſecundam ſeminis ſancti promiſſionem generationes XIIII. à ſecunda promiſſione vſque ad primi templi repudiationem totidem generationes, & totidem à ſecundi templi inſtauratione vſque ad Chriſtum cęleſtis regni & hæredem legitimum, & conſtabilitorem, atque templi ſpiritualis conditorem.
c Nouæ aureæ ætatis per Vnctum renouatorem allatæ ratio hoc modo, nouo videlicet, & planè diuino erat.
d Matrem habuit in terra, ſed non patrem niſi in cælo Deum.
e More Iſraelitico conuenire dicuntur ſponſi cùm vxor domũ ducitur, antea enim ſponſa dicitur.
f Nolebat Ioſeph virginem ſibi deſponſatam cõſanguineam, honeſtis parentibus, & ſui amantibus ortam, in exemplum ſtatuere ignominiæ familiaris, quippe res occulta adhuc erat.
g Abſolui à ſponſalibus omnino. non enim ferre poſſet dolorem non ſeruatæ ſibi fidei à ſponſa. hoc autem eò pertinebat Deo conſulente, vt virginis puritas, & pueri orituri dignitas quã teſtatiſſima eſſet: quanto enim maiori difficultate prius implicitus teſtis eſt, tanto firmius & grauius eſt poſtea eiuſdem veritatem edocti teſtimonium.
h Non genitum, ſed natũ. id quod naturæ communis vi fieri non poteſt, ſed Spiritu ſancto auctore, qui nouo modo ſuperueniens altiſſima virtute illud conceptum ex puriſſimo virginis ſanguine effecit, idem ſpiritus qui aquis olim rerum omnium ſemina indidit, naturamque ipſam edidit mundi.
i Suum, non tuum, nec hominis vllius.
k In futuro [illegible], quòd ſalutis efficacitatem propriam perpetuamq; ſibi habeat, & naturalem, vt pote à patre Deo Deus, & à matre virgine puriſſima omni labe immunis, & ipſo etiam naſcendi genere vnicè ſanctus.
l In ſenſu compoſito, vt dicunt Dialectici. Ecce, inquit, magnũ miraculũ quòd virgo erit, & in vtero habebit, & virgo erit, & pariet filiũ.

• vocabitur o.

in vtero habebit, & pariet filium: & •vocabunt nomen eius Emmanuel: quod est interpretatū, Nobiscum Deus.)
24 Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini: & [m]accepit coniugem suam.
25 Et non cognoscebat eam, [n]donec peperit filium suum [o]primogenitum: & vocauit nomen eius Iesum.

CAPVT II.

A CVm ergo natus [a]esset IESVS in Bethlehem •Iudæ [b]in diebus Herodis [c]regis,
ecce Magi ab Oriente venerūt Ierosolymā,
2 dicētes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidimus enim stellā eius in Oriente, & venimus adorare eum.
3 Audiens autem Herodes Rex, turbatus est, & omnis Ierosolyma cum illo.
4 Et [d]congregans omnes principes sacerdotum & Scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur.
5 At illi dixerūt ei, In Bethlehem Iudæ. sic enim scriptum est per Prophetam,
6 [e]Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui •regat populū meum Israël.
7 Tūc Herodes clam vocatis Magis, diligēter didicit ab eis [f]tempus stellæ, [g]quæ apparuit eis:
B 8 & mittēs illos in Bethlehem, dixit, Ite, & interrogate diligenter de puero: & cùm inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniēs adorem eum.
9 Qui cùm audissent regem, abierunt. & ecce stella [h]quam viderāt in Oriente, antecedebat eos, vsque

• Iudææ 7 MS.G.

Mich.5.a.2 Iohā.7.f.42.

• reget 5 MS.G.

m Duxit eam domum libentissimè. Cognosci Hebraica phrasi dicitur tantū de virgine: vt Adam cognouit Euam vxorem suam; ergo non cognoscebat quam sciebat esse virginē, & edoctus erat non sibi parituram, sed sibi ipsi, virgini inquā ipsi, cuius filius dicendus erat verè, non filius Ioseph.

n Neque sequitur eam postea cognouisse, vt non sequitur, Michol filia Saulis non peperit, donec mortua est, ergo postquam mortua est, peperit. Nam *donec* Hebraicū excludit ferè semper absque exceptione.

o Ideoque sanctum Domino, & sanctificaturum gentes: id quod nomen à matre impositum declarat.

a Puerum natum fuisse in Bethlehem, vicinia ipsa cognouerat, & à pastoribus acceperat. Eundē Iesum vocatū notū erat etiā, vtpote Bethlehemi circumcisum octauo die: & nomen Iesus magnam etiā salutem significabat. Hoc notū erat in Bethlehē Iudæ, cui vrbi promissum erat natale magni ducis.

b Fuit res notior in Iudæa cùm esset Hierosolymis tyrānus, qui, quòd sibi metueret, magnum tumultum moturus erat.

c Iam enim exciderat domus Dauid regno, & exspectabat vindicem iuxta vaticinia: igitur & tēpestas ipsa cū re cōsentiebat. Ita Iesu natiuitas, & exspectantibus Messiā, & metuentibus nota testataq; fuit testibus cælestibus, & terrenis, sapiētibus grauibus, qui magno & difficili itinere suscepto, vt magnam & adoratione dignam rem visere statuerunt.

d Pleno concilio eorum, apud quos scripturarum interpretatio erat, responsum est communi sententia, & confirmatum verbis apertis ex diuino oraculo.

e Lege expositionem nostram huius loci in cōment. Michæ. cap. 5.

f Vt hac ratione deprehēdere posset quisnam infans natus fuisset eo tempore in Bethlehem.

g Noua enim stella fuit nouo miraculo illis conspecta, creata à Deo, vt hac ratione gentes illæ sapientes Orientales cognoscerēt Balaami vaticinium constare.

h Namque stella semel illis visa, & obseruata in regionibus suis, nō deduxerat eos Hierosolymam; sed fide & sapientia ducti Hierosolymā petierāt, vbi certā notitiam loci natalis esse existimabant. illā itaque stellam quam indicem temporis in Oriente viderant, Hierosolyma egressi ducem habuerunt certissimā, ita vt interrogare opus non fuerit; atque ita Herodis dolus est elusus.

dum veniẽs ſtaret ſupra vbi erat puer. 10 Vi-
dentes autem ſtellam, gauiſi ſunt gaudio
magno valde. 11 Et intrantes domũ, inue-
nerunt puerum cum [a] Maria matre eius: &
procidentes adorauerunt eũ: & apertis the- Pſ.71.b.10.
ſauris ſuis, obtulerunt ei munera, aurum,
thus, & myrrham. 12 Et reſpõſo accepto in
ſomnis, ne redirent ad Herodem, per aliam
viam reuerſi ſunt in regionẽ ſuam. 13 Qui C
cùm receſſiſſent, ecce Angelus Domini ap-
paruit in ſomnis Ioſeph, dicens, Surge, &
accipe puerum & matrem eius, & fuge in
Ægyptum: & eſto ibi [b] vſque dum dicam
tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat
puerum ad perdendũ eum. 14 Qui [∾] conſur- ∾ ſurgẽs 3. MS.G.S.
gens, accepit puerum & matrẽ eius nocte,
& ſeceſſit in Ægyptum. Et erat ibi vſque
ad obitũ Herodis: 15 vt [c] adimpleretur quod
dictum eſt à Domino per Prophetã, dicen-
tem, Ex Ægypto vocaui filiũ meũ. 16 Tunc Oſee11.a.2.
Herodes videns quoniã illuſus eſſet à Ma-
gis, iratus eſt valde: & mittens occidit om-
nes pueros qui erant in Bethlehem, & in
omnibus finibus eius, à [d] bimatu & in-
frà, ſecundum tempus quod exquiſierat à
Magis. 17 Tunc [e] adimpletum eſt quod di-
ctum eſt per Ieremiam Prophetam, dicen-
tem, 18 Vox in Rama audita eſt, ploratus &
vlulatus multus, Rachel plorãs filios ſuos, Iere.31.c.5
& noluit cõſolari, quia nõ ſunt. 19 Defun- D
cto autem Herode, ecce Angelus Domini
apparuit in ſomnis Ioſeph in Ægypto, 20 di-
cens,

a De patre humano nulla facta mentio, quia nullus erat in terris parens præter Mariam matrem. id autem Magis indicatum fuiſſe lectio ipſa ſignificat.

b Famulorum Dei fides, & obedientia atque expectatio eſt; Dei verò ipſius conſilium, cura, & expeditio rerum.

c Dictum quidẽ illud vaticinium de Iſraelitico populo, ſed non impletum antequam filius ipſe euocaretur. Lege Comment. noſt. in Prophetas, quæ ſcripſimus de duplicibus vaticiniis.

d Namque longius tempus interceſſit inter diſceſſum Magorum, & facinus hoc. conſtat enim virginem exſpectaſſe in Bethlehem tẽpus purificationis ſiue oblationis pueri, poſt quos dies & plures alios Magi venerunt. Illis enim profectis in regionem ſuam, Ioſeph admonitus in Ægyptum ſeceſſit. Ita vox *infra* coniungenda eſt cum oratione *ſecundum tempus quod exquiſierat*, &c. Ille à citeriore tempore incipere voluit, vt ne ſcilicet falleretur. Sunt qui dicant Herodem Romã veniſſe poſt diſceſſum Magorum, & reuerſum illam cædem decreuiſſe.

e Vaticinium duplex hoc tempore, quod in Iudæorũ ſtrage cęptum nunc eſt impletum.

cens, Surge, & accipe puerum & matrem
eius, & vade in terrã Israël: [f] defuncti sunt
enim qui quærebant animã pueri. 21 Qui
consurgens, accepit puerum & matrẽ eius,
& venit in terrã Israël. 22 Audiens autem
quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro
Herode patre suo, timuit illò ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.
23 Et veniẽs, habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth: vt [g] adimpleretur quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.

f Herodes & studiosissimi eius ministri adulatoresque.

g Multi prophetæ multa de sanctitate, & perfectione Christi prædixere: Nazarenus autem perfectum virũ significat. Etenim Nazaræi perfecti & cæteris perfectiores olim fuere, vt legimus Iud. 13. & Amos 2. Duplex igitur significatio Nazaræi est: minor, quòd ex Nazareth oppido Christus esset, maior, quòd perfectus esset vir. vtrunque oportuit inesse Christo, vt Nazarenus vocaretur. Namque patriæ nomine vocabatur id quod re ipsa erat, vt si quis vocetur candidus ex familiæ nomine, & quia verè candidus sit.

CAPVT III.

A 1 IN diebus autem [a] illis [b] venit Iohannes
Marc.1.a.4. Luc.3.a.3. Baptista prædicãs in deserto Iudææ, 2 &
Isai.45.d. Zach.1.a. dicens, Pœnitentiã agite: *appropinquabit
*appropinquauit 4 MS. R. Hil. o. s. enim regnum cælorum. 3 Hic est enim ** qui
*de quo dictum o. dictus est per Isaiam Prophetam, dicentẽ,
Vox clamãtis in deserto, [c] Parate viam Domini: [d] rectas facite semitas eius. 4 Ipse au-
Isai.40.a.3. Iohã.1.c.24. tem Iohannes [e] habebat vestimẽtum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa
lumbos suos: esca autem eius erat [f] locustæ, & mel syluestre.
Marc.1.a.3. Luc.3.b.4. 5 Tũc exibat ad eũ Ierosolyma, & omnis
B Iudęa, & omnis regio circa Iordanem: 6 &
[g] baptizabãtur ab eo in Iordane, cõfitentes
peccata sua. 7 Vidẽs autẽ multos Pharisęorũ
& Sadducæorũ [h] venientes ad baptismum
suum, dixit eis, [i] Progenies viperarũ, quis
demonstrauit vobis fugere à [k] ventura ira?
A 3 8 Faci-

a Cùm Iesus Nazareth inhabitans, nondum quidquam de se suoque munere publice aperuisset.

b Initium boni nuntij regni appropinquantis, & præsentiæ eius qui procurator, & pontifex regni erat constitutus, ex Iohãnis preconio adnotatur. Hic enim est de quo

c Fides & pœnitẽtia virtus, in qua continentur opera omnia Deo probanda, sunt viæ præparationes & munimenta.

d Simplicitas & integritas virtutis absque hypocrisi, rectitudo semitarum est.

e Nihil sibi quærebat aut ambiebat, qui tam paucis contentus erat, nihil arrogabat sibi, qui non plus sibi indulgebat, quàm satis esset viro in præconẽ tantũ electo. idq; in exemplum pœnitentię exspectandique regni cęlestis, quod cùm spiritualibus diuitiis, & ornamentis abundet, à corporis cõmoditatibus abhorret, ex quibus nihil fere sibi vsurpat pręter simplicissimum victum, & horridum vestitum qualis decet corpus in quo grauis animus habitat.

f Veras locustas volantia insecta, quorum genera certa esui apta sunt in Leuitico descripta, & mel ab apibus in syluis confectum in rupibus & arboribus cauis.

g Exteriori illa lotione indicabant se fidem habere præconio illius, & profitebãtur vitæ expurgationẽ per pœnitentiam, quæ, vt aqua corporis sordes, animi mores corrigit.

h Qui Iohannis fama & sanctitatis præconio victi magis, vt populo suum pietatis studium venditarent, quàm vt sese Deo probarent ficto ac simulato pœnitentiæ, quam tamen non exercerent, studio ad ipsum cum cæteris hominum ordinibus confluebant.

i Malorum parentum deteriores filij. k Dei punitione illis iam propè immínente, qui Euangelij veritatem in malitia detinuerint.

8 [a]Facite ergo fructum dignum pœniten-
tiæ. 9 Et [b]ne velitis dicere intra vos, Patrem C
habemus Abrahã. dico enim vobis, quo-
niam [*]potens est[*] [c]Deus de lapidibus istis • potest MS.
suscitare filios Abrahę. 10 Iam enim [d]securis
ad radicem [e]arborum posita est. Omnis
ergo arbor quę non facit fructum bonum,
[f]excidetur, & in ignē mittetur[*]. 11 Ego quidē • exciditur & in ignē mittitur 4 MS.G.S.
baptizo vos in aqua [g]in pœnitentiam: qui
autem post me [h]venturus est ([i]fortior me Marc.1 b.8.
est: cuius non sum dignus calceamēta por- Luc.3.c.16.
tare) ipse [k]vos baptizabit in Spiritu sancto
& [l]igni. 12 [m]Cuius ventilabrum in manu
sua: & permundabit aream suam, & cōgre-
gabit triticum suum in horreū: paleas au- D
tem comburet igni inextinguibili. 13 Tunc
venit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Io-
hannem, vt [n]baptizaretur ab eo. 14 [o]Iohan-
nes autem prohibebat eum, dicens, Ego
à te debeo baptizari, & tu venis ad me?
15 Respondens autem Iesus, dixit ei, Sine
[p]modò: sic enim decet nos implere om-
nem iustitiā. Tunc dimisit eum. 16 Bapti-
zatus autem Iesus, confestim ascendit de
aqua. & ecce aperti sunt ei cæli: & vi-
dit Spiritum [q]Dei descendentem sicut co-
lum-

a Fructus pœnitentiæ mores correctos, & opera omnia intelligimus quę ab animo verè pœnitenti ac rectè instituto proficiscuntur.

b Non est alligatum diuinū promissum carni & sanguini, sed fidei & obediētiæ Abrahæ, cum quo fœdus sancitum est his conditionibus. quod si filij huiusmodi Abrahæ desint, in quos diuina promissio non cōueniat, adeò potēs atq; efficax est Deus, vt c de lapidibus istis materialibus suscitet homines, qui Abrahæ fidē sequuti promissionē cōsequantur, vt illi suscitauit Isaac filiū aduersus naturæ cursum & modū. Pronomen *ista* indicat de lapidibus materialibus.

d Euangelij efficacitas & Christi virtus aduersus incredulos & inobedientes.

e Iudæorum quorū vel probatio vel exitium instat, vt inferius *arbor bona bonos fructus facit*, &c.

f Reprobationem Iudæorū significat futuram.

g In veræ ac solidæ pœnitentiæ à vobis exercendæ professionem.

h Ad prædicandū Euāgeliū regni.

i Efficere enim potest quod pollicetur.

k Lauabit vos immisso Spiritu sancto, cuius efficientia mundemini, & renouemini in nouas creaturas.

l Tribulationum: hoc est, charitatem infundet in cordibus vestris ardentissimam erga Deum & proximum, à qua afflictionibus quamuis maximis tentati separari non possitis.

m Euangelium quod secum affert virtutem dignoscendi inter bonos & malos. Quicūque suscipiūt Euangelium recto animo, à Christo in horreum referūtur. Contemptores verò & hypocritæ ac vanæ doctrinæ auctores, & sequaces ad paleas pertinent.

n Iesus profitebatur hac ratione veram esse Iohānis prædicationem, expectari à se regnū Dei: vt ab omnibus hominibus expectari deberet, necessariū esse baptismū pœnitentię omnibus expectantibus regnū, quo se profiterentur velle Dei consilium probare. Neque tunc profitebatur ille de se plus quàm id quod videbatur, hoc est serui formam, donec Deus ipsius auctoritatem, ac dignitatem declararet. o Nouerat Iohannes Iesum ex vtero matris ex parentū suorū narrationibus, vt res ipsa docet: sed nondum acceperat testimoniū à Deo, vt illū indicaret. acceperat tantū auctoritatē indicandi tēpus & baptizādi, proposito nuntio regni Dei aduentantis. Cùm tanta cognouisset de Iesu Iohānes, prohibebat eū ne baptizaretur à se, qui exoptabat potius illius baptismū in spiritu sancto & igni. p Nūc oportet ita agere, vt cōfirmetur etiā mea actione pœnitentiæ baptismus, ac tua doctrina à meæ rationibus aliena non esse probetur. deinde ne videar ego mihi arrogare quod sum. Donec Deus ipse pater testetur de me meoque ministerio; ego interim humilitatem & seruitutem, vt hominem atque habitu inuentū, vt hominem decet, profiteor: atque ita implebimus omnem iustitiam, vt nemo vel mihi arrogantiam, vel tibi intempestiuum de me testimonium obiicere posit. pater meus his omnibus rationibus prospiciet. q Iohannes vidit Spiritum sanctum super Iesum, vt declararet hunc esse vnctum ad annuntiandum pauperibus, & medendum contritus corde, & cætera munia quæ Isaias prædixerat.

*ipsum.1 ms. sicq; à quibusdam vertuntur & G.& S. — lumbam,& venientem [r]super[s]se'. 17 Et ecce
vox de cælis, dicens, [s]Hic est filius meus
dilectus,in quo mihi complacui.
Luc.9.c.34.

CAPVT IIII.

A TVnc IESVS ductus [a]est in desertum à
Marc.1.b.12 Luc.4.a.1. — Spiritu, vt tentaretur à diabolo. 2 [b]Et
cùm ieiunasset quadraginta diebus, &
quadraginta noctibus, [c]postea esuriit. 3 Et
accedens tentator, dixit ei, [d]Si filius Dei es,
dic vt lapides isti panes fiāt. 4 [e]Qui respon-
Deut.8.a.3. — dens dixit, Scriptum est, Non in solo pane
*viuet 2 ms,R.G. — *viuit homo, sed in omni verbo quod pro-
cedit de ore Dei. 5 [f]Tūc assumpsit eum dia-
bolus [g]in sanctam ciuitatē, & statuit eum
super pinnaculū tēpli: 6 & dixit ei, Si filius
Dei es, [h]mitte te deorsum. Scriptum est
Psal.90.c.1. — enim, Quia angelis suis *mandabit de te, &
*mandauit ms.q.Hier. — in manibus tollent te, ne fortè offendas ad
B lapidem pedem tuum. 7 [i]Ait illi Iesus rur-
Deu.6.c.16. — sum, Scriptū est, [k]Non tentabis Dominū
Deum

r Quæ & ipsum Iesum salutarem candidum ostēderet, & Spiritu sancto plenum, qui annum acceptabilem Domino, & captiuis remissionem nuntiaret, vt columba inclusis in arcam salutem nunciauit.

s Testimonium Iohanni diuinitus datum, vt publicè ederetur. continet summam rationem naturarum, auctoritatis, efficacitatis Christi, & euētus euangelij ab hominibus rectè ac purè suscepti.

a Cùm iam probatus ac declaratus esset Dei filius & salutis humanæ auctor, ac procurator, ductus est in deserto à Spiritu sancto quo plenus erat. Voluit enim Spiritus sanctus, vt tentaretur à Diabolo ad nostrā doctrinam, & victor euadēs cognosceretur esse is, qui Diabolum vincere posset, & victurus omnino esset, atque doceret homines modum vincendi diaboli tentationes.

b Nihil cibi secum tulerat in desertum Iesus confisus diuina Spiritus sancti, à quo ducebatur, prouidētia. id autem omnis commeatus cōmoditatem superabat, cuius obedientiæ virtute ieiuniū tot diebus tolerauit diuinitate humanitatē eius fulciēte.

c Esuriit, vt quæ virtus fides atque constātia tēporibus cōmodis probata erat, incōmodis quoque probaretur. permisit igitur diuinitas humanitatem suæ ipsius infirmitati: quam occasionē diabolus nactus arripuit, existimans illum sibi ex ea parte tentandum, quę minor & infirmior ostendebatur.

d Prima tentatione conatur diabolus Iesum in diffidentiam inducere hac orationis sententia; Si quod appellatus es filius Dei dilectus, id tu es, pete à Deo panem quandoquidē esuris, aliàs viuere non potes tam remotus ab omni victus copia in loco vbi nihil commeatus contingit, & qui nihil præter lapides habet sed vnum est remedium huic periculo si ores Deum vt lapides panes fiant, alioquin tu deficies & peribis certissimè. admone igitur Deum tuæ extremæ inopiæ, aliàs non curantem te, & præscribe illi te alendi rationem. Hæc omnia ad diffidentiā ac desperationem persuadendam intenduntur.

e Primæ tentationis depulsio ex sacris libris petita ad nostrum exemplum. rationibus humanis tentator egerat, Iesus scriptura armatus propugnat: in hanc sententiam. Sacra doctrina illud verè accepimus, eos qui Deo credentes obediūt, non oportere sollicitos esse, aut dubitare in vllis rerum difficultatibus, quæcunque in obedientiæ fideique exercitatione sese offerant, sed credere certissimam esse Dei prouidentiam eandemque locupletissimam, quæ non vnam tantū vitæ humanæ alendæ materiem habeat, vt panem solum, aut cibos qui vulgo in vsu esse solent, sed plurimas, quarum promptuarium est fides diuini verbi adhibita. igitur cùm ego huc venerim non meo priuato cōsilio, aut libidine, aut hypocrisi, aut alio animi temerario impulsu, sed Spiritu sancto ductus, non debeo considerare qua ratione mihi prouidendum sit, sed permittere eam curam Deo, cuius verbum secutus huc veni, exemplo eorum, qui secuti verbum Dei, & defecti cibis consuetis, in deserto per quadraginta annos alti sunt cibis cælestibus, nunquam antea visis in terra.

f Vera & corporalis fuit illa assumptio Deo permittente, quemadmodum de maleficis fertur, qui deferuntur à dęmone per aerem in alia loca. g Hierusalem. h Secunda tentatione ad vanam confidentiā impellere Iesum conabatur diabolus, vsus auctoritate ex sacris libris producta: quod secundum armorum genus vsurpat cùm primo non succedit. i Scripturæ locus perperam citatus alio loco aperto explicatur. k Tentat Deum qui in discrimen sese committit absque verbo, aut promissione Dei. hic Christus indicat non obediendum esse diabolo, etiam sacra verba citanti; namque ille nunquā rectè citat aut profert. Deus non liberat eos qui diaboli iussu sese in pericula coniiciunt, sed eos qui suo iussu ducuntur, omnibus periculis liberat: ad hos enim pertinet locus ex Psalmo prolatus, non ad eos, qui à diabolo ducuntur, aut iubentur aliquid agere.

Deum tuũ. 8 Iterum aſſumpſit eum diabo-
lus in montem excelſum valde,& oſtendit
ei omnia [a] regna mundi, & gloriam eorũ,
9 & dixit ei, Hæc omnia tibi dabo,ſi cadẽs
adoraueris me. 10 Tunc dicit ei Ieſus, [b] Vade, * poſt me.
* ſatana: ſcriptũ eſt enim, Dominũ Deum 4 MS.G. ſed Hier. apertè docet ſe non legiſſe.
tuum adorabis,& illi ſoli ſeruies. 11 [c] Tũc
reliquit eum diabolus:& [d] ecce Angeli ac- Deu.6.c.13. 10.d.
ceſſerunt,& miniſtrabãt ei. 12 [e] Cùm autẽ Mat.1.b.14.
audiſſet Ieſus quòd Iohannes traditus eſſet,
ſeceſſit in Galilæã: 13 & relicta [f] ciuitate Na Luc.4.c.14.
zareth,venit & habitauit in Capharnaum Iohã.4.f.43.
[g] maritima , in finibus Zabûlon & Neph-
thali: 14 vt [h] adimpleretur quod dictum eſt
per Iſaiam Prophetã, 15 Terra Zabûlon, & Iſaia 9.a.1.
C
terra Nephthali, via maris trans Iordanem, viam 2 MS.G.
Galilææ gentiũ: 16 populus qui ſedebat in Galilæa 2 MS.B, G.S.
tenebris,vidit lucem magnam: & ſedenti-
bus in regione vmbræ mortis,lux orta eſt ambulabat MS.H.
eis. 17 [i] Exinde cœpit Ieſus prædicare,& di- & vmbra 3 MS.R. G.S.
cere, [k] Pœnitentiam agite: appropinqua- appropinquauit 11 MS.R. G.S.
bit enim regnum cælorũ. 18 [l] Ambulans Mat.1.b.15.
autẽ Ieſus iuxta mare Galilææ , vidit duos Luc.5.a.1.
fratres, Simônem , qui vocatur Petrus , &
Andreã fratrẽ eius,mittentes rete in mare,
(erant enim piſcatores) 19 & ait illis,Venite
poſt me , [m] & faciã vos fieri piſcatores ho-
minum.

a Auaritia & ambitio magnos animos corrumpere valent ex appetitu in hominibus inſito *eritis ſimiles dii*. quẽ igitur neque in metum neque in errorem impellere potuerant, diabolus, vtpote maximi animi,& cuncta hæc ſuperãtis,eundem ad ambitionem propellere tentat, cuius ope totum mundum perſæpe turbauit.

b Aduerſus omnem tentationem propulſatio ex diuinis ſcripturis petitur à Ieſu ad noſtram doctrinam. nullibi aliàs maior diuitiarũ,& ambitionis deſpectio docetur, quàm in ſacris ſcripturis, in quibus adoratio, & ſeruitus erga Deũ omnibus regnis anteponitur. Nam ſeruire Deo regnare eſt. ergo alium præter Deum adorare, aut alij ſeruire ea ſeruitute quam diabolus ſuadebat , id verò, quamuis magnus,& illuſtribus conditionibus propoſitis, miſerrimum, & abiectiſſimũ ſeruitutis eſt genus.

c Finita omni tentatione:his enim generibus , omnis diaboli tentatio comprehenditur,quæ verbo Dei rectè producto ſuperari poteſt.

d Exitus eorũ qui Deo fidẽtes obediunt:vt nõ opus ſit ſua curare,ſicut diabolus ſuadebat ſed ſeſe Deo permittunt:non modò enim abundant neceſſariis rebus, ſed Angelos miniſtros ſortiuntur.miniſtrabant angeli Ieſu cibum diuina prouidentia ſuppeditatum.

e Iohanne imminuto Ieſus creſcit: hoc eſt,illo iam defuncto ſuis muneribus;hic ſuis fungi incipit euangeliſtæ,& curatoris ac beneficentiſſimi, tandẽque ſeruatoris hominũ.

f In Nazareth habitauerat , vt priuatus,& ſubditus parẽtibus,hoc eſt, matri & alũno, vſque in diem oſtẽſionis ſuæ ad Iſrael.

g Vt notior pluribus eſſet eius legatio ac prædicatio , tum Iſraelitis tum gentibus, hanc oportunitatem finitima gentibus vrbs,& mari proxima præbebat.

h Quod duplici ſignificatione dictum fuerat: per Prophetã iam ſemel fuerat olim initum, ſed nondũ impletũ vſque ad hãc Ieſu legationem.

i Ex eo tempore & loco.

k Pœnitentia & fides duæ res in Euangelio poſtulatæ,ſine quibus regnum cælorum obtinere nemo poteſt.fides exigitur audito nuntio regni cælorũ appropinquantis, pœnitentia virtus vitiorũ fuga, & honorũ operũ ſtudio præſtatur.Idem Ieſu prædicãdi initiũ & Iohãni:vterque enim vnam rem docebat,videlicet tempus gratiæ & ſalutis ac regni aduenisse.ſed Iohannes vt Propheta & index, Ieſus vt Propheta,& auctor procuratorque ſalutis agebat

l Singularis electio & vocatio ad Apoſtolatum, hominum ineruditorum,vt non glorietur caro indicat locus hic magnam Dei volũtatem erga ſalutem hominibus nuntiandam. quandoquidem Ieſus ſtatim ipſo Euangelii prædicandi initio aſſumit operarios. vt citius bonus ille nuntius & ſalutis,& regni propagetur.conuenit autem hæc res plurimum cum antiquis vaticiniis.

m Ad eiuſdem artis genus, ſed excellentius inuitantur. ſic nouit Deus homines allicere, non,inquit,ad homines vincendos bello, ſed ad viuos capiendos,non ad mortem,ſed ad vitam. hoc Græcum verbum ſignificat apud Lucam.

minum. [20] ^a At illi continuò relictis reti-
bus, secuti sunt eum. [21] Et procedés inde,
vidit alios duos fratres, Iacobum Zebe-
dæi & Iohannem fratrē ^b eius in naui cum
Zebedæo patre eorum, reficientes retia
sua: & vocauit eos. [22] Illi autem statim
relictis retibus & patre, secuti sunt eum.
[23] Et ^c circuibat Iesus totam Galilæam,
^d docens in synagogis eorum, & prædicās ^e
euangelium regni: & sanās omnem lan-
guorem, & omnem infirmitatem in po-
* fama 1 M3. c. 8. pulo. [24] Et ^f abiit * opinio ^g eius in totam
Syriam. & obtulerunt ei omnes malè ha-
bentes, variis languoribus & tormentis
comprehensos, & ^g qui dęmonia habebāt,
& lunaticos, & paralyticos, & curauit
Mar. 3.a.7. Luc. 6.a.17. eos: [25] & secutæ sunt eum turbæ multæ
^h de Galilæa, & Decapoli, & de Ierosoly-
mis, & de Iudæa, & de trans-Iordanem.

CAP. V.

* Iesus M3. Her. 8. VIdens autem * turbas, ascēdit in mon-
A tem: & cùm sedisset, accesserunt ad eū
discipuli eius, [2] & aperiens os suum, do-
Luc. 6.a.20. cebat eos, dicens, [3] †Beati ^a pauperes spiri-
tu: quoniam ipsorum est regnum cælo-
B rum.

a Optimum exemplū iis qui à Deo vocantur, nihil disputare aut hæsitare, nihil cunctari, sed obsequi simplicissimè vocanti Deo.

b Vocantur aut fratres aut amicissimi atque propinqui inter se ad significandā concordiā in munere obeundo.

c Sedulitas, diligentia & studium Iesu erga publicam salutem.

d Bona & salutifera doctrina publicè in locis ad docendum destinatis, non in occulto à Iesu docetur. Atque hic, docere, interpretamur ex sacrorū librorum lectionibus rationes publicæ salutis & temporis illius exponere: in synagogis enim ad doctrinam & disciplinam conueniebatur, legebantur sacra scripta, explicabantur oracula hoc Iesus faciebat magna omnium admiratione deinde pręconium publicè in synagogis & extra synagogas à Iesu edebatur. hoc est prædicare bonum regni nuntium.

e Vt olim Moses annuntiauit Israëlitis libertatem à seruitute Ægyptiorū, & dignitatem obtinendam populi sacri & Deo regi dicati, quę omnia corporaliter contigere, atque illius læti nuntij auctoritas signis, portentis & miraculis cōfirmata fuit: sic Iesus hominibus remissionem à peccati & diaboli seruitute, & traductionem ad regnum cælorum spirituale nuntiat lætissimum nuntium; quod quia ad salutem ex morte referebatur sanitate restituta ex variis morbis & liberatione à dæmoniorū oppressionibus confirmatur.

f Beneficentia sua sponte lucet, & conciliat hominum opinionem famamque bonam. hoc autem ad regni præconium propagandum faciebat. Syriam hic Palęstinā interpretamur & Damascenam, hoc est à maris Mediterranei littore vsque ad Gilead mōtes. breui tempore hæc omnia loca compleuit fama prędicationis Iesu sanationum virtute confirmata.

g Variorum & difficillimorum morborum curatio atque dæmoniorum expulsio doctrinam verā, efficaciamq; cælestem probabat omnino aduersam diaboli regno.

h Iesu ministerium quà prædicationem euangeliique pręconium spectabat, ad omnem Israëlitidem regionem & gentem pertinuit ad confirmandas promissiones patribus factas, vt Paulus docet.

CAP. V. Euangelij promissionum & institutionum summa breuis. Formam Ecclesiæ suæ militantis in hoc mundo describit Christus, legésque charitatis discipulis suis præscribit, incipiens à priuatis singulorum moribus: deinde ad eos transit qui ad communem hominum societatem conseruandam, atque ad mutuum officium pertinēt, quibus Ecclesiæ suæ homines instructos esse vult, si studeant in triumphantem Ecclesiam recipi.

† Has virtutes quanquam definitione separatas ac distinctas, tamen non vult Christus in suis discipulis esse seiunctas, sed coniunctissimas. a Qui verè ex corde renuntiant auaritiæ & ambitioni, atque diuitiarum si quas possident non amatores, sed boni dispensatores sunt. hi cùm pauperes fiant spiritu propter Deum, diuitiis augentur spiritualibus etiam in hac vita, dum adhuc sunt in Ecclesia militanti; atque hi potissimum pertinent ad definitionem Ecclesiæ Christianæ, hoc est ad Christi imitatores. Omnes hæ conditiones à Christo indicatæ eò pertinent, vt homines doceantur beatitudinem non consistere in rebus quas mundus probans expetit, sed omnino in contrariis susceptis ex fide & obedientia erga Deum.

rum. 4 Beati mites[b]: quoniam ipsi possi- *Psal. 36.a.11.*
debunt terram. 5 Beati qui[c] lugent: quo-
niam ipsi consolabūtur[d]. 6 Beati qui[e] esu- *Isa. 61 a.3.*
riunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi *& 65.c.13. & 66.c.10.*
[f] saturabuntur. 7 Beati[g] misericordes: quo-
niam ipsi misericordiam consequentur.
8 Beati[h] mundo corde: quoniam ipsi Deū *Psal. 23.a.4.*
videbunt. 9 Beati[i] pacifici: quoniam[*] filij * ipsi 2 MS. R. G. S.
Dei vocabuntur. 10 Beati qui persecutio- *1 Pet. 2.d.20.*
nem patiuntur propter[k] iustitiam: quo- *& 3.c.14. & 4.d.14.*
niam ipsorum est regnum cælorum.
11 [l] Beati estis cùm maledixerint vobis[*], * homines MSq. *Her.*
& persecuti vos fuerint, & dixerint om-
ne malum aduersum vos mētientes, pro-
pter me: 12 gaudete & exultate, quoniam
merces vestra copiosa est in cęlis. sic enim
persecuti sunt prophetas, qui fuerunt an- B
te vos. 13 Vos estis[m] sal terræ. [n] Quòd si *Mar. 9.g.50. Luc. 14.g.34.*
sal euanuerit, in[o] quo salietur? ad nihilum
valet vltrà, nisi vt mittatur foras, & con-
culcetur ab hominibus. 14 Vos[p] estis lux
mundi. Non[q] potest ciuitas abscondi su-
pra montem posita. 15 neque accendunt *Mar. 4.c.21.*
[r] lucernam, & ponūt eam sub modio, sed *Luc. 8.b.16. & 11.e.33.*
super candelabrum, vt luceat omnibus *1. Pet. 2. c.12.*
qui in domo sunt. 16 [s] Sic luceat lux ve-
stra coram hominibus: vt videant opera
vestra

b Verè mitis generatio permanet etiam in hac terra quam potentes huius seculi sibi vsurpandam vendicant, & vsurpatam multis curis & solicitudinibus vix tenent, atque citò etiam relinquunt: mites verò cùm terra non aliis rationibus frui velint quàm æquū est, verè fruuntur à multis difficultatibus longè alieni.

c Lugent, qui vitam degunt à voluptatibus seculi & carnalibus concupiscentiis alienam, dolentes aliorum hominum in ea re errorem & peruersitatem. mundus arbitratur beatos eos qui voluptatibus ac delitiis fruuntur.

d Spiritu consolationis sancto.

e Qui ita expetunt & optant iusti esse iustitia diuina à Deo communicata, quę saturat verè homines vt omni studio illam quærant & petant à Deo feruenti fide & attenta obedientia diuinis iussis exhibenda.

f Ipsi saturabuntur iustificati gratia Dei.

g Tantum abest vt sint beati qui suas iniurias vlciscuntur aut persequuntur, vt mundus putat. misericordes sunt, qui misericordiam exercēt non solùm erga proximos, sed erga eos à quibus læsi offensique sunt: ij Deum erga se misericordem experientur.

h *Mundo corde*] qui carnis desideria perosi auersantur, & simplicissimam puritatem amant & colunt: ipsi videbunt Deum in se manentem & regnantem. namque in carnalibus non manebit Spiritus Dei. itaque non solùm mala facta, sed malę concupiscentiæ vincendæ sunt iis qui student beneficiorum Dei in Euangelio contentorum consortes fieri.

i Pacifici, qui bellum & discordiam atque contentionem auersati, pacem quocunque damno & incommodo temporali proprio commutant.

k Propter iustitiam Dei in Euangelio promissam, quam vel auditam expetentes quærunt, vel acceptam diuino beneficio prædicant, atque eius causa mundo exosi atque inuisi vexantur.

l Cùm odium & inuidia non ob culpam initur, sed ob pietatis cultum alienum à mundi studiis: & nulla alia odij aut maledicentiæ causa est, nisi quòd Christianæ pietatis veri & integri cultores prædicatoresque estis, & tamen in vos maledicta multa congeruntur magno mendacio. m Quorum virtute à me accepta humana natura iam inde à principio corrupta, corrigenda condiendaque est Euangelij à vobis annuntiati efficientia inenarrabili. n De iis agit qui spiritum sanctificationis prodiderint, & sanguinem testamenti conculcarint. Arcanus est hic sermo. o In quo salietur ipsum sal? p Ex virtute mea vobis communicata. namque ego lux veni in mundum, vt omnis qui credit in me, non ambulet in tenebris. q Ecclesia super Christum fundata, illustris erit & conspicua gentibus omnibus, inter quas lucebit sicut luminaria in cælo. sic Isaias prædixit de monte domus Domini præparando super verticem montium. r Discipulorum Christi lux antiquorum hominum luci præstat plurimum. illis virtus & sanctitas adfuit, sed modica & priuata, si comparetur cum horum luce, de qua verè scriptum est, Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque in extremum terræ.
s Hortatur eos ad huius lucis communicationem.

vestra bona, & [a]glorificent patrem vestrũ
qui in cælis est. 17 [b]Nolite putare quoniã
veni [c]soluere legem aut prophetas. non
Luc.16.d.17. veni soluere, sed [d]adimplere. 18 Amen
quippe dico vobis, donec transeat cælum
C & terra, iota vnũ aut vnus apex non præ-
teribit à lege, [e]donec omnia fiant. 19 Qui
Iac.2.b.10. ergo soluerit vnum de mandatis istis mi-
nimis, & docuerit sic homines: [f]minimus
vocabitur in regno cælorum. qui autem
fecerit & docuerit: hic magnus vocabi-
tur in regno cælorum. 20 Dico [g]enim vo-
bis, quia nisi abundauerit iustitia vestra
Luc.11.f.39 plus quàm Scribarum, & Pharisæorum,
non intrabitis in regnum cęlorum. 21 Au-
Exod 20.c.13 distis quia dictum est antiquis: Non oc-
Deut.5.b.17. cides. qui autem occiderit, reus erit iudi-
cio. 22 Ego autem dico vobis, quia omnis
D qui irascitur fratri suo, reus erit [h]iudicio.
Qui [i]autem dixerit fratri suo, raca, reus
erit concilio. Qui [k]autem dixerit, fatue:
reus erit [l]gehennæ ignis. 23 [m]Si ergo offers

a Sicut scriptum est: Omnes qui viderint eos cognoscent illos, & dicent, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.

b Hactenus promissiones Ecclesiæ factæ, & expositiones conditionis, ad quam illa vocatur, atque hortationes ad expectationem illius beneficij & sanctitatis, & ad illā dignitatis rationem strenuè obeundam: nunc deinceps quid ipse à sua Ecclesia exigat, vt illi tantam dignitatem, tantam beneficiorum summam communicet, exponit. nō, inquit, hæc otiosis & ignauis aut tepidis danda sunt, sed iis quibus summum studium pietatis fuerit, non verbis tantùm prædicandæ, aut fide tantùm otiosa credendæ, sed integra cura ac diligentia colendæ.

c Solui lex dicitur, quæ cessat irritáve fit.

d Efficere, vt mihi credentes adimpleant omnino. est enim sancta lex & spiritualis, quam contento studio obseruari oportet ab iis qui mihi fidem habent: tantũ verò abest vt ego venerim eā soluere, vt iis qui diligenter custodierint & obseruarint, daturus sim Spiritum sanctum meum, & scripturus legem in cordibus eorum, quam ardenti amore & studio adimpleant.

e Quin omnia fiāt. agit de lege Decalogi, & aliis partibus ad eam pertinentibus, non de ceremoniali lege quā ipse impleturus erat: adimpleturi etiā erant discipuli, non tamen ad literam, sed spiritualiter.

f Regnum cælorum partim in terra, partim in cælo est: in terra est Ecclesia militans, in qua perfecti & imperfecti, & infirmi etiā ac peccatores esse possunt. est enim sagena ex omni genere piscium congregans: in triumphanti verò nihil infirmum aut inquinatum esse potest. Igitur illum in Ecclesia militante minimum haberi oportet qui soluerit vnum ex mandatis: qui verò omnia fecerit & docuerit, magnum vocari oportet eum, atque talis vnusquisque habebitur iudicio diuino.

g Vt oratio, ita significatio varia est. Nam, vocari in regno, aliud est, quàm intrare in regnum. illud collectionis, hoc delectus & possessionis est, pertinetque ad Ecclesiam triumphantem. Alludit tota oratio ad figuram antiquam Exodi. In Ecclesiam triumphantem non intrabunt quorum iustitia actiua & exercita non præstiterit iustitiæ actiuæ & obseruatæ à Scribis & Pharisæis, non à malis Pharisæis & Scribis, inquam, sed ab optimis, & qui diligentissimè obseruant Decalogi præcepta. illi enim effectum tantùm ad legis normam cōformare contenti, idque diligenter, cætera non tantum curant. ego verò non solùm effectum, sed affectum omnem lege diuina regi volo.

h Hoc loco constituit Dominus Ecclesiasticum iudicium, auctoritatémque Episcopis, Conciliis, & omni Ecclesię tradit. Iudicium hoc loco episcopi vel pastoris, vel alius ordinarij ministri reprehensione & admonitione vt corrigatur. i Grauius factum publicè magis animaduertendum est. Concilium Ecclesiasticorum patrum intellige, qualis synodus est ecclesiastica ciuitatis vel prouincialis. Raca stultum significat, siue vacuum cerebro: vox Chaldæa increpantibus familiarissima & frequentissima, vt aliàs docebimus Deo annuente. k Huiusmodi vocum appellatio cùm animo lædendi fit, culpa non vacat: ideo vindícta digna est inter Christianæ charitatis & perfectionis studiosos ministros. l Eiectionem ab Ecclesia significat: nam qui eiicitur iustè, in peccato est, & ex consequenti gehenna ignis dignus, nisi pœnitentiam agat, vt recipi mereatur in Ecclesiam. m Amorem, pacem, & mutuam charitatem, vt Christianæ Ecclesiæ vinculum studiosissimè coli debere, docet Christus eos qui suā doctrinam amplecti, & promissionem consequi cupiant, aliàs seueritatem diuini iudicij experturos: idque confirmat similitudine ducta ex iudiciali consuetudine, non solùm apud eos qui Deum colunt, sed apud omnes gentes, inter quas iudicium ex iustitia exercetur.

munus tuum ad altare, & ibi recordatus
fueris quia frater tuus habet aliquid ad-
uersum te: 24 relinque ibi munus tuum
ante altare, & vade prius [a]reconciliari [a] recoocilia-re 6 MS. R.
fratri tuo: & tunc veniens offeres munus e s.
tuum. 25 Esto consentiens aduersario tuo Luc.12.g.58.
citò dum es in via cum eo: ne fortè tra-
dat te aduersarius iudici, & iudex tradat
te ministro, & in carcerem mittaris.
26 Amen dico tibi, non exies inde, donec
reddas nouissimum quadrantem. 27 Au-
distis quia dictum est antiquis, Non mœ-
chaberis. 28 Ego autem dico vobis, quia Exod.10.c.14 Eccl.41.d.25
omnis qui viderit mulierem ad [a]concu-
piscendum eam, iam mœchatus est eam
in corde suo. 29 [b]Quòd si oculus tuus de- Infr.18.a.8. Marc.9.g.47.
xter scandalizat te, erue eum, & proiice E
abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum
membrorum tuorum, quàm totũ corpus
tuum mittatur in gehennam. 30 Et si de-
xtera manus tua scandalizat te, abscinde
eam, & proiice abs te: expedit enim tibi
vt pereat vnum membrorum tuorum,
quàm totum corpus tuum eat in gehen-
nam. 31 [c]Dictum est autem, Quicunque Deut.14.a.1. Infr.19.b.7.
dimiserit vxorem suam, det ei libellum Marc.10.a.4. Luc.16.d.18.
repudij. 32 Ego autem dico vobis, quia 1.Cor.7.b.10.
omnis qui dimiserit vxorem suam, [d]exce-
pta fornicationis causa, facit eam mœ-
chari: & qui dimissam duxerit, adulterat.
33 Iterum audistis quia dictum est anti- Leui.19.c.12. Exod.20.b.7.
quis, Non [e]periurabis: reddes autem Do- Deut.5.b.11. Inf.23.c.22.
mino

mend.to inj.to inexp.to 164

a Concupiscẽtiam antiqui cùm vincere non possent, minimum peccatum putauerunt, & minimum mãdatum, Non concupisces. tamen Christus asserit & hoc esse magnum mandatum, & illam graue peccatum: nam quanquam sola concupiscẽtia alterum minimè lædamus hominem actu, tamen & Deum offendimus, qui dixit, Non concupisces: & hominem ipsum corde etiam lædimus, quem corde diligere vt nosmet ipsos debemus. Vt enim ex corde amor proficiscitur, sic odium & maleuolentia, & omnes quæ hinc oriuntur iniuriæ. Pugnare autem cum concupiscentia fortissimè vult suos Christus, augendos postea à se Spiritu sancto, cuius virtute concupiscentiam omnino temperent, & rationi subiiciant.

b Omnia impedimenta, quæ nos à simplicitate pietatis Christianæ retardare aut detinere, aut auertere possũt, remota omnino Dominus vult; quanquam ea aliàs nobis vel charissima vel apprimè necessaria videantur.

c Nõ dicit, Audistis quia dictum est antiquis, vt in obseruationibus cæteris; sed, Dictũ est autem. Neque enim hoc præceptum est de dimittẽda vxore, sed permissio: & ea permissio Mosis non sine Dei consensu, idque in vna causa fornicationis, non in aliis: atque hæc tota ratio tempore Christi turbata erat ex callida interpretatione Scribarum familiæ Samai, vt nos in Concilio Tridentino exposuimus, & aliàs docebimus. Reprehendit igitur Christus cõsuetudinem iam acceptam ex illa interpretatione, & permissionẽ ipsam antiquam ad meliorem etiam rationem referre studet, quam aliàs ipse exponet.

d Quam vnam Moses excipi voluit: iuxta cuius sentẽtiam cæteri omnes qui vxorẽ dimittunt, mœchantur.

e Periurium Deum offendit, & hominem lædit, qui ad fidem firmãdam iuramẽtũ exigebat. Est enim iuramẽtum nõ ex natura aut sua aut rerũ necessariũ, sed ex suspicione fidei non rectè obseruatæ. Vult igitur Christus tãtam esse inter suos obseruantiã, & integritatẽ atq; simplicitatẽ fidei ac veritatis, vt nullo modo opus sit iuramento inter eos. Non damnat iuramentũ; namq; id natura sua sanctissimum: sed improbat malã hominum fidem, aut vanitatis suspicionẽ, ad quã remouendam iuramẽto sit opus. ideo non dicit, Quod his abundantius est, malum est; sed, à malo est. hoc est, à malitia proficiscitur, & à consuetudine vanitatis & doli mali, à qua alienissimum esse oportet discipulũ meũ. de hac ratione omni aliàs plura & exactiùs dicemus.

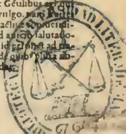
mino iuramenta tua. 34 Ego autem dico
F vobis non iurare omnino; neque per cæ-
lum, quia thronus Dei est; 35 neque per
terram, quia scabellum est pedum eius;
neque per Ierosolymam, quia ciuitas est
magni regis; 36 neque per caput tuum iu-
raueris, quia non potes vnum capillum
album facere aut nigrum. 37 Sit sermo
autem vester, est, est; non, non: quod au-
Luc. 5.a.12. tem his abundantius est, à malo est.
Exod. 21.e.14 Deut. 19.d.21 Leui. 24.d.20 38 a Audistis quia dictum est, Oculum pro
Luc. 6.e.29. oculo, & dentem pro dente. 39 Ego au-
tem dico vobis non resistere malo: sed si
- MS. quis te percusserit in -dexteram maxillã
1. Cor. 6.b.7. tuam, b præbe illi & alteram: 40 Et ei qui
- MS. 6. 8. vult tecum -in iudicio contendere, & tu-
nicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ.
41 Et quicunque te angariauerit mille paf-
- 6 MS. O.8. Deut. 15.b.7. sus, vade cum illo -alia duo. 42 Qui pe-
tit à te, da ei: & volenti mutuare à te, ne
* auersatus fueris. August. "auertaris. 43 Audistis quia dictum est,
Leui. 19.d.18. c Diliges proximum tuum, & odio habe-
G bis inimicum tuum. 44 Ego autem dico
vobis, Diligite inimicos vestros, bene-
Luc. 6.d.27. Rom. 12.d.17 Luc. 23.e.34. Act. 7.g.60. 1 Cor. 4.c.13. facite his qui oderunt vos: & orate pro
persequentibus & calumniantibus vos:
45 Vt sitis filij patris vestri qui in cælis est,
qui solem suum oriri facit super bonos &
malos, & pluit super iustos & iniustos.
46 Si enim diligitis eos qui vos diligunt,
* habetis 2 MS. Hier. C. quam mercedem "habebitis? nónne &
publicani hoc faciunt? 47 Et d si salutaue-

a Non tollit hic Dominus iudicij publici animaduersionem aduersus nocentes, quam integram seueramque esse vult Deus; sed hac sæpe aliàs confirmata, priuatæ vltionis studium appetitumque improbat, & pacem quocunq; incõmodo optari debere docet.

b Potius quàm illi resistas, cum quo pacem exercere debes, etiam si ille tecum velit contendere, ne tamen tu contendas, sed cede; ita vt vincas in bono malum. Neque agitur hîc expressè de vi à grassatoribus vel ab hostibus illata, quam vi etiam repellere licet, sed priuatas inimicitias omnino fugiendas esse docet: & quemadmodum sese vnusquisque pius gerere debeat erga alium, qui, vt fieri inter homines solet, secum contendere vel de re, vel de honore, vel de aliis commodis, cum pacis & charitatis detrimento studeat. illius enim animum patientia, obsequio ac beneficentia superandum esse ait. nullum enim dispendium magnum esse potest, si cum tanta victoria comparetur. Atque hæc breuiter de priuatis inimicitiis ac simultatibus.

c Ex variis Scripturæ locis Scribæ collegerant & docuerant hostes publicos non solùm abigendos esse à commercio & consuetudine Israelitarum, sed odio, contentione, atque bello etiã & cæde afficiendos: atque inde etiam hostium & inimicorum definitionem multo plus iusto dilatauerant. Nunc parat Christus homines conciliare omnes, qui omnes seruaturus venerat. vult autem suos discipulos ita lucere & valere virtute, probitate, beneficentia, ac demum charitate maxima & amplissima, vt his artibus ij qui vulgari modo hostes inimiciq; habẽtur, victi omnino & superati concilientur, atque ex omnibus vnum fiat ouile. quòd si illi hoc modo vinci noluerint, tamen hi suo præmio non carebunt rei bene & secũdum præscriptum gestæ. quod si ita cum hostibus alienæque religionis hominibus agendũ est, quid erit cum iis qui in eadem nobiscum Ecclesia sunt? Animaduertẽdum est Christum loqui iuxta communẽ vulgi sermonem atque ita quibusdam verbis vti non ex sua sententia, sed ex accepta sermonis consuetudine, vt quod inimicos vocet, cùm tamen ille eo loco nullos haberi velit de lege inimici odio habendi vide Exod. 24. & Deut. 7.

d Hic locus superiorem explicat, videlicet de Gẽtilibus [illegible] hostes habebantur vulgo. [illegible] dicuntur omnes Israëlitæ [illegible] mo sermone. Quod autem salutationis mentio hîc fiat, id pertinet ad traditiones antiquas, de quibus plura nobis sunt aliàs dicenda.

ritis fratres vestros tantùm, quid amplius
facitis? nónne & ethnici hoc faciunt?
48 Estote ergo vos perfecti, sicut & pater
vester "cælestis' perfectus est. * qui in cælis est 2 MS. G.S.

CAP. VI.

Attendite[a] ne[b] iustitiam vestram facia- A
tis coram hominibus, vt videamini
ab eis: alioquin mercedem non habebitis
[c] apud patrem vestrum, qui in cælis est.
2 Cùm ergo facis eleemosynam, noli tu-
ba canere ante te, sicut[d] hypocritæ faciunt
in synagogis & in vicis, vt honorificentur
ab hominibus: Amen dico vobis, [e] rece-
perunt mercedem suam. 3 Te autem fa- Rom.12.b.8.
ciente eleemosynam, [f] nesciat sinistra tua
quid faciat dextera tua: 4 vt sit eleemosy-
na tua in abscondito, & pater tuus qui Luc.14.c.14.
videt in abscōdito, reddet tibi*. 5[g] Et cùm * palam. Isa.19.d.15.
oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui a-
mãt in synagógis & in angulis platearum
stantes orare, vt videãtur ab hominibus.
amen dico vobis, receperunt mercedem 4.Reg.4.e.33. Act.10.a.9.
suam. 6 Tu autem cùm oraueris, intra in
cubiculum tuũ: & clauso ostio*, ora pa- * tuo MS. Hier. G.S.
trem tuum in abscondito: & pater tuus
qui videt in abscondito, [h] reddet tibi.
7 Orantes autem, nolite [i] multum loqui,
sicut

a Magni momenti res est, quam negligi non oporteat.

b Duplex est iustitia, comparata & accepta de vtroque genere alias dissetimus. in prioris ratione omnia opera continentur Deo grata & probata, in quibus benignitas & beneficentia erga egenos propter pietatem exercita, valdè commendatur, adeò vt Hebraico, Chaldaico, Arabicoque sermone idem verbum, quod iustitiam in genere significat, vsurpetur etiam propriè pro beneficentia, quam Græci ἐλεημοσύνην dicunt.

c Ergo bonorum operũ merces est, videlicet rectè institutorum, eaque apud Deum, ex pacto promissi diuini.

d Verbum Græcum est, & propriè histrionem significat. sunt autem variæ personæ quas histriones agũt, qui vincere etiam solent actione exteriori eos qui ex animo aut officio eiusmodi partes tuentur, ita vt spectabiles magis se præbeant hominibus, quàm ij qui ex animo eadem agunt. Fallacia autem diaboli induit nonnullos homines vt in pietate simulanda histrionicam exerceant artem: quod maximè dolendum est, ac maximè cauendum.

e Popularem apud homines apud quos voluerũt iustitiæ personam agere, sed non cælestem apud Deum, cui sese non probarunt.

f Figurata oratio ad argumẽtum ex contentione instituendum, vt sine arbitris & ostentatione beneficium erogetur, adeò vt quod dextera donari posset, non adhibeatur etiam sinistra. est enim ostentationis genus vtraque manu porrigi, quod altera tantùm eaque dextra exhiberi possit. vide nostrum Commentarium de arcano sermone.

g Oratio vnum etiam ex pietatis officiis necessariis & Deo gratissimis atque adeò efficacissimis, si rectè instituatur. hoc etiam genus hypocrisi vitiari solet aliquando.

h Habet etiam suum fructum oratio pura, idque apud Deum.

i Nolite vana congerere, sicut ethnici faciunt: multiloquium consistit in vanis petitionibus, quales fiunt ab ethnicis, putantibus sua vota exaudiri etiam in stultissimis rebus, aut etiã sceleratis petendis: vt, Iane pater, clarè clare cùm dixit, Apollo, Labra mouet metuens audiri: pulchra Lauerna Da mihi fallere, da iustũ sanctumque videri, Noctem peccatis & fraudibus obijce nubem. Et illud, o si Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro Hercule pupillúmve vtinam quem proximus hæres Impello expungam; nam est scabiosus, & acri Bile tumet, Nerio iam tertia conditur vxor. Huiusmodi vanas & impias orationes reprehendit Christus, in quibus superuacua aut perniciosa petuntur. non enim improbat Christus longam & contentam orationem, modò piã, & honestas petitiones continentẽ, quales multæ in sacris libris sunt: sed ostendit quid petere debeamus, quid verò non sit petendum: sed permittendum prouidentiæ patris, qui scit quid conueniat nobis, rebúsque sit vtile nostris. Nil ergo optabunt homines? Respondet Dominus, Discipuli mei habent quod possint expressè optare & orare: cætera quæ ad illud genus non spectant, relinquant; quia ego non doceo eos attendere promissionibus temporalium rerum, sed spiritualium. temporalia quæ satis sint habebunt à Deo, etiam non petentes: scit enim ille quibus indigeant, & est pater. igitur sic orabunt.

* faciunt Msq. Hier. ficut ethnici*. putant enim quòd in mul-
tiloquio fuo exaudiantur. 8 Nolite ergo
B aſſimilari eis. ſcit enim pater veſter quid
opus ſit vobis, antequàm petatis eum.
Luc.11.a.2. 9 Sic ergo vos orabitis: a Pater noſter qui
es in cælis, ſanctificetur nomen tuum.
* Veniat 2 Ms. c.3. 10 "Adueniat*regnum tuum. Fiat voluntas
tua, ſicut in cælo, & in terra. 11 Panẽ no-
* quotidianũ ſtrum"ſuperſubſtantialẽ*da nobis hodie.
12 Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut &
nos dimittimus b debitoribus noſtris.
* inferas Ms. 13 Et ne nos "inducas* in tentationem.
Sed libera nos à malo. Amen. 14 Si enim
Inf.18.d.33. Marc.11.c.25 Eccl.28.a.7. dimiſeritis hominibus peccata eorum:
dimittet & vobis pater veſter cęleſtis de-
licta veſtra. 15 c Si autem non dimiſeritis
hominibus: nec pater veſter dimittet vo-
bis peccata veſtra. 16 Cùm d autem ieiu-
natis, nolite fieri ſicut e hypocritæ, triſtes.
exterminant enim facies ſuas, vt pa-
reant hominibus ieiunantes. Amen dico
⁻ Ms.2. vobis, ⁻quia* receperũt mercedem ſuam.
17 Tu autem cùm ieiunas, vnge caput
tuum, & faciem tuam laua: 18 ne videaris
hominibus ieiunans, ſed patri tuo qui
C eſt in abſcondito: & pater tuus qui videt
in abſcondito, reddet tibi. 19 f Nolite
Luc.12.d.33. 1.Ti.6.d.19. theſaurizare vobis theſauros in terra: vbi
Luc.12.e.34. Luc.11.e.34. ærugo & tinea demolitur: & vbi fures
effodiunt, & furantur. 20 Theſaurizate
autem vobis theſauros in cęlo: vbi neque
ærugo, neq; tinea demolitur: & vbi fures
non

a Totius veteris Teſtamenti figurã, & rem ipſam in nouo præſtitam continet hæc oratio. incipit à fine expetendarum rerũ, & definit in initium, ac rationem qua iniri efficiq́ue illæ in nobis poſſint & conſeruari.

b Ex corde & charitate non ficta.

c Præciſa & irreuocabilis ſententia, ſine exceptione.

d Ieiunium vnum ex exercitationibus piis ac Deo probatis, ea ratione initum quã pietas præſcribit, vt Deus placetur nobis attentè orantibus, & à vitio ac voluptate alienatis.

e Aliud genus perſonati hiſtrionis: nam ſunt & hypocritæ hilares, & hypocritæ etiam ambitioſi, & multorũ generum. Omnis autem hypocriſis improbatur, vt vera virtute deficiens. Hypocritæ etiam ſunt, qui dicunt ſe nolle eſſe hypocritas, & tamẽ ipſi hac opinione ſiue profeſſione decipiunt ſeipſos & alios.

f Quæ verè expetenda ſint, expetere præcipit, idque comparatione rerum inter ſe.

non effodiunt, nec furantur. 21 a Vbi enim
est thesaurus tuus, ibi "est' & cor tuum. ' erit MS. C.B.
22 b Lucerna corporis-tui', est oculus-tuus'. - 6 MS.C B. - 5 MS G.B.
Si * oculus tuus fuerit simplex, totum cor- * igitur 1 MS.R G.B.
pus tuum lucidum erit. 23 Si autem ocu-
lus tuus fuerit nequam, totum corpus Luc. 11.c.34.
tuũ tenebrosum erit. 23 Si ergo c lumen
quod in te est, tenebræ sunt: ipsæ tenebrę
quantæ erunt? 24 Nemo potest duobus Luc. 16.c.13.
d dominis seruire. aut enim vnũ odio ha-
bebit, & alterum diliget: aut vnum susti-
nebit, & alterum contemnet. Non po-
testis Deo seruire & mammónæ. 25 e Ideo
dico vobis, ne soliciti sitis f animæ vestræ Luc. 12.c.22. 1.Pet.5.b.7.
quid manducetis*, neque corpori vestro Psal.54.d.25. Phil.4 a.6.
quid induamini. Nónne anima plus est 1.Tim.6.b.8. * & quid
quàm esca: & corpus plus quàm vestimé- bibatis MS. C.B.
tum? 26 Respicite volatilia cęli, quoniam D
non serunt, neque metunt, neque cõgre-
gant in horrea: & pater vester cælestis pa-
scit illa. Nónne vos magis pluris estis il-
lis? 27 Quis autem vestrûm cogitans, po-
test adiicere ad staturam suam cubitum
vnum? 28 Et de g vestimento quid soliciti
estis?

a Ne quis seipsum decipiat, dicens se velle Deo seruire, & mãmonæ studere. hoc verissimum est pectora humana nõ admittere duas curas. oportet igitur rectè semel rationem thesauri statuere. nam siue thesaurũ statuas in cælis, siue in terris, vtramuis constitutioné cura tua sequetur studiosissimè.

b *Oculus*] Ratio qua deliberandũ de vero bono atq; statuendũ simpliciter est: quæ si peruersis opinionibus perturbetur, actum est de toto vitæ genere. Oportet igitur vt vnusquisque curet integrum, illæsum, ac simplex rationis iudicium tenere & seruare: aliàs vulgaribus opinionibus & mũdi iudicio, appetitu vario & concupiscẽtia raptus in præceps ibit. est autem oratio allegorica.

c Ratio & homo interior, qui creatus est ad imaginé Dei lucis particeps.

d Non consentientibus inter se, vt nullo pacto consentiunt mundi concupiscentia & Deus. seruitutem spontaneam oportet esse ex animo & studio, ac diligentia & opera: si alter diligitur, fieri nõ potest quin alter odio habeatur, vtpote qui cõsentire secum non possunt. Dilectionem comitatur affectus firmus & cupiditas obsequẽdi. quidquid hic contrà disputetur, tamen quod Dominus affirmat simpliciter verum est.

e Bona hominum pars cupidine falso decepta, se tantùm ea quærere dicit, quibus mortalis hæc vita indiget: atque eo studio se diuitias parare ait non propter aliam causam: in hac ratiocinatione tenebras esse Christus docet. Quandoquidem non tantum operę poni debet in re facilè parabili, qualis est victus & cultus necessarius. Deinde hoc non constat necessariò studio proprio, sed Dei benignitate & prouidentia, qui potest & scit ea quæ commodissima sunt suis prospicere, idque perpetuò efficit erga minoris æstimationis res. Igitur si illa melius & oportunius minori labore & studio ex diuina prouidentia contingunt, vt patet argumentis in natura obseruatis, meræ tenebræ sunt in ea re studiũ consumere, & illa relinquere aut negligere, quæ cùm summa & maxima atque optima sint, summum studium & diligentiam postulant.

f Animæ nomen pro ea naturæ parte vsurpatur, qua viuimus. hæc alimento indiget; ea verò non à nobis est, sed à Deo auctore. est autem maioris dignitatis quàm esca vltra omnem comparationem. hanc qui donare potest & vult, cætera etiam ad eam oportuna donare potest & vult: id etiam in minoribus rebus spectatur, vt in auiculis, quas quia viuere Deus vult, præter suam ipsarum curam aut diligentiam, pascit & alit. ergo cui Deus vitam dare vult, eidem alimentum parabit in posterum, dummodo ille contentus præsentibus Deum purè & sanctè colat, idque contento studio, nihil solicitus de futuro. nam humana in hoc genere prouidentia & cogitatio incertissima est, diuina verò certissima Quis enim crescere potest, nisi Deus eum augeri & crescere velit, idemque virtutem crescendi incrementumque suppeditet? Cùm igitur Dei cura viuamus & crescamus, consequens est Dei cura, & non nostra, nos ali. Stultum ergo est nimiam curam impendere rei, quæ neque in nostra potestate, neque in cura nostra est: & eam rem negligere, quæ cùm nostræ curæ esse debeat, vt curari possit nobis datur, atq; etiam dignissima omnium est. g Vestimentum necessitatis est, verùm minoris quàm victus. est etiam elegantiæ ac decoris. quidquid autem sit, Deus longè præstantiùs multoque elegantiùs vestire potest suos, si opus fuerit, quàm vel ditissimus vel ingeniosissimus quispiam, qualis fuit Salomon, qui à liliis & floribus est in ea parte longè superatus.

estis? Cōsiderate lilia agri quomodo cre-
scunt: non laborant neque nent. 29 Dico
autem vobis, quoniam nec Salomon in
omni gloria sua coopertus est sicut vnum
ex istis. 30 Si autem fœnum agri, quod
hodie est, & cras in clibanum mittitur,
Deus sic vestit: quanto magis vos a mini-
mæ fidei? 31 b Nolite ergo soliciti esse, di-
centes, Quid manducabimus, aut quid
bibemus, aut quo operiemur? 32 Hæc
enim omnia gentes inquirunt. Scit enim
pater vester quia his omnibus indigetis.
33 c Quærite autem primùm regnum Dei
& d iustitiam eius: & e hæc omnia adii-
cientur vobis. 34 f Nolite ergo soliciti esse
in crastinum. crastinus enim dies solici-
tus erit sibiipsi. sufficit diei malitia sua.

CAP. VII.

A NOlite a iudicare, vt non iudicemini.
2 In quo enim iudicio iudicaueritis,
C iudi-

a modicæ Ms. x. Hil. Hur. c. 1.

3. Reg. 3. a. 9.
c autem Ms. 6. 6.

a Nolite cōdemnare, vt non cōdemnemini. Ms q.
Lu. 6. f. 17.
Rom. 14. 1.

a ὀλιγόπιστοι. exigua fides in Deum homines in cogitationem diuitiarum detrudit. nam qui sibi in posterū nimis anxiè prouidet in his rebus temporalibus, is existimat Deum, qui præsentia suppeditat, postea nihil esse daturum, neque Deum vt patrem habet, sed vt alienum à se genitiū more. Quisquis verò Deum patrem sibi credit, & prospicientem sibi credit, & sperat certissimè, idem præsentibus vtitur iuxta Dei voluntatem & mandatum. Pater cùm possit nunquam filiis deest, si tamen sciat quid filiis vtile sit. Deus pater est, omnipotens est; quid conueniat filiis, optimè nouit. Igitur omne studium in eo ponēdū est, vt Deum patrē propitium habeamus: namque ille oportuna omnia donabit suis tēporibus, vt patres filiis ministrant singulis diebus & opportunis horis necessaria ad victum, & cùm res exigit, ad vestitum etiam.
b Omnis humana indigentia tribus illis rebus continetur, cibo, potu, & vestitu; quæ facilè expleri possunt, si modus secundum veritatem ac tempus statuatur, non secundùm opinionem & cupiditatem: atque id longè melius à Deo præstatur imò sine Deo bene præstari non potest. Summa autem stultitia est homini de futuris solicitum esse. futurorum enim ratio in nullius consilio & potestate est, nisi Dei solius. & tamen futurorum cogitatio cupiditatem & auaritiam in hominibus alit: nam qui in præsens habet, in posterū solicitus est; hoc est, in eam rem intendit, quam in sua potestate non est assequi. id vitiū gentium propriè est, & eorum qui gētes imitantur. Filiorum est præsentibus à patre oblatis vti, & futurorum curam patri relinquere; seque patri in iis studiis quæ placere viderint probari curate. Nihil verò magis Deo placet, quàm filiorum studium in regno Dei quærendo sicut scriptum est, Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra
c Regnum Dei primùm quærendum, hoc est, studendum vt in regnum Dei adscribamur, vt Deus in nobis regnet per gratiam & spiritum sanctificationis. d Iustitia Dei est qua homines iustificantur: est autem Dei donū, quod nemo scit nisi qui accipit. Quæritur autem illis duabus rebus, fide, & pœnitentia, in qua continentur omnia opera Deo probata, & ipsa iustitia exercita: nam duplex est iustitia in sacris, humana & diuina: humana, hominū est, gratia Dei adiuuante: diuina, à Deo donata, perficiens illam humanam. hæc est de qua Apostolus ait, Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis; donum enim Dei est. e Adeò verum est omnia adiici iis qui regnum Dei verè & ex animo studiosè quęrunt, vt vel si quis sua ergerit in egenos, vel si nihil proprium habeat, tamen non indigeat necessariis, patre communi omnibus prouidente; vt in tertio Actorum Apostolorū capite apertè docemur. f Non otiosos vult suos esse discipulos Iesus, sed in perpetuo studio regni Dei attentos, & in pręsenti laborantes ad victum parandum qui satis sit, & in crastinum expectantes eandem prouidentiam, quæ in præsenti oportuna suppeditat. refertúrque hoc Christi documentum ad exemplum eorum, qui in deserto verbum Dei mandatumque secuti, præsentis diei cibum cælitus missum tantùm colligebant; crastinum mittendum sperabant à Deo.

CAP. VII.

Continet hoc caput multa doctrinæ Christi capita, non integram singulorum argumentorum tractationem.
a Simplicitatem & candorem atque charitatem erga fratres præcipit, quos in leuibus rebus iudicare fas non est. Alludit ad iugum legis antiquæ, quod suis traditionibus grauissimum etiam reddiderant Pharisæi & Scribę, omnem vel minimam actionem reprehendentes, cùm tamen ipsi grauissimis sceleribus tenerentur. Priuatum etiam iudicium ac temerariam condemnationem notat hoc loco Christus, nam qui tuberibus propriis ne offendas amicum Postulat, ignoscat verrucis illius æquum est Non agitur hoc loco de publico iudicio & legitimo, quod persæpe vt sanctissimum & apprimè necessarium à Christo probatur & commendatur. Infirmi igitur docendi sunt leniter, non acriter increpandi in leuibus erratis. Oportet autem eum qui docet, non modò verbis, verùm exemplo etiam valere, atque doctrinam ipsam summa cum charitate inter fratres communicari oportet.

iudicabimini: & in qua mensura mensi Marc.4.c.24.
fueritis, remetietur vobis. 3 Quid autem
vides festucam in oculo fratris tui: & tra-
bem in oculo tuo non vides? 4 Aut quo-
modo dicis fratri tuo, * Sine eiiciá festu- * Frater Msq. Hier.
cá de oculo tuo: & ecce trabs est in oculo
tuo? 5 Hypocrita, eiice primùm trabem
de oculo tuo, & túc videbis eiicere festu-
cam de oculo fratris tui. 6 b Nolite dare
sanctum canibus: neque mittatis marga-
ritas vestras ante porcos, ne fortè concul-
cent eas pedibus suis, & conuersi dirum-
pant vos. 7 c Petite, & dabitur vobis: quę- Inf.21.b.22.
rite, & inuenietis: pulsate, & aperietur Marc.11.c.24. Luc.11.b.9.
vobis. 8 Omnis enim qui petit, accipit: & Ioh.14 b.13. & 16.c.23.
qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Iac.1.a.6. B
9 d Aut quis est ex vobis homo, quem si
petierit filius suus panem, nunquid lapi-
dem porriget ei? 10 Aut si piscem petierit,
nunquid serpentem porriget ei? 11 Si ergo
vos, cùm sitis mali, nostis bona data * - Msq. Hier.
dare filiis vestris: quanto magis pater ve-
ster qui in cælis est, dabit e bona petétibus
se? 12 f Omnia ergo quæcunque vultis vt Luc.6 d.31.
faciát vobis homines, * & vos facite illis. Tob.4.c.16. * ita 5 Ms. c.5
Hæc est enim lex & Prophetæ. 13 g Intrate Luc.13.e 24.
per angustam portam: quia h lata porta, &
spatiosa via est quæ ducit ad perditio-
nem, & multi sunt qui intrant per eam.
14 * Quàm angusta porta, & arcta via est * Quoniá 5 Ms. cq.
quæ ducit ad vitam, & i pauci sunt qui in-
ueniunt.

b Antiquæ ceremoniæ symbolú explicat. sacra mysteria gentibus, aut qui gentium more viuere contendunt, nó sunt communicanda. neque vitio atque delitiis affluentibus hominibus, atque id studiosissimè agentibus, puræ doctrinæ documenta nuda non sunt committenda, eiusmodi enim hominum genus documenta contemnit, & docentes ipsos malè excipit. Ita Christus nullum coram Herode signú fecit, neque in patria sua coram incredulis & contemptoribus. docet ergo quemadmodum erga fratres simplices & erga exteros aut contemptores veriq; osores nos gerere debeamus.

c Regnum Dei ac donum illud supernum summo studio conatuque quærendum & petendum contentissimè est. hoc enim probat ipsum, quemadmodum decet æstimari, optari atque experi. conciliat etiam Dei gratiam & beneuolentiam, beneficétiam excitat eiusdé videntis non contemptionem, sed cótentionem eorum qui donum petunt sanctúque habent.

d Sua culpa non accipiunt Dei dona, qui optare & petere nesciút vt decet. Qui panem & ouum petunt à parentibus terrenis, vtilia petunt, & parentes sibi consulentes efficiunt. Igitur à cælesti patre cælestia dona petenda, sanctum & margaritas quas ille non porrigit canibus aut suibus, sed filiis optantibus & expetentibus.

e Dummodo bona petantur, & certa bona, videlicet spiritum bonum, vt apud alium Euangelistam explicatur. sed multi à Deo pro pane & ouo lapides & scorpiones petunt, ideo non accipiunt, vel si propter importunitatem accipiunt, malú sibi accipiunt.

f Aliud caput de consuetudine & societate hominum inter se: quæ si rectè instituatur & ineatur purè, vt decet fratres, Deum valdè conciliat ad beneficentiam. nemo enim impetrat à Deo diuina illa bona, si à charitate erga fratres alienus esse perseuerat. Est autem illa omnis charitatis, omnis legis atque propheticæ doctrinæ summum caput, apertissimumque omnibus ac commune præceptum, Id velle aliis & prę stare quod tibi pręstari velis.

g Omnium quæ dici possunt & pręcipi summa ratio est, regnum cælorú non obtineri, nisi ab iis qui per angustam portá introierint. Angusta porta est propositum firmum, atque efficax viuendi secundùm diuinam legé: ea vita & mores arcta via dicitur. hoc idem est quod aliàs Christus dicit, Pœnitemini, & credite Euangelio.

h Vulgaris viuendi & agendi ratio quam mundus tenet ac sequitur, terrena commoda cælestibus rebus anteponens, via lata & frequens est.

i Ergo pauci seruantur, vt Christus aliàs indicauit.

C ueniunt eam! 15 a Attendite à falsis pro-
phetis, qui veniunt ad vos in vestimentis
ouium, intrinsecus autem sunt lupi ra-
Luc.6.f.44. paces. 16 à fructibus eorum cognoscetis
eos. Nunquid colligunt de spinis vuas,
aut de tribulis ficus? 17 Sic omnis arbor
bona, fructus bonos facit: mala autem
arbor, malos fructus facit. 18 b Non potest
arbor bona malos fructus facere: neque
arbor mala bonos fructus facere:
Sup.3.b.10. 19 Omnis arbor quæ non facit fructum
* excidetur, c.s. bonum, *excidetur, & in ignem *mitte-
* mittitur c.s. tur. 20 Igitur ex fructibus eorum cogno-
scetis eos. 21 c Non omnis qui dicit mihi,
Inf.25.b.11. Domine, Domine, intrabit in regnum
cælorum: sed qui facit voluntatem patris
mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnũ
cælorum. 22 Multi dicẽt mihi in illa die,
Domine, Domine, nõne in nomine tuo
Act.19.c.13. prophetauimus, & in nomine tuo d dæ-
D monia eiecimus, & in nomine tuo virtu-
tes multas fecimus? 23 Et tunc confitebor
illis, Quia nunquam noui vos: discedi-
* omnes M.S.eq. te à me * e qui operamini iniquitatem.
Psal.6.a.9. Inf.25.d.41. 24 f Omnis ergo qui audit verba mea hęc,
Luc.13.c.27. Luc 6.f.47. & facit ea, assimilabitur viro sapiẽti, qui
Rom.2.b.13. Iac.1.d.22. ædificauit domum suam super petram,
Iac.1.c.33. 25 & g descendit pluuia, & venerunt flumi-
na, & flauerunt venti, & irruerunt in do-
mum illam, & non cecidit: fundata enim

 erat

a Falsorum doctorum culpa multi pereunt, qui pro angusta porta latam indicant, vel in lata aliam angustam constituunt, non illam quam Deus probauit. hos vitandos docet Christus, faciles cognitu, vtpote verbis & specie angustæ viæ præcones, re ipsa latæ cultores, humanorum commodorum appetentes, & honesta oratione res apud Deum non probatas persuadentes hominibus.

b Iudicium diuinum constat aduersus malæ doctrinæ magistros, eorumque discipulos & sectatores. cognosci itaque hos oportet & vitari: facilè autem cognoscuntur ex operibus atque studiis, vitæque consuetudine ac moribus; quanquam enim rectè loquantur, non rectè agunt. igitur quãquam in rectis audiendi sunt, cùm recta loquuntur, in vita imitandi non sunt, cùm praua agunt. illa re vt certissima constituta, eiusmodi arbores Deo ingrauissimas esse, quæ foliorũ tantùm specie bonæ videantur, fructu verò sint pessimę. Quanquam enim huiuscemodi homines auctoritate muneris sui valeant, & faciãt etiam multa bona; tamen nisi ipsi in arcta versentur via, alieni sunt à regno Dei; quod non in sermone, sed in virtute cõsistit.

c Non satis est appellari Christianum, Christi cultum profiteri, nisi simul ea professio operibus moribusque integris præstetur.

d Munera publica & ministeria legitimè collata, auctoritatem habent, & efficaciam suam sortiuntur: sed nõ necessariò faciunt bonos eos qui funguntur eiusmodi ministeriis. Aliud est esse virum bonum, aliud esse ministrũ publicum in Ecclesia Christiana. potest vtrumque in eodem esse, nempe virtus, & ministerij auctoritas; atque hoc optimum est. Cæterùm qui vir bonus ipse non sit, quamuis legitimus, & diligens minister erga alios, nisi ipse etiam fecerit volũtatem Dei, non cognoscetur à Christo, illa cognitione ineffabili sanctificationis singularis, quam Euangelium perpetuò significat. is verò qui hoc modo à Christo non agnoscitur, eiicietur foras.

e Operatores iniquitatis Latinè vno verbo Iniustos exponimus, ex Græca oratione.

f Audire oportet Dei voluntatem à Filio explicatam, eamque summo studio suscipere ad præstandum actionibus omnibus quidquid Deus iubeat. alterum fidei est, alterum pœnitentiæ & operum. huiusmodi animo & rebus instructus homo domum suam ædificabit in regno cælorum super Christum ipso Deo ædificium componente & stabiliente.

g Incommoditates omnes, vis, tentationes, persecutiones, oppressiones, opprobria, mors denique ipsa diruere nequeunt ædificium spirituale super Christum fundatum.

erat ſuper petram. 26 Et omnis [a] qui audit
verba mea hæc, & non facit ea, ſimilis
erit viro ſtulto, qui ædificauit domum
ſuam ſuper arenam: 27 & [b] deſcendit plu- *Ezech. 13. b. 11*
uia, & venerunt flumina, & flauerunt vē-
ti, & irruerunt in domum illam, & ceci-
dit: & [c] fuit ruina illius magna. 28 Et fa-
ctum eſt, cùm conſummaſſet Ieſus ver-
ba hæc, admirabantur turbæ ſuper do- *Marc. 1. c. 22.*
ctrina eius. 29 [d] Erat enim docens eos ſicut *Luc. 4. c. 32.*
poteſtatem habens, & non ſicut Scribæ
[*] eorum & Phariſæi. *4. Ms. 1. Heb. 8*

CAPVT VIII.

CVm autem deſcendiſſet de monte, ſe- A
quutæ ſunt eum turbæ multæ: 2 Et
ecce leproſus veniens, adorabat eum, di- *Marc. 1. d. 40.*
cens, [a] Domine, ſi vis, potes me munda- *Luc. 5. c. 12.*
re. 3 Et [b] extendens Ieſus manum, tetigit
eum, dicens, Volo: mundare. Et [c] confe-
ſtim mundata eſt lepra eius. 4 Et ait illi
Ieſus, [d] Vide nemini dixeris: ſed vade,
[e] oſtēde te ſacerdoti, & offer munus quod *Leuit. 14. a. 2*
præcepit Moyſes in [f] teſtimonium illis.
5 Cùm autem introiſſet Capharnaum, ac- *Luc. 7. a. 1.*
ceſſit ad eum Centurio, rogans eum, *Ioh. 4. g. 46.*
6 & dicens, [g] Domine, puer meus iacet in
domo paralyticus, & malè torquetur.
7 Et ait illi Ieſus, [h] Ego veniam, & curabo
eum.

a Non de auditoribus tantùm qui curioſitate aut leuitate audiunt, hîc agitur, namque huiuſmodi nihil ædificant, ſed de iis qui cùm audiant, credunt, & profitentur, dicentes, Domine, Domine; tamen non obediūt præceptis diuinis, & Euangelio nihilominus exiſtimant ſe iuſtos & ſanctos eſſe ex ſola fide. hi quidem ædificāt, ſed vt ſtulti, quorum ædificium non permanet. ſolidum igitur fundamentum ponere oportet. Chriſtus eſt fundamentum ſolidum: ille verò non ſe ſubſternit, niſi iis qui credūt, & faciūt.

b Multis modis turbantur ij qui ſolidam pietatem non habent, quominus maneant in ſanctitate & iuſtitia coram Deo omnibus diebus. cupiditates, metus, ambitio, tentatio, & vanę opiniones, doctrinarum alienatū à veritate innumeri venti, atque horū generum plurima alia, deiiciunt ædificia non ſine difficultate extructa.

c Namque non facile, imò vix reſtitui poteſt ædificiū euerſum, cui nullum ſubeſt quo innitatur fundamentum. magnam ruinam, integram omnino interpretamur, quando ædificiū ab imo fundo euertitur. penitus corruit quod in arena ædificatum eſt, illidente impetu pluuiarum, & ventorum atque fluuiorum.

d Apertiſſimè docebat ſolidam doctrinam, in qua continebatur ſumma expetēdarum rerū, & agendarū ratio, quid homines facere, quid à Deo expectare deberent, tanta dicendi maieſtate & perſpicuitate, tanta verborum ſimplicitate & grauitate, tanta rerum exponendarum dignitate, tanta denique ad mouendum auctoritate, vt nō dicere, ſe imprimere dicta in hominum pectoribus videretur efficientiſſimè, aliis amorem, aliis timorem incutiens: cuiuſmodi exempla neque in doctrina Phariſæorum & Scribarum, neque in eorum orationibus ſpectari poterant. illi enim de minutiſſimis rebus ac plerumque ſuperuacaneis, idq; admodum ieiunè & ſine vlla efficacitate diſſerere ſolebant, vt homines ſomniantes audire quis videatur, ſi eos audiat, eorúmve ſcripta legat. Chriſtus verò ita docebat vt Deus omnino loqui & docere tanquam legiſlator videretur. De his plura in Commentariis exponemus, ipſo dante Chriſto.

CAP. VIII. a Breuis oratio, ſed magnæ fidei index. b Vt ſanationis virtus in Ieſu, & voluntas etiam oſtenderetur: manus enim potentiæ & voluntatis ſignum eſt ita extenſa. c Miraculum auget celeritas conficiendę rei. d Exemplum fugiendæ mundanæ gloriæ ſæpe repetitum Chriſto. e Acceptum à Deo beneficium, pura ac ſancta gratulatione excipere oportet. f Teſtabatur illud munus diuinum beneficium erga hominem mundatum, & receptum in Eccleſiam. g Tantum exponit ſuæ familiæ laborem; nullum modum præſcribit liberatori, quem credit efficacem & benignum. h Promptus eſt Ieſus ad beneficentiam, nulloque modo difficilis: plus etiam facere vult quàm petentis oratio & mens optare videatur.

eum. 8 Et respondens Centurio, ait, Do-
Luc. 7. a. 6. mine, non [a] sum dignus vt intres sub te-
ctum meum: sed tantum [b] dic verbo, &
sanabitur puer meus. 9 Nam & ego ho-
– 14 MS. Hier. a. 1. mo sum sub potestate – constitutus, ha-
bẽs sub me milites: & dico huic, [c] vade, &
vadit: & alij, veni, & venit: & seruo meo,
fac hoc, & facit. 10 Audiens autem Iesus,
miratus est: & sequentibus se dixit, Amẽ
dico vobis, non [d] inueni tantam fidem in
Isa. 41. f. 25. Mal. 1. c. 11. Israël. 11 Dico autem vobis, quòd multi
Luc. 13. c. 29. ab [e] Oriente & Occidente venient, & re-
B cumbent [f] cum [g] Abraham, & Isaac, & Ia-
cob in regnò cælorum: 12 Filij autem re-
gni eiicientur in tenebras exteriores: ibi
Iosu. 22. b. 23. erit fletus & stridor dentium. 13 Et dixit
Luc. 13. f. 28. Psa. 106. b. 20. Iesus Centurioni, Vade: & sicut [h] credidi-
Sap. 16. b. 12. Marc. 1. c. 29. sti fiat tibi. Et sanat[us] est puer in illa hora.
Luc. 4. f. 38. 14 Et cùm venisset Iesus in domum Petri,
vidit socrum eius iacentem & febricitã-
tem: 15 Et [i] tetigit manum eius, & dimisit
* eis. MS. Hier. eq s. eam febris: & surrexit, & ministrabat * ei.
Marc. 1. c. 32. Luc. 4. g. 40. 16 Vespere autẽ facto, obtulerunt ei mul-
tos dæmonia habentes: & eiiciebat spiri-
tus [k] verbo: & omnes malè habentes cu-
rauit: 17 vt [l] adimpleretur quod dictum
est per Isaiam prophetam, dicentem, Ipse
Isa. 53. a. 4. 1. Pet. 2. d. 24. infirmitates nostras accepit: & ægrota-
* nostras MS. Hier. s. tiones * portauit. 18 Videns autem Ie-
* discipulos MS q. Hil. Hier. sus turbas multas circum se, iussit * ire
Luc. 9. g. 59. trans fretum. 19 Et accedẽs vnus Scriba,
ait illi, Magister, [m] sequar te quocunque

a Erat gentilis. modestia magna sese demittit minorem professus quàm vt tanti viri dignitatem excipere dignè posset.

b Diuinam penitus efficacitatem in Iesu credit: namque vt verbo tantùm dicta fiant, non est nisi plenæ virtutis, qualis Dei est, Qui dixit, & facta sunt. itaque nullum modum certum positũ Iesu credit in sanationum virtute, sed quacunque ratione ille velit, dummodo velit & concedat, effectum iri significat.

c Sic etiam tu dicere potes morbo & paralysi, Abi, & abibit: sanitati, Veni, & veniet puero ipsi laboranti, Sta, & ingredere atque exercere, & faciet.

d De virtute sanationum in Christo nemo tantum credidit ex Israelitis, quantum hic gentilis. atque ita exponimus de fide erga sanationum virtutem, quod manifestum est ei qui singulos Israëlitas curatos recensuerit.

e Ex omni gentium natione tam filiorum Cham & Sem, quàm Iapheth.

f Ob viuam fidem quam concipient erga regnum cælorum sibi annuntiatum, quemadmodum hic gẽtilis magnam concepit, & indicauit erga sanationum virtutem.

g Abraham, Isaac, & Iaacob factæ sunt promissiones regni, illisque creditæ; quos quicunque sequentur imitatione, regni etiam cõsortio admissi referent. *Filij regni*] Qui propter acceptas antiquas promissiones ad regnũ familiariter magis ac primo quodam iure admitti debebant, si paternæ fide imitatores fuissent.

h Viuæ fidei efficacitas, absolutam virtutem crediderat, nec modò circũscriptam nec temporis indigentem. atque ita accepit vt crediderat.

i Voluntatis certę signo manus tangitur, & potestatis atque efficacitatis adhibitæ, præterea etiam virtutis ad sanandum in illo sitæ.

k Spiritus non vt morbi & languores membra debilitant, & malè afficiunt, sed vt possessores occupant. à possessione igitur deturbantur maioris potestatis verbo ac decreto iussi.

l Adimpletur quod dictum est de duobus aut pluribus euentibus. ipse autem infirmitates nostras originales accepit, ægrotationes actuales portauit: ipse idem hoc in corporibus hominum à spiritibus & morborum vario genere liberandis ostendit.

m Regnum temporale à Christo incũdum existimabat, facilè autem obtinendum credebat viro tantam potestatem ad hominum gratiam conciliandam prædito vltra doctrinæ excellentiam quam in illo agnoscebat.

ieris. [20] Et dicit ei Iesus, [a] Vulpes foueas
habent, & volucres cæli nidos: filius au- C
tem hominis non habet vbi caput* recli- * suum MS. Hier. s.
net. [21] Alius autem de discipulis eius ait
illi, Domine, permitte me primùm ire,
& sepelire patrem meum. [22] Iesus autem
ait illi, [b] Sequere me, & dimitte mortuos
sepelire mortuos suos. [23] Et ascendente Marc. 4. d. 36 Luc. 8. c. 22.
eo in nauiculam, secuti sunt eum disci-
puli eius. [24] & ecce [c] motus magnus fa-
ctus est in mari, ita vt nauicula operire-
tur fluctibus: ipse verò dormiebat. [25] Et
accesserunt ad eum*, & suscitauerunt - MS. G. S. * discipuli eius, MS. R. G. S.
eum, dicentes, Domine, [d] salua nos, peri-
mus. [26] Et dicit eis*, Quid timidi estis * Iesus, MS. S.
modicæ fidei? Tunc surgens imperauit
ventis & mari, & facta est tranquillitas
magna. [27] Porrò homines mirati sunt, di-
centes, [e] Qualis est hic, quia venti & ma-
re obediunt ei? [28] Et cùm venisset trans
fretum in regionem Gerasenorum, oc- Marc. 5. a. 1. Luc. 8. d. 26.
currerunt ei duo habentes dæmonia, de D
monumentis exeuntes, [f] sæui nimis, ita
vt nemo posset transire per viam illam.
[29] Et ecce clamauerunt, dicentes, Quid
nobis & tibi Iesu fili Dei? [g] Venisti huc Marc. 5. b. 18. Luc. 8. d. 31.
ante tempus torquere nos? [30] Erat autem
non longè ab illis grex multorum por-
corum pascens. [31] Dæmones autem ro-
gabant eum, dicentes, Si eiicis nos, mitte

a Nullum commodum temporale sibi habere aut quærere, neque terrenarũ rerum studio adductos sectatores aut discipulos sibi placere aut probari significat. Vulpes hominibus inutiles ac inuisæ sunt, & tamen commoditatem fouearum in agris obtinent. aues peregrinæ tamen hospitia nanciscuntur. ipse hominibus vtilissimus, & terræ verus dominus, tamen nec tantum priuatæ commoditatis obtinet aut quærit, quantum satis sit capiti reclinando.

b Pietatis officium est mortuorum sepulturam curare, maximè verò parentum, quibus omnia officia pietatis debentur. sed discipulos Iesu, qui de vita hominibus restituenda agit, illo negotio perpetuò occupatos esse decet, quod ad vitæ cogitationem & procurationem spectat. Tractat enim Christus non quemadmodum mortui sepeliantur, sed quemadmodum mors extinguatur, & vita æterna hominibus detur. Sunt alij qui huiusmodi officiis occupari rectè possunt, videlicet mortui, qui nondum vitæ illius spiritualis, quam Christus donat, participes effecti sunt; eis verò quibus cum Deo, qui vita est, & cũ Christo Dei, in quo vita est, versari & agere contigit, vitæ & viuentium studio sese totos tradere decet. sunt enim sancti Domino, vt Põtifices olim quibus funera curare minimè fas erat.

c Siue communi ventorum vi secũdùm naturam, siue natura ipsa sentiente virtutem eius qui in mari nauique erat, & trepidante, ad indicandã etiam hac ex parte dignitatis Iesu amplitudinem.

d Non timebant eum perire posse, sed seipsos tantùm in periculo esse existimabant; quia se vt cæteri homines imperfectos agnoscebant: oportuit autem credere non modò Iesum non esse periturum, sed neque eos qui Iesum sequerentur, vtpote comites eius, quem à Deo missum intelligebant.

e Hanc confessionem effecit miraculum à Iesu repentè editum tanto illustriorem quanto magis pugnãtem cum metu & fidei exiguitate, quibus infirmitatibus anteà laborabant.

f Maius dæmonum studium est vt impellant homines ad nocendum aliis, quàm vt ipsi noceant. cupiunt enim humanum genus quàm sceleratissimũ reddere in inuidiam Dei. hic duos tantũ homines dæmonia obsidebant, sed illi nocentissimi aliis erant quàm plurimis.

g *Ante tempus* passionis & mortis Christi, exponi rectè posset, namque eo tempore iudicium factum est aduersus principem mundi huius, ceciditque ille fiducia quam conceperat de iustitia Dei erga causam suam. sed dæmonia hoc mysterium tunc latebat. intelligunt itaque de tempore extremi iudicij, quod multis Dei verbis & Prophetarum oraculis certissimum fore intellexerant.

[h]nos in gregem porcorum. 32 Et ait illis,
Ite. At illi exeuntes, abierunt in porcos:
* magno ms. & ecce *[i] impetu abiit totus grex per præ-
ceps in mare: & mortui sunt in aquis.
33 Pastores autem fugerunt: & venientes
in ciuitatem, [k]nuntiauerunt omnia, &
de eis qui dæmonia habuerant. 34 [l]Et ecce
tota ciuitas exiit obuiam Iesu. & [m] viso
Marc. 5. b. 17. Luc. 8. e. 37. Act. 16. g. 39. eo, rogabant vt transiret à finibus eorũ.

CAPVT IX.

* Iesus ms. Hier. eq. ET [a]ascendens * in nauiculam, transfre-
tauit, & [b] venit in ciuitatem suam.
A 2 Et [c]ecce offerebant ei paralyticum iacen-
Marc. 2. a. 3. Luc. 5. d. 18. Ioh. 5. a. 5. tem in lecto. Et videns Iesus [d] fidem illo-
rum, dixit paralytico, [e]Cõfide fili, [f]remit-
tuntur tibi peccata tua. 3 Et ecce quidam
de Scribis dixerunt intra se, Hic [g]blasphe-
mat. 4 Et cùm [h]vidisset Iesus cogitationes
eorum, dixit, [i]Vt quid cogitatis mala in
cordibũs vestris? 5 [k]Quid est facilius, di-
cere,

h Plurima simul argumenta in hoc loco continẽtur: Quòd dæmonia nullibi commodius sibi videtur esse posse, quàm vbi noceant: Quòd Christus doceat omnium fortunarum iacturã & damnum comparari non debere cum homine vno a dæmoniis oppresso; ideoque permittuntur à Christo ingredi in porcos. & alia.

i Hæc porcorum demersio ostendit, quanto in periculo sit homo cùm semel à dæmonio oppressus fuerit, nisi Deus illi prospiciat. probat etiam miraculi veritatem, Christi virtutem; & Iudæorum religionem, quam Iesus tunc profitebatur aduersus gentium irrisionem, confirmat. gentes enim abstinẽtiam à suillis carnibus, vt humanum inuentum & studium irridebãt, neque Dei interdictum aliquâve significatione obseruandum existimabãt, atque hoc modo totam illam Iudæorum doctrinam ludibrio habebant. Christus verò permisso grege dæmoniis, omnia hæc redarguit, & Dei voluntatem atque consilium à Iudæorum religione stare probat.

k Prædicatur Iesu virtus, doctrina, efficacitas, misericordia occasione dãni accepti, quod permouere potuit totam ciuitatem.

l Sic enim placuit Deo, vt luceret illis gentibus scintilla aliqua veritatis & virtutis Iesu, & testimonium præsens ferretur.

m Nõ damni accepti dolore, sed metu ac religione perculsi, rogant Iesum vt discedat. erant enim gentes, agnoscebant virum illum sanctum, cui nec dæmonia obsistere possent: religione Iudæum, qui gentes à sua religione alienas posset, si vellet, perdere, aut damno dato attenuare; qui posset permittere in eas id quod in porcos est permissum, animantes immundas ex disciplina Iudæorum, quibus gentes similes haberentur, hoc est immũdæ. non tantùm profecere vt amarent & susciperent beneficentissimum seruatorem hominum, dæmoniorum expulsorem: sed tamen profecere vt revereri, suspicere & timere inciperent, agnoscentes potentem & efficacem, sanctum & diuina virtute præditum. huiusmodi etiam affectu dixit aliquando Simon Ionæ, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum. est igitur exponendus locus ex comparatione personarum.

CAP. IX. a Solertia, diligentia & cura Iesu in ministerio suo exercendo, atque in vocandis ad regnum cælorum Israelis filiis, quibus Propheta datus erat, aperte indicatur. b Nazareth ciuitatem Galilææ, vnde & ipse Nazaræus dictus. c Docenti oblatus est paralyticus, demissus per tectum in grabbato, vt Marcus narrat. d Fides mouet Iesum ad concedendum beneficium, multò etiam cumulatius quàm petitum fuerit. credebant illi eum posse sanare hominem omni medicinæ ope destitutum, & humana vi incurabilem, & bene interpretaturum quòd importunè adeò obtruderetur sibi illud spectaculum, quòd in Dei liberatoris laudem, & suæ virtutis demõstrationem hæc cederet res. e Quàm libenter infirmitates hominum qui in se fidunt curandas suscipiat Iesus, maximè verò spirituales, oratio ipsa declarat qua paralyticus exceptus fuit. f Morbi corporis grauissimi, qui ob noxas & peccata contracti sunt, curari non possunt, nisi causa ipsa abscindatur: hoc est, nisi peccata remittantur. g Orationem consolationis exhortationisque plenam, corruptæ hominum mentes peruerse interpretantur. h Maximi Prophetæ & diuino Spiritu pleni signum est, aliorum cogitationes cognoscere.
i Vide modestiam admirandam & promptitudinem Iesu ad docendum veritatem eos qui ad suam vtilitatem doceri se sinant. k Æquè facile est vtrumuis dicere; sed probare posterius difficilius est apud homines: namque hoc indiget manifesto spectaculo & exemplo, illud refertur ad fidem. non enim exigetur visibilis illa remissio peccatorum, vt exigitur hæc manifesta sanatio visibilisque liberatio: sed quando manifesta & visibilis res ad confirmationem inuisibilis citatur, nisi id ex Dei consilio & voluntate fiat, non potest contingere vt tale exemplum edatur. Igitur si beneficij visibilis exemplum ad inuisibilis confirmationem editur, ex sacræ doctrinæ regulis manifesta sit veritas inuisibilis beneficij.

cere, Dimittũtur tibi peccata*: an dicere, Isa.43.d.25. * tua: MS.
Surge,& ambula? 6 [a] Vt autẽ sciatis quia Hier.c.
[b] filius hominis habet potestatem in ter-
ra dimittẽdi peccata: (tunc ait paralyti-
co,) [c] Surge,tolle lectum tuum,& vade in Act.9.f.34.
domum tuam. 7 Et surrexit, & abiit in
domum suam. 8 [d] Videntes autem turbæ,
timuerunt,& glorificauerunt Deum,qui
dedit * potestatem talem hominibus.
9 [e] Et cùm transiret indè Iesus, vidit ho- Mar.2.b.14. Luc.5.e.27.
minem sedentem in telónio, [f] Matthęum
nomine. Et ait illi, Sequere me. Et sur-
gens,secutus est eum. 10 Et factum est:
discumbente eo in [g] domo,ecce multi pu-
blicani & peccatores venientes, discum-
bebant cum Iesu & discipulis eius. 11 Et
videntes Pharisæi,dicebãt discipulis eius,
Quare cum publicanis & peccatoribus B
manducat magister vester? 12 At Iesus
audiens, ait,Non est opus [h] valẽtibus me- Mar.2.c.17.
dicus,sed malè habentibus. 13 [i] Euntes
autem, discite quid est, Misericordiam Osee.6.b.6.
volo, & non sacrificium. [k] Non enim ve- Infr.12.a.7. 1 Ti.1.c.15.
ni [l] vocare iustos, sed peccatores *. 14 Tunc * ad pœnitentiam 2
accesserunt ad eum discipuli Iohannis, MS.Hil.a.
dicentes,

a Igitur exteriori beneficij exemplo alterum confirmatur. qui enim facit hoc, & illud facere potest: quod si illud non potest, neque hoc poterit.

b Solus Christus filius perfectus & sanctus hominis facti ad imaginem Dei. sed de hoc aliâs dicemus.

c Expendenda sunt orationis verba singula, & obseruandum an posteà res ipsa conueniat.

d Auctoritatem dimittendi peccata hominibus in terra degentibus datam iam esse manifesto signo agnoscunt & discunt turbæ.

e Omnium conditionum homines ad ministerium vocantur à Iesu docente huiusmodi exemplis,nullũ omnino vitæ actionis aut negotij genus esse quamuis ab euangelica simplicitate alienum, à quo non se possint expedire homines,modò vocanti parere velint.

f Huiusmet historiæ scriptorem,sed alium iam cùm hæc scriberentur,valdeque mutatum ab illo.

g Discumbebatur in domo Matthęi valedicentis pecuniariis negotiis, & excipientis eum qui se ad nouam vitam vocabat. hoc sine inuidia fiebat peccatorum & publicanorum, qui similem cõditionem sibi beatam ducerent, gauderentque consuetudine sanctissimi Euangelistæ, à quo non despicerentur, sed potius vocarentur, & in spem adducerentur accipiendę salutis, si pænitere vellent. longè alia Pharisæorum ratio erat, qui huiusmodi miserandos homines fastu auersabantur maximo.

h His qui recta sanitate animique facultate vtuntur,ambulantibus videlicet rectè in mandatis præceptisque Dei,non est opus medico præscribente modum diętæ, & rationem omnẽ qua ad sanitatem reditus fiat: sed iis qui abusi facultate optima animi in peccatorum morbos inciderunt, suãq; infirmitudinem agnoscẽtes, medicum desiderant, qui possit compati & mederi infirmitatibus eorum. Pharisæi malè interpretabantur pręcepta & instituta de abstinentia à communione peccatorum. neque enim quisquam prohibetur eos accedere vt medicus, modò curare sciat & velit, sed vetatur communicatio in operibus mortuis. Christus se medicum gerebat, non socium peccatorum; namque ad pænitentiam persuadendam eum illis agebat. Pharisæi contrà peccatorum socij erant, medici esse auersabantur.

i Diuini verbi auctoritate docet Iesus peccatorum reuocationem ad fidem & pœnitentiam, quibus diuina misericordia imploratur, præferri à Deo sacrificiis illis antiquis, quamuis probandis. hoc est charitatis & pietatis erga miseros & indigentes homines exercitationem & culturam illi sacrificiorum erga ipsum minimè indigẽtem cultui. Pharisæi alieni à misericordia miseros homines despectui habentes, & auersati sacrificiorum cultum ad superstitionem vsque iactabant.

k Iustos hic appellat Christus eos qui in timore diuino manentes mandata obseruant quanta possunt diligentia & sedulitate. hi non vocantur ad pœnitentiam, sed proposita promissionis fide atque suscepta,ad regnum admittuntur. Peccatores verò dicit eos, qui diuinã legem transgressi,præcepta violant. his quoniam non satis est fides, nisi etiam pœnitentia adhibeatur, proponitur vocatio ad pœnitentiam, in qua continetur præteritæ malæ consuetudinis agnitio, confessio ac detestatio, & vitæ morumque correctio secundùm præcepta & instituta Deo probata.

l Vocare ad pœnitentiam, Inuitare interpretamur, vt D. Lucas explicat.

Marc. 2. c. 18. Luc. 5. f. 33. dicētes, [a]Quare nos & Pharisæi ieiuna-
mus frequenter, discipuli autem tui non
ieiunant? [15] Et ait illis Iesus, [b]Nunquid
possunt filij sponsi lugere, quandiu cum
illis est sponsus? Venient autem dies cùm
auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiuna-
bunt. [16] [c]Nemo autem immittit com-
missuram panni rudis in vestimentum
vetus: tollit enim plenitudinem eius à
vestimento, & peior scissura fit. [17] [d]Neq;
mittunt vinum nouum in vtres veteres.
C alioquin rumpuntur vtres, & vinum ef-
funditur, & vtres pereunt. Sed vinum
nouum in vtres nouos mittunt: & ambo
Marc. 5. b. 22 Luc 8. f. 41. conseruantur. [18] [e]Hæc illo loquente ad
adorauit MS. S. eos, [f]ecce princeps vnus accessit, & adorabat
13 MS. Hier. O. S. rabat eum, dicens, Domine, filia mea
modò defuncta est: sed veni, impone
manum tuam super eam, & viuet. [19] [g]Et
surgens Iesus sequebatur eum, & disci-
Leu. 15. d. 24. Marc. 5. c 25. Luc. 8. f. 43. puli eius. [20] Et ecce mulier quæ sangui-
nis fluxum patiebatur duodecim annis,
accessit retrò, & tetigit fimbriam vesti-
menti eius: [21] Dicebat enim intra se, Si
[h]tetigero tantùm vestimentum eius, sal-
ua ero. [22] At Iesus conuersus & videns
eam, dixit, Confide filia, fides tua te sal-
uam fecit. Et [i]salua facta est mulier ex illa
D hora.

a Non requirunt in discipulis ieiunij in lege antiqua decretū, quod non minori diligentia Christi quàm Iohannis & Pharisæorum discipuli colebāt; sed illud genus ieiuniorū quod vel ex magistrorum iussu, vel ex proprio cuiusque consilio suscipiebatur, suo loco ac tempore vtile, sed non vsquequaque efficax ad perfectionem consequendā, quam tamen illi vtcunque professi affectabant: erat autem illud ieiunium triste, & tristitiæ signum, atque ad antiquum hominum statum pertinebat. Iohannis discipuli ob imitationē magistri abstinentissimi sanctius quàm Pharisæorum discipuli ieiunabant: ieiunabant etiam ex mœrore accepto propter magistri sui vincula, & discrimen præsens.

b *Filij sponsi*, iidem sunt qui familiares & contubernales sponsi Latinè dicuntur. est enim Hebraica periphrasis: Sponsalia tempora lætitię plena sunt, neque tristitiam admittunt vllā: Christus sponsus erat Ecclesiam sibi matrimonio copulaturus propediem: qui non tristem, sed lætum nuntium regni afferret; illius discipuli, vno excepto, neque ob sua crimina quæ in simplicissimis & mundo iam renuntiantibus hominibus non ita magna erāt, neque propter magistrum tristia illa ieiunia frequentare debebant: nam magister illis incolumis constabat, bonisq; nuntiis operam dabat, quorum ipsi etiam ministri erant. cùm auferretur ab illis sponsus captus, crucifixus & sepultus, tunc in illis diebus ieiunaturi erant, in signum & habitum mæstitudinis maximæ. atque hoc rationem ieiunij tristis spectat.

c Quantum ad ieiunium perfectionis obtinendæ & exercendæ causa institutum, aliud etiam responsum à Christo redditur, qui docet illam Pharisaicarum & antiquarum exercitationum perfectionem cum ea perfectione quam Christus adornabat, & promittebat, non esse conferendam.

d Potiores adsunt ad Christi disciplinam & virtutem percipiendam rudes discipuli, & fideles atque obsequentes, quàm ij qui cùm nec multa nec magna sciant, sibi sapientissimi videntur, aliósque præ se contemnunt.

e Paratur argumentum quo periculum fiat vtra sit maior virtus, vtra potior doctrina, vtra magis frequentanda via, Pharisæorum ne an Christi.

f Crediderat hic Israelita princeps vir Christo virtutem esse etiam mortuos excitandi; ideóque veniens adorabat & petebat: sed longè maior Centurionis fides fuerat, existimantis verè non opus esse præsentia & impositione manus Christi, sed voluntate tantùm & iussione.

g Facilitas Christi sese omnibus in se credentibus vltrò ad postulata offerentis benefaciēdi studio.

h Fides viua ita impetrat vt concipit & credit.

i Virtus verè exibat ex Christi corpore quæ sanare posset etiam grauissimis morbis affectos, modò efficaci fide præparatos. illa autem virtus vestibus etiam communicabatur, vt odor boni vnguenti vestibus fragrantiam præstat.

hora. 23 Et cùm veniſſet Ieſus in domum
principis, & vidiſſet tibicines & turbam
tumultuantem, 24 [a]dicebat[*], Recedite: [*] dixit ad eos, t Mr. c.5.
non eſt enim mortua puella, ſed dormit.
Et [b] deridebant eum. 25 Et cùm [c]eiecta eſ-
ſet turba, intrauit: & [d]tenuit manũ eius[*]. [*] & dixit, Puella, ſurge. o.
Et [e] ſurrexit puella. 26 Et exiit fama hæc
in vniuerſam terram illam. 27 Et tranſ-
eunte inde Ieſu, ſecuti ſunt eum duo cę-
ci clamantes, & dicentes, Miſerere noſtri,
fili Dauid. 28 Cùm autem veniſſet do- D
mum, acceſſerunt ad eum cæci. Et dicit
eis Ieſus, Creditis quia hoc poſſum face-
re vobis? Dicunt ei, Vtique Domine.
29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, [f]Se-
cundùm fidem veſtram fiat vobis. 30 Et
aperti ſunt oculi eorum: & comminatus
eſt illis Ieſus, dicẽs, [g]Videte ne quis ſciat.
31 Illi autem exeuntes, diffamauerũt eum
in tota terra illa. 32 Egreſſis autem illis, Inf. 12. b. 22. Luc. 11. b. 14.
ecce obtulerunt ei hominem mutũ, dæ-
monium habentem. 33 Et eiecto dæmo-
nio, locutus eſt mutus: & miratæ ſunt
turbæ, dicentes, [h]Nunquam apparuit ſic
in Iſraël. 34 [i] Phariſæi autem dicebant, In Inf. 12. b. 24. Marc 3. c. 22. Luc 11. b. 15.
principe dæmoniorum eiicit dæmones. Marc. 6. a. 6.
35 [k] Et circuibat Ieſus omnes ciuitates, & Luc. 13. a. 20.
caſtella, docens in ſynagogis eorum, &
prædicans euangelium regni, & [l] curans
omnem languorem, & omnem infirmi-
tatem. 36 [m] Videns autem turbas, miſer- Marc. 6. e. 34.
tus eſt eis: quia erant vexati, & iacentes
ſicut

a Chriſti virtuti, qui vita eſt animi & corporis defuncti vita hac mortali, non mortui exiſtimantur, ſed dormiẽtes; valenti non difficilius à morte homines excitare, quàm à ſomno.
b Facit ad confirmationem amplificationemq́ue miraculi, quòd illi rem omnino deſperatam haberent.
c Non adhibet Chriſtus arbitros ad pompam & inanem gloriam, à qua aliena eſſe debet charitas & benefaciendi voluntas.
d Studioſam voluntatem & intentionem ſignificat manus apprehenſio.
e Nullo maiori negotio, quàm ſi ex ſomno excitata eſſet.

f Animaduertendum eſt quemadmodum diuina virtus & efficacitas fidei rationẽ ad effectus edẽdos exigat.

g Benignitatis & beneficẽtiæ exemplum in Chriſto perpetuum, gloriam popularem fugere.
Grati verò animi eſt beneficiũ acceptum ad Dei gloriam & aliorũ exhortationem prædicare.
h Nullus Prophetarũ oĩum qui anteà fuerãt, tãta auctoritate, celeritate, tam varia morborũ genera tam perfectè curauit, tanta dæmoniorum nocumenta tam potenter expulit, damnaq́ue ab illis data & detrimenta tam plenè reſarciuit.
i Magis auerſantur Chriſto Phariſæi, quàm dæmones ipſi. hęc blaſphemia in Spiritum ſanctum fuit, vt aliàs docebitur.
k Summo ſtudio ſuæ feliciſſimę hominibus legationis exercendæ.
l In confirmationem legationis boniq́ue nuntij, ac pignus promiſſorum diuinorum.
m Omnino perirent homines, niſi talem haberent procuratorem & patronum; aliàs enim neque ipſi ſibi rectè conſulunt, neque diligentes atque fideles omnino miniſtros experiuntur ſemper non enim omnes agunt miniſteriũ verè domino meſſi. miſſi: orandus igitur eſt Dominus vt multos mittat, eóſque miniſterij rectè exercendi ſtudioſos.

ſicut oues non habentes paſtorem.
Luc.10.a.2. Iohan.4.e.36. 37 Tunc dicit diſcipulis ſuis, Meſſis qui-
dem multa, operarij autem pauci. 38 Ro-
* eiiciat 6 MS. Hil. gate ergo dominum meſſis, vt *emittat
operarios in meſſem ſuam.

CAP. X.

Marc.3.b.13. & 6.a.7. Luc.6.c.13. & 9.a.1. & 10.a.1. ET [a]conuocatis duodecim diſcipulis
ſuis, dedit illis poteſtatem ſpirituum
immundorum, vt eiicerent eos, & cura-
A rent omnem languorem, & omnem in-
firmitatem. 2 [b]Duodecim autem Apo-
ſtolorum nomina ſunt hæc: Primus, Si-
mon qui dicitur Petrus, & Andreas fra-
ter eius, 3 Iacobus Zebedæi, & Iohannes
frater eius, Philippus & [c]Bartholomæus,
* c. Thomas, & Matthæus publicanus, *&
* Lebbæus qui cognominatus est 3 MS R.C.S. Iacobus Alphæi, & *Thaddæus, 4 Simon
Cananæus, & Iudas Iſcariotes, qui & tra-
didit eum. 5 Hos duodecim miſit Ieſus:
præcipiens eis, dicens, [d]In viam gentium
ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ
ne intraueritis: 6 ſed potius ite ad oues
Act.13.g.46 quæ perierunt domus Iſraël. 7 Euntes au-
tem prędicate, dicentes, [e]Quia appropin-
quauit regnum cælorum. 8 [f]Infirmos cu-
rate, *mortuos ſuſcitate, leproſos mun-
date, dæmones eiicite: [g]gratis accepiſtis,
B gratis date. 9 Nolite [h]poſſidere aurum,
Marc.6.b.8. Luc.9.a.3. & 10.a.4. 1 Tim.5.c.18 neque argẽtum, neque pecuniam in zo-

D 2 nis

CAP. X. a Operarios à ſe delectos mittit Chriſtus, quibus ſigillata auctoritatis diuinæ tradit, miraculorũ & beneficiorum facultatem conuenientem cũ legatione ipſa quæ de humanæ naturæ reſtitutione & perfectione erat.

b Multę cauſæ ſunt quamobrem recenſeantur, vt diuinæ electionis ratio cognoſcatur, abiecta mundi eligentis, ad confundendum fortia mundi. vt exempla ſinceritatis futuris proponantur miniſtris vt horum in ea cõcorsque doctrina exemplar ſit veræ Apoſtolicæ doctrinæ, & examen doctrinæ pſeudoapoſtolicæ. vt teſtimonium horum firmum conſtet, qui ab initio prædicationis Chriſti vſque ad eius aſcenſionem, & totius illius negotij abſolutionem teſtes permanſerunt operum & dictorum illius, vno excepto Iuda, qui tradidit eum, qui & periit propria culpa voluntate, non ex vocantis abdicatione aut neglectione, quandoquidem hos duodecim miſit Ieſus, &c.

c Nathanael proprio nomine, cognomento Bartholomæus.

d Chriſtus propheta & magni nuncij legatus promiſſus fuerat Iſraelitis, quibus ipſe miniſter doctrinę & legationis eſſe debuit ex promiſſione diuina, antequam exodus illa compleretur in Ieruſalem, ideo cùm ſocios huius legationis aſſumat duodecim, hos iubet ad eoſdem Iſraelitas tantùm legationem modò deferre, poſtea demũ perferendam ad omnes gentes. Non tamen vetat ne obtiter vbicunque data fuerit occaſio annuntiandi, annuntiẽt gratiæ tempus, ſed ne in viam gentiũ, aut in ciuitates Samaritanorum ex profeſſo intrent, ne vlla ſit Iſraelitis querendi anſa, quòd ſibi non fuerit abundè conſultum. Ideo, inquit, ite magis ad oues, &c. Si qui ex aliis ad eos venirent, non erant reiiciendi, dummodo fide & obediẽtia Iſraelem imitarentur: atque ita ſæpe euenit in illo prædicationis Chriſti tempore, vt in exemplis Chananææ, leproſi Samaritani, feminæ Samaritanæ, Centurionis Gentilis, & aliorum.

e Euangelij ſumma: alludit ad figuram antiquam, cùm libertas per Moſem & Aaron annuntiata fuit iis qui ſeruitutem in Ægypto ſeruiebant.

f Promiſſa particularia erga eos qui crediderint, ad confirmationem legationis, & ſpecimen beneficij ſpiritualis, ac liberationis in legatione contentæ.

g Vt liberatio ipſa maxima ex diuina benignitate proficiſcitur, ſic etiam beneficia illa quæ liberationis ſigna ſunt.

h Miniſtrorum ſtudium non debet ad priuatum commodum temporale referri, ſed ad publicam vtilitatem: qui tamen non fraudabuntur victu neceſſario, modò contenti eſſe velint, eo quod diuinæ prouidentiæ placuerit. Eſt etiam hoc illis præceptum ad exemplum populo exhibendũ contemptionis rerum humanarum, ad auctoritatem miniſterij, & ad alia multa.

nis vestris: [10] non peram in via, neque
duas tunicas, neque calceamenta, neque
virgam. dignus enim est operarius cibo
suo. [11] In [a] quamcũque autem ciuitatem Marc.6.b.10
aut castellũ intraueritis, interrogate quis Luc.9.a.4.
in ea dignus sit[b]: & ibi manete donec ex- & 10.a.5.
eatis. [12] Intrantes autem in domum, sa-
lutate eam, ⁻dicentes, [c]Pax huic domui. ⁻ r MS.Hier. cq s.
[13] Et si quidem fuerit domus illa digna,
"veniet pax vestra super eam. si autem " veniat MS. Hil.G.
non fuerit digna, pax vestra "reuertetur " reuertatur MS.Hil.G.
ad vos. [14] [d] Et quicunque non receperit Marc.6.b.11.
vos, neque audierit sermones vestros: ex- Luc.9.a.5.
euntes foras de domo vel ciuitate*, [e]ex- * illa r MS.G.S.
cutite puluerem de pedibus vestris. Act.15.g.51 & 18.a.6.
[15] [f] Amen dico vobis, tolerabilius erit ter-
ræ Sodomorum & Gomorrhæorum in
die iudicij, quàm illi ciuitati. [16] [g] Ecce ego Luc.10.a.3.
mitto vos sicut oues in medio luporum.
[h] Estote ergo prudentes sicut serpentes, &
simplices sicut columbæ. [17] [i] Cauete au- C
tem ab hominibus. Tradent enim vos in
conciliis, & in synagogis suis flagellabũt
vos. [18] & ad præsides & ad reges duce-
mini propter me, in [k] testimonium illis &
gentibus. [19] [l] Cùm autem tradent vos, Mar.13.b.11 Luc.12.b.11.
nolite

a Non desunt pij vbique qui Dei famulis consulant: quibus tamen nullo modo graues aut molestos esse decet Dei ministros.

b Non sine præmio suscipiũtur Dei ministri, eum quibus pax hospes excipitur.

c Omnis felicitatis & prosperitatis à Deo precationem hæc Hebraica salutatio significat.

d Satis est hominibus fuisse propositam vltrò salutis conditionem; satis superque est misisse legatos vel nullo vel exiguo sumptu eorum ad quos legarentur.

e Signũ & actionis genus longa oratione significantius & efficacius, quo testamur nullo vel leuissimo commodo, immo vel communissima re aliqua velle nos cum ipsis communicare, à quibus non libenter suscipimur. est etiam testimonio & monuméto hæc actio nos eò venisse & officium fecisse, quod tamen non fuerit exceptum. vt aduentus reginæ Sabba erit in signũ & redargutionem Iudæorum: sic ille Apostolorum aduetus illis actionibus & obtestationibus adornatus, erit in signum & testimonium aduersus eos à quibus fuerint repulsi.

f Sodomorum & Gomorrheorũ populi habuerunt quidem illi reprehensorem Lot, qui reuocaret eos à scelere; sed non tanta auctoritate, quanta fuit Apostolorũ, ex miraculis & missione aperta Christi: deinde ex promissione regni quam repudiarunt, grauissimum scelus fuit. ideò tolerabilius erit Sodomorum, &c.

g Oues nocere non possunt lupis, lædi à lupis & discerpi possunt, ac deuorari, eosque carnibus alere suis. Vnde Apostoli quid agere apud homines; quid ab ipsis expectare debeant, monentur.

h Vt intelligatis vos odio esse hominibus, atque illorũ insidiis peti, vt serpétes, qui sibi homines infensos norũt. expectãdũ est ergo ab hominibur incommodum, sed non illis reddédum. immò magna patientia sustinendum columbarum more, quæ neque timent neque lædunt quemquam, propter simplicitatem.

i *Cauete ab hominibus*] filiis Adæ, patré referétibus, carnalibur, nimirum, atque huius mundi amatoribus, quibus molesta est doctrina Christi, propter abnegationem propriam, & crucem quam præcipit. Sunt autem huiusmodi homines acuti in suo genere atque callidi, qui non nisi legitimè, atque iuris, & pietatis prætextu religionisque asserendæ nomine, vos vexabunt in synagogis ante reges & præsides. hoc de persecutione à Iudæis aduersus Apostolos instituta dicitur.

k *In testimonium.*] dum illi moliuntur vobis parare perniciem, & euangelium excludere; tamen testimonia publica parant aduersum se magnis auctoribus regibus, & conciliis, & synagogis, in diem iudicij. in testimonium illis videlicet hominibur, & gentibus etiam illis apud quas hæc fient. nam vestra illa vexatio celebris erit & nota gentibus illis. l *Dabitur vobis in illa hora quid loquamini.*] de ministris agitur, post acceptum Spiritum sanctum ministerij, à quo docentur omnem veritatem. Itaque iam tum illis hanc securitatem prædicebat Christus, ostendens illorum esse pati, & perseuerare in tentationibur adiuuante Deo. agere verò & vincere in disputationibus, Dei esse, in illis loquentis. ministerij enim virtus ab auctore est.

nolite cogitare quomodo aut quid lo-
quamini: dabitur enim vobis in illa hora
quid loquamini. 20 non enim vos estis
qui loquimini, sed spiritus patris vestri
qui loquitur in vobis. 21 Tradet autem
Luc.21,d.16. frater fratrem in mortẽ, & pater filium:
& insurgent filij in parẽtes, & morte eos
* hominibus c. afficient, 22 & eritis [a]odio omnibus *pro-
pter nomen meum. qui autem perseue-
rauerit vsque in finem, hic saluus erit.
23 [b] Cùm autem persequentur vos in ci-
uitate ista: fugite in aliam. amẽ dico vo-
bis, non consummabitis ciuitates Israël,
Luc.6.f.40. [c]donec veniat filius hominis. 24 [d] Non est
Ioan.13,b.16. & 15.c.20. discipulus super magistrum, nec seruus
super dominum suum. 25 sufficit disci-
pulo vt sit sicut magister eius: & seruo,
sicut dominus eius. Si patremfamiliâs
Beelzebub vocauerunt: quantò magis
domesticos eius? 26 Ne ergo timueritis
Mar.4.c.22. Luc.8.c.17. & 12.a.2. eos. [e]Nihil enim est opertum, quod non
reuelabitur: & occultum, [f]quod nõ scie-
tur. 27 Quod dico vobis in tenebris, di-
* aurem c. cite in lumine: & quod in *aure auditis,
prædicate super tecta. 28 [g] Et nolite time-
re eos qui occidunt corpus, animam au-

 tem

a *Odio omnibus hominibus*] carnalibus huius mundi, quibus nomen meum graue est, propter doctrinam ab ipsorum studiis longè alienam, & abhorrentem, damnantemque mores & cupiditates eorum.

b *Cum autem persequentur vos*] Adhuc de ministerio inter Israëlitas exercendo sermonem producit Christus, quod ministerium vsque ad publicam reiectionẽ Iudæorũ, quæ facta est post aduentũ Spiritus sancti, attestâtis virtutẽ Christi & auctoritatẽ, frequẽtatũ est. deinde enim nõ multò post venit filius hominis à Iudæis reprobatus, vltorque impulit Romanos ad vastationem Iudææ, signis multis in cælo præcedentibus, quæ illum vltorem præsentẽ declarabât, sicut ille dixerat.

c Itaque non modò de secundo aduentu iudicij, sed etiam de aduentu de quo Christus dixerat, Videbitis filiũ hominis veniẽtẽ in nubibus cæli cum potestate magna & maiestate. de quo Petrus, Dextera Dei exaltatus Christus est.. & paulo pòst, Vt fugiatis iram quæ superuentura est.

d Exhortatio ad eandem rationem & imitationem ministerij perferendi, quandoquidem magister multis huiusmodi periculis ad mortem vsq; exercitatus, tandem euasit in illum magnum triumphum & maiestatem exaltationis à Deo. cuius exemplum qui sequentur vsque in finem, futuræ gloriæ in ipsis reuelandæ compotes euadent. ergo ne timueritis eos. Hactenus de iis quæ ministros spectant rationibus.

e Iam de ministerij ipsius ratione.

f *Nihil opertum. quod dico vobis in teneb.*] Summa integritate, fide & libertate per Apostolos exponi debere mandata Christi pertinentia etiam ad arcanum mysterium regni Dei, sed eius rei tempus opportunum fore, tempus illud lucis post mortem, resurrectionem, & ascensionem suam. quando Spiritu sancto in homines misso clarificatus est Christus, priuatam illam interpretationem & mysteriorum discipulis, tum etiam ipsis vix intelligentibus factam, in tectis, & in secreto, & occultam, & in tenebris factam dicit Christus. Neque enim tum alij poterât audire, atque nec ipsi Apostoli: quibus dicebat, Plura habeo vobis dicere; sed non potestis portare modò. Est igitur Christi salutis communis omnibus hominibus promissio, quicunque oculos ad lucem aperire voluerint, manifestatam per euangelium Dei.

g *Et nolite timere eos.*[Quanquam nunquam debent timeri homines ab iis qui veritatem annuntiant, tamen hoc propriè refertur ad illud tempus post Christi glorificationem. in quo virtute magna reddebant Apostoli testimonium illius virtutis & dignitatis, gaudentésque ibant à conspectu concilij, &c. Tunc iam illi erant chariores Deo, quia cum Christo permanserant in tentationibus vsque in finem, & Spiritum sanctum Christi habebant. Tunc ipsi pluribus periculis tentati neminem timebant: oportet, inquiebant, obedire Deo magis quàm hominibus. Obseruauimus enim Apostolos ante Christi mortem neque mysteria prædicasse, sed tantùm aduentum regni & pœnitentiam: neque vlla difficultate periculorum, sed neque indigentia vlla fuisse affectos, nulla persecutione vexatos. omnis enim Pharisæorum & Scribarum inuidia aduersus Iesum ipsum expediebatur.

tem non possunt occidere: sed potius ti-
mete eum qui potest & animam & cor-
pus perdere in gehennam. 29 Nónne duo D
passeres asse vęneunt: & vnus ex illis non
cadet super terram sine patre vestro?
30 Vestri autem & capilli capitis omnes
numerati sunt. 31 Nolite ergo timere:
multis passeribus meliores estis vos.
32 [a] Omnis ergo qui confitebitur me co- Mar. 8. d. 38.
ram hominibus, confitebor & ego eum Luc. 9. c. 26. & 12. b. 8. 2. Ti. 2. b. 12.
coram patre meo qui in cælis est: 33 qui
autem negauerit me coram hominibus,
negabo & ego eum coram patre meo qui
in cælis est. 34 [b] Nolite arbitrari quia pa- Luc 12. f. 51.
cem venerim mittere in terram. non ve-
ni pacem mittere, sed gladium. 35 Veni
enim separare hominem aduersus patrẽ Mich. 7. b. 6.
suum, & filiam aduersus matrem suam,
& nurum aduersus socrum suam: 36 &
inimici hominis, domestici eius. 37 Qui
amat patrem aut matrẽ plus quàm me, Luc. 14. f. 26.
non est me dignus. & qui amat filiũ aut
filiam super me, non est me dignus.
38 [c] Et qui non accipit crucem suam, & Mar. 8. d. 34. Inf. 16. d. 24.
sequitur me: non est me dignus. 39 Qui Luc 9. c. 24. 14 f. 26. &
inuenit animam suam, perdet illam: & 17. g. 33. Ioan 12. d. 25
qui perdiderit animã suam propter me, Luc. 10 e. 16. Ioan 13. c. 20.
inueniet eam. 40 [d] Qui recipit vos, me
recipit: & qui me recipit, recipit eum
qui me misit. 41 Qui recipit prophetam
in nomine prophetę, mercedem prophe-
tæ [e] accipiet: & qui recipit iustum in no-
mine

a *Omnis ergo qui confitebitur me*] Omnes debẽt fateri Iesum esse Christum: qui huius confessionis expers est, non agnoscetur à Christo. sed alia ratio est in imperfectis, vt in Petro ante mortem Christi, alia in perfectis, vt in Petro post agnitum Christum, testimonioque in se habito Spiritu sancto accepto. Cognoscat lector magnã sapientiam in hac Christi propositione, ne erret, & incidat in laqueũ diaboli, atque in desperationem, vt quibusdam accidit, nimirum non intelligentibus hunc locum.

b *Nolite arbitrari.*] Notitia illa diuina de Christo Iesu, cuius mentio hic fit, separat hominem ab omni re quæ cum ipsius doctrina pugnat, quãquam aliàs charissima illa res fuerit.

c *Et qui non accipit crucem*] Summa doctrinæ & imitationis Christi est, illius iussa omnibus rebus mundi iucũdis præponere, omnibusque molestiis & difficultatibus, periculis & incommodis mutare.

d *Qui recipit vos, me recipit.*] Hortatur Apostolos & ministros suos promissione oportunæ commoditatis & consolationis etiam in hac vita, quando res ipsa exigat. Quanquam enim aliàs omnia illis relicta fuerint humana commoda, atque ipsi à suis deserti aut proditi, ab aliis vexati, erunt tamẽ pij aliqui à quibus recipiantur, siue in vna ciuitate siue in alia. non enim desunt qui quærant amentque Deum & Christum eius. illis ergo erit cura recipiendi legatos Christi & fouendi, quod vt certius constet Apostolis, promissione erga susceptores ipsos confirmatur. Ad hanc sententiam illud spectat quod Petro respondit aliàs Iesus, Nemo est qui reliquerit, &c. qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc fratres & sorores, &c.

e *Qui recipit prophetam*] Ergo mercedem habent incomparabilem & amplissimam beneficia & opera iuxta Dei & Christi eius voluntatem, atque in illius gratiam & cultum facta: constat, inquam, bonorum operum merces, ex voluntate & affirmatione promittentis benignissimè.

mine iusti, mercedem iusti accipiet. 42 Et
Marc.9.f.41. quicunque [f] potum dederit vni ex mini-
mis istis calicem aquæ [g] frigidæ, tantùm
in nomine discipuli: amen dico vobis,
non perdet mercedem suam.

CAPVT XI.

A ET factum est, [a] cùm consummasset
Iesus præcipiens duodecim discipulis
suis, transiit inde, vt doceret & prædica-
Luc.7.c.18. ret in ciuitatibus eorum. 2 [b] Iohannes au-
tem cùm audisset in vinculis opera Chri-
sti: mittens duos de discipulis suis, 3 ait
illi, [c] Tu es qui venturus es, an alium ex-
pectamus? 4 Et respondens Iesus ait illis,
[d] Euntes renuntiate Iohanni quæ audistis
Isa.35.a.5. & vidistis. 5 Cæci vident, claudi ambu-
& 61.a.1. lant, leprosi mundantur, surdi audiunt,
* & 11.c. mortui resurgũt, [e] pauperes euangelizã-
tur: 6 & [f] beatus est qui non fuerit scan-
Luc.7.d.14. dalizatus in me. 7 Illis autem abeũtibus,
cœpit Iesus dicere ad turbas de Iohanne,
Quid existis in desertum videre? [g] arun-
dinem vento agitatam? 8 Sed quid existis
videre? hominem mollibus vestitum?
Ecce qui [h] mollibus vestiuntur, in domi-
bus regum sunt. 9 Sed quid existis vi-
dere?

f *Quicunque potum dederit*] Vide quã exiguum & facile beneficiũ ferè nullius æstimationis apud homines, tamẽ habet constitutam mercedem à Deo, eamque non exiguã. quæ enim Deus promittit, parua esse non possunt: maiora sunt quàm æstimari possint ab iis qui recepturi sint.

g *Frigidæ*] satis indicat studium & diligentiam in beneficio exhibendo, quamuis exiguo. æstimat autem Deus opera magis ex studio, quàm ex rei magnitudine. CAP. XI.

a *Cùm consummasset.*] Satis apertè docet Euangelista illum sermonem totũ qui præcessit, ad ministrorum officium esse referendum.

b *Iohannes autẽ*] Iohãnes ostẽdẽs ministeriũ suũ quo perfunctus iam erat, cedere Christo successori à se iam declarato, eidemque se maiori parans duos è discipulis suis testes futuros adornat, qui ipsi confiteantur eundẽ esse illum quem Baptista declarauerat. Opera audierat Iohannes, qualia ille nulla fecerat; atque operum signum esse debebat certissimum promissi redemptoris. Non sine significatione dicitur Iohannes audisse opera Christi.

c *Tu es qui venturus es.*] Christi promissi vera præsentia non tam debuit probari affirmatione oris proprij, quã operibus & signis cum vaticiniorum ratione omnino quadrantibus; ita vt non ipse sese, verùm Deus pater Messiã suũ declararet. Hoc erat constitutum cõsilium, vt non antè se aperiret filius Dei, quàm à Deo patre esset indicatus. hoc Iohannes docuerat suos discipulos. atque hac ratione iubet eos nunc periculum facere, rogantes verbo; vt cùm ille non respondeat verbo, sed opere agnoscatur esse Christus. hoc non sibi Iohãnes rogabat, sciebat enim illum esse Christum, quem indicauerat digito præsentem: sed ad discipulorum suorũ informationẽ hãc interrogationem instituit, quos testes adhibere parabat muneris sui iam cõsummati, rectè ostenso eo quem ipse prædicauerat: atque ita etiam suæ legationis fidem firmaret, vtpote qui non antea coniectus esset in vincula quàm in promptu esset, vt manifestaretur ille quem post se venturum dixerat.

d *Euntes.*] Christus non respondet professione sui nominis ex oratione propria; sed ex notatione à Deo per Prophetas exposita. ipse autem opera Christi edit illis præsentibus, vt Lucas narrat. Loca autem ex quibus Iesus responsum discipulis ad Iohannem mandauit, sunt apud Isaiam cap 35. & 61.

e *Pauperes euangel.*] Docentur & accipiunt Euangelium, sicut scriptum fuerat, Euangelizare pauperibus misit me.

f *Qui non fuerit scand.*] vel contentioso studio alterius nominis, vel humilitate personæ quam exterius gero, vel seueritate doctrinę, vel regni quod prædico interpretatione aliena à consilio Dei & veritate ipsa. hæc sunt quattuor genera rerum, quibus mundus in Christo scandalizatus est.

g *Arundinem vento agit.*] Hominem aliquem inanis consilij, qui id vitæ genus popularis gloriæ causa susceperit: solent enim vulgus huiusmodi personas libenter spectare.

h *Hominem mollibus vest.*] aliud genus hominum vulgo æstimatum, qui stultus, honores Sæpè dat indignis, & famæ seruit ineptus. atqui nihil tale in Iohanne erat, aut ostendebatur, aut celebrabatur.

dere? [a] prophetam? Etiam [b] dico vobis, & B
plus quàm prophetã. 10 Hic est enim de
quo scriptum est, Ecce ego mitto ange- Mala.3.a.1. Marc.1.a.2. Luc.7.d.27.
lum meum ante faciem tuam, qui præ-
parabit viam tuam ante te. 11 Amen di-
co vobis, non surrexit inter natos mulie-
rum [c] maior Iohanne Baptista: qui autem
minor est in regno cælorum, maior est
illo. 12 [d] A diebus autem Iohannis Bapti- Luc.17.d.16
stæ vsque nunc, regnum cælorum vim
patitur, & violenti rapiunt illud.
13 Omnes enim prophetæ & lex, vsque
ad Iohannem prophetauerunt: 14 & si
vultis recipere, ipse est [e] Elias qui ventu- Mala.4.b.5.
rus est. 15 Qui habet aures audiendi, au-
diat. 16 Cui autem similem æstimabo Luc.7.e.31.
generationẽ istam? Similis est pueris se-
dentibus in foro: qui clamantes coequa-
libus, 17 dicunt, Cecinimus vobis*, & * tibiis, e.
non saltastis: lamẽtauimus, & non plan-
xistis. 18 Vênit enim Iohannes neque
manducans neque bibens: & dicunt, C
Dæmonium habet. 19 Vênit filius ho-
minis manducans & bibens, & dicunt,
Ecce

a *Prophetam.*] Vera causa & appellatio quamobrem Iohannes vt miraculum quoddam visceretur populo, qui per quadringentos ferè annos propheta caruerat.

b *Etiam dico.*] plus vos in hoc viro spectastis, quàm in vllo alio ex prophetis spectauit antiquitas. Omnes enim prophetæ præcinerũt Christum venturum: hic populo Christum præsentem annuntiauit, indice ostendit, regnum Dei appropinquasse affirmauit, regni ineundi viam munire cœpit pœnitentiæ denũciatione. Hic enim est dictus nuntius ab aliis prophetis.

c *Maior Iohanne Bapt.*] Hunc locum exponit D. Lucas apertè. Maior, inquit, propheta non surrexit. Fuit enim Iohannes omnium prophetarum maximus, qui præsentem esse asseruit, quem alij sperandum confirmabant. atque ita verè Iohannes omnium Ecclesiæ ac regni cælorum, quod est Ecclesia, ministrorũ minister ministerio prophetandi de Christo maximus censendus est. attamen alter illo maior est natura, virtute & efficacitate: qui à vobis minor illo censetur in regno cælorum, hoc est in Ecclesia esse. Hoc ait Christus de seipso, cum summa modestia confirmans testimonium Iohannis, qui dixerat, *Venit fortior me post me, cuius ego non sum dignus,* &c. tamen ad illud vsque tempus quo Christus hæc dicebat, minor habebatur apud turbas Iesus Iohanne in Ecclesia. Omnes enim Iohannem vt prophetam habebant, præterea Sacerdotis filium vnum ex Ecclesiæ ministris, quem quidam putabant Christũ, quidam Eliam, alij magnum prophetam illum promissum, certè non carentem diuina auctoritate: nunquam enim neque populus neque Pharisæi, Iohãnis auctoritatem diuinam in dubium vocarũt. Christi auctoritati Pharisæi & Scribæ detrahebant, propter familiaris conditionis humilitatem: adeò vt post magna diuinitatis & auctoritatis illius argumenta spectata, interrogatus fuerit Iesus à Iudæis, In qua potestate hæc facis, & quis tibi dedit potestatem vt ista facias? Ita vulgus, vt solet, minora maioribus præferebat, non solùm initio legationis à Christo obitæ, sed in medio etiam tempore testibus etiam Apostolis, qui ex iudicio populi referebant illum haberi alterum Iohannem Baptistam. Hæc oportuit indicari ad explicationem huius loci, in quo Iesus se insinuat esse Christum, de quo Iohannes testimonium dederat. Maior & minor Latinè & Græcè *μείζων & μικρότερος*, nisi adsit expressum nomen pluralis numeri, semper de duobus dicitur: atque vt illa prior collatio *inter natos mulierum*, &c. expressè plurium fuit: sic hæc posterior significanter duorum est ex verborum vsu, atque ex sententia ipsa.

d *A diebus Iohannis.*] Antea regnum cælorum erat in præparatione, promissione, & figurarum inuolucris. vsque ad Iohannis legationem, in qua lex & prophetæ quæ de Christo promittebant, concluserunt: à diebus huius, hoc est, illo iam perfuncto legatione sua, regnum cælorum præsens est, & expugnari incipit neque tamen tradetur, nisi iis qui vicerint, & custodierint quæ præcepta illis sunt lege militiæ diuinæ. Allusio est ad figuram terræ promissæ Iosue duce obtentæ. illud enim huius figura erat.

e *Ipse est Elias.*] Itaque omnia signa promissi olim regni, nunc iam præsentis à Deo olim proposita, personæ omnes, & ministri tum antecedentes regni aduentum; tum coniunctæ ipsi regno constant manifestè. Igitur oportet sapienter quærere quisnam sit Messias verus inuenietur esse Iesus. ille itaque excipiendus est iis qui diuinum consilium sequi studuerint. Ostensus est autem Iesus à Iohanne, temporum & signorum omnium argumentis comprobatus: ipse idem venit mansuetus, mitis, beneficus, familiaremque se præbuit omnibus, & tamen à generatione ista non fuit receptus.

Ecce homo vorax & potator vini, publi-
canorum & peccatorum amicus. Et [a] iu-
stificata est sapientia à filiis suis. 20 [b] Tunc
cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus
factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia
non egissent pœnitentiam. 21 Væ tibi
Luc.10.b.13. Corozáin, væ tibi Beth-saida: quia [c] si
in Tyro & Sidône factæ essent virtutes
quæ factę sunt in vobis, olim in cilicio
& cinere pœnitentiã egissent. 22 Verun-
tamen dico vobis, Tyro & Sidóni remis-
sius erit in die iudicij, quàm vobis. 23 Et
tu Capharnaum, nunquid vsque in cælũ
exaltaberis? vsque in infernum descen-
dès. quia si in Sodomis factę fuissent vir-
tutes quę factæ sunt in te, fortè mansis-
sent vsque in hanc diem. 24 Veruntamen
D dico vobis, quia terræ Sodomorum re-
missius erit in die iudicij, quàm tibi.
Luc.10.d.21. 25 In illo tempore [d] respondens Iesus, di-
xit, Confiteor tibi pater Domine cęli &
terræ, [e] quia abscondisti hęc à sapientibus
& prudentibus, & reuelasti ea paruulis.
26 Ita pater: [f] quoniã sic fuit placitum ante
te. 27 [g] Omnia mihi tradita sunt à patre
Ioan.7.d.28. & 8 b.19. & 10.c.15. meo. Et [h] nemo nouit filium, nisi pater:
neque patrem quis nouit, nisi filius, &

a *Iustificata est sapientia*] Illud hæc oratio significat: causam sapientiæ Iudæorum esse iam omnino iudicatam & declaratam à filiis illius generationis quã Christus indicabat. sicut enim patres eorũ noluerũt credere prophetis, sic nec filij voluerunt credere Ioanni prophetę & plusquam prophetæ; neque Iesu Christo ipsi filio Dei sese illis vltrò manifestanti, illosque inuitanti. hoc est quod aliàs dixit, Vos implete mensuram patrum vestrorũ.

b *Tunc cœpit exprobrare.*] Poterant illę ciuitates dicere, se credere illius virtutem admirandam & diuinam tantis & tam frequentibus exemplis confirmatam; sed vel illa fides nulla fuit: vel si aliqua fuit, non satis fuit, quia non egerunt pœnitentiam hæc enim conditio necessaria est peccatoribus egentibus pœnitentia, aliàs in regnum cælorum non ingressuris.

c *Quia si in Tyro & Sidône*] Deus omnes homines, antequam ipsorum culpis obligatos damnet, oportunis & sufficientibus rationibus aduocat ad pœnitentiam; sed quosdam superabũdantibus etiã singularis beneficij causa; qui si recusent, grauius etiam punientur.

d *Respondens*] Deo, cuius arcana secũ cogitabat, respondit Iesus: Laudandus es mihi Deus, qui in cælis cælestem sapientiam confirmas, & terrenam in terris cognoscis ac despicis.

e *Quia abscondisti*] hæc mysteria regni Dei sapientibus & prudentibus terræ, quorum sapientia iudicata est à filiis suis, abscondisti, & reuelasti ea paruulis, qui se ab huius seculi sapientia alienos esse cupiunt.

f *Quoniam sic fuit placitum ante te*] qui non respicis nisi super humilẽ & contritum corde, & trementem sermones tuos.

g *Omnia mihi tradita sunt à patre meo*] Omnia diuinæ virtutis promissa quæ ad vitam & pietatem pertinent, filio pater tradidit, donanda iis qui se susciperẽt. sic Petrus hunc locum exponit.

h *Et nemo nouit filium.*] Quamuis cognitus sit filius Dei multis, non solùm dæmonibus, sed hominibus, propter miraculorum, & temporum & aliorum signorum rationem, tamen illo arcano cognoscendi modo quo declaratus est filius Dei in virtute sanctificationis ex resurrectione mortuorum, nemo nouit eum propriè, nisi pater, eum quo ipse regnat & viuit quatenus Deus est, & quatenus homo post adeptum triumphum etiam regnat. & eodem notitiæ & cognitionis genere nemo nouit patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, sese ipsum ei arcano modo insinuans & donans. tunc enim qui videt filium, videt & patrem. sed quibus volet reuelare filius? nempe omnibus qui vocationem ab ipso subiunctam sequi voluerint. Est autem vocatio vniuersalis & communis, à qua nulli laborantes excipiuntur, nisi qui vocati ipsi recusarint. Habet autem vocatio sic.

cui voluerit filius reuelare. 28 [l] Venite ad
me omnes qui laboratis, & onerati estis:
& ego reficiam vos. 29 Tollite iugum *Ierem.6.a.16.*
meũ super vos, & discite à me quia mitis
sum & humilis corde: & inuenietis re-
quiem animabus vestris. 30 Iugum enim *1.Ioh.5.a.3.*
meum suaue est, & onus meum leue.

CAPVT XII.

IN [a] illo tempore abiit Iesus per sata, *Marc.2.d.23* *Luc.6.a.1.*
[b] sabbatho: discipuli autem eius esurien- A
tes cœperunt [c] vellere spicas, & mandu-
care. 2 Pharisæi autem videntes, dixerũt
ei, Ecce, discipuli tui faciunt quod non
licet eis facere sabbathis. 3 At ille dixit ⁴ MS.R. G.S.
eis, [d] Non legistis quid fecerit Dauid quã- *1.Reg.21.a.4.*
do esuriit, & qui cum eo erant? 4 Quo-
modo intrauit in domum Dei, & panes
propositionis comẽdit, quos non licebat
ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi
solis sacerdotibus? 5 [e] Aut non legistis in *Leuit.24.b.8.*
lege, quia sabbathis sacerdotes in tẽplo *Num.28.b.9*
sabbathum violant, & sine crimine sunt?
6 Dico autem vobis, quia templo maior
est hîc. 7 Si autem sciretis quid est, Mi- *Osee 6.a.6.*
sericordiam volo, & non sacrificiũ: nun-
quam cõdemnassetis innocentes. 8 Do-
minus enim est filius hominis etiã sab-
bathi. 9 Et cùm inde transisset, venit in
synagogam eorum. 10 Et ecce homo* * erat MS.R.G.S.
manum habens aridam, & interrogabãt
eum, dicentes; Si licet sabbathis cu-
rare? vt accusarent eum. 11 Ipse autem
dixit

l Venite ad me omnes qui vestrarũ culparum pondere pressi laboratis, iugumque veteris hominis defessi sentitis, ego vos reficiam veteri homine extincto, & nouo resuscitato, qui secundùm Deum creatus est in iustitia & sanctitate; cuius exemplum in me videtis. cùm ita à me recreati fueritis, inuenietis requiem animabus vestris. est enim iugum meum suaue homine interiori per Spiritum sanctum renouato; & onus doctrinæ meæ leue, id efficiente charitate Spiritus sancti regnantis & manentis in iis quos ego ita reficio, quos iam non terret lex, sed inuitat volentes ad sui exercitationem suauissimam. est enim lex spiritus vitæ in ipsis, qua liberantur à lege peccati & mortis.

CAP. XII.

a *In illo tempore*] cùm de mysteriis maximis Iesus egisset, iugumque suũ leuissimum prædicasset, antiquoque iugo grauissimo prætulisset.

b *Sabbatho*] non violabatur sabbathũ olim deambulatione ter mille cubitorum, vt in Commentariis docebitur.

c *Vellere spicas*] refertur hoc opus ad vnum ex decem & septem generibus, quo in traditionibus definiebant illi sabbathi violationem.

d *Non legistis.*] redarguit Christus traditionis partem sibi obiectam, vt pugnantem cum probato scripturarũ exemplo, atque cum naturæ lege & charitatis norma.

e *Aut non legistis in lege.*] Iam grauius argumentum molitur ex consuetudine & lege, atque etiam ex ipsorum definitione in traditionibus. est enim recepta sentẽtia in lib. traditionum tractatu de Paschate, c. 5. in Comment. In templo non esse Sabbathum, propterea quòd sacris rebus opera detur, ad cultum diuinum, & publicam vtilitatem. Subindicat autem Christus se maiorem ac digniorem esse templo materiali. ideoq; suos ministros, dum eidem officio faciendo secum operam dant, Dei mandatum facessentes non violare sabbathum, imò sanctificare potius. Ostẽdit etiam se digniori muneri vacare, quàm sacerdotes in templo, nempe misericordiæ Dei prædicandę ex Euangelij legatione. quæ res, Prophetæ testimonio, sacrificiis apud Deum præponitur.

Marc.3.a.1. Luc.6.b.6. dixit illis, [a] Quis erit ex vobis homo qui
Deut.22.a.4. habeat ouem vnam: & si ceciderit hæc
sabbathis in foueam, nónne tenebit &
leuabit eam? 12 Quanto magis melior
est homo oue? [b] Itaq; licet sabbathis be-
nefacere. 13 [c] Tunc ait homini, Extende
manum tuam. Et extendit: & restituta
est sanitati sicut altera. 14 Exeuntes au-
tem Pharisæi, consilium faciebant ad-
uersus eum, quomodo perderent eum.
15 [d] Iesus autem sciens, recessit inde: & se-
B cuti sunt eum multi, & curauit eos om-
nes: 16 & præcepit eis ne manifestũ eum
facerent. 17 Vt adimpleretur quod dictũ
Esa.42.a.1. est per Isaiam prophetã, dicentem, 18 Ecce
puer meus quem elegi, dilectus meus in
quo bene cõplacuit animæ meæ. Ponam
spiritum meum super eum, & iudicium
gentibus nuntiabit. 19 Non contendet,
neque clamabit, neque audiet aliquis in
plateis vocem eius. 20 Arundinẽ quassa-
tam non confringet, & linum fumigans
nõ extinguet; [e] donec eiiciat ad victoriam
iudicium: 21 & in nomine eius Gentes
Supr.9.d.32. Luc.11.b.14. sperabunt. 22 Tunc oblatus est ei dæ-
monium

a *Quis erit ex vobis.*] Ex ipsorummet recepta sententia redarguitur traditio Pharisæorum & Scribarum. ipsi enim apertè docent in lib traditionum, non violari sabbathũ in casu animæ. Animam appellant pecus aut armentum, &c. Arguit Christus illos argumento ex contentione ducto. nam ipsi cùm damnum non esse curandum in sabbatho dicerẽt, animæ casum in mali definitione ponebant. & tamen re vera pecudis periculum ad damni magis quàm ad mali rationem pertinet. admissam itaque ab illis exceptionem probans ad mali veram rationẽ refert.

b *Itaque licet sabba. benefac.*] Distinguunt Scribæ inter Seruitium & Beneficium. omne seruitium sabbatho excludunt, beneficium admittunt sed in beneficiorum generibus statuendis non satis perspicaces sunt: nam curationem ad seruitia referunt, cùm verè beneficium sit curatio, atque in animę à periculis eruendæ rationibus enumeretur Optimè omnium hominum philosophatur Iesus, vt naturę rerum scientissimus, quas certis suisque distinguit nominibus.

c *Tunc ait homini.*] Redargutos rationibus Scribas & Pharisæos tanquam indisertos, nunc re ipsa magis redarguit & perturbat spectaculo exhibito, in quo illorum non solùm inscitia, sed inuidia patefacta est; & sua ipsius virtus illustrior & testatior euasit. namq; ipse argumentatus fuerat illa ratione videlicet, posse beneficium conferri in proximum sabbatho in casu animæ, hoc est, curatione & liberatione à morbo vel periculo quocunque modo fit, siue medicamentis adhibitis, siue admota manu tantùm, siue aliquo alio externo opere exhibito. idque opus non debere appellari Seruitium. Hoc satis apertè probato genere, ille aliam rationem iniuit, quam nulla vnquam Scribarum subtilitas, aut Pharisæorũ superstitio cogitauit in sabbathi violationibus ponere Ea fuit allocutio tantũ, eaque breuissima nemo enim loqui prohibetur sabbatho: alioqui neque ipsi potuissent illum interrogare sine violatione. Igitur cùm solo vẽrbo sanauerit hominem, ostendit illos stultissimos, & se sapientissimum & efficacissimum, qui cùm posset citra religionis detrimentum, illum, facto luto, aut alio modo, aut manu tacta & contrectata curare, solo etiam verbo curabat, & ipsa manus restituebatur iussu eius, illo nihil exterius agente. Illi non poterant accusare eum vt volebant, restabat itaque vt accusarent manum quòd restituta esset illo iubente ac volente, si tamen id seruitio aut vitio dari poterat manui, quod si fecissent, planè sese communi sensu carere ostenderent, aut suam maximam proderent malitiam, quam tamen dissimulare nequiuère: nam qui debebant conuicti laudare Deum, & veritati cedere, exeuntes de illius nece deliberabant.

d *Iesus autem sciens*] Cùm re ipsa satis veritatem ostendisset Iesus, secedit, nulla contentione suscepta aduersus malitiam Pharisæorum; & suum propositum vrget benefaciendi, & rebus ipsis confirmandi causam rationemque suam. hoc enim significauerat diuinum vaticinium. docet declinare pericula, sine detrimento tamen doctrinæ & officij.

e *Donec eiciat.*] Christus eiecit iudicium ad victoriam, cùm post ostensa in vita miracula, & beneficia innumera, tandem post resurrectionem causam suam confirmauit Spiritu sancto in discipulos misso: qui cùm à Iudæis non esset receptus, ad gentes se conuertit, quibus spem fecerat Deus in Isaiæ, & aliorum Prophetarum vaticiniis.

monium habens,[a] cæcus & mutus: & cu-
rauit eum, ita vt loqueretur & videret.
23 Et ſtupebant omnes turbæ, & dicebãt,
[b] Nunquid hic eſt filius Dauid? 24 Phari-
ſæi autem audientes, dixerunt, Hic non Sup.9.d.14. Marc.3.c.22.
eiicit dæmones, niſi in Beel-zebub prin-
cipe dæmoniorum. 25 Ieſus autem [c] ſciens
cogitationes eorum, dixit eis, [d] Omne re-
gnum diuiſum contra ſe, deſolabitur: & Luc.11.c.17.
omnis ciuitas vel domus diuiſa cõtra ſe,
non ſtabit. 26 Et ſi ſatanas ſatanam eii-
cit, aduerſus ſe diuiſus eſt: quomodo er-
go ſtabit regnum eius? 27 Et ſi ego in
Beel-zebub eiicio dæmones: filij [e] veſtri
in quo eiiciunt? Ideò ipſi iudices veſtri
erunt. 28 Si [f] autem ego in ſpiritu Dei
eiicio dęmones: igitur peruenit in vos re-
gnum Dei. 29 Aut [g] quomodo poteſt
quiſquam intrare in domum fortis, & C
vaſa eius diripere: niſi prius alligauerit
fortem?

a *Cæcus & mutus.*] Optimis quibuſque donis & vitę muneribus vel prorſus ſpoliat, vel minuens fraudat dæmon eos quos occupat. Chriſtus vincit dæmonia, dona hominibus reſtituit cumulata.

b *Filius Dauid*] ille qui in Pſalmis & ſacris hiſtoriis promiſſus eſt expectandus Meſſias. Dauid filius ille à Deo mittendus erat: probatur iam miſſus ex beneficiis in homines collatis admirandis.

c *Sciens cogitationes eorum.*] qui contra propriam conſcientiam ſtudebant diuinam virtutem Chriſto detrahere, perſuadentes populo poſſe dæmonia eiici auctoritate à Beel-zebub accepta; atque ita Euangelio Chriſti fidem eleuare conabantur. Chriſtus enim regnum cælorum appropinquare, iam iamque patefaciendum eſſe annunciabat, non regnum dæmoniorum vel inferni, quod neceſſe erat vinci & expoliari, ſi regnum cælorum inſtruebatur & ditabatur hominibus in ciues adſcribendis. Obſeruanda eſt vis & grauitas argumentationis Chriſti, à natura rerum, & à ſacrarum ſcripturarum lectione inſtitutæ, quam aliàs fuſiùs explicabimus ipſo docente.

d *Omne regnum.*] Hæc argumentationis ſumma eſt: qui regnum firmare parat ac ſtudet, illius diuiſionem & expoliationem cum primis cauet. contrà verò qui regnum diuidit aut ſpoliat, is minuit atque diruit ipſum; tantum abeſt vt amplificet. Idem eſt exemplum in republica vel familia conſtituenda & amplificanda; quod non fit diuiſione & expoliatione, ſed concordia, coactis copiis & conſiliis, atque expoliatis aliis hoſtium regnis additis & cumulatis opibus. Igitur ſi ſatanas curat ſuum regnum tueri & amplificari, vt certè curat & ſtudet, ſtultiſſimam rationem init, qui velit perdere quos poſſedetat, & ſpoliari præda quam fecerat. igitur ipſe vltrò ſeſe reſque ſuas perdit. quod ſi ipſe perdat, conſequens eſt vt regnum Dei augeatur: nam quod à ſatana decedit, Deo cedit. atque ita veſtra aſſeueratione probatur regnum Dei amplificari quod ego aſſero, quanquam vos aliud perſuadere velletis. atque hoc argumentum ex ratione manifeſta deſumptum probat, Satanam, qui ſibi contrarius nunquam eſt, non libenter, ſed coactũ & inuitum cedere rebus & perſonis à ſe occupatis: aliàs non diceretur verè Satanas: qua ratione ita appellatur, nimirum quòd Deo Deique gloriæ, & hominum vtilitati aduerſarius ſit.

e *Filij veſtri in quo.*] Alterum argumentum ab experimento & auctoritate: neque enim eiectio ſui ipſius dicitur, ſed alterius. Alterum ergo oportet eſſe eum cuius virtute & nomine eiiciatur dæmonium ab ipſo dæmonio, eundemque illi aduerſum. vnum vni contrarium ſecundùm naturam maximè in ſimplicibus. Scimus autem dæmonio nullum eſſe magis contrarium aut potentem, quàm Deum: atque ideo Exorciſtæ Dei auctoritate vtebantur ac nomine: nullam enim aliam virtutem, quàm diuinam, inuocabant illi. huius aſſertionis confirmationem ex eorummet reſponſo peti Chriſtus vult. Conſequitur ergo dæmonium non poſſe eiici, niſi diuina virtute.

f *Si autem ego in ſpiritu Dei.*] Alterum caput argumentationis eſt (vſus eſt enim Ieſus dilemmate vtrinque firmiſſimo.) Quòd ſi mea auctoritas eſt diuina, atque ſpiritus Dei efficientia eiicio dæmonia: Igitur regni Dei quod ego annuntio, aduentus certiſſimus eſt. vosque habetis legatum, ducem, & miniſtrum regni Dei, me, non minoribus, ſed maioribus, confirmatum ſignis, quàm patribus veſtris Moſes fuit agnitus, captiuitatis & tyrannidis Ægyptiacæ vindex, ac regni & populi terreni miniſter. (Tota hæc Chriſti oratio illam Exodi hiſtoriam indicat.)

g *Aut quomodo poteſt.*] Tertium argumentum à comparatis: quo probatur Chriſtus eſſe fortior principe dęmoniorum. docuerat enim illam veram & manifeſtam eſſe ſpoliationem principis dæmoniorum. qui ſi princeps eſt, ſuum principatum tueatur oportet: id ſi facere non poteſt, victus & ligatus arguitur, atque inermis iam. Nam dum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ poſſidet: quòd ſi diripitur, ſignum eſt eum non poſſe ſua cuſtodire, & fortiori ceſſiſſe. adeò nullam virtutem præſtare poteſt Beelzebub mihi vt ſe expoliem, vt ne reſiſtere mihi poſſit ne ſe expoliem.

fortem? & tunc, domum illius diripiet.
30 [a]Qui non est mecum, contra me est: &
qui non congregat mecum, spargit.
Mar.3.d.28. Luc.12.b.10. 1.Ioh.5.d.16. 31 Ideo dico vobis: omne peccatum &
[b]blasphemia remittetur hominibus, [c]spi-
ritus autem *blasphemia non remittetur. (* blasphemiæ o,)
32 Et quicunque dixerit verbum contra
filium hominis, remittetur ei: qui autem
dixerit contra Spiritum sanctum: non
remittetur ei neque in hoc seculo, neque
in futuro. 33 [d]Aut facite arborem bo-
nam, & fructum eius bonum: aut facite
arborem malam, & fructum eius malũ:
siquidem ex fructu arbor agnoscitur.
34 Progenies viperarum, quomodo po-
testis bona loqui, cùm sitis mali? Ex
Luc.6.g.45. abundantia enim cordis os loquitur.
35 Bonus homo de bono thesauro profert
bona: & malus homo de malo thesauro
profert mala. 36 Dico autem vobis, quo-
niam omne [e]verbũ otiosum quod locuti

 fuerint

a *Qui nõ est mecum.*] Ratione etiam aperta ostẽdit se non conuenire cum Beelzebub, sed pugnare palã, ex vulgata & certissima sententia, quæ Hebraicè prouerbij modo ferebatur, *Qui non est mecum, contra me est: qui non colligit mec. sparg.* constat me non esse cum Beelzebub, qui quod ille acquisierit, auferam; & quod ille collegerit, spargam & dissipem, in illius iacturam & detrimentum. Atque adeò constat meum opus diuina virtute constare, spirituique diuino adscribẽdum esse.

b *Blasphemia.*] Blasphemia, propriè, vt aliàs docemus, detractio est propriæ auctoritatis & dignitatis, aut debiti honoris. quicunque Christo nondum ex diuina virtute cognito, sed homini tantùm existimato, auctoritatem aliquam detraxerit tanquam homini, non est exclusus à remissione: laborat enim ignorantia erga attributa debita Christi humanitati: potest doceri, instrui, & tandem remissionis compos fieri.

c *Spiritus autem blasphemia.*] Detractio in Spiritus sancti virtutem, cùm sit manifesta malitia, damnationem secum habet adiunctam necessariò. Est autem blasphemia in Spiritum sanctum, tribuere dæmoniis virtutẽ, quæ proprio iure ac certissimo Spiritui sancto ascribi debet. Datum omne bonum & donum optimum de sursum est. liberatio hominis à dæmonum seruitute & potestate, beneficium est in summorum bonorum genere ac definitione ponendum. huius beneficij auctorem facere dæmonem, & non Spiritum sanctum, blasphemia est, irremissibilisque contumelia in Spiritum sanctum.

d *Aut facite arborem.*] Aliud argumentum à naturæ obseruatione ductum, quo Pharisæi blasphemi arguuntur & conuincuntur. Aut, inquit, opus ipsum bonum est, aut malum: si bonum, ex bono initio: si malum, ex malo oriatur necesse est: Igitur eiectionem dæmonij ab hominibus si bonam appellatis rem, necesse est bono, & nõ malo auctore profectã dici. nam si ex malo auctore proficiscitur, malus malè agit, & nõ bene. atque ita non laudatur opus mali, sed notatur vt vitiosum. quòd si fructus ipse bonus est, & arbor ex qua oritur bona est. non potest igitur hoc opus admirandum, vtilissimum, & optimũ; malo auctori attribui. quòd si mihi non attribuatis, at spiritui Dei nõ attribui non debet. Deinde si Spiritus Dei per me hoc efficit in tã eximio opere in quo nihil omnino mali est, quid mihi vel boni detrahere potestis, vel mali adscribere? Nulla hîc apparet malitia in opere aut auctore operis: nihil profectò improbari potest in omni ratione hac, nisi vestra ista oratio blasphema, quæ de tam præstanti & laudabili re, tam malitiosè ac peruersè pronunciata est, ea autem cùm sit pessima oratio, eodem naturæ argumento à pessimis auctoribus profecta esse conuincitur. nam ex bono thesauro bona proferuntur.

e *Verbum otiosum.*] Verbum otiosum hoc loco definimus, quamcunque orationem contra veritatem rei, aut contra dicentis conscientiam, atque adeò præter vsum, magisque ad temerarium aut inventatum abusum prolatam. itaque fictum, simulatum, atque fraudulentum sermonem, verbum otiosum dicimus, Hispanè dicitur, *Hablar de gratis*: cùm quis ea loquitur quæ non decet, aut non oportet loqui. Alligat Christus hac sententia aduersarios suos, ita vt nullo pacto effugere sinat. poterant intra se cogitare ac dicere (illum autem cogitationes eorum nullæ latebant) Nos quanquam ita loquamur, tamen certo scimus Spiritu sancto eiici dæmonia; & non negamus hanc laudem illius esse, imò agnoscimus certissimè, cordáque habemus integra, & thesaurum cogitationum ac notitiæ probandæ. neque verò quod sentimus loquimur, sed quo existimamus commodum esse proposito nostro. Atqui si nihil aliud præterea mali est, illud tamen magnum est vitium, quòd loquamini quod non sentitis; id si nihil præterea mali pareret, tamen debitum est & culpa adeò grauis, vt inter cætera omnia debitorum nomina sit exigendũ, nedum si illud pessimũ accedat crimen, quòd quæ mala vos nõ sentitis & definitis

fuerint homines, reddent rationem de eo
in die iudicij. 37 Ex verbis enim tuis iu-
ſtificaberis, & ex verbis tuis condemna-
beris. 38 a Tunc reſponderunt ei quidam
de Scribis & Phariſæis, dicentes, Magi-
ſter, volumus à te ſignum videre. 39 Qui
reſpondens ait illis, Generatio mala & Inf. 16. a. 4.
adultera ſignum quærit: & b ſignum non Luc. 11. d. 29
dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. 1. Cor. 1. c. 22. D
40 Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tri- Iona 2. a. 1.
bus diebus & tribus noctibus: ſic erit fi-
lius hominis in corde terræ tribus diebus
& tribus noctibus. 41 c Viri Niniuitæ Iona 3. b. 5.
ſurgent in iudicio cum generatione iſta,
& condemnabunt eam: quia pœnitentiā
egerunt in prædicatione Ionæ, & d ecce
plus quàm Ionas hîc. 42 e Regina auſtri
ſurget

apud vos, eadē aliis veſtra auctoritate ſignificatis & oſtenditis mala eſſe. atque ita gloriam Dei & hominum vtilitatem impeditis iſto verbo otioſo. Non enim intelligit alter quid tu cogites, vel animo agites tuo, ſed audit quid dicas: ſi mala loqueris, te mala ſentire exiſtimat: ſi bona verò, perinde etiam te putat ſentire. Quanquam verò Deo omnis & oratio & cogitatio nota ſit; tamen quoniam oratio data eſt homini, vt alij aliis ſua cogitata ſignificent, in die iudicij, cùm publicè & certis apertiſque rationibus Deus mundum iudicabit, non ſolùm ratio habenda eſt cogitationum, ſed verborum. reddenda enim eſt ratio à ſingulis quid quiſque loquutus fuerit. ſi dicat ſe bene ſenſiſſe, tamen verba ipſa vitium ſuum prodent. aderunt teſtes qui affirment ſe mala audiuiſſe; atque ita ex verbis tuis condemnaberis; non quòd malè ſenſeris, ſed quòd contra conſcientiam fueris locutus cum veritatis detrimento, & auditorum incommodo. ſi verò tum rectè ſenſeris, rectè etiam fueris loquutus eadē verba, & auditores ipſi teſtabuntur publicè tuam rectitudinem & iuſtitiam. Alludit Ieſus hoc loco ad publica iudicia, quæ non de cogitationibus hominum, ſed de verbis & factis haberi edíque ſolēt. eſtque prouerbium olim vulgare deſumptum ex lib. Salomonis. Itaque non agit de omni materia iudicij diuini, ſed de verborum tantùm dictorumque iudicio.

a *Tunc reſponderunt ei quidam de Scribis & Phariſæis, &c.*] Intelligebant Chriſtum non editurum ſignum illorum arbitratu; idque ſtudioſius petebant, cum enim oſtentationis cauſa non ſperabant editurum. ſi non ederet, perſuaderent populo, illum non eſſe efficacem, neque tantæ auctoritatis prophetam, quantæ exiſtimabatur. non eſſe illi cum Deo commune conſilium & negotium, ſed cum Beelzebub, quia non poſſet ſignum è cælo edere, ſed ex inferis potius dæmoniorum conſuetudine inita. Signum enim de cælo quærebant, vt Lucas explicat. idque non vt docerentur veritatem, quam ex ſcripturis & aliis miraculis cognoſcere poterant manifeſtè: ſed mala mente & malo animo. tentantes enim, ait Euangeliſta. Hæc petitio eodem tempore ab aliis inita eſt, quo ab aliis dicebatur Chriſtus dæmonia eiicere auctore Beelzebub. ſed cùm illi iam redarguti eſſent, alij hoc ſecundùm propoſitum vrgebant ſimulata oratione, Magiſter, &c. appellantes magiſtrum, quaſi talem ipſi crederent, ſed vellent ſibi maiori ſigno confirmari illum eſſe prophetam à Deo miſſum, ad regnum cælorum annuntiandum & procurandum. quemadmodum fuit Moſes probatus magiſter & legiſlator ſignis cæleſtibus, igne, fumo, voce, & aliis. Agunt itaque de priuato ſigno, quod nulli prophetarum prætereà contigerat. b *Et ſignum non dabitur.*] Deus non debet hominum volūtati obſequi, præcipuè deprauatorum; ſed homines oportet cognoſcere & ſequi id quod à Deo inſtitutum eſt. Satis multa argumenta indicata fuerant à Prophetis venturi Chriſti ſeruatoris & Euangeliſtæ omnium hominum, vt iam Ieſus Iohannis diſcipulis reſpondens ſignificabat. quibus argumentis abundè ſatisfecerat ipſe ſæpiſſimè quibus autem hæc argumenta non admitterentur aut reiicerentur propter malitiam cordis eorum. vnum reſtabat illud omnium grauiſſimum. quod poſt mortem & reſurrectionem ſuam Chriſtus expoſiturus erat Spiritu ſancto in homines immiſſo, cuius virtute & efficientia agnoſceretur Ieſus verus eſſe Chriſtus, qui ſuſceptam humanam naturam redimens & liberans, ex veteri in nouum hominem transformaret. hoc erat illud viuum certiſſimum & maximum ſignum quo Chriſtus cognoſcendus erat filius Dei, & hominum ſeruator ac ſanctificator. c *Viri Niniuitæ*] ſurgent ad collationem cauſarum vtriuſque partis, atque ipſa comparatione condemnabunt, illíque ſuperiores euadent Iudæis huius ætatis ſextæ: maximè verò ijs qui Chriſtū, cùm à mortuis reſurrexiſſe cognouiſſent, manifeſta virtute Spiritus ſancti in Apoſtolis & diſcipulis aliis ſpectata, non receperunt, prædicantibus Apoſtolis, & exhortantibus, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum veſtrorum. & paulo pòſt, Saluamini, inquit, à generatione iſta praua.

d *Ecce plus quàm Ionas.*] Maius miraculum, grauius exemplum maiori auctoritate confirmatum, præſtantiſſima virtute demonſtratum obſeruatur in Chriſto ante ſignum illud, ſed præcipuè poſt ſignum datum illud.

e *Regina Auſtri*] comparatione ſui damnabit hanc generationem. illa venit, admirata Salomonis ſapientiam, conſiliaque excepit illius, neque tamen Salomon miraculis clarus, neque ſapientia aliis impertienda admirandus erat.

surget in iudicio cum generatione ista,
3.Re. 10.a.1. 2.Par. 9.a.1. & cōdemnabit eam: quia venit à finibus
Luc. 11.5.24. terræ audire sapientiam Salomonis, &
[f] ecce plus quàm Salomon hîc. 43 Cùm
[g] autem immūdus spiritus exierit ab ho-
mine, ambulat per loca arida, quærens
requiem, & non inuenit. 44 Tunc dicit,
Reuertar in domum meam vnde exiui.
Et veniens inuenit eam vacantem, scopis
mundatam, & ornatam. 45 Tunc vadit,
& assumit septem alios spiritus secum
nequiores se, & intrantes habitant ibi:
2.Pet. 2. d.20 & fiunt nouissima hominis illius peiora
prioribus. Sic erit & generationi huic
Marc. 3.d.31. Luc. 8.c.20. pessimæ. 46 Adhuc eo loquente ad tur-
bas, ecce mater eius & fratres stabant fo-
ris, quærētes loqui ei. 47 Dixit autem ei
quidam, Ecce mater tua & fratres tui fo-
[a] loqui tecū 2 MS. ris stant quærētes [b] te. 48 At ipse respon-
[b] te alloqui a. G. S. dens dicenti sibi, ait, [h] Quę est mater mea,
& qui sunt fratres mei? 49 Et extendens
manum in discipulos suos, dixit, Ecce
mater mea & fratres mei. 50 Quicun-
que

f *Ecce plusquam Salomon.*] Christus non solùm sapiens, sed ipsa Dei sapiētia & virtus manifestè probatus, maximè autem post illud signum datū, in quo explicabatur virtus mortis & resurrectionis illius, & communicabatur illius sapientia credentibus & obedientibus illi, ipse vltrò venit, rogauit, inuitauit, & hortatus est generationem illam, vt se susciperet. repulsus tamen est ab ea, quæ suæ nefariæ obstinationis mercedem accepit dignissimam, nimirum abalienationem & reiectionem à Dei gratia & tutela, atque obdurationē in peccato incredulitatéque sua.

g *Cum immundus spiritus.*] Huius rei exemplum in Iudæis statutum, ad ceterorum hominum res traduci poterit pro causæ & temporum ratione. Iudæi vsque ad Christi clarificationē publicam, laborabant spiritu immundo ignorantiæ crassæ quidem & notandæ, vtpote quos tanta miracula, beneficia, tanta diuinæ & apertæ doctrinæ abundantia, non docerent, Iesum esse recipiēdum Christum, quod tamen satis apertè docebat, & alliciebat simplices & sanæ mentis homines. illam ignorationem quanquam affectatam, ignorationem tamen appellant diuinæ literæ. ad quod genus ignorationis illud referendum est Apostoli dictum, Si Dominum gloriæ cognouissent, nunquā crucifixissent. Hic spiritus ignorationis expulsus est omnino post Spiritus sancti aduentum in discipulos visibili omnibus eorum mutationis & sanctificationis exemplo atque spectaculo. tunc glorificatus, clarificatus, manifestéque probatus est Iesus esse Christus glorię Dominus. Iam igitur hinc Iudæi nulla ratione ex sacris libris rectè petita, negare poterant Iesum esse Christum & filium Dei: sed tamen illi voluntariam pertinaciam vltrò retinuerūt, atque offenderunt in lapidem offensionis, importunissiméque restiterunt Spiritui sancto. Quamobrem cùm ille Immundus spiritus quæsisset requiem, nec inueniret similes illis homines quos occuparet, rediit in eandem domum, quam inuenit adeò iam vacuam diuina gratia & tutela illa priore atque cura qua adhuc cùm in inscitia illa essent, tamen retinebantur, & ad meliorem mentem quotidie reuocabantur; adeò, inquam, vacuam inuenit, vt omnino scopis versam existimare posset ne quid habere quod vel ingressum impediret, vel locum occuparet. Tunc assumpsit spiritus plures alios erroris, induratioms, excæcationis, contumaciæ, mendacij, blasphemiæ; & ingressus in eos, habitauit, & habitat. itaque illorum animos occupauit, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi. hic status est Iudaici populi ob priorem & posteriorem repulsam Christo ab ipsis allatam vtinam & nullus præterea hominum in hunc miserrimum locum deuenerit. h *Quæ est mater mea?*] Non abnegat Iesus matrem & consanguineos secundùm carnem, sed vrget propositum, antiquumque obtinet, præferendi negotia resque diuinas humanis. erat enim ille in doctrinæ exercitatione: curabat sibi fratres & necessarios, atque maximam hominum copiam ad regnum cælorum parare & instruere, vt patri suo Deo faceret filios, sibi fratres cohæredes. In tanto negotio non erat respiciendum ad humana studia & consilia atque acta, quorum causa à consanguineis vocabatur: illi enim studebant eum ab officio retrahere, dicentes, In furorem versus est. atque maioris auctoritatis causa matrem eius adduxerant, cuius nomine vocatus si exiret, ab illis teneretur. neque enim illi matri indicauerant suum consilium, quod tamen Iesu ipsi manifestum erat, qui in illorum correctionem, atque in exemplum nostrum, diuina omnia humanis anteponenda esse respondit. *Lege Marci Euangelium.*

que enim fecerit voluntatem patris mei
qui in cælis est: ipse meus* frater & soror, * & 9 MS. eq.
& mater est.

CAPVT XIII.

IN illo die exiens Iesus de domo, sede- Marc. 4. a 1. Luc. 8. a. 4.
bat secus mare. 2 Et congregatæ sunt ad A
eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam
ascendens sederet: & omnis turba stabat
in littore, 3 a & locutus est eis multa in pa-
rabolis, dicens, Ecce, exiit qui seminat,
seminare*. 4 Et dum seminat, quædam * semen suũ o.
ceciderunt secus viam, & venerunt vo-
lucres cæli, & comederunt ea. 5 Alia au-
tem ceciderunt in petrosa, vbi non habe-
bant terram multam: & continuò exorta
sunt, quia non habebant altitudinem
terræ. 6 Sole autem orto æstuauerunt:
b & quia non habebant radicem, aruerũt.
7 Alia autem ceciderũt in spinas: & cre-
uerunt spinæ, & suffocauerunt ea. 8 Alia
autem ceciderunt in terram bonam: &
dabant fructum, aliud ` cẽtesimum, aliud ` centum, aliud sexaginta, aliud triginta 1 MS. e.
sexagesimum, aliud tricesimum'. 9 c Qui
habet aures audiendi, audiat. 10 Et acce-
dentes discipuli, dixerunt ei, Quare in
parabolis loqueris eis? 11 Qui respon-
dẽs, ait illis, d Quia vobis datum est nosse B
` mysteria' regni cælorum: illis autẽ non ` mysterium o.
est

CAP. XIII.

a *Et locutus est eis.*] Nullam prætermittit occasionem Christus docendi homines, quę ad ipsorum salutem faciunt: & quia nemini velit otiosum suum studium, hoc est, sine fructu euadere, præmonet, describens omnia impedimẽta, quorũ causa humani animi carere possunt tãta vtilitate.

b *Quia non habebãt radicem.*] Radix qua tenacissimè hæret verbum, ita vt exuri & siccari non facilè possit (imò non possit, nisi vltrò accedat voluntas hominis, & negligat verbum.) radix, inquam, est mysterij incarnationis & resurrectionis Christi notitia: quam qui non purè tenet, pietatem aliquomodo profiteri & ostendere potest, tamen quæ sine fundamento firmo sit, statimque impetu persecutionum & molestiarum humanarum arescat, infirmissimaque reddatur, neque ad fructus ferendos perduret. Sunt autẽ incarnatio verbi ac resurrectio Christi, duo extrema mysteria, quibus tãquam principio ac fine cætera omnia quæ Christus & gessit & passus est, clauduntur. de quibus aliàs plura ipse dabit disserere.

c *Qui habet aures audiendi*] Qui eo animo ac studio venit, vt audiat & sentiat ad suam vtilitatem, is habet aures audiendi: qui verò non audiendi nec sentiendi atq; cognoscendi studio, sed calumniandi, vel reprehendendi, aut etiam irridendi cupiditate ducitur, ille non habet aures audiẽdi, sed calumniandi, reprehendendi, vel irridendi, peruersum aurium officiũ. namque auris, & oculi, & cæteri sensus, non propriè suo munere fungũtur, cùm ea sentiunt quæ non oportet, aut eo modo quo non decet. vt oculus non effectus est ad nictãdum vel pauendum, sed ad videndum. qui oculos claudit, non vtitur oculorum officio. ita qui videt quæ videri non debẽt, aut modo quo non decet, ille non vtitur, sed abutitur oculis. Probata videndi & audiendi ratio est ea, quam ob rem à Deo constituti sunt hi sensus, sicut scriptum est, Oculus videns, & auris audiens, vtrumque fecit Dominus. Itaque simplicissimus vsus sensuum & sine vllo vitio, exigitur à Christo, ad percipiendum fructum ex doctrina.

d *Quia vobis datum est.*] Notatio eorum qui habent aures audiendi, illa est, Si quis auditam parabolam cupiat sibi exponi, idque auido studio discendi, non autem errandi. si quis propositam parabolam negligat cognoscere, aut curiosè tantùm cognoscere cupiat, aut irrideat, aut contemnat, is non habet aures audiendi, atque ita indignus est cui credantur diuina mysteria simpliciter. Ea enim credi & aperiri Deus voluit discipulis, hoc est, iis qui discendi & obsequendi animo Christum sequuntur; & ea simplicitate præditi sunt, quam Christus in superioribus capitibus exigebat, qualis paruulorum est simplicitas.

eſt datum. [12] [a] Qui enim habet, dabitur
Inf.25.c.29. ei, & abundabit: qui autem non habet,
& quod habet auferetur ab eo. [13] Ideò in
parabolis loquor eis: quia videntes non
vident, & audientes non audiunt, neque
[*] vt adimpleatur o. [*] dicentis, intelligunt. [14] "& adimpletur" in eis pro-
Mr.Hier.S. phetia Iſaiæ "dicens", Auditu audietis, &
Iſa.6.a.9. Mat.4.b.12. non intelligetis: & videntes videbitis, &
Luc.8.b.10. Ioh.12.f.40. non videbitis. [15] Incraſſatum eſt enim
Act.28.f.26. Rom.11.b.8. cor populi huius, & auribus grauiter au-
Luc.10.d.23. dierũt, & oculos ſuos clauſerunt: nequã-
do videant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant, & conuertantur, & ſa-
nem eos. [16] [b] Veſtri autem [c] beati oculi,
quia vident, & aures veſtræ quia audiũt.
[17] Amen quippe dico vobis, quia multi
prophetæ & iuſti cupierunt videre quæ
videtis, & non viderunt: & audire quæ
auditis, & non audierunt. [18] Vos ergo
Marc.4.b.14 Luc.8.b.11. audite parabolam ſeminantis. [19] Omnis
qui audit verbum regni & non intelligit,
C venit malus, & rapit quod ſeminatum
eſt in corde eius: hic eſt qui ſecus viam
ſeminatus eſt. [20] Qui autem ſuper pe-
troſa ſeminatus eſt, hic eſt, qui verbum
F audit,

a *Qui enim habet, dabitur ei.*] Qui habet integram & rectè cõpoſitam ſenſuum ſuorum facultatem atque animi intentionem, vtiturque rectè naturali rationis lumine, atque datis à Deo communiter bonis, dabitur ei cognitio myſteriorum quæ naturæ communi facultate inueniri per ſe non poſſunt, niſi eorum auctor ipſe Deus doceat & exponat. cuius generis ſunt arcana de humanæ ſalutis ratione & explicatione, de regni cæleſtis poſſeſſione, & quæ ad hæc pertinent cætera. Qui verò iis donis & facultatibus naturalibus à Deo conceſſis & conſeruatis atque amplificatis abutitur, non habet id quod habere debuit, hoc eſt, rectum vſum ſuarum facultatum: ideoque dignus eſt etiam qui priuetur illo vſu atque facultatibus ipſis, ita vt cùm audire ſe aliquid exiſtimarit, nihil tamen audierit; cùm videre, nihil viderit. namque audire, & non intelligere quæ audias, perinde tibi fuerit, ac ſi ſurdus eſſes: audis ſonum verborum, ſed ſignificationem non magis intelligis quàm iumentum. ergo ſenſus naturalis humanus, quẽ habebas, quóque vti poteras, ſi noluiſſes abuti, verſus eſt tibi in bruti ſenſum atque ex corde & ſenſu communi humano, ex ratione animique ſpirituali facultate deuentum eſt ad incraſſationem cordis, hebetationem ſenſuum, atque omnino ad vitæ animęque vſum longè minorem, quàm natura humana ſortita ſit. Hic eſt ſtatus Iudæorum atque eorum qui alienati ſunt à cognitione veritatis ſua ipſorum culpa: quibus cùm vita ſupersit, tamen ita supereſt, vt inſanis & cerebro carentibus, hoc eſt, à vera & vtili ſibi rerum cognitione abalienatis. ſed in inſanis quidquid poſt morbum contractum accidit, culpa vacat. in iis qui alienati ſunt à veritate, culpa præſens eſt ſemper, quòd non niſi volentes in ea cæcitate ſunt, quam vltrò fouent, conſuetudinéque ſua augent, & quotidie cumulant magis. vident enim, & nolunt videre; ex quo fit vt non videant audiũt, & claudunt aures, atq; grauiter audiunt: perinde eſt ac ſi non audiant. ita affectant ſuam illam ſurditatem & cæcitatem, vt aliter ſecum agi nolint; neque melius intelligere quàm intelligunt, cupiant: nollent enim ita audire, vt conuerterentur ab errore in quo ſunt; atque ita conuerſis donaretur ſanitas à Deo, qui nemini purè conuerſo negat curationem. Igitur ſtudioſè volunt non doceri: ideo quamuis audiunt, non docentur. audiunt enim in parabolis, quas non cupiunt ſibi exponi, nec exponit Chriſtus inuitis.

b *Veſtri autem.*] Diſcipulorum oculi & aures vident, & audiunt ſana mente, & diſcendi cognoſcendíque veritatem auida, intenti ſenſus ſentiunt ſimpliciter, atque ſentire cupiunt. id autem quod cupiunt accipiunt, hoc eſt, apertam expoſitionem omnium parabolarum magna cum vtilitate animorum ſuorum. Apud Marcum legimus, Et ſine parabolis nihil loquebatur eis; ſeorſum autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia.

c *Beati oculi.*] Beatos appellat diſcipulorum ſenſus qui eo tempore fuerint, quo diuina myſteria non ſolùm reuelarentur, ſed traderentur etiam hominibus huius aureæ ætatis noui Teſtamenti, qui videre & audire voluerint. in ea re infeliciſſimi Iudæi ſunt, Iudæorumque imitatores, qui oblatæ diſciplinæ oportunitatem negligunt & deſpiciunt quod tempus multi prophetæ & iuſti cupierunt ſuis ætatibus illuceſcere, vt quæ illis in figura aut parabolis & ſimilitudinibus tradebantur prædicenda & exſpectanda, ab ipſo tantorum myſteriorum pontifice narrata & expedita explicatáque perciperent. Heb.cap.1. & 2.

audit, & continuò cum gaudio accipit
illud: 21 Non habet autem in se radicem,
sed est temporalis. facta autem tribula-
tione & persecutione propter verbum,
continuò scandalizatur. 22 Qui autem
seminatus est in spinis: hic est, qui ver-
bum audit, & solicitudo seculi istius &
fallacia diuitiarum suffocat verbum, &
sine fructu efficitur. 23 Qui verò in ter-
ram bonam seminatus est: hic est qui
audit verbum, & intelligit, & fructum
affert, & facit aliud quidem "cêtesimum, * ut suprà vers. 8.
aliud autem sexagesimum, aliud verò
tricesimum'. 24 Aliã parabolam propo- Marc.4.d.26.
suit illis, dicens, [a]Simile factum est regnũ
cælorum homini qui seminauit bonum
semen in agro suo. 25 Cùm autem dor-
mirent homines, vênit inimicus eius, & Sap.2.d.24.
superseminauit zizania in medio tritici, D
& abiit. 26 Cùm autem creuisset herba,
& fructum fecisset: tunc apparuerunt &
zizania. 27 Accedentes autem serui pa-
trisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nónne
bonum semẽ seminasti in agro tuo? Vn-
de ergo habet zizania? 28 Et ait illis, [b]Ini-
micus homo hoc fecit. Serui autem dixe-
runt ei, [c]Vis * imus, & colligimus ea? * igitur R.G.
29 Et ait, Non: ne fortè colligentes ziza-
nia, eradicetis simul cum eis & triticum.
30 [d]Sinite vtraque crescere vsque ad mes-
sem,

a *Simile factum est regn.*] Erit, inquit Christus, tempus, vt in Ecclesia militante, in qua bonum semẽ puræ doctrinæ seminatũ fuerat, emergat magna multitudo errorum, & vanitatum atq; vitiorum, quæ omnia penè obruãt bonam & sanam doctrinam. id autem accidet culpa hominũ, qui cùm perpetuò vigilare deberent vt vnusquisque agri partem ad se spectantem, hoc est, animum suum custodiret, tamen dormire cœperũt, negligentes paulatim suum vnusquisq; officium. ea occasio visa est opportuna aduersario Dei & hominum hosti vigili, ad contaminandam religionẽ, doctrinam & pietatem polluendam, animosque hominum implendos vanitate, errore & vitio, seminibus malæ doctrinæ iactis, quæ etiam nata virebant & crescebant, atque contẽdebant specie cum bono semine, sed in tempore fructus deprehensum est malum. namque vanitas vanos fructus profert & vitiosos. bonum semẽ vbi natum creuit, in bonum fructum perducitur.

b *Inimicus homo.*] Omne malum semen ab inimico homine in Ecclesiã militantem est inductum, hoc est, à satana, eiusque ministris: omnisque malus fructus ad inimicum refertur auctorem. est autem malus fructus opus ab ipsis agentibus vitio corruptis erroreque deprauatis profectum. bonus fructus opera Deo grata & probata, ab auctoribus operum Deo charis.

c *Vis imus & colligimus.*] Zelo quodã permoti aliqui ex ministris cupiunt zizania colligere, sed ille zelus non vacat ira & animi perturbatione (oportuerat enim rogare dominum, quid nunc agendum, vt huic malo remedium afferatur) illi autem remediũ vnum tantùm colligendi esse autumant, eamque curam sibi committi postulant. fieri autem non posset quin ab iratis & non vsquequaq; sapientibus multa pars tritici inter zizania comprehenderetur euellẽda, atque simul bonus cum malo dissiparetur. hoc est, cum malæ doctrinæ præceptis & institutis atque actionibus, bonæ etiam doctrinæ non exigua pars conuelleretur, cum moribus & actionibus honestis; atque periclitarentur verè pij, aliaque complura consequerentur mala.

d *Sinite vtraque crescere.*] Multa tolerat Deus mala, quæ non tamen inulta relinquet: sed interdum tolerat, dum permixta aliis bonis non possunt per homines resecari aut euelli, nisi cum bonorum detrimento. tamen mala manifesta, in quibus auferendis nullum periculum est bonorum generi, tolli debent per pios & Dei cultores Christianæ reip. ministros, sine animi perturbatione.

sem, & in tempore messis dicam [a] messo-
ribus, Colligite primùm zizania, & alli-
gate ea in fasciculos ad comburendum,
triticum autem congregate in horreum
Marc. 4. d. 30 Luc. 13. d. 18. meum. 31 Aliam parabolam proposuit
eis, dicens, [b] Simile est regnum cælorum
grano sinapis: quod accipiens homo se-
minauit in agro suo: 32 quod minimum
quidem est omnibus seminibus: cùm
autem creuerit, maius est omnibus ole-
ribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli ve-
niant, & habitent in ramis eius. 33 Aliam
Luc. 13. e. 21. parabolam locutus est eis. [c] Simile est re-
E gnum cælorum fermento, quod acceptũ
mulier abscondit in farinæ satis tribus,
donec fermentatum est totum. 34 Hæc
Marc. 4. d. 33. omnia locutus est Iesus [d] in parabolis ad
turbas: & sine parabolis non loquebatur
eis: 35 vt impleretur quod dictum erat per
77. a. 2. prophetam, dicentem, Aperiam in para-
bolis os meũ, eructabo abscondita à con-
stitutione mundi. 36 Tunc dimissis tur-
bis venit in domũ: & accesserunt ad eum
discipuli eius, dicentes, Edissere nobis
parabolam zizaniorum agri. 37 Qui re-
spondens ait illis, Qui seminat [e] bonum
F 2 semen,

a *Messoribus.*] Angeli sunt messores Dei, ad id etiam ministerium destinati in extremum iudicium.

b *Simile est regnum cælorum grano sin.*] Regnum cælorum Ecclesiam Spiritus sancti diuina virtute informatam & auctam intelligo. quæ virtus de plenitudine gratiæ & virtutis Christi communicata est, hoc est, ex vno grano in speciem minimo & humillimo; quod nisi seminatum in terra mortuũ esset, ipsum solum maneret. sed seminatum est, & mortuum & sepultum: ac tum quidem minus & infirmius putabatur in speciem granum illud, quàm cùm esset super terram viuẽs: sed postquam resurgens editum est denuò ad vitam, creuit in cælum vsque penetrans, & constitit in arborem magnã, cæteris omnibus anteà Ecclesiis ante legem & post legem quæcunque fuerint, longè maiorem. ita vt ex gentibus magnæ turmæ aduolantes ad partes huius Ecclesiæ, atque adeò ad mẽbra Christi commigrauerint, eiusque Ecclesiæ communione vsæ fuerint. Atque adeò in hac parabola indicatur humile Euangelij in speciemque exiguum initium, quod priùs inter Iudæos seminatum est, vbique cœpit crescere; posteà verò cõmunicata Spiritus sancti virtute iis quibus susceptũ est ex gente illa creuit, in variasque orbis partes dilatatus ramis aditum locumque præbuit gentibus multis olim sine Deo, sine lege, sine promissione manifesta sibi vaganubus, ad communicationem accipiẽdã regni ipsius.

c *Simile est regnum cælorum fermento.*] Corpus illud Christi mysticũ, in quo Deus sedem domiciliumque perpetuum habens inhabitat, cõstat ex hominibus qui diuinæ Christi virtutis participes reuera fuerint, eiusdemque vnius membra effecti fratres veri, filij Dei verè, hæredes verè regni Dei ob communicationem illius virtutis hoc mysterium peractum est, communicante Christo verè suam carnem & sanguinem innocentẽ suis, atque ipsorum etiam debita, nec non & suam ipsorum vicem eodem suscipiente, cõstitutoque vno ex omnibus corpore mystico, ad mortem & sepulturam oblato. Fuerunt autem tria farinæ sata quibus hoc sacrum fermentum absconsum est, donec fermentaretur totum: fuerunt, inquam, præteritarum ætatum homines, quotquot in spe redemptionis præcesserant, præsentis ætatis & posteriorum temporum etiam quotquot crediderint diuinis promissis, & præceptis obtemperauerint. Habet mysterium nomen trium satorum: ex tribus enim satis Ephi constat, sed de his aliàs plura Christus docebit.

d *In parabolis.*] quibus pij & veræ disciplinæ cupidi excitarentur ad inquisitionem veritatis, quam inuentam amplecterẽtur. cæteri verò quibus euangelicæ doctrinæ aperta simplicitas negligenda erat, corticem tantum durum tractare possent, sine latentis simplicitatis profanatione, atque ita abscondita à constitutione mundi mysteria regni cælorum in parabolis repetita & proposita, aliis ad lucem communicarent in præsentem: aliis verò qui in tenebris manere mallent, perinde abscondita essent atque anteà fuerant.

e *Bonum semen.*] Seminatum est bonum semen à filio hominis, qui Spiritu sancto plenos homines mundo exhibuit lucentes in medio prauæ & peruersæ nationis, sicut luminaria in mundo. frequentissima erat olim Ecclesia huiusmodi hominibus renatis, atque in nouitate vitæ ambulantibus, magno apud

semē, est filius hominis. 38 Ager autem,
est mūdus. Bonū verò semē, hi sunt filij
regni. Zizania autem, filij sunt *nequam. *τῶ πονηρ.
39 Inimicus autem qui seminauit ea, est Apoc. 14 c. 15
diabolus. Messis verò, consummatio se-
culi est. Messores autem, angeli sunt.
40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni
comburuntur: sic erit in consummatio-
ne seculi. 41 mittet filius hominis ange-
los suos, & colligent de regno eius [a] om-
nia scandala, & eos qui faciunt iniquita-
tem: 42 [b] & mittēt eos in caminum ignis.
Ibi erit fletus & stridor dentium. 43 Tunc
iusti fulgebunt sicut sol in regno patris Sap. 3. b. 7. Dan. 12. a. 3.
eorum. [c] Qui habet aures audiendi, au-
diat. 44 [d] Simile est regnum cælorū the-
sauro abscondito in agro: quem qui in-
uenit homo, abscondit, & præ gaudio
illius vadit, & vēdit vniuersa quæ habet, F
& emit agrum illum. 45 [e] Iterum simile
est regnum cælorū homini negotiatori,
quærenti bonas margaritas. 46 Inuenta
autem vna pretiosa margarita, abiit, &
vēdidit omnia quæ habuit, & emit eam.
47 Iterum

omnes gētes miraculo. constabat autē Ecclesia huiusmodi perfectissimis hominibus, & aliis nondum perfectis, tamen ad perfectionem à Christo obtinendam fide & pœnitentia contendentibus. hi omnes filij regni erant, alteri possessione spiritus sancti donati, alij possessionis fide & spe; vtrūque ex Christi opera & efficacia erat. posteà venit diabolus, & totū agrum malis hominibus, hoc est, scelestis, & suo spiritu plenis disseminauit. vtriq; sunt in ecclesia Christiana, sed altera pars filij regni, altera filij nequam dicuntur. Itaque non solùm de hæreticis hic sermo habetur, sed de omnibus vitiorum quocunque genere corruptis, qui inter filios regni minimè numerantur horum inter alteros commixtio & confusio toleratur à Domino misericord:, atque eo'dem vel pœnitentię, aut probationis filiorum eau a espectante. Sed in consummatione seculi separabuntur alteri ab alteris.

a *Scandala, & eos qui, &c.*] Zizaniorum significatum in duo capita partitus est magister ipse: scandala, & facientes iniquitatem sunt autem scādala, auctores errorum, hæreseωn, atq; superstitionum, fautores vitiorum, ambitionis, pomparum, & cęterarum omnium opinionum & sententiarū, quæ sanæ doctrinæ simplicitatique Christianæ ac veritati aduersantur, quocunque modo instítui, doceri & defendi soleant. huius generis scandala multa in mundo fore præuidit ac prædixit Christus. Scandala enim Latinè offensiones dicuntur. Alterum caput zizaniorum, sunt ij qui faciunt iniquitatem, siue eam doceant, siue minus. iniquitatem autem hoc loco definimus, quidquid à diuinæ legis obseruatione deficit, ex verbo Græco ἀνομία.

b *Mittent eos in camin.*] Zizaniorum exitum adnotare permagni retulerit. quę quanquā dū in agro crescunt prosperè agere videantur, & bonam frugem penè obruere atque adeò pessundare, tamē ad fletum & stridorē dentium destinantur, cùm contrà bono semini & germini oppresso in mundo hoc, atque in speciem minoris elegantiæ quàm zizania, tamen promissa sit certa spes fulgendi tanquam sol, in regno patris eorum à quo adoptati sunt in filios regni.

c *Qui habet aures.*] Plurimum confert purgatis auribus audire veritatem, & distinguere inter rationes boni seminis & zizaniorum. vide quàm cupiat Christus nullum esse qui suæ saluti non consulat.

d *Simile est regnum cælorum thesauro.*] Docet hæc similitudo rationem ab eo ineundam qui habet aures audiendi. non enim ideò docetur vt audiat tantùm, & audita cum gaudio suscipiat, nihilque prætereà curet, sed vt simulatq. cognouerit dignitatē regni cælorum per Euangelium propositam, cuius magnitudinem neque auris audiuit, neque oculus vidit, neque vlla comparatio æquare potuit, quicquid anteà in minoribus rebus studij atque operæ ponebat, id totum omnibus viribus ad hanc dignitatem admirabilem quærendam conuertat, siue illi huius thesauri causa res fortunæque omnes, siue honor, siue vita, siue omnia denique humana exponenda sint. Atque adeò omnem aliam sapientiam, scientiam, & facultatem huic vni studio cedere atque posthaberi oportet. idque summo cum gaudio magnaque animi alacritate, cui nihil vnquam præstantius contingere potest quàm Spiritus sancti diuitiæ & opes quas regni cælorum ciues adipiscuntur.

e *Iterum simile.*] Hæc similitudo ad eandem sententiam cum superiori refertur. addit autem iudicium deligendi inter doctrinas ad vitam beatam institutas. nulla enim proprior & certior scopum tangit, quàm Euangelica, vtpote quæ regnum cælorum & verè indicet, & credita atque legitimè inita exercitaque tradat.

47 Iterum simile est regnum cælorum [f] sa-
genæ missæ in mare, & ex omni genere
ʒ Ms. R. c. 1. ʒ piscium congreganti. 48 quam, cùm
impleta esset, educentes, & secus litus se-
dentes, elegerunt bonos in vasa, malos
autem foras miserunt. 49 Sic erit in con-
summatione seculi. exibunt angeli, &
separabunt [g] malos de medio iustorum,
G 50 & mittent eos in caminum ignis. ibi
erit fletus & stridor dentium. 51 [h] Intel-
* Domine. Mt R. G. S. lexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam *.
52 Ait illis, [i] Ideo, omnis scriba doctus in
regno cælorum, similis est homini patri-
familiàs, qui profert de thesauro suo no-
ua & vetera. 53 Et factum est: cùm con-
summasset Iesus parabolas istas, transiit
Marc.6.a.1. Luc.4.c.16. inde. 54 Et veniens in patriam suam,
[k] docebat eos in synagogis eorum, ita vt
mirarentur, & dicerent, Vnde huic sa-
Ioh.6.e.42. pientia hæc, & virtutes? 55 Nónne hic
est fabri filius? Nónne mater eius dicitur
* Iose, c. s. [l] Maria, & fratres eius, Iacôbus & * Io-
seph, & Simon & Iudas: 56 & sorores
eius, nónne omnes apud nos sunt? Vnde
ergo huic omnia ista? 57 Et scandaliza-
bantur in eo. Iesus autem dixit eis, Non
Mar.6.a.4. Luc.4.d.24. Ioh.4.f.44. est propheta sine honore, nisi in patria
sua,

f *Sagenæ.*] Ecclesia militans regnum cælorum hoc loco dicitur, quæ filios regni veros & filios etiam nequã continet. omnes illa ad bonã frugẽ parare cupit, atq; vtiles esse optat sunt tamen filij nequam inutiles, imò nocentes potius; interim verò omnes continet & tolerat, tum squamosos, tũ aspero corio tectos, & serpentini generis, dũ in his mũdi aquis versetur sagena.

g *Separabunt malos.*] Ex vna Ecclesia separatis malis à iustorum grege, fiẽt duo collegia distinctissima, alterum filiorum regni in possessione regni collocatorum sine vlla rerum exceptione molestarum; alterum filiorum nequam in caminum ignis destinandorum, sine vllo bonorum sensu aut vitæ.

h *Intellexistis hæc omnia?*] Similitudines & explicationes? Rationem doctrinæ instituẽdæ docere parabat hac interrogatione vsus Christus. cuius summa est, vt ex antiquorum librorũ, hoc est, veteris testamenti diligenti & studiosa lectione exempla, similitudines, orationes, ac sententiæ proferantur ad noui testamenti mysteria indicanda atque exponenda, vt Christus ipse hoc in sermone fecit: qui sementis, seminum, margaritarum, thesauri, agri, piscium, atque aliorum generum rationes in Leuitico cæterisque antiquis libris indicatas, aperta significatione, quãuis breuissima, exposuit.

i *Omnis Scriba doctus in regno cælorum.*] Plurimum interest inter Scribam doctum in regnum cælorum, hoc est, qui pietatis tantùm cognoscendæ & exercendæ atque docendæ causa disciplinam inierit, assecutusque fuerit bonam, & inter Scribas doctos in alios fines popularis gloriæ, aut vtilitatis & commoditatis humanarum rerum, aut etiam curiositatis vel contẽtionis. Alter ille prior, de doctrinæ thesauro, quem sibi ex assidua lectione, meditatione, contemplatione atque exercitatione comparauit, omnem suam eruditionem profert, antiquas figuras, similitudines ac sententias cum nouorum mysteriorum argumentis coniungens, eandemque doctrinæ rationem nulla ex parte secum pugnãtem instituit.

k *Docebat eos in synagogis eorum.*] In more positum erat & receptum, vt in synagogas cõuenientibus aliquæ sacrorum librorum partes per singulos festos dies exponerentur à doctis, aut legerentur tantùm: id pro arbitrio eius fiebat cui liber tradebatur, aut etiam pro ingenio. indocti legebant tantùm partes sibi decretas, docti exponebant etiam. Magno itaque miraculo erat Galilæis Iesum fabrum in fabrili domo & arte educatum, docere & explicare sapientissimè, coniunctis veteribus rebus cum nouis mysteriis disserere de regno Dei, suamque doctrinam dicendi auctoritate ac sermonis dignitate, & miraculorum exhibitione ornare & confirmare: Sed cùm multi qui ob alios fines sapientiam profitebantur, nec tantis exemplis ostendere poterant, huic admirabili Iesu facultati & auctoritati inuiderent, offendebant in illius humilitatem ab hũmána ambitione & re & specie longè alienam. tanta autem obcæcati erant in alitia & inuidia, vt quæ videbant, omninoque sentiebant, atque adeò cognoscebãt, tamen non crederent.

l *Mater eius dicitur Maria.*] Extremæ ignobilitatis gradus mundanis hominibus esse videtur, cùm quis nomen tantùm tuetur suum, neque vllo dignitatis agnomine fulget.

semẽ, est filius hominis. [38] Ager autem,
est mũdus. Bonũ verò semẽ, hi sunt filij
regni. Zizania autem, filij sunt [a]nequam. τῦ πονηρῦ.
[39] Inimicus autem qui seminauit ea, est Apoc. 14. c. 15.
diabolus. Messis verò, consummatio se-
culi est. Messores autem, angeli sunt.
[40] Sicut ergo colliguntur zizania, & igni
comburuntur: sic erit in consummatio-
ne seculi. [41] mittet filius hominis ange-
los suos, & colligent de regno eius [a] om-
nia scandala, & eos qui faciunt iniquita-
tem: [42] [b] & mittẽt eos in caminum ignis.
Ibi erit fletus & stridor dentium. [43] Tunc
iusti fulgebunt sicut sol in regno patris Sap. 3. b. 7. Dan. 12. a. 3.
eorum. [c] Qui habet aures audiendi, au-
diat. [44] [d] Simile est regnum cælorũ the-
sauro abscondito in agro: quem qui in-
uenit homo, abscondit, & præ gaudio
illius vadit, & vẽdit vniuersa quæ habet, F
& emit agrum illum. [45] [e] Iterum simile
est regnum cælorũ homini negotiatori,
quærenti bonas margaritas. [46] Inuenta
autem vna pretiosa margarita, abiit, &
vẽdidit omnia quæ habuit, & emit eam.
[47] Iterum

omnes gẽtes miraculo. constabat antè Ecclesia huiusmodi perfectissimis hominibus, & aliis nondũ perfectis, tamen ad perfectionem à Christo obtinendam fide & pœnitentia contendentibus. hi omnes filij regni erant, alteri possessione spiritus sancti donati, alij possessionis fide & spe; vtrũque ex Christi opera & efficacia erat. posteà venit diabolus, & totũ agrum malis hominibus, hoc est, scelestis, & suo spiritu plenis disseminauit. vtriq; sunt in ecclesia Christiana, sed altera pars filij regni, altera filij nequam dicuntur. Itaque non solùm de hæreticis hìc sermo habetur, sed de omnibus vitiorum quocunque genere corruptis, qui inter filios regni minimè numerantur horum inter alteros commixtio & confusio toleratur à Domino misericordi, atque eo'dem vel pœnitentię, aut probationis filiorum causa expectante. Sed in consummatione seculi separabuntur alteri ab alteris.

a *Scandala, & eos qui, &c.*] Zizaniorum significatum in duo capita partitus est magister ipse: scandala, & facientes iniquitatem. sunt autem scãdala, auctores errorum, hæreseõn, atq; superstitionum, fautores vitiorum, ambitionis, pomparum, & cęterarum omnium opinionum & sententiarũ, quæ sanæ doctrinæ simpliciqueque Christianæ ac veritati aduersantur, quocunque modo institui, doceri & defendi soleant. huius generis scandala multa in mundo fore præuidit ac prædixit Christus. Scandala enim Latinè offensiones dicuntur. Alterum caput zizaniorum, sunt ij qui faciunt iniquitatem, siue eam doceant, siue minus. iniquitatem autem hoc loco definimus, quidquid à diuinæ legis obseruatione deficit, ex verbo Græco *ἀνομία*.

b *Mittent eos in camin.*] Zizaniorum exitum adnotare permagni retulerit. quę quanquã dũ in agro crescunt prosperè agere videantur, & bonam frugem penè obruere atque adeò pessundare, tamẽ ad fletum & stridorẽ dentium destinantur, cùm contrà bono semini & germini oppresso in mundo hoc, atque in speciem minoris elegantiæ quàm zizania, tamen promissa sit certa spes fulgendi tanquam sol, in regno patris eorum à quo adoptati sunt in filios regni. c *Qui habet aures.*] Plurimum confert purgatis auribus audire veritatem, & distinguere inter rationes boni seminis & zizaniorum. vide quàm cupiat Christus nullum esse qui suæ saluti non consulat.

d *Simile est regnum cælorum thesauro.*] Docet hæc similitudo rationem ab eo ineundam qui habet aures audiendi. non enim ideò docetur vt audiat tantùm, & audita cum gaudio suscipiat, nihilque prætereà curet, sed vt simulatq; cognouerit dignitatẽ regni cælorum per Euangelium propositam, cuius magnitudinem neque auris audiuit, neque oculus vidit, neque vlla comparatio æquare potuit, quicquid anteà in minoribus rebus studij atque operæ ponebat, id totum omnibus viribus ad hanc dignitatem admirabilem quærendam conuertat, siue illi huius thesauri causa res fortunæque omnes, siue honor, siue vita, siue omnia denique humana exponenda sint. Atque adeò omnem aliam sapientiam, scientiam, & facultatem huic vni studio cedere atque posthaberi oportet. idque summo cum gaudio magnaque animi alacritate, cui nihil vnquam præstantius contingere potest quàm Spiritus sancti diuitiæ & opes quas regni cælorum ciues adipiscuntur. e *Iterum simile.*] Hæc similitudo ad eandem sententiam cum superiori refertur. addit autem iudicium deligendi inter doctrinas ad vitam beatam institutas. nulla enim propior & certior scopum tangit, quàm Euangelica, vtpote quæ regnum cælorum & verè indicet, & credita atque legitimè inita exercitaque tradat.

47 Iterum simile est regnum cælorum f sa-
genæ missæ in mare, & ex omni genere
* 3 Ms. R. C. 5. — * piscium congreganti. 48 quam, cùm
impleta esset, educentes, & secus litus se-
dentes, elegerunt bonos in vasa, malos
autem foras miserunt. 49 Sic erit in con-
summatione seculi. exibunt angeli, &
separabunt g malos de medio iustorum,
G 50 & mittent eos in caminum ignis. ibi
erit fletus & stridor dentium. 51 h Intel-
* Domine. Ms R. C. 5. — lexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam *.
52 Ait illis, i Ideo, omnis scriba doctus in
regno cælorum, similis est homini patri-
familiâs, qui profert de thesauro suo no-
ua & vetera. 53 Et factum est: cùm con-
summasset Iesus parabolas istas, transiit
Marc. 6. a. 1. Luc. 4. c. 16. — inde. 54 Et veniens in patriam suam,
k docebat eos in synagogis eorum, ita vt
mirarentur, & dicerent, Vnde huic sa-
Ioh. 6. e. 42. — pientia hæc, & virtutes? 55 Nónne hic
est fabri filius? Nónne mater eius dicitur
* Iose, c. 2. — l Maria, & fratres eius, Iacôbus & m Io-
seph*, & Simon & Iudas: 56 & sorores
eius, nónne omnes apud nos sunt? Vnde
ergo huic omnia ista? 57 Et scandaliza-
Mar. 6. a. 4. Luc. 4. d. 24. Ioh. 4. f. 44. — bantur in eo. Iesus autem dixit eis, Non
est propheta sine honore, nisi in patria
sua,

f *Sagena.*] Ecclesia militans regnum cælorum hoc loco dicitur, quæ filios regni veros & filios etiam nequã continet. omnes illa ad bonã frugẽ parare cupit, atq; vtiles esse optat sunt tamen filij nequam inutiles, imò nocẽtes potius; interim verò omnes continet & tolerat, tum squamosos, tũ aspecto corio tectos, & serpentini generis, dũ in his mũdi aquis versetur sagena.

g *Separabunt malos.*] Ex vna Ecclesia separatis malis à iustorum grege, fiẽt duo collegia distinctissima, alterum filiorum regni in possessione regni collocatorum sine vlla rerum exceptione molestarum; alterum filiorum nequam in caminum ignis destinandorum, sine vllo bonorum sensu aut visu.

h *Intellexistis hæc omnia?*] Similitudines & explicationes? Rationem doctrinæ instituẽdæ docere parabat hac interrogatione vsus Christus. cuius summa est, vt ex antiquorum librorũ, hoc est, veteris testamenti diligenti & studiosa lectione exempla, similitudines, orationes, ac sententiæ proferantur ad noui testamenti mysteria indicanda atque exponenda, vt Christus ipse hoc in sermone fecit: qui sementis, seminum, margaritarum, thesauri, agri, piscium, atque aliorum generum rationes in Leuitico cęterisque antiquis libris indicatas, aperta significatione, quãuis breuissima, exposuit.

i *Omnis Scriba doctus in regno cælorum.*] Plurimum interest inter Scribam doctum in regnum cælorum, hoc est, qui pietatis tantùm cognoscendæ & exercendæ atque docendæ caussa disciplinam inierit, assecutusque fuerit bonam, & inter Scribas doctos in alios fines popularis gloriæ, aut vtilitatis & commoditatis humanarum rerum, aut etiam curiositatis vel contẽtionis. Alter ille prior, de doctrinæ thesauro, quem sibi ex assidua lectione, meditatione, contemplatione atque exercitatione comparauit, omnem suam eruditionem profert, antiquas figuras, similitudines ac sententias cum nouorum mysteriorum argumentis coniungens, eandemque doctrinæ rationem nulla ex parte secum pugnãtem instituit.

k *Docebat eos in synagogis eorum.*] In more positum erat & receptum, vt in synagogas cõuenientibus aliquæ sacrorum librorum partes per singulos festos dies exponerentur à doctis, aut legerentur tantùm: id pro arbitrio eius fiebat cui libet tradebatur, aut etiam pro ingenio. indocti legebant tantùm partes sibi decretas, docti exponebant etiam. Magno itaque miraculo erat Galilæis Iesum fabrum in fabrili domo & arte educatum, docere & explicare sapientissimè, coniunctis veteribus rebus cum nouis mysteriis disserere de regno Dei, suamque doctrinam dicendi auctoritate ac sermonis dignitate, & miraculorum exhibitione ornare & confirmare: Sed cùm multi qui ob alios fines sapientiam profitebantur, nec tantis exemplis ostendere poterant, huic admirabili seu facultati & auctoritati inuiderent, offendebant in illius humilitatem ab humana ambitione & re & specie longè alienam. tanta autem obcæcati erant malitia & inuidia, vt quæ videbant, omninoque sentiebant, atque adeò cognoscebãt, tamen non crederent.

l *Mater eius dicitur Maria.*] Extremæ ignobilitatis gradus mundanis hominibus esse videtur, cùm quis nomen tantùm tuetur suum, neque vllo dignitatis agnomine fulget.

ſua, & in domo ſua. [58] Et non fecit ibi
virtutes multas propter incredulitatem
illorum.

CAP. XIIII.

I N[a] illo tempore audiuit Herodes tetrar- *Marc.6.b.14. Luc.9.a.7.*
cha famam Ieſu: [2] & ait[b] pueris ſuis, Hic A
eſt Iohannes Baptiſta: ipſe ſurrexit à mor-
tuis, & ideò virtutes operantur in eo.
[3] [c] Herodes enim tenuit Iohãnem, & alli- *Marc.6.c.17 Luc.3.d.19.*
gauit eum: & poſuit in carcerem propter
Herodiadem vxorem* fratris ſui. [4] [d] Dice- * Philippi a ms. R. Her. c.s.
bat enim illi Iohãnes, Non licet tibi ha-
bere eam. [5] [e] Et volens illum occidere,
timuit populum: quia ſicut prophetam *Inf.21.c.16.*
eum habebant. [6] Die autem natalis He-
rodis ſaltauit filia Herodiadis in medio:
& placuit Herodi. [7] Vnde cum iuramen-
to pollicitus eſt ei dare quodcunque po-
ſtulaſſet ab eo. [8] At illa præmonita à
matre ſua, Da mihi, inquit, hîc in diſco
caput Iohãnis Baptiſtæ. [9] [f] Et contriſta-
tus eſt rex: propter [g] iuramentum autem,
& eos

CAP. XIIII.

a *In illo temp.*] Cùm Ieſus adhuc in Galilæa ageret, celebriſque eſſet illius nomen propter doctrinã & miracula.

b *Pueris ſuis.*] Familiaribus miniſtris, Hebræorum & Græcorum phraſis eſt. id autem cum illis agebat Herodes perturbatus & conſilij capiendi cauſa, cũ vel verè Iohannem, vt multi dicebant, eundem eſſe exiſtimaret atq; Ieſum, vel eodem Spiritu nouum prophetam Ieſu eſſe ſuſpicaretur, atque vulgari loquendi more diceret Iohannem ſurrexiſſe à mortuis. dici enim ſolet hoc de viro aliquo, cuius ſtudia, opera & virtus alium iam vita functum referunt. Hoc autem Euangeliſta narrat, vt intelligamus Euangelij initia per Ieſum annunciati non fuiſſe obſcura, ſed regibus & tetrarchis, atque adeò omni populo nota, ita vt de re ipſa non dubitaretur. ſed de certa perſona quam Ieſus ſuſtineret, variæ eſſent hominũ, vt fieri ſolet, ſententiæ: & quanquam non omnes conuenirent, certè tamen omnes maximum virum maximaque facultate ac diuino ſpiritu præditum agnoſcebant. Lucas Herodis animum & orationem diſertis verbis refert: Hęſitabat, inquit, eo quòd varia audiret de Ieſu, &c. & dixit, Iohannẽ ego decollaui, quis eſt iſte de quo talia audio?

c *Herodes enim.*] propter Herodiadem, illius, inquit, inceſtę mulieris tum cauſa, tum impulſu.

d *Dicebat enim Iohannes.*] Non ſemel illum monitum eſſe vt ab inceſtu illo deſiſteret, verbum imperfecti temporis indicat. non tamen publicè in publica concione dictum, ſed familiariter; palam tamen & apertè ac liberè, pronomen *tibi* à duobus Euangeliſtis expreſſum demonſtrat & illud etiam Lucę teſtimonium, Herodes autem tetrarcha cùm corriperetur ab illo. Exẽplum prudentis & fidelis miniſtri in Iohanne ſtatuitur.

e *Et volens eum occidere.*] Quàm primum in carcerem coniectum volebat occidere, incitatus ab infeſta & importuna illa inceſta fœmina: ſed huic voluntati obſtitit timor populi, cuius gratia multa principes aut agunt, aut omittunt contra animi ſententiam. Interim tamen dum Iohannes in carcere teneretur, audiens Herodes iterum atque iterum vehementer mouebatur, vt ipſe etiam iuſtum & ſanctum virum agnoſceret: & eo audito multa faciebat, & libenter eum audiebat. interea tamen in vinculis cuſtodiebat, vt hoc modo vxoris iram paulatim leniret, aut ſaltem facinus impediret: nãque illa quocunque modo volebat eum occidere, & ideò inſidiabatur ei, vt Marcus narrat: regis verò cùm videret animum æquiorem erga Iohannem, diſſimulabat, vt vel dimiſſum ex carcere inſidiis occideret, vel iiſdem inſidiis occaſionem caperet eum in carcere occidendi. & cùm dies oportunus accidiſſet, commenta eſt illud nefarium facinus.

f *Et contriſtatus eſt rex.*] Verè contriſtatus eſt, non ſimulatè tantùm; namque iam timebat & reuerebatur Iohannem, ſciens illum eſſe iuſtum & ſanctum, quanquam principio ex tyrannica ira illum conieciſſet in carcerem, magno cum ſcelere, tum quòd conſilium ceperat illum cuſtodiendi, quoniam ex humano iudicio, & non ex æquitate profectum eſt, idem ipſi fuit occaſio augendi ſceleris. Nihil enim ab homine cogitatur adeò conſtanti ratione, quod non euerti poſſit alterius hominis cogitatione doloſa: quamobrem nuſquam ab ęquitate & veritate vel tantillum eſt diſcedendum.

g *Iuramentum, & eos qui pariter.*] Regij dicti ac promiſſi conſtantiam iniquiſſimo argumẽto probauit Herodes. Nulla re magis ſuam dignitatem ſtabiliri principes putãt, quàm dictorum conuentorumque conſtantia & veritate. ea autem ſententia omnino tyrannica eſt, niſi modus & diſtinctio adhibeatur. eſt autem modus, vt nihil iniquum & iniuſtum à regibus vel agatur vel proferatur. quidquid autem æquè iuſteque agitur vel dicitur, id iis ſanctum, certum firmumque ſit. ſed plerumque in alteram partem improbiſſimam peccatur, propter corruptas principum mentes, & conſeruandæ potentiæ opinionem; atque adeò propter eos qui principibus aſſiſtunt.

& eos qui pariter recumbebant, iussit
dari. [10] Misitq́;, & decollauit Iohãnem
B in carcere. [11] Et allatum est caput eius
in disco: & datum est puellæ, & attulit
matri suæ. [12] Et accedentes discipuli
eius, tulerunt corpus*, & sepelierũt illud: (* eius, MS. Hier. c. q. s.)
[a] & venientes nuntiauerũt Iesu. [13] Quod
cùm audisset Iesus, secessit inde in naui- (Luc. 9. a. 10. Mar. 6. d. 31. Iohan. 6. a. 2.)
cula, in locum desertum seorsum: & cùm
audissent turbæ, secutæ sunt eum pede-
stres de ciuitatibus. [14] [b] Et exiens vidit
turbam multam, & misertus est eis, &
curauit languidos eorum. [15] Vespere
autem facto accesserunt ad eum discipu-
li eius, dicentes, Desertus est locus, &
hora iam præteriit: dimitte turbas, vt
euntes in castella, emant sibi escas.
[16] Iesus autem dixit eis, [c] Non habent ne-
cesse ire: date illis vos manducare.
[17] Responderunt ei, [d] Non habemus hîc (Marc. 6. e. 37. Luc. 9. b. 13. Ioan. 6. b. 9.)
nisi quinque panes & duos pisces. [18] Qui
ait eis, [e] Afferte mihi illos huc. [19] Et cùm
iussisset turbam discumbere super fœ-
num, acceptis quinque panibus & duo-
bus piscibus, [f] aspiciens in cælum bene-
dixit, & fregit, & [g] dedit discipulis panes,
discipuli autem turbis. [20] Et manduca-
uerunt omnes, & saturati sunt. Et [h] tule-
C runt reliquias, duodecim cophinos fra-
gmentorum plenos. [21] Manducantium
autem fuit numerus, quinque millia vi-
rorum, exceptis mulieribus & paruulis.
[22] Et statim

a *Venientes nuntiauerunt Iesu.*] Discipuli Christi ex legatione redeuntes, nuntiauerunt Iesu quæ egerant & docuerãt, omnia retulerunt, etiam nuntium de morte Iohannis, narrauerunt famam de ipso sparsam & propagatam per omnem regionem, atque adeò ad Herodis vsque hæsitationem amplificatũ nomen eius. hic iam adesse tempus Iesus cognouit, quo ipse solus totius legationis & doctrinæ Euangelicæ munus sustineret atque exerceret, Iohanne præcursore & teste, iam officio ac vita defuncto. id etiam numerus populi concurrentis in horas crescens postulabat: quamobrem cum discipulis tantisper quiescendi causa dum illi sumpto cibo à laboribus recrearẽtur præterito, nauigium conscendens secessit in locum desertum. Hanc expositionem Marcus nos docuit.

b *Et exiens vidit turbam.*] Hæc est diuini spiritus charitas & Christi, vt eorum qui se quærunt, curam suiipsius anteponat etiam necessariæ quieti ac recreationi. secesserat cum discipulis Iesus in locum solitariũ, quibus quinque panes & duo pisces ad suũ ipsorum pastum erãt: verùm vt vidit turbas Iesus quę sese studiosè secutæ erãt pedestres, cùm nondum ipse cibum sumpsisset, neque sui, tamen in illis docendis, eorumq́ue ægrotis & languidis sanandis occupatus est vsque ad pomeridianum tempus ad vesperam fere: deinde verò eorundem spirituali cibo reficiẽdorum curam suscepit admirandam.

c *Non habent necesse.*] Exercet Iesus discipulos in fide.

d *Non habemus*] Infirmitudo carnis in periculis faciendis fidei circa ea quę prouidentiam spectant.

e *Afferte mihi.*] aliud dictatum ad fidei exercitationem.

f *Aspiciens in cælum.*] Non ex abundantia est sufficientia, sed ex Dei & Christi eius benedictione cumulatissima sufficientia proficiscitur.

g *Dedit discipulis.*] Vt his testibus primùm Dei prouidentia probaretur, deinde horum ministerio cęteris omnibus atque adeò vniuerso orbi.

h *Et tulerunt reliquias.*] Exitus beneficentiæ ac benignitatis prosperrimus est.

22 [a] Et statim [u] iussit Iesus discipulos ascē- Marc.6.e.45. [u] compulit 8
dere in naviculam, & præcedere eum MS. A. Hier.
trans fretum, donec dimitteret turbas. c.5.
23 Et dimissa turba, ascendit in montem Ioh.6.b.17.
solus orare. Vespere autem facto solus Luc.6.b.12.
erat ibi. 24 navicula autem in medio
mari iactabatur fluctibus. erat enim cō-
trarius ventus. 25 Quarta autem vigilia
noctis, venit ad eos ambulans super ma-
re. 26 Et videntes eum super mare ambu-
lantem, turbati sunt, dicentes, Quia
phantasma est. Et præ timore clamaue-
runt. 27 Statimque Iesus locutus est eis,
dicens, Habete fiduciam: ego sum, noli-
te timere. 28 Respondens autem Petrus
dixit, [b] Domine si tu es, iube me ad te ve-
nire super aquas. 29 At ipse ait, [c] Veni.
Et [d] descendens Petrus de navicula, am- D
bulabat super aquā vt veniret ad Iesum.
30 [e] Videns verò vētum validum, timuit:
& cùm [f] cœpisset mergi, clamauit dicens,
Domine, saluum me fac. 31 Et continuò
Iesus extēdens manū, apprehendit eum:
& ait illi, Modicæ fidei, quare dubitasti?
32 Et cùm [u] ascendissent in naviculam, [u] ascendis-
cessauit ventus. 33 Qui autem in navi- set o.
cula erant, venerunt, & adorauerunt eū,
dicentes, Verè filius Dei es. 34 Et cùm
transfretassent, venerunt in Terram-Ge- Marc.6.g.53
nesar. 35 Et cùm cognouissent eum viri
loci illius, miserunt in vniuersam regio-
nem illam, & obtulerunt ei omnes malè
habentes:

a *Et statim compulit Iesus discip.*] Intellexerat maximè permotas fuisse turbas illo miraculo, quia vulgus hominum temporali vtilitate citiùs allicitur, quàm spiritualibus beneficiis. Voluit ergo illam vulgi cogitationem deriuare, quam iam ceperant de se in regem tollendo & salutando. ideò discipulos primùm abesse iussit, quos tunc facile fuisset ad eandem cum populo sententiam perduci, vt ipse solus citius & expeditius turbas dimitteret, atque ab illis discedens & interea latens, dum ille impetus resideret, neque per discipulos indicari posset: Interim autem ille solus oraret, quæ ad spirituale regnum cælorum in hominum animis confirmandum pertinerent à patre suo petens.

b *Domine si tu es.*] Operæpretium fuerit hoc loco obseruare qua causa, qua ratione, & quatenus miracula petere fas sit.

c *Veni.*] Nullum est periculum vbi verbum Dei & præceptum constat ac ducit.

d *Descendens Petrus.*] Obseruanda est viuæ ac fortis fidei vis, quæ homines Christo ipsi in rebus agendis difficultatibus superandis similes efficit.

e *Videns vero ventum validum.*] Fides Petri quæ periculo facto maris sub pedibus constrati confirmari magis debuit ex carnis imbecillitate, accedente tentatione venti, imminui deficereque cœpit.

f *Et cum cœpisset mergi.*] Deficiente fide, periculum crescit.

habentes: 36 g Et rogabant eum vt vel
fimbriã vestimẽti eius tangerent. h Et qui-
cunque tetigerunt, salui facti sunt.

CAP. XV.

Mar.7.a.1. 1 Tunc a accesserunt ad eum ab Ierosoly-
mis Scribæ & Pharisæi, dicentes,
*traditiones usq. Hier. 2 b Quare discipuli tui transgrediũtur *tra-
ditionem seniorum? c non enim lauant
manus suas cùm panem manducant.
3 Ipse autem respondens ait illis, d Quare
& vos transgredimini mandatum Dei
propter traditionẽ vestram? Nam Deus
Exod.20.c.12 Deut.5.b.16. & 17.b.16. Eph.6.a.2. Leu.20.b.9. Pro.20.c.20. Exo.21.c.16. dixit, 4 e Honora patrem & matrem. &,
Qui maledixerit patri, vel matri, morte
moriatur. 5 f Vos autem dicitis, Qui-

G cunque

g *Et rogabant eum.*] Fides cum oratione coniuncta, beneficia à Deo mirificè impetrat.

h *Et quicunque tetigerunt.*] Ex iis quos fides agebat: namque non ex natura aut virtute vestium, sed ex virtute Christi, quam fides viua conciliabat, illis sanitas afferebatur. Multi enim alij tangebant eius vestimenta, & corpus, sed non omnes sanabantur. vt turba illa comprimens, vt Iudas osculatus eum, vt milites & alij qui manus iniecerunt in Iesum.

CAP. XV.

a *Tunc accesserunt.*] Iudæorum magistratuum cura à studio diuinæ legis, & veræ virtutis ac pietatis procurandæ, ad ritus tantùm quosdam minoris notæ, atque etiam ad traditiones diuinis præceptis contrarias tuendum traducta erat.

b *Quare discipuli tui.*] Nisi ipsi omnino rem nullius ferè momenti indicauissent, suspicio esse poterat magnã aliquam magnæque dignitatis traditionem à discipulis violatam esse, quos tantus senatus in crimen vocaret magnum neglectarum traditionum, quæ à senioribus acceptæ erant. sed propositionẽ grauẽ leuissima assumptio eleuauit, vt ferè istis ingeniis fit.

c *Non enim lauant.*] Paulo ante Christi ætatem Herodum temporibus fuêre quidam Scribæ, à quibus concinnatæ sunt traditiones Hebraicè [illegible] dictæ, hoc est, Repetitiones: hoc consilio, vt ex earum obseruatione lex religiosiùs custodiretur, maximè in iis quæ ceremonialem rationem spectabant generibus. Illæ traditiones in libri formam posteà sunt conscriptæ. erãt autem ferè omnes, responsa & sententiæ Scribarum acuta & ingeniosa sacrorum in eo genere præceptorum interpretatione constantes; sed tamen humana, hoc est, in plerisque vana & superstitionibus plena, tametsi religionis præferentibus speciem. Hunc librum nos Venetiis repertum diligẽter legimus magna cum vtilitate, non propter doctrinam ipsam, sed propter multorum locorum in noui Testamenti libris indicatorum explicationem: ex quibus vnus hic est, quem breuiter exponemus, plura aliàs de hoc atque aliis dicturi, Deo vota nostra secundante.

Primum crimen discipulis illatum est, illos non ambulare iuxta traditionem seniorum, quod apertè pugnabat cum receptissima ab illis sententia, Vsum & consuetudinem plurimum valere, maximè verò ex sapientum probatione. Hæc sententia est in tractatu de decima secunda c.2. paragraph. 1. & confirmatur in tractatu de Sabbatho.c.10. paragraph 7. his verbis grauissimis: Quidquid sapientes prohibuerunt in conspectu oculorum, etiam in cubiculorum penetralibus vetitum est. idque Commentatores asserunt.

d *Quare & vos.*] Sapientia Dei sapientiam mundi redarguit acerrimè. Scribæ accusauerant discipulos violatæ auctoritatis seniorum in lotione manuum: Christus accusat Scribas violati præcepti Dei traditione decreta à maioribus, & ab ipsis etiam amplificata. itaque & eos & traditionem ipsorum condemnat.

e *Honora patrem & matrem.*] Magna ad hanc rem significatio est in Hebraico verbo, quo præceptum hoc pronunciatur, [illegible] KABAD: significat enim non solùm honore, sed cibo, nutrimento, gloria, obseruatione, atque omni denique pietatis officio colere. huic ferè Latinum verbum respondet *amplificare*, & huic additum, si ita loqui liceat, *dignificare*. significat ergo *Honora patrem & matrem*, idem quod, Cura vt omni cultura atque obseruatione, omni etiam amplificatione patrem tuum prosequaris. Itaque quod ad parentum amplitudinem & curationem facere possit, nihil excipitur in hoc præcepto.

f *Vos autem dicitis.*] Inter alia argumenta libri Traditionum est argumentum de voto multis partibus & quæstionibus disputatum integro volumine. In votorum autem generibus duo sunt præcipua; quorum alterum ad huius loci explicationem facit: alterum est votum continentiæ priuatæ, cùm quis sibi ipsi voto concepto interdicit cibo, vel potu, vel alio voluptatis, aut delitiarum, aut iucundæ, aut vtilis rei genere. Alterum genus vouendi est, vt quis iureiurando ac vouendo neget se alium iuuaturum, vt amicum, vel patrem, vel vxorem, vel virum. Appellatur autem hoc votum [illegible] NEDERHANAAH. Latinè ad verbum, Votũ vtilitatis vel commoditatis. cuius multæ sunt species pro circunstantiis verborum, pro materia quæ præstanda abiuratur. Abiurat enim vir vxori debitum, vxor viro. abiurat quis socio cibum, vel cõmercium aut societatem. si quis abiuret cibum se exhibiturum alicui, is potest salem & aquam dare, quæ cibi nomine non continentur. & multa alia de hac omni ratione sunt, quæ modò prætermittimus. Est autem angustissimũ in hoc genere votũ, si quis dicat se alij [illegible], id est, cõmoditatem omnem abnegaturum. nam qui negat cibum, alia potest præstare. qui commoditatem negat, nihil omnino commodi illi afferri potest ex traditionis interpretatione.

Atque hæc distinctio expressis verbis in tractatu de מגלה siue de Volumine cap. 2. paragraph. 1. De toto autem votorum genere in ipso tractatu de Votis agitur. Itaque qui abiurat his verbis, *prodesse, placere, iuuare,* &c nihil permittitur præstare illi aduersum quem abiurauit. Iam verò vt de alijs votis nunc supersedeamus, breuiter indicanda est forma concipiendi voti. huiusmodi ea est, vel simplex, id est, sine iuramento, in hunc modum: [illegible], hoc est, Voueo siue consecro ego si, &c. Nam huic orationi & coniunctioni conditionali *si*, addebatur verbum, pro arbitrio vouentis. Atque hoc erat votum simplex, tamen firmum. Erat autem aliud firmissimum, & omnino insolubile, cui præter concepta verba adiungebatur iuramentum. Hæc itaque de votorum traditione & consuetudine breuiter indicauimus. In iuramentorum etiam distinctione traditiones ceteræ erant vitio non carentes, vt quod iuramentum factum per sacrificium aut munus grauius esset eo quod per altare aut templum iuraretur: de qua ratione Christus aliàs disseruit. Est autem huius argumenti integra disputatio in eodem libro Traditionum tractatu de Iuramento. Igitur his præcognitis, facilè locus hic exponetur, si Græca simul cum Latina conferatur lectio. nãque Græcè sic ad verbũ legimus, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, sic Latinè ad verbum lego & dispungo, MVNVS, QVOD SI EX ME IVVERIS. Manifestè ostenditur votum נדר conceptum & pronuntiatum aduersum parentes adiuncto iuramento per MVNVS, iuxta traditionem grauissimo, quod eiusmodi esse solet: קרבן שאתה נהנה לי, quod ita exponunt Interpretes מה שאתה נהנה בנכסי אסור עליך, i. ad verbũ, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, ἀπηγορευμένον σοι. Quodcunque ex me iuueris; siue vt habet vetus Interpres, Quodcunque ex me tibi * proderit, interdictum tibi est. Latinè verò iam aperta est oratio, si post vocem MVNVS; dispungamus. Significat enim ille Hebraismus cõcisus idem ac si dicatur, Sanctum munus iuro, me esse damnatum, si quicquam proficiscatur ex me quod tibi prosit. Hæc est traditio quam Christus allegabat disertis, vt diximus, verbis, ac satis diffusè, in illo libro descripta atque repetita. * vel profuerit,

cunque dixerit patri vel matri, Munus
quodcunque ˉ est' ex me, tibi proderit: – MS. •
6 a & non honorificabit patrem suum aut
matrem suam: & irritum fecistis manda-
tum Dei propter traditionem vestram.
7 Hypocritæ, b Bene prophetauit de vobis
Isaias, dicens, 8 c Populus hic labiis me Esa.29.d.13. Marc.7.a.6.
honorat: cor autem eorũ longè est à me.
9 Sine causa autem colunt me, docentes
doctrinas, ˉ & mandata hominum. – MS.c.L.
10 d Et conuocatis ad se turbis, dixit eis, B
Audite & intelligite. 11 e Non quod in-
trat in os, coinquinat hominẽ: sed quod
procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ.
12 Tunc accedentes discipuli eius, dixe-
runt ei, Scis quia f Pharisæi, audito verbo
hoc,

a *Et non honorificabit patrem.*] Oratio est Scribarum, atque sententia ex traditionis commendatione producta, hac significatione, Quicunque dixerit patri aut matri munus, &c. ille non honorificabit amplius patrem. nam coniunctio *&*, Hebraico more affirmat, & exponit, atq; colligit hoc loco. vt etiam eadem coniunctio statim à Christo pronuntiata affirmat tanquã illatiua, *& irritum fecistis*, atque ita *irritum fecistis*.

b *Bene prophetauit.* Isaiæ vaticinia à sua ætate vsque ad noui Testamenti tẽpora pertinuerunt, vt in illius Commentarius ostendimus.

c *Frustra colunt me.*] Aperta est Dei sententia, & Christi eius interpretatio, nec alio indiget expositore.

d *Et conuocatis turbis.*] Magno studio Christus dedocet turbas, quæ facilè persuaderi solent magnam aliquam pietatem inesse in eiusmodi rebus obseruandis, tum propter Scribarũ auctoritatem, tum etiam propter præstandi facilitatem, cùm facilius multo & dici & agi huiusmodi res possint, quàm cætera pietatis opera solidissima, quæ virtutis atque officij definitionibus continentur, pœnitentiæque exactę atq; integrę fructus digni sunt.

e *Non quod intrat per os.*] Distinguit magister inter hominem interiorem & exteriorem, & veram rationem coinquinationis indicat. est enim spiritus inquinatio quam Deus improbat, mater omnis pollutionis & fœditatis, hominem Deo inuisum reddentis.

f *Pharisæi audito hoc.*] Scribæ profitebantur disputationem huiusmodi rerum, & aliarum, atque etiam obseruationem, sed non tam exactam obseruationem atque Pharisæorum. Nam Pharisæi quamquam non perinde docti atque Scribæ essent, tamen sese sanctiores Scribis putabãt, quòd non solùm ea obseruarẽt quæ communi Scribarum sententia digna obseruatu iudicabantur, sed ea etiam quæ in opinione tantùm quorundam erant, atque minutissima quæque à populo non obseruata. id autem perfectionis cuiusdam magnæ laudi sibi arrogabant. Nam triplex status hominum erat, Doctorum, Pharisæorum, & Populi terræ. Appellabãt autem Populum terrę eundem quem Latini *vulgus* dicunt. in doctrinæ rationibus Doctores præibant: hos non doctrina, sed religione anteire Pharisæi contendebant. quòd si non obtinere possent hanc præstantiam, tamen populo terræ admirabiles, & maxima reuerentia dignos se præbebant, consentientibus etiam Scribis, quorum illa est de hac re sententia, Populi terræ sedes, scabellum est pedum Pharisæorum. legitur hæc sententia in lib. Traditionum, tractatu 1, De benedictionibus. Distinctio illorum trium statuum frequens est in illis libris, maximè verò in tractatu De decimis,

& De decima secũda. Erat itaque distinctio inter obseruationes Populi terræ, & obseruationes Pharisæorũ Terræ populus tenetur obseruare præcepta expressa in Biblijs, aut deducta ex Bibliorum manifesta interpretatione: Pharisæi obseruabant non solùm hæc, vt ipsi iactabant, sed quæ vel ipsi addiderant, vel ab alijs addita etiam leuissima acceperant; vt ieiunare bis in Sabbatho, decimas dare omnium prouentuum, &c. lauare manus toties in die, & similia multa. hanc adeò exactam & minutam obseruationem ipsi sanctitudinis magnæ nomine iactabant, ita vt hac re qua superiores Populo terræ videri studebant, admirabiles etiam & suspiciendi esse contenderent. Cùm ergo Iesus turbas ad se conuocatas, hoc est populum terræ, veram harum rerum doceret rationem, visus est Apostolis magna offensione Pharisæos affecisse, quorum vanam sanctimoniam eam esse affirmaret, quæ in iis adiaphoris rebus obseruandis collocaretur. ita vt hoc modo totus ille Pharisæorum aduersus turbas fastus & triumphus de populo terræ euanesceret.

hoc, scandalizati sunt? 13 At ille respon-
Ioh.15.a.2. dens ait, [a] Omnis plantatio quam non
plantauit pater meus cælestis, eradica-
Luc.6.f.39. * & o. bitur. 14 [b] Sinite illos: cæci sunt, * duces
cæcorum. cæcus autem si cæco duca-
tum præstet, ambo in foueam cadunt.
Mar.7.c.17. 15 Respondens autem Petrus, dixit ei,
Edisere nobis parabolam istam. 16 At
ille dixit, [c] Adhuc & vos sine intellectu
estis? 17 [d] Non intelligitis quia omne
G 2 quod

a *Omnis plantatio.*] Pharisaismus non fuit à Deo, ideoq; nec debuit à Christo tolerari, neque illius ratio potuit probari, quæ cum Dei veritate non constabat, atque adeò tandem periturus erat omnino. Nihil enim ineptũ in vinea Dñi natum crescere & amplificari diu potest, vbi procurator vineæ atque adeò ipse filius domini vineæ præsens accesserit. Non solùm autem non mouebatur Christus illa offensione Pharisæorum per discipulos indicata, sed eos omnino suæ ipsius doctrinæ veritate atque virtute extirpandos fore denuntiabat. Illi autem inter cætera sui ipsorum elogia, se duces exemplaque populi prædicabant, præter Dei voluntatem & institutionem. populus terræ misere deceptus illos admirabatur, suspiciebat, imitari conabatur, sequi felicissimum existimabat. horum simplicitas miserabilis & consilio digna, quamobrem à Christo erudienda suscipitur, vt cæca: nam cæcum ducere, vnum ex pietatis officiis est: item tollere offendiculum cæco prætereunti. Non fert ergo Christus hos qui sponte cæcitatem affectauerunt illis miseris turbis, quę ab aliis duci consueuerunt, sese ductores præbere. namque isti cadere volunt spontè propter suam gloriam & ambitionem. illi non libenter caderent, neque deiici vellent, si meliorum ductorum copiam nanciscerentur. Istos ergo sini iubet Christus, qui miseri libenter esse volunt: illos qui non libenter id essent, si intelligerent, veritatem instruendos instituendosque suscipit & curat.

b *Sinite illos.*] Ne, inquit, de illorum offensione laboretis aut soliciti sitis, sed sinite offendere & impingere in meam doctrinam, vt agnoscant se esse cæcos, aut saltem agnoscantur cæci ab aliis, quos ipsi indignè in periculum trahunt ducentes. sinite offendant & cadant, quantumlibet, si cæci esse pergunt, ne tamen ambo cadant, & ducens cæcus, & ductus cæcus, qui existimat se à vidente & oculatissimo duci.

c *Adhuc vos sine intellectu*] Sine intellectu est, qui non nouit naturam hominis duplicem, interiorem & exteriorẽ & qui non cognouit etiam rerum causas, efficientiam & vsum, maximè verò earum quæ cum ipsa natura coniunctæ sunt, aut ab ea disiunctæ ad vsum aliquem asciscuntur: cuiusmodi sunt cibus, potus, lectus, lotiones, &c. De iis non semel neque breuiter disseruerat Christus, neque obscuris verbis, vt in cap. 5. 6. & 7. huius Euangelij indicatur. ideoque arguuntur discipuli ignorantiæ cuiusdam supinæ.

d *Non intelligitis.*] Secundùm naturam rerum Christus docet quid censendum sit de vitiorum & virtutum ratione. priùs ipsam naturam indicabimus. Agitur de puritate ciborum aut impuritate, illis accedente ex manibus illotis. Cor nutritur ciborum succo in sanguinem excocto, vt cætera membra; sed perpetuò cor vsurpat & exugit optimam totius materiæ partem, & maximè spiritualem, sibique conuenientem, cùm cordis virtus spiritualis magis sit, quàm cæterorum membrorum, quæ vel vitalia vel animalia dicuntur. Igitur si quid cibis immunditiæ ex illotis manibus accesserit, id non potest ad cor peruenire, sed simul cum aliis excrementis per naturam, à meliori succo separatis, in ventrem vadit, & in secessum emittitur, vt fieri solet in cæteris escis purgandis. ita interpretamur illam vniuersalem sententiam, *Omne quod in os intrat.* Omne scilicet immundum quod in os intrat, ineptum ad nutritionem: nam hoc genus est quod in ventrem inferiorem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas, vt apud Marcum est. Ita si cor valeat, nihil offenditur aut inquinatur impuritate ciborum ex manibus contracta, quæ leuissima est omnium impuritatum: imò cor ipsum si valeat, rectè suppeditat spiritus varios & præstantes, quibus bonus à malo separatur succo, excrementa ab alimẽtis, sanguis inculpatus efficitur, quo membra omnia fouentur & nutriuntur. Quòd si contingat cor ipsum laborare impuritate propria, aut concepto veneno, aut alio morbo; tum ipsum corruptum, corruptos spiritus emittit, quibus omnia alia membra inficit, atque adeò totum corpus ad lethum vsque corrumpit. Has huius loci secundùm naturam rationes indicabat Christus, quarum explicatio facilem reddit doctrinæ, quam ipse intendebat, expositionem.

quod in os intrat, in ventrem vadit, & in
secessum emittitur? 18 a Quæ auté pro-
cedunt de ore, de corde exeunt, & ea co-
inquinant hominem: 19 de corde enim
exeunt cogitationes malæ, homicidia, Gen.6.a.5. & 8.d.21.
adulteria, fornicationes, furta, falsa te-
stimonia, blasphemiæ. 20 hæc sunt quæ
coinquinăt hominem. Non lotis autem
manibus mắducare, non coinquinat ho-
minem. 21 Et egressus inde Iesus, seces-
sit in partes Tyri & Sidônis. 22 Et ecce
mulier Chananæa à finibus illis egressa, Mar.7.c.25.
clamauit, dicens ei, Miserere mei Do-
mine fili Dauid: filia mea malè à dæmo- C
nio vexatur. 23 Qui non respondit ei
verbum. Et accedentes discipuli eius, ro-
gabant eum dicentes, Dimitte eam: quia
clamat post nos. 24 Ipse autem respon-
dens, ait, b Non sum missus nisi ad oues Sup.10.a.6. Luc.19.b.10. Ioh.10.a.3.
quæ perierunt domus Israel. 25 At illa
venit, & adorauit eum, dicens, Domine,
adiuua me. 26 Qui respondens, ait, Non
est bonum sumere panem filiorum, &
mittere canibus. 27 At illa dixit, Etiam
Domine: nam & catelli edunt de micis
quæ cadunt de mensa dominorum suo-
rum. 28 Tunc respondens Iesus, ait illi,
O mulier, magna est fides tua: fiat tibi
sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa
hora. 29 c Et cùm transisset inde Iesus,
venit secus Mare-Galilææ: & ascendens
in montem, sedebat ibi. 30 Et accesserűt Isa.35.a.5. Luc.7.d.22.
ad eum

a *Quæ autem procedunt de ore.*] Culpa in homine ipso nascitur, non aliunde adfertur: quàquam culpę occasio, causa vel opportunitas afferatur exterius, tamen culpa ipsa in cordis officina conflatur. cùm enim cor corruptum sit, hoc est volũtas & appetitio in corde residés homine exteriore viuéte; ex ea corruptione emanant omnia vitia animi, atque interioris hominis ægritudines & mors. indéque proficiscuntur quicunque sermones impuri aut aliàs mali, ex quo genere illa criminatio fuerat, quã Scribæ & Pharisæi aduersus discipulos, atque adeò aduersus Christum intenderant, vt illũ tanquam irreligiosum apud populum traducerent. Atque ad hoc genus retulit Christus sermonem suum cùm diceret, *Quod procedit ex ore, coinquinat hominem*. Ex quo genere cætera omnia alia peccatorum genera etiam ostendit discipulis Christus quibus disserebat omnia, vt Marcus ait. Obseruanda est similitudo ex natura sumpta, quam idem magister indicabat.

b *Non sum missus.*] Christus constitutus est totius humani generis redemptor, tam Israelitarum, quàm Gentiũ; sed Apostolus Israelitarum tantùm: ideoq; à Paulo dictus Minister circuncisionis, ad implendas promissiones patrum. Miracula & beneficia ab eo edita, eum Apostolum à Deo missum declarabant & contestabantur. De hac ergo missione agit hoc in loco, Ego non confirmo meam doctrinam huiusmodi miraculis, nisi apud eos quibus promissus datusq; sum Apostolus & legatus. his gentibus nõ sum missus, ὡς ἀπόστολος. Hoc agebat Iesus vt omnino sese probaret Iudæis eum qui fuerat promissus. Interim verò fidem mulieris exercebat, cuius virtute & experimento illa dignissima iudicaretur beneficio postulato, etiam ipsis Iudæis arbitris. Omnis hæc narratio aliàs nobis exponetur pleniùs.

c *Et cùm transisset inde.*] Edito obiter miraculo liberationis filiæ Chananęę, quod priuilegij cuiusdam fuit ob singularem mulieris fidem, relinquit regionem illam in quam, in prõptu erat, vt confluerent multi ex gentibus vicinis tanti beneficij fama peruulgata, vt suis quisque languoribus medendum curaret. At verò vbi in Galilæam & regiones ouium Israelitidum rediit, apud quas Apostolum agebat, nulla omnino proposita difficultate aut disputatione, curabat omnes ad se fide duce venientes: ita vt illi agnoscerent hunc esse illum promissum Israelitis, & magnificarent Deum Israel, dicentes, Quòd propheta ille surrexit inter nos.

ad eum turbæ multæ, habentes secum
mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios
multos: & proiecerunt eos ad pedes eius,
D & curauit eos: [31] ita vt turbæ mirarētur
* debiles sanos a.G. videntes mutos loquentes, *claudos am-
bulantes, cæcos videntes: & magnifica-
bant Deum Israel. [32] Iesus autem con-
Marc.8.a.1. uocatis discipulis suis, dixit, Misereor
turbæ: quia triduo iam perseuerant me-
cum, & non habent quod manducent:
& dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiāt
in via. [33] Et dicunt ei discipuli, Vnde
* tanti, 1 MS.G. ergo nobis in deserto panes "tantos', vt
saturemus turbam tantam? [34] Et ait illis
Iesus, Quot habetis panes? At illi dixe-
runt, Septem, & paucos pisciculos.
[35] Et præcepit turbæ vt discumberent su-
per terram. [36] Et accipiens septem pa-
- 6 MS.G. nes, & pisces, -& gratias agens fregit, &
dedit discipulis suis, & discipuli dederunt
populo. [37] Et comederūt omnes, & sa-
turati sunt. Et quod superfuit de fragmē-
tis tulerunt, septem sportas plenas.
[38] Erant autem qui manducauerūt, qua-
tuor millia hominum, extra paruulos &
mulieres. [39] Et *dimissa turba, ascendit
in nauiculam: & venit in fines Magedan.

CAP. XVI.

Marc.8.b.11. Luc.12.g.54. ET accesserūt ad eum *Pharisæi & Sad-
A ducæi *tentantes: & rogauerunt eum
vt signum de cælo ostenderet eis. [2] At ille
respondens, ait illis, *Facto vespere di-

CAP. XVI.

a *Pharisæi & Sadducæi.*] Altera pars superstitione nimia laborans, altera nulla penè religione calens, vtraque Christo inimica, qui virtutem, pietatem & religionem certis à Deo definitis terminis obseruandam curabat.

b *Tentantes.*] Tentare dicuntur, qui petūt quod præstari nō oportet, quodque ipsi reuera non optant. Tentationum duplex scopus pro tentantiū personis, de quibus aliâs. Tentabant itaq; Pharisæi, petentes quæ superuacanea existimabant, cùm tantùm iam signa edidisset Christus. tentabant & aduexi, exigentes quæ fieri posse non credebāt, vt qui omnia ferè ad naturam & casū referrent, vt aliquando ostendemus, cùm de his factionibus disseremus. vtrorumque tentationem versutā vno argumento Christus Dei sapientia eludit ac depellit.

c *Facto vespere.*] Cælorum facies quæ qualia tempestatum genera significēt, nullo Dei verbo docti sunt homines, quod apertè contineatur in sacris libris; sed homines ipsi sensu & obseruatione euentorum, notas quasdam animaduerterunt, quibus paulò pòst futuram tempestatem præscirent. id, vt diximus, neque cælum voce sua, neque aliquem è cęlo profectū indicasse constat; & tamen ei rationi & humanæ obseruationi non modò à Pharisæis, qui prouidentiæ diuinę plurimum tribuunt, sed à Saduceæis etiam fides adhibetur, qui nihil prouidentiæ supremæ, sed casui, omnia humana adscribunt. At verò signa temporum, quibus expectandus & suscipiendus erat Messias ille adeò apud Israelitas celebratus, plurima in sacris libris, per angelos è cælo delatos, per prophetas à spiritu diuino admonitos adnotata erāt. Eadem signa omnis rerum natura iam explicuerat, nox, lux, stellæ, cantus angelorū, voces è cælo, Spiritus sanctus, testimonium Iohannis, sanationes, voces dæmoniorum, miracula prouidentiæ manifestæ, ciborum multiplicatio maxima bis edita: Hęc omnia & Pharisæis satis esse potuere ac debuere, vt nihil amplius requirerent; & Saduceæis oculos aperire, vt signum de cælo dari posse crederent, & multa iam data agnoscerent, atque cum promissis & prædictionibus conuenire intelligerēt: siquidē illi fidem habebant faciei cæli ab hominibus obseruatę, sine vlla vulgata inter homines Dei verbo indicatione. Est ergo reprehensionis sentētiæ summa hæc: Creditis signis cæli à vobis obseruatis & adnotatis, & prędicitis futuras tempestates ex ea obseruatione, & tamen tempora iam præsentia, quorum signa simul cum temporibus ipsis extant, atque ipsa cum signis suis prædicta sunt aperteque constant: hæc, inquam, tempora cum signis neque obseruare, neque iudicare potestis.

citis, Serenum erit, rubicũdum eſt enim
cælum. 3 Et manè, Hodie tempeſtas,
rutilat enim triſte cælum. * Faciem ergo * Hypocritę MS.G.3.
cæli diiudicare noſtis : ſigna autem tem-
porum non poteſtis*? 4 a Generatio ma- * ſcire. MS. Hier.cq.1.
la & adultera ſignum quærit : & ſignum Sup.12.c.39.
non dabitur ei, b niſi ſignum Ionæ - pro- Ion.1.a.2. - MSq.
phetæ. Et relictis illis, abiit. 5 Et cùm
veniſſent diſcipuli eius trãs fretum, obli-
ti ſunt panes accipere. 6 Qui dixit illis,
Intuemini & cauete à fermento Phari- Marc 8.b.14. Luc.12.a.1.
ſæorum & Sadducæorum. 7 At illi co-
gitabant inter ſe, dicentes, Quia panes
non accepimus. 8 Sciens autem Ieſus,
dixit, Quid cogitatis inter vos modicæ B
fidei, quia panes non habetis? 9 Nõdum
intelligitis, neque c recordamini quinque
panum, ‵in᾽ quinque ‵millia᾽ hominum, Sup.14.c.17. Ioh.6.b.9.
& quot cophinos ſumpſiſtis? 10 Neque ‵& 3 MS.R. ‵millium MS.R.
ſeptem panum, ‵in᾽ quatuor ‵millia᾽ ho- Sup.15.d.34.
minum, & quot ſportas ſumpſiſtis ? ‵& 2 MS.R. ‵millium MS.R.
11 Quare non intelligitis quia non de pa-
ne dixi vobis, Cauete à fermento Phari-
ſæorum & Sadducæorum? 12 Tunc in-
tellexerunt quia non dixerit cauendum à
fermento panum, d ſed à doctrina Phari-
ſæorum & Sadducæorum. 13 e Venit
autem Ieſus in partes Cæſareæ Philippi: Marc.8.c.27.
& interrogabat diſcipulos ſuos, dicens,
Quem

a *Generatio mala & adultera.*] Illã ætatem ſuam hominum alienatorũ mente, atque à Deo partim ad ſuperſtitionem, partim ad impietatem traductorum, naturaleſque res diuinis præferentium, ea poſtulantium quæ nefas eſſet poſtulare; contrà verò ea quæ obſeruari oporteret negligẽtium, malam & adulteram eum omnibus ipſorum ſequacibus, & generationẽ malam & adulteram appellat Ieſus.

b *Niſi ſignum Ionæ.*] Viuum & manifeſtum ſignum virtutis & veritatis Chriſti cæterorum omnium præſtantiſſimum habuerunt Iudæi in Chriſti morte ac reſurrectione, & mortis ac reſurrectionis efficientia, per Spiritum ſanctum manifeſtè oſtenſa: id ſignum vltimum, vbi vna etiam cum aliis repulerunt, repulſi etiam ipſi & reprobati ſunt: de quo iam aliàs egimus, & ſæpè aliàs ipſo Ieſu docente agemus.

c *Neque recordamini quinq.*] Hic Chriſtus apertè exponit vtilitatem quam capere debemus & poſſumus ex memoria illorum miraculorum ſaturitatis tot millium hominum: nempe vt intelligamus iis qui verè & ſimpliciter in ipſius diſciplina verſantur, nũquam defutura ea quæ ad vitam neceſſaria ſint, quanquam non ſemper eorum adſit copia.

d *Sed à doctrina Phariſæorum & Sadduc.*] Ipſe Chriſtus tranſlationem ſiue ſymbolum explicuit. Vult enim azymis ſinceritatis ſuos epulari, atque veſci doctrina ſimplici Dei, vt Paulus docet, non autem fermento malitiæ. Duplex eſt corruptio maſſæ: aut enim inſipida & putida redditur malè tẽperato fermento; aut acida nimium & acerba. hoc ſæpè in panibus ex fermento corruptis deprehenſum eſt. Alterum vitiũ Phariſæorum fermentum ſimplici doctrinæ afferebat, alterum verò Sadducæorum. Porrò illud commune omni fermento eſt, vt maſſam inflet, & tumidiorem auctioremq́ue reddat. quare & hoc nomine etiam optimè quadrat fermẽti ſymbolum cum iſtarum factionum doctrina. Lege librum noſtrum de Arcano ſermone.

e *Venit autem Ieſus in caſtella Cæſareæ.*] Cùm iam illius fama per omnem regionem celebrata eſſet, tam in ipſis Galilæis, quã in Iudæa, & virtus multis miraculis atq; exemplis perſpecta; tamen periculum facit iudicij & cognitionis ingenij humani, quatenus pertingere poſſit. hoc eſt, qua auctoritate & virtute eum valere homines exiſtimarent, tot miraculis, tanta doctrina, & cæteris ipſius rebus animaduerſis. Namque hactenus ipſe non dixerat palàm ſe eſſe filium Dei: dæmones id clamantes & affirmantes compeſcuerat ſemper: opera, doctrinamq́ue ſuam hominibus propoſuerat æſtimanda. Experiamur ergo quantum poteſt aſſequi humanum ingenium, etiam eorum qui bene de Chriſto loquebantur. audiamus Apoſtolos referentes.

Luc 9.b.10. * enc 3 MS. 1.c.3. at Hier. se non legisse apertè loquitur. Quem * dicunt homines esse filium ho-
minis? 14 At illi dixerunt, Alij Iohannẽ
Baptistam, alij autem Eliam, alij verò
C Ieremiã, aut vnum ex prophetis. 15 Dicit
illis Iesus, Vos autem quem me esse di-
citis? 16 Respondens Simon Petrus dixit,
Ioh 6.g.69. Tu es Christus filius Dei viui. 17 Respõ-
dens autem Iesus, dixit ei, Beatus es Si-
Ioh.1.f.42. mon Bar-Iona: quia caro & sanguis non
reuelauit tibi, sed pater meus qui in cæ-
lis est. 18 Et ego dico tibi, quia tu es Pe-
trus: & super hanc petram ædificabo ec-
clesiam meam, & portæ inferi non præ-
Inf.18.c.18. Ioh.20.c.23. & 21.c.15. ualebunt aduersus eam. 19 Et tibi dabo
claues regni cælorum. Et quodcunque li-
- 9 MS. Hier.e.s. gaueris super terram, erit ligatum & in
cælis: & quodcunque solueris super ter-
ram, erit solutum & in cælis. 20 Tunc
præcepit discipulis suis vt nemini dice-
- 6 MS. eqs. rent quia ipse esset Iesus Christus.
21 Exinde cœpit Iesus ostẽdere discipulis
suis, quia oporteret eum ire Ierosolymã,
& multa pati à senioribus, & Scribis, &
principibus sacerdotũ, & occidi, & tertia
die

f *Alij Iohannem Bapt.*] Hoc est, quantum homines ex miraculorum obseruatione assequi potuerunt, & ex doctrina atque virtute integritateque vitæ, vt quanquam sanctissimum diuina auctoritate ac virtute prædium, hominem tamen tantum aut non vltra humanam naturam aliquid præstãtius habentem existimarent, maximis prophetis parem, vel ad summum ex prophetis vnum, eundemque maximum esse crederent. Sed de eius dignitate illa maxima qua verè filius Dei erat, & Deus hominum salutis auctor & pōtifex, ac de huius dignitatis ratione & modo nihil cognouerant homines eo tempore, sed neque ipsi discipuli, nisi vnus Petrus, singulari reuelatione ex Deo patre accepta.

g *Tu es Christus filius Dei viui.*] Nihil ferè commune habet hoc testimoniũ cum illis quæ Apostoli ex hominum opinione retulerant. illic omnia humana quamuis sanctissima ac virtute diuina prædita, hic omnia diuina profunda, admiranda, fidei, spei, & consolationis plena indicantur. Continet enim hoc elogium definitionem breuem, integram tamen hominum redemptionis, salutis, sanctificationis ac deificationis. Quod mysterium nemo homo cognoscere potuit, antequam expeditum esset ac perfectũ morte, resurrectioneq; Christi, & Spiritu sancto in homines misso, qui doceret eos omnem veritatem. Si quis verò cognouit anteà vt hic Simon cognouit, certè id non carnis & sanguinis vi, hoc est, neque suo ingenio, neque aliorum hominum demonstratione, sed interna illuminatione ac reuelatione, qua Pater hunc Apostolũ præ cęteris tũc donare voluit. Neque enim totius testimonij à Simone prolati sententiam omnem atq, significationem cæteri Apostoli etiam à Petro audientes intellexerũt apertè, vt Petrus à Patre doctus intellexerat. id quod aliàs plenius docebimus, cùm hoc mysterium explicabitur fusiùs. quamohrem Simō Bar-Iona meritò a Christo prædicatur beatus.

h *Tu es Petrus.*] Simon non anteà dictus est Petrus, quàm hoc testimonium protulit à patre Deo reuelatum. Et firmitudo Ecclesiæ Christi non ædificatur super testimonium de ipso, quatenus propheta est, quamuis maximus propheta habeatur, sed quatenus Christus filius Dei viui est. Id testimonium quoniam Simō verè à Deo doctus primus protulit; Petrus est appellatus primus omniũ qui Iesum esse Christũ Filiũ Dei verè agnouerunt & testati sunt. Atque primus habuit promissionem virtutis & efficientiæ huius testimonij, non solùm in se, sed etiam erga alios. Nam cùm Petrus reuera & experimento ipso habuit testimonium Dei in se, claues regni cælorum accepit à Christo iam ex hoc loco & tempore promissas.

i *Vt nemini dicerent.*] Hoc testimonium quòd Iesus esset ille Christus, illa maxima tum dignitate tum efficacitate & virtute præditus, priuatum esse volebat Deus vsque in diem manifestationis publicæ post resurrectionem Christi. Voluit tamen hoc testimonio certiores fieri Apostolos ad eorum instructionem, vt etiam illum grauissimè vsq; ad mortem ac crucem oppressum, manerent tamen & obseruarent, testes futuri illius obedientiæ erga patrem tanta etiam dignitate pollentis, testes & admiratores posteà diuini consilij, aliarũque multarum rerum quæ nunc non referuntur à nobis. Ideò etiam voluit Christus hîc significare & prædicere Apostolis ea quæ laturus superaturusque erat, vt illo Christi munere fungeretur.

die resurgere. [22] k Et assumens eum Pe-
trus, cœpit increpare illũ, dicens, Absit
à te Domine, non erit tibi hoc. [23] Qui
conuersus, dixit Petro, l Vade post me sa- *Mar.8.d.33.*
tana, scandalum es mihi: quia non sapis D
ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.
[24] Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis
vult post me venire, abneget semetipsũ, *Sup.10.d.38. Luc.9.c.23.*
& tollat crucem suam, & sequatur me: *& 14.f.27. 17.g.33.*
[25] Qui enim voluerit animam suam sal- *Ioh.12.d.25.*
uam facere, perdet eam. qui autem per-
diderit animam suam propter me, inue-
niet eam. [26] Quid enim prodest homi-
ni, si mundum vniuersum lucretur, ani-
mæ verò suę detrimentum patiatur? Aut
quam dabit homo commutationem pro *Psal.49.a.8. Psal.61.d.13.*
anima sua? [27] Filius enim hominis ven-
turus est in gloria patris sui cum angelis
suis: & tunc reddet vnicuique secundùm *Act.17.g.31 Rom.2.a.6.*
opera eius. [28] Amen dico vobis, sunt *Marc.9.a.1. Luc.9.c.27.*
quidam de hic stantibus qui non gusta-
bunt mortem, donec videant filium ho-
minis venientem in regno suo.

CAPVT XVII.

ET a post dies sex "assumit" Iesus Petrũ, *a assumpsit MS.S.*
& Iacobum & Iohannem fratrẽ eius, *Marc.9.a.2.*
& ducit illos in montem excelsum seor- *Luc.9.d.28.* A
sum: [2] b & transfiguratus est ante eos.
Et

k *Et assumens eum Petrus.*] Hic manifestum est discrimen ingenij, iudicij & consilij humani, dum humanis tantũ modis definitur ab eodẽ à Deo illustrato & amplificato. Petrus qui testatus fuerat illum esse Christum, tamen dehortabatur à præstando Christi officio & munere, quòd grauissima sit carnis incômoditas iis qui adhuc carnis infirmitudine laborant, nondum Spiritus sancti viribus corroborati. alia exempla sui edidit Petrus post acceptum spiritum. Quamobrem ne quis carnis & vitæ incommodorum metu abstractus pietatis veræ negotiũ deserat, suo exemplo docet Christus omnes atque hortatur ad tolerãda huiusmodi incommoda spe promissæ salutis & gloriæ, & comparatione rerũ vtriusque vitæ proposita. se enim tantùm existentem principem Dei filium, tamen subiturum crucem & ignominiam, non sua, sed aliorum hominum causa vnde euenturum esset, vt & ipse negotium suum perficeret, & à patre ornaretur illa potestate, auctoritate & gloria iudicis supremi omnium hominum, qui redderet vnicuiq; iuxta opera sua: ita vt posset amplissimo præmio afficere eos qui se secuti imitarentur, tolerantia omnium incommodorum quæ mundus & hostis communis parare pientissimis solent. Et quo magis crederẽt constitutam sibi, atque adeò sui imitatoribus gloriam à patre diuinam, prorsus pollicetur non multo post tempore futurum, vt quidam ex ipsis viuentes & sentientes, in terraque agentes specimen regni illius & virtutem atque efficientiam maximam à se cognitam acceptamque testentur, ita vt illam magnam quam Christus subiturus erat molestiã, mortem etiam & ignominiam, non diuturna incommoda, secutura esset perpetua gloria & maiestas ipsis etiam testatissima, qui illius humiliationis spectatores fuissent. cùm cõtrà eos qui pietatem proderent, vel negligerent metu incômodorum, aut studio commodorum huius vitæ, consecuturum esset animi detrimentum & exitium, nullo humanarum rerum vsu comparandum.

l *Vade post me.*] Ne te mihi in obedientia patris currenti opponas.

CAP. XVII.

a *Et post dies sex.*] Recẽti adhuc memoria testimonij singularis à Petro editi illustratus per patrem, præsenti etiam significatione molestiarum, & mortis atque ignominiæ à se perferendarum, rursus etiam gloriæ atque maiestatis paulo pòst incudæ voluit Christus, earundem rerum omnium confirmationem tribus testibus constare, annuente patre summo hanc gratiam humanitati filij, eo etiam tempore quo à multis in terra habebatur & dicebatur seductor, peccator, & dæmoniorum socius: ab aliis verò apud quos bene audiebat, non maior quàm propheta quidam esse existimabatur.

b *Transfiguratus est.*] Humilitatis & infirmitatis speciem in maiestatis magnæ specimen mutauit interna ipsius gloria & virtute cum externo habitu communicata.

Et resplenduit facies eius sicut sol: vesti-
menta autem eius facta sunt alba sicut
* bar. a.s. "nix". 3 Et ecceapparuerunt illis c Moy-
ses & Elias cum eo loquentes. 4 Respon-
dens autem Petrus, dixit ad Iesum, Do-
mine, d bonum est nos hîc esse: si vis, fa-
ciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum,
& Moysi vnum, & Eliæ vnum. 5 Adhuc
eo loquente, ecce e nubes lucida obum-
brauit eos. Et ecce vox de nube, dicens,
2 Pet. 1. d. 17 Sup. 3. d 17. f Hic est filius meus dilectus, in quo mihi
bene complacui: ipsum audite. 6 Et
audientes discipuli, ceciderunt in fa-
ciem suam, & timuerunt valde. 7 Et ac-
cessit Iesus, & tetigit eos: dixitque eis,
Surgite, & nolite timere. 8 Leuantes
autem oculos suos, g neminem viderunt,
B nisi solũ Iesum. 9 Et descendẽtibus illis
de monte, præcepit eis Iesus, dicens, Ne-
mini dixeritis visionẽ, h donec filius ho-
minis à mortuis resurgat. 10 Et interro-
gauerunt eum discipuli, dicentes, i Quid
Marc 9. b. 11. Mal. 4. a. 5. ergo Scribæ dicunt quòd Eliam oporteat
primùm venire? 11 At ille respondens,
* primum s ait eis, Elias quidem venturus est*, & re-
M 5. R. C. S. Sup. 11. b. 14. stituet omnia. 12 dico autem vobis, quia
Sup. 14. a. 9. Elias iam vênit, & non cognouerunt cũ,
sed fecerunt in eo quæcunque voluerũt.
Sic & filius hominis passurus est ab eis.
13 Tunc intellexerunt discipuli, quia de
Marc. 9. c. 14. Luc. 9. c. 37. Iohanne Baptista dixisset eis. 14 Et cùm
venisset ad turbã, accessit ad eum homo

H genibus

c *Moyses & Elias.*] Vterque propheta maximus & celeberrimus; alter legislator, alter legum vindex, & assertor, pœnitentiæ præco. Vterque rationes suas cum Christo communicabat, tanquam illius minister & testis, ita vt præsentibus Apostolis significaretur apertè illos Christi causa fuisse legatos, ipsorumque ministerij finem Christũ esse. namque ille vt diuini negotij pōtifex summus ab vtroque obseruabatur, idque Apostoli cognouerunt. namque Petrus ipsum Christum tanquam præcipuum & summum interpellauit.

d *Bonum est nos hîc esse.*] Animaduertendum est quantum sit gloriæ diuinę vel specimen & argumentum ipsum, quod satis esse videbatur Petro, vt in eo Christus & magni illi prophetæ conquiescerent

e *Nubes lucida.*] Hoc in libro de Arcano sermone exposuimus.

f *Hic est filius meus dilectus.*] Declaratur Iesus Dei filius propitiator & pontifex pro nobis, magister & propheta, in quem omnes alij prophetæ Dei intenderint. id testantur vox de cælo, & duo prophetæ Itaque habuit Christus tres testes è supernis, vt ita dicamus, & tres ex hominibus adhuc ante glorificationem suam.

g *Neminem viderunt nisi solum Iesum.*] Vox indicauerat discipulis vnum quẽdam filium Dei ipsis, atque adeò cæteris omnibus audiendum. nulla verò vt relinqueretur ambigendi occasio, vnus tantùm ille mansit qui verè filius Dei erat, & indicabatur.

h *Donec filius hominis à mortuis resur.*] Namque, vt diximus, hoc fuit singulare beneficium humanitati Christi à Patre collatum, vt humilitatis suæ tēpore haberet testimonium in terra diuinæ dignitatis qua valebat. Post resurrectionem verò suam omnino clarificatus est Christus. tunc verò publico testimonio iam edito, & hoc etiam edi poterat.

i Scribæ ex vaticiniorum interpretatione affirmabant Eliam venturum ante Christum. Nunc vident Apostoli Eliam publicè non venisse, priuatè autem venisse post Christũ in illũ montem. Sed certum esse vaticinium Iesus declarat: veram autem Eliæ illius notationem indicat, hoc est Iohannis, qui venerat in spiritu ac virtute Eliæ.

genibus prouolutus ante eum, 15 dicens,
Domine miserere filio meo, quia [a]lunati-
cus est, & malè patitur: [b]nam sæpe cadit
in ignem, & crebrò in aquam. 16 & ob-
tuli eum discipulis tuis, [c]& non potuerūt C
curare eum. 17 Respondens *Iesus, ait, * autem MS. a.Hier.e.
O generatio incredula & peruersa, quo-
usque ero vobiscum? vsquequo patiar
vos? Afferte huc illum ad me. 18 Et in-
crepauit illum Iesus, & exiit ab eo dæ-
moniū: & curatus est puer ex illa hora.
19 Tunc accesserunt discipuli ad Iesum
secretò, & dixerunt, Quare nos non po-
tuimus eiicere illum? 20 Dixit illis Iesus,
Propter incredulitatem vestram. Amen Luc.17.b.6.
quippe dico vobis, [d]si habueritis fidem
sicut granum sinapis, dicetis monti huic,
Transi hinc illuc: & transibit, & nihil
impossibile erit vobis. 21 [e]Hoc autem
genus non eiicitur nisi per orationem &
ieiunium. 22 [f]Conuersantibus autem Marc.9.c.31
eis in Galilæa, dixit illis Iesus, Filius ho- Luc.9.f.44. & 24.a.7. Inf.20.c.18.
minis tradēdus est in manus hominum: D
23 Et occident eum, & tertia die resurget.
Et contristati sunt vehemēter. 24 Et cùm
venissent Capharnaum, accesserunt qui
didrachma accipiebant, ad Petrum, &
dixerunt *ei, Magister vester non soluit * MS.e.
didrachma? 25 Ait, Etiam. Et cùm in-
trasset in domum, præuēnit eum Iesus,
dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges
terræ à quibus accipiunt tributū vel cen-
sum?

a *Lunaticus est.*] σεληνιάζεται, lunationibus afficitur, certis lunæ temporibus perturbatur. namque immundi spiritus morbos efficiunt aliquando naturæ vitio persimiles, aut naturam vitiatam ipsi etiam deteriorem reddunt.

b *Nam sæpe in ignem cadit.*] Spirituum immundorum proprium est conari vt perdantur homines; idque sæpissimè agunt, nisi prospiciens Deus illorum impediat conatus, & frangat consiliū.

c Defectu fidei humanæ fit, vt vera & magna beneficia in homines non conferantur: ipsi tamen diuinam voluntatem, aut etiam discipulorū Dei imbecillitatem in causa esse existimāt. adeò quod nostræ culpæ est, Deo adscribimus. Incredulitas partim discipulorum, partim etiam parentū, pueri sanitatem impedierat: quòd illi maiorem vim illā esse putarent, quàm vt à se accepta per Iesum virtute vincere possēt, vtpote quæ tot iam annis radices in iuuene egisset. pater etiam cùm videret filium ab illis non curari, minorem virtutem Iesu atque discipulorum esse crederet, quàm vt tam forti spiritui par esset.

d *Si habueritis fidem.*] De fide viua agit Iesus, quam ij habent efficacissimam qui Dei spiritu aguntur.

e *Hoc autem genus non eiicitur.*] Discretio spirituum propria est Iesu Christi, & eorum qui illius spiritu aguntur. Sunt autem quædā ab ipso Iesu Christo traditæ notæ, quibus discerni possint spirituum genera: inter quæ illi immundi spiritus lunatici sunt, qui nō eiiciuntur nisi in oratione & ieiunio. id verò fides illa docet, quā Iesus hoc loco commendabat.

f *Conuersantibus illis in Galilæa.*] hoc est, liberè agentibus, & magno omnium ordinum & hominū plausu exceptis, ob spectatam miraculorum & beneficiorum magnitudinem, atque adeò ipsis hominibus mirātibus Christum, diuinamque virtutem illi tribuētibus, eamque magnam; rursus oportunum visum est Iesu, vt discipulos admoneret conditionis suæ humanæ, quā vltrò subierat ipse salutis publicæ causa, & ingenij etiam hominum, qui quos aliquando admirantur, rursus cùm pressos viderint, improbant & auersantur, ne hoc vulgi ingenium sequerentur discipuli, sed præsentis ac testatissimæ huius in magistro magnitudinis recordatione fidem posteà suā retinerent in eiusdem humiliatione; atque spem certam sibi constituerent resurrectionis eius illis prænuntiatæ in hac fama & virtutis spectatæ integritate.

ſum? à filiis ſuis, an ab alienis? 26 Et ille
dixit, Ab alienis. Dixit illi Ieſus, [g] Ergo
liberi ſunt filij. 27 Vt autem non ſcan-
dalizemus eos, vade ad mare, & mitte
hamum: & cum piſcē qui primus aſcen-
derit, tolle: & aperto ore eius, inuenies
[h] ſtatêrē: illum ſumēs, da eis pro me & te.

CAP. XVIII.

Mat.9.f.34. Luc.9.f.46. Inf.19.b.14. 1.Cor.14.d.20. IN [a] illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Ie-
ſum, dicentes, Quis, putas, maior eſt
in regno cælorum? 2 [b] Et aduocans Ieſus
A paruulum, ſtatuit eum in medio eorum,
3 & dixit, Amen dico vobis, niſi conuer-
ſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli,
non intrabitis in regnum cælorum.
4 Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut
paruulus iſte, hic eſt maior in regno cæ-
lorum. 5 [c] Et qui ſuſceperit vnum par-
uulum talē in nomine meo, me ſuſcipit.
Mar.9.f.42. 6 [d] Qui autem ſcādalizauerit vnum de pu-
ſillis iſtis qui in me credunt, [e] expedit ei vt
ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius,
& demergatur in profundum maris.
Luc.17.a.1. 7 Væ mundo à ſcādalis. Neceſſe eſt enim
vt veniant ſcandala: veruntamen vę ho-
mini illi per quem ſcandalum venit.
Sup.5.e.30. Mar.9.g.43 8 [f] Si autem manus tua, vel pes tuus ſcā-
dalizat te: abſcinde eum, & proiice abs
te: bonum tibi eſt ad vitam ingredi debi-
lem vel claudum, quàm duas manus vel
duos pedes habentem mitti in ignem æ-
ternum. 9 Et ſi oculus tuus ſcandalizat

g *Ergo liberi ſunt filij.*] Quanquam liberi verè ſunt filij Dei ab omni vectigali, tamē Chriſti exēplo exſoluere debent quidquid ex terrenis rebus publicè ab ipſis exigatur: ne occaſione libertatis offenſionem pariant infirmis, qui terrena impensè amant. namque iſta ſeruitute externa non perit interna libertas, imò probatur illa magna ſimplicitas & charitas, quæ non quærit quæ ſua ſunt in his rerum generibus vilium & terrenarum, quin potius ſuo incommodo alienis conſulit commodis. Itaque exhibere oportet vnicuique ſuum ius, cui honorem, honorem; cui tributum, tributum, &c. idque abundantius etiam vt Chriſtus, cùm ipſe tantùm rogaretur de ſolutione, voluit pro ſe ac Petro ſolui.

h *Staterem.*] Eiuſdem ponderis cum ſiclo eſt ſtater, quatuor drachmarum videlicet.

CAP. XVIII.

a *In illa hora.*] Dum Ieſus ageret de modeſtia, deq́ue ſummę placiditatis & pacis ſtudio, diſcipuli de ambitioſo primatu cogitabant; cùm iam viderēt inſtare tempus regni cælorum conſtituendi, tam frequenter à Ieſu inculcatum, cuius tamen rationem ſpiritualem illi non ſatis intelligebant.

b *Et aduocans Ieſus paruulum.*] Simplicitatem, puritatem, modeſtiam, humilitatem ſpiritus ab omni ambitione & contentione alienam, virtutem eſſe ſine qua nullus admittitur ad regnum, & qua qui maximè valet, præcipuus in regno eſt.

c *Et qui ſuſceperit vnum.*] Namq; humilium & modeſtiſſimorum conſuetudinem mundus auerſatur, vtpote ignobilem, ſi ea cum mundi ambitione & gloria conferatur.

d *Qui autem ſcandalizauerit.*] Quocunque modo impediatur hęc humilitatis & modeſtiæ ratio, ſiue vi, ſiue diſſuaſione, ſiue alienæ doctrinæ aſſeueratione, ſiue repulſa & contemptione ſimplicitatis & ſimplicium, ſcandalizantur ſimplices, & retardantur multi, qui aliàs rectè currerent, atque contento ſimplicitatis Chriſtianæ curſu aſſequerentur regni cæleſtis dignitatē. Igitur diligenter cauēdum eſt, ne quis ſuo vel iudicio, vel cōſilio, vel ſtudio, vel errore, vel more, offenſionem pariat ſimplicibus.

e *Expedit ei.*] Grauiſſimo ſupplicio dignus eſt, qui non modò ipſe non inſiſtit regni via, ſed aliis quominus inſiſtant impedimento etiam eſt.

f *Si autem manus tua.*] Non caret culpa qui offenſiones ab alio paratas non contemnit & vitat, imò declinat omnino etiam iactura facta cuiuſcunque neceſſitudinis & commoditatis.

te, erue eum, & proiice abs te: bonum B
tibi est vnum oculum habētem in vitam
intrare, quàm duos oculos habenté mit-
ti in gehennam ignis. 10 Videte ne con-
temnatis vnum ex his pusillis: [a] dico enim
vobis quia angeli eorum, in cælis semper Psal.33.a.8.
vident faciem patris mei qui in cęlis est.
11 [b] Venit enim filius hominis saluare Luc.19.b.10.
quod perierat. 12 Quid vobis videtur? Luc.15.a.4.
si fuerint alicui centum oues, & erraue-
rit vna ex eis: nonne relinquit nonaginta
nouem in montibus, & vadit quærere
eam quæ errauit? 13 & si contigerit vt
inueniat eam: amē dico vobis, quia gau-
det super eam magis, quàm super nona-
ginta nouem quæ non errauerũt. 14 Sic
non est voluntas ante patrem vestrum,
qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis
istis. 15 [c] Si autem peccauerit in te frater Leu.17.a.3. Leu.19.d.17.
tuus, vade, & corripe eũ inter te & ipsum Eccl.19.b.13. Luob.5.d.19.
solum. si te audierit, lucratus eris fratré
tuum. 16 si autem te non audierit, adhi-
be tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore
duorum vel trium testiũ stet omne ver- Deut.19.c.15 2.Cor.13.a.1
bum. 17 Quòd si non audierit eos, [d] dic Hebr.10.d.28
ecclesiæ:

a *Dico enim vobis quia angeli.*] Quanquàm hic videntur pusilli huiusmodi nullo in gradu aut pretio esse, si eum mundi ambitione conferantur; tamen magno in honore ac pretio sunt in regno Dei, qui humiles exaltat, superbos deprimit: adeò vt horum angeli perpetuò adsient coram Deo, qui possunt eorum causas agere apud ipsum Deum; atque ab eodé accipiunt mandata & iussa, ad horum tutelã & custodiam, atque adeò ad horum vltionem pertinentia.

b *Venit enim filius hominis.*] Nullum omnino perdi hominem vult Deus: ergo qui perit, aut qui in causa est vt alius pereat, Dei voluntati aduersatur vehementer. Non carebit igitur accusatoribus angelis eorum, quibus scandala obiecta fuerint. adeò autem verũ ac certum est Deum nolle, vt aliquis eorum qui credunt, & regni viam ambulant, pereat, vt filium suum miserit ad reuocandos etiam & saluandos eos qui perierant, & in errorem atque periculum inciderant.

c *Si autem peccauerit in te.*] Cùm filius hominis eos quæsiturus, atque ab errore reuocaturus venerit qui in Deum peccantes perierant. quo animo, quo studio esse te oportet, vt fratré tuum in te peccanté, leniter ac suauiter, summa cum æquitate atque charitate Deo a tibi reconcilies, & pereuntem retineas, atque adeò lucreris. Peccat autē alius in alium, vel cùm eum priuatè lædit, vel errore aliquo offendit. Errorem appellamus ignorantiam, vel fragilitatem atq; infirmitatem humanã, quod ex verbo ἁμαρτήσῃ exponimus. huiusmodi peccata charitate, lenitate, & æquitate corrigenda sunt. Atq; hęc ratio non est intermittenda quoad manifesta sit obstinatio, proteruia, & inobedientia. summa igitur modestia & prudentia agendum est, ne ad illum locum res deducatur. Hoc enim primum & antiquissimum consilium & propositum esse debet, vt frater restituatur.

d *Dic Ecclesiæ*] Ecclesiastico ac legitimo magistratui, cuius summa auctoritas esse debet in Christianæ religionis disciplina, maxima etiam dignitas ad componenda fratrum dissidia, offensiones amouendas, inimicitias diluendas, gratiamque reconciliandam, ac denique ad omne pacis & charitatis mutuæ commoditatem curãdam. cuius disciplinã qui suscipere ac subire noluerit, vitandus est, atque à consuetudine piorum tãquam ethnici olim & publicani, hoc est, vt manifestus & mali exempli peccator, quales publicani habebantur; vel omnino à veræ religionis communione alienus, quales ethnici Iudæis erant. Ethnici, inquam, qui errorem suum tueri & defendere, atque Israelitarum veritati anteponere studebant namque Ethnicorum non vna ratio olim fuit. Itaque hoc modo minuentur offensiones illæ. nam si permanserit ille in suo proposito, eum vitabis tanquam ethnicum & publicanum. nec tam frequens dabitur occasio te lædendi: quòd si læsus adhuc ab illo fueris, non tantum aut mirabere aut offenderis, quippe cùm nec nouum nec mirũ videri debeat. Si quis te lædat qui à tuá religione omnino sit alienus, tu tamen eum non lædes vicissim, sed lenitate & patientia vinces. Neque enim tu debes illi esse tanquam ethnicus & publicanus, vt par pari rependas; sed ille tibi vt vitetur, & si fieri possit, bono potius exemplo ad sanam mentem pertrahatur, quàm vltione procurata magis etiam abalienetur. Hæc verba, *sit tibi*, &c non vetant iudicialẽ magistratus vindictã, sed priuatas vltiones singulorũ, quæ omnino prohibentur Christi doctrina.

C ecclesiæ: si autem ecclesiam non audie-
rit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.
Iob.8 c.17. 2.Thes.3.d.14 1.Cor.5.c.9. Ioh.20.d.23. 18 Amen dico vobis, [a]quæcunque alliga-
ueritis super terram, erunt ligata & in cæ-
lo: & quæcūque solueritis super terram,
erunt soluta & in cælo. 19 Iterum dico
vobis, quia [b] si duo ex vobis consenserint
super terram, de omni re quamcunque
petierint, fiet illis à patre meo qui in cęlis
est. 20 Vbi enim sunt duo vel tres congre-
gati in nomine meo, ibi sum in medio
eorum. 21 Tunc accedēs Petrus ad eum,
dixit, Domine, quoties peccabit in me
frater meus, & dimittam ei? [c]vsq; septies?
Luc.17.a.4. * Dicit 3 MS. Hier.c. 22 *Dixit illi Iesus, Non dico tibi vsque
septies: sed vsque septuagies septies.
23 [d]Ideo assimilatum est regnum cęlorum
homini regi, qui voluit rationem ponere
cum seruis suis. 24 Et cùm cœpisset ra-
tionem ponere, oblatus est ei vnus qui
debebat ei decem millia talenta. 25 Cùm
autem non haberet vnde redderet, iussit
eum dominus eius vænundari, & vxo-
rem eius & filios, & omnia quæ habe-
bat, & reddi. 26 [e]Procidens autem ser-
D uus ille, orabat eum, dicens, Patientiam
habe in me, & omnia reddam tibi.
27 Misertus autem dominus serui illius,
dimisit eū, & debitū dimisit ei. 28 Egres-
sus autem seruus ille, inuênit vnum de
conseruis suis qui debebat ei centum de-

H 3 narios:

a *Quæcunque alligaueritis.*] Ecclesia militans potestatem habet a Christo cōfirmatam ligandi atque soluendi super terram. ea autem quæ ligantur & soluuntur iuxta Euangelij rationem, rata sunt in Ecclesia triumphante. Debetur igitur Ecclesiæ in terris reuerentia & obedientia à singulis Christianis, nisi velint sicut ethnici & publicani haberi. nam quos vt ethnicos ligauerit atq; tradiderit satanæ Ecclesia iuxta sacræ disciplinæ præscriptum & institutum, manifestum est non pertinere ad regnum, sed ad tenebras exteriores, donec ab Ecclesia soluantur. Atq; de hac ligatione & solutione plura aliâs & exactiùs.

b *Si duo ex vobis consenserint super terrā.*] Consensus legitimorum ministrorum Dei, & eorum qui in Christi Ecclesia sunt, plurimum valet ad impetrandū: sed materia consensus, & ratio cōsentiendi non debet esse aliena à Dei voluntate. Hoc enim ad discipulos dicebatur Christi veros, atque etiam ad discipulorum collegium, quod perpetuum est in terra, & erit vsque in cōsummationem seculi, aliis aliorū vice succedentibus. Igitur res omnis constituēda est iuxta Christi disciplinam: id quod mox Christus declarat, dicēs, *Vbi duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Sed in hoc potest esse error, quòd non fiat cōgregatio in nomine Christi. Congregari in nomine Christi, est in eius spiritu & virtute conuenire, de quo grandis nobis est sermo, & interpretabilis ad dicendum, vt Paulus ait.

c *Vsque septies*] Septenarium numerum pro pluribus antiqui vsurparunt: vt, Septies in die cadit iustus. Sed septuagies septies, pro numero maximo ac penè interminato, i. toties quoties.

d *Ideo assimilatum est regnum.*] Ratio quam oportet obseruari iis qui regni cælorum ciuitate donari cupiunt, hoc modo habet, vt qui multa sibi condonari velit, is multis etiam multa condonet errata, quæ nunquam tanta erunt, vt ipsorum aduersus Deum debitis æquari possint.

Apertè docet hic locus superiora exponenda esse præcipuè de priuatis offensionibus.

e *Procidens autem seruus ille orabat.*] Non habebat vnde redderet, & tamen pollicebatur se omnia redditurum. Nimirum cognoscebat domini clementiam & benignitatem; qui si placatus esset misericordia motus, omnia condonaturus esset. atque illam domini patientiam, hoc est, magnanimitatem instar maximæ solutionis sibi esse ducebat.

narios: f & tenens suffocabat eum, dicẽs,
Redde quod debes. 29 Et procidens con-
seruus eius, rogabat eum, dicens, Patien-
tiam habe in me, & omnia reddam tibi.
30 Ille autẽ noluit: sed abiit, & misit eum
in carcerem, donec redderet debitum.
31 g Videntes autem cõserui eius quæ fie-
bant, contristati sunt valdè: & venerunt,
& narrauerunt domino suo omnia quæ
facta fuerant. 32 Tunc vocauit illum Luc.1.e.13.
dominus suus: & ait illi, Serue nequam,
omne debitum dimisi tibi, h quoniam
rogasti me: 33 nónne ergo oportuit & te
misereri conserui tui, sicut & ego tui mi-
sertus sum? 34 Et iratus dominus eius,
i tradidit eum tortoribus, quoadusq; red-
deret vniuersum debitum. 35 k Sic & pa- Sup 6.b.11. Marc.11.d.25
ter meus cælestis faciet vobis, si non re-
miseritis vnusquisque fratri suo de cor-
dibus vestris.

CAP. XIX.

ET factum est, a cùm consummasset Ie- A
sus sermones istos, migrauit à Gali-
læa, & venit in fines Iudææ trans Iorda- Marc.10.a.1.
nem, 2 & secutæ sunt eum turbæ multę:
& curauit eos ibi. 3 b Et accesserunt ad Marc.10.a.1.
eum

f *Tenens suffocabat eum.*] Conserui crudelitas, qui iam lenem regem expertus fuerat, etiam dum debitum postularetur! Facilè internoscitur ex hac similitudine quo studio & ingenio Deus aduersus homines, quo etiam malo animo homo aduersus hominẽ agat. Deus hoc quærit vt soluat homo, vel, quod certissimum est, se soluendo non esse professus, clementiam & misericordiã imploret. homo mala mente, malo animo opportunitatem sibi gaudet dati sæuiendi in hominem occasione debiti exigendi, ac prius ipse suam crudelitatem priuatè exercet: deinde cùm non amplius sibi licere videt sæuire priuatè, iudiciorum auctoritate non tam vtitur, quàm abutitur persuadet iudici se ius suum persequi: sed non sine iniquo & ad iniuriam inclinato animo id facit. quotusquisque ab huiusmodi perturbationibus alienus reum agit conseruum suum!

g *Videntes autem conserui.*] Malo exemplo cæteri offenduntur etiam conserui: igitur quod iniquum videtur & iudicatur conseruis, natura ipsa & cõmuni sensu indignitatem rei indicante, quanto grauius offendet Deum in cælis existentem, ab omni iniquitate, infirmitate, ignorãtia & errore quàm longissimè remotum.

h *Quoniam rogasti me.*] Pro magnitudine debitorum nihil habuerat quo solueret; orationem tantùm interposuit summo cum studio: eam rex admittens, placatum benignumque se exhibuit.

i *Tradidit eũ tortorib.*] perpetuò torquẽdum & cruciandum. nam si non habebat vnde redderet, & torquendus erat quousque redderet vniuersum, quando reddere poterat?

k *Sic & pater vester.*] Confert personas & res, vt maiorem obligationem in comparatis, quàm in comparatione ipsa & similitudine videas. In similitudine dominus est rex, homo: serui minores rege, sed homines etiam conserui naturâ & consuetudine minus necessarij & officiosi inter se, & tamen in his personis clementia exigitur & celebratur. quanto igitur maior, vbi rex est pater cælestis, debitores homines, & homo homini, quod regni cælorum rationem spectat, non conseruus, sed frater. illic fortasse satis erit re ipsa debitum remittere. hic non satis est re ipsa, nisi de corde etiam. nam impurum cor & dolosum improbatur maximè in regni cælorum iudiciis.

CAP. XIX.

a *Cùm consummasset Iesus sermones istos.*] Cùm omnes has doctrinæ suæ rationes tum ad fidem, tum ad pœnitentiæ & pietatis exercitationem pertinentes, satis dilucidè & copiosè exposuisset, ita vt Euangelium in Galilæa etiam prædicatum explicatumque iam relinqueret, munus Euangelistæ Iesu absoluitur, atque munus Christi Iesu persoluturus in Iudæam, vbi hoc munus posterius expediendum erat, se conferre cœpit, vbique autem nunquam cessans, aut beneficio ac doctrinæ parcens. b *Et accesserunt Pharisæi tentantes eum.*] Pharisæi cùm iam Iesum Herodianis, & principibus, item pontificibus, atque omnibus ferè ordinibus & factionibus inuisum esse curauissent, nunc etiam eundem Scribarum omnium odio exponere student, proposita quæstione quæ inter Scribarũ familias

contentionem cum primis alebat grauissimam de causis repudij. Fuit enim durissimum illis temporibus argumentum hoc, sicut & ipsa Christi de hac re sententia a multis annis in Christiana Ecclesia difficillimos habere visa est explicatus, quoad nuper in Concilio Tridentino exposita, ac tota etiam cõtrouersia descripta, decreto sublata fuit. Diximus autem nos in illo patrum consessu, quæ ad hanc rationem explicandam diuino Spiritu suggerente, cognoueramus. Nam semper id profiteor & confirmo me, cùm certi quippiam de hac re dicere posse penè desperassem, tamen Dei impulsu quemadmodum certa cognoscerem & dicerem, fuisse monitum. Hoc autem loco non totam rem explicabimus, sed indicabimus tantùm, maiori aliàs commentatione Deo votis aspirante explicaturi.

Duæ fuêre celeberrimæ Scribarum familiæ Hierosolymis & in omni Iudæa. alterius sectatores dicebantur Domus Samai, alterius verò Domus Hilel. Hi variis in argumentis atque doctrinæ rationibus explicandis, varias sententias defendebant. in his vna quæstio erat de diuortiorum causis. Domus Samai vnam tantùm causam esse asseuerabat, quamobrem diuortium toleraretur, eamque esse adulterij suspicionem. probant illi ex illis verbis, Si acceperit homo vxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatẽ. Domus enim Samai solam fœditatem aiebat esse posse repudiandæ vxoris occasionem, & fœditatem tantùm impudicitia definiebat. Domus verò Hilel omnem causam vel minimam quamque offentionem ad repudij ius admittebat, illis verbis tantùm vsurpatis, Et non inuenerit gratiam ante oculos eius. Erat tertia quædam opinio quę suffragabatur domui Samai, causæ genere, sed in species multas genus illud fœditatem dilatabat. Tentant igitur Pharisæi Iesum, rogantes, *An quacunque ex causa liceat dimittere*, vt in quamlibet partem pronuntiantem, in inuidiam apud exteros adducerent.

eum Pharisæi tentantes eum, & dicẽtes,
Si licet homini dimittere vxorem suam,
quacunque ex causa? [4] Qui respondẽs,
Gen. 1. d. 27. * hominem in sq. a. ait eis, [c] Non legistis, quia qui fecit * ab
initio, masculum & fœminam fecit eos:
Gen. 2. d. 23. Eph. 5. g. 31. 1 Cor. 6. d. 16 & dixit, [5] Propter hoc, dimittet homo
patrem & matrem, & adhærebit vxori
suæ: & erunt duo in carne vna? [6] itaque
iam non sunt duo, sed vna caro. Quod
ergo Deus coniunxit, homo non separet.
Deut. 24. a. 1. [7] Dicunt illi, [d] Quid ergo Moyses mandauit
dare libellum repudij, & dimittere?
[8] Ait illis, Quoniam Moyses ad duritiam
cordis vestri permisit vobis dimittere
Sup. 5. e. 32. Marc. 10. b. 11. Luc. 16. d. 18. 1 Cor. 7. b. 11 vxores vestras: [e] ab initio autem non fuit
sic. [9] [f] Dico autem vobis, quia quicũque
dimiserit

c *Non legistis*] Perpetua Iesu ratio fuit ad eludendam aduersariorum fraudẽ, retundendamque malitiam, ex sacris libris sententiam proferre apertissimã, & quam citra impietatis aut erroris notam nullus vel impugnare vel innectere possit. itaque pro nulla partiũ pronuntiauit hoc loco, sed Dei consilium certissimũ in coniugij causa indicauit. Dei enim cõsilium & decretum fuit, vt coniugiũ modò legitimè fuerit initum, non dirimatur, sicut vna res non potest diuidi citra vnitatis detrimentum. Atque hæc germana & Deo probatissima coniugiorum ratio est, eademque ex Dei institutione perpetua, malitia autem hominum est effectum, vt vel ad permissiones vel cõsuetudines ab illa perfectione nimium degenerantes deueniretur. sed nulla præscriptio est aduersum diuina statuta ac decreta

d *Quid ergo Moyses mandauit.*] Cùm viderent se ad altiorem rationem quàm cogitauerant reuocatos, nec posse dè repudio affirmare, sine violatione diuini instituti: nam antiquiores leges in naturæ initio perfectionem ac sanctitatem perpetuam seruant: atque adeò notatos se agnoscerent, quòd quæstionem in longum protulissent, quã omnino abolitam esse oporteret: atque dum illum capere cuperent, se captos sentirent; crimen effugere student Mosis scripto de ea re citato. quod ipsi mandati siue iussionis verbis definiebant, nimirum non rectè expensa orationis ac rerum ratione. Certũ enim est Mosem iussisse dari libellum repudij, tamen illud nec certum nec verum est, repudium esse decretum à Mose, vt aliàs fusiùs exponemus. Ideò Christus de libello non respondet modò, id enim ἀπρεπὲς erat rectè rem existimantibus, sed agit de consuetudine repudiandæ vxoris, quam ante datam legem viguisse cõstat ob duritiam humani cordis. eam consuetudinem in tanta duritie permisit Moses, & addita etiam lege libelli dãdi mitigauit. nam si rectè res ipsa expendatur, libellus repudij magis impedit repudium, quàm adiuuet aut confirmet. Sed hæc res longior est, quàm vt hic explicari omnis possit.

e *Ab initio autem*] naturæ rectè institutæ (quam Christus instaurare vel potius amplificare parabat) initio nulla fuit cordis durities, nulla voluntas vxoris dimittendæ, nullaque ratio quamobrem de repudij libello quicquam decerneretur.

f *Dico autem vobis, quia quicunque dimiserit vxorem suam nisi ob forn.*] Nunc de vera Mosaici scripti sententia Iesus agit. & cùm vxoris dimissionem contra Dei consilium esse docuerit, neque aliud esse in lege à Mose scriptum, quàm permissionem ostenderit, restringit eam permissionem ad vnam tantùm fornicationis causam, etiam angustiùs quàm Domus Samai: ita vt adhuc hac ratione diuinum antiquum decretum potius confirmetur, quàm imminuatur. vnam enim tantùm turpitudinis speciem esse ait, cuius causa permissum fuerit à Mose diuortium.

dimiſerit vxorem ſuam, niſi ob fornica- B
tionem, & aliam duxerit, mœchatur: &
qui dimiſſam duxerit, mœchatur. 10 Di-
cunt ei diſcipuli eius, Si ita eſt cauſa ho-
minis cum vxore, non expedit nubere.
11 Qui dixit illis, Non omnes capiunt
verbum iſtud, ſed quibus datum eſt.
12 Sunt enim eunuchi qui de matris vte-
ro ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti
ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui
ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cę-
lorum. Qui poteſt capere capiat. 13 Tunc
oblati ſunt ei paruuli, vt manus eis im- Mar.10.b.13 Luc.18.c.15.
poneret & oraret. Diſcipuli autem incre-
pabant eos. 14 Ieſus verò ait eis, [a] Sinite Sup.18.a.3.
paruulos, & nolite eos prohibere ad me
venire: talium eſt enim regnum cælorũ.
15 [b] Et cùm impoſuiſſet eis manus, abiit
inde. 16 Et ecce vnus accedens, ait illi, Mar.10.b.17 Luc.18.d.18.
Magiſter bone, quid boni faciam, vt ha-
beam vitam æternam? 17 Qui dixit ei,
Quid me interrogas de bono? Vnus eſt
bonus, Deus. [c] Si autem vis ad vitam in-
gredi, ſerua mandata. 18 Dicit illi, Quę?
Ieſus autem dixit, Non homicidium fa- Exod.20.c.13
cies, Non adulterabis, Non facies furtũ,
Non falſum teſtimonium dices, 19 Ho-
nora patrem tuum & matrem tuam, Di-
liges proximum tuum ſicut teipſum.
20 Dicit illi adoleſcens, [d] Omnia hæc cu-
ſtodiui à iuuentute mea: quid adhuc - 8 MS.
mihi deeſt? 21 Ait illi Ieſus, Si vis per-
fectus

a *Sinite paruulos.*] Omnis animi præparationis ad regnum cælorum diuina liberalitate obtinẽdum, exemplum eſt puerilis ſimplicitas: hac qui carent, à regno excluduntur. Paruuli ipſi apprimè apti ſunt regno cælorum, antequã nauua nequitia vites exerat ſuas. nullus enim qui culpa careat, excludetur à regno, quod Dei benignitate conceditur.

b *Et cùm impoſuiſſet manus*] acceptanti beneq́ue precati habitu & ſtudio. lege lib. noſtrum De actione.

c *Si vis ad vitam ingredi.*] Mãdatorum obſeruatio cum fide ſuſcepta, via eſt ad introitum vitæ quem Deus aperit. vitam autem eam intelligimus, de qua ſcriptum eſt, *In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.* Itaque homo fide imbutus, mandata ſeruat: vtraque hac parte inſtructus admittitur ad vitã à Deo. vbi in vitã eſt receptus, vitę opera facit admiranda & Deo gratiſſima, magnęq́ue mercedis digna, ex virtute Spiritus ſancti in ipſo manentis. qua de re plura aliàs dicemus, eodem Spiritu præeunte.

d *Omnia hæc cuſtodiui à iuuentute mea.*] Rarum iuuentutis exemplũ: & tamen nec hac obſeruatione Euangelica perfectio obtinetur, niſi renuntietur mũdi rebus, quæ cura ſui retardare poſſunt vitæ accipiendæ facultatem. Satis itaque inſtructus videbatur hic adoleſcens, ſi ad veteris teſtamenti rationem eius examinetur cauſa: ſed quoniam ille Euangelij promiſſa audiens aſſequi cupiebat, edoctus eſt rationem expeditiſſimam, quam euangelium vitæ quàm citiſſimè obtinendę cauſa indicat. eam rationem magno animo & conſtanti fide ſubire oportet.

• omnia meq. fectus esse, vade, vende* quæ habes, & da
pauperibus, & habebis thesaurum in cæ-
lo: [a] & veni, sequere me. 22 Cùm audis-
set autem adolescés verbum, abiit tristis:
erat enim habens multas possessiones.
23 Iesus autem dixit discipulis suis, Amé
dico vobis, quia diues difficilè intrabit
in regnum cælorum. 24 Et iterum dico
vobis, [b] facilius est camelum per foramen
acus trásire, quàm diuitem intrare in re-
gnum cælorum. 25 Auditis autem his,
discipuli mirabátur valdè, dicétes, Quis
ergo poterit saluus esse? 26 Aspiciens au-
tem Iesus, dixit illis, Apud homines hoc
D impossibile est: [c] apud Deum autem om-
Mar. 10. d. 28 nia possibilia sunt. 27 Tunc respondés
Luc. 18. d. 28. Petrus, dixit ei, [d] Ecce nos reliquimus
omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit
nobis? 28 Iesus autem dixit illis, Amen
dico vobis, quòd vos qui secuti estis me,
[e] in regeneratione cùm sederit filius ho-
I minis

a *Veni sequere me.*] Si sequeretur, non solùm esset discipulus communis, sed consummatus, atque adeò expeditissimus ad sequendum vitæ ducem & auctorem.

b *Facilius est camelum per foramen.*] Habent linguæ omnes suas prouerbiales orationes ad impossibilitaté vel summam difficultatem significandam. vt, Antè leues ergo pascentur in æthere cerui. Hæc oratio, *Facilius est camelum per foramen acus transire*, vsitatissima erat apud Iudæos illo tempore, eademque à commétatoribus librorũ Misnaioth frequentissimè vsurpatur. Vox autem *camelus*, camelum animal significat: & *acus*, acum qua cõsuimus. Facilius est, inquit, hominibus camelum inferre per foramen acus, quàm hominé, qui sibi in diuitiarum copia & vsu, honorem, opportunitatem, commoditatesque vitæ constituit, atque sine his non bene posse viuere existimat, intrare in regnum cælorum, vbi videt eos qui intrant, aut eiusmodi carere diuitiis, aut non vt suis, sed vt communibus vti. Hac enim conditione sunt illi, qui etiã in terris agentes in regnum cælorum recepti sunt. Itaque hoc etiam nocent diuitiæ, quòd decipiunt possidentem. aliterque illi de se deque regno cælorũ suadent, quàm veritas postulet.

c *Apud Deũ autem omnia possibilia sunt.*] Deus enim & docere & monere, & multis modis atque exemplis instruere hominem potest, & allicere atque aduocare ad veram æstimationem, cùm diuitiarum mundi, tum verò conditionis illius, quam filij regni ferunt.

d *Ecce nos reliquimus omnia.*] Reipsa reliquerunt quidquid habuerant, affectu reliquerunt cogitationem & spé omnem terrenarum diuitiarum, quæ nemini vel egentissimo exigua esse solet.

e *In regeneratione.*] Apostoli fide & spe, vt multi ex nobis, ferebantur ad pollicitationes regni per Euangelium factas: sed tamen earum pollicitationum dona nondum obtinebant aut possidebant, ideò non satis cognoscere poterant eorum donorum magnitudinem. Cognouerunt autem in regeneratione, cùm regenerati re & effectu à Christo spiritu promissionis sancto experti sunt, quæ sit longitudo, latitudo & profunditas donorum Dei, & consolationis, qui consolatur suos in omni tempore & euentu, ita vt nihil illis desit eorum quæ ad vitam & pietatem pertinent. Constet etiam animus ad ferendam omnem temporis oportunitatem vel importunitatem sapientissimus & fortissimus: adsit quoque diuina prouidentia, quæ etiam in rebus ad corporalem vitam verè necessariis & oportunis prospiciendis & suppeditandis nunquam desit, idque centies, imò millies millies, si opus fuerit, toties superuacaneis reiectis rebus, quæ potius impedimenta quàm commoda dici debent. Hæc autem commoditates tanquam additamenta erunt iis qui Christum sequuntur: magna tamen erunt & oportunissima, sed illud summum erit, quòd vitam æternam possidebunt, hæreditate à Deo accepta per Christum caput Ecclesiæ legitimum hæredem, cuius facti erunt membra vera Spiritu sancto in illos immisso, qui est pignus hæreditatis eorum. Illud prætereà eximium continget noui Testamenti hominibus, qui Christum secuti assecutique fuerint ex Dei dono & misericordia, quòd illi erunt primi omnium testes huius beneficij à Deo anteà promissi, & iam hominibus præstiti. Sed hæc ratio in proximo capite exactius exponitur. & nobis erit aliàs fusius explicanda, Deo id prospiciente.

minis in sede maiestatis suæ, sedebitis & Luc.22.d.30.
vos super sedes duodecim, iudicantes
duodecim tribus Israel. 29 Et omnis
qui reliquerit domum, vel fratres, aut
sorores, aut patrem, aut matrẽ, aut vxo-
rem, aut filios, aut agros propter nomen
meum: centuplum accipiet, & vitam æ-
ternam possidebit. 30 [f] Multi autẽ erunt Inf.20.b.16. Mar.10.c.31 Luc.13.f.30.
primi, nouissimi: & nouissimi primi.

CAP. XX.

Simile [a] est * regnum cælorũ homini pa- * enim 2 MS.C.S.
trifamiliâs, [b] qui exiit primo manè cõ- A
ducere operarios in vineã suam. 2 Con-
uentione autem facta cum operariis ex
denario diurno, misit eos in vineam suã.
3 Et egressus [c] circa horam tertiam, vidit
alios stantes in foro otiosos, 4 & dixit il-
lis, Ite & vos in vineam *: & quod iustũ * meam. MS Hier.cq.
fuerit, dabo vobis. 5 Illi autem abierũt.
Iterum autem exiit circa sextam & no-
nam horam: & fecit similiter. 6 Circa
vndecimam verò exiit, & inuênit alios
stantes, & dicit illis, Quid hîc statis tota
die otiosi? 7 Dicunt ei, Quia nemo nos
conduxit.

f *Multi erunt primi.*] Hunc locum si ad Græci & Latini exemplaris normã rectè dispunxerimus, iam facilè ex superiori annotatione explicabimus. Est autem hæc loci huius sententia, cùm de vita æterna ab iis qui mundo & mũdi commoditatibus propter Christum renunitant, obtinenda, mentio facta fuerit, animantur noui Testamenti homines, vt Christum eò alacrius quærant & sequantur, quòd ipsis etiã in hac vita, paratum sit illud maximum Dei donum æternæ vitæ, non solùm fide & spe, vt antiqui olim sancti habuerunt, re autem ipsa post hãc mortalem corporis vitam, Christi morte & resurrectione cõparatũ adepti sunt. Quidã etiam ex Christianis nostrorum temporum non alio modo quàm ab antiquis illis hoc donũ obtineri posse putant, hoc est, in hac vita per fidem tantùm, post mortem verò re ipsa & possessione: sed hi magnificentius sentirent de Testamenti noui hominibus, si scirent virtutem Dei & donum eius, & scripturas quas iactãt sibi notissimas. Hîc autem hæc ratio omnis à Christo exponitur apertissimè, dicente, *Quòd multi erunt primi* & quanquam fuerint primi & multi, tamen erunt nouissimi in recipiendo vitæ æternæ præmio namque illos tempore præibunt nouissimi, id est, noui Testamenti credentes & obedientes.

CAP. XX.

a *Simile est regnum.*] Quod ad hanc rationem præmij & mercedis spectat, cùm agitur de spiritu illo sanctificationis, quem qui obtinent à Deo, ciues sanctorum dicuntur & domestici Dei, atque regni cælorum filij, non solùm fide & spe, sed rei veritate ac possessione vsuque ipso. Collatis noui cum veteris testamenti cultoribus fidelibus, ita res habet. Similitudinis arcana explicatio illa est.

b Deus constituto iam mundo, ac promissione salutis facta, ecclesiam suã construxit, quam vineę nomine & similitudine sacræ significant literæ. ad eam excolendam operarios vocauit quotquot inuenit, qui suæ vocationi credere & parere voluerunt. à tempore igitur Adæ vsque ad Noë ætatem fuêre operarij, quibus fidei & pietatis exercendę præmium diuina liberalitate benignissimè est constitutum. Exiit autem Adam vt operaretur terram de qua assumptus est. huc pertinet illud mysterium à Mose satis adnotatum. Exierunt etiam omnes qui ab Adam vsque ad Noë pietatem coluerunt.

c *Circa horam tertiam.*] A salute ex diluuio restituta vsque ad Abrahamum hora tertia huius diei mundi enumeratur. hoc tempore gentilitas viguit, nondum erat lex, stabant homines in mundo ἀργοί. sed cùm cognouissent Deum, qui illos ad virtutis cultum vocaret, humanam imperfectionem Dei auxilio & gratia indigere, ipsi etiam sine lege, partim inspirationibus arcanis, partim vocatione Dei adducti, colebant etiã vineam. hi fuêre Noë atque illum imitati filij omnes pij, quicunque vsque ad Abrahã fuerunt. Horam sextam ab Abrahã vsque ad Mosem interpretamur. Horã verò nonã & decimã à Mose vsque ad Euangelij lucẽ, quæ vndecima hora est, hoc est, seculorũ omnium antecedentium finis, vt D. Paulus docet. Hoc tempore illi etiam vocati sunt, qui per totam diem otiosi fuerant in mundo, id est, gentes, qui sine promissione, sine lege, sine Deo viuebant, alienati à vero pietatis cultu, cuiusmodi multæ nationes à diluuij temporibus in errore & tenebris perseuerauerant. Multæ etiam oues ex domo Israël perierant: hos vocauit Dominus per Euangelium: & omnes qui hoc tempore crediderunt, & obedierũt, siue ex Iudæis, siue ex gentibus, ad eandem referuntur horam vndecimam, id est, ad sæculorum finem.

conduxit. Dicit illis, Ite & vos in vineã*.
8 [d] Cùm serò autem factum esset, dicit
dominus vineæ [e] procuratori suo, Voca
B operarios, & redde illis mercedem, inci-
piens à nouissimis vsque ad primos.
9 Cùm venissent ergo qui circa vndeci-
mam horam venerant, acceperunt sin-
gulos denarios. 10 [f] Venientes autem &
primi, arbitrati sunt quòd plus essent ac-
cepturi: acceperunt autem & ipsi singu-
los denarios. 11 Et accipientes murmu-
rabant aduersus patremfamiliâs, 12 di-
centes, Hi nouissimi vna hora fecerunt:
& pares illos nobis fecisti qui portauimus
pondus diei & æstus. 13 At ille respon-
dens, vni eorum dixit, Amice, non facio
tibi iniuriam: nónne ex denario conue-
nisti mecum? 14 Tolle quod tuum est,
& vade: volo autem & huic nouissimo
dare sicut & tibi. 15 Aut non licet mihi
quod volo, facere? an oculus tuus ne-
quam est quia ego bonus sum? 16 Sic
erunt nouissimi, primi: & primi, no-
uissimi. [g] Multi enim sunt vocati: pauci

* meam Ms. eq. *Adduntur hic quoque c. et s. Et, quod iustum fuerit, accipietis.*

Sup. 19. d. 30. Marc. 10. e. 38 Luc. 13. f. 31.

d *Cùm serò autem factum.*] Finitis iam sæculis omnibus, quibus negotium vineæ constituendæ & omnino perficiendæ absolutum erat. namque temporum integra ratio non antè perfecta atque consummata fuit, quàm Christus sacrificium sui Deo obtulisset. tunc sæculorum expectatio omnis, & vaticiniorum oracula consummata sunt.

e *Procuratori suo.*] Filius Dei Christus Dei patris procurator est, per quem maxima & pretiosissima nobis promissa donata sunt, ait D. Petrus, In quo omnia, & per quem omnia. Hic vitæ æternæ denarium, hoc est, sui & patris cognitionem inenarrabilem, etiã in carne existentibus noui Testamenti hominibus, non paucis qui in vinea operam suam posuerunt, per Spiritum sanctum, quem in illos effudit, mercedem à patre constitutam reddidit, vt Apostolis & aliis sanctis ante dormitionem.

f *Venientes autem & primi.*] Quod de querela & murmuratione hic depingit Magister, ad similitudinẽ ipsam referendum est, non ad significationem similitudinis. in similitudine enim, vt vinea, vt paterfamiliâs, vt horæ, &c. ex communi vsu & consuetudine sumuntur: ita etiam operarij, qui quòd homines erant è medio vulgo, inuidere poterant iis qui meliore cõditione fuissent affecti, vt ferè semper accidit. In re autem per similitudinem significata, referenda est oratio ad Christi propositum: id autem fuerat ostendere singularem Dei gratiam, benignitatem & misericordiam erga noui Testamenti homines, qui cùm postremi venissent, primi omnium denariũ acceperint, & testimonium reddiderint diuinæ veritatis erga eos qui sibi credere obedireque voluerint; quam gratiam & si non inuidere sancti veteris Testamenti nostri temporis sanctis possint, eo quòd sancti sint, & à vitio in altero sæculo alieni, tamen admirari potiorem conditionem horum sanctorũ possunt, atq; agnoscere diuinam erga eos liberalitatem, & singularem electionem in hac parte, & arguere ac reprehendere desidiam, ingratitudinem & malitiam eorum qui in hanc auream ætatem inciderint, si tantum Dei beneficium cognoscentes, tamen vocantis voluntatem sequi, atque postulatam operam in vinea ponere neglexerint. Itaque ex hoc loco probatur Dei misericordia in vocandis omnibus, eiusdem fides & veritas in mercede omnibus reddenda, singularis gratia & electio in noui Testamenti hominibus hoc beneficio primùm afficiendis. Non enim facit iniuriam primis, cùm illis reddat quod promisit; facit autem benignitatem, vt ita loquamur, singularem, quòd aliis tantundem reddat, idque iustum ipsis reddere ipse constituerit, etiamsi illis non exposuerit adeò clarè atque aliis primis. facit etiam liberalitatem singularem, quòd his primùm reddat, hoc est, ab his incipiat. aliquos enim oportuit esse primos. quòd nouissimos primos esse voluerit in accipienda mercede, electionis liberæ fuit, & cuiusdam singularis gratiæ, vt diximus, atque bonitatis diuinæ, qui cùm erga illos vocandos misericordem, præmio afficiendos, iustum se præbuerit; erga hos etiam vocandos misericordem præmio afficiendos, iustum quoque ex proposito consilioque suo, aliis verò anteponendos misericordissimum atque benignissimum sese ostenderit. hoc est quod paterfamiliâs dicebat, *Quia ego bonus sum?*

g *Multi enim sunt vocati.*] Ab initio mundi ad finem vsque multi vocati sunt ad vineam, proposita vitæ æternæ mercede ex misericordia vocantis, & amore erga genus humanum. sed ex omnibus qui vocati sunt (sunt autem multi vocati qui vocanti paruerunt, & in promissionis spe & fide, erga vocantis benignitatem iniunctam sibi operam subierunt) ex iis, inquam, multis

pauci nimirum ex ea portione quæ ad vndecimam horam vocata est, electi sunt, vt viuum & verum testimonium darent in terris misericordiæ illius maximæ atque veritatis cõstantissimæ Dei, de qua scriptum est, Vos testes mei, dicit Dominus, & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipse sum (qui promiseram) ecce adsum. Itaque hæc electio ad singularem gratiam hominibus noui Testamenti factam refertur. Vocatio ad omnes vocatos & vocationi audientes, quibus satisfactum etiam est abundè.

verò electi. 17 a Et ascendens Iesus Iero- *Inf. 22. b. 14.*
solymam, assumpsit duodecim discipu- *Mar. 10. e. 32.* *Luc. 18. f. 31*
los secretò, & ait illis, 18 Ecce ascẽdimus C
Ierosolymam, & filius hominis tradetur
principibus sacerdotum & Scribis, &
condemnabunt eum morte, 19 & tradẽt
eum Gentibus ad illudendum & flagel-
landum, & crucifigendum, & tertia die
resurget. 20 b Tunc accessit ad eum ma- *Mar. 10. f. 35*
ter filiorum Zebedæi cum filiis suis, ad-
orans & petens aliquid ab eo. 21 Qui
dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic vt sedeant
hi duo filij mei, vnus c ad dexteram tuam,
& vnus ad sinistram in regno tuo.
22 Respondens autem Iesus, dixit, Nesci-
tis quid petatis. d Potestis bibere calicem
quem ego bibiturus sum? Dicũt ei, Pos-
sumus.

a *Et ascendens Iesus Ierosolymam.*] Confirmat discipulorum animos ad spem regni obtinendi post suum illud certamen iam sæpius prædictum, & ad expectationem resurrectionis suæ breui successuræ post mortem; simul & fidẽ ipsorum vtpote tũc infirmorum munit aduersus tentationem & scandalũ, prædictione repetita totius certaminis per singulas partes sibi cogniti ipsisq; expositi.

b *Tunc accessit ad eum.*] Duo illi discipuli matrem submiserunt, quæ materno affectu & necessitudinis cum Iesu auctoritate ambitiosè peteret id quod nec ipsa nec illi sciebant: nimirum auctoritatem ac dignitatem ipsi Iesu proximam in regno; quod quanquam sæpè Iesus cælorum appellasset, tamen illi priuatum aliquod regnum terrenum somniabant ambitioso gentium ac mũdi more maiestate illustre. ideò dicebat mater, *In regno tuo.* & illi apud Marcum dicebant, *In gloria tua.*

c *Ad dexteram, &c.*] Lege nostrum librum De actione, quem inscripsimus Ieremiam.

d *Potestis bibere calicem.*] Perperam institutam petitionem redarguens corrigit Iesus, ostenditque, siue de rebus cælestibus agatur, vt agi oportuerat ab illis fratribus; siue de terrenis, non sapienter agere eos qui publica munia & ministeria ambiunt, perinde ac si ipsi sciant quantum præstare efficereque possint. satis enim est vt se quisq; virum bonum & integrum sanctumque esse velit & curet, atque hanc cogitationem, curam, hocque studium, hanc adeò contentionem exigat à singulis hominibus, quantum ad propriam vniuscuiusque virtutem ac sanctitudinem obtinendam facit. Cætera verò quæ ad ministeriorum & ministrorum electionem spectant, Deo permittenda sunt, & superiorum iudicio atque electioni, quibus cura est dispicere quinam cui muneri idonei esse videantur. Hoc commune documentum in genere indicauit Iesus, significans duobus fratribus non rectè conceptum fuisse votum rei ad suam curam non pertinentis, nulla mentione facta eius rei, quam maximè ipsis curari expediebat. Namque illud illis imprimis optandum fuerat, vt Iesu ipsi, quem regem futurum sperabant, quàm simillimi efficerentur: quòd si tales euaderent, inde eueniret vt Deo essent gratissimi: ex illa autem Dei gratia quid sibi maximè conueniret, quid muneris, oneris, dignitatis, auctoritatis esset subeundum, prospectum iri sperare poterant. Hoc igitur illos monet Iesus, vt imprimis illud petant, atque ad id sese parent & animent, vt possint bibere calicem quem bibiturus sit ipse, id est, vt socij fiant passionum, certaminis, & mortis suæ: ex qua societate passionum consequutura etiam erat societas resurrectionis. Hoc aliàs significauerat Iesus, cùm de cruce vnicuique tollenda verba fecerat. illi verò non satis hæc mysteria capiebant, quanquam rudìter admodum se id capere & cupere iactarent, *Possumus*, inquiunt: id est, parati sumus ad eam rem, & prompto animo id cupimus. Nec tamen satis quæ dicerent & affirmarent intelligebant, sed de ea re quam ipse Iesus illis omnibusque discipulis obedientibus sibi comparare adornabat, illis pollicetur. *Calicem* (inquit) *meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram non est meum dare vobis*, cognationis aut necessitudinis gratia. Certa ratio decreta est à Patre meo eorum quibus ministeria parantur credenda. ipse enim eligit ad hæc ministeria quos vult pro consilij sui ratione. Itaque à sua salute & redemptione nemo per Christum excluditur, nisi is qui sua culpa sese excluserit. Communis enim est vocatio hominum ad salutem, si illi vocanti Deo credere obedireque voluerint. Electio verò ad ministeria non est promiscua omnibus; nec singulorum voluntatem, sed Dei consilium sequitur. Ita Iesus dicebat Apostolis alio in loco, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, vt eatis & fructum afferatis.*

sumus. 23 Ait illis, Calicem quidem
meum bibetis: sedere autem ad dexterã
*vel μου meam "&' sinistram, non est meum dare
vobis: sed quibus paratum est à patre
Mar.10.f.41 meo. 24 Et audientes decem, indignati
Luc.22.c.25 sunt de duobus fratribus. 25 e Iesus au-
tem vocauit eos ad se: & ait, f Scitis quia
D principes gentium dominantur eorum:
& qui maiores sunt, potestatem exercent
in eos. 26 g Non ita erit inter vos. sed
quicunque voluerit inter vos maior fieri,
sit vester minister: 27 & qui voluerit in-
ter vos primus esse, erit vester seruus.
Phil.2.a.7. 28 Sicut filius hominis non venit mini-
strari, sed ministrare, & dare animam
suam redemptionem pro multis. 29 Et
Mar.10.g.46 Luc.18.f.35. egredientibus illis ab Iericho, secuta est
eum turba multa: 30 & ecce duo cęci se-
dentes secus viam, audierunt quia Iesus
transiret: & clamauerunt, dicentes, Do-
mine, miserere nostri, fili Dauid. 31 Tur-
ba autem increpabat eos vt tacerēt. At
illi magis clamabant, dicentes, Domine,
miserere nostri, fili Dauid. 32 Et stetit
Iesus, & vocauit eos, & ait, Quid vultis
vt faciam vobis? 33 Dicunt illi, Domi-
ne, vt aperiantur oculi nostri. 34 Mi-
sertus autem eorum Iesus, tetigit oculos
eorum. Et confestim viderunt, & secuti
sunt eum.

CAP. XXI.

Mar.11.a.1. Luc.19.d.29. ET cùm appropinquassent Ierosoly-
mis, & venissent Beth-phage ad Mõ-

e *Iesus autem vocauit eos.*] Decem Apostolos ægrè ferentes duorum fratrum ambitiosam petitionem, vocauit Iesus ad se, vt proposita sui ministerij & reipublicæ administrationis ratione, ab omni ambitione aliena, mitigaret ac reconciliaret.

f *Scitis quia principes.*] Vos ideò ægrè fertis istorum petitionem, quia vobis finxistis monarchiam aliquam à me instituendam, similem gentium regnis & tyrannidi. qui enim gentibus præsunt, non proponunt sibi eorum quibus præsunt vtilitatem & commoditatem, vt totius ministerij sui scopum, sed seipsos proponunt suamque ambitionem, cui seruire alios cogunt, tum legibus, tum vi. Atque ita principes viri dominantur in gentes ipsas, quarum principes sunt constituti. inter principes verò ipsos qui magni sunt, auctoritate vtũtur etiam in alios principes qui nõ ita edito gradu sunt, adeò vt principatus & magnitudo, dignitas & amplitudo ex dominandi & imperandi auctoritate definita ab illis non aliam mensuram, quàm imperandi facultatem habeat: & cùm hoc sciatis, existimatis vos ad hanc normam fore iudices, quòd me promittente accepertis vos sessuros super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel. itaque iam vobis fingitis Israelis tribus vestro imperio fore subiiciendas, ad ambitiosæ maiestatis & auctoritatis exercendæ materiam. atque ideo cùm videritis hos duos de dextero ac sinistro loco agentes, iniquo animo fertis, quòd iam illi vobis præferri cupiant, atque ex consequenti imperare. Sed cũ intellexeritis meam instituendæ reip. rationem, tantum abest vt illis inuideatis expetitum locum, vt misereri etiam possitis, vtpote minimè scientibus quid petierint.

g *Non ita erit inter vos.*] Præstantiæ ratio non ad commoditatem personæ ipsius, sed ad laborem potius, diligentiam, curam & sedulitatem referenda est. ita vt quicunque voluerit inter vos maior fieri, esse debeat, & sit vester minister: & qui primus omnium id petat, quamuis non intelligat, vt sit seruus vester. Non ergo debetis illis irasci quòd petierint, id quod si obtinerent, illis esset magni laboris & negotij, vobis verò honoris & commodi causa. Eius autem rei exemplũ statuo in me, qui huius regni summus princeps à vobis credor, & tamen perpetuus & laboriosissimus omniũ minister sum, atque aliorũ vtilitatis causa meipsum vsque ad mortem omnibus laboribus impendo. Igitur qui proximus mihi esse vult, ad mei imitationẽ sese comparare, atque quàm proximè accedere velle profitetur.

tem olìueti, tunc Iesus misit duos disci-
pulos, [2] dicẽs eis, Ite in castellum quod
contra vos est, & statim inuenietis asinã
alligatam & pullum cum ea: soluite, &
adducite mihi: [3] & si quis vobis aliquid
dixerit, [a] dicite, quia Dominus his opus
habet: & confestim dimittet eos. [4] Hoc
autem factum est vt adimpleretur quod
dictum est per prophetam, dicentem,
[5] Dicite filiæ Sion, [b] Ecce rex tuus venit Isa.62.e.11.
tibi mansuetus, & sedens super asinam Zach.9.b.9. Ioh.12.b.15.
& [c] pullum filium subiugalis. [6] Euntes
autem discipuli, fecerunt sicut præcepit
illis Iesus. [7] Et adduxerunt asinam &
pullum: & imposuerunt super [*] eos ve- * eum MS.s. sed contradicio.
stimenta sua, & eum desuper sedere fe-
cerunt. [8] Plurima autem turba [d] strauc-
runt vestimenta sua in via: alij autem cę-
debant ramos de arboribus, & sternebãt
in via: [9] turbæ autem quæ præcedebant
& quæ sequebantur, clamabant, dicẽtes,
[e] Hosanna filio Dauid: benedictus qui Ps.117.d.26.
venit in nomine Domini: hosanna, in al- Marc.11.b.9. Luc.19.f.38.
tissimis. [10] Et cùm intrasset Ierosolymã,
[f] commota est vniuersa ciuitas, dicens,
Quis est hic? [11] Populi autem dicebant,
Hic est Iesus propheta, à Nazareth Gali-
lææ. [12] Et intrauit Iesus [g] in templum Dei, Mar.11.b.15. Ioh.2.c.14.
& eiiciebat omnes [h] vendentes & emẽtes
in tem-

CAP. XXI.

a *Dicite quia Dominus his opus habet.*] Diuina auctoritas hac ratione asseritur Christo regi. ostenditur autem cuiusmodi regni rex ille sit, videlicet non terreni: rerum enim terrenarum nihil ille possidebat, auctoritatem autem exercebat pullo ad breuem vsum postulato, idque commodato: ex quo tamen nihil incommodi alijs afferretur; nam pullus nulli adhuc vsui fuerat, vt carere etiam illa hora possessor posset.

b *Ecce rex tuus.*] Tantum illa vectio Christi ad hoc sequebat, vt cõspicuus cunctisque cognoscendus ille ingrederetur; seque esse eum ostenderet, quem & qualem oracula prædixerant, obseruandumque significauerant.

c *Pullũ filium subiugalis.*] Hebraismus est, quo significatur pullus nondũ separatus à matre ad vsum aliquem, nec domitus vt sessorem antea passus. ita vt qui primus in illo insidens venerit, is sit quem oracula indicauerant, nec alius pro eo supponi accipique possit. Quanquam enim asina cum pullo adducta sit, tamen Iesus pullo soli insedit, vt alij Euãgelistæ narrant. & pullus indomitus composito gressu viam confecit, vt hac etiam parte miraculũ esset, quod veritatem vaticinio consonam indicaret.

d *Strauerunt vestimenta sua.*] Lege librum nostrum De actione siue Ieremiam inscriptum.

e *Hosiaglnah.*] Spiritu sancto impulsi hominum animi, carmen occinebant editum regni Dauidis gratia, in plausum & bonam precationem perpetuitatis & faustitatis regno & regi cupitę.

f *Commota est vniuersa ciuitas.*] Hoc fuerat consilium Dei, vt Iesus propheta cognitus à multis, auditus a plurimis, nunc regio plausu salutatus regni Dauidici Rex in nomine Domini ingressus publicè agnosceretur, de quo vt hoc iam implebatur, cætera etiam quę scripta erant, expectari, obseruari, impletaque agnosci oportebat.

g *In templum Dei*] Quia in nomine Domini veniebat Iesus Propheta & Rex agnitus & exceptus, ministerium suum exercere cœpit, auctoritate regia eiiciens eos, qui ex templo Dei speluncam latronum fecerant: & prophetico etiam more atque officio voluntatem Dei declarat, additque facti sui rationem ex diuinis scriptis.

h *Vendentes & ementes.*] Mos fuerat vt venientes in templum aliquid afferrẽt sacrificij causa: is mos partim Leuiticæ legis instituto, partim vsu & consuetudine obtinuerat, vt frequẽtior esset quàm olim fuerat. sed quia multi peregrè venientes non poterant commodè pecora, columbas, & farra, aliamque sacrificiorum materiam secum afferre, Scribarum disciplina & interpretatione constitutum erat, vt si quis in suo loco venderet ouem, bouem, triticum, &c. quod ex lege vel ex voto offerre debebat, posset Hierosolymis ex eadem pecunia, aut aliquanto maiori

argento similem materiã emere & offerre, idque existimaretur perinde valere ac si ex proprio agro aut fundo allatum esset. Id decretum & oblationum adauxit numerum, & huiusmodi rerum venditoribus, ad auaritiam & lucrum commoditates attulit maximas. Non enim satis oportuna ad mercatum visa sunt fora publica, plateæ & compita ac macella, cæteraque vrbis loca; sed in ipsa templi atria negotiatio est inducta vsque ad manifestam profanationem. Quod autem de mensis numulariorum hîc indicatur, sic habet: Quædam ex his quæ offerebantur minoris constabant, quædam pluris: deinde quædam in certa monetæ specie offerebantur, partim ex institutione antiqua, partim ex traditione. Vt ergo nulla esset quæ oblationum frequentiam impedire possit difficultas, Seniorum interpretatione sancitum est, vt vnusquisque ex suo loco deferret nummos vel argenteos, vel aureos, vel cusos vel non cusos, pro singulorum commoditate. essent autem Hierosolymis mensæ & mensarij, à quibus permutatione accipi posset nummorum genus, quo ex lege vel traditione vti oporteret. Hæc omnia sunt expresse tradita in lib. Misnaioth, vt aliás sigillatim exponemus.

in templo, & mensas numulariorum, &
cathedras vẽdentium columbas euertit:
Deu.14.d.25 Luc.19.g.45. 13 & dicit eis, Scriptum est, Domus mea,
Isa.56.a.7. Ier.7.b.11. domus orationis vocabitur: vos autem
Mar.11.c.18 Luc.19.g.47 fecistis illam speluncam latronum. 14 Et
accesserũt ad eum cæci, & claudi in tem-
plo: & sanauit eos. 15 a Videntes autem
principes sacerdotum & Scribæ mirabi-
B lia quæ fecit, & pueros clamãtes in tem-
plo, & dicentes, Hosanna filio Dauid: in-
dignati sunt, 16 & dixerũt ei, Audis quid
isti dicunt? Iesus autem dixit eis, b Vtique.
Psal.8.a.3. nũquam legistis, Quia ex ore infantium
& lactentium perfecisti laudem? 17 Et
relictis illis, abiit foras extra Ciuitatem
in c Bethaniã: d ibique mansit. 18 e Manè
autem reuertens in Ciuitatem, esuriit.
Mar.11.b.13 19 f Et videns fici arborem vnam secus
viam, venit ad eam: & nihil inuênit in ea
nisi

a *Videntes autem princ. sacerd.*] Mirabilia à Iesu facta fuerunt, tum quòd tanta auctoritate & efficientia negociatores omnes templo eiecerit, tum etiam quòd aliorum operum exempla in téplo ediderit, quæ propriè ad tépli sanctitatem pertinebant, cuiusmodi erant curationes & sanationes; quæ cùm diuina virtute profectæ essent, idque in templo, fidem faciebant, illam expulsionem negotiatorum, & illam sanctificationem & exercitationem pietatis, gratam esse Deo. His accedebant voces puerorũ, qui diuino impulsu excitati, acclamabant illam sacram precàtionem, idque in templo, vbi pueri nõ solent clamare, nisi excitati; ita vt illa acclamatio plausus quidam esset regis regnum ineuntis, & probatio atque celebratio rerum gestarum, hoc est, mali expulsi, & boni asserti. est enim hoc regis officium.

b *Vtique. nunquam legistis.*] Manifestè docet Iesus pueros illos, vt simplicissimos, & ab omni prauo affectu alienos, impulsos esse diuinitus ad acclamandum sibi, testandumque se esse regem filium Dauid, qui venisset in nomine Domini. solenne enim esse Deo huiusmodi testibus suam laudem manifestare & probare, inimicis suis & improbis hominibus vel inuitis, idque diuino etiam scripturæ sacræ testimonio ostendit.

c *Bethania.*] Castellum erat ad radices montis oliuarum ad Orienté Hierosolymorum, paucis domibus frequens, in quibus domus etiam Simonis leprosi erat, ad quem aliquando diuertit Iesus. illinc arbitramur fuisse deductum pullum asinæ.

d *Ibique mansit.*] Illa nocte diuersatus est, vt occasionem auferret suis aduersariis cogitandi & suspicandi se tanto plausu exceptum à ciuibus velle moliri aliquid noctu, aut agere cum illis occultè de occupanda vrbe, aut regno terreno ineundo, cuiusmodi vana multa in mentem veniebãt illis hominibus. quidquid enim ille faciebat, palam & in media luce faciebat, ostendens omni exemplo suum regnum non esse ex hoc mundo.

e *Manè autem.*] Summo diluculo redit Iesus in vrbem, magna cura præstandi muneris sibi à Deo commissi: adeò vt pridie non cœnauerit, perpetua, vt solebat, oratione & precatione occupatus. Oportet enim tam frugalem diu ieiunum permansisse, qui sic tempestiuè esuriret.

f *Videns fici arborẽ.*] Typum esse voluit Iesus illam ficũ Iudaici populi, quem tandiu Deus expectarat, colendum, fouendumque curauerat, & tamen quo tempore gratum fructum petere ab illo oportuit, ipse idem veniens non inuenit: neque aliud quàm folia, nudam & ieiunam religionis speciem omni pietatis veræ virtute carentem. Non enim hoc loco res ipsa in se, sed in significatione est consideranda. Nihil enim culpæ aut vitij in illa ficu naturali erat: non enim erat tempus ficuum, vt Marcus ait. Martius enim mensis erat.

nisi folia tantùm: & ait illi, a Nunquam
ex te fructus nascatur in sempiternum.
Et arefacta est continuò ficulnea. 20 b Et
videntes discipuli, mirati sunt, dicentes, Mar. 11. c. 20
Quomodo continuò aruit? 21 Respon-
dens autem Iesus, ait eis, Amen dico vo-
bis, c si habueritis fidem, & non hæsita-
ueritis, non solùm de ficulnea facietis,
sed & si monti huic dixeritis, "Tolle' & " Tollere o. v. " iactare e.
"iacta te' in mare: fiet. 22 d Et omnia Sup. 7. a. 7. Mar. 11. c. 24
quęcunque petieritis in oratione creden- Ioh. 15. b. 7. 1 Ioh. 3. d. 22.
tes, accipietis. 23 Et cùm venisset in tē-
plum, accesserunt ad eum docentē prin-
cipes sacerdotum & seniores populi, di-
cētes, e In qua potestate hæc facis? Et quis Mar. 11. d. 28 Luc. 20. a. 1.
tibi dedit hanc potestatem? 24 Respon- C
dens Iesus dixit eis, f Interrogabo vos &
ego vnum sermonem: quem si dixeritis
mihi, & ego vobis dicam in qua potesta-
te hæc facio. 25 Baptismus Iohānis, vn-
de erat? è cælo, an ex hominibus? At illi
cogitabant inter se, dicentes, 26 Si dixe-
rimus, è cælo, dicet nobis, f Quare ergo
non credidistis illi? Si autem dixerimus,
ex hominibus: timemus turbam. omnes Sup. 14. a. 5.
enim "habent' Iohannem sicut prophe- " habebant usq. Hier.
tam. 27 Et respondentes Iesu, dixerunt, Mar. 6. c. 20.
Nescimus. Ait illis & ipse, Nec ego dico
vobis

a *Nunquam ex te fructus nasc. in semp.*] Diuini iudicij sententia synagoga illa deuota à Iesu fuit, atque perpetuę sterilitatis damnata, vt nihil operis iam posthac ex illa in illo statu extare posset, quod Deo gratū acceptumque foret, ad salutisque vsum conferret. Fuit autem hæc imago rei non multos post dies efficiendæ. Non enim ex illo die reprobata statim fuit synagoga, quāquam iam ægrotabat morti proxima: reprobata autem & arefacta fuit omnino pauld postquā Spiritus sanctus à Christo publicè missus est in discipulos. sed hoc exemplo re ipsa ostenso, & aliis pluribus orationibus, sermonibus & actionibus calamitatem Iudęis impendentem denuntiabat Iesus, idque summo studio eos ad sanam mentem reuocandi.

b *Et videntes discipuli.*] Altera die viderunt discipuli ficum arefactam, & mirati sunt tam celerem à radicibus imis arefactionem.

c *Si habueritis fidem.*] Fides Dei est quam commendat hoc loco Christus, vt Marcus definit. Est autem fides Dei ea quæ per Spiritum sanctum augetur iis qui Christi membra facti sunt Dei dono. hanc qui habent, in nomine Christi orare & petere possunt, quia Christum in se habent.

d *Et omnia quæ petieritis.*] Credentes hac fide amplificata, agnoscunt quid & quando petendum sit. quam ob rē semper impetrant.

e *In qua potestate.*] Coniunctam doctrinam cum munere, vetandi, prohibendi, interdicendi, nimiam licentiam interpretatur illud concilium quod sibi arrogabat auctoritatē omnem in rebus ad religionem pertinentibus. tentátque seditionis Iesum notare huiusmodi argumēto: Omnis auctoritas ministerij vel à Deo est, vel ab ordinariis & legitimè præpositis hominibus: oportet igitur vt tu indices ex vtranam parte auctoritatem istam obtinueris: illorum illa erat calliditas. Si dixerit, à Deo, semper obiectum est illum non dedisse signum de cælo. ab hominibus non dicet, quia nobis, qui præpositi sumus, inuitis & nolentibus hæc facit.

f *Interrogabo ego & vos.*] Iesu sapientia callidos in calliditate sua capit. Nulla commodior ratio est ad eludendos calumniatores & sophistas, eorúmque redarguendā fraudem, quàm vt argumentationi argumentatio opponatur eiusdem omnino formæ, sed argumenti irrefragabilis & materiæ plausibilis.

f *Quare ergo non credidistis illi?*] Quòd si illi crederetis, non opus esset rogare in qua potestate hæc facio: nam ille testimonium perhibuit de me. Iohannes profitebatur doctrinam pœnitentiæ, denunciabat remissionem peccatorum per Christum, baptizabat in professionem & testimonium proximi, instantisque baptismi Spiritus sancti: hæc noua erant illa ætate: & nullum signum fecit Iohannes, & tamen creditum est illi, & nemo illum prohibuit ex isto concilio.

vobis in qua poteſtate hęc facio. 28 Quid
autem vobis videtur? [a] Homo quidã ha-
bebat duos filios: & accedens ad primũ,
dixit, Fili, vade hodie operare in vinea
mea. 29 Ille autem reſpondens, ait, No-
lo. Poſteà autẽ pœnitentia motus, abiit.
30 Accedens autem ad alterum, dixit ſi-
militer. At ille reſpondens, ait, Eo' do-
mine. & non iuit. 31 quis ex duobus fe-
cit voluntatẽ patris? Dicunt ei, Primus.
Dicit illis Ieſus, Amen dico vobis, quia
publicani & meretrices præcedunt vos
in regnum Dei. 32 [b] Venit enim ad vos
Iohannes in via iuſtitiæ: & non credidi-
ſtis ei. publicani autem & meretrices cre-
diderunt ei: [c] vos autem videntes nec pœ-
nitentiam habuiſtis poſteà, vt crederetis
Matt. 12. a. 1. ei. 33 Aliam parabolam audite: [d] Homo
Luc. 20. b. 9. Iſa. 5. a. 1. b. 5. erat paterfamiliâs qui plantauit vineam,
Iere. 2. d. 21. & ſepem circũdedit ei, & fodit in ea tor-
D cular, & ędificauit turrim, & locauit eam
agricolis: & peregrè profectus eſt. 34 Cùm
autem tempus fructuum appropinquaſ-
ſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt ac-
ciperent fructus eius. 35 Et agricolę ap-
prehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt,
alium occiderunt, alium verò lapidaue-
runt. 36 Iterum miſit alios ſeruos plures
prioribus: & fecerunt illis ſimiliter.
37 Nouiſſimè autem miſit ad eos filium
ſuum, dicens, Verebuntur filium meum.
38 Agricolæ autem [e] videntes filium, di-

a *Homo quidam.*] Quanquam ſingulariter hoc exemplum videatur ipſorum principum & ſeniorum ac pontificum cauſa eſſe productum, tamen totum Iudaicum populum comprehendit, cuius vicem illi gerebant. nam cõcilium totius olim ſynagogæ perſonã ſuſtinebat. Prior filius eſt populus gentilis, qui leges naturæ accepit à tẽpore Noë, quas tamen neglexit. poſterior filius eſt populus Iudaicus ſiue Iſraeliticus, quemadmodum Eſau & Iacob omnium hominum figura fuerũt in duo ſtudia diuiſorum, vt in oraculo Rebeccæ matri eſt ſignificatum. Filij Iſrael pacto ſancito receperunt in ſe legis & voluntatis diuinæ obſeruãtiam, eam tamen neglexerunt. Gentes quibus nouum pactum non fuit, nec lex nec promiſſio; tamen audito euãgelio ſalutis, & propoſita fide & pœnitentia, obſecuti ſunt vocationi.

b *Venit ad vos Iohannes in via iuſtitiæ.*] Via iuſtitiæ eſt prędicatio fidei & pœnitentiæ, quam qui init, iuſtitiam exercet, & ad iuſtificationem à Deo accipiendam ſeſe comparat.

c *Vos autem videntes.*] Cùm vidiſſetis publicanorum & meretricum exemplum, quibus vera fuit pœnitentia, & vitæ morumq́ue correctio, atque iter inſtitutum ad viam iuſtitiæ.

d *Homo erat paterfamiliâs.*] Partium parabolæ ſignificatio breuiter indicata ſic habet, Deus inſtituit Iſraelitas, eorumq́ue ſynagogam, ſanctamq́ue ſibi eſſe voluit: addidit legem illis, addidit tutelam ſuam, ſacrificiorum & cultus commoditatem in templo materiem obedientiæ illis propoſuit, leges publicas & iudicia ciuilia, hoc eſt torcular. Commiſit curam colendæ vineæ regibus, ſacerdotibus, & magiſtratui ſenatuiq́ue omni, vnicuiq́ue ſuas partes commendans. Serui miſſi vt agerẽt de fructuum conferendorum ratione, fuerunt prophetæ & nuntij Dei. Nam multifariè multiſq́; modis olim Deus in patribus locutus eſt per prophetas. locutus autẽ eſt nouiſſimè per filium, quem conſtituit hæredem ſeculorum.

e *Videntes filium.*] Verè viderunt filiũ, qui ſi non veniſſet, & locutus eis non fuiſſet, & ſigna non feciſſet quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. nunc autem excuſationem non habẽt de peccato ſuo.

xerunt intra se, Hic est hæres, venite, oc- *Inf. 26. a. 3. & 27. a. 1.*
cidamus eum, [f] & habebimus hæredita- *Ioh. 11. g. 53.*
tem eius. 39 [g] Et apprehensum eum eie-
cerunt extra vineam, [h] & occiderunt.
40 Cùm ergo venerit dominus vineæ,
quid faciet agricolis illis? 41 Aiunt illi,
[i] Malos malè perdet: [k] & vineã suam lo- - - a.
cabit aliis agricolis, qui reddent ei fructũ
temporibus suis. 42 Dicit illis Iesus,
Nũquam legistis in scripturis, [l] Lapidem *Psa. 117. d. 22.*
quem reprobauerunt ędificantes, hic est *Act. 4. b. 11. Rom. 9. g. 33.*
factus in caput anguli? A Domino factũ *1. Pet. 2. a. 7. Luc. 20. c. 17.*
est istud: & est mirabile in oculis nostris? *Mar. 12. a. 10*
43 Ideò dico vobis, quia auferetur à vo-
bis regnum Dei, & dabitur genti faciẽti
fructus eius. 44 Et qui ceciderit super *Zach. 12. a. 3. Dan. 2. f. 34.*
lapidem istum, confringetur: super quẽ
verò ceciderit, conteret eum. 45 Et cùm
audissent principes sacerdotum & Phari-
sæi parabolas eius: cognouerunt quòd
de ipsis diceret. 46 Et quærentes eum te-
nere, timuerunt turbas: quoniam sicut
prophetam eum habebant.

CAP. XXII.

ET [a] respondens Iesus, dixit iterum in *Luc. 14. d. 16.*
parabolis eis, dicens, 2 [b] Simile factum A *Apo. 19. b. 9.*
est

f *Et habebimus hæreditatem eius.*] Existimarunt illi ministri illam rationem continendæ suæ reipublicæ & religionis fore sibi perpetuam occiso Christo, qui alio modo, quàm ipsi, interpretabatur ac definiebat regnum Dei ea ratione quæ ipsis ad terrenas commoditates relata nimis humilis nimisque inepta videbatur.

g *Et apprehensum eum eiecerunt.*] Traditum gentibus eiecerunt extra vineã, atque à sua communione abdicarunt.

h *Et occiderunt.*] Siquidem non Romanis legibus lata, sed illorum improbitate, calumnia & importunitate atque populi dementatione extorta fuit sententia, nec tam sentẽtia quàm permissio ipsorum voluntati qui illum occidere iam diu cogitauerant, & omni studio conatuque curauerant.

i *Malos malè perdet.*] Manifesta ipsorum sententia damnati sunt malitiæ. Malitia autem excusationẽ nõ habet.

k *Et vineam suam dabit aliis.*] Non deserit Deus Ecclesiam suam, quanquam aliis colendam tradat. itaque malorum ministrorum reprobationem cõsequitur bonorum delectus, & vineæ melior & grauior apud Deum cultura & vsus.

l *Lapidem quem reprobauerunt.*] Magnũ mysterium cõtinet ille Psalmus Christi eiusque Euangelij, in quo regnum Dei, & domum Deo gratam & habitandam ædificatum iri prædicebatur: namque illud vnicum fundamentum est huius ædificij: quanquam autẽ hic lapis ab hominibus reprobatus fuerit, existimatusque ineptus ad ædificationem, tamen in eo constat & constructa crescit omnis ædificatio in templum Dei, mirantibus eam rem hominibus, qui putant simplicitatẽ Christianam & crucem Christi non conuenire cum rationibus regni, & oportere prudentiam adhibere & calliditatem ad gerendas res: tamen illorum ædificatio ruit cùm summo labore instituta iam fuerit. Christi autem regnum permanet æternum, atque templũ illud simplicitate Christiana fundatum & constructum, perseuerat cõstantissimum. excæcantur autem illi qui resistunt Christo & eius Euãgelio, siue non recipientes annuntiandum, siue annuntiatum & receptum contemnentes: hoc est quod significatur illis orationibus, *Qui ceciderit super lapidem*, & *Super quem ceciderit lapis*. Confringuntur alteri excæcatione passiua, alteri conteruntur reprobatione etiam passiua. vtrumque accidit iudicio Dei iustissimo & manifesto: de quo aliàs plura & apertiùs disserenda ipse nobis suggeret speramus.

CAP. XXI.

a *Et respondens Iesus.*] Respondere pro exordiri sæpè ponitur in sacro sermone ex Hebraico verbo ענה, quod cogitatam & oportunam orationem proferre significat.

b *Simile factum est.*] Hæc parabola manifestè docet regni cælorum rationem omnem. ea autem in summa sic habet: Deus admirando suo consilio proposuit humanam naturam ad diuinæ dignitatis gradum euehere: id curandum instituit atque commendauit filio suo vnigenito, qui post certa sibi & constituta tempora carnem humanam induens, Deus idem atque homo duas naturas in seipso coniunctas habens, hominum genus arcano modo Deo conciliaret, ita vt cùm ipse sponsam duceret,

Abique coniungeret Ecclesiam, eam suæ cum ipsa coniunctionis ratione & iure filiam patri suo efficeret ac confir-
marei. hæ nuptiæ celebratæ sunt in illa mysteriis plenissima hora qua sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum est
institutum, & per totum illud tempus passionis & mortis Christi vsque ad resurrectionem, omnis nuptiarum ra-
tio est absoluta, nam antea erant desponsationes, ex quo Verbum Dei naturam assumpsit humanam. erat enim
sponsus Christus, qui habebat sponsam Ecclesiam, vt Iohannes Baptista est testatus. Desponsatio enim nuptias
præcedit ex antiquo more, vt alias docebimus at verò ex quo nuptiæ factæ sunt perpetuum est conuiuiũ paratum
& instructum omnibus qui adire voluerint, modò legitimè & rectè ipsis adeatur. Hoc conuiuium frequenter an-
nunciatum significatumque fuerat Israelitis, quibus promissiones certissimæ constabant apud Prophetas & ab an-
tiquis quidem fuit expectatum & percupitum: ab iis verò qui nuptiarum tempore fuère (paucis exceptis) fuit ne-
glectum, quanquam vocans prædicatione Iohannis & Apostolorum. Postquam verò paratum fuit conuiuiũ post
resurrectionem & ascensionem Christi, cùm iam cælestes cibi propositi fuere Spiritu sancto in homines immisso,
atque immittendo, iterum illi qui antea Apostoli, & alij, vt Paulus & Barnabas, Stephanus atque alij multi missi
sunt, qui inuitatos vocarent. At verò Iudæi terrenorum commodorum studio & cura distracti, conuiuium negle-
xerunt: sed quidam ex his nefaria dementia & ingratissima mente acti partim tenuerunt Apostolos & ministros
vocationis, vt Petrum; partim contumeliis affecerunt, vt Paulum; quosdam occiderunt, vt Stephanum, Iaco-
bum, & alios.

est regnum cælorum homini regi, qui fe-
cit nuptias filio suo. 3 Et misit seruos
suos vocare inuitatos ad nuptias: & no-
lebant venire. 4 Iterum misit alios ser-
uos, dicens, Dicite inuitatis, Ecce pran-
dium meũ paraui. tauri mei & altilia oc-
cisa, & omnia parata: venite ad nuptias.
5 Illi autem neglexerunt: & abierunt,
alius in villam suam: alius verò ad nego-
tiationem suam: 6 reliqui verò tenuerũt
seruos eius, & contumeliis affectos, oc-
ciderunt. 7 [c] Rex autem cùm audisset,
iratus est: [d] & missis exercitibus suis, per-
didit homicidas illos, [e] & ciuitatem illo-
rum succendit. 8 Tunc ait [f] seruis suis,
[g] Nuptiæ quidem paratæ sunt: [h] sed qui
inuitati erant, non fuerunt digni. 9 [i] Ite
ergo ad exitus viarum: & quoscũque in-
ueneritis, vocate ad nuptias. 10 Et egres-
si serui eius in vias, congregauerunt om-
nes quos inuenerunt, [k] malos & bonos:
& imple-

c *Rex autem cùm audisset.*] Ostendit iudicium diuinũ aduersus Iudæos fuisse maturum summo consilio decretum, non antequam ipsorum scelus patratum & apertum diuulgatumque esset. Nemo enim æquus rex & clemens damnat quemquã aut perdẽdum decernit, antequam de scelere admisso constet. Ex hac similitudine summa Dei æquitas ostenditur. distincta personarum conditione, verborum significatio facilè percipitur.

d *Missis exercitibus suis.*] Deus exercituum in sacris libris dicitur, cùm de vltione agitur. Sunt autem tres communes Dei exercitus; fames, pestis & gladius: omnes immissi sunt in Iudæos.

e *Et ciuitatem illorum succendit.*] Apertissima prædictio Ierosolymitani excidij & incendij. lege Iosephum & Egesippum.

f *Seruis suis.*] Apostolis doctoribusque à se constitutis Deus prouinciam tradit annuntiandi Euangelium Gẽtibus.

g *Nuptiæ quidem paratæ sunt.*] Ex quo Christus mortuus est & resurrexit, nuptiæ sunt celebratæ, & conuiuium nuptiale perpetuò paratum instructumque constat.

h *Sed qui inuitati erant.*] Diuinis oraculis & prædictionibus atque apertis promissionibus Israelitę fuerant inuitati, qua in re gentibus anteibant. sed cùm propositam iam cœnam nuptialem magno suo crimine negligentes repulerunt, illud audierũt ab Apostolis, Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quia repellitis illud, & indignos vos facitis Euangelio gloriæ Christi, ecce conuertimur ad gentes: sic enim pręcepit nobis Dominus. hæc sunt Apostoli verba.

i *Ite ergo ad exitus viarum.*] Gentium vocatio per Euangelium significatur his verbis. namque gentium sectæ variæ & multiplices species studiorum viæ dicuntur in sacris sermonibus. Sic Paulus Act. 14. Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. ratio huius orationis petita est ex diuisione antiqua gentium.

k *Malos & bonos.*] nam inter multos malos qui in gentiũ immensitate erãt iudicio, sensu & moribus corrupti, nonnulli etiã erant qui natura duce, & per gratiã generalẽ humanæ cõcessã naturę honestè viuẽtes, boni dici poterãt,

hac bonitate quæ secundùm rationem est, quam virtutem appellant philosophi. Impletæ autem sunt nuptiæ & bonis huiusmodi & malis, qui vocationi audientes mali esse desinere experunt, seseque parauerunt ad cõuiuium, nam qui mali perseuerarent, indigni erant conuiuio, & explodendi, vt statim exponitur. Magnam autem frequentiam gentium ad euangelium venturam significabat Christus, cùm diceret, *Impletæ sunt nuptiæ.* vocat autem nuptias ipsum locum conuiuij nuptialis, per metonymiam.

& impletæ sunt nuptiæ discumbentium.
11 Intrauit autem rex vt videret discum-
bentes: & vidit ibi hominem [a]non vesti-
tum veste nuptiali. 12 Et ait illi, Amice,
quomodo huc intrasti non habens vestẽ
nuptialem? [b]At ille obmutuit. 13 Tunc B
dixit rex ministris, [c]Ligatis manibus & *Sup. 8. b. 12. & 13. f. 42.*
pedibus eius, mittite eũ in tenebras ex- *Inf. 25. d. 30.*
teriores: ibi erit fletus & stridor dentium.
14 [d]Multi enim sunt vocati, pauci verò
electi. 15 [e]Tunc abeuntes Pharisæi, cõ- *Mar. 12. b. 13*
silium inierunt vt caperent eum in ser- *Luc. 20. c. 20*
mone. 16 Et mittunt ei discipulos suos
cum Herodianis, dicentes, Magister, sci-
mus quia verax es, & viam Dei in verita-
te doces, & non est tibi cura de aliquo.
non enim respicis personam hominum:
17 dic ergo nobis quid tibi videtur, licet
censum dare Cæsari, an non? 18 Cogni-
ta autem Iesus nequitia eorum, ait, Quid
me

a *Non vestitum veste nuptiali.*] Non satis est vocanti credentem venire ad nuptias, nisi afferatur nuptialis vestis, quæ deceat festum illum diem. Non enim vel se lætum conuiuam præbet vel conuiuij dominos exhilarat, qui veste sordida vel lugubri cõuiuium adit. Est autem nuptialis vestis pœnitentia vera ex animo inita, non solum volũtate, sed opera & studio, detestatione vitæ malè antè actæ, & bonorum operum exercitatione. Gaudium enim est in cælo pro vno peccatore pœnitẽtiam agente.

b *At ille obmutuit.*] Nonne dicere poterat, Vocatus sum, credidi vocanti, satis mihi est fides vt conuiuij particeps sim? Atqui obmutuit, quia conditionẽ conuiuij, & legem conuiuatoris cognouerat, qui dixerat, Nisi pœnitentiã egeritis, omnes similiter peribitis. Idem cùm conuiuas vocaret, dicebat, Pœnitemini, & credite Euangelio. ille crediderat quidem suo modo illa fide sine operibus, quæ mortua dicitur: sed quia carebat veste nuptiali, audiit sententiam suo ausu dignam.

c *Ligatis manibus.*] Significat executionem sententiæ sine defensione aut liberatione: neque enim vel se defendere vel effugere potest, cui manus & pedes ligata sunt. Aliud etiam significat, eos qui pœnitentiam neglexerint, tandem eò deduci propria ipsorũ culpa & Dei sententia, vt nihil boni facere aut conari possint. Prospiciant sibi ij qui opera vel damnant, vel non necessaria ducunt, an ipsi sint in hoc miserrimo statu, & in tenebris exterioribus, vbi lumen veritatis Dei videre nequeant.

d *Multi enim sunt vocati.*] Hoc in loco agitur de his qui verè venerunt ad conuiuium, postquam iam nuptiæ essent paratæ: hoc est de hominibus noui Testamenti, qui quanquam fuerint vocati omnes, & venerint ad conuiuium, tamen non omnes electi sunt ad recumbendum, sed ij tantùm qui veste nuptiali induti erant. Non enim habetur delectus ex vocatione ipsa; nam multi, imò omnes vocati sunt; non ex aduentu vocatorum, nam multi venerunt; sed delectus tandem fit ex nuptiali ornamento & cultu. Nemo enim recumbet in nuptiis his, qui postquam vocatus fuerit, non fuerit ingressus per angustam portam; & tamen pauci ingrediuntur per eam. Igitur multi qui sese electos esse existimant, falluntur, si negligunt vestem nuptialem, aut non putant necessariam, quandoquidem electio fit ex illa veste, Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, &c. & Deus ipse est qui explorat eiusmodi vestem vnusquisque afferat: *Intrauit (inquit) vt videret discumbentes.*

e *Tunc abeuntes.*] Cùm viderent se tot iam exemplis notatos indignosque iudicatos regni Dei & diuinis promissionibus, neque propositis parabolis quid opponerent, quidve responderent habere possent, suaque responsa ipsis esse captiosa, student etiam rationem inuenire qua & ipsum in suis capiant responsis. id autem agunt inito, deliberato & composito consilio, duabusque partibus ascitis sibi inuicem aduersis, Pharisæorum, qui populo libertatem suadebant, & immunitatem à tributis omni ratione quærendam: Herodianorum, qui principum gratiam venãdi studio à populo tributa pendi oportere contendebant, vt vtriusuis partis rationem probaret Iesus, in alterius inuidiam incideret: neque elabi posse ipsum putabant, qui ex proposita quæstione alteram partem affirmaret. Iudæis enim illa iactatio erat, Nos liberi sumus, nemini seruiuimus vnquam, filij Abrahæ sumus & Saræ, illi liberi fuerunt, nullum tributum dederunt regibus, imò donati sunt à regibus multis muneribus, non solùm sponte, sed coactis metu Dei. Herodiani religionem minimè curabant, rempublicam cõstitui oportere & firmari putabant, eam sine principibus esse nõ posse: principes nec se alere nec subditos tueri posse sine pecuniis, quę reip. nerui esse feruntur.

me tentatis hypocritæ? [19] f Ostendite
mihi numisma census. At illi obtulerunt
ei denarium. [20] Et ait illis Iesus, Cuius
est imago hæc, & superscriptio? [21] Dicũt
ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo
Rom.13.b.7. C quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt
Dei, Deo. [22] Et audientes mirati sunt,
& relicto eo abierunt. [23] g In illo die ac-
cesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt
non esse resurrectionem: & interrogaue-
Mar.12.b.19 runt eum, [24] dicentes, Magister, Moyses
Luc.20.d.28. Act.23.b.6. dixit, Si quis mortuus fuerit non habens
Deu.25.a.5. filium, vt ducat frater eius vxorem illius,
& suscitet semen fratri suo. [25] Erant au-
tem apud nos septem fratres: & primus
vxore ducta defunctus est: & non habẽs
semen, reliquit vxorem suam fratri suo.
[26] Similiter secundus & tertius vsque ad
septimum. [27] Nouissimè autem omniũ
& mulier defuncta est. [28] In resurrectio-
ne ergo cuius erit de septem, vxor? om-
nes enim habuerunt eam. [29] Respondẽs
autem Iesus, ait illis, h Erratis, nescientes
scripturas, neque virtutem Dei. [30] In re-
surrectione enim neque nubent, neque
nubentur: sed sunt sicut angeli Dei in
cælo.

f *Ostendite mihi numisma census.*] Illi proposuerant illi prooemium alicuius quæstionis ad pietatem & religionem planè pertinentis, *Viam Dei in veritate doces*: & tamen quæstio ipsa non pertinebat ex diuino instituto ad viã Dei: ideò vocat eos hypocritas. re ipsa autem ostendit ipsos confundere rationes humanas cum diuinis, quando de censu soluendo tanquam de præcepti alicuius diuini violatione agunt, cùm tamẽ allatus numus Romę cusus, imagine & inscriptione Cæsaris insignitus, nihil planè diuinum, aut aliàs ad religionem pertinens habeat, atq; adeò illius solutio non offendat Deum, nec pietatem lædat, imò debeatur Cæsari, tanquam legis ipsius de tributis auctori, qui non petat violari religionem, sed ex communi moneta reddi sibi numisma, quod in vsus prophanos etiam cusum est & merè Romanum. damnũ autem aut detrimentum in eiusmodi rebus acceptum non tangere animum propriè. si quid peteret Cæsar contra viam Dei, id esse negandum. illum petere quod principes omnes petunt, videlicet tributum ad reip. administrationem.. reddi igitur deberi tributum, quod ex ipsa materia ac forma manifestè ostendit, nihil pertinere ad religionem violandam. at verò pietatem, animorum integritatem, fidem & virtutẽ Deo reddi oportere. Vno responso pupugit vtramque partem: Herodianos, qui semiimpij erant, & ferè ἄθεοι, neque cogitabant de pietate erga Deum; & Pharisæos, qui nimia superstitione tumebant, adeò vt principibus parere nollent, obtentu libertatis religiosæ: atque ita dum illi ipsum tentant inuisum reddere alterutri parti, ipse eos Deo & Cæsari aduersarios esse ostendit. O magnam simplicissimæ sapientiæ virtutem, quæ aduersarios in admirationem adductos pudefacit!

g *In illo die.*] Tertia secta apud Iudæos frequens tentat Iesum eodem die, nẽpe Sadducæi, quibus etiã grauis erat Euangelij doctrina, eo quòd de resurrectione apertè affirmaret, re illis omnino negata. De iis horumque auctore aliàs plura dicemus. Erant magnæ in populo auctoritatis, medij inter Pharisæos & Herodianos; quamobrem vulgo suspiciendos se exhibebant, quòd duas factiones, alteram omnino corporalem, vt ipsorum verbo vtar, alteram spiritualem nimium temperarent.

h *Erratis.*] Ex duabus causis hominibus error creatur, ex scripturarum inscitia, & ex naturæ virtutisque Dei ignoratione. Resurrectionis enim status ad similitudinem diuinæ virtutis reuocandus est. Deus non eget vlla re alia à se ad æternam suam beatitudinem & perfectionem. idem seipsum communicans & præbens in resurrectione suis, omnem inopiam aut causam, quamobrem matrimonium est institutum, aufert: æternos reddit eos, perfectos, diuinos, nullius egentes exterarum rerum. Huius futuri status exemplum angeli sunt, qui perpetuò durant, sine vxoribus & sobole; quanquam angelos etiam negarent Sadducæi: sed cùm Deum infinitæ virtutis concedere cogerentur, aliàs enim non esset Deus, facile erat cætera omnia comprobare.

cælo. 31 [a] De resurrectione autem mor-
tuorum non legistis quod dictum est à
Deo dicente vobis, 32 Ego sum Deus A- *Exod.3.b.6.*
braham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?
[b] Non est Deus mortuorum, sed viuen-
tium. 33 Et audientes turbæ, miraban-
tur in doctrina eius. 34 Pharisæi autem *Mar.12.d.28*
audientes quòd silentium imposuisset D
Sadducæis, conuenerunt in vnum: 35 &
interrogauit eũ vnus ex eis legis doctor,
[c] tentans eũ, 36 Magister, quod est man-
datum magnum in Lege? 37 Ait illi Ie-
sus, [d] Diliges Dominum Deum tuum ex *Deut.6.a.5. Luc.10.e.27.*
toto corde tuo, & in tota anima tua, &
in tota męnte tua. 38 Hoc est maximum
& primum mandatum. 39 Secundum
autem simile est huic, Diliges proximũ *Leu.19.d.18 Marc.12.e.31*
tuum sicut teipsum. 40 In his duobus
mãdatis vniuersa lex pẽdet & prophetę.
41 [e] Cõgregatis autẽ Pharisæis, interroga-
uit

a *De resurrectione.*] Huius loci sententia explicatur commodè ex nominis diuini consideratione, & ex rerum ipsarum natura. Nomen quo se Deus Mosi indicauit, est [illegible], à verbo substantiuo [illegible], in futuro pronunciatum, quod perpetuitatem naturæque propriam atque immutabilem rationem indicat in lingua sancta, vt iam sæpè aliàs docuimus, cùm de futuri significatione inter commentandum disserebamus. Itaque nomen illud [illegible] in illo tempore pronunciatum, præter diuinæ misericordiæ rationes quas cõtinet, significat etiam præteritum, pręsens, & futurum, atque adeò æternitatem in Deo. Cùm ergo Deus se Abrahami, Isaaci & Iacobi Deum profiteretur, si illi iam mortui existere amplius non possent, non conueniret nomen cum professione, Ego fui, sum, & ero misericors Abraham, Isaac & Iacob. nam si illi non futuri essent, non conueniret nomen in futuro pronunciatum. consequens est ergo illos non solùm fuisse, sed esse pręsentes Deo, cui omnia viuunt; & futuros etiam ipsi, vt ipse sit Deus eorum: id quod non contingeret, si impossibile esset eos resurgere & viuere amplius. Igitur ita Deus fuit Abraham Deus, vt perpetuò futurus sit illorum Deus: quod si nũc apud nos non extent illi sancti Dei, viuunt tamen apud Deum in virtute, viuunt in consilio Dei de eorum resurrectione, & viuent apud Deum, & apud alios postquam resurrexerint, ita vt eorum vita testetur aliis Deum eorum esse [illegible]. Nec poterant Sadducæi (qui non tam animorum immortalitatem, quàm corporum resurrectionem negabant) dicere Deũ ita sese appellare, quòd Deus esset animarum Abraham, Isaac & Iacob. namque Abraham, Isaac & Iacob nomina sunt non animarum, sed suppositorum & personarum, vt loquimur. Persona autem humana integram naturam præmonstrat; aliàs pars non dicitur, sed anima. b *Non est Deus mortuorum, sed viuentium.*] Deus vita est, nihil cõmune habet cum morte, nec mors cum illo: quamobrem cùm se Deum appellat aliquorum, rationem indicat vitæ, non mortis, eorum quorum Deus est. Latet mysterium magnum in illo nomine [illegible]. c *Tentans eum.*] Qui aliis omnibus ex partibus prudentiæ, fortitudinis, lenitatis, seueritatis, æquitatis, atque modestiæ sese integerrimũ periculo à pluribus diuersarum partium facto probauerat, tentatur nunc in doctrina rogatus à Legis doctore de grauissima quæstione: hoc est, de comparatione mandatorum Dei inter se, & de obligatione obseruationis, & modo obseruandi; vt si hac parte minus aptè minùsve doctè responderet, redargutus à cæteris doctrinæ palmam apud populum amisisse videretur, quanquam aliis in rebus nunquam hactenus cessisset. ille autem non solùm de magno mandato optimè respondit, sed vniuersam scripturã in duo capita summa contulit, hoc est, in duo præcepta, materiæ, & formę, dignitate imparia, actione verò atque officio similia. d *Diliges Dominum.*] Maximum mandatum ex parte subiecti & ex parte officij: estque adeò graue, vt præstari non possit ab iis qui Spiritu sancto Christi non sunt informati: estque præcipuum illud mandatum, propter quod lex scripta notatur infirmitudinis, & caro humana accusatur, & maledicto subiecta esse dicitur; nam illud, Non concupisces, ob defectum obseruationis huius maximi mandati, locum habet etiam inducendæ maledictionis in hominem. Qui enim dilexerit Dominum Deum suum ex toto corde, ex tota anima, ex omni mẽte, is à Deo alienum nihil concupiscet; is secũdum illud implebit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: hoc est, eris vno corde, vna anima, vna mente cum proximo tuo: quod alteri priori dilectioni nihil omnino repugnet. e *Congregatis autem Pharisæis.*] Cùm omni ex parte omnibus hominum aduersariorum studiis fortem, constantem, sapientissimumque se probasset, etiam doctrina sacrorum librorum in claram certamque summã redacta: Nunc iam ipse eos adoritur, proposita quæstione argumenti grauissimi, hoc est de Messiæ natura, quam docti illi omnes nunquam intellexerant, neque

animaduerterant quidem. eam cùm illi explicare rectè non possent, ipse explicat, producto è sacris libris testimonio ab ipso Dauid pronuntiato: qui cùm pater Christi esse diceretur, idque quàm verissimè, tamen se minorem Christo ipso professus est. Obiter que significat non mirandum esse quòd Christus habeat inimicos, quandoquidem id ipsum prædictum iam per vates fuerit. Deinde ostendit quomodo interpretari oporteat bella à Christo gerenda, & victoriam obtinendam, nimirum diuina virtute, non humanis copiis, quippe cùm Deus ipse auctorem se profiteatur illius subiectionis hostium erga Christum.

Mar.12.d.35 Luc.20.f.41. uit eos Iesus, 42 dicẽs, Quid vobis vide-
tur de Christo? cuius filius est? Dicũt ei,
Dauid. 43 Ait illis, Quomodo ergo Da-
uid [f] in Spiritu vocat eum Dominum,
Psa.109.a.1. dicẽs, 44 Dixit Dominus Domino meo,
sede à dextris meis, donec ponam inimi-
cos tuos scabellum pedum tuorum?
45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum:
quomodo filius eius est? 46 Et nemo po-
terat ei respondere verbum: neque ausus
fuit quisquam ex illa die eum amplius
interrogare.

CAP. XXIII.

A [a] TVnc Iesus locutus est ad turbas, & ad
discipulos suos, 2 dicens, [b] Super ca-
a Esd.8.a.4. Luc.11.g.46. thedram Moysi sederunt Scribæ & Pha-
risæi. 3 Omnia ergo quæcũque dixerint
seruate, c.s. vobis, seruate & facite: secundùm ope-
ra verò eorum nolite facere: dicunt enim
Act.15.b.10 Deut.6.b.8. Num.15.d.38 & non faciunt. 4 [c] Alligant enim one-
ra grauia & importabilia, & imponunt
[d] in humeros hominum: digito autẽ suo
nolunt

f *In Spiritu.*] id est Spiritu sancto actus illius historiam arcana aptissimaque serie præuisam sibi decantat.

CAP. XXIII.

a *Tunc Iesus locutus est.*] Multum detractum erat de Scribarum & Pharisæorum dignitate in vulgi opinione ex superioribus congressibus omnibus, in quibus Iesu sapientia præter omnem comparationem maior ac præstantior sese probauerat. sed quoniã defectus in personis, non in professione erat, prouidet Iesus quemadmodum personarum ratione posthabita, muneribus, ministeriis & professionibus ipsis sua dignitas integra semper maneat, quandiu illa reipublicæ facies durat. Nihil enim magis à Iesu eiusque Euãgelij consilio alienum est, quàm vt ob personarum vitia ministeriorum dignitati auctoritatique detrahatur. Sublato enim publicarum rerum magistratu siue ecclesiastico siue seculari, vt vocatur, vt mores hominum sunt, & satanæ malitia, necesse est humanam vitam omnem confundi & perturbari. Igitur interim dum Deus Spiritu sancto in terras misso illam faciem rerũ quæ tunc erat in meliorem mutaret, docet Iesus turbas vel discipulos suos, quẽadmodum sese gerere oporteat.

b *Super cathedram Mosis.*] Periphrasis est significans doctores munere fungentes suo. Verè enim Moses doctor fuit, suique muneris successores instituit, quos aliis nominibus per alia tempora vocatos tamen re eosdẽ audire atque obseruare oportere ait Christus. Quidquid autem præceperint ex præscripto legis, hoc est, ex cathedra Mosis, suscipiendum esse & faciendum ait Iesus: quòd si illi officium suum non præstent, non ipsorum, sed cathedræ rationem habendam. Iam si nimis angustè ac nimis durè interpretentur Mosis mandata, ita vt imponant onera importabilia; quæ tamen ipsi non subeant, ferenda tamen esse populo & discipulis suis, quandoquidem illa non tam obesse possint pietati, quam occupationi fortassis esse ad maiora intentis animis. igitur cùm non obsint pietati, ferenda esse & facienda, maioribus tamen Mosis mandatis semper prælatis; ita vt hæc fiant, illa non omittantur.

c *Alligant enim.*] His verbis significat Iesus multas species peccatorum & obligationum à Scribis inuentas, ita vt conscientiæ onerarentur innumeris culpis, magis adeo ex illorum persuasione, quàm ex re ipsa accidentibus.

d *In humeros hominum.*] Pharisæi & Scribæ vocabant homines cæteros omnes à se; quos longè minori ingenio, dignitate ac pietate definiebant. Ita ille dicebat, Non sum sicut cæteri homines. Cùm autem se hominum magistros profiterentur, hoc est insipientium, præcepta etiam leuissima arctabant circunstantiis quibusdam, quibus violandis peccatum statuebant: ipsi verò eiusmodi onera non subibant; quia dicebant se scire quid facto opus esset. Vno exemplo res elucidabitur: Israelitæ singuli debebant singulis diebus recitare saltem semel Decalogum. quæstio erat ex qua hora deberet inchoari illa recitatio. constituerunt Scribæ vt esset in prima vigilia, & non differretur vltrà, quia noctu recitabatur. Consultum

Gamaliel respondit, perinde esse quacunque noctis hora recitaretur vsque ad auroræ exortum. disputatur ergo cùm hoc ita sese habeat, quare magistri obligarunt ad primam vigiliam tantùm sub pœna peccati, cùm possit per totam noctem citra culpam recitari? Respondetur per vnum ex axiomatis Scribarum & Pharisæorum, Quia voluerunt continere homines à transgressione. legimus hoc in Misnaioth tractatu De benedictionibus, cap. 1. Vides verba omnia magistralia ad quæ Christus alludit, homines alligare, onus, &c. sunt innumera huius generis exempla. Igitur doctrinam eorum suscipiendam esse interim dum Deus meliorem & perfectiorem cõfirmat, Iesus docet. vitam autem & mores eorum non debere obseruari ad imitandum, qui ambitione, hypocrisi & auaritia corrupti sunt. ideò distinguit quæ sunt obseruanda, quæ vitanda.

nolunt ea mouere. 5 Omnia verò opera
sua faciunt, vt videantur ab hominibus.
dilatant enim phylacteria sua, & magni- Mar.12.d.38 Luc.11.f.43
ficant fimbrias. 6 Amant autem primos & 20.g.46. Leuit.3.a.8.
recubitus in cœnis, & primas cathedras
in synagogis, 7 & salutationes in foro, &
vocari ab hominibus, rabbi. 8 Vos au-
tem nolite vocari rabbi. vnus est enim
magister vester, omnes autem vos, fra-
tres estis. 9 Et patrem nolite vocare vo- Mal.1.b.6.
bis super terram: vnus est enim pater ve-
ster qui in cælis est. 10 Nec vocemini
magistri: [a] quia magister vester, vnus est, B
Christus. 11 Qui maior est vestrum, erit
minister vester. 12 Qui autem se exalta- Luc.14.c.11. & 18.c.14.
uerit, humiliabitur: & qui se humilia-
uerit, exaltabitur. 13 Væ autem vobis
Scribæ & Pharisæi hypocritæ: [b] quia clau-
ditis regnum cælorũ ante homines. vos
enim non intratis: nec introeuntes sini-
tis intrare. 14 Væ vobis Scribæ & Pha-
risæi hypocritæ: quia comeditis domos Mar.12.d.40 Luc.20.g.47.
viduarum, orationes lõgas orantes. pro-
pter hoc amplius accipietis iudicium.
15 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: quia circuitis mare & aridam, vt fa-
ciatis [c] vnum proselytum: & cùm fuerit
factus, facitis eum filium gehẽnæ duplo
quàm

a *Quia magister vester vnus est Christus.*] Discipulos suos hac oratione monebat Iesus, vt cùm iam regnum cælorum instaret pro foribus, in quo magister à Deo declaratus Christus esset, hoc est, ipsemet quibusdam ipsorum diuina auctoritate probatur, & aliis omnibus breui comprobandus, nullum alium magistrum vel appellarẽt, cuius sequerentur doctrinam, vel exẽplum sibi proponerent ad imitãdum. nam doctrina Christi eiusmodi patefaciẽda erat, quę nullis dubiis animos hominum turbaret, nullis difficultatibus vexaret. Vitæ autem exemplum illud, vt cùm ipse maior omnibus magisterque verè esset, tamen omnium esset minister. Igitur si magister ipse ministrum se præbet, non debent ij qui ministri sunt, magistros sese exhibere, hoc est ambitiosos quosdã præceptores. *Qui enim se exaltat*, &c.

b *Quia clauditis regnum cælorum.*] In sacra scriptura multa mysteria sunt ad regnum cælorum, quale iam significabamus, pertinentia, in quibus agitur de Christo, de eius virtute & efficientia, de pœnitentia & fide, quæ conducunt ad regnum: hæc vt maxima tractari docerique oportuit. sæpe Iesus ad harum rerum disputationem prouocabat Scribas & Pharisæos: illi neque his attendebant, neque alios ad hæc instruebant, aut instrui patiebantur. sed toti in illis erant, vt nudarum ceremoniarum obseruationẽ sine explicatione significationum ipsarum inculcarent: eoque vno studio conscientias ignorabant, neque permittebant, vt quisquam de sacris scripturis vel cogitaret, nedum diceret quicquã, nisi se consulto, & ex suarum interpretationum præscripto. ita illi claudebant regnum Dei ante homines. Neque enim hominibus, id est, cæteris à se, licebat de scripturis agere. Sic enim dicebant cæco illi restituto, In peccatis natus es totus, & vis docere nos? Neque ipsi intrabant, vt patet ex hoc etiam testimonio, quòd nollent vt quisquam de Christo vel quàm verissima illis afferret.

c *Vnum proselytum.*] גיר Hebraicũ verbum est: significat autem extrahere. ex eo verbo גירים dicebantur, qui ex Gentibus ad Iudaismum auocabãtur, quòd viderentur extracti ex gehenna

ignis, hoc est, ex errore gentium qui via erat ad gehennam. Scribæ & Pharisæi magno studio curabant aliquos ad suam religionem aduocare, quos tamen ab errore illo simplici & communi gentium omnium sublatos, tot deinde præceptis, legibus, minis, superstitionibus impediebant, vt conscientias habere cogerent, multo quàm anteà onustiores culpa & terroribus atque erroribus, vtpote insuetos eiusmodi iugum ferre, quod eo grauius illis imponebant, quòd dicerent minus esse fidendum iis qui non solebant portare, quàm aliis assuetis. nam vt obseruare est in omnibus Misnaioth libris, plura præcepta imponebantur proselytis, quàm ipsis filiis Israel. Horum præceptorum violationes contra conscientiam damnationi addicebant ipsos violatores & transgressores, quanquam conscientia erronea esset interim dum error non deponebatur. ideò dicit, *Facitis eos filios gehennæ duplo quàm vos.* non, inquit, duplo quàm anteà fuerint, sed quàm vos.

quàm vos. 16 Væ vobis duces cæci, qui
dicitis, a Quicunque iurauerit per templum, nihil est: qui autẽ iurauerit in auro templi, debet. 17 Stulti & cæci, quid
enim maius est, aurum, an tẽplum quod
sanctificat aurum? 18 Et quicunque iu-
rauerit in altari, nihil est: quicunque au-
tem iurauerit b in dono quod est super il-
* Stulti, & a.c.t. lud, debet. 19 * Cæci, quid enim maius
est, donum, an altare quod sanctificat
donum? 20 Qui ergo iurat in altari, iu-
C rat in eo & in omnibus quæ super illud
sunt: 21 & quicunque iurauerit in tem-
plo, iurat in illo & in eo qui habitat in
Sup.5.d.34. ipso: 22 & qui iurat in cęlo, iurat in thro-
no Dei, & in eo qui sedet super eum.
Luc.11.f.42. 23 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocri-
tæ: c quia decimatis mentam & anethum
& cyminum, & reliquistis quæ grauiora
sunt legis, iudicium, & misericordiam,
& fidem. d hæc oportuit facere, & illa non
omittere. 24 Duces cæci, e excolantes cu-
licem, camelum autem glutientes. 25 Væ
L vobis

a *Quicunque iurauerit per templum.*] In Misnaioth tractatu, De iuramentis, & tractatu De oblationibus & de sanctificationibus, dicitur sanctificatum & sacrum Deo munus, magni iuramenti materiam esse. & in tractatu De votis c.1. & 9. ibi Scribæ distinguunt posse iurari per Ierusalem, per templum, & per munus. atque ex Scribarum sententia quędam iuramenta grauia sunt, quæ ex lege non erant inducta. Misnaioth De septimo anno c.6. parag. *. ad huiusmodi sententias Scribarum alludit Iesus hoc loco, eosque ratione ex natura rerum adducta redarguit. namque illi acutissimi videbantur in suis argumentationibus, & vt homines atque ambitiosi frequenter hallucinabantur & cæcutiebant.

b *In dono quod est super illud.*] Forma iuramenti huius erat KORBAN, id est munus. hanc formam interpretatus est Matthæus superius c.15. Marcus autem Hebraicè expressit.

c *Quia decimatis mentam.*] Notat nimiam diligẽtiam in minutissimis mãdatis, & ad externam tantùm pertinentibus obseruantiam, nimiam rursus negligentiam in grauissimis præceptis obseruandis, quæ de fide erga Deum, atque amore, de charitate erga fratres, & misericordia agunt. exempla à Iesu producta maximè istam rationem indicant & perstringũt, quippe Scribæ & Pharisæi adeò anguste interpretabantur mandatum de decimis, vt mentam, anethum, & cyminum bis decimari oportere affirmarent, quia scriptum est, Decimabis fructus terræ tuæ. ex hac lectione sic argumentabantur: Fructus terræ, id est, quod terra tradit tibi vt fruaris: sed anetho, menta, & cymino, his oleribus & similibus bis fruimur, nempe dum virent fruimur & vtimur illis, & postquam aruerint etiam. Igitur decimanda sunt hæc cùm virentia in vsus colliguntur, & cùm arida in vsus asseruantur. id quod de frumento & aliis non exigitur, quæ vno modo tantùm ad vsus veniunt. Locus est expressè disputatus in tractatu De decimis c.9. in lib. Misnaioth, & tract. de Siclis cap.9.

d *Hæc oportuit facere.*] Hæc grauiora, iudicium, misericordiam & fidem; quæ qui exercent, verè pij boníque sunt, ac Deo placent. hæc si negligantur, quanquam cætera fiant, non reddunt hominem iustum & bonum. illa autem non sunt omittenda, sed ex magno studio obseruandæ legis maioribus minora addenda, ex maiorum enim obseruatione facilè consequitur minorum obseruatio, contrà verò non consequitur.

e *Excolantes culicem.*] Culex & camelus minimæ & maximæ rei symbola sunt etiam in lingua Misnaioth, in qua etiam illud prouerbium sæpè vsurpatur, *Facilius est camelum per foramen acus transire.*

vobis Scribæ & Pharisęi hypocritę: [a] quia Luc. 11. e. 39.
mundatis quod déforis est calicis & pa-
ropsidis: intus autem "pleni estis' rapina * plena sunt 7 MS. G. S.
& immunditia. 26 Pharisęe cęce, mun-
da prius quod intùs est, calicis & paro-
psidis, vt fiat* id quod déforis est, mundũ. * & MS. R. C.
27 Væ vobis Scribæ & Pharisęi hypocri-
tæ: [b] quia similes estis sepulchris dealba-
tis, quæ áforis parent hominibus specio-
sa, [c] intùs verò plena sunt ossibus mor-
tuorum, & omni spurcitia. 28 sic & vos
áforis quidem paretis hominibus iusti:
intùs autem pleni estis hypocrisi & [d] ini-
quitate. 29 Væ vobis Scribæ & Pharisęi D.
hypocritæ: [e] quia ędificatis sepulchra pro-
phetarum, & ornatis monumenta iusto-
rum, 30 & dicitis, Si fuissemus in diebus
patrum nostrorum, non essemus socij
eorum in sanguine prophetarum. 31 ita-
que testimonio estis vobismetipsis, quia
filij estis eorum qui prophetas occiderũt.
32 [f] Et vos implete mensuram patrum ve-
strorum. 33 Serpentes genimina vipera- Sup. 3. b. 7.
rum, [g] quomodo fugietis à iudicio gehé-
næ? 34 Ideo [h] ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & sapientes & scribas, & ex illis
occidetis

a *Quia mundatis quod déforis est calicis.*] Translatione perpetua (quam Allegoriam Rhetores vocant) redarguit istorum hypocrisim, hoc est sanctitudinis externam tantùm personam vacuam omni solidæ sanctitudinis virtute. vt enim ex calice & paropside interius corruptis & immundis, immunda & corrupta redduntur fercula & potus, ita vt noceant edentibus & bibentibus; sic ex animo hominũ corrupto, corrumpitur quidquid capitur: neque ipsis qui corrupti sunt vtile, neque Deo gratum est. Quamobrẽ qui cauere cupiunt ne quid corruptionis & impuritatis contrahat cibus aut potus ex vase, vas ipsum diligenter ablutum purgat interius & exterius: sed diligentius intus, quàm extra; quia potius expeti debet virtus ipsa, quàm species. Ad hanc itaque similitudinem iubet Iesus animos priùs purgari à vitiis & peccatis, & ornari virtutibus: tunc extera externa omnia & rectè fient, & decebunt, ac Deo placebunt.

b *Quia similes estis sepulchris.*] Quò sublimiusquis peccat, eò detestabilior est. Peccat autem sublimiter vel supernè, qui leges aliis innocentiæ & honestatis bonorumque morum proponit, ipse verò introrsum turpis, speciosus pelle decora est. ideò non solùm vasis impuris, sed fœdissimis sepulchris similes esse dicit Scribas & Pharisæos hypocritas.

c *Intus pleni.*] Hypocrisis interna est vitium studiosè admissum, quo quis non solùm hominibus, sed Deo etiam fucum facere cogitat, aliquot instructs rationibus ad inueniendum colorem malis suis moribus.

d *Iniquitate.*] ἀνομίας. legis præuaricatione, alienatione à lege. Legis obseruatores sese venditant hypocritæ, & tamẽ à legis obseruatione longè distãt.

e *Quia ædificatis sepulchra prophetarum.*] Hæc perpetua in mundo cæcitas homines transuersos agit, vt antiquos atque defunctos vita bonos laudent, pręsentes & viuentes odio vel fastidio prosequantur. Vrit enim fulgore suo qui prægrauat arteis infra se positas, extinctus amabitur idem. hoc autem accidit ex deprauata & corrupta disciplina, quã à parentibus filij accipiunt. Facilè enim filij domestica exempla imitantur, quanquam alias damnent. vt hi qui cùm iniqua patrum in prophetas iudicia damnarent, tamen ipsi Christo, omnium prophetarum maximo, mortem struebant; nec meliore modo excipiebant excepturique erant Apostolos & Euangelij ministros alios postea ipsis mittendos.

f *Et vos implete.*] Non est mandatum, sed prophetia & præuisio cum ironica permissione: estque vox imperatiui, & significatio futuri. Implere mensuram, est id parare & perficere, atque addere quod deerat, ad commouendam penitus diuinam indignationem, iudiciumque vltionis maturandum. Expectat enim Dominus homines, vt misereatur eorum, si pœnitentiam oportunè egerint; aut vt animaduertat in eos multitudine criminum vindictam postulante: vt ex illo loco didicimus, Quia nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum.

g *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?*] Cùm vos ipsi consulto scelera admittatis, quæ in patribus vestris damnastis.

h *Ecce ego mitto ad vos prophetas.*] Omnia hæc ita euenisse in Actis Apostolorum legimus.

occidetis & crucifigetis, & ex eis flagel-
labitis in synagogis vestris, & perseque-
mini de ciuitate in ciuitatẽ: 35 [i] vt veniat
super vos omnis sanguis iustus qui effu-
sus est super terram, à sanguine Abel iu-
Gen.4.b.8. Heb.11.a.4. sti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij
Barachiæ, quem occidistis [k] inter tem-
1 Par.24.f.21 plum & altare. 36 Amen dico vobis, ve-
nient hæc omnia super generationem
Luc.13.g.34. istam. 37 [l] Ierusalem Ierusalem, quæ oc-
cidis prophetas, & lapidas eos qui ad te
missi sunt, quoties volui congregare fi-
4 Esd.1.c.30. lios tuos quemadmodum gallina cõgre-
* noluistis gat pullos suos sub alas, & * noluisti?
4 MS.C.8. 38 [m] Ecce relinquetur vobis domus vestra
deserta. 39 Dico enim vobis, [n] non me
videbitis ámodo, donec dicatis, Benedi-
ctus qui venit in nomine Domini.

CAP. XXIIII.

Marc.13.a.1. Luc.21.b.5. 1 ET egressus Iesus de templo, ibat. Et
accesserunt discipuli eius [a] vt ostende-
rent ei ædificationes tẽpli. 2 Ipse autem
respondẽs dixit illis, Videtis hęc omnia?
Amen dico vobis, [b] non relinquetur hic
lapis super lapidem qui non destruatur.
Luc.19.g.44 3 Sedente autem eo super Montem-oli-
ueti, accesserunt ad eum discipuli secre-
tò, dicentes, [c] Dic nobis, quando hæc
erunt?

i *Vt veniat.*] Vltio temporalis prophetarum & iustorum, qui propter veritatem pietatis asserendam occisi fuerant, facta est in Iudæos Hierosolymitano excidio.

k *Inter templũ & altare.*] In atrio sacerdotũ erat altare holocausti ante tẽplũ, hoc est, ante domũ ipsam, nam aliás totum ædificium dicitur templum.

l *Ierusalem, Ierusalem.*] Magno enim animi dolore prædicit Iesus Iudæorũ excidium; ostenditque illud iustissimo atque euidentissimo Dei iudicio decretum esse aduersus eos, qui non solùm sceleribus multis à se perpetratis, sed sacrilega repulsa Euangelio facta, & misericordię diuinę toties sibi vltrò oblatæ despectione illam damnationem sibi ipsis vltrò moliti sunt.

m *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*] In libro Misnaioth magno tractatu De benedictionibus, testatur Iosеus vnus ex Scribis, auditam sibi fuisse vocem è cælo, huius omnino sententiæ in quadam ex ruinis veteris Ierusalem precibus operam danti.

n *Non me videbitis.*] Affirmat se publicè & palàm illis probatum fuisse euãgelistam secundum scripturas: iamque hoc nomine repulso, ostensum oblatumque iri in specie regis promissi eius secundùm scripturas: nec aliud quippiam sibi restare faciendum, quo se illis eum esse probet, qui expectabatur à patribus. Quòd si nec hoc nec illo modo excipiatur, iustissimum & certissimum fore Dei aduersus eos iudicium excidij.

CAP. XXIIII.

a *Vt ostenderent ei ædificationes templi.*] Illud templum fuerat ab Herode summo artificio maximisque sumptibus amplificatum lapidibus quadris, quorum reliquiæ hodie in nouo muro extant, vigenum quaternorum pedũ, & maioribus etiam.

b *Non relinquetur lapis super lapidem.*] Ita illa dirutio non casu, non militari & bellica temeritate, sed manifesto Dei consilio decreta ostẽdebatur, cùm nullus lapis omnino immotus, atque è suo loco deiectus non fuerit, perpetuę vastationis significatione atque argumento reprobationis certissimæ.

c *Dic nobis quando hæc erunt.*] Obseruare operępretium est tria interrogationis capita hoc in loco satis distincta, quorum singulas rationes in responsione Iesu quoque attendere conueniet, aliás totum hoc argumentum impeditum videbitur, & explicatu difficile. Prima interrogatio est, *Quando hæc erunt?* nimirum quæ prædixerat Iesus de reprobatione & abdicatione Iudæorum, atque Ierosolymitano excidio. Secunda est, *Quod signum aduentus tui?* De aduentu Christi iam declarati filij Dei per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, qui aduentus inhabitationis dicitur: estque viuum testimonium præsentiæ & virtutis Christi in hominum animis inhabitantis. Et dicitur etiam aduentus particularis vel priuatus, in quo magnum mysterium est, nec breui oratione exponendum. Tertia interrogatio est, *Et consummationis seculi?* quod signũ

erit consummationis mundi: namque hic seculi nomen עלם siue עלמא pro mundo vsurpatur Hebraici atque Syriaci sermonis consuetudine. Hic appellatur secundus aduentus Christi publicus, cùm in fine seculi iudex venturus prædictus sit à vatibus.

erunt? & quod signum aduentus tui, &
consummationis seculi? 4 Et respondés Eph.5.b.6. Col.2.d.18.
Iesus, dixit eis, a Videte nequis vos sedu-
cat: 5 multi enim veniét in nomine meo,
dicentes, Ego sum Christus: & multos
seducent. 6 b Audituri *enim estis præ- * autem MS.G.6.
lia & opiniones præliorũ. Videte ne tur-
bemini. oportet enim hęc fieri: sed non-
dum est finis. 7 consurget enim gens in
gentem, & regnum in regnum: & erunt
pestilentiæ, & fames, & terræmotus per
loca. 8 hæc autem omnia, initia sunt do-
lorum. 9 c Tunc tradent vos in tribula- Ioh.15.c.20. & 16.a.2.
tionem, & occident vos: & eritis odio Sup.10.c.17. Luc.21.c.12.
omnibus gentibus propter nomen meũ.
10 d Et tunc scandalizabuntur multi: &
inuicem * tradent: & odio habebunt in- * & inu.
uicem. 11 Et multi pseudoprophetę sur-
gent: & seducét multos. 12 Et quoniam
abundabit iniquitas: refrigescet charitas
multorum. 13 qui autem perseuerauerit
vsque in finem, hic saluus erit. 14 e Et B
prædicabitur hoc Euangelium regni in
vniuerso orbe, in testimonium omnibus
gentibus.

a *Videte ne quis vos seducat.*] Ab eo capite primùm orationẽ inchoat, quòd maximè ad omnes singulosque pertinere nouerat, hoc est, ab aduentu suo in hominum animos: cuius aduentus virtus & efficientia manifestum argumentum & testimonium est veritatis Christi, adeò vt quicunque nomine Christi venerit, quamuis miraculis & prodigiis clarus, quamuis sapientia præstans, quamuis virtutis & pietatis professione & exemplo illustris, tamẽ nisi eam virtutem & efficientiam, quã significauimus, hominibus probet, Christus nullo pacto dici appellarive possit. Atque in hac re mysterium est magnum, adeò vt eius ignoratio multis errorem creare possit grauissimum.

b *Audituri enim estis prælia.*] Hæc responsio ad primam interrogationem pertinet, de excidio Ierosolymitano, & Iudaicarum rerum casu, quem varij magnique tumultus præcessuri essent; id quod in Iosephi & aliorum historiis legimus euenisse: de fame, in Actis Apostolorum, & Pauli Epistolis videre est.

c *Tunc tradent vos in tribulationem.*] Deus misericordiæ suæ admirabili benignitate & clementia vsus, antequam Iudæos reprobaret & disperderet, Apostolorum suorum opera & diligentia reuocandos curauit, vt in proximo capite Christus prædixerat. Apostoli nõ solùm Iudæis qui in Iudæa erant, sed Israelitis omnibus etiam qui apud gẽtes alias commorabantur, vt Thessalonicæ, Ephesi, Romæ, saluus nuntiũ optimum exposuerunt; à quibus reiecti, repulsi, & in exterarum gẽtium odium & inuidiam adducti sunt, tanquam rerum publicarum perturbatores, cùm tamen nihil aliud noui gentibus afferrent, quàm nomen Iesu Christi, quod inuisum factum fuerat Iudæis, obdurato per improbitatem & malitiam propriam corde.

d *Et tunc scandalizabuntur multi.*] Cùm iam nomen illud meum sincerum & sanctum fuerit exosum, multi mei nominis insectandi obtentu offendent [illegible]i alios improbando quodam religionis studio, vtpote non secundùm scientiam, & alij alios quasi mearum partium suspectos, tradent; rursus illi qui meas partes videntur sibi agere, alios odio habebunt, & tradent; atque hoc erit ex ignoratione meæ veræ virtutis, id efficiente diabolo, qui excitabit pseudoprophetas, qui de Christo & ęterna salute alia doceant, quàm quæ vera sunt, & cognitu vtilissima. hæc res excitabit discordiam, ex discordia abũdabit iniquitas, quamobrem charitas multorum refrigescet. Sed in iis omnibus qui primam & verissimam Euangelij mei rationem tenuerit, in eaque perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit, cognoscetque aduentum meum tandem.

e *Et prædicabitur hoc Euangelium.*] Iam nunc de consummatione seculi aliquid præfatus, indicat. Euangelium enim hoc suum in vniuerso orbe prædicandum esse affirmat, in testimonium omnibus gentibus, ita vt omnes gentes sibi prædicatum testentur, & non solùm prædicatum, sed suis quæ à Deo decreta sunt testimoniis comprobatum. sunt autem testimonia, signa & prodigia, & Spiritus sancti distributiones, & animaduersiones in eos qui prædicatum repellent.

gentibus. [a] & tunc veniet consummatio.
Mar.13.b.14 Luc.21.d.10 Dan.9.g.27. 15 [b] Cùm ergo videritis abominationem
desolationis, quę dicta est à Daniele pro-
pheta, [c] stantem in loco sancto (qui legit
intelligat) 16 [d] tunc qui in Iudæa sunt, fu-
giant ad montes: 17 & qui in tecto, non
descendat tollere aliquid de domo sua:
18 Et qui in agro, non reuertatur tollere
tunicam suam. 19 Væ autem prægnan-
tibus & nutrientibus in illis diebus.
20 [e] Orate autem, vt non fiat fuga vestra
– 1 MS.C. Act.1.b.12. ⌐in' hyeme vel sabbatho. 21 erit enim
tunc tribulatio magna, qualis non fuit
ab initio mundi vsque modò, neque fiet.
22 Et nisi breuiati fuissent dies illi, non
fieret salua omnis caro: [f] sed propter ele-
ctos breuiabuntur dies illi. 23 Tunc si
Mar.13.c.21 Luc.17.d.23. ⌐ MS.C. quis vobis dixerit, Ecce hîc ⌐est' Christ9,
aut illic: nolite credere. 24 Surgent enim
pseudochristi, & pseudoprophetæ: & da-
bunt signa magna & prodigia, [g] ita vt in
errorem inducantur (si fieri potest) etiam
electi. 25 Ecce prædixi vobis. 26 Si ergo
dixerint vobis, [h] Ecce in deserto est: nolite
L 3 exire.

a *Et tunc veniet consummatio.*] Cùm prædicatum fuerit Euangeliũ, & confirmatum suis testimoniis apud omnes gentes, ita vt ex omnibus credentibus apud gentes omnes fiat Ecclesia vna, vno spiritu acta, ornata & amplificata; tunc non statim erit, sed veniet consummatio.

b *Cùm ergo videritis.*] Quæ in summa proposita hactenus sunt, iam distributa fusiùs explicantur. atque hoc loco certum signum Ierosolymitani excidij indicatur. Quando, inquit, videritis milites alienigenas, quibus nefas erat in locum sanctum ingredi, tamen ingressos; eosque non orandi causa, sed diruendi eò deductos; cognoscite tam actum esse de Iudaicis rebus.

c *Stantem in loco sancto.*] Christi tempore templi area omnis septem partibus erat diuisa. prima omnium dicebatur Mons domus: secunda, Atrium gentium: tertia, Atrium fœminarum: quarta, Atrium Israel: quinta, Atrium sacerdotum: sexta, HECHAL: septima, DEBIR. quanquam verò totus locus sanctus haberetur, præter primã & secundam diuisionem, tamen propriè sanctum dicebatur HECHAL, hoc est ipsa templi ædes prior post porticũ. & DEBIR sancta sanctorum appellabatur. Abominationem desolationis interpretamur abominatos Iudæis gẽtiles, & desolandi causa eò deductos.

d *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.*] Iudææ nomen hoc loco pro ditione Ierosolymitana, Bethlehem, & multa alia oppida continenti vsurpatur. Namque tempore Christi omnis Israelitarum quondam regio in tres partes diuisa erat, Iudæam, Samariam, & Galilæam. Fugiant ergo in Galilææ & montes Samariæ, idque magna festinatione, si velint se illa clade esse liberatos. Hoc autem eos monet Iesus, qui suæ huic prædictioni crederent: namque etiam hos calamitas comprehensura erat, ni sibi eo modo prospicerent, quo à Christo hîc consulebatur. qui omnem hanc rem ad exemplum refert Loti quõdam à Sodomorum euersione liberati: cui dictũ est ab Angelis, Fuge in montem, & erue animam tuam, ne respexeris, &c. Non enim in maxima & calamitosissima rerum trepidatione curari debet domestica supellex, quæ impedimento potius esse potest, quàm adiumento ad salutem. pauca enim secum abstulit: tantũ nimirum quantũ duæ filiæ ferre potuêre: ad summum & ipse, quanquam nihil existimo illum abstulisse, cui dictum est, Liberare in anima tua: Hebraica phrasi, vt expeditissimus effugeret hoc significant hæ monitiones Christi, *Et qui in tecto, & qui in agro,* &c.

e *Orate.*] Hyems ob temporis importunitatem, sabbathum ob religiosam consuetudinem, fugam impedire & retardare possunt.

f *Sed propter electos.*] Ex illo enim populo illi electi sunt, qui inuitati ad nuptias venerunt, fidem habentes inuitanti, & nuptialem vestem induerunt. Hos ne cum reliqua gente perirent curauit Deus. Alludit hæc sententia ad diluuium antiquum.

g *Ita vt in errorem inducantur.*] Etiam electi, si tantùm ad signa & prodigia respiciant, inducentur in errorem à pseudoprophetis & pseudochristis: sed illi ad Euangelij veritatem & virtutem Christi veram animum aduertent.

h *Ecce in deserto.*] Non ideo Christus habetur quia desertum petitur. non etiam ideo quia quis intra priuatos aut communes parietes continetur. Sunt hæc priuatæ rationes & cogitationes, in quas qui sese infert, non debet sibi continuò persuadere Christum sibi iam inesse inhabitatorem. Vt Christum enim habeamus, non est certus locus adeundus tanquam necessarius, siue in deserto, siue in

penetralibus. Ille enim se cupientes & expetentes vltrò quærit & adit atque inhabitat, sicut scriptum est, Propè est verbum in ore tuo & in corde tuo, vt facias illud. lege quæ scripsit D. Paulus in hanc sententiam. Quòd si quis quærat an cognosci possit aduentus Christi ab iis in quos aduenit (multi enim sibi persuadent eum aduenisse ob solam fidem & imputationem, à quibus tamen longè ille abest) Respondet Christus ipse esse subitum & repentinum ipsius aduentum, adeò tamen clarum & manifestum vt fulgur, quod cùm repentè in Orien emicet, apparet vsque in Occidentem, adeò homines ipsos illustrat, incendit, mutat & perficit, vt non solùm apud ipsos, sed apud alios qui ad eam perfectionem nondum peruenerunt, hic Christi in illos aduentus probetur: sicut scriptum est, Omnes qui viderint eos, cognoscent illos quòd isti sunt semen cui benedixit Dominus.

exire. ecce in penetralibus: nolite crede-
re. 27 Sicut enim fulgur exit ab Oriẽte, & C
paret vsque in Occidentem: ita erit & ad-
uentus filij hominis. 28 a Vbicunque *Luc. 17. g. 37.*
fuerit corpus, illic congregabuntur - & *Mar. 13. c. 24.* *Luc. 21. c. 25.*
aquilæ. 29 Statim autem b post tribula- *Ezech. 32. b. 7* *Isa. 13. b. 10.*
tionem dierum illorum sol obscurabi- *Ioel. 2. g. 31.* *& 3. c. 15.* - MS. e.
tur, & luna non dabit lumen suum, &
stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorũ
commouebuntur: 30 & tunc parebit si-
gnum filij hominis in cælo. & tunc plan-
gent * omnes tribus terræ: & videbunt fi- * se MS.
lium hominis c venientem in nubibus
cæli cum virtute multa & maiestate.
31 Et mittet angelos suos cum tuba, & *Apoc. 1. b. 7.* *1 Cor. 15. g. 51*
voce magna: & congregabũt electos eius
à quatuor ventis, à summis cęlorum vs-
que ad terminos eorum. 32 d Ab arbore
autem fici discite parabolam: cùm iam
ramus

a *Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.*] Hac allegoria voluit describere Christus naturam, ingeniũ, & studium pseudoprophetarum & pseudochristorum, quos multos surrecturos prædixerat. eos autem cupiditati & ambitioni deseruituros nunc significat. vultures enim & aquilæ huiusmodique rapax auium genus cùm viuentibus hominum corporibus pasci nequeant, timent enim & reformidant viuentes, mortua corpora quã longissimè olfaciunt & petunt. ex hac natura facile erit dignoscere pseudochristos, qui nimirum pietatem quæstum esse putant, vt Apostoli expressè interpretantur, qui eiusmodi pseudoprophetas lupos rapaces etiam appellant. Quod Latinus interpres vertit corpus Hebraicè legit πτῶμα. cadauer dicitur propriè de cadauere corrupto, cuiusmodi sunt eorum corpora qui in crucibus & patibulis suspendũtur; aut in bello cùm perierint, insepulta relinquũtur. Nam σῶμα corpus viuum est aut mortuum, non tamen corruptum, quale fuit Christi etiam mortui, perpetuò appellatum σῶμα vsque ad resurrectioně: id quod obseruari oportuerit.

b *Post tribulationem illorum dierum.*] Erit magna tribulatio illorũ dierum, quibus Iudæorum res proterendæ sunt. statim verò erit alia rerum omniũ cæli & terræ perturbatio, quæ præcedet aduentum filij hominis cùm venerit iudicare, sicut bella, & opiniones bellorum, & terræmotus, & fames, & pestis præcesserant Ierosolymitanum excidium. Illa vox *statim* indicauit rerum consecutionem, non temporis horam certam, sed quòd prima erit illa magna Iudæorum tribulatio, & post eam omnium tribuum terræ etiam planctus ex illis signis excitatus.

c *Venientem in nubibus cæli.*] Apertè & clarè videbunt in aëre venientem, vt viderunt discipuli eius ascendentem in cælum apertè & clarè. Venturum autem dicit se cum virtute multa & maiestate, cum efficacia & gloria, vtpote qui electos suos congregaturus sit, sibiq́ue perpetuò adiuncturus, improbos perpetua maledictione damnaturus, ex vtraque re gloriam suam confirmaturus.

d *Ab arbore fici.*] Ficus folia producit ineunte vere, caloremq́ue arguit in aëre super terram vagari; calor autem crescens segetes maturat, & ad messem parat: messis æstate fit, quamobrem æstas τὸ θέρος dicitur. atque hic ab Euangelista hoc nomen significanter vsurpatur. vt ergo ficus germinans indicat calorem, cuius vi tandem messis erit, & fiet; ita cùm vos videritis hæc omnia fieri, quæ de excidio Ierosolymitano vobis prædicta sunt, scitote cætera etiam quæ in posterum prædicuntur, futura fore certissimè; namque eadem efficacia filij hominis, qua Ierosolymitanæ & Iudæorum res excindentur, cõstituet etiam mundi finem & maturũ reddet. Prius ergo posterioris signum erit certissimum. Cælum enim & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Hæc est perpetua prædictionum confirmandarum ratio, vt si ex duabus aut pluribus rebus ad diuersa tempora pertinentibus, priorum temporum prædictiones euentu ipso constẽt, & posteriorum etiam expectari euentus debeat. qui enim priora prædicere & facere potuit ac voluit, idẽ & posteriora prædicere poterit, & facere etiam poterit & volet. Atqui priorum à Christo tum prædictorum euentus non longè distabat; in eadem enim quæ tunc agebatur ætate edendus erat. hoc est quod subiungit:

ramus eius tener fuerit, & folia nata, ſci-
tis quia propè eſt æſtas. 33 ita & vos,
cùm videritis hæc omnia, ſcitote quia
propè eſt in ianuis. 34 Amen dico vobis,
quia non prçteribit generatio hçc, donec
Mar. 13. d. 31 omnia hçc fiant. 35 Cælũ & terra tranſ-
ibunt, verba autem mea non prçteribũt.
36 f De die autem illa & hora nemo ſcit,
neque angeli cçlorum, niſi ſolus pater.
Luc. 17. f. 27. 37 g Sicut autem in diebus Noë: ita erit &
aduentus filij hominis. 38 ſicut enim erãt
Gen. 7. b. 5. 1 Pet. 3. d. 20. in diebus ante diluuium comedentes &
bibentes, nubentes & nuptui tradentes,
vſque ad eum diem quo intrauit Noë in
arcam, 39 & non cognouerunt donec
vênit diluuium, & tulit omnes: ita erit &
Luc. 17. g. 37. aduentus filij hominis. 40 h Tunc duo
erunt in agro: vnus aſſumetur, & vnus
relinquetur. 41 duæ molentes in mola:
vna aſſumetur, & vna relinquetur*.
42 Vigilate ergo, quia neſcitis qua hora
1 Theſ. 5. d. 17 Dominus

* duo in lecto: vnus aſſumetur, & vnus relinquetur. MS. Hel. eq.

e *Non præteribit generatio hæc*] hominum qui nunc viuunt, donec omnia hæc quæ de Ieroſolymitano excidio fiant de quibus me interrogabatis, *Dic nobis quãdo hæc fient?* Itaq; hoc eſt certiſſimũ & breui futurum ante huius ætatis finem. Erit igitur facile præſcribere tẽpus huius rei. namque ætas hæc non excedet annum octogeſimum.

f Sed de illo alio die & hora conſummationis ſeculi & iudicij vniuerſalis nemo ſcit, niſi ſolus pater, qui voluit hoc ſibi reſeruare arcanum, vt dare poſſit hominibus tempus ad pœnitentiam; adeò enim miſericors eſt vt hoc agat. deinde eſt alia ratio ad miſericordiam etiã referenda, quòd cum ille dies futurus ſit initium abſolutæ & extremæ miſeriæ & damnationis, tormentorumq́ue grauiſſimorũ, quibus diabolus & angeli eius atque impij improbiq́ue homines cruciãdi ſunt in perpetuum, differetur à patre miſericordiæ, aut differri poterit ſapienter ab eo, etiamſi mundus & ſancti clament iudicium, vindicta, vltio: tamen hæc tempora & momenta pater poſuit in ſua poteſtate propter ſuam miſericordiam, qua differre ſolet in multa patientia vaſa iræ apta in interitum. in hanc ſententiam ille reſpondebat animabus interfectorum propter verbum ſuum, clamantibus, Vſquequo Domine (ſanctus & verus) non diiudicas & non vindicas ſanguinem noſtrum de iis qui habitant in terra? & dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum & fratres eorum, qui interficiendi ſunt ſicut & illi. Interficiendi autem erant propter verbum Dei, quod teſtaturi & prædicaturi erãt in ſalutem hominũ.

g *Sicut autem in diebus Noe.*] Redit ad ſecundum argumentum de aduentu Chriſti in animos hominum, quo verè & magna cum efficientia venit. Hunc ait non eſſe cum obſeruatione, hoc eſt, vt certa hora, certo tempore, vel loco neceſſario perpetuoque veniat; ſed quando venturus ſit, in illius conſilio eſſe: hominum verò ipſum expectantium officium eſſe perpetuo ſtudio ſeſe ad eum excipiendum parare; neque vllam horam officij & pietatis omittere, ſicut Noë, dum cæteri homines voluptatibus, delitiis, & ambitioni operam darẽt, ille cum ſua familia arcam fabricabat, expectans in illa arca futuram ſibi à Deo ſalutẽ. Deus autem homines intereà expectabat, & Noë concionibus, orationibus & actionibus ad pœnitentiam reuocandos curabat, vt eos ſeruaret, qui eius conſilio parentes ab illis vulgi ſtudiis abalienati iuſtitiam colerent. Tantùm verò Noë inuentus fuerat iuſtus atque perfectus in generationibus ſuis, & cum Deo ambulauit: & poſtea etiam quo die diluuium inferendum fuit, ipſe tantùm Noë iudicio diuino iuſtus inuentus eſt; & ideo ipſe tantùm cum domo ſua in arcam ſeruandus iuſſus eſt intrare.

h *Tunc duo erunt in agro.*] Vt anno ſexcenteſimo vitæ Noë menſe ſecundo, ſeptimodecimo die menſis, quo die rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cæli apertæ ſunt; & facta eſt pluuia ſuper terram in articulo illius diei, ingreſſus eſt Noë, & Sem, & Cham, & Iapheth filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius cum eis in arcam, ipſi & omne animal ſecundùm genus ſuum, vniuerſaque iumenta in genere ſuo, & omne quod mouebatur ſuper terram in genere ſuo, cunctumq́ue volatile ſecundùm genus ſuum, vniuerſæ aues, omneſq́ue volucres ingreſſæ ſunt ad Noe in arcam bina & bina, ex omni carne in qua erat ſpiritus vitæ, & quæ ingreſſa ſunt, maſculus & fœmina ex omni carne introierunt, ſicut præceperat Deus: & incluſit eum Dominus deforis, ita vt non poſſent ingredi plura quàm Deus eò deduxerat, cæteri homines animanteſque omnes manſerunt foris: ideoq́ue ſalutis expertia fuerunt cætera omnia animantum genera. ſic in aduentu filij hominis erit: nemo enim aſſumetur, vt ingrediatur in arcam Chriſti, niſi illi tantùm qui parati illius aduentũ expectauerint. Nulla autem conditio hominum vel excluſa vel ſingulariter ad ſalutem excepta erit, ſed vt ex ſingulorum animantium generibus ea delecta ſunt quæ Deus probauerat, ſic in

conditionibus fiet. nam qui sunt in agro colendo occupati, quod genus est omnibus artificiis, & vitæ communi tanquam primum, non ideò assumentur quòd in agro sint, sed illi tantùm ex illis assumentur, qui vel Noë imitati fuerint fide, obedientia & pietatis officiis atque ministerij sibi commissi functione recta, vel imitati fuerint animantes quæ Dei consilium secutę ad Noë venerunt, eique sese tractandas permiserunt. Itaque omnis conditio communis hominum significatur vna specie agricolarum. Neque ab hac ratione seruitus excludetur, namque ex duabus ancillis quæ erunt in eadem mola, altera assumetur ad arcam vitæ, & altera relinquetur cum reliquo vulgo: adeò vt neque coniuges aut socij, qui communi necessitudine coniuncti sunt, ideò etiam simul sint assumendi, sed ille solùm qui paratus inuenietur. Neque enim vel Noë filij vel nurus soli erant, parentes, consanguinei, socij, cognati, necessarijque alij illis erant: sed quia cæteri erant comedentes & bibentes, ducentes vxores & nubentes, illi tantùm assumpti sunt, qui Noë doctrinam eo vsque fuerant secuti. Fecit enim Noë omnia quæ præceperat illi Deus: & dixit Dominus ad eum, Ingredere tu & omnis domus tua in arcam. te enim vidi iustum coram me in generatione hac.

Dominus vester venturus sit. 43 i Illud
autem scitote, quoniam si sciret paterfa-
miliâs qua hora fur venturus est, vigila- Mar. 13. d. 35. Luc. 12. e. 39.
ret vtique, & nō sineret perfodi domum D
suam. 44 Ideò & vos estote parati: quia
a qua nescitis hora fili' hominis vēturus a qua hora non putatis, ms. c.
est. 45 k Quis, putas, est fidelis seruus &
prudens, quem constituit dominus suus
super familiam suam, vt det illis cibum
in tempore? 46 Beatus ille seruus, quem, Luc. 12. f. 42. Apoc. 16. c. 15
cùm venerit dominus eius, inuenerit sic
facientem. 47 Amen dico vobis, quo-
niam super omnia bona sua constituet
eum. 48 Si autem dixerit malus seruus
ille in corde suo, Moram facit dominus
meus venire: 49 l & cœperit percutere cō-
seruos suos, manducet autem & bibat
cum ebriosis: 50 veniet dominus serui
illius in die qua non sperat, & hora qua
ignorat: 51 & diuidet eum, partemque
eius ponet cum hypocritis. illic erit fletus Sup. 13. f. 42. Inf. 25. c. 30.
& stridor dentium.

CAP.

i *Illud autem scitote.*] Magnum periculum est hominibus ne cùm veniat ad eos Christus, offendat imparatos. expedit igitur vnicuique intento studio omnique conatu & officio suas partes rectè ac legitimè agere: neque procrastinare, aut expectare senectutem aut horam mortis, aut aliam oportunitatem; oportunitas relinquitur Deo eligenda: hominum non est huiusmodi optare, sed perpetuò vigilare, & in officio constare.

k *Quis, putas, est fidelis seruus.*] Vnicuique eorum qui veram religionem profitentur, Impositum est suum ministerium & officium à Deo pro personarum & ordinum ratione: nam si neminem alium quis habeat præter se quem colat; se tamen habet, & vitem in vinea Domini & cultorem. Igitur suas partes vnumquemque diligenter & studiosè agere & tueri oportet, siue iuuenem, siue maturæ ætatis, siue senem, nulla hora non hærendum in solo vineæ, nulla hora non promouendum est. Durus est hic sermo, atqui sic res habet ipsa. Vt enim seruus præpositus familiæ nulla hora vacat quin prospiciat familiæ, nam dum alij in opere sunt, singuli in suo, ille cibum emit, vel parat, vel condit, vel mensam sternit vel struit, vel pascit familiam, vel mensam tollit, & denuò cibos parat, componit quædam, seruat quædam, distribuit singulorum portiones, diuidit pro personarum & habitudinum ratione. Itaque totus in hoc est, ne quid cui desit. hic est fidelis & prudens seruus, cui simillimos esse oportet eos, qui Christum credētes cupiunt, expectant ad se venturū. Neque quòd minus rara exempla huius aduentus publicè videantur, ideò existimandus est Christus aut negligere, aut cessare; aut non nisi serò venturus esse: nam veniet qua hora ignorat, & die qua quis non sperat: & diuidet eum à familia sua; & partem eius, hoc est, nomen illius in rationibus & nominibus fictorum Christianorum ponet: cæteros quos paratos, in officioque sese continentes inuenerit, assumet. Videtur mihi hoc loco Magister noster nostra tempora singulariter indicasse.

l *Et cœperit percutere.*] Omnium criminum duo capita summa obseruantur, quæ hoc loco à Præceptore nostro significata sunt: alterum est voluptatum studium, quod ad propriam singulorum personam attinet: alterum iniuriæ faciendæ cupiditas & audacia. Facit autem vnusquisque iniuriam alijs, vt suis commoditatibus ad voluptatem propriam consulat. vtrumque caput sua vt habetur serie, duobus illis orationibus præceptor significauit, Percutere conseruos, & manducare & bibere cum ebriosis.

CAP. XXV.

A TVnc [a]simile erit regnum cęlorum [b]de-
cem virginibus: quę accipientes lam-
• o. pades suas exierunt obuiam sponso • &
sponsæ. 2 Quinque autem ex eis erant
• & s. intrant. • fatuæ, & quinque prudentes. 3 sed
quinque fatuę, [c]acceptis lampadibus, nō
sumpserunt oleum secum: 4 prudentes
verò acceperunt oleum in vasis suis cum
lampadibus. 5 Moram autem faciente
sponso, dormitauerunt omnes & dor-
mierunt. 6 Media autem nocte clamor
factus est, Ecce sponsus venit, exite ob-
uiam ei. 7 Tunc surrexerunt omnes vir-
gines illæ: & ornauerunt lampades suas.
8 Fatuę autem sapientibus dixerūt, [d]Da-
te nobis de oleo vestro: quia lampades
nostrę extinguuntur. 9 Responderunt
prudentes, dicentes, [e]Ne fortè non suffi-
ciat nobis & vobis, [f]ite potius ad ven-
dentes: & emite vobis.. 10 Dum autem
irent emere, vênit sponsus: & quæ para-
tę erant, intrauerunt cum eo ad nuptias,
& clausa est ianua. 11 [g]Nouissimè verò
veniunt & reliquæ virgines, dicētes, Do-
mine, Domine, aperi nobis. 12 At ille
respondens, ait, Amen dico vobis, nescio
M vos.

CAP. XXV.

a *Tunc simile erit.*] Particula illa *tunc* non tam tempus, quàm rerum ipsarū seriem & consecutionem significat: eamque vim habet quam Latinorum *ita, atque ita, quamobrem.* sic in Psalm. Tunc loquetur ad eos in ira sua, &c. Regnum cælorum hoc in loco ea ratione qua pręmium est, considerandū proponitur. Et ratio, inquit, donationis regni cælorum ad huiusmodi exēplum referri potest, quòd fuerint decem virgines.

b *Decem virginibus.*] Mos olim fuit in nuptiis spōso iuuenes adhibere, qui *filij sponsi* vocabantur: isque mos non solùm inter Iudæos, sed inter gentes fuit obseruatus. Sponsæ autem adhibebantur virgines, quæ incensis lampadibus illam comitabantur, cùm ad sponsi domum deduceretur: sicut scriptum est, Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius adducentur tibi, cum lætitia & exultatione adducentur in templum regis. Erant autem decem, vt ex antiqua lectione obseruauimus. lege Statium de nuptiis Stellæ & Violantillæ, & Misnaioth de ruth c.v.

c *Acceptis lampadibus.*] Lampades virginum singulorum professionem fidei significant. & nomen quo se vnusquisque tradit ministraturum spōso. Oleū hoc in loco alteram partem interpretamur, hoc est pœnitentiam, & opera necessaria, imò plusquam necessaria ad occurrēdum sponso: sine quibus lāpas extinguitur, hoc est, fides mortua est.

d *Date nobis de oleo vestro.*] A singulis qui velint ad nuptias admitti, exiget sponsalium ratio propriæ curę oleum, hoc est, bona opera præstita re ipsa, & non per fidē tantùm apprehensa opera aliena (hîc agitur de iis qui ætate & ratione valent præstare quod Euangelium exigit.) Atque ita non satis est dicere, Christus operatus est pro me; ego non debeo opera bona facere: multi falluntur huiusmodi opinione.

e *Ne fortè non sufficiat nobis & vobis.*] Accidere potest, imò ita est, vt non sufficiat etiam copia, quantumuis magna, operum ab iis præstitorum, qui sponsum expectant, vt comparentur cum eius dignitate beneficij, quod est admitti ad nuptias sponsi. Quòd si ita est, vt est, non sunt negligenda opera, imò eò diligentiùs illis studendum, quòd nihil humanum illud diuinum beneficium æquare potest. nam illa omnino requiruntur & exiguntur. quòd si negligantur aut contemnantur, minus habebimus: sed Christi doctrina est, quòd habenti dabitur; & ei qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

f *Ite potius ad vendentes.*] Ex hoc loco manifestum fit aliquos esse, qui dicantur vendentes oleum: sed virgines quæ legitimè & oportunè sibi non prospexerunt, stultè petiisse venditores olei aduentante sponso, & intempestiuè rediisse. Sed quid sit ad vendentes ire, cogitet vnusquisque qui emptum it quod non habet.

g *Nouissimè verò veniunt & alia.*] Existimantes se ad nuptias admittendas esse, lampados afferebant, quas nondum abiecerant, & oleum, sed emptum tamen serò.

vos. 13 [a] Vigilate itaque, quia nescitis Mar.13.d.33 Sup.24.e.42. Luc.19.b.12.
diem neque horam. 14 Sicut enim ho- B
mo peregrè proficiscens, vocauit seruos
suos, [b] & tradidit illis bona sua. 15 Et vni
dedit quinque talenta, alij autem duo,
alij verò vnum, vnicuiq; secundùm pro-
priam virtutem: & profectus est statim.
16 Abiit autem qui quinque talenta ac-
ceperat, & operatus est in eis, & lucratus
est alia quinque. 17 Similiter & qui duo
acceperat, lucratus est alia duo. 18 Qui
autem vnum acceperat, abiens fodit in
terram, & abscondit pecuniam domini
sui. 19 Post multum verò temporis ve-
nit dominus seruorum illorum, & po-
suit rationem cum eis. 20 Et accedens
qui quinque talenta acceperat, obtulit
alia quinque talenta, dicens, Domine,
quinque talenta tradidisti mihi: ecce alia
quinque superlucratus sum. 21 Ait illi
dominus eius, Euge serue bone & fidelis,
quia super pauca fuisti fidelis, [c] super mul
ta te constituam: [d] intra in gaudium do-
mini tui. 22 Accessit autem & qui duo
talenta acceperat, & ait, Domine, duo
talenta tradidisti mihi: ecce alia duo lu- C
cratus sum. 23 Ait illi dominus eius, Eu-
ge serue bone & fidelis, quia super pau-
ca fuisti fidelis, super multa te constituã:
intra in gaudium domini tui. 24 Acce-
dens autem & qui vnum talentum acce-
perat, ait, Domine, scio quia homo du-

rus es,

a *Vigilate itaque.*] Itaque vigilantibus & non dormientibus, iura, vt in prouerbio est, subueniunt, hoc est, diuina promissa ad eos pertinent, qui in vigilia, statione & obseruatione proprij officij perseuerant, non ad eos qui lanternas credunt & dormiunt, posteaque dicunt, Domine, Domine, aperi nobis: id quod subiuncta parabola manifestè docetur.

b *Et tradidit illis bona sua.*] Hoc verissimum est, virtutem omnem & facultatem tum animi, tum corporis ad aliquid agendum Dei donum esse. Quid enim habes quod non accepisti? sed vbi tradita sunt & accepta, debet vnusquisque existimare non frustra sibi tradita aut accepta fuisse, sed quanquã disparia, tamen vt exerceantur esse accepta: neque rationem haberi debere à quoquam quãtum sibi traditum sit; ita vt qui minus acceperit, ideò negligat suas partes quas ipse acceperit, sed illas strenuè exerceat, & satagat atque Domino satisfaciat: non tantùm verò satisfaciet magnitudine operis à se præstiti & multitudine, quantum fidelitate & sedulitate. Non enim laudantur singuli illo elogio, quia multa lucratus es, sed, quia super pauca fuisti fidelis. Hoc igitur quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur: vt inquit D. Paulus. Non est autem fidelis qui nihil agit aliud, nisi vt pecuniam domini sui in terram defodiat.

c *Super multa te constituam.*] Hoc loco significat Præceptor, & indicat, quantũ præstet status viri pij per Christi in se aduentum iam amplificati, et in quo fuerit ante aduentum Christi, atque Spiritus sancti. vterque status gratus Deo propter fidem & pietatem, sed posterior longè gratior priori. Opera item in vtroque statu facta grata sunt Deo. in priori grata sunt, quanquam pauca & exigua, si cum magna alterius status perfectione conferantur. sed tamen grata, ita vt audiat, *Euge serue bone & fidelis.* ea demum quibus neglectis non cõstituetur seruus super multa, nec intrabit in gaudium Domini sui. Magna & multa sunt ad quæ agẽda constituuntur ij qui Christũ in suis animis habitantem acceperunt.

d *Intra in gaudium domini tui.* Gaudium Christi est sanctificatio hominum in illa mysteriis plena nuptiarum solennitate. Deliciæ meæ esse cum filiis hominum, inquit Sapientia. Et Paulus, Hæc enim est voluntas Dei, sanctificatio vestra: vbi voluntas idem quod pars significat.

rus es, [e] metis vbi non seminasti, & con-
C gregas vbi non sparsisti: 25 & timẽs abij,
& abscondi talentum tuum in terra: ecce
habes quod tuum est. 26 Respondens
autem dominus eius, dixit ei, Serue ma-
le, & piger, sciebas quia meto vbi non
semino, & congrego vbi non sparsi:
27 oportuit ergo te committere pecuniã
meam numulariis, & veniens ego rece-
pissem vtiq; quod meum est cum vsura.
28 Tollite itaque ab eo talentum, & date
ei qui habet decem talenta. 29 [f] Omni
Sup. 13. b. 12. Marc. 4. c. 25. Luc. 8. c. 18. & 19. d. 26. enim habenti dabitur, & abundabit: [g] ei
autem qui non habet, & quod videtur
habere, auferetur ab eo. 30 Et inutilem
seruum eiicite in tenebras exteriores. Il-
Sup. 8. b. 12. & 24. b. 13. lic erit fletus & stridor dẽtium. 31 [h] Cùm
autem venerit filius hominis in maiesta-
te sua, & omnes angeli cum eo, tunc se-
debit super sedem maiestatis suæ: 32 &
congregabuntur ante eum omnes gẽtes,
[i] & separabit eos ab inuicem, sicut pastor
segregat oues ab hœdis: 33 & statuet o-
ues quidem à dextris suis, hœdos autem
à sinistris. 34 Tunc dicet rex his qui à
D dextris eius erunt, Venite [k] benedicti pa-
tris

e *Metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti.*] Indicabat hoc loco Iesus argumenta eorum, qui sola fide contenti, existimãt sibi imputari iustitiã: opera verò, quòd dicãt esse imperfecta, &, vt illorum verbo vtar, polluta, & tanquam pannus menstruatæ inquinata, dicunt non modò necessaria non esse, sed abominanda: quia Deus, inquit, maiorem perfectionem exigit, quàm quæ humanis operibus præstari possit. hoc est, *Metit vbi non seminat, & congregat vbi non sparsit.* Hoc non malè proponitur, sed illud malè colligitur: ergo abiicienda sunt opera tanquam mala, & non curanda vt necessaria; imò tanto maiori studio & cõtentione curãda & præstanda, quanto perfectiora exiguntur: & tanto etiã plura, vt si non possit homo humanis viribus cũ gratia humanæ naturæ concessa, ad illam operum magnitudinem & perfectionem peruenire, cõtẽdat tamen & conetur, atque id quod potest agat, vel nihil omittat eorum quæ debet & potest; ita vt cùm veniat Dominus, inueniat gratiam & dona à se credita, cum augmento perpetuo operum & actionum: vt pecunia nũmulariis data, singulis horis & horarum momentis aliquid lucri facit, sic vt semper lucrum crescat. ita quod ex hominis obedientia & recto vsu donorum à Deo acceptorum accedit, Vsura Domini dicitur.

f *Omni enim habẽti dabitur, & abundabit.*] Hæc certissima sententia diuino consilio decreta est, vt qui rectè vsus fuerit donis sibi à Deo creditis, is amplioribus donis augeatur per Spiritum sanctum Christi in eum venientis & manentis in eo; isque longè plura & præstantiora ea faciat, quàm anteà: ita vt abundet gratia & spiritu, abundet operum & actionum dignitate, abundet gaudio, pace & consolatione.

g *Ei autem qui non habet, & quod.*] Ei qui caret operibus, quæ curare ac præstare debuit & potuit, per gratiam & animi virtutes à Deo concessas. videtur autem habere fidem, videtur habere cognitionem sacrarum literarũ, & sapientiæ atque scientiæ Dei: tamẽ auferetur ab eo id quod vel sibi vel alius videtur habere. Vtinam nulli essent quos hæc Christi parabola notaret! nulli huiusmodi serui extarent Inutiles, quibus illa horrenda obcæcationis sententia immineret, *Eiicite eum in tenebras exteriores.*

h *Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua.*] Absoluit tertium argumentum quod in quæstionibus fuerat propositum, de consummatione seculi, quæ ad iudicium extremum refertur: in quo qui publicè visus est ab hominibus in humilitate veniens, filius hominis videbitur publicè in gloria iudicis, sedens in throno iudicans omnes gentes.

i *Et separabit eos ab inuicem.*] Antecellum diem fieri potest, atque ita accidit, vt hœdi & oues in agro huius mundi permixti sint, id ferente Deo, & ad ouium probationem, & hœdorum multorum correctionem, qui ex ouium simplicitate instrui possint, vt vel omnino stupiditatem & petulantiam deponant, vel mitiores saltem fiant. Tunc verò omnino separati erunt sapientia & virtute, atque auctoritate filij hominis sedentis in gloria sua.

k *Benedicti patris mei.*] Qui benedixit vos omni benedictione spirituali in cælestibus, vt exponit D. Petrus.

tris mei, [l] possidete paratum vobis regnũ
à constitutione mundi. [35] esuriui enim, Isa.58.b.7. Ezec.18.b.7.
& dedistis mihi manducare. sitiui: & de-
distis mihi bibere. hospes eram: & colle-
gistis me. [36] nudus: & operuistis me. in- Eccl.7.d.39.
firmus: & visitastis me. in carcere eram:
& venistis ad me. [37] Tunc respondebũt
ei iusti, dicentes, Domine, quando te vi-
dimus esurientem, & pauimus: sitiẽtem,
& dedimus tibi potum? [38] quando au-
tem te vidimus hospitem, & collegimus
te? aut nudum, & cooperuimus te?
[39] aut quando te vidimus infirmũ, aut in
carcere: & venimus ad te? [40] Et respon-
dens rex, dicet illis, Amen dico vobis,
quãdiu fecistis vni ex his fratribus meis
minimis, mihi fecistis. [41] Tunc dicet &
his qui à sinistris erunt, Discedite à me Psal.6.b.9.
maledicti in ignem æternum, [m] qui para- Sup.7.c.23. Luc.13.f.27.
tus est diabolo & angelis eius. [42] [n] esuriui
enim: & non dedistis mihi manducare.
sitiui: & non dedistis mihi potum.
[43] hospes eram: & non collegistis me. nu-
dus: & non operuistis me. infirmus, &
in carcere: & non visitastis me. [44] Tunc
respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domi-
ne, quando te vidimus esurientem, aut
sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut
infirmum, aut in carcere: & non mini-
strauimus tibi? [45] Tunc respondebit il-
lis, dicens, Amen dico vobis, quandiu
non fecistis vni de minoribus his, nec
mihi

l *Possidete.*] Tantùm benedicti patris possidebunt regnum, quia illis tantùm est paratum à constitutione mũdi. Quid significet *constitutio mundi*, iam alias exposuimus. Itaque benedictis paratur regnum, sed quinam erũt illi benedicti, nempe illi qui recto in Deum studio animati, charitatis officia proximis præstiterint. maximè autem hæc officia exercentur, aliorum inopiæ succurrendo.

m *Qui paratus est diabolo.*] Ignis æternus propriè ac præcipuè diabolo & angelis eius paratus fuit à principio, antequam homo originali casu rueret. accidit autem posteà, vt homines sua culpa illi igni sese addixerint, ex patre diabolo cùm exstiterint, & filij gehennæ, Itaque omnes qui in maledictum inciderint, nec suam restitutionem à Deo legitimè & rectè quæsitam obtinuerint, ibunt in ignem æternum: non quia Deus eos ad ignem æternum subeundum produxerit, vel ignem æternum eorum causa parauerit definitè, sed quia ipsi se à benedictione Patris subtrahentes, dignos illo igne reddiderunt.

n *Esuriui, & non dedistis mihi.*] Homines sua culpa omnino, nullo alio necessario nomine damnãtur. Est autem duplex culpa commissionis in mandata Dei, quæ negatiua dicuntur; & obmissionis erga præcepta affirmatiua & charitatis officia. Multi autem fortassis erunt qui se cõmissione atque opere in legem peccasse negent; sed quia non satis est vt malè non agatur, nisi & bene etiam agatur: Magister hanc partem operum vt necessariorum ad benedictionem illam à Deo obtinendam indicauit.

Ioh.5.c.25. Dan.12.a.2. mihi fecistis. 46 Et ibunt hi in suppliciũ
æternum : iusti autem, in vitam æternã.

CAP. XXVI.

A ET factum est: [a]cùm consummasset Ie-
sus sermones hos omnes, dixit disci-
Mar.14.a.1. Luc.22.a.1. pulis suis, 2 Scitis quia post biduum Pa-
scha fiet, [b]& filius hominis tradetur vt
crucifigatur. 3 [c]Tunc congregati sunt
principes sacerdotum & seniores populi
in atrium principis sacerdotum, qui di-
cebatur Caiphas: 4 & consilium fecerũt
vt Iesum dolo tenerent, & occiderent.
5 Dicebant autem, Non in die festo: ne
[*]fiat c.2. Ioh.11.a.2. & 12.a.3. Mar.14.a.3. fortè tumultus [*]fieret in populo. 6 [d]Cùm
autem Iesus esset in Bethania in domo
Simônis leprosi, 7 accessit ad eum mu-
lier habens alabastrum vnguenti pretio-
si, & effudit super caput ipsius recum-
bentis. 8 [e]Videntes autem discipuli, in-
M 3 dignati

CAP. XXVI.

a *Cùm consummasset Iesus sermones hos omnes*]- in quibus vniuersa euangelicæ doctrinæ ratio continetur. cuius doctrinæ tres partes sunt, quas tenere debent quicunque saluti suæ seriò student. Prima agit de fide erga Deum, Deique promissa. secunda de pœnitẽtia, in qua continetur operũ ratio omnis. tertia de efficientia Christi in eos qui credunt & obediunt Euangelio. Omnes hos sermones consummauerat Iesus, vt propheta & præceptor : ita vt nulla tam pars earum quæ ad hoc munus pertinerent, requireretur. quamobrem ad aliud munus Christi, hoc est, Sacerdotis ac Regis, ac denique seruatoris hominum exequẽdum sese iam deinceps parabat. ideò enim venerat Ierosolymam valdè celeri gradu, vt superius legimus.

b *Et filius hominis tradetur vt crucifigatur.*] Illa coniunctio *&* expositionis vicem obtinet. Sciebãt enim discipuli Pascha post biduum fore : sed àn eo tempore Iesus esset tradendus & crucifigendus, non ita sciebant. Exponit autem Iesus ita esse, vt cùm post biduum Pascha futurum sit, tamen ipse illo biduo tradendus esset & crucifigendus: vt id quod antiqua & solenni Paschatis actione significabatur, cum ipsa figura conueniret. Igitur oportebat ita breuissimo tempore transigi hanc rem, quod videri poterat impossibile discipulis, tam breui tempore extare traditorem, modum traditionis inueniri, capi illum, in iudicio sisti, causam agi, damnari, & crucifigi. hæc festo non poterãt fieri, ante festum nimium angustum tempus videbatur. & tamen affirmat Iesus ita fore, vt ante Pascha hæc omnia fiant. Simul vt illos prædictione futurarum rerum paratiores reddat, atque etiam doceat scripturarum & prophetiarum rationem cum veritate ipsa constare : eiusq; ne mortem non casu, non temeritate aut imprudentia, sed diuino consilio constitutam esse, ad salutem publicam hominum. Qua in re quanquam maxima culpa in Iudæorum improbitate esset, qui ministri fuerunt huius mortis ignominiosæ Christo afferendæ, tamen auctoritas prima atque institutio ad Deum referenda fuit; qui proprium filium tradidit pro nobis vt crucifigeretur. Atque ita quod sæpissimè curauerunt Iudæi, hoc est, vt Iesum occiderent, efficere non potuerunt, quamuis longo tempore, & multis consiliis initis, ac tentata sæpè re; donec hora accessit eorum, & potestas tenebrarum; tunc enim adeò breuiter omnia expedita sunt, vt agnosci facilè possit diuinum consilium, maximeque probari expositione ipsa rei gestæ, quam Euangelistæ continuò subiungunt

c *Tunc congregati sunt.*] Eo tempore, eademque hora qua Christus in monte Oliuarum prædicebat discipulis hoc, congregati sunt vt eum dolo tenerent, & dolo detentum occiderent : namque hoc illi magis cuperent, quàm publicè occidere; quod tutius illis videbatur atque expeditius: sed timuerunt tumultum populi, qui facilè oriri posset ex rumore inopinatæ capturæ aut occisionis; maximè eo tempore, quo multi ex variis locis conueniebant Ierosolymam, cupidi videndi Iesum. atque ita differebant consilium vltra festum, cùm intelligerent tam breui non posse rem illam adornari citra periculum seditionis aut tumultus.

d *Cum autem Iesus esset in Bethania.*] Significatur occasio accepta à Iuda proditore, qui iam diu proposuerat vlcisci detrimentum factum suis furtis, atque propositum animo occultauerat suo, quoad intellexit concilium initum esse aduersus Iesum : atque ita ipse vltrò accessit principes, &c. Ex quo manifestè ostenditur consilium diuinum, quod anteà impedierat Iudæ, sacerdotum & aliorum consilia & conatus, nunc locum dedisse illis, vt efficerent quod cupiebant, cùm opportunum tempus fuit ad rem diuinis oràculis prædictam expediendam. anteà illi non potuère quicquam efficere, nisi tantùm vt scelus animo conciperent in suam damnationem: & quia non erat depositum, adhuc permittuntur à Deo illud explere simul, vt ex facto ipso ostendatur mundo damnationis illorum ratio iustissima; & ex illorum malitia Deus magnum orbi omni vsum proferat, pro sua sapientia & misericordia; vt qui ex veneno medicinam facere nouit salutarem.

e *Videntes autem discipuli.*] Discipuli omnes re non satis considerata, indignabantur, cognita magistri modestia, & moti Iudæ detractione, qui primus auctor fuit huius accusationis, vt ferè fit, vt prima alicuius fraudulenti & improbi oratione simplices alij in eandem sententiam subitò impellantur, à quo sapientiori dicto reuocari possunt, sed ille improbus auctor non reuocetur.

a *Quid molesti estis huic mulieri?*] Nam fremebant aduersus eam, vt Marcus enarrat.
b *Mittens enim hæc vnguentũ.*] Cùm sciatis me non solere vti huiusmodi delitiis & pretiosis rebus, irascimini huic mulieri. Atqui oportuit suspicari aliquam caussam subesse, quãobrem ego, qui ab huiusmodi vitæ delitiis alienus omnino sum, passus fuerim effundi in meum corpus hoc vnguentum. Mihi enim & si viuenti hoc conferatur quod ad delitias pertinet, tamen mortuo debetur ad honorem & significationem vt cæteris mortuis additur Iudæorum more. Nullæ enim delitiæ accedunt ex vnguentis mortuo corpori, sed honor & significatio. Igitur debueratis cogitare aliquid de morte mea ac sepultura in hac effusione agi; atque ideò me admisisse huiusmodi officium à muliere hac; cuius mentem Deus incitauit, vt quem post mortem mihi non posset honorem, viuenti in sepulturæ significationem deferret. Atqui nemo apud vos improbat morem vngendi mortuos, ad significationem spei resurrectionis: non debetis igitur & hoc factum improbare, cùm mihi mortuo neque minor honor debeatur, quàm cuipiam alij, neque vlli magis propria resurrectionis ratio, significatio, spesque sit, quàm mihi, qui me resurrecturum sæpiùs iam prędixi. Imò vbicunque prædicabitur hoc euangelium mortis & sepulturæ meæ, à me sæpiùs prædictæ, & consilio diuino decretæ, dicetur etiam & quòd hęc fecit, signo ipso externo significans, quod ego verbis & oratione sæpè affirmaram futurum. atque hoc erit in memoriam eius, quam Deus ad hoc faciendum excitauit.
c *Tum abiit.*] Eo ipso tempore quo hęc in Bethania acta erãt, Iudas ad principes sacerdotum conuenit, & de proditione, atque mercede proditionis transactum est; & ille ex eo quærebat oportunitatem. Fuit autem illi oportunitas, quo tempore minus sperabãt sacerdotes & alij, propter festum, & tumultus metum. At Deus eo tempore illis occasionem permisit, quo oportebat Christum pati, hoc est, cùm Pascha immolabatur, vt res figuram impleret suo tempore. Christus qui omnia sciebat, suæ obedientiæ negotium ipsis tum inimicorum, tum etiam suorum actionibus instruebat. nam dum discipuli agunt de Paschate figuratiuo, ille suum Pascha parabat & significabat, vt hîc manifestè ait, *Tempus meum prope est*, &c.
d *Ad quendam.*] Non quòd Christus dixerit, *Ad quendam*, sed Euangelista vsurpauit hoc verbum, vt significaret certum fuisse virum à Iesu indicatum certis signis, quæ postea à discipulis re ipsa comperta sunt ita habere. Alij Euangelistæ referunt integram Christi orationẽ cum signis: vt, Occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans: sequimini illum, &c. Et tandem subiungitur, Euntes discipuli fecerunt sicut dixerat illis Iesus, & parauerunt Pascha. Hæc omnia vno verbo suo, *ad quendam*, complexus est Matthæus. Pronomen enim *quidam*, certam aliquam vel personam vel rem significat.

dignati sunt, dicentes, Vt quid perditio
hæc? 9 potuit enim istud vænũdari mul-
to, & dari pauperibus. 10 Sciens autem
Iesus, ait illis, a Quid molesti estis huic
mulieri? opus enim bonum operata est
in me. 11 nam semper pauperes habe- *Deut.15.b.11*
tis vobiscum: me autem non semper * ha- * habebitis. MS q.
betis. 12 b Mittens enim hæc vnguen-
tum hoc in corpus meum: ad sepelien-
dum me, fecit. 13 Amen dico vobis, vbi-
cunque prædicatum fuerit hoc euange- B
lium in toto mundo, dicetur & quòd hęc
fecit, in memoriam + eius. 14 c Tunc ab- + αὐτῆς.
iit vnus de duodecim, qui * dicebatur Iu- *Mar.14.b.10* *Luc.22.a.3.*
das Iscariótes, ad principes sacerdotum: * dicitur 6 MS.
15 & ait illis, Quid vultis mihi dare, &
ego vobis eum tradam? At illi constitue-
runt ei triginta argenteos. 16 Et exinde
quærebat oportunitatẽ vt eum traderet.
17 Prima autem - die Azymorum acces- *Mar.14.b.12* *Luc.22.a.7.*
serunt discipuli ad Iesum, dicentes, Vbi - 5 MS. G.
vis paremus tibi comedere Pascha?
18 At Iesus dixit, Ite in ciuitatẽ d ad quen-
dam: & dicite ei, Magister dicit, Tempus
meum prope est, apud te facio Pascha
cum discipulis meis. 19 Et fecerũt disci-
puli

puli ſicut conſtituit illis Ieſus: & parauerunt
Mar.14.b.17 runt Paſcha. [20] Veſpere autem facto,
[a]diſcumbebat cum duodecim diſcipulis
Luc 22.b.14. Ioh.13.c.21. ſuis. [21] [b] Et edentibus illis, dixit, Amen
dico vobis, quia vnus veſtrum me traditurus
turus eſt. [22] Et contriſtati valdè, cœperunt
runt ſinguli dicere, Nunquid ego ſum,
Domine? [23] At ipſe reſpondens, ait,
[c]Qui intingit mecum manum in paro-
C pſide, hic me tradet. [24] Filius quidem
Pſa.40.b.10. hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo:
[d]væ autem homini illi, per quem filius
* traditur a MS.6.s. hominis *tradetur: bonum erat ei, ſi natus
tus nõ fuiſſet homo ille. [25] Reſpondẽs
autẽ Iudas [e] qui tradidit eum, dixit, Nunquid
quid ego ſum rabbi? Ait illi, Tu dixiſti.
1 Cor.11.e.24 [26] [f] Cœnantibus autem eis, accepit Ieſus
panem, & [g] benedixit, ac fregit: deditque
diſcipulis ſuis, & ait, [h]Accipite, & comedite:
dite: hoc eſt corpus meum. [27] Et accipiens
piens calicem, gratias egit: & dedit illis,
dicens, Bibite ex hoc omnes. [28] [i] Hic
eſt enim ſanguis meus noui teſtamenti,
qui

a *Diſcumbebat Ieſus*] Poſtquã Paſcha comediſſent. nam duplex illis cœna illo die fuit: prior erat legalis ſignificationis & ceremoniæ cauſa inſtituta, in qua non ſaturabantur. non enim poterat ſaturare agnus tredecim viros, ſed ſatis erat vt ſinguli aliquid de agno ederent. hęc celebrabatur a ſtantibus, more à lege præſcripto. Poſt hanc cœnam cœnabatur etiam adhibitis aliis epulis, vt quiſque pro facultate & ratione feſti poterat. Fuit autem hoc modo omnis illius temporis actio à Ieſu obita. imprimis factum eſt Paſcha, quod ſacrificij magis genus, quã cœnæ erat. Deinde diſcubitum fuit ad alteram cœnam, quæ antequam inciperetur, ſurrexit Ieſus, & lauit pédes diſcipulorum: deinde recubuit cum illis ad communem cœnam; & tunc ſignificauit illis proditionem ſibi paratam.

b *Et edentibus illis.*] Habet crimẽ maiorem grauitatem ex hora, actione anteacta & præſenti.

c *Qui intingit mecum manũ in paropſide.*] In priori cœna non erat vſus paropſidis, neque panis intingendi; ſed cum lactucis amaris pane azymo ſimpliciter & feſtinanter comedebatur agnus. Non apertè ſignificabat Iudam: nam alij etiam intingebant; ſed facinus exagitabat magis etiam indicando.

d *Væ autem homini.*] Commінationes ſunt, & admonitiones ad deterrendũ proditorem à ſcelere, vel ſaltem reuocandum ad pœnitentiam. Non ſunt confirmationes neceſſitatis, non enim Iudas neceſſariò illud acturus erat, ſed vltrò: neque ea cauſa prædicit Ieſus vt fiat, ſed vt caueat ille ſibi; cæterique intelligant rem non caſu accidiſſe, ſed deliberato conſilio, quod ipſe apertè noſſet, etiam ſi proditor ipſe diſſimularet: cæteri enim hactenus cõſcij ſibi non erãt eiuſmodi voluntatis: & ideo mirabantur an repentino aliquo motu futurum eſſet, ob eamque rem ſinguli de ſe rogabant.

e *Qui & tradidit eum.*] Qui conſcius erat ſibi conſilij initi, & pactæ mercedis promiſſo facto. *Tu dixiſti*: phraſis eſt antiqua loquendi, qua neque planè affirmatur, neque planè negatur; magis tamen vergitur ad affirmationem. Oratio eſt frequens in Miſnaioth, *Tu dixiſti*, pro, bene habet, ſatis eſt, nihil vltrà rogo: quando ita ais, non eſt quod vltra agamus. & eiuſmodi ſignificationes aliæ diſſimulatæ, quæ tantùm pungere eum poſſint, qui ſibi conſcius fuerit: ſed vſus eſt Ieſus eodem verbo in remotiore etiam ſignificatione: non enim ſignificat deliberare apud ſe, & conſtituere alicui malum & dolum. vt, Et dixit Cain fratri ſuo Abel.

f *Cœnantibus autem.*] In poſteriori cœna, in qua noui Teſtamenti ſacramentum inſtituebat, abſoluta iam figura Paſcharis figuratiui in priori cœna.

g *Benedixit.*] Vt communicaret ſuam benedictionem iis, quibus ſuum corpus communicabat; atque ita promiſſum impleretur, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes terræ, Fractio communicationem indicat.

h *Accipite.*] Verè communicauit illis corpus ſuum verum ſacramentali modo, non ſignificatione, ſed in veritate & ſpiritu: namque in huius ſacramenti ratione totum myſterium redemptionis & ſalutis humanæ latet. Hic Chriſtus ſe ſe dat ſuis, hic ipſe ſuſcipit hominum genus in ſe, vt pro illo mortem oppetat, debitumque illud grauiſſimum diuinæ iuſtitiæ exoluat. Sed hæc apud Lucam fuſiùs: nam que ille Euangeliſta diſtinguit totam rationem, quam hic & Marcus breuiter referunt.

i *Hic eſt ſanguis*] Vt corpus, ita & ſanguinem ſuum verè & re ipſa illis communicauit, cuius virtus vtpote puriſſimi & ſanctiſſimi illorum ſanguinem impurum mundaret & ſanctificaret, ad myſterium quod aliquando plenius exponetur, Deo opportunitatem afferente.

qui [a] pro multis effundetur in remissioné
peccatorum. 29 Dico autem vobis, non
bibam ámodo [b] de hoc genimine vitis,
vsque in diem illum, [c] cùm illud bibam
vobiscum nouum in regno patris mei.
30 [d] Et hymno dicto, exierunt in [e] montem
oliueti. 31 Tunc dicit illis Iesus, [f] Omnes
vos scandalum patiemini in me, in ista Mar. 14. c. 27.
nocte. Scriptum est enim, Percutiam pa- Ioh. 16. d. 32. Zach. 13. b. 7.
storem, & dispergentur oues gregis. Mat. 14. c. 28 & 16. b. 7.
32 Postquam autem resurrexero, præce-
dam vos in Galilæam. 33 Respondens
autem Petrus, ait illi, [g] Etsi omnes scanda-
lizati fuerint in te, ego nunquam scanda-
lizabor. 34 Ait illi Iesus, Amen dico ti-
bi, quia in hac nocte antequã gallus can-
tet, [h] ter me negabis. 35 Ait illi Petrus, Ioh. 13. d. 38
Etiam si oportuerit me mori tecum, non
te negabo. [i] Similiter & omnes discipuli
dixerunt.

a *Pro multis.*] Pro omnibus hominibus totius orbis, qui capaces huius beneficij fuerint. Effundetur autem pro eis, hoc est, vice sanguinis illorum, qui effundi debebat pro ipsorum peccatis: sed quoniam inefficax erat animaliũ hominum sanguis ad auferendum peccatum, necesse fuit effundi hominis diuini sanguinem, pretij infiniti, pro multis, ad multorum exhaurienda peccata.

b *De hoc genimine vitis.*] Alludit ad benedictionem vini, siue religiosam gratiarum actionem olim in communione conuiuiorum solennem ברוך אתה ה מלך העולם הנותן. לנו את פרי הגפן Benedictus sis tu Domine rex mundi, qui das nobis fructum vitis. Est etiam obseruanda proprietas orationũ: nam in sacramento corporis, hoc est, in pane, legimus, *benedixit*: in sanguinis verò sacramento, hoc est, in calicis vino, legimus, *gratias egit.* quippe illa oratio, Benedictus sis tu Domine, &c. gratiarum actionis rationem obtinet. Est etiam magnum arcanum in vsurpatione horum verborum, *gratias egit. Genimina vitis*, quibus Christus consultò vsus est, qua de re aliàs dicetur. Porrò illa gratiarum actionis formula antiqua est, vt cõstat ex תפלות Israelitarum, & ex Misnaioth.

c *Cum illud bibam vobiscum nouum.*] Instauratum omnino; & non solùm instauratum, sed integratum & renouatum, ac denique completũ, cùm obtulero regnum Patri, omnemque ecclesiam meam illi tradidero, quã hoc sacratissimo mysterio coniunctam in me suscipio seruandam, mihique corpus ex ipsa apto, cuius caput ego sum. Hîc non solùm de corpore Christi vero, sed de corpore etiam mystico sermo fit: nam vtrumque continetur in integra huius sacramenti ratione: sed altero modo, alterum corpus verum vt exhibitum, corpus mysticum vt susceptum. S. Lucas hunc locũ magis explicauit illis verbis, Donec impleatur in regno Dei: &, Donec veniat regnũ Dei.

d *Et hymno dicto.*] Actionem vel ritum communem & vulgatissimum omnibus, hoc dicendi modo indicat Euangelista: atque ita erat omnibus Israelitis post cibum mos gratias agendi Deo: qui mos ex præcepto ortũ habuit: Vt cùm comederis & saturatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, &c. Deut. 8.

e *Montem oliueti.*] Totus ille tractus qui est vltra Ierusalem post torrentem ad Ortum, dicitur Mons oliueti, tam mons ipse, quàm horti qui infra montem erant ad torrentem.

f *Omnes vos.*] Offendiculum omnes inuenietis hac nocte, ita vt ab ea alacritate qua me fueratis secuti, ab ea constantia, ab eo denique proposito & studio turbemini, partim pauore suscepto ex cognitione eorum quæ in me fient, partim metu ab illis qui mihi iniqui erunt, incusso; atque ita alij fugietis, alij latebitis, alij dissimulabitis: omnes tãdem me deseretis non progressi meeũ, sed ipsis offendiculis detenti. hæc erit vestra dispersio. Verum enim illud est, & oblato periculo spectatum, quod Zacharias scripsit ex verbis Dei, *Percutiam pastorem*, &c. Huius loci explicationem maiorem exhibebimus Deo viam monstrante, cùm disseremus de ratione citandi scripturas.

g *Et si omnes scandalizati fuerint.*] Bonorum virorum atque simplicium discipulorum Christi spiritus quidem promptus est, sed caro infirma; adeò vt qui plus sibi arrogat, grauius sibi periculum moliri videatur, id agente atque studente satana communi hoste, qui Petrum magni, vt videbatur, spiritus & promptissimi virum expetebat, vt cribraret sicut triticum.

h *Ter me negabis.*] Negare grauius est quàm scandalizari: scandalum metum & trepidationem arguit, negatio abalienationem accusat.

i *Similiter & omnes.*] Petrus se vnum omnibus præstare iactabat: omnes verò Petro cedere noluêre, nec tamen singuli responderunt seorsum, sed omnes simul cum Petro contendentes, ita vt coniuncto etiam studio fiderent omnes: & tamen omnes in offendiculum impacturos esse Christus dixerat. Illis autem Christus prospicit & consulit deductis in villam, ex qua possent cognoscere quid ageretur, & sibi fuga consulere. Excepit tamen secum tres, quos testes voluit esse omnium actionum suarum & passionum, vtpote ab initio primum assumptos.

Mar.14.d.32 Luc.22.d.39 dixerunt. 36 Tunc venit Iesus cum illis
D in villam quæ dicitur [a] Geth-semani: &
dixit discipulis suis, Sedete hîc, donec
vadam illuc, & orem. 37 Et assumpto
Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit
contristari & mœstus esse. 38 Tunc ait
illis, [b] Tristis est anima mea vsq; ad mor-
tem: sustinete hîc, & vigilate mecum.
39 Et progressus pusillum, [c] prócidit in fa-
ciem suam, orans, & dicens, Pater mi, si
possibile est, transeat à me calix iste. ve-
runtamen non sicut ego volo, sed sicut
* μι.c. tu. 40 Et venit ad discipulos * suos, & in-
* Sic, non μs. A. Hier. e.s. uenit eos dormiétes: & dicit Petro, [d] * Sic?
non potuistis vna hora vigilare mecum?
41 Vigilate, & orate vt non intretis in ten-
tationem. Spiritus quidé promptus est,
caro autem infirma. 42 [e] Iterum secun-
dò abiit, & orauit, dicens, Pater mi, si
non potest hic calix transire nisi bibam
illum: fiat voluntas tua. 43 [f] Et venit
iterum, & inuenit eos dormientes. erant
enim oculi eorum grauati. 44 Et relictis
illis, iterum abiit: & orauit tertiò, eundé
sermonem dicens. 45 Tunc venit ad di-
scipulos suos, & dicit illis, [g] Dormite
iam, & requiescite: ecce appropinquauit

N hora,

a *Geth-semani.*] Tempore Christi Ierosolymorum suburbana elegantissimis hortis ornata erant, vt *paradisi in voluptatis* à Iosepho auctore Hebraico appellata illa fuerint. Hortorū autem nomina ex notarum numero erāt imposita, aliàs ipsa murorum & portarum facies prima similis erat, quæ elegantius operis esse solet ratio. Tridētu huiusmodi hortorum vias vidimus, ab vrbe ad Franciscanorum cœnobiū. *Geth-semani* idem Latinis quod *hortus olearum* vel *pinguis* significat: erat locus ille Iesu familiaris ad orandum.

b *Tristis est anima mea.*] Duplici modo consideratur anima: nam vel ad vitam hanc animalem, cuius tutrix, altrix, & propugnatrix illa est, refertur; atque adeò ad omnem exteriorem, vt ita dicamus, animæ partem, qua viuit corpus, mouetur & sentit, affectibusque excitatur: hæc dicitur Hebraicè NEPHES altero modo consideratur anima, qua ratione virtutibus prædita est spiritalibus magis, vt sapiétia, fide, prudentia, voluntate & arbitrio: atque hac ratione NESAMAH dicitur; ac propriè magis RVAHH spiritum Latini dicunt. illa ad infirmitatem, hæc ad virtutem refertur. Christus ea parte animæ, quę affectus continet, infirmitatem humanam, vt verus homo, retulit, peccato excepto. ea parte qua virtus consistit, vltra omnem humanam aleam fortissimus fuit, vtpote omnium hominum perfectissimus, omnibusque aliis simul coniūctis vltra omnem comparationem præstātior. Igitur priorem illam animæ portionem indicauit, dicens, *Tristis est anima mea vsque ad mortem*: id est, parum abest à morte illa meæ animę infima pars, præ mœstitudinis & tristitiæ labore.

c *Procidit in faciem.*] Ex cognitione grauissimi oneris peccatorum totius mundi, quæ luenda expiādaque susceperat, & iræ diuinæ, quam sua morte placare debere intelligebat, & iustitiæ cui satisfieri oportebat.

d *Sic non potuistis.*] Qui iactabatis animum fortem ad subeunda pericula, & metum omnem contemnendum, scandalumque superandum, & tamen ante ipsum periculum iam defecitis, vt neque meam tristitiam vigilia & oratione comitari possitis: sed iā vobis ipsis consulatis oportet: nihil postulo à vobis iam quod ad me iuuandum à vobis proficisci possit; tantùm vos moneo, vt vestro periculo consulatis, & vigilantes oretis pro vobis, & deprecemini illam tentationem & periculum fortitudinis vestræ, quam scio vobis defecturam propter carnis imbecillitatem: nam *Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.*

e *Iterum secundò abiit.*] Secundò & tertiò deprecatur Christus illum acerbissimum calicem, ea parte qua infirmus erat; sed ea qua fortissimus, deprecationem illam corrigebat, dicens, *Fiat voluntas tua.*

f *Et venit iterum.*] Non obliuiscitur suorum, quos charos habebat, etiam in mediis angustiis tristitiæ, & præsentis iam discriminis mortis, atque adeò in ipsa tam grauis & ignominiosæ mortis cogitatione.

g *Dormite iam & requiescite.*] Non est iussio, sed increpatoria permissio, qua id videtur iuberi, quod neque ex consilio eius qui iubet, neque ex re eius qui iubetur, est. vt, Lætare iuuenis in adolescentia tua.

hora, & filius hominis tradetur in ma-
nus peccatorum. 46 ᵃSurgite eamus: ec-
ce" appropinquauit* qui me" tradet. *appropinquabit o. "tradit 5 MS.G.S.
47 Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus
de duodecim venit, & cũ eo turba mul- *Mar. 14. e 43* *Luc. 22. f. 47* *Ioh. 18. a. 3.*
ta cum gladiis & fustibus, missi à princi-
pibus sacerdotum & senioribus populi. E
48 Qui autem tradidit eum, dedit illis
signum, dicens, Quemcũque osculatus
fuero, ipse est: tenete eum. 49 Et confe-
stim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi.
Et osculatus est eum. 50 Dixitque illi
Iesus, ᵇAmice, ad quid venisti? Tunc ac-
cesserunt, & manus iniecerunt in Iesum:
& tenuerunt eum. 51 Et ecce vnus ex
his qui erant cum Iesu, extendens ma-
num, exemit gladium suum: & percu-
tiens seruum principis sacerdotum, am-
putauit auriculam eius. 52 Tunc ait illi
Iesus, Cõuerte gladium tuum in locum
suum. ᶜOmnes enim qui acceperint gla- *Gen. 9. a. 6.* *Apoc. 13. c. 10*
diũ, gladio peribunt. 53 An putas quia
non possum *rogare patrem meum: & *modò 2 MS.G.
exhibebit mihi "modò* plusquàm duo- " 2 MS.G.
decim legiones angelorum? 54 Quo-
modo ergo implebuntur scripturæ, quia *Esa. 53. c. 10.*
sic oportet fieri? 55 In illa hora dixit Ie-
sus turbis, Tanquam ad latronem existis
cum gladiis & fustibus comprehendere
me: quotidie apud vos sedebam docens
in templo: & non me tenuistis. 56 Hoc
autem totũ factum est, vt adimplerentur
scripturæ

a *Surgite eamus*] obuiam ei qui me tradit, & iis quibus tradendus sum.

b *Amice, ad quid venisti?*] Paulò antè decesserat Iudas à cæteris Apostolis, atque à Iesu colloquio. Non autem moris erat semper osculari in omni congressu eos, quibus cum familiariter ageretur; sed vel nouo aduentu ex via, vel post longiorem absentiam, vel in magno aliquo & subito negotio. Nunc se præbuit Iudas vel vt alienum, vel vt qui alius iam esset, aliudque ageret, quàm hactenus egerat. Hactenus enim apostolum cum cæteris agebat; nunc iam separatus ab aliis, ipse dux est satellitum, ministerque inimicorum Christi. ideoque à Christo illa oratione excipitur, qua possit suum statum agnoscere, si velit, tanquã alienus excipitur, atque vnus è numero aliorum qui Apostoli non essent, nouique negotij & ab Apostolatu alieni arguitur, cùm rogatur, *Ad quid venisti?* Quid noui negotij tibi est hac hora ista salutatione cum isto comitatu? & tamen à clementissimo magistro blandè, humanè & amanter excipitur illa voce *amice*.

c *Omnes enim qui acceperint gladium.*] Apostoli officium non est gladio dimicare pro Christo, sed verbo & spiritu. Gladio tantùm vtitur legitimè magistratus in re publica: cæteri qui ex odio aut dolo vel insidiis gladium ad homicidium accipiunt, obnoxij sunt illi sententiæ, Qui effuderit sanguinem hominis, effundetur sanguis illius per hominem.

Sup. e. 31. Mar. 14. e. 53 Luc. 22. f. 54 Ioh. 18. d. 24.

scripturæ prophetarum. [a]Tunc discipuli
omnes, relicto eo fugerunt. [57] At illi
F tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham
principem sacerdotum, [b]vbi Scribæ &
seniores conuenerant. [58] Petrus autem
sequebatur eum à lōgè, vsque in atrium
principis sacerdotum. Et ingressus intrò,
sedebat cum ministris: [c]vt videret finem.
[59] Principes autem sacerdotum & om-
ne concilium [d]quærebant falsum testi-
moniū contra Iesum, vt eum morti tra-
derent: [60] & non inuenerunt, cùm multi
falsi testes accessissent. Nouissimè autem
venerunt [e]duo falsi testes: [61] & dixerunt,
Hic dixit, Possum destruere templū Dei,
& post triduum reædificare illud.
[62] Et surgens princeps sacerdotum, ait il-
li, [f]Nihil respondes ad ea quæ isti aduer-
sum te testificantur? [63] [g]Iesus autem ta-
cebat. Et princeps sacerdotū ait illi, Ad-
iuro te per Deum viuum, vt dicas nobis
si tu es Christus filius Dei. [64] Dicit illi
Iesus, [h]Tu dixisti. veruntamen dico vo-
bis, [i]àmodo videbitis filium hominis se-

Princeps MSq. Mar. 14. f. 55

Ioh. 2. d. 19. per G. S. ædificare 3 MS. G. S.

viui. MS. eq.

Sup. 16. d. 27. 1 Thes 4. d. 14 Rom. 14. b. 10.

a *Tunc discipuli omnes.*] tam illi tres qui proximè aderant, quàm qui ad ipsum horti octaui introitū relicti erant, omnes, percusso pastore, dispergi cœpere.

b *Vbi Scribæ & seniores conuenerant.*] Cùm iam certum illis esset Iesum illa nocte tradendum esse à Iuda, missi; ue fuissent satellites & ministri, conuentum est, vt communi consilio, & velut concilij auctoritate damnaretur Iesus, atque excommunicaretur, traderetur que gentibus.

c *Vt videret finem.*] Concilij ipsius conclusionem & exitum cupiebat videre Petrus: & si audiret illum damnari, consuleret sibi (nam in metu erat:) si verò absolutum videret, se præsto adesse illi ostenderet, atque animum suum, quem iactauerat, probaret: sed non bene cessit illi hæc simulata animositas.

d *Quærebant falsum testimonium*] Necesse erat siue in verum siue in falsum testimonium, vt minimum duos conuenire testes, in narratione tam rei, quàm circunstantiarum, vt legitur in Misnaioth tractatu De testibus per totum. *Cum multi falsi testes accessissent*: nō tamen conueniebant, quia nullus habebat coniectem.

e *Duo falsi testes.*] Falsus testis dicitur, qui testimonium vel fingit, vel aliter interpretatur quàm oporteat. Hi bene potuerunt testari se audisse dicentem de templo soluendo, & in triduo reædificando: sed non solùm interpretati sunt dictum aliam in partē, quàm Iesus significauerat; sed etiam addiderunt, *Possum destruere templum Dei*, & manufactum, vt alij etiam Euangelistæ narrant.

f *Nihil respondes.*] Formula iudicij antiqui descripta in Misnaioth tractatu De Sanhedrin, vt detur locus reo sese defendendi aut respondendi.

g *Iesus autem tacebat.*] vt qui se traditum videret à Patre ad mortem, pro hominibus, & criminibus falsis respōdere non deberet. namque illud testimonium etiam si ita esset, nullum arguebat crimen dignum excommunicatione & morte, nisi ex consequentia quòd illa facultas destruendi & reædificandi templum posset referri vel ad magiam, vel ad virtutem diuinam hominibus communicatam; cuiusmodi communicatam prophetis, ad simil a edenda miracula legimus; vel ad naturam planè diuinam, quam Christum sibi tribuere illi indignè ferebant, & grauissimi criminis nomine accusabant: cupiebat Pontifex vt Iesus responderet, vt ex respōso ac testimonio simul conflari ab ipsis crimen posset. Sed Iesus suo silentio, & obedientiam Patri præstabat, & patientiam animique constantiam calumniis opponebat: simulque indicabat illis quali iudicio vterentur, ad quod ipsi non esset respondendum, nimirum corruptissimo, & ad damnandam innocentiam potius, quàm ad veritatem cognoscendam comparato: quod præterquam quod iam diu illi multis exemplis conati ipsum perdere ostendissent, tamen ipso præsenti facto demonstrabant apertè, qui ipsum ante capiēdū, quàm causam cognoscēdam curassent. Non enim debet capi is, de quo nihil est per testes indicatum. isti post capturam quærebant testes studiosè, & non inuenientes, inibant modum falsi conflandi testimonij. quid igitur respondendum esset in huiusmodi iudicio?

h *Tu dixisti.*] lege superiorem expositionem, litera c.

i *Amodo videbitis filium hominis.*] Cùm transierit hæc hora tenebrarum, quæ nunc agitur, cumque absoluta fuerit hæc expeditio, in qua versor, videbitis me sedentem à dextris virtutis Dei. Et quomodo poterunt videre sedētem à dextris, cùm Deus sit inuisibilis; & Iesus etiam sublatus in cælum, non amplius videri possit ab hominibus, nisi singulari reuelatione? mysterium est in oratione

hae magnum. Significabat enim Ieſus verè ſe Dei filium eſſe, vt rogabatur à Sacerdote: & quanquam tunc in illa humilitate eſſet, vt filius hominis tãtùm eſſe putaretur ab ipſis, atque adeò hominis humillimus atq; abiectiſſimus filius, tamen duplex argumentum poſteà futurum, quo probaretur Dei filius: alterum quòd inuitare deberet omnes ad ſe ſuſcipiendum, nempe per ſancti Spiritus virtutem & efficaciã miſſam dono cælitus credentibus & obedientibus ſibi: quo dono teſtatum eſſet mundo ipſum ſedere à dextris virtutis Dei. Notanter dicitur, *Dextris virtutis*, hoc eſt, ad æqualitatem efficacitatis & potentiæ ac facultatis mittendi donum Spiritus ſancti. Hoc idem eſt quod poſteà factum D. Petrus teſtabatur, Dextera Dei exaltatus Chriſtus, & promiſſione Spiritus ſancti à patre accepta, effudit hoc donùm quod vos videtis. eadem verba retulit Petrus, quæ à Ieſu hoc loco prædicta fuerant. Alterum verò argumentum erat, vt qui hoc Chriſti teſtimonium reiecerent, alterum, vellent nollent, habituri eſſent extremi iudicij, in quo is qui tum humilis videbatur, paulò pòſt maximus & magnificẽtiſſimus videri poſſet, tandem potentiſſimus & ſeueriſſimus iudex videndus eſſet. & qui anteà miſericordiæ diuinæ liberaliſſimus Pontifex fuiſſet, iis qui ſeſe repudiaſſent, diuinæ iuſtitiæ quoque aſſertorem ſeſe confirmaret, cum magno ipſorum malo ſua culpa conquiſito.

dẽtem à dextris virtutis Dei, & venientẽ - m s.c.2.
in nubibus cæli. 65 Tunc princeps ſa-
cerdotum [a] ſcidit veſtimenta ſua, dicens,
[b] Blaſphemauit: quid adhuc egemus te-
ſtibus? ecce, nũc audiſtis blaſphemiam:
66 quid vobis videtur? At illi reſponden-
tes dixerunt, Reus eſt mortis. 67 Tunc G
expuerunt in faciẽ eius: & colaphis eum Iſa.50.b.6.
ceciderunt: alij autem palmas in faciem Mar.14.g.65
eius dederunt, 68 dicentes, Prophetiza
nobis Chriſte: quis eſt qui te percuſſit?
69 Petrus verò ſedebat foris, in atrio: & Luc.22.f.55.
acceſſit ad eum vna ancilla, dicens, Et tu Ioh.18.d.25.
[c] cum Ieſu Galilæo eras. 70 At ille nega-
uit coram omnibus, dicẽs, [d] Neſcio quid
dicis. 71 Exeunte autem illo ianuam,
vidit eum alia ancilla: & ait his qui erãt - 3 m s.c.2.
ibi, Et hic erat [e] cum Ieſu Nazareno.
72 Et iterũ negauit cum iuramẽto, Quia
non noui hominem. 73 Et poſt puſillum
acceſſerunt qui ſtabant: & dixerunt Pe-
tro, Verè & tu ex illis es: [f] nam & loquela
tua manifeſtum te facit. 74 [g] Tunc cœ-
pit deteſtari & iurare quia non nouiſſet
hominem. [h] Et continuò gallus cantauit.

a *Scidit veſtimenta ſua.*] Indignantis habitus in cognitione ſubita grauiſſimæ & indignæ rei, qualis blaſphemia habetur.

b *Blaſphemauit.*] Quid propriè ſit blaſphemia, aliàs docebimus. erat autem vnum ex grauiſſimis ſceleribus morte expiandis. Oportebat verò diligenter examinari atque perpendi an blaſphemaſſet Ieſus, an non: ſed corrupta odio Pontificis propoſitio, facilè omnes totius cõcilij corrupti calculos ſibi conciliauit.

c *Cum Ieſu Galilæo.*] Inter inimicos vilipendij & deſpectionis cauſa Ieſus Galilæus dicebatur, quòd ex illa regione non concederent quenquam extitiſſe prophetam: atque ita Galilæum dicentes, prophetam negabant eſſe.

d *Neſcio quid dicis.*] Omnino negauit omnia, & cognomen Galilæi etiam, cùm tamen ipſe etiam Galilæus eſſet, idque pronũciationis modo proderet.

e *Cum Ieſu Nazareno.*] Vulgus non ſolùm damnatos, ſed damnatorum etiam amicos odit. *Et hic*, inquit. Nazareni nomen iam tum infame apud illos cœperat eſſe, propter Ieſum, quẽ nouæ ſectæ auctorem eſſe dictitabãt: eratque perinde ac ſi hæreticum quis diceret. Hoc etiam cognomento ad hæc vſque tempora à Iudæis & Machometanis nos Chriſtiani appellamur. Iã cùm videret ſe hic inſimulari hæreſeωs, Petrus negationi iuramẽtum addidit, vt ſuſpicionem melius depelleret. Hic negat iam doctrinæ Chriſti ſe diſcipulum eſſe.

f *Nam & loquela.*] Galilæi, vt qui aliarum linguarum gentibus finitimi habitabant, durius aliquanto quàm Iudæi Mediterranei, communem linguam pronuntiabant.

g *Tunc cœpit deteſtari.*] Deuouere ſe, & dira ſibi imprecari, ſi illum non modò vt magiſtrum, ſed etiam vt hominem noſſet vnquam: hoc eſt, neſcire ſe quis homo ille eſſet, aut alio modo vllam notitiam illius haberet. Negationi additum eſt nouum mendacium, & mendacio deuotio atque abiuratio.

h *Et continuò gallus cantauit.*] Naturæ ſuæ ingenio ſatisfaciens, & Petrum proditi officij admonens, cantauit.

75 Et recordat' est Petrus verbi Iesu quod
* Quia Mar. 6. dixerat, * Prius quàm gallus cātet, ter me
negabis.[i] Et egressus foras, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

A MAne[a] autem facto consilium inierunt
omnes principes sacerdotum & se-
niores populi aduersus Iesum, vt eū mor-
Mar.15.b.16 Luc.22.g.61. Luc.23.a.1. Ioh.18.c.28. ti traderent. 2 Et vinctum adduxerunt
eum, & tradiderunt Pontio Pilato præ-
sidi. 3 [b] Tunc videns Iudas qui eum tra-
didit quòd damnatus esset: pœnitentia
ductus, retulit triginta argenteos princi
pibus sacerdotū & senioribus, 4 dicens,
Peccaui,[c] tradens sanguinem iustum. At
illi dixerunt,[d] Quid ad nos? tu videris.
5 Et proiectis argēteis in templo, recessit:
Act.1.c.18. & abiens, laqueo se suspendit. 6 Prin-
cipes autem sacerdotum acceptis argen-
teis, dixerunt, Non licet eos mittere in
corbanam: quia[e] pretium sanguinis est.
7 Consilio autem inito[f] emerunt ex illis
agrum figuli, in sepulturam peregrino-
rum. 8 Propter hoc vocatus est ager ille,
Hacel-

i *Et egressus foras.*] Quanquā egressio timorē omnino arguebat, à quo nondum liber erat, tamen iam pœnitentiam indicabat eius, qui nollet manere in loco vbi tantum scelus tueri cogeretur. sed hanc pœnitētiam veram, atque ex integro animo profectam fuisse, ille amarus fletus ostendebat. Quid illa nocte iniuriarum, ignominiæ, probri, atque plagarū pertulerit Iesus, facilè indicatur ex hora & potestate tenebrarum, ex odio eorum à quibus damnatus, & insolentia corū inter quos erat, satellitum, ministrorum, & cæterorum.

CAP. XXVII.

a *Mane facto.*] Non diu dilata est traditio. nam post damnationem proxima est traditio rei damnati. Vsurpauerant autem Romani sibi vitæ atque necis potestatem in illum populum, ab iis rebus quæ religionem spectabāt cognoscendis tantùm abstinentes.

b *Tunc videns Iudas.*] nam anteà excæcatus propria malitia & satanæ astu rem leuem admisisse sibi videbatur. Cùm videt illum iam traditum, agnoscit culpam; nec tamen legitimam & probandam pœnitentiam iniit, quanquam multa quę ad pœnitentiam pertinēt, fecit. Fuit sera pœnitentia cùm traditus iam esset; sed magis inutilis, quia stultè inita, & desperationi adiuncta.

c *Tradens sanguinem iustum.*] Tradiderat illum principibus sacerdotū, quasi nosset nocētē, & dignū qui traderetur. itaque sua illa traditione significabat illos meritò esse Iesu infensos. Nūc verò cùm morte damnatum videret, damnat ipse suum consilium & factum, affirmans illum iustum esse, & iniuria summa illis inuisum, atque à se traditum: multo ergo minus dignū morte esse, seque velle reponere omnia hæc, id quod testaretur pecunia relata, quā vt auarus cupierat & quæsierat, atque ita amabat, vt nisi manifestò sciret esse sibi per summam iniuriam partā, nunquam referret. Argumentum ergo innocentiæ Iesu & proditionis à se admissæ esse, vltra confessionem suam argentum relatum.

d *Quid ad nos?*] Nihil, inquiunt, nobis cum tua conscientia: scimus illum non antè damnatum, quàm à te esset traditus; neque repertam fuisse damnandi eius causam, nisi postquam est traditus: tunc enim ipse dixit blasphemiam, quamobrem à nobis damnaretur. sed si tu, eum iustum nosses, tradidisti, consule tibi; nam nos iam nostræ parti consuluimus. e *Pretium sanguinis.*] Hebraicè DAMIM significat sanguines, hoc est, necem vel cędem; & significat etiam precium. Allusum est ad vtramque significationem: non solùm sanguines sunt hæ, sed sanguines sanguinum. & preciū appreciati. vide vt iustissimè quadret hæc Pōtificum oratio cum Zachariæ vaticinio. f *Emerunt ex illis agrum figuli.*] Argentum in templo proiectum fuerat à Iuda, quasi munus quoddā, quo aliquo modo vellet leniri suam pœnam. nam à sacerdotibus recusatum est, qui iam nolebant Iesum restituere liberum. ergo ille noluit vti illo argento: quo proiecto in templum, sperabat aliqua ratione Deum placare; vt fingere solet animus malæ conscientiæ exagitatus huiusmodi commenta. Cùm autem principes intellexissent argentum in templo proiectum, veluti donarium quoddam esse, tamen nec ad sacrificia, nec ad sarcta tecta esse idoneum definiebant, quia precium sanguinis erat: hoc est, pecunia homicidio parta ab eo à quo in templo proiecta fuerat: Igitur iniqua & indigna templo, & tamen sacta oportuit igitur de ea re, illorum more, consilium iniri, & decretum est, debere expēdi in aliquam rem, quæ grata esse posset Deo aliqua ratione. atque ita ex pecunia sanguinis Iesu, etiam ab ipsis illius inimicis, aliquis pius vsus est initus. Neque verò ob eam rem aut illorum aut Iudæ scelus defendi aut eleuari potest: sed in his omnibus obseruanda est diuinæ sapientiæ veritas, quæ ita omnia prædixerat per vates, vt postcà per hos omnes acta sunt.

ᵃHaceldama, hoc est, ager sanguinis, *Act.1.c.19.* B
vsque in hodiernum diem. 9 Tuncᵇ im-
pletum est quod dictum est per Ieremiá
prophetam, dicentem, Et acceperunt tri- *Zach.11.c.12* *Ier.32.*
ginta argẽteos pretium appretiati quem
appretiauerunt à filiis Israel: 10 & dede-
runt eos in agrum figuli, sicut constituit
mihi Dominus. 11 Iesus autem stetit
ante præsidem, & interrogauit eum pręs- *Mar.15.a.2.*
ses, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Dicit *Luc.23.a.3.* *Ioh.18.f.33*
illi Iesus, Tu dicis. 12 Et cùm accusare-
tur à principibus sacerdotum & seniori-
bus, nihil respondit. 13 Tunc dicit illi
Pilatus, Non audis quanta aduersum te
dicunt testimonia? 14 Et non respondit
ei ad vllum verbum: ᶜita vt miraretur
præses vehementer. 15 Per diem autem
solennem consueuerat præses populo ᵈdi-
mittere vnum vinctum quem voluissét.
16 *habebatᵉ autem tũc vinctum insigné, *habebant *Mt.R.c.s.*
qui dicebatur ᵉBarábbas. 17 Congrega-
tis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis
dimittam vobis: Barabbam, ᶠan Iesum,
qui dicitur Christus? 18 ᵍScicbat enim
quòd per inuidiam tradidissent eum.
19 Sedente autem illo pro tribunali, misit C
ad eum vxor eius, dicens, ʰNihil tibi &
iusto illi. multa enim passa sum hodie
per

a *Haceldama.*] Syrica verba, ex Hebraico antiquo immutata.

b *Impletum est.*] Nam iam fuerat similis res acta Zachariæ & Ieremiæ temporibus; sed non fuerat completa, vsq, ad hoc in Iesu editum exẽplũ.

c *Ita vt miraretur præses.*] Mirabatur illorum studium accusandi, & vehementis odij indicem conspirationem omnium, multitudinem conquisitam criminationum, & illius summam patientiam & animi fortitudinem, cum vultu nullius odij aut acerbitatis nota, sed summæ modestiæ decore imbuto.

d *Dimittere vnum vinctum.*] In monumentum seruitutis Ægyptiacæ, diuino beneficio depulsæ.

e *Barabas.*] Significat nomen filiũ cuiusdam dicti Abba, noti satis viri; & ipse etiam notus, tum propter patris nomen, tum propter ipsius facinora. Erat enim seditiosus, & in seditione fecerat homicidium: deinde effugiens periculum, latrocinia exercuerat apud vias. Est frequens mentio cuiusdam Abba insignis viri in Misnaioth.

f *An Iesum qui dicitur Christus?*] Antitheto voluit præses populũ officij admonere sui, opponens nomen Barabba nomini Iesu, qui dicitur Messias. Hoc enim nomen illis maximum & grauissimum esse oportuit, cuius ratio omnis ad ipsorum honorem & vtilitatem referebatur: ac præcipuè cùm pronunciaretur ab ipso præside vltrò in illorum fauorem, quod non expectatum fuerat ex imperij Romani ministro. & tamen illi persuasi sunt potius suum vt malum optarent, quã tantum vt bonum agnoscerent: adeò in errorem vel in bonum consilium inducere potest populum, eorum auctoritas qui duces in republica sunt: maximè verò eorum, qui pietatis nomine summi habentur.

g *Sciebat enim quòd per inuidiam.*] Non poterat hoc latere Præsidem, qui antequàm Iesus Euangelium prædicare inciperet, rempub. administrabat, & per totum hoc tempus res Iesu Christi intellexisset; & quo animo, quo consilio erga eum summi sacerdotes & alij forent, non ignoraret: res erat omni populo nota, nedum Præsidi. Ad hoc accessit mandatum vxoris.

h Mysterium redemptionis humanæ per mortem expediendę adeò magnum fuit, atque in diuinæ sapientiæ penetralibus obseruatum, vt nunquam à diabolo intelligi aut cognosci potuerit; imò neque ab angelis electis, donec iam tandem instructum fuit, & iniri cœptum in illo sacratissimo cœnæ Dominicæ sacramento, atque in morte ac resurrectione absolutum. tum demum diabolus, qui hactenus necem Iesu molitus fuerat, vsque ad impulsum Iudam, cùm videret omnino instare regni sui finem, & sui damnationem, atque regni cælorum constitutionem, impedire conatus est rem & negotium salutis humanæ, interturbare eodem medio, quo à principio humanæ naturæ dignitatẽ perdiderat, persuadens viro per vxorem, vt consilio

diuino deesset. Iudam ad scelus suscipiendum impulit, sicut Iohannes docet, Cùm diabolus iam immisisset in cor, vt traderet eum Iudas Iscariotes. sed impulsum non potuit reuocare, nam arbitrij humani vim non potest ille, vt vult, regere. Iudas cùm apud se obstinato animo constituisset scelus admittere, iam ipse diabolus erat, nec diabolo cedebat. aliam igitur insistit viam diabolus, vt relictis sacerdotibus & aliis, qui iam pertinaces erant, cum Præsidis vxore per somnium agat, vt Christus dimittatur.

per visum propter eum. 20 Principes au-
tem sacerdotum & seniores persuaserũt
populis vt peterẽt Barabbam, Iesum ve-
Mar. 15. b. 11 Luc 23 c. 18. Ioh. 18. g. 40. Act. 3. c. 14. rò perderent. 21 Respondens autẽ præ-
ses, ait illis, Quem vultis vobis de duo-
bus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam.
22 Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam
de Iesu [a] qui dicitur Christus? Dicunt om-
nes, Crucifigatur. 23 Ait illis præses,
[b] Quid enim mali fecit? At illi magis cla-
mabant, dicentes, Crucifigatur. 24 Vi-
dens autem Pilatus [c] quia nihil proficeret,
sed magis tumultus fieret: accepta aqua,
lauit manus coram populo, dicens, Inno-
cens ego sum à sanguine iusti huius: vos
videritis. 25 Et respondens vniuersus
populus, dixit, Sanguis eius super nos,
& super filios nostros. 26 Tunc dimisit
illis Barabbam: [d] Iesum autem flagellatũ
tradidit eis vt crucifigeretur. 27 [e] Tunc
milites præsidis suscipiẽtes Iesum in prę-
Mar. 15. b. 16 Ioh. 19. a. 1. torium, congregauerunt ad eum vniuer-
D sam cohortem: 28 & exuentes eum, chla-
mydem coccineam circundederunt ei;
29 & plectentes coronam de spinis, posue-
runt super caput eius, & arundinem in
dextera eius. Et genu flexo ante eum, il-
ludebant

a *Qui dicitur Christus.*] Iterum commemorat dignitatem cognomẽti faustissimi & sanctissimi: & tamen illi infaustissimè respondent, *Crucifigatur.*

b *Quid enim mali fecit?*] Præses innocentiæ Christi assertor, populum testẽ appellat.

c *Quia nihil proficeret.*] Quod oportuit testatum & confirmatum, iam testatum erat, videlicet Iesum Christum nullo suo crimine debere damnari: quod verò sic fieri oportuit, vt Christus pateretur, & ita intraret in gloriã suã, id Pilatus impedire non potuit: sed populus, quãquam non recto studio, postulauit tamen id quod vniuerso mũdo expediebat. Vox & clamor Pilati præ tumultu non exaudiebatur, ideò voci & orationi signũ additũ est, quod quam longissimè adstãtibus etiam significare posset. Nam manuum lotio publicè facta, innocentiam rei testabatur, simul & suam ipsius sentẽtiam ab eo condemnando alienissimã. Hanc significationem cùm cognosceret populus vniuersus, dicit, *Sanguis eius super nos, & super filios nostros.* hoc est, Nos istam culpam suscipimus nostro & filiorum periculo luendam.

d *Iesum autem flagellatum.*] Secũdò flagellatũ ex more Romano. Erat enim crux ignominiosissimũ mortis genus; ideoque publicè ignominiosis hominibus afferebatur. flagellatio autem publica vel nobilissimo homini decreta ignominiam inurebat & infamiam. Nihil potest Pilatus excusare, si legem diuinam, & naturæ, atque æquitatem respexerit. Nulla enim æquitate potuit tradi populo homo, innocens publicè pronunciatus. Sed secutus est rationes priuatas rerum publicarum & statuum, quas vocant, quæ à prudentia humana excogitatæ, infelices rebus publicis & statibus exitus persæpè moliuntur. Non fuit prolata sententia in Iesum, vt damnatum, sed permissio & traditio inita est, vt in postulatum: sed postulationis leges non admittunt huiusmodi exemplum.

e *Tunc milites præsidis.*] Militari petulantia & crudelitate in Iudæorũ, hoc est, Pontificum & seniorum gratiam adeò insolenter illuserunt Iesu quodã irrisionis genere excogitato, quo regni affectati (vt Iudæi dicebant) insaniam illi exprobrarent: quasi quicquam de regno mundano vel Christus dixisset, vel egisset vsquam. Purpura, sceptrum, corona, regum insignia & ornamenta sunt. adoratio, & obseruatio debita regibus, officium est eorum qui inferiori sunt gradu. hæc omnia peruersissimè illi comparauerunt.

ludebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorũ.
30 Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.
31 Et postquam illuserunt ei, exuerunt eũ
chlamydem: & induerunt eum vestiméntis eius, & duxerunt eum vt crucifigerét.
32 Euntes autem inuenerunt hominem *Mar.15.b.21 Luc.23.d.26*
Cyrenæum, nomine Simônem: [a] hunc
angariauerunt vt tolleret crucem eius.
33 Et venerũt in locum qui dicitur Gol- *Mar.15.b.22 Luc.23.e.33. Ioh.19.c.17.*
gotha, quod est, Caluariæ locus. 34 [b] Et
dederunt ei vinum bibere cum felle mi- [b] *acetum* G.S.
stum. Et cùm gustasset, noluit bibere.
35 Postquam autem crucifixerunt eum, *Mar.15.c.24 Luc.23.e.33 Ioh.19.c.18*
diuiserunt vestimenta eius, sortem mit-
tentes: [c] vt impleretur quod dictum est *-15 M.S. Hieron. G.S.*
per Prophetam dicentem, Diuiserunt si- *Psa.22.c.19. Ioh.19.e.24.*
bi vestimenta mea: & super vestem meã
miserunt sortem. 36 Et sedentes serua-
bant eum. 37 Et imposuerunt super ca-
put eius [d] causam ipsius scriptam: HIC
EST IESVS REX IVDAEORVM.
38 Tunc [e] crucifixi sunt cum eo duo latrones:

a *Hunc angariauerunt.*] Eò egerunt vi, vt tolleret crucem, quòd Iesus præ lassitudine & dolore non ita properaret atque illi cuperent: deinde vt ipsi minori impedimento inter eundum illuderent. Ipsi non tulerunt crucem, quia funestum & infame habebatur.

b *Dederunt ei vinum bibere.*] Vinum cum felle, vt acrius esset, & acerbo gustu magis læderet Iesum. Vinum myrrhatum dabatur supplicio afficiendis, quòd mentis alienationem afferret ad cruciatus tolerãdos: sed Christo acerbius multo poculum paratum est. Ille gustauit, vt per omnia patri obediret, & scripturas impleret, sed noluit bibere, dolores pro nobis patientissimè laturus grauissimos, vt patris aduersum nos iram leniret.

c *Vt impleretur.*] Non diuiserunt milites vestimenta studio implendi scripturas, sed ex auaritia; quòd munda essent vestimenta Christi & honesta, vel nitidissimo cuique ad vsum idonea. inde autem effectum est, vt impleretur quod scriptum fuerat.

d *Causam ipsius.*] Antiqua consuetudo fuit supplicio affectis, causam damnationis adscriptam imponere, vt cognoscere quiuis posset, in exemplumque obseruare. Hic non fuit causa damnationis, illum esse regem Iudæorum: non enim damnatus fuit à Pilato causa dicta & iudicata, sed quòd ex more aliquid significandũ indicandùmve erat, Pilatus eam significationem accepit, quæ maximè videbatur aliquid nominis habere, quamobrem vel accusari potuisset Iesus, vel à se tradi: neque enim aliam causam audierat præses, qua magis vrgeretur, quàm illam, *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsari. omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Sed cùm hæc non conuicta esset, tamen intellexit Pilatus vel ad defensionem suam apud Romanos, vel ad populi Iudaici damnationem & ignominiam nihil aptius esse, quàm si huiusmodi nomen inscriberetur. Nam quòd rex à populo accusaretur, & postularetur ad supplicium, videbatur è Romanorum dignitate esse illum tradere, quanquam nihil in eo criminis conuictum esset. Si verò rex ille verè erat, tamen non ex hoc mundo illius regnum definiebatur, vt ipse respondit, illam culpam non suam esse allegare poterat præses qui de regno & rege, cuius nihil ad se attinebat, ita pronunciasset, vt traderetur populo, qui ipsum regem suscipere nolebat; atque ita culpam ille in populum transferebat omnem, à qua tamen ipse non erat immunis. Quidquid autem ille cogitaret aut ageret, tamen res ipsa conueniebat cum scripturis, vt nihil requiri posset eorum omnium, quæ de Christo rege à Deo vncto, in propria veniente, & à suis non recepto; ac tandem publicè rege pronunciato, & regni Dei stabiliendi causa occiso, scripta erant.

e *Crucifixi sunt cum eo duo latrones*] Vt populus & vulgus, qui sine iudicio omnes eadem nota inurit, quos in eodem conditionis genere constitutos esse videt, maximè autẽ damnatos, existimaret Iesum sub illo titulo Regis Iudæorum, aliquid tale molitum fuisse, aut secretò perpetrasse, quale in illis, quos pœnæ socios habebat, constaret deprehensum & condemnatum. Solent his commentis principes viri imponere populo rudi, & ad sinistra omnia impensè credulo, atque tragœdiarum veterum spectatori auidissimo. qui cùm fortunam sequatur, quam ille existimat rebus dominari, odit semper damnatos, atque summa contentione eos irridet: sic sibi suisque rationibus, suæ etiam immunitati consultum fore arbitratus. Exemplum manifestum statuitur in Iesu omnium hominum beneficentissimo, de omni populo anteà optimè merenti doctrina, & miraculis editis admirando; quem tamen prætereuntes blasphemabant.

nes: vnus à dextris, & vnus à sinistris.
59 Prætereuntes autem blasphemabant
eum, mouentes capita sua, 40 & dicẽtes,
Marc.15.c.29. Ioh.2.d.19. "Vah" qui "destruis" templum "Dei", & in
destruit MS. triduo illud "reædificas": salua temetipsũ:
MS.G.S. reædificas MS. a si filius Dei es, descẽde de cruce. 41 Si-
militer & principes Sacerdotum illudẽ-
tes cum Scribis & senioribus, dicebant,
42 Alios saluos fecit: seipsum non potest
Sap.2.d.18. saluum facere: si rex Israel est, descendat
Psal.22.b.9. nunc de cruce, & "credemus" ei: 43 con-
credimus MS. Iher. fidit in Deo: b liberet nunc eum c si vult":
eum. G.S. dixit enim, d Quia filius Dei sum. 44 Id-
ipsum autem e & latrones qui crucifixi
erant cum eo, improperabant ei. 45 A se-
xta autem hora, f tenebræ factę sunt super
vniuersam terram, vsque ad horam no-
nam. 46 Et circa horam nonam clama-
uit Iesus voce magna, dicens, g Eli, Eli,
O lamma-

a *Si filius Dei es, descende de cruce.*] Huiusmodi probra & insultationes, quos *σαρκασμοὺς* Rhetores dicũt, multò grauiores ipsa morte viris bonis & innocentibus sunt. Imperitum & prophanum vulgus, præteritorum virtutis exemplorum à Iesu editorum oblitum, neque diuinam prouidentiam, neque damnati illius innocentiam considerans, tantùm ex præsenti statu omnia definire consuetum, impotentiam & imbecillitatem, atque adeò vanam virtutis iactationem Christo exprobrat. conficta mendacia, & vulgo temerè sparsa, pro criminibus veris obiicit. vt, *Qui destruis templum Dei:* quod tamen à Christo dictum fuisse nunquã fuerat edoctum, quanquam duo falsi testes de ea re affirmassent: sed conueniens illorum testimonium non fuit vel inimicis Christi iudicibus.

b *Liberet eum*] Miraculum & exemplum manifestum voluntatis & gratię Dei erga Christum non tam optabat illud vulgus, & Scribę, & cæteri, quàm negabat edendum: neque credẽdi studio, sed odio maximo, atque detestãdi Christi proposito ferebantur. Interim tamen satan hoc illos ad pronunciandum adigebat, si quomodo impedire aut interturbare posset salutẽ publicam, & suam ipsius perditionem, quam in illa cruce expediri atque effici videbat. Deus autem neque miraculum huiusmodi cõsilio hominibus edere solet, neque salutis humanę negotium ex satanæ studio & sententia intermitti volebat.

c *Si vult.*] Si vult eum, Hebraismus est; pro, Si amat & fouet eum, ex verbo חפץ. Est autem eiusmodi argumẽtatio ex contentione per gradus: Ille dixit filium Dei se esse, oportet igitur illi esse charum & gratum: nam plus est esse filium, quàm gratum: quòd si gratum se Deo sentiebat, confidere illi debuit, vt ipse frequenter nobiscum disputans prædicabat. si verè confidit, liberet eum, vt liberare solet sperantes in se. quòd si non liberat, consequitur ipsum non confidisse Deo, neque charum & gratum illi fuisse, nedum filium, vt sese iactabat. Huiusmodi argumentationibus sibi & aliis stultissimè persuadere suas sentẽtias solent curuæ in terras animæ, & cælestiũ inanes.

d *Quia filius Dei sum*] affirmationis modus est Hebræis: nam כי Hebræorum, vel ארי Aramæorum expositiua & affirmatiua vox etiam est.

e *Et latrones.* Alter ex latronibus improperabat expressè Christo; sed Auctor hoc modo indignitatẽ rei amplificauit, non tam personæ, quàm cõditionis notatione facta ac si diceret, Non solùm à Scribis & senioribus, atq; à populo & vulgo inferioris notæ, expertibus tamẽ illius cõditionis in qua Christo erat, illusus & probris affectus fuit Christus, sed ab iis etiam qui cùm in eadem damnatione essẽnt, & iusta causa damnati, in miserrimo gradu se constitutos agnoscere debuerũt, & suæ sortis ex culpæ cõscientia & pœnæ sensu pudore affecti tacere, & tamẽ multo se despectiorẽ & inferiorẽ putabant Iesum, quem pręse cõtemnẽtes improperio prosequebantur. Itaque non tam homines ipsos, quàm personam, notat Euangelista hoc loco, vt Christum etiam latronum damnatorum conditioni detestatum illo tempore fuisse ostendat. Ita enim ille pro nostris culpis factus est opprobrium hominum omnium, & abiectio plebis: vt expendant & animaduertant homines quo detestationis & abominationis, quo odij & desertionis in loco apud Deum mundus peccato obnoxius esset, quando qui illius vicem luendam innocens ipse subiit, his modis exceptus fuerit.

f *Tenebræ factæ sunt*] quæ testarentur ac significarent peccata mundi, quæ lucem & gratiam Dei auertunt, tunc esse omnia quæ Christum, à quo luenda suscepta fuerant, affligerent & obruerent: ideoque illo tempore quo Deus iram aduersus homines suam in filio expleret, tenebras & potestatem tenebrarum vigere, omnemque naturam horrere & confundi, deserente homines Deo; quandoquidem in viridi ligno huiuscemodi fiebant. Hanc rem omnem cognoscens Iesus, exclamauit voce magna, vt afflictissimus & vehementissimè oppressus nostris culpis, diuina ira & maledictione, atque grauissimis cruciatibus & opprobriis iniuriisque hominum.

g *Eli, Eli.*] Psalmi versum eadem lingua retulit, quæ tum vulgaris erat, hoc est Syriaca. sed adstantes illi vulgares homines vel milites, propter tumultum,

cùm primum verbum repetitum, idq̃ue breue, audirent, cætera minus perciperent, arbitrabantur Eliam ab illo appellari liberatorem, cuius nomen omnibus celebrecerat. Viuere enim credebatur Elias, & apparere aliquando nonnullis: cuius rei exemplum paulo poſt Christi tempora quidam ex Scribis magni nominis apud ſe editum narrabat; quod nos aliquando oportunè referemus Deo fauente.

lammaſabacthani? hoc eſt, Deus meus, Pſal.21.a.1.
Deus meus, vt quid dereliquiſti me?
47 Quidã autẽ illic ſtãtes & audiẽtes, di-
cebãt, Eliã vocat iſte. 48 Et cõtinuò cur-
rẽs vnus ex eis, acceptã ſpongiã impleuit F
aceto: & impoſuit arundini, [a] & dabat ei Pſal.68.c.22.
bibere. 49 Cæteri verò dicebant, Sine,
videamus an veniat Elias liberans eum.
50 Ieſus autem [b] iterum clamãs voce ma-
gna, emiſit ſpiritum. 51 Et ecce [c] velum 2.Par.3.d.14
templi ſciſſum eſt in duas partes, à ſum-
mo vſque deorſum. [d] & terra mota eſt, &
petræ ſciſſæ ſunt, 52 & monumenta aper-
ta ſunt: & multa corpora ſanctorum qui
dormierant, ſurrexerunt. 53 Et exeuntes
de monumentis poſt reſurrectionẽ eius,
venerunt in ſanctam ciuitatem: & appa-
ruerunt multis. 54 Centurio autem &
qui cum eo erant cuſtodientes Ieſum, vi-
ſo terræmotu & his quæ fiebant, timue-
runt valdè, dicentes, Verè filius Dei erat
iſte. 55 Erant autem ibi mulieres multæ Mar.15.d.40
à longè, quæ ſecutæ erant Ieſum à Gali-
læa, miniſtrantes ei: 56 inter quas erat
Maria Magdalene, & Maria Iacóbi &
"Ioſeph" mater, & mater filiorum Zebe- Ioſi c.1.
dæi. 57 [e] Cùm autem ſerò factum eſſet, Mar.15.d.42
vẽnit quidã homo diues ab Arimathæa, Luc 23.g.50. Ioh.19.g.38.
nomine Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus erat G
Ieſu. 58 hic acceſſit ad Pilatum, & petiit
corpus

a *Dabat ei bibere.*] vt citius interficeret. namque acetum membris & neruis læſis vehementer nocet, & dolorẽ primùm, deinde ſtuporem lethalem affert. Ita parata erant omnia quæ expedire Ieſu mortẽ ab illis cupitam poſſent. ſed intereà ſcripturę implebãtur.

b *Iterum clamans voce magna.*] vt non debilitatum & victum, ſed ſpontaneũ, & volentẽ ſpiritum ſe patri reddere teſtaretur, vocem emiſit humana ferè maiorem vice, qua probauit poteſtatẽ ſibi eſſe ponendi animam ſuam, & cõcedendi naturæ, quæ grauiſſimis doloribus excruciata morti cedit, atque etiam vincendi mortem, & animam reſumendi, corpusq́ue proprium ad vitam reuocandi. Fuit planè maxima hæc vox, ex maxima Chriſti virtute, & maxima etiam certitudine ſuæ erga patrem commendationis; ſimul enim cum ſuo ſpiritu omnes eos commendabat, pro quibus ſuſceptis mortem oppetebat.

c *Velum templi ſciſſum eſt.*] Certiſſimo argumento & ſigno, quòd ſancta, quorum aditus populo negatus anteà erat, iam paterent omnibus ingredi cupientibus & ſtudentibus; idque per velamen, id eſt, carnem ſuam, quam pro mundi reconciliatione rumpendam tradiderat.

d *Terra mota eſt.*] in ſignum poteſtatis & efficacitatis illius ſpiritus, qui ad inferos vſque penetrans, non ſolũ animas illic detentas liberare, ſed corporibus etiam ſubitò reintegratis & inſtauratis reddere poterat. Ita multos teſtes non ſolùm reſurrectionis, ſed efficacitatis mortis ac reſurrectionis ſuæ Chriſtus produxit, qui illum peccati, mortis & inferni victorem probarent.

e *Cùm autem ſerò factum eſſet.*] vſque ad illud ſero, hoc eſt, ad veſperum vſque illud, durauerat Patris indignatio in filium mundi ſcelera expiantem. ex illa autem hora Patris placatio ſeſe oſtendere cœpit: iam enim exiſtunt qui corpus ſepeliendum curẽt, qui petãt audacter à præſide, nec præſes negat, nec populum veretur. Sunt qui deponant de cruce viri nobiles, & honeſti qui ſepeliant, qui obſeruent, qui vngere cogitent.

corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi
corpus. 59 Et accepto corpore, Ioseph
inuoluit illud [f] in sindone munda. 60 &
posuit illud [g] in monumento suo nouo
quod exciderat in petra. Et aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti,
& abiit. 61 Erat autē ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.
62 [h] Altera autem die, quæ
est post Parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatū,
63 dicentes, Domine, recordati sumus,
quia seductor ille dixit adhuc viuēs, Post
tres dies resurgam. 64 [i] Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diem tertium:
ne fortè veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, Surrexit à mortuis: & erit [k] nouissimus error peior priore.
65 Ait illis Pilatus, Habetis custodiā.
ite, custodite [l] sicut scitis. 66 Illi autem
abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem, cum custodibus.

CAP. XXVIII.

Mar.16.b.6
Ioh.20.a.11

A VEspere [a] autem sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi, vênit Maria Magdalene

f *In sindone munda.*] Æqualis & simili omnino apparatus sepulturæ erat omnibus Iudæis, siue pauperibus, siue diuitibus, vt aliàs referemus: quo par conditio nascendi & moriendi communisque omnibus esse indicabatur.

g *In monumento suo nouo.*] in quo nullius corpus antè positum fuerat, vt cùm resurgeret Christus, alium fuisse inimici affirmare non possent: idque excisum, & vno ostio patēs erat monumentum, vt nulla alia parte ad aliud corpus imponendum, aut ad Christi proferendum aperiri potuerit. Saxum autem magnum erat, vt deuolui ab vno tantùm non potuerit, aut aduolui. plures adesse nō poterant propter custodes. Huiusmodi enim res quæ secretò fiunt, non rectè fiunt per plures. ita omni ex parte diuina prouidentia consuluit, nequā vel iniquam rationem, vel fictā orationem inimici Christi reperire possent, qua illius resurrectionem inficiarentur aut oppugnarent.

h *Altera die.*] Sabbatho ipso, cùm cessàndum esset ab omni opere serui li; maximè illo Sabbathi die, qui magnus erat propter festum in quo incidebat; & tamen illi ab opere plusquā seruili, hoc est, hostili & maleuolo non abstinuerunt.

i *Iube ergo.*] Consiliis & operis hominum inimicorū filij sui Deus vtebatur ad illius resurrectionis veritatem patefaciendam & publicandam.

k *Nouissimus error peior priore.*] Appellauerant seductorem Iesum, hoc est, populorum in suam sententiam protractorem. eum autem si à mortuis surrexisse prædicari contingeret, multò plures ad se adducturum, quàm cùm viueret priùs, cauendo quidem metuebant & dicebant inimici, sed multò etiam magis vel inuiti præsagiebant. Vnum enim ex argumentis aduersus Iudæos fortissimum, est populorum, tum ex sua ipsorum gente, tum ex aliis multitudo qui Christum post resurrectionem secuti receperūt, quod manifestè illis conuincere possit, certam resurrectionis fidem Christianis esse sed sunt alia argumenta præter hoc illustrissima.

l *Sicut scitis.*] pro vestro consilio, ingenio & prudentia; ita vt nihil vobis desit, quod non prouideatur. Atque ita egerunt: munierunt sepulchrum signantes lapidem, & custodes in ambitu collocantes.

CAP. XXVIII.

a *Vespere autem Sabbathi.*] Totum tempus à prima apparente in crepusculo stella, vsque ad sequentis diei initium, hoc est, ad auroram exorientem, dicitur Hebræis ערב, Latini *vesperum* vertunt. atque ita scriptum legimus, Et factum est vespere & mane dies vnus. Itaque *Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi*, sic interpretamur, Nocte illa post sabbathum, cuius noctis extremum attingit lucem primæ diei post Sabbathum. Prima dies post Sabbathum est, quam nos celebramus, appellantes *Dominicam*. namque Hebræi sabbathum hebdomadę finem constituunt: deinde numerant sex dies, hoc ordine. Prima sabbathi, secunda sabbathi, tertia sabbathi, quarta sabbathi, quinta sabbathi, sexta sabbathi, Sabbathum. Significat igitur Euangelista mulieres illas sanctas summo mane surrexisse adhuc sabbathi vespere durante. vt viderent sepulchrum; vtpote quæ magno desiderio tenebantur inungendi sui magistri corpus: cupiebant autem summo mane surgere, antequàm sabbathum

transiret, ne fortè aliò transferretur corpus Iesu, quòd depositum in illo sepulchro existimabatur. Per sabbathum verò à nemine tangi poterat corpus, nec sepulchrum aperiri licebat: oportebat expectari ad minimum primam sabbathi. Itaque illæ primæ omnium venerunt, quæ nec sepulchrum aperire poterant, propter lapidis ingens pondus: nec hominem quemquam videbant, cuius opera vti possent, & iuuari in monumento aperiendo. Hæc omnia cum aliis eò tendunt, vt omnibus ex partibus Christi resurrectio confirmetur. voluit enim Deus omnem etiam circunstantiarum probationem vndique in re tanta constare aduersus inimicos crucis & resurrectionis Christi.

gdalene, & altera Maria videre sepul-
chrum. 2 [b]Et ecce terræmotus factus
est magnus. Angelus enim Domini de-
scendit de cælo: & accedens, reuoluit la-
pidem, & [c]sedebat super eum: 3 erat au-
tem aspectus eius sicut fulgur: & [*]vesti- *vestimenta Ms.sq.
mentum eius, sicut nix. 4 Præ timore
autem eius, exterriti sunt custodes, &
facti sunt velut mortui. 5 Respondens
autem angelus, dixit mulieribus, [d]Nolite
timere vos. scio enim quòd Iesum [e]qui
crucifixus est, quæritis. 6 non est hîc:
surrexit enim, sicut dixit. venite, [-]& [*]vi- -3 Ms.s.s.
dete locum [f]vbi positus erat Dominus.
7 Et citò eũtes, dicite discipulis eius quia
surrexit[*]: & ecce [*]præcedit vos [g]in Gali- *à mortuis Ms.s.s. *præcedet Ms.sq.
læam. ibi eum videbitis. [h]ecce prædixi
vobis. 8 [i]Et exierunt citò de monumen- B
to cum timore & gaudio magno, curren-
tes nuntiare discipulis eius. 9 Et ecce
Iesus

b *Et ecce terræmotus.*] eo tempore quo ipsæ proximæ iam erant sepulchro, ita vt ipsæ testes essent lapidis tum primũ reuoluti, angeli præsentiæ, & fugæ custodum.

c *Sedebat super eum.*] vt viseretur publicè tum à mulieribus, tum à custodibus: & nemo dicere posset lapidem spontè deuolutum ex terræmotu, aut ab homine aliquo, aut aliquibus hominibus qui fugerint statim: ille sedebat, & se conspiciendum dabat lumine suo, & vestimentorũ candore, quæ etiam, ipsum non hominem esse probabant, sed humana vice maiorem, Id quod euenit custodibus perterritis & exanimatis, qui humano conspectu non terrerentur, si discipuli venissent, aut alius quisquam qui lapidẽ deuolueret.

d *Nolite timere vos.*] Angelus missus erat vt Christi resurrectionem testaretur piis & impiis: sed impiis terror est incussus, quorum consilium, operã & diligentiam ad custodiendum corpus vanam voluit declarari Deus, qui humanam mentem in huiusmodi rebus aduersum se initis, irridet & turbat: sicut scriptum est, Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Itaque hos qui aduersus Dominum & aduersus Christum eius insurgere volebant, ita turbauit Deus, vt testes veritatis suo malo ac terrore nimio edoctos constituerit. eos verò qui pietatem colunt, & Dei consilium vel cognoscũt vel expectant, consolatus Deus, à timore & suspicione liberat, testesque suos suo ipsorum bono facit. Idẽ angelus dicebat, *Nolite timere vos. scio enim quòd Iesum, qui crucifixus est, quæritis,* &c. Et qui quærunt Iesum pio studio, plus inueniunt quàm cogitabant. Quærebant sanctæ mulieres mortuum, viuere eum intelligunt. spem accipiunt eundem videndi.

e *Qui crucifixus est.*] Idem qui crucifixus est, vt dixerat, non est hîc: sed surrexit etiam, sicut dixerat, eodem die quo dixerat. id quod circunstantiis ipsis primùm probabitur ex loco vacuo, qui nunc primùm in vestro conspectu apertus est.

f *Vbi positus erat Dominus.*] Ab angelo appellatur *Dominus*, cui iam data erat omnis potestas in cælo & in terra.

g *In Galilaam*] Inceperat Christus sui euangelij lucem in Galilæa ostendere. ibi etiam suæ veritatem resurrectionis (quæ initium erat regni discipulis manifestandi) multis testatam voluit.

h *Ecce prædixi vobis.*] atque ita excipere debetis & credere: nam re ipsa comperietis vt prædixit.

i *Et exierunt citò.*] Intrauerant enim in monumentum, vt viderent Iesum ibi non esse. Erat autem monumentum in cubiculi formam excisum concameratum: citò autem exierunt, quòd verè crediderant eum viuere, & cupiebant eum nuntium ad fratres perferre lætissimum. *Cum timore & gaudio magno.* Gaudium ex resurrectionis fide oriebatur. Timor non fracti animi, sed pij erat, & maiora iam cogitantis & cognoscentis de Iesu, quàm anteà fuerant cogitata. nam quem Angelus *Dominum* appellauerat, quem surrexisse constabat, maxima reuerentia ac diuino honore dignum esse censebant. Inde factum est, vt occurrentem Iesum prouolutæ adorarent, vtpote sese humiles valde pro tanta maiestate, & indignas antiqua

familiaritate existimantes: quas tamen Iesus ita animat & erigit, vt nunc sibi multò magis familiares esse confirmet: eamque gloriam non sibi soli partam, sed cum illis communicandam significet: quamobrem discipulos prius dictitatos fratres vocat.

Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ
autem accesserunt, & tenuerunt pedes
eius, & adorauerunt eum. 10 Tunc
ait illis Iesus, Nolite timere. ite, nun-
tiate fratribus meis vt eant in Galilæam,
ibi me videbunt. 11 Quæ cùm abiis-
sent, a ecce quidam de custodibus vene-
C runt in ciuitatem, & nuntiauerunt prin-
cipibus sacerdotum omnia quæ facta
fuerant. 12 Et congregati cum senio-
ribus, consilio accepto, b pecuniam co-
piosam dederunt militibus, 13 dicen-
tes, c Dicite, Quia discipuli eius nocte
venerunt, & furati sunt eum nobis dor-
mientibus. 14 Et si hoc auditum fue-
rit à præside, nos suadebimus ei, & se-
curos vos faciemus. 15 d At illi accepta
pecunia, fecerunt sicut erant edocti. e Et
diuulgatum est verbum istud apud Iu-
dæos, vsque in hodiernum diem.
16 Vndecim autem discipuli abierunt
in Galilæam, in montem vbi consti-
tuerat illis Iesus. 17 f Et videntes eum
adorauerunt, g quidam autem dubitaue-
D runt. 18 Et accedens Iesus, locutus est
Ioh.17.a.2. Heb.1.a.8. eis, dicens, h Data est mihi omnis potestas

a *Ecce quidam de custodibus.*] Aliqui ex illis manserunt in sua statione, vt ne ipsis absentibus aliquid actum causari quis posset: & quidam ex illis iuerūt nuntiatum omnia quæ facta fuerant, hoc est, quæ de terræmotu, lapide reuoluto, & angeli testimonio, & mulieribus narrata iam sunt atque ita illis testibus res omnis patefacta est principibus sacerdotum & senioribus.

b *Pecuniam copiosam.*] quam non darent, nisi certa illis fuisset res: aliàs enim accusarent milites præuaricati officij.

c *Dicite quia discipuli eius.*] Quomodo, vt rectè Augustinus redarguit, testari possent corpus Christi à discipulis subreptum, dum ipsi dormirent? Nā nec dormire omnes debuere, cùm essent collocati in custodia: & seipsos accusabant atque damnabant, hoc fatentes. nec si dormissent, verè dicere poterant à discipulis subreptū: quî enim videre potuerunt dormientes? Sed fuit hoc consilium pontificum & seniorū, vt populo illo commento imponeretur. Facilè enim vulgus sparsis temerè sermonibus credit, & maiorum auctoritate ducitur: namque iis qui res iudicio æstimant graui, nihil huiusmodi commenta fidei faciunt. ideoque illi dicebant, *Si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei.* sciebant enim præsidem huiusmodi commenta non admissurum.

d *At illi accepta pecunia.*] Neque milites pecuniam accepissent, si proditi officij conscientia tenerentur.

e *Et diuulgatum est verbum.*] Res omnis hæc, vt à principio ad finem vsque narrata est, diuulgata fuit apud Iudæos, quamuis illam celari sacerdotū principes voluissent, excogitato commento ad populum decipiendum. Quî enim potuit latere & celari res inter tot acta, & cum tam multis communicata? in qua pecuniæ solutio copiosæ fuit, quam milites acceperunt, qui aliis ex cohorte negotium omne non celarunt. deinde cùm de ea etiam re cum præside esset agendum? Vt Deus irridet consilia hominum aduersus se filiumque suum inita!

f *Et videntes eum adorauerunt.*] Agnoscentes Deum & Dei filium, atque regni cælorum regem, quem pati, mori, & resurgere oportuerat, atque ita intrare in gloriam suam.

g *Quidam autem dubitauerunt.*] Qui cùm è dubitatione liberati fuerint, veritate comperta, nihil posteris dubitandum reliquerunt. Hos autem Iesus apertè dubio exoluit, sese illis manifestum ostendens, & contrectandum præbens: Palpate, inquit, & videte, quia spiritus manus & pedes non habet, vt me videtis habere.

h *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*] id est, Ecclesiæ in cælo triumphantis, & in terra militantis princeps summus rexque declaratus sum, vt possim terrenam cum cælesti coniungere.

f *Docete omnes gentes.*] Hoc mandatum totius Euangelij summam complectitur, incipit à fine, & desinit in media, vt obseruare solemus apud sacros auctores.

in cælo & in terra. 19 Euntes ergo f docete omnes gentes: baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, 20 docentes eos seruare omnia quæcunque mandaui vobis, & ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi. Mar. 16. d. 15

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV ·CHRISTI EVANGE-LIVM SECVNDVM MARCVM.

CAPVT. I.

A

INITIVM ᵃ euangelij
Iesu Christi filij Dei.
2 ᵇ Sicut scriptum est in
ᵃ Isaia propheta', Ecce
ego mitto angelum meũ
ante faciem tuam, qui
præparabit viam tuam ante te; 3 Vox
clamantis in deserto, Parate viam Do-
mini, rectas facite semitas eius. 4 ᶜ Fuit
Iohannes in deserto baptizans, & præ-
P dicans

ᵃ prophetis

Mal. 3. a. 1.
Isa. 40. a. 3.
Ioh. 1. c. 15.
Luc. 3. a. 4.
Matt. 3. a. 1.

CAP. I.

a *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei.*] Matthæus generationis Iesu Christi librum conscripsit, ea significatione quam exponebamus: Lucas omnem narrationem ordinauit, non solùm historiæ Christi, sed Euangelij, & rerum quæ Euangelio credentibus contigerunt, cum promissorum etiam antiquorum significatione. Iohannes totus præcipuè est in diuina generatione, & hominum regeneratione disserenda. Marcus autem ipsum tãtùm Euangelium scribere professus, appositissimè incœpit, & exactissimè absoluit. Est autem Euangelij definitio siue interpretatio ex etymo, BONVM NVNTIVM. Oportet verò bonum nũtium rei magnæ maximeque vtilis ac lætæ esse. Nihil autẽ homines aut optare potuerunt vtilius aut dignius, quàm vt ex generatione illa priori carnali & corrupta ex primis parentibus deducta, in regenerationem & renouationem spiritus ac vitæ transferri possent. hoc futurum aliquando certis promissis ex Dei misericordia acceperant. Tandem autem aduentare audierunt, ac demum credentes & obedientes acceperunt. Huius tanti diuini doni aduentantis & iam maturescentis præconium siue annuntiatio Euangelium est illud, cuius in sacris libris tanta celebritas, tantaque laus est. Est autem summa Euangelij huius sententia, IESVM esse Christum & filium Dei · hoc est, Iesum illum Nazarenum esse verum filium Dei, per quem Deus, vt initiò mundum fecit, sic posteà regenerauit, & à morte ad vitam transtulit. Alia enim virtute id fieri non poterat, quàm diuina eius, per quem omnia facta fuerant. Itaque oportuit esse Deum verum, natura æqualem patri: filium, inquam, ipsum, Dei virtutem & Dei sapientiam. eundem etiam hominem esse oportuit, eumque præstantissimum, omnium hominum purissimum & sanctissimum, ac tandem etiam filium Dei secundùm carnem, id est, non patre terreno, sed cælesti Deo. matre verò sanctissima & purissima, vltra omne mortalium fœminarum exemplum. eundem denique etiam vt hominem diuino spiritu plenum, donis auctum optimis & præstantissimis, auctoritate ad suas partes peragendũ diuinè instructum. Hæc omnia significantur arcano nomine CHRISTI, id est, vncti in Regem, in Sacerdotem æternum, & in Prophetam. b *Sicut scriptum est in Isaia propheta.*] Docet Euangelista illius Euangelij, cuius summam definitionem retulerit, hoc est, illius boni nuntij initium, fuisse pœnitentiæ denuntiationem, Iohanne Baptista præcone factam. Namque iis qui diuina verba audiendi capaces sunt, proponitur salus per Deum promissa, cui promissioni credere cum primis oportet. Sed non satis est fides ad accipiendam salutem à Deo oblatam, nisi adsit etiam pœnitentia eorum qui pœnitentia indigent. Continet autem pœnitentia non solùm malorum operum detestationem & fugam, sed bonorum exercitationem & studium. Itaque denuntiatio pœnitentiæ à Iohanne inita, principium fuit boni nuntij hominibus allati. Cætera quæ ante Iohannis prædicationem acta narrantur, fuerunt Euangelij præambula. atque ita prædictum fuerat à Deo per Isaiam, nuntiũ qui præueniens filium Dei, præparaturus esset viam, fore illam vocem clamantẽ in deserto, *Parate viam Domini*, &c. Vt verò Euangelium semper in terris constat hominibus, ita illius initium. nam qui huius boni nuntij fide ducitur, is instruere & munire viam Domino ad se venturo ita debet, vt simul pœnitentiam cum fide coniungat. Hæc enim via Domini arcta est, quæ ducit ad vitam: quam qui institerit, is Domino obuiam venienti occurret. c *Fuit Iohannes.*] Hactenus proposita est Euangelij summa, eiusque finis & initium: ostensumque est vtramque partem cum vaticiniis conuenire. Nunc verò deinceps ipsa Euangelij totius historia ordine exponitur. Illud, inquit, initium sic habet: Iohannes ille, qui mittendus prædictus fuerat, fuit in deserto baptizans aqua, & simul denuntians hominibus præteritæ vitæ depositionem, & correctionem in melius, vt hac ratione possent accipere remissionem peccatorum à Deo promissam per Christum expediendam. Nam baptismus Iohannis exterior, signum erat professionis alterius baptismi, hoc est, pœnitẽtiæ summo studio subeũdæ. Vtrumque verò suscipi debuit in fide remissionis peccatorum.

dicans baptiſmũ pœnitentię in remiſſio-
nem peccatorum. 5 d Et egrediebatur ad Matt.3.a.5.
eum omnis Iudææ regio, & Ieroſolymi-
tæ * vniuerſi: & baptizabantur ab illo in * MS. e.
Iordanis flumine, confitẽtes peccata ſua.
6 e Et erat Iohannes veſtitus pilis cameli,
& zona pellicea circa lumbos eius: & lo- Leu.11.c.22 Matt.3.c.12
cuſtas & mel ſylueſtre edebat. 7 Et præ- Luc.3.c.16. Ioh.1.d.27.
dicabat dicẽs, f Venit fortior me poſt me, Act.1.a.5. & 2.a.4.
cuius non ſum dignus procumbens ſol- & 11.c.16. & 19.a.4.
uere corrigiam calceamentorum eius.
8 g Ego baptizaui vos aqua: ille verò ba-
ptizabit vos Spiritu ſancto. 9 h Et factum
eſt: in diebus illis vẽnit Ieſus à Nazareth Matt.3.d.14.
Galilææ: & baptizatus eſt à Iohanne in
Iordane. 10 Et ſtatim aſcendẽs de aqua, Luc.3.d.22.
vidit cælos apertos, & Spiritum * tanquã Ioh.1.d.32. * ſanctum
columbam deſcendentem & manentem MS q. Matt.4.a.1.
in ipſo. 11 Et vox facta eſt de cælis, Tu B
es filius meus dilectus, in * te complacui. * quo MS. e.
12 i Et ſtatim Spiritus expulit eum in de- Luc.4.a.1.
ſertum.

d *Et egrediebatur ad eum.*] Metonymia eſt *Iudææ regio*: ſignificat habitatores regionis Iudææ, & Ieroſolymitas vniuerſos. Atque hoc teſtimonio duo docet auctor, alterum fuiſſe Iohãnis præconium omnibus in illa regione & vrbe notiſſimum, atque adeò Euãgelium ipſum, & Euangelij argumentum omnibus fuiſſe ſignificatum. alterum verò, omnes oſtendiſſe ſuam inopiam, profeſſóſque fuiſſe egere ſe gloria Dei, quandoquidẽ omnes confitebantur peccata ſua, & baptizabantur in pœnitentiam; quam tamen non omnes poſteà ſunt perſecuti: ideóque in peccato ſuo mortui ſunt, non admittentes vitam qua indigebant, veréque ſe indigere profitebantur.

e *Et erat Iohannes veſtitus.*] vt ipſo etiã victu & cultu fides fieret omnibus regnum Dei non eſſe ex hoc mundo, quippe illius regni miniſtri nullam huius mundi partem accipiebant, aut adeò extremam, vt pro nulla haberi poſſet. Deinde vt manifeſtis argumẽtis oſtẽderetur Iohannes eſſe vox clamantis in deſerto, qui vix corporis ſui rationem haberet, niſi quantum ad ſuum miniſterium ſuſtinẽdũ, hoc eſt, ad illam vocem pœnitentiæ denuntiatricem alẽdam ſatis eſſet, quiduis autẽ ſatis erat. itaque illũ nihil ſibi quęrere huius mundi, qui neq; vel cibum cum cæteris etiam pauperrimis hominibus communẽ curaret. eóque ſuum teſtimonium grauius eſſe oportere, quo ipſe ab omni rerum omnium terrenarum ſtudio alienior eſſe cognoſceretur manifeſtè.

f *Venit fortior me.*] Virtute & efficacitate fortior, tantóque fortior, vt eum eo nulla parte comparari poſſim: non enim ſum dignus, vt procumbens ſoluam corrigiam calciamenti eius: hoc eſt, in minimo etiam gradu dignitatis non ſum ponendus, ſi cum illo conferar. Nam quid humilius, quàm ſoluere calceamenta alicuius? certè ille, cui hoc ex conditione competit, infimo in ordine eſt, ſi cum illo comparetur cui ſoluit corrigiam. atqui ille tantus eſt, vt ego non poſſim cum illo vel in hoc gradu comparari, ſiue naturam ſpectes, ſiue virtutẽ & fortitudinẽ.

g *Ego baptizaui vos.*] Vultis, inquit, cognoſcere rationem virtutis meæ cum illo collatam? Ego tantùm baptizo vos, & baptizaui hactenus aqua, in pœnitentiæ profeſſionem, ſed hæc aqua baptiſmi mei non mutat vos, neque facit filios Dei, & hæredes regni cælorũ: verùm excitat ad ſpectandã ab illo hãc dignitatem ille verò vos baptizabit Spiritu ſancto; cuius virtute mutati, efficiemini filij Dei, & hæredes regni. erit enim Spiritus ſanctus pignus hæreditatis veſtræ.

h *Et factum eſt in diebus illis.*] Dum hæc à Iohanne prædicata iam nota omnibus eſſent, tunc fuit opportunitas cognoſcendi veri Chriſti, & teſtimonio diuino confirmandi. atque ea res ita acta fuit, vt Ieſus veniens à Galilæa, baptizaretur à Iohanne publicè in Iordane, vbi cæteri baptizabantur: quorũ nemo habuit teſtimonium cælitus, ſimile teſtimonio exhibito erga Ieſum, in quem Spiritus deſcendens manſit, certiſſimo argumento virtutis diuinæ in ſe manentis, ad munus exercendum, cuius cauſa natus erat in mundo. Deinde voce manifeſtè è cælis facta; quæ teſtaretur illum eſſe filium dilectum, in quo paterna voluntas acquieuiſſet: atque adeò gratiſſimum Deo fore quidquid per illum ageretur: eoſque placituros Deo, qui cõlottes eſſent ipſius filij. Id quod nemini mortalium anteà contigerat, vt ſcilicet appellaretur Filius dilectus, in quo complacuiſſet Deo.

i *Et ſtatim Spiritus.*] Spiritus ſanctus expulit Ieſum in deſertum, vt periculum fieret ipſius virtutis ac ſapientiæ, fortitudinis animi, & dignitatis; idque omnis natura teſtaretur. nam quadraginta diebus & totidem noctibus erat in deſerto actus Spiritu Dei: ergo cum Deo agens, atque ab eo accipiens mandata, quæ poſteà ad homines veniens deferret. Et tentabatur à ſatana, quem ſapientia vera ſuperauit. Eratque cum beſtiis

illæsus: nam bestiæ ipsæ in illo agnoscebāt & diuinam, & pręæ hominibus cæteris excellenté virtutem. & tandem esurienti, tentationibus iam superatis, angeli cibos ministrabant, agnoscentes dominum suum, victorem hostis communis, id est satanæ. Atque hactenus Iesus omnibus modis omnium testimoniis probatus fuit filius Dei, & idem homo omnium sanctissimus ac Deo dilectissimus; idemque Euangelij minister summus. hocque fuit initium Euangelij illius.

sertum. 13 Et erat in deserto quadra-
ginta diebus, & quadraginta noctibus:
& tentabatur à satana. eratque cum be-
stiis, & angeli ministrabāt illi. 14 a Post-
Matt.4.b.12 Luc.4.c.14. Ioh.4.f.43. quam autem traditus est Iohannes, ve-
nit Iesus in Galilæam, prædicans euan-
gelium regni Dei, 15 b & dicens, Quo-
niam c impletum est tempus, d & appro-
pinquauit regnum Dei: pœnitemini, &
Matt.4.c.18. Luc.5.a.2. credite Euangelio. 16 Et præteriens se-
cus Mare-Galilææ, vidit Simônem &
Andream fratrem eius, mittentes retia
in mare (erant enim piscatores) 17 &
dixit eis Iesus, Venite post me, & faciam
vos fieri piscatores hominum. 18 Et pro-
tinus relictis retibus, secuti sunt eum.
19 Et progressus inde pusillum, vidit Ia-
côbum Zebedæi & Iohannem fratrem
eius, & ipsos componentes retia in naui:
20 & statim vocauit illos. Et relicto patre
suo Zebedæo in naui cum mercenariis,
Matt.4.b.13 Luc.4.c.31. secuti sunt eum. 21 Et ingrediuntur Ca-
pharnaum: & statim sabbathis ingressus
in synagogam, docebat eos. 22 Et stu-
Matt.7.d.28 pebant super doctrina eius. erat enim
docens eos quasi potestatem habens, e &
Luc.4.e.32. non sicut Scribæ. 23 Et erat in synago-
ga eorum, homo in spiritu immundo:

P 2 & excla-

a *Postquam autem traditus est Iohannes.*] In carcerem coniectus est, vbi iam munere functus fuisset suo, hoc est, testimonij reddendi de luce, & præparandi viam ante faciem filij Dei, venit Iesus à Galilæa, qui Nazaræus vocandus erat, & prædicauit Euangelium regni Dei. Iohannis prædicatio fuerat initiū Euāgelij: Iesu prædicatio nō fuit præparatio & initiū, sed ipsum Euāgeliū regni. Primus ad Siō dicet, Adsum, & Ierusalē Euangelistā dabo. Quid sit illud regnū, alias exponimus.

b *Et dicens.*] Summa Euangelij Iesu Christi continetur illa oratione, Tempus impletum esse, & regnum appropinquasse: idque quam maturrimè esse tradendum, adeò vt non, quemadmodum hactenus, differretur, sed statim daretur iis qui ad id sese præpararent, duabus illis conditionibus illustribus & necessariis à Deo iam sæpissimè significatis, fide & pœnitētia.

c *Impletum est tempus.*] promissiorum per legem & Prophetas factorum impletum est, Iohanne iam munere suo defuncto: nam lex & prophetæ vsque ad Iohannem.

d *Et appropinquauit.*] Regnum cælorum, hoc est, altera illa conditio hominibus promissa, cùm ex seruitute miserrima, in qua detinentur seruientes peccato & concupiscentiis, ad libertatem filiorum Dei traducēdi sint, vbi seruiant Deo in iustitia, sanctitate & veritate. dicitur autem appropinquasse regnum, eo quòd adesset iam ille dux, qui huius liberationis & traductionis in regnum, minister potentissimus constitutus esset à Deo; essetque idem à quo hoc Euangelium prædicaretur. Debere ergo homines pertæsos anteactæ miseriæ & seruituris pænitere illius pristinæ conuersationis ac vitæ, credētes obtemperare ipsi Euangelio, Euangelijque ministro.

e *Et non sicut Scribæ.*] Scribarū in docēdo ratio ieiuna & frigida erat, certis in argumentis omnis posita, quæ affligere magis discētium animos, quàm afficere posset; minutiis quibusdam scrupulosissima, quæstionibus plena, inextricabilibus plerumque: variis iactatis de eodem argumento sententiis, atque iisdem plerumque pugnantibus, vt videre est per multa folia Misnaioth. Christi autem doctrina aperta, recta, constānsque erat, ambiguitatis expers, legislatoris magis, quàm expositoris orationem referens: eadémque animos attendentium mirè afficiens & mouens, ac planè diuina, adeò vt non solùm homines moueret, verùetiam dæmones perturbaret.

[a] & exclamauit, 24 dicens, [b] Quid nobis
& tibi Iesu Nazarene? venisti * perdere * ante tempus.
nos? [c] scio qui sis, Sanctus Dei. 25 [d] Et cô- C
minatus est ei Iesus, dicens, Obmutesce,
& exi de homine. 26 [e] Et discerpens eum
spiritus immundus, & exclamans voce
magna, exiit ab eo. 27 Et mirati sunt
omnes: ita vt conquirerêt inter se dicen-
tes, Quidnam est hoc? quænam doctri-
na hęc noua? [f] quia in potestate etiam spi-
ritibus immûdis imperat, & obediût ei.
28 Et processit rumor eius statim in om-
nem regionem Galilææ. 29 Et protinus Mat.8.b.12. Luc.4.f.42.
egredientes de synagoga, venerunt in
domum Simônis & Andreæ cum Iacô-
bo & Iohanne. 30 Decumbebat autem
socrus Simônis febricitans: & statim di-
cunt ei de illa. 31 Et accedens eleuauit
eam apprehensa manu eius: & [g] continuò
dimisit eam febris, & ministrabat eis.
32 Vespere autem facto cùm occidisset
sol, afferebant ad eum omnes malè ha-
bentes

a *Et exclamauit.*] Spiritus immundus, qui in synagoga cum Scribæ docerêt, nihil turbatus fuerat, cùm audiret Iesum de regno cælorum disserentem & euangelizantem, exclamauit sibi iam valdè timens.

b *Quid nobis & tibi.*] Omnino aliena est tua ratio à nobis, Iesu Nazarene: te agnoscimus nobis hostem; videmus te esse missum vt nos perdas, hoc est, vincas, regno expolies, regnoque eiicias. iam sentimus istius doctrinæ efficaciam; nam premimur. istam potestatem agnoscimus humana maiorem. Ita Iesus Nazarenus non alius agnoscitur & appellatur ab ipsis dæmonibus, quàm sui ipsorum perditor.

c *Scio qui sis.*] Omnino testatur spiritus immundus Iesum Nazarenum esse illum, de quo Angelus dixerat, Ideo quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. *Sanctus Dei*, ille definitus à Deo omnium hominum optimus, potentissimus, efficientissimus, ille vnicè delectus & dilectus præ filiis hominum. ille separatus ab omni comparatione aliorum, tum naturæ, tum virtutis & efficacitatis rationibus, idque Dei consilio ac iudicio, qui te vnum sibi probauit, & ad nos perdendum, suumque regnum statuendum appellauit idoneum. Eandem expositionem admittit hoc cognomê *Sanctus Dei*, quam *Christus*.

d *Et comminatus est ei Iesus.*] Non vult probari Iesus testimonio dæmoniorû, sed patris Dei; & sua virtute atque efficacitate, quæ tanta erat, vt vel inuitum dęmonium verbo & iussu expelleret. atque hoc maius certiusque testimonium erat & argumêtum, quòd Iesus esset sanctus Dei, quàm ipsa affirmatio dæmonis. Dæmon enim mêtiri potest, & sæpissimè mentitur: imò nihil aliud cogitat, quàm mentiri & fallere. Quanquam autem hoc loco vexatus & tortus auctoritate doctrinæ Iesu verum fateretur; tamen non cupiebat ille sibi credi, vel saltem studebat Christi auctoritatem suo testimonio obscurari potius, quàm illustrari. Malorum enim testimonium parum decoris affert bonis. sed illud erat verum, certum & clarum testimoniû, Iesum esse sanctum Dei, si dæmonium vel inuitum cogeretur exire ex homine oppresso: id quod manifestè probatum fuit omnibus admirantibus & dicentibus, *Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat*, &c.

e *Et discerpens eum.*] Vt manifestè indicaret se inuitum, reluctantem, & renitentem exire coactum denique & victum, id quod clamore demonstrauit: nam quòd clamaret, quòd illum discerperet, quem anteà oppresserat, id erat signum sui laboris & tormenti, atque impotentiæ propriæ, quæ resistere Iesu imperio non poterat. hoc Lucas declarauit, dicens, Et nihil illi nocuit.

f *Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat.*] In auctoritate atque confirmatione doctrinæ huius, non solùm morbos sanat, animos mouet, sed spiritibus immundis imperat, tanquam dominus seruis captis & mancipiis, qui vel inuiti ac trementes obediunt eius imperio, acti & expulsi vi sola verbi, sine vllo ipsius alio labore; & illi tamen laborant, ac si maximis alterius potentissimi viribus vrgerentur; tanta illi vel in verbo & nutu vis & efficientia est. Hæc admiratio illius exempli rumorê sparsit, vel famam potius propagauit in omnem regionem.

g *Continuò dimisit eam febris.*] Non solùm à febri est dimissa, sed omnino ad sanitatem restituta & confirmata; id quod ministratio statim consecuta probauit. Tetigit autem eam Iesus, & eleuauit, vt huiusmodi actione suam voluntatem illius sanandæ ostenderet: atque se eundem esse declararet, qui dæmonia verbo eiiceret; morbos tactu, vel iussu, vel verbo sanaret: denique omnibus modis iuuare miseros posset.

bentes & dæmonia habentes: 33 & erat
omnis ciuitas congregata ad ianuam.
D 34 Et curauit multos qui vexabantur va-
Luc.4.g.41. riis languoribus: & dæmonia multa eii-
ciebat, & [a] non sinebat ea loqui, quoniam
sciebant eum. 35 [b] Et diluculo valde sur-
gens, egressus abiit in desertum locum:
ibique orabat. 36 Et prosecutus est eum
Simon, & qui cum illo erant. 37 Et cùm
inuenissent eũ, dixerunt ei, [c] Quia omnes
Luc.4.g.43. quærũt te. 38 Et ait illis, [d] Eamus in pro-
ximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædi-
cem: ad hoc enim veni. 39 Et erat præ-
dicans in synagogis eorum, & in omni
Galilæa: & dæmonia eiiciens. 40 Et ve-
Matt.8.a.2. Luc.5.c.12. nit ad eum leprosus deprecans eum: &
genu flexo dicit ei, [e] Si vis, potes me mũ-
dare. 41 Iesus autem misertus eius, extẽ-
dit manum suam: & tãgens eum, ait illi,
Volo, mundare. 42 Et cùm dixisset, sta-
tim discessit ab eo lepra, & mũdatus est.
43 [f] Et comminatus est ei, statimque eie-
cit illum: 44 & dicit ei, Vide nemini di-
xeris: sed vade, ostende te principi sacer-
Leu.14.a.3. dotũ, & offer pro emundatione tua quæ
præcepit Moyses, in testimonium illis.
45 At

a *Non sinebat ea loqui.*] Verè sciebant eum esse sanctum Dei, multisque argumentis id perspectum habebãt dæmones: sed Iesus non admittebat illorum testimonium de se, quòd sibi nõ conueniret, qui habebat patris testimonium oportunissimum, certissimũ & grauissimum. Sciebant quidem dæmonia Iesu virtutem, sed rationem humanæ salutis per ipsum expediendæ ignorabant, hoc est, mysterium ipsum.

b *Et diluculo valde surgens.*] Declinans strepitum illum applausus popularis, surrexit diluculo, & secessit vt oraret, atque humanum genus actionesque suas patri commendaret. Orabat mane summo & noctu, vacaturus interdiu doctrinæ & beneficentiæ.

c *Quia omnes quærunt te.*] Videntur quæsisse eum vt salutarent, & admirarentur, colloquerentur, ac detinerent: sed Iesus non suam gloriam, sed patris voluntatem, & hominum multorum vtilitatem curabat.

d *Eamus in proximos vicos.*] Iam illis prædicaui qui me quærunt: ego quæro omnes, vt omnibus annunciem salutem. ad hoc enim veni.

e *Si vis, potes me mundare.*] Non solùm potes alios morbos sanare, & dæmonia eiicere; sed etiam leprosos mũdare, non expectato spatio illo & tædio in lege indicato. lepra signum erat diuinæ increpationis in quibusdam, quos oportebat omnino humili & demisso animo suam cõditionem ferre, & expectare diuinam clementiam, & reconciliationem. Hæc omnia breui expediri posse per Iesum Dominum, leprosus hic credebat: atque in hac fide magna mysteria continebantur de Iesu virtute. Ille non absolutè petit, vt mundetur, quòd vereretur fortasse nondum Deum sibi esse reconciliatum; ideoque indignum se esse diceret mundatione: sed tamen Iesum posse illum in gratiam eum Deo reducere, & mundare credebat & confitebatur: atque hoc modo se illi permittebat omnem virtutẽ illi tribuens, sibi autem nihil arrogans. ac si diceret, Tu potes me mundare, si vis; sed fortassis ego indignus sum qui munder: me tuo consilio totum trado: agnosco me dignum plaga quam fero: te efficacem, vt me mundes: quid mihi expediat, tibi permitto statuendum: vides meam miseriam, à qua me tu liberare potes. *Iesus autem misertus eius*, hac oratione significatur illum fuisse in misero statu, non solùm lepræ, sed peccatorũ, quibus tanquam reus & alligatus erat. atque illa fide, illaque supplici oratione mouisse commiserationem Iesu, vt reduceretur in gratiam, & mundaretur. Tetigit eum Iesus, vt indicaret voluntatem reconciliandi ipsum. nam aliàs leprosi non tangebantur à sacerdotibus; atque illa significatione indicabantur à Deo esse reiecti ad correptionem.

f *Et comminatus est ei.*] ne amplius peccaret, & in eiusmodi, vel grauius periculum incideret. Deinde exemplo popularis gloriæ declinandæ, iussit illi vt nemini diceret. sed quanquam pij gloriam fugiant, tamen diuina beneficia ad Dei laudem & aliorum vtilitatem prædicare ij debent qui acceperint.

45 At ille egressus cœpit prædicare & dif-
famare sermonem: [g] ita vt iam non posset
manifestè introire in ciuitatem, sed foris *Luc.4.g.42.*
in desertis locis "esset, & "conueniebant " esse, MS q.2.
ad eum vndique.

CAP. II.

E T iterum intrauit Capharnaum [a] post *Matth.9.a.1 Luc.5.d.18.*
dies*, & auditum est quòd in domo * octo MS q.2.
esset, 2 & * conuenerũt multi, ita vt non * confestim MS.G.
"caperet neque ad ianuam: [b] & loqueba- " caperent MS.B.C.
tur eis verbum. 3 Et venerunt ad eum A
ferẽtes paralyticum, [c] qui à quatuor por-
tabatur. 4 Et cùm non possent offerre
cum illi præ turba, [d] nudauerunt tectum
vbi erat: & patefacientes submiserũt gra-
bâtum in quo paralyticus iacebat.
5 Cùm autem vidisset Iesus fidem illorũ,
ait paralytico, Fili, dimittuntur tibi pec-
cata tua. 6 Erant autem illic quidam de
[e] Scribis sedentes, [f] & cogitantes in cordi-
bus suis, 7 Quid hic sic loquitur? bla-
sphemat. 8 [g] Quis potest dimittere pec- *Iob.14.a.4. Isa.43.d.25.*
cata, nisi solus Deus? 8 [h] Quo statim co-
gnito Iesus spiritu suo quia sic cogitarẽt
intra se, dicit illis, Quid ista cogitatis in
cordibus vestris? 9 [i] Quid est facilius, di-
cere

g *Ita vt non posset manifestè introire in ciuitatem.*] vbi videbat sibi esse paratũ magnum plausum, quem ipse non ambiebat. atque hoc etiam modo aduersarijs veritatis calumniandi occasionẽ præcludebat, cùm ipse non vltrò quæreret frequentiam: sed vbi aliquos docuisset, ad alios transiret, aut exciperet eos qui ad se doctrinæ causa venirent.

CAP. II.

a *Post dies.*] Post aliquot dies, vt benefaciendi studio tandem redire videretur, non ambitionis aut popularis auræ cupiditate ductus frequentare oppida existimaretur: Intrauit autem sine strepitu; atq; ita intrauit, vt prius esset in domo, quàm sentiretur venire.

b *Et loquebatur eis verbum.*] Frequentiæ conuentu vtebatur Iesus, nullam ad aliam rem, quàm ad suum munus purè obeundum: hoc est, ad prædicationem verbi & euangelij illis vtilissimi quibus loquebatur.

c *Qui à quatuor portabatur.*] Omnino solutus omnibus membris, ac tanquã mortuus; ita vt nulla ex parte sese inducere posset, nisi moueretur; atque à quatuor in lecto portari deberet, adeò grauis erat morbo & grabato ipso, à quo sine magno dolore dimoueri non poterat: & tamen tantum morbum à Iesu solui posse & soluendum esse, & ille & illi credebant. adeò vt illa fide animati, & tectum ascenderint & patefecerint, & hominem demiserint: nihili facientes neque laborem suum, neque damnum dandum, neque importunitatis notam, quam apud alios subire poterant.

d *Nudauerunt tectum.*] Ad humilem domum Iesus diuerterat, vnica tecti contignatione instructam, suam fortassis, aut propinqui cuiuspiam: nam Capharnaum ciuitas sua appellatur à Matthæo.

e *Quidã de Scribis.*] iidẽ Scribæ dicũtur, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ & Ierusalem, commoti fama superiorum dierum, quæ etiã tunc volãs indicauerat illũ domi esse.

f *Et cogitantes in cordibus suis.*] Eruditio & scientia, nisi modestia temperetur, inflat homines, & inuidia accendit, præcipuè aduersus eos, qui minori labore quàm ipsi, aut minori cum strepitu discendi aliquam sapientiæ speciem edunt.

g *Quis potest dimittere peccata.*] Consuetudo calumniatorum est, principiò damnare nomine aliquo grauissimo damnationis prolato; deinde confirmare damnationem communibus aliquibus axiomatis, quas regulas vocant vel vniuersales propositiones, sine distinctione aut exceptione vlla, quantumuis æqua. Hanc regulam, *Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus*; ex illo versu Scribæ confecerunt, Quoniam apud te propitiatio est. sed quàm rectè illa regula ex illo versu deducatur, alias disputabitur Deo iuuante.

h *Quo statim cognito Iesus spiritu suo.*] illo Spiritu sapientiæ, scientiæ & intellectus, quo plenus erat.

i *Quid est facilius dicere.*] Vos ex eo quòd ego dixerim, Remittuntur tibi, &c. arguitis me profiteri remissionem peccatorum, tanquam ipse auctor illius sim; auctoritatemque hanc Deo detraham, mihique arrogem; sed oratio mea non conuenit cum cogitatione vestra: nam quòd ego dixerim, *Remittuntur tibi peccata tua*, non debet mirum videri vobis, quando & id sacerdos dicere possit in peccatis quotidianis eius qui purè &

legitimè sacrificat. Frequens enim illa oratio est in lege, Et remittetur ei, &c. quam sacerdos ex Dei verbo & promisso vsurpare etiã potest, erga aliquẽ purè & sanctè facientẽ sacrũ. Neq; tã facilè dicere potest sacerdos aduersus aliquem huic homini similẽ, Surge & ambula. nam de hoc non habet tam freqnẽs & certum Dei promissum. quòd si hoc sacerdos diceret, & re ipsa effici contingeret, signum esset illum habere à Deo virtutem & spiritum sanitatum. Nunc autem vos blasphemiam interpretamini, quam sacerdos poterat pronũtiare sine crimine, nixus promisso Dei: & mihi vitio vertitis, quòd ego idipsum pronuntiem, nondum perspecta sententia animi mei, qua ego hanc orationem protulerim? Sed nunc ego vobis confirmabo apertè istam sententiam, quam vos blasphemiæ nomine damnatis: & ostendam vobis me posse auctoritate propria, In terris à Deo mihi communicata, dimittere peccata: idque probabo oratione & signo, cuiusmodi nemini sacerdotum probationem concessam indicare possitis in lege vestra, vt ex sanatione corporis expressa, & animi sanatio confirmetur effecta.

B cere paralytico, Dimittũtur tibi peccata:
* & M.S.G. an dicere, Surge, *tolle grabatũ tuum &
ambula? 10 Vt autem sciatis quia filius
hominis habet potestatem in terra di-
mittendi peccata (ait paralytico) 11 tibi
dico, Surge, tolle grabâtum tuum, &
vade in domum tuam. 12 Et statim sur-
rexit ille: & sublato grabáto abiit coram
omnibus, ita vt mirarentur omnes, [a] &
honorificarent Deum, dicentes, [b] Quia
nunquam sic vidimus. 13 [c] Et egressus
est rursus ad mare: omnisque turba ve-
Matt. 9.a.9. Luc. 5.a.27. niebat ad eũ, & docebat eos. 14 Et cùm
* Leuin 9 M.S.G. præteriret, vidit [d] *Leui Alphæi sedẽtem
ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et
surgens secutus est eum. 15 Et factum
est: cùm accũberet in domo illius, multi
publicani & peccatores simul discumbe-
bant cum Iesu & discipulis eius. erant
enim multi qui & sequebantur eũ. 16 Et
Scribæ & Pharisæi videntes [e] quia man-
ducaret cum publicanis & peccatoribus,
dicebant discipulis eius, Quare cum pu-
blicanis & peccatoribus mãducat & bi-
– 6. M.S.G.L. bit *magister vester? 17 Hoc audito Ie-
sus, ait illis, Non necesse habent sani
medico,

a *Et honorificarent Deum.*] qui se propitium adeò ostenderet hominibus, & remissionem peccatorum certissimo signo sua auctoritate confirmans, manifestè probaret: eamque potestatem filio hominis in terra daret, cuiusmodi exemplum nullum anteà extiterat.

b *Quia nunquam sic vidimus.*] Omnis Israel, ex quo à Deo in peculiarem populum delecti fuimus. Vniuersalis enim oratio siue propositio est, superiora secula complectens.

c *Et egressus est rursus ad mare.*] relictis illis Scribis, quos re ipsa cõuictos, eûm inuidia adhuc incensos videret, conuertere magis dissimulando, quàm irritare contendendo volebat. Turba autem, hoc est populus terræ, vt Iudæi loquuntur, simplicior, & ad disciplinã, si rectè instituatur, opportunior, veniebat ad eum.

d *Leui Alphæi.*] Binomius fuit: nam vocabatur Leui Alphæi filius, & Matthæus affini significatione, vt multi sunt apud Hebræos binomij.

e *Videntes quia manducaret.*] Est conuictus ad consuetudinem vitæ & morum, & est conuictus ad conciliationem. Prioris generis conuictus cum improbis & peccatoribus vetitus est in lege. posterioris non est vetitus, sed laudatus: vt pius vir aliquando conciliandi animi causa cum peccatore comedat, quem corrigere, atque ad bonam frugem reuocare curat. Hanc rationem Iesus tenebat magno cum fructu: inuidi verò illam alteram maliciosè interpretabantur.

\\ medico': ſed qui malè habent.' nō enim ° medicum MS.B.
veni vocare iuſtos ; ſed peccatores. 1 Ti.1.c.15. Matt.9 b.13.
18 b Et erant diſcipuli Iohannis & Phari- Luc.5.f.32.
ſæi ieiunantes: & veniunt, & dicunt illi, C
Quare diſcipuli Iohannis & Phariſæorū
ieiunant: tui autem diſcipuli non ieiu-
nant? 19 Et ait illis Ieſus, c Nunquid poſ-
ſunt filij nuptiarum, quandiu ſponſus
cum illis eſt, ieiunare? Quanto tempore
habent ſecum ſponſum, non poſſunt ie-
iunare. 20 Venient autem dies cùm au- Matt.9.b.15. Luc.5.g.35.
feretur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabūt
in illis diebus. 21 d Nemo aſſumentum
panni rudis aſſuit veſtimento veteri: alio-
quin aufert ſupplementum nouum à ve-
teri, & maior ſciſſura fit. 22 Et nemo
mittit vinum \\ nouum' in vtres veteres: ° nouellum MS.B.
alioquin \\ dirumpit' vinum vtres, & vi- ° dirumpet MS.R.B.
num effundetur, & vtres peribūt. ſed vi- D
num nouum in vtres nouos mitti debet.
23 Et factum eſt iterum cùm ſabbathis Matt.12.a.1. Luc.6.a.1.
ambularet per ſata, & diſcipuli eius e cœ-
perūt progredi & vellere ſpicas. 24 Pha-
riſæi autem dicebant ei, Ecce, quid fa-
ciunt ° ſabbathis quod non licet? 25 Et ° diſcipuli tui MS.B.eq.
ait illis, Nunquam legiſtis quid fecerit 1 Re.21.b.16.
Dauid, quando neceſſitatem habuit, &
eſuriit ipſe & qui cum eo erant? 26 f quo-
modo introiuit in domū Dei g ſub Abia-
thar principe ſacerdotum, & panes pro-
poſitionis māducauit, quos non licebat Exod.29.c.32
manducare, niſi ſacerdotibus, & dedit Leu.8.f.31. & 24.b.9.
eis

a *Non veni vocare iuſtos*] ad pœnitentiam, quæ eſt ianua & via ad iuſtitiam. Exigitur enim ab hominibus fides & iuſtitia moralis, hoc eſt, virtutum exercitatio & habitus ab iis qui iuſtificationem à Deo cupiunt, quam Euangelium promittit. Sic qui fideles iuſtique ſunt, & verè Iſraelitæ, in quibus dolus non eſt, ij obtinebunt illud magnum Dei donum, atque huiuſmodi non vocantur: namque in domo ſunt, hoc eſt, ipſi vltrò conditiones à Deo ſignificatas opportunè ſeruant. Sed quoniam Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad ſcientiam veritatis peruenire; & plures ſunt peccatores ex filiis Adæ, quàm iuſti; Dei miſericordia eſt, vt vocentur ad pœnitētiam. cuius duæ partes ſunt, vt iam aliàs ſæpè expoſuimus.

b *Et erant diſcipuli Iohannis & Phariſæi ieiunantes.*] Vltra ieiunia in lege præſcripta, Phariſæi & Iohannes exercebant ſuos diſcipulos in ieiuniis, quæ corpori triſtitiam afferūt, & carnis impetus reprimere creduntur: pertinentque ad pœnitentiæ rationem, ſi legitimè & purè ineantur: ſin aliter, inutiliter aliquando obſeruantur, cùm ex contentione, vel nuda tantùm cōſuetudine ſuſcipiuntur, ſine circunſtantiis requiſitis.

c *Nunquid poſſunt filij nuptiarum.*] Symbolicōs indicauit Ieſus ſe ſalutis & lętitiæ publicę non ſolùm nuntium, ſed auctorem ipſum eſſe. docetq; ſuos ex amore ſalutis & vitæ æternæ, non ex odio ſolo vitiorum, incipere vitæ inſtitutionem.

d *Nemo aſſumentum.*] Vix credi poteſt quàm difficile ſit conſueta non conſuetis etiam potioribus poſtponere, in omni genere non ſolùm morum, ſed diſciplinarum ac ſcientiæ: ideò promptius eſt rudes inſtituere, quàm alio modo eruditos.

e *Cœperunt progredi & vellere ſpicas.*] Diſcipuli non ſabbathi violandi cauſa, non damni dandi ſtudio; ſed quòd eſurirent, ſpicas legebant. Atqui animam paſcere, & eius cauſa cibos parare ſabbathis licebat: ſed mala mens omnia vel ſimpliciſſima & fraudis expertia, in calumniam rapit.

f *Quomodo introiuit in domū Dei.*] Ille ſolus adiit tabernaculum in Nobe, relictis alicubi comitibus, quibus panes poſteà attulit.

g *Sub Abiathar principe ſacerdotum.* Ahimelech ſummum pontificatum gerebat illo tempore, cui ſucceſſurus erat in miniſterio Abiathar filius, vt verè ſucceſſit occiſo patri: atque ita de ſene agebatur, vt iam tū filius celebrari & cōmemorari inciperet. Itaq; illud *Sub* exponimus, iuxta tempora, vel paulo ante tempora. vt dicere ſolemus, Sub aduentum meum. & poëtæ dicunt, Sub ſole cadente.

* & MS.R. * etiam MS. eis * quicum eo erant? 27 Et dicebat eis,
h Sabbathum propter hominem factum
est, & non homo propter sabbathum.
28 Itaque Dominus est filius hominis,
etiam sabbathi.

CAP. III.

Mat.12.a.9. Luc.6.a.6. ET a introiuit iterum in synagogam: &
A erat ibi homo habēs manum aridam.
2 Et obseruabant eum, b si sabbathis cu-
raret: vt accusarent illum. 3 Et ait ho-
mini habenti manum aridam, Surge in
medium. 4 Et dicit eis, Licet sabbathis
benefacere, an malè? animam saluam
facere, an perdere? At illi tacebant.
5 Et circunspiciens eos cum ira, contri-
status super cæcitate cordis eorum, dicit
homini, Extende manum tuam. Et ex-
tendit: & restituta est manus illi.
Mat.12.b.14. Ioh.10.g.39. 6 Exeuntes autem Pharisæi, statim c cum
Herodianis consilium faciebant aduer-
sus eum, quomodo eum perderent.
Q 7 Iesus

h *Sabbathum propter hominem.*] Alludit ad communem olim Iudæorum sententiam, de sex rebus ante mundum creatis, inter quas illi ponunt Sabbathum; quam redarguit Iesus re ipsa, & certo argumento ex nominis notatione. Sabbathum quietem significat, & quies relationem quandam indicat. quies enim cessatio est à labore, ac recreatio: sed hæc ad hominem referuntur, vt scilicet homo cesset & recreetur. Quòd si non sit homo, nullũ esse potest sabbathum. Potuit quidem esse homo, & tamen sabbathum non esse, aut institui. Vt autem sabbathum instituatur, homine nullo existente fieri non potest. Igitur sabbathum factum est, vt in illo homo quiesceret à labore. Est autem inter labores corporis graues etiam fames. ab hac etiã quiescere potest homo sabbatho: aliàs si homo ex fame periret, sabbathis laborasse grauiter iudicaretur. Quòd si necesse esset hominem aut sabbathũ perire, omnino præstaret sabbathum homini postbaberi, dummodo nulla esset culpa in homine contra veram obseruationem sabbathi. Animam autem seruare sabbatho non labori, sed quieti est adscribendum. Itaque vt Ahimelech copiam fecit panis Dauidi sabbatho, nec eam rem violationis nomine notauit, sic & filius hominis, id est, ego, discipulis sabbathi copiam in simili re facere possum.

CAP. III.

a *Et introiuit iterum in synagogam.*] docendi & benefaciendi studio alio sabbatho introiuit in synagogam.

b *Si sabbathis curaret.*] Medicinã facere Iudæi inter seruilia opera ponebant. Nullum autem seruile opus fieri in sabbathis licere affirmabant. Non solùm autem obseruabant Iesum, an sabbathis curaret; sed an id fieri posset rogabant: vt si diceret licere, accusarẽt eum doctrinæ corruptæ: si negaret, & faceret, accusarent magis eum: sin affirmaret & faceret, multo magis accusarent. sed Iesus sua, hoc est, diuina sapientia instructus, & oratione & re illos conuicit, sua ipsorum doctrina redargutos. Namque rem ad interpretationem reuocauit; definiens curationem non esse seruile opus, sed beneficentiam: beneficentiæ autem exercitationem omnibus diebus, etiam sabbathis, nullo diuino præcepto prohiberi, sed perpetuò commendari. Deinde esse in illorum Misnaioth, hoc est Repetitionum libro, apertè exceptum periculum animæ in sabbatho. ibi enim in tractatu De Sabbatho prohibetur omne opus, nisi sit pro anima, hoc est, in salutem animantis alicuius, vt ouis, bouis, asini, &c. nedum hominis: atq; hæc exceptio frequẽter repetitur in illo libro. ita vt ad salutẽ animæ referatur cibi ac potus exhibitio, & actio pecorum ad fontem & flumen etiam remotum, & alia. Cùm igitur huiusmodi interrogatio esset illis obiecta argumentatione, vt dici solet, ad hominem, illi tacebant. Non poterant enim inficiari id quod manifestè exceptum erat in illorum traditionibus. Iam verò curationem etiam medicam aptiùs referri ad animæ salutem, quàm ad seruile opus, illi apertè videbant: atque ideò etiam tacebant, conuicti inscitiæ: nec tamen apertè, id quod res erat, respondere volebant, vtpote obcæcati corde, & inuidentia occupati maxima. Postquam verò illos oratione & argumentatione conuicerat, re ipsa magis etiam oppressit, vtpote qui curarit hominem solo verbo & iussu, cùm nemo fuerit qui verba & orationem aut sermonem die sabbathi prohibita esse vnquam putauerit. Ita si curasset medicamento apposito, non debebat reprehendi, ex interpretatione iam exposita: nedum cùm verbo solo curarit & restituerit.

c *Cum Herodianis.*] cum his qui Herodis partes agebant, atque Romanorum imperium defendebant. nam Herodes à Romanis constitutus erat Galilææ tetrarcha: Iesus autem Galilæus cùm esset, in suspicionem adducebatur à Pharisæis apud Herodianos, quòd populos sibi conciliaret, tanquam nouas res moliturus: atque ita agebatur per vtrosque, vt facto impetu in eum irrueretur, aliquo subito inuento nomine,

quo res in odium adduci posset. Illorum verò consilium Iesus cognoscens, recessit inde ad mare. ita irritum fecit quidquid illi cogitabant: & tunc maior turba hominum secuta est eum. ita vt minus id possent Herodiani aggredi quod cogitabant, maximè cùm publica fama, qua omnes alliciebantur, esset sanitatum & miraculorum diuinorumque beneficiorum cupiditas & copia ipsis per Iesum facta, quæ res in calumniam cum rapi non posset, illorum improborum consilia dissipabat. & testimonium atque fama Iesu ipsiusque Euangelij notitia augebatur in horas vndique apud omnes; atque adeò à spiritibus immundis prodebatur, quos tamen ipse reprimebat, exosus illorum testimonium.

7 Iesus autem cum discipulis suis secessit
ad mare: & multa turba à Galilæa & Iu-
dæa secuta est eum, 8 & ab Ierosolymis
& ab Idumæa, & *trans Iordanem, & qui *de ms.
circa Tyrum, & Sidônem, multitudo
magna, audientes quæ faciebat, venerūt B
ad eum. 9 Et dixit discipulis suis vt na-
uicula sibi deseruiret propter turbam, ne
comprimerent eum. 10 multos enim sa-
nabat, ita vt irruerent in eum vt illū tan-
gerent quotquot habebant plagas 11 Et
spiritus immundi, cùm illum videbant,
procidebant ei: & clamabant dicentes,
12 Tu es filius Dei. Et vehementer com-
minabatur eis ne manifestarent illum.
13 [a] Et ascendens in montem vocauit ad Matt. 10. a. 1.
se quos voluit ipse: & venerunt ad eum. Luc. 6. b. 13. & 9. a. 1. Inf. 6. a. 7.
14 [b] Et fecit vt essent duodecim cum illo:
& vt mitteret eos prædicare. 15 Et dedit
illis [c] potestatem curandi infirmitates, & C
eiiciendi dæmonia. 16 [d] Et imposuit Si-
mòni nomen Petrus. 17 Et Iacôbum Ze-
bedæi, & Iohannem fratrem Iacôbi: &
imposuit eis nomina Boanerges, quod
est, filij tonitrui. 18 Et Andream & Phi-
lippum, & [e] Bartholomæum & Matthēū,
& Thomam & Iacôbū Alphęi, & Thad-
dæum & Simônem Cananæum, 19 &
Iudam

a *Et ascendens in montem.*] Iisdem illis diebus, quibus superiora gesta fuerāt, cùm ascendisset Iesus in montem vicinum stagno Genezareth, electurus Apostolos, quorum officio & diligentia vteretur in Euangelio Iudæis tunc, & posteà alijs gentibus edendo, pernoctauit in precibus, cōmendans Deo electionem illam. Postera autem die ex iis qui se disciplinæ ipsius tradiderant, quosdam vocauit, è quorum numero duodecim elegit. *Vocauit ad se quos voluit*, vocatione ad laborem, & ministerium, ex qua non fit argumentatio ad vocationem quæ salutis causa fit.

b *Et fecit vt essent duodecim cum illo.*] eiusdem ministerij euangelici consortes, quibus spiritum auctoritatemque suam impertitus est, ad ministerium obeundum.

c *Potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia.*] cuius potestatis vsus signum esset aptissimum euāgelicorum promissorum.

d *Et imposuit Simôni nomen Petrus.*] id quod possedit tunc Simon, cùm diuina inspiratione testatus est Iesum esse Christum. Horum nominum propria & germana pronuntiatio petatur ex Syriaco nouo Testamento

e *Bartholomæum*] filium Talmai, ita cognominatum à patre: proprio autem nomine Nathanael.

Iudam Iſcariôtem qui & tradidit illum.
20 Et veniunt ad domum: & cõuenit ite-
rum turba, ita vt nõ poſſent neque panẽ
manducare. 21 f Et cùm audiſſent ſui,
exierunt tenere eũ. dicebant enim, Quo-
niam in furorem verſus eſt. 22 Et Scribæ
qui ab Ieroſolymis deſcenderant, dice-
Mat. 9. d. 34. & 12. b. 24. bant, Quoniã Beelzebub habet. & quia
Luc. 11. b. 15. in principe dæmoniorũ eiicit dæmonia.
D 23 Et conuocatis eis, in parabolis dicebat
illis, Quomodo poteſt ſatanas ſatanam
eiicere? 24 Et ſi regnum in ſe diuidatur,
non poteſt regnum illud ſtare. 25 Et ſi
domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur:
non poteſt domus illa ſtare. 26 Et ſi ſa-
tanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſ-
* poteſt MS. G. S. pertitus eſt, & non *poterit ſtare, ſed fi-
nem habet. 27 Nemo poteſt vaſa fortis
* eius 5 MS. A. G. S. ingreſſus in domum * diripere, niſi priùs
fortem alliget, & tunc domum eius diri-
Mat. 12. c. 31. Luc. 12. b. 10. piet. 28 Amẽ dico vobis, quoniam g om-
1 Ioh. 5. d. 16. nia dimittentur filiis hominum peccata,
& blaſphemię quibus blaſphemauerint.
29 h Qui autem blaſphemauerit in Spiri-
* habebit MS q. tum ſanctum, non *habet remiſſionem
in æternum, ſed reus erit æterni delicti.
30 i Quoniam dicebant, Spiritum immũ-
Mat. 12. e. 46. Luc. 8. c. 19. dum habet. 31 Et veniunt mater eius &
fratres: & foris ſtantes miſerunt ad eum
vocantes eum, 32 & ſedebat circa eum
turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fra-
tres tui foris quærunt te. 33 Et reſpõdens
Q 2 eis,

f *Et cùm audiſſent ſui.*] Conſanguinei & propinqui Ieſu ſecundùm carnem, nihil in illo cognouerant in omni anteacta ætate quod à mera ſanctitate & virtute exciperetur. Nũc verò cùm viderent illum publicè inter turbas agentem, de Deo prædicantem, & pericula, inuidiam, odiaque ſubeuntem, interpretati ſunt illum in furorem eſſe verſum, ex ardenti ſtudio pietatis, & zelo diuini honoris. Inde verò cùm ſibi ipſis damnum aut aliud diſcrimen parari metuerent, propter exortam inuidiam; ſibique proſpicientes, volebãt tenere eum. At verò Scribæ rem grauius & peius interpretabantur. aiebãt enim non eſſe furorem, ſed dæmonẽ, quo ille ageretur & ageret.

g *Omnia dimittentur filiis hominum peccata, &c.*] pœnitentiam agẽtibus, ac diuinam miſericordiam poſtulantibus.

h *Qui blaſphemauerit in Spiritũ ſanctũ.*] hoc eſt, in manifeſtum opus Spiritus ſancti manifeſtè cognitum: quoniam ille qui potenter peccat, & ſcienter blaſphemat, reus eſt æterni delicti, & indurationem ſibi molitur.

i *Quoniam dicebant, Spiritum immundum habet.*] quod manifeſtum mendacium erat, cùm omnino aduerſarius eſſet ille ſermone & opere ſpiritibus immundis.

cis,ait,Quę est mater mea & fratres mei?
34 [k] Et circunspiciens eos qui in circuitu
eius sedebant,ait,Ecce mater mea & fra-
tres mei. 35 Qui enim fecerit voluntatẽ
Dei,hic frater meus & soror mea & ma-
ter est.

k *Et circunspiciens eos.*] discipulos suos, qui profitebantur studium doctrinæ eius & exercitationem.

CAP. IIII.

ET [a] iterum cœpit docere ad mare: & *Mar. 13.a.1. Luc. 8.a.4.*
congregata est ad eum turba multa, A
ita vt nauim ascendens sederet in mari,
& omnis turba circa mare super terram
erat: 2 [b] & docebat eos in parabolis mul-
ta, & dicebat illis [c] in doctrina sua, 3 Au-
dite: [d] ecce, exiit seminans ad seminandũ.
4 Et dum seminat, aliud cecidit circa viã,
& venerunt volucres cæli, & comederũt
illud. 5 Aliud verò cecidit super petrosa,
vbi non habuit terrã multam: & statim
exortum est, quoniam non habebat alti-
tudinem terræ: 6 & quando exortus est
sol, exæstuauit; & eo quòd non habebat
radicem, exaruit. 7 Et aliud cecidit in
spinas: & ascenderunt spinæ, & suffoca-
uerunt illud, & fructum nón dedit.
8 Et aliud cecidit in terrã bonam: [e] & da-
bat fructum ascendentem & crescẽtem,
& afferebat vnum "triginta', vnũ "sexa- *tricesimũ sexagesimũ*
ginta', & vnum "centum'. 9 Et dicebat, *centesimũ ms q.*
Qui habet aures audiẽdi, audiat. 10 Et
cùm esset singularis, interrogauerũt eum
hi qui cum eo erant duodecim, parabo-
lam. 11 Et dicebat eis, Vobis datum est
nosse

CAP. IIII.

a *Et iterum cœpit docere ad mare.*] Eadẽ die relictis propinquis, qui impedire conabantur illius actiones, exiit è domo, & secessit ad mare, vt commodius docere posset verbum: commodumque locum è naui optauit, vnde tanquam è suggestu audiri melius posset, & videret à consessu turbæ.

b *Et docebat eos in parabolis multa.*] Familiaris docendi ratio ex similitudinibus & simplicioribus discipulis apta, malitiosis obscura. Multa autem docebat in parabolis, hoc est, multa argumenta proponebat & varia, quæ omnia ad salutem pertinebant. ex his autẽ multa per similitudines significabat.

c *In doctrina sua.*] Solẽt doctores præter communes sententias & doctrinam generalem, quædam propria dicta frequenter vsurpare singuli, inquam, sua, quæ vel sensu ipso, vel oratione ac dicendi genere singulare aliquid & ipsi doctori familiare referant. Atque huiusmodi multa inuenimus in libris antiquorum: quod hoc modo indicatur, Verbum fuit in ore Gamaliel, Verbum fuit in ore Iohannan, &c. Ad hanc phrasin alludit Marcus, dicens, hanc similitudinẽ, præter alias, à Iesu fuisse singulariter vsurpatam. ita vt huiusmodi sententiam, tali oratione prolatam, apud alium reperiri nó cõtingat.

d *Ecce exiit seminans.*] Rem certam & facile notabilem, animaduersione autem dignam narrari, significat vox *Ecce*. cætera legantur in elucidationibus in Matthæum.

e *Et dabat fructum ascendentem & cresc.*] hoc est, non æqualem in omnibus, sed pro soli ratione variis gradibus auctũ; ita vt idem semen, eiusdem generis, in alio loco terræ trigesimũ, in alio sexagesimum, in alio centesimum, etiam ferret, pro terræ ipsius vario ingenio & cultu nam cultura multum facit ad fructus percipiendi copiã & præstantiam. Videat vnusquisque quemadmodum propriam terram præparet ac colat.

B nosse [a] mysterium regni Dei: illis autem
[b] qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt:
Isaia 6.c.9. Mat.13.b.14 Luc.8.b.10. Ioh.12.f.40. Act.28.f.26. Rom.11.b.8.
12 vt videntes videant, & non videant:
& audientes audiant, & non intelligant:
[c] nequando conuertantur, & dimittantur
eis peccata. 13 Et ait illis, [d] Nescitis pa-
rabolam hanc? & quomodo omnes pa-
rabolas cognoscetis? 14 [e] Qui seminat:
verbum seminat. 15 Hi autem sunt qui
circa viam: vbi seminatur verbum, &
cùm audierint, confestim venit satanas,
& aufert verbum quod seminatum est
in cordibus eorum. 16 Et hi sunt simili-
ter qui super petrosa seminãtur: qui cùm
audierint verbum, statim cum gaudio
accipiunt illud: 17 [f] & non habent radi-
cem in se, sed temporales sunt: deinde
orta tribulatione & persecutione pro-
pter verbum, confestim [g] scandalizãtur.
18 Et alij sunt qui in spinis seminantur:
hi sunt qui verbũ audiunt, 19 & [h] ærumnę
1 Ti.6.c.17. seculi, & deceptio diuitiarum, & circa
reliqua concupiscentiæ introeuntes suf-
focant verbum, & sine fructu efficitur.
20 Et hi sunt qui super terram bonam se-
minati sunt, [i] qui audiunt verbum & sus-
* vt suprà v 8. cipiunt, & fructificant, vnum * triginta,
vnum * sexaginta, & vnum * centum.
Mat.5.b.15. Luc.8.c.16. & 11.e.33.
21 [k] Et dicebat illis, Nũquid venit lucerna

a *Mysterium regni Dei.*] Arcanũ illud consilium Dei, cuius expositio continet veram definitionẽ regni Dei, quod nulla sapientia aut sciẽtia humana excogitari possit, nisi à Deo significetur, & etiam ratio qua peti iniríque potest hoc regnum, & sacrorum librorũ oracula ac sententię, quibus hæc ratio cõtinetur omnis, & similitudines ad hoc mysterium facientes, tam ex natura, quàm ex arte & consuetudine petitæ: Hæc omnia vobis cognoscenda concedit Deus, & explicanda proponit: vobis discipulis, qui verè & ex animo disciplinæ meæ operam dare studetis, veritatemque cognoscere cupitis, vt declarat postulatio interrogatioque vestra.

b *Qui foris sunt.*] Quanquam omnes audiant, multi dicuntur foris esse, quotquot Iesu disciplinæ verè & ex animo sese familiares tradere nolunt; sed vel curiositatis vel nouarum rerũ, vel etiam calumniandi aut irridendi studio aguntur, hi indigni sunt sancto & margaritis.

c *Nequando conuertantur.*] Veritatẽ Dei repellentibus pœna est eiusdem veritatis ignoratio; ex qua multa etiã malorum & pœnarum genera oriuntur.

d *Nescitis parabolam hanc?*] Hæc parabola iis qui Christi sermonibus assueuerant, atque sacrarum scripturarũ notitiam habebant, faciliùs intelligi potuit quàm aliæ; & quia multis partibus est amplificata, & mentio fructus in eadem facta fuit, quæ omnia indicabant ad doctrinam spectare.

e *Qui seminat, verbum seminat.*] Verbũ regni, vt Matthæus explicat, verbum solidum natura sua, & seminãtur studio bene curatũ. culpa autem terræ est cùm sine fructu efficitur.

f *Et non habent radicem in se.*] Illi dicuntur habere radicem, qui certo consilio constituerũt sibi summum bonum in regno adipiscendo: quidquid verò ab illius regni via deuiat, vehemẽter oderunt. qui hoc animo non sunt, temporales dicuntur, id est, tempori seruiẽtes. Interim dum nihil detrimenti accipitur in temporalibus rebus, gaudẽt, laudant verbum, iactant se miros verbi cultores & amatores. sed reuera nõ sunt quales sese fingunt: id quod tentatio exterior prodit apertissimè.

g *Scandalizantur.*] Non prosequũtur iter quod profitebantur, territi & offensi tentatione.

h *Ærumnæ seculi, &c.*] exactissima partitio affectionum & curarum omnium, quæ humanos animos à salutis via auertunt & diducunt. i *Qui audiunt verbum & suscipiunt.*] Id quod Matthæus dixerat *intelligunt*, explicuit Marcus *suscipiunt*. Significat autem *suscipere* verbum, non solùm cognitionẽ rei, sed existimationem, studium, curam & conatum: quæ si adhibita fuerint, gratia à Deo promissa ita promouentur, vt afferant multiplicem fructum. k *Et dicebat illis.*] Solebat sæpè dicere in opportunis argumentis huiusmodi similitudinem, quæ ad hoc etiam argumentum commodè allata est. ne quisquam putaret aliquando

accidere posse, vt cùm homo sese bonum solum præbuerit, tamen diuina gratia non adiuuetur; atque ita non culpa sua, sed gratiæ defectu, sine fructu efficiatur verbum. Huiusmodi cogitationem redarguebat Iesus, asseriens neminem hominem à gratia excipi, nisi eum qui se ipse exceperit. Vt enim lucerna cùm noctu incenditur in domo, non ad priuatum aliquem & occultum angulum, in quo nullus sit vsus lucis, relegatur; sed publicè in medio cœnaculo vel cubiculo collocatur, vt vnusquisque vsum capiat, cùm voluerit lumen petere: Ita gratiam diuinam omnibus esse propositam & concedi, quicunque quæsierint, legitimeque petierint. Ideò dicit, *Venit*; vt significet sponte à Deo offerri & venire gratiam. Quòd si sponte venit, vt sui vsum præbeat, venit. Eadem ratio est verbi regni, quod sponte seminatur à seminatore, optante vt nullum granum sine fructu efficiatur. atque ideo neque regni rationem, neque huius verbi expositionem, neque inuitationem hanc priuatam esse, aut priuatè exhiberi debere ait Iesus, sed vt manifestetur & in palam veniat. Quòd si quis habet aures audiēdi verbū, eo modo quo audiri par est, audiat ille; & comperiet certè rem ita habere, atque ipse affirmarit magister. Meminisse oportet ad huius loci explicationem, quis fuerit antiquis vsus candelabri ac lucernarum.

vt sub modio ponatur, aut sub lecto? nō C
ne vt super candelabrū ponatur? 22 Non
est enim aliquid absconditum quod non *Mat.10.c.26 Luc.8.c.17.*
manifestetur: nec factum est occultum,
"sed vt in palàm veniat". 23 Si quis habet * quod non veniat in palam MS.S.
aures audiendi audiat. 24 Et dicebat illis,
[a] Videte quid audiatis. In [b] qua mensura
mensi fueritis, remetietur vobis, "& ad- : 8 MS. eq. · qui auditis 1 MS. R. G. S.
iicietur vobis". 25 Qui enim habet, da-
bitur illi: & qui non habet, etiam quod *Matt.7.a.2. Luc.6.f.38.*
habet, auferetur ab eo. 26 Et dicebat, *Mat.13.b.12 & 25.c.29.*
Sic est regnum Dei, [c] quemadmodum si *Luc.8.c.18. & 19.d.26.*
homo iaciat sementem in terram, 27 &
dormiat, & exurgat nocte & die, & semē
germinet, & increscat dum nescit ille.
28 Vltrò enim terra fructificat, primùm
herbam, deinde spicam, deinde plenum
frumentum in spica. 29 Et cùm * se pro- * ex MSq.R.
duxerit fructus: statim mittit falcem,
quoniam adest messis. 30 Et dicebat,
Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui
para-

a *Videte quid audiatis.*] Omnem opportunæ gratiæ copiam, omnem veritatis & consilij atque doctrinæ rectæ rationem hominibus ex diuino beneficio constare, si quid autem desit, id culpa hominum esse, docet Iesus. Bonum enim semen seminatum est ab ipso, & ab iis quos diuinus spiritus ministros verbi regni cōstituit. sed homines quidam vel bonum semen malè exceperunt, vel aliud cupierunt à falsis ministris seminatum; illudque vel solum, vel simul cum bono fouerunt atque vnusquisque dignum suis studiis exitum habebit.

b *Qua mensura.*] Prouerbium vulgatissimum Hebræis est, atque in illorum libris frequēter vsurpatū. מדה כנגד מדה significat idem quod Latinum adagiū, Par pari relatum. Hoc in loco in eam sententiam pronunciatur à Magistro nostro, vt vnusquisque satagat omni studio & conatu veram disciplinam diligenter subire, non solùm cognitione, sed exercitatione etiam, nam per Deum non stabit, quominus ea gratia afferatur, ad quam recipiendam vnusquisq; sese parauerit; qui magno studio magnaque diligentia vsus fuerit in audiendo Euangelio regni, & iis agendis rebus, quæ in ipso Euangelio præcipiuntur. is profectò magna gratia à Deo non adiuuabitur modò, sed etiam cumulabitur. hoc est quod ait, Et adiicietur vobis.

c *Quemadmodum si homo iaciat sementem in terram.*] Quanquam quæcunque ab homine aguntur, non ita magna sunt vt æquare possint fructus posteà percepti magnitudinem atque dignitatē; tamen ita res habet, vt nisi quis ea agat, quæ agere à Deo iubetur, non percipiat fructum regni. vt qui non seminat terram, non potest colligere. ex nihilo enim nihil nascitur aut colligitur. At verò qui seminat, cùm mittit falcem, inuenit multo plura & meliora, quàm seminauerat, id efficiente terræ fertilitate à Deo concessa. Ita qui seminat in fide & spe Dei, id quod Deus seminari præcepit, ex diuina liberalitate multò plura atque præstantiora accipit, quàm aut petere aut intelligere potuisset. Vltrò enim diuina virtus fructificat, gratiamque addit fidelibus ad agendum, actiones promouet, atque ad vberem vsque messem perducit; dummodo is qui seminat, hoc est, qui agit ea quæ à Deo probantur, purè ac piè agat, idque sedulò. Huc etiam pertinet parabola de grano sinapis seminato. Opera enim quæ fiunt à fidelibus in spe promissionis regni, excellunt virtute aliis quæ sine hac spe fiunt, quamuis bonis: tanti refert quali virtute semen vnumquodque præditum sit & auctum.

Mat.13.d.31 parabolæ comparabimus illud? 31 Sicut
Luc.13.d.19. granum ſinapis: quod cùm ſeminatum
D fuerit in terra, minus eſt omnibus ſemi-
nibus quæ ſunt in terra: 32 & cùm ª ſe-
minatum ᵇ fuerit, aſcendit ᶜ, & fit maius
Mat.13.e.34. omnibus oleribus, & facit ramos ma-
gnos, ita vt poſſint ſub vmbra eius aues
cæli habitare. 33 Et talibus multis pa-
rabolis loquebatur eis verbũ, prout po-
terant audire: 34 ſine parabola autẽ non
loquebatur eis. ſeorſum autem, diſcipu-
lis ſuis diſſerebat omnia. 35 Et ait illis
in illa die, cùm ſerò eſſet factum, ᵃ Tranſ-
Mat.8.d.23 Luc.8.e.22. eamus contrà. 36 Et dimittentes turbã,
aſſumunt eum ᵇ ita vt erat in naui: & aliæ
naues erant cum illo. 37 Et facta eſt pro-
cella magna venti, & fluctus mittebat in
nauim, ita vt impleretur nauis. 38 Et
erat ipſe in puppi ſuper ceruical dormiẽs:
& excitant eum, & dicunt illi, Magiſter,
non ad te pertinet quia perimus? 39 Et
exurgens ᶜ comminatus eſt vento, & dixit
mari, Tace, obmuteſce. Et ceſſauit ven-
tus: & facta eſt tranquillitas magna.
40 Et ait illis, Quid timidi eſtis? ᵈ necdum
habetis fidem? ᵉ Et timuerunt timore ma-
gno: & dicebant ad alterutrum, Quis,
putas, eſt iſte, quia & vẽtus & mare obe-
diunt ei?

CAP. V.

Mat.8.d.28. Luc.8.d.26. ET venerunt trans fretum maris ᵃ in re-
A gionem Geraſenorum. 2 Et exeunti
ei de-

ª natum e. ᵇ in arborẽ e.

a *Tranſeamus contrà.*] Erant in littore quod definit terram Iſrael, hoc eſt, Occidentali littore maris Tiberiadis, & voluit traiicere in littus Orientale.
b *Ita vt erat.*] Cùm ſerò eſſet factũ, laſſus ex labore diurno & contentione concionandi, cubuit ſuper ceruical, & dormire cœpit. Illi qui in naui erant, cùm iuſſi priùs fuiſſent tranſire, eum ita dormientem traiicere cœperunt.
c *Comminatus eſt vento, & dixit mari.*] vt ſubita tranquillitas fieret. Comminatus eſt vento, vt ſiſteret impetum & flatum. ſed accidit ſæpè, vt moti ſemel fluctus, etiam vento quieſcente non quieſcant, niſi elapſo iam tẽporis ſpatio. voluit Ieſus vt ſimul ventus ceſſaret, & mare quieſceret: idque factum eſt quum primum ille iuſſit, magna tranquillitate, vt non poſſet naturę adſcribi, ſed miraculo. Fuit autem tranquillitas non nullo vento, ſed ſecundo & leniſſimo.
d *Necdum habetis fidem.*] Necdum creditis mihi curam eſſe veſtri, etiam dormienti, atque poteſtatem vos eripiẽdi, & liberandi omnibus periculis in ipſa opportunitate? Oportet igitur vobiſcũ, vt cum fide adhuc carentibus, agere, miraculo aliquo edito. nam miracula ſigna ſunt non credentibus.
e *Et timuerunt timore magno.*] Religione magna ſunt perculſi, credentes eum eſſe pluſquam hominem, cuius dicto obediat illa naturæ pars, in qua Deus magnam ſuam potentiam hominibus terribilem, item magnã ſuam clementiam oſtendere ſolet.

CAP. V.

a *In regionem Geraſenorum*] Ex Gergaſeis oriundi videntur illi qui vltra mare Geneſaret habitauẽre.

ei de naui, statim occurrit de monumen-
tis homo [b] in spiritu immundo, 3 qui do-
micilium habebat in monumentis. &
neq; catenis iam quisquam poterat eum
ligare: 4 quoniam sæpè compedibus &
catenis vinctus, dirupisset catenas, & cõ-
pedes comminuisset. & nemo poterat eũ
domare. 5 & semper die ac nocte in mo-
numentis & in montibus erat, clamans
& concîdens se lapidibus. 6 Videns au-
tem Iesum [c] à longe, cucurrit & adorauit
eum: 7 & clamans voce magna, dixit,
Quid mihi & tibi Iesu fili Dei [a] altissimi? [a] summi
adiuro te per Deum [d] ne me torqueas. ius.
8 Dicebat enim illi, Exi spiritus immũde
ab homine. 9 Et interrogabat eũ, [e] Quod
tibi nomẽ est? Et dicit ei, Legio mihi no-
men est: quia multi sumus. 10 Et depre-
cabatur eum multum, [f] ne se expelleret
extra regionem. 11 Erat autem ibi circa Mat.8.d.30. Luc.8.d.32.
montem grex porcorũ magnus, pascens.
12 Et deprecabantur eum spiritus, dicen- B
tes, Mitte nos in porcos, vt in eos intro-
eamus. 13 Et [g] concessit eis statim Iesus.
Et exeuntes spiritus immundi, introierũt
in porcos: & magno impetu grex [h] præci-
pitatus est in mare, ad duo millia, & suf-
focati sunt in mari. 14 Qui autem pa-
scebant eos, [i] fugerunt, & nuntiauerunt
in ciuitatem & in agros. Et egressi sunt
videre quid esset factum: 15 Et veniunt
ad Iesum, & vident illum qui à dæmonio
vexabatur,

b *In spiritu immundo.*] Docuimus in lib. De arcano sermone, spiritum immundũ eũ dici, qui & animæ & corpori eius quẽ obsidet, nocet. ita hic sese ab omni consuetudine hominum abducens, & sese lædebat, & eos qui secundùm illa loca transirent, infestabat. neque id morbo aut insaniæ, sed dæmoni adscribi debuit, quando nulla insania tanta est, vt possit dirumpere catenas, & compedes cõminuere.

c *A longe cucurrit.*] coactus & victus virtute Iesu: nam sua sponte non faceret eiusmodi officium dæmon, qui non salutare homines, verùm lædere soleret.

d *Ne me torqueas.*] Verbum Iesu adeò efficax erat, vt dæmonem, fortissima natura constantem, torqueret. *Quid mihi & tibi?* id est, Ego nihil tibi nec tuis Israelitis noceo: ne ergo me torqueas.

e *Quod tibi nomen est?*] Sciebat Iesus multos esse: interrogauit autem, vt ex ipsorum confessione ostenderetur suę ipsius virtutis magnitudo. ideò enim interrogauit nomen, quód cognosceret nomen esse notandum: id quod in aliis non fecit, qui singularibus dæmonibus vexabantur.

f *Ne se expelleret extra regionem.*] Ergo poterat Iesus quocũque vellet dæmoniorum legionem relegare. Amare videntur dæmonia regiones quasdam, præcipuè in quibus nocere plurimum possent. illudque imprimis cupere, vt malum hominibus afferant quàm maximum; sin minus, damnum dent.

g *Concessit eis Iesus.*] Permisit Iesus porcos dæmoniis, vt Iudæus, qui porcorum carnes nihili faceret. atq; adeò vt indicaret homines eos qui porcorũ more viuerent, facilè posse opprimi & perdi à dæmoniis, Deo permittente. Deinde docuit nullo aliarum rerum damno comparari posse humani animi interitum & perditionem.

h *Præcipitatus est in mare.*] Omnem lacum magnum Mare dicunt Hebræi. In regione Gadarenorum lacus est, iumentis & pecoribus pestilentissimus, quem Solinus describit maximè ab omni genere caueri ac formidari: & tamen tanta rabie exagitati sunt porci, cùm dæmones ferre cogerentur, vt ipsi vltrò suo interitu redimendum illud malum cognouerint, idque optauerint.

i *Fugerunt & nuntiauerunt.*] Hoc modo voluit Deus Euangelij Christi notitiam Gentibus illis afferri, beneficẽtia in homines, & damni alienius (quod mouere pręcipuè homines terrenos solet) commemoratione.

vexabatur, sedentem, vestitum, & sanæ
mentis*: [a] & timuerunt. 16 Et narrauerũt
illis, qui viderant, qualiter factum esset
ei qui dęmonium habuerat: & de porcis.
17 [b] Et rogare cœperunt eum, vt discede-
ret de finibus eorum. 18 Cumque ascé-
deret nauim, cœpit illum deprecari qui à
dæmonio vexatus fuerat, [c] vt esset cũ illo:
19 & non admisit eum, sed ait illi, Vade in
domum tuam ad tuos, & annuntia illis
quanta tibi Dominus fecerit, & misertus
sit tui. 20 Et abiit, & cœpit prædicare in
Decapoli quãta sibi fecisset Iesus: & om-
nes mirabantur. 21 Et cùm transcen-
C disset Iesus in naui [d] rursum trãs fretum,
conuênit turba multa ad cũ, & erat circa
mare. 22 Et venit quidam de archisyna-
gogis nomine Iairus: & videns eum, pro-
cidit ad pedes eius, 23 & [e] deprecabatur
eum multum, dicens, Quoniam filia
mea in extremis est, Veni, [f] impone *ma-
nus super eam, vt salua sit & viuat.
24 Et abiit cum illo, & sequebatur eum
turba multa, & comprimebant eum.
25 [g] Et mulier quæ erat in profluuio san-
guinis annis duodecim, 26 & fuerat mul-
ta perpessa à cõpluribus medicis, & ero-
gauerat omnia sua, nec quicquam pro-
fecerat, sed magis deterius habebat:
27 Cùm audisset de Iesu, vênit in turba
retrò, & tetigit vestimentum eius.
28 dicebat enim, [h] Quia si vel vestimẽtum

R eius

* qui habuerat legionẽ. Mat. 6. 8.

Luc. 8. d. 37. Act. 16. d. 39.

Matt. 9. c. 18. Luc. 8. f. 32.

* manum. M. 8. 5.

Leu. 15. d. 24. Mat. 9. c. 20. Luc. 8. f. 43.

a *Et timuerunt.*] Religioso metu tacti sunt, agnoscentes diuinam vim & efficaciam.

b *Et rogare cœperunt.*] non ex odio, sed ex metu ac religione illa deprecatio profecta est. Existimant enim peccatores homines virum sanctum sibi damnosum aut incommodum esse, eo quòd non possit vitium cum virtute vnà commorari: namque virtus suo splendore vitium præstringit, calore exurit, maximè si sit diuina virtus, vt Dei ipsius, aut Angeli à Deo missi. indignos enim se putant, qui cum huiusmodi natura & virtute versari possẽt; atque ex collatione suæ virtutis cum diuina, metuunt sibi periculum. Id accidit Israelitis in monte Sinai: idem patri ac matri Samsonis: id Petro, cùm diceret, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum.

c *Vt esset cum illo.*] Animaduerte mutationem consiliorum & curarum, atque actionum hominis à dæmonio liberati. Hic fuit Euangelij Christi nuntius in Decapoli.

d *Rursum trans fretum.*] versus Israelitarum regionem.

e *Deprecabatur eum multum.*] Virtutem Iesu credebat, sed difficultatem aliquã impetrandi metuebat, forsitan sibi cõscius humilitatis & minus dignæ conditionis. tamen hoc quodcunque esset in se defectus, precatione compensandum existimabat.

f *Impone manus.*] Impositio manus attentam voluntatis affectionem indicat, & potestatem significat imponentis. Credebat itaque archisynagogus posse Iesum sua virtute filiam sibi restituere, si modò is id agere vellet leui tantum negotio eundi, & manus imponendi.

g *Et mulier quæ erat in profluuio.*] Laborabat infirmitate interna membrorũ vitalium, ita vt alimentum omne cõuerteretur in sanguinem, cumque ineptum ad nutritionem, quem nec poterat natiua virtus in venas digerere: & propter summam imbecillitatẽ quam auxerant etiam plura genera medicamentorum variè adhibita. Itaque à morbo iam victa erat; & ideò incurabilis omnino, tam internis, quàm externis remediis. Temporis etiam diuturnitas infirmitatis consuetudinem in naturam ferè conuerterat.

h *Quia si vel vestimentum eius tetigero.*] Supernaturalem Iesu virtutem mulier credidit tantam esse, vt vel leuissimo externoque contactu vestium liberari ipsa omnino posset à morbo, què non potuerãt curare plurima remedia, quę non solùm tetigerat, sed fuerat perpessa plurimorum medicorum consiliis & operis assiduis. Fidei itaque rationibus instructa, remedium ipsa sibi inuenit, inuentum petiit, petitum assecuta est.

eius tetigero, salua ero. 29 [a] Et confestim
ſiccatus eſt fons ſanguinis eius: & ſenſit
corpore quia ſanata eſſet à plaga. 30 [b] Et
ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcés vir-
tutem quæ exierat de illo, conuerſus ad
turbam, aiebat, Quis tetigit veſtimenta
mea? 31 Et dicebant ei diſcipuli ſui, Vi-
des turbam comprimentem te, & dicis, D
Quis me tetigit? 32 Et circunſpiciebat
videre eam quæ hoc fecerat. 33 Mulier
verò timens & tremens, ſciens quod fa-
ctum eſſet in ſe: venit, & procidit ante
eum, & dixit ei omnem veritatem.
34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te Luc. 7. g. 50.
ſaluam fecit: vade in pace, & eſto ſana à
plaga tua. 35 [c] Adhuc eo loquente ve- Luc. 8. g. 44.
niunt [*] ad archiſynagogum, dicentes,
Quia filia tua mortua eſt: quid vltrà ve-
xas magiſtrum? 36 Ieſus autem [d] audito
verbo quod dicebatur, ait archiſynago-
go, Noli timere: tantummodo crede.
37 Et non admiſit quéquam ſe ſequi, niſi
Petrum & Iacobum & Iohannem fratré
Iacobi. 38 Et veniunt in domum archi-
ſynagogi, & [e] videt tumultum, & flentes,
& eiulantes multum. 39 Et ingreſſus,
ait illis, Quid turbamini & ploratis? pu- Mat. 9. c. 24.
ella non eſt mortua, ſed dormit. 40 Et
irridebant eum. Ipſe verò eiectis omni-
bus, aſſumit patrem & matrem puellæ,
& [f] qui ſecum erant, & ingrediuntur vbi
[g] puella erat iacens. 41 Et tenens manum
puellæ,

[*] ab archiſynagogo 5 1 MS. e. quibus fauent Syri: legunt enim: E domo principis ſynagogæ.

[a] *Et confeſtim ſiccatus eſt fons.*] Adeò inualuerat ille morbus, vt in fluxum naturalibus ſimillimum erupiſſet. fluxum, inquam, præternaturalem, ex quo debilitatio infirmitaſque totius corporis naſcitur: cuilibet enim euacuationi virtutis caſum annexum eſſe medici affirmant. Illo igitur fluxu ſiſtente, reſtituta eſt ſubitò virtus toti corpori, non expectata mora refectionis, quæ longa ſolet eſſe in morbis arte naturæque virtute curatis. Geminum itaque miraculum hîc virtute Ieſu editum eſt.

[b] *Et ſtatim Ieſus.*] Ieſu virtus adeò efficax certaque eſt erga eos à quibus viua fide petitur, vt ſponte ſua fidem ipſam ſequi, excipere, amplectique videatur: cùm multi tangerent Ieſum, inter quos aliqui fortè non minus quã fœmina illa, indigentes virtute Ieſu; tamen ille virtutis ſuæ efficaciatem ad vnam tantùm perſonam tunc pertinuiſſe declarabat, eam videlicet à qua mediante fide viua contactus fuerat. Eam verò circunſpiciebat videre: nouerat namque cognitione illa ſua diuina, & huiuſmodi circunſpectione adducere volebat ad confeſſionem fidei ſuæ, & beneficij accepti, in exemplum eorum qui aderant, & aliorum omnium ad quos huius rei notitia deferretur.

[c] *Adhuc eo loquente.*] Vt viuæ fidei ad impetranda etiam difficillima virtus à Ieſu prædicata, altero etiam exemplo confirmaretur, voluit Deus, vt eodem ipſo momento venirent, qui Archiſynagogo filiam vita defunctam nuntiarent.

[d] *Audito verbo quod dicebatur.*] maximè illa orationis parte, *Quid vltrà vexas magiſtrum?* qua fides Archiſynagogo diſſuaderi videbatur.

[e] *Videt tumultum, &c.*] Hæc omnia teſtabantur puellæ iam conclamatę obitum. Sed animaduertendum hoc exemplo eſt, quid mortui mortuis ſuis præſtare poſſint.

[f] *Et qui ſecum erant.*] Petrum, Iacobũ & Iohannem, quos teſtes eſſe voluit Ieſus omniũ quæ geſſit, vtpote à principio vocatos.

[g] *Puella erat iacens.*] Situm proprium mortui hoc verbum Græcè & Latinè indicat.

Act.9.g.40. puellæ, ait illi, [h] Talitha cumi, quod est
interpretatum, Puella (tibi dico) surge.
42 Et confestim surrexit puella: & ambu-
labat. erat autem annorum duodecim:
& obstupuerunt stupore magno. 43 Et
præcepit illis vehemẽter vt nemo id sci-
[a] iussit eq. ret: & [a] dixit dari illi manducare.

CAP. VI.

Mat.13.g.54 Luc.4.c.16. Ioh.4.f.44. ET egressus inde, [a] abiit in patriã suam:
& sequebantur eum discipuli sui.
2 & facto sabbatho [b] cœpit in synagoga
docere: & multi audientes admirabãtur
in doctrina eius, dicẽtes, Vnde huic hæc
omnia? & [c] quæ est sapientia quæ data est
illi, & virtutes tales quæ per manus eius
Ioh.6.e.42. efficiuntur? 3 [d] Nonne hic est faber, fi-
[a] Iuste.c.2. lius Mariæ, frater Iacobi & [a] Ioseph &
Iudæ & Simônis? nónne & [e] sorores eius
hîc nobiscum sunt? [f] Et scandalizabantur
Mat.13.g.57 in illo. 4 Et dicebat illis Iesus, Quia non
Luc.4.d.24. Ioh.4.f.44. est propheta sine honore, nisi in patria
R 2 sua,

h *Talitha cumi.*] Verba Iesu, eadem lingua qua pronuntiata sunt (hoc est Syra, quæ tunc vulgaris Hebræis erat, & Hebraica dicebatur) retulit consultò Euangelista, vt manifestè probaretur virtus & efficacitas illius ad suscitandũ mortuos, tam facilè, quàm excitari ab aliquo dormiens quis possit: nam huiusmodi actione & oratione excitare solemus dormientes corpore sanos, apprehensa manu, & voce addita, Petre, surge. Fuêre aliquando incantatores, qui susurris, murmure, carminibusque obscuris, & inuocationibus dæmonum, mortuorum corpora non resurgere, sed moueri tãtùm fecerint. sed qui simplici appellatione mortuos excitauerint, nulli præter Iesum fuêre; & præter quosdam qui nomine Dei patris, vel Iesu filij eius inuocato, idem præstiterint. Sed quàm propria & certa Iesu ad mortuos excitandos virtus fuerit, ex hac oratione & actione declaratur. Ille enim mortuam, & sensibus omnino carentem puellam, perinde atque sensibus integris, & dormientem, appellatam excitauit. ita quæ aliis mortua erat, Iesu dormiebat. id quod significare apertè volens, addidit illud, (*Tibi dico*) id est, ego tibi, quæ quanquam naturę mortua sis, mihi dormis, dico vt surgas, stesque. nam verbum *cumi* Syrũ, stare significat: qui situs viuentium & valentium est oppositus illi iacendi superius annotato. Surrexit autem, & ambulabat, non modò vt viuere, sed etiam vt bene valere ostenderetur, & omnibus vitæ muniis rectè vti; atque adeò esurire, quod pueri grandiores solent, cùm valent: excitati namque à somno, cibum petunt; quem, si non valent, recusant. Ideoque huius puellæ ętatem Euangelista adnotauit. Tantum verò miraculum magno stupore excipi oportuit,

CAP. VI.

a *Abiit in patriam suam.*] Patriam Iesu vocat Marcus Nazareth, vbi ille fuerat nutritus: sic interpretatur Lucas.
b *Cœpit in synagoga docere.*] Interpretabatur scripturarum mysteria adeò apertè, vt nemo illius interpretationem impugnare posset: atque in his illud Isaiæ vaticinium grauissimi ac diuini argumenti, Spiritus Domini super me.
c *Quæ est sapientia quæ data est illi?*] Non erat vulgaris interpretatio scripturarum illa quam Iesus afferebat, neque ex magistrorum libris petita humano studio: id quod docebat etiam illius ante castæ vitæ exercitatio. Eandem enim artem Iesus exercuerat cum Ioseph patre putatiuo; cui subditus fuerat per pueritiam & iuuentam totam, & Mariæ matri; versatus etiam inter propinquos, Iacobum, Ioseph, Iudam & Simonem Galilæos piscatores, literarum rudes: Ergo hæc omnia illius sapientiam non humano studio partam, sed diuinitus datam probabant. Idem quoque confirmabant virtutes quæ per manus eius efficiebantur: illæ enim doceri non poterant per homines, immò diuinitus constabant. d *Nonne hic est faber.* Iesus ante ostensionem suam ad Israel otiosus non vixit: sed domestica arte cum Ioseph occupatus, cibum sibi suisque parauit.
e *Sorores eius hîc nobiscum sunt.*] Nunquam hic peregrinatus est, aut diuertit ad aliquem cognatorum alibi agentem, vt doctus redierit ex huiusmodi peregrinatione. hîc nobiscum sunt omnes eius propinqui, quibus cum versatus à puero est. f *Et scandalizabantur in illo.*] Personæ humilitatem externam respicientes, virtutem & sapientiam manifestissimam non credebant: tantum excæcant homines opinio, ambitio & inuidia. Hi Iesum, quem sibi ciuilitatis conditione aut æqualem aut inferiorem existimabant, manifestissimæ etiam doctrinæ ac virtutis honore debito fraudabant: seque ipsos ob eam rem indignos reddebant diuinis beneficiis, atque ab ipso abalienabant Dei filio tantorum mysteriorum pontifice, qui relictis illis, circuibat castella, & simpliciores homines in circuitu quærebat docens, si quomodo ad æmulandum prouocaret suos.

sua, & in domo sua, & in cognatione sua.
5 & non poterat ibi virtutem vllā facere:
nisi paucos infirmos impositis manibus
curauit: 6 & mirabatur propter incredu-
litatem eorum, & circuibat castella in Mat.9.d.35 Luc.13.d.22.
circuitu docens. 7 Et vocauit duode- Mat.10.a.1. Sup.3.b.14.
cim: & [a] cœpit eos mittere binos, & dabat Lu.9.a.1. B
illis potestatem [b] spirituum immundo-
rum. 8 Et præcepit eis ne quid tollerent
in via, [c] nisi virgam tantùm: non peram,
non panem, neque in zona æs, 9 [d] sed cal-
ceatos sandaliis, & ne induerentur dua- Act.12.b.8
bus tunicis. 10 Et dicebat eis, Quocun-
que introieritis in domum: [e] illic manete
donec exeatis inde. 11 [f] & quicunq; non Mat.10.b.14 Luc.9.a.5.
receperint vos, [*] nec audierint vos: exeū- * Nsq.
tes inde excutite puluerem de pedibus Act.13.g.51 & 18.b.6.
vestris in testimoniū illis. 12 Et exeun-
tes [g] prædicabant vt pœnitentiā agerent:
13 & dæmonia multa eiiciebant, [h] & vn-
gebant oleo multos ægros, & [*] sanabant. Iac.5.c.14. * sanabantur. Nsq.D.
14 [i] Et audiuit rex Herodes (manifestum Mat.14.a.1. Luc.9.a.7.

a *Cœpit eos mittere binos.*] vt collata opera sese mutuò iuuarent, Euangeliique testimoniū bini confirmarent, & publicum magis redderent. nam quod à duobus palam geritur, publicum omnino cōfirmatúque censetur.

b *Spirituum immundorum.*] Immundi spiritus vocantur, qui corpus eius quē vexant, vel totum, vel aliqua ex parte lædunt. Vide nostrum librum in apparatu sacro, quē Ioseph inscripsimus.

c *Nisi virgam tantum.*] Vnicam virgā duobus sufficere ait, ad traiicienda flumina quæ vadari possent, & ad lamas & alia difficilia loca saltu superanda: quoniam virgæ & ad hunc vsum, & armorum loco gestari solent. Nullus autem armorum vsus iis conuenit, qui diuinæ tutelæ præcones testesque essent. Hoc explicatur ex illo loco, Quando misi vos, sine sacculo, &c. Luc. 22. Itaque *virgam tantum* sic exponimus, Vnicā virgam, ῥάβδον μόνην. Neque verò hæc sententia pugnat cum aliis Euangelistis, apud quos legimus, Neque virgam. nam duplicem virgam in illis locis intelligimus. quod manifestum est ex nonnullis Græcis codicibus, in quibus legimus, μηδὲ ῥάβδους, tam apud Matthæum, quàm apud Lucam.

d *Sed calceatos sandaliis.*] Sandalia soleis constabant, quas corrigiæ circa pedem & cruris extremam partem ligatæ continebant. Hoc calceorū simplicissimum genus est, ad vitanda tantùm nocumenta saxorum, & spinarum. illud verò ornatiorem vsum præbet, quod Græcè ὑποδήματα vocatur. Hoc autem apud Matthæū prohibebat Apostolis Iesus, illud verò alterum apud Marcum permittebat.

e *Illic manete.*] in illa domo, cuiuscunque ordinis facultatisve sit; nihil amplius quærentes vel commoditatis vestræ, vel voluptatis maioris; sed vtimini iis quæ vobis ibidem ministrabuntur, idque parcissimè, & summo temperantiæ exemplo: ne videamini vestra commoda quærere, sed aliorum, ad quos bonum nuntium defertis. *Donec exeatis inde*, ex vrbe vel oppido.

f *Et quicunque non receperint vos.*] Non de singulari vnius aut alterius, sed de communi multorum repulsa hoc intelligimus. neque enim si in vna domo non essent recepti, continuò illam detestari iubebantur Apostoli: poterant in aliam domum ire, & dignum aliquem inuenire, à quo reciperentur. Itaque illa protestatio, &, vt ita dicamus, detestatio, fiebat aduersus multitudinem. Huius rei exemplum editum est aduersus Iudæorum & principum gentilium turbam Antiochiæ agentem, Act. 14. Itaque *exeuntes inde*, sic exponimus, De ciuitate illa. sicut alii paulo antè, *Domo inde exeuntes*.

g *Prædicabant vt pœnitentiam agerent.*] Initium Euangelii, vt Marcus ipse exposuit, est pœnitentiæ denuntiatio: causa autem est regnum cælorum. Prædicabant igitur vtramque partem huiusmodi summa contentam, Pœnitemini, & credite Euangelio: vel, Quoniam appropinquauit regnum Dei, pœnitentiam agite. Huic legationi auctoritatem conciliabant curatione morborum.

h *Et vngebant oleo*] Ceremonia fuit antiquitus vsitata, cùm morbi non medicinæ remediis, sed precibus & supplicationibus curarentur. Erat enim oleum symbolum & veluti mysterium quoddam recreationis membris diuinitus adhibendæ. Hac ceremonia Apostoli vtebantur, qua significare volebant Christi vnctionem salutiferam omnibus iam adesse, quæ animos curaret, vt oleum illud miraculosè magis, quàm ex naturæ vi, morbos varios sanabat. hoc significat *multos ægros*.

i *Et audiuit rex Herodes*] quæ fiebant signa & miracula à Iesu, *Quia Iohannes Baptista resurrexit à mortuis.*] oratio erat quorundam, quam hæsitans Herodes referebat. Dum enim ille rogaret, Quis est iste, de quo talia audio? nam Iohannem, cuius tanta opinio fuit in populo & fama, cuius eadem erat pœnitentiæ prædicatio, ego decollaui: cùm verò nonnulli dicerent illum esse Iohannem Baptistam, qui

enim factum est nomen eius) & dicebat,
Quia Iohãnes Baptista resurrexit à mor-
tuis: & propterea virtutes operantur in
illo. [15] Alij autem dicebant, [a]Quia Elias
C est. Alij verò dicebant, [b]Quia propheta
Mat.14.a.1. est, [c]quasi vnus ex prophetis. [16]Quo au-
dito, Herodes ait, Quem ego decollaui
Iohannem, hic à mortuis resurrexit.
Luc.3.d.19. [17] [d]Ipse enim Herodes misit ac tenuit Io-
hãnem, & vinxit eum in carcerem [e]pro-
pter Herodiadem vxorem Philippi fra-
tris sui, quia duxerat eam. [18] Dicebat
Lev.18.b.16. enim Iohannes Herodi, Non licet tibi
habere vxorem fratris tui. [19] Herodias
autem insidiabatur illi: & volebat occi-
dere eum, nec poterat. [20]Herodes enim
metuebat Iohannem, sciens eum virum
iustum & sanctum: & custodiebat eum,
& audito eo multa faciebat: & libenter
eum audiebat. [21] Et cùm dies opportu-
* in natali suo 8 MS.c. nus accidisset, Herodes *natalis sui' cœ-
nam fecit principibus & tribunis & pri-
mis Galilææ. [22] cumque introisset filia
ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuis-
set Herodi, simulque recumbẽtibus: rex
ait puellæ, Pete à me quod vis: & dabo
Esth.5.b.6. tibi. [23] Et iurauit illi, Quia quicquid
petieris dabo tibi, licet dimidium regni
mei. [24] Quæ cùm exisset, dixit matri
D suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput
Iohannis Baptistæ. [25]Cumque introis-
set statim cum festinatione ad regem,

 petiuit

resurrexisset à mortuis, hæsitabat: atque hæsitationi occasionem afferebat illorum miraculorum fama, quę à Iohanne ad vitam restituto edi poterãt: namque ab eodem in viuis primum agente nullum signum fuerat editum. nunc verò videbãtur cum illo è mortuis resurgente, resurrexisse virtutes illæ. Itaque de virtutibus certus erat, de persona hæsitabat, maximè cùm alij alium esse dicerent. ideoque, vt Lucas narrat, quærebat videre eum.

a *Quia Elias est.*] Ex prædicationis libertate, & personæ grauitate, ex miraculorum fama, interpretabantur eum esse Eliam, maximè cùm scripturis vatum accepissent Eliam venturũ.
b *Quia propheta est.*] Non certo nomine, sed verè tamen prophetam esse Iesum asserebant: cumque antiquissimorum prophetarum exemplum referrẽtem, hoc est, eorum per quos magnæ rerum mutationes à Deo paratæ fuère: cuiusmodi Moses, Iosue, Samuel, Eliasque fuère.
c *Quasi vnus ex Prophetis*] antiquis, vt Lucas significanter exponit. Nam à Mose vsque ad Isaiam, prophetæ primi siue antiqui vocantur; ab Isaia & deinceps, prophetæ postremi siue recentiores dicuntur.
d *Ipse enim Herodes.*] Opportunè inducit narrationem necis Iohãnis ab Herode perpetratæ, qui cùm illius sceleris conscientia agitaretur, non potuit non perturbari, audita fama Iesu prædicationis ac signorum.
e *Propter Herodiadem.*] Magnum humanarum rerum cognoscẽdarum exemplum statuitur in hac historia: quã ideò Euangelistæ diligenter describunt.

petiuit dicens, Volo vt protinus des mihi
in disco caput Iohannis Baptistæ. 26 Et
contristatus est rex. Propter iusiurãdum
& propter simul discũbentes noluit eam
cõtristare: 27 sed misso * spiculatore præ- * confestim 1 MS. G. 2.
cepit afferri caput eius in disco, 28 Et de-
collauit eum in carcere. & attulit caput
eius in disco: & dedit illud puellæ, & pu-
ella dedit matri suæ. 29 Quo audito, dis-
cipuli eius venerunt, & tulerunt corpus
eius: & posuerunt illud in monumento.
30 a Et conuenientes Apostoli ad Iesum,
renuntiauerunt ei omnia quæ egerant &
docuerant. 31 Et ait illis, Venite seorsum Mat. 14. b. 13 Luc. 9. a. 10.
b in desertum locũ, & requiescite pusil-
lum. Erant enim qui veniebant & redi-
bant multi: & nec spatium manducandi
habebant. 32 Et ascendentes in nauim,
abierunt in desertum locum seorsum.
33 Et viderunt eos abeuntes, & cognoue- E
runt multi: c & pedestres de omnibus ci-
uitatibus concurrerunt illuc, & præue-
nerunt eos. 34 Et exiens, vidit turbam Mat. 9. d. 36 & 14. b. 14.
multam Iesus: d & misertus est super eos,
quia erant sicut oues non habentes pa-
storem, & cœpit illos docere multa.
35 Et cùm iam hora multa fieret, accesse- Mat. 14. b. 15
runt * discipuli eius, dicẽtes, e Desertus est * ad eum MS C.
locus hic, & iam hora præteriit: 36 dimit- Luc. 9. b. 12.
te illos, vt eũtes in proximas villas & vi-
cos, emant sibi cibos quos manducent.
37 Et respondens ait illis, Date illis vos Mat. 14. b. 16 Luc. 9. b. 13.
manducare.

a *Et conuenientes Apostoli ad Iesum.*] Omnium Apostolorũ testimonio Euangelij apud Iudæos prædicatio, & eiusdem certis signis cõfirmatio comprobata est, vt Iesus hac etiam ex parte verus Christus probaretur, qui circuncisionis minister fuerat promissus. Idẽ ipsum testimonium eorum etiam attestatione corroboratur, qui audientes conueniebant vndique, vt Iesum viderent.

b *In desertum locum.*] Bethsaidæ videlicet in agro.

c *Et pedestres de omnibus ciuitatibus.*] vicinis aut incolis illius regionis, cupiditas hominum erga res cælestes, nisi mala persuasione aliâs impediatur, in simplicioribus maximè ostenditur.

d *Et misertus est super eos.*] Proprium Iesu hoc semper fuit, qui venerat vt errantes reuocaret, lapsos erigeret, & omnes iuuaret; ac demum, non repugnantes tamen, seruaret.

e *Desertus est locus hic.*] Difficiliorem & acerbiorem esuriem faciebat locus desertus, & hora iã præterlapsa: oportebat igitur plus cibi parari illis. ex hac etiam parte miraculum amplificatur.

manducare. Et dixerunt ei, Euntes ema-
mus a ducentis denariis panes: & dabimus
illis manducare. 38 Et dicit eis, Quot
panes habetis? ite & videte. Et cùm co-
Ioh.6.a.9. gnouissent, dicunt, Quinque, & duos
pisces. 39 Et præcepit illis vt accumbere
F facerent omnes, b secundùm contubernia
super viride fœnum. 40 Et discubuerunt
in partes per centenos & quinquagenos.
41 Et acceptis quinque panibus, & duo-
bus piscibus: intuens in cælum, benedi-
xit, & fregit panes, & dedit discipulis suis
vt ponerent ante eos: & duos pisces di-
uisit omnibus. 42 Et manducauerunt
omnes, & saturati sunt. 43 Et sustulerũt
reliquias, fragmentorum c duodecim co-
phinos plenos: & de piscibus. 44 Erant
Mat.14.c.21 Ioh.6.b.10. autem qui manducauerunt, quinq; mil-
lia virorum. 45 Et statim coëgit discipu-
los suos ascendere nauim, vt præcederent
eum trans fretum ad Bethsaidam, d dum
ipse dimitteret populum. 46 Et cùm di-
misisset eos, abiit in montem orare.
47 Et cùm serò esset, erat nauis in medio
* vidit 1 24.S.6.1. mari, & ipse solus in terra. 48 Et * videns
eos laborantes in remigando (erat enim
ventus contrarius eis) & circa quartam
vigiliam noctis venit ad eos ambulans
super mare: e & volebat præterire eos.
49 At illi vt viderunt eum ambulantem
super mare, putauerunt phantasma esse,
& exclamauerunt. 50 Omnes enim vi-

derunt

a *Ducentis denariis.*] Vno denario panis poterat emi illis temporibus ac regionibus, qui satis esset denis hominibus pascendis; vt obseruauimus in libris Misnaioth. Poterant igitur tantùm bis mille homines pasci ducentis denariis, reliquis adhuc esurientibus. sed ex hac ratione conijcimus illis tũc non plures quàm ducentos denarios fuisse, quos libenter expendissent; nõn tamen pascendis omnibus illis, qui ad quinque millia virorum erat, præter fœminas & pueros, sed vt vnusquisq; modicum quid acciperet, sicut Philippus apud Iohannem exponit.

b *Secundùm contubernia.*] discretis locis, certo capitum numero, *per centenos & quinquagenos*: ita facilè omnium deduci summa potuit.

c *Duodecim cophinos plenos.*] Lege commentarium nostrum Thubal Cain.

d *Dum ipse dimitteret populum.*] Iam hac oratione significabatur ipsum secuturum esse eos: quòd si nullæ naues aliæ erãt, intelligere oportebat illum per aquas traiecturum. neque hoc difficilius aut magis mirum videri debuit illis, quàm illud quod nuperrimè de panibus viderant.

e *Et volebat præterire eos.*] Tentabat illorum fidem huiusmodi actione.

derunt eum,& conturbati sunt.Et statim
locutus est cum eis,& dixit eis,Confidi- G
te, ego sum: nolite timere. 51 Et ascen-
dit ad illos in nauim , & cessauit ventus.
Et plus magis intra se stupebát*: 52 f non *& admirabantur. MS.
enim intellexerűt de panibus:erat enim c.s. intellexerát MS.C.
cor eorum obcęcatum. 53 Et cùm trás-
fretassent , venerunt in terram-Geneza- Mat.14.d 34
reth: & applicuerunt. 54 Cumq; egressi
essent de naui ,g continuò cognouerunt
eum : 55 & percurrentes vniuersam re-
gionem illam , cœperunt in grabátis eos
qui se malè habebant, circűferre vbi au-
diebant eum esse. 56 Et quocunque in-
troibat in vicos vel in villas aut ciuitates,
in plateis ponebant infirmos , & depre-
cabantur eum vt vel fimbriam vestiméti
eius tangerent , & h quotquot tangebant
eum, salui fiebant.

CAP. VII.

ET a conueniunt ad eű Pharisęi & qui- A
dam de Scribis, venientes ab Ierboso-
lymis. 2 b Et cùm vidissent quosdam ex Mat.15.a.2
discipulis eius c communibus manibus,
id est non lotis, manducare panes, d vitu-
perauerunt. 3 Pharisæi enim & omnes
Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non
manducant , e tenétes traditionem senio-
rum : 4 f & à foro, nisi baptizentur, non
comedunt . & alia multa sunt quæ tradi-
ta sunt illis seruare , baptismata calicű &
vrceorum, & æramentorum & lectorű.
5 Et

f *Non enim intellexerunt de panibus.*] Oportuit ex obseruato miraculo de panibus intelligere magna cura Iesum prospicere suis, neque permissurum illos perire , aut obrui subita aliqua vi vel tempestate, vtpote quem videbant prospexisse iis, qui triduo tantùm se audiendi causa secuti fuissént, & curasse ne illi in via deficerent : quid ergo idem non faceret & curaret in salutem eorű , quos ipse sibi delectos asciuerat comites , & euangelicæ legationis administros?

g *Continuò cognouerunt eum.*] Publicum testimonium de Euangelio salutis & regni , ac de Euangelista illo promisso Sion.

h *Quotquot tangebant eum.*] Ex iis qui credebant illius virtutem diuinam ad beneficium hominum: nam multi nő solùm tangebant, sed comprimebant eum: quos, vtpote non rectè credétes, illa virtus non seruabat. Exemplű certissimum huius rei superius videmus in hæmorrhousa fœmina.

CAP. VII.

a *Et conueniunt ad eum.*] consilio studioque collato aggrediuntur eum, reprehésuri & accusaturi traditionis violatæ à discipulis illius vel consilio, vel saltem dissimulatione ac negligentia. Erat autem arguméntum grauissimum scilicet.

b *Et cùm vidissent.*] Coniunctio ET, expositiua est , ex Hebraicæ linguæ idiomate ac Syræ.

c *Communibus manibus*] Verbum est magistrale in Traditionibus commune. Cõmunicare, idem significat quod prophanű aut prophanare: distinguitur autem iuxta subiectam rationem. vt, Communis cibus, id est, impurus: communis dies, id est, profestus, siue luctuosus potius: communes manus, id est, illotæ; vt auctor ipse exponit.

d *Vituperauerunt*] non solùm factum, sed ipsum Iesum , tanquam auctorem illius exempli.

e *Tenentes traditionem.*] Aliquãdo de his traditionibus aliquid fusiùs exponemus, quod ad multorum in sacris libris locorum elucidationem faciat, modò Deus nostris votis adsit.

f *Et à foro.*] Est enim forű iuxta istorum definitionem, locus communis & valdè profanus, ob cõsuetudinem purorum & impurorum , ac gentilium simul.

5 Et interrogabāt eum [a] Pharisæi & Scri-
bæ, Quare discipuli tui [b] non ambulant
(• non lotis M.S.C.) iuxta traditionem seniorum, sed "cōmu-
nibus' manibus manducant panem?
6 At ille respondens, dixit eis, Bene pro-
phetauit Isaias [c] de vobis hypocritis, sicut
(Isa. 29. d. 13) scriptum est, Populus hic labiis me ho-
(• abest 8 M.S.C.) norat, cor autem eorum longè "est' à me.
B 7 in vanum autem me colunt, docentes
(• & M.S.q.) doctrinas • præcepta hominum. 8 [d] Re-
linquentes enim mandatum Dei, tenetis
(• traditionē M.S.C.) "traditiones' hominū, baptismata vrceo-
rum & calicum: & alia similia his facitis
multa. 9 Et dicebat illis, [e] Bene irritum
(• fecistis o.) "facitis' præceptum Dei, vt traditionem
vestram seruetis. 10 [f] Moyses enim dixit,
(Exo 20. b. 12. Deut. 5. b. 16. Eph. 6 a. 2.) Honora patrem tuum & matrem tuam:
(Exo. 21. c. 16) &, Qui maledixerit patri vel matri, mor-
(Leuit. 20. b. 9 Prou. 20. c. 20) te moriatur. 11 Vos autem dicitis, Si di-
xerit homo patri aut matri, [g] Corban,
(quod est donum) quodcunque ex me,
tibi profuerit: 12 & vltrà non dimittitis
eum quicquam facere patri suo aut ma-
tri, 13 rescindentes verbum Dei per tra-
ditionem vestram quam tradidistis. &
similia huiusmodi multa facitis. 14 Et
(Mat. 15. b. 10) aduocans iterum turbam, dicebat illis,
S Audite

a *Pharisæi & Scribæ.*] Pharisæi externæ obseruantiæ exemplū, Scribæ scientiæ auctoritatē sibi arrogabant. vtriusque partis sententiæ conueniebant, vt Iesum reprehenderent.

b *Non ambulant.*] Grauior est accusatio quàm prima fronte videtur. nam duplex ratio in traditionibus initur, altera sententiarum, altera consuetudinis communis. Si quis transgreditur traditionē, quæ constat singulari vnius ex antiquis vel communi quorundam seniorum sententia, dummodò habeat aliquorū seniorum opinionem cui adhæreat, non solet reprehendi, nisi ab iis fortassis qui oppositam partē tuentur. Si verò quis transgreditur communem seniorum traditionem, publica etiam consuetudine firmatam; is grauiter peccat istorum iudicio. Hic igitur accusantur discipuli Iesu communis traditionis & cōsuetudinis violatæ: idque significatur illo verbo *ambulant*. namque consuetudo in lib. traditionum HALACHAH dicitur, id est, ambulatio: atque ambulare, consuetudine vti est, ex Hebraico idiotismo: vt, Qui ambulant in viis Domini. Ex his apparet illos non leuiter nugis armatos suis adortos fuisse Iesum, vsos nimirum stylo illo orationis doctrinali ac magistrali, qui certa vsurpatione & obseruatione pondus addere solet disputationibus.

c *De vobis hypocritis.*] Hypocrita propriè mimum vel histrionem significat. ex hoc genere alij actione & gestu, alij vocibus fabulas agunt. & personas sustinent, atque referunt non proprias, sed alienas, regum, ducum, diuorum, patrum, senum, matronarum. Hoc verbum Iesus sapientissimè vsurpauit, ad eos significandos qui vel gestu & actione, vel oratione tenus pietatis cultum in specie referunt. Hic vtrosque tetigit Pharisæos & Scribas.

d *Relinquentes enim mandatum Dei.*] Charitatis præceptum, quæ omnia æquat & componit: tenetis traditionem hominum, quæ omnia diuidit & committit. Illud vnum mandatum est omnia complexum vinculo perfectionis: istæ multæ variæque traditiones sunt, omnia confundentes, & onerantes cōscientiam obseruantium peccatis: imò aliquando perrumpentes expressa Dei præcepta, eademque grauissima, vt subiuncto exemplo patebit.

e *Bene irritum fecistis.*] Ironicè addıtum est aduerbium *bene*. Ingeniosè, inquit, amouistis pulcherrimè collocatum præceptum Dei, vt eodem loco statueretis traditionem vestram seruetis.

f *Moyses enim dixit.*] Apertè confirmat Christus legem Mosis à Deo dictatam esse.

g *Corban.*] Frequentissimè vsurpatum vocabulum in Traditionibus: estque iurandi forma aut deuouendi ac si dicatur, Per donum sacrum iuro me esse damnatum & deuotum, si quicquam ex me iuueris: vel sit donum altarique deuotum, quidquid tu ex me iuuari possis: atque ita deuotum non poterit ad tuos vsus transferri. eum, inquam, qui ita pronuntiaret, non dimittitis quicquam facere patri suo aut matri. Hoc non solùm maledicere, sed execrari patrem, & ab omni debito officio, atque ab honore abalienare est. Lege integram elucidationem in Matthæi cap. 15.

Audite me omnes, & intelligite. 15 Ni-
hil est extra hominem introiens in eum,
quod possit eum coinquinare. sed quę de
homine procedunt, illa sunt quæ com-
municant hominem. 16 Si quis habet
aures audiendi, audiat. 17 Et cùm in-
troisset in domum à turba, interrogabant C
eum discipuli eius parabolam. 18 Et ait
illis, [a] Sic & vos imprudentes estis? Non
intelligitis quia omne extrinsecus intro-
iens in hominem, non potest eum com-
municare: 19 [b] quia nō intrat in cor eius,
sed in ventrem ⸢vadit⸣, & in secessum exit, Ms.c.
purgans omnes escas? 20 Dicebat autem
quoniam quę de homine exeunt, illa cō-
municant hominem. 21 Abintus enim Gen 6.a.5. & 8.d.21.
de corde hominum malæ cogitationes
procedunt, adulteria, fornicationes, ho-
micidia, 22 furta, auaritię, nequitię, do-
lus, impudicitiæ, oculus malus, blasphe-
mia, superbia, stultitia. 23 Omnia hæc
mala abintus procedunt, & communi-
cant hominem. 24 [c] Et inde surgēs abiit Mat.15.c.21
in fines Tyri & Sidônis: & ingressus do-
mum, neminem voluit scire, & non po-
tuit latêre. 25 Mulier enim statim vt au-
diuit de eo, cuius filia habebat spiritum
immundum, intrauit, & prócidit ad pe-
des eius. 26 Erat ⸢enim⸣ mulier Gētilis, autem Ms.B.C.S.
[d] Syrophœnissa genere. Et rogabat eum
vt dæmoniū eiiceret de filia eius. 27 Qui
dixit illi, [e] Sine prius saturari filios. nō est
enim

a *Sic & vos imprudentes estis.*] Diuina præcepta apertissimam æquitatem & veritatem præferunt & continent: sicut scriptum est, Omnia mandata tua æquitas. Humana verò, cùm non omnia æqua sint & solida, vel collatione cum diuinis vel prudentiæ rationibus æstimanda esse docet Iesus: prudentiæ rationes ex natura singularum rerum probè cognita constant.

b *Quia non intrat in cor eius.*] Igitur considerãda primùm est hominis natura, quæ propriè sit, an corpus, an animus magis homo verè dicatur: quid corpori, quid animo cum aliis rebus commune, quid non: quæ vera vtriusque partis mundities, quæ impuritas, vnde hæc nascantur. Malorũ etiam & bonorum genera dignoscenda sunt.

c *Et inde surgens.*] Discedens illinc, abiit in partes Galilææ, quę Tyri & Sidonis agro finitimæ erant. & neminē voluit scire se illuc venisse, ne eius aduentus diuulgaretur apud gentes illas finitimas, quibus non erat promissus Euangelista. Iubebat autem in domo, vt exceptis Galilæis & ouibus Israeliticæ domus, aliis non indicaretur aut diceretur. sed lux latêre nō potest. Auditum enim est de illo etiam in finitimis oppidis & locis.

d *Syrophœnissa.*] ex genere Phœnicum in Syria habitantium: nam alij ex Phœnicibus habitauêre in Africa, Libyophœnices dicti.

e *Sine prius saturari filios.*] Doctrinam euangelicam & miracula, quibus hæc confirmanda fuerat filiis regni Israelitici, qui familiares magis in domo Dei esse dicebantur, exhiberi primùm oportuit, ad confirmandas promissiones patrum, vt D. Paulus exponit. Gētes in domo Dei olim vt canes in familia censebantur, iis exceptis, qui fide & pietate non dissimilēs veris filiis sese exhiberent: cuiusmodi exemplum hęc mulier præstitit.

enim bonum sumere panem filiorum, &
mittere canibus. 28 At illa respondit, &
D dixit illi, [f] Vtique Domine. nam & catelli
comedũt sub mensa de micis puerorum.
29 Et ait illi, [g] Propter hũc sermonem va-
de, exiit dęmonium à filia tua. 30 Et cùm
abiisset domum suam, inuenit puellã ia-
cẽtem supra lectum, & dæmoniũ exiisse.
31 Et iterum exiens de finibus Tyri, ve-
nit per Sidonem ad Mare-Galilææ in-
ter medios fines Decapoleos. 32 Et ad-
Mat. 9. d. 32. Luc. 11. b. 14. ducunt ei surdum & mutum: & [a] depre-
cabantur eum vt imponat illi manum.
33 Et apprehẽdens eum de turba seorsum,
[h] misit digitos suos in auriculas eius: &
expuens, tetigit linguam eius. 34 & suspi-
ciens in cælum, [i] ingemuit, & ait illi,
Ephphethah, quod est, adaperire. 35 [k] Et
statim apertæ sunt aures eius, & solutum
est vinculum linguæ eius, & loquebatur
rectè. 36 Et præcepit illis ne cui dicerẽt.
Quantò autem eis præcipiebat, tãtò ma-
gis plus prædicabant, 37 & eò amplius
Gen. 1. d. 31. Eccl. 39. c. 21. admirabãtur, dicẽtes, Bene omnia fecit:
& surdos fecit audire, & mutos loqui.

[a] *deprecantur eum.*

[f] *Vtique Domine.*] Orationem Iesu contumeliæ ac repulsæ speciem præbentem iis qui fidei elementis eruditi non essent, mulier hæc promissionem sibi factam interpretata est, idque sapientissimè.

[g] *Propter hunc sermonem.*] Propter omnem illam viuæ fidei rationem, quam oratione ista expressisti, impetrasti quod postulabas.

[h] *Misit digitos suos in auriculas eius.*] Vsus est nonnunquã Iesus huiusmodi actionibus & ceremoniis, quæ significabãt id quod verè agebatur ab ipso; probabantque virtutem manifestam ex ipso exire ad sanandos omnes. Erant etiam voluntatis & intentionis signum. Aliquando verò absque huiusmodi actionibus, solò verbo sanabat.

[i] *Ingemuit.*] Ex cogitatione malorum ac laborum in quo hominum genus ob peccatum inciderat; atque ob stupiditatem hominum, qui hæc non rectè existiment.

[k] *Et statim.*] Triplex miraculum eadem opera editum; aures apertæ vinculum linguæ solutum, recta & expedita sermonis facultas.

CAP. VIII.

Mat. 15. d. 32. A [I]N diebus illis [a] iterum cùm turba mul-
ta esset [*], nec haberent quod manduca-
rent: conuocatis discipulis, ait illis,
2 Misereor super turbam: quia ecce iam
triduo sustinent me, nec habent quod
manducent: 3 & si dimisero eos ieiunos

[*] *eũ Iesu a.*

CAP. VIII.

[a] *Iterum cùm turba multa esset.*] Aliud certissimæ Dei erga eos qui se sequuntur, prouidentiæ exemplum.

in domum ſuam, deficiét in via: quidam
enim ex eis de longè venerunt. [4] Et re-
ſponderunt ei diſcipuli ſui, Vnde illos
quis poterit hîc ſaturare panibus in ſoli-
tudine? [5] Et interrogauit eos, Quot pa-
nes habetis? Qui dixerunt, Septem.
[6] Et pręcepit turbę diſcumbere ſuper ter-
ram. Et accipiens ſeptem panes, gratias
agens fregit, & dabat diſcipulis ſuis vt
apponerent, & appoſuerunt turbæ.
[7] Et habebant piſciculos paucos: & ipſos
benedixit, & iuſſit apponi. [8] Et mandu-
cauerunt & ſaturati ſunt: & ſuſtulerunt
quod "ſuperauerat' de fragmẽtis, ſeptem ' ſupererat 1 MS.
ſportas. [9] Erant autem qui manducaue-
rant, quaſi quatuor millia: & dimiſit eos.
[10] Et ſtatim aſcendens nauim cum diſci- Mat.15.d.39
pulis ſuis, vênit in partes "Dalmanutha'. ' Magedan. MS.
[11] Et exierunt Phariſęi, & cœperunt [a]con- Mat.16.a.1. Luc.11.g.54.
quirere cum eo, quærẽtes ab illo [b]ſignum B
de cælo, tentãtes eum. [12] Et ingemiſcẽs
ſpiritu, ait, Quid generatio iſta ſignum
quærit? Amen dico vobis, ſi dabitur ge-
nerationi iſti ſignum. [13] Et dimittens
eos, aſcendit iterum nauim, & abiit trans
fretum. [14] Et obliti ſunt panes ſumere: Mat.16.a.5.
& niſi vnum panem non habebant ſecũ
in naui. [15] Et pręcipiebat eis, dicens, Vi-
dete & [c]cauete à fermento Phariſæorum,
& fermento Herodis. [16] Et cogitabant
ad alterutrum, dicentes, Quia panes non
habemus. [17] Quo cognito, ait illis Ieſus,
Quid

a *Conquirere cum eo.*] Fingere multa argumenta ſophiſtica & vana, quibus illius auctoritatem vel oppugnare, vel apud vulgus eleuare tentabant.

b *Signum de cælo.*] Nouum ſignum illorum arbitrio edendum, non ex iis quę expectanda & obſeruanda indicabantur in ſacris libris. attamen diuini conſilij rationes huiuſmodi hominũm arbitrio & libidine mutandæ non erant.

c *Cauete à fermento Phariſæorum & fermento Herodis.*] Phariſæorum doctrina omnis in exteriori pietatis ab iiſdem cõpoſita ſpecie præcipuè verſabatur, cuius finis populo magis quàm Deo probari erat. Herodis vero doctrina omnis mundana erat, humanæque prudentiæ rationibus innitebatur: tãtum religionis res curabat, quantum ad regni potentiæ ac politicæ, vt dicitur, vitæ adminiſtrationem facere intelligebat. in vtraque parte veræ pietatis virtus deſiderabatur. Ab his autem modis alienos eſſe oportet eos qui ſanam Chriſti doctrinã quærunt: nam ſi quid vel tantillum ex vtrouis genere admiſceatur, omnis maſſa, quæ ſimpliciſſima eſſe debet, corrumpetur.

[d] Quid cogitatis, quia panes non habetis?
nondum cognoscitis nec intelligitis? ad-
huc cæcatũ habetis cor vestrum? 18 ocu-
los habentes non videtis? & aures ha-
bentes non auditis, nec recordamini?
Sup.6.f.41. Ioh 6.b.11. 19 quando quinque panes fregi in quin-
ˉ8 MS.C.S. C que millia: ˉ& quot cophinos fragmen-
torum plenos sustulistis? Dicũt ei, Duo-
ˉMS.C. decim. 20 Quando & septem ˉpanes in
quatuor millia, quot sportas fragmento-
rum tulistis? Et dicunt ei, Septem. 21 Et
dicebat eis, Quomodo nondum intelli-
gitis? 22 Et veniunt Bethsaidam: & ad-
ducunt ei cæcum, & rogabant eum vt
illum tangeret. 23 Et apprehensa manu
cæci, eduxit eum extra vicum: & [e] expuẽs
in oculos eius impositis manibus suis, in-
terrogauit eũ si quid videret. 24 Et aspi-
ciens, ait, [f] Video homines velut arbores,
ambulantes. 25 Deinde iterum impo-
suit manus super oculos eius: & cœpit
videre, & restitutus est, ita vt clarè vide-
ret omnia. 26 Et misit illum in domum
suam, dicens, Vade in domum tuam: &
si in vicum introieris, [g] nemini dixeris.
Mat.16.b.13 27 Et egressus est Iesus & discipuli eius in
castella Cæsareæ-Philippi: [h] & in via in-
terrogabat discipulos suos, dicens eis,
Luc.9.b.18. [i] Quem me dicunt esse homines? 28 [k] Qui
* Alij MS. R.B. responderunt illi, dicentes, * Iohannem
Baptistam, alij Eliam, alij verò quasi vnũ
de prophetis. 29 Tunc dicit illis, Vos

d *Quid cogitatis quia panes non habetis?*] Certam, perpetuam, & constantem prouidentiæ etiam singularis fidem suis esse Iesus vult.

e *Expuens in oculos eius.*] Miraculum in miraculo, vt Hebraicè dici solet: nam sputum humanum nocet magis oculis quàm prosit, ob excrementosam atque viscosam vim: sed vt ostendatur magna Iesu virtus, in quo nihil erat saluti afferendæ repugnans.

f *Video homines velut arbores ambulantes.*] Hac responsione ostenditur illum nihil prorsus antea vidisse, omninoque cæcum fuisse. Non enim tantum miraculum esset, si ex imperfectiori visu ad perfectiorem esset restitutus. illud maximum in hoc genere est, si virtus oculis, nulla antea quæ fuerat, repentè creetur & perficiatur. id autẽ apertè significatur ab Euangelista, *Et cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia.*

g *Nemini dixeris.*] Humana gloria in bonis operibus & studiosis actionibus, in beneficiis factis fugienda est.

h *Et in via interrogabat*] Non propter gloriam hoc rogat Iesus, quam ille sibi non quærebat; sed ad experiundũ hominum de se iudicium, quatenus processisset tantis operibus miraculisque spectatus, & tanta doctrinæ grauitate ac veritate explorata. Deinde vt doceret suos maius aliquid de se sentire in suam ipsorum vtilitatem, & aliorum etiam hominum, quibus hæc res innotesceret.

i *Quem me dicunt esse homines?*] Hominum iudicium de me qualenam quantumque est: quo nomine censeor illis esse missus, vt auditus & exceptus ipsis prodesse sperer? Non rogat de vitæ integritate & sanctitate morum, quæ notissima erat, sed de opinione dignitatis auctoritatisque suæ.

k *Qui responderunt illi.*] Hoc responsum non ex sententia eorum qui aduersabantur Iesu, nam ij eum seductorem populi esse calumniabantur inuidiosè: verùm ex eorum iudicio apud quos bene audiebat, relatum est. quorum cùm variæ sententiæ essent, nulla tamen vltra propheticam dignitatem, non solùm cæterorum hominum, sed neque ipsorum Apostolorum, qui sibi familiarissimi erant, & doctrina ipsius instructi, atque virtute miraculorum aucti ac præditi.

vero quem me esse dicitis? Respondens D
Petrus, ait ei, [a]Tu es Christus. 30 Et com-
minatus est eis [b] ne cui dicerent de illo.
31 Et cœpit docere eos, [c]quoniam oportet
filium hominis pati multa, & reprobari
à senioribus & à summis sacerdotibus &
Scribis, & occidi: & post tres dies resur-
gere. 32 Et palam verbum loquebatur.
[d] Et apprehendens eum Petrus, cœpit in-
crepare eum. 33 Qui conuersus, & vi-
dés discipulos suos, comminatus est Pe-
tro, dicens, Vade retro me satana, quo-
niam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ
sunt hominum. 34 Et conuocata turba
cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult Mat.10.d.38
me sequi, [e]deneget semetipsum: & tollat & 16.d.24. Luc.9.c.23.
crucem suam, & sequatur me. 35 Qui & 14.f.27. Luc.17.g.33
enim voluerit [f]animam suam saluam fa- Ioh.12.d.25
cere, perdet eam: qui autem perdiderit
animam suam propter me & Euangeliũ,
saluam faciet eam. 36 Quid enim pro-
derit homini, si lucretur mundum totũ,
& detrimentum animæ suæ faciat?
37 Aut, quid dabit homo commutationis Mat.10.d.33 Luc.9.d.26.
pro anima sua? 38 Qui enim me [g] "confu- & 12.b.9. " cõfessus o.
sus' fuerit, & verba mea in generatione
ista adultera & peccatrice: & filius ho-
minis " confundetur' eum, cùm venerit " confitebitur o.
in gloria patris sui [h] cum angelis sanctis.

CAP.

a *Tu es Christus.*] Viuum testimoniũ, quòd Iesus sit Christus filius Dei viui, vt Matthæus exponit, non potuit dari ab vllo mortalium, nisi ex reuelatione Dei Patris, ante mortem & resurrectionem illius: postea verò ex virtute Spiritus sancti. Hæc reuelatio singulariter facta fuit hoc loco Petro, Apostolorum primo, ad Iesu auctoritatem cæteris Apostolis insinuandam. Fuit autem priuata; quia nondum aderat tempus diuino cõsilio decretum, vt publicè hoc testimonium ederetur. Huius viui testimonij penuria maxima totius orbis terræ pars his miseris temporibus laborat, vnde tanta errorum caligo mentibus hominum obuersatur.

b *Ne cui dicerent de illo.*] Ne euulgarent illud testimonium reuelatum ante tempus, hoc est, ante resurrectionem suam. nam tunc illis tantùm concessit Deus huius testimonij copiam, qui Iesum ipsum sequebantur, vt discipuli & Apostoli, vt hoc testimonio longè maius aliquid de ipso sentirent, quàm cæteri homines, & testes illi essent diuinæ virtutis maiori cum obseruatione: & haberent etiam firmiorem spem de ipsius resurrectione, illis diebus quibus ipse tradendus, condemnandus, crucifigendus, & sepulchro condendus erat: quamobrem ipse cœpit illis hæc omnia prædicere.

c *Quoniam oportet filium hominis pati multa.*] Illum ipsum, qui cùm esset filius Dei, filius hominis factus, atque ita Christus verè appellatus est, illum ipsum Christum oportuit pati secundùm scripturas, & occidi, & resurgere, & ita intrare in gloriam suam.

d *Et apprehendens eum Petrus.*] Petrus ex reuelatione nouerat dignitatem Iesu: at verò cætera quæ audiebat, non ad illam reuelationem, sed ad humanæ cogitationis rationes referebat. atque hac parte redargutus est non sapere quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum, quorum est cælestia terrenis posthabere.

e *Deneget semetipsum.*] Id est, meum omnino exemplum sibi proponat, qui non veni vt faciam voluntatem meã, sed voluntatem Dei qui misit me; atque hac imitatione mei perferat quidquid illi me sequenti in hac vita acciderit, quamuis grauissimum. namque hoc meum exemplum secutus, animã tandem suam saluam faciet. Igitur non ad humanarum cogitationũ affectionumque rationem, sed ad mei imitationem vitam instituat suam.

f *Animam suam.*] vitam suam. sed habet duplicem significationem nomen *anima*, animæ vitalis & spiritus, ad vtramque referendum est tota hac oratione: sed aliter atque aliter.

g *Confusus fuerit.*] erubuerit & negauerit, vel metu vel cupiditate rerum humanarum, cùm tamen probè cognouerit meam virtutem, Euangelijque mei veritatem. *Verba mea*] Euangelium meum, vt superius expositum est.

h *Cum angelis sanctis.*] Antitheton generationi adulteræ ac peccatrici.

CAP. IX.

Mat.16.d.17. Luc.9.d.27. ET [a] dicebat illis, Amen dico vobis,
A quia sunt quidam de hîc stantibus
qui non gustabunt mortem, [b] donec vi-
deant regnum Dei veniens in virtute.
Mat.17.a.1. Luc.9.d.28. * assumpsit MS.B.S. 2 Et post dies sex * assumit Iesus Petrum
& Iacobum & Iohannem: & ducit illos
in montem excelsum seorsum solos, &
[c] transfiguratus est coram ipsis. 3 Et ve-
- MS.C. stimenta eius facta sunt splendentia - &
candida nimis velut nix, [d] qualia fullo nõ
potest super terram candida facere.
4 Et apparuit illis Elias cum Moyse: [e] &
erant loquentes cum Iesu. 5 Et respon-
dens Petrus, ait Iesu, Rabbi, bonum est
nos hîc esse: & faciamus tria tabernacu-
la, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ
vnum. 6 [f] Non enim sciebat quid dice-
ret: erant enim timore exterriti: 7 & fa-
cta est nubes obumbrans eos: & vênit
B vox de nube, dicens, Hic est filius meus
charissimus: audite illum. 8 Et statim
circunspicientes, [g] neminem amplius vi-
derunt, nisi Iesum tantùm secum. 9 Et
Mat.17.b.9. descendentibus illis de monte, præcepit
illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarẽt:
nisi cùm filius hominis à mortuis resur-
rexerit. 10 Et verbum continuerũt apud
se: [h] conquirentes quid esset, Cùm à mor-
tuis resurrexerit. 11 Et interrogabant
Mala.4.5. eum, dicentes, [i] Quid ergo dicunt Pha-

CAP. IX.

a *Et dicebat illis.*] Vt doceret stultissimè agere eos qui metu vel spe, aut aliquo humano affectu moti, remitterẽt propositũ quærendi regnum Dei, quod certissimum erat, & breui venturum.

b *Donec videant regnũ Dei venientem in virtute.*] Quamquam proximum testimoniũ à Deo breui edendum de sua auctoritate ac dignitate significabat his verbis Iesus, tamen illud etiam maximum, grauissimum & admirabile omnino innuebat, quod post mortem, resurrectionem & ascensionem suam dandũ confirmandumque erat virtute magna Spiritus sancti in discipulos mittendi. Namque hoc pacto & regni Dei dignitas atque incomparabilis virtus cognoscebatur, & filius hominis illius regni in hominibus auctor ac princeps declarabatur. *Quidam autem de illic stantibus*, hoc est, discipulis & turbis, hoc viuiti erant, antequam gustarent mortem. Aliqui enim ante hoc morituri erant ex illa multitudine, inter quos Iudas vnus ex Apostolis erat.

c *Transfiguratus est.*] Species vultus eius facta est altera admirabili pulchritudinis splendore vt sol fulgens.

d *Qualia fullo non potest.*] Nihil super terram cælestium excellentiæ comparari potest. Docemur etiam ex interna beatitudine externam oriri, contrà quàm mundus opinatur.

e *Et erant loquentes cum Iesu.*] tanquam testes missi à Deo, qui Iesum Legis & Prophetarum finem scopumque esse declararent.

f *Non enim sciebat quid diceret.*] Excellit humani sensus facultatẽ Iesu Christi gloria: quam Petrus cùm cognoscere sibi videretur, non aptè tamen interpretabatur.

g *Neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum.*] Intellexerunt que apertè illum esse declaratum filium Dei, & præceptorem hominum.

h *Conquirentes quid esset cum à mortuis resurrexerit.*] Facilis captu erat illius orationis sententia, si tantùm significaret ipsum post mortem resurrecturum. nam neque resurrectionis verba, neq; fides, neque exempla illis ignota illo tempore erant: ex quo intelligimus illis aliud mysterium fuisse significatũ illa dicendi forma, A mortuis, siue ex mortuis resurgere. Id mysterium vlterius Deo adspirante exponemus.

i *Quid ergo dicunt Pharisæi.*] Quandoquidem certum est nobis venisse Christum filium Dei, teque eum esse, non rectè videntur Pharisæi & Scribæ expectandum proponere Eliæ aduentum. atque ideò negare tempus nunc esse regni per Messiam obtinendi, quòd nondum illud signum adfuerit Eliæ venientis. quamobrem neque te recipere volunt, neque alium se recepturos dicunt, nisi præcedente Eliæ aduentu.

risæi & Scribæ, quia Eliam oportet ve-
nire primùm? 12 Qui respondens, ait
illis, [a] Elias cùm venerit primò, restituet C
omnia: [b] & quo modo scriptum est in fi- *Isa.53.a.3.*
lium hominis, vt multa patiatur & con- *Mala.4.b.c.*
temnatur. 13 Sed dico vobis quia & E- *Mat.17.b.12*
lias venit ([c] & fecerunt illi quæcúque vo-
luerunt) sicut scriptum est de eo. 14 Et
veniens ad discipulos suos, vidit turbam
magnam circa eos, & Scribas conquirẽ-
tes cum illis. 15 [d] Et confestim omnis
"populus" vidẽs Iesum, "stupefactus est, & *multitudo MS.c.s.*
expauerunt": & accurrentes, salutabant *cum, expauit MS. e s.*
eum. 16 Et interrogauit eos, Quid inter
vos conquiritis? 17 Et respondens vnus *Mat.17.b.14.* *Luc.9.e.37.*
de turba, dixit, Magister, attuli filium
meum ad te habẽtem spiritum mutum:
18 qui vbicunque eum apprehenderit, al-
lidit illum, & spumat, & stridet denti-
bus, & arescit: & dixi discipulis tuis vt
eiicerent illum, & non potuerũt. 19 [e] Qui
respondens "eis", dixit, O generatio in- *ei, MS.e.s.*
credula, quandiu apud vos ero? quandiu
vos patiar? afferte illum ad me. 20 Et at- D
tulerunt eum. Et cùm vidisset eum, [f] sta-
tim spiritus conturbauit illum: & elisus
in terram, volutabatur spumans. 21 Et
interrogauit patrem eius, Quãtum tem-
poris est ex quo ei hoc accidit? At ille ait,
Ab infantia: 22 & frequenter eum in
ignem & in "aquas" misit, vt eum per- *aquam MS.e.*
deret.

a *Elias cùm venerit primò restituet omnia.*] Non errant Pharisæi, affirmantes Eliã venturum primùm: sed quo signo cognoscendus Elias fuerit, hoc ipsi non definiunt, cùm tamẽ definitum apud Prophetas fuerit, illum restituturum omnia, hoc est, perturbatam iam inter homines pietatis & officiorum rationem, diserte in sua capita relaturũ, iisque docturum.

b *Et quomodo scriptum est in filium hominis.*] Quemadmodum scriptum est de filio hominis, illum multa passurũ & contemnendum esse, sic Elias venit certo signo notandus, sicut scriptum est de eo, nec potest negari eius aduẽtus, vt neque etiam filij hominis Eliã consecuturi aduentus negari potest, quem ipsi contempserunt, & probris ignominiisque affecerunt, & fecerunt illi quæcunque voluerunt. ita virumque signum apertissimum est illis, & quod Elias facturus erat, & quod filius hominis, ex illorum contemptione & iniuria passurus erat. adeò nihil illi desiderare in huius ætatis certa adnotatione possunt.

c *Et fecerunt illi quæcunque voluerunt.*] Eliæ aduentus periculum fecerunt, certissimumque repererunt, nec tamẽ crediderunt illi, sed facto iam periculo, illum occiderunt. Eodem modo & filium hominis illum ipsorum Messiam excipiunt contemnentes, negantes eum esse, quem certis signis secundùm scripturas cognoscere debuerunt & potuerunt, contemptum ignominia, & morte afficientes.

d *Et confestim omnis populus videns Iesum, stupefactus est.*] Hac narratione apertè significat Marcus partem aliquã illius splendoris, qui in vultu Iesu nuper nituerat Apostolis testibus, adhuc durasse vel emicuisse, vt non minus admirabilis appareret populo tũc Iesus, quàm olim Moses è colloquio diuino reuersus, Israelitis apparebat: eo tamẽ gloriæ discrimine, vt ille terribilis, hic verò amabilis videretur. ideò subiungit, *Et accurrentes salutabant eum.*

e *Qui respondens eis.*] Patri pueri ac discipulis, vtraque enim pars incredulitatis vitio laborabat: quæ res diuinam potentiam detinet, quo minus efficientissimam in rebus etiam difficillimis sentiamus.

f *Statim spiritus conturbauit illum.*] Sensit spiritus efficacitatem Iesu, de qua discipuli & Scribæ propter incredulitatem conquirebant.

deret.[a] sed siquid potes, adiuua nos, mi-
sertus nostri. 23 Iesus autem ait illi, [b] Si
potes credere, omnia possibilia sunt cre-
denti. 24 Et continuò exclamans pater
pueri, cum lachrymis aiebat, Credo Do-
mine: adiuua incredulitatem meam.
25 [c] Et cùm videret Iesus concurrentem
turbam, comminatus est spiritui im-
mundo, dicens illi, Surde & mute spiri-
tus, [d] ego præcipio tibi, exi ab eo: & am-
plius ne introeas in eum. 26 Et excla-
mans, & multum discerpens eum, exiit
ab eo, & factus est sicut mortuus, ita vt
multi dicerent, Quia mortuus est.
27 Iesus autem tenens manum eius, ele-
uauit eum: & surrexit. 28 Et cùm in-
troisset in domum, discipuli eius secretò
interrogabant eum, Quare nos non po-
tuimus eiicere eum? 29 Et dixit illis, Hoc
genus in nullo potest exire, nisi [e] in ora-
Mat.17.d.21 tione & ieiunio. 30 Et inde profecti prę-
tergrediebantur Galilæam: nec volebat
Luc.9.a.21. quenquam scire. 31 [f] Docebat autem dis-
E cipulos suos, & dicebat illis, Quoniam
filius hominis tradetur in manus homi-
num, & occident eum, & occisus tertia
die resurget. 32 At illi ignorabant ver-
bum: & timebant interrogare eum.
33 Et venerunt Capharnaum. Qui cùm
ᵗ essent, MS.B.S. domi "esset", interrogabat eos, Quid in
via tractabatis? 34 [g] At illi tacebant. si-
quidem in via inter se disputauerãt quis

a *Sed si quid potes.*] Pater ille naturæ & consuetudinis rationibus malũ definiebat, quod ex natura grauissimũ, vtpote spiritum immundum ex consuetudine curatu difficillimum, nimirum ab infantia insitum, existimabat. Virtutem verò Christi magnam ille credebat, sed naturalibus tantùm modis metiebatur ex humana ratione, nõ ex fide Dei, quæ rationem humanam omnem infinito superat interuallo.

b *Si potes credere.*] Dei virtutem infinitam esse hac oratione Iesus docet: efficientiam verò iuxta fidei modum apud eos qui indigent, spectari. Ostẽdit etiam fidem in homine infinitam, vt ita dicamus, esse posse, quamuis exteræ virtutes, præsertim morales, infinitæ non sint. Est magnum mysteriũ in hac oratione, quod aliquando illustribus exemplis, Deo dante, explicabimus: estque hoc intelligendum de fide viua.

c *Et cùm videret Iesus concurrentem turbam.*] quam docere volebat quantum posset viua fides impetrare à Deo.

d *Ego præcipio tibi.*] Tantam vim spiritus immundi sola iussionis suæ virtute expellit Iesus, & à possessione pueri perpetuò arcet, inuitam quãuis & detractantem, quod declarant illi gestus & clamores.

e *In oratione & ieiunio.*] Dæmoniorum alia atque alia natura, aliam atque aliã rationem sui expugnandi postulat à ministris ecclesiasticis: sed prima instructio eaque maximi momenti ex fide petitur, vt apud Matthæum Iesus docet: deinde adhibendæ sunt preces & ieiunia suscipiẽda. Cognoscitur autem natura ex effectibus nocendique modis. Iesus autem cùm Dei virtute præditus esset, imò cùm ipse Deus esset, solo imperio poterat eiicere hoc genus, & omnia alia.

f *Docebat autem discipulos suos.*] Non solũ docebat eos, vt præmoneret quid passurus ipse esset, ne imparati subito aut inopinato periculo turbarentur; sed docebat hoc pertinere ad gloriam suam, hocque esse constitutum à Deo patre, vt idem filius hominis, qui illis ex reuelatione declaratus erat filius Dei, innotesceret etiam mundo, & filius Dei manifestaretur cũ subiret mortem, superataque morte resurgeret, secumque resurgere faceret eos, qui secũ commortui & consepulti fuerant. Sed hoc mysteriũ valde obscurũ illis erat.

g *At illi tacebant.*] Non exposuerunt contentionem suam suo ipsorum nomine, sed tamen interrogauerunt eum in vniuersum, Quis putas maior est in regno cœlorum? tanquam ex illius definitione intellecturi, quis inter eos

maior esset. exempli causa, si diceret, Antiquissimus ex iis qui me sequuntur, vel coniunctissimus mihi sanguine, vel qui prorsus reliquit vt me sequeretur, vel qui assiduus magis mihi fuit. Ex huiusmodi aliqua expositione putabant illi se posse statuere comparationum inter se ac distinctionum contentionumque finem. Non tamen audebant suam contentionem indicare, ne magistro modestissimo ambitiosos se proderent; quod tamen erant, dum sic contendebant.

eorum maior esset. 35 Et residens voca- *Mat. 18. a. 1. Luc. 9. f. 46.*
uit duodecim, & ait illis, [a] Si quis vult pri-
mus esse, erit omnium nouissimus, &
omnium minister. 36 Et accipiens pue-
rum, statuit eum in medio eorum. [b] quē
cùm complexus esset, ait illis, 37 Quis-
quis vnum ex huiusmodi pueris recepe-
rit in nomine meo, me recipit. & qui-
cunque me susceperit, [c] non me suscipit,
sed eum qui misit me. 38 Respondit illi F
Iohannes, dicēs, Magister, vidimus quē- *Luc 9. f. 49.*
dam in nomine tuo eiicientem dæmonia *Mat. 9. f. 38.*
qui non sequitur nos, & prohibuimus
eum. 39 Iesus autem ait, [d] Nolite prohi-
bere eum. nemo est enim qui faciat vir- *1 Co. 12. a. 3.*
tutem in nomine meo, & possit citò ma-
lè loqui de me. 40 qui enim non est ad-
uersum * vos, pro vobis est. 41 Quisquis * nos, pro nobis
enim potum dederit vobis calicem aquę *Mat. 10. d. 42.*
* in nomine meo, quia Christi estis: amē * frigidæ
dico vobis, non perdet mercedē suam. *Mat. 18. a. 6. Luc 17. a. 2.*
42 [e] Et quisquis scandalizauerit vnum ex
his pusillis credētibus in me: bonum est
ei magis si circundaretur mola asinaria
collo eius, & in mare mitteretur. 43 [f] Et G
si scādalizauerit te manus tua, abscinde *Mat. 5. e. 30. & 18. a. 8.*
illam.

a *Si quis vult primus esse.*] Lydius lapis omnibus Christianis, & populis, & principibus, & magistratibus propositus.

b *Quem cum cōplexus esset.*] Hac actione testatus est Iesus gratissimam Deo patri sibique esse simplicitatem, modestiam, & innocentiam infantum naturæ persimilem.

c *Non me suscipit.*] Non est negatiua oratio, sed correctio, quam Græci ἐπανόρθωσιν dicunt cùm minus dixisse videmur quàm res habet, idque addimus quod deest ad integritatem rei. vt, Non dico tibi septies, sed septuagies septies. nam prior pars continetur in posteriori.

d *Nolite prohibere eum.*] Vbi manifesta est virtus Iesu, non expectanda sunt externa argumenta, quæ ad virtutem comparandam instituta sunt. Iesu virtus non tantùm in quosdam præsentes, sed in multos etiam absentes & procul distantes, infundi potest ac solet. Non igitur ob quarundam conditionum vel circunstantiarum defectū inuideri debet virtus, virtutisque exercitatio iis quibus à Deo concessa fuerit. Quod si quis obiiciat non facilè cognosci posse virtutem solidam in omnibus, respondet Iesus, eos in quibus virtus vera Christiana spectata fuerit, non debere reiici vllo pacto: cæteros verò æquissima illa regula examinandos, & religiosa interpretatione excipiendos, videlicet, *Qui non est aduersum vos, pro vobis est.* Nemo enim præsumi debet malus, nisi cōtrarium doceatur, vti humanæ etiam leges definiunt. Quòd si hoc ita habet, & verè habet, vt qui non oppugnet veritatem, propugnatæ saltem studio existimandus sit. nedum si non tantùm nō oppugnauerit veritatem ac virtutem Christianam, sed certa aliqua vitæ actione, vel beneficij exhibitione promouerit. Eheu, quàm peruersè hodie homines aduersus hanc Christi Iesu sententiam decernere solent!

e *Et quisquis scandalizauerit vnum.*] Aduersus eos dictū, qui Christianæ simplicitatis cursum propter contentiones ambitionesque impediunt.

f *Et si scandalizauerit te manus tua.*] Ad eos conuertitur oratio, qui in Christianæ simplicitatis via aliarum vel rerum vel personarum causa offenduntur. ij autem monentur, vt propter nullius vel charissimæ rei detrimentum vel iacturam, institutum rectè ac simpliciter viuendi deserant iter. immò ipsi vltro iis rebus renuntiant quas aliàs vtiles vel iucundas duxerint, & tamen intellexerint sibi impedimento fore ad vitam obtinendam.

illam. bonum eſt tibi debilem introire
in vitam, quàm duas manus habentē ire
in gehennam, in ignem inextinguibilē,
44 vbi vermis eorum non moritur, &
ignis non extinguitur. 45 Et ſi pes tuus
te ſcandalizat, amputa illum: bonum eſt
Mt.5.e.1. tibi claudū introire in vitam ^ęternam,
quàm duos pedes habentem, mitti in ge-
hennā ignis inextinguibilis, 46 vbi ver-
Iſa.66.g.24. mis eorum non moritur, & ignis nō ex-
tinguitur. 47 Quòd ſi oculus tuus ſcan-
dalizat te, eiice eum. bonum eſt tibi luſ-
cum introire in regnum Dei, quàm duos
oculos habentem, mitti in gehennam
ignis, 48 vbi vermis eorum non mori-
Lev.2.a.13. Mat.5.b.13. tur, & ignis non extinguitur. 49 [g] Omnis
enim igne ſalietur: & omnis victima ſa-
Luc.14.g.34. le ſalietur. 50 Bonum eſt ſal. quòd ſi ſal
inſulſum fuerit, in quo illud condietis?
[h] Habete in vobis ſal, & pacem habete
inter vos.

CAP. X.

Mat.19.a.1. ET inde exurgens, venit in fines Iudææ
A vltra Iordanem: & conueniunt iterū
turbæ ad eum: & [a] ſicut conſueuerat, ite-
rum docebat illos. 2 [b] Et accedētes Pha-
riſæi, interrogabant eum, [c] Si licet viro
vxorem dimittere? tentantes eum. 3 At
ille reſpondens, dixit eis, [d] Quid vobis
Deut.24.a.4. præcepit Moyſes? 4 Qui dixerūt, [e] Moy-
ſes permiſit libellum repudij ſcribere, &
dimittere. 5 Quibus reſpondens Ieſus,

 ait,

g *Omnis enim igne ſalietur.*] Nihil ſapit Deo quod ſalitum non ſit. Sūt quædam carnes, quæ dum igni torrentur, ſalis ſaporem naturā indueunt, vt veruecinæ: alijs antē additur ſal, quàm torreantur aut coquantur. Omnis igitur qui dum ſcandalum declinat, ſeipſum oculo, manu, pedéve priuat, hoc eſt, propter cælorum regnū chariſſimis alijs rebus renuntiat, quibus offendi ſe intelligit: is igne ſalitur. iſque Deo gratus erit. Appellatur autē hoc loco *ſal* ſymbolicè *ſapientia*, ſiue ſapientiæ pars *prudentia*. hanc enim imprimis habere oportet eos, qui placere Deo ſtudent. Non dico prudentiam mundi, ſed prudentiam filiorum Dei, cum ſimplicitate coniunctam. huiuſmodi ſal bonum eſt: quòd ſi rationibus & rerum ęſtimationibus perturbatis corrumpatur, omnia confuſum iri conſequitur.

h *Habete in vobis ſal.*] Nulla ratione negligatur ſal, vel omnium humanarū rerum detrimento propoſito & conſtituto vobis, ita vt vnuſquiſque cedat iis rebus, quæ ſal inſulſum reddere poſſunt. Iis cùm ceſſeritis & abſtinueritis, nulla erit inter vos contentio, ſed ſumma pax.

CAP. X.

a *Et ſicut conſueuerat.*] Conſueuerat docere & ſanare infirmitates, ita etiā hīc faciebat. Lege Matthæum.

b *Et accedentes Phariſæi.*] Scribarum ſententiæ de hac re diuiſæ erant. ideō Phariſæi acceſſerunt, qui perfectionē in more, cultuque vitæ profeſſi doctrinarum rationem Scribis relinquebant, nulli parti, vt videri poterat, addicti: exiſtimabant autem Ieſum in inuidiā earum partium, aduerſum quas ſententia ferretur, adducendum.

c *Si licet viro vxorem dimittere?*] Indefinitē interrogauēre, & ſine exceptione. Idem valet hæc quæſtio, *Si licet viro vxorē dimittere?* atque illa apud Matthæum, Si licet viro vxorem dimittere quacunque ex cauſa?

d *Quid vobis præcepit Moyſes?*] Sapientiſſima interrogatio qua tentatio eluditur. Nam ſi ille diceret, Quid vobis permiſit Moyſes? videretur ex permiſſione velle ſtatuere de hac quæſtione, ſed ex permiſſione nihil ſtatui poteſt. Eſt enim tolerationis genus permiſſio. tolerationem verò nemo legē vel doctrinam appellat. Ideō petit ab eis præcepti de illa re expoſitionem. Quòd ſi illi præceptum proferrent, nullum locum calumniæ relinquebant aduerſus eum, qui ex præcepto ipſis reſpōderet.

e *Moyſes permiſit.*] Non reſponderunt diſtinctē, ſed confuſē admodum, cùm duabus actionibus vnam formam adſcriberent. Siquidem verbum *permiſit*,

non referendum est propriè ad scriptionem libelli repudij, sed potius ad dimissionem. & sic propriè dicendum erat, si vel sapienter vel candidè responderetur, videlicet, Moses permisit dimittere, & præcepit libellum repudij scribere. Nam vt apud Matthæum explicuimus, Ad duritiam cordis illorum permissa fuit dimissio a Mose Israelitis tantùm, idque vnica fornicationis causa. Ad eandem etiam duritiem vel emolliendam vel comprimendam, præcepit Moses repudij libellum dari, qui damnosus erat repudianti.

ait, Ad duritiam cordis vestri scripsit vo-
bis præceptū istud. 6 [a] Ab initio autem
creaturæ masculum & fœminam fecit Gen. 1.d.27. Mat.19.a.4.
eos Deus. 7 [b] Propter hoc, relinquet ho- Gen.2.d.24. 1 Co.6.d.16.
mo patrem suum & matrem: & adhæ- Eph.5.g.31.
rebit ad vxorem suam, 8 & erunt duo in
carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed
vna caro. 9 Quod ergo Deus coniūxit, 1 Co.7.b.10.
homo non separet. 10 Et in domo iterū
discipuli eius de eodem interrogauerunt
eum. 11 Et ait illis, Quicunque dimise-
rit vxorem suam & aliam duxerit, adul-
terium committit super eam. 12 Et si B
vxor dimiserit virum suum, & alij nu-
pserit, mœchatur. 13 Et offerebant illi
paruulos, vt tangeret illos. Discipuli au-
tem cōminabantur offerentibus. 14 Quos
cùm videret Iesus, indignè tulit, & ait il-
lis, Sinite paruulos venire ad me: & ne
prohibueritis eos. [c] talium enim est re-
gnum Dei. 15 Amen dico vobis: quis-
quis non receperit regnū Dei velut par- Mat.19.a.2. Luc.18.c.15.
uulus, non intrabit in illud. 16 [d] Et com-
plexans eos, & imponens manus super
illos, [e] benedicebat eos. 17 Et cùm egres-
sus esset in [*] via, [f] procurrens quidam ge- * viam s MS.G.3.
nu flexo ante eum, rogabat eum*, * dicens, MS.B.S.
[g] Magister bone, quid faciam vt vitam Mat.19.c.16 Luc.18.d.18.

a *Ab initio autem creaturæ.*] Cùm vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erāt valde bona, & benedixit rebus omnibus à se factis, tunc, inquam, *masculum & fœminam fecit eos Deus*. & qui semel ita coniuncti in carne vna fuerint, à Deo ita facti esse censentur, & sic permanere debent in illo vnionis statu: quæ vnio non naturâ, sed Dei institutione & coniunctione constat. Ex quo sequitur, eum qui huiusmodi coniunctionem dissoluit, in crimine esse grauissimo dissolutionis factorum Dei, & non modo aduersus naturam rerū, sed quod grauius est, aduersus auctorē ipsum rerum ac naturæ committere.

b *Propter hoc relinquet homo.*] Est quædam coniunctio naturalis inter patrē & matrem & filium, tanquam coniunctio siue vnio partis minoris ad totum. Et huius coniunctionis obseruatio sancta est ex natura ipsa, atque ex Dei commendatione. Sed viri & vxoris coniunctio dignior est, vt quæ constet ex duobus integris, & iisdem in vnum coniunctis. Est autem secundùm naturam maior & dignior coniunctio dimidij ad dimidium, quàm partis minoris ad totum. Ergo illa cōiunctio admiranda omnino est & obseruanda, qua vnum integrum vni integro ea ratione qua dimidium dimidio cōiungitur, in vnum integrum etiam, eique dignitati accedit singularis ac mysterijs plena Dei institutio, quæ communem naturæ modum superat. Cùm ergo Deus qui cultum & obseruationem erga parentes vehemēter commendauit, præcipiat relinqui patrem & matrem, & adhærere vxori; consequitur maximum nefas esse, initam semel huiusmodi coniunctionem dissoluere.

c *Talium est enim regnum Dei.*] ipsorum paruulorum, & eorum qui paruulos simplicitate Christiana imitantur volentes.

d *Et complexans eos.*] vt affirmaret actione ipsa simplicitatem illam sibi patrique gratissimam.

e *Benedicebat eos.*] Sic benedicentur & ij qui sese propter regnum Dei paruis similes præstiterint.

f *Procurrens quidam.*] qui cupiebat doceri qua ratione pueris se persimilem redderet.

g *Magister bone.*] Non habet hæc cōfessio significatam diuinitatem in Iesu, sed humanitatem tantùm, & doctrinam summam: quòd si tantummodo hominem eum esse existimabat, & non Deum, non debebat appellare *bonum*, ea ratione qua perfectum absolutumque bonum dicitur, in quo nihil excipi possit. hoc enim modo nemo bonus, nisi vnus Deus; ad cuius bonitatis participationem contendere omni studio oportet eos, qui verè boni esse cupiunt.

C æternam percipiam? 18 Iesus autẽ dixit
ei, Quid me dicis bonum? Nemo bo-
Exod.20.c.13 nus, nisi vnus, Deus. 19 [a]Præcepta no-
sti, Ne adulteres, Ne occidas, Ne fure-
ris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne
fraudem feceris, Honora patrem tuum
& matrem. 20 At ille respondẽs, ait illi,
Magister, hæc omnia obseruaui à iuuẽ-
tute mea. 21 Iesus autem intuitus eum,
dilexit eum, & dixit ei, [b]Vnum tibi de-
est: vade, quæcunque habes vende, & da
pauperibus, & habebis thesaurũ in cęlo:
& veni, sequere me. 22 [c]Qui contrista-
tus in verbo, abiit mœrens. erat enim
habens multas possessiones. 23 [d]Et cir-
cunspiciens Iesus, ait discipulis suis,
Quàm difficile qui pecunias habent, in
regnum Dei introibunt! 24 Discipuli
autem [e]obstupescebant in verbis eius. At
D Iesus rursus respondens, ait illis, Filioli,
quàm difficile est [f]confidentes in pecu-
niis, in regnum Dei introire! 25 Facilius
est camelum per foramen acus transire,
quàm diuitem intrare in regnum Dei.
26 Qui magis admirabantur, dicentes ad
semetipsos, Et quis potest saluus fieri?
27 Et intuens illos Iesus, ait, [g]Apud ho-
mines impossibile est: sed nõ apud Deũ.

a *Præcepta nosti.*] Vera & certa ratio atque vnica puerilem simplicitatem imitandi. namque omnia hæc pueri antequam peccatum in membris eorũ regnet, simplicitate sua obseruant.

b *Vnum tibi deest.*] Ad exactam puerilem simplicitatem obtinendam, quæ proxima est regno Dei subeundo, vt omni non solùm ambitione, sed cupiditate liber Deo te permittas totum, tuarumque diuitiarum rationem omnem in cælo statuas, & me sequaris, qui dux & auctor tibi possum esse ad perueniendum in vitam æternam. Hac oratione significabat Iesus fidem erga se habendam tanquam verum ducem ad vitam regnumque Dei.

c *Qui contristatus in verbo.*] in sermone illo de venditione omnium rerum ad assem, & erogatione in pauperes. Difficilis admodum hominibus multis est, aliàs modestis & officiosis, illa permissio sui ipsorum, & reiectio in diuinam prouidentiam, relicta cogitatione rerum humanarum.

d *Et circunspiciens Iesus.*] Hac actione & gestu circunspiciendi, significauit rem illam dignam obseruatione esse omnibus, tam pauperibus, quàm diuitibus: admonuitque discipulos suos recti consilij & propositi ab ipsis suscepti, paupertatem potius eligentibus. Significauit etiam animaduerti oportere vel illo iuuenis alias boni tamen diuitis exemplo, quãto tutior sit pauperiorum conditio, quàm diuitum; quantoque expeditior ad regnum Dei petendum.

e *Obstupescebant in verbis eius.*] Cùm intelligerent fore vt permulti difficultate illa laborarent, quandoquidem maxima pars hominum, etiam eorum qui honestè viuere cupiunt, diuitias paupertati anteponit.

f *Confidentes in pecuniis.*] Non omnes qui pecunias possident, diuites spiritu sunt: namque nonnulli, quanquã rari, ita possident pecunias, ac si non possiderent: hoc est, non defixo animo in illis sunt, nihil magis curantes, quàm vt rem faciant, vel factam tueantur, existimantes in illis collocatam esse omnium expetibilium rerum commoditatem & opportunitatem, illaq; sublata, ineptum esse hominem ad res omnes, ad honores, ad disciplinas, atque adeò ad virtutem capessendam. Qui sic de pecuniis existimat, difficile est eum in regnum Dei introire, ita vt facilius sit camelum animal per foramen acus sartoriæ transire. Hæc comparatio vulgariter vsurpabatur à Iudæis, ad res difficillimas ac penè impossibiles significandum.

g *Apud homines impossibile est.*] Hoc est, si humanæ tantùm vel scientiæ vel facultatis rationibus agatur. Nam si relictis humanis rationibus, diuinum consiliũ petatur, & auxilium postuletur, cognoscetur profectò quæ sit diuitiarum natura, quæ facultas, quæ commoditas, quis vsus: atque ita relicta spe & confidentia, quæ in diuitiis ponitur, animus ad Deum conuertetur, beatitudinis veræ parentem, auctoremque certissimum.

[a] omnia enim poſſibilia ſunt apud Deū.
28 Et cœpit ei Petrus dicere, Ecce, nos Mat.19.d.27 Luc.18.d.28
dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.
29 Reſpondens Ieſus, ait, Amen dico vo-
bis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut
fratres, aut ſorores, aut patrem, aut ma-
trem, aut filios, aut agros [b] propter me
& propter Euangelium: 30 [c] qui non [*] ac- [*] accipiat MS.G.
cipiet centies tantum, nunc, in tempore
hoc; domos, & fratres, & ſorores, & ma-
tres, & filios, & agros, [d] cum perſecutio-
nibus: & in ſeculo futuro, [e] vitam æter-
nam. 31 [f] Multi autem erunt primi, no- Mat.19.d.30 Luc.13.f.30
uiſſimi: & nouiſſimi, primi. 32 Erant
autem in via aſcendentes Ieroſolymam: E
[g] & præcedebat illos Ieſus, & ſtupebant:
& ſequentes timebant. Et aſſumens ite- Mat.20.c.17 Luc.18.f.31
rum duodecim, cœpit illis dicere quæ
eſſent ei euentura. 33 Quia ecce aſcen-
dimus Ieroſolymam, & filius hominis
tradetur principibus ſacerdotū, & Scri-
bis & ſenioribus, & damnabunt eum
morte, & tradent eum gentibus, 34 &
illudent ei, & conſpuent eum, & flagel-
labunt eum, & interficient eum, & ter-
tia die reſurget. 35 Et accedunt ad eum Mat.20.d.20
Iacôbus & Iohannes filij Zebedæi, di-
centes, Magiſter, volumus vt quodcun-
que petierimus facias nobis. 36 At ille
dixit eis, Quid vultis vt faciam vobis?
37 Et

a *Omnia enim poſſibilia ſunt apud Deum.*] & camelum per foramen acus trāſire, & diuitis in pecunijs confidentis mētem mutare.

b *Propter me & propter Euangelium.*] vt me ſequatur tanquam Apoſtolus aut diſcipulus, vel bonum nuntium ſalutis & regni cœleſtis, vel à me, vel ab aliquo ex miniſtris meis expoſitum, ſuſcipiat & amplectatur in ſuam ſalutem & vitam.

c *Qui non accipiat centies tantum.*] Non amittit res ſuas, qui propter Chriſtum relinquit; ſed potius apud Deum deponit: earumque cura liberatus, vſum pleniſſimum & certiſſimum ex diuina prouidentia toties experitur, quoties neceſſitas tempúsve poſtulat.

d *Cum perſecutionibus.*] Diuitiæ & opes non tam ad ſecunda & tranquilla tēpora, quàm ad aduerſa & turbata, vel vitanda vel ſuperanda, expeti paratiq; ſolent. His enim rebus pericula vel vitari, vel redimi poſſe putantur. atq; ſecundis quidem temporibus curam magis & laborem ac moleſtiā addunt, quàm minuunt. Qui verò res humanas propter Euangelium relinquunt, earum cura in tranquillis temporibus nullam habet: turbatis verò vſum cumulatiſſimum percipit centies tantū.

e *Vitam æternam.*] quam Euangelium promittit.

f *Multi autem erunt*] Hoc addebat Ieſus, vt magis animaret noui Teſtamēti homines, ad credendum & obediendum Euangelio, vtpote quos tantum præmium maneret, idque multis eorū, videlicet qui ſtudioſè magis perſeueranterque id agerent, reddendum nūc in tempore hoc: id quod non ita cōtigit veteris Teſtamenti hominibus, qui primi venerunt vocati: Gentiles etiam multi priùs acceperunt, quàm multi ex Iudæis.

g *Et præcedebat illos Ieſus.*] Habitu, geſtu & greſſu, quibus magnum itineris illius conficiendi ſtudium cognoſci poterat. Ideò autem ſtupebant, quòd intelligerent illum maximum aliquod iam agere velle negotium & grauiſſimum, quod tamen non ſatis intelligebant. Audierant illum dicentem de traditione ſui, de morte & reſurrectione. Petrus & Iohannes & Iacobus audierant Moſen & Eliam, colloquētes cum illo de exceſſu quem completurus erat in Ieruſalem. Hæc omnia & alia, ſtuporem & timorem illis afferebant. Ideò ne vlterius turbarentur, propter infirmitatem qua tunc, vt homines, laborabant, iterum docentur quæ eſſent ei ventura. Et tamen illi non intelligebant mortis & reſurrectionis illius myſterium, in quo continebatur humana ſalus, per filium hominis patienda. Tamen exiſtimarunt quidam ex illis illa arcana oratione ſignificatum eſſe negotium regni per Chriſtum obeundi.

37 Et dixerunt, Da nobis vt vnus ad de-
xteram tuam, & alius ad finistram tuam
sedeamus [a] in gloria tua. 38 Iesus autem
F ait eis, [b] Nescitis quid petatis. potestis bi-
[*] baptismũ MS.C. bere calicem quẽ ego bibo: aut [*] baptis-
mo quo ego baptizor, baptizari? 39 At
illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem
ait eis, [c] Calicem quidem quem ego bibo
[*] baptismo MS.R.B. bibetis, & [*] baptisma quo ego baptizor
baptizabimini: 40 sedere autem ad de-
xteram meam, vel ad sinistram, non est
[*] 6 MS.C.S. meum dare [*] vobis, [d] sed quibus paratum
Mat.20,c.24 est. 41 Et audientes decẽ, cœperunt [e] in-
dignari de Iacobo & Iohanne. 42 Iesus
Luc.22.c.25 autem vocans eos, ait illis, [f] Scitis quia
hi qui videntur principari gentibus, do-
minantur eis: & principes eorum pote-
statem habent ipsorum. 43 Non ita est
autem in vobis: sed quicunque voluerit
[*] in vobis.C.S. fieri maior [*], erit vester minister. 44 &
quicunque voluerit in vobis primus esse,
erit omnium seruus. 45 Nam & filius
hominis non venit vt ministraretur ei,
sed vt ministraret, & daret animã suam
Mat.20.d.29 Luc.18.f.35 redemptionẽ pro multis. 46 Et veniunt
G Iericho: & proficiscente eo de Iericho, &
discipulis eius, & [g] plurima multitudine,
[h] filius Timæi Bartimæus cæcus, sedebat
iuxta viam mendicans. 47 Qui cùm au-
disset quia Iesus Nazarenus est: cœpit
[*] MS.C.S. clamare, & dicere, [*] Iesu fili Dauid, mise-
rere mei. 48 Et comminabãtur ei multi,
vt

a *In gloria tua.*] Dignitate & maiestate regni, quam temporalem illi fore existimabant.

b *Nescitis quid petatis.*] Nescitis quid à me petendum sit, quid ego præstare meis velim, præstiturusque sim, nimirum regni mei consortium; sed cuiusmodi regnum illud sit, nescitis: consortium regni mei continget iis, qui eundem mecum calicem mysterio magno bibent, mecumq; cõmunicabunt, & communicantes configurabuntur morti meæ, baptizati eodem baptismate, eo modo qui à vobis nũc cognosci non potest atque hoc erit mecum posteà regnare, ac regni mei participes esse. Potestisne vos hoc sperare, optare & credere? vultis hoc? parati estis mecum subire?

c *Calicem quidem quem ego bibo.*] Præsens pro futuro, ad rei certitudinem significandam. promittit id quod ipse communicaturus sit iis qui se sequẽtur, & quod omnibus optare expediat.

d *Sed quibus paratũ est.*] à patre meo, vt Matthæus exponit. Nãque ea quæ pertinẽt ad electiones ministeriorum, vt non necessaria omnibus: ita neque communia omnibus sunt, sed iis tantùm tribuuntur, qui ex diuino consilio ad eam rem comparantur.

e *Indignari de Iacobo & Iohanne.*] quòd cæteris præferri præesseque studerent.

f *Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis.*] Ideo indignamini, quòd existimetis magistratũ in populo meo ambitione, potentia, atque imperio in cæteros vsurum, vt apud gentes fit. Sed si rationem meam intellexeritis, facile credetis alius magistratũ, qui neglectione suorum commodorũ, & alienorum cura & studio à me est definiendus.

g *Et plurima multitudine.*] qui omnes testes fuerunt miraculi mox narrãdi.

h *Filius Timæi.*] notissimus paterni nominis appellatione: nam *Bartimæus* idem est quod *filius Timæi*: & notissimus etiam non solùm Iericho ciuibus, sed cunctis illam viam, ad quam mendicabat, frequentantibus.

vt taceret. At ille multò magis clamabat,
Fili Dauid, miserere mei. 49 Et stans Ie-
sus præcepit illum vocari. Et vocant cæ-
cum dicentes ei, Animęquior esto, surge,

i *Proiecto vestimento suo.*] Signum fidei, & magnæ conceptæ spei.

vocat te. 50 Qui [i] proiecto vestimento
suo exiliés, venit ad eum. 51 Et respon-
dens Iesus, dixit illi, Quid tibi vis faciã?

k *Rabboni vt videam.*] Nihil hæsitauit in fide, quamuis magnam rem, & natura impossibilem, peteret.

l *Et sequebatur eum in via.*] Euidens signum recepti visus.

Cęcus autem dixit ei, [k] Rabbóni vt videã.
52 Iesus autem ait illi, Vade, fides tua te
saluum fecit. Et confestim vidit, [l] & se-
quebatur eum in via.

CAP. XI.

ET cùm appropinquarent Ierosolymę Mat.21.a.1. Luc.19.c.19.
& Bethaniæ ad montem Oliuarum, A
mittit duos ex discipulis suis, 2 & ait il-
lis, Ite in castellum quod contra vos est.

a *Et statim introeuntes.*] Absentes res Iesu Christo præsentes sunt & conspectæ, nec non & futuri rerum exitus præuisi, qui paulo inferius dicit, *Et continuo illum dimittet huc.* introeuntes in castellum in ipso introitu castelli ad primas domus.

b *Super quem nemo hominũ adhuc sedit.*] Indomitum pullum significat, eadem significatione qua Isaias dixit, Filium asinæ. Fuit autem miraculi genus, à pullo indomito sessorem fuisse prima vice vectum, sine recalcitratione: & tamen magna insania laborasse populum Iudaicum, qui noluerit regem suum suscipere. Sensisse videtur pullus vitturem Iesu, suo modo agnoscendi, melius quã populus agnouerit.

[a] & statim introeuntes illuc, inuenietis
pullum ligatum, [b] super quem nemo ad-
huc hominum sedit: soluite illum, & ad-
ducite. 3 Et si quis vobis dixerit, Quid
facitis? dicite quia Domino necessarius
est: & continuò illum dimittet huc.
4 Et abeũtes inuenerunt pullum ligatum
ante ianuam foris in biuio: & soluunt
eum. 5 Et quidam de illic stantibus [u] di- [u] dicebat usq.
cebant illis, Quid facitis soluentes pul-
lum? 6 Qui dixerunt eis sicut præcepe-
rat illis Iesus: & dimiserunt eis. 7 Et du- Ioh.12.b.14.
xerunt pullum ad Iesum: & imponũt illi
vestimenta sua, & sedit super eum.

c *Multi vestimenta sua.*] Ceremonia erat eorum, qui regem aliquẽ susciperent. Ramorum stramen, publicam lætitiam, & festum diem significabat, more antiquo. nam per dies expiationum & tabernaculorum festo, singuli ramos myrthi, salicis, palmæque cum citro gestabant, salutis auctoré Deum huiusmodi voce HOSIAGNA appellantes: vt est in lib. Misnaioth & Aruch.

8 [c] Multi autẽ vestimenta sua strauerunt
in via: alij autem frondes cædebant de

arboribus,

arboribus, & sternebánt in via. [9] Et qui
B præibant & qui sequebantur clamabát,
Mat.21.a.9. Luc.19.f.38. dicentes, [a] Hosanna, Benedictus qui ve-
Psa.117.d.24 Mat.21.a.10 nit in nomine Domini. [10] benedictum
Luc.19.f.45 quod venit regnum patris nostri Dauid,
Hosanna in excelsis. [11] Et introiuit Ie-
rosolymam in templum: [b] & circunspe-
ctis omnibus, cùm iam vespera esset ho-
ra, [c] exiit in Bethaniam cum duodecim.
[12] [d] Et alia die cùm exirent à Bethania,
Mat.21.b.19 esuriit. [13] Cumque vidisset à longè fi-
cum habentem folia, vênit siquid fortè
inueniret in ea. Et cùm venisset ad eam,
nihil inuênit præter folia. [e] nō enim erat
tempus ficorum. [14] Et respondens di-
xit ei, Iam non amplius in æternum ex
te fructum quisquam manducet. Et au-
diebant discipuli eius. [15] Et veniunt Ie-
C rosolymam. [f] Et cùm introisset in tem-
plum, cœpit eiicere vendentes & emen-
tes in templo, & mensas numulariorum,
& cathedras vendentium columbas e-
uertit. [16] & non sinebat vt quisquam
transferret vas per templum: [17] & doce-
Isa.56.b.7. bat, dicens eis, Nónne scriptū est, Quia
domus mea, domus orationis vocabitur
Iere.7.b.11. omnibus gentibus? Vos autem fecistis
eam speluncā latronum. [18] Quo audito,
V principes

a *Hosanna* ὡσαννά] Gratulantiū Deo vox, & diuinam virtutem agnoscentium, eamque in se certam perpetuámq; postulantium. Significat autem vox Latinè ex verbo reddita, *Saluifica*: hoc est, effice iam illam salutem, quam expectamus à te promissam idque effice prospera promotione eius qui venit in nomine tuo. Prosperum item faustum fœlixque sit regnum Dauid patris nostri, nobis iam breui instaurādum; idque benedictum, id est, maximè auctum & cumulatum, vtpote non terrenum & temporale, vt illud prius, sed spirituale & cæleste, immissa cælitus salute & liberatione. Hoc est quod subiungitur, *Hosanna in excelsis*. Hæc communis omnium oratio prophetica quædam acclamatio fuit, ex consilio instinctuque Dei in illis hominibus nata, qui viderant virtutes Christi, vt hoc pacto cognosceretur Iesus rex publicè salutatus, vt fuerat promissus. Hac pompa conspicuus Iesus Ierosolymam in templū introiuit.

b *Et circunspectis omnibus.*] Eiectis vendentibus & ementibus, atque sacrorū sanctitate asserta ab ipso tanquam rege regiaque auctoritate perfuncto: curatis etiam multis, qui variis languoribus laborabant.

c *Exiit in Bethaniā cum duodecim.*] Non enim, quanquam rex declaratus esset, aut vrbem occupare, aut populum ad opes copiasve comparandas congregare, aut aliàs ciuibus onerosus esse voluit; vt qui non terrena sibi, sed cælestia populo suo quæreret. Ideò cum duodecim tantùm exiit, iisque laboris sui administris, & pauperibus. nec quemquam reliquit in vrbe, qui ad ciuium aliquorum animos mouendos, aut aliquid ambitiosè agendum, relictus esse videri posset.

d *Et alia die cum exiret à Bethania, esuriit.*] Hoc argumento intelligimus illum illam noctem incœnatum, imò ieiunū omnino peregisse precibus fundendis, & regni cælestis rebus Patri commendandis intentum penitus: eius enim actionis causa locum illum à tumultu & strepitu semotum repetierat.

Cùm Iesus esurit corpore, esurit magis spiritu humanam salutē. Ita cùm sitit apud Sichem, Iohan c.6.

e *Non enim erat tempus ficorum.*] Hac parenthesi apertè significauit Euangelista, sententiam à Iesu non tam ipsius ficus, quàm significationis causa fuisse latam. Nam naturali illi ficui non erat opportunum tempus ferendi fructum maturum. sed populo Iudæorum, quem ficus significabat, iam diu expectato, & variis modis & curationibus culto oportunum vel illud iam tempus erat fructus faciendi. Itaque significationis causa in populi ipsius admonitionem, & certissimum diuini iudicij testimonium, illa sententia in ficum arborem fuit pronuntiata: & magno futuræ in populum Iudaicum maledictionis prodigio statim executione subsequente confirmata.

f *Et cum introisset in templum.*] Redit Euangelista ad expositionem eorum, quæ pridie acta fuerāt, de quibus breuiter scripserat, dicens, *Et circumspectis omnibus*: ea nunc narrat, vt connectat cum narratione eorum quæ subiunguntur.

[a] principes ſacerdotum & Scribæ quære-
bant quomodo eum perderent. timebãt
enim eum: quoniam vniuerſa turba ad-
mirabatur ſuper doctrina eius. 19 [b] Et cũ
veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciui-
tate. 20 Et cùm manè tranſirent, [c] vide- Mat.21.b.19
runt ficum aridam factam à radicibus.
21 Et recordatus Petrus, dixit ei, Rab-
bi, ecce ficus, cui maledixiſti, aruit.
22 Et reſpondẽs Ieſus ait illis, [d] Habete fi-
dem Dei. 23 amen dico vobis, quia qui-
cunque dixerit huic monti, Tollere &
mittere in mare, & non hæſitauerit in
corde ſuo, ſed crediderit quia quodcun-
que dixerit, fiat: fiet ei. 24 [e] Propterea di- Mat.7.a.7.
co vobis, omnia quæcunque orantes pe- & 21.b.22.
titis, credite quia accipietis, & euenient Luc 11.b.9.
vobis. 25 [f] Et cùm ſtabitis ad orandum, Mat 6.b.14 & 18.d.35.
dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquẽ:
vt & pater veſter qui in cælis eſt, dimit-
tat vobis peccata veſtra. 26 Quòd ſi vos
non dimiſeritis, nec pater veſter qui in
cælis eſt, dimittet vobis peccata veſtra.
27 [g] Et veniunt rurſus Ieroſolymam. [h] Et Mat.21.b.23
cùm ambularet in templo, accedunt ad Luc.20.a.1.
eum [i] ſummi ſacerdotes, & Scribæ & ſe-
niores, 28 & dicunt ei, [k] In qua poteſtate
hæc facis? & quis dedit tibi hanc pote-
ſtatem vt iſta facias? 29 Ieſus autem re-
ſpondens

a *Principes ſacerdotum & Scribæ.*] Vtrorum que enim res agebatur in diſcrimen, imminutionisque periculum ſubibat; Sacerdotum, qui ex illa negotiatione in templis non exiguum commodum capiebant pecuniæ & temporalium rerum, Scribarum, qui quod eiuſmodi pietatis cultum præter cætera prædicarent & docerent, in magna doctrinæ æſtimatione apud ſacerdotes erant, & apud populum doctiſſimi & pientiſſimi haberi ſolebant. Hæc autem alterius partis commoditas, alterius etiam gloria per Ieſu doctrinæ præſtantiam ſuperata, iam inclinabatur.

b *Et cum veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate.*] uidẽ cõſiliis & cauſis, propter quas pridie & aliàs egreſſus erat.

c *Viderunt ficum aridam factam a radic.*] quod nec æſtu, nec frigore, nec ictu effici tam breui tempore potuit, ſed diuina tandem ſententia.

d *Habete fidem Dei.*] fidem illam, quæ à Deo in membris viuis corporis Chriſti myſtici efficitur. hæc adeò efficax eſt, vt quicunque ea inſtructus, *dixerit huic monti*, &c.

e *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis.*] Hac monitione docet Ieſus oportere credentes à Deo impetrare contentis precibus atque ſtudiis, fidem illam præſtantiſſimam Dei fidem dictam.

f *Et cum ſtabitis ad orandum.*] Eos alloquitur qui fidem Dei nondum habẽt, ad eam tamen ſtudio omni pietatis ac precationum contendunt obtinẽdam à Deo. nam qui fidem Dei habẽt, cùm charitatem perfectã Dei in ſe habeant, nihil malæ mentis, nihil odij aduerſus aliquem conſeruant; quin omnibus dimittunt, condonant, bene volunt, rectè precantur, etiam infeſtiſſimis erga ſe. Huius rei exemplum Stephanus aperiſſimum exhibuit.

g *Et veniunt rurſus Ieroſolymam.*] Igitur veniunt rurſus Ieroſolymam: redit auctor ad narrationis ſeriem, quam intercœperat ex illo loco, *Et cum introiſſet in templum*, &c. Itaque hoc, *Veniunt rurſus Ieroſolymam*, idem nobis interpretibus eſt cum illo ſuperiori, *Et veniunt Ieroſolymam.*

h *Et cum ambularet in templo.*] docens & euangelizans: cùm tamen non dediſſet nomẽ in aliquã ex familiis diſciplinæ Scribarum, quibus tandem videbatur tunc licere doctores populo ſeſe exhibere.

i *Summi ſacerdotes & Scribæ & ſeniores.*] Totum concilium ſimul, quorum coniuncta malitia & calliditas, Ieſu ſimpliciſſima ſapientia fuit ſuperata.

k *In qua poteſtate hæc facis?*] Qua auctoritate præditus es. vt hoc munere docendi fungaris? quo nomine aut titulo miniſterij vteris? & ſi vteris, vnde habes? quo auctore obtines iſtud munus? Ideo itaque interrogant.

ſpondẽs ait illis, [l] Interrogabo vos & ego
vnum verbum, & reſpondete mihi: &
dicam vobis in qua poteſtate hæc faciã.
10 [m] Baptiſmus Iohannis, de cælo erat, an
ex hominibus? Reſpondete mihi. 11 At
illi cogitabant ſecum, dicentes, [n] Si dixe-
rimus, De cælo; dicet, Quare ergo non
crediditis ei? 12 [o] Si dixerimus, Ex ho-
[*] timemus Ma. q. 1. minibus, [*] timebant populum. [p] omnes
enim habebant Iohãnem quia verè pro-
pheta eſſet. 13 Et reſpondentes dicunt
Ieſu, Neſcimus. Et reſpondens Ieſus ait
illis, Neque ego dico vobis in qua pote-
ſtate hæc faciam.

CAP. XII.

Mat. 21. d. 33 Luc. 20. b. 9 Iſaie 5. a. 1. Iere. 2. d. 21. ET [a] cœpit illis in parabolis loqui, [b] Vi-
neam paſtinauit homo, & circunde-
A dit ſepem, & fodit lacum, & ædificauit
turrim, & locauit eam agricolis: & pere-
grè profectus eſt. 2 Et miſit ad agrico-
las in tempore ſeruum, [c] vt ab agricolis
acciperet de fructu vineæ. 3 Qui appre-
henſum eum ceciderunt: & dimiſerunt
vacuum. 4 Et iterum miſit ad illos aliũ
ſeruum: & illum in capite vulnerauerũt,
& contumeliis affecerunt. 5 Et rurſum
alium miſit, & illum occiderunt: & plu-
res alios; quoſdam cædentes, alios verò
occidentes. 6 Adhuc ergo vnum habens
filium chariſſimum: & illum miſit ad eos
nouiſſimum, dicens, Quia reuerebuntur
filium meum. 7 Coloni autem dixerunt

l *Interrogabo vos & ego vnum verbum.*] A vobis duo interrogatus, reſpondebo libenter, ſi vnum prius tantùm audiam.

m *Baptiſmus Iohannis.*] Duo etiam fuerunt in Iohanne, munus, & auctoritas: munus fuit Baptiſtæ, cum prædicatione pœnitentiæ, & initij Euangelij. hoc ipſe de ſe profeſſus eſt, Ego, inquit, baptizo. Habuit igitur baptiſtæ nomen & miniſterium: hoc non oportet interrogare; nam palam omnibus eſt illum ſic fuiſſe vocatum, etiam inimicis illius. Ille igitur baptizabat & prædicabat, hoc negari non poteſt: ſed illud munus, vnde fuerit ipſi creditum, à vobis indicari cupio. tunc dicam vobis qua auctoritate ego fungar hoc officio, non baptiſtæ, & concionatoris, vt ille, ſed concionatoris, id eſt, prædicatoris Euangelij.

n *Si dixerimus, De cælo.*] hoc eſt, Deo auctore & confirmatore illum fuiſſe Baptiſtam.

o *Si dixerimus, Ex hominibus.*] hoc eſt, à Concilio, vel à Sacerdotum collegio, vel à Scribarum ſcholis fuiſſe ad id munus legatum & inſtructum.

p *Omnes enim habebant Iohannem quia verè propheta eſſet.*] Et verus propheta non petit auctoritatem ſibi ab hominibus, ſed fidem legationibus ſuis adhiberi.

CAP. XII.

a *Et cœpit illis in parabolis loqui*] vt imprudentes caperentur ſuo ipſorum iudicio, ex quibus vna eademque grauiſſima à Marco narratur hoc in loco.

b *Vineam paſtinauit*] Lege elucidationes in Matthæum, cap. 21.

c *Vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ.*] Cultum, honorem, tributumque ſpirituale ſibi debitum, quandoquidem illi hoc pacto admiſſi fuerant ad vineam, vt præeſſent, inſtarentque operi & culturæ vineæ, à qua Dominus fructum ſibi iure debitum exigeret opportunè.

ad inuicem, Hic est hæres: venite, occi-
damus eum: [a] & nostra erit hæreditas.
8 Et apprehẽdentes eum, [b] occiderunt: &
eiecerunt extra vineam. 9 Quid ergo fa-
ciet dominus vineæ? [c] Veniet, & perdet
colonos: & dabit vineam aliis. 10 Nec
scripturam hanc legistis, Lapidem quem Psa.117.d.22. Isa.28.d.16. Act.4.b.11. Rom.9.g.33. 1 Pet.2.a.6. Mat.21.d.42
reprobauerunt ædificantes, hic factus
est in caput anguli, 11 A Domino fa-
ctum est istud, & est mirabile in oculis
nostris? 12 Et quærebant eum tenere:
& timuerunt turbam. cognouerũt enim
quoniam ad eos parabolam hãc dixerit.
Et relicto eo abierunt. 13 [d] Et mittunt ad Mat.22.b.15. Luc.20.d.20.
eum quosdam ex Pharisæis & Herodia-
nis: vt eum caperent in verbo. 14 Qui
venientes dicũt ei, Magister, scimus quia B
verax es, & non curas quenquam: [e] nec
enim vides in faciem hominum, [f] sed in
veritate viam Dei doces. [g] licet dari tri-
butum Cæsari: an non dabimus? 15 Qui
sciens versutiam illorum, ait illis, Quid
me tentatis? afferte mihi denarium vt vi-
deam. 16 At illi attulerunt ei. Et ait illis,
[h] Cuius est imago hæc, & inscriptio? Di-
cunt ei, Cæsaris. 17 Respondens autem
Iesus, dixit illis, [i] Reddite igitur quæ sunt Rom.13.b.7.
Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.
Et mirabantur super eo. 18 Et venerunt Mat.22.c.23 Luc.20.d.27
ad eum [k] Sadducæi, qui dicunt resurre-
ctionẽ non esse: & interrogabãt eum di-
cẽtes, Magister, 19 Moyses nobis scripsit,
vt si

a *Et nostra erit hæreditas.*] Occiso hærede, negligetur à domino: curabitur à nobis tantùm ad nostrum vsum.

b *Occiderunt & eiecerunt.*] ὕστερον πρότερον, prius eiecerunt, tradentes gentibus, & eiectum occidi curauerunt magno atque contento studio, quoad re ipsa occiderunt.

c *Veniet, &c.*] Sententia est in agricolas lata, ex ipsorum responsione, quibus parabola proponebatur. Ij enim indignissimum facinus arbitrati sunt, quod illo exemplo contineretur, cùm longè grauius ab ipsis admitteretur scelus, collatis exempli & rei ipsius significatæ partibus & circunstantiis.

d *Et mittunt ad eum.*] vt eum turbæ ac populo inuisum redderent. nam vulgus rerum temporalium causa facilè mouetur. tum etiã vt Herodi Herodianisque testibus apud Pharisæos, atque adeò ipsum Cæsarẽ deferre eum possent, vt legum publicarum violatorem, imperijque hostem.

e *Nec enim vides in faciem hominum.*] Nullius gratia aut odio duceris, aut metu moueris.

f *Sed in veritate viã Dei doces.*] Doctrinam quæ ad Dei cultum rectè instituta sit, liberè & apertè docet.

g *Licet dari tributũ Cæsari, an non.*] Salua, inquit, libertatis nostræ dignitate atque integritate religionis, qua prohibemur communicare cum gentibus & profanis, licebit exoluere Cæsari tributum, idque eo modo quo cæteræ gentes consueuerunt, cusis numismatis cum imagine? an non licet hoc facere. Neque tantummodo de iure te rogamus, sed cõsulimus etiam, an suadeas dandum vel negandum tributum. Itaque non solùm sententiæ, sed consilij etiam auctorẽ eum esse volebant, vt in grauius crimen detruderent.

h *Cuius est imago hæc.*] Mos antiquis fuit argentum tributi nomine reddẽdum principum imagine & inscriptione signare, ad gratiam captandam.

i *Reddite igitur quæ sunt Cæsaris.*] Argẽtum incisum, & Cæsari iam publicè signatum atque inscriptum, si Cæsari reddatur, impedimento non est quominus animus Dei imagine insignitus, Deo reddatur. à vobis, præter pecuniã debitam principibus publicæ administrationis causa, nihil postulat Cæsar. Deus pium animum, & religionis cultum postulat; quem Cæsar huiusmodi tributis exigendis non impedit.

k *Sadducæi.*] Discipuli Sadoc cuiusdam, qui negabat retributionem bonorum & malorum, & ex consequẽti resurrectionẽ. De hac secta aliàs plura dicemus. Admittebant autem legem, tanquã à Deo datã per Mosem, publicæ societatis & rei conseruãdę causa.

Deu.25.a.5 vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimi-
serit vxorem, & filios non reliquerit, ac-
cipiat frater eius vxorem ipsius, & resu-
scitet semen fratri suo. 20 Septem ergo
fratres erant: & primus accepit vxorem,
& mortuus est non relicto semine. 21 Et
secundus accepit eam, & mortuus est: &
nec iste reliquit semen. Et tertius simili-
Mt. c. ter. 22 Et acceperunt eam ‾similiter' se-
ptem: & non reliquerunt semen. Nouis-
sima omnium defuncta est & mulier.
23 In resurrectione ergo cùm resurrexe-
rint, cuius de his erit vxor? septem enim
habuerunt eam vxorem. 24 Et respon-
C dens Iesus, ait illis, Nónne ideo erratis,
non scientes scripturas, neque virtutem
Dei? 25 Cùm enim à mortuis resurre-
xerint, neque nubent, neque nubentur,
* Dei o. [a] sed sunt sicut angeli * in cælis. 26 De
mortuis autem quòd resurgant, non le-
gistis in libro Moysi, super rubum quo-
Exod.3.b.6. Mt.22.d.32 Luc 20.f.37 modo dixerit illi Deus, inquiens, Ego
sum [b] Deus Abraham, & Deus Isaac, &
Deus Iacob? 27 [c] Non est Deus mortuo-
rum, sed viuorum. Vos ergo multum er-
ratis. 28 Et accessit vnus de Scribis qui
audierat illos conquirentes, & [d] videns
quoniam bene illis responderit, interro-

a *Sed sunt sicut angeli in cælis.*] Ex Dei virtute efficiuntur perennes, spirituales, neque generationis ad sobolé propagandam, neque mutui auxilij ad vitæ curas ferendas, indigentes; sed vnusquisque sibi sufficiés est in Deo ipso, à quo resuscitatus est vnusquisque, planè ac plenè beatus. Hoc ex Dei virtute probari potest, qui ex nihilo angelos creauit, in illaque beatitudine suos confirmauit, cùm possent tamé beati non esse, vt quidam ex illa natura nó fuerunt, sua ipsorum culpa. Idé etiam potest ex hac huius vitæ imperfectione, homines ad eum perfectionis gradum traducere, quæ matrimonio non indigeat: quandoquidem nuptiæ propter sobolem procreandam præcipuè inuentæ sunt & institutæ. qua sobole illi non indigebunt qui resurrexerint: vnusquisque enim in suo ordine perfectus erit. Facilius autem est ex imperfecto, quàm ex nihilo, perfectum reddere. Igitur qui ex nihilo potuit, & fecit; ex imperfecto etiam potest, & faciet perfectum.

b *Deus Abraham.*] Nomen Dei Hebraicum, quo se illo loco Deus appellat, est אהיה in forma futuri, quod perpetuitatem significat, vt iam aliàs sæpè docuimus. Igitur cùm se in perpetuum Deum Abraham, Isaac & Iacob esse affirmet Deus; necesse est Abraham, Isaac & Iacob in perpetuum fore. aliàs Deus cariturus esset re illa, quamobrem eum titulum sibi adscribit perpetuum.

c *Non est Deus mortuorum.*] Nam Deus vita est: sed quid vitæ cum morte? Deinde illud nomen אהיה, significat esse perfectissimum & æternum. Esse, cum non esse, non conuenit vllo modo: sed mortui si non resurgerent, ex eo fieret quòd non essent iam omnino: Deus autem sibi adscribit mortuos illos: ergo illi Deo ipsi sunt. quòd si sunt, resurgere igitur poterunt ex virtute Dei. Nã resurrectio dicitur de iis, qui cùm fuerint, ceciderunt, & erigi possunt; non de iis qui nusquam sunt. Igitur Abraham, Isaac & Iacob sunt Deo, nó tantùm anima, sed corpore etiã. nam anima non dicitur Abraham, sed anima cum corpore simul. Quòd si quis dicat satis esse, igitur Abraham, Isaac & Iacob Deo viuere, & si cæteris nunquam viuant aut reuiuiscant: Respódemus testimonium illud diuinum oportere certissimum esse hominibus, apud quos datum affirmatumque fuit, *Ego sum Deus Abraham*, &c. Non potest autem illis esse certissimum, nisi conspiciantur Abraham & cæteri, viuentes cum Deo suo. Consequitur ergo illos exstituros aliquando, & mansuros cum Deo, coràm iis apud quos Deus huiusmodi titulum sibi adscripsit. Igitur multum errant, qui ex virtute Dei & scripturis, rerum cognoscendarum, & sacrorum mysteriorum veritatem non inquirunt.

d *Videns quoniam bene illis responderit.*] Ex sapientissimo illo responso apertè intellexit illum non modò scripturas optimè intelligere, sed rerum cognitione & iudicio plurimum posse, vtpote qui tam aptè, tam propriè ex diuinæ virtutis contemplatione, de Angelorum beatitudine, de hominum natura in hac vita & præstantia post resurrectionem differuerit.

ista fient? & quod signum erit quando
hæc omnia incipient consummari?
5 Et respondens Iesus, cœpit dicere illis,
[a]Videte, ne quis vos seducat. 6 multi *Eph.5.b.6. 2 Thess.2.a.4*
enim venient [b]in nomine meo, dicentes
quia ego sum: & multos seducent.
7 [c]Cùm audieritis autem bella & opinio-
nes bellorũ, ne timueritis. oportet enim
hæc fieri: sed nondum finis. 8 Exurget B
enim gens contra gentem,& regnum su-
per regnum: & erunt terræmotus per lo-
ca, & fames. Initium dolorum, hæc.
9 [d]Videte autem vosmetipsos. Tradent
enim vos in conciliis,& in synagogis va-
pulabitis, & ante præsides & reges stabi-
tis propter me, [e]in testimonium illis.
10 [f]Et in omnes gentes primùm oportet
prædicari Euangelium. 11 Et cùm du- *Mat.10.b.19. Luc.12.b.11. & 21.c.14.*
xerint vos tradentes, nolite præcogitare
quid loquamini: [g]sed quod datum vobis
fuerit in illa hora,id loquimini. nõ enim
vos estis loquentes: sed Spiritus sanctus.
12 Tradet autem frater fratrem in mortẽ,
& pater filium: & consurgent filij in pa-
rentes,& morte afficient eos. 13 [h]Et eri-
tis odio omnibus, propter nomẽ meum.
Qui autem sustinuerit in finem, hic sal-
uus erit. 14 [i]Cùm autem videritis abo- *Dan.9.g.27*
minationem desolationis, stantem, vbi *Mat.24.b.16 Luc.21.d.21*
non debet (qui legit, intelligat) tunc qui
in Iudæa sunt, fugiãt in mõtes: 15 & qui
super tectum, ne descendat in domum,
nec

a *Videte ne quis vos seducat.*] significationibus vel argumentis aduectus nec.
b *In nomine meo*] nõ auctoritate mea, sed nominis mei falsa vsurpatione.
c *Cùm audieritis autem bella, &c. nõdum finis.*] Hierosolymitanarũ rerum, & excidij Iudaici.
d *Videte autem vosmetipsos.*] Quo tempore hæc videritis geri, nondum est finis Iudaicarum rerum; sed eodem tempore vos maximis laboribus exercebimini, quos prædictos vobis volo.
e *In testimonium illis.*] Iudæis maximè & Gẽtibus etiam, quibus testabimini meam veritatem & virtutem, minabiminique prædicentes iram vltionẽq; diuinam, me recipere nolentibus.
f *Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium.*] quod ex Iudæorum gente allatum in omnes nationes annuntiabit magnam Dei virtutem & misericordiã erga eos qui crediderint & susceperint. magnam item iram & vltionẽ in eos qui repulerint: id quod mox futuro Iudæorum casu confirmabitur.
g *Sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini.*] Namque Dei consilium est, vt Euangelium prædicetur: idq̃ue per Spiritum sanctum à vobis fiat. erit autem varius modus prædicandi, pro ratione loci, temporis ac personarum. hæc ab hominibus præcaueri & præmuniri satis commodè non possunt. Illud autem erit mirandum & planè diuinum, quòd è re nata vobis sermo suppeditetur sapientiæ plenus: & quocunque modo excipiamini, eodem illo modo nascatur occasio & commoditas nominis mei prædicandi, & Euangelij annuntiandi.
h *Et eritis odio omnibus hominibus.*] Tanta rabie tantoq̃ue furore aget satã homines, vt à me abalienatos perdat, vt futuri sitis odio omnibus hominibus, qui humana sapiunt; nullam aliam ob causam, nullam ob culpam vestrã, nullam ob suspicionem vel auaritiæ, vel ambitionis, vel alterius incommoditatis orbi per vos allatæ; sed quòd nomen meum annũtietis. Vos autem nulla alia re, quàm tolerantia firmitudineq̃ue vos ipsos armabitis. hoc enim pacto & multa pericula viui superabitis, eademq̃ue difficillima: & tãdem non cedentes, non succumbẽtes euadetis, vsque ad præfixum vobis vitæ huius mortalis terminum, quo nihilominus aliàs morituri, & vitam hanc & labores absoluentes, salutis æternæ compotes, ab omni periculo remoti, triumphabitis.
i *Cùm autem videritis.*] signum excisionis Iudaicarum rerum, iam iam proximę, erit dirutio templi, per prophanas gentes facta.

nec introeat vt tollat quid de domo sua:
C 16 & qui in agro erit, non reuertatur
retrò, tollere vestimentum suum.
17 Væ autem prægnantibus & nutrien-
tibus in illis diebus. 18 Orate verò vt
hyeme non fiant. 19 Erunt enim dies illi
tribulationes tales, quales non fuerunt
[a] ab initio creaturæ quam condidit Deus
vsque nunc, neque fient. 20 Et nisi bre-
uiasset Dominus dies, non fuisset salua
omnis caro: [b] sed propter electos quos ele-
Mat.24.d.26 git, breuiauit dies. 21 [c] Et tunc si quis
Luc.13.b.8. vobis dixerit, Ecce, hîc est Christus, ecce
illic: ne credideritis. 22 Exurgent enim
pseudochristi & pseudoprophetæ: & da-
bunt signa & portenta ad seducendos, si
fieri potest, etiam electos. 23 [d] Vos er-
go videte, ecce prædixi vobis omnia.
Ezec.12.b.7 24 [e] Sed in illis diebus post tribulationem
Isa.13.b.10 illam sol contenebrabitur, & luna non
Ioel.2.c.10. & 31.c.13. c.15. dabit splendorem suum, 25 & stellæ cæ-
li erunt decidentes, & virtutes quæ in
cælis sunt, mouebuntur. 26 Et [f] tunc
videbunt filium hominis venientem in
nubibus, cum virtute multa & gloria.
Mat.24.c.31 27 Et tunc mittet angelos suos, & con-
gregabit electos suos à quatuor ventis, à
summo terræ vsque ad summum cæli.
D 28 A ficu autem discite parabolam. Cùm
iam ramus eius tener fuerit, & nata fue-
rint folia: cognoscitis quia in proximo
sit æstas.

a *Ab initio creaturæ.*] ab initio mundi à Deo creati.

b *Sed propter electos.*] vt electi à Deo ad regnum tum accipiẽdum, tum annuntiandum seruentur. Erunt autem electi, quotquot audientes Euangelio credent & obtemperabunt: quotquot, inquam, vocati ad nuptias, venire non recusarint; venientesque nuptiali veste ornati fuerint.

c *Et tunc si quis vobis dixerit.*] Hoc nõ ad Apostolos tantùm, sed ad omnes Christi veros cultores pertinet. Nam post Ierosolymitanum excidium, mysterium iniquitatis operari cœpit studiosissimè, & Christi doctrina simplicissima per seductores homines, suorumque commodorũ amatores, turbari, contaminari, & obscurari, variis admixtis mendaciis, erroribus & hæresibus: & nonnunquam signis editis, Deo permittente, in vltionem eorum qui charitatem veritatis non receperunt.

d *Vos ergo videte.*] Nemo excusare potest ignorantiam, nemo sibi non prædictum fuisse causari. namque à me non solùm præsentia, sed futura omnia distinctissimè & disertissimè prædicta sunt, vt cognoscatis quomodo distinguendæ & cognoscẽdæ sint doctrinæ, quatenus signis fides adhibenda.

e *Sed in illis diebus.*] Ad tertiam interrogationem hæc referenda sunt, videlicet, *Quando hæc omnia incipient consummari?* in illis diebus post tribulationem illam Ierosolymitanam: neque enim illa & consummatio omnium simul erunt, sed longè altera res alterã præcedet: posterior verò sua etiam signa habebit, sicut & prior.

f *Tunc videbunt.*] De secundo aduentu Christi oratio hæc differit, qui incipiet post magnas totius orbis commotiones, quas non tantùm naturales, sed mysticas interpretamur, Solis, Lunæ, stellarum, & virtutũ. Aduentus autem filij hominis erit cum magnæ virtutis efficientia erga suos, & gloriæ ipsius prædicatione, vtpote aduersarios veritatis suę vincentis. *Et tunc mittet angelos*, &c.

ſit æſtas. 29 ſic & vos [g] cùm videritis hęc
fieri, ſcitote quòd in proximo ſit in oſtiis.
30 Amen dico vobis, quoniam non
tranſibit generatio hæc, donec omnia
iſta fiant. 31 [h] Cælum & terra tranſi-
bunt, verba autem mea non tranſibunt.
32 [i] De die autem illo vel hora nemo ſcit,
neque angeli in cælo, [k] neque filius: niſi Mat.24.d.44
pater. 33 Videte, vigilate, & orate. ne-
ſcitis enim quando tempus ſit. 34 Sicut
homo qui peregrè profectus reliquit do-
mum ſuam: & dedit ſeruis ſuis poteſta-
tem cuiuſque operis, & ianitori præce-
pit vt vigilet. 35 Vigilate ergo (neſcitis
enim quando dominus domus veniat:
ſerò, an media nocte, an gallicantu, an
manè) 36 ne cùm venerit repentè, in-
ueniat vos dormientes. 37 [l] Quod au-
tem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.

CAP. XIIII.

Erat autem Paſcha & Azyma poſt bi- Mat.26.a.2 Luc.22.a.1
duum: & quærebant ſummi ſacer- A
dotes & Scribæ [a] quomodo eum dolo te-
nerent & occiderent. 2 Dicebant [*] enim, [*] antem MS B.C.S.
Non in die feſto, ne fortè tumultus fie-
ret [*] populi. 3 Et [b] cùm eſſet Bethaniæ [*] in populo MS.R.B.S.
in domo Simônis leproſi, & recumbe- Mat.26.a.6 Ioh.12.a.1.
ret, venit mulier habens alabaſtrum vn-
guenti

g *Cùm videritis hæc fieri.*] quæ paulo antè dicta ſunt de motu gentium, opinionibusque bellorum, terræmotibus & fame, de traditione veſtri, &c. ſcitote Iudaicarum rerum ruinam iam imminere. Non enim excedet tota hęc res ſeculum hoc hominum viuentium, & Iudæorũ qui me vosque audierint. vtque de hac re proximè futura exiſtimare poteſtis, viſis ſignis præcedentibus, ſic exiſtimari poteſt de cæteris rebus, quas ſua etiam præcedent ſigna.

h *Cælum & terra.*] quæ videntur omnium rerum perpetuiſſima & conſtãtiſſima eſſe, tamen dictorum meorum conſtantia ſuperabuntur. idque vno exemplo obſeruate poteritis, ac de cæteris vobis promittere: ideò certiſſima expectatione euentus omnium rerum à me prædictarum, teneri vos oportet, atque in officio pietatis contineri.

i *De die autem illo vel hora.*] aduentus glorifici filij hominis, tum priuati in vnumquemque ſuorum, tum publici in mundi iudicium, nemo certam obſeruationem habet, aut tradere poteſt: conſtat enim illa ratio in voluntate Patris. Expectandus igitur eſt aduentus ille certiſſimè: ſummaque cura & diligentia agendum ſtudendumq; eſt, vt non offendamini indigni tãto Patris beneficio nullamque horam negligere expedit, vtpote neſcientibus quam Pater meus deliget.

k *Neque filius, niſi Pater.*] Neque filius ita ſcit, vt certam obſeruandamque diei & horę notam indicet vobis, quãquam ſciat ipſe ſibi. ſunt enim illa momenta & tempora in poteſtate Patris poſita. Hoc tamen certò vobis affirmare poſſum, Dominum ipſum non defuturum, quin veniat, & effecturũ in ſingulos, prout vnumquemque paratum vel imparatum offenderit.

l *Quod autem vobis dico.*] omnibus hominibus dico, idque per vos, per alios, per Eccleſiam, per miniſtros, atq; adeò per ſcriptum Euangeliũ omnibus notum eſſe cupio; ſicut in diebus Noë quando fabricabatur arca, omni orbi, omni hominum generi, futura dies Dei vltoris denuntiabatur, non tãtùm Noë familiæ. Fuerit ergo ſatis ſemel ita clarè prædixiſſe.

CAP. XIIII.

a *Quomodo eum dolo tenerent.*] Deliberabant primùm de captura ſecretò, & per dolum facienda, vt illum tenerent inſcio populo, quoad feſtum trãſiret. tunc enim minori tumultu occidi poſſe videbatur. vel ſi vi & impetu facto capiendus eſſet, id non debere fieri in die feſto, ne tumultu exorto liberari poſſet cum ipſorum pernicie. Sed ſatan, qui illius vitæ inſidiabatur, affectis iam hoc modo peſſimè illorum animis & conſiliis prauis, occaſionem illam & commoditatem obiecit ad capiendum Ieſum, occupato Iudæ animo, & ad nefariam proditionem impulſo, ex eo tempore quo Bethaniæ illud actum eſt, quod mox narratur.

b *Cùm eſſet Bethaniæ.*] quatuor ante diebus.

* pistici a μι. 6. guenti nardi "spicati' pretiosi: & fracto
alabastro, effudit super caput eius.
Mat.26.a.8 Ioh.12.a.4 4 [c] Erant autem quidam indignè ferentes
intra semetipsos, & dicentes, Vt quid
perditio ista vnguenti facta est? 5 Pote-
rat enim vnguentum istud vænundari
plus quàm trecentis denariis, & dari
pauperibus. Et fremebant in eam.
6 Iesus autem dixit, Sinite eam: quid il-
li molesti estis? [d] Bonum opus operata est
* habebitis μιq. in me. 7 semper enim pauperes "habe-
tis' vobiscum: & cùm volueritis, potestis
illis benefacere: me autem non semper
habetis. 8 Quod habuit hæc, fecit: præ-
uênit vngere corpus meum in sepultu-
ram. 9 Amen dico vobis, [e] vbicunque
prædicatum fuerit Euangelium istud in
vniuerso mundo, & quod fecit hæc, nar-
Mat.26.b.14 Luc.22.a.4. rabitur in memoriam eius. 10 [f] Et Iu-
B das Iscariotes vnus de duodecim abiit
ad summos sacerdotes, vt proderet eum
illis. 11 Qui audientes gauisi sunt: &
promiserunt ei pecuniam se daturos. Et
Mat.26.b.16 Luc.22.a.6 quærebat [g] quomodo illum opportunè
traderet. 12 Et primo die Azymorum
quando pascha immolabant, dicunt ei
discipuli, Quò vis eamus, & paremus ti-
bi vt manduces pascha? 13 Et mittit
duos ex discipulis suis, & dicit eis, Ite in
ciuitatem: & occurret vobis homo lage-
nam aquæ baiulans, sequimini eum:
14 & quocunq; introierit, dicite domino

c *Erant autem quidam*] ex discipulis, atque in iis præcipuè Iudas Iscariotes, qui facilè potuit alios in eandem sententiam & orationem impellere, specie quadam pietatis prætensa.

d *Bonum opus operata est in me.*] quæ donantur pauperibus, ideò probãtur, quia bonum opus sunt, & erga eos qui indigent officiosum: & qui huiusmodi opera faciunt, laudantur: tantum abest, vt reprehensione ac molestia afficiãtur & tamen vos huic molesti estis, quæ debitum mortuis etiam pauperibus ex consuetudine officium erga me fecerit, præueniens vngere corpus meum in sepulturam, quam propediem subibo, cùm illa non possit vti tanta commoditate atque nunc.

e *Vbicunque prædicatum fuerit Euãgelium istud.*] mortis, sepulturæ, ac resurrectionis meæ, narrabitur & laudabitur hoc officium factum ab hac fœmina, tanquã præuidente saltem præueniente sepulturæ meæ tempus. Vos, cùm volueritis, potestis pauperibus benefacere. hæc non semper cùm voluerit, poterit mihi, aut non habebit commoditatem vt benefaciat. nũc opportunè nacta officium facit.

f *Et Iudas Iscariotes*] Quanquam alij repressi fuerint oratione Iesu, tamen ille qui sua interesse putabat, ne perderet partem illius pretij, quemadmodum loculos habens, solitus erat sibi nummorum partem aliquam fraude & furto vsurpare; abiit ad summos sacerdotes, tunc temporis de capiendo Iesu deliberantes. qui audientes, gauisi sunt, reperta ratione illum capiendi sine strepitu ac tumultu.

g *Quomodo illum opportunè traderet.*] Temporis & loci opportunitatem captabat, vt illum traderet, ipse incolumis, composque pecuniæ fieret.

domus quia magiſter dicit, Vbi eſt refe-
ctio mea, vbi paſcha cum diſcipulis meis
manducem? 15 Et ipſe vobis demon-
ſtrabit cœnaculum grande, ſtratum: &
illic parate nobis. 16 Et abierunt diſ-
cipuli eius, & venerunt in ciuitatem: [a] &
inuenerunt ſicut dixerat illis, & [b] para-
uerunt paſcha. 17 Veſpere autem facto, Mat.16.b.20 Luc.22.b.14
venit cum duodecim. 18 [c] Et diſcum- Ioh.13.c.21 C
bentibus eis & manducantibus, ait IE-
SVS, Amen dico vobis, quia vnus ex
vobis tradet me, qui manducat mecum.
19 At illi cœperunt contriſtari & dicere
ei ſingulatim, Nunquid ego? 20 Qui ait
illis, Vnus ex duodecim [d] qui intingit Luc.22.c.21
mecum manum in catino. 21 & filius -9 MS.c.s. Pſa.40.c.10. Act.1.c.16.
quidem hominis vadit ſicut ſcriptum Mat.26.b.24
eſt de eo: væ autem homini illi per quem
filius hominis tradetur. bonum erat ei, traditur MS c.s.
ſi non eſſet natus homo ille. 22 Et man- 1 Cor.11.e.24
ducantibus illis, accepit Ieſus panem:
[e] & benedicens fregit, & dedit eis, & ait,
Sumite, hoc eſt corpus meum. 23 Et ac-
cepto calice, gratias agens dedit eis. [f] &
biberunt ex illo omnes. 24 Et ait illis,
Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti,
qui pro multis effundetur. 25 Amen effunditur MS.c.
dico vobis, quia iam non bibam [g] de quòd MSq. B.
genimine vitis vſque in diem illum cùm hoc MSq.
illud bibam [h] (nouum) in regno Dei.
26 Et [i] hymno dicto exierunt in montem
Oliuarum.

a *Et inuenerunt ſicut dixerat illis.*] vt argumentum eſſe poſſet magni alicuius conſilij, ex diuina prouidentia Ieſu ſciente & ſubeunte atque præſtante, parati & cœpti, tandémque expediendi.

b *Parauerunt Paſcha.*] Agnum illum ſolemni ritu immolandum aſſauerunt: cum cætera quoque, ad ceremoniam poſtulata, adiecerunt.

c *Et diſcumbentibus eis & manducantibus.*] Phaſe iam peracto, & cœna communi inchoata.

d *Qui intingit mecum manum.*] Vt & proditor conſcientia ſui ſceleris turbatus comperetur, & ſibi melius cōſuleret, non ſolùm prædictione & ſignificatione, ſed æterni ſupplicij minis propoſitis, à Ieſu eſt præmonitus.

e *Et benedicens fregit.*] Vt benedictio Abrahæ impleretur in eos, qui non indignè ſumerent panem illum, illiusq; ſacramenti virtutem, remque ipſam admirando modo reciperent in ſe.

f *Et biberunt ex illo omnes.*] etiam Iudas proditor: ſed ille non ſumpſit ſacramẽti fructum. indignè enim bibit.

g *De genimine vitis.*] Magnum myſterium habet hæc deſcriptio.

h *Nouum.*] Nouo modo & perfectiſſimo, cùm Eccleſiam immaculatam, ſanctam & mundam, obtulero Deo patri, in fine temporum omnium ac mundi huius.

i *Hymno dicto.*] gratulatione pro phaſe, proque communi illa cœna, & pro myſteriis in ea peractis.

Ioh. 16 d. 32. Oliuarum. 27 Et ait eis Iesus, a Omnes
- 10 MS B. scandalizabimini - in me in nocte ista:
Zach. 13. c. 7 quia scriptum est: Percutiam pastorem,
* gregis MS. eq. & dispergentur oues*. 28 Sed postquam
Inf. 16. b. 7. resurrexero, b præcedam vos in Galilæã.
29 Petrus autem ait illi, Et si omnes
* in te. B. C. scandazati fuerint*: sed non ego. 30 Et
D ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia tu
hodie in nocte hac, c priusquam gallus
vocem bis dederit, ter me es negaturus.
31 At ille d amplius loquebatur, Et si opor-
tuerit me simul commori tibi, non te
negabo. Similiter autem & omnes di-
Mat. 26. d. 36 cebant. 32 Et veniunt in prædium, cui
nomen Gethsemani. Et ait discipulis
Luc. 22. d. 40 suis, Sedete hîc donec orem. 33 Et as-
sumit Petrum & Iacobum & Iohannem
secum: & cœpit pauere & tædere.
34 Et ait illis, Tristis est anima mea vs-
que ad mortẽ: e sustinete hîc, & vigilate.
35 Et cùm processisset paululum, proci-
dit super terram: & orabat, f vt si fieri
posset, transiret ab eo hora: 36 & dixit,
Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt:
g transfer calicem hunc à me. sed non
quod ego volo, sed quod tu. 37 Et venit,
& inuenit eos dormientes. Et ait Petro,
h Simon, dormis? i non potuisti vna ho-
ra vigilare? 38 Vigilate, & orate, vt non
intretis in tentationem. k Spiritus qui-
dem promptus est, caro verò infirma.
39 Et, iterum abiens, orauit, eundem

a *Omnes scandalizabimini.*] Omnes qui me hactenus inoffensi estis secuti, nũc offensi spectaculo de me edendo, vobísque metuentes, diffugietis me relicto. Id enim ita euenire solet, sicut illo oraculo celeberrimo apud Prophetam est pronunciatum.

b *Præcedã vos in Galilæam.*] Ibi iterum ad me pastorem congregabimini, qui hac nocte dispergemini.

c *Priusquam gallus vocem bis dederit.*] Non semel, neque repentino motu aliquo, qui turbare solet aliquando constantes homines, qui homines tantùm sunt: sed ter, & spacio interiecto, & admonitus etiam semel priori galli cantu, vt manifestè arguatur magnus metus in te, qui nunc constantiã præter cæteros iactas.

d *Amplius loquebatur.*] vultu, gestu, & verbis augebat iactationem constantiæ, ἐκ περισσοῦ δ' ἔλεγε μᾶλλον.

e *Sustinete hic & vigilate.*] Expectate & attendite aliquantulum semoti, ne mea tristitia vos nimio plus turbemini, & vigilate orantes mecum.

f *Vt si fieri posset, transiret ab eo hora.*] illud tempus durissimum, in quo se omnium hominũ peccatis susceptis, & debita ipsis morte luendis, idque grauissima Dei indignatione in homines, quam ipse suo supplicio placandam subierat, illud petebat subitò prçterire, vel quam breuissimo spacio pertransire.

g *Transfer calicem.*] ne ebibam illum. nam iam nunc gustati cœptum amarissimum sentio, nedum sentiã cùm vsque ad fundum ebibiturus sim.

h *Simon, dormis?*] non appellauit *Petrum*, eo tempore quo constantiã non præstabat.

i *Non potuisti vna hora vigilare*] qui iactabas tuam fidelitatem & constantiam ad mortem vsque mecum subeundam, & tamen vnius horæ vigiliã mecum perferre non potuisti?

k *Spiritus quidem promptus est.*] Mens ipsa hominis boni, dum ratione duce de officio cogitat quid facere debeat, probè intelligens, proponit quidem & delibetat, tandéque decernit id quod decet facere ac pati. sed hominis exterioris infirmitudo ad magna vel ferenda vel sustinenda impedimẽto est, quominus spiritus ipse præstare possit id quod debere se intelligit quamobrem præter bonum propositum studium, etiam curam & diligentiam, imprimis verò preces adhiberi oportet.

ſermonem dicens. 40 Et reuerſus, de-
nuò inuenit eos dormientes (ᵃerant enim
oculi eorum grauati) & ignorabant quid
reſponderent ei. 41 Et venit tertiò, &
ait illis, ᵇDormite iam & requieſcite.
Sufficit; ᶜvênit hora: ecce, filius homi- E
nis "tradetur' in manus peccatorum. ' tradetur.' c.s.
42 ᵈSurgite, eamus. ecce, qui me "tradet', ' tradit, o.s.
prope eſt. 43 Et adhuc eo loquente,
venit Iudas Iſcariotes ᵉvnus de duode-
cim, & cum eo turba multa cum gladiis Mat.26.d.47 Luc.22.e.47
& lignis, °à ſummis ſacerdotibus & Scri- Ioh.18.a.3. ° miſſi, MS.
bis & ſenioribus. 44 Dederat autem eq.
traditor eius ſignum eis, dicens, Quem-
cunque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete
eum, & ducite cautè. 45 Et cùm ve-
niſſet, ᶠſtatim accedés ad eum, ait, °Rab- ° Aue MS. R.G.
bi. & oſculatus eſt eum. 46 At illi ma-
nus iniecerunt in eum: & tenuerũt eum.
47 Vnus autem quidam de circunſtanti-
bus educens gladium, percuſſit ſeruum
ſummi ſacerdotis: & ᵍamputauit illi au-
riculam. 48 Et reſpondens Ieſus, ʰait il-
lis, Tanquam ad latronem exiſtis cum
gladiis & lignis comprehendere me?
49 quotidie eram apud vos in templo do-
cens, & ⁱnon me tenuiſtis. Sed vt im-
pleantur ſcripturæ. 50 ᵏTunc diſcipuli Mat.26.f.56
eius relinquentes eum, omnes fugerunt.
51 ˡAdoleſcens autem quidam ſeque- F
batur

a *Erant enim oculi eorum grauati.*] præ carnis infirmitate, quæ mœrore oppreſſa erat. *& ignorabant quid reſponderent.* Adeò obruti erant triſtitia & ſomno, vt non inuenire etiam poſſent orationem, qua ſe vel defenderent vel excuſarent. Nam ſi infirmitatem carnis excuſarent, ſeipſos ſtultitiæ arguebant, qui prædicenti magiſtro magnificis verbis obſtrepuiſſent: ſi noctis horam, illa non erat intempeſta, admonitionis defectum cauſari non poterant toties excitati, & ad vigilãdum appellati.

b *Dormite iam & requieſcite.*] Iam porrò omnino dormite, & requieſcite ſecuri, quaſi nihil periculi, nihil curæ vobis reſtet. non concedentis, ſed importunam ſecuritatem exprobrantis oratio eſt. vt, Lætare iuuenis in adoleſcentia tua. Hanc eſſe ſuam ſententiam ſubiuncto verbo Ieſus declarauit, *Sufficit.*

c *Venit hora*] grauiſſima mihi, vobiſque turbationis plena.

d *Surgite, eamus*] obuiam eis eamus, ne videamur imparati, oppreſſi illorum calliditate & inſidiis. verùm vt res habet, vltrò prudens & Patri obediens, illis vltrò occurriſſe & paſſus eſſe, quæ illi in me inſanient, probari volo.

e *Vnus de duodecim.*]. quem eò ſceleris impulerat ſatan, vt præſens præſentem magiſtrum, teſtibus cõdiſcipulis, proderet, impudentiſſiméque traderet: nefando auſu inimicus amiciſſimum oſcularetur, Rabbi ſalutaret, & his modis perditiſſimorũ turbę indicaret.

f *Statim accedens ad eum.*] magna audacia & inſolentia, nil veritus tanti magiſtri dignitatem: adeò exagitatus erat à ſatan.

g *Amputauit illi auriculam.*] illi ſeruo ſummi ſacerdotis, eamque dexteram, quod non ſine magno myſterio fieri permiſit Deus.

h *Ait illis*] principibus ſacerdotum & ſenioribus.

i *Et non me tenuiſtis.*] cùm minori negotio & ſtrepitu fieri id poſſet, ſi permiſſum vobis à Deo fuiſſet: habebatis occaſionem cùm docerem, nunc nihil aduerſum vos agentem, atque adeò non docentem, me aggreſſi eſtis. Manifeſta argumenta hæc ſunt, meã doctrinam à vobis non potuiſſe impediri, quanquam id conantibus: & me nunc non veſtra virtute aut potentia comprehenſum abſolutè, ſed Dei permiſſione, qui tenebris hãc poteſtatem hac hora permiſit. Vtrumque autem cum ſcripturis planè quadrat.

k *Tunc diſcipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.*] atque ita etiam ſcripturæ hac etiam parte impletæ ſunt.

l *Adoleſcens autem quidam.*] Huius & Petri exemplo cognoſci poteſt, quatenus pertingat humana conſtantia, etiam in viris fortioribus, quæ tantùm humana eſt.

batur eum amictus sindone super nudo:
• relicta MS.C.S. & tenuerunt eum. 52 At ille "reiecta'
sindone, nudus profugit ab eis. 53 Et
Luc.22.f.54 Ioh.18.c.13 adduxerunt Iesum ad summum sacer-
dotem: & conuenerunt omnes sacerdo-
tes & Scribæ & seniores. 54 Petrus au-
tem à longe secutus est eum vsque intrò
in atrium summi sacerdotis: & sedebat
cum ministris ad ignem, & calefaciebat
se. 55 Summi verò sacerdotes & omne
Mat.26.f.59 concilium [a] quærebant aduersus Iesum
testimonium, vt eum morti traderent.
nec inueniebant. 56 Multi enim testi-
monium falsum dicebant aduersus eum:
& conuenientia testimonia non erant.
57 [b] Et quidam surgentes, falsum testi-
monium ferebant aduersus eum, dicen-
tes, 58 Quoniam nos audiuimus eum
Ioh.2.d.19. dicentem, Ego dissoluam templum hoc
• post MS.S. manu factum, & "per' triduum aliud
non manufactum, ædificabo. 59 Et
non erat conueniens testimonium illo-
rum. 60 Et exurgens summus sacerdos
in medium, interrogauit Iesum, dicens,
Non respondes quicquam ad ea quæ ti-
bi obiiciuntur ab his? 61 [c] Ille autem
tacebat, & nihil respondit. Rursum sum-
mus sacerdos interrogabat eum: & di-
• 8 MS.C.S. xit ei, [d] Tu es Christus filius " Dei' be-
nedicti? 62 Iesus autem dixit illi, [e] Ego
Mat.24.c.30 sum, [f] & videbitis filium hominis se-
• Dei o. dentem à dextris virtutis', & venientem

cum

a *Quærebant aduersus Iesum testimoniũ.*] Nullum habuerant antequam illum caperẽt. ergo captura iniquissima fuit pro ratione temporis, personarum, & causæ. *Nec inueniebant.*] etiam post capturam, cùm solent homines humanis, hoc est, suis ipsorum affectibus consulendi causa, vel prodere quæ sciunt, vel fingere quæ non viderint, vel malè interpretari quæ audierint, aduersus eum quem captum esse, vel in principum inuidiam adductũ fuisse intellexerint. ita autẽ hîc multi multa & varia dicebant: sed examinata ad testimoniorum normam non conueniebant, dum alius aliud, alioque modo diceret. Si qui simul idem affirmabant, erat planè leue & confictum, neque ad capitalem causam faciens.

b *Et quidam surgentes.*] composito inter se testimonio, & sermone præmeditato. & non erat conueniens testimonium illorum, cùm vterque seorsum examinaretur: nam amborum simul dicentium lenis fides esse debuit, ex more recepto apud Iudæos antiquos, vt docetur in libro Misnaioth, tractatu De testibus.

c *Ille autem tacebat.*] Modestiam suam obtinens antiquam, & illorum versutiam hoc modo notans.

d *Tu es Christus filius Dei benedicti?*] Esne tu vnctus ille, ille, inquam, Dei ipsius benedicti filius? Hanc emphasin habet interrogatio, continetque summam Messiæ descriptionem, iuxta veram Prophetarum ac Legis significationem; quam nõ oportuit summum sacerdotem ignorare.

e *Ego sum.*] Apertè professus est in Concilio, se non solùm doctorem euangelistamque esse magni nuntij Dei, vt hactenus publicè in concionibus & aliàs fuerat professus; sed etiam ipsum expectatum patribus & populo Messiam humanæ salutis æternæque vitæ Pontificem, regnique cælorum legitimum hæredem.

f *Et videbitis filium hominis.*] Duo manifesta signa indicat, quorum vtrouis probandus esset ipse filius Dei esse. Alterum erat manifestum testimonium, quod ab Apostolis & aliis discipulis ferendum erat, Ipsum exaltatũ sedere à dextris Dei, idq; virtute Spiritus sancti, quẽ ipse missurus erat in suos. Alterum verò aduentus secũdi publici vltimo seculi tempore, quo ipse iudicaturus est omnes homines. Itaque quicunque illum non receperint ex prioris illius signi testimonio, agnoscent tandem ex illo posteriore, & re ipsa atque periculo in seipsis facto, fateri cogentur.

cum nubibus cæli. 63 [a]Summus autem G
sacerdos scindens vestimenta sua, ait,
Quid adhuc desideramus testes?
64 Audistis blasphemiam. quid vobis
videtur? Qui omnes condemnauerunt
eum esse reum mortis. 65 [b]Et cœpe-
runt quidam conspuere eum, & velare
faciem eius, & colaphis eum cædere, &
dicere ei, Prophetiza. & ministri alapis
eum cædebant. 66 Et cùm esset Petrus Mat.26.g.69 Luc.22.f.55
in atrio deorsum, venit vna ex ancillis Ioh.18.c.17
summi sacerdotis. 67 & cùm vidisset
Petrum calefacientem se, aspiciens il-
lum, ait, Et tu cum Iesu Nazareno eras.
68 At ille negauit, dicens, Neque scio,
neque noui quid dicas. [c]Et exiit foras
ante atrium: & gallus cantauit. 69 Rur-
sus autem cùm vidisset illum ancilla, Mat.26.g.71
cœpit dicere "circunstantibus", Quia hic "adstãtibus MS. G.S.
ex illis est. 70 At ille iterum negauit. Et
post pusillum rursus qui astabant, di- Luc.22.f.58 Ioh.18.c.25.
cebant Petro, Verè ex illis es: [d]nam &
Galilæus es. 71 [e]Ille autem cœpit ana-
thematizare & iurare, [f]Quia nescio ho-
minem istum quem dicitis. 72 Et sta-
tim gallus iterum cantauit. [g]Et recorda- Mat.26.g.77 Ioh.13.b.38
tus est Petrus verbi quod dixerat ei Ie-
sus, Prius quàm gallus cantet bis, ter me
negabis. [h]Et cœpit flere.

CAP. XV.

ET [a]cõfestim, manè consilium facien- Mat.27.a.1 Luc.22.g.66
tes summi sacerdotes cum senioribus Ioh.18.d.28.
& Scribis A

a *Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, etc.*] Motu, gestu, actionéque omni, voluntatem suam indicauit summus sacerdos prætenso studio honoris diuini. illa & actio, & oratio, & auctoritas permouere facilè omnes in illius sententiam potuit, aliâs damnationis Iesu cupidos. Itaque totius concilij communi sententia & voce damnatus est: an non populo rudi, & à sacerdotum & seniorũ iudicio pendenti, huiusmodi damnatio rectè facta esse existimaretur?

b *Et cœperunt quidam conspuere eum*] tanquam blasphemum & detestabilẽ: *& velare faciẽ eius*, vt indigni existimati vita, consortio, conspectúque hominum: id quod antiquo more erga damnatos aut damnandos fieri consueuit. *Et colaphis eum cædere*, in opprobrium & ignominiam, cui insultatio addebatur acerbissima, *Prophetiza*, &c. Hæc autem inter ipsos dominos, sacerdotes, Scribas, & ministros variè fiebant, postquam ille professus est quis esset: ante verò & post hoc ministri eius alapis eum cædebant.

c *Et exiit foras ante atrium.*] metu perturbatus, & sui immemor præ timore: & cantauit gallus audiente ipso.

d *Nam & Galilæus es.*] Vt ille est Galilæus, sic & tu: id autem arguit pronunciatio tua. Galilæus autem cùm sis, Galilæum es comitatus: ex illorũque numero es, quos iste ducebat discipulos & comites.

e *Ille autem cœpit anathematizare & iurare.*] Cùm videret se multorum affirmatione vrgeri, diuinum iuramentum, & detestationem, imprecationesque in seipsum, illorum affirmationi opposuit.

f *Quia nescio hominem istum.*] Manifestum mendacium, & quod redargui posset à circunstantibus, nimirum se adeò ignorantem affirmare, vt hominem illum nesciret, qui nulli in Iudæa & Galilæa non esset vel facie vel fama notus. Deinde poterat rogari, Quid igitur tibi rei est hîc, homini tã ignaro eius negotij quod hîc agitur?

g *Et recordatus est Petrus.*] Anteà præ nimio metu & sui ipsius & verbi Iesu fuerat oblitus.

h *Et cœpit flere.*] Statim atque recordatus est, suam illam propriam infirmitudinem agnouit, suam stultam iactationem reprehendit. magna igitur sui cognitione, magna facti pœnitentia ductus, magna spe diuinæ misericordiæ motus, cœpit flere.

CAP. XV.

a *Et confestim mane.*] illa nocte, antè non, omnium concilium conuenerat, sed quidam ex illis cum ministrorum

cohortibus, custodiæ ipsius præerant. Mane autem magno studio & appetitu ipsum damnandi concilium coactum, consiliumque initum est. Damnatus verò fuit omnium sententia, vinctus, & illusus, & traditus Pilato.

& Scribis & vniuerso concilio, vincien-
tes Iesum, duxerunt & tradiderunt Pi-
lato. [2] Et interrogauit eum Pilatus, [b]Tu
es rex Iudæorum? At ille respondens, ait
Mat.27.b.11 Luc.23.a.6. Ioh.18.f.33. illi, [c]Tu dicis. [3] Et accusabant eum
summi sacerdotes in multis. [4] Pilatus
autem rursum interrogauit eum, dicens,
Non respondes quicquam? vide in quã-
tis te accusant. [5] Iesus autem amplius
nihil respondit: [d]ita vt miraretur Pilatus.
[6] Per diem autem festum solebat dimit-
*vinctum M S. G. tere illis vnum *ex vinctis quemcunque
petiissent. [7] Erat autem qui dicebatur
Barabbas, qui cum seditiosis erat vin-
ctus, qui in seditione fecerat homici-
*vociferata esset G. S. dium. [8] Et cùm *ascendisset turba, cœ-
pit rogare, sicut semper faciebat illis.
[9] Pilatus autem respondit eis, & dixit,
[e]Vultis dimittam vobis regem Iudæo-
rum? [10] Sciebat enim quòd per inui-
diam tradidissent eũ summi sacerdotes.
[11] Pontifices autem concitauerunt tur-
Mat.27.c.22 Luc.23.c.14 Ioh.18.g.39 & 19.a.6. bam, vt magis Barabbam dimitteret eis.
[12] Pilatus autem iterum respondens, ait
B illis, [f]Quid ergo vultis faciam regi Iu-
dæorum? [13] At illi iterum clamaue-
runt, [g]Crucifige eum. [14] Pilatus verò
dicebat illis, Quid enim mali fecit? [h]At
illi magis clamabant, Crucifige eum.
[15] [i]Pilatus autem volens populo satis-
facere, dimisit illis Barabbam, & tradidit

b *Tu es rex Iudæorum.*] Esne tu ille rex à Iudæis expectatus: ita vt es, isto apparatu, ista conditione viuendi, ista amplitudine quam præfers?

c *Tu dicis.*] vt tu dicis, ita est.

d *Ita vt miraretur Pilatus.*] Dum cogitaret cuiusmodinam regni genus illud esset, quod Iesus suum esse non negaret: in quo tamen nullam pompam videbat, nullam adeò similitudinem cum regnis terrenis: & tamẽ videbat regẽ ipsum à suis accusari, non auaritiæ, non iniuriarum, non tyrannidis, non alicuius sceleris, sed quarũdam rerum, quas nec ipsi docere aut confirmare poterant: nec ipse curaret reus, ac taciturnitate sua iudici ipsi examinandas permitteret. Cognouit autem Pilatus manifestam inuidiam accusantium.

e *Vultis dimittam vobis regem Iudæorũ?*] Vt vel nomen ipsum *regis* sanctum & venerabile, ipsisque faustum & amandum persuaderet sapiẽtem delectum.

f *Quid vultis faciam regi Iudæorum?*] Si Barabbam homicidam seditiosumque optatis, quid statuendum censetis de Iudæorum rege?

g *Crucifige eum.*] Iesus postulatus ad supplicium à populo, non modò innocens habitus & cognitus, sed beneficentissimus per omnem vitam, tanquam si populi ipsius interesset illum occidi: & tamen intererat, sed non sentiẽtes quid boni agerẽt, prauo studio & mala mente id agebant, per summam stultitiam & nefariam temeritatem.

h *At illi magis clamabant, crucifige eum.*] Non possumus hæc cogitare, quin pudeat & miserescat nos humani ingenij.

i *Pilatus autem volens populo satisfacere.*] Non vsus est iudicio aut iure, sed regulis publicæ rei quas vocant, status: quæ cùm non æquitate nitantur, labefactare plerumque solent publicas res.

Iesum [a] flagellis cæsum vt crucifigeretur.
16 [b] Milites autem duxerunt eum in a- *Mat.27.c.27 Ioh.19.a.2*
trium prætorij, & conuocant totam co-
hortem: 17 [c] & induunt eum purpura,
& imponunt ei, plectentes, spineam co-
ronam. 18 Et cœperunt salutare eum,
Aue rex Iudæorum. 19 Et percutiebant
caput eius arundine: & conspuebant
eum. & ponentes genua, adorabãt eum.
20 Et postquam illuserunt ei, exuerunt
illum purpura, & induerunt eum vesti-
mentis suis, & educunt illum vt cruci-
figerent eum. 21 [d] Et angariauerunt prę- *Mat.27.d.32 Luc.23.d.26*
tereuntem quempiam, Simonem Cy-
renæum venientem de villa, [e] patrem
Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem
eius. 22 Et perducunt illum in [f] Golgo- *Mat.27.d.33 Luc.23.c.33 Ioh.19.c.17*
tha locum: quod est interpretatum,
Caluariæ locus. 23 [g] Et dabant ei bi-
bere myrrhatum vinum: & non accepit.
24 Et crucifigentes eum, diuiserunt ve- *Mat.27.d.35 Luc.23.d.34 Ioh.19.d.23*
stimenta eius, mittentes sortem super C
eis, quis quid tolleret. 25 [h] Erat autem
hora tertia: & crucifixerunt eum.
26 Et erat titulus causæ eius inscriptus,
REX IVDAEORVM. 27 Et cum
eo crucifigunt duos latrones: vnum à
dextris, & alium à sinistris eius. 28 Et
impleta est scriptura quæ dicit, Et cum *Isa.53.d.12*
iniquis reputatus est. 29 Et prætereun-
tes blasphemabant eum, mouentes ca- *Ioh.2.c.19.*
pita sua, & dicentes, Vah qui [*] destruit ** destruis MS.A.*
templum

a *Flagellis cæsum.*] more Romano, quo non licebat ad crucem adigi quenquã, nisi ignominia priùs notatum. ignominiæ autem genus erat grauissimum flagellis cædi.

b *Milites autem.*] Insani erant iam plus nimio Iudæi in Iesum captum, & ab ipsis damnatum: nunc insaniunt etiam gentiles, & furiunt aduersus innocentissimum morti addictum. Nullum vnquam exemplum tantæ inhumanitatis & crudelitatis aduersus quẽquam manifestarium malefactorem extitisse legimus, atque hic spectatum est aduersus hominum omnium innocentissimum, iustissimumque pronuntiatum etiam iudicis voce. Quid mali fecit? rogauerat ille: nemo vnquã vel leue quid obiecit. neque tantum innocentissimum, sed beneficentissimum in omnes esse eum constabat. Igitur magnum in hac re mysterium latet, nostri videlicet debiti ab illo suscepti.

c *Et induunt eum purpura.*] Inuentum est ab illis illusionis genus grauissimũ, cum exprobratione ambitionis, à qua alienissimus erat, quasi regnum affectasset. Sic solet humana stultitia iudicare de bonis, quos damnatos videt, immemor spectatæ antè ac manifestæ virtutis.

d *Et angariauerunt*] coëgerunt. Nemo enim erat qui lignum illud nefastum libens tangere vellet: tanquam exectabilem enim rem omnes horrebant.

e *Patrem. Alexandri & Rufi.*] qui, quo tempore hæc à Marco scribebantur, viuebant; & testes esse poterãt, vt qui patrem narrantem audiuissent. erantque noti inter discipulos, atq; adeò ex discipulorũ numero, vt arbitramur.

f *Golgotha locum.*] Supplicij locum iis destinatum, qui extra vrbem tanquam execrabiles puniendi essent.

g *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.*] vt stupentibus membris, & mentis alienatione inducta, sensibusque non integris, moreretur. id, quoniam ad animi integritatem minuendam propinabatur, non accepit Iesus, quanquã nihil illi nocere huiusmodi potio posset. valeret autem, si bibisset, ad impiorum, maleuolorum ac perfidorum maledicentiam fouendam.

h *Erat autem hora tertia.*] Iam præterierat tertia, & vergebat dies ad sextã. Ita publicè in clara die crucifixus est ille Iesus, & publicè ab omnibus spectatus, & titulo inscripto indicatus, & ibi publicè rex Iudæorum declaratus, & tamen idem Iudæorum rex cum iniquis reputatus, & insultatione grauissima à prætereuntibus delusus.

* Dei o. * reædificas ms. a. templum*, & in tribus diebus *ędificat:
30 saluum fac temetipsum descendens de
cruce. 31 Similiter & summi sacerdo-
tes illudentes, ad alterutrum cum Scri-
bis dicebant, [a]Alios saluos fecit, seipsum
non potest saluum facere. 32 [b]Christus
rex Israël descendat nunc de cruce, vt
videamus & credamus. [c]Et qui cum eo
crucifixi erant, conuitiabantur ei.
33 Et facta hora sexta, [d]tenebræ factæ
sunt per totam terram vsque in horam
nonam. 34 Et hora nona exclamauit
Psal.21.a.1. Mat.27.e.46 Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi,
lammasabacthani? quod est interpreta-
D tum, Deus meus, Deus meus, vt quid
dereliquisti me? 35 Et quidam de cir-
cunstantibus audientes, dicebant, Ecce,
Eliam vocat. 36 Currens autem vnus,
Psa.68.c.22 & implens spongiam aceto, circumpo-
nensque calamo, potum dabat ei, dicens,
[e]Sinite: videamus si veniat Elias ad de-
ponendum eum. 37 Iesus autem [f]emis-
sa voce magna expirauit. 38 [g]Et velum
templi scissum est in duo, à summo vs-
que deorsum. 39 Videns autem centu-
rio qui ex aduerso stabat, [h]quia sic cla-
mans expirasset: ait, Verè hic homo fi-
Mat.27.f.55 lius Dei erat. 40 [i]Erant autem & mu-
lieres

a *Alios saluos fecit.*] Facilè malitiosi ministri populo imponunt præsenti rerum statu obiecto: nam vulgus prętentorum beneficiorum & gestorum maximè laudabilium, facilè obliuiscitur.

b *Christus rex Israel.*] Sacerdotum & Scribarum sententia valere videbatur tunc apud populum, qui facilè credere posset illud debere esse vnum ex signis Christi regis Israel. quod si non præstaret Iesus, non esset credendus Christus.

c *Et qui cum eo crucifixi erant.*] Hęc notatio non ad personas, sed ad conditionem referenda est. Namque ex latronibus alter tantùm conuitiatus est Iesu, suo & socij nomine: cùm diceret, Saluum fac temetipsum & nos. alter autem restitit socio conuicianti, & se Iesu commendauit. Est itaque Euangelistæ consiliũ ostendere, Iesum fuisse illusum ab omni hominum genere, summorum, vt Sacerdotum & Scribarum; imperitorum ac vulgi, vt prætereuntium; & pessimorum quoque, vt latronum etiam in cruce pendentium. Hoc rectè significatur ab aliis Euangelistis.

d *Tenebræ factæ sunt.*] quæ testarentur potestatem tenebris tũc fuisse permissam aduersum lucem: ideoq; illa tam horrenda & nefaria in illis horis geri, per tenebrarum harum rectores & ministros.

e *Sinite, videamus.*] Alij retinere voluerunt hunc militem, volentem propinare Iesu acetum, mortis accelerandæ causa: monentes vt expectaret, an Elias venturus esset ac liberaturus Iesum. Sed ille respondit, se malle propinare, vt videret an venturus esset Elias. nam quò citiùs ille esset moriturus, eò maturiùs oporteret Eliam adesse.

f *Emissa voce magna.*] iterum clamãs, Pater, in manus tuas, &c.

g *Et velum templi scissum est.*] Magna significatione iræ diuinæ iam placatæ, & aditus hominibus ad diuinæ consortium consuetudinis & familiaritatis ac filiationis patefacti.

h *Quia sic clamans expirasset.*] eodem momento horæ, quo spiritum suum Deo commendasset; idque tanto clamore, vt omnem vitæ vim adhuc retinere, idque vltra omne aliorum hominum exemplum, videretur. agnouit virtutem in illo diuinam, agnouit rem non casu geri, sed diuino consilio, atque inter expirantem illum ac Deum ipsum maximè conuenire intellexit.

i *Erant autem & mulieres.*] honestæ & fide dignæ, quæ & obseruare potuerunt & testari quæ gererentur, omnia, quippe quæ magno studio tenebantur erga Iesum, quem secutæ fuerant à Galilæa Et quãquam magno dolore afficerentur, tamen Iudæorum metu non tenebantur: quoniam tunc omne odium in Iesum & discipulos feruebat. illæ non adeò erant notæ Iudæis; quia dudum ex Galilæa venerant cum aliis, festi celebrandi causa.

lieres délonge aſpicientes : inter quas e-
rat Maria Magdalene, & Maria Iacóbi
minoris & "Ioſeph" mater, & Salóme: * Ioſi c.t. quæ r. c.s.
41 * & cùm eſſet in Galilæa, ſequebantur Luc.8.a.1.
eum & miniſtrabant ei, & aliæ multæ
quæ ſimul cum eo aſcenderant Ieroſolymam.
42 Et cùm iam ſerò eſſet factum Mat.27.g.57 Luc.23.g.50 Ioh.19.g.38
(quia erat Paraſcéue, quod eſt ante ſabbathum)
43 vênit Ioſeph ab Arimathęa
nobilis decurio, [k] qui & ipſe erat expe-
ctans regnum Dei: & [l] audacter introi-
uit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu.
44 Pilatus autem [m] mirabatur ſi iam ob-
iiſſet. Et accerſito centurione, interroga-
uit eum ſi iam mortuus eſſet.
45 [n] Et
cùm cognouiſſet à centurione, donauit
corpus Ioſeph.
46 Ioſeph autem merca-
tus ſindonem, & deponens eum inuol-
uit ſindone, & poſuit eum in monuméto
[o] quod erat excíſum de petra, & aduoluit
lapidem ad oſtium monumenti.
47 Maria autem Magdaléne & Maria "Ioſeph" * Ioſi c.s.
aſpiciebant vbi poneretur.

CAP. XVI.

ET [a] cùm tranſiſſet ſabbathum, Maria Mat.28.a.1 Luc.24.a.1 Ioh.20.a.1
Magdaléne & Maria Iacóbi, & Saló-
me emerunt aromata, [b] vt venientes vn- A
gerent Ieſum.
2 [c] Et valde mane vna ſab-
bathorum, veniunt ad monumentum:
orto iam ſole.
3 Et dicebant ad inuicem,
[d] Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio
monumenti?
4 Et reſpicientes "viderunt" * vident M.t.c.
reuolutum

k *Qui & ipſe erat expectans regnum Dei.*] promiſſum olim à patribus, annunciatum per Iohannem, & per Ieſum aperiſſimè prædicatum, iámque inſtare declaratum.

l *Audaliter introiuit ad Pilatum.*] Quia expectabat regnum Dei, & permanebat in ea fide ac ſpe: neque, vt alij, deturbatus erat ab expectatione propter illorum dierum turbationem ac difficultatem.

m *Mirabatur ſi iam obiiſſet.*] tam citò obiiſſe mortem, quæ longior eſſe ſolet cruci affixis id autem vnum ex ſignis fuit, quibus oſtenſum eſt Ieſum habere poteſtatem deponendi animam ſuam, & iterum ſumendi.

n *Et cùm cognouiſſet à Centurione*] mortem Ieſu, & quæ circa mortem obſeruata fuerant.

o *Quod erat excíſum.*] neque facilè tentari aut aperiri à quoquam poterat, niſi per oſtium ipſum, quod tamen maximo lapide concluſum eſt. Erat autē monumentum in cubiculi formam excíſum.

CAP. XVI.

a *Et cùm tranſiſſet ſabbathum.*] poſtridie ſabbathi illius magni, qui veſpero exorto finitur. illo enim tempore nihil agere fas erat. illa autem nocte, poſtquam ſabbathum tranſiiſſet, empta ſunt aromata.

b *Vt venientes vngerent Ieſum.*] quem ſanctum Dei prophetam credebant, colebant, dignumque cenſebant illo honore ſepulturæ honeſtiſſimæ, & officio grati & amantis animi atque pij erga Deum, eiusque prophetam ſanctiſſimum cognitum.

c *Et valde mane vna ſabbathorum.*] Totam hebdomadam à ſabbatho ad ſabbathum, Iudæi ſic enumerāt per dies: Sabbathum, vna ſabbathi, ſecunda ſabbathi, tertia ſabbathi, quarta ſabbathi, quinta ſabbathi, ſexta ſabbathi, ſabbathum rurſus. & ſic omnes hebdomadas nam per ſynecdochen tota etiam hebdomada dicitur Sabbathū. Quod verò dicitur, *Valde mane orto iam ſole*, ſic exponimus, Valde mane ſurgentes. nam in media vrbe illæ erant hoſpites, petierunt ſepulchrum: orto autem iam ſole, peruenerunt eò.

d *Quis reuoluet nobis lapidem.*] Ignaræ enim erant cuſtodiæ à Iudæis apud ſepulchrum conſtitutæ. & ſciebant ſe non poſſe ſufficere ad deuoluendum lapidem tantum, quantum illæ, cùm triduo antè obſeruaſſent, viderant.

reuolutum lapidé. Erat quippe magnus
Mat. 28. a. 5 Luc. 24. a. 4 Ioh. 20. a. 12 valde. 5 [a] Et introeuntes in monumen-
tum, viderũt iuuenem ſedentem in dex-
tris, coopertum ſtola candida:[b] & obſtu-
puerunt. 6 Qui dicit illis,[c] Nolite expa-
B ueſcere: Ieſum quæritis Nazarenũ, cru-
cifixum: ſurrexit, non eſt hîc, ecce locus
vbi poſuerunt eum. 7 Sed ite, dicite
* præcedet uſq; ... diſcipulis eius [d] & Petro, quia * præcedit
Mat. 26. c. 32 Sup. 14. c. 28 vos in Galilæam: ibi eum videbitis, ſicut
dixit vobis. 8 At illæ exeuntes, fugerunt
de monumento. [e] inuaſerat enim eas tre-
mor & pauor: & nemini quicquam di-
xerunt. timebant enim. 9 [f] Surgens au-
* Ieſus ... tem *, manè, prima ſabbathi, apparuit
Ioh. 20. d. 16 Luc. 8. a. 2. primò Mariæ Magdalénæ, de qua eiece-
rat ſeptem dæmonia. 10 [g] Illa vadens
nuntiauit his qui cum eo fuerãt, lugen-
C tibus & flentibus. 11 Et illi audientes
quia viueret, & viſus eſſet ab ea, nõ cre-
diderunt. 12 Poſt hæc autem duobus
Luc. 24. b. 13 ex his ambulantibus oſtenſus eſt[h] in alia
effigie, euntibus in villam. 13 & illi eun-
Luc. 24. e. 36 Ioh. 20. c. 19. tes nuntiauerunt cæteris: nec illis credi-
derunt. 14 Nouiſſimè[i] recumbentibus
illis vndecim apparuit: &[k] exprobrauit
incredulitatem eorum & duritiam cor-
dis, quia iis qui viderant eum reſurrexiſ-
ſe, non crediderunt. 15 Et dixit eis, Eun-
Mat. 28. d. 19 tes in mũdum vniuerſum prædicate Eu-
angelium[l] omni creaturæ. 16 [m] Qui cre-
diderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit.

a *Introeuntes in monumentum.*] Totus hortus dicitur monumentum, aut certè ſeptum circa ſepulchrum.

b *Et obſtupuerunt.*] ſubita & inopinata viſionis nouitate, & magno ſplendore iuuenis à ſe viſi. Sedebat autem ille ſuper lapidem reuolutũ à dextris ſepulchri.

c *Nolite expaueſcere.*] Sumus omnes eiuſdem ſtudij & vos & ego: eiuſdem cauſa quẽ vos quæritis, ego hîc ſum: qui vobis quid quæratis indicem, & quid actutæ ſitis, exponam: Ille qui crucifixus fuerat, mortuuſque adhuc à vobis exiſtimabatur, ſurrexit. *Ecce locus vbi poſuerunt eum*, vacuus vobis conſpicitur. Neque iam vobis hîc hærendum expectandúmve eſt, ſed ite.

d *Et Petro.*] qui non, vt Iudas, deſperatione actus, ſed fide benignitatis Dei ac Ieſu Chriſti firmatus, veniam ſibi conceſſum iri ſperabat: neque ab aliorum diſcipulorum conſortio diſceſſerat. Dicite etiam ei nominatim ex me, *quia præcedit vos in Galilæam.* vt cognoſcant ille & omnes pœnitentiæ ſuæ rationem habitam eſſe, quæ & Deo placuerit & angelis.

e *Inuaſerat enim eas tremor & pauor.*] Velut attonitæ erant tantarum rerum magnitudine: & non audebant proferre ea, quorum cauſa ipſæ in extaſi erant. Itaque hoc teſtimonium primum ipſis periculo etiam facto manifeſtatum ipſæ ſecum continebant. timebant enim, vt qui res maximas, & vltra humanam ſortem viderint vel audierint, qui & ipſi magnitudiné earum admirantur, trementes: & aliis indicare non audent, ne videantur vani aut alienati mente. Sed ille ipſarum terror ſatis magnum argumẽtum erat magnæ rei, quæ ipſas tãtùm turbaſſet.

f *Surgens autem.*] Cùm primùm ſurrexiſſet, apparuit primò illi Mariæ, *de qua eiecerat ſeptem dæmonia.*

g *Illa vadens nuntiauit his qui cum eo fuerant.*] Petro & Iohanni præcipuè, cum aliis.

h *In alia effigie*] peregrini.

i *Recumbentibus illis.*] dum adhuc eſſent in ſermone de teſtimonio duorum qui nuper venerant, & narrauerant illum ſibi viſum & cognitum.

k *Exprobrauit incredulitatem.*] Iã enim illius reſurrectio quatuor argumentis conſtabat ipſis, Angelorum viſione, pauore mulierum, Magdalenæ affirmatione, & duorum fratrum teſtimonio, longa narratione expoſito.

l *Omni creaturæ.*] omnibus hominibus: nam omnibus affertur bonus nũtius: neque negabitur eius virtus cuiquam, qui obicem non opponat.

m *Qui crediderit & baptizatus fuerit.*] baptiſmo Chriſti intellige.

sit æstas. 29 sic & vos [g] cùm videritis hęc
fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.
30 Amen dico vobis, quoniam non
transibit generatio hæc, donec omnia
ista fiant. 31 [h] Cælum & terra transi-
bunt, verba autem mea non transibunt.
32 [i] De die autem illo vel hora nemo scit,
neque angeli in cælo, [k] neque filius: nisi Mat.14.d.44.
pater. 33 Videte, vigilate, & orate. ne-
scitis enim quando tempus sit. 34 Sicut
homo qui peregrè profectus reliquit do-
mum suam: & dedit seruis suis potesta-
tem cuiusque operis, & ianitori præce-
pit vt vigilet. 35 Vigilate ergo (nescitis
enim quando dominus domus veniat:
serò, an media nocte, an gallicantu, an
manè) 36 ne cùm venerit repentè, in-
ueniat vos dormientes. 37 [l] Quod au-
tem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.

CAP. XIIII.

ERat autem Pascha & Azyma post bi- Mar.16.a.1 Luc.22.a.1
duum: & quærebant summi sacer- A
dotes & Scribæ [a] quomodo eum dolo te-
nerent & occiderent. 2 Dicebant enim, [*] autem & MS B.C.S.
Non in die festo, ne fortè tumultus fie-
ret populi. 3 Et [b] cùm esset Bethaniæ [*] in populo MS.R.B.S.
in domo Simonis leprosi, & recumbe- Mat.26.a.6 Ioh.12.a.1
ret, venit mulier habens alabastrum vn-
guenti

g. *Cùm videritis hæc fieri.*] quæ paulo antè dicta sunt de motu gentium, opinionibusque bellorum, terræmotibus & fame, de traditione vestri, &c. scitote Iudaicarum rerum ruinam iam imminere. Non enim excedet tota hęc res seculum hoc hominum viuentium, & Iudæorũ qui me vosque audierint. vtque de hac re proximè futura existimare potestis, visis signis præcedentibus, sic existimari potest de cæteris rebus, quas sua etiam præcedent signa.

h. *Cælum & terra.*] quæ videntur omnium rerum perpetuissima & constãtissima esse, tamen dictorum meorum constantia superabuntur. idque vno exemplo obseruare poteritis, ac de cæteris vobis promittere: ideò certissima expectatione euentus omnium rerum à me prædictarum, teneri vos oportet, atque in officio pietatis contineri.

i. *De die autem illo vel hora.*] aduentus glorificei filij hominis, tum priuati in vnumquemque suorum, tum publici in mundi iudicium, nemo certam obseruationem habet, aut tradere potest: constat enim illa ratio in voluntate Patris. Expectandus igitur est aduentus ille certissimè: summaque cura & diligentia agendum studendumq; est, vt non offendamini indigni tãto Patris beneficio. nullamque horam negligere expedit, vtpote nescientibus quam Pater meus deliget.

k. *Neque filius, nisi Pater.*] Neque filius ita scit, vt certam obseruandamque diei & horę notam indicet vobis, quãquam sciat ipse sibi. sunt enim illa momenta & tempora in potestate Patris posita. Hoc tamen certò vobis affirmare possum, Dominum ipsum non defuturum, quin veniat, & effecturũ in singulos, prout vnumquemque paratum vel imparatum offenderit.

l. *Quod autem vobis dico.*] omnibus hominibus dico, idque per vos, per alios, per Ecclesiam, per ministros, atq; adeò per scriptum Euangeliũ omnibus notum esse cupio; sicut in diebus Noë quando fabricabatur arca, omni orbi, omni hominum generi, futura dies Dei vltoris denuntiabatur, non tãtùm Noë familiæ. Fuerit ergo satis semel ita clarè prædixisse.

CAP. XIIII.

a. *Quomodo eum dolo tenerent.*] Deliberabant primùm de captura secretò, & per dolum facienda, vt illum tenerent inscio populo, quoad festum trãsiret. tunc enim minori tumultu occidi posse videbatur. vel si vi & impetu facto capiendus esset, id non debere fieri in die festo, ne tumultu exorto liberari posset cum ipsorum pernicie. Sed satan, qui illius vitæ insidiabatur, affectus iam hoc modo pessimè illorum animis & consiliis prauis, occasionem illam & commoditatem obiecit ad capiendum Iesum, occupato Iudæ animo, & ad nefariam proditionem impulso, ex eo tempore quo Bethaniæ illud actum est, quod mox narratur.

b. *Cùm esset Bethaniæ.*] quatuor ante diebus.

[a] pistici a ms. c. guenti nardi [a] spicati pretiosi: & fracto
alabastro, effudit super caput eius.
Mat.26.a.8 Ioh.12.a.4 4 [c] Erant autem quidam indignè ferentes
intra semetipsos, & dicentes, Vt quid
perditio ista vnguenti facta est? 5 Pote-
rat enim vnguentum istud vænundari
plus quàm trecentis denariis, & dari
pauperibus. Et fremebant in eam.
6 Iesus autem dixit, Sinite eam: quid il-
li molesti estis? [d] Bonum opus operata est
[a] habebitis ms q. in me. 7 semper enim pauperes [a] habe-
tis vobiscum: & cùm volueritis, potestis
illis benefacere: me autem non semper
habetis. 8 Quod habuit hæc, fecit: præ-
uênit vngere corpus meum in sepultu-
ram. 9 Amen dico vobis, [e] vbicunque
prædicatum fuerit Euangelium istud in
vniuerso mundo, & quod fecit hæc, nar-
Mat.26.b.14 Luc.22.a.4. rabitur in memoriam eius. 10 [f] Et Iu-
B das Iscariotes vnus de duodecim abiit
ad summos sacerdotes, vt proderet eum
illis. 11 Qui audientes gauisi sunt: &
promiserunt ei pecuniam se daturos. Et
Mat.26.b.16 Luc.22.a.6 quærebat [g] quomodo illum opportunè
traderet. 12 Et primo die Azymorum
quando pascha immolabant, dicunt ei
discipuli, Quò vis eamus, & paremus ti-
bi vt manduces pascha? 13 Et mittit
duos ex discipulis suis, & dicit eis, Ite in
ciuitatem: & occurret vobis homo lage-
nam aquæ baiulans, sequimini eum:
14 & quocunq; introierit, dicite domino

X 2 domus

[c] *Erant autem quidam*] ex discipulis, atque in iis præcipuè Iudas Iscariotes, qui facilè potuit alios in eandem sententiam & orationem impellere, specie quadam pietatis prætensa.

[d] *Bonum opus operata est in me.*] quæ donantur pauperibus, ideò probãtur, quia bonum opus sunt, & erga eos qui indigent officiosum: & qui huiusmodi opera faciunt, laudantur: tantum abest, vt reprehensione ac molestia afficiãtur & tamen vos huic molesti estis, quæ debitum mortuis etiam pauperibus ex consuetudine officium erga me fecerit, præueniens vngere corpus meum in sepulturam, quam propediem subibo, cùm illa non possit vti tanta commoditate atque nunc.

[e] *Vbicunque prædicatum fuerit Euãgelium istud.*] mortis, sepulturæ, ac resurrectionis meæ, narrabitur & laudabitur hoc officium factum ab hac fœmina, tanquã præuidente saltem præueniente sepulturæ meæ tempus. Vos, cùm volueritis, potestis pauperibus benefacere. hæc non semper cùm voluerit, poterit mihi, aut non habebit commoditatem vt benefaciat. nũc opportunè nacta officium facit.

[f] *Et Iudas Iscariotes*] Quanquam alij repressi fuerint oratione Iesu, tamen ille qui sua interesse putabat, ne perderet partem illius pretij, quemadmodum loculos habens, solitus erat sibi nummorum partem aliquam fraude & furto vsurpare; abiit ad summos sacerdotes, tunc temporis de capiendo Iesu deliberantes. qui audientes, gauisi sunt, reperta ratione illum capiendi sine strepitu ac tumultu.

[g] *Quomodo illum opportunè traderet.*] Temporis & loci opportunitatem captabat, vt illum traderet, ipse incolumis, composque pecuniæ fieret.

domus quia magister dicit, Vbi est refe-
ctio mea, vbi pascha cum discipulis meis
manducem? 15 Et ipse vobis demon-
strabit cœnaculum grande, stratum: &
illic parate nobis. 16 Et abierunt dis-
cipuli eius, & venerunt in ciuitatem: [a] &
inuenerunt sicut dixerat illis, & [b] para-
uerunt pascha. 17 Vespere autem facto, Mat. 16. b. 20 Luc. 22. b. 14
venit cum duodecim. 18 [c] Et discum- Ioh. 13. c. 21
bentibus eis & manducantibus, ait IE- C
SVS, Amen dico vobis, quia vnus ex
vobis tradet me, qui manducat mecum.
19 At illi cœperunt contristari & dicere
ei singulatim, Nunquid ego? 20 Qui ait
illis, Vnus ex duodecim [d] qui intingit Luc. 22. c. 21
mecum manum in catino. 21 & filius - 9 MS. C. S. Psa. 40. c. 10. Act. 1. c. 16.
quidem hominis vadit sicut scriptum Mat. 26. b. 24
est de eo: væ autem homini illi per quem
filius hominis "tradetur". bonum erat ei, " traditur 1 MS C. S.
si non esset natus homo ille. 22 Et man- 1 Cor. 11. e. 24
ducantibus illis, accepit Iesus panem:
[e] & benedicens fregit, & dedit eis, & ait,
Sumite, hoc est corpus meum. 23 Et ac-
cepto calice, gratias agens dedit eis. [f] &
biberunt ex illo omnes. 24 Et ait illis,
Hic est sanguis meus noui testamenti,
qui pro multis "effundetur". 25 Amen " effunditur MS. C.
dico vobis, " quia iam non bibam [g] de " " quòd MSq. B.
genimine vitis vsque in diem illum cùm " hoc MSq.
illud bibam [h] (nouum) in regno Dei.
26 Et [i] hymno dicto exierunt in montem
Oliuarum,

a *Et inuenerunt sicut dixerat illis.*] vt argumentum esse posset magni alicuius consilij, ex diuina prouidentia Iesu sciente & subeunte atque præstante, parati & cœpti, tandémque expediendi.
b *Parauerunt Pascha.*] Agnum illum solemni ritu immolandum assauerunt: cui cætera quoque, ad ceremoniam postulata, adiecerunt.
c *Et discumbentibus eis & manducantibus.*] Phase iam peracto, & cœna communi inchoata.
d *Qui intingit mecum manum.*] Vt & proditor conscientia sui sceleris turbatus corriperetur, & sibi melius cõsuleret, non solùm prædictione & significatione, sed æterni supplicij minus propositis, à Iesu est præmonitus.
e *Et benedicens fregit.*] Vt benedictio Abrahæ impleretur in eos, qui non indignè sumerent panem illum, illiusq; sacramenti virtutem, remque ipsam admirando modo reciperent in se.
f *Et biberunt ex illo omnes.*] etiam Iudas proditor: sed ille non sumpsit sacramẽti fructum. indignè enim bibit.
g *De genimine vitis.*] Magnum mysterium habet hæc descriptio.
h *Nouum.*] Nouo modo & perfectissimo, cùm Ecclesiam immaculatam, sanctam & mundam, obtulero Deo patri, in fine temporum omnium ac mundi huius.
i *Hymno dicto.*] gratulatione pro phase, proque communi illa cœna, & pro mysteriis in ea peractis.

Ioh.16.d.32. Oliuarum. 27 Et ait eis Iesus, [a] Omnes
— 10 MS S. scandalizabimini ⁻ in me* in nocte ista:
Zach.13.c.7 quia scriptum est: Percutiam pastorem,
* gregis MS. eq. & dispergentur oues*. 28 Sed postquam
Inf.16.b.7. resurrexero, [b] præcedam vos in Galilæá.
29 Petrus autem ait illi, Et si omnes
* in te. M.e. scandazati fuerint*: sed non ego. 30 Et
D ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia tu
hodie in nocte hac, [c] priusquam gallus
vocem bis dederit, ter me es negaturus.
31 At ille [d] amplius loquebatur, Et si opor-
tuerit me simul commori tibi, non te
negabo. Similiter autem & omnes di-
Mat.26.d.36 cebant. 32 Et veniunt in prædium, cui
nomen Gethsemani. Et ait discipulis
Luc.22.d.40 suis, Sedete hîc donec orem. 33 Et as-
sumit Petrum & Iacobum & Iohannem
secum: & cœpit pauere & tædere.
34 Et ait illis, Tristis est anima mea vs-
que ad morté: [e] sustinete hîc, & vigilate.
35 Et cùm processisset paululum, proci-
dit super terram: & orabat, [f] vt si fieri
posset, transiret ab eo hora: 36 & dixit,
Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt:
[g] transfer calicem hunc à me. sed non
quod ego volo, sed quod tu. 37 Et venit,
& inuenit eos dormientes. Et ait Petro,
[h] Simon, dormis? [i] non potuisti vna ho-
ra vigilare? 38 Vigilate, & orate, vt non
intretis in tentationem. [k] Spiritus qui-
dem promptus est, caro verò infirma.
39 Et, iterum abiens, orauit, eundem

 sermo-

a *Omnes scandalizabimini.*] Omnes qui me hactenus inoffensi estis secuti, núc offensi spectaculo de me edendo, vobisque metuentes, diffugietis me relicto. Id enim ita euenire solet, sicut illo oraculo celeberrimo apud Prophetam est pronuntiatum.

b *Præcedã vos in Galilæam.*] Ibi iterum ad me pastorem congregabimini, qui hac nocte dispergemini.

c *Priusquam gallus vocem bis dederit.*] Non semel, neque repentino motu aliquo, qui turbare solet aliquando constantes homines, qui homines tãtùm sunt: sed ter, & spacio interiecto, & admonitus etiam semel priori galli cantu, vt manifestè arguatur magnus metus in te, qui nunc constantiã præter cæteros iactas.

d *Amplius loquebatur.*] vultu, gestu, & verbis augebat iactationem constantiæ, ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον.

e *Sustinete hic & vigilate.*] Expectate & attendite aliquantulum semoti, ne mea tristitia vos nimio plus turbemini, & vigilate orantes mecum.

f *Vt si fieri posset, transiret ab eo hora.*] illud tempus durissimum, in quo se omnium hominũ peccatis susceptis, & debita ipsis morte luendis, idque grauissima Dei indignatione in homines, quam ipse suo supplicio placandam subierat, illud petebat subitò præterire, vel quam breuissimo spacio pertransire.

g *Transfer calicem.*] ne ebibam illum. nam iam nunc gustatu cœptum amarissimum sentio, nedum sentiã cùm vsque ad fundum ebibiturus sim.

h *Simon, dormis?*] non appellauit *Petrum*, eo tempore quo constantiã non præstabat.

i *Non potuisti vna hora vigilare.*] qui iactabas tuam fidelitatem & constantiam ad mortem vsque mecum subeundam, & tamen vnius horæ vigiliã mecum perferre non potuisti?

k *Spiritus quidem promptus est.*] Mens ipsa hominis boni, dum ratione duce de officio cogitat quid facere debeat, probè intelligens, proponit quidem & deliberat, tandémque decernit id quod decet facere ac pati. sed hominis exterioris infirmitudo ad magna vel ferenda vel sustinenda impedimẽto est, quominus spiritus ipse præstare possit id quod debere se intelligit quamobrem præter bonum propositum studium, etiam curam & diligentiam, imprimisverò preces adhiberi oportet.

sermonem dicens. 40 Et reuersus, de-
nuò inuenit eos dormientes ([a]erant enim
oculi eorum grauati) & ignorabant quid
responderent ei. 41 Et venit tertiò, &
ait illis, [b]Dormite iam & requiescite.
Sufficit; [c]vênit hora: ecce, filius homi- E
nis "tradetur in manus peccatorum. " traditur. G.S.
42 [d]Surgite, eamus. ecce, qui me "tradet, " tradit, G.S.
prope est. 43 Et adhuc eo loquente,
venit Iudas Iscariotes [e]vnus de duode-
cim, & cum eo turba multa cum gladiis Mat.26.d.47 Luc.22.e.47
& lignis, *à summis sacerdotibus & Scri- Ioh.18.a.3. * missi, MS.
bis & senioribus. 44 Dederat autem cq.
traditor eius signum eis, dicens, Quem-
cunque osculatus fuero, ipse est: tenete
eum, & ducite cautè. 45 Et cùm ve-
nisset, [f]statim accedés ad eum, ait, *Rab- * Aue MS. R.G.
bi. & osculatus est eum. 46 At illi ma-
nus iniecerunt in eum: & tenuerũt eum.
47 Vnus autem quidam de circunstanti-
bus educens gladium, percussit seruum
summi sacerdotis: & [g]amputauit illi au-
riculam. 48 Et respondens Iesus, [h]ait il-
lis, Tanquam ad latronem existis cum
gladiis & lignis comprehendere me?
49 quotidie eram apud vos in templo do-
cens, & [i]non me tenuistis. Sed vt im-
pleantur scripturæ. 50 [k]Tunc discipuli Mat.26.f.56
eius relinquentes eum, omnes fugerunt.
51 [l]Adolescens autem quidam seque- F
batur

a *Erant enim oculi eorum grauati.*] præ carnis infirmitate, quæ mœrore oppressa erat. *& ignorabant quid responderent.* Adeò obruti erant tristitia & somno, vt non inuenire etiam possent orationem, qua se vel defenderent vel excusarent. Nam si infirmitatem carnis excusarent, seipsos stultitiæ arguebant, qui prædicenti magistro magnificis verbis obstrepuissent: si noctis horam, illa non erat intempesta, admonitionis defectum causari non poterant toties excitati, & ad vigilãdum appellati.

b *Dormite iam & requiescite.*] Iam porrò omnino dormite, & requiescite securi, quasi nihil periculi, nihil curæ vobis restet. non concedentis, sed importunam securitatem exprobrantis oratio est. vt, Lætare iuuenis in adolescentia tua. Hanc esse suam sententiam subiuncto verbo Iesus declarauit, *Sufficit.*

c *Venit hora.*] grauissima mihi, vobisq́ue turbationis plena.

d *Surgite, eamus*] obuiam eis eamus, ne videamur imparati, oppressi illorum calliditate & insidiis. verùm vt res habet, vltrò prudens & Patri obediens, illis vltrò occurrisse & passus esse, quæ illi in me insanient, probari volo.

e *Vnus de duodecim.*]. quem eò sceleris impulerat satan, vt præsens præsentem magistrum, testibus cõdiscipulis, proderet, impudentissiméque traderet: nefando ausu inimicus amicissimum oscularetur, Rabbi salutaret, & his modis perditissimorũ turbę indicaret.

f *Statim accedens ad eum.*] magna audacia & insolentia, nil veritus tanti magistri dignitatem: adeò exagitatus erat à satan.

g *Amputauit illi auriculam.*] illi seruo summi sacerdotis, eamq́ue dexteram, quod non sine magno mysterio fieri permisit Deus.

h *Ait illis*] principibus sacerdotum & senioribus.

i *Et non me tenuistis.*] cùm minori negotio & strepitu fieri id posset, si permissum vobis à Deo fuisset: habebatis occasionem cùm docerem, nunc nihil aduersum vos agentem, atque adeò non docentem, me aggressi estis. Manifesta argumenta hæc sunt, meá doctrinam à vobis non potuisse impediri, quanquam id conantibus: & me nunc non vestra virtute aut potentia comprehensum absolutè, sed Dei permissione, qui tenebris hãc potestatem hac hora permisit. Vtrumque autem cum scripturis planè quadrat.

k *Tunc discipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.*] atque ita etiam scripturæ hac etiam parte impletæ sunt.

l *Adolescens autem quidam.*] Huius & Petri exemplo cognosci potest, quatenus pertingat humana constantia, etiam in viris fortioribus, quæ tantùm humana est.

batur eum amictus sindone super nudo:
* relicta MS.G.S. & tenuerunt eum. [52] At ille "reiecta'
sindone, nudus profugit ab eis. [53] Et
Luc.22.f.54 Ioh.18.c.13. adduxerunt Iesum ad summum sacer-
dotem: & conuenerunt omnes sacerdo-
tes & Scribæ & seniores. [54] Petrus au-
tem à longe secutus est eum vsque intrò
in atrium summi sacerdotis: & sedebat
cum ministris ad ignem, & calefaciebat
se. [55] Summi verò sacerdotes & omne
Mat.26.f.59 concilium [a] quærebant aduersus Iesum
testimonium, vt eum morti traderent.
nec inueniebant. [56] Multi enim testi-
monium falsum dicebant aduersus eum:
& conuenientia testimonia non erant.
[57] [b] Et quidam surgentes, falsum testi-
monium ferebant aduersus eum, dicen-
tes, [58] Quoniam nos audiuimus eum
Ioh.2.d.19. dicentem, Ego dissoluam templum hoc
* post MS.S. manu factum, & "per' triduum aliud
non manufactum, ædificabo. [59] Et
non erat conueniens testimonium illo-
rum. [60] Et exurgens summus sacerdos
in medium, interrogauit Iesum, dicens,
Non respondes quicquam ad ea quæ ti-
bi obiiciuntur ab his? [61] [c] Ille autem
tacebat, & nihil respondit. Rursum sum-
mus sacerdos interrogabat eum: & di-
→ B MS.G.S. xit ei, [d] Tu es Christus filius ˜ Dei' be-
nedicti? [62] Iesus autem dixit illi, [e] Ego
Mat.24.c.30 sum, [f] & videbitis filium hominis se-
* Dei o. dentem à dextris virtutis*, & venientem

cum

a *Quærebant aduersus Iesum testimonium.*] Nullum habuerant antequam illum caperẽt. ergo captura iniquissima fuit pro ratione temporis, personarum, & causæ. *Nec inueniebant.*] etiam post captutam, cùm solent homines humanis, hoc est, suis ipsorum affectibus consulendi causa, vel prodere quæ sciunt, vel fingere quæ non viderint, vel malè interpretari quæ audierint, aduersus eum quem captum esse, vel in principum inuidiam adductũ fuisse intellexerint. ita autẽ hîc multi multa & varia dicebant: sed examinata ad testimoniorum normam non conueniebant, dum alius aliud, alioque modo diceret. Si qui simul idem affirmabant, erat planè leue & confictum, neque ad capitalem causam faciens.

b *Et quidam surgentes.*] composito inter se testimonio, & sermone præmeditato. & non erat conueniens testimonium illorum, cùm vterque seorsum examinaretur: nam amborum simul dicentium leuis fides esse debuit, ex more recepto apud Iudæos antiquos, vt docetur in libro Misnaioth, tractatu De testibus.

c *Ille autem tacebat.*] Modestiam suam obtinens antiquam, & illorum versutiam hoc modo notans.

d *Tu es Christus filius Dei benedicti?*] Esne tu vnctus ille, ille, inquam, Dei ipsius benedicti filius? Hanc emphasin habet interrogatio, continetque summam Messiæ descriptionem, iuxta veram Prophetarum ac Legis significationem, quam nô oportuit summum sacerdotem ignorare.

e *Ego sum.*] Apertè professus est in Concilio, se non solùm doctorem euangelistamque esse magni nuntij Dei, vt hactenus publicè in concionibus & aliàs fuerat professus; sed etiam ipsum expectatum patribus & populo Messiam humanæ salutis æternæque vitæ Pontificem, regnique cælorum legitimum hæredem.

f *Et videbitis filium hominis.*] Duo manifesta signa indicat, quorum vtrouis probandus esset ipse filius Dei esse. Alterum erat manifestum testimonium, quod ab Apostolis & aliis discipulis ferendum erat, Ipsum exaltatũ sedere à dextris Dei, idq; virtute Spiritus sancti, quẽ ipse missurus erat in suos. Alterum verò aduentus secũdi publici vltimo seculi tempore, quo ipse iudicaturus est omnes homines. Itaque quicunque illum non receperint ex prioris illius signi testimonio, agnoscent tandem ex illo posteriore, & re ipsa atque periculo in seipsis facto, fateri cogentur.

a *Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait.*] Motu, gestu, actionéque omni, voluntatem suam indicauit summus sacerdos, prætenso studio honoris diuini. illa & actio, & oratio, & auctoritas permouere facilè omnes in illius sententiam potuit, aliâs damnationis Iesu cupidos. Itaque totius concilij communi sententia & voce damnatus est: an non populo rudi, & à sacerdotum & seniorũ iudicio pendenti, huiusmodi damnatio rectè facta esse existimaretur?

b *Et cœperunt quidam conspuere eum*] tanquam blasphemum & detestabilẽ: *& velare faciẽ eius*, vt indigni existimati vita, consortio, conspectúque hominum: id quod antiquo more erga damnatos aut damnandos fieri consueuit. *Et colaphis eum cædere*, in opprobrium & ignominiam; cui insultatio addebatur acerbissima, *Prophetiza*, &c. Hæc autem inter ipsos dominos, sacerdotes, Scribas, & ministros variè fiebant, postquam ille professus est quis esset: ante verò & post hoc ministri eius alapis eum cædebant.

c *Et exiit foras ante atrium.*] metu perturbatus, & sui immemor præ timore: & cantauit gallus audiente ipso.

d *Nam & Galilæus es.*] Vt ille est Galilæus, sic & tu: id autem arguit pronuntiatio tua. Galilæus autem cùm sis, Galilæum es comitatus: ex illorũque numero es, quos iste ducebat discipulos & comites.

e *Ille autem cœpit anathematizare & iurare.*] Cùm videret se multorum affirmatione vrgeri, diuinum iuramentum, & detestationem, imprecationesque in seipsum, illorum affirmationi opposuit.

f *Quia nescio hominem istum.*] Manifestum mendacium, & quod redargui posset à circunstantibus, nimirum se adeò ignorantem affirmare, vt hominem illum nesciret, qui nulli in Iudæa & Galilæa non esset vel facie vel fama notus. Deinde poterat rogari, Quid igitur tibi rei est hîc, homini adeo ignaro eius negotij quod hîc agitur?

g *Et recordatus est Petrus.*] Anteà præ nimio metu & sui ipsius & verbi Iesu fuerat oblitus.

h *Et cœpit flere.*] Statim atque recordatus est, suam illam propriam infirmitudinem agnouit, suam stultam iactationem reprehendit. magna igitur sui cognitione, magna facti pœnitentia ductus, magna spe diuinæ misericordiæ motus, cœpit flere.

CAP. XV.

a *Et confestim manè.*] illa nocte, antè non, omnium concilium conuenerat, sed quidam ex illis cum ministrorum

cum nubibus cæli. 63 [a] Summus autem G
sacerdos scindens vestimenta sua, ait,
Quid adhuc desideramus testes?
64 Audistis blasphemiam. quid vobis
videtur? Qui omnes condemnauerunt
eum esse reum mortis. 65 [b] Et cœpe-
runt quidam conspuere eum, & velare
faciem eius, & colaphis eum cædere, &
dicere ei, Prophetiza. & ministri alapis
eum cædebant. 66 Et cùm esset Petrus *Mat.26.g.69* *Luc.22.f.55*
in atrio deorsum, venit vna ex ancillis *Ioh.18.c.17*
summi sacerdotis. 67 & cùm vidisset
Petrum calefacientem se, aspiciens il-
lum, ait, Et tu cum Iesu Nazareno eras.
68 At ille negauit, dicens, Neque scio,
neque noui quid dicas. [c] Et exiit foras
ante atrium: & gallus cantauit. 69 Rur-
sus autem cùm vidisset illum ancilla, *Mat.26.g.71*
cœpit dicere "circunstantibus", Quia hic *"adstātibus*
ex illis est. 70 At ille iterum negauit. Et *MS. G. S.*
post pusillum rursus qui astabant, di- *Luc.22.f.58*
cebant Petro, Verè ex illis es: [d] nam & *Ioh.18.c.25.*
Galilæus es. 71 [e] Ille autem cœpit ana-
thematizare & iurare, [f] Quia nescio ho-
minem istum quem dicitis. 72 Et sta-
tim gallus iterum cantauit. [g] Et recorda- *Mat.26.g.77* *Ioh.13.b.38*
tus est Petrus verbi quod dixerat ei Ie-
sus, Prius quàm gallus cantet bis, ter me
negabis. [h] Et cœpit flere.

CAP. XV.

ET [a] cõfestim, manè consilium facien- *Mat.27.a.1* *Luc.22.g.66*
tes summi sacerdotes cum senioribus *Ioh.18.d.28.* A
& Scribis

cohortibus, custodiæ ipsius præerant. Mane autem magno studio & appetitu ipsum damnandi concilium coactum, consiliumque initum est. Damnatus verò fuit omnium sententia, vinctus, & illusus, & traditus Pilato.

& Scribis & vniuerso concilio, vincien-
tes Iesum, duxerunt & tradiderunt Pi-
lato. 2 Et interrogauit eum Pilatus, [b]Tu
es rex Iudæorum? At ille respondens, ait
Mat.27.b.11 Luc.23.a.6. Ioh.18.f.33. illi, [c]Tu dicis. 3 Et accusabant eum
summi sacerdotes in multis. 4 Pilatus
autem rursum interrogauit eum, dicens,
Non respondes quicquam? vide in quã-
tis te accusant. 5 Iesus autem amplius
nihil respondit: [d]ita vt miraretur Pilatus.
6 Per diem autem festum solebat dimit-
vinctum M S.C. tere illis vnum ex vinctis quemcunque
petissent. 7 Erat autem qui dicebatur
Barabbas, qui cum seditiosis erat vin-
ctus, qui in seditione fecerat homici-
vociferata esset C.E. dium. 8 Et cùm ascendisset turba, cœ-
pit rogare, sicut semper faciebat illis.
9 Pilatus autem respondit eis, & dixit,
[e]Vultis dimittam vobis regem Iudæo-
rum? 10 Sciebat enim quòd per inui-
diam tradidissent eũ summi sacerdotes.
11 Pontifices autem concitauerunt tur-
Mat.27.c.22 Luc.23.c.14 Ioh.18.g.39 & 19.a.6. bam, vt magis Barabbam dimitteret eis.
12 Pilatus autem iterum respondens, ait
B illis, [f]Quid ergo vultis faciam regi Iu-
dæorum? 13 At illi iterum clamaue-
runt, [g]Crucifige eum. 14 Pilatus verò
dicebat illis, Quid enim mali fecit? [h]At
illi magis clamabant, Crucifige eum.
15 [i]Pilatus autem volens populo satis-
facere, dimisit illis Barabbam, & tradidit

b *Tu es rex Iudæorum.*] Esne tu ille rex à Iudæis expectatus: ita vt es, isto apparatu, ista conditione viuendi, ista amplitudine quam præfers?

c *Tu dicis.*] vt tu dicis, ita est.

d *Ita vt miraretur Pilatus.*] Dum cogitaret cuiusmodinam regni genus illud esset, quod Iesus suum esse non negaret: in quo tamen nullam pompam videbat, nullam adeò similitudinem eum regnis terrenis: & tamẽ videbat regẽ ipsum à suis accusari, non auaritiæ, non iniuriarum, non tyrannidis, non alicuius sceleris, sed quarũdam rerum, quas nec ipsi docere aut confirmare poterant: nec ipse curaret reus, ac taciturnitate sua iudici ipsi examinandas permitteret. Cognouit autem Pilatus manifestam inuidiam accusantium.

e *Vultis dimittam vobis regem Iudæorũ?*] Vt vel nomen ipsum regis sanctum & venerabile, ipsisque faustum & amandum persuaderet sapiẽtem delectum.

f *Quid vultis faciam regi Iudæorum?*] Si Barabbam homicidam seditiosumque optatis, quid statuendum censetis de Iudæorum rege?

g *Crucifige eum.*] Iesus postulatus ad supplicium à populo, non modò innocens habitus & cognitus, sed beneficentissimus per omnem vitam, tanquam si populi ipsius interesset illum occidi: & tamen intererat, sed non sentiẽtes quid boni agerẽt, prauo studio & mala mente id agebant, per summam stultitiam & nefariam temeritatem.

h *At illi magis clamabant, crucifige eum.*] Non possumus hæc cogitare, quin pudeat & miserescat nos humani ingenij.

i *Pilatus autem volens populo satisfacere.*] Non vsus est iudicio aut iure, sed regulis publicæ rei, quas vocant, status; quæ cùm non æquitate nitantur, labefactare plerumque solent publicas res.

Iesum [a] flagellis cæsum vt crucifigeretur.
16 [b] Milites autem duxerunt eum in a- *Mat.27.c.27 Ioh.19.a.2*
trium prætorij, & conuocant totam co-
hortem: 17 [c] & induunt eum purpura,
& imponunt ei, plectentes, spineam co-
ronam. 18 Et cœperunt salutare eum,
Aue rex Iudæorum. 19 Et percutiebant
caput eius arundine: & conspuebant
eum. & ponentes genua, adorabãt eum.
20 Et postquam illuserunt ei, exuerunt
illum purpura, & induerunt eum vesti-
mentis suis, & educunt illum vt cruci-
figerent eum. 21 [d] Et angariauerunt pre- *Mat.27.d.32 Luc.23.d.26*
tereuntem quempiam, Simonem Cy-
renæum venientem de villa, [e] patrem
Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem
eius. 22 Et perducunt illum in [f] Golgo- *Mat.27.d.33 Luc.23.e.33 Ioh.19.c.17*
tha locum: quod est interpretatum,
Caluariæ locus. 23 [g] Et dabant ei bi-
bere myrrhatum vinum: & non accepit.
24 Et crucifigentes eum, diuiserunt ve- *Mat.27.d.35 Luc.23.d.34*
stimenta eius, mittentes sortem super *Ioh.19.d.23*
eis, quis quid tolleret. 25 [h] Erat autem
hora tertia: & crucifixerunt eum.
26 Et erat titulus causæ eius inscriptus,
REX IVDAEORVM. 27 Et cum
eo crucifigunt duos latrones: vnum à
dextris, & alium à sinistris eius. 28 Et
impleta est scriptura quæ dicit, Et cum *Isa.53.d.12*
iniquis reputatus est. 29 Et prætereun-
tes blasphemabant eum, mouentes ca- *Ioh.2.c.19.*
pita sua, & dicentes, Vah qui [*] destruit [*] *destruis MS.R.*
templum

C

a *Flagellis cæsum*] more Romano, quo non licebat ad crucem adigi quenquã, nisi ignominia priùs notatum. ignominiæ autem genus erat grauissimum flagellis cædi.

b *Milites autem.*] Insani erant iam plus nimio Iudæi in Iesum captum, & ab ipsis damnatum: nunc insaniunt etiam gentiles, & furiunt aduersus innocentissimum morti addictum. Nullum vnquam exemplum tantæ inhumanitatis & crudelitatis aduersus quẽquam manifestarium malefactorem extitisse legimus, atque hic spectatum est aduersus hominum omnium innocentissimum, iustissimumque pronuntiatum etiam iudicis voce. Quid mali fecit? rogauerat ille: nemo vnquã vel leue quid obiecit. neque tantùm innocentissimum, sed beneficentissimum in omnes esse eum constabat. Igitur magnum in hac re mysterium latet, nostri videlicet debiti ab illo suscepti.

c *Et induunt eum purpura.*] Inuentum est ab illis illusionis genus grauissimũ, cum exprobratione ambitionis, à qua alienissimus erat, quasi regnum affectasset. Sic solet humana stultitia iudicare de bonis, quos damnatos videt, immemor spectatæ antè ac manifestæ virtutis.

d *Et angariauerunt*] coëgerunt. Nemo enim erat qui lignum illud nefastum libens tangere vellet: tanquam execrabilem enim rem omnes horrebant.

e *Patrem Alexandri & Rufi.*] qui, quo tempore hæc à Marco scribebantur, viuebant, & testes esse poterãt, vt qui patrem narrantem audiuissent. erantque noti inter discipulos, atq; adeò ex discipulorũ numero, vt arbitramur.

f *Golgotha locum.*] Supplicij locum iis destinatum, qui extra vrbem tanquam execrabiles puniendi essent.

g *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.*] vt stupentibus membris, & mentis alienatione inducta, sensibusque non integris, moreretur. id, quoniam ad animi integritatem minuendam propinabatur, non accepit Iesus, quanquã nihil illi nocere huiusmodi potio posset. valeret autem, si bibisset, ad impiorum, maleuolorum ac perfidorum maledicentiam fouendam.

h *Erat autem hora tertia.*] Iam prætererat tertia, & vergebat dies ad sextã. Ita publicè in clara die crucifixus est ille Iesus, & publicè ab omnibus spectatus, & titulo inscripto indicatus. & ibi publicè rex Iudæorum declaratus. & tamen idem Iudæorum rex cum iniquis reputatus, & insultatione grauissima à prætereuntibus delusus.

* Dei o. * reædificas us.a. templum*, & in tribus diebus *ędificat:
30 saluum fac temetipsum descendens de
cruce. 31 Similiter & summi sacerdo-
tes illudentes, ad alterutrum cum Scri-
bis dicebant, [a] Alios saluos fecit, seipsum
non potest saluum facere. 32 [b] Christus
rex Israël descendat nunc de cruce, vt
videamus & credamus. [c] Et qui cum eo
crucifixi erant, conuitiabantur ei.
33 Et facta hora sexta, [d] tenebræ factæ
sunt per totam terram vsque in horam
nonam. 34 Et hora nona exclamauit
Psal.21.a.1. Mat.27.e.46 Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi,
lammasabacthani? quod est interpreta-
D tum, Deus meus, Deus meus, vt quid
dereliquisti me? 35 Et quidam de cir-
cunstantibus audientes, dicebant, Ecce,
Eliam vocat. 36 Currens autem vnus,
Psa.68.c.22 & implens spongiam aceto, circumpo-
nensque calamo, potum dabat ei, dicens,
[e] Sinite: videamus si veniat Elias ad de-
ponendum eum. 37 Iesus autem [f] emis-
sa voce magna expirauit. 38 [g] Et velum
templi scissum est in duo, à summo vs-
que deorsum. 39 Videns autem centu-
rio qui ex aduerso stabat, [h] quia sic cla-
mans expirasset: ait, Verè hic homo fi-
Mat.27.f.55 lius Dei erat. 40 [i] Erant autem & mu-

 lieres

a *Alios saluos fecit.*] Facilè malitiosi ministri populo imponunt præsenti rerum statu obiecto: nam vulgus pręteritorum beneficiorum & gestorum maximè laudabilium, facilè obliuiscitur.

b *Christus rex Israel.*] Sacerdotum & Scribarum sententia valere videbatur tunc apud populum, qui facilè credere posset illud debere esse vnum ex signis Christi regis Israel. quod si non præstaret Iesus, non esset credendus Christus.

c *Et qui cum eo crucifixi erant.*] Hęc notatio non ad personas, sed ad côditionem referenda est. Namque ex latronibus alter tantùm conuitiatus est Iesu, suo & socij nomine; cùm diceret, Saluum fac temetipsum & nos. alter autem restitit socio conuicianti, & se Iesu commendauit. Est itaque Euangelistæ consiliũ ostendere, Iesum fuisse illusum ab omni hominum genere, summorum, vt Sacerdotum & Scribarum; imperitorum ac vulgi, vt prætereuntium, & pessimorum quoque, vt latronum etiam in cruce pendentium. Hoc rectè significatur ab aliis Euangelistis.

d *Tenebræ factæ sunt.*] quæ testarentur potestatem tenebris tũc fuisse permissam aduersum lucem: ideoq; illa tam horrenda & nefaria in illis horis geri, per tenebrarum harum rectores & ministros.

e *Sinite, videamus.*] Alij retinere voluerunt hunc militem, volentem propinare Iesu acetum, mortis accelerandæ causa: monentes vt expectaret, an Elias venturus esset ac liberaturus Iesum. Sed ille respondit, se malle propinare, vt videret an venturus esset Elias. nam quò citiùs ille esset moriturus, eò maturiùs oporteret Eliam adesse.

f *Emissa voce magna.*] iterum clamãs, Pater, in manus tuas, &c.

g *Et velum templi scissum est.*] Magna significatione iræ diuinæ iam placatæ, & aditus hominibus ad diuinæ consortium consuetudinis & familiaritatis ac filiationis patefacti.

h *Quia sic clamans expirasset.*] eodem momento horæ, quo spiritum suum Deo commendasset; idque tanto clamore, vt omnem vitæ vim adhuc retinere, idque vltra omne aliorum hominum exemplum, videretur. agnouit virtutem in illo diuinam, agnouit rem non casu geri, sed diuino consilio, atque inter expirantem illum ac Deum ipsum maximè conuenire intellexit.

i *Erant autem & mulieres.*] honestæ & fide dignæ, quæ & obseruare potuerunt & testari quæ gererentur, omnia, quippe quæ magno studio tenebantur erga Iesum, quem secutæ fuerant à Galilæa. Et quãquam magno dolore afficerentur, tamen Iudæorum metu non tenebantur: quoniam tunc omne odium in Iesum & discipulos feruebat. illæ non adeò erant notæ Iudæis; quia dudum ex Galilæa venerant cum aliis, festi celebrandi causa.

lieres délonge aſpicientes : inter quas e-
rat Maria Magdalene, & Maria Iacôbi
minoris & "Ioſeph' mater, & Salóme: Ioſe c. s. quæ a. c. s.
41 * & cùm eſſet in Galilæa, ſequebantur Luc. 8. a. 1.
eum & miniſtrabant ei, & aliæ multæ
quæ ſimul cum eo aſcenderant Ieroſoly-
mam. 42 Et cùm iam ſerò eſſet factum Mat. 27. g. 57 Luc. 23. g. 50 Ioh. 19. g. 38
(quia erat Paraſcéue, quod eſt ante ſab-
bathum) 43 vênit Ioſeph ab Arimathęa
nobilis decurio, [k] qui & ipſe erat expe-
ctans regnum Dei: & [l] audacter introi-
uit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu.
44 Pilatus autem [m] mirabatur ſi iam ob-
iiſſet. Et accerſito centurione, interroga-
uit eum ſi iam mortuus eſſet. 45 [n] Et
cùm cognouiſſet à centurione, donauit
corpus Ioſeph. 46 Ioſeph autem merca-
tus ſindonem, & deponens eum inuol-
uit ſindone, & poſuit eum in monuméto
[o] quod erat excíſum de petra, & aduoluit
lapidem ad oſtium monumenti. 47 Ma-
ria autem Magdaléne & Maria "Ioſeph' Ioſe c. s.
aſpiciebant vbi poneretur.

CAP. XVI.

ET [a] cùm tranſiſſet ſabbathum, Maria Mat. 28. a. 1 Luc. 24. a. 1 Ioh. 20. a. 1
Magdaléne & Maria Iacôbi, & Saló-
me emerunt aromata, [b] vt venientes vn- A
gerent Ieſum. 2 [c] Et valde mane vna ſab-
bathorum, veniunt ad monumentum:
orto iam ſole. 3 Et dicebant ad inuicem,
[d] Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio
monumenti? 4 Et reſpicientes "viderunt, videnț M. s. c.
reuolutum

k *Qui & ipſe erat expectans regnum Dei.*] promiſſum olim à patribus, annunciatum per Iohannem, & per Ieſum aperiſſimè prædicatum, iámque inſtare declaratum.

l *Audacter introiuit ad Pilatum.*] Quia expectabat regnum Dei, & permanebat in ea fide ac ſpe: neque, vt alij, deturbatus erat ab expectatione propter illorum dierum turbationem ac difficultatem.

m *Mirabatur ſi iam obiiſſet.*] tam citò obiiſſe mortem, quæ longior eſſe ſolet cruci affixis id autem vnum ex ſignis fuit, quibus oſtenſum eſt Ieſum habere poteſtatem deponendi animam ſuam, & iterum ſumendi.

n *Et cùm cognouiſſet à Centurione*] mortem Ieſu, & quæ circa mortem obſeruata fuerant.

o *Quod erat excíſum.*] neque facilè tentari aut aperiri à quoquam poterat, niſi per oſtium ipſum; quod tamen maximo lapide concluſum eſt. Erat autē monumentum in cubiculi formam excíſum.

CAP. XVI.

a *Et cùm tranſiſſet ſabbathum.*] poſtridie ſabbathi illius magni, qui veſpero exorto finitur. illo enim tempore nihil agere fas erat. illa autem nocte, poſtquam ſabbathum tranſiiſſet, empta ſunt aromata.

b *Vt venientes vngerent Ieſum.*] quem ſanctum Dei prophetam credebant, colebant, dignumque cenſebant illo honore ſepulturæ honeſtiſſimæ, & officio grati & amantis animi atque pij erga Deum, eiuſque prophetam ſanctiſſimum cognitum.

c *Et valde mane vna ſabbathorum.*] Totam hebdomadam à ſabbatho ad ſabbathum, Iudæi ſic enumerāt per dies; Sabbathum, vna ſabbathi, ſecunda ſabbathi, tertia ſabbathi, quarta ſabbathi, quinta ſabbathi, ſexta ſabbathi, ſabbathum rurſus: & ſic omnes hebdomadas nam per ſynecdochen tota etiam hebdomada dicitur Sabbathū. Quod verò dicitur, *Valde mane orto iam ſole*, ſic exponimus, Valde mane ſurgentes. nam in media vrbe illæ erant hoſpites, petierunt ſepulchrum: orto autem iam ſole, peruenerunt eò.

d *Quis reuoluet nobis lapidem.*] Ignaræ enim erant cuſtodiæ à Iudæis apud ſepulchrum conſtitutæ. & ſciebant ſe non poſſe ſufficere ad deuoluendum lapidem tantum, quantum illæ, cùm triduo antè obſeruaſſent, viderant.

reuolutum lapidé. Erat quippe magnus
Mat.18.a.5 Luc.24.a.4 Ioh.20.a.12 valde. 5 [a] Et introeuntes in monumen-
tum, viderũt iuuenem sedentem in dex-
tris, coopertum stola candida: [b] & obstu-
puerunt. 6 Qui dicit illis, [c] Nolite expa-
B uescere: Iesum quæritis Nazarenũ, cru-
cifixum: surrexit, non est hîc, ecce locus
vbi posuerunt eum. 7 Sed ite, dicite
* præcedet MS q 8. discipulis eius [d] & Petro, quia * præcedit
Mat.26.c.32 Sup.14.c.28 vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut
dixit vobis. 8 At illæ exeuntes, fugerunt
de monumento. [e] inuaserat enim eas tre-
mor & pauor: & nemini quicquam di-
xerunt. timebant enim. 9 [f] Surgens au-
* Iesus MS. B.a.c. tem*, manè, prima sabbathi, apparuit
Ioh 20.d.16 Luc.8.a.2. primò Mariæ Magdalénæ, de qua eiece-
rat septem dæmonia. 10 [g] Illa vadens
nuntiauit his qui cum eo fuerãt, lugen-
C tibus & flentibus. 11 Et illi audientes
quia viueret, & visus esset ab ea, nõ cre-
diderunt. 12 Post hæc autem duobus
Luc.24.b.13 ex his ambulantibus ostensus est [h] in alia
effigie, euntibus in villam. 13 & illi eun-
Luc.24.e.36 Ioh.20.c.19. tes nuntiauerunt cæteris: nec illis credi-
derunt. 14 Nouissimè [i] recumbentibus
illis vndecim apparuit: & [k] exprobrauit
incredulitatem eorum & duritiam cor-
dis, quia iis qui viderant eum resurrexis-
se, non crediderunt. 15 Et dixit eis, Eun-
Mat.28.d.19 tes in mũdum vniuersum prædicate Eu-
angelium [l] omni creaturæ. 16 [m] Qui cre-
diderit & baptizatus fuerit, saluus erit.

a *Introeuntes in monumentum.*] Totus hortus dicitur monumentum, aut certè sepium circa sepulchrum.

b *Et obstupuerunt.*] subita & inopinata visionis nouitate, & magno splendore iuuenis à se visi. Sedebat autem ille super lapidem reuolutũ à dextris sepulchri.

c *Nolite expauescere.*] Sumus omnes eiusdem studij & vos & ego: eiusdem causa quá vos quæritis, ego hîc sum: qui vobis quid quæratis indicem, & quid acturæ sitis, exponam: Ille qui crucifixus fuerat, mortuusque adhuc à vobis existimabatur, surrexit. *Ecce locus vbi posuerunt eum*, vacuus vobis conspicitur. Neque iam vobis hîc hærendum expectandúmve est, sed ite.

d *Et Petro.*] qui non, vt Iudas, desperatione actus, sed fide benignitatis Dei ac Iesu Christi firmatus, veniam sibi concessum iri sperabat: neque ab aliorum discipulorum consortio discesserat. Dicite etiam ei nominatim ex me, *quia præcedit vos in Galilæam.* vt cognoscant ille & omnes pœnitentiæ suæ rationem habitam esse, quæ & Deo placuerit & angelis.

e *Inuaserat enim eas tremor & pauor.*] Velut attonitæ erant tantarum rerum magnitudine: & non audebant proferre ea, quorum causa ipsæ in extasi erant. Itaque hoc testimonium primum ipsis periculo etiam facto manifestatum ipsæ secum continebant. timebant enim, vt qui res maximas, & vltra humanam sortem viderint vel audierint, qui & ipsi magnitudiné earum admirantur, trementes: & aliis indicare non audent, ne videantur vani aut alienati mente. Sed ille ipsarum terror satis magnum argumẽtum erat magnæ rei, quæ ipsas tãtùm turbasset.

f *Surgens autem.*] Cùm primùm surrexisset, apparuit primò illi Mariæ, *de qua eiecerat septem dæmonia.*

g *Illa vadens nuntiauit his qui cum eo fuerant.*] Petro & Iohanni præcipuè, cum aliis.

h *In alia effigie*] peregrini.

i *Recumbentibus illis.*] dum adhuc essent in sermone de testimonio duorum qui nuper venerant, & narrauerant illum sibi visum & cognitum.

k *Exprobrauit incredulitatem.*] Iã enim illius resurrectio quatuor argumentis constabat ipsis, Angelorum visione, pauore mulierum, Magdalenæ affirmatione, & duorum fratrum testimonio, longa narratione exposito.

l *Omni creaturæ.*] omnibus hominibus: nam omnibus affertur bonus nũtius: neque negabitur eius virtus cuiquam, qui obicem non opponat.

m *Qui crediderit & baptizatus fuerit.*] baptismo Christi intellige.

n qui verò non crediderit, cōdemnabitur. D
17 o Signa autem eos qui crediderint hæc
ſequentur: In nomine meo dæmonia eii- *Act.16.d.18*
cient, p Linguis loquentur nouis, 18 Ser- *Act.2.a.4 & 10.g.46*
pentes tollent, Et ſi mortiferum quid bi- *Act.28.a.5*
berint, non eis nocebit, q Super ægros *Act.28.b.8*
manus imponent: & bene habebunt.
19 r Et Dominus quidem Ieſus poſtquam
loquutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum, *Luc.24.g.51* s ſedet m. q.
s & u ſedit à dextris Dei. 20 t Illi autem
profecti prędicauerunt vbique: Domino
cooperante, & ſermonem confirmante
ſequentibus ſignis.

n *Qui verò non crediderit.*] eo modo quo credere oportet, fide viua, quę per charitatem operatur. nam hoc præſtare debet omnis qui Euangelium in ſuam ſalutem excipiunt.

o *Signa autem eos qui crediderint.*] Non ſolùm fient participes regni cęlorum, ſed erunt etiã præcones veritatis meæ, & miniſtri ac prædicatores Euangelij: obtinebunt varias gratiarum diuiſiones ad confirmationem Euangelij.

p *Linguis loquentur nouis.*] Dei dono acceptis, ſine humano præceptore, ac ſine exercitatione.

q *Super ægros manus imponent.*] Omnia ſigna in vniuerſum, quia ſalutaria erũt & vtilia, teſtabuntur Euangelij vtilitatem maximam hominum generi allatam.

r *Et Dominus quidem Ieſus.*] Iam declaratus Dominus, & accepta poteſtate omni in cælo & in terra, poſtquam locutus eſt eis, ea præcipiens ac promittens quę expoſita iam ſunt, vt rata eſſe Deo patri oſtenderet, apertiſſimè illam poteſtatem, quam in cælo ſe habere dixerat, in terras è cælo mittendo Spiritu ſancto oſtenſurus, aſſumptus eſt in cælum videntibus illis.

s *Et ſedit à dextris Dei.*] Potentiam, auctoritatem, & virtutem diuinam, eamque dexterrimã & efficaciſſimam, perpetuam certamque ſibi eſſe oſtendens, Spiritu ſancto in diſcipulos miſſo, qui fuit manifeſtum ſignum, quo probatum ipſis fuit illum ſedere à dextris.

t *Illi autem profecti.*] Poſtquam se ipſa & Spiritu ſancto accepto cognouerunt eum ſedere à dextris Dei, prædicauerunt illud bonum nuntium, vbique Ieſu Domino in ipſis exiſtente & cooperante: & illis ſignis, quæ ipſe notanda prædixerat, ſequentibus.

Romæ M. D. LXXII. Menſe Auguſto.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT I.

VONIAM [a] quidẽ multi
conati sunt ordinare nar-
rationem, [b] quæ in nobis
completæ sunt rerum;
2 sicut tradiderunt nobis,
[c] qui ab initio ipsi viderũt,
& ministri fuerunt sermonis; 3 visum est
& mihi, [d] assequuto omnia [e] à principio di-
ligenter, ex ordine tibi scribere, optime
Act.1.a.1. Theophile, 4 [f] vt cognoscas eorum ver-
borum, de quibus eruditus es, veritatem.
A 5 Fuit in diebus [g] Herodis regis Iudææ,
sacerdos quidam nomine Zacharias, [h] de
1.Par.24.a.10 vice Abia: & vxor illius de filiabus Aarõ,
& nomen eius Elisabeth. 6 Erant autem
[i] iusti ambo ante Deum, incedentes in
omnibus mandatis & iustificationibus
Domini sine querela, 7 & non erat illis
filius: eò quòd esset Elisabeth sterilis, &
ambo processissent in diebus suis.
Z 8 Factum

CAPVT I.

a *Quoniam quidem multi conati sunt.*] Hîc non significantur tres Euangelistæ, Matthæus, Marcus & Iohãnes, quorum nullus conatus est res ab initio gestas, ex ordine narrare. nam Matthæus librum generationis Iesu Christi conscripsit: Marcus Euangelium tantùm ipsum, hoc est bonum nuntium, ab ipsa primùm denuntiatione exposuit: Iohannes autem Euangelium contexens grauissimarũ Euangelij partium, & maximorum mysteriorum index interpresq; fuit. Sed præter hos multi alij contexere conati sunt seriem omnem rerum, quæ Euangelium ipsum vel præcesserant apparando vel coniunctæ ornauerant, vel consequutæ confirmauerant.

b *Quæ in nobis completa sunt rerum.*] Res omnes quæ Iesu Christi natiuitatem præcessère, & quæ ab ipso vel propria vel ministrorum opera gestę sunt, nostram vtilitatem certissimè spectabant, nostramque salutem instruebant, quam omnino pertigerũt eo tempore quo Dei Spiritus in eos est immissus, quos veritatis suæ testes esse Dominus voluit: tunc completæ sunt in illis, ex quibus vnus Lucas est.

c *Qui ab initio ipsi viderunt, & ministri.*] Duplex genus indicum significat, vt duplex est genus rerum quæ narrandæ sunt: alterum earum quæ Euangelium vel præcessere, vel secutæ sunt, vel vnà cum Euangelio ipso fuere. alterum verò earum quæ Euangelium ipsum penitus tangunt. *Qui ab initio ipsi viderunt*, cuiusmodi fuêre Maria mater Iesu, quam Lucas ætate sua videre, alloquique potuit, Iohannis discipuli multi, qui illa ætate viuebant; & qui ministri fuerunt sermonis totius euangelici, vt Apostoli. Hi narrationis libri, quos Lucas indicat, iamdiu est quod non extant. hic tamen satis est nobis auctor ad veritatem cognoscendam, vtpote diligentissimus, ac verissimus, diuinitusque probatus.

d *Assecuto omnia.*] quæcunque rem ipsam spectant, ita vt nihil desideretur.

e *A principio.*] A principio seculi huius, in quo veteris Testamenti promissa, oraculaque omnia quæ ad cælestis regni apparatum & constitutionem pertinebant, impleta explicataque sunt.

f *Vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.*] certam consecutionem & perspicuitatem, quæ non modò ad memoriam iuuandam & confirmandam, sed ad veritatem exponendam plurimùm valet; cùm suis quæque diuisa distributaque temporibus ac partibus traduntur; ἀσφάλειαν.

g *Herodis regis.*] patris Archelai.

h *De vice Abia.*] octaua sorte.

i *Iusti ambo.*] Iustitia illa legali, quam Deus exigit ab iis qui in se credunt. Id exponit Lucas, *Incedentes in omnibus mandatis*, &c. hoc est, exercitati in omni opere iusto & cultu diuino, quatenus ad eos pertinebat: idque non ad hominum faciem tantùm, sed *ante Deum*: *Sine querela*, sine reprehensione vlla aut opprobrio, quod quis verè obiicere posset.

8 Factum est autem: cùm sacerdotio fun-
geretur * in ordine vicis suæ ante Deum, * Zacharias m sq. Ambr.
9 secundum consuetudinem sacerdotij,
sorte exiit vt incensum poneret ingressus Exod. 30. a. 7
in templum Domini: 10 [a] & omnis mul- Leu. 16. d. 17
titudo populi erat orans foris hora incẽsi.
11 Apparuit autem illi Angelus Domini,
stans [b] à dextris altaris incensi. 12 Et Za-
charias turbatus est, videns: [c] & timor ir-
ruit super eum. 13 Ait autem ad illum
angelus, Ne timeas Zacharia, [d] quoniam
exaudita est deprecatio tua: & vxor tua
Elisábeth pariet tibi filium, & vocabis Infr. f. 63.
nomen eius Iohannem: 14 [e] & erit gau-
dium tibi & exultatio: [f] & multi in nati-
uitate eius gaudebunt. 15 [g] erit enim ma- B
gnus coram Domino: & [h] vinum & sice-
ram non bibet. [i] & Spiritu sancto replebi-
tur adhuc ex vtero matris suæ. 16 [k] &
multos filiorum Israël conuertet ad Do-
minum Deum ipsorum. 17 & ipse præ-
cedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ: Mat. 11. b. 14.
vt conuertat corda patrum in filios, & in- Mala. 4. b. 6.
credulos ad prudentiam iustorum, para-
re Domino plebẽ perfectam. 18 Et dixit
Zacharias ad angelum, [l] Vnde hoc sciam?

a *Et omnis multitudo.*] atque ita paratum erat publicum testimonium futuro miraculo.

b *A dextris altaris incensi.*] quod erat in medio templi. Significabat autem dexter situs angeli, bonum nuntium.

c *Et timor irruit super eum.*] Existimauit graue aliquod nuntium ab angelo afferri aduersus populum.

d *Quoniam exaudita est deprecatio tua.*] Zacharias hora incensi preces fundebat pro salute & redemptione Israelis: namque de prole suscipienda, iam illa cura quæ iuniori fuerat, seniori & sterilis vxoris marito aut deposita erat, aut imminuta. Igitur deprecatio illius pro populo exaudita annuntiatur, Deusque iam parare salutem populo dicitur, cuius rei apparatus ex magno miraculo inchoandus declaratur, quòd vxor illius illa sterilis Elisabeth paritura sit illi ipsi patri viuẽti & videnti filium marem, cuius nomen diuino consilio inditum, boni huius nuntij, iis quibus auditum fuerit, significationem afferat.

e *Et erit gaudium & exultatio.*] Ipsis parẽtibus erit gaudium & exultatio: atque ipsi præcipuè, qui Spiritu sancto edoctus, cognoscet tempus salutis & gratiæ aduenisse, cuius testis filius eius à Deo constituendus sit.

f *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*] vt illud gaudium multorum magnã moueat apud populum expectationem salutis iam instantis.

g *Erit enim magnus corã Domino.*] Magna auctoritate erit præditus; idque Deo efficiente, qui illius sanctitatem & dignitatem ad testimonium ferẽdum confirmabit. idemque magnus minister ac propheta à Domino cõstitutus erit; non solùm propheta, sed quo nullus propheta antè maior fuerit, atque adeò plusquam propheta appellandus.

h *Vinum & siceram non bibet.*] Ab omni vitio & voluptate alienus abhorrensque erit, & Nazaræorum more iam totus ad ministerium Dei segregatus.

i *Et Spiritu sancto replebitur.*] Spiritu ministerij ac prophetiæ & testimonij, & ad eam rem cognitionis etiam spiritu; itaque totus ad hoc munus conformatus, sanctificatus, atque à cæterorum mortalium communi ingenio & comparatione semotus.

k *Et multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.*] Multos ex iis qui vocationis Israelis rationem non bene intelligunt, aut non bene tenent, & sequuntur, ad fidem promissorum quæ Israeli facta sunt, reuocabit, & ad pœnitentiam conuertet, proposito ac denuntiato aduentu salutis publicæ per Dominum Deum expediendæ, quem cognoscendum proponet & indicabit, præcedens eundem in spiritu, auctoritate, atque efficacitate Eliæ. ita fiet *vt conuertat corda patrum in filios*, hoc est, & patres, & filios, & doctores, & discipulos, & iuuenes, & senes, & illos qui rectà persuaderi non potuerant, aut noluerant, conuertet ad bonam mentem, & rationem prudentiamque rerum expetendarum & sperandarum, atque exercitationem agendarum, qua iusti instructi sunt, aut instrui debent ij qui iusti esse student.

l *Vnde hoc sciam?*] Quo argumento cognoscam hoc esse futurum? namque in me aut vxore mea nihil est vt hoc sperare possim. Credidit Zacharias nuntium à Deo missum: at cùm non respiceret virtutem diuinam, sed humanam facultatem tantùm, hæsitauit in fide. voluitque signum aliquod habere, quo illud fieri posse in se vxoreque sua intelligeret.

ego enim ſum ſenex: & vxor mea proceſ-
ſit in diebus ſuis. 19 Et reſpondens ange-
lus dixit ei,[a] Ego ſum Gabriel quĩ aſto an-
te Deum: & miſſus ſum loqui ad te, &
hæc tibi euangelizare. 20 Et ecce, eris ta-
cens, & non poteris loqui vſque in diem
quo hæc fiant: pro eo quòd non credidi-
ſti verbis meis, quæ implebuntur in tem-
pore ſuo. 21 Et erat plebs expectans Za-
chariam: [b] & mirabantur quòd tardaret
ipſe in templo. 22 Egreſſus autem non
poterat loqui ad illos: & cognouerunt
C quòd viſionem vidiſſet in templo. [c] Et
ipſe erat innuens illis, & permãſit mutus.
23 Et factum eſt: vt impleti ſunt dies offi-
cij eius, abiit in domum ſuam. 24 poſt
hos autem dies concepit Eliſabeth vxor
eius: & [d] occultabat ſe mẽſibus quinque,
dicens, 25 [e] Quia ſic fecit mihi Dominus
in diebus quibus reſpexit auferre oppro-
brium meũ inter homines. 26 [f] In men-
ſe autem ſexto, [g] miſſus eſt angelus
Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui
Matt.1.a.18 nomen Nazareth, 27 ad virginem deſpõ-
ſatam viro, cui nomen erat Ioſeph, de do-
mo Dauid: & nomen virginis Maria.
28 Et ingreſſus angelus, ad eam dixit, [h] Aue
* vidiſſet, q gratia plena, [i] Dominus tecum: benedicta
a MS. Ambr. 4.4. tu in mulieribus. 29 Quę cùm *audiſſet,

 turbata

a *Ego ſum Gabriel qui aſto.*] Fortis meus Deus, ſignificat nomen *Gabriel*. ex nomine ipſo intelliges rem omnẽ, quam Deus promiſerit, effici poſſe diuina virtute. Profiteor tibi nomen, miniſterium, & legationis meæ munus. profiteor me hæc ex diuino cõſilio ac decreto accepta miſſum fuiſſe, vt tibi euangelizarem: quæ niſi ita forent, non ego euangelizaturus accepiſſem aut attuliſſem. ſatis erat tibi hæc cogitare, vt futura crederes. nunc ergo omnia quæ dixi etiam in longum tempus expectanda, certiſſima fore cognoſces: eris tacens vſque in diem quo expediantur: atque ita doceberis fore omnia implenda ſuis temporibus ac momentis.

b *Et mirabantur quòd tardaret ipſe in templo.*] Ita vt admiratio illa moueret expectationem nouæ rei.

c *Et ipſe erat innuens illis.*] nutibus & geſtibus innuebat ſibi viſam fuiſſe viſionem, magnique myſterij nuntium allatum eſſe: ita tamen mutus permanſit, vt certis nutibus ſignificaret quod vellet, & cætera vitæ, atque adeò miniſterij ſui munia recto more ſeruaret.

d *Occultabat ſe menſibus quinque.*] Nõ quòd erubeſceret miraculo grauida facta ex viro ſuo, ſed quòd illis mẽſibus, dum vterus non manifeſtè tumeret, non exiſtimabat illud euulgandum, quòd fortaſſe non crederetur à vicinis. Solent enim ſteriles fœminæ ſæpè, ex nimio deſiderio prolis habendæ, falli, & iactare palam apud notas mulieres ſe eſſe grauidas: quæ res cùm expectatur, nulla tandem euadit. Eliſabeth ne ſimile iudicium experiretur, quanquã ſe grauidam eſſe planè ſciret, tamen tacebat illis menſibus, dum vterus tumẽs rem proderet veriſſimam. Laudabat verò interim Deum, ſibique gratulabatur ob diuinum beneficium, quod ſperabat manifeſtum fore omnibus.

e *Quia ſic fecit mihi Dominus.*] gratulatoria oratio eſt.

f *In menſe autem ſexto.*] cùm iam vterus Eliſabeth apertè proderet rumorem fœtumque indicaret cõceptum.

g *Miſſus eſt angelus Gabriel à Deo.*] cũ omnibus mandatis quæ ſequuntur narranda, & cum notis rerum, locorum, & perſonarum ab ipſo Deo traditis.

h *Aue gratia plena.*] dilecta, grata, electaque vt gratiis abundet.

i *Dominus tecum.*] conſilium, virtutem & efficacitatem ſuam in te oſtenſurus, ita vt manifeſtum orbi ſe auctorem probet dignitatis tuæ: ea autem dignitas erit, vt in mulieribus ſis benedicta, fructu videlicet benedictionis æternæ in te producto, ita vt nullum vnquam ſimile tui commemorari poſſit in mulieribus exemplum.

[a] turbata est in sermone eius, & cogitabat
qualis esset ista salutatio. 30 Et ait ange-
lus ei, [b] Ne timeas Maria, inuenisti enim
gratiam apud Deum. 31 [c] * ecce concipies * & MS. e.
in vtero, & paries filium: & [d] vocabis no- Isa. 7. c. 2. Infr. 2. c. 21. Mat. 1. d. 21.
men eius Iesum. 32 [e] hic erit magnus, & D
[f] filius Altissimi vocabitur, & [g] dabit illi
Dominus Deus sedem Dauid patris eius:
33 [h] & regnabit in domo Iacob [i] in æternũ, Dan. 7. d. 14. & g. 27.
& regni eius non erit finis. 34 Dixit au- Mich. 4. b. 7.
tem Maria ad angelum, [k] Quomodo fiet
istud? quoniam virum non cognosco.
35 Et respondens angelus, dixit ei, [l] Spiri-
tus sanctus superueniet in te, & virtus Al-
tissimi obumbrabit tibi. Ideóq; & [m] quod
nascetur * ex te Sanctum, vocabitur filius * & MS. eq.
Dei. 36 Et [n] ecce Elisabeth cognata tua,
& ipsa

a *Turbata est.*] visione subita angeli: *& cogitabat qualis esset ista salutatio*: quòd tenderet, in qua Domini præsentis mentio fiebat; & benedicta ipsa præter cæteras fœminas prædicabatur. cuius salutationis exemplum nullum antea auditum lectúmve fuerat: salutatione tanta aliam magis, quàm se, dignam arbitrabatur: tanta erat modestia prædita virgo illa sanctissima.

b *Ne timeas Maria.*] Nominat eam, vt certiorē faciat legationis ad ipsam destinatæ, non ad aliam quampiā. *Inuenisti enim gratiam apud Deum*: Hebraicus idiotismus, quò significatur illam Deo gratam esse & charā, propter virtutis & simplicitatis ac modestiæ summæ exemplum: ideóque delectam ex omnibus aliis ad tātam dignitatem, vt sit mater Dei.

c *Ecce concipies in vtero.*] Admirabilē modum conceptionis virgini significauit Angelus, fore statim vt in suo vtero haberet, nullo virili semine; sed purissimis sanguinibus virginis ad sanctissimum fœtum concipiendum, fouendum & alendum comparatis. Tu, inquit, *in vtero concipies*, idque præsenti miraculo, quod indicatur illa voce *Ecce*. Simul etiam hoc orationis genus vsurpauit Angelus, quod ab Isaia prolatum fuerat olim, Ecce virgo in vtero habebit. quod significat virginem permanentem virginem, in vtero tamen habituram. Intellexit orationē virgo, & significationē vaticinij apertè cognouit. d *Vocabis nomen eius Iesum.*] ישוע saluatorē.
e *Hic erit magnus.*] Homines alij omnes breues, parui, exiguíque sunt; ideò nequeunt generi suo exactè prodesse: hic virtute, auctoritate, efficientia. & rebus gerendis verè magnus erit. qui homines omnes summa excellentia superet. eritque magnus saluator: magni consilij angelus, admirabilis, fortis. Omnes autem hi tituli nomine *magni* continentur. f *Filius altissimi vocabitur.*] Adeò superabit cæteros homines virtute & efficacitate, vt patrem non in terris, sed in cælis altissimum illum omnipotentem habere dicatur, idque verissimè.
g *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius.*] promissam Dauidi patri eius secundum carnem, ex parte qua tu ex Dauid originem ducis. Non sedem illam temporariam terrenam, sed illam admirandam sanctissimam, de qua scriptum est, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, &c. h *Et regnabit in domo Iacob.*] in iis qui sese totos Deo credentes obtulerint & tradiderint, exemplo Iacob; in his inibit regnū, victoria parta de hostibus: cuius regni ineundi figura fuit olim exitus domus Iacob de populo barbaro, cùm facta est Iuda sanctificatio eius, Israel potestas eius. i *In æternum.*] in sæcula hujus mundi omnia: & procedet regnum vltra mundi etiam finem, ita vt nullus sit finis regni eius, quamuis futurus sit finis mundi huius. k *Quomodo fiet istud?*] Magnum mysterium cognoscere cupiebat virgo, non rei efficiendæ, quam certam credebat, vtpote à Deo promissam, sed modi quo efficienda esset res, sine viri coniunctione: quam non esse oportere intellexerat ex Angeli nuntio ac vaticinio Isaiæ. Vt ergo sese promptam Dei voluntati præstaret, eo modo quo cognosceret fieri posse, non solùm rem ipsam, sed modum & rationem doceri vult, exemplo antiquorum iustorum, qui cùm aliquid agere iubebantur publicæ aut priuatæ rei, doceri volebant modum tenendum, vt commodius agerent; Quandoquidem saluâ virginitate, hoc magnum mysterium, magnumque mihi beneficium pollicetur Deus; nam *virum non cognosco*, nec eius ope indigeo ad hanc rem: quomodo decreuit Deus, vt hoc fiat, quid petam? quid expectabo? quid orabo? quomodo id factum agnoscam? l *Spiritus sanctus.*] qui cuncta viuificat, ille viuificabit in te fœtum, fouebitq́; sanguinem tuum, & sanctificabit admirabiliter nouo modo generationis effectæ, ex virtute altissimi supernaturali, eademque excellentissima *obumbrabit tibi*, incumbet in te: ita vt te matrem, Deum patrem filius ille habeat.
m *Quod nascetur ex te sanctum.*] sanctū, ab omni alio conceptus & natiuitatis exemplo omnino separatum admiranda excellentia perfectionis summæ. atque ita vocabitur verè filius Dei, & ex consequenti ab omni labe humanæ impuritatis alienum erit: nam ex te sanctum, & ex patre sanctum erit. n *Ecce Elisabeth.*] Vt scias con-

filium diuinum iam expediri cœptum admirandis modis & nouis, vtpote de re admiranda, hoc est, de hominum renouatione institutum, ipsa vocata sterilis, atque talis secundùm naturam cognita, concepit in senectute suas iamque res hæc sensibus etiam signo certo confirmata est: sextus namque mensis est.

& ipsa concepit filium in senectute sua: &
hic mensis, sextus est illi quæ vocatur ste-
rilis: 37 [a] quia non erit impossibile apud
Deum omne verbum. 38 Dixit autem
Maria, [b] Ecce ancilla Domini, fiat mihi se-
cundum verbum tuum. Et discessit ab il-
la angelus. 39 Exurgens autem Maria [c] in
diebus illis, abiit in montana [d] cum festi-
natione in ciuitatem Iuda: 40 & intrauit
in domum Zachariæ, & salutauit Elisá-
beth. 41 Et factum est: vt audiuit saluta-
tionem Marię Elisábeth, exultauit infans
in vtero eius. [e] & repleta est Spiritu sancto
Elisábeth: 42 & exclamauit voce magna,
& dixit, Benedicta tu inter mulieres, &
[f] benedictus fructus ventris tui. 43 Et vn-
de hoc mihi [g] vt veniat mater Domini
mei ad me? 44 Ecce enim vt facta est vox
salutationis tuæ in auribus meis, exulta-
uit in gaudio infans in vtero meo. 45 &
credidisti, tibi MS. Amb. [h] beata quę credidit, quoniam perficien-
tur ea quæ dicta sunt ei à Domino.
E 46 Et ait Maria:
[i] Magnificat anima mea Dominum:
47 [k] Et exultauit spiritus meus in Deo sa-
lutari meo.
48 [l] Quia respexit humilitatem ancillæ
suæ.

a *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*] quod locutus fuerit Dominus, seseque facturū receperit.

b *Ecce ancilla Domini.*] Intelligo equidem Dominum ipsum fore auctorem totius rei in meum & humani generis beneficium, meamque obedientiam ab illo exigi: me igitur præbeo illi ancillam, cupioque illius voluntatē tuo sermone declaratam, in me quā citissimè effici. Admirandum modestiæ & obedientiæ exemplum.

c *In diebus illis.*] nondum transacto sexto mense Elisabeth.

d *Cum festinatione.*] præ lætitia & cupiditate salutandi cognatam; & communi vtriusque gratulatione Deum laudandi.

e *Et repleta est Spiritu sancto.*] prophetiæ & laudum atque gratulationis auctore.

f *Benedictus fructus.*] ventris tui, qui humanum patrem non habet, te solam in hominibus habet parentem. Est autem benedictus, hoc est, est ille fructus, per quem benedicendæ sunt cunctæ familiæ terræ.

g *Vt veniat mater Domini.*] Dominū in illa esse cognouit Elisabeth, Spiritu sancto indicante: & intellexit caussam eandem fuisse exultationis infantis in vtero suo.

h *Beata quæ credidit.*] non dubitans neque hæsitans an secundùm naturam, an præter naturam fiat quid; sed certissimè tenens Deum posse & velle facere quæ dixerit.

i *Magnificat.*] Totum canticum à virgine Spiritu sancto plena editum, propheticam rationem omnem continet, tam laudum, quàm vaticiniorum & interpretationum partibus constans.

k *Et exultauit spiritus.*] Magna lætitia perfusus est meus spiritus, nata ex beneficio Dei, qui mihi auctor salutis fuit. Est ergo vera, meraque spiritualis exultatio, quæ gratias auctori suo agit.

l *Quia respexit.*] me humilem virguneulam inter homines ferè ignotam, & obscuram ob familiæ paupertatem, ob propriam modestiā nihil maius de me ipsa cogitantem, quàm vt Dei ancilla essem, eoque nomine ab illo acciperer. Respexit, tantoque beneficio affecit, vt seculis omnibus beata prædicer. eritq; prædicationis argumentum; quòd mihi humillimę virgini magna fecerit ille potens, cuius nomen sanctum, cuius efficientia nullum habet similem aut secundum; cuius misericordia erga se timentes perpetua constansque est per omnes ætates, nullumque finem habet, nullum impedimentum offendit. Habet enim ille brachium fortissimum, quo potentiam suam reipsa ostendit: huiusque rei exemplum edidit in

patribus nostris, quos in brachio porrecti & excelso ex Ægypto eduxit, dispersis superbis illis & potentissimis hostibus eorũque consiliis disiectis. Deinde gentibus potentissimis è sede regnorũ depositis, humiles anteà Israelitas exaltauit, eosque esurientes, nullum cibum habentes, locupletauit nõ solùm cibis, sed omnibus diuitiis gẽtium illarum ditissimarum, quas inanes muscarum instar abegit, & in fugam pepulit. Hæc & huiusmodi multa exempla virtutis & misericordiæ suæ edidit ille sanctissimi nominis Dominus, qui nũc denuò recordatus misericordię quam in secula se præstiturum pollicitus fuerat erga Abraham & eius semen verum, nũc denuò, inquam, Israel seruum suum, quem ex Iacobi humilitate ad Israelis dignitatem euexerat, suscepit fouendum, amplificandum, & perficiendum, miro, diuino & spirituali modo.

suæ. ecce enim ex hoc beatam me dicent "omnes generationes'. — ª in generationem & generationẽ 1 MS. eq.
49 Quia fecit mihi magna qui potens est,
& sanctum nomen eius.
50 Et misericordia eius à "progenie in pro- — ª in progenies & progenies 8 MS. eq 8.
genies', timentibus eum.
51 Fecit potentiam in brachio suo: disper- — Isa. 51. b. 9. Psa. 32. b. 10. Isa. 29. c. 15. Psa. 33. b. 11.
sit superbos mente cordis sui.
52 Deposuit potentes de sede, & exaltauit
humiles.
53 Esurientes impleuit bonis: & diuites di- — 1 Reg. 2. b. 5.
misit inanes.
54 Suscepit Israel puerum suum, "recor- — ª memoratũ 11 MS R. C.
datus' misericordiæ suæ, — Isa. 30. d. 18. & 41. b. 8.
55 Sicut locutus est ad patres nostros, A- — & 54. b. 50 Iere. 31. a. 3. & d. 20.
braham & semini eius in secula. — Psa. 131. c. 11
56 Mansit autem Maria cum illa ª quasi — Gen. 17. c. 19 & 22. c. 16
mensibus tribus: & reuersa est in domum — Sup. b. 14. F
suam. 57 ᵇ Elisabeth autem impletum est
tempus pariendi: & peperit filium. 58 Et
audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus misericordiã suam
cum illa, ᶜ & congratulabantur ei. 59 Et
factum est: in die octauo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui, Zachariã. 60 ᵈ Et respondens mater eius, dixit, Nequaquam, sed
vocabitur Iohannes. 61 Et dixerunt ad
illam, Quia nemo est in cognatione tua
qui vocetur hoc nomine. 62 Innuebant
autem patri eius, quẽ vellet vocari eum.
63 Et postulans pugillarem, scripsit, dicẽs,
Iohannes

a *Quasi mensibus tribus.*] ad nonum vsque mensem ministrans seniori & grauidæ, officiumque faciens, communique gratulatione sese in diuinis laudibus exercens.

b *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi.*] iuxta dictum angeli ad Zachariam.

c *Et congratulabantur ei.*] sicut angelus dixerat, *Et multi in natiuitate eius gaudebunt.*

d *Et respondens mater eius.*] quæ à Spiritu sancto edocta fuerat nomen pueri.

Supr.b.13. [a] Iohannes est nomen eius.[b] Et mirati sunt
vniuersi. 64 [c] Apertum est autem ilico os
eius, & lingua eius, & loquebatur bene-
dicens Deum. 65 Et factus est timor su-
[*] in vniuersa M.S.G. per omnes vicinos eorum: & [*] super om-
nia montana Iudææ diuulgabantur om-
nia verba hæc: 66 & posuerunt omnes
qui audierant in corde suo, dicẽtes, [d] Quis
putas puer iste erit? Etenim manus Do-
mini erat cum illo. 67 Et Zacharias pa-
ter eius [e] repletus est Spiritu sancto, &
G prophetauit, dicens:
Inf.2.d.30 Mat.1.d.21 68 [f] Benedictus Dominus Deus Israel: quia
[*] plebi S M.S.G. visitauit & fecit redẽptionẽ [*] plebis suæ:
Psa.131.d.17 69 Et [g] erexit cornu salutis nobis, in domo
Dauid pueri sui.
Psa.71.c.12 70 [h] Sicut locutus est per os sanctorum, qui
[*] suorum, M.S.G. à seculo sunt prophetarum [*] eius,
Iere.23.a.6. & 30.b.10 71 [i] Salutem ex inimicis nostris, & de ma-
nu omnium qui oderunt nos:
72 [k] Ad faciendam misericordiam cum pa-
tribus nostris: & memorari testamenti
sui sancti,
Gen.22.c.16 Iere.31.f.33 Hebr.6.c.15 & d.17. 73 Iusiurandum quod iurauit ad Abrahã
patrem nostrum, 74 daturum se nobis,
Vt, sine timore, de manu inimicorum
nostrorum liberati, seruiamus illi,
1 Pet.1.c.15 75 In sanctitate & iustitia, coram ipso,
omnibus diebus nostris.
76 Et

a *Iohannes est nomen eius.*] diuino cõsilio & mandato inditum.

b *Et mirati sunt vniuersi.*] Nomen illud gratiæ significatione obseruandum, tanto consensu matris & patris etiam muti declaratum, atque diuini consilij auctoritate confirmatũ.

c *Apertum est ilico os.*] Cùm iam facta fuissent omnia quæ angelus prædixerat: *os apertum* significat fuisse plenum sententiis & argumentis diuinarum laudum; linguam verò fuisse solutam illa prohibitione loquendi; & auctam verbis magnis & significantissimis.

d *Quis putas puer iste erit?*] Iam magna expectatio magni consilij à Deo illis temporibus edendi excitata est in cordibus omnium, ac diligens obseruatio rerum omnium quæ circa illum puerum gererentur. cuius cõceptus, ortus, nomen, & educatio; manifestis singularis cuiusdam Dei prouidentię exemplis illustrabantur.

e *Repletus est Spiritu sancto.*] scientiæ ac prophetiæ.

f *Benedictus Dominus Deus Israel.*] Omnibus gratiis, omnium nominũ gratulationibus prædicandus misericors ille gubernator Israelis à se nominati. *Visitauit*, intendit prouidentiam suam ad consulẽdum rebus afflictis Israelitarum, & paratis redemptionem quam iam edere incipit.

g *Erexit cornu salutis.*] Auctorẽ potentissimum & efficacissimum publicę salutis constituit in familia Dauid famuli sui.

h *Sicut locutus est per.*] Quidquid per omnes prophetas sanctos ab initio mundi ad hæc tempora pollicitus est de publica humani generis salute, id omne nostris diebus præstat hoc *cornu salutis in domo Dauid* erecto.

i *Salutem.*] Omnium promissorum summa illa erat, nos fore liberandos ex inimicis nostris inuisibilibus; hoc est, peccatis, & potestate inferni ac tenebrarum, & de manu omnium inimicorum qui nostræ saluti vitæque insidiantur.

k *Ad faciendam.*] Nata est autem hæc publica salus ex misericordia, quam ipse vltrò exhibere, patribusque nostris polliceri voluit fœdere sancito, & iureiurando interposito, apud Abraham dicens, Benedicetur in semine tuo omnes gentes terræ. Illud quod nobis dare constituit, iureque iurando firmauit, iam reipsa præstare cœpit. Cuius summa ratio est, vt nos liberati à peccatis & corpore peccati, quos inimicos habemus infestissimos, sancti, iusti, & planè diuini, ex illius virtute nobis communicata effecti, seruiamus illi in sanctitate & iustitia, non solùm coram hominibus, sed coram ipso; hoc est, eidem ipsi probanda: idque donum certum perpetuumque nobis sit ipso auctore, omnibus diebus nostris in hac vita, & in futura æterna duratione.

76 [l] Et tu puer, propheta Altissimi voca- Mala.4.b.5. Supr.b.17.
beris: præibis enim ante faciem Domi-
ni parare vias eius;
77 Ad dandam sciētiam salutis plebi eius,
in remissionem peccatorum eorum,
78 Per viscera misericordiæ Dei nostri, in
quibus visitauit nos, Oriens, ex alto, Zach.3.d.9. & 6.c.12.
79 Illuminare his qui in tenebris, & in Mala.4.a.2.
vmbra mortis sedent: ad dirigendos pe-
des nostros in viam pacis.
80 Puer autem crescebat, & [m] confortaba-
tur spiritu, & erat in desertis vsque in diē
ostensionis suæ ad Israël.

CAP. II.

FActum [a] est autem, in diebus illis exiit A
edictūm à Cæsare Augusto, vt descri-
beretur vniuersus orbis. 2 Hæc descri-
ptio prima, facta est [b] à [b] præside Syriæ Cy- Ambr.c.4.
rino. 3 [c] Et ibant omnes vt profiterētur,
singuli in suam ciuitatem. 4 [d] Ascendit
autē & Ioseph à Galilæa de ciuitate Na-
zareth, [e] in Iudæam, * ciuitatē Dauid quæ * in 1 MS. R.G.S.
vocatur Beth-lehem: eo quòd esset de Mich.5.a.1. Matt.2.a.6.
domo & familia Dauid, 5 vt profiteretur Ioh.7.f.42.
cū Maria desponsata sibi vxore prægnan-
te. 6 Factum est autem, [f] cùm essent ibi,
impleti

l *Et tu puer, propheta Altissimi vocab.*] hoc est, potentissimi & efficacissimi, iam iam præsenti numine cūcta præstantis quæ promissa erant. Eris enim præcursor ipsius auctoris salutis iam præsentis, parabisque viam qua ille excipiendus erit: docebis enim populum scientiam salutis, hoc est, aduentum regni cælorum iam propinqui, fidem erga Dei promissa, & pœnitentiam perfectam & absolutam, quibus rebus se plebs illa paret ad obtinendam remissionem peccatorū omnium præteritorum, & vitam æternam in futurū accipiendā: idque, quamuis maximum & planè diuinum donum erit, tamen continget per viscera misericordiæ Dei nostri, qui illud promisit, quibus visceribus quòd semper ille præditus sit, visitauit, hoc est, singulari prouidentia nostri misertus rationem habuit, vnde sol ex alto cælo nouo lumine nobis illuxit, vt lucem afferat spiritualem iis qui in tenebris peccatorum, & imbecillitate cognitionis ac virtutis, & in vmbra mortis æternæ sedēt: atque vt hac luce ac virtute addita gressus actionesque nostræ dirigantur inoffensi in viam viuendi felicissimam, quæ pacem diuinam nobis confirmet, atque omnium bonorum vsum perfectū integrumq; præbeat.

m *Confortabatur Spiritu.*] Spiritu sancto, qui illum in dies augebat viribus animi, exemplo vitæ, & grauitate morum atque integritate.

CAP. II.

a *Factum est autem.*] Vt soleat Deus consilia sua proferre, ostendit Euangelista hoc exemplo: Quo tempore Augustus Cæsar omnem orbem in suas familias distribuit, eodem tempore Ioseph & Maria publicè coram omni tribu Iuda professi sunt se esse ex familia Dauid, aliis ex eodem genere præsentibus & assentientibus, eorumque nomina & numerus etiam in libros publicos & in acta relata sunt, ita vt & ad Augustū Romam deportari possent: Cæsareaque auctoritate confirmari fœtum illum quo Maria grauida esset, ex familia Dauid esse.

b *Præside Syriæ Cyrino.*] Huius descriptionis initium in Syria fuit, quæ orbis habitabilis media pars habebatur; idque Cyrini tempore, qui diligēter eam descriptionem iniit, maximè cùm eius exemplum exteræ orbis terræ partes secuturæ essent.

c *Et ibant omnes.*] omnes familiæ Iudæorum, quæ certas ciuitates à maioribus suis vel instructas vel exornatas agnoscebant: atque ita descriptio & breuius & distinctius expediebatur.

d *Ascendit autem & Ioseph.*] quo quisque loco habitaret, nihil referebat: nam tum alij alias ob causas permixti erant cum aliis familiis. verùm professionis tempore siue ea ex antiquo legis ritu, siue ex alio nouo decreto fieret, oportebat vnumquemque ad suæ familiæ locum celebrem ac certum redire. Cognómen quidem accedebat aliquando nonnullis ex loco habitationis, sed id familiam non mutabat.

e *In Iudæam ciuitatem David.*] vt se vxoremque suam, & fœtum quo illa grauida erat, ex Iudæ tribu & Dauid familia esse profiteretur.

f *Cùm essent ibi.*] eo ipso tempore quo peruenerant, cùm iam professi fuissent, impleti sunt dies vt pareret Maria illa; quæ quamuis grauida erat atque in vltimo mēse, tamen sine vlla molestia potuit iter facere ex virtute fœtus, quem conceperat sanctum & filium Dei.

impleti sunt dies vt pareret. 7 Et [a]pepe-
rit filium suum primogenitum, [b]& pan-
nis eum inuoluit, & reclinauit eum in
præsepio: quia non erat" eis' locus in di-
uersorio. 8 Et pastores erant in regione
eadem vigilantes, & custodientes vigilias
noctis super gregem suum. 9 Et ecce, an-
B gelus Domini stetit iuxta illos, & claritas
Dei circunfulsit illos, [c] & timuerũt timo-
re magno. 10 Et dixit illis angelus, [d]No-
lite timere: ecce enim euangelizo vobis
gaudium magnum, quod erit omni po-
pulo: 11 quia [e]natus est vobis hodie Sal-
uator qui est Christus Dominus in ciui-
tate Dauid. 12 [f]Et hoc vobis signum, In-
uenietis infantem pannis inuolutum: &
positum in præsepio. 13 Et subito facta
est cum angelo multitudo militiæ cæle-
stis, laudantium Deum, & dicentium,
14 [g]Gloria in altissimis Deo: & in terra
pax [•]hominibus "bonæ voluntatis'.
15 Et factum est: vt discesserunt ab eis an-
geli in cælum, pastores loquebantur ad
inuicem: transeamus vsque Beth-lehem,
& videamus [h] hoc verbum quod factum
est, "quod Dominus ostendit' nobis.
16 Et venerunt festinantes: & [i]inuenerũt
Mariam & Ioseph, & infantem positum
in præsepio. 17 Videntes autem cogno-
a uerunt

• ei MS q. Ambr.

• in 5 MS. c.
• bona voluntas c. s.

• quod fecit Dominus, & ostendit c.

a *Peperit filium suum primogenitum.*] Hebraicum nomē primogeniti non est relatiuum, aut respicit alium qui nasceatur posteà. בכר enim est initiũ fructus, qui vel ab arbore vel ab animante profertur. Potest huic respõdere aliquo modo nomen & ius *Mayoratus* Hispanici, qui ad vnicum filiũ etiam refertur. Significat autem primogeniti nomen eundem illum qui à virgine conceptus fuerat desponsata Iosepho. sanctum non solùm natura & diuina virtute altissimi; sed etiam ortu ipso, quia omne masculinum primum natum, sanctum Domino vocari debebat.

b *Et pannis eum inuoluit, & reclinauit.*] Adeò integra valensque permansit ex partu nullo dolore, nullis molestiis, nullis lassitudinibus affecta, vt ipsa etiam nutricis & ancillæ operam exhibere potuerit egregiè.

c *Timuerunt timore magno.*] Cognoscentes illum esse angelum, & claritatem illam diuinitus affulsisse, timore correpti sunt religioso, qui simplicia corda tẽtare solet eorum qui suã conditionem humilem cum cælestibus rebus cogitando comparant: timebant autem ne sibi aliquam calamitatem illa visio portenderet, vt peccatoribus.

d *Nolite timere.*] Non sum legatus rei quæ timorem vobis incutiat, sed nuntij lætissimi omni orbi cõmunis.

e *Natus est vobis.*] vobis Iudæis promissus in salutem vestram & totius mundi, natus est hodie.

f *Et hoc vobis signum.*] quo ille cognoscatur.

g *Gloria in altissimis Deo, &c.*] Summa definitio est euentuum, quos ex Christi natiuitate expectare oportebat. Nam Christi mediatoris illæ partes fuerant, vt Dei nomen sanctificaretur hominibus ad cælorum regnum inductis, simul etiam vt pax veraque salus hominibus ipsis adferretur, reconciliatis in solidam & perpetuam apud Deum gratiam. nam *bona voluntas* hoc loco idem significat quod Hebræis רצון, beneplacitum & reconciliatio.

h *Hoc verbum quod factum est.*] Videamus id quod Dominus verbo suo per angelos denũtiato adire nos ac videre cognoscereque iussit; testesque esse illius magni erga homines beneficij.

i *Inuenerunt Mariã & Ioseph.*] Mariã & Ioseph, inuenerũt illã rectè valẽtẽ, & matrem tamen nunc recens enixam primogenitum, quamuis iuuenculam virginem, ita tamen matris officium peragentem, vt sine vllis comitibus aut aliis ministris, ipsa infantem inuolutum in præsepio positum haberet, viro Ioseph præsente, qui pastoribus rem omnem narrauit, vt à principio habuerat, & ab illis etiam acceperat, quæ de Angelorum visione & allocutione dici potuerunt.

uerunt de verbo quod dictum erat illis C
de puero hoc. 18 Et omnes qui audie-
runt, mirati sunt: & de his quæ dicta- 2 MS. Ambr.c.8.
erant à pastoribus ad ipsos. 19 Maria au-
tem conseruabat omnia verba hæc [a] con-
ferens in corde suo. 20 Et reuersi sunt
pastores, glorificantes & laudantes Deũ
in omnibus [b] quæ audierant, & viderant
sicut dictum est ad illos. 21 Et postquam Gen.17.b.12 Leuit.12.a.3
consummati sunt dies octo vt circunci- Sup.1.c.31 Mat.1.d.21
deretur puer: vocatum est nomen eius
Iesus, quod vocatum est ab angelo prius
quàm in vtero conciperetur. 22 Et post-
quam impleti sunt dies purgationis eius,
[c] secundùm legem Moysi, tulerunt illum Leuit.12.b.6.
in Ierusalem, vt sisterent eum Domino,
23 (sicut scriptũ est in lege Domini, Quia
omne masculinum [d] adaperiens vuluam, Exod.13.a.2 Num.8.c.16
sanctum Domino vocabitur.) 24 & vt da- Leuit.12.b.8.
rent hostiam secundùm quod dictum est
in lege Domini, par turturum, aut duos
pullos columbarum. 25 Et ecce: homo
erat in Ierusalem, cui nomen Simeon, & D
homo iste iustus & timoratus, [e] expectãs
consolationem Israël: [f] & Spiritus sanctus
erat in eo. 26 Et responsum acceperat à
Spiritu sancto, non visurum se mortem,
nisi prius videret Christum Domini.
27 Et vênit in spiritu in templum. Et cùm
inducerent puerum Iesum parentes eius,
vt facerent secundùm consuetudinem le-
gis pro eo: 28 & ipse [g] accepit eum in vlnas
suas,

a *Conferens in corde suo.*] testimonia pastorum conueniẽtia omnino cum Gabrielis nuntiatione ac definitione de filio Dei & suo; omniaque referens ad prouidentiam Dei, qui ex illa humilitate & paupertate, in qua filius suus nascebatur, tantam rem parabat & fouebat.

b *Quæ audierant & viderant.*] audierant ab Angelis & à Ioseph, & viderant ipsi apprime inter se conuenire.

c *Secundùm legem Moysi.*] Non quòd illa purgari deberet secundùm veritatem, vtpote quæ purissimè sanctissiméque conceperat, pepererat, & nunquam decubuerat; sed vt legi Mosis obediret, iisdem ritibus vsa est, quibus cæteræ primiparæ mulieres, & vt manifestum esset illum esse primogenitum: atque adeò vt legi illi plenè ac perfectè satisfieret; nemo enim ex mulieribus natus magis perfectè ac propriè *Sanctus Domino* vocari potuit, quàm infans ille.

d *Adaperiens vuluam.*] Hebraicus idiotismus, quo significatur primus partus, siue illud פטר, quod superius diximus. nam *aperire vuluam* idem significat illa lingua, quod fœcunditatem probare: sicut *claudere vuluam*, significat sterilem efficere.

e *Expectans consolationem Israel.*] Consolatio Israel vera illa à Simeone expectabatur, quę per promissum Christum omni orbi salutarem afferenda erat.

f *Et Spiritus sanctus erat in eo.*] Spiritus cognitionis & prophetiæ, à quo responsum illud acceperat fore vt viuẽs adhuc ac valens videret Vnctũ illum ad publicam salutem à Domino misericordiarum vnctum. eodem Spiritu sancto agente venit illa hora in templum doctus inueniendum sibi illic illa hora fore eum quem expectabat.

g *Accepit eum in vlnas suas.*] vt testari posset sibi non solùm à longè visum & salutatum, sed manibus etiam quàm proximè ad se admotum accepisse illum mundi totius seruatorẽ.

ſuas, & benedixit Deum, & dixit,
29 [a]Nunc dimittis ſeruum tuum Domi-
ne; ſecundum vèrbum tuum in pace:
30 Quia viderunt oculi mei ſalutare tuũ,
E 31 Quod paraſti ante faciem omnium
populorum:
32 Lumen ad reuelationem gentium, &
gloriam plebis tuæ Iſrael.
[a] Ioſeph MS.R.C.S. 33 Et erat "pater eius[a] & mater[b] [b] mirantes
[b] eius MS. R.C.S. ſuper his quæ dicebantur de illo. 34 Et
benedixit illis Simeon, & dixit ad Ma-
Iſa.8.c.14. riam matrem eius, [c]Ecce poſitus eſt hic
Rom.9.g.32. 1 Pet.2.b.8. in ruinam, & in reſurrectionem multo-
[a] contradicitur Aug.C. rum in Iſrael, [d] & in ſignum cui "contra-
dicetur[a]: 35 [e] & tuam ipſius animam per-
tranſibit gladius, vt reuelentur ex multis
cordibus cogitationes. 36 [f]Et erat Anna
propheteſſa, filia Phanúel, de tribu Aſer:
hæc proceſſerat in diebus multis, & vi-
F xerat cum viro ſuo annis ſeptem à virgi-
[b] erat MSq. R. nitate ſua. 37 Et hæc vidua[b] vſque ad an-
nos octoginta quatuor: quę non diſcede-
bat de templo, ieiuniis & obſecrationi-
bus ſeruiens nocte ac die. 38 [g]Et hæc,
ipſa hora ſuperueniens confitebatur Do-
mino: & loquebatur de illo omnibus qui
[a] Ieruſalem 36 MS. C.S. expectabant redemptionem "Iſrael[a].
39 Et vt perfecerunt omnia ſecundùm le-
gem Domini, [h] reuerſi ſunt in Galilæam,

a *Nunc dimittis.*] Iam, inquit, mihi Domine id magnum beneficiũ præſtitiſti quod fueras pollicitus, nempe me ante mortem viſurum Chriſtum tuum: nunc ergo lætus moriar, certiſſimè ſperans fore, vt hac ſalute quam citiſſimè fruar. namque oculi mei viderunt eum quem ſalutis procuratorem, auctorem, pontificéque eſſe voluiſti propoſitum iam conſpiciendum & accipiendum populis & nationibus cunctis. Namque hic & exteros ambulantes in tenebris atque ignorationis errore, euangelij ſui lumine illuſtratos, ad viam veritatis reducet, idemque Iſraelem populum tuum, qui nunc in humilitate iacet peccatis obnoxius, & miſera in ſeruitute eſt hoſtium viſibilium & inuiſibilium, ad magnam illam libertatem & dignitatem, qua verè Iſrael dici poſſit, reducet. eritque illa gloria & amplitudo Iſraeli allata: de qua ſcriptum eſt, Poſui te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ.

b *Mirantes ſuper iis.*] Non quòd eadem illi non cognoſcerent, qui à Deo per angelum edocti fuerāt, ſed quòd à Spiritu ſancto tot teſtimonia ac tã magnifica & aperta per alios etiam edi de illo videbant, hoc mirabātur.

c *Ecce poſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionem.*] Summa efficacitatis Euangelij ratio ac deſcriptio hîc à Simeone exponitur: nam euangeliũ Chriſti incredulos & inobedientes reprobat & condemnat: credentes verò & obedientes à morte illa, in qua totus mundus per peccatum iacebat, ad vitam, ſanctificationem, & deificationem reuocat.

d *Et in ſignum.*] ſalutis, quod aſpicere omnes debeant, quicunque ſalui eſſe cupient, vt ſignum illud ſerpentis exaltatum in deſerto, & vt ſignum iaculatoribus proponitur ad dirigendum actiones omnes; cui tamen ſigno ab infidelibus & inobedientibus contradicetur, dicentibus, Nolumus hunc regnare ſuper nos; & Tolle, tolle, crucifige eum.

e *Et tuam ipſius animam.*] Appoſita tranſlatione ſignificauit Mariæ filij ſui mortem crudelem ex illa multorum contradictione expectandam. Hoc autem per parétheſin appoſuit: nam poſteà redit ad Euangelij efficientiam ſignificandam: *Vt reuelētur,* inquit, *ex multis cordibus cogitationes.* namque Euangelij efficientia in iis qui ſalui fiunt, & in iis qui pereunt, indicat apertè quales fuerint ſingulorum cogitationes, an probandæ Deo, an improbandæ.

f *Et erat Anna.*] omnis ordinis ac ſexus teſtimonio diuinitus inſpirato, comprobatus eſt Ieſus eſſe ille Chriſtus, in lege ac prophetis promiſſus.

g *Et hæc ipſa hora ſuperueniens.*] Spiritu prophetico acta & edocta, gratulabatur Deo aduentum ſeruatoris orbi dati, eumque indicabat Ieroſolymitanis fidelibus ac verè piis.

h *Reuerſi ſunt in Galilæam.*] nam hactenus fuerant in Bethlehem Iudæ.

in ciuitatem suam Nazareth. 40 Puer
autem crescebat, & confortabatur*: ple- * spiritu ẽ MS.A.G.L.
nus sapientia, & gratia Dei erat in illo.
41 Et ibant parentes eius per omnes an-
nos in Ierusalem, in die solenni Paschæ. Exod.23.c.15 & 34.b.17
42 Et cùm factus esset annorum duode- Deut.16.a.1
cim, ascendentibus illis in Ierosolymam
secundùm consuetudinem diei festi,
43 consummatisque diebus cùm redirent,
remansit puer Iesus in Ierusalem: &
non cognouerunt parentes eius. 44 Exi-
stimantes autem illum esse in comitatu,
venerunt iter diei, & requirebant eum in-
ter cognatos & notos. 45 Et non inue-
nientes, regressi sunt in Ierusalem, requi-
rentes eum. 46 Et factum est, post tri-
duum inuenerunt illum in templo seden- G
tem in medio doctorum, audientem illos,
& interrogantem eos. 47 Stupebant au- Mat.7.d.28
tem omnes qui eum audiebāt, super pru- Marc.1.b.22 Infr.4.c.32 Ioh 7.b.15
dentia & responsis eius. 48 Et *videntes * viso illo
admirati sunt*. Et dixit mater eius ad illū, expauerunt MS.G.
Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus
& ego dolentes quærebamus te. 49 Et ait
ad illos, Quid est quòd me quærebatis?
nesciebatis quia in his quæ patris mei
sunt, oportet me esse? 50 Et ipsi non in-
tellexerūt verbū quod locutus est ad eos.
51 Et descēdit cum eis, & venit Nazareth:
& erat subditus illis. Et mater eius conser-
uabat omnia verba hæc in corde suo.
52 Et Iesus proficiebat sapiētia & ætate &
gratia apud Deum & homines.

CAP. III.

A ANno [a] autem quintodecimo imperij
Tyberij Cæsaris, [b] procurante Pontio
Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ
Herode, Philippo autẽ fratre eius tetrar-
cha Ituræ & Trachonitidis regionis, &
Lysania Abilinæ tetrarcha, 2 sub princi-
pibus sacerdotum Anna & Caipha: [c] factũ
est verbum Domini super Iohannem Za-
chariæ filium, in deserto. 3 Et vênit in
Matt. 3. a. 1 Marc. 1. a. 4 omnem regionem Iordanis, prædicans
[d] baptismum pœnitentiæ in remissionem
peccatorum: sicut scriptum est in libro
Isa. 40. a. 3. Ioh. 1. c. 23. sermonum Isaiæ prophetæ: 4 Vox cla-
B mantis in deserto: Parate viam Domini,
rectas facite semitas eius. 5 omnis vallis
implebitur: & omnis mons & collis hu-
miliabitur. [e] & erunt praua in directa: &
aspera in vias planas, 6 & videbit omnis
caro salutare Dei. 7 Dicebat ergo ad tur-
bas quæ exibant vt baptizarẽtur ab ipso,
Matt. 3. b. 7 Genimina viperarum, quis [*] ostendit vo-
[*] ὑπέδειξεν bis fugere à ventura ira? 8 Facite ergo
fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperi-
tis dicere, Patrem habemus Abrahã. Di-
co enim vobis quia potens est Deus de la-
pidibus istis suscitare filios Abrahæ.
[*] arboris MS. S. 9 Iam enim securis ad radicem [*] arborum
posita est. Omnis ergo arbor non faciens
[*] exciditur, & in ignem mittitur i MS. C. S. fructum bonum, [*] excidetur, & in ignem
mittetur. 10 Et interrogabant eum tur-
bæ, dicentes, [f] Quid ergo faciemus?

a *Anno autem quintodecimo.*] Initium Euangelij annuntiandi, in posterumque propagandi temporis, personarum, locorumque notationibus Lucas indicat. Notat autem potissimũ Cæsarum Romanorum annos, quòd illa ratio omnibus apud omnes gentes chronicorum obseruatoribus cõmunis certaque futura erat.

b *Procurante Pontio Pilato Iudæã, &c.*] Nomina notantur eorum, per quos in illa Syriæ prouincia illo tempore publicæ res gerebantur. hos enim eius præconij, quod mox exponetur, oportet minimè inscios fuisse.

c *Factum est verbum Domini.*] Quo verbo Iohannes edoctus signa veri Christi missus est baptizatũm & annuntiatum euangelium pœnitentiæ.

d *Baptismum pœnitentiæ.*] hominibus ineundæ & exercendæ iis, qui peccata sibi per Christum remitti cuperẽt.

e *Et erunt praua.*] Sunto, inquit, affectu, studio & exercitatione omnia acta vestra æqua, iusta, & bona, vt hoc modo paretur instruaturque via venienti salutari Dei.

f *Quid ergo faciemus?*] Explica (inquiunt) nobis istam viæ instruendæ rationem, quam non tantùm fide & baptismo tuo, sed actionibus & factis comparandam debere ex te intelleximus.

11 [a] Respondens autem, dicebat illis, [b] Qui
habet duas tunicas, det non habenti: &
qui habet escas, similiter faciat. 12 Vene- C
runt autem & publicani vt baptizarētur,
& dixerunt ad illum, Magister, quid fa-
ciemus? 13 At ille dixit ad eos, [c] Nihil am-
plius quàm quod constitutum est vobis,
faciatis. 14 Interrogabant autem eum &
milites, dicentes, Quid faciemus & nos?
Et ait illis, Neminem concutiatis, neque D
calumniam faciatis: & contenti estote sti-
pendiis vestris. 15 [d] Existimante autem
populo, & cogitantibus omnibus in cor-
dibus suis de Iohanne, ne fortè ipse esset
Christus: 16 respondit Iohannes, dicens
omnibus, [e] Ego quidem aqua baptizo vos:
[*] veniet autem fortior me, cuius non sum
dignus soluere corrigiam calceamētorum
eius: ipse vos baptizabit in Spiritu san-
cto, & igni. 17 cuius ventilabrum in ma-
nu eius, & purgabit aream suam: & con-
gregabit triticum in horreum suum, pa-
leas autem comburet igni inextinguibili.
18 [f] Multa quidem & alia exhortans euan-
gelizabat populo. 19 Herodes autem te-
trarcha cùm corriperetur ab illo de He-
rodiade vxore fratris sui[*], & [g] de omnibus
malis quæ fecit Herodes: 20 [h] adiecit &
hoc super omnia, & inclusit Iohannem in
carcerem. 21 [i] Factum est autem cùm ba-
ptizaretur omnis populus, & Iesu bapti-
zato & orante, apertum est cælum:

22 &

Iac. 2. c. 15; 1 Ioh. 3. c. 17

Mat. 3. c. 11; Marc. 1. a. 8; Ioh. 1. d. 26; Act. 1. a. 5; & 11. b. 16; & 19. a. 4.
[*] venit MS. Ambr. C. 8.
Mat. 3. c. 12.

Mat. 14. a. 3; Marc. 6. c. 17
[*] Philippi R. G. S.
Matt. 3. c. 13; Marc. 1. a. 9; Ioh. 1. d. 32; Isa. 42. a. 1; Mat. 3. d. 17; & 17. a. 5; Inf. 9. d. 35; 2 Pet. 1. c. 19

a *Respondens autem dicebat illis.*] Singulis hominum ordinibus rationem indicabat pœnitentiæ, virtutis exercendæ pro instituti ac vitæ genere.

b *Qui habet duas tunicas.*] Duplex est pœnitentiæ virtutis pars, abstinentia ab iniuriis, & beneficentia: illa omnibus communis esse debet; hæc iis quibus est benefaciendi facultas nedum copia. non enim expectanda copia est ad beneficētiam: satis quippe fuerit habere duas tunicas, ex quibus altera donetur egenti.

c *Nihil amplius.*] Altera pars pœnitentiæ virtutis, quæ ab iniuriis abstinere persuadet.

d *Existimante autem populo.*] Cùm iam nota essent cunctis Iohānis ministeria & actiones, excitata fuit de Christo cogitatio; obseruātibus omnibus num vir ille illis actionibus insignis esset Christus illudq́ue tātum futurum esset Christi munus, nimirum baptismus aquæ, cum pœnitētiæ prædicatione, in remissionē peccatorum, more tamen antiquo.

e *Ego quidem aqua.*] Exponit Iohannes quid intersit inter iustitiæ viam, & iustificationis virtutem, ac veram & certam Christi definitionē docet.

f *Multa quidem & alia.*] quæ ad viam iustitiæ pertinerent, ad orationē siue precationes facerent, atque ita prædicabat bonum nuntium populo.

g *De omnibus malis quæ fecit Herodes.*] aduersus publicam iustitiam, & priuatæ honestatis exemplum, regibus perquam commendatum.

h *Adiecit & hoc super omnia.*] nēpe intercepit consilium & reprehensionē, quæ via illi esse poterat ad pœnitentiam. Deinde, quantum in se fuit, impediuit cursum prædicationis per Iohannem exercitatæ, & ministerij omni populo vtilissimi. Sed tamen Euangelij progressum impedire non potuit, neque testimonium à Iohanne edendum. Namque Christus voce cælitus audita, & Spiritu sancto immisso, comprobatus fuerat apud Iohannem filius Dei, hominumq́uè reconciliator & salus.

i *Factum est autem.*] Factum fuerat ante Iohannis vincula oportuno satis tempore idoneoq́ue loco.

E 22 & descendit Spiritus sanctus corporali
specie sicut columba in ipsum: & vox de
Mat. 13. c. 55. Marc. 6. a. 3. cælo facta est*: Tu es filius meus dilectus,
* dicens, MS. 6 s. in te complacuit mihi. 23 [k]Et ipse Iesus
erat incipiens quasi annorum triginta: vt
Infr. 4. d. 22. Ioh. 1. f. 45. & 6. e. 42. putabatur, filius Ioseph, [l]qui fuit Heli,
24 qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit
Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph,
25 qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos,
qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit
Nagge, 26 qui fuit Mahath, qui fuit Mat-
F thathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph,
qui fuit Iuda, 27 qui fuit Iohāna, qui fuit
Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sala-
thiel, qui fuit Neri, 28 qui fuit Melchi,
qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit El-
madan, qui fuit Her, 29 qui fuit Iesu, qui
fuit Eliézer, qui fuit Iorim, qui fuit Mat-
thath, qui fuit Leui, 30 qui fuit Simeon,
qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Io-
* Melca c. s. na, qui fuit Eliacim, 31 qui fuit *Melcha*,
qui fuit Menna, qui fuit Matthatha, qui
fuit Nathan, qui fuit Dauid, 32 qui fuit
Mat. 1. a. 6. Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui
fuit Salmon, qui fuit Naasson, 33 qui fuit
Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron,
G qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, 34 qui fuit
Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui
fuit Thare, qui fuit Nachor, 35 qui fuit
Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg,
qui fuit Heber, qui fuit Sale, 36 qui fuit
Cainā, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem,
qui

k *Et ipse Iesus erat incipiens.*] Iesus ipse cùm primùm cœpit notus esse populo, auctoritate à Deo patre comprobata, & Iohannis testimonio publico, tum agebat trigesimum annum, eatenus populo habitus *filius Ioseph.*

l *Qui fuit Heli.*] alio nomine Ioachim dicti. Animaduertendum est aliam seriem à Luca, aliam à Matthæo fuisse initam. nam Lucas Mariæ virginis genus per Nathā ad Dauid, Matthæus verò Iosephi genealogiam per Salomonem ad eundem Dauid refert. deinde vterq; à Dauid ad Abraham vsque recensentes concordant. Hoc modo re[ct]è obseruantibus, nulla difficultas creabitur.

qui fuit Noë, qui fuit Lamech, 37 qui
fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit
Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,
38 qui fuit Henos, qui fuit Seth, [m] qui fuit
Adam, qui fuit Dei.

CAP. IIII.

IEsus autem [a] plenus Spiritu sancto, re- Mat.4.a.1. Marc 1.b.12.
gressus est à Iordane, & [b] agebatur in Spi- A
ritu in [*] deserto', 2 diebus quadraginta, [*] desertum MS. Ambr.;
[c] [*] & [c] tentabatur à diabolo. Et nihil man- n.s. [*] c.
ducauit in diebus illis: & consummatis il-
lis [*] esuriit. 3 Dixit autem illi diabolus, [*] postea MS.R.G.S.
Si fili' Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat.
4 Et respondit ad illum Iesus, Scriptũ est,
Quia non in solo pane [*] viuet' homo, [d] sed Deut.8.a.3. Mat.4.a.4.
in omni verbo Dei. 5 Et duxit illum dia- [*] viuit MS. Ambr.S.
bolus in montem excelsum, & [e] ostendit
illi omnia regna orbis terræ in momento
temporis: 6 & ait illi, Tibi dabo potesta-
tem hanc vniuersam, & gloriam illorum:
[f] quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa.
7 Tu ergo si adoraueris coram me, erunt
tua omnia. 8 Et respondens Iesus, dixit
illi, Scriptum est, Dominum Deum tuum Deut.6.c.13. & 10.d.20.
adorabis, [g] & illi soli serui es. 9 Et duxit B
illum in Ierusalem, & statuit eum super
pinnam

m *Qui fuit Adam, qui fuit Dei.*] Vt doceret Euangelista Iesum esse filium Adæ, non tamen obnoxium peccato & iræ Dei, quæ per Adæ inobedientiam & culpam peruaserat ad omnes homines, qui naturali modo procreati sunt, retulit statum innocentiæ ac iustitiæ originalis, in quo Adam creatus fuerat ad imaginem & similitudinem Dei; illo enim tẽpore Adam *filius Dei* dici potuit iure optimo: non quidem naturalis, sed supernaturali modo à Deo factus, ex puluere terræ formatus, & spiraculo vitæ auctus; exterius carneus, internus imaginem & similitudinem Dei continens. imago autẽ illa post præuaricationem turbata imminutaque fuit; atque ita ad posteros translata & propagata. Quamobrem cùm sæpè scriptura ostenderet Adam initiò ad imaginem Dei fuisse factum, posteà autem Seth ex Adamo procreatũ narrat, apertè illud indicans Seth non ad illam primæuam similitudinem Dei, sed ad ipsius Adami similitudinem fuisse progenitum. Igitur vt hoc loco intelligeremus Iesum, quanquam Adæ filiũ confiteri oporteat, non tamen Adæ iam lapsi imaginem & similitudinem retulisse, sed Adæ, *qui fuit Dei*: hoc est, in statu iustitiæ & innocentiæ primæuæ: eiusque tanto perfectioris, quanto excellentiori modo, hoc est, Spiritu sancto, & virtute Altissimi conceptũ & natum, sacra oracula tradunt.

CAP. IIII.

a *Plenus Spiritu sancto.*] quatenus homo erat, Spiritu sancto plenus fuit ad commissa sibi ministeria ac negotia peragenda: atque huc pertinent Isaiæ & aliorum prophetarũ descriptiones de Christo.

b *Agebatur in spiritu*] à Spiritu illo sancto, quo plenus erat, ductus est in desertum; ibidemque ab eodem Spiritu agebatur per varia deserti loca inter feras & alias difficultates tamen tutissimus.

c *Et tentabatur à diabolo*] variis modis prius terrorum & difficultatum in deserto obiectarum, belluarũ, aliarumque nocentum animantum frequentibus copiis, & postremùm illis grauissimis tentationum generibus, quæ mox ab Euangelista exponuntur.

d *Sed in omni verbo Dei.*] In omni vel mandato vel promisso Dei exequendo, est hominis vita & alimentum, quanquam aliàs verbum illud nihil explicet de ratione viuendi, & modo alimentorum. tamen illud verbum obseruatum & exercitum, omnia opportunè suppeditat, quæcunque purè obseruanti necessaria sunt.

e *Ostendit illi omnia regna.*] Hoc potuit effici prospectiuæ siue opticæ artis vi, quam diabolus non ignorat; vt eadem arte à nobis conficiuntur specilla, quæ longissimè distantes res oculis exactissimè subiiciunt.

f *Quia mihi tradita sunt.*] De terrenis ac mundanis principatibus, & de gloria illa ad quam ambitio contendit, est sermo. Namque alia ratio regnorum est, quatenus ea dignitas ad ministerium pertinet.

g *Et illi soli seruies.*] Hæc est vera regnandi ratio: nam seruire Deo, regnare est.

pinnam templi: & dixit illi, Si filius Dei
es, mitte te hinc deorsum. 10 Scriptum
Psa.90.c.11 est enim quòd Angelis suis mandauit de
te, vt conseruent te: 11 & quia in manibus
tollent te, ne fortè offendas ad lapidem
pedem tuum. 12 Et respondens Iesus, ait
Deut.6.c.16 illi, Dictum est, Non tentabis Dominum
Deum tuum. 13 [a] Et consummata omni
tentatione, diabolus recessit ab illo, vsque
Mat.4.b.12 ad tempus. 14 Et regressus est Iesus [b] in
Marc.1.b.14. Ioh.4.f.45. virtute Spiritus in Galilæã, & fama exiit
C per vniuersam regionem de illo. 15 Et
ipse docebat in synagogis eorum, & ma-
Mat.13.g.54 gnificabatur ab omnibus. 16 Et venit
Marc.6.a.1 Nazareth [c] vbi erat nutritus: & intrauit se-
cundùm consuetudinem suam die sabba-
thi in synagogam: & [d] surrexit legere.
17 [e] Et traditus est illi liber Isaiæ prophetę.
Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi
Esa.61.a.1. scriptum erat, 18 [f] Spiritus Domini super
me; propter quod, vnxit me euangelizare
pauperibus; misit me sanare cõtritos cor-
de, 19 prædicare captiuis remissionem, &
cæcis visum, dimittere confractos in re-
missionem, prędicare annum Domini ac-
ceptũ, & diem retributionis. 20 Et cùm
D plicuisset librum, reddidit ministro, [g] & se-
dit. [h] Et omnium in synagoga oculi erant
intendentes in eum. 21 Cœpit autem di-
cere ad illos, [i] Quia hodie impleta est hæc
scriptura in auribus vestris. 22 [k] Et omnes
testimonium illi dabant: & mirabãtur in

a *Et consummata omni tentatione.*] hoc est, superato & victo omni genere tentationum.

b *In virtute Spiritus.*] actus illo Spiritu sancto, quo plenus erat; iamque adductus vt fungeretur munere doctoris & euangelizãtis, illiusque spiritus virtute multa docebat & faciebat miranda; quamobrem *fama exiit per vniuersam regionem de illo.*

c *Vbi erat nutritus.*] In illa ciuitate nutritus fuerat, parentibus subditus hactenus: neque vllum anteà exemplum auctoritatis suę conciuibus exhibuerat suis, sed religiosis omnia exercuerat munia, quæ puerum iuuenem, virumque modestũ, & optima indole moribusque præditum, priuatum tamen decet ait: inter ea verò exercitia Synagogæ frequentatio enumeratur.

d *Surrexit legere.*] id quod anteà non consueuerat. Neque enim in synagogis surgebant lecturi, nisi ij tantùm qui aliquid è lectione ipsa exponere possent.

e *Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ.*] cuius caput aliquod pro ratione sabbathi prælegendum erat, vnà cum lectionibus legis, ex more Isiaelitis obseruato: consulto autem *traditus est illi Isaiæ liber*, qui doctrinæ suæ specimen exhibere vltro tunc primum velle videbatur, & dicebatur multa docuisse per Galilæam: periculum igitur factum est illius eruditionis in libro mysteriis plenissimo, & omniũ ferè propheticorum scriptorum difficillimo.

f *Spiritus Domini super me.*] Lectio hæc mysteriis plenissima est, quæ Christum Euangelistam & redemptorem hominibus fore definiebat. eam in Prophetæ ipsius libro, Deo docente, explicabimus singulatim.

g *Et sedit.*] Habitus doctoris est maturè & attentè disputantis.

h *Et omnium ocul.*] propter celebrẽ iam illius famam, & auiditatem illũ audiendi, qui sic repentè doctor prodire videretur.

i *Quia hodie.*] Non solùm hoc dixit, sed sermonis initio ex his verbis sumpto, locum mirabiliter explicuit, exponẽs nimirum quis esset ille vnctus Spiritu, qualis vnctio, qualis tantorum perfunctio munerum.

k *Et omnes testimonium illi dabãt.*] Testabantur locum sapientissimè & elegantissimè expositum; atque de explicatione, de genere exponẽdi optimo, de sermonis & rerum proprietate, de efficacia orationis: quæ omnia *verba gratiæ* dicuntur. omnes quidem consentiebãt, vrebãtur tamen multi inuidia, quòd opinionis propriæ & gloriæ à se affectatæ cursum, illa tãta lux repentè refulgens, obturbaret.

verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ip-
ſius, & dicebant, ᵃ Nónne hic eſt filius Io-
ſeph? 23 Et ait illis, Vtique dicetis mihi
hanc ſimilitudinē, ᵇ Medice, cura teipſum:
quanta audiuimus facta in Capharnaum,
fac & hîc in patria tua. 24 Ait autem, ᶜ A-
men dico vobis, quia nemo propheta ac- Ioh.4.f.44.
ceptus eſt in patria ſua. 25 In veritate di-
co vobis, multæ viduæ erant in diebus 3.Re.17.b.9.
Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cælum Iacob.5.d.18.
annis tribus & menſibus ſex, cùm facta
eſſet fames magna in omni terra: 26 & ad
nullam illarū miſſus eſt Elias, niſi in Sa- E
repta Sidoniæ, ad mulierem viduam.
27 Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eli- 4.Reg.5.d.14.
ſæo propheta: & nemo eorum mundatus
eſt niſi Naaman Syrus. 28 Et repleti ſunt
omnes in ſynagoga, ira, hæc audientes.
29 Et ſurrexerunt, & eiecerunt illum extra
ciuitatem: & duxerunt illum vſque ad ſu-
percilium montis, ſuper quem ciuitas il-
lorum erat ædificata, vt præcipitarent eū.
30 ᵈ Ipſe autem tranſiens, per mediū illo-
rum, ibat. 31 Et deſcendit in Capharnaū Mat.4.b.13 Marc.1.b.21
ciuitatem Galilææ: ibíque docebat illos
ſabbathis. 32 Et ſtupebant in doctrina Mat.7.d.28.
eius: ᵉ quia in poteſtate erat ſermo ipſius.
33 Et in ſynagoga erat ᶠ homo habens dę-
monium immundum: & exclamauit vo-
ce magna, 34 dicens, Sine, quid nobis & F
tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos?
ſcio te ‖ qui ſis, ᵍ Sanctus Dei. 35 Et incre- ‖ quia nu. quis e.
pauit

a *Nonne hic eſt filius Ioſeph?*] priuatus homo, qui hactenus fabrilem cū patre ſuo artem domeſticè exercuit?

b *Medice cura teipſum*] Non poteris perſuadere nobis iſtam doctrinam à te profectam, niſi perſuadeas te nobis eſſe doctorem, & auctoritatē tuam nobis ſignis probes manifeſtiſſimis. nobis enim ab infantia notus es: nobis igitur perſuadere primùm debueras iſtam tuam auctoritatē, non Capernaitis, quibus anteà ignotus eras, poterasque admirationē facere illis: nam hominum proprium eſt admirari potius externa, quā familiaria. quæ itaque faciebas apud eos quibus vndique magnus videri poteras, eadem fac in patria tua apud eos qui ſi quid in te requiratur, notare poſſint.

c *Amen dico vobis.*] Illud verè ſcio, vitium ac peruerſum hominum iudicium iſtiuſmodi eſſe, qui inuidia cæci manifeſtam & grauiſſimam veritatis auctoritatem eleuare ſtudiosè conantur: quamobrem multis diuinis beneficiis meritò carēt, quæ Deus in illos confert, qui ſemoto de perſonis iudicio, de rebus ipſis primùm ſimpliciſſimè iudicāt; atque ex actione perſonam, non autem ex perſona actionem metiuntur. Hoc diuinum iudicium exemplis illuſtribus eſt cōprobatum.

d *Ipſe autem tranſiens.*] Ipſe à nemine impeditus, ſed omnino liber, ita vt quamuis circunſeptus & vallatus, imò ſtipatus à multis, tamen à nemine illorum comprehendi aut detineri potuerit. nondum enim venerat hora vt ille quicquam ab hominibus malis pateretur: tantùm illorum peruerſa voluntas oſtenſa eſt, vt Deus vincat cùm iudicatur; conatus verò illorum omnis eſt repreſſus.

e *Quia in poteſtate erat ſermo illius.*] Auctoritatem planè diuinam probabat ſermo, non ſolùm veritate rerū, quæ docerentur aperta, ſed multorū ſignorum conſequentia, quibus auctoritas illa & legatio diuina planè eſſe confirmabatur.

f *Homo habens ſpiritum immundum.*] Lege quæ à nobis in lib. De arcano ſermone ſcripta ſunt de ſpirituum malorum diſtinctione.

g *Sanctus Dei.*] Ille ab omni aliorū hominum cōparatione longè ſepoſitus atque cōparatus à Deo ad maxima ſibique gratiſſima agenda gerendaque: itaque inter nos non conuenit; nos immundi & à Deo alienati, tu mundiſſimus, & totus Dei. ſine ergo nos, tanquam ad te nihil pertinentes: non enim inter ſanctiſſimū & immundiſſimos conuenit, ſed tātùm diſcrepat, vt metuamus te nos eſſe perditurum, ſi viribus & auctoritate agatur.

pauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, &
exi ab eo. Et cùm proiecisset illum dęmo-
nium in medium, exiit ab illo, [a] nihilque
illum nocuit. 36 Et factus est pauor in
omnibus, & colloquebantur ad inuicem,
dicentes, Quod est hoc verbum, quia [b] in
potestate & virtute imperat immundis
spiritibus, & exeunt? 37 Et diuulgabatur
fama de illo in omnem locum regionis.
38 Surgens autem Iesus de synagoga, in-
troiuit in domum Simonis. Socrus autem
Mat.8.b.14. Marc.1.c.30. Simônis tenebatur magnis febribus: &
rogauerunt illum pro ea. 39 [c] Et stans su-
per illam imperauit febri: & dimisit illā.
Et continuò surgens, ministrabat illis.
G 40 Cùm autem sol occidisset, omnes qui
habebant infirmos variis lāguoribus, du-
cebāt illos ad eum. At ille singulis manus
Marc.1.c.34 imponens curabat eos. 41 Exibant au-
tem dæmonia à multis, clamantia & di-
Christus e.a. centia, Quia tu es filius Dei. & increpās
non sinebat ea loqui, [d] quia sciebāt ipsum
esse Christum. 42 Facta autem die, egres-
Mar.1.d.45. sus ibat in desertum locum: & turbæ re-
quirebant eum, & venerunt vsque ad ip-
sum: & [e] detinebant illum ne discederet
ab eis. 43 Quibus ille ait, Quia & aliis ci-
uitatibus oportet me euangelizare regnū
Dei: quia ideo missus sum. 44 Et erat prę-
dicans in synagogis Galilææ. CAP. V.
A FActum [a] est autem, cùm turbæ irrue-
rent in eum, vt audirent verbum Dei,

a *Nihilque illi nocuit.*] vtpote ligatus auctoritate iubentis.

b *In potestate & virtute.*] Ipse non exorcistarum ritu inuocatis nominibus arcanis Dei, aut longis orationibus & contenta imprecatione, sed auctoritate sua iubens imperansque, & virtute, hoc est, efficacitate ipsa verbi sui compellēs, eiicit dæmonia.

c *Et stans super illam.*] habitu imperantis & instantis. Primùm enim institit illi, iussitque febrem discedere: iubens verò apprehendit manum illius, & eleuauit eam, vt faciunt qui attentè aliquid imperare volunt; idéque attentè audiri & fieri: atque ita eleuata illa, continuò surrexit, adeò sana & cōfirmata, vt ministraret statim illis cibum.

d *Quia sciebant ipsum esse Christum.*] Nolebat testimonium vnctionis suæ dæmoniorum voce reddi, sed virtute potius sua, & oraculorum antiquorum obseruatione & comparatione eum rebus à se gerendis: non egebat laude dęmoniorum, quos ipse victurus & domiturus erat, non præcones habiturus. nihil sibi cum illis commune erat. Nullam auctoritatē dæmonibus apud Christianos esse oportet. hoc docuit manifestè Christus.

e *Detinebant illum.*] propter priuatam ipsorum vtilitatem ex beneficiorum acceptorum exemplis. Iesus autem beneficia illa exhibebat in testimonium Euangelij sui, quod omni Israeli erat communicandum.

CAP. V.

a *Factum est autem.*] Rem iam præteritam hoc modo narrare incipiunt sacri auctores, opportuno loco inserentes. Factum itaque fuerat, vt cùm initiò prædicare cœpisset in Galilæa, &c. narrat Lucas ex ordine opportunitatem omnem seligendi & vocandi Apostolos.

& ipse stabat secus stagnum Genezareth.
2 Et vidit duas naues stantes secus stagnū: *Mat.4.c.18 Marc.1.b.16*
piscatores autem descenderant, & lauabant retia.
3 Ascendens autem in vnam
nauim quæ erat Simônis, rogauit eum [a] à
terra reducere pusillum. Et sedens, docebat de nauicula turbas.
4 Vt cessauit
autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in
altum, & laxate retia vestra in capturam.
5 Et respondens Simon, dixit illi, Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil
cepimus: [b] in verbo autē tuo laxabo rete.
6 [c] Et cùm hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. rumpebatur autem rete eorum. B
7 [d] Et annuerunt
sociis qui erant in alia naui vt venirent &
adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt * mergerentur. * pene *ms.* *Amb.eq.s.*
8 Quod cùm videret Simon Petrus,
prócidit ad genua Iesu, dicens, [e] Exi à me,
quia homo peccator sum Domine.
9 Stupor enim circūdederat eum & omnes qui
cum illo erant, in captura piscium quam
ceperant.
10 Similiter autem Iacôbum
& Iohannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere: [f] ex hoc iam, homines eris capiens.
11 Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum. C
12 Et factum est: cùm esset [g] in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra, & vidēs Iesum, & prócidens in faciem, rogauit eū, *Mat.8.a.2. Marc.5.d.40.* - s *ms.* e.
dicens,

a *A terra reducere pusillum.*] vt commodius audiri posset oratio à turbis.

b *In verbo autem tuo.*] Cùm tempestas omnino piscationi & industriæ nostræ aduersetur, neque arte neque hora adiutus, verùm tuo tantū iussu, ac fide mea in verbum tuum fretus, *laxabo rete.*

c *Et cùm hoc fecissent*] subitò pisces, qui ab illo loco longè aberant, ita vt nulli retibus per totam noctem comprehensi essent, adnatarunt; tanta copia, vt retis spacium superarent. Itaque verbo Iesu coacti & capti sunt pisces, vltra omne exemplum anteà piscatoribus spectatum: testimonium manifestum obedientiæ, quam rerū natura omnis Iesu exhiberet.

d *Et annuerunt sociis.*] atque ita effectum est, vt miraculum plurium illius artis peritorum testimoniis innotesceret, & Iesu virtus esset testatissima.

e *Exi à me*] Confitetur se esse peccatorem, & ex argumento ab opposito ostēdit Iesum esse sanctissimum, quem natura ipsa inanimatorum & animantium veneretur & obseruet. Est autē metus religiosus, & ad pietatem pertinens, eiusmodi quo Simō correptus est, vt qui cæcutienti & obtusa oculorum acie sunt, solē formidant; vtpote perfectissimè lucidū & splendentem, seséque tantæ virtuti spectandæ impares agnoscunt.

f *Ex hoc iam eris homines capiens.*] Vides non tua aut arte aut virtute tantā copiam piscium tibi partā, sed meo verbo: eodem verbo tibi deinceps cōmisso, magnus quæstus fiet hominū viuentium in regni cælestis sagenam cogendorum. Hactenus pisces ad mortem capiebas viuos, nunc iam homines mortuos ad vitam reuocandos capies. Obseruare oportet verbi Græci arcanam significationem hoc loco, quam aliâs excutiemus, Deo iuuante.

g *In vna ciuitatum.*] non longè à Capharnaum, quò venerat prædicatum Euangelium.

dicens,[a] Domine, si vis, potes me mũdare.
[13] Et extendens manum, tetigit eum, di-
cens,[b] Volo. Mundare. Et confestim lepra
discessit ab illo. [14] & ipse præcepit illi vt
nemini diceret: sed, Vade, ostende te sacer-
doti, & offer pro emundatione tua sicut
Leu.14.a.4. præcepit Moyses, in testimonium illis.
[15] [c] Perambulabat autem magis sermo de
illo. & conueniebãt turbæ multæ vt au-
dirẽt, & curarẽtur ab infirmitatibus suis.
[16] [d] Ipse autem secedebat in desertum, &
D orabat. [17] Et factum est in vna dierum,
& ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi
sedentes & legis doctores, qui venerãt ex
omni castello Galilææ & Iudææ & Ieru-
salem: [e] & virtus Domini erat ad sanandũ
Mat.9.a.2 Marc.2.a.3 eos. [18] Et ecce viri portantes in lecto ho-
minem qui erat paralyticus: & quærebãt
eum inferre, & ponere ante eum. [19] Et
non inuenientes qua parte illum inferrent
præ turba, ascenderunt supra tectum, &
per tegulas summiserunt eum cum lecto
in medium, ante Iesum. [20] [f] Quorum fi-
dem vt vidit, dixit, Homo, remittuntur
tibi peccata tua. [21] Et cœperunt cogitare
Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic
qui loquitur [g] blasphemias? quis potest di-
mittere peccata, [h] nisi solus Deus? [22] Vt
E cognouit autẽ Iesus cogitationes eorum,
mala ms. Ambr. c.q. respondens, dixit ad illos, Quid cogitatis
in cordibus vestris? [23] Quid est facilius
dicere, Dimittũtur tibi peccata: an dicere,

a *Domine, si vis.*] Oratio fidei magnæ index.

b *Volo, mundare.*] Fidei viuæ vis admiranda, quæ Dei volũtatem & virtutem sibi conciliat.

c *Perambulabat autem magis sermo.*] Deus enim volebat testatissimã esse Iesu virtutem, etiã si ipse nollet gloriam aliquam sibi arrogare; imò omnem occasionem suspicionis gloriæ captandæ diligenter & studiosè fugeret.

d *Ipse autem.*] Postquam magna & admiranda beneficia impertitus esset multis, turbas vitabat, gloriam propriam declinans, & obedientiam Patri exhibens, orabat; salutemque hominũ studiosè & attentè postulabat.

e *Et virtus Domini.*] Constabat Iesu virtus & voluntas ad sanandum omnes, etiam Pharisæos & legis doctores animi vel corporis morbo laborantes: sed ipsi sese illius virtute indignos reddebant propria stultitia, ambitione, & malitia.

f *Quorum fidem.*] Paralytici, & eorũ à quibus portabatur. adiuuat enim aliorum fides alios credentes etiam vel non diffidentes, vt parentum & aduocatorũ fides infantibus prodest.

g *Blasphemias.*] certa blasphemiæ significatio est, detractio honoris & gloriæ ac dignitatis ab eo cui debetur.

h *Nisi solus Deus.*] Hoc arguebant Scribæ ex illo loco, Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me: Ego sum, & præter me non est alius. Atque illi rectè quidem statuebant, sed non rectè subsumebant. colligentes hoc modo, Si Deus est qui delet, & præter eum non est alius; ergo nemo homo potest dimittere. Sed melius argumentarẽtur eo modo, quo Iesus, Si Deus peccata dimittit, & non alius; ergo qui dimittit peccata, Deus est, diuinaq; virtute præditus. quòd si homo quispiam peccata dimiserit, eundem & Deum esse constabit. *Vt autem sciatis*, &c.

Surge & ambula? 24 Vt auté sciatis quia
filius hominis habet potestatem in terra
dimittendi peccata (ait paralytico) Tibi
dico, surge, tolle lectum tuum, & vade
in domum tuam. 25 Et confestim cósur-
gens coram illis, tulit* "in quo iacebat": & * lectum Msq.
abiit in domum suam, [a]magnificans Deũ. " lectum eq- Mat.9.a.9.
26 Et stupor apprehendit omnes: & ma- Marc.2.b.14
gnificabant Deum. Et repleti sunt timore, F
dicentes, Quia [b]vidimus mirabilia hodie.
27 Et post hæc exiit, & vidit publicanum
nomine Leui, sedentem ad Telónium, &
ait illi, Sequere me. 28 Et [c]relictis omni-
bus, surgens secutus est eum. 29 & fecit
ei cóuiuium magnum Leui in domo sua:
& erat turba multa publicanorũ, & alio-
rum, qui cum illis erant discumbentes.
30 Et murmurabãt Pharisæi & Scribæ eo- Mat.9.b.11.
rum, dicentes ad discipulos eius, Quare Marc.2.b.10.
cum publicanis & peccatoribus mandu-
catis & bibitis? 31 Et respondens Iesus,
dixit ad illos, Non egẽt qui sani sunt, me-
dico: sed qui malè habent. 32 [d]Non veni 1 Tim.1.c.15
vocare iustos, sed peccatores ad pœniten- Mat.9.b.14 Marc.2.c.18
tiam. 33 At illi dixerunt ad eum, Quare
discipuli Iohannis ieiunant frequenter, &
obsecrationes faciunt, similiter & Phari-
sæorum: tui autem edunt & bibunt?
34 Quibus ipse ait, [e]Nunquid potestis fi- G
lios sponsi, dum cum illis est sponsus, fa-
cere ieiunare? 35 Venient autem dies: &
cùm ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc
ieiuna-

a *Magnificans Deum.*] prædicans peccata sibi esse dimissa per filium hominis virtute diuina omnino prædicti; atque huius rei testimonium sanitatem sibi restitutam referens.

b *Vidimus mirabilia hodie.*] Potestaté datam homini dimittendi peccata in terris, & homines Deo familiariter reconciliandi, hominemque datum à Deo ad hanc salutem.

c *Relictis omnibus.*] rationibus, pecuniis & negotiis cum negotiatoribus ipsis, neque aliqua sibi reseruata re. adeò autem libéti animo secutus est eum, vt magno etiam & frequenti conuiuio exciperet.

d *Non veni vocare iustos.*] De munere ac ministerio suo priuato agit hoc loco Iesus, non de illo communi redemptoris. verùm prædicatoris, locus explicatur ex adiuncta expositione, *ad pœnitentiam.*

e *Nunquid potestis filios sponsi.*] Iesus discipulos suos promissæ & iam aduentantis salutis læto nuntio exhilarabat, cuius salutis ipse pontifex erat, spósus Ecclesiæ iam præsens, & spósalia adornans. Pharisæorum & Iohannis discipuli adhuc veteris legis exercitia retinebant & obseruabant.

ieiunabunt in illis diebus. 36 Dicebat au-
tem & ſimilitudinẽ ad illos, Quia nemo
commiſſuram à nouo veſtimento immit-
tit [f] in veſtimẽtum vetus: alioquin & no-
uum rumpit, & veteri non cõuenit com-
Mat.9.b.17 Marc.2.c.22 miſſura à nouo. 37 Et nemo mittit vinũ
nouum in vtres veteres: alioquin rumpet
vinum nouũ vtres, & ipſum effundetur,
& vtres peribunt. 38 ſed vinum nouum
in vtres nouos mittendum eſt: & vtraque
conſeruantur. 39 Et nemo bibens vetus,
[g] ſtatim vult nouum. dicit enim, [h] Vetus
melius eſt.

CAP. VI.

Mat.12.a.1. Marc.2.d.23. FActum [a] eſt autem in [b] Sabbatho ſecun-
A do primo, cùm tranſiret per ſata, velle-
bant diſcipuli eius ſpicas, & manducabãt
confricantes manibus. 2 Quidam autem
Phariſæorum dicebant illis, [c] Quid facitis
quod non licet in Sabbathis? 3 Et reſpõ-
dens Ieſus ad eos, dixit, Nec hoc legiſtis
quod fecit Dauid, cùm eſuriſſet ipſe &
1 Reg.21.b.6 qui cum illo erant? 4 quomodo intrauit
in domum Dei, & panes propoſitionis
* & c. ſumpſit, & manducauit, & dedit his qui
cum ipſo erant, quos non licet mandu-
Exod.29.c.32 Leu.8.f.31 & 24.b.9. care niſi tantùm ſacerdotibus? 5 Et di-
cebat illis, [d] Quia Dominus eſt filius ho-
minis, etiam ſabbathi. 6 Factum eſt au-
MS R. C.5. tem & in alio ſabbatho, vt intraret in ſy-
Mat.12.a.10 Mar.3.a.1 nagogam, & doceret. Et erat ibi homo,
& manus eius dextra erat arida. 7 Obſer-
uabant

[f] *In veſtimentum vetus.*] Cùm diſci-plina ex conſuetudine magis & familiaritate atque imitatione, quàm ex rationis atque vtilitatis veræ conſideratione & comparatione obſeruatur, *veſtimentum vetus* dicitur, & *vter vetus* tam ipſa, quàm ij qui imbuti & aſſueti eo modo ſunt.

[g] *Statim vult nouum.*] Difficilius eſt vetera dedocẽdo noua docere, quàm rudẽ nouis imbuere: tantum retardare conſuetudo poteſt.

[h] *Vetus melius eſt.*] Sententia ex cõſuetudine & affecto iam animo profecta. eſt autem propriẽ eorum, qui ad ambitionem & contentionẽ magis, quàm ad veritatem & modeſtiæ ſeſe diſciplinis addicunt.

CAP. VI.

[a] *Factum eſt autem.*] Indicãtur aliæ opportunitates oblatæ Ieſu oſtẽdẽdi ſuam virtutem & ſapientiam, etiam aduerſariis redargutis ex ſacrorum librorum interpretatione, atque ex virtute miraculorum.

[b] *Sabbatho ſecundo primo.*] Secundo hebdomadæ magnæ, atque ideo feſto die poſt ſabbathũ Paſchatis quod primo primũ & magnum dicebatur. Martij lunatione ſegetes iam maturescere incipiunt in Syria.

[c] *Quid facitis.*] Reprehendebãt primùm diſcipulos, deinde Ieſum præceptorem arguebant, vt auctorẽ vel doctorem, vel ſaltem diſſimulatorẽ illius tranſgreſſionis, ſuo ipſorum iudicio æſtimatæ.

[d] *Quia Dominus eſt filius hominis.*] Se ipſum ſignificauit Ieſus illa periphraſi, vt iam aliàs expoſuimus. Argumentatur autem ab exemplo ex contentione hoc modo: Dauidi, quem ſacerdos nouerat Dei miniſtrum, & publicæ rei vtilem, ſicut ſcriptum eſt, Nunquid hodie cœpi conſulere pro eo Dominum? ipſi, inquam, Dauidi vltrò dedit ſacerdos panes propoſitionis propter penuriam viatici illi, illiuſque ſociis neceſſarij; quos aliàs non liceret cuiquam laico, neque ipſi Dauidi comedere. idque factum eſt ſabbatho. Quòd ſi id rectẽ factum fuit & Deo probatum, vt verẽ fuit, licebit & filio hominis, cuius auctoritatem Deus toties oſtendit & probauit, & populus magnis acceptis beneficiis intellexit, ſabbatho vti nõ ſolùm laicis ſpicis decerpendis, ſed ſanctis etiam, ſi opus fuerit, comedendis.

uabát autem Scribæ & Pharisæi si in sab-
batho curaret:[a] vt inuenirent vnde accu-
sarent eum. 8 Ipse verò [b] sciebat cogita-
tiones eorum: & ait homini qui habebat
manum aridam, Surge: & [c] sta in mediũ.
Et surgens stetit. 9 Ait autem ad illos Ie- B
sus, [*] Interrogo vos, si [d] licet sabbathis be- [*] Interrogabo ; MS. G.S.
nefacere an malè: animam saluam facere
an perdere? 10 [e] Et circunspectis omni-
bus dixit homini, Extende manum tuam.
Et extendit: & restituta est [*] manus eius [*]. [*] sanitati MS.G. [*] vt altera G.S.
11 Ipsi autem [f] repleti sunt insipientia: &
colloquebantur ad inuicem, quidnam fa-
cerent [*] Iesu. 12 Factum est autem in illis [*] de eo.
diebus, exiit in mõtem orare, & erat [g] per-
noctans in oratione Dei. 13 Et cùm dies Mat.10.a.1. Marc.3.b.13. & 6.a.7. Infr.9.a.1.
factus esset, vocauit discipulos suos: &
[h] elegit duodecim ex ipsis (quos & Apo-
stolos nominauit:) 14 Simonem [i] quem
cognominauit Petrum, & Andream fra-
trem eius, Iacobum & Iohannem, Philip-
pum & [k] Bartholomæum, 15 Matthæum
& Thomam, Iacobum Alphæi & Simô-
nem qui vocatur Zelótes, 16 & [l] Iudam
Iacóbi, & Iudam Iscarióté, [m] qui fuit pro-
ditor. 17 [n] Et descendens cum illis, stetit
in loco campestri, & turba discipulorum C
eius, & multitudo copiosa plebis ab om-
ni Iudæa & Ierusalem: & maritima [*] & [*] [*] MS.G.S.
Tyri & Sidônis, 18 [o] qui venerant vt au-
dirent eum, & sanarentur à languoribus
suis. Et qui vexabantur à spiritibus im-
mundis,

a *Vt inuenirent vnde accusarent eum.*] vel ex oratione, si ille interrogatus responderet, licere curare in sabbatho; vel ex actione, si curaret. Vtramque autem vel saltem alteram expectabant opportunitatem accusandi, cognita eius in dicendo integritate, & in benefaciendo liberalitate. Vtrũque autem præstitit Iesus, eorumque redarguit inscitiam & malitiam.

b *Sciebat cogitationes eorum.*] qui cùm disputandi causa interrogare viderétur, tamen re ipsa intenti erant ad calumniam.

c *Sta in medium.*] Hoc egit Iesus sapientissimè, vt spectaculum miseri hominis adstantes ad misericordiæ opinionem in proposita quæstione inclinaret, contra sententiam calumniatorum.

d *Licet sabbathis benefacere.*] Hãc prudentissimam argumẽtandi rationem in sacra dialectica indicabimus.

e *Et circunspectis omnibus*] Quorum simplicior pars tacendo assentiri; improbior verò cõuicta esse videbatur.

f *Repleti sunt insipientia.*] Perturbati ita fuere, vt stulti omnino viderẽtur. hinc stupefacti pudore astantiũ, quibus deuicti esse posse videbãtur: hinc inuidia in Iesum conciti, nullã orationem inueniebant, qua vel ficta & simulata, vel Iesum accusare, vel se defendere possent.

g *Pernoctans in oratione Dei.*] cui cõmendabat messem colẽdam, & operariorum delectum postera die faciendum, præsertim eorum qui Apostoli erant appellandi.

h *Elegit duodecim*] ad Apostolatum: namque ad Euangelij gratiam, hoc est, ad singulorum salutem, omnes discipuli electi erant: & quicunque accedere vellent etiã, modò illas partes afferrent, virtutem & pœnitẽtiã.

i *Quem cognominauit*] posteà, vt suo loco narratur.

k *Bartholomæum.*] Idem Nathanael proprio nomine à patris nomine Bartholomæus.

l *Iudam Iacobi.*] qui & Thadæus dicitur.

m *Qui fuit proditor.*] Quanquam electus fuerat in Apostolatum, quem certè gessit.

n *Et descendens cum illis.*] Summam totius doctrinæ suæ auditurus.

o *Qui venerant vt audirent.*] doctrinam planè cælestem, & signis beneficentiæ maximæ à Deo confirmatã.

mundis, curabantur. [19] Et omnis turba
quærebat eum tangere: [a] quia virtus de
Mat. 5. a. 2. illo exibat, & sanabat omnes. [20] Et ipse
eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat,
Isa. 65. b. 12. [b] Beati pauperes: quia vestrum est regnũ
Isa. 61. a. 3. & 66. b. 10. Dei. [21] Beati [c] qui nunc esuritis: quia sa-
Mat. 5. a. 11. turabimini. Beati [d] qui nunc fletis: quia
ridebitis. [22] Beati eritis [e] cùm vos ode-
rint homines, & cùm separauerint vos,
& [f] exprobrauerint, & eiecerint nomẽ ve-
strum tanquam malum, [g] propter filiũ ho-
minis. [23] Gaudete in illa die & exultate:
ecce enim merces vestra multa est in cæ-
lo. secundùm hæc enim faciebant Pro-
D phetis patres eorum. [24] Veruntamen [h] vę
Amos 6. a. 1. * qui MS q. vobis diuitibus, * quia [i] habetis consola-
Ambr. Eccl. 31. a. 8. tionem vestram. [25] Vę vobis qui saturati
Isa. 65. a. 12. estis: quia esurietis. Væ vobis qui ridetis
nunc: quia lugebitis & flebitis. [26] Væ
* vobis 3 MS cq s. * cùm benedixerint vobis * omnes homi-
* 1 MS. C S. * prophetis o. nes. secundùm hæc enim faciebãt * pseu-
Mat. 5. f. 44. doprophetis patres eorum. [27] [k] Sed vo-
Mat. 5. f. 39. 1 Cor. 6. b. 7. bis dico qui auditis, [l] Diligite inimicos ve-
stros: benefacite his qui oderunt vos.
* MS. R. C. S. [28] Benedicite maledicẽtibus vobis: * & o-
rate pro calumniantibus vos. [29] Et qui te
* ei MS. S. percutit in maxillam, præbe * & alteram.
Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiã
tunicam noli prohibere. [30] Omni autem
petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua
Mat. 7. b. 12. Tob. 4. c. 16. sunt, ne repetas. [31] [m] Et prout vultis vt
faciant vobis homines, & vos facite illis
c similiter.

a *Quia virtus de illo.*] Hæc omnia indicabant illum, illiusque doctrinam à Deo esse.

b *Beati pauperes.*] qui regni causa diuitiis ex corde renuntiant.

c *Qui nunc esuritis.*] Ad exitum ex Ægypto alludit hæc sententia.

d *Qui nunc fletis.*] Intelligentes nihil lætitiæ in humanis rebus esse: & etiam coacti flere ob ærumnas acceptas ab Euangelij inimicis.

e *Cum vos oderint homines.*] qui terrena sapiunt, & vos sibi dissimiles moribus & studio oderunt.

f *Exprobrauerint.*] vt timidos, humiles, viles, abiectos, obscuros, & huiusmodi epithetis, quæ mundus modestis imponere solet.

g *Propter filium hominis.*] cuius causa vos ea negligitis, quæ mundus curat.

h *Væ vobis diuitibus.*] diuitiarum admiratoribus, cultoribus & amatoribus.

i *Habetis consolationem vestram.*] quam vos vobis definistis & exoptastis: cũ vera tamen consolatio non sit, sed vestra consolatio.

k *Sed vobis dico, qui auditis.*] animo vera & honesta cognoscendi & colendi.

l *Diligite inimicos vestros.*] Christi disciplina, pietatis exercitatio, damnatio sæculi, Heu, heu, heu.

m *Et prout vultis vt faciant.*] Mira & sole clarior æquitas & honestas Christianæ doctrinæ.

similiter. 32 Et si diligitis eos qui vos di- Mat.5.g.46.
ligunt,[a] quæ vobis est gratia? nam & pec-
catores, diligentes se diligunt. 33 Et si E
benefeceritis his qui vobis benefaciunt:
quæ vobis est gratia? siquidem & pecca-
tores hoc faciunt. 34 Et si mutuum de- Mat.5.g.42. Deut.15.b.8
deritis his à quibus speratis recipere: quæ
gratia est vobis? nam & peccatores pec-
catoribus fœnerantur, vt recipiant æqua-
lia. 35 Veruntamen diligite inimicos ve- Mat.5.g.44.
stros:* benefacite & mutuum date, [b] nihil * & MS.C.
inde sperantes: & [c] erit merces vestra mul-
ta, & [d] eritis filij Altissimi, quia ipse beni-
gnus est super ingratos & malos. 36 Esto-
te ergo misericordes, sicut & pater vester
misericors est. 37 [e] Nolite iudicare, & Mat.7.a.1.
non iudicabimini. nolite condemnare, &
non condemnabimini. Dimittite, & di-
mittemini. 38 Date, & dabitur vobis.
mensuram bonam" & confertam & coa- " MS.C.
gitatam & supereffluentem dabunt in si-
num vestrum. Eadē quippe mensura qua Mat.7.a.2. Marc.4.c.24.
mensi fueritis, remetietur vobis. 39 Di-
cebat autem illis & similitudinem: [f] Nun-
quid potest cæcus cæcum ducere? nónne Mat.15.b.14
ambo in foueam " cadunt? 40 Non est " cadent 5 MS R.C.
discipulus super magistrum: perfectus au- Mat.10.c.24. Ioh.13.b.16. & 15.c.20.
tem omnis erit, si sit sicut magister eius. F
41 Quid autem vides festucam in oculo Mat.7.a.3.
fratris tui: trabem autē quæ in oculo tuo
est, non consideras? 42 Aut quomodo
potes dicere fratri tuo, Frater, sine, eiiciā
festucam

a *Quæ vobis est gratia*] apud Deum? Gratia enim & gratitudo, non tantum officia, quantum beneficia respicit.

b *Nihil inde sperantes*] ab hominibus ipsis.

c *Erit merces vestra multa.*] copia, magnitudine & præstantia.

d *Eritis filij Altissimi.*] Verè filij Altissimi imitatione primùm, deinde & adoptione. alludit ad Abrahæ factum erga regem Sodomæ, &c.

e *Nolite iudicare.*] res vestras aduersus alios agere: permittite iudicium Deo.

f *Nunquid potest cæcus cæcum ducere*] Cæcus est, qui mentem aliquo modo sui ipsius commodi mundani causa turbatam habet: hic ab huius doctrinæ simplicitate alienus admodū est, idemque alios non potest se meliores reddere.

festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo
trabem non videns? Hypocrita, eiice pri-
mùm trabem de oculo tuo: & tunc per-
spicies vt educas festucam de oculo fratris
Mat.7.c.17 tui. 43 [g] Non est enim arbor bona quę fa-
cit fructus malos: neque arbor mala, fa-
ciens fructum bonum. 44 Vnaquæque
Mat.7.c.16 & 12.c.33. enim arbor de fructu suo cognoscitur.
Neque enim de [h] spinis colligũt ficus: ne-
que de rubo vindemiãt vuam. 45 [i] Bonus
homo de bono thesauro cordis sui profert
G bonum: & malus homo de malo thesau-
ro profert malum. Ex abundantia enim
cordis, os loquitur. 46 [k] Quid autem vo-
Mat.7.c.21. Rom.2.b.13. Iac.1.d.22. catis me, [l] Domine, Domine: & [m] non fa-
citis quæ dico? 47 Omnis qui venit ad
me, & audit sermones meos, & facit eos:
ostendam vobis cui similis sit. 48 similis
est homini ædificanti domum, qui fodit
in altum, & posuit fundamentum super
petram: [n] inundatione autem facta, illi-
sum est flumen domui illi, & non potuit
eam mouere: fundata enim erat super pe-
tram. 49 Qui autem audit, & non facit:
similis est homini [o] ædificanti domũ suã
super terram sine fundamento: in quam
illisus est fluuius: & continuò cecidit, &
facta est ruina domus illius magna.

g *Non est enim arbor bona.*] quæquam specie ipsa niteat & elegans videatur. ita doctrina & doctor.

h *Neq; de spinis colligũt ficus: neq; de rubo vindemiant vuã.*] Et viridis est spina, & rosas profert odoratas. & rubus pulchrius vite floret, & lenta est, folia que diuturniora habet. vtraque tamen vel nullos vel viles fructus fert: & tractata planta nocet.

i *Bonus homo.*] Boni hominis bona cogitatio, bona voluntas, bonus conatus, bonum studium, bonũ opus, bonus sermo. Mali hominis omnia his diuersa, quamuis aliter videãtur.

k *Quid autem vocatis me.*] Christiani boni, & qui re ipsa Christianus appellari meritò debeat, certissimum examen Christi iudicio.

l *Domine, Domine*] Ad vtrámque discipulorum professionem, & qui imperfecti adhuc sunt, & qui perfectioné profitẽtur, refertur repetitio.

m *Non facitis quæ dico.*] Altera pars pœnitentiam exercere, altera fructus illos admirabiles edere debet, quos edunt qui filij Dei sunt, spirituque Christi aguntur. aliàs non sunt id quod profitentur.

n *Inundatione autem facta.*] vel propriarum concupiscentiarum, vel externarum tentationum.

o *Ædificanti domum suam.*] non sine studio, cura & labore, sed tandem incassum. Heu, heu, heu.

CAP. VII.

Mat.8.a.5. Ioh.4.f.46. 1 CVm autem implesset [a] omnia verba sua
A in aures plebis, intrauit Capharnaum.
2 Centurionis autẽ cuiusdam seruus malè

CAP. VII.

a *Omnia verba sua.*] in quibus doctrinæ suæ summa continebatur: *in aures plebis*, apertè, publicè & palam, docendi & proficiẽdi studio magno.

habens, erat moriturus: qui illi erat pre-
tiosus. 3 Et[a] cùm audiſſet de Ieſu, miſit
ad eum ſeniores Iudæorum, rogans eum
vt veniret, & *ſaluaret* ſeruum eius. 4 At * ſanaret MS.
illi cùm veniſſent ad Ieſum, rogabăt eum
ſolicitè, dicẽtes - ei, Quia dign⁹ eſt vt hoc - MS. G. 2.
illi præſtes. 5 [b] diligit enim gentem no-
ſtram: & ſynagogã ipſe ædificauit nobis.
6 Ieſus autem ibat cum illis. Et cùm iam
non longè eſſet à domo, miſit ad eum Cẽ-
turio amicos, dicẽs,[c] Domine, noli vexa- *Mat. 8. a. 2.*
ri. Non enim ſum dignus vt ſub tectum
meũ intres. 7 propter quod & meipſum
non ſum dignum arbitratus vt venirẽ ad
te: ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus.
8 nam & ego homo ſum ſub poteſtate cõ- B
ſtitutus, habens ſub me milites: & dico
huic, Vade, & vadit: & alij, Veni, & venit:
& ſeruo meo, Fac hoc, & facit. 9 Quo au-
dito, Ieſus[d] miratus eſt: & conuerſus, ſe-
quentibus ſe turbis, dixit, Amen dico vo-
bis,[e] nec in Iſrael tantam fidem inueni.
10 Et reuerſi qui miſſi fuerant, domum:
inuenerunt ſeruum qui languerat, ſanum. *Pſa. 106. b. 20* *Sap. 16. b. 12*
11 [f] Et factum eſt, deinceps ibat * in ciui- * Ieſus MS. *Ambr.*
tatem quæ vocatur *Naim*: & ibant cum * *Nam e. 2.*
eo diſcipuli eius & turba copioſa. 12 Cùm
autẽ appropinquaret portæ ciuitatis, * ec- * & MS. C.
ce defunctus efferebatur, filius vnicus ma-
tris ſuæ: & hæc vidua erat: & turba ciui-
tatis multa cum illa. 13 [g] Quam cùm vi-
diſſet Domin⁹, [h] miſericordia motus ſuper
eam,

a *Cùm audiſſet de Ieſu.*] audiſſet illius virtutem in ſanandis morbis, & dæmonibus eiiciendis, quam planè diuinam eſſe intellexit.

b *Diligit enim gentem noſtram.*] Signũ hoc erat fidei Centurionis erga verbum Dei, quod apud illam gentem ſeruabatur, erga veram religionem quæ tunc in profeſſione Iudæorum erat.

c *Domine, noli vexari.*] Anteà ſeniores, aut ſuo tantùm conſilio rogauerant Ieſum vt veniret ad Centurionem, aut ipſius Centurionis hortatu, qui non poſtulauerat vt veniret, quaſi intelligeret beneficium à Ieſu, niſi præſenti, præſtari non poſſe: verùm vt ex illius aduentu cognoſceret ipſum velle ſibi beneficium exhibere, quòd ſi ſe velle declararet, ſatis ſibi id eſſe intelligebat, vt id quod cupiebat eueniret.

d *Miratus eſt.*] Illa admiratione attentionem mouit turbis, ad magnam cognoſcendam rem: neque admiratio nouam in Ieſu notitiam arguit.

e *Nec in Iſrael.*] quem ex nomine etiam ipſo per Deum impoſito, fide maxima præditum eſſe ſperare oportuerat.

f *Factum eſt deinceps.*] certo poſt tempore, eoque breui.

g *Quam cùm vidiſſet Dominus.*] Qui iam ſeſe probauerat vitæ mortiſque dominum, & diuina virtute præſtãtem. Ad huiuſmodi rem indicandã ſolet Ieſus ab Euangeliſtis & Apoſtolis *Dominus* appellari.

h *Miſericordia motus.*] qui tanta virtute & efficacitate præſtabat, non expectat, vt rogetur, ſed ipſe vltrò miſericordia motus, beneficium cõtulit. Ad miſericordiæ exercitationẽ poteſtatem illam ſuam è cælo detulerat.

cam, dixit illis, Noli flere. 14 Et accessit,
C & tetigit loculum. (Hi autem qui portabant,
steterunt:) Et ait, Adolescens, [a] tibi
dico, surge. 15 [b] Et resedit qui erat mortuus,
& cœpit loqui. Et dedit illum matri
suæ. 16 Accepit autem omnes timor. &
magnificabant Deũ, dicentes, Quia [c] pro-
Luc.24.c.19 Ioh.4.c.19 & 6.b.14. & 7.f.40. pheta magnus surrexit in nobis: & quia
Deus visitauit plebem suam. 17 [d] Et exiit
hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, &
in omnem circa regionem. 18 Et nuntiauerunt
Iohanni discipuli eius de omnibus
Mat.11.a.2. his. 19 [e] Et conuocauit duos de discipulis
suis Iohannes: & misit ad Iesum, dicens,
Tu es qui venturus es: an alium expectamus?
20 Cùm autem venissent ad eum
viri, dixerunt, Iohãnes Baptista misit nos
ad te, dicens, [f] Tu es qui venturus es: an
alium expectamus? 21 [g] (In ipsa autem
hora, multos curauit à lãguoribus & plagis,
& spiritibus malis: & cæcis multis
D donauit visum.) 22 Et respondens, dixit
illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ au-
Isa.29.f.18 & 35.a.5. distis & vidistis: Quia cæci vident, claudi
ambulant, leprosi mundantur, surdi au-
Mat.15.d.30 Isa.61.a.1. diunt, mortui resurgunt, 23 pauperes euangelizantur:
& beatus est [h] quicunque
Mat.11.a.7. non fuerit scãdalizatus in me. 24 Et cùm
discessissent nuntij Iohannis, cœpit de Iohanne
dicere ad turbas, Quid existis in de-
* agitatam sertum videre? arundinem vẽto * moueri?
25 Sed quid existis videre? hominẽ mollib⁹
vestimentis

[a] *Tibi dico.*] Verbo quo condita sunt omnia; imò quo euocata quæ non erant anteà, vt essent: eodem homo ex morte ad vitam reuocatur, nimirum mortuus audit verbum, quod ea quæ non fuerant, audiere.

[b] *Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui.*] Resuscitatus est validus, sanus, & vitæ functionibus subeũdis aptus. ita etiam visus & auditus est turbis remotioribus perinde ac proximis.

[c] *Propheta magnus.*] ille promissus & expectatus. *Deus visitauit plebem suam* ad salutem per hunc prophetam afferendam.

[d] *Et exiit sermo.*] publica fama, quę testata est prophetam illum adesse.

[e] *Et conuocauit duos*] testes legitimè futuros Iesu Christi virtutis.

[f] *Tu es qui venturus es.*] Non dubitãtis, sed gaudentis & gratulantis Iohannis interrogatio est; & præ gaudio ita pronuntiata, ad maiorẽ confirmationem discipulorum.

[g] *In ipsa autem hora.*] Moses ita probatus est Dei nuntius & populi dux.

[h] *Quicunque non fuerit scandalizatus.*] sed sustinuerit vsque in finem.

vestimentis indutum? Ecce, qui in veste
pretiosa sunt & delitiis, in domibus regũ
sunt. 26 Sed quid existis videre? prophe-
tam? Vtique dico vobis, & plusquã pro-
phetam. 27 hic est de quo scriptum est,
Ecce mitto angelum meum ante faciem *Mala.3.a.1. Mat.11.b.10*
tuam, qui præparabit viam tuam ante te. *Marc.1.a.2.*
28 Dico enim vobis, [a]maior inter natos mu
lierum propheta Iohanne Baptista nemo
est. qui autẽ minor est in regno Dei, ma-
ior est illo. 29 [b]Et omnis populus audiẽs
& publicani, [c]iustificauerunt Deum, ba- E
ptizati baptismo Iohannis. 30 Pharisæi
autem & legis periti [d]consilium Dei spre-
uerunt in semetipsos, nõ baptizati ab eo.
31 Ait autem Dominus, Cui ergo simi- *12 MS. e q.s. Mat.11.b.16*
les dicam homines generationis huius? &,
cui similes sunt? 32 Similes sunt pueris
sedentibus in foro, & loquentibus adin-
uicem, & dicentibus, Cantauimus vobis
tibiis, & non saltastis: lamentauimus, &
non plorastis. 33 Venit autem Iohannes *enim 6 MS. G S.*
Baptista neque manducans panem, neque *Mat.3.a.4. Marc.1.a.6.*
bibens vinum: & dicitis, [e]Dæmoniũ ha-
bet. 34 Venit Filius hominis manducans
& bibens: & dicitis, Ecce homo deuora-
tor & bibens vinum, amicus publicano-
rum & peccatorum. 35 [f]Et iustificata est
sapientia ab omnibus filiis suis. 36 Ro- F
gabat autem illum quidam de Pharisæis
vt manducaret cum illo. Et ingressus do-
mũ Pharisæi discubuit. 37 Et ecce mulier *Mat.26.a.7 Marc.14.a.3 Ioh.12.a.3.*
quæ

a *Maior inter natos.*] Propheta nemo est maior, vtpote qui indicarit præsentem eum, quem cæteri prophetæ prædixerant: & qui prophetiæ ac testimonij sui auctoritatem certissimis admirandisque signis probarit. Sed efficacitate ac virtute lõgè maior est illo is qui in regno Dei, hoc est, in ecclesia hac & congregatione Israelitica, cui Deus præest, habetur minor Iohanne. vel ipso Iohanne testante, Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis: ipse est qui post me vẽturus est, qui ante me factus est; cuius ego non sum dignus, &c.

b *Et omnis populus audiens.*] testimonium Iohannis, indicantis digito eũ qui tollit peccata mundi.

c *Iustificauerunt Deum.*] agnouerũt Dei veritatem, suam inopiam; & cõfessi sunt egere se illo lotore, qui tolleret peccata mundi: ideoque pœnitentiæ baptismum subiere.

d *Consiliũ Dei spreuerunt in semetipsos.*] Noluerunt admittere diuinum consilium in suam ipsorum salutem ceptum.

e *Dæmonium habet.*] Malitiosa calliditas omnia perperam interpretatur, illam perpetuam & admirandã continentiam Iohannis, quæ suam ipsorum vitæ austeræ professionem longo superabat interuallo: quoniã suis moribus & studiis nihil conferre intelligebant Pharisæi; dæmonis potius illusioni, quàm diuinæ gratiæ & baptistæ virtuti adscribebant.

f *Et iustificata est sapientia.*] ex vtraq. parte vicit, productis aliis qui austerissimam vitã colerent, aliis qui modestam & eiusdem consuetudinem inirent. vtrisque verò eandem rem testantibus, hoc est regnum Dei appropinquasse, fidem & pœnitentiam necessariam esse.

quæ erat [a] in ciuitate, peccatrix, vt cogno-
[Iesus ms q.] uit quòd [*] accubuisset in domo Pharisæi,
attulit alabastrum vnguenti: 38 [b] & stans
retro secus pedes eius, lachrymis cœpit ri-
gare pedes eius, [c] & capillis capitis sui ter-
gebat, & osculabatur pedes eius, & vn-
guento vngebat. 39 Videns autem Pha-
risæus qui vocauerat eum, ait intra se, di-
cens, Hic si esset propheta, sciret vtique
[d] quæ & qualis est mulier quæ tangit eum,
quia peccatrix est. 40 [e] Et respondens Ie-
sus, dixit ad illum, Simon, habeo tibi ali-
quid dicere. At ille ait, Magister, dic.
41 [f] Duo debitores erant cuidam fœnera-
tori: vnus debebat denarios quingentos,
G & alius quinquaginta. 42 [g] Non haben-
tibus illis vnde redderent, donauit vtris-
[* coram G.S. * diliget ms.e.s.] que. [h] Quis ergo [*] eum plus [*] diligit?
43 Respondens Simon dixit, Æstimo quia
is cui plus donauit. At ille dixit ei, Rectè
iudicasti. 44 Et conuersus ad mulierem,
dixit Simóni, Vides hanc mulierem? In-
traui in domum tuam, [i] aquam pedibus
meis non dedisti: hæc autem lachrymis
rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.
45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem
[* intrauit ms.eq s.] ex quo [*] intraui, nō cessauit osculari pedes
meos.

a *In ciuitate peccatrix.*] in illa ciuitate. Fœmina noti exempli, non tam impudicitiæ, quàm licentiæ, quę honestis fœminis dedecori & probro esse debet, tametsi nulla accedat impudicitia.

b *Et stans retro secus pedes.*] Gratissimum officium erga Iesum, quod ex vera ac solida pœnitentia proficiscitur. namque huiusmodi peccatores ita ex corde reuersi ac innati, abluti pœnitentiæ lachrymis, iustificant Deum; à quo postea baptizatur Spiritu per Iesum filium, huius salutis pontificem.

c *Et capillis capitis.*] quæcunque ipsa ad vanas delitias, & muliebris licentiæ fomenta atque apparatum antea parauerat, ad pœnitentiæ exercitationem & satisfactionem, quam vocat, transtulit.

d *Quæ & qualis.*] Iuuenem fœminam ætate, atque adeò stultiorem & petulantiorem, præterea studio atq; consuetudine improbiorem esse cognosceret: à qua tanquam impura minimè pateretur se tangi, si propheta esset; imò si Pharisæus esset, dicere debuit.

e *Et respondens Iesus.*] occupans illius cogitationem.

f *Duo debitores.*] Argumētatio paulo difficilior est, quā sic explicamus. Simonis argumentum fuerat, Peccator non debet admitti, ideoque illa admitti non debuit. Iesus verò aliud argumentum arripit, Peccati detestator, fide & charitate instructus, debet admitti omnino, eoque magis, quo maiori fide & charitate instructus est. Tu peccatum, cui tamē obnoxius es, exoseraris; idque tibi à Deo condonatum iri confidis: esto ita: at verò fœmina hæc te & hoc nomine antecedit, & illis aliis fidei & charitatis longè vincit. Ergo dignior est cōsuetudine & familiaritate prophetæ, quàm tu: dignior venia & condonatione peccati, quàm tu. Si dignior, ergo maiori dono frui debet. Omnia argumentationis membra probat Iesus à signo, quæ fortissima probatio est.

g *Non habentibus.*] & suam inopiam agnoscentibus, ac supplicantibus.

h *Quis ergo eum plus diligit?*] Ex liberalitate creditoris tanquam efficiēte probatur amor consequutus in animis debitorum, quando vterque expertus esset creditoris benignitatem. Hæc est prior argumentatio, quam rursus vertens Iesus, à debitoris persona & officio rationem inchoat: Si, inquit, creditor ipse antequam condonet, cognouerit debitorum animos; & intellexerit se ab altero magis diligi quàm ab altero, ei nimirum ex tua sententia plus dimittet, à quo magis diligi se cognouerit. *Vides autem hanc mulierem?*

i *Aquam pedibus meis*] Hæc omnia à Iesu commemorata officia ex humanitatis vi, & illarum regionum more, amoris atque affectus maximi argumenta erant. Inuitatio ex vulgari tantùm consuetudine aliquando, interdum verò ex fastu, nonnunquam ex dolo proficisci potest. saltem præcipuum dilectionis signum non est.

k *Quoniam dilexit multum.*] Hic iam argumentatione variata, declarauit Iesus se verè prophetam esse, qui probè cognouisset quæ & qualis esset mulier, nimirum iuuenis certi nominis & familiæ non sibi ignotæ, præteritam consuetudinẽ detestata, pœnitentiæ solidæ, atque fidei plena dilectioneque feruentissima: ideoque permissa sese tangere, in ipsius salutem, & liberationẽ à peccatis multis, quibus anteà infecta fuerat. adeò illam cognouerat exactissimè Iesus.

l *Cui autem minus dimittitur, minus diligit.*] hoc est, quia minus diligit, minus illi dimittitur: & quia tu minus diligis, minus etiam credis dimissionem tibi per me faciendam, eamque minus habes. Dignior ergo est illa vt me tãgat, me alloquatur, mecũ conuersetur, quàm tu. in illa maior fides, maior dilectio, amplior dimissio, quàm in te est.

m *Dixit autem ad illam.*] Iesus animorum medicus nihil magis optabat, quàm vt peccatores, morbũ sentientes suum, curandũ studiosè proponerent. ideoque nemini hoc beneficium negare, aut differre, aut nõ declarare visus est.

n *Quis est hic.*] Qui bona mente candidaque essent, poterant huiusmodi oratione audita, intelligere Iesum maius aliquid propheta esse; immò vltra omnem humanam aleam præstare, quippe qui non modò cognouisset quæ & qualis esset mulier, & quid Simon intra se cogitasset, sed & peccata remisisset. Verùm calumniatores & malitiosi hanc partem admiratione dignissimam, ad inuidiam rapiebant.

o *Fides tua te saluam fecit.*] Hac asseueratione Iesus doctrinam suam cõfirmauit, qua sæpius fidem & dilectionem necessarias esse docebat ad peccatorum remissionẽ. Deinde mulierem ad vitæ melioris studium animauit, vtpote cui nihil iam obstaret præterita cõsuetudo, quominus oblata à Deo pace frui liceret. Præterea fidei illius viuæ vim, & efficacitatem hoc exemplo probauit; ac demum eos notauit ac reprehendit, qui eiusmodi exemplo in propriam ipsorum salutem non vterentur.

meos. 46 Oleo caput meum non vnxisti:
hæc autem vnguento vnxit pedes meos.
47 Propter quod dico tibi, Remittuntur ei
peccata multa, [k] quoniam dilexit multum.
[l] Cui autem minus dimittitur, minus di-
ligit. 48 [m] Dixit autem ad illam, Remit- Mat.9.a.2.
tuntur tibi peccata. 49 Et cœperunt, qui
simul accumbebãt, dicere intra se, [n] Quis
est hic qui etiam peccata dimittit?
50 Dixit autem ad mulierem, [o] Fides tua te Mar.5.d.34.
saluam fecit, vade in pace.

CAP. VIII.

ET factum est deinceps, & ipse itér fa- A
ciebat per ciuitates & castella prædi-
cans & euangelizãs regnum Dei: [a] & duo-
decim cum illo, 2 & [b] mulieres aliquę quę
erant curatæ à spiritibus malignis & in-
firmitatibus, Maria [c] quę vocatur Magda- Marc.16.c.9
léne, de qua septem dæmonia exierant,
3 & Iohãna [d] vxor Chusę procuratoris He-
rodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ mi-
nistrabant ei de facultatibus suis. 4 Cùm
autem turba plurima cõueniret, & de ci-
uitatibus properarent ad eum, dixit per si- Mat.13.a.3 Marc.4.a.2.
militudinem: 5 Exiit qui seminat, semi-
nare semen suum. & dum seminat, aliud
cecidit

CAP. VIII.

a *Et duodecim cum illo.*] Prædicabant illi duodecim etiam per ciuitates & castella, & euangelizabant regnum Dei qui summa sua misericordia decreuit hoc donum maximum hominibus largiri; idemque apertè, sedulò ac diligenter per ministros delectos annuntiari. b *Mulieres aliquæ.*] testes virtutis Iesu, vtpote magnis beneficiis affectæ, & ipsius iam factæ discipulæ: quæ cùm diuites essent, *ministrabant ei de facultatibus suis*; ita vt Iesus nihil ab homine quoquam exigeret, sed omnibus gratis & euangelium enuntiaret, & beneficia conferret. & cùm multæ essent, facillimè suppeditabant sumptus frugalissimo magistro, & ipsius comitibus.

c *Quæ vocatur Magdalene.*] Omnes fœminæ notæ, quarum conditio & vitæ ac valetudinis genus insignia fuerat anteà, & præsens etiam status, quantum ab illo differret priori, cognosci poterat.

d *Vxor Chusæ.*] Ita vt in aula quoque regia Iesu virtutis ac doctrinæ fama celebrari posset: atque ita omnibus in locis omnibus hominum ordinibus cognosci.

cecidit ſecus viam, & [a] conculcatum eſt, &
volucres cæli comederũt illud. 6 Et aliud
cecidit ſupra petram: & natum aruit, quia
non habebat humorem. 7 Et aliud ceci-
dit inter ſpinas, & [b] ſimul exortę ſpinę ſuf-
focauerũt illud. 8 Et aliud cecidit in ter-
ram bonam: & ortum, fecit fructum cē-
B tuplum. Hæc dicens clamabat, Qui ha-
bet aures audiendi, audiat. 9 Interroga-
Mat. 13. a. 10 Marc. 4. b. 10 bant autem eum diſcipuli eius, quæ eſſet
hæc parabola. 10 Quibus ipſe dixit, Vo-
bis datum eſt noſſe myſterium regni Dei,
Iſa. 6. c. 9. Mat. 13. b. 14 cæteris autē in parabolis, vt videntes non
Marc. 4. b. 12 Ioh. 12. f. 40 videant, & audientes non intelligant.
Act. 28. f. 26 Rom. 11. b. 8. 11 Eſt autem hęc parabola: Semen, eſt ver-
bum Dei. 12 Qui autem ſecus viam: hi
ſunt [c] qui audiunt, deinde venit diabolus,
& tollit verbum de corde eorum, ne cre-
dentes ſalui fiant. 13 Nam qui ſupra pe-
tram: qui cùm audierint, cum gaudio ſuſ-
cipiunt verbum: & hi radices non habēt:
Qui a ue. c. quia ad tempus credunt, & [d] in tempore
tentationis recedunt. 14 Quod autem in
ſpinas cecidit: hi ſunt qui audierunt, & [e] à
ſolicitudinibus & diuitiis, & voluptati-
bus vitæ, euntes, ſuffocantur, & non re-
ferunt fructum. 15 Quod autem in bo-
nam terram: hi ſunt qui in corde bono &
optimo audientes verbum retinēt, & fru-
Mat. 5. b. 15 Marc. 4. c. 21 ctum afferunt in patientia. 16 Nemo au-
tem lucernam accendens, [f] operit eam va-
ſe, aut ſubtus lectum ponit: ſed ſupra cā-
d delabrum

a *Conculcatum eſt.*] contemptum & neglectum, conſuetudine & frequētia vulgari, hoc eſt, perditiſſimum hominum genus, qui negligunt doctrinam omnino callo iam obducto in vulgaris vitæ conſuetudine.

b *Simul exorta.*] Quanquam etiam triticum natum fuerit & creuerit, tamen quia permiſſæ etiam ſunt ſpinæ ſimul oriri & creſcere, illæ ſuffocarunt triticum.

c *Qui audiunt.*] & non intelligunt, vt apud Matthæum: namque hi negligunt & conculcant.

d *In tempore tentationis.*] tribulatio, perſecutio & oppreſſio propter verbi obſeruationem exorta, quamuis ab hominibus extruatur, tamen Deo permittēte fit, ad examinationem & periculum faciendum de iis qui ſolidis fidei & charitatis fundamentis innitũtur. ideoq́ue eiuſmodi aduerſitas *tentatio* vocatur. Tentari enim Deus permittit ſuos huiuſmodi periculis. Inſtabiles tempore tentationis recedunt à fide aut à fidei profeſſione: atque adeò ab exercitationibus & documentis iis, quæ ex verbi præſcripto iniri & præſtari debent.

e *A ſolicitudinibus*] ſeculi huius, ex Matthæo exponimus. hæc pars ſpinarum ambitionis ſemine oritur.

f *Operit eam vaſe.*] genus pro quacunque ſpecie caua: ita candelabri ipſius baſis vas eſt. vt terebra quædā medicis familiaris, qua capitis oſſa latiori foramine pertunduntur, *modiolus* dicitur.

delabrum ponit, vt intrantes videant lu- C
men. 17 Non eſt enim occultum quod Mat.10.c.26 Marc.4.c.22
non manifeſtetur: nec abſcõditum quod
non cognoſcatur, & in palam veniat.
18 [a] Videte ergo quomodo "audiatis'. Qui Mat.13.b.12 & 25.c.29.
enim habet, dabitur illi: & quicunque *auditis 7 MS.C.
non habet, etiã quod putat ſe habere, au-
feretur ab illo. 19 Venerunt autem ad il- Marc.4.c.25 Mat.12.d.46
lum mater & [b] fratres eius: & non poterãt Marc.3.d.31.
adire eum præ turba. 20 Et nũtiatum eſt
illi, Mater tua & fratres tui ſtant foris, vo-
lentes te videre. 21 Qui reſpondens, dixit
ad eos, Mater mea & fratres mei, hi ſunt
qui verbum Dei audiunt & faciunt.
22 Factum eſt autem [c] in vna dierum: & Mat.8.c.25. Marc.4.d.36
ipſe aſcendit in nauiculã, & diſcipuli eius,
& ait ad illos, Trãsfretemus trans ſtagnũ:
Et aſcenderunt. 23 Et nauigantibus illis
obdormiuit: & deſcẽdit procella venti in
ſtagnum, & "complebantur', & periclita- *compellebantur o.
bantur. 24 Accedentes autem ſuſcitaue-
runt eum, dicentes, * Præceptor, perimus. * Præceptor cq.t.
At ille ſurgens, increpauit ventum & tem-
peſtatẽ aquæ: & ceſſauit, & facta eſt tran-
quillitas. 25 Dixit autem illis, Vbi eſt fi-
des veſtra? Qui timentes, mirati ſunt ad D
inuicem, dicẽtes, Quis putas, hic eſt, quia
& ventis & mari imperat, & obediunt ei?
26 "Et nauigauerunt' ad regionem Geraſe- Mat.8.d.28 Marc.5.a.1
norum, quæ eſt contra Galilæam. 27 Et *Enauigauerunt autem MS.C.8.
cùm egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi
vir quidam qui habebat dæmonium iam

temporibus.

a *Videte ergo quomodo audiatis.*] Nam hæc vobis dicta ſunt & expoſita ad veſtram & aliorum per vos inſtruendorum doctrinam.

b *Fratres eius.*] Hebraici & Syriaci ſermonis vſus obtinuit, vt nomen fratrum propinquos ſignificet.

c *In vna dierum.*] Poſtridie quàm à matre & propinquis fuiſſet quæſitus iam veſperi, poſt propoſitam atque explicatam parabolam ſeminis.

temporibus multis, & vestiméto non in-
duebatur, neque in domo manebat, sed in
monumentis. 28 Is vt vidit Iesum, pró-
cidit ante illum: & exclamans voce ma-
gna, dixit, Quid mihi & tibi est Iesu fili
Dei Altissimi? obsecro te ne me torqueas.
29 Præcipiebat enim spiritui immundo vt
exiret ab homine. Multis enim tempori-
bus arripiebat illum, & vinciebatur cate-
nis, & cõpedibus custoditus: & ruptis vin-
culis agebatur à dæmonio in deserta.
30 Interrogauit autem illum Iesus, dicens,
E Quod tibi nomen est? At ille dixit, [d] Legio:
[e] quia intrauerãt dæmonia multa in eum.
31 Et rogabant illum ne imperaret illis vt
Mat. 8. d. 30 Marc. 5. a. 11. in abyssum irent. 32 Erat autem ibi grex
porcorũ multorum pascentium in mõte:
& rogabãt eum, vt permitteret eis in illos
ingredi. Et permisit illis. 33 Exierũt ergo
dæmonia ab homine, & intrauerunt in
porcos: & impetu abiit grex per præceps
in stagnum, & suffocatus est. 34 Quod vt
viderunt factum qui pascebant, fugerunt:
& nuntiauerunt in ciuitatem & in villas.
35 Exierũt autem videre quod factum est:
& venerunt ad Iesum, & inuenerunt ho-
minem sedenté à quo dæmonia exierant,
vestitum, ac sana mente ad pedes eius, &
timuerunt. 36 Nuntiauerunt autem illis
& qui viderãt, [f] quomodo sanus factus es-
set à legione. 37 Et rogauerunt illum om-
nis multitudo regionis Gerasenorum vt

d *Legio.*] Nomen militare à Græcis etiam, atque adeò à dæmonibus vsurpatum.

e *Quia intrauerant.*] Duo erãt à dæmonibus vexati, sed alter à legione, alter verò ab vno vel paucis dæmoniis tenebatur. Lucas persecutus est legionis narrationem, vt ostenderet maximam Iesu virtutem, cui tanta dæmoniorum multitudo, vis & cõcordia resistere non posset: ideoque illos victos ac deditos apertè indicauit illa oratione, *Rogabant illum ne imperaret illis:* & illa etiam, *vt permitteret:* nam singularium dæmonum victorum & expulsorũ exempla iam plura à Iesu fuerant edita.

f *Quomodo sanus factus esset à legione.*] Quemadmodum solo iussu & imperio legio tota fuisset expulsa.

discederet ab ipsis: [a] quia magno timore
tenebantur. Ipse autem ascendens nauim,
reuersus est. 38 Et rogabat illum vir à quo F
dæmonia exierant, vt cum eo esset. Dimi-
sit auté eum Iesus, dicens, 39 Redi in do-
mum tuã, & narra quanta tibi fecit Deus.
Et abiit [b] per vniuersam ciuitatem, prędi-
cans quanta illi fecisset Iesus. 40 Factum
est autem, [c] cùm rediisset Iesus, excepit illũ
turba. erant autem omnes expectãtes eũ.
41 Et ecce vênit vir cui nomen Iairus, & Mat.9.c.18. Marc.5.b.22
ipse princeps synagogæ erat: & cécidit ad
pedes Iesu, rogãs eum vt intraret in domũ
eius, 42 quia vnica filia erat ei ferè [d] anno-
rũ duodecim, & hæc moriebatur. Et con-
tigit, dum iret, à turbis comprimebatur.
43 Et mulier quędam erat in fluxu sangui-
nis ab annis duodecim, quæ in medicos
erogauerat omnem substantiã suam, [e] nec
ab vllo potuit curari: 44 accessit retrò, &
tetigit fimbriam vestimenti eius: & cõfe-
stim stetit fluxus sanguinis eius. 45 Et ait
Iesus, Quis est qui me tetigit? Negãtibus
autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum
illo erant, Præceptor, turbæ te cõprimunt
& affligunt, & dicis, Quis me tetigit?
46 Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis. nam * * & ...
ego noui virtutem de me exisse. 47 Vidés
autem mulier quia non latuit, tremẽs vê-
nit, & prócidit ante pedes eius: & [f] òb quã
causam tetigerit eum, indicauit corã om-
ni populo: & quemadmodùm confestim
sanata

a *Quia magno timore.*] Religioso timore agnoscentes virtutem prorsus diuinam, cui dæmonum multitudo sustinendæ nulla ratione par esse potuisset. Sapientiùs hi de Iesu sentiebant, quàm Scribæ & Pharisæi peruicaces.

b *Per vniuersam ciuitatem.*] per omnem Decapolin.

c *Cùm rediisset Iesus.*] traiecto rursum freto in regionem Israelitarum, ostẽso virtutis suæ lumine vicinis, ad æmulationem suorum.

d *Annorum duodecim.*] Ideò iam charior, quia grandior. Ea ætas puellis periculosa est, & morbis obnoxia: qui non animi deliquiis, vt minori ætate, sed vel morte, vel diuturna post valetudine ac difficili terminãtur. Causa à medicis petatur.

e *Nec ab vllo potuit curari.*] vel remedio vel consilio. Signum naturæ à morbo superatæ, & à medicinæ arte desperatæ.

Ob quam causam tetigerit eum.] quod videlicet agnouerit suam curationẽ non pendêre iam à naturæ vi, sed à diuina virtute, quam in Iesu esse crediderat.

G ſanata ſit. 48 At ipſe dixit ei, Filia, g fides
tua ſaluã te fecit: vade in pace. 49 Adhuc
* à principe e.s. illo loquẽte, venit quidam "ad principem"
ſynagogæ, dicẽs ei, Quia mortua eſt filia
tua, noli vexare illum. 50 Ieſus autem au-
dito hoc verbo, reſpõdit patri puellę, Noli
timere: crede tantùm, & ſalua erit. 51 Et
cùm veniſſet domũ, non permiſit intrare
ſecum quẽquam, niſi Petrum, & Iacobũ,
& Iohannem, & patrem & matrẽ puellæ.
52 h Flebant autem omnes, & plangebant
illam. At ille dixit, Nolite flere: non eſt
mortua puella, ſed dormit. 53 Et deride-
bant eum, ſcientes quòd mortua eſſet.
54 Ipſe autem tenens manum eius, clama-
uit, dicens, Puella, ſurge. 55 i Et reuerſus
eſt ſpiritus eius, & ſurrexit continuò. Et
* dari 6 MS. e. iuſſit illi "dare" mãducare. 56 k Et ſtupue-
runt parentes eius, quibus præcepit ne ali-
cui dicerent quod factum erat.

CAP. IX.

Mat.10.a.1 Marc.3.b.13 a COnuocatis autem duodecim Apoſto-
A lis, dedit illis virtutem & poteſtatem
ſuper omnia dæmonia, & vt lãguores cu-
rarent. 2 Et miſit illos b prædicare regnũ
Mat.10.a.9 Marc.6.a.8 Dei: & ſanare infirmos. 3 Et ait ad illos,
* in viam MS.C.S. Nihil tuleritis "in via", c neque virgã, neq;
peram, neque panem, neque pecuniã: ne-
que duas tunicas habeatis. 4 Et in quam-
cunque domum intraueritis, ibi manete,
* 1 MS.C.e. & inde "ne" exeatis. 5 Et quicunque non
Act.13.g.51 receperint vos: exeuntes de ciuitate illa,

g *Fides tua saluam te fecit.*] Tanta fides tibi fuit, vt quæ nullum remedium, nullum medicum tibi opem ferre poſſe, iã longo experimento cognoueras; credideris a me nullo adhibito naturali remedio, nulla medica arte, ſed ſolo veſtimentorum tactu, id quod naturale eſſe nõ poteſt, repẽtè ſanari omninoque reſtitui te poſſe. Solent qui multa experti fruſtrà ſunt, minus credere, quàm qui nõdum quicquam ſunt experti. ideò maior huius fœminæ fides, quàm ſi nondum periculum factũ eſſet medicæ efficacitatis.

h *Flebant.*] verè iam mortuã omnibusque conclamatam.

i *Et reuerſus eſt ſpiritus eius.*] qui iam longè aberat ab illius corpore: audiuit tamen vocem Ieſu reuocantis: adeoque celeriter reuerſus in corpus totum denuò ſeſe inſinuauit, vt puella continuò ſurgeret.

k *Et ſtupuerunt.*] tantæ virtutis, tam efficacis, tãque præſentis ſpectaculo.

CAP. IX.

a Ex diſcipulorũ multitudine *duodecim* delegit, quibus legationẽ Dei, cuius ipſe magnus nuntius erat, ſingulariter committeret: additis diuinæ auctoritatis teſtimoniis, nempe miraculorum efficiendorum facultate. his auctoramẽtis Apoſtoli creati & appellati ab illo ſunt.

b *Prædicare regnum Dei.*] Euangelicæ legationis ſumma, Regnum Dei appropinquare: ad quod admittentur, qui legationi credentes, pœnitentiæ propoſitam conditionem ſubierint. *Regnum Dei*, eſt victoria parta de poteſtate tenebrarum, in admirabilem Dei lucem homines duci, credẽtes & obedientes Euangelio. Huius beneficij diuini ſignum erat hominum à dæmoniis, & grauiſſimis morbis oppreſſorum liberatio.

c *Neque virgam.*] Apud Marcũ permittitur virga tantùm; ſed nulla eſt pugnãtia. namque Matthæus & Lucas ea referunt, quæ curari poterant ab Apoſtolis, niſi prohibita eſſent: curari, inquam, in ipſa via ad commeatum vel viaticum futurę diei vel horæ. Marcus autem ea etiam refert, quæ quanquam non curata, tamen fortè oblata tolli poſſent: ex quibus nihil conceditur etiam præter baculum fortè inuentum, aut ex ligno aliquo ſterili in via exciſum, ſi eo fortè indigere accideret.

etiam puluerem pedum vestrorum excu-
tite in testimonium supra illos. 6 Egressi
autem circuibant per castella, euãgelizan-
tes & curãtes vbique. 7 [a] Audiuit autem Mat.14.a.1. Marc.6.b.14
Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab
eo: & [b] hæsitabat eò quòd diceretur à qui-
busdã, Quia Iohannes surrexit à mortuis:
8 à quibusdam verò, Quia Elias apparuit:
ab aliis autẽ, Quia Propheta vnus de an-
tiquis surrexit. 9 Et ait Herodes, Iohannẽ
ego decollaui: Quis est autem iste de quo
ego talia audio? Et quærebat videre eum.
10 [c] Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi Mat.14.b.13 Mar.6.d.31
quæcunque fecerunt: & assumptis illis se-
cessit seorsum in locum desertum, qui est
Bethsaidæ. 11 Quod cùm cognouissent
turbæ, secutę sunt illum: & excepit eos, & B
loquebatur illis de regno Dei: & eos qui
cura indigebant sanabat. 12 Dies autem
cœperat declinare. Et accedentes duode-
cim, dixerunt illi, Dimitte turbas, vt eun- Mat.14.b.14 Marc.6.d.36
tes in castella, villasque quæ circa sunt, di-
uertãt, & inueniant escas: quia hîc in loco
deserto sumus. 14 Ait autẽ ad illos, Vos
date illis manducare. At illi dixerũt, Non Ioh.6.b.5.
sunt nobis plus quàm quinque panes, &
duo pisces: nisi fortè nos eamus, & ema-
mus in omnẽ hanc turbam escas. 14 Erãt
[*] autem ferè viri quinque millia. Ait autẽ [*] enim 6.6.
ad discipulos suos, Facite illos discumbe-
re per conuiuia quinquagenos. 15 Et ita
fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.

Acceptis

a *Audiuit autem Herodes*] diebus aliquot, postquam Apostoli creati ac delegati fuissent.

b *Hæsitabat*] quòd sciret Iohannem occisum à se: qui si resurrexisset, multò quàm antea fortior & efficientior redire videbatur ex resurrectione; quippe priùs viuens nullum signum fecerat, sed baptizauerat tantùm, & prædicauerat pœnitentiam. hic verò de quo audiebat, neminem baptizabat; prædicabat verò & miracula edebat: ita dispar munus alterã à Iohãne personam arguebat. quamobrem hæsitabat. *Et quærebat videre eũ:* nam facilè dignosceret Iohannésne an alius esset.

c *Et reuersi Apostoli*] eodem ferè tempore quo Iohannis discipuli renuntiauêre Iesu ipsorum magistrum occisum fuisse ab Herode.

16 Acceptis autem quinque panibus &
duobus piſcibus, reſpexit in cælum, &
[d] benedixit illis: & fregit, & diſtribuit diſ-
cipulis ſuis, [e] vt ponerent ante turbas.
17 Et manducauerunt omnes: & ſaturati
ſunt. Et ſublatum eſt quod ſuperfuit illis,
fragmẽtorum cophini duodecim. 18 [f] Et
Mat 16.b.13 Marc.8.a.27 factum eſt: cùm ſolus eſſet orans, erant cũ
illo & diſcipuli: & interrogauit illos, dicẽs,
Quem me dicunt eſſe turbæ? 19 At illi
Aliij 1.M.8. reſponderũt, & dixerunt, Iohannẽ Bapti-
C ſtam, alij autẽ Eliam, alij verò quia vnus
Propheta de prioribus ſurrexit. 20 Dixit
autem illis, Vos autem quem me eſſe di-
citis? Reſpondens Simon Petrus, dixit,
[g] Chriſtum Dei. 21 At ille increpãs illos,
præcepit ne cui dicerent hoc, 22 dicens,
Mat.17.c.23 Marc.8.d.31 [h] Quia oportet filium hominis multa pati,
& reprobari à ſenioribus & principibus
ſacerdotũ & Scribis, & occidi, et tertia die
Mat.10.d.38 & 16.d.24 Marc.8 d 34 Infr.14.f 27 & 17.g.33 reſurgere. 23 Dicebat [i] autẽ ad omnes, Si
quis vult poſt me venire, abneget ſemet-
ipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, &
Ioh 12.d.25 ſequatur me. 24 Qui enim voluerit ani-
mam ſuam ſaluam facere, perdet illam:
nam qui perdiderit animam ſuã propter
me, ſaluam faciet illam. 25 Quid enim
proficit homo, ſi lucretur vniuerſum mũ-
dum, ſe autem ipſum perdat, & detrimen-
Mat 10.c.33 Marc. d.38 2 Tim.2.b.12 tum ſui faciat? 26 Nam qui me erubue-
rit & meos ſermones, hunc filius hominis
erubeſcet [k] cùm venerit in maieſtate ſua &
patris,

d *Benedixit illis.*] Benedictionis ac benedicẽdi verbum, cùm ad Dei auctoritatem refertur in ſacro ſermone, amplificationis facultaté & vim ſignificat.

e *Vt ponerent ante turbas.*] Abundantiam maximã hæc oratio ſignificat: ita enim apponi debebant, vt vnuſquiſque ex diſcumbentibus ante ſe habere, acciperéque poſſet. ad minimum autem quinquageni diſcumbebant.

f *Et factum eſt.*] non eodem tẽpore, ſed poſt exaturatam bis multitudinem ſeſe ſequentium, cùm eſſet in agro Cæſareæ Philippi. Namque hoc ad eam rem retulit Lucas, vt ind[i]caret poſt tot generum miracula edita, cuiuſmodi hominum iudicium de Ieſu eſſet.

g *Chriſtum Dei.*] Vnctum Dei. Breuiter præſtrinxit teſtimoniũ de Chriſto illud, quod nemo poteſt edere, niſi Spiritu ſancto dictante. Eius expoſitio petenda eſt ex noſtris elucidationibus in Matthæum.

h *Quia oportet filium hominis.*] Ratio quamobrem vetaret publicari teſtimonium illud, erat quod ante publicationem oportebat à ſe ea ſubire omnia, quæ ad veri Chriſti negotiũ pertinerent. anteà enim teſtimoniũ illud capi non poterat ab hominibus adhuc animalibus: neque conſtare ſpiritualibus, quia nondum Spiritus ſanctus erat datus ante Chriſti clarificationem.

i *Dicebat ad omnes.*] Solebat dicere omnibus, vt ſe ſequerentur, imitaréturque ſuam patientiam & tolerantiam laborum & iniuriarum vſque ad mortẽ. ſe enim, qui de regno Dei hominibus communicando ageret, perpetuò in eo verſari, vt multa pateretur ab improbis, & beneficentiſſimus eſſet erga omnes. hancque conditionem proponere omnibus qui ſequi ſe vellent, vt forti animo virtutis & pietatis iter inſtituerent: idq; ſibi proponerent negotij, vt Deo placerent per omnia: nec cogitarẽt de difficultate rerum, ſed ſpectarent optimum exitum Deo auctore, cui ipſorum ſalus curæ erat. Nunc verò hãc doctrinam opportunè repetit diſcipulis, cùm ſignificatum illis fuiſſet ipſum eſſe filium Dei, & vnctũ Dei, quẽ tanta gloria maneret. Inuitauit itaque ſuos ad ſui imitationem, propoſita ſpe conglorificationis & regni.

k *Cum venerit in maieſtate ſua.*] Tanti faciunt homines quidam caducam exiſtimationem ſui apud homines, vt erubeſcant Chriſti crucem: atque hac ſtultitia negligunt exiſtimationem apud maieſtatem Dei & Chriſti, & ſanctorum Angelorum coronas illuſtriſſimas & nobiliſſimas.

patris, & ſanctorum angelorum. 27 Dico
autem vobis verè, ſunt aliqui hîc ſtantes,
qui non guſtabunt mortem, donec videãt
regnum Dei. 28 Factum eſt autem poſt Mat. 16. d. 28. Marc. 9. a. 1.
hæc verba [a] ferè dies octo, & aſſumpſit D
Petrum & Iacôbum & Iohãné, & aſcen-
dit in montem vt oraret. 29 Et facta eſt,
dum oraret, ſpecies vultus eius altera: &
veſtitus eius albus & refulgens. 30 Et ec- MS. a.
ce duo viri loquebantur cum illo. Erant
autem Moyſes & Elias, 31 [b] viſi in maie-
ſtate: & dicebant exceſſum eius, quem
completurus erat in Ieruſalem. 32 Petrus
verò & qui cum illo erant, grauati erant
ſomno. Et euigilantes, viderunt maieſta-
tem eius, & duos viros qui ſtabant cũ illo.
33 Et factum eſt: [c] cùm diſcederent ab illo,
ait Petrus ad Ieſum, Præceptor, Bonũ eſt
nos hîc eſſe: & faciamus tria tabernacula,
vnum tibi, & vnum Moyſi, & vnũ Eliæ:
neſciens quid diceret. 34 Hæc autem illo
loquente, [d] facta eſt nubes, & obumbrauit
eos: & timuerunt, intrantibus illis in nu-
bem. 35 Et vox facta eſt de nube, dicens,
Hic eſt filius me' dilectus: ipſum audite. Mat. 3. d. 17. 2 Pet. 1. d. 17.
36 Et dum fieret vox, [e] inuẽtus eſt Ieſus ſo-
lus. Et ipſi tacuerunt, [f] & nemini dixerunt
in illis diebus quicquam ex his quę vide-
rant. 37 Factum eſt autẽ: in ſequenti die, Mat. 17. b. 14. Marc. 9. c. 17.
deſcendentibus illis de monte, occurrit
" illi turba multa. 38 Et ecce vir de turba "illis MS. a.
exclamauit, dicens, Magiſter, obſecro te,
reſpice

a *Ferè dies octo*] poſt ſex dies ante octauum, ſeptimo iam ferè exacto.

b *Viſi in maieſtate.*] Magnam auctoritatem præferebant in illo ſpectaculo Moſes & Elias, vt planè videretur alter legiſlator à Deo conſtitutus magna cum dignitate, alter legis interpres & prophetico ſpiritu plenus, atque adeò ad docendum inſtructus magna animi conſtantia, magnóque ſtudio. ſed vterque apertè declarabat ſe non eſſe ſummum & perfectiſſimum illum Dei legatum, ſed indicẽ & prędictorem ac prædicatorem Ieſu, qui præſens aderat: quandoquidẽ illi colloquebãtur cum illo, tanquam cum maiore, atque eo ipſo, de quo ipſi vaticinati fuerant, vt prænuntij. id quod etiam colloquij argumento declarabatur, *De exceſſu quem completurus erat.* Græcè eſt, *de exodo.* ſignificat expeditionem. Eam expeditionẽ intelligebant, quam Moſes per figurã geſſerat in Ægypto & rubro mari: cuius figuræ veritas illa exodus erat, quam Ieſus in Ieruſalem morte & reſurrectione ſua completurus erat. nam Moſes cœperat tantùm exodũ in figura & vmbra; Ieſus re & veritate, hoc eſt, animorum allata ſalute & liberatione completurus erat, vt multos filios in gloriam adduceret. Decebat enim eum auctorem conſummare, vt D. Paulus docet.

c *Cùm diſcederent ab illo.*] iubẽte Deo, cedẽtes illi omnem auctoritatem, & lampada tradentes, quod mox voce cælitus edita declarandum erat.

d *Facta eſt nubes.*] Singularis pręſentiæ Dei ſignum: nam nubes currus Dei eſſe dicitur.

e *Inuentus eſt Ieſus ſolus.*] Quem ſolum filium ſuum, & orbis magiſtrũ vnicum Deus appellauerat.

f *Et nemini dixerunt.*] ita iuſſi à Ieſu, quia teſtimonium illud diuinitatis & virtutis Ieſu, quod ſingulari quadam gratia exhibere voluit Deus tribus teſtibus, quo tempore Ieſus à Scribis & Phariſæis vt ſeductor traducebatur, à ſimplicioribus verò hominibus nõ maior eſſe putabatur, quàm aut Iohannes, aut Propheta aliquis ſummus. Id verò teſtimonium publicè edẽdum erat omni orbi, poſt illius à mortuis reſurrectionem.

respice in filium meum, quia vnicus est
mihi. 39 & ecce spiritus apprehēdit eum,
& subitò clamat, & elidit, & dissipat eum
cum spuma, & vix discedit dilanians eum.
40 & rogaui discipulos tuos vt eiicerēt illū,
& non potuerunt. 41 Respondens autem
Iesus, dixit, O generatio infidelis & per-
uersa, vsquequo ero apud vos, & patiar
vos? Adduc huc filium tuum. 42 Et cùm
accederet, [a] elisit illum dęmonium, & dis-
sipauit. Et increpauit Iesus spiritum im-
mundum, & sanauit puerum: & reddidit
illum patri eius. 43 Stupebāt autem om-
nes [b] in magnitudine Dei: omnibusq́ue
mirantibus in omnibus quæ faciebat, di-
xit ad discipulos suos, 44 [c] Ponite vos in
cordibus vestris sermones istos, Filius e-
nim hominis futurum est vt tradatur in
manus hominum. 45 At illi ignorabant
F verbum istud, & erat velatū ante eos, [d] vt
non sentirent illud: & timebant eum in-
Infr.22.c.24 Matt.18.a.1 Marc.9.c.34 terrogare de hoc verbo. 46 Intrauit autē
cogitatio in eos, quis eorum maior esset.
47 At Iesus vidēs cogitationes cordis illo-
rum, apprehēdit puerum, & statuit illum
secus se, 48 & ait illis, Quicunque susce-
perit puerum istum in nomine meo, me
recipit: & quicunque me receperit, recipit
eum qui me misit. [e] Nam qui minor est in-
ter vos omnes, hic maior est. 49 Respon-
dens autem Iohānes, dixit, Præceptor, [f] vi-
dimus quendam in nomine tuo eiicientē

a *Elisit illum dæmonium.*] testimonio manifesto quòd non anteà exierat, & quòd timebat Iesum. Quid sit dęmonium immundum, docuimus in apparatu in lib. Ioseph.

b *In magnitudine Dei.*] Manifestum enim erat dæmonium illud non alia virtute, quā diuina, fuisse expulsum. Mirabantur autem tantam virtutem à Deo datam Iesu, vt sola increpatione dæmonium tam pertinax esset expulsum; & puer multis modis læsus, subitò restitueretur sanitati.

c *Ponite vos in cordibus vestris.*] Obseruate quæ hic aguntur, & quā præclarum testimonium editur ab hominibus admirantibus ea quæ facio, & videbitis posteà quemadmodum conuertatur iudicium vulgi, cùm filius hominis tradetur in manus hominum, ne & vestrum iudicium etiā labet cum vulgaribus: memineritis autem eiusdem Dei, cuius auctoritate hæc nunc miranda fiunt, iudicio & consilio illa etiam futura esse.

d *Vt non sentirent illud.*] mysterium illud humanæ redemptionis, quod Iesu traditum erat efficiendum, tam frequenter ab ipso prædictum, non intelligebant discipuli: & cùm non planè cognoscerent an de morte sua apertè loqueretur, an allegoricè mortem & traditionem, &c. nominaret; non audebant interrogare, ne aut illum, vt verebantur, offenderent; aut si de periculo manifesto agi intelligerent, ipsorum animi, quales in ea re essent, patefierent. Vnusquisque enim metu communis periculi turbari facilè poterat, vt tunc adhuc fragiles erant. Sed interea cùm de regno, ab ipso toties nominato, cogitarent, ambitiosis cogitationibus tētati sunt.

e *Nam qui minor est inter vos.*] Qui se minimum omnium gesserit, atque simplicitatem, innocentiam, puritatē huic ætati simillimam, complexus atque secutus fuerit; hic mihi similis reddetur: adeò vt qui illum susceperit, alterum me suscipiat. Hæc de magnitudine contentio apta est regno cælorum, hoc est, de magnitudine modestię & charitatis atq. obedientiæ erga Deum; & officij erga proximos faciendi.

f *Vidimus quendam.*] Cùm Iesus dixisset omnem fidelem, simplicem & innocentem virum, qui suam doctrinam sequeretur, suum esse discipulum, & regno Dei aptum, eoq; magis, quo minorem & modestiorem se præbere competum esset: meminit Iohannes ab ipsis fuisse prohibitum quendam, qui Iesu nomine eiiceret

dæmonia, eo quòd non esset ex numero ipsorum, neque sequeretur eos, sed videretur ad aliud collegium pertinere: atque hæc res nec ambitionis neque contentionis expers fuit apud discipulos. Iesus autem docuit nullam inuidiam, nullam contentionem debere esse inter eos, qui in se crederent: siquidem omnibus vna cura esse debebat, vt humanarum & priuatarum commoditatum cogitatione deposita, ad regnum Dei multis hominibus locupletandum, sine vlla contentione omnis opera nauaretur. quibus hoc proprium & certum negotium suscipitur, iis nemo impeditur aut prohibetur, qui in eandem rem vbicunque sit incumbit.

dæmonia,& prohibuimus eum: quia non
sequitur nobiscum. 50 Et ait ad illum Ie-
sus, Nolite prohibere. qui enim non est
aduersum vos, pro vobis est. 51 Factum [nos, pro nobis 6 MS. S.G.]
est autem[a] dum complerentur dies assum-
ptionis eius, & ipse faciem suam firmauit
vt iret in Ierusalem. 52 Et misit nuntios
ante conspectum suum: & eũtes intraue-
runt in ciuitatem Samaritanorum, vt pa-
rarent illi. 53 Et non receperunt eũ,[b] quia G
facies eius erat euntis in Ierusalẽ. 54 Cùm
vidissent autem discipuli eius Iacobus &
Iohannes, dixerunt, Domine,[c] vis dici- [dicamus G.]
mus vt ignis descendat de cælo, & consu-
mat illos*? 55 Et conuersus increpauit il- [* sicut & Elias fecit 8 MS.G.S.]
los, dicens,[d] Nescitis cuius spiritus estis.
56 Filius hominis non venit animas per- [Ioh.3.b.17 & 12.g.47]
dere, sed saluare. Et abierunt in aliud ca- [Mat.8.c.19.]
stellum. 57 Factum est autem: ambulan-
tibus illis in via,[e] dixit quidam ad illum,
Sequar te quocunque ieris*. 58 * Dixit illi [* Domine MS.G.S.] [* Et MS.G.]
Iesus,[f] Vulpes foueas habent, & volucres
cæli nidos: filius autem hominis non ha-
bet vbi caput * reclinet. 59 Ait autem ad [* suum MS. Ambr.S.]
alterum, Sequere me: Ille autẽ dixit, Do-
mine, permitte mihi primùm ire, & sepe-
lire patrem meum. 60 Dixitque ei Iesus,
[g] Sine vt mortui sepeliant mortuos suos:
tu.

a *Dum complerentur dies assumptionis eius.*] Dies expediendi negotij à se suscepti, recto & contento itinere Ierusalem petere cœpit, illa actione declarãs negotium illud sibi cordi maximè esse.

b *Quia facies eius erat euntis in Ierusalẽ.*] Quia illi non communicabant cum Iudæis, maximè verò eo tẽpore quo sacrorum ritus ab alteris curarentur, quia summa contentio inter vtrumque populum de sacris erat; ne viderentur eos iuuare cibo, potu, & hospitio, ad cultum sibi non probatum euntes.

c *Vis dicamus.*] vis petamus. sic illud, Dic vt lapides isti panes fiant.

d *Nescitis cuius spiritus estis.*] Videmini vobis moueri studio ac zelo pietatis & gloriæ Dei, sed reuera vestrarũ rerum cogitatione mouemini, & humanæ contẽtionis ac victoriæ studio. Ego meas ipsius res non curo, vt homines omnes ad salutem vocem, etiã cum vitæ meæ periculo. videte vos an meo spiritu ducamini.

e *Dixit quidam ad illum.*] Quidam qui cogitabat de regno temporali, de potentia & opibus, cùm videret Iesum tam studiosè illud iter instituisse, existimauit breui fore, vt qui illũ sequerentur, ditescerent: ideò sese comitem vltrò offerebat.

f *Vulpes.*] Vulpes, quia nocent, odio habentur hominibus, & tamen locũ habent in quo tutę quiescant. Volucres naturã vagæ, tamen quò appellunt nidos ponunt, vbi soboles suas propagent, & ipsæ recreentur. Filius hominis perpetuis laboribus, propter hominum vtilitatem susceptis, nihil in hoc mundo aut habet aut petit. neque tantum loci sibi adscribit, quãtum ad caput reclinandum satis esse possit, imò moriturus caput in corpus suum inclinabit. huiusmodi animo & studio instructum oportet eũ esse, qui me quocũque euntem sequi velit.

g *Sine vt mortui.*] Ego te ad regnum viuentium voco, in quo de vita, non de morte agitur: ista officia sunt eorum, quibus hæc vitæ ratio ignota vel neglecta est. Istiusmodi multi sunt, qui humanas res curare possint; scilicet mortui, qui de vita cælesti parum soliciti sunt. rari qui meam rationem exactè sequantur. te volo inter hos raros esse, & annuntiare regnum Dei, quod maximè excellit ista omnia quæ ab hominibus filiis Adæ curantur.

[*] & o. tu autem vade, [*]annuntia regnum Dei.
61 Et [h] ait alter, Sequar te Domine, sed per-
[*]quæ ms. mitte mihi primùm renuntiare his [*]qui
domi sunt. 62 Ait ad illum Iesus, Nemo
mittens manum suam ad aratrum, & re-
spiciens retrò, aptus est regno Dei.

CAP. X.

A POst hæc autem [a]designauit Dominus
& alios septuaginta duos: & misit illos
[b]binos ante faciem suam in omnem ciui-
tatem & locum [c]quò erat ipse venturus.
Mat.9.d.37 2 Et dicebat illis, [d]Messis quidem multa:
operarij autem pauci. Rogate ergo domi-
nũ messis, vt mittat operarios in messem
Mat.10.b.16 suã. 3 Ite: ecce ego mitto vos [e]sicut agnos
Marc.6.a.8 inter lupos. 4 Nolite portare sacculum,
4 Reg.4.c.29 neque peram, neque calceamenta: & [f]ne-
minem per viam salutaueritis. 5 In quã-
cunque domum intraueritis, primùm di-
cite, Pax huic domui. 6 & si ibi fuerit fi-
lius pacis, requiescet super illũ pax vestra:
sin autem, ad vos reuertetur. 7 In eadem
autem domo manete edentes & bibentes
Mat.10.b.10 [g]quæ apud illos sunt. dign⁹ est enim ope-
Deut.24.c.14
1 Ti.5.c.18 rarius [h]mercede sua. Nolite transire [i]de
B domo in domum. 8 Et in quamcunque
ciuitatem intraueritis, & susceperint vos,
[k]manducate quæ apponuntur vobis: 9 &
curate infirmos qui in illa sunt: & dicite
illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.
10 In quamcũque autem ciuitatem intra-
ueritis, & non susceperint vos, exeũtes in

h *Ait alter.*] vocatus ad annuntiandum regnum Dei, *renuntiare his qui domi sunt*: illis valedicere, & rationem eorum habere, atque cum ipsorum beneplacito discedere. Hæc omnia impedimenta potius sunt, quàm adiumenta iis qui regno Dei amplificando operam nauare student. Alludit ad Helisei historiam. Sunt maiora munera & officia quæ ad ministerium & multorum salutem pertinent, quàm quæ priuatam, eamque humanam rationem tangunt.

CAP. X.

a *Designauit Dominus.*] Declaratus à Deo patre summ⁹ Euãgelij minister & magnæ auctoritatis, idq́; plurimis & frequentibus signis atque testimoniis vocis diuinę singulariter editis.

b *Binos.*] qui firmius testimonium legitimè darent.

c *Quo erat ipse venturus.*] vt pręmissis nuntiis moniti paratiores homines essent, & se venturum auidius expectarent, venientem attentius cognoscerent, & certius atque consultius exciperent. simul vt breui tempore adiuuantibus multis illa magna legatio expediretur.

d *Messis quidem multa.*] Multi homines, ad quos salutis nuntius est perferendus, & cupio ad omnes perferri: rogandus igitur dominus messis vt deligat & conducat operas.

e *Sicut agnos inter lupos.*] qui vestro periculo aliis vtilitatem afferatis.

f *Neminem per viam salutaueritis.*] Ne diuertamini ad priuatas amicitias & salutationes colendas: nam tempus breue est, & opus magnum, cui diligenter sine vlla cunctatione vacare debetis.

g *Quæ apud illos sunt.*] contenti familiari & facili cibo ac potu, qui non curiosè aut sumptuosè aliunde petatur.

h *Mercede sua.*] quæ ad vitam alendam satis esse possit, qualis merces est cibus facilis & familiaris. sic locus hic ex Matthæo exponitur.

i *De domo in domum.*] Conuiuiorum aut commodioris apparatùs sectatores minimè estote.

k *Manducate quæ apponuntur vobis.*] Ne curetis quidnam apponatur, sed simpliciter quocũque cibo contenti, alia quæ magis expediunt diligenter agite, vestram commoditatem negligẽtes, aliorum vtilitatem diligenter suscipite pertractandam, *infirmos curate*, &c. & illo signo apostolatus vestro edito, exponite illis Euangelij summam.

a *Etiam puluerem.*] Tantùm abest vt à vobis aliquid commodi nobis appetierimus.
b *Tamen*] salutis vestræ, non commodi nostri causa huc missi veneramus, quam vobis denuntiare vel breuiter volumus, si quis eam cupiat & accipere studeat: sin minus, & Deus pacto promissóque suo, & nos officio nostro functi satisfecerimus.
c *Si in Tyro & Sidone.*] in quibus id agendum curauit Deus quod satis esset: verùm noluit tot fieri miracula & signa atque in vobis, idque iusto iudicio. in vobis multa fieri voluit ex abundanti misericordia. dabunt illi pœnam iustitiæ contemptæ: vos verò maiores misericordię etiam neglectę.
d *Qui vos audit.*] Euangelium meũ denuntiantes, vt à me missos, me audit à patre missum: qui me audit, patrem audit.
e *In nomine tuo.*] auctoritate ex te accepta, & dæmonia non subiiciuntur nisi auctoritati diuinæ: ergo tua diuina est auctoritas.
f *Videbam satanam.*] aduersarium illum gloriæ Dei & salutis humanæ, eo tempore quo Euangelium prædicari cœptum est, videbam visione interna & vera cadentem de potestatis suæ solio, tanquam fulgur de cælo apertissimè & manifestissimè, vnoq; temporis momento, quod signũ fuit illius imperij ruinæ.
g *Veruntamen in hoc nolite gaudere.*] Vestrum ipsorum gaudium non debet proficisci ex isto imperio in spiritus malos, & ex potestate signorum, quę ad ministerium magis spectãt, quàm ad ipsius ministri salutem: sed gaudete quòd mihi credentes & obediẽtes nomina vestra in cælis conscripta confirmatis; vosque regni cælorum ciues adscripti estis admittendi, cùm apertum iam fuerit.
h *In Spiritu sancto.*] Spiritu sancto quo secundùm humanitatem plenus erat, suggerente hanc laudem, tanquã oraculum pronuntiauit.
i *Abscondisti hæc a sapientibus.*] Sapiẽtia & prudentia humana intelligere nun potuit rationem consilio diuino initam de hominibus sanctificandis ac deificandis per Iesu Christi humanitatem & diuinitatem, eiusdemque mortem & resurrectionem. namque hæc ratio omnem sapientiæ hominũ ac prudentiæ modum excedit, neque cognosci potest, nisi ab iis tãtùm quibus diuino munere cõtigit. ij autem sunt paruuli, modesti & mites, humilesque corde, contriti & trementes sermones Dei, quoniam sic placitum fuit ante Patrem, qui sic pronũtiauerat, Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem & contritum & trementem sermones meos?

plateas eius, dicite, 11 a Etiam puluerem Act.13.g.51
qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, exter-
gimus in vos. b tamen hoc scitote quia ap-
propinquauit regnum Dei. 12 Dico * vo- * autẽ Mt.c.
bis quia Sodomis in die illa remissius erit
quàm illi ciuitati. 13 Væ tibi Corozáim, Mat.11.c.21
væ tibi Bethsaida: quia c si in Tyro & Si- C
dône factæ fuissẽt virtutes quæ factę sunt
in vobis, olim in cilicio & cinere sedẽtes
pœniterent. 14 Veruntamen Tyro & Si-
dóni remissius erit in iudicio, quã vobis.
15 Et tu Capharnaum vsque ad cęlum ex-
altata, vsque ad infernum demergêris.
16 d Qui vos audit, me audit: & qui vos Mat.10.d.40 Ioh.13.c.20
spernit, me spernit. Qui autem me spernit,
spernit eum qui misit me. 17 Reuersi sunt
autem septuaginta ⁻duo cum gaudio, di- ⁻ vt suprà v.1.
centes, Domine, etiã dæmonia subiiciun-
tur nobis e in nomine tuo. 18 Et ait illis,
f Videbam satanam sicut fulgur de cælo
cadentem. 19 Ecce, dedi vobis potestatẽ
calcandi supra serpentes, & scorpiones, &
super omnem virtutem inimici, & nihil
vobis nocebit. 20 g Veruntamen in hoc
nolite gaudere, quia spiritus vobis subii- D
ciuntur: gaudete autem quòd nomina ve-
stra scripta sunt in cælis. 21 In ipsa hora Mat.11.d.25
exultauit * h spiritu *, & dixit, Confiteor ti- * Iesus 1 MS.G.S.
bi pater, Domine cæli & terræ, quòd i abs- * in spiritu sancto MS.S.
condisti hæc à sapientibus & prudenti- * spiritu sancto 1 MS.cq.
bus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pa-
ter, quoniam sic placuit ante te.

Omnia

22 [a]Omnia mihi tradita sunt à patre meo.
Et nemo scit quis sit fili⁹, nisi pater:& quis
sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius re-
uelare. 23 Et couersus ad discipulos suos,
Mat.13.b.16 dixit, Beati oculi qui vident quę vos vide-
tis. 24 Dico enim vobis, quòd multi pro-
phetæ & reges voluerunt viderę [b] quę vos
videtis, & non viderunt: & audire quę au-
Mat.22.d.35 Mar 12.c.28 ditis, & non audierunt. 25 Et ecce quidã
Legisperitus surrexit [c]tentans illum, & di-
E cens, Magister, quid faciendo vitam æter-
nam possidebo? 26 At ille dixit ad eum,
In lege quid scriptum est? quomodo legis?
Deut.6.a.5 27 Ille respondens dixit, Diliges Dominũ
Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota
anima tua, & ex omnibus viribus tuis, &
ex omni mente tua: & proximum tuum
sicut teipsum. 28 Dixitque illi, Rectè re-
spondisti, [d]hòc fac & viues. 29 Ille autem
[e]volẽs iustificare seipsum, dixit ad Iesum,
* Suspiciens p. Et quis est meus proximus? 30 *Suscipiẽs
autem Iesus, dixit, Homo quidam descen-
debat ab Ierusalem in Iericho, & incidit
F in latrones, qui etiam despoliauerunt eũ:
& plagis impositis abierunt semiuiuo re-
licto. 31 Accidit autem [f]vt sacerdos qui-
dam descenderet eadem via: & viso illo,
præteriuit. 32 Similiter & Leuita, cùm
esset secus locũ, & videret eum, pertrãsiit.
33 [g]Samaritanus autem quidam iter fa-
ciens, vênit secus eum: & vidẽs eũ, mise-
ricordia motus est. 34 [h]Et appropians al-

a *Omnia mihi tradita.*] Omnis potestas aduocandi ad regnum cælorum homines, indicandique eis patris voluntatem, credentibus & obedientibus tradendi me ipsum cognoscendũ non solùm miraculis ac doctrina, sed virtute interna, & renouatione animi & mentis & totius interioris hominis. Qui me sic norit, nouerit & patrem meum, alio modo quàm per sapientiam & prudẽtiam humanam cognosci possumus pater & ego. omnis Euangelij summa in hoc oraculo Christi continetur.

b *Quæ vos videtis.*] Videtis Euangelij ministrum ipsum summum, auctoremque illius salutis, quam antiqui omnes cupierunt & expetierunt. Auditis Euangelium ipsum vestræ salutis & sanctificationis, regnum Dei iam propinquum cernitis: ergo beata hæc ætas vestra, & singulari Dei beneficio aucta, cui contigit hoc bonũ: vosque beati, quicunque fide & obedientia me excipitis.

c *Tetans illum.*] An aliquam sententiam diceret propriam, vel à sacræ scripturæ norma, vel à Magistrorum iudiciis alienam: & an doctrinaliter, vti dicitur, procederet in responso. frequens huius interrogationis exemplum in Misnaioth.

d *Hoc fac & viues.*] Nam vitæ æternæ initium in hoc seculo, & spem firmam in alterum, facit perfecta charitas, qualis in iis duobus præceptis exigitur. Sed nemo homo est qui primum illud præceptum solidè obseruet exacteq; præstet, nisi Spiritu sancto auctus, quod regni cęlestis pignus Deus per Christum donat.

e *Volens iustificare seipsum.*] Doctrinalis oratio est, in Misnaioth sæpè vsurpata: id est, volens exactam rationem cognoscere ad suam ipsius disciplinam & iustificationem. Aiebat cupere se intelligere definitionẽ *proximi*; quatenus, inquam, pertineret *proximi* nomen. Sic sæpè in exactione pręceptorum & institutorum rogabant illi Scribæ & sapientum discipuli nos. Sic Petrus aliquando Iesum rogauit.

f *Vt sacerdos.*] Sacerdos non existimauit se proximum esse illi misero, sed fortasse superiorem; contempsitque illum præ se. si verò existimauit, non dilexit sicut seipsum.

g *Samaritanus.*] habitus & existimatus non solùm laicus & profanus, verùm & infidelis aut hæreticus, & tamen corde & animo pientior erat illis duobus, à quibus pietate superari oportuerat.

h *Et appropians.*] Fortassis Sacerdos & Leuita hominis misereri esse dico-

ligauit vulnera eius, infundens oleum &
vinum: & imponens illum in iumentum
suum, duxit in stabulum, & curam eius
egit. 35 Et altera die protulit duos dena-
rios, & dedit stabulario, & ait, Curam il-
lius habe: & quodcunque supererogaue-
ris, ego cùm rediero reddã tibi. 36 Quis
horum trium videtur tibi proximus fuis-
se illi qui incidit in latrones? 37 At ille
dixit, Qui fecit misericordiam in illum.
Et ait illi Iesus, [i] Vade, & tu fac similiter.
38 Factum est autem dum irent, & ipse in-
trauit in quoddam castellum: & mulier G
quędam Martha nomine, excepit illum in
domum suam, 39 & huic erat soror no-
mine Maria. quæ etiam sedens secus pe-
des Domini, [k] audiebat verbum illius.
40 Martha autem satagebat [l] circa freques
ministerium. quæ stetit & ait, Domine,
non est tibi curæ quòd soror mea reliquit
me solam ministrare? dic ergo illi, vt me
adiuuet. 41 Et respondens dixit illi Do-
minus, Martha, Martha, solicita es, &
[m] turbaris erga [n] plurima. 42 Porrò vnum [n] plura Ma.
est necessarium. Maria optimam partem
elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAP. XI.

ET factum est: cùm esset in quodam lo- A
co orans, vt cessauit, dixit vnus ex dis-
cipulis eius ad eum, Domine, [a] doce nos
orare, sicut docuit & Iohannes discipulos
suos. 2 Et ait illis, [b] Cũ oratis, dicite, Pater, Mat.6.b.
sanctificetur

...tatur; sed non satis est charitatem & misericordiam solo affectu, sed etiã conatu atque effectu, quantum in nobis est, ostendere. Nostram enim commoditatem non affectu tantùm, sed studio & conatu prosequimur.

i *Vade, & tu fac similiter.*] Vt nulla habita ratione ordinis aut conditionis tuæ, sed miseriæ alienæ specie motus, hominem te esse agnoscas, & nihil humanum à te alienum putes; neque dimittas eum cui præstare beneficium possis.

k *Audiebat verbum illius.*] de regno Dei loquentis.

l *Circa frequens ministerium.*] Affectu quodam pio cupiebat sumptuosum conuiuium, & multis ferculis plenũ, idque lautè & mundè parare. id autem curam affert & solicitudinem, exercetque totam domum, aliudque grauius agi non sinit.

m *Turbaris erga plurima.*] Tu tibi suscepisti curam hoc tempore superuacaneã, non quæ me ea causa qua huc veni excipias, sed quæ tuam erga me curam & voluntatem opulẽti conuiuij officio demonstrare velis. itaque tu teipsam turbas, & alios etiam turbare vis re non necessaria, nimirum plurium ferculorum structura. ad vitam autem corporis alendam vnum satis est ferculum; multa non solùm officiunt, sed occupãt hominem, & ab alijs agendis grauioribus abstrahunt. Maria non adeò curans quasi conuiuio corporis ego exciperer, *optimam partem elegit*, vt sedẽs me euangelizantem exciperet, audiretque audiret: hoc est quam ob causam ego venio, hoc est quod curo: ideoque hæc pars, quæ me summopere tangit, *non auferetur ab ea.* Nec dicam ei, vt relicta Euangelij audiendi cura, superuacanea curet; quæ tu etiam omittere posses, & me cum illa sedẽs audire. facilè autem vnum aliquid parari posteà posset ad cibi vsum.

CAP. XI.

a *Doce nos orare.*] Aliqua orationis formula certi argumenti nos imbue, vt cæteri magistri suos discipulos, vtque Iohannes, qui ex doctrinæ suæ de pœnitentia præceptis, precationes opportunas composuit.

b *Cum oratis, dicite.*] Hoc precũ vestrarum argumentum hæc formula sit ex sacris scripturis petita, quę omnium expetendorũ summã continet.

ſanctificetur nomen tuum. Adueniat re-
gnum tuum, [3] * panem noſtrum [c] quoti-
dianum da nobis "hodie*, [4] & dimitte no-
bis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimit-
timus omni debenti nobis. Et ne nos in-
ducas in tentationem*. [5] Et ait ad illos,
Quis veſtrûm habebit amicum, & ibit ad
illum media nocte, & dicet illi, Amice,
commoda mihi tres panes, [6] quoniã ami-
cus meus vênit de via ad me, & non habeo
quod ponam ante illum; [7] & ille deintus
reſpondẽs dicat, Noli mihi moleſtus eſſe,
iam oſtiũ clauſum eſt, & pueri mei mecũ
ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & da-
re tibi. [8] Et "ſi ille perſeuerauerit pulſans*:
dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens
eo quòd amicus eius ſit, [d] propter impro-
B bitatem tamen eius ſurget, & dabit illi
quotquot habet neceſſarios. [9] Et ego di-
co vobis, Petite, & dabitur vobis: quæri-
te, & inuenietis: pulſate, & aperietur vo-
bis. [10] Omnis enim qui petit, accipit: &
qui quærit, inuenit, & pulſanti aperietur.
[11] Quis autem ex vobis patrem petit pa-
nem, nunquid lapidem dabit illi? Aut
piſcem: nunquid pro piſce ſerpentem da-
bit illi? [12] Aut ſi petierit ouum: nunquid
porriget illi ſcorpionem? [13] Si ergo vos
cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filiis
veſtris: quanto magis pater veſter* de cęlo
[e] dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?
[14] Et erat eiiciens dęmonium, & illud erat
mutum.

* Fiat volũtas tua, ſicut in cælo & in terra 4 MS. G.S.
* quotidie 21 MS.G.S.
* Sed libera nos à malo. MS.G.S.
" 2 MS.G.S.
Mat.7.a.7 & 21.b.22 Marc.11.c.24 Ioh.14.b.13 & 15.a.7 & 16.c.23 Iacob.1.a.5. Matt.7.b.9
* cæleſtis 21 sq.
Mat.9.d.32 & 12.b.22

c *Quotidianum.*] Panem illum cæleſtis conuiuij quo egemus, quotidieque, vbi acceperimus, habere cupiemus, habiturique ſumus, *da nobis hodie*, ne differat in longum.

d *Propter improbitatem.*] perſeuerantem & conſtantem audaciam, vt
- Labor omnia vincit
Improbus.

e *Dabit ſpiritum bonum.*] quem ipſe cupit donare, & offert vltrò. Eſt autem *ſpiritus bonus*, id quod in tota oratione Dominica exigitur.

mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, lo-
cutus est mutus: & [a] admiratæ sunt turbæ.
15 Quidam autem ex eis dixerũt, In Beel- Mat. 3. c. 22
zebub principe dæmoniorum eiicit dæ-
monia. 16 Et alij [b] tentantes, signum de
cælo quærebant ab eo. 17 Ipse autem vt
vidit cogitationes eorum, dixit eis, Omne C
regnũ in seipsum diuisum, "desolabitur', [a] desolatur 5 MS. G.
& domus supra domum, "cadet'. 18 Si [a] cadit 5 MS. G.
autem & Satanas in seipsum diuisus est:
quomodo stabit regnum eius? quia dici-
tis in Beelzebub me eiicere dæmonia.
19 Si autem ego in Beelzebub eiicio dæ-
monia, filij vestri in quo eiiciũt? Ideo ipsi
iudices vestri erunt?. 20 Porrò si in digi-
to Dei eiicio dæmonia: profectò peruênit
in vos regnum Dei. 21 [c] Cùm fortis ar-
matus custodit atrium suum: in pace sunt
ea quæ possidet. 22 Si autem fortior eo
superueniens vicerit eum: vniuersa arma
eius "auferet' in quibus cõfidebat, & spo- [a] aufert 9 MS. G. S.
lia eius "distribuet'. 23 Qui non est me- [a] distribuit 7 MS. G. S.
cum, cõtra me est: & qui non colligit me-
cum, dispergit. 24 [d] Cùm immundus spi-
ritus exierit de homine, perambulat per
loca inaquosa, quærens requiem: Et non
inueniens, dicit, Reuertar in domum meã
vnde exiui. 25 Et cùm venerit, inuenit [a] [a] eam MS. G.
scopis mundatam & ornatam. 26 Tunc
vadit, & assumit septem alios spiritus ne-
quiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiũt
nouissima hominis illi[9] peiora prioribus. D

27 Factum

a *Admiratæ sunt turbæ.*] audito hominis sermone, quod signum manifestum fuit dæmonij eiecti.

b *Tentantes.*] Non qui necessarium putarent signum de cælo in re iam clara, sed illum turbare cuperent, & præter rationẽ cogere, vt signum de cælo ederet, aut fateretur se non posse dare: idque persuaderet rudi populo illum nihil habere auctoritatis à cælo, sed à principe dæmoniorum, vt alij dicebant.

c *Cùm fortis armatus.*] Si Beelzebub fortis est, & armis instructus, vt atriũ suum custodire possit, non est cur patiatur se diripi: ipse nunquam gratis dabit aliquid eorum quæ possidet. Ergo si expoliandus est, à fortiori aliquo est vincendus. Huius mundi imperium tyrannide quadam occupabat Beelzebub, atquè suis militibus & ministris vtebatur ad capiendos homines, & expoliandos animi & corporis virtutibus. Nunc videtis arma eius in quibus confidebat auferri, hoc est dæmoniorum maleficã vim deiici, spolia ab ipso ablata distribui, aliis restitui visum, aliis auditũ, aliis mentis & sermonis vsum. Consequens igitur est illum vinci à fortiori, & virtutem in fortiori esse eiiciendi dæmonia, non autem in ipso victo.

d *Cùm immundus spiritus.*] Cùm spiritus erroris & ignorantiæ, aut aliàs animo ac menti noxius exit ab homine, eiectus manifesta spiritus diuini illustratione ac virtute, cùm ille non possit quiescere, aut à malo inferendo abstinere, inuadit alios fatuos & ineptos, abalienatos à sensu Dei, ac veræ pietatis, cuiusmodi gẽtiles & idolorum cultores sunt. sed cùm pro sua ipsius malignitate minus idonea loca illa existimet ad maleficentiæ suæ exercitationem, non potest consistere. quamobrem ad illa maiora ingenia, quæ prius occupauerat, redire cogitat, vnde manifesta diuini spiritus veritate fuerat eiectus. ibidem inuenit spiritus veritatẽ agnitam impugnatam & repulsam fuisse. videt totam domum sibi expeditam, gratia Dei vtpote resecta, vacantem, assumit secum spiritus confusionis, cæcitatis, indurationis, inuidiæ, malitiæ; aliosque se etiam nocentiores huius generis: & ingressi, domiciliũ collocant ibi; redduntque hominem veri indocilem, ineptum, stupidum, cæcum, atque adeò induratum. diuino iudicio id permittente, in punitionem eorum qui veritatem non receperunt, sed consenserũt iniquitati.

27 Factum est autem: cùm hęc diceret, ex-
tollens vocem quædam mulier de turba,
dixit illi, Beatus venter qui te portauit, &
vbera quę suxisti. 28 At ille dixit, Quin-
imò [a] beati qui audiunt verbum Dei, &
custodiunt illud. 29 Turbis autem con-
Mat.12.c.39 currentibus, cœpit dicere, Generatio hęc,
[b] generatio nequam est: signum quærit, &
signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ
Ione 2.a.1 prophetæ. 30 Nam sicut fuit Ionas signũ
Niniuitis, ita erit & filius hominis gene-
3.Reg.10.a.1 2.Par.9.a.1 rationi isti. 31 [c] Regina Austri surget in
iudicio cum viris generationis huius, &
condemnabit illos: quia vênit à finibus
terræ audire sapientiam Salomonis. & ec-
ce plus quàm Salomon hîc. 32 [d] Viri Ni-
niuitæ surgent in iudicio cum generatio-
Ione 3.b.5 ne hac, & condemnabũt illam, quia pœ-
nitentiam egerunt ad prædicationem Io-
næ. & ecce plus quàm Ionas hîc. 33 Ne-
Matt.5.b.15 Marc.4.c.21 mo lucernam accendit, & in abscondito
E ponit, neque sub modio: sed supra cande-
labrum, vt qui ingrediuntur, lumen vi-
Mat.6.c.22 deant. 34 Lucerna corporis tui, est oculus
tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum
corpus tuum lucidum erit: si autem ne-
quam fuerit, etiam corpus tuũ tenebro-
sum erit. 35 Vide ergo ne lumen quod in
te est, tenebræ sint. 36 Si ergo corpus tuũ
totum lucidum fuerit, non habens aliquã
partem tenebrarum: erit lucidum totum,
"& sicut' lucerna fulgoris illuminabit te.

vt si cum. Ex c. s. & syllabarum vicinitate videri potest interpretem sic vertisse.

a *Beati qui audiunt verbum Dei.*] Hoc enim ad veram & solidam animorũ beatitudinem facit, cuius causa ipse Euangelium prædico.

b *Generatio nequam.*] malum hominum genus, & seculum peruersum: quòd quę apertè videt bona & audit, non recipit; & tentat, quæritque ea quæ non oportet, neque in diuinis oraculis habet. Non enim signis de cęlo editis verum Christus confirmandus est, sed signo efficaci mortis ac resurrectionis illius in hominum animis.

c *Regina Austri.*] non tot tantaque pericula fecit sapientiæ Salomonis, quam tamen tantopere admirata confessaque est, quot quantaque generatio hæc fecit sapientiæ meæ, quã omnibus argumẽtis certissimam cõperit. Itaque si de Sapientia quæratur, *plus quam Salomon hic* est.

d *Viri Niniuitæ.*] si verò de signis quęratur, Niniuitæ audierunt Ionã, narrantem se fuisse in ventre ceti tribus diebus ac noctibus: id verum fuit, signumque acceperunt Niniuitæ voluntati Dei erga se, vt pœnitentiam agerent, aliâs perituri breui: sed signũ illius rem ipse Ionas in se expertus est: nulli alij communicauit sensum illũ mortificationis & reditus in lucem & vitam, nisi narratione tãtùm. Hic verò plus quàm Ionas erit: nam filius hominis communicabit hominibus alijs, in se credentibus, mortificationis & resurrectionis suę virtutem & sensum. Magnum mysterium.

37 Et cùm loqueretur, rogauit illum qui-
dam Pharisæus vt pranderet apud se. Et
ingressus recubuit. 38 Pharisæus autem
cœpit intrà se reputans dicere, quare non
baptizatus esset ante prandium. 39 Et ait
Dominus ad illum, [a] Nunc vos Pharisæi Mat.23.e.25
quod déforis est [b] calicis & catini, munda-
tis: quod autem intus est vestrum, plenum
est rapina & iniquitate. 40 Stulti, [c] nón-
ne qui fecit quod déforis est, etiã id quod F
déintus est, fecit? 41 [d] Veruntamẽ quod
superest, date eleemosynam: & ecce om-
nia munda sunt vobis. 42 Sed væ vobis
Pharisæis, quia [e] decimatis mentam & ru-
tam & omne olus: & præteritis iudicium
& charitatem Dei. hęc autem oportuit fa-
cere, & illa non omittere. 43 Væ vobis Luc.20.g.46 Mat.23.a.6 Mar.12.d.38
Pharisæis, quia diligitis [f] primas cathedras
in synagogis, & salutationes in foro.
44 Væ vobis quia estis vt monumẽta quæ
non apparent, & homines ambulãtes su-
pra, nesciunt. 45 Respõdens autem quidã
ex

a *Nunc vos.*] Erat illud de frequenti ablutione manuum ooo nimis antiquum io traditionibus: verùm quia facile & io speciem puritatis religiosum erat, facileque accusari poterat si omitteretur, studiosè obseruabatur illo tempore.

b *Calicis & catini.*] Allegoricẽ dixit pro corporis, cuius significationem purificatio vasorum & calicum referebat.

c *Nónne qui fecit.*] Si puritas est vt conseruetis animam in corpore puro, corpus enim animi domicilium & tabernaculum est: atqui animum puriorem esse oportet, præcipuè factum in tabernaculum & domiciliũ Dei. Quamobrem maximum studiũ impendi oportet in animo huiusmodi immuoditiis purgando. quod verò ad corpus etiam purgandum attinet, si id studiũ quod io manibus aqua abluendis ponitis, in pauperũ inopia manibus vestris subleuanda ponatis, omnia profectò munda sint vobis, quanquam aquæ lotionem prætermittentibus.

d *Veruntamen quod superest.*] Non significatur hoc loco propriè eleemosynam erogandam esse ex abundantibus & superfluis: facilè enim admittit hanc exceptionem humana auaritia, & egestatem suam excusat opinione rerum commodarum, ooo veritate æstimata. Sed vtraque dictio *Veruntamen quod superest*, expositionẽ, cooclusiooem & asseuerationem absolutamque summam indicant. Græcè est πλὴν τὰ ἐνόντα, id est, vt id quod res habet dicam, sic Syrici [illegible]. verũ id quod est: in hanc seotentiam Latinus sermo eandem orationem vsur, at etiam: vt Virgil. Georg. 2. Quod superest, quæcunque premes virgulta per agros, Sparge fimo pingui.

e *Decimatis mẽtham & rutam & omne olus.*] Curiosam & nimis exactam interpretationem & obseruatiooem in præceptis minoribus & facilioribus, quæ magis ad significationem, & ad exteriorem iustitiam, quàm ad internam referebantur, notat Iesus; cum reprehensione negligentiæ, & affectatæ ignorationis maiorũ præceptorũ. Sed quia locus exigit, ipsam rẽ breuiter aperiamus: Scribæ accuratè nimiũ expendentes præceptum illud, Omnes decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt. quod ad verbum ex Hebræo sic sonat; Omnis decima terræ ex semine terræ, & ex fructu ligni, Domino est: interpretati sunt, debere dari decimas ex omni fructu ligni. atqui lignum àpud eos etiam herbarum caules & culmos, atque adeò ipsarum herbarum plantam significat. Ex quo sequitur, iuxta illorum definitionem, deberi decimas omnium herbarum, quarum vsus aliquis & fructus est in caulibus. Ergo olera decimabãt viridia io specie, quia oleris vsus communis ooo est ex semine, sed ex ipso olere: lactucarum, brassicarum semina oon decimabantur, quia eorum non est vsus communis. brassicæ lactucæ &c. decimabantur. Sunt autem quædam, quorum vsus est & viridium & aridorum, vt menthę, anethi, & cumioi. ideò expressà expositione in tractatu De patribus, & De polluta, & De primogeoitis, statuitur, vt qui exactè decimare velit mentham, & cuminum, & anethum, bis decimet, in olere. & io semine: cætera olera omoia in herba. Hoc iodicabat Iesus.

f *Primas cathedras.*] Ambitiosi, arrogantes & superbi estis: idque iam decretis statutisque in vestram auctoritatem sanxistis, cuiusmodi illud est, Populus terræ, id est, seculares homines, esse debent scabellum pedum Pharisæorum, & de consessu & auctoritate ac loco sedium Pharisæorum & Scribarum multa constituta sunt, quæ leguntur in Misnaioth tractatu de H H A G I G A, id est, De festo, cap. 2.

ex Legiſperitis, ait illi, Magiſter, hæc
dicens etiam [a] contumeliam nobis facis.
46 At ille ait, Et vobis Legiſperitis væ: quia
Mat.23.a.4 [b] oneratis homines oneribus quæ portare
non poſſunt, & ipſi vno digito veſtro non
tangitis ſarcinas. 47 Væ vobis, qui ædifi-
catis monumenta Prophetarum: patres
autem veſtri occiderũt illos. 48 Profectò
teſtificamini quòd conſentitis operibus
G patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem
eos occiderunt, vos autem ædificatis eo-
Mat.23.d.34 rum ſepulchra. 49 Propterea & ſapientia
Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas &
Apoſtolos, & ex illis occident & perſe-
quentur: 50 vt inquiratur ſanguis omniũ
Prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitu-
Gen.4.b.8 tione mundi à generatione iſta, 51 à ſan-
guine Abel, vſque ad ſanguinem Zacha-
2 Par.24.c.21 riæ, qui periit inter altare & ædem. Ita di-
co vobis, requiretur ab hac generatione.
52 Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis [c] cla-
uem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos
qui introibant prohibuiſtis. 53 Cùm au-
tem hæc ad illos diceret, [d] cœperunt Pha-
riſæi & Legiſperiti grauiter inſiſtere, &
[e] os eius opprimere de multis, 54 inſidiã-
tes ei, & quærentes aliquid capere de ore
eius, vt accuſarent eum.

a *Contumeliam nobis facis.*] quorum doctrina & auctoritate Phariſæorum res firmantur, & noſtræ eiuſ dignitatis ratio habetur. Nam Phariſæi tantùm erant rigidi obſeruatores doctrinę Scribarum. Phariſæus, vt Phariſæus, nihil docebat; ſed ipſe diſciplinam obſeruabat; aliosque exẽplo magis, quàm præceptis & inſtitutis, inſtituere profitebatur. Scribarũ erat docere ac declarare. Poterat tamen idem eſſe Scriba & Phariſæus, & Sacerdos etiam: non pugnabant hæc ſecum.

b *Oneratis homines.*] Vſus eſt verbo ipſorum proprio. nam præcepta & inſtituta ab illis vocantur TARHA: id eſt, onus, laſſitudo, & labor. cumque huiuſmodi ceremonialia aſſidua præcepta, onera quædam eſſent, illis adiuncta certa ſignificat one, illi non ſolùm alia addebant onera pręceptorum, ſed onera ipſa vel ex lege, vel ex ipſorum doctrina impoſita, nouis & excogitatis circunſtantiis accumulãtes, grauiora reddebant. vnde frequẽtiſſima illa oratio eſt in GAMARA, hoc eſt, in libro Additionum ad Miſnaioth, Eleazar ſic præcepit, aut decreuit, &c. Sed venit Rabbi Iehuda, & aggrauauit, addens illud, &c. vt in tractatu De benedictionibus, cap. 3.

c *Clauem ſcientiæ.*] Duæ claues ſunt, altera ſcientiæ ſacrarum ſcripturarũ, altera virtutis & poteſtatis ſpiritualis. Illa prior & communior traditur ordinariis & legitimis miniſtris, quã oportet ſtudioſè obſeruare, & diligenter in aliorum vtilitatem exercere; vos eam vobis arrogaſtis, neque patimini aliquem legere aut exponere ſcientiam ſacram, præter vos; quam ita interpretamini, vt difficillimum reddatis ingreſſum ad veram ſcientiam, tot ſepiis, tot vallis, tot præceptis circunſtantiarum & nouarũ rerum à vobis circũſeptam, ita vt ſemper addiſcentes, nunquam ad ſcientiam veritatis perueniant. Neque vos intratis, quoniam in his rebus immoramini nimium, quæ minus neceſſariæ ſunt; neque alios quicquã præter hæc ſolidum ſcire ſinitis.

d *Cœperunt Phariſæi & Legiſperiti.*] Alteri, quòd ſanctitatis æſtimationẽ ſuæ minui; alteri, quòd doctrinæ auctoritatem propriam eleuari illa oratione Ieſu metuerent.

e *Os eius opprimere de multis.*] arguere verba eius multis deductionibus, & conſequẽtiis, quę inde colligi argumentabantur, vt quòd perfectionem Phariſaicam improbaret, quòd nullos magiſtros eſſe vellet, aut omnes docere poſſe diceret; quòd [illegible] ab ipſis ita appellata legis euerteret, non diſtingueret inter ſacrum & profanum; quòd honorum & dignitatum rationes peruerteret; hoc eſt *os opprimere*, & grauiter inſiſtere; *inſidiantes*, & capiantes aliquem vel extortum errorem, vel verbum ſubitum, vel ambiguum, quod in malam partem verti & firmari poſſet. Inſtabant autem ſic: Ergo, vis dicere hoc; ergo illud ſignificas, &c. Hæc phraſis vſitatiſſima eſt in Gamara, hoc eſt

in supplemento M'snaioth, Rabbi N. dixit hoc, & R.N errare fecit eum, vel errare fecit os eius: id est, consequentia & argumentatione adiuncta illum cepit & redarguit. Præstaret magis istis dialecticam nescire, sicut quidam ex illorũ numero iam moriturus discipulis suis dixit. nãque ab illis rogatus, Magister, doce nos semitas vitæ; ait, Curate honorem proximorum vestrorum, auertite filios vestros à logica, & sedere eos iubete inter genua sapientum: & cùm oraueritis, considerate coram quo statis.

CAP. XII.

MVltis * autem turbis circunstantibus, *Mat.16.a.6 Marc.8.b.15*
ita vt seinuicem conculcarent, cœpit A
dicere ad discipulos suos, Attendite à fer- *Mat.10.c.26 Marc.4.c.22*
mento Pharisæorum, quod est hypocrisis.
2 b Nihil "autem' opertum est, quod non *enim MS. R. Ambr.*
reueletur: neque absconditum, quod non
sciatur. 3 Quoniam quæ in tenebris di-
xistis, in lumine dicentur: & quod in au-
rem locuti estis in cubiculis, prædicabitur
in tectis. 4 Dico autem vobis * amicis
meis, Ne terreamini ab his qui occidunt
corpus, & post hæc non habent amplius
quid faciant. 5 Ostendam autem vobis
quem timeatis: timete eum qui postquam
occiderit, habet potestatẽ mittere in ge-
hennam. ita dico vobis, hunc timete.
6 Nonne quinque passeres veneunt dipõ-
dio: & vnus ex illis non est in obliuione
coram Deo? 7 Sed & capilli capitis vestri
omnes numerati sunt. Nolite ergo time-
re: multis passeribus pluris estis. 8 d Dico *Mat.10.e.32 Marc.8.d.38 2 Ti.2.b.12*
autem vobis, Omnis quicunque confes-
sus fuerit * mé coram hominibus, & filius *in e.2.*
hominis confitebitur "illum' coram an- *in illo 2 MS.G.S.*
gelis Dei. 9 qui autem negauerit me co- *Mat.12.e.33 Marc.3.d.28*
ram hominibus, "negabitur' corã angelis *denegabitur 6 MS.G.*
Dei.

CAP. XII.

a *Multis autem turbis circunstãtibus*] studio videndi & audiendi Iesum: namque hic mos turbarũ est, in quibus varia ingenia, variæque sententiæ. hoc autem fuit paulo post discessum illius à Scribis & Pharisæis, recenti adhuc memoria disputationis cum Pharisæis habitæ: id quod turbæ non ignorabant.

b *Nihil autem opertũ est.*] Oratio hæc frequenter vsurpabatur à Scribis & Magistris veteribus, in doctrinæ præceptis tradendis: cùm discipuli priuatè interrogabant magistros sententiam aliquam. Ipsi autem priuatè respondebant. dicere solebant, Quod auditis in cubiculo, dicite in plateis: id est, hoc ego non solùm priuatè sentio, sed publicè profiteri possum, atque meo nomine etiam appellato edi volo: namque ipse meam sententiam agnoscam & confirmabo. Ita fit vt Pharisæorum fermẽtum semel priuatè exceptum, & fotum, turgeat, & massam omnem peruadens corrũpat, atque nimium dilatetur. tunc erit publicum odium mei & meorũ omnium, qui doctrinam docemus hypocrisi Pharisæorum inuisam; tum odium dilatabitur per turbas. Videte ergo vt quæ dixeritis, certa sint, & à Pharisæorum corruptis rationibus aliena; ita vt pura prodeant in publicum. nam preditura tandem sunt, quamuis in cubiculis & in aurem à vobis sint dicta. Cùm autem in publicum prodierint, inuidiam mouebunt Pharisæis aduersum vos amicos meos. Sed *ne terreamini*, &c.

c *Amicis meis*] Qui nunc discipuli & serui estis, breui autem appellandi amici, cùm omnia quæ audiui à Patre meo, nota fecerim vobis. Tũc illa nota fient aliis, ex quibus aliqui vestræ vitæ insidiabũtur: sed ne timueritis eos: namque non suo, non alieno, sed vestro tempore moriemini: idque curabitur à Patre meo, cui omnium capillorum capitis vestri ratio certa constat: ex quibus neque vnus euelletur iniussu Patris, aut non permittente: idque in gloriam vtilitatemque vestram.

d *Dico autem vobis.*] amicis meis, quibus reuelauero omnia, & virtute Spiritus sancti, ea quæ reuelata fuerint, confirmauero, ex his qui me confitebitur, aut qui me negauerit coram hominibus, simile experietur meum erga se testimonium *coram angelis Dei*.

Mat.10.b.19 Mar.13.b.11 Dei. [10] Et omnis qui dicit verbum [e] in
filium hominis, remittetur illi: ei autem
qui in Spiritum sanctum blasphemauerit,
non remittetur. [11] [f] Cùm autem indu-
cent vos in synagogas, & ad magistratus
& potestates, nolite soliciti esse qualiter,
aut quid respondeatis, aut quid dicatis.
[12] Spiritus enim sanctus docebit vos in
[a] quæ 3 MS. Ambros. g. ipsa hora [a] quid oportcat [b] vos dicere.
[b] 3 MS. Ambros. e. [13] Ait autem ei quidã de turba, Magister,
dic fratri meo vt diuidat mecum hæredi-
tatem. [14] At ille dixit ei, Homo, [g] quis me
constituit iudicem aut diuisorẽ super vos?
[15] Dixitque ad illos, Videte & cauete ab
omni auaritia: quia, non in abundantia
[a] aliquorum c. [a] cuiusquam vita eius est, ex his quæ pos-
sidet. [16] Dixit autem similitudinem ad
Eccl.11.c.19 illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis
huberes fructus ager attulit. [17] & cogi-
C tabat intra se, dicens, Quid faciam, quia
non habeo quò cõgregem fructus meos?
[18] Et dixit, Hoc faciam, Destruam horrea
mea, & maiora faciam: & illuc congrega-
bo omnia quæ nata sunt mihi, & bona
mea, [19] & dicam animæ meæ, Anima,
habes multa bona posita in annos pluri-
mos: requiesce, comede, bibe, epulare.
[20] Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte
animam tuam repetunt à te: quæ autem
parasti, cuius erunt? [21] Sic est qui sibi
thesaurizat, & non est in Deum diues.
[22] Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico

e *In filium hominis.*] Apertè distinxit hoc loco Iesus tempora & conditiones hominum: nam duæ conditiones sunt eorum qui Iesum norũt: altera eorum qui filium hominis esse certissimè credunt; quoniam sciunt eum esse hominem natum in hoc mundo, factum ex muliere: & hi bifariam distinguuntur, quidã enim eum agnoscunt hominem, & filium Dei non credunt, vt Iudæi. quidam verò præter hæc filium Dei credunt, adducti ad credendum miraculis, lectionibus Euangeliorum, & auctoritate Ecclesiæ. alij autem accepta à Spiritu sancto virtute & reuelatione, illum filium Dei credunt esse longè præstantius, quàm illi priores; quia adiuti dono diuino habet testimoniũ Dei in se. Igitur qui verbum *dixerit in filium hominis* primo vel secundo modo creditum aut cognitum, remittetur illi, pœnitentia tamen præcedente, vt remissum est Petro. *ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur.* Sed hæc longiorem adhuc disputationem postulant.

f *Cum autem inducent.*] prædicit discipulis id quod euenturum erat post acceptum Spiritum sanctum, qui virtute magna testimonium darent resurrectionis ipsius. Itaque futuri paulo pòst temporis, præsenti conditione longè excellentes, imaginẽ quandam ipsis ob oculos depingit.

g *Quis me constituit iudicem.*] Euãgelium meum & doctrina mea non vsurpat officia magistratuum aut ministrorum reipub. qui possunt eiusmodi munia præstare, causas decidere & componere, vel ex iure vel ex æquitate, iuxta leges ciuiles, à Deo vel à legitimis latoribus latas. Non agit de possessione & appetitione rerum temporalium Euangelium, sed potius de contemptu istiusmodi rerum quæ possunt occupare hominũ animos, ac diuertere ab studio regni cælorum, quod per Euangelium annuntiatur. id verò est partium mearum docere & agere, vt videaris & caueatis ab omni auaritia, quæ fallit homines ac stultos efficit: nummũque solicitos rerum, non solùm malè partarum, sed honesta & inculpata etiam ratione contingentium. id quod subiũcto exemplo ostendetur.

vobis: Nolite soliciti esse animæ vestræ *Psa.54.d.25*
quid manducetis: neque corpori quid in- *Mat.6.d.25* *1 Pet.5.b.7*
duamini.
23 Anima plus est quàm esca,
& corpus plus quàm vestimentum.
24 [a] Considerate coruos, quia non seminãt
neque metunt, quibus non est cellarium
neque horreũ, & Deus pascit illos. Quan-
to magis vos pluris estis illis?
25 Quis
autem vestrûm cogitando potest adiicere
ad staturam suam cubitum vnum?
26 [b] Si ergo neque quod minimum est po-
testis, quid de cæteris solliciti estis?
27 Cõsyderate lilia quomodo crescũt: non D
laborant, neque nent. dico autem vobis,
nec Salomon in omni gloria sua vestieba-
tur sicut vnum ex istis.
28 Si autem fœ-
num quod hodie est in agro, & cras in cli-
banum mittitur, Deus sic vestit: quanto
magis vos, [c] pusillæ fidei?
25 Et vos noli-
te quærere quid manducetis, aut quid bi-
batis: & nolite [d] in sublime tolli:
30 *hæc*
enim omnia [e] gentes mundi quærunt. Pa-
ter autem vester scit quoniã his indigetis.
31 Veruntamẽ quærite ⁻ primùm regnum ⁻ *21 MS. Ambr. c. 8.*
Dei*: & hæc omnia adiicientur vobis. * *& iustitiã eius o.*
32 Nolite timere [f] pusillus grex, quia com-
placuit patri vestro dare vobis regnum.
33 Vendite

[a] *Considerate coruos.*]. qui cùm pulli sunt, dies aliquot à parentibus neglecti, Dei prouidentia aluntur: postquam adoleuerunt, voracissimi sunt, nec vno simplici escarum genere cõtenti. præterea & diutius viuunt, & tamen neque cellaria habent, in quibus varios cibos ad breue; neque horrea, in quibus seruatu faciliores ad longum tempus reponant. neq. ideò & commodo & opportuno & vario atque ipsis grato cibo deficiũtur; nec diu etiam viuere desinunt ob repositi ad multos annos victus defectum. nam Deus pascit illos. Habet nomen hæc auis Hebraicè ex appetentia cibi, atque ex suauitatis & voluptatis vsu factum.

[b] *Si neque quod minimum est.*] Staturæ incrementum inter vitæ opportunas res minimum est, nostroque studio non eget, sponte enim sua id efficitur certis temporibus ac modis, pro ratione corporum & geniturę initio, atque locorum ac temporũ varietate: anima autem ipsa staturæ incrementum efficit, nõ humana cogitatione aut studio, sed virtute sua nutritiua & vegetatiua. Qui ergo animã præbet, conseruat ac fouet, is cætera etiã ex consequenti efficit: nam qui maiora facere potest & vult, minora etiã cùm possit optimè ac sciat efficere, vult & efficit: permittenda est ergo cura illi qui potest & vult vobis consulere & hoc agendum, vt illi seruiamus omni studio; non vt in otio simus, sed vt ab auaritia, cupiditate, & futuri temporis cura alieni simus, ac præsentibus quibuscunque contẽti quod ad victum & cultum attinet, ad curam pietatis promouendæ & amplificandæ, in posterum nos conferamus.

[c] *Pusillæ fidei.*] Sic vocabantur in scholasticis disceptationib' ij qui vel ob ignorantiam rerum diuinarum, vel ob animi deiectionem minus altè sentirent de Deo, obscurius crederent, & minus attentè ac firmiter sperarent, habebaturque minimus gradus, imò postremus, in profectu pietatis ac religionis: atqui in hoc gradu constituit Iesus eos qui mundana ac terrena studiosè quærunt.

[d] *In sublime tolli.*] cogitatione, inuentione, atque inchoatione longæ spei, aut metus longi.

[e] *Gentes mundi quærunt*] hæc omnia: & qui quærunt, gentes mundi sunt.

[f] *Pusillus grex.*] in speciem contemptibilis mundo, vtpote paruus, tenuis, simplex, atque rerum humanarum parum studiosus; à pompa, auaritia, ambitioneque alienus grex: quanquam his omnibus mundo iudicatis incommodis affecti, tamen nolite timere futuram inopiam aut indigentiam & miseriam aliquam: quia vobis qui huiusmodi affectu, animo & studio fueritis, complacuit Patri dare regnum: ideò omnem vestram curam, omne studium ab aliis cogitationibus & actionibus, ad regni cælestis desiderium & cupiditatem expetitionemque transferte: & si quid habetis in terra possessionum, vendite, & precium in cælos mittite: ibique negotiamini, quò peruenire cupitis, & vbi perpetuò vobis cooptatis fuerit manendum.

Mat.19.c.21 33 Vendite quę possidetis, & date eleemo-
Mat.6.c.20 synam. Facite vobis sacculos qui non ve-
terascunt, thesaurum non deficientem in
cælis: quò fur non appropiat, neque tinea
E corrumpit. 34 Vbi enim thesaurus vester
est, ibi & cor vestrum erit. 35 [a] Sint lum-
- 16 MS. Ambr.G.S. bi vestri præcincti, & lucernæ ardētes - in
manibus vestris, 36 & vos similes homi-
nibus expectātibus dominum suū quan-
do reuertatur à nuptiis: vt cùm venerit &
pulsauerit, cōfestim aperiant ei. 37 [b] Beati
serui illi, quos cùm venerit dominus, in-
uenerit vigilantes. amē dico vobis, quòd
præcinget se, & faciet illos discumbere,
& transiens ministrabit illis. 38 Et si ve-
nerit in secunda vigilia, & si in tertia vi-
gilia venerit, & ita inuenerit: beati sunt
Mat.24.d.43 serui illi. 39 Hoc autem scitote, quoniam
si sciret paterfamiliâs qua hora fur veni-
Apoc.16.c.15 ret, vigilaret vtique, & non sineret per-
fodi domum suam. 40 Et vos estote pa-
rati: quia qua hora non putatis, filius ho-
minis veniet. 41 Ait autē ei Petrus, Do-
mine, [c] ad nos dicis hanc parabolam, an
& ad omnes? 42 Dixit autem Dominus,
[d] Quis, putas, est fidelis dispēsator & pru-
• constituet à: MS.G.S. dens, quem • cōstituit dominus supra fa-
miliam suam, vt det illis in tempore tri-
tici mensuram? 43 Beatus ille seruus, quē
cùm venerit dominus, inuenerit ita faciē-
F tem. 44 Verè dico vobis, quoniam [e] supra
omnia quæ possidet, constituet illum.
45 Quòd

a *Sint lumbi vestri.*] Non diuturna expectatio regni cælestis erit; propè est in ianuis illud tempus, & Regis nuptiæ breui celebrabuntur: vos fide integra, ac pœnitentia parati estote, non negligentes, verùm lampadibus accensis, vt hi solent qui nuptias comitantur. Vos itaque ministerium munusque vestrum summa fide & sedulitate præstate.

b *Beati serui illi.*] Certus est aduentus Domini Sponsi, sed hora hominibus incerta. hoc ita Deus voluit, ad continendum in officio famulos, atque bonos & fideles ab improbis distinguendum. tunc ex seruis amicos reddet eos, quos fideles ipsa vigilantia ac diligentia probauerit. aliàs si ad vnam certam horam tantùm salus afferretur, nemo esset qui ad illā horam imparatus esse vellet, vtpote breue tempus ac sibi notum. vt verò periculorum ac damnorum contemptus & securitas non nisi summa cura atque vigilantia constat, sic illa præstantissima felicitas iis tantùm affertur, à quibus studio summo omnique cura expectatur.

c *Ad nos dicis.*] Ad nos, quos doctrina tua singulariter instruis, discipulosque tuos, aliorumque doctores esse vis, an ad omnes tū huius, tum futuri tēporis homines? & si ad nos, an ad eos qui nobis in ministerio succedent? Nam cùm dicas de seruis vigilantibus, huiusmodi similitudo nostrum ordinem præcipuè spectare videtur.

d *Quis putas.*] Ad omnes pertinet parabola: namque omnes serui sunt; sed alij aliorum ministri, hoc est, cōstituti ad distribuenda pensa atque munia aliis. omnes oportet officium facere, ac paratos esse: nullus ex negligentibus pœna immunis erit: nullus ex sedulis præmio suo fraudabitur; vniuscuiusque in ordine suo habebitur ratio. Ergo vos vestrique successores doctrinam puram & solidā suo quisque tempore illis ministrabit, super quos constitutus est dispensator.

e *Super omnia quæ possidet.*] dona ac munera sua spiritualia, quorum distribuendorum auctoritatem illi concedet certissimam.

45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo,
[a] Moram facit dominus meus venire: &
cœperit percutere seruos & ancillas, & e-
dere & bibere, & inebriari: 46 veniet do-
minus serui illius in die qua non sperat, &
hora qua nescit, & diuidet eum, partéque
eius cum infidelibus ponet. 47 [b] Ille auté
seruus qui cognouit voluntatem domini
sui, & non ~se præparauit, & non fecit se- ~ 6 Ms. Ambr. G.
cũdùm voluntaté eius, vapulabit multis.
48 [c] qui autem non cognouit, & fecit digna
plagis: vapulabit paucis. Omni autem [d] cui
multum datum est, multum quęretur ab
eo: [e] & cui commendauerunt multum,
plus petent ab eo. 49 Ignem veni mittere
in terram: & quid volo, nisi vt accẽdatur?
50 Baptismo autem habeo baptizari: & G
quomodo coarctor, vsque dũ perficiatur?
51 Putatis quia pacem veni dare in "terrã? Mat. 10. d. 14 "terra Ms. G.
Non, dico vobis: sed separationem.
52 Erunt enim ex hoc, quinque in domo
vna diuisi, tres in duos, & duo in tres:
53 diuidentur pater in filium, & filius in
patrem suum, mater in filiam, & filia in
matrem, socrus in nurum suam, & nurus
in socrum suam. 54 Dicebat autem & ad Mat. 16. a. 2
turbas, Cùm videritis nubem orientem
ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit:
& ita fit. 55 Et cùm austrum flantem, di-
citis, Quia æstus erit: & fit. 56 Hypocri-
tæ, faciẽ cæli & terræ nostis probare: [f] hoc
autem tempus quomodo non probatis?
57 Quid

a *Moram facit dominus venire.*] Iam videtur omisisse aduétum illum promissum, ad inhabitandum in hominibus: inibo aliam rationem gubernandæ familiæ, per vim & seueritatem, auctoritatéque mihi vsurpabo non ministri, sed domini inhumanioris.

b *Ille autem seruus.*] ex ordine communi familiæ qui edoctus fuerat, & nouerat quid Dominus proposuisset in salutem & amplificationem eorum qui fideliter seruirent.

c *Qui autem non cognouit.*] vel propter ministrorum negligentiam, vel propter temporum rudiraté & ignorantiam, quòd diuturna inscitia regnauerit in domo.

d *Cui multum datum est.*] priuato omni cui datum est multum cognitionis & operæ.

e *Et cui commendauerunt multum.*] ministro, dispensatori, atque constituto super familiam. Itaque omnium erit ac singulorum, officio suo inuigilare. meum autem est ignem mittere, cuius mittendi & accendendi studio amoreque teneor magno. & ad accendendum hunc ignem, baptizari me oportet baptismo sanguinis proprij; idque quamprimum vt fiat cupio. Reliquum est, vt semotis omnibus affectibus contrariis, se quisque paret ad suum munus præstandum: neque curet oppositum suadentes vel socios, vel domesticos, vel patré vel matrem, vel filium vel filiam.

f *Hoc autem tempus.*] aduentantis iam regni, quod tot miraculis ante prædictis, ac nunc editis tantis doctrinæ & sapientiæ argumentis vobis constare possit. Si non constat, quomodo de tempestatibus iudicatis, quæ non adeò certè signis respondét suis, atque tempus hoc suis; sin verò constat, quid est quòd non agnoscitis, atque excipitis tantum beneficium Dei? at quia id Pharisæis & Scribis non excipitur, vbi manifesta res est, quid expectatis corruptorum inuidia laborantium hominum iudicium?

57 Quid autem & à vobisipsis non iudica-
Mat.5.d.25. tis quod iustum est? 58 g Cùm autem va-
dis cum aduersario tuo ad principem, in
via da operam liberari ab illo: ne fortè
trahat te ad iudicē, & iudex tradat te ex-
actori, & exactor mittat te in carcerem.
59 Dico tibi, Non exies inde, donec etiam
nouissimum minutum reddas.

CAP. XIII.

A ADerāt autem quidam ipso in tempo-
re, nuntiantes illi a de Galilæis, quorū
sanguinem Pilatus miscuit cum sacrifi-
ciis eorum. 2 Et respondens dixit illis,
Putatis quòd hi Galilęi præ omnibus Ga-
lilæis peccatores fuerint, quia talia passi
sunt? 3 Non, dico vobis: sed nisi pœni-
tentiam habueritis, omnes similiter peri-
bitis. 4 b Sicut illi decem & octo supra
quos cecidit turris in Siloé, & occîdit eós:
putatis quia & ipsi debitores fuerint præ-
ter omnes homines habitantes in Ierusa-
lem? 5 Non, dico vobis: sed si pœniten-
"egeritis 4 Mss. tiam nō "habueritis', omnes similiter pe-
B ribitis. 6 Dicebat autem hanc similitu-
dinem, c Arborem fici habebat quidam
plantatam in vinea sua: & venit quærens
fructum in illa, & non inuenit. 7 Dixit
autem ad cultorem vineæ, d Ecce anni tres
sunt ex quo venio quærens fructum in fi-
culnea hac: & non inuenio. Succîde ergo
illam: vt quid etiam terram occupat?
8 At ille respondens dicit illi, Domine, di-

g mitte

g *Cùm autem vadis cum aduersario tuo.*] Lis est Deo aduersum vos instituta, nisi illi reddideritis quod à vobis iure exigitur, fidem videlicer & pœnitentiam.

CAP. XIII.

a Galilæi illi delati fuerant apud Pilatum sceleris admissi magni; quos ille, cùm sacrificij causa Ierosolymam venisse sciret, comprehensos in ipso sacrificio occidi iussit. id signum Dei iræ fuit, qui permisisset homines Israelitas gentilis iudicis iussu necari, idque in ipso sacrificio, reprobās videlicet sacrificia illorum. Ij sermones tum vulgi erant audito hoc nuntio. Iesus tem diuina permissione gestam confirmans, populum docet illo exēplo debere sibi prospicere, ac pœnitentiæ operam dare: non enim id accidisse ob singulare aliquod odium in illos præcipuè Galilęos; sed ob clementiam, qui cùm omnes iustè posset puniendos tradere Gentibus, tamen paucos quosdam occidi permiserit, in exemplum aliorum omniū, quibus simile iudicium paratum erat, nisi pœnitentiæ studio & cura id auerteretur. Nō enim fides satis est ad reconciliandum Deum iis qui offenderunt, nisi & pœnitentia adhibeatur, in qua continentur omnia opera pia Deoque probata. *Omnes*, inquit, *similiter peribitis*, reprobati cum sacrificiis vestris, & Romanorum potestati ad interitum traditi.

b *Sicut illi decem & octo.*] Non solùm Galilæos, sed Ierosolymitanos, Deo ob peccata inuisos esse Iesus declarabat: atque adeò Iudęos omnes. & docebat homines pœnitentiæ studium, semoto temerario iudicio de aliis, quos quòd affligi aut perdi viderint, damnatos putent, ac damnatione prę cæteris dignissimos. Est autem absoluta sententia Iesu filij Dei hominum magistri, omnes peccatores debere pœnitentiam agere, aliàs perituros grauiori interitu, quàm fuerit ille Galilęorum vel Ierosolymitanorum. Docet etiam nihil fortuna aut casu hominibus accidere, sed iusto Dei iudicio, & manifesta prouidētia cum erga eos aduersum quos, tum erga illos quibus exemplum editur.

c *Arborem fici.*] Pertinere exempla illa Ierosolymitanorum octodecim, & Galilæorum, ad totum populum Israeliticum; atque ex illo ad omnes peccatores hac similitudine ostendit.

d *Ecce anni tres.*] tertio anno prædicationis suæ hæc Iesus dixit, qua fructus ex Iudæis, fructus, inquam, pœnitentiæ dignus petebatur.

mitte illam & [a] hoc anno, vſque dum fo-
diam circa illam, & mittam ſtercora. 9 &.
ſi quidem fecerit fructum: ſin autem, in
futurum ſuccides eam. 10 Erat autem
docens in ſynagoga eorum ſabbathis.
11 Et ecce mulier quæ habebat ſpiritum C
infirmitatis annis decem & octo: & erat
inclinata, nec omnino poterat ſurſum re-
ſpicere. 12 Quam cùm videret Ieſus, vo-
cauit eam ad ſe, & ait illi, Mulier, dimiſſa [a] ms. a.
es ab infirmitate tua. 13 Et impoſuit illi
manus, & confeſtim erecta eſt, & [b] glori-
ficabat Deum. 14 Reſpondens autem ar-
chiſynagogus, indignans quia ſabbatho
curaſſet Ieſus, dicebat turbę, Sex dies ſunt
in quibus oportet operari. in his ergo ve-
nite, & curamini: & non in die ſabbathi.
15 Reſpondens autem ad illum Dominus, D
dixit, Hypocrita, vnuſquiſque veſtrûm [a] Hypocritæ: ms. Ambr.
ſabbatho [c] nõ ſoluit bouem ſuum aut aſi- c.
num à præſepio, & ducit adaquare?
16 Hanc autem filiam Abrahæ quam alli-
gauit ſatanas, ecce, decem & octo annis
non oportuit ſolui à vinculo iſto die ſab-
bathi? 17 Et cùm hæc diceret, erubeſce-
bant omnes aduerſarij eius: & omnis po-
pulus gaudebat in vniuerſis quæ glorioſè
fiebant ab eo. 18 Dicebat ergo, [d] Cui ſi- Mat.13.d.31 Marc.4.e.30
mile eſt regnum Dei, & cui ſimile [*] æ- [*] eſſe 1 ms. [a] exiſtimabo
ſtimabo illud? 19 Simile eſt grano ſinâ- 4 ms.
pis, quod acceptum homo miſit in hortũ
ſuum, & creuit: & factum eſt in arborem
magnam,

a *Hoc anno.*] Eodem anno quo Ieſus Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit, maxima cultura ficulneæ eſt adhibita, virtute Spiritus ſancti in eos qui crediderunt, immiſſa: quorum exemplo cæteri & credere, & pœnitentiam agere debuerunt; aliâs perituri: ſicut Petrus dicebat, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrûm baptiſmo pœnitentiæ. & paulò pòſt: Saluamini à generatione iſta praua. Maxima ſiquidem & præſtantiſſima arboris cultura, foſſio atque ſtercoratio eſt.

b *Glorificabat Deum.*] Publica confeſſione gratulabatur Deo, beneficiumque illud ſummum prædicabat, quod ſabbathiſmi ſanctificationis genus eſt probatiſſimum.

c *Non ſoluit bouem ſuum aut aſinum.*] Argumentum eſt ſumptum ex doctrina traditionum & ſynagogæ veteris, cui plurimum ab illis tribuebatur. Eſt autem communis & conſtans traditio, ea quæ pertinent ad periculum vitæ prohibendum & auertendum; ſiue, vt ipſi ſuo dicendi modo pronũciant, ea quæ pertinent ad animæ diſcrimen, ea etiam quæ ad vitam tuendam ſiue alendam pertinent, nõ violare ſabbathũ ſi curentur, Miſnaioth. tractatu de Sabbatho, cap. 22. & de Ioma cap. 8. Duo, inquit, fiunt opera in Sabbatho circa animas iumentorum, ſolutio ex vinculis, ad recreationem; & actio ad aquas. Poterat tamen id deferri ad poſterum diem: ſed quia eſt in animæ beneficium, eodẽ die permittitur fieri; idque rectè, approbante tota ſchola & conſuetudine. Igitur veſtro argumentãdi modo à leui ad graue, id eſt, ex contentione, ſiue à fortiori, huic animę mulieris filiæ Abrahæ beneficium hoc fieri oportuit, vt ſoluta à vinculo grauiſſimo, ſponte ſua vltroque laudaret Deum illinc iumenti recreatio, hinc ſalus huius, & Dei gloria ſequitur.

d *Cui ſimile eſt, & cui ſimile æſtimabo.*] Oratio eſt in doctrinalibus ſermonibus frequentiſſima in Miſnaioth & Complemento, ad diligentem ſimilitudinis inquiſitionem oſtendendã; & attentionem parandam, memoriamque confirmandam.

magnam, & volucres cæli requieuerũt in
ramis eius. [20] Et iterum dixit, Cui ſimile
Mat.13.d.33 *exiſtimabo 3 MS. "æſtimabo" regnũ Dei? [21] Simile eſt fer-
E mento, quod acceptum mulier abſcõdit
[a] in farinæ ſata tria: donec fermentaretur
totum. [22] Et ibat per ciuitates & caſtel-
la docens, & iter faciens in Ieruſalem.
[23] Ait autem illi quidã, Domine, [b] ſi pauci
ſunt qui ſaluantur? Ipſe autem dixit ad il-
Mat.7.b.13 los, [24] [c] Contendite intrare per anguſtam
portam: quia multi, dico vobis, quærent
Mat.25.a.10 intrare, & non poterunt. [25] [d] Cùm autem
intrauerit paterfamiliâs, & clauſerit oſtiũ,
& incipietis foris ſtare, & pulſare oſtium,
dicentes, Domine, aperi nobis: & reſpon-
dens dicet vobis, [e] Neſcio vos vnde ſitis:
[26] tunc incipietis dicere, [f] Manducauimus
coram te & bibimus, & in plateis noſtris
Mat.7.c.23 & 25.d.41 docuiſti. [27] Et dicet vobis, Neſcio vos,
Pſal.6.b.9 vnde ſitis: diſcedite à me omnes operarij
F iniquitatis. [28] Ibi erit fletus & ſtridor dẽ-
tium: cùm videritis Abraham & Iſaac &
Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei,
vos autem expelli foras. [29] [g] Et venient
ab Oriente & Occidente, & Aquilone &
Mat.19.d.30 Auſtro: & accumbent in regno Dei.
& 20.b.16 Mar.10.d.31 *erant 9. [30] Et ecce ſunt nouiſſimi qui "erũt" primi,
g 2 & ſunt

a *In farinæ ſata tria.*] Regnum cælorum paucis primùm communicabitur, eo quòd à cæteris negligatur & repudietur: ſed per illos paucos tãta illius regni virtus oſtendetur, vt ad plurimos tandem pertineat, eos videlicet qui illius doctrinæ capaces & participes ſeſe effecerint fide & pœnitentia.

b *Si pauci ſunt.*] Cùm audiſſet ille de grano ſinapis, ac de fermento abſconſo in farina, & de alijs ſimilitudinibus, quæ pietatis puritaté anguſtis terminis definire videbantur, rogat *ſi pauci ſunt qui ſaluantur*. nam ex illis intelligebat non eſſe volentis neque currentis, ſed Dei opus miſerentis, qui granum ſeminaret, qui fermentum abſconderet. argumentabatur igitur apud ſe, ergo non omnes ſeruabũtur: imò fortaſſis pauci. quãdoquidem non eſt noſtrum opus vt ſaluemur, ſed Dei beneficium eſt.

c *Contendite intrare.*] Reſpondet Ieſus paucos eſſe quidem, ſed hoc non ex abbreuiatione manus Dei, ſed ex hominum ipſorum culpa atque negligentia euenire; quòd vocati, quanquam veniant ad regnũ, nolunt vocationem ſuam proſequi, ea via quæ à Deo munita eſt ad ſalutem, videlicet pœnitentia; cuius porta anguſta eſt, vitiorum omnium, pompæ & operum ſatanæ fuga & abrenuntiatio ex corde: & via ipſa hominibus mundi amatoribus difficilis & arcta videtur, quæ perambulatur exercitatione virtutis pietatiſque omnis erga Deum & proximum: ſed ad hoc firmo propoſito & animi contentione opus eſt.

d *Cùm intrauerit paterfamiliâs.*] Intrauerit in regni ſui poſſeſſionem, ſibique adoptauerit eos quos viderit illa porta ingreſſos, claudet oſtium contumacibus & pertinacibus, & illis in vniuerſum qui non ingreſſi fuerint per anguſtam portam, ſed per aliam latam, quam vulgus mundi ſubit.

e *Neſcio vos vnde ſitis.*] Vos alia porta & via veniſtis, quàm quæ à me munita fuerat.

f *Manducauimus.*] Quomodo dicis te nos non cognoſcere, cùm docueris in plateis noſtris publicè, id quod teſtari poſſumus, tuam doctrinam, ſi opus fuerit, recitantes: deinde in eadem domo, in eodem loco, vbi tu eras, viximus, comedimus & bibimus: quæ maior familiaritas eſſe poteſt, quàm ſeſe appellare Chriſtianos, profiteri diſciplinam Chriſti, communicare in vita atque adeò in ſacramentis apud Eccleſiam Chriſti domumque Dei? & tamen reſpondebit, *Neſcio vos: diſcedite a me.* Quamobrem? quia noui vos operarios iniquitatis, & per arctam portam minimè ingreſſos: hos non agnoſco, etiam ſi *Dominus* ab illis vocer. atqui ſumus plurimi huius notæ, *Diſcedite*, inquit, *a me omnes.*

g *Et venient*] ex gentibus quæ Deum ignorabant multi, ex omni orbis parte vocati per Euangelium venient, & cooptabuntur in filios Dei, & poſſidebunt regnum; eritque eius rei ſignum videre accumbentes illos cum rege ipſo, & alijs regni filijs.

& ſunt primi qui "erunt' nouiſſimi. ᵃ erant ∞
31 In ipſa die acceſſerunt quidam Phari-
ſæorum, ʰ dicentes illi, Exi & vade hinc:
quia Herodes vult te occidere. 32 Et ait
illis, Ite, & dicite ⁱ vulpi illi, Ecce eiicio G
dæmonia, & ſanitates perficio hodie &
cras, & tertia die conſummor. 33 Verun-
tamen oportet me hodie & cras & ſequē-
ti "die' ambulare: quia non capit prophe- - 4 MS. C.
tam perire extra Ieruſalem. 34 Ieruſalem, Mat. 23. d. 37
Ieruſalem quæ occîdis Prophetas, & lapi-
das eos qui "mittuntur' ad te, quoties vo- ᵃ miſſi ſunt. MS. G. S.
lui cōgregare filios tuos quemadmodum
auis nidum ſuum ſub pennis, & noluiſti?
35 Ecce "relinquetur' vobis domus veſtra ᵃ relinquitur G. S.
"deſerta'. Dico autem vobis, quia non - 2 MS. cq.
videbitis me donec veniat cū dicetis, Be- Inf. 19. f. 38.
nedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XIIII.

ET factum eſt: cùm intraret "Ieſus' in - MS. ∞
domum cuiuſdam principis Phariſæo- A
rum ſabbatho manducare panem, & ᵃ ipſi
obſeruabant eum. 2 Et ecce homo qui-
dam hydropicus erat ante illum. 3 ᵇ Et
reſpondens Ieſus dixit ad Legiſperitos &
Phariſæos, dicēs, Si licet ſabbatho curare?
4 At illi tacuerunt. ipſe verò apprehēſum
ſanauit eum: ac dimiſit. 5 Et reſpondens
ad illos, dixit, Cuius veſtrûm aſinus aut
bos

h *Dicentes illi.*] Cùm diſputationibus, auctoritate & opinione apud populum obtenta, cum non poſſent auertere à ſtudio & contentione diſſeminandæ in populos doctrinæ, metu abſterrere conantur, & animi cōſtantiam tentant, quam populus etiā admirari ſolet; & ſi minorem expectatur, huius rei cauſa doctrinā contemnere. Illi autem illum nuntium illasque minas ab Herode referendi auctores erant. Agnouit autem Ieſus quo animo illi veniſſent: indicauit illis, ſe bene cognoſcere hoc mandatum ab illis fuiſſe curatum & perlatum; ideò iis ipſis referendum reſpōſum dedit.

i *Vulpi illi.*] qui non virtute, ſed fraude ac dolo & regnum obtinet, & rem gerit: neque poteſt quicquam fraus aduerſus eum cui detecta eſt. Dicite nihil me morari illius fraudes & artes quibus me deterrere conātur, vnà cum ſtudio veſtro, vt qui norim quid ille agat, & quid mihi agendum ſit: & poteſtatem habeam agendi quæ iuſſus ſum agere: aduerſus hanc poteſtatem ille nihil poteſt calliditate ſua. nihil enim mihi imponere falſi poteſt, nihil malè interpretari, vt potè qui in beneficiis faciendis, in ægrotis ſanandis, in hac regione occuper. id autem *hodie & cras* faciam: namque temporum opportunitates in mea manu ſunt; neque ab illo intercipi poſſunt. loca etiam in quibus agendum mihi, viuendum aut moriendum, certa ſunt mihi. non illi itaq; neque ſuę calliditati, neque conſilio ſuo, imò neque regioni ſuæ quicquam in me conceditur. Ero ergo hîc benefaciens, & publicæ vtilitati conſulens per hos paucos dies: pòſt cùm mihi conſtitutum eſt, tunc abſoluar hoc opere, & diſcedam, reditùque Ieroſolymam, ibique occidar, poſtquam miniſterium meum in hominum beneficium conſummauero. tunc veniam Ieroſolymam, ſcio vos meam mortem quærere: continget Ieroſolymis, quæ iam eſt facta Prophetatum macellum, ex domo Dei, quæ olim vobis fuit: cui grauiſſima ruina impendet, quam ego auertere ſtudui, ſed ipſa noluit. Vobis autem Ieroſolymitanis Phariſæis prædico, quòd non videbitis me, donec me vobis publicè regem acclamatione & appellatione diuino Spiritu excitata, obtulero.

CAP. XIIII.

a *Obſeruabant eum*] an in menſa, in benedictionibus atque aliis rebus, quæ ſabbatho ſtudiosè curabantur & obſeruabantur ab illis, ipſe deficeret, vel contra ſcrupuloſam interpretationem legis, vel conſuetudinem receptam, an ſeruile opus aliquod faceret. hoc ſtudio fuerat inuitatus ab illis.

b *Reſpondens.*] Proponens quæſtionem, vt fieri ſolebat inter Scribas & Phariſæos.

bos in puteum cadet: & non continuò ex-
trahet illum die ſabbathi? [6] [c] Et non po-
terant ad hæc reſpondere illi. [7] Dicebat
B autem & ad inuitatos parabolam, inten-
dens quomodo primos accubitus elige-
rent, [8] dicẽs ad illos, [d] Cùm inuitatus fue-
* ab aliquo e.s. ris * ad nuptias, non diſcumbas in primo
loco, ne fortè honoratior te ſit inuitatus
ab illo: [9] & veniens is qui te & illum vo-
cauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc
incipias cum rubore nouiſſimum locum
tenere. [10] ſed cùm vocatus fueris, vade,
recumbe in nouiſſimo loco: vt cùm ve-
Prou.25.a.7 nerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice,
C aſcende ſuperiùs. Tunc erit tibi gloria co-
Mat.23.b.12 ram ſimul diſcumbentibus: [11] quia om-
Infr.18.c.14 nis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe
humiliat, exaltabitur. [12] Dicebat autem
Tob.4.b.7 Prou.3.a.9 & ei qui ſe inuitauerat, Cùm facis pran-
dium aut cœnã, noli vocare amicos tuos,
neque fratres tuos, neque cognatos, neq;
vicinos diuites: ne fortè te & ipſi reinui-
tent, & fiat tibi retributio. [13] ſed cùm
facis conuiuium, voca pauperes, debiles,
claudos, & cæcos: [14] & beatus eris, quia
non habent retribuere tibi: retribuetur
enim tibi [e] in reſurrectione iuſtorum.
D [15] Hęc cùm audiſſet quidam de ſimul diſ-
* manducat a. cumbentibus, dixit illi, Beatus [f] qui * man-
ducabit panem in regno Dei. [16] At ipſe
Mat.22.a.2 Apoc.19.b.9 dixit ei, Homo quidam fecit cœnam ma-
gnam, & vocauit multos. [17] Et miſit

c *Et non poterant reſpondere illi.*] Quia ex ipſorum traditionibus & conſuetudine licet, imò oportet iumento periclitanti ſuccurrere die ſabbathi, ſed conſequentiam ignorabant ſtultè ſatis; cuius ſtultitię arguuntur à Ieſu.

d *Cùm inuitatus fueris.*] Ambitionis morbo, quo maximè laborabant, curare eos volebat Ieſus, & ad modeſtiam & contemptum ſui traducere, quæ prima ſapientiæ ianua eſt. ita fieret, vt facilè meliora docentẽ audirent & ſuſciperent. Namque ambitio tollit diſciplinæ modeſtiam & docilitatem omnem.

e *In reſurrectione iuſtorum.*] Oratione Scribis & Phariſæis vſitatiſſima vtitur Ieſus: namque in doctrinali ſermone *reſurrectio iuſtorum*, dicitur ſtatus & conditio iuſtorum poſt reſurrectionem: iniuſti non tam ſpiritè dicuntur reſurgere: quanquam enim reſurrecturi ſunt, tamen reſurgent ad mortem, hoc eſt, ad ignem æternum, quod eſt mors ſecunda. Erat autem Scribarum & Phariſæorum doctrina in hoc argumento recta & vera, Saducæis contraria: nam & reſurrectionem & præmium bonorum operũ Scribæ & Phariſæi credebant, quod Ieſus probat: Saducæi vtrumque negabant.

f *Qui manducabit panem in regno Dei.*] Quòd audiret dicentem Ieſum beatum futurum qui pauperes & debiles, &c. inuitaret, reſpondit, Atqui ſi ita eſt, nullum melius conuiuiũ eſt, quàm pauperum & claudorũ, quod reponitur in menſa regni Dei.

seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis
vt venirent, quia iam parata sunt omnia.
18 Et cœperũt simul omnes excusare. Pri-
mus dixit ei, [a] Villam emi, & necesse ha-
beo exire & videre illam, rogo te habe me
excusatum. 19 Et alter dixit, [b] Iuga boum
emi quinque, & eo probare illa, rogo te
habe me excusatum. 20 Et alius dixit,
[c] Vxorem duxi, & ideò nõ possum venire.
21 Et reuersus seruus, nũtiauit hæc domi-
no suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit E
seruo suo, [d] Exi citò in plateas & vicos ci-
uitatis: & pauperes ac debiles, & cæcos &
claudos introduc huc. 22 Et ait seruus,
Domine, factum est vt imperasti: & adhuc
locus est. 23 Et ait dominus seruo, Exi in
vias & sepes, & [e] compelle intrare, vt im-
pleatur domus mea. 24 [f] Dico autem vo-
bis, quòd nemo virorum illorum qui vo-
cati sunt, gustabit cœnam meam.
25 Ibant autem turbæ multæ cum eo: &
conuersus dixit ad illos, 26 Si quis venit Mat.10.d.17
ad me, [g] & non odit patrem suum & ma-
trem, & vxorem & filios, & fratres & so-
rores, adhuc autem & animam suam: non
potest meus esse discipulus. 27 Et qui nõ Mat.10.d.38 & 16.d.24
baiulat crucem suam, & venit post me: nõ Marc.8.d.34
potest meus esse discipulus. 28 Quis e- F
nim ex vobis [h] volens turrim ædificare,

non

a *Villam emi.*] diuitiarum & opum studium.

b *Iuga boum quinque.*] negotiatio & rei augendæ studium. *Habe me excusatum*, non depellas me à gratia tua.

c *Vxorem duxi.*] cognationis & amicitiarum impedimenta, quibus homines persæpè à pietatis simplici & puro cultu auertuntur. huc pertinent honores, ambitiones, & mundi gloria. hæc ita auertunt à conuiuio animos, vt absolutè dicat, *Non possum venire.*

d *Exi citò in plateas.*] Cùm præcipui inter inuitatos, hoc est, Scribæ & Pharisæi & seniores, quorum erat cognoscere Dei beneficium & accipere, caducarum rerum causa recusauerint conuiuium atque despexerint, vocati sunt piscatores, meretrices, & alij mundo contemptibiles ex Israelitis, & in conuiuium regni cælestis admissi.

e *Compelle intrare.*] Vocatione euangelica refertum est conuiuium gentium nationibus variis aduenientibus. Illud autem *compelle*, non vim ad trahendum inuitos, sed multitudinem vocatorum & venientium significat; qui tot futuri erant, vt ad intrandum cogendi essent, magna copia ac frequentia, id quod statim exponitur, *vt impleatur domus mea.* Namque infideles non compelluntur, sed inuitantur & vocantur ad Ecclesiam: secus est de iis qui cõuiuium anteà cognouerant, probarant, promiserant se eò venturos, & posteà cùm tempus adesset, noluerunt: in eos paterfamiliâs irascitur. Si qua compulsio est aliorũ, ea est Baptismus pœnitentię, hoc est, detestatio prioris erroris.

f *Dico autem vobis, quòd nemo, &c.*] Horrenda sentẽtia reprobationis: verùm iustissima in Iudæos, qui noluerunt obedire Euangelio gloriæ Christi; & in eos qui illorum exemplum fuerint secuti.

g *Et non odit.*] Examen discipulorũ à Christo probandorum. quod per parabolam dictum fuerat de Scribis, Pharisæis, &c. apertè declaratur pertinere ad omnes Christi discipulos.

h *Volens ædificare turrim.*] Ex recepta & nota consuetudine rerum gerendarum ea docet Iesus, quæ in negotiatione salutis inire ac teneri magis oporteret. Nemo, inquit, magnas res suscipit, nisi constituto rerum fine prouideat & paret ea sine quibus res confici nequit. Hęc res omnium maxima est, vt quis salutem æternam assequatur, & regnum cæleste contra tot diaboli ac mundi impedimenta & pugnas. huius expeditionis apparatus est, credere Euangelio, & renuntiare ex corde omnibus quæ possidet, ita vt sit tanquã nihil possidens: neque illis magis afficiatur, quàm si omnino careret: nihilque omnino illis detineatur, cùm relinquere ea expedierit doctrinæ meæ causa.

* nõnne MS q. R. "non" prius sedes, computat sumptus qui
necessarij sunt, si habeat ad perficiendum:
29 ne posteà quàm posuerit fundamentũ,
& non potuerit perficere, omnes qui vi-
dent, incipiant illudere ei, 30 dicentes,
Quia hic homo cœpit ædificare, & non
potuit consummare? 31 Aut quis rex itu-
G rus committere bellum aduersus alium
regem, non sedens prius cogitat, si possit
cum decem millibus occurrere ei, qui cũ
viginti millibus venit ad se? 32 alioquin
adhuc illo longè agente, legationem mit-
tens, rogat ea quæ pacis sunt. 33 Sic ergo
omnis ex vobis qui non renuntiat omni-
bus quæ possidet, non potest meus esse
Mat.5.b.13 Marc.9.g.50 discipulus. 34 Bonum est sal. Si autẽ sal*
* quoquo MS. s. euanuerit: in quo condietur? 35 Neque
in terram, neque in sterquiliniũ vtile est,
sed foras mittetur. Qui habet aures au-
diendi audiat.

CAP. XV.

A ERant autem appropinquãtes ei publi-
cani & peccatores vt audirent illum.
2 Et murmurabant Pharisæi & Scribę, di-
centes, Quia hic peccatores recipit, &
Mat.18.b.12 manducat cum illis. 3 Et ait ad illos pa-
rabolam istam, dicens, Quis ex vobis ho-
mo qui habet centũ oues: 4 & si perdide-
rit vnam ex illis, nónne dimittit nonagin-
ta nouem in deserto, & vadit ad illam quę
perierat donec inueniat eam? 5 Et cùm
inuenerit eam, imponit in humeros suos
gaudens:

i *Bonum est sal.*] Fuit in ore Iesu hęc sententia frequens, ad varia argumẽta eiusdem rationis. Hoc in loco illã argumentationẽ facit per parabolã. Bonum est, inquit, cognoscere me ac doctrinam meã: & is qui cognoscit, & cognoscendo facit ea quæ oportet, bonus est & vtilis. is verò qui tãtùm nomine & verbis, orationeque meã profitetur disciplinã, discipulus quidem in speciem videtur, virtute autem non est meus discipulus, neque magis sibi vtilis, neque mihi ad vllã rem gratus, quàm sal, qui conseruata specie & facie salis, euanescit: id enim inutile prorsus est, omninoque abijci oportet. Et quoniam hoc durum, vtĩ videtur, & graue hominibus sui ipsorum amantibus; atque etiam iis qui sapientes sibi videntur, tamen verissimum certissimumque est. Quamobrem, *qui habet aures audiendi audiat.*

CAP. XV.

a *Erant autem.*] Admirabilis Dei misericordia lætissimum peccatoribus Euangelium, atque summo studio audiendum, omnique diligentia excipiendum.

b *Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.*] Iudaici populi ratio trifariam diuisa erat, quod ad religionis attinet obseruationem. Erant primo in gradu opinionis & æstimationis Pharisæi: secundo loco Sapientũ discipuli, hoc est, ij qui non adeò austeram vitam atque Pharisæi profitebãtur; tamen in mandatorum & traditionum obseruatione nihil faciendũ in vita ducebant, nisi quod ex Scribarum & Sapientum sententia aut interpretatione profectũ esset. tertio loco habebantur ij qui Populus terrę dicuntur, in quibus non manifestarij peccatores, sed communis vitæ homines continebantur: nam publicani & peccatores noti, nullum gradũ tenebant in opinione istorũ: sed indigni omnino habebãtur consortio aut colloquio duarũ illarũ primarũ classiũ. Iesus autẽ à Pharisęis & Scribis reprehẽdebatur & insimulabatur apud populum, quòd non solùm sapientum perfectionem, sed neq; Discipuli sapiẽtum mediocritatem seruaret: quippe in traditionibus vnum ex sex opprobriis, quæ Sapientũ discipuli vitare iubebantur, erat conuiuium & comessatio cum populo terræ; nedum cum publicanis & peccatoribus. Traditio extat in lib. de Benedictionib. cap. 6.

c *Si perdiderit vnam ex illis.*] Vos negligitis, spernitis, despicitis peccatores & publicanos, ex illa regula vestra, Turpe est Discipulo sapientum vesci

gaudens: 6 & veniens domum conuocat B
amicos & vicinos, dicens illis, Congratu-
lamini mihi, quia inueni ouem meam quę
perierat? 7 Dico vobis, quòd ita gaudium
erit in cælo ſuper vno peccatore pœniten-
tiam agēte, quàm ſuper nonagintanouem
iuſtis qui non indigent pœnitentia.
8 Aut quæ mulier habens drachmas de-
cem: ſi perdiderit drachmam vnam, nōne
accendit lucernam, & "euertit" domum, &
quærit diligenter, donec inueniat"? 9 Et
cùm inuenerit, conuocat amicas & vici-
nas, dicens: Congratulamini mihi, quia
inueni drachmam quam perdideram?
10 Ita, dico vobis, gaudium erit coram an- C
gelis Dei ſuper vno peccatore pœnitentiā
agente. 11 Ait autem, Homo quidā ha-
buit duos filios: 12 & dixit adoleſcentior
ex illis patri, Pater, da mihi portionē ſub-
ſtantiæ quæ me contingit. Et diuiſit illis
ſubſtantiam. 13 Et non poſt multos dies,
congregatis omnibus, adoleſcētior filius
peregrè profectus eſt in regionem longin-
quam: & ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam
viuendo luxurioſè. 14 Et poſtquàm om- D
nia " conſummaſſet", facta eſt fames vali-
da in regione illa, & ipſe cœpit egere.
15 Et abiit, & adhęſit vni ciuium regionis
illius. Et miſit illum in villam ſuam vt
paſceret porcos. 16 Et cupiebat implere
ventrem ſuum de ſiliquis quas porci man-
ducabant: & nemo illi dabat. 17 In ſe
autem

"euerrit 1 MS. R. G. S.
" cam. MS. S.

" cōſumpſiſſet 1 MS. G. S.
" diſſipaſſet 1 MS.

cum populo terræ ergo, graue & leue, vt vos arguere ſoletis, turpius eſt cum publicanis & peccatoribus comeſſari, ne videlicet is fiat illis ſimilis. Atqui vos cupitis pietatem propagari vt cupere debetis: oportet ergo operam dare vt quamplurimi ſalui fiant. atque in iis qui ſe ſponte diſciplinæ pietatis dedunt ducendos & agendos, nullus eſt ferè labor, ſed hi pauci ſunt. Non igitur committēdum eſt vt illi alij multi vel populus terræ, vel peccatores manifeſtarij, eorum qui ſeſe meliores exiſtimant, vel negligentia pereant, vel ſuperbia ac deſpectione à pietate omnino abalienentur: maximè cùm ipſi doceri cupiant, & doctrinam non contemnant aut repudient, ſed vltrò euā doctorem ſequantur, & doceri ſe gaudeant. Quærendi huiuſmodi homines erant ad ipſorum ſalutē magno ſtudio ac labore, etiam ſi pauci, atque adeò ſi vnus tantùm eſſet: nedum tam multi cùm ſint, & facilè reuocari ab errore poſſint, atque ipſi vltrò paſtorem petere & quærere cernantur, ſint repudiandi: id quod in minori exemplo veſtræ ſententiæ iudiciis confirmabo: Nam *quis ex vobis*, &c. &, *Homo quidam*, &c. Tertia ſimilitudo amplificationem cōtinet, & complexionem totius diſputationis.

* in domo MS.S.

autem reuersus dixit, Quanti mercenarij*
patris mei abundant panibus: ego autem
hîc fame pereo! [18] Surgam, & ibo ad pa-
trem meum, & dicam ei, Pater, peccaui

* & MS.C.S.

in cælum & coram te: [19] * iam non sum
dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnũ
de mercenariis tuis. [20] Et surgens vênit
ad patrem suum. [a] Cùm autem adhuc lõ-
gè esset, vidit illum pater ipsius, & mise-
ricordiá motus est, & accurrens cecidit
super collum eius, & osculatus est eum.
[21] Dixitque ei filius, Pater, peccaui in cæ-
lum & coram te: iam non sum dignus vo-
cari filius tuus. [22] Dixit autem pater ad
seruos suos, Citò proferte stolam primã,
& induite illum, & date annulum in ma-
num eius, & calceamenta in pedes eius:
F [23] & adducite vitulum saginatum, & oc-
cidite, & manducemus, & epulemur:
[24] quia hic filius meus mortuus erat, &
reuixit; perierat, & inuentus est. Et cœpe-
runt epulari. [25] Erat autem filius eius se-
nior in agro. & cùm veniret & appropin-
quaret domui, audiuit symphoniam &
chorum: [26] & vocauit vnum de seruis,
& interrogauit quid hæc essent. [27] Isque
dixit illi, Frater tuus venit, & occîdit pa-
ter tuus vitulum saginatum, quia saluum
illum recepit. [28] Indignatus est autem,
& nolebat introire. Pater ergo illi' egres-
sus cœpit rogare illum. [29] At ille respõ-
dens, dixit patri suo, Ecce tot annis seruio

a *Cùm autem adhuc longè esset.*] Non solùm non est repudiatus & neglectus, sed viuo etiam obuiam facto patre susceptus & deductus. Hoc misericordiæ humanæ in bono patre erga pœnitentem filium exemplum, cur negare debetis Deo, quem omnium hominum parentem, eundémque misericordissimum esse fatemur? Cur ergo vos inuidetis vel diuinæ misericordiæ, vel fratrum vestrorũ saluti? quos non solùm auersari, sed summo gaudio & publica lætitia excipi oportuerat? nam pater optimus filium bonum stultæ inuidentiæ meritò arguit.

tibi, & nunquam mandatum tuum præ- G
teriui, & nunquam dedisti mihi hœdum
vt cum amicis meis epularer: 30 sed post-
quam filius tuus hic, qui deuorauit sub-
stantiam "suam' cum meretricibus vênit, ᵃ suam c.s.
occidisti illi vitulũ saginatum. 31 At ipse
dixit illi, Fili, tu semper mecũ es, ᵇ & om-
nia mea tua sunt. 32 epulari autem & gau-
dere oportebat, quia frater tuus hic mor-
tuus erat, & reuixit; perierat, & inuentus
est.

b *Et omnia mea tua sunt.*] Nihil tibi defit ex bonis meis, quod vtile aut iucundum esse possit, studio piè atque officiosè erga me agenti.

CAP. XVI.

DIcebat autẽ & ad discipulos suos, Ho- A
mo quidã erat diues qui habebat villi-
cum: & hic diffamatus est apud illũ, qua-
si dissipasset bona ipsius. 2 Et vocauit il-
lum, & ait illi, Quid hoc audio de te? red-
de rationem villicationis tuæ: iam enim
non poteris villicare. 3 Ait autem villicus
intra se, Quid faciam quia dominus meus
aufert à me villicationem? fodere non va-
leo, mendicare erubesco. 4 Scio quid fa-
ciam, vt cùm amotus fuero à villicatione,
recipiant me in domos suas. 5 Conuoca-
tis itaque singulis debitoribꝰ domini sui,
dicebat primo, Quantum debes domino B
meo? 6 At ille dicit, Centum "cados' olei. ᵃ batos o. Hier. q 6. ad Algasiam.
Dixitque illi, Accipe cautionem tuam: &
sede, citò scribe quinquaginta. 7 Deinde
alij dixit, Tu verò quantum debes? Qui
ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe
literas tuas, & scribe octoginta. 8 ᵃ Et lau-
dauit dominus villicum iniquitatis, quia
prudenter

a *Et laudauit dominus.*] Miratus est prudentiam iniqui villici sui, quòd aliqua rerum sibi commissarum parte non ita malè abusus esset, vt non aliquando frueretur. nam anteà neque in suos, neque in domini vsus res exposuerat sibi creditas.

prudenter fecisset: [b] quia filij huius seculi,
prudentiores filiis lucis in generatione sua
sunt. 9 Et ego vobis dico, facite vobis a-
C micos [c] de mammóna iniquitatis: vt cùm
defeceritis, [d] recipiant vos in æterna taber-
nacula. 10 Qui fidelis est in minimo, &
in maiori fidelis est: & qui in modico ini-
quus est, & in maiori iniquus est. 11 Si
ergo in iniquo mammóna fideles nō fui-
* credet Mi. A.G.5. stis: [e] quod verum est, quis * credat vobis?
12 Et si in alieno fideles non fuistis: quod
Mat.6.c.24 vestrum est, quis dabit vobis? 13 [f] Nemo
seruus potest duobus dominis seruire, aut
enim vnum odiet, & alterum diliget: aut
vni adhærebit, & alterum cōtemnet. non
potestis Deo seruire & mammónæ.
* & o. 14 Audiebant autem omnia hæc * Phari-
sæi [g] qui erant auari: & deridebant illum.
D 15 Et ait illis, Vos estis [h] qui iustificatis vos
coram hominibus, Deus autē nouit cor-
da vestra, quia quod hominibus altū est,
Mat.11.b.12 abominatio est ante Deum. 16 [i] Lex &
Prophetæ vsque ad Iohannem. ex eo re-
gnum Dei euāgelizatur, & omnis in illud

b *Quia filij huius seculi.*] In rebus huius vitæ commoditaté & vsum spectantibus callidiores & prudentiores multo sunt perditi etiam homines, qui religionis cancellos & metas prętergrediuntur, quam ij qui à vero & æquo cognoscendo & obseruando discedere nolunt.

c *De mammóna iniquitatis.*] de diuitiis quæ cumulari innocéter vix possunt: & si iustè partæ fuerint, non possunt tamen sine scelere retineri. Neque solùm pecuniarum diuitias, sed omne donum, omnis copia, omnis à Deo tributa facultas hoc loco significatur, quibus cùm aliquando simus abusi, rectè tandem & in aliorum vtilitaté nostramque salutem vti oportet & expedit: nam hæc pietatis exercitatio erga alios, plurimum habet mométi apud Deum ad condonationem prę teritorum delictorum.

d *Recipiant vos in æterna tabernacula.*] Multum valere bene merita erga pauperes, multumque eorum qui beneficium acceperint, preces & commendationes posse apud Deum, apertissimè hoc loco docemur.

e *Quod verum est quis credat vobis?*] Vos esse diffamatos apud Deū, quòd bona ipsius dissipaueritis, ex hoc arguitur, quòd abusi fueritis diuitiis, facultatibus & aliis donis ab ipso acceptis. Sed quis credet illud maximum & verissimum donum quod nemo scit, nisi qui accipit, iis quorum fides & diligentia atque industria in minimarum & fluxarum rerū vsu factis periculis est desiderata?

f *Nemo seruus.*] Nemo se potest ita addicere duobus dominis pugnantia inter se iubentibus, vt vtrique satisfaciat & placeat. Nam profectò odij est aperti nolle placere alicui. sed mammona petit rem, quocūque modo remi Deus petit, Frange esurienti panem tuum, &, diuitiæ si affluant, noli cor apponere. Qui vtrumuis amarit, alterū oderit, hoc est, alterius doctrinam & iussa: si quammaximè quis Deum odisse non possit, vtpote summè bonum, & qui nulla ex parte odio haberi possit, tamen illius disciplinam & imperium qui respuit, alterius rei amore & studio, odisse dicendus est verè: & non solùm oderit, sed tandem abalienatus contemnet posthabitū imperio illius cui adhærebit. Hæc dura videntur multis, sed verissima sunt, si amorem ex studio cognoscere oporteat, vti cognosci oportere Iésus aliàs docuit.

g *Qui erant auari.*] manifestæ auaritiæ notati, quòd sibi tantum sibique simillimis quàm commodissimè esse cuperent, cæterorū commodis, aut etiam inopiis minimè omnium consulerent.

h *Qui iustificatis vos.*] Qui affirmatis vestrum vitæ institutum esse omnium optimum, vnusquisque se ob eam rem populo vti iustum venditat. atqui Deus alia ratione singulorum hominum sanctitatem & iustitiam metitur, quàm hominum filiorum Adam sententia metiri soleat. Quædam enim hominibus, nihil præstantius quàm pro humano ingenio sapientibus, videntur laudāda & in sublime tollenda, quæ Deus abominatur.

i *Lex & Prophetæ*] Summa ratio inueniendæ veræ definitionis vtriusque iustitiæ & legis & Christi. In Lege & Prophetis vsque ad Iohannem apertissima fuit disciplina eius iustitiæ, qua iustus quis dici posset, eo iustitiæ genere quod ex libero arbitrio & gratia Dei contingere hominibus potest. Iohannes hanc iustitiam cùm desiderasset, pœnitentiam indicebat, *Ex illo tempore regnum Dei euangelizatur*: & cùm non adeatur à filiis regni, omnis hominum conditio inuadere conatur illud, tandemque obtinebit fide & pœnitentia.

vim facit. 17 [a] Facilius est autem cælum Mat. 5. c. 18
& terram præterire, quàm de lege vnum
apicem cadere. 18 Omnis qui dimittit Mat. 5. c. 32 Mar. 10. b. 11
vxorem suam, & alterã ducit, mœchatur: 1 Cor. 7. b. 10
& qui dimissam à viro ducit, mœchatur.
19 [b] Homo quidam erat diues, "&" indue- qui non
batur purpura & bysso: & epulabatur E
quotidie splendidè. 20 Et erat quidam
mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad
ianuam eius, vlceribus plenus: 21 cupiens
saturari de micis, quæ cadebant de mensa
diuitis, * sed & canes veniebant, & linge- * & nemo illi dabat usq.
bant vlcera eius. 22 [c] Factum est autem vt
moreretur mendicus, & portaretur ab an-
gelis in sinum Abrahæ. Mortuus est au-
tem & diues: & sepultus " est in inferno. " est. Et in inferno eleuans. Aug. serm. 15. de diuersis. & aliis. Gallo.
23 Eleuans autem oculos suos cùm esset in
tormentis, vidit Abraham àlonge, & La-
zarum in sinu eius: 24 & ipse clamãs di- F
xit, Pater Abraham, miserere mei, & mit-
te Lazarum vt intingat extremum digiti
sui in aquam, vt refrigeret linguã meam,
quia crucior in hac flamma. 25 Et dixit
illi Abraham, Fili, recordare quia recepi-
sti bona in vita tua, & [d] Lazarus similiter
mala: nunc autem hic consolatur, tu verò
cruciaris. 26 & in his omnibus, inter nos
& vos "chaos" magnum firmatum est: vt " chasma est Græcè, quod hiatum significat: cuius significationis est et Syriaca vox.
hi qui volunt hinc transire ad vos, non
possint, neque inde huc transmeare.
27 Et ait, Rogo ergo te, pater, vt mittas eũ G
in domũ patris mei, [e] habeo enim quinque
fratres:

a *Facilius est autem.*] Non dixi legem fuisse vsque ad Iohannem in eam sententiam, vt post Iohannem abrogatam aut otiosam legem esse putetis, imò vt posteà in regni cælorum tempore multo diligentius obseruãdam esse sciatis. namque constantior est legis sanctitas, quàm cæli ac terræ duratio. Erit autem adeò exactè cognoscenda & obseruanda lex ab iis qui regni Dei compotes fuerint, vt intelligatur neque minimum apicẽ esse prætermittendum aut latè producendũ, quin omnia obseruentur: id quod dimissionis vxoris ratio apertissimè tunc docebit, vtpote quæ maiori religione & intelligi & caueri debeat, quàm hoc tempore à vobis vel intelligitur vel cauetur.

b *Homo quidam.*] Duæ partes sunt Iustitiæ eius, quam lex diuina exigit ab hominibus qui iustitiam Dei expetunt; altera in fuga malorum, altera in bonorum studio versatur: illa exactè ac diligenter obseruari, hæc studiosè præstari debet. nam si quis alteram obseruet, alteram verò negligat, videlicet beneficentiam, non poterit seruari, vt *Homo quidam* qui *erat diues*, &c.

c *Factum est.*] Contigit mendico prior mors, cuius labores morte finiti fuêre: at verò diues posterior mortuus est, eiusque honor vsque ad funeris pompã est productus: de cetero autẽ miserrima conditione exceptus. namque in inferno *eleuans oculos suos, vidit Abraham àlonge, & Lazarum in sinu eius*, quem ille neque micis de mẽsa cadentibus leuare curauerat, & tamen nouerat.

d *Lazarus similiter.*] Eodem tempore quo tibi bene & suauiter erat in vita, cum Lazaro miserè & laboriosè agebatur *nunc autem, &c.* hic nondũ fruitur æternis illis bonis, verùm cõsolationem accipit ex fide atque spe illorum, & ex conditione qua nunc vtitur longissimè à vestra ista distãte.

e. *Habeo enim quinque fratres*] diuites etiam, qui omnes periclitantur eadẽ causa qua ego in hanc miseriarum extremam sortem deueni.

fratres: 28 vt testetur illis, ne & ipsi veniāt
in hunc locum tormentorum. 29 Et ait
illi Abraham, f Habēt Moysen & Prophe-
tas: audiant illos. 30 At ille dixit, Non,
pater Abraham: sed si quis ex mortuis ie-
rit ad eos, pœnitentiam agent. 31 Ait au-
tem illi, g Si Moysen & Prophetas non au-
diunt, neque si quis ex mortuis resurrexe-
rit, credent.

CAP. XVII.

A ET ait ad discipulos suos, a Impossibile
est vt non veniant scandala: væ autem
Mat. 18. a. 7 Mar. 9. f. 42 illi per quem veniunt. 2 b Vtilius est illi si
lapis molaris imponatur circa collū eius,
& proiiciatur in mare, quàm vt scandali-
zet vnum de pusillis istis. 3 c Attendite
Mat. 18. c. 21 Leu. 19. d. 17 Eccl. 19. b. 13 – 19 MS. 8. vobis, Si peccauerit in te fratertuus, in-
crepa illum: & si pœnitentiam egerit, di-
mitte illi. 4 Et si septies in die peccauerit
in te, & septies in die conuersus fuerit ad
te, dicens, Pœnitet me, dimitte illi.
5 Et dixerunt Apostoli Domino, d Adauge
Mat. 17. c. 20 nobis fidem. 6 Dixit autem Dominus,
Si haberetis fidem e sicut granum sinâpis,
B diceretis huic arbóri moro, Eradicare &
transplantare in mare: & obediret vobis.
7 Quis autem vestrûm habēs seruū aran-
* bouts, tem aut pascentem*, qui regresso de agro
* oues, Ambr. c. 5. dicat illi, Statim, transi, recumbe: 8 &
* dicat 7 MS. 2. non *dicit ei, Para quod cœnem, & præ-
cinge te & ministra mihi donec manducē
& bibam, & post hæc tu manducabis &
h 3 bibes?

f *Habent Moysen & Prophetas.*] Plenissimè doceri possunt Legis ac Prophetarum lectione, quid expediat, quid deceat, quid nō; quæ sit natura boni & mali, quę summa, quis vtriusque finis.

g *Si Moysen & Prophetas non audiunt.*] Manifesta est & grauissima illorum librorum auctoritas, certissima doctrina sæpissimè confirmata, aperta in illis conspicitur Dei voluntas. pręmia proposita sunt maxima obsetuātibus, supplicia horrenda negligentibus. his rebus quicūque non docētur & mouentur, neque priuatis miraculis, neque priuata magistri alicuius, quanquam etiam è mortuis extantis, auctoritate commonebuntur, vt credant, & credentes obediant.

CAP: XVII.

a *Impossibile est vt non veniant scādala.*] Offensiones & impedimenta persæpe accident hominibus in veræ disciplinæ atque iustitiæ via, propter maximam calliditatem serpentis antiqui, & procliuitatem humani cordis ad malum.

b *Vtilius est illi.*] Phrasis doctrinalis, qua significatur aliquid quod vehementer caueri vitatúque oporteat. Optare, inquit, potius debuit eiusmodi homo mortem grauem, ignominiosam & sine sepulchro, quàm sese auctorem aut impulsorē vel promotorē alicuius offensionis præbere.

c *Attendite vobis.*] Cauete omnino quenquam hominem obiecto scandalo præcipitem dare, quanquam ab eo vel læsi vel offensi, grauique iniuria irritati, tamen etiam sæpius acceptam iniuriam condonare fratri pręstat, quàm vel vindicta vel delatione maleuola, vel ira, & odio, vel temerario iudicio, vel alio quouis scandalo obiecto, viam ad salutē præcludere.

d *Adauge nobis fidem.*] Da nobis abūdè illam singularem fidem, quę hanc quam habemus ita amplificare possit, vt propter illam neque scandalum ponere cuiquam, neque ab alio positū metuere possimus.

e *Sicut granum sinapis.*] quod in quantitate notabili minimum est; illam adeò præstantem adeóque efficacem experiemini, vt vel montes iussu trāsferre possitis. Est autem adeò necessaria vobis, vt sine huius fidei virtute & facultate, nunquam possitis vel filij ritè appellari, vel aliquid maximum & præstantissimum efficere, euiusmodi ij qui verè filij Dei sunt faciūt.

bibes? 9 Nunquid gratiam habet seruo C
illi, quia fecit quę ei imperauerat? 10 Non
puto. Sic & vos [a] cùm feceritis omnia quę
præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles
sumus: quod debuimus facere, fecimus.
11 Et factum est, dum iret in Ierusalem,
transibat per mediam Samariam & Gali-
læam. 12 Et cùm ingrederetur quoddam
castellũ, occurrerunt ei decem viri lepro-
si, qui steterunt álonge: 13 Et leuauerũt
vocem, dicentes, Iesu præceptor, miserere D
nostri. 14 Quos vt vidit, dixit, Ite, osten- Leu.14.a.2
dite vos sacerdotibus. Et factum est dum
irent, mundati sunt. 15 Vnus autem ex
illis, vt vidit quia mundatus est: regressus
est, cum magna voce magnificãs Deum:
16 & cécidit in faciem ante pedes eius, gra-
tias agens: & hic erat Samaritanus.
17 Respondens autem Iesus, dixit, Nónne
decem mundati sunt? & nouem vbi sunt?
18 Non est inuentus qui rediret, & daret
gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19 Et
ait illi, Surge, vade: quia fides tua te saluũ
fecit. 20 Interrogatus autem à Pharisæis,
[b] Quando venit regnum Dei? respondit
eis, & dixit, [c] Non venit regnum Dei cum
obseruatione: 21 neque dicent, Ecce hîc,
aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei in-
tra vos est. 22 Et ait ad discipulos suos, E
[d] Venient dies quando desideretis videre
vnum diem filij hominis: & nõ videbitis.
23 Et dicent vobis, Ecce hîc & ecce illic. Mat.24.b.23 Mar.13.c.21
Nolite

a *Cùm feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis.*] Nõ satis est legis præcepta obseruare, & opere actioneque exequi, vt dicamini filij Dei: omnis enim homo vel eo ipso quod homo est, & rationis compos, debet honestè viuere secundùm normam ipsa natura hominis dignam: aliàs brutorum ac bellnarum deteriore nomine vocandus, non homo. Cùm autem fecerit quæ hominem facere oportet, non ob id Dei filius est dicendus, sed homo, siue bonus homo ac rectus, & ex cõsequẽti famulus siue seruus Dei. ideò autem inutilis, quòd non adeò rectè adeoque purè & sanctè atq; par fuerat, ea fecerit quę facere debuerit vbi verò hic idem fide instructus, & diuina gratia adiutus seruum bonum se exhibuerit præceptis pro virili obseruandis, & prætereà suam imperfectionem confessus fuerit, adeò placebit Domino suo, vt ex seruitutis spiritu ad spiritum adoptionis filiorum translatus Dei dono & gratia maxima, atque vt fide auctus discipuli postulabant, sedeat, & comedat & bibat in mensa regni cum Christo; & clamet, Abba pater.

b *Quando venit regnum Dei?*] Quem terminum vel dierum, vel exercitationum, vel examinationum, aut exemplorum aliorum præscribis ad obtinendum regnum Dei?

c *Non venit regnum Dei cum obseruatione.*] Id quod verè ac rectè dici potest regnum Dei, non est certi temporis aut horæ, aut normæ & probationis; neque etiam certi loci, in quo necessariò illud adiri & obtineri debeat. Nam quantum ad locum, regnũ Dei purum & legitimum in animis hominũ in ipsis visceribus collocatur, idque repentè fit. De loco certissimè hæc docere possum, Spiritum illum, qui verè & non per imputationem aut imaginariam persuasionem obtinetur, intra animos hominum esse. De tempore nihil vobis affirmabo, sed tantùm illud dicam, ea tempora & momenta posita esse in Patris potestate, qui nemini donum negabit à se promissum, quicuoque ad illud accipiendum sese fide ac pœnitentia comparauerit. Hęc omnis ratio quod ad Spiritum sanctum pertinet, arcana est, atque sapiẽtibus huius seculi difficilis, intellectuque obscura, modestis & simplicibus facilior apertiorque redditur.

d *Venient dies.*] Tempus erit quo regnum Dei manifestum fit multis argumentis & exemplis illorum, in quibus Spiritus sanctus, & filij hominis virtus manebit. Sed post illud

tempus venient dies quando rariſſima vel pauciſſima exempla illius virtutis & efficientię atque præſtantiæ filij hominis in hominibus ſpectentur: ſi quis autem eo tempore illo diuino modo auctus fuerit, non videbitur ita manifeſtè ab aliis, propter ſummam & hominum cæcitatem, & ipſius modeſtiam in quo donum hoc fuerit. Tunc erunt, qui eum neſciant quid ſit regnum, cuiuſmodi nam ſint filij hominis dies, tamen promittant aliis regnum, & duces ſeſe præbeant ad illud certò ſubeundum.

Nolite ire, neque ſectemini. 24 [e] nam ſi-
cut fulgur coruſcās de ſub cælo, in ea quę
ſub cælo ſunt, fulget: ita erit filius homi-
nis in die ſua. 25 Primùm autem oportet
illum multa pati, & reprobari à genera-
Mat.24.c.73 Gen.7.a.5 tione hac. 26 Et ſicut factum eſt in diebus
Noë, ita erit & in diebus filij hominis.
F 27 Edebant, & bibebant; vxores ducebāt,
& dabātur ad nuptias, vſque in diem qua
intrauit Noë in arcam: & vênit diluuium,
& perdidit omnes. 28 Similiter ſicut fa-
Gen.19.c.24 ctum eſt in diebus Lot: Edebant & bibe-
bant, emebant, & vendebant; plantabant,
4 MS.G. & ædificabant: 29 qua die autem exiit
Lot à Sódomis, pluit ignem & ſulphur de
cælo, & omnes perdidit: 30 ſecundū hæc
erit [f] qua die filius hominis reuelabitur.
die 3 MS. R.G.S. 31 In illa hora qui fuerit in tecto, & vaſa
G eius in domo, ne deſcendat tollere illa: &
qui in agro, ſimiliter non redeat retrò.
Sup.9.c.24 Mat.10 d.39 32 Memores eſtote vxoris Lot. 33 Qui-
Marc.8.d.35 Ioh.12 d.25 cunque quæſierit animam ſuam ſaluam
Mat.24.d 40 1 Thes.4.d.17 facere, perdet illam: & quicunque perdi-
derit illam, viuificabit eam. 34 Dico vo-
bis, in illa nocte [g] erunt duo in lecto vno:
vnus aſſumetur, & alter relinquetur.
35 [h] duæ erunt molentes in vnum: vna aſſu-
2 MS. cq. metur, & altera relinquetur. duo in agro:
vnus aſſumetur, & alter relinquetur.
36 Reſpon-

e *Nam ſicut fulgur.*] Explicatum eſt apud Matthæum.

f *Qua die filius hominis reuelabitur.*] Dies regni Dei, quod filij hominis præſentia, virtute & efficientia cognoſcitur, donaturque à Deo non oſcitantibus, ſed vigilantibus, & in officio permanentibus.

g. *Erunt duo in lecto vno.*] Filius hominis ſecernit aliter quàm Scribarū ratio, quæ dicit pares & ſocios in iugo pro eodem vnoque reputari: pares & ſocios in labore & ſtudio vitæ, pro eodem reputari in illo ſtudio, quanquam in religionis puritate impares ſint. Deinde ait ſeruos non cenſeri in numero eorum, qui congregationem Iſrael faciunt: neque etiam fœminas. à Deo autem ex duobus in lecto viro & fœmina, quanquam pro vno reputatis in iugo, tamē ille aſſumetur, qui ſeſe fide ac pœnitentia legitimè præparauerit. Neque reiicietur à regno Dei hoc modo deſcripto, vel fœmina, vel conditio aliqua ſeruilis.

h *Duæ molentes.*] quanquam fœminæ, quanquam ancillæ, ſeruiliſque conditionis ſint, tamen ea aſſumetur quæ officium ſuum, vt dictum eſt, purè ſancteque obſeruauerit.

16 Reſpondẽtes dicunt illi, Vbi Domine?
17 Qui dixit illis, Vbicunque fuerit cor-
pus, illuc congregabuntur & aquilæ.

CAP. XVIII.

DIcebat autem & parabolam ad illos, Eccl. 18. c. 22 1 Theſ. 5. c. 17
a quoniã oportet ſemper orare & non A
deficere, 2 dicens, Iudex quidam erat in
quadam ciuitate, qui Deum non timebat,
& hominem non reuerebatur. 3 Vidua
autem quædam erat in ciuitate illa: & ve-
niebat ad eum, dicens, Vindica me de ad-
uerſario meo. 4 Et nolebat per multum
tempus. Poſt hæc autem dixit intra ſe, Et-
ſi Deum non timeo, nec hominem reue-
reor: 5 tamen quia moleſta eſt mihi hæc
vidua, vindicabo illam, ne in nouiſſimo
veniens ſuggillet me. 6 Ait autem Do- B
min9, Audite quid iudex iniquitatis dicit.
7 b Deus autem non faciet vindictam ele-
ctorum ſuorum clamantium ad ſe die ac
nocte: & patientiam habebit in illis?
8 Dico vobis quia citò faciet vindictam
illorum. Veruntamen filius hominis ve-
niens, c putas, inueniet fidem in terra?
9 Dixit autem & ad quoſdam qui in ſe cõ-
fidebant tanquam iuſti, & aſpernabantur
cæteros, parabolam iſtam:* 10 Duo ho- * dicẽs, ſeq.
mines aſcendebant in templũ vt orarent:
vnus Phariſæus, & alter Publicanus.
11 Phariſæus ſtans, hæc apud ſe orabat:
Deus d gratias ago tibi, quia nõ ſum e ſicut
cæteri hominũ: raptores, iniuſti, adulteri:
velut

CAP. XVIII.

a *Quoniam oportet ſemper orare.*] Vigilantiam & diligentiã in pietatis officiis à Deo exigi ex hominibus expectantibus regnũ Dei, iam ſatis oſtendit Ieſus: huic autem vigilantiæ coniunctam eſſe oportere perpetuam & indefeſſam animi attentionem & affectionem erga Deum, & feruentem petitionem, cuius argumentum illud ſit, Adueniat regnum tuum. Hoc loco docet idem per exemplum & argumentationem ex contentione ſuſceptam namque orationis & orandi verbis illæ res nobis indicatæ ſignificantur.

b *Deus autem non faciet vindictam.*] Non liberabit à malo à quo vexantur? profectò vindicabit illos à malo, & in libertatem filiorum Dei aſſeret; quippe qui malum oderit, bonum diligat. quando & iudex iniquus qui bonum non diligebat, malũ ſequebatur, tamen efflagitantem viduam vindicauit.

c *Putas, inueniet fidem in terra?*] Fidem illam, cuius portio, quantũ granum ſinapis, transferre poteſt montes. hæc venienti filio hominis ad viſitãdam terram, non inuenietur, culpa hominum qui vigilare & orare noluerint, vt illud fidei augmentum à Deo acciperent. Vigilare autem oportet perpetua pœnitentiæ exercitatione, & orare ſemper, petentes à Deo peccatorum remiſſionem, & illius fidei donum.

d *Gratias ago tibi.*] Huiuſmodi multæ gratulationes in Miſnaioth diſputatione De benedictionibus legũtur, præſcriptæ à Scribis, appellanturq́ue ab illis Confeſſiones. hoc genus imitatus eſt Ieſus, iuxta ſuſcepti argumenti rationem.

e *Vt cæteri homines.*] vt populus terræ; ac multo minus vt hic publicanus, omnibus excello hoc vitæ genere & ſtatu in quo dego. quod ad præcepta negatiua attinet: quod verò ad affirmatiua, illos etiam longè ſupero: namque multa etiam ipſe mihi indixi ex animi mei certo conſilio & ſtudio facienda, quæ aliàs non tenebar facere ex lege, ſed ex abundãti ad meam conſummationem ſuſcepi.

velut etiam hic publicanus. [12] [a]Ieiuno
C bis in sabbatho: [b]decimas do omniũ quæ
possideo. [13] Et publicanus à longe stans,
nolebat nec oculos ad cælum leuare: sed
[c]percutiebat pectus suum, dicens, Deus
propitius esto mihi peccatori. [14] Dico
vobis, [d]descendit hic iustificatus in domũ
Sup.14.b.11 Mat.23.b.12 suam ab illo. quia omnis qui se exaltat,
humiliabitur: & qui se humiliat, exalta-
Mat.19.b.13 Mar.10.b.13 bitur. [15] Afferebant autem ad illum &
infantes, vt eos tangeret. Quod cùm vi
derent discipuli, increpabant illos.
[16] Iesus autem conuocans illos, dixit, Si-
nite pueros venire ad me, & nolite vetare
eos. talium est enim regnum Dei.
[17] Amen dico vobis, [e]quicunque non ac-
D ceperit regnum Dei sicut puer, non intra-
Mat.19.c.16 Mar.10.b.17 bit in illud. [18] Et interrogauit eum qui-
dam princeps, dicens, [f]Magister bone,
quid faciens vitam æternam possidebo?
[19] Dixit autem ei Iesus, Quid me dicis
bonum? nemo bonus nisi solus Deus.
Exo.20.b.13 [20] Mãdata nosti: Non occides, Non mœ-
chaberis, Non furtum facies, Nõ falsum
testimonium dices, Honora patrem tuum
& matrem. [21] Qui ait, [g]Hæc omnia cu-
stodiui

a *Ieiuno bis in sabbatho.*] in hebdomada, quæ incipit à sabbatho, & desinit in sabbathum, *bis ieiuno*, cùm ex lege non obligentur Israelitæ ieiunare nisi semel tantùm in anno. vt verò ad orationem & macerationé carnis ieiunium vtile esse nouimus, ideoque propositum mihi singulis hebdomadibus binis diebus ieiunare.

b *Decimas do omnium quæ possideo.*] Sapientum omnium qui de religionis & mandatorum obseruatione scripserunt, communis sententia est, non deberi decimas, nisi ex fructibus terræ: quia sic scriptum est, Fructus terræ tuæ decimabis. sed hos non satis exactè solet decimare populus terræ; vnaque ex illius notis hæc est, vt in lib. Benedictionum cap. 7. traditur: in libro verò de NIDA cap 6. excipiuntur à decimationis debito oua, & pisces, & lac, & caseus, quia non sunt fructus terræ, sed fructus aquæ, aut fructus fructuum: sed vt ibidem docetur, qui integriorem legis obseruationem profitentur, omnia hæc etiam decimant. Eam igitur obseruationem sibi hac confessione gratulatur Pharisæus.

c *Percutiebat pectus.*] Seipsum debitorem peccatoremque confessus accusabat, diuinamque misericordiam appellabat.

d *Descendit.*] Ex templo rediit iustificatior illo: quia ille iustificatus erat sua opinione & obseruatione Pharisaica in oculis suis & vulgi, à quo nõ poterat accusari vel admissi delicti, vel omissi ieiunij, &c. sed Publicanus, qui publicè reprehendi poterat actæ in illis negotiis vitæ, & ipse etiã se peccatorem accusabat, descendit iustificatior, quippe diuina misericordia implorata, exauditus est, & dimissa sunt illi apud Deum peccata. Magis igitur iustificatus hic descendit, nempe iustificatione diuina affectus, quàm ille sua tantùm & externa. Tanti refert animi modestiam in omni vitæ parte & actione seruare.

e *Quicunque non acceperit.*] Quicunque non reductus fuerit ad puerilem simplicitatem & probitatem, atque hoc vitæ genere & exemplo regni cælestis compos non fuerit, spiritu adoptionis accepto, non intrabit postea in illud possessurus iam post vitæ huius finem. Grauissima Iesu sententia & verissima.

f *Magister bone.*] Huiusmodi elogiis & blanditiis salutari solent Sapientes Hebræorum à discipulis, vt in lib. Benedictio c. 5. Eum morem reprehendit Iesus ex adulationis detestatione: quippe iam obtinuerat, vt vnusquisque ita affectus esset erga suos magistros, vt ex illorum exemplo & dicto tanquam diuino penderet: cùm tamen, quamuis bona sententia cuiusque hominis sit, si ex diuina non deducatur, non adeò laudanda est: vita verò nullius ita bona est, vt exceptionem non admittat. solus Deus bonitatem habet in se, & communicare aliis potest.

g *Hæc omnia custodiui.*] Hæc custodierat studio vitæ æternæ. ille autem cupiebat vitam æternam possidere etiam in hac vita, quam à Iesu sæpè hoc modo promitti audierat. Namque ex iis qui diligentius de hac ratione disputauerant, acceperat, Non esse vitam æternam ipsam mandatorum obseruantiam, sed esse vicinam vitæ æternæ. Ergo si vicina, nondum incola aut ciuis.

stodiui à iuuentute mea. [21] Quo audito,
Iesus ait ei, [a] Adhuc vnum tibi deest: om-
nia quæcunque habes vende, & da pau-
peribus, & habebis thesaurum in cælo:
& veni, sequere me. [23] His ille auditis,
contristatus est: quia diues erat valde.
[24] Videns autem Iesus illum tristem fa- E
ctum, dixit, Quàm difficile, qui pecu-
nias habent, in regnum Dei intrabunt!
[25] [b] Facilius est enim camelum per fora-
men acus transire, quàm diuitem intra-
re in regnum Dei. [26] Et dixerunt qui
audiebant, Et quis potest saluus fieri?
[27] Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud
homines, possibilia sunt apud Deum.
[28] Ait autem Petrus, Ecce, nos dimisimus
omnia, & secuti sumus te. [29] Qui dixit
eis, Amen dico vobis, nemo est qui reli-
quit domum, aut parentes, aut fratres,
aut vxorem, aut filios propter regnum
Dei, [30] & non recipiat multo plura [c] in
hoc tempore, & in seculo venturo vitam
æternam. [31] Assumpsit autem Iesus duo- *Mat.20.b.17 Mar.10.d.32*
decim, & ait illis, Ecce ascendimus Iero- F
solymam, & consummabuntur omnia
quæ scripta sunt per Prophetas de filio
hominis. [32] tradetur enim Gentibus, &
illudetur, & flagellabitur, & conspuetur:
[33] & postquam flagellauerint, occident
eum, & tertia die resurget. [34] [d] Et ipsi
nihil horum intellexerunt, & erat ver-
bum istud absconditum ab eis, & non in-
telligebant

a *Adhuc vnum tibi deest.*] Legat hoc & obseruet attétè Christianus homo.

b *Facilius est enim camelum.*] Comparatio in doctrinalibus Iudæorum libris frequenter vsurpata, ad maximam rei aut negotij difficultatem arguendam.

c *In hoc tempore.*] Duo verba frequétissima in doctrinalibus sermonibus, vbi de bonorum & malorum finibus agitur. בעולם הזה ובעולם הבא, id est, in sæculo hoc, & in sæculo vèturo. nam sunt quædam quę præmium & mercedem habent in sæculo hoc, alia verò in venturo, alia in vtroque.

d *Et ipsi nihil horum intellexerunt.*] quid esset consummari omnia quæ scripta erant per Prophetas de filio hominis. quæ forma tradendi illum Gentibus, quomodo occidendus: quid esset tertia die resurgere: & mysterium hoc erat absconditum illis, videlicet quorsum hæc omnia tenderent.

Mat. 20. d. 29 telligebant quæ dicebantur. 35 Factum
Mar. 10. g. 46 est autem, cùm appropinquaret Iericho,
cæcus quidam sedebat secus viam, men-
G dicans. 36 Et cùm audiret turbam præ-
tereuntem, interrogabat quid hoc esset.
37 Dixerunt autem ei, quòd Iesus Naza-
renus transiret. 38 Et clamauit, dicens,
Iesu fili Dauid miserere mei. 39 Et qui
præibant, increpabant eum vt taceret.
Ipse verò multò magis clamabat, Fili Da-
uid, miserere mei. 40 Stans autem Iesus,
iussit illum adduci ad se. Et cùm appro-
pinquasset, interrogauit illum, 41 dicens,
Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domi-
ne vt videam. 42 Et Iesus dixit illi, Respi-
ce, fides tua te saluum fecit. 43 Et confe-
stim vidit, & sequebatur illum magnifi-
cans Deum. Et omnis plebs vt vidit, [e] de-
dit laudem Deo.

e *Dedit laudem Deo.*] Confessi sunt illud esse diuinum beneficium, ac diuina virtute factum, teste que suêre efficacitatis Iesu atque auctoritatis.

CAP. XIX.

A ET ingressus perambulabat Iericho.
2 Et ecce vir nomine Zachæus: & hic
princeps erat publicanorũ, & ipse diues.
3 & quærebat videre Iesum, quis esset: &
non poterat præ turba, quia statura pusil-
lus erat. 4 Et præcurrens ascendit in ar-
borem sycomorum vt videret eum: quia
inde erat transiturus. 5 Et cùm venisset
ad locum, [a] suspiciens Iesus vidit illum, &
dixit ad eum, Zachæe, festinans descẽde:
quia hodie in domo tua oportet me ma-
nere. 6 Et festinans descendit, & excepit

a *Suspiciens illum Iesus.*] qui nouerat hominus in se fidem & affectum probauerat, quippe sciebat quid esset in homine. id quod res ipsa declarauit, susceptus enim est à Zachæo gaudẽte.

illum gaudens. 7 Et cùm viderent om-
nes,[a] murmurabant, dicentes quòd ad ho-
minem peccatorem diuertisset. 8 Stans
autem Zachæus, dixit ad Dominum, Ec- Iesum MS.S.
ce[b] dimidium bonorum meorum, Do- B
mine, do pauperibus: & siquid aliquem
defraudaui, reddo quadruplum. 9 Ait Ie-
sus ad eum, Quia hodie salus domui huic
facta est:[c] eo quòd & ipse filius sit Abrahę.
10 [d] Venit enim filius hominis quærere & Mat.18.b.11
saluum facere quod perierat. 11 Hæc illis
audientibus adiiciens, dixit parabolam,
eo quòd esset prope Ierusalem:[e] & quia
existimarent quòd confestim regnum Dei
manifestaretur. 12 Dixit ergo, Homo Mat.25.b.14
quidam nobilis abiit in regionem longin- C
quam accipere sibi regnum, & reuerti.
13 Vocatis autẽ decem seruis suis, dedit eis
decẽ mnas, & ait ad illos, Negotiamini
dum venio. 14 Ciues autem eius oderant
eum: & miserunt legationem post illum,
dicentes, Nolumus hunc regnare super
nos. 15 Et factum est, vt rediret accepto
regno: & iussit vocari seruos, quibus de- 6 MS. e.3.
dit pecuniam: vt sciret quantum quisque
negotiatus esset. 16 Vênit autem primus,
dicens, Domine, mna tua decem mnas
acquisiuit. 17 Et ait illi, Euge bone serue,
quia in modico fuisti fidelis, eris potesta-
tem habens super decem ciuitates. 18 Et
alter vênit, dicens, Domine, mna tua fe-
cit quinque mnas. 19 Et huic ait, Et tu
esto.

a *Murmurabant.*] Omnes murmurabant, vtpote qui exteriori tantùm specie iudicantes nescirent quid in homine esset. & murmurabãt quòd tam sapiens vir, & qui sanctitatem vitæ persuaderet aliis, cõsuetudinem iniret cum peccatore publico. sed ille vt medicus erat ingressus, qui hominem peccatorem curaret.

b *Dimidium bonorum.*] quæ propriè mea dici possunt, hoc est, in quorum ratione nulla fraus intercesserit, id nunc adscribo pauperibus: & de malè partis volo abundè satisfacere, & plus etiam quàm satis est reddere.

c *Eo quod & ipse.*] Quanquam peccator hic hactenus vitiisque laborans fuerit, tamen filius Abrahæ erat secundum carnem, sicut & cæteri; & curandus erat, non spernendus aut abiiciendus. Manifestum ergo iam fit meum ingressum in hanc domũ salutis afferẽdæ causa laudandũ esse, non vituperandum, damnarique debere hominum temerarium iudiciũ; en hic filius Abrahæ secundum carnem factus est integrè filius Abrahæ etiam secundum spiritum.

d *Venit enim filius hominis.*] quærere quod ab aliis reiiciebatur & negligebatur vt perditum, & sanare, idque maximi medici opus est. nam leuiores morbi & leuius ægrotantes qui sanari cupiunt, & vltrò se offerunt medicis, promptum est curari, & tamen qui curant laudantur vulgò vehementer.

e *Et quia existimarent.*] quòd audissent illum sæpissimè disserentem de regno Dei, & nunc studiosè petẽrem Ierosolymam, & paulo ante præfatum de ascensu, & de toto illo negotio filij hominis parato. quod cùm non intellexissent quorsum euaderet, existimarunt regnum Dei quocũque modo illud esset, siue externum, vt vulgò putabatur, siue alicuius maximæ dignitatis & splendoris cum spirituali amplitudine coniuncti, fore statim ineundum. hac cogitatione discipuli sese statim atque effectum esset, beatos, & regni illius compotes fore arbitrarentur: edocti autem sunt à Iesu, non esse regnũ Dei ad certum tempus ac diem hominibus expectãdum, etiam cùm illius ratio à rege ipso confecta sit & consolidata: sed persistendum semper in officio singulis credito atque mandato, donec regi ipsi placeat, qui tamen nũquam negliget eos qui se diligenti studio & vigilanti cura expectauerint: sed opportunè adueniẽs suos in regnũ adoptabit, & vnicuique addet gratiam pro ratione pręstiti officij, quod vnicuique fuerat creditum.

esto super quinque ciuitates. 20 Et alter
vênit, dicens, Domine, ecce mna tua quá
habui reposítá in sudario. 21 timui enim
te, [f] quia homo austêrus es: tollis quod nõ
posuisti, & metis quod non seminasti.
D 22 Dicit ei, De ore tuo te iudico, serue ne-
quam. sciebas quòd ego homo austêrus
sum, tollens quod non posui, & metens
quod non seminaui: 23 & quare non de-
disti pecuniam meam ad mensam, & ego
veniens cum vsuris vtique exegissem illá?
24 Et astãtibus dixit, Auferte ab illo mná,
& date illi qui decem mnas habet. 25 Et
dixerunt ei, Domine, habet decem mnas.
26 Dico autem vobis, quia [g] omni haben-
ti dabitur*: ab eo autem qui non habet, &
quod habet auferetur ab eo. 27 Verun-
tamen [h] inimicos meos illos qui noluerũt
me regnare super se, adducite huc: & in-
terficite ante me. 28 Et his dictis, præce-
E debat ascendens Ierosolymam. 29 Et fa-
ctum est, cùm appropinquasset ad Beth-
phage & Bethaniam ad montem qui vo-
catur Oliueti, misit duos discipulos suos,
30 dicens, Ite in castellum quod contra*
est: in quod introeuntes, inuenietis pul-
lum asinæ alligatum, cui nemo vnquam
hominum sedit: soluite illum, & addu-
cite. 31 Et siquis vos interrogauerit, Qua-
re soluitis? sic dicetis ei, [i] Quia Domi-
nus operam eius desiderat. 32 Abierunt
autem qui missi erant: & inuenerũt sicut

Sup. 8. c. 18
Mat. 13. *b.* 12
25. c. 29.
Marc. 4. *c.* 25
* & abundabit ms. eq.

Mat. 21. *a.* 1
Marc. 11. *a.* 1

* vos o.

f *Quis homo austerus es*] In antiquis de Deo disputationibus, quas Iudæi diligenter obseruabant, tradebatur Deum non esse similem homini: námque homo cadum plenum ferre non potest, inane ferre potest: Deus autẽ cadum vacuum ferre non potest neque sustinere, plenum verò libenter sustinet & fert. hoc ex illa sententia prolatum erat, [illegible], si audire audieris, &c. locus est in lib. Benedictionum, cap. 6.

g *Omni habenti dabitur.*] Quicunque antequam in regni consortium cooptetur habuerit integritatem fidei & diligentiæ, tam in iis quæ ad priuatã suam vitam, quàm in iis quæ ad creditum sibi ministerium pertinent, augebitur etiam multis gratiis, dotibus & virtutibus, postquam cooptatus fuerit.

h *Inimicos meos.*] Sententia indurationis & excæcationis in perniciem Iudæorum, quæ mortem illis illatura erat.

i *Quia Dominus operam eius desiderat.*] Apertè appellabatur iam *Dominus*, qui sese paulo pòst regem ex diuino decreto exhibiturus erat expectantibus redemptionem Israel.

dixit illis, ſtantem pullum. 33 Soluenti-
bus autem illis pullum, dixerunt domini
eius ad illos, Quid ſoluitis pullum? 34 At
illi dixerunt, Quia Dominus eum neceſ-
ſarium habet. 35 Et duxerunt illum ad *Ioh.12.b.14*
Ieſum. Et iactantes veſtimenta ſua ſupra
pullum, impoſuerunt Ieſum. 36 Eunte F
autem illo ſubſternebant veſtimenta ſua
in via. 37 Et cùm appropinquaret iam
ad deſcenſum montis Oliueti, cœperunt
omnes [a]turbæ " deſcendentium [a]gauden- [a]diſcipulorum ; *Ms.* G.1.
tes laudare Deum voce magna, ſuper om-
nibus quas viderant virtutibus, 38 dicen-
tes, Benedictus qui venit rex in nomine
Domini, pax in cælo: & gloria in excelſis.
39 Et quidam Phariſæorum de turbis, di-
xerunt ad illum, Magiſter, increpa diſci-
pulos tuos. 40 Quibus ipſe ait, Dico vo-
bis, quia ſi hi tacuerint, lapides clama-
bunt. 41 Et vt appropinquauit, videns G
ciuitatem, fleuit ſuper illam, dicens,
42 Quia ſi "cognouiſſes' & tu, [b] & quidem [b]ſcires *Hier. in c.2. Michæ & alibi.*
in hac die tua, quæ ad pacem tibi. nunc
autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.
43 Quia venient dies in te: & circundabũt
te inimici tui vallo, & circundabunt te,
& coanguſtabunt te vndique, 44 & ad
terram proſternent te, & filios tuos qui in
te ſunt. & non relinquent in te lapidem *Mat.24.a.2*
ſuper lapidem: eo quòd non cognoueris *Mar.13.a.2*
[c]tempus viſitationis tuæ. 45 Et ingreſſus *Infr.21.a.6*
in templum, cœpit eiicere vendentes in *Mat.21.b.12* *Mar.11.b.17*
illo

a *Turbæ deſcendentium.*] diſcipulorum qui iam multi erant, præter Apoſtolos & ſeptuaginta duos illos electos ad annuntiandum Euangelium.

b *Et quidem in hac die tua.*] nam hæc eſt dies illa de qua ſcriptum eſt, Surge, illuminare Ieruſalem, &c. ſi tu cogitares & cognouiſſes quæ ad ſalutẽ tuam vltrò à Deo ſunt oblata, vtique beata fores. eſt ellipſis in oratione pręaffectu dicentis animique dolore.

c *Tempus viſitationis tuæ.*] quo viſitata es à Deo miſſo ubi ſaluus nuntio & auctore.

illo & ementes, [46] dicens illis, Scriptum
Isa.56.c.7 est, Quia domus mea, domus orationis
Iere.7.b.11 est. Vos autem fecistis illam speluncam
latronum. [47] [d] Et erat docens quotidie
in templo. Principes autem sacerdotum
& Scribæ & Principes plebis quærebant
illum perdere: [48] & non inueniebãt quid
facerent illi. Omnis enim populus [e] suspensus erat, audiens illum.

d *Et erat docens.*] quotidie docebat munus Euangelistæ, quod iam consummabatur diligenter absoluens.

e *Suspensus erat*] Verè commouebantur omnis populi animi doctrina illius, qua vehementer afficiebantur, & tamen Pontificum & Principum metu, Scribarumque auctoritate retinebantur, ne eum publicè appellarent. rursus verò Pontifices, Scribæ & Principes tam irreprehensibilem illius doctrinam accusare non poterant, tum vi quicquam aggredi non audebant, veriti populum, qui manifestam Iesu doctrinam admirabatur, ipsumque laudabat, & à Deo missum prophetam prædicabat.

CAP. XX.

Mat.21.b.23 Mar.11.d.27 ET factum est: [a] in vna dierum docente
A illo populum in templo & euangelizante, cõuenerunt principes sacerdotum
& Scribæ cum senioribus, [2] & aiunt dicentes ad illum, Dic nobis, [b] in qua potestate hæc facis? aut, Quis est qui dedit tibi hanc potestatem? [3] Respõdens autem
Mi.6. Iesus, dixit ad illos, Interrogabo vos &
ego vnum verbum. Respondete mihi,
[4] Baptismus Iohannis de cælo erat, an ex
hominibus? [5] At illi cogitabant intra se,
dicentes, Quia si dixerimus, De cælo; dicet, Quare ergo non credidistis illi? [6] Si
autem dixerimus, Ex hominibus; plebs
Mat.21.c.31 vniuersa lapidabit nos: certi sunt enim Iohannem prophetam esse. [7] Et responderunt se nescire vnde esset. [8] Et Iesus ait il-
Mar.12.a.1 Isa.5.a.1 Iere.2.d.21 lis, Neque ego dico vobis in qua potesta-
B te hæc facio. [9] Cœpit autem dicere [c] ad
quidam Mt.5.aq.s. plebem parabolam hanc, Homo [*] plantauit [d] vineã, & locauit eam colonis: & ipse
peregre fuit multis temporibus. [10] Et in
tempore

CAP. XX.

a *In vna dierum.*] illius hebdomadæ qua venerat vectus pullo, & conspicuum se præbuerat populo.

b *In qua potestate.*] quod nomen in synagoga & populo, quod munus, quod ministeriũ profiteris? & si profiteris, quo auctore habes id muneris, num populo, aut concilio synagogæ, an singulariter te eligente & mittente Deo?

c *Ad plebem*] Profiteri cœpit suam auctoritatem apud plebem, vtpote simpliciorem, & quæ veritate in suã salutem audita, melius ac libentius vti posset. id autem sub parabola quę veri cognoscendi studiosos & candidos instrueret, dolosos autem & captiosos eluderet.

d *Vineam.*] Ecclesiam. *Colonis.*] ministris ordinatis legitimeque institutis, qui tamen munere suo propter cupiditatem & ambitionem abusi sunt.

tempore * misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darent illi. Qui cęsum dimi-serũt eum inanem. [11] Et addidit alterum seruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimi-serunt inanem. [12] Et addidit tertiũ mit-tere: qui & illum vulnerantes eiecerunt.
[13] Dixit autem dominus vineæ, Quid fa-ciam? mittam filium meum dilectum: for-sitan cùm hunc viderint, verebuntur.
[14] Quem cùm vidissent coloni, cogitaue-runt intra se, dicentes, Hic est hæres*, oc-cidamus illum, vt nostra fiat hæreditas. C
[15] Et eiectum illum extra vineam, occide-runt. Quid ergo faciet illis dominus vi-neæ? [16] veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito, dixe-runt illi, [a] Absit. [17] Ille autem aspiciens eos, ait, [b] Quid est ergo hoc quod scriptũ est, Lapidem quem reprobauerunt ædifi-cantes, hic factus est in caput anguli?
[18] Omnis qui ceciderit super illum lapi-dem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum. [19] Et quæ-rebant principes sacerdotum & Scribæ mittere in illum manus illa hora: & ti-muerunt populum. cognouerunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinẽ hanc.
[20] Et [c] obseruantes, miserunt insidiatores qui se iustos simularent: vt caperent eum in sermone, * & traderent illum principa-tui & potestati præsidis. [21] Et interroga-uerunt D

* vindemiæ 6 ms Ambr. legisse videtur fructuum.

* Venite c.c.

Psa. 117. c. 22
Act. 4. b. 11
Rom. 9. g. 33
1 Pet. 2. b. 18
Isa. 28. d.
Mat. 21. d. 42

Mat. 22. b. 15
Mar. 12. b. 13

* vt 6 ms. e.

a *Absit.*] [illegible], auertat Deus, id non fiet, neque dici debet, neque fidem vllam te auctore mereri.

b *Quid est ergo.*] Si mihi & doctrinæ parabolæque à me pronuntiatæ, non est adhibenda fides; nunquid adhibẽda est sacræ scripturæ prędictionibus, quæ idem quod ego interpretatus nunc sum, præmonuerunt? nã quorsum spectant illa, *Lapidem*, &c. nisi huc spectant?

c *Obseruantes.*] deliberantes consilio inito, miserunt insidiatores discipulos suos, cũ his qui Herodianas partes agebant, vt hi eum Herodianis inuisum redderent, negantem tributum soluendum esse, aut plebi affirmantem. Atque ita tentarunt eum primùm in politicis rationibus, quæ multos tangebant, & ab omnibus intelligi poterant.

uerunt eum, dicentes, Magiſter, ſcimus
quia [a] rectè dicis & doces: & non accipis
perſonam, ſed viã Dei in veritate doces.
[22] licet nobis tributũ dare Cæſari, an non?
[23] Conſiderans autem dolum illorum, di-
xit ad eos, Quid me tentatis? [24] Oſtendi-
te mihi denarium. Cuius habet imaginẽ
& inſcriptionem? Reſpõdentes dixerunt,
Rom. 13. b. 7 Cæſaris. [25] Et ait illis, Reddite ergo quæ
ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei,
Deo. [26] Et non potuerunt [b] verbum eius
reprehendere coram plebe: & mirati in re-
Mat. 22. c. 23 *Mar. 12. b. 18* ſponſo eius, tacuerũt. [27] Accesserunt au-
E tẽ quidam Sadducæorum qui negant eſſe
reſurrectionem, & interrogauerunt eum,
[28] dicentes, Magiſter, Moyſes ſcripſit no-
Deut. 25. a. 5 bis, Si frater alicuius mortuus fuerit ha-
bens vxorẽ, & hic ſine liberis fuerit, vt ac-
cipiat eam frater eius vxorem, & ſuſcitet
ſemen fratri ſuo. [29] ſeptem ergo fratres
erant: & primus accepit vxorem, & mor-
tuus eſt ſine filiis. [30] Et ſequens accepit
illam, & ipſe mortuus eſt ſine filio. [31] Et
tertius accepit illam. Similiter & omnes
ſeptem: & non reliquerunt ſemẽ, & mor-
tui ſunt. [32] Nouiſſimè omnium mortua
eſt & mulier. [33] In reſurrectione ergo,
cuius eorum erit vxor? ſiquidem ſeptem
habuerunt eam vxorem. [34] Et ait illis Ie-
F ſus, Filij huius ſeculi nubunt, & tradũtur
ad nuptias: [35] illi verò [c] qui digni habe-
bũtur ſeculo illo & reſurrectione ex mor-

k tuis,

a *Rectè dicis.*] in iis quæ ad contẽplationem & cognitionem, & in iis etiã quæ ad actionem & mores, tum priuatos tum publicos pertinet, rectè doces.

b *Verbum.*] Reprehẽdere non potuerunt verbum, id enim erat quod captabant. namque ſententiam illius omnino irreprehenſibilem fore conſtabat: ſed verbum aliquod quærebant, quo iure, quáve iniuria illum accuſare poſſent, & plebi indoctæ fucum facere.

c *Qui digni habebuntur ſeculo illo*] venturo ſeculo, & ſtatu hominum poſt hãc vitã, & reſurrectione ex mortuis, ſpirituali videlicet reſurrectione ex mortuis, peccato & cõcupiſcẽtiæ. nã alij erunt qui reſurgent in illud ſeculum, ſed non reſurgent hac ſpirituali reſurrectione ex mortuis, ſed reſurgent ad mortem & damnationem.

tuis, neque [a]nubunt, neque ducunt[a] vxo- [a] οὐκ ἔτ, neque ducent
res, 36 neque [*]vltrà mori poterunt. [a]equa- MS. B. G. [*] enim 4
les enim angelis sunt: & filij sunt Dei, cū MS. C. B.
sint filij resurrectionis. 37 Quia verò re-
surgant mortui, & Moyses ostendit, secus
rubum sicut dicit Dominum, Deū Abra- Exod. 3. b. 6 Mat. 22. d. 32
ham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Mar. 12. c. 26
38 Deus autem non est mortuorum, sed
viuorū. omnes enim viuunt ei. 39 Respō-
dentes autem quidam Scribarum, dixerūt
ei, Magister, [b]bene dixisti. 40 Et amplius
non audebant eum quicquā interrogare.
41 Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt
Christum, filiū esse Dauid? 42 & ipse Da- G
uid dicit in libro Psalmorum, Dixit Do- Mat. 22. d. 44 Mar. 12. d. 36
minus Domino meo, sede à dextris meis, Psa. 109. a. 1
43 donec ponam inimicos tuos, scabellum
pedum tuorum? 44 Dauid ergo Domi-
num illum vocat: & quomodo filius eius
est? 45 Audiente autem omni populo, di-
xit discipulis suis. 46 [c]Attēdite à Scribis, Mat. 23. a. 6 Mar 12. d. 38
qui volunt ambulare in stolis, & amant Sup. 11 f. 43
salutationes in foro, & primas cathedras
in synagogis, & primos discubitus in con-
uiuiis. 47 qui deuorāt domos viduarum:
[d]simulantes longam orationem. Hi acci-
pient damnationem maiorem.

a *Aequales enim angelis sunt.*] In hoc aequales sunt angelis, quòd nuptiis non indigent, & perpetuò viuunt In hoc superiores angelis quòd filij sunt Dei. cuius virtute & Spiritu facti sunt filij resurrectionis. illius.

b *Benedixisti.*] Optima est sententia tua in hoc fidei articulo de resurrectione & resurgentium statu.

c *Attendite à Scribis.*] quorum mens & animus ad ambitionem & auaritiam tendit.

d *Simulantes longam orationem.*] persuadētes difficultatem esse in doctrina, quae nisi longa oratione ab ipsis audita superari non possit, opus esse longissimis & argumentis varij precibus & benedictionibus, idque conceptis verbis per ipsosque dictatis esse praestandum: quibus illi magnos implent libros, vt videre est in supplemento Misnaioth tractatu De benedictionibus,

CAP. XXI.

RESpiciens autem, vidit eos qui mitte- Mar. 12. d. 41
bant munera sua in gazophylacium A
diuites. 2 Vidit autem & quandam viduā
pauperculam mittentem aera minuta duo.
3 Et

3 Et dixit, Verè dico vobis, quia vidua hęc
pauper, plus quàm omnes misit. 4 nam
omnes hi, ex abundanti sibi miserunt in
munera Dei: hæc autem ex eo quod deest
illi, omnem victum suum quem habuit,
B misit. 5 Et quibusdam dicentibus de tē-
plo quòd bonis lapidibus & donis orna-
Mat. 24. a. 1 Mar. 13. a. 1 Sup. 19. g. 44 tum esset, dixit, 6 Hæc quæ videtis, ve-
nient dies in quibus non relinquetur lapis
super lapidem qui non destruatur. 7 In-
terrogauerunt autem illum, dicētes, Præ-
ceptor, quando hæc erunt: & quod signū
cùm fieri incipient? 8 Qui dixit, Videte
ne seducamini. multi enim veniēt in no-
mine meo, e dicētes quia ego sum: & tem-
pus appropinquauit; nolite ergo ire post
eos. 9 Cùm autem audieritis pręlia & se-
ditiones, nolite terreri: oportet primùm
hæc fieri, sed f nondū statim finis. 10 Tūc
C dicebat illis, Surget gens contra gentem,
& regnum aduersus regnum. 11 Et terrę-
motus magni erunt per loca, & pestilētiæ
& fames, terroresq; de cælo, & signa ma-
gna erunt. 12 Sed ante hæc omnia inii-
cient vobis manus suas: & persequentur
tradentes in synagogas & custodias, tra-
hentes ad reges & præsides propter nomē
meum. 13 continget autem vobis g in te-
stimonium. 14 Ponite ergo in cordibus
vestris non præmeditari quemadmodum
respondeatis. 15 ego enim dabo vobis os
& sapientiam: cui non poterunt resistere

e *Dicentes quia ego sum: & tempus appropinquauit.*] Dicentes se esse compotes virtutis & auctoritatis meæ, & sua doctrina efficere posse id quod per me promittitur, ad salutem animorum, & iustificationem hominū. & dicentes quòd tempus mundi extremum appropinquauit.

f *Nondum statim finis.*] Huius ciuitatis & gentis non erit finis in primis bellorum & seditionum tumultibus.

g *In testimonium.*] In testimonium mei, quo notum fiet me venisse, & præstitisse quæ de me scripta erant, & fuisse illis oblatum vltro, & effecisse in credentibus & obtemperantibus mihi, id quod verus Christus erat effecturus.

& contradicere omnes aduerſarij veſtri.
16 Trademini autem à parentibus & fra- D
tribus, & cognatis & amicis: & morte af-
ficient ex vobis. 17 & eritis odio omni-
bus * propter nomẽ meum: 18 & capillus * hominibus
de capite veſtro non peribit. 19 a In pa-
tientia veſtra poſſidebitis animas veſtras.
20 Cùm autem videritis circundari ab ex- Mat. 24. b. 15 Mar. 13. b. 14 Dan. 9. g. 27
ercitu Ieruſalem, tunc ſcitote quia appro-
pinquauit deſolatio eius. 21 tunc qui in
Iudæa ſunt, fugiant ad montes: & qui in
medio eius, diſcedant: & qui in regioni-
bus, non intrent in eam. 22 quia dies vl-
tionis hi ſunt, vt impleantur omnia quæ
ſcripta ſunt. 23 Væ autem prægnantibus E
& nutrientibus in illis diebus. erit enim
preſſura magna ſuper terram, & ira popu-
lo huic. 24 Et cadent in ore gladij: & ca-
ptiui ducentur in omnes gentes. & Ieruſa-
lem calcabitur à Gentibus: donec impleã-
tur b tempora nationũ. 25 Et erunt ſigna Mat. 24. c. 29 Mar. 13. c. 24 Iſa. 13. b. 10 Ezec. 32. b. 7 Ioel. 3. c. 15
in ſole, & luna & ſtellis: & in terris preſſu-
ra gentium præ confuſione ſonitus maris
& fluctuum, 26 areſcentibus hominibus
præ timore & expectatione, quæ ſuperue-
nient vniuerſo orbi. nam virtutes cælorũ
mouebuntur: 27 & tunc videbũt filium
hominis venientem in nube cum pote-
ſtate magna & maieſtate. 28 His autem
fieri incipientibus, reſpicite & leuate ca- F
pita veſtra: quoniã appropinquat redem- Rom. 8. d. 23
ptio veſtra. 29 Et dixit illis ſimilitudinẽ,
Videte.

a *In patientia veſtra.*] Ad conſeruandam vitam veſtram & animam, nullam vos artem, nullam vim, nullam curam ex vobis adhibeatis, præter tolerantiam: cætera mihi permittite, qui teſtimoniũ de me in vobis quẽadmodum confirmandum ſit probè noui, & opportunè curabo ac præſtabo.

b *Tempora nationum*] vocandarũ per Euangelium, & adducendarum ad Eccleſiam. deinde poſt aliquot tempora *erunt ſigna in ſole*, &c.

Videte ficulneā & omnes arbores: [30] cùm
producunt iam ex se fructum, scitis quo-
niam propè est æstas. [31] Ita & vos cùm
videritis hæc fieri, scitote quoniam propè
est regnum Dei. [32] Amen dico vobis,
quia [c] non præteribit generatio hæc, do-
nec omnia fiant. [33] Cælū & terra transi-
G bunt: verba autem mea non transibunt.
Rom.13.b.13 [34] Attendite autem vobis, ne fortè grauē-
tur corda vestra in crapula & ebrietate &
curis huius vitæ: & superueniat in vos re-
pentina dies illa. [35] tanquam laqueus
enim superueniet in omnes qui sedent su-
per faciem omnis terræ. [36] Vigilate ita-
que, omni tempore orantes, vt digni ha-
beamini [d] fugere ista omnia quæ futura
sunt, & stare ante filiū hominis. [37] Erat
autem diebus docens in templo: noctibus
verò exiens, morabatur in monte qui vo-
catur Oliueti. [38] Et [e] omnis populus [a] ma-
nicabat [b] ad eum in templo audire eum.

[a] mané ibat MS.
[b] mané accelerabat 1 MS.

c *Non præteribit generatio hæc.*] seculū huius, & ætas quæ nunc agitur non finietur, antequam fiant quæcunque de hac ciuitate & gente facienda esse prædixi.

d *Fugere omnia*] supplicia, vltionesque diuinas, tentamenta etiam à falsis prophetis afferenda, omnia inquam, quæ futura sunt, & possitis stare ante filium hominis, quando venerit iudicaturus & daturus vindictam omnibus qui non obedierunt Euangelio gloriæ Dei, & admirabilis demonstrandus in iis qui crediderunt & obtemperauerunt illius mandatis.

e *Omnis populus.*] Summo mane surgebant omnes, & ille maturè veniebat; atque ita vtraque ex parte testimonium confirmabatur præstiti iam per Deum promissi de mittendo Iesosolymam Euangelista.

CAP. XXII.

Mat.26.a.2
Marc.14.a.1
A [a] Ppropinquabat autem dies festus A-
zymorū, qui dicitur Pascha: [2] & quę-
rebant principes sacerdotum & Scribæ,
quomodo eum interficerent: timebant
Mat.26.b.14
Mar.14.b.10 verò plebem. [3] Intrauit autem satanas
in Iudā qui cognominabatur Iscariótes,
vnum de duodecim. [4] & abiit, & locutus
est cum principibus sacerdotum & magi-
stratibus, quemadmodum illum traderet
eis. [5] Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniā

CAP. XXII.

a *Appropinquabat autem*] Opportunitas negotij illius maximi à Christo obeundi iam sese offerebat. oportebat enim illum immolari eodē tempore quo Pascha ab Israelitis celebrabatur; cuius significatio propriè ad Christum pertinebat. Res autem apparata est hoc modo, *Quærebant principes sacerdotum*, &c.

illi dare. 6 Et ſpopondit. Et quærebat op-
portunitatem vt traderet illũ ſine turbis.
7 Venit autem dies Azymorum, [a] in qua Mat.26.b.17 Mar.14.b.12
neceſſe erat occidi paſcha. 8 Et miſit Pe-
trum & Iohannem, dicens, Euntes parate
nobis paſcha, vt manducemus. 9 At illi
dixerunt, Vbi vis paremus? 10 Et dixit ad B
eos, Ecce, introeuntibus vobis in ciuita-
tem, occurret vobis homo * amphoram *quidam usq.
aquæ portans: ſequimini eum in domum
in quam intrat, 11 & dicetis patrifamiliâs
domus, Dicit tibi Magiſter, Vbi eſt diuer-
ſoriũ vbi paſcha cum diſcipulis meis mã-
ducem? 12 Et ipſe oſtendet vobis cœna-
culum magnum ſtratum: & ibi parate.
13 Euntes autem inuenerunt ſicut dixit il-
lis, & parauerunt paſcha. 14 Et cùm facta Mat.26.b.20 Mar.14.b.17
eſſet hora, diſcubuit, & duodecim Apo-
ſtoli cum eo. 15 & ait illis, [b] Deſiderio de-
ſideraui hoc paſcha mãducare vobiſcum,
antequam patiar. 16 Dico enim vobis,
quia [c] ex hoc non manducabo illud, donec
impleatur in regno Dei: 17 [d] Et accepto
calice, gratias egit, & dixit, Accipite & di-
uidite inter vos. 18 dico enim vobis quòd
[e] non bibam de generatione vitis, donec
regnum Dei veniat. 19 [f] Et accepto pane, 1 Cor.11.e.24
gratias egit, & fregit: & dedit eis, dicens,
Hoc

a *In qua neceſſe erat.*] ex lege ceremoniali, quam Chriſtus omnino conſummaturus erat.

b *Deſiderio deſideraui*] A conſtitutione mundi deſideraui impleri tempus quo hoc paſcha ſemel vobiſcum ederem. nam arcana ratio humanæ ſalutis in huius cœnæ myſterio inſtituenda eſt, & a me ſoluenda cùm paſſus fuero.

c *Ex hoc non manducabo illud.*] Nunc ſemel in conſummationem omnium ſæculorum in hac cœna inſtituetur ſacramentum ſalutis publicæ totius generis humani, quod ſuſcepturus hodie ſum, veſtram & multorũ perſonam ſuſtinens, pro quibus mortem obibo. hoc autem modo coniungẽdo in vnum corpus omnes homines qui ad regnum Dei coniungẽdi ſunt, non iterum manducabo paſcha, donec quos nunc arcano myſterio ſuſcipio, re ipſa & conſummato exẽplo tum demum repetam, cùm tradidero meos omnes Deo in regnum ſempiternum. Atque hac admonitione præmiſſa ac demonſtrata, paſcha diuiſum eſt & comeſtum.

d *Et accepto calice.*] calice benedictionis, qui bibi inter omnes conſueuerat poſt agni eſum, præmiſſa benedictione, hoc modo: Benedictus ſis tu Domine creator cæli & terræ, Deus Iſrael, propter fructum vitis. Sed hæc benedictio non poterat pronunciari ſuper ſolum vinum, ſed ſuper vinum cui aqua immixta erat. vt habetur in Miſnaioth tractatu De benedictione, cap.7.

e *Non bibam amplius de generatione vitis*] de vino materiali, cuius vis ex vitis virtute proficiſcitur, donec regnum Dei veniat, abſolutumque ſit tempus tradendi regnum in poſſeſſionem vobis, quibus vinũ hoc naturale, & aliis quibus ſpiritualem virtutem propino tunc enim conſummabitur omnino & perficietur in omnibus filiis regni, id quod nunc per ſacramentum veſtro & omnium nomine vobis exhibeo. Atque hactenus cùm paſcha actum eſt, quod erat veteris Teſtamenti myſteriũ à Chriſto conſummandũ: deinceps verò noui Teſtamenti ſacramentum initium inſtitutumque eſt, in pane & calice Nam Chriſtus duas cœnas celebrauit eodẽ veſperi; alteram legalem paſchatis, ſtans cum diſcipulis ſtantibus & baculos in manu habentibus, in qua agnus paſchalis eſus eſt cum lactucis amaris, & cæteris ceremoniis ex legis ritu, & calix benedictionis eſt omnibus libatus: alteram verò feſtiuam & communem, poſt agnum peractum, quam ſedens cum diſcipulis diſcumbentibus cœnauit, additis aliis epulis inter vtramque diſcipulorum pedes lauit. deinde ſedit; & incipiens à pane & vino, Teſtamenti noui ſacramentum inſtituit admirandum cuius arcanam & myſteriis refertiſſimam rationem vt explic. notem habeant Chriſtiani homines dabit aliquando Dominus.

f *Et accepto pane.*] In poſteriori cœna accepit panem, in quo voluit ſacramentum corporis ſui tum veri tum myſtici inſtituere. *Gratias egit* Benedixit pani. atque eadem opera ſpiritualiter benedixit omnibus contentis ſub illo pane corporis ſui myſtici membris, vt in iis benedictio Abrahæ impleretur.

[g] Hoc est corpus meum, quod pro vobis
datur. hoc facite in meam commemora-
tionem. 20 Similiter & calicem, postquā
cœnauit, dicens, Hic est calix nouum te-
stamentum in sanguine meo, qui pro vo-
Mat.16 b.11 Mar 14.c.20 bis fundetur. 21 Veruntamē ecce manus
Ioh.13.b 18 Psa.40.b.10 tradentis me, mecum est in mensa. 22 Et
C quidem filius hominis secundum quod
definitum est, vadit: veruntamen væ ho-
* traditur 1 MS. e s. mini illi per quem *tradetur. 23 Et ipsi
cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis
qui hoc facturus esset. 24 Facta est autem
& contentio inter eos, quis eorum vide-
retur esse maior. 25 Dixit autem eis, Re-
Mat.20 d.25 Mar.10.f.42 ges gentium dominantur eorum. & qui
potestatem habēt super eos, [h] benefici vo-
cantur. 26 Vos autem non sic: sed qui
* minor MS. s. maior est in vobis, fiat sicut *iunior: &
qui præcessor est, sicut ministrator.
27 [i] Nam quis maior est, qui recumbit, an
qui ministrat? nónne qui recumbit? Ego
autem in medio vestrûm sum, sicut qui
ministrat: 28 vos autem estis qui permā-
sistis mecum in tentationibus meis.
29 Et ego dispono vobis sicut disposuit
mihi pater meus, regnum: 30 vt edatis &
bibatis super mensam meā in regno meo,
& sedeatis super thronos iudicantes duo-
decim tribus Israël. 31 Ait autem Domi-
* Simoni, Simon o. nus, [k] *Simon, Simon, ecce satanas expe-
tiuit

g *Hoc est corpus meum.*] Verum corpus meum in hoc sacramento panis continetur sacramentaliter, & corpus etiam mysticum meum: vtrúque enim corpus, & verum meum in meipso personaliter & mysticum à me susceptum mysticè datur pro vobis debitoribus: ita vt dum me trado in mortem & hostiam, vos in me tradimini in remissionem & salutem. atque hoc volo à vobis fieri & repeti, ac frequētari in commemorationem tanti beneficij à me accepti. & cùm vos hoc feceritis, credite me præsentem esse inter vos, ac si ego ipse conspicuus essem, qui id facerem quod nunc facio. Erit itaque hæc commemoratio mea quòd ipse inter vos sim & adsim vnà vobiscum in hoc sacramento, sed ipse tanquam auctor verè & re ipsa qui vos suscipio, vos verò tanquam mysticum corpus à me susceptum. Et quemadmodum de corpore dixi, de calice etiam dico. in quo sanguis est meus verus, & vester mysticus; vterque simul effunditur pro vobis. ego enim vestras partes in hac effusione agam, vestra debita sustinebo. Et tamē non proderit hoc omnibus vobis, quia *ecce manus tradentis me*, &c.

h *Benefici vocantur.*] BENEFICI dicuntur, qui pro arbitrio aliis imperant, id quod vos ad publicæ rei à me instituendæ rationes accommodandum fore non rectè putatis. nam lōgè mea dissidet istis & vox & ratio.

i *Nam quis maior est.*] In communi consuetudine, & in consuetæ disciplinæ institutis positum & definitū est, ministrū mensæ non annumerari in societate recumbentium: ideoque rationem illius non haberi vt socij, sed vt ministri, nullo modo æquandi sociis. atqui ego longè aliter facio, qui cùm sim regni princeps, & totius societatis caput à Patre constitutus, tamē ministro omnibus, ministraui, & ministraturus sum vsque ad animæ meæ expositionem, & sanguinis effusionem. Atque huius rei testes vos estis, qui perseuerastis mecum in omnibus tentationibus, quibus Pater tentauit obedientiam in hac parte meam, & vidistis ministerij mei perpetuam & constantem rationem, idéque vsque in finem videbitis. Igitur si vultis regni mei compotes participesque euadere, eius obtinendi eandē rationem vobis dispono, quam Pater mihi disposuit: quam cùm tenuerit observaueritis, tandem assequemini vt edatis & bibatis, vt regni filij in regno meo effecti fruamini ea dignitate eaque beatitudine, quam regni cohæredibus Pater promisit

k *Simon, Simon, ecce satanas.*] Multis modis aduersarius ille diuini honoris & humanæ salutis illudit vos à regno

hoc obtinendo procul abigere, alios ambitione, cupiditate & auaritia, alios quosdam metu ac terrore, sicut tes ego autem te in exemplum posui aliorum; & rogaui Patrem, vt quamuis metu turbatus fueris, tamen fide in me non destituaris. ita autem continget, nam tu præcipuè tentaberis grauissimè; sed cùm conuersus fueris ad me, oratione & exemplo tuo confirma fratres tuos: ita adeò fiet, vt satanæ studium irritum euadat, quũ ille te, quem grauiter ad ruinam impulerat, fratrum tuorum confirmatorem extitisse videtit.

tiuit vos vt cribraret sicut triticũ: 32 ego
autem rogaui pro te vt non deficiat fides D
tua: & tu aliquando conuersus, confirma
fratres tuos. 33 Qui dixit ei, Domine, te-
cum paratus sum & in carcerẽ & in mor-
tem ire. 34 *Et ille dixit, Dico tibi Petre, *At ms. c. Mat. 26. c. 34
non cantabit hodie gallus, donec ter ab- Mar. 14. c. 30
neges nosse me. 35 Et dixit eis, *Quando Mat. 10. b. 9
misi vos sine sacculo & pera, & calceamẽ-
tis: nunquid aliquid defuit vobis? At illi
dixerunt, Nihil. 36 Dixit ergo eis, Sed
nunc qui habet sacculum, *tollat, simili- *tollet ms. eq s.
ter & peram: & qui non habet, *vendat *vendet c. s.
tunicam suam, & *emat gladiũ. 37 Dico *emet c. s.
enim vobis, quoniam adhuc hoc quod
scriptum est, oportet impleri in me, Et cũ Isa. 53. d. 12
iniquis deputatus est. Etenim ea quę sunt
de me, finem habent. 38 At illi dixerũt,
Domine, ecce[b] duo gladij hîc. At ille dixit
eis, Satis est. 39 Et egressus ibat secundũ Mat. 26. d. 36 Mar. 14. d. 32
consuetudinem in mõtem oliuarum. Se- Ioh. 18. a. 1
cuti sunt autem illum & discipuli*. 40 Et *eius ms. c.
cùm peruenisset ad locũ, dixit illis, Ora- E
te, ne intretis in tentationem. 41 Et ipse Mat. 26. d. 39 Mar. 14. d. 35
auulsus est ab eis quantum iactus est lapi-
dis: & positis genibus, orabat, 42 dicens,
Pater, si vis, transfer calicem istum à me.
Veruntamen non mea voluntas, sed tua
fiat. 43 [c] Apparuit autem illi angelus de
cælo,

a *Quando misi vos sine sacculo.*] Nunc videbitis magnam rerum mutationem: nam tunc nihil desiderabatis, nihil timebatis: me credebatis posse abundè vobis consulere quocunque veniretis, itaque contingebat vti credebatis: nunc verò breui fiet, vt vobis consulendum putetis & victũ parandum, vt possitis latentes vitã tueri; & gladium quærendum etiã vendito pallio, ad vestri defensionẽ, quà egere vos existimabitis: namque in me ea fieri videbitis, quæ vobis maximum terrorem, magnamq́ue de vobis curam incutient. Sed si conferatis præsentia cum præteritis, intelligetis profectò hæc etiam ad diuinam prouidentiam referenda esse, & eodẽ auctore atque consilio profecta esse cum illis præteritis exemplis, & magnæ Dei in meos prouidentiæ, & virtutis meæ quæ ex diuini consilij ratione & tunc alio, & nunc alio modo exercita sit.

b *Duo gladij hîc.*] Quid dicerent nesciebant, vtpote qui non intelligerẽt quorsum tenderet illa oratio de pera tollenda, & gladio emendo: existimabant enim illum ea parari iubere ad suam ipsorum & illius defensionem. Sed Christus respondit, *Satis est*: satis de hac ratione vobis exposui, quam cùm non planè intelligatis, vlterius promouendam non censeo, ne magis etiam turbemini: satisq́ue est vos habere duos gladios, nihil enim amplius vobis prodessent plures, si plures haberent, vbi dimicatione esset experiundum: nam aduersum tantam vim & manum, quantam videbitis, quid vobis duodecim gladij prodessent? nempe non plus quàm duo. satis ergo est.

c *Apparuit angelus.*] Nam relictus fuerat à Patre in infirmitate humanę carnis, vt illa hora potestatis tenebrarum indigeret confortãtis angeli ministerio & oratione, tanquam homo simplex, in quo & omnia illa patiebatur, qui aliás angelis dominaretur, & à Patre perpetuò audiretur, & cõfortaretur omni tempore: sed id signum fuit conditionis recens susceptæ ab illo, sustinente peccatorum & debitorum mũdi nomen & personã. hac in parte paulo minus ab angelis minoratus est, qui tanto superior angelis fuit, quanto excellentius præ illis nomen hæreditauit, vt ait Paulus.

cælo, confortás eum. Et factus in agonia,
prolixius orabat. 44 Et factus est [a] sudor
*decurrentis e. eius sicut guttæ sanguinis "decurrentis' in
terram. 45 Et cùm surrexisset ab oratio-
ne, & venisset ad discipulos suos, inuenit
eos dormientes præ tristitia. 46 Et ait illis,
Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis
Mat.26.e.47 Mar.14 e.43 Ioh.18.a.8 in tentationem. 47 Adhuc eo loquente,
ecce turba: & qui vocabatur Iudas, vnus
de duodecim, antecedebat eos, & appro-
pinquauit Iesu, vt oscularetur eum.
48 Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo filiũ
hominis tradis? 49 Videntes autem hi
qui circa ipsum erant, quod futurũ erat,
*percutiemus c.s. dixerunt ei, Domine, [b] si "percutimus' in
gladio? 50 Et percussit vnus ex illis seruũ
F principis sacerdotum: & amputauit auri-
culam eius dexteram. 51 Respondens au-
tem Iesus, ait, Sinite vsque huc. Et cùm
tetigisset auriculam eius, sanauit eum.
52 Dixit autem Iesus ad eos qui venerant
ad se, principes sacerdotum & magistra-
tus templi, & seniores, Quasi ad latronem
existis cum gladiis & fustibus? 53 Cùm
quotidie vobiscum fuerim in tẽplo, non
extendistis manus in me: sed hæc est hora
Mat.26.f.57 Mar.14.f.43 Ioh.18.c.12 e.24. vestra, & potestas tenebrarum. 54 Com-
prehendentes autẽ eum, duxerunt ad do-
mum principis sacerdotum: Petrus verò
Mat.26.g.69 Mar.14.g.66 Ioh.18.c.25 sequebatur à longe. 55 Accenso autẽ igne
in medio atrij, & circunsedentibus illis,
erat Petrus in medio eorum. 56 Quem

a *Sudor eius.*] Adeò premebatur illo peccatorum omnium pondere suscepto, ac iræ diuinæ aduersus mundi peccata in se explendæ, vt in illo cogitationum conflictu vehemẽti sanguinis sudore, præ membrorum omnium tremore, & interno æstu, perfunderetur.

b *Si percutimus in gladio?*] Attulerant secum vel vtrumque gladium, vel alterum in cœnaculo paulo antè monstratum.

cùm vidiſſet ancilla quædam ſedentem
ad lumen, & eum fuiſſet intuita, dixit,
Et hic cum illo erat. 57 At ille negauit
eum, dicens, Mulier, non noui illum.

a *Alius videns eum.*] ab altera ancilla indicatum.

58 Et poſt puſillum [a] alius videns eum, di- Mat.26.g.73 Mar.14.g.70
xit, Et tu de illis es. Petrus verò ait, O ho-
mo, nō ſum. 59 Et interuallo facto, qua-
ſi horæ vnius, alius quidam affirmabat, Ioh.18.e.26
dicens, Verè & hic cum illo erat. nam &
Galilæus eſt. 60 Et ait Petrus, Homo, G
neſcio quid dicis. Et continuò adhuc illo
loquente cantauit gallus. 61 Et conuer-

b *Reſpexit Petrum.*] atque hoc geſtu docuit illum reſpicere & animaduertere quantula ſit hominis virtus & conſtantia, & quàm ſtulta iactatio: ſimul vt ſibi pœnitentia conſuleret admonuit.

ſus Dominus [b] reſpexit Petrum. Et recor-
datus eſt Petrus verbi Domini, ſicut dixe-
rat, Quia prius quàm gallus cātet, ter me Mat.26.e.34 Mar.14.e.30
negabis. 62 Et egreſſus foras Petrus fle- Ioh.13.d.38
uit amarè. 63 Et viri qui tenebāt "illum", "Ieſum MS. R.G.S.
illudebant ei, cædentes. 64 Et velauerunt
eum, & percutiebant faciem eius: & in-
terrogabant eum, dicentes, Prophetiza,
quis eſt qui te percuſſit? 65 Et alia multa
blaſphemantes dicebant in eum. 66 Et vt Mat.27.a.1 Mar.15.a.1
factus eſt dies, conuenerunt ſeniores ple- Ioh.18.c.28
bis & principes ſacerdotum & Scribæ, &
duxerunt illum in concilium ſuum, di-
centes, 67 Si tu es Chriſtus dic nobis. Et
ait illis, Si vobis dixero, nō credetis mihi:
68 ſi autem & interrogauero, non reſpon-
debitis mihi, neq; dimittetis. 69 Ex hoc
autem erit filius hominis ſedens à dextris
virtutis Dei. 70 Dixerunt autem om-
nes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait,
Vos

[c] Vos dicitis, quia ego sum. 71 At illi di-
xerũt, Quid adhuc desideramus testimo-
nium? ipsi enim audiuimus de ore eius.

CAP. XXIII.

Mat.27.a.2 A ET surgens omnis multitudo eorum,
duxerunt illum ad Pilatum. 2 Cœpe-
runt autem illum accusare, dicentes, Húc
Mat.22.b.21 Mar.12.b.17 inuénimus [a] subuertentem gentem no-
Mat.27.b.11 Mar.15.a.8 strãm, & prohibentem tributa dare Cæ-
Ioh.18.f.33 sari, & dicentem se Christum regem esse.
3 Pilatus autem interrogauit eum, di-
cens, [b] Tu es rex Iudæorum? At ille respõ-
dens ait, [c] Tu dicis. 4 Ait autem Pilatus
ad principes sacerdotum & turbas: [d] Nihil
inuenio causæ in hoc homine. 5 At illi
* Commouit usq. inualescebant, dicentes, * Commouet po-
pulum docẽs per vniuersam Iudæam, [e] in-
cipiens à Galilæa vsque huc. 6 Pilatus
autem audiens Galilæam, interrogauit si
homo Galilæus esset. 7 Et vt cognouit
quòd de Herodis potestate esset, remisit
eum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis
erat illis diebus. 8 Herodes autem viso
Iesu, gauisus est valde: erat enim cupiens
B ex multo tempore videre eum, eo quòd
audiret multa de eo: & [f] sperabat signum
aliquod videre ab eo fieri. 9 Interrogabat
autem eum [g] multis sermonibus. At ipse
nihil illi respondebat. 10 Stabant autem
principes sacerdotum & Scribæ [h] constan-
ter accusantes eum. 11 [i] Spreuit autem
illum Herodes cum exercitu suo: & illusit,

c *Vos dicitis.*] Oratio ciuiliter concedentis & assentientis, Hebraica phrasi. *Vos dicitis* id quod res habet, & ex argumento à me pronuntiato à vobisque obseruando eàdem cognoscetis ita esse: nam dextera virtutis Dei soli Dei filio constat.

CAP. XXIII.

a *Subuertentem gentem nostram.*] contra legis nostræ decreta, & cõtra Romana statuta *prohibentem tributa dare Cæsari*: & contra potestatem tuam & auctoritatem asserentem se esse vnctum Regem, id maximè aduersatur Cæsari, cuius tu minister es.

b *Tu es rex Iudæorum?*] Isto habitu & apparatu non maiori profiteris te esse illum Iudæorum spectatum regẽ?

c *Tu dicis.*] Sic est vt dicis, me nullo alio mundano apparatu esse regẽ Iudæorum, & nihil aliud quærere, quã quod hactenus docens quæsiui. id quantum vestris rebus aduersetur, facilè iudicabis.

d *Nihil inuenio causæ.*] Nam illa quæ vos proponitis, & ille ait, nihil ad forum meum attinent, quippe qui neque turbas moueat aduersum rempublicam vestrã, neque aduersum Romanum imperium. neque ego quicquam audiui sinistræ rei aut criminis aduersum hunc.

e *Incipiens à Galilæa.*] Ille, inquiunt, incepit ab extrema regione nostra: si tu nihil inuenisti, ideo est, quia nunc primum paucos ante dies hîc commouit gentem; & recẽs facinus nondum ad tuas peruenit aures: sed iam omnia sunt cõmota, ita vt si hic non compescatur, citò videas & hanc ciuitatem turbatam; si in Galilæa & omni Iudæa doceri velis, intelliges quæ acta fuerint.

f *Sperabat signum aliquod videre*] Curiositate, & imperio regio magis, quã pietate, eiusmodi signorum spectacula cupiebat.

g *Multis sermonibus.*] de regno, de doctrina, deinde de signis, quid posset facere, quid non posset, & an vellet in gratiam ipsius aliquid mirandum efficere.

h *Constanter accusantes eum.*] tãquam seductorẽ populi, nouasque res molitum aduersus regnum & regem, aduersus Romanum imperium.

i *Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo.*] contempsit illius accusatam rerum nouarum molitionem, quanquam probari posse speraret, id quod minimè credebat, cùm videret accusati conditionẽ nihil apparatus, nihil opis humanæ, nihil diuitiarũ, copiarum nihil habentis, deinde hominis (vt iudicia principũ aliquando sunt)

indutum veste alba, ᶜ & remisit ad Pilatũ. ᶜ
12 Et facti sunt amici Herodes & Pilatus
in ipsa die. nam antea inimici erant adin- C
uicem. 13 Pilatus autẽ conuocatis prin-
cipibus sacerdotum & magistratibus, &
plebe, 14 dixit ad illos, Obtulistis mihi
hunc hominem, quasi auertentem popu-
lum, & ecce ego coram vobis interrogãs,
ᵃ nullam causam inueni in homine isto ex Ioh.18.g.38 19.a.4.
his in quibus eum accusatis. 15 Sed ne-
que Herodes. nam remisi vos ad illum, &
ecce, nihil dignum morte actum est ei.
16 ᵇ Emendatum ergo illum dimittam.
17 Necesse autem habebat dimittere eis
per diem festum, vnum. 18 Exclamauit
autem simul vniuersa turba, dicens, Tol-
le hunc, & dimitte nobis Barabbam:
19 qui erat propter seditionem quandam
factam in ciuitate & homicidium, missus
in carcerem. 20 Iterum autem Pilatus
loquutus est ad eos, volens dimittere Ie-
sum. 21 At illi succlamabant, dicentes,
Crucifige, crucifige eum. 22 Ille autem
tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit Mat.27.c.23 Mar.15.b.14
iste? nullam causam mortis inuenio in eo.
corripiam ergò illum, & dimittam.
23 At illi instabant vocibus magnis ᶜ postu- D
lantes vt crucifigeretur: & inualescebant
voces eorum. 24 Et Pilatus adiudicauit
fieri petitionem eorum. 25 Dimisit au-
tem illis eum qui propter homicidium &
seditionem missus fuerat in carcerem, quẽ
petebant,

semifatui, qui nihil omnino responderet ad rogata, tanquã ignarus omnino & expers rerum publicarum, & rationum regni: cùm ipse haberet & consilia callida, & exercitum quo suũ regnum tueretur, Iesus nihil haberet horum, stultum potius esse illum iudicauit, quàm facinorosum; atque demonstrauit, illusione & veste induta.

a *Nullam causam inueni.*] quæ ad præfecturæ meæ iurisdictionem attineret. nihil enim nouarum rerum ab illo motum hic docere potestis: *sed neque Herodes*, à cuius regno illum cœpisse aiebatis.

b *Emendatum*] Corripiam hominẽ flagellis cæsum & verberibus affectũ, ita vt vobis & ego satisfaciam, & ille deinceps magis obtemperet in iis rebus, de quibus controuersiæ sunt apud vos.

c *Postulantes.*] Quandoquidẽ Præses negabat legibus posse illum damnari, curatũ & actum est per principes sacerdotum & seniores, vt postulatum, ex postulationis publicæ cõsuetudine, quãuis iniqua, tamen concederet. Itaque Pilatus non iudicauit quidem, neque sententiam protulit vt Iudex, sed vt Præfectus, & publici tumultus auersor, illis potius illum permitteret postulantibus, quàm seditionem aut turbam in ciuitate fieri pateretur.

petebant, Iesum verò tradidit voluntati
Mat.27.d.32 Mar.15.b.21 eorum. 26 Et cùm ducerent eum, appre-
henderunt Simonem quẽdam Cyrenen-
ſem venientem de villa: & impoſuerunt
illi crucem portare poſt Ieſum. 27 Seque-
batur autem illum multa turba populi &
mulierum: quæ plangebant & lamenta-
bantur eum. 28 Conuerſus autem ad illas
Ieſus, dixit, Filiæ Ieruſalẽ, nolite flere ſu-
per me: ſed ſuper vos ipſas flete, & ſuper
filios veſtros. 29 Quoniam, ecce, venient
dies, in quibus dicent, Beatæ ſteriles, &
ventres qui non genuerunt, & vbera quę
E non lactauerunt. 30 Tunc incipient di-
Isa.2.d.19 Osee 10.b.8 Apoc.6.d.16 9.a.6. cere montibus, Cadite ſuper nos: & col-
libus, Operite nos. 31 Quia [d] ſi in viridi
ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?
32 Ducebantur autem & alij duo nequam
Mat.27.d.33 Mar.15.b.22 Ioh.19.c.17 cum eo, vt interficerentur. 33 Et poſt-
quam venerũt in locum qui vocatur Cal-
uariæ, ibi crucifixerunt eum: & latrones,
vnum à dextris, & alterum à ſiniſtris.
34 Ieſus autẽ dicebat, Pater, dimitte illis.
non enim ſciunt quid faciunt. Diuidẽtes
verò veſtimenta eius, miſerunt ſortes.
ſpectans MS.R.C.S. 35 Et ſtabat populus "expectans', & deri-
debant eum principes cum eis, dicentes,
Alios ſaluos fecit, ſe ſaluum faciat, ſi hic
eſt Chriſtus, Dei electus. 36 Illudebant
autem ei & milites accedentes, & acetum
** & 3 MS. g.c.* offerentes ei, * 37 dicentes, Si tu es rex Iu-
dæorum, ſaluum te fac. 38 Erat autem &

d *Si in viridi ligno.*] Si Romana potẽtia & militum licentia tantum ſæuit & ardet in homine, cui nihil culpæ, aut vitij aut criminis, multum verò virtutis & pietatis, multum benemeritorũm de omni populo & gradu atque ordine ineſſe conſtat, quid fiet in arido populo, ac virtute carente, vitiiſque ſcatente?

e *Literis Græcis, &c.*] Sic omnibus orbis nationibus illarum trium cõmunium linguarum expositione publicè testatum est, illum qui crucifixus esset, Regem Iudæorum esse: idque Præsidis ipsius auctoritate firmatum fuit.

superscriptio scripta super eũ ᵉliteris Græ-
cis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est rex F
Iudæorum. 39 Vnus autẽ de his qui pen-
debãt latronibus, blasphemabat eum, di-
cens, Si tu es Christus, saluum fac temet-
ipsum, & nos. 40 Respondens autem al-
ter, increpabat eum, dicens, Neq; tu times
Deum, "quòd' in eadem damnatione es? "qui M.S. 'quia M. .o.
41 Et nos quidem iustè, nam digna factis
recipimus: hic verò nihil mali gessit.
42 Et dicebat ad Iesum, Domine, memen-
to mei, cùm veneris in regnum tuum.
43 Et dixit illi Iesus, Amen dico tibi: Ho-
die mecum eris in paradiso. 44 Erat autẽ
ferè hora sexta: & tenebræ factæ sunt in
vniuersam terram vsque in horam nonã.
45 Et obscuratus est sol: & velum templi
scissum est medium. 46 Et clamans voce
magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas "cõ- Psal.30.a.6 "commendabo
mendo' spiritũ meum. Et ᶠhæc dicens ex- c. quemodo in psalmo etiam
pirauit. 47 Videns autem Centurio quod R.H.G.& a. habent.
factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, G
Verè hic homo iustus erat. 48 Et omnis
turba eorum qui simul aderant ad specta-
culum istud, & videbant quæ fiebãt, per-
cutientes pectora sua reuertebantur.
49 Stabant autem omnes noti eius ãlõge:
& mulieres quæ secutæ eum erant à Ga-
lilæa hæc videntes. 50 Et ecce vir nomi- Mat.27.g.57
ne Ioseph qui erat decurio, vir bonus & Mar.15.d.43 Ioh.19.g.38
iustus, 51 hic non consenserat consilio &
actibus eorum, ab Arimathæa ciuitate
Iudææ,

f *Hæc dicens expirauit.*] Ita apparuit certissimo argumento illum esse filiũ Patris appellari, & spiritum ipsius Patri fuisse susceptum, cùm res iuxta orationis sententiam eueniret.

Iudææ, qui expectabat & ipse regnũ Dei.
52 hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus
Iesu: 53 & depositum inuoluit sindone,
(illud c. 5.) & posuit [f]eum in monumento exciso, in
quo nondum quisquam positus fuerat.
54 Et dies erat parascéues, [g] & sabbathum
illucescebat. 55 Subsequutæ autem mu-
lieres quæ cum eo venerãt de Galilæa, vi-
derunt monumentum, & quemadmodũ
positum erat corpus eius. 56 Et reuerten-
tes parauerunt aromata & vnguenta: &
sabbatho quidem siluerunt secundum
mandatum.

g *Et sabbathũ illucescebat.*] Feria sexta vespero iam propè apparente: nãque ita dies definiebatur ab Israelitis, qui feriæ sextæ ad vesperam tempus appellabant vesperam sabbathi, sabbathi verò ipsius vesperam exitum sabbathi nominabant.

CAP. XXIIII.

Mat. 28. a. 1 Mar. 16. a. 2 Ioh. 20. a. 1

VNa [a] autẽ sabbathi valde diluculo ve-
nerunt ad monumentum, portantes
A quæ parauerant aromata: 2 & inuenerũt
lapidem reuolutum à monumento. 3 Et
ingressæ, non inuenerunt corpus Domi-
ni Iesu. 4 Et factum est: dum mente cõ-
sternatæ essent de isto, ecce duo viri stete-
runt secus illas in veste fulgenti. 5 Cùm
timerent autem, & declinarent vultum in
terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis
viuentem cum mortuis? 6 non est hîc, sed
surrexit. recordamini qualiter loquutus
est vobis, cùm adhuc in Galilæa esset,
7 dicens, Quia oportet filiũ hominis tra-
di in manus hominum peccatorum, &
crucifigi: & die tertia resurgere. 8 Et re-
cordatæ sunt verborũ eius. 9 Et regressæ
B à monumento, nuntiauerunt hæc omnia

Mat. 16. c. 21 17. c. 23. Marc. 9. c. 31 Sup. 9. d. 22

CAP. XXIIII.

a *Vna autẽ sabbathi.*] postera die post sabbathum propriè dictum, & prima die septimanæ, quæ sabbathum quoque denominatur à præcipuo die.

illis vndecim, & cæteris omnibus.
10 Erat autem Maria Magdaléne, & Iohã-
na, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum
eis erant, quæ dicebãt ad Apostolos hęc.
11 Et visa sunt ante illos sicut deliramen-
tum verba ista, & non crediderunt illis.
12 Petrus autem surgens cucurrit ad mo-
numentum: & procumbens vidit lintea-
mina sola posita, & abiit secum mirans
quod factũ fuerat. 13 Et ecce duo ex illis
ibant ipsa die in castellum quod erat in *Mar. 16. c. 12*
spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem,
nomine Emmaus. 14 & ipsi loquebãtur
adinuicẽ de his omnibus quæ acciderant.
15 Et factum est: dum fabularentur & se-
cum quærerent, & ipse Iesus appropin- C
quans ibat cum illis. 16 oculi autem illo-
rum tenebantur ne eum agnoscerent.
17 Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones
quos confertis ad inuicem ambulantes,
& estis tristes? 18 Et respondens vnus cui
nomen Cléophas, dixit ei, [b] Tu solus pere-
grinus es in Ierusalem, & non cognouisti
quę facta sunt in illa his diebus? 19 Qui-
bus ille dixit, Quæ? Et dixerũt[*]: De Iesu [*] eius. e. s.
Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in
opere & sermone coram Deo & omni po
pulo: 20 Et quomodo eum tradiderunt
summi sacerdotes & principes nostri in
damnationem mortis, & crucifixerunt eũ.
21 nos autẽ sperabamus quia ipse esset re-
dẽpturus Israël: & nunc super hæc omnia,
tertia

[b] *Tu solus peregrinus es.*] Existimamus nemini hospitum omnium qui Ierosolymis sunt, ignotam esse hanc historiam, quæ in omnium ore versatur: & miramur tibi esse ignotum, id quod tibi soli accidit, si ita est.

tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt.
22 Sed & mulieres quędam ex nostris, ter-
ruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad
D monumentum, 23 & non inuento corpo-
re eius, venerunt, dicentes se etiam visio-
nem angelorum vidisse, qui dicunt eum
viuere. 24 Et abierunt quidam ex nostris
ad monumentum: & ita inuenerunt sicut
mulieres dixerunt, ipsum verò non *inue-
nerunt. 25 Et ipse dixit ad eos: O stulti,
& tardi corde ad credendum in omnibus
quæ locuti sunt Prophetę. 26 Nónne hęc
oportuit pati Christum, c & ita intrare in
gloriam suam? 27 Et incipiens à Moyse
& omnibus Prophetis, interpretabatur
illis in omnibus scripturis quæ de ipso
erant. 28 Et appropinquauerunt castello
quò ibant: & ipse se finxit longius ire.
29 Et coëgerunt illum, dicentes, Mane no-
biscum, quoniam aduesperascit, & incli-
nata est iam dies. Et intrauit * cum illis.
30 Et factum est, dum recúberet cum eis,
accepit panem, & benedixit ac fregit, &
E porrigebat illis. 31 Et aperti sunt oculi
eorum, & cognouerunt eum: & ipse eua-
nuit ex oculis eorum. 32 Et dixerunt ad
inuicem, d Nónne cor nostrum ardens erat
in nobis, dum loqueretur * in via, & ape-
riret nobis scripturas? 33 Et surgentes ea-
dem hora regressi sunt in Ierusalem: & in-
uenerunt congregatos vndecim, & eos
qui cum illis erant, 34 dicentes, Quòd sur-
rexit

* viderunt M.S.G.S.

* vt maneret G.S.

* nobis G.S.

c *Et ita intrare in gloriam suam?*] In gloriam vncti regis, & regni possessionem cum membris suis.

d *Nonne cor nostrum ardens erat*] Nónne videbatur cor nostrũ moueri maximè, & illum velle agnoscere ex lætitia & gaudio percepto manifesta ac aperta scripturarum interpretatione, quæ simul vim habebat permouendi nos, quanquam oculi nostri tenebantur, cor tamen illustrabatur.

rexit Dominus verè, & apparuit Simóni.
35 Et ipsi narrabant quæ gesta erát in via.
& quomodo cognouerunt eum [a] in fra-
ctione panis. 36 Dum autē hæc loquun- *Mar. 16. c. 14 Ioh. 20. c. 19*
tur, stetit Iesus in medio eorum, & dicit F
eis, Pax vobis: ego sum. nolite timere.
37 Conturbati verò & conterriti, existi-
mabant se spiritum videre. 38 Et dixit
eis, Quid turbati estis, & *cogitationes a- *quare M.S. C.S.
scendunt in corda vestra? 39 Videte ma-
nus meas, & pedes*, quia ego ipse sum. *meos : M.S. C.S.
palpate, & videte: quia spiritus carnem
& ossa non habet, sicut me videtis habere.
40 Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus
& pedes. 41 Adhuc autem illis non cre-
dentibus & mirátibus præ gaudio, dixit,
Habetis hîc aliquid quod manducetur?
42 At illi obtulerunt ei partem piscis assi,
& fauum mellis. 43 Et cùm manducasset
coram eis, sumens reliquias dedit eis.
44 Et dixit ad eos, [b] Hæc sunt verba quę lo-
cutus sum ad vos cùm adhuc essem vo-
biscum, quoniam necesse est impleri om-
nia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Pro-
phetis, & Psalmis de me. 45 Tunc ape- G
ruit illis sensum, vt intelligerent scriptu-
ras. 46 Et dixit eis, Quoniam sic scriptū *Psal. 18. a. 7*
est, & [c] sic oportebat Christum pati, & re-
surgere à mortuis tertia die: 47 & prædi-
cari in nomine eius pœnitētiam & remis-
sionem peccatorum in omnes gentes, in-
cipientibus ab Ierosolyma.

48 Vos

a *In fractione panis.*] in mensa cùm frangeret ille panem, & non anteà.

b *Hæc sunt verba.*] Huc pertinebant sermones, quos ego sæpe apud vos habui: quorum summa illa fuit, oportere *impleri omnia*, &c.

c *Quoniam sic oportebat.*] Humanæ salutis ratio omnis ita constituta fuit diuino consilio, vt vnctus ille pateretur mortem pro omnibus, & propter iustificationem omnium resurgeret à mortuis peccato, vt suos secum suscitaret in nouitatem vitæ. Deinde vt ad propagandam salutis huius communicationem pœnitentia prædicaretur in omnes gentes in nomine vncti illius, isque nuntius à Ierosolymis inciperet per alias nationes deferri. vos autē testes fuistis passionis Christi, testes estis resurrectionis eius, testes etiam eritis gloriæ, clarificationis illius & remissionis peccatorum, non imputatione tantùm, sed re & virtute exhibendæ. Hoc testimonium vos reddetis apertissimum, cùm in vobismetipsis habueritis: habebitis autem me auctore, idque certissimè: nā hoc est promissum illud maximum Patris, quod ego breui mittam vobis.

Act. 1. b. 8 48 Vos autem testes estis horum.
Ioh 14. d. 16 15. d. 26. 49 Et * ego [c] mitto [d] promissum patris mei
* ecce 1 MS. R. C. in vos: [d] Vos autem sedete in ciuitate, quo-
Act. 1. a. 4 * mittã MS. S. ad vsque induamini virtute ex alto.
Ioh. 15. d. 35 50 Eduxit autem eos foras in Bethaniam,
& eleuatis manibus suis [e] benedixit eis.
Mar. 16 d. 19 Act. 1. b. 9. 51 Et factum est: dum benediceret illis,
recessit ab eis, & ferebatur in cælum.
* cũ MS O. S. 52 Et [f] ipsi adorantes * regressi sunt in Ieru-
salem cum gaudio magno: 53 & erant
semper in templo, [g] laudantes & benedi-
* Amen MS. R. C. S. centes Deum *.

d Vos autem vt plenum & cõstãs testimonium efficientiæ passionis ac resurrectionis meæ afferre possitis per orbem, ne festinetis aut surgatis ante lucem. sed *sedete, quoad vsque induamini virtute ex alto*, quam nemo homo sibi ipse induere potest. donum enim Dei ex alto mittendum est. Tunc postquam ita sedentis & quieueritis, illa virtute accepta, surgentes eritis mihi testes in Ierusalem, Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

e *Benedixit eis.*] manibus ad cælum sublatis, bene precantis & petentis habitu, commendauit discipulos Patri salutaribus precationibus.

f *Ipsi adorantes.*] gratias agentes Deo & Christo eius, petentesque ratum fieri id quod à Patre promissum, à filio expositum ac denuntiatum erat, *regressi sunt in Ierusalem*, acti fide accipiendi donũ sibi promissum magno gaudio, quod spes efficiebat in illis.

g *Laudantes & benedicentes Deũ.*] propter expeditam hominum salutem, & tot sæculis expectatam redemptionem, atque huius rei manifestum testimonium propediem edendum. Dumque alij benedicerent, alij omnium piorum nomine respondebant, *Amen*.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAPVT I.

A

N[a] PRINCIPIO [b] erat
[c] Verbum, [d] & Verbum
erat apud Deũ, & Deus
erat Verbum. 2 [e] Hoc
erat in principio apud
Deum. 3 [f] Omnia per
ipsum facta sunt: [g] & sine ipso factum est
(nihil) "nihil quod factum est. 4 [h] In ipso vita
(4 Quod factum est, in x. 5. Aug. eq.) erat, & vita erat lux hominum: 5 & lux
in tenebris lucet, & tenebræ eam non
(Mat. 3. a. 1 Mar. 1. a. 2) cōprehenderunt. 6 [i] Fuit homo missus
m à Deo,

Operis partitio.

A primo versu, *In principio erat Verbum*, &c vsque ad decimumquintum, *Iohannes testimonium perhibet*, summa cōtinetur totius Euangelij, & consilij de humana salute cœpti & absoluti, atq; in publicum editi. à decimoquinto versu, huius summæ ratio, per singulas partes continuata serie exponitur. Est itaque pars illa prior capitis huius totius Euangelij argumentum, repetitum ab initio hominis à Deo efformati, deductũque ad finem ipsius per Verbum reformati.

CAP. I.

a *In principio*] mundi constituti & sæculorum omnium initio.

b *Erat*] Si erat in principio, consequens est ante principium fuisse. Nam ex linguę certissima significatione imperfectum præteritum ad tria tempora refertur, præteritum, præsens, & futurum. Igitur si erat in principio rerum omnium aliarum, atque adeò temporis, ante principium fuisse necesse est. id quod ante principium fuit, æternum est, quippe quod principio caret. nam cùm principiũ extitit, iam illud erat, ergo sine principio erat.

c *Verbum.*] Virtus, sapientia, & bonitas ipsa infinita in semetipsa, & infinita duratione, ratio admirabilis, lumen, splẽdor, realitas, vt ita loquamur, atque adeò res ipsa rerum realissima, infinitudo, plenitudo, expressio, conceptum, pronuntiatum, lumen de lumine, claritas, & expeditio, omnia simul vnum in vno, idemque Filius dictus. Hæc omnia, quę maioribus commentariis explicabuntur, significat Hebræa vox דבר.

d *Et verbum erat apud Deum*] idem potens, idem sapiens, idemque volens cum Deo. quem auctorem & gubernatorem vniuersi credimus. erat adcò idem volens, sapiens, & potens, quia idem erat etiam naturâ & essentiâ, quanquam persona alter, nẽpe Filius, tamen natura idem, nempe Deus ipse simplicissimus. e *Hoc erat in principio apud Deum.*] Inseparabiliter manebat apud Deũ, cùm vna eadẽq; natura simplicissima impartibilis indiuisibilisq; esset, vna eademque virtus, sapientia & bonitas inseparabilis, splendorque ipsius substantiæ diuinæ substantialis ipse splendor, atque Deus ipse. Quidquid enim est in Deo, substantia est, non accidens, atq; adcò ipsemet Deus. Hoc erat in principio conditionis omnis creaturæ apud Deum conditorem, sicut idem Verbum testatur, dicens. Cum ipso eram cuncta componens. f *Omnia.*] tam visibilia quàm inuisibilia, superiora & inferiora, quæcũque facta sunt & extiterunt huius verbi virtute, sapientia & bonitate extiterunt auctore patre Deo, Verbo, inquam, præsente, & tanquam medio quodam: nam de diuinis sermone familiari pronuntiare fas est, ita omnia suo quæq; in genere valde bona prodierunt, vtpote à Patre per Verbum facta. g *Et sine ipso.*] Ex iis quæ facta fuerant, vnum genus præcipuum quod factum est, videlicet homo conditus ad imaginem & similitudinem Dei per Verbũ, & per idem Verbum constitutus dominus & princeps terræ, & omnium quæ in terra sunt; & Deo charus & fotus ac perpetuò fouendus; hoc genus à verbo Dei separatum, per inobedientiam factum est nihil: incidit enim in mortem, damnationem, abalienationem à Deo, captiuitatem & seruitutem diaboli, carentiam gratiæ, imminutionem multarum virtutum: quæ omnia non ad Verbum, sed ad nihilum referuntur: atque ita ex abalienatione à Verbo, factum est nihil, id quod magnum, bonum & pulchrum factum fuerat. Namq; vt aliquid esse perseueraret, à Verbo nunquam discedere oportuit: in Verbo enim vita erat; & extra Verbum mors habitabat, à Verbo alienissima & remotissima in infinitum. Atque hactenus de prima rerum omnium electione & constitutione per Verbum. h *In ipso vita erat.*] Secunda electio, institutio & constitutio sic habet: Cùm Deus propter suam summam misericordiam, ad laudem & gloriam nominis sui, & ad damnationem inuidiæ & insipientiæ eius qui mortem & nihil in mundum inuexerat, eligeret secundò hominem è tenebris in quibus inuolutum reperit, in admirabile lumen suum deducere, Verbum suum quod arbor vitæ erat, per quod omnia fecerat, misit in tenebras mundi, factum hominem, vt homines illustraret. qui totius mundi tenebris & debitis in se susceptis, nunquam tamen obtenebratus est: sed in tenebris ipsis ita luxit & valuit, vt tenebrarum opera dissoluéret, & tenebras discuteret; atque eos qui sibi purè sanctéque adhæterent, suæ lucis virtute & efficientia in admirabile lumen suum traduceret. i *Fuit homo.*] huius rei atque salutis huius mundo allatæ nuntiandæ causa, *fuit homo missus à Deo*, tantis tamque apertis signis illustratus, vt nemo dubitare posset illum à Deo missum.

à Deo, cui nomen erat Iohannes. 7 [a] Hic
venit in testimonium: vt testimonium
perhiberet de lumine, vt omnes crede-
rent per illum. 8 [b] non erat ille lux: sed
vt testimonium perhiberet de lumine.
9 [c] Erat lux vera, quæ illuminat omnem *Infr.3.c.19*
hominem venientem in huc mundum. - 5 *ms.2.*
10 in [‡] mundo erat, & mundus per ipsum B
factus est, & mundus eũ non cognouit. *Heb.11.a.3*
11 [d] In propria venit, & sui eum non rece-
perunt. 12 quotquot autem receperunt
eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri,
his qui credunt in nomine eius. 13 qui
non ex sanguinibus, neque ex voluntate
carnis, neque ex voluntate viri, sed ex *Mat.1.c.18*
Deo nati sunt. 14 [e] Et verbum caro fa- *Luc.2.a.7*
ctum est, & habitauit in nobis, (& vidi-
mus gloriam eius, gloriam quasi vnige-
niti à patre) plenum gratiæ & veritatis.
15 [f] Iohannes testimonium perhibet de
ipso, & clamat, dicens, Hic erat quem
dixi, Qui post me venturus est, ante me
factus

a *Hic venit*] vt aperto testimonio indicaret lumen illud quod tenebras esset discussurum.

b *Non erat ille lux*] Quanquam nemo sanctior illo in veteris Testamenti hominibus indicari poterat, tamẽ ille se lumen non esse professus est; & testatus alterum virum in mundo natũ esse verum lumen, quod tenebras amoueret.

c *Erat lux vera.*] Ille de quo Iohãnes testatus est, *erat lux vera*; cuius lumine & Iohannes ipse & omnes homines illustrarentur. erat autem lux vltrò nata & orta in hoc mundo, cui se veniens exhibebat.

‡ Et fuit illa lux illud verbum, illud lumen, apertè in mundo inter homines qui facti olim per illum fuerant, & sui initium ab illo agnoscere debebãt tam ex scripturis, quàm ex virtutibus & miraculis, sed adeò excus erat mũdus, vt auctorem sui non cognouerit, qui idem instaurator, imò perfector & consummator aduenerat: sed dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. itaque sua ipsius culpa peribit mundus, id est, mundani.

d *In propria venit*] Venit in ea loca quæ ipse sibi ad aduentus sui manifestationem delegerat, & multis ac frequentibus signis sanctificarat, promissisque plurimis præparauerat: sed *sui eum non receperũt*. itaque salus ipsa apertè constitit & constat; misericordia vltrò oblata est. sed quòd non omnibus hominibus Iudæis & Græcis facta sit, ipsorum culpa est, partim quòd venientẽ non cognouerint, partim quòd satis indicatam non acceperint. Namque illa omnibus proposita est, & reipsa verè præstita & exhibita iis à quibus recepta est per fidem & pœnitentiam: fuit autẽ salutis & luminis illius effectus, vt qui illud lumẽ reciperent, non homines, vt antè, serui manerent, sed filij Dei fierent, nouique homines redderentur, non ex sanguinibus humanis corruptis & commixtis; neque ex carne aut modo nascendi naturali, sed ex Dei transmutantis & perficientis virtute & efficientia, ita vt opus & donum Dei esset.

e *Et verbum caro.*] Modus autem quo hæc hominum regeneratio facta est, ille fuit, quòd Verbum illud, per quod omnia facta fuerant, factũ est caro mortalis quidem, sed incorruptibilis, quia integra caro fuit, ab omni labe & inquinamento immunis: & arcano quodam modo sese dedit & insinuauit nobis, qui illum recepimus; atque ita insinuatus habitauit in nobis, ita vt ipsum in nobis viuentem & habitantem habeamus, atque in ipso viuamus. Illo igitur sic habitante vidimus & sensimus gloriã eius & præstantiam: cognouimus ipsum esse verbum per quod omnia facta sunt, & idem per quod regenerati, iustificati, & deificati sumus. nãque habitauit in nobis plenũ gratiæ, qua nobis communicata effecti sumus grati Deo, & veritatis apertissimę, quæ conuenit exactissime cum promissis omnibus Dei à mundi constitutione factis; & sanctitatem nobis non imputatione, sed re & efficientia communicat. ita vidimus apertè hanc illius gloriam, esse gloriam non serui, aut famuli, aut ministri alicuius qui homo tantùm esset, quanquam sanctissimus, sed gloriam vnigeniti filij Dei à Patre acceptam, quam ille nulli merè homini concessit. sicut scriptum est, Gloriam meam alteri non dabo. Gloriam itaque suam Deus filio vnigenito dedit, quam ipse membris suis communicauit.

f *Iohannes testimonium perhibet.*] Igitur huius boni nuntij series ita habet: Principiò Iohannes ille, qui testimonium de lumine daturus erat, publicè dedit: fuitque illius testimonij summa hæc ratio, fuit & formula, cùm videret Iesum Iohannes, indicauit digito, dicens, Hic erat, &c.

a Ti. 6. d. 17 factus est: quia prior me erat. 16 a Et de
plenitudine eius nos omnes accepimus,
& b gratiam pro gratia. 17 c quia lex per
Moysen data est, gratia & veritas per Ie-
1 Ioh. 4. c. 12 sum Christum facta est. 18 d Deum ne-
1 Ti. 6. c. 16
Infr. 3. a. 26 mo vidit vnquam: vnigenitus Filius qui
C est in sinu Patris, ipse enarrauit. 19 Et
hoc est testimonium Iohannis, e quando
miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdo-
tes & Leuitas ad eum, vt interrogarent
eum, f Tu quis es? 20 Et confessus est,
Infr. 3. d. 28 & g non negauit: & confessus est, Quia
h non sum ego Christus. 21 Et interro-
gauerunt eum, Quid ergo? Elias es tu?
Et dixit, Non sum. i Propheta es tu? Et
respondit, Non. 22 Dixerunt ergo ei,
k Quis es, vt responsum demus his qui
miserunt nos? quid dicis de teipso?
Isa. 40. a. 3
Mat. 3. a. 3
Mar. 1. a. 3
Luc. 3. a. 4 23 Ait, Ego vox clamantis in deserto, Di-
rigite viã Domini, sicut dixit Isaias Pro-
pheta. 24 Et qui missi fuerant, l erant ex
Pharisæis. 25 Et interrogauerunt eum,
& dixerunt ei, m Quid ergo baptizas, si tu
non es Christus, neque Elias, neque Pro-
m 2 pheta?

a *Et de plenitudine.*] Quia in eo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & ille nos patri reconciliandos & in filios adoptandos suscepit.

b *Gratiam pro gratia.*] Nos grati sumus Deo ex gratia qua hic gratissimus est, quam nobis communicabit ipse credentibus & obtemperantibus: atque hæc gratia nos Deo gratos reddit sanctos & irreprehensibiles, vtpote quibus spiritus ille adoptionis filiorũ continget, per quem Spiritum ea agemus & faciemus quæ Deo grata sunt.

c *Quia lex.*] Moses minister fuit legis; in qua lege communicata est hominibus cognitio voluntatis diuinæ, & obligationis humanæ; cognitio concupiscentiæ, quæ legis integræ & irreprehensibili obseruationi aduersatur. iussi sunt homines eam legem obseruare omni studio: atque eadem lege moniti sunt expectare aliũ ministrũ, qui legem in cordibus ipsorum inscriberet: indicataque sunt multa promissa ad huius ministri expectationẽ pertinentia. Dictum est fore veram & puram legis obseruationem, nõ solùm externa actione, sed in spiritu & veritate, vbi ille minister munus expleuerit suum. Itaque Moses minister fuit ostensionis infirmitatis humanæ, & fidei in eum qui mittẽdus esset à Deo, ad veritatem afferendã & construendam illius legis, quam ipse externam ministrabat: Christus verò gratiæ minister fuit & veritatis promissorũ Dei.

d *Deũ nemo*] nemo ante Christũ adduxit hominibus Deũ aut conspiciendũ aut sentiendũ: nam Moses legẽ ab Angelis accepit, homines à Mose. At vnigenitus filius charissimus Patri, & in sinu eius fotus, atque consiliorũ illius particeps æternus, ipse aperuit hominibus veritatis mysterium, & Deum insinuauit in illorum animis, ita vt cognito ipso Iesu Christo cognitione interna, videatur & cognoscatur Pater interna etiam cognitione. Decimus septimus & decimus octauus versus orationem & expositionem continẽt Euangelistæ ipsius.

e *Quando miserunt*] Duplex testimonium Iohannis fuit, alterum publicum, assiduum & frequens: illud prius iam expositum, quod promiscuè omnibus edebatur sapientibus & populis ipsis: eratque prædicatio ipsius Iohannis summam continens totius Euangelij: vltro igitur ille hoc testimonium dabat. Sed alterum fuit iudiciale ac legitimum, quod rogatus exhibuit ministris ad eam rem missis, delectisque à synagoga literarum ac legis peritis, & grauissimæ auctoritatis, tum ob Sacerdotalem dignitatem, tum ob vitæ & religionis obseruantiam.

f *Quis es.*] Nouerant enim illum esse magnum, & intelligebant à Deo missum: voluerunt ergo testimonium & professionem certam habere muneris illius. g *Non negauit.*] Confessus est quid non esset, non celauit quid esset, & quod illum facere oportebat, fecit: exposuit namque legationis suæ rationem omnem.

h *Non sum Christus.*] non sum ille vnctus in regem & seruatorem. Non sum Elias ille, qui sublatus est è terris curru igneo. i *Propheta es tu?*] ille de quo scriptum est, Prophetam suscitabit tibi Dominus de medio tui.

k *Quis es.*] quo munere fungeris? l *Erant ex Pharisæis.*] qui existimabant se esse in supremo gradu perfectionis humanæ, neque præter vitæ suæ perfectionem aliquid addi posse humano ingenio aut iudicio. secus verò si Messias, aut Elias, aut Propheta ille adesset, per quos noui aliquid & magni mandari & institui à Deo posse non dubitabant. m *Quid ergo baptizas.*] Quis est baptismi tui vsus, quæ vtilitas, quid affert mundo perfectionis vita nostram?

pheta? [16] Reſpondit eis Iohãnes, dicens, D
Ego [a] baptizo in aqua: medius autem ve- Mat. 3. c. 11 Mar. 1. b. 7
ſtrûm ſtetit quem vos neſcitis. [27] Ipſe Luc 3. c. 16 Act 1. a. 5
eſt qui poſt me venturus eſt, qui ante 2. a. 2. 51. b. 16. 19. a. 4
me factus eſt: cuius ego non ſum dignus,
vt ſoluam eius corrigiam calceamenti.
[28] Hęc in "Bethania' facta ſunt trans Ior- * Bethabara
danem, [b] vbi erat Iohannes baptizans.
[29] [c] "Altera die vidit' Iohannes Ieſum ve- *Poſtera die videt 3 ms. e.
nientem ad ſe, & ait, Ecce agnus Dei, ec-
ce qui tollit "peccatum' mundi. [30] Hic *peccata ms q.
eſt de quo dixi, Poſt me venit vir, qui an-
te me factus eſt: quia prior me erat: [31] &
ego neſciebam eum, ſed vt manifeſte-
tur "in Iſraël', propterea veni ego in aqua *Iſraeli ms. Aug. o. s.
baptizans. [32] Et teſtimonium perhi-
buit Iohannes, dicens, Quia vidi ſpiri- Mat. 3 d 16 Mar. 1. b 10
tum deſcendentem quaſi columbam de Luc. 3. e. 22
cælo, & manſit ſuper eum. [33] Et [d] ego E
neſciebam eum: ſed qui miſit me bapti-
zare in aqua, ille mihi dixit, Super quem
videris Spiritum deſcendentem & ma-
nentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat
in Spiritu ſancto. [34] [e] Et ego vidi: & te-
ſtimonium perhibui quia hic eſt filius
Dei. [35] Altera die iterum ſtabat Iohan-
nes, & ex diſcipulis eius duo. [36] Et re-
ſpiciens Ieſum ambulantem, dicit, Ecce
agnus Dei. [37] Et audierunt eum duo
diſcipuli loquẽtem, & ſecuti ſunt Ieſum.
[38] Conuerſus autem Ieſus, & videns eos
ſequẽtes ſe, dicit eis, Quid quæritis? Qui
dixerunt

a *Baptizo in aqua.*] in confeſſionem peccatorum, quæ eũm baptizati à me confitentur, agnoſcũt ſe indigere peccatorum ablutione & remiſſione, quã expectant à Deo efficiendam per eum quem ego prædico, maximum & efficaciſſimum.

b *Vbi erat Iohannes baptizans.*] certis teſtibus præſentibus, & examinatoribus arbitriſque, certo & publico loco in Bethabara, ipſo eodem loco vbi Iohannes munere ſuo fungebatur. Legitimum itaque fuit omni ex parte teſtimonium.

c *Altera die.*] Præter duplex illud teſtimonium à Iohanne datum de Chriſti virtute, efficacitate, ac præſentia in terris: alia etiam data ſunt, quibus ſingulariter indicatus eſt Ieſus ille eſſe Chriſtus, qui aliàs ab ipſo prædicaretur orbis ſaluator.

d *Ego neſciebam eum.*] Non noueram ego illum illa cognitione reuelationis, quam nunc habeo. Nemo enim poteſt virtutem Chriſto adſcriptam alicui tribuere, niſi à Deo inſtructus & antequam hoc teſtimonium à Deo haberem, miſſus ſum ad munus baptiſmi & prædicationis pœnitentiæ, vt teſtarer illum expectatum eſſe iam inter Iſraelitas, & ſuo tempore indicarẽ, vbi ego ex Dei teſtimonio & auctoritate cognouiſſem. namque meum teſtimonium inſtruendum erat Dei auctoritate, vt apud Iſraelem graue eſſet. Itaque ego non teſtor de illo tanquam ex me, aut nomine meo, ſed tanquam vox Dei, qui me vtitur pro voce ad inſtructionem Iſraelis.

e *Et ego vidi.*] Inſtructus à Deo Iohãnes ſignum certiſſimum accepit ad cognoſcendum verum Meſſiam. nam verus Meſſias ille eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto, quippe hoc eſt opus & munus Meſſiæ; cætera ſunt Prophetæ munera: Prophetæ, inquam, maximi, & à Deo miſſi omnium Prophetarũ præſtantiſſimi. Oportuit ergo à Spiritu ſancto indicari eum, per quẽ Spiritus ipſe ſanctus hominibus datur. Ita autẽ factum eſt, vt præſente Iohanne Spiritus ſanctus ſuper Ieſum deſcẽderet & maneret; atque hoc modo teſtaretur ſeſe communicandi poteſtatẽ Ieſu conſtare, approbante & confirmante id Patre, voce delapſa è cælo, qua Ieſus Dei filius appellaretur.

dixerunt ei, [a] Rabbi (quod dicitur, inter-
pretatum, Magister) vbi hábitas?
39 Dicit eis, Venite, & videte. Venerunt,
F & viderunt vbi maneret: & apud eum
manserunt die illo: hora autem erat qua-
si decima. 40 Erat autem Andreas fra-
ter Simônis Petri vnus ex duobus qui
audierant à Iohanne, & sequuti fuerant
eum. 41 Inuenit hic primùm fratrem
suum Simônem, & dicit ei, [b] Inuenimus
Messiam. (quod est, interpretatũ, Chri-
stus.) 42 Et adduxit eum ad Iesum. In-
tuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es [c] Si-
mon filius Iona: tu vocaberis Cephas.
(quod interpretatur, Petrus.) 43 In cra-
stinum voluit exire in Galilæam: & in-
uenit Philippum. Et dicit ei Iesus, Seque-
re me. 44 Erat autem Philippus à Beth-
saida, ciuitate Andreæ & Petri. 45 In-
uenit Philippus [d] Nathanael, & dicit ei,
Quem scripsit Moyses in lege & Prophe-
tæ: inuénimus [e] Iesum filiũ Ioseph à Na-
zareth. 46 Et dixit ei Nathanael, [f] A Na-
zareth potest aliquid boni esse? Dicit ei
Philippus, [g] Veni & vide. 47 Vidit Iesus
G Nathanael venientem ad se, & dicit de
eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non
est. 48 Dicit ei Nathanael, Vnde me
nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Prius
quàm te Philippus vocaret, cùm esses
sub ficu, [h] vidi te. 49 Respõdit ei Natha-
nael, & ait, Rabbi, tu es [i] filius Dei, tu es
rex Israel.

Iohanna 21 sq.
Iohannis eq.

Gen. 3.c.15
49.b.10:
Deut. 18.c.18
Isa. 40.c.10
45.b.8.
Iere. 23.a.5
Ezec. 34.e.23
37.f 44.g.25
Dan 9.f.24
g.25.

a *Rabbi.*] Testimonio Iohannis non solùm agnus Dei, sed magister hominum à Iohannis discipulis cognoscitur Christus. namque Iohannes tantùm docebat pœnitentiam, sed regni Dei mysteria à Christo aperienda esse Iohãnes significauerat. & discipulis suis seorsum & palã in illa prædicatione, *illum oportet crescere, me vero minui.*

b *Inuenimus Messiam.*] Inuentũ aiunt à se vnctum illum expectatum ab antiquis, prædictum à vatibus, indicatũ à Iohanne: vnctum, inquam, pontificem salutis, & regem regni cælorum.

c *Simon filius Iona.*] Tanta futura est tuæ conditionis, quã subibis, præstantia, vt nomen mutes in præstantiorem significationem, nam diceris, Auditor filius gratiæ. quòd audisti autem adesse gratiam in terris, senties in te ipso effectu certissimo, & poteris testari aliis, non tanquam auditor, sed tanquam veritatis ipsius compos factus, & illa veritate instructus eris petra firmissima fidei in me; & ex ea firmitudine vocaberis *Petrus.*

d *Nathanael.*] qui cognominatur Bartholomæus.

e *Iesum filium Ioseph*] Illum quem cognoscebamus Iesum, & appellabamus Iosephi filium, inuenimus esse declaratum à Deo expectatũ illum, à Mose indicatum, & à Prophetis prædictum.

f *A Nazareth potest aliquid boni esse?*] Cùm audierimus ex Iudæa futurum, atque adeò ex ciuitate Dauid, illum quem scripsit Moses & Prophetæ, existimas à Nazareth patria humili & obscura nobis vicina esse posse, non solùm Messiam, sed aut prophetam aut ministrum aliquem egregium, ex hac regione neminem similem ortum audiuimus, aut orturum intelleximus.

g *Veni & vide.*] Vide virum ipsum, cuius virtus tibi manifestabitur: atque ita non ex patria, sed ex virtute & veritate auctoritatem ipsius agnosces.

h *Vidi te.*] quanquam corpore absens, tamen cognitione præsens. *Videre* hoc loco etiam *probare* significat.

i *Filius Dei, tu es rex Israel.*] Tribus nominibus eredit Philippus Iesum appellandum, Magistri, Filij Dei, & Regis Israel.

rex Iſraël. 50 Reſpondit Ieſus, & dixit
ei,[k] Quia dixi tibi, Vidi te ſub ficu, cre-
dis: [*]maius his videbis. 51 Et dicit ei, [*] maiora Ms.c.
Amen, amen dico vobis, [*]videbitis [l] cæ- [*] amodo R. c.s.
lum apertum, & angelos Dei aſcenden- Mat.24.e.30. 28d.18
tes & deſcendentes, ſupra Filiũ hominis.

CAP. II.

ET die tertia nuptiæ factæ ſunt in Ca- A
na Galilææ: & erat mater Ieſu ibi.
2 Vocatus eſt autem & Ieſus & diſcipuli
eius ad nuptias. 3 Et deficiente vino, di-
cit mater Ieſu ad eum, Vinũ non habent.
4 Et dicit ei Ieſus,[a] Quid mihi & tibi eſt
mulier? nondum venit hora mea.
5.b Dicit mater eius miniſtris, Quodcun-
que dixerit vobis, facite. 6 Erant autem
ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ,[c] ſecũdum
purificationem Iudæorum, capiẽtes ſin-
gulæ metretas binas vel ternas. 7 Dicit
eis Ieſus, Implete hydrias aqua. Et im-
pleuerunt eas vſque ad ſummum. 8 Et
dicit eis Ieſus, Haurite nunc, & ferte ar- B
chitriclino. Et tulerunt. 9 Vt autem gu-
ſtauit architriclinus aquam vinum fa- Infr.4.f.46.
ctam, & non ſciebat vnde eſſet, miniſtri
autem ſciebant qui hauſerant aquã: vo-
cat ſponſum architriclinus, 10 & dicit ei,
Omnis homo primùm bonum vinum
ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id
quòd deterius eſt. Tu autem ſeruaſti bo-
num vinum vſque adhuc. 11 Hoc fe-
cit initium ſignorum Ieſus in Cana Ga-
lilææ:

k *Quia dixi tibi.*] Prophetæ tantùm argumento oblato, credis me plus etiã eſſe quàm Prophetam: ſed videbis & ſenties virtutem ipſam filij Dei quem credis; quæ longè maior eſt quàm virtus prædictionis & prophetiæ.

l *Cælum apertum.*] magnam communicationem cæleſtium cum hominibus, & magnum atque frequens miniſterium angelorum erga filium hominis interioris hominis filium ſanctiſſimum; atque hoc modo regni Iſraelis veram rationem & virtutem atque praxin tenebitis.

CAP. II.

a *Quid mihi & tibi.*] Vſitatiſſima phraſis Syrica & Hebraica illis tẽporibus, vbi ratio alterius cum altero non conuenit. Non eſt, inquit, commiſſa mihi ſignorum edendorũ auctoritas ad humanæ voluntatis obſequium, ſed ad diuini conſilij probationem: in iiſque rebus oſtendenda eſt, quibus conſiliũ illud confirmari ac demonſtrari expedierit: eſtque certum tempus ad eam rem conſtitutum, quod ex Dei patris præſcripto obſeruem. itaque ſecuturus ſum Patris decreta in hominum ſalutem, non autem hominum volũtates nudas, etiam chariſſimorum & proximorum ſecundùm carnem.

b *Dicit mater.*] quæ ſciebat filium nõ paſſurum vt aliquid requireretur commodi, vbi ipſe adeſſet ſtudiosè appellatus, & inuitatus apud ſimplices & probos homines.

c *Secundùm purificationem.*] quarũ vſus eſſe ſolet in conuiuiis Iudæorum, ad lauandum manus, & calices, & vaſa omnia diligenter. idque maximè obſeruabatur in nuptialibus conuiuiis, quæ ad lætitiam pertinebant, quòd puritas lætitiæ etiam comes ſit.

lilææ:[a] & manifestauit gloriam suam,[b] &
crediderunt in eum discipuli eius.
12 Post hoc descendit Capharnaum ipse
C & mater eius, & fratres eius, & discipuli
eius: & ibi manserũt non multis diebus.
13 Et propè erat Pascha Iudæorum, &
ascendit Iesus Ierosolymam: 14 & inuê-
nit in templo vendentes boues, & oues,
& columbas, & numularios sedentes.
15 Et cùm fecisset quasi flagellum de fu-
niculis, [c]omnes eiecit de templo, oues
quoque & boues, & [d] numulariorum ef-
fudit æs, & mensas subuertit. 16 Et his
qui columbas vendebant, dixit, Auferte
ista hinc, & nolite facere domum patris
mei, domum negotiationis. 17 Recor-
dati sunt verò discipuli eius quia scriptũ
Psal. 68. b. 10 est: [e]Zelus domus tuæ comedit me.
18 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt
ei, [f]Quod signum ostendis nobis quia
hæc facis? 19 Respondit Iesus, & dixit
Mat. 26. f. 61 27. e. 40. eis, [g]Soluite templum hoc, & in tribus
Mar. 14. f. 58 15. c. 29 diebus excitabo illud. 20 Dixerunt er-
D go Iudæi, [h]Quadraginta & sex annis ędi-
ficatum est templum hoc, & tu in tribus
diebus

a *Et manifestauit gloriam suam.*] magnitudinem amplitudinemque suã. probauit se esse à Deo missum, cum potestate nouandæ naturæ humanæ, & exhilarandi cõuiuij nuptiarum sacrarum optimo genere vini, nunquã anteà in mundo visi, eiusque rei signum fuit illa transmutatio aquæ in vinum.

b *Et crediderunt in eum.*] qui testimonio Iohannis moniti fuerant, crediderunt, visa rerum transmutatione, illum esse seruatorem ac redemptorẽ Israel: quòd hoc signum in salutem populi datum præstantius esset illis quæ Moses ediderat, manifestaturus Israelitis auctoritatem suam.

c *Omnes eiecit.*] Bis factum est hoc à Iesu, semel initio ostensionis suæ ad Israel, & iterum cùm salutatus fuit rex filiæ Sion.

d *Numulariorum effudit æs.*] Ij qui longius habitabãt à Ierosolymis, cùm decimam secundam vocatam in proprio genere afferre cõmodè non possent qua vterentur in festis, dum Ierosolymis essent iuxta legis mandatum, poterant domi vendere, & precium deferre quo in vrbe similes venditis res emerentur; atque vt commodius perferretur precium in argento, vel ex venditione accepto, vel ex venditionis ære permutato, ferri posse declaratum erat. In ipso autem templo, hoc est, in monte domus, & in atriis erant multi qui ex hoc negotio quæstum faciebant: alij enim pecora & boues eò comportabant, quæ venientibus ex remotiore loco venderentur, & decimæ secundę vicem sortirentur: alij verò minutum æs exponebant ad permutationem cum argento ex regionibus allato. Ita ex illa Scribarum interpretatione quam legimus in Misnaioth tractatu De decima secunda, orta fuerat in templo auaritiæ opportunitas, & nundinationum occasio. quas res ab illo loco alienas iam olim Deus per Prophetas notauerat, & nunc Iesus diuina auctoritate detestatur.

e *Zelus domus tuæ.*] Quod Dauid de se dixerat semel propriè ad hunc Regem esse referendũ, qui à Deo vnctus credebatur ipsis & diuini cultus studiosissimus agnoscebatur.

f *Quod signum.*] quia hoc facis, quòd tu vis purgare hoc modo templum, & improbare videris decreta & interpretationes Scribarum, & consuetudines nostras de emptione ac redemptione decimarum & votorum, &c. vis totam nostram rationem turbare: porrò ne hoc faceret qua auctoritate facis? quod auctoritatis tuæ argumentum & signum certissimum præbes?

g *Soluite templum hoc.*] Quòd possit omnia illa externa externique cultus decreta à Scribis definita mutare, atque in meliorem rationem conuertere: signum indicat Iesus, Corpus suum verum & mysticum etiam soluendum per mortem suam, quod tribus diebus erat excitandum ad nouitatem vitæ, vnà cum omnibus templi ipsius, hoc est, corporis sui mysticis membris: hoc enim negotium à Deo sibi commissum acturus veniebat, in quo omnis humanæ salutis regenerationis ac renouationis summa ratio continetur.

h *Quadraginta & sex annis.*] Prior enim ædificatio post transmigrationem Babylonicam producta est per annos nouendecim: posterior verò illa illustris amplificatio & exornatio per Herodes reges curata, viginti septem annos consumpsit.

diebus excitabis illud? 21 Ille autem di-
cebat de templo corporis sui. 22 Cùm
ergo resurrexisset à mortuis, [i] recordati
sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & Psal. 14.6 16.b.9
crediderunt scripturæ, & sermoni quem
dixit Iesus. 23 Cùm autem esset Ieroso-
lymis in pascha in die festo, multi [k] credi-
derunt in nomine eius, videntes signa
eius quæ faciebat. 24 Ipse autem Iesus
[l] non credebat semetipsum eis, eo quòd
ipse nosset omnes, 25 & quia opus ei nõ
erat vt quis testimonium perhiberet de
homine: ipse enim sciebat quid esset in
homine.

CAP. III.

ERat autem homo [a] ex Pharisæis, Ni- A
codemus nomine, princeps Iudæo-
rum. 2 Hic venit ad Iesum nocte, & di-
xit ei, Rabbi, scimus quia [b] à Deo venisti = A Deo venisti mag.
"magister: nemo enim potest hæc signa
facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum
eo. 3 Respondit Iesus, & dixit ei: [c] Amẽ,
amen dico tibi, nisi quis "natus fuerit renatus M.s.q.R.
"denuò, non potest videre regnum Dei. desuper e.
4 Dicit ad eum Nicodemus, Quomodo
potest homo nasci, cùm sit senex? num-
quid potest in ventrem matris suæ ite-
rum introire & "nasci? 5 Respondit Ie- renasci M.s.q.R.
sus, Amen, amen dico tibi, nisi quis re-
natus fuerit [d] ex aqua & Spiritu, non sancto M.s. Aug.
potest

i *Recordati sunt discipuli eius.*] Videntes Iesum ipsum viuentem, & se illius virtute à mortuis excitatos in nouitatem vitæ.

k *Et crediderunt in nomine eius.*] in virtute & efficacitate eius quod Messias diceretur. id enim signis confirmabatur Dei virtute dignissimis.

l *Non credebat se eis.*] quia non omnes eodem consilio & studio erant, quanquam crederent quidã illum esse Christum, alij aliter regnum illud Israelis interpretabantur. alij verò inuidebant illi valde & insidiabantur. itaque non se committebat iudicijs illorum varijs; sed Dei de se iudiciũ declaratum iam & in dies magis declarandum obseruabat.

CAP. III.

a *Ex Pharisæis.*] qui nõ solùm doctrina, sed obseruantia vitæque austeritate insignis erat, ac præterea vnum ex familiarum Iudaicarum capitibus.

b *A Deo venisti magister.*] Doctor declaratus es nobis à Deo istis signis, quę nulli alij præterquam Deo ascribi possunt. tuum autem magisterium siue doctrina tua de regno Dei est.

c *Amen, amen dico tibi.*] Rogabatur Iesus à Nicodemo de regno Dei, quod erat argumentũ Euangelij Iesu: namque hoc regnum prædicabat ipse perpetuò.

d *Ex aqua & Spiritu.*] Primus homo de terra terrenus, addito spiraculo vitæ, extitit in mundo, ad imaginem & similitudinem Dei editus, ad obtinendum terræ regnum: hanc imaginem peccatum perturbauit, ac totus homo carnalis, animalis, ac terrenus relictus est. Dei regnum Dei propriè est, cuius hæres caro esse non potest: oportet autem aliam materiam aliamque efformationem esse eorum qui Dei regnum possessuri sunt, vt non sint terreni, sed cælestes: quia regnum Dei in cælis præcipuè est cælestibus cælestia conueniunt: cælum non constat puluere siue terra, sed aquis. ex aqua igitur cõstare oportet purissima, eum qui futurus sit hæres regni Dei; *ex aqua*, inquam *& Spiritu*: prior ex terra & spiraculo extitit terrenus, ad imaginem & similitudinem Dei. is verò qui futurus est regni cælorum hæres, necesse est vt non ad imaginem Dei tantùm, sed Dei filius sit, de cælo cælestis, constans ex aqua munda & Spiritu Dei, informante in filium Dei. Spiritus autem Dei non permanebit in homine, qui caro sit, sed in homine qui cælestis sit & aqua constet, super quam Spiritus Dei feratur, viuificans & animans aquam ipsam, & nouam creaturam ex veteri reddens. huiusmodi natus ex aqua & Spiritu sancto, arcano renascendi modo verè filius Dei est: Spiritu enim Dei viuificatus est & animatus in Dei filiũ: is potest videre regnum Dei cæleste & spirituale.

potest introire in regnum Dei. 6 a Quod
natum est ex carne, caro est: &, quod na-
tum est ex spiritu, spiritus est. 7 b Non
mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci
B denuò. 8 c Spiritus vbi vult spirat: & vo-
Psal. 134. a. 8 aut usq. cé eius audis, sed nescis vnde veniat & "
quò vadat: d sic est omnis qui natus est ex
Spiritu. 9 Respondit Nicodemus, & di-
xit ei, e Quomodò possunt hæc fieri?
10 Respondit Iesus, & dixit ei, f Tu es ma-
gister in Israel, & hæc ignoras? 11 Amé,
amen dico tibi, quia g quod scimus loqui-
mur, & quod vidimus testamur, & testi-
monium nostrum non accipitis. 12 Si
terrena dixi vobis, & non creditis: quo-
modo si dixero vobis cælestia, credetis?
13 Et nemo ascendit in cælum, nisi qui
descendit

a *Quod natum est ex carne.*] Quamdiu homo caro & sanguis fuerit, carnem sapiet quicquid agat. Ergo quicquid ex illo fonte manauit, nō poterit adeò valere, vt ad regnum Dei propriè pertineat; quia caro & sanguis non intrabunt in regnum cælorum. Est autem magna distinctio inter hominem qui natus est ex carne, & adhuc retinet illam veterem originem carnalem; & hominem natum ex Spiritu: namque ille quidquid sit, caro tamen est, & carnalis. Hic ex spiritu natus spiritualis est; & spiritus, non carnis definitioné sortitur: & quod agit, in spiritu & veritate agit. Ille legem obseruet licet, tamē carnaliter obseruat, hic verò spiritualiter obseruat.

b *Non mireris.*] Sicut generatio non pendet ab eo qui generatur, sed à generante; ita & regeneratio non efficitur ab eo qui regeneratur, sed ab eo qui regenerat. Quid ergo miraris quasi absonum quod dixi, *oportet vos nasci denuò*, non magis mirabilis & aliena oratio hæc videri debet, quàm si quis diceret, Si quis velit hanc vitam terrenam viuere, eum nasci oportere. Nam quamuis qui nondum est genitus, ex se gigni non possit sine gignentis virtute & efficacitate, non tamen ideò non potest gigni, imò potest, modò generantis virtus & efficacitas non impedita adhibeatur. & cùm aliquis hoc modo gignitur & nascitur, non est mirabile dicere quòd natus est. & tamen non sua vi aut sponte ille genitus est, sed efficientia generantis. atque ita videmus carnem nasci ex carne generationem efficiente. Sic ergo homo quanquam ex se regenerari & renasci non possit, tamen virtute regenerantis potest regenerari, potest & renasci.

c *Spiritus vbi vult spirat.*] Quòd si ea vis est in carne, quæ tarda crassaque elementis & corruptibilis est vt generare possit carnalem hominem siue carneum; cuius tamen carnis efficientiam tu qui doctus es, cognoscere & cogitatione consequi non facile potes, quanquam caro ipsa cognitu facilis est, & sensibus percipitur: nec tamen intelligis quando gignit, aut quando non gignit: namque hoc homines latet, qui genitum quidem videre possunt, generationis certitudinem non habent, antequam genitum sit id quod gignendum est. Quid miraris si non intelligis generationem spiritualem, quandoquidem spiritus non solùm ille cælestis Spiritus sanctus, qui humanis sensibus percipi non potest, sed spiritus naturalis, quem Ventum alio nomine dicimus, *spirat, vbi vult*, siue in terris, siue in aquis, siue in imo, siue in sublimi spirare velit; *& audis vocem eius*, ita vt negare non possis ipsum adesse. verùm *vnde veniat, & quò vadat*, vbi tandem constiturus & quieturus sit, nescis: & ipse tamen te ignorante venit, habetque vnde veniat; & vadit, habetque quò vadat. d *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu.*] Quanquam seipsum regenerare non possit, tamen regeneratus ex aqua & Spiritu illo sancto, cuius efficacitas inuisibilis quidem est, efficientia maxima: effectus verò vbi ille efficit, certissimus adeò est, vt negari non possit. Ita quod impossibile videtur homini ex sua ipsius simplici & merè humana virtute, non est impossibile apud Deum & spiritum Dei huius rei auctorem. e *Quomodo possunt hæc fieri?*] Animalis homo non cognoscebat ea quæ spiritus sunt; maximè is qui in alia doctrinæ ratione carnali & ceremoniali erat versatus, summamque sanctitatem aliter definiebat; nimirum externam legis obseruationem tantùm cum aliqua corporali exercitatione. non enim vlterius progrediebatur Pharisæorum doctrina. Videbatur omnino difficillimum factu, id quod quemadmodum fieri posset, non intelligebatur. f *Tu es magister.*] Quid facient alij qui à vobis docentur, vti discipuli qui vocantur sapientū; vel qui longè à vobis remoti sunt, vti populus terræ? quando magistris omnino ignota est ratio spiritualis & regni cælestis. g *Quod scimus loquimur.*] Vnusquisque loquitur id quod scit, & testatur quod vidit: ideò tu non potes de his loqui, quòd ignores omninò hanc rationem spiritualem, neque testari quod non vidisti. Ego dico & affirmo quod scio, & testor quod vidi: scio enim quid sit Spiritus, quid efficere possit & efficiat: & possem loqui propriis verbis de hac re, quam ego vidi & teneo; sed cùm tecum egerim similitudinibus earum rerum quas scire posses, vti generationis carneæ, cuius exempla quotidie videntur, & motus spiritus naturalis qui frequenter sentitur; & tamen his terrenis & vulgaribus similitudinibus non adducimini vt credatis, atque adeò huiusmodi à vobis ignorari fatemini, *quomodo credetis si dixero vobis cælestia* ipsa suis verbis absque terrenarū rerum similitudine

nam vos nunquam vidistis cælestia; oportuerat enim in cælum ascendisse. sed nemo homo ascendit in cælum, vt posset deferre cælestium rerum cognitionem in terram: nemo, inquã, homo, qui tantùm homo sit; cælũ enim Domino est: ita fit, vt nemo possit aut integram doctrinam rerum cælestium afferre hominibus, aut ipsarum communicationem præbere, nisi fuerit plane cælestis, vt est filius hominis, *qui descendit de cælo*: ille instruere potest mẽbra corporis sui doctrina cælestium rerum: ille eadem membra secum ferre potest in cælum ascendens; atque ita efficere, vt qui membra eius fuerint, intrent in regnum cælorum hîc in hac vita, conscripti & adoptati ad eam dignitatem, ac demum regnum ipsum possideant post hanc vitam.

descendit de cælo, Filius hominis qui est
in cælo. 14 h Et sicut Moyses exaltauit Num. 21.a.9.
serpentem in deserto: ita exaltari oportet
filium hominis: 15 vt omnis qui credit
in ipso, non pereat, sed habeat vitam
æternam. 16 i Sic enim Deus dilexit 1 Ioh. 4.b.9.
mundum, vt filium suum vnigenitum
daret: vt omnis qui credit in eum, non
pereat, sed habeat vitam æternam.
17 Non enim misit Deus filium suum in
mundum, vt iudicet mũdum, sed vt sal-
uetur mundus per ipsum. 18 Qui credit
in eum, non iudicatur. qui autem non
credit, iam iudicatus est: quia non [a] cre- [a] credit in eo.
didit in nomine vnigeniti filij Dei. C
19 k Hoc est autem iudicium: quia lux ve- Supr. 1.a.9.
nit in mundum, & dilexerunt homines
magis tenebras quàm lucem: erant enim
eorum mala opera. 20 l Omnis enim qui
[b] malè agit, odit lucem, & non venit ad [b] male. sic M.S. Gal...
lucem, vt non arguantur opera eius.
21 qui autem facit veritatem, venit ad lu-
cem, vt manifestentur opera eius, quia
in Deo sunt facta. 22 Post hæc vênit Ie-
sus & discipuli eius in Iudæam terram: &
illic demorabatur cũ eis, m & baptizabat. Infr. 4.a.2.
23 Erat

h *Et sicut Moyses.*] Vt autẽ filius hominis virtutem suam cõmunicet cum discipulis suis corporis sui membris factis, oportet illum exaltari, & ad se rapere morbum & venenum omnium credentiũ in ipsum, suamque illis virtutem communicare: ita fiet vt illi non pereant, quanquam moriantur cũ ipso; sed resurgente illo resurgant & ipsi ad vitam æternam.

i *Sic enim Deus.*] Erit autem hoc totũ diuini amoris beneficio tribuendum, quia Deus sponte sua promisit vitam hominibus in se credentibus, & eius præstandæ rationem admirabilem inuit. nemo autem erit, qui quanquam pereat, alia causa quàm culpa sua periisse dici meritò possit. Namque Deus salutem suam misit hominibus etiam nescientibus arcanam illius mysterij rationem, verùm credentibus & obedientibus. Filium enim suum non misit ad iudicandum & cõdemnandum homines: nam iudicatus erat mũdus, constabat eius culpa: misit ergo ad saluandum mundum. *Qui credit in eum, non iudicatur*; imò cõdonato illo primo iudicio, saluatur. *qui autem non credit*, iudicatus est ipse antea, habetque contra se iudicium, quod cùm per gratiã effugere posset, retinuit tamen aduersum se, nolens credere & obedire.

k *Hoc est autem iudicium.*] Iudicabũtur homines & damnabuntur hoc nomine, quòd cùm essent in tenebris, noluerunt accipere lucem sibi à Deo vltrò oblatam, imò vltrò ad eos venientẽ, missam à Deo, qua illuminari possent; sed optauerunt sibi tenebras, quibus immersi prosequerentur actiones suas corruptas & mundanas, erga quas vehementer affecti sunt. Est autem lux Dei filius vnigenitus, qui non patitur secum tenebras vllas, & pœnitentiam cum fide exigit, vt illuminet animam tum doctrina tum efficacitate sua. Qui mundi & carnis detinentur studiis, nolunt admittere lucem illam simplicissimam & purissimam.

l *Omnis enim qui malè agit.*] Similitudo est, vt ij qui tenentur studio malo, & prauis actionibus dant operam, lucem fugiunt: sic contrà qui veris & probandis actionibus incumbunt, lucem amant; qua cognosci possit illos rectè agere; & probentur eorum facta non hominibus tantùm, sed Deo. Ideò nihil magis amant quàm lucem, qua dirigi possunt ad rectè agendum.

m *Et baptizabat.*] in eundem finem atque Iohannes; verùm id faciebat opera discipulorum suorum. Non enim ipse quenquam baptizabat in pœnitentiam.

ſed pœnitentiam indicebat, cuius arcanam ſignificationem baptiſmus ille Iohannis continebat. Ideo Ieſus, vt neceſſariam oſtenderet pœnitentiam iis qui à ſe aliquando baptizandi erant Spiritu ſancto, diſcipulis ſuis baptizandi miniſterium iniunxit. atque ita Ieſus & Iohannes eidem Euangelij initio dabant operam.

23 Erat autem & Iohannes baptizans in
Ænon iuxta Salim: quia aquę multę erāt
illic, & veniebant, & baptizabantur.
24 Nondum enim miſſus fuerat Iohan-
nes in carcerem. 25 [a] Facta eſt autem
quæſtio ex diſcipulis Iohannis cum Iu-
dæis de purificatione. 26 Et venerunt
ad Iohannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui
Sup.1.c.19 erat tecum trans Iordanem, cui tu teſti-
monium perhibuiſti, ecce hic baptizat,
[b] & omnes veniunt ad eum. 27 Reſpon-
D dit Iohannes, & dixit, [c] Non poteſt ho-
mo accipere quicquam, niſi fuerit ei da-
tum de cælo. 28 Ipſi vos mihi teſtimo-
Sup.1.c.20 nium perhibetis, quòd dixerim, Non
ſum ego Chriſtus: ſed quia miſſus ſum
ante illum. 29 [d] Qui habet ſponſam,
ſponſus eſt: amicus autem ſponſi qui ſtat
& audit eum, gaudio gaudet propter vo-
cem ſponſi. Hoc ergo gaudium meum
impletum eſt. 30 [e] Illum oportet creſce-
re, me autem minui. 31 Qui deſurſum
venit, ſuper omnes eſt. Qui eſt de terra,
de terra eſt, & de terra loquitur. Qui de
cælo venit, ſuper omnes eſt. 32 Et quod
vidit & audiuit, hoc teſtatur: [f] & teſtimo-
niū eius nemo accipit: 33 Qui [*] [*] accepit
eius

[*] autem MS. Aug. 8.
[*] accipit MS. 8.

a *Facta eſt autem quæſtio.*] Iohānis diſcipuli volebant pœnitentiæ baptiſmū ſpectare præceptoris ſui partes: Iudæi qui baptizabantur à Iohannis diſcipulis, contendebant purificationis miniſterium non eſſe tantū Iohannis, quandoquidem tam diu eſſet quòd inter Iudæos ille lauandi ritus conſtaret, & multis legis auctoritatibus atque Scribarum interpretationibus & præceptis confirmatus eſſet: & ſi de baptiſmo pœnitentiæ ageretur, illum non eſſe proprium Iohannis, quippe Ieſu diſcipuli baptizarent, quem Iohannes teſtimonio ſuo ornauerat.

b *Et omnes veniunt ad eum.*] vtpote à te ornatum teſtimonio illo ſæpè repetito, & magis opportunū quæſitu, quippe in Iudæa commorantem; & ſignis & miraculis vt perhibent illuſtriorē.

c *Non poteſt homo.*] Non poſſum ego illius miniſterium vſurpare, aut munus & auctoritatem mihi arrogare, qui tantum miſſus ſum ſponſi nuncius & amicus, vt illius res procurem, non meas agam.

d *Qui habet ſponſam.*] Eccleſiæ humanæque naturæ in coniugium ducendæ ſponſus eſt Chriſtus. Legatus autem in nuptiis fungitur officio ſuo, interim dum præcurrens ſponſum, ſponſam monet, vt ſe ad nuptias comparet: atque idem veniente ſponſo gaudet, quòd ſciat confirmāda ea quæ ab ipſo nunciata ſunt.

e *Illum oportet creſcere.*] nomen, auctoritatem, dignitatem illius publicari, illius negotium promoueri, meum miniſterium illius virtuti cedere, atque meipſum ſiſti: namque ſpōſo præſente, ſponſi amicus munere ſuo functus putatur. Hactenus autem & qui me anteceſſerunt Prophetæ omnes, & ego tantùm fidem prædicauimus & pœnitentiam, peccatorum fugam, ac pietatis exercitationem, id quod in terris obiri oportet ab iis qui regnum cupiūt Dei. regnum autem ipſum nemo terrenus, qui tantummodo terrenus ſit, tradere poteſt, imò neque illius arcanū myſteriū declarare. Qui verò de cælo venit, ille filius Dei doctrinæ præſtātia & auctoritate atq; efficientiæ facultate ſuper omnes terrenos miniſtros eſt: ille teſtatur voluntatem Patris, & reuelat conſilium illius: ille teſtatur ac docet quid ſit Deus, qualis erga homines ſit & eſſe velit. Teſtatur, inquam, non ſolùm verbis & ſermone, ſed re ipſa & virtute conferens promiſſa Dei omnia ſpiritualia in cæleſtibus, in quibus promiſſis Deus ipſe continetur.

f *Et teſtimonium eius.*] Nemo ſeſe comparat ad accipiendum teſtimonium eius, illis conditionibus quæ ab ipſo exiguntur; & quas ego etiam ſignificaui, fide & obedientia, bonorū operum honeſtarumque actionū ſtudio. Nam qui hoc modo cōparatus illius teſtimonium acceperit, re ipſa & veritate conteſtabitur Deum eſſe veracem, & promiſſorum ſuorum obſeruatorem, ſicut ſcriptum eſt: Vos teſtes mei, dicit Dominus, & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelligatis quòd ego ipſe ſum: ecce adſum.

eius testimonium, signauit quia Deus Rom. 3. a. 4 Inf. 8. c. 26
verax est. 34 g Quem enim misit Deus,
verba Dei loquitur. h non enim ad men-
suram dat Deus spiritum. 35 Pater dili-
git filium: & omnia dedit in manu eius.
36 Qui credit in filium, habet vitam æ- 1 Ioh. 5. b. c. 10
ternam: qui autem incredulus est filio,
non videbit vitam, sed ira Dei manet su-
per eum.

CAP. IIII.

VT ergo cognouit Iesus quia audierũt A
Pharisæi quòd Iesus plures discipu-
los facit, & baptizat, quàm Iohannes, Sup. 3. c. 22
2 (quanquam Iesus non baptizaret, sed
discipuli eius) 3 a reliquit Iudæã, & abiit
iterum in Galilæam. 4 oportebat autem
eum transire per Samariam. 5 Venit
ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur
Sichar: b iuxta prædium quod dedit Ia- *Sichem h. gentium putat.
cob Ioseph filio suo. 6 Erat autem ibi Hier.
fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itine- Gen. 33. d. 19 48 d. 22 Iosu. 24. c. 32
re, c sedebat sic supra fontem. d Hora erat * Actu 7. usq.
quasi sexta. 7 Venit mulier de Samaria
haurire aquam. Dicit ei Iesus, Da mihi
bibere. 8 (Discipuli enim eius abierant
in ciuitatem, vt cibos emerent.) 9 Dicit
ergo ei mulier illa Samaritana: Quomo- B
do tu, Iudæus cùm sis, bibere à me pos-
cis, quæ sum mulier Samaritana? e non
enim coutuntur Iudæi Samaritanis.
10 Respon-

g *Quem enim misit Deus.*] Regni Dei verba & promissa à Deo facta explicare & satis præstare is potest, qui ad eam rem à Deo missus est: non alius quisquam.

h *Non enim ad mensuram.*] Namq; spiritus hic quem Deus dare decreuit, nõ datur vt olim Mosi & septuaginta senioribus ad mensurã, vt tantum cedat vni, tantundem alteri, minus tertio, plus quarto, &c. atque ita mihi huius rei facultas aliqua detur. Omnem potestatem dedit Pater Filio: ille est qui nullo indiget, & quo omnes indigemus. Filius dat iis qui sibi credunt & obediunt, & iis communicat testimonium illud arcanum quo creditur in Filium secundum operationem virtutis Dei. qui sic credit, habet vitã æternam. qui incredulus est huius veritatis, non habebit vitam; sed ira illa Dei, cui antea obnoxius erat, manebit super eum.

CAP. IIII.

a *Reliquit Iudæam.*] vt intelligerẽt Pharisæi illum non studio contendendi cum Iohãne, aut nouam sectam Pharisæorum ipsorum æmulatione suscitare, sed relinquere Iohanni suũ munus baptizandi & pœnitentiam prædicandi, quod à se promouebatur, nõ autem impugnabatur, & idem erat vtriusque studium in huiusmodi prædicatione: ideoque *reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam*, vt ibi ministerium suum promoueret, quod non ad Iudæos tantùm, sed ad omnes pertinebat Israelitas, & eos qui perierant de domo Israel. Intereà enim Iohanne dum viueret, suo munere functurus erat testimonium reddendi de Iesu Christo.

b *Iuxta prædium.*] partem illam agri quam emptam à filiis Hemor patris Sichem ad tabernaculorum situm testamento legauerat Iacob Iosepho in gladio & arcu suo asserendam, ac sepulcri iure confirmandam: neque hoc mysterio caret.

c *Sedebat sic.*] habitu ac situ defatigati hominis.

d *Hora erat quasi sexta.*] Meridies erat, atque hora fatigationem augebat.

e *Non enim coutuntur.*] Ex patrum & Scribarum traditione, Iudæi non tuuant Samaritanos cibo aut potu, neque ab illis iuuari possunt. Est enim cibi & potus communicatio genus consuetudinis & vitæ cõmunitatis, quæ non debet exerceri nisi inter eiusdem instituti homines, ex Scribarum doctrina in Misna 6. h tractatu De benedictione. Emere quidem possunt Iudæi à Samaritanis ea quæ immunditiæ suspicione carent ad cibos, sed accipere dono non possunt: hoc enim esset couti. Bibere verò ex eodem poculo non possunt, neque aquam, quia Samaritanorum vasa immunda iudicantur.

10 Respondit Iesus, & dixit ei, [a] Si scires
donum Dei, & quis est qui dicit tibi,
Da mihi bibere: tu forsitã petisses ab eo,
& dedisset tibi aquam viuam. 11 Dicit
ei mulier, Domine, [b] neq; in quo haurias
habes, & puteus altus est: vnde ergo ha-
bes aquam viuam? 12 [c] Nunquid tu ma-
ior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis
puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius,
& pecora eius? 13 Respondit Iesus, &
dixit ei, [d] Omnis qui bibit ex aqua hac,
sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua
quam ego dabo ei, nõ sitiet in æternum,
C 14 sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo
fons aquæ salientis in vitam æternam.
15 Dicit ad eum mulier, Domine, da mi-
hi hãc aquam, vt non sitiam: neque ve-
niam huc haurire. 16 Dicit ei Iesus, Va-
de, [e] voca virum tuum, & veni huc.
17 Respondit mulier, & dixit, Non ha-
beo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti,
quia non habeo virum. 18 quinq; enim
viros habuisti: & nunc quem habes, non
est tuus vir. hoc verè dixisti. 19 Dicit ei
mulier, Domine, video quia [f] Propheta
es tu. 20 [g] Patres nostri in monte hoc
Deu. 12. a. 6 adorauerunt, & [h] vos dicitis, quia Ieroso-
lymis est locus vbi adorare oportet.
21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, quia
[i] venit s. mas G. s. [i] veniet hora, quando neque in monte
hoc,

a *Si scires donum Dei.*] quod ille nunc donandum mittit mundo, communicandum gratis omnibus nationibus ad vsum omnium accipere volentium. Et si scires quisnam est is qui à te potum aquæ petit: nam cùm petat, & Iudæus à te existimetur, cogitare oporteret qualis nam Iudæus est hic, qui velit cõ-uti Samaritanis: non enim videretur esse aliquis Samaritanorum exclusor, sed recte, tot potius, qui vlud cõmunicationem ineat cum Samaritanis. Iam non est vetitum Samaritanis à Iudæo petere, si Iudæus donare velit; ergò posses etiã à me petere, si nosses quisnam sim; neque ego difficultate vllã mouerem, quominus tibi Samaritanæ aquam viuam communicarem; viuã, præstantissima virtute vitã conferendi.

b *Neque in quo haurias habes.*] Huius putei aquam à me petisti, quam tu si mihi dare velis, non video quo modo exhibere possis, quippe cui neque vas, neque restis est, neque tam longa brachia, vt manu haurire possis: nam *puteus altus est.*

c *Nunquid tu maior es.*] Esne scientia aut virtute præstantior Iacob? qui hũc puteum nobis aperuit, atque optimæ aquæ esse probauit, quippe qua ipse & familia eius & pecora vtebantur: nam si ille aliã hac potiorem intellexisset, & in suos & in familiæ vsus prouidisset.

d. *Omnis qui biberit ex hac aqua.*] Hoc erit tibi argumentum, quo æstimare possis num maior ego sim Iacob. Hæc aqua naturalis naturalem sitim sedat, sed non extinguit perpetuò, atq. ideo sæpius repetitur: est autem alia sitis grauissima, quæ nullo potu sedari aut extingui possit, præterquàm aqua à me exhibenda, quæ cùm semel bibitur, & sitim sedat & extinguit penitus, & recreat semper animam, eoque modo perpetuò iuuat, quo dulcis aquæ haustus frigidus sitientium corpus iuuare solet, sed multo præstantius, & ex isto potu fit fons perpetuus in eo aquæ recreantis & exsaturantis, quæ non solùm sitim arcet, sed vitã æternam conciliat, ad quam pertinet aqua hæc. Hac similitudine significabat Iesus donum Spiritus sanctificationis per se eo communicandum cum credentibus & obedientibus sibi.

e *Voca virum tuum.*] Non negat Iesus aquam illi mortalium se daturum, sed omnes cupientes & sitientes ad pœnitentiam prius vocat.

f. *Propheta es tu.*] qui absentia iudicas, & celata retegis, nam que vnum ex prophetarum signis hoc est.

g *Patres nostri.*] à tempore Ieroboam regis ac deinceps. h *Vos dicitis.*] Vos, prophetæ imprimis ac Iudæi omnes.
i *Veniet hora.*] breui erit, cùm intra vos habere possitis Spiritum sanctum datum vobis, in quo clamabitis, Abba pater: & illa erit solida & gratissima Deo adoratio præter cæteras omnes.

hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Pa-
trem. 22 [a] Vos adoratis quod nescitis: a Reg.17.a. 18.g.16
nos adoramus quod scimus, [b] quia salus
ex Iudæis est. 23 [c] Sed venit hora, & nūc
est, [d] quando veri adoratores adorabunt
Patrem [e] in spiritu & veritate. Nam &
Pater tales quærit, qui adorent eum.
24 Spiritus est Deus: &, eos qui adorant 2 Cor.3.d.17
eum, in spiritu & veritate oportet ado-
rare. 25 Dicit ei mulier, Scio, quia Mes-
sias venit, [f] (qui dicitur, Christus:) cùm D
ergo venerit, [g] ille nobis annuntiabit om-
nia. 26 Dicit ei Iesus, [h] Ego sum qui lo-
quor tecum. 27 Et continuò venerunt
discipuli eius: [i] & mirabantur, quia cum
muliere loquebatur. Nemo tamen dixit,
Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?
28 Reliquit ergo hydriam suam mulier:
& abiit in ciuitatem, & dicit illis homi-
nibus, 29 Venite, [k] & [l] videte hominem Mt.6
qui

a *Vos adoratis quod nescitis.*] Nunc interim dum homo animalis est, ac Deum in se inhabitantem nōdum habet, occupari debet in eo adorationis genere, quod præstare ipse iuxta conditionem suam possit; idque iuxta præcepta & instituta a Deo profecta. Vos neque modum adorandi à Deo præscriptum tenetis, neque locum vbi hoc modo adorari oporteat, agnoscitis. Nos verò Iudæi & rationem à Deo præscriptam scimus, & locum adorationis à Deo indicatum habemus.

b *Quia salus ex Iudæis est.*] Iudæos oportet à Samaritanis consuli de rebus ad salutem pertinentibus, non autem contrà Samaritanos à Iudæis: namque Samaritani neque legem, neque promissa à Deo habent: Iudæi vtrumque habent, & in Iudæa orituram esse salutem, vulgatum est omnium Prophetarū oraculis: atque ita apud illos constat certa loci & adorationis ratio, interim dum illud genus adorationis nō contingit, quod futurum est in vnoquoque sancto homine quocunq; loco, cùm homo ipse per inhabitantem Spiritum sanctum, templum Dei viuū efficiatur. Interim, in quā conseruanda est Ecclesiæ vnitas, extra quam non est salus. & cognoscendum est Ecclesiæ caput, quod non in Samaria, sed Ierosolymis est.

c *Sed venit hora, & nunc est.*] Euangelio prædicari cœpto hora erat, qua tēpus acceptabile & dies salutis incipiebant.

d *Quando veri adoratores.*] Non quòd falsi adoratores essent, qui Ierosolymis ex diuino instituto adorarēt; sed quòd illa adoratio erat vmbra adorationis solidæ & spiritualis. Itaque opponitur hoc loco nomē veritatis, nomini vmbræ, non autē nomini falsitatis. id quod Iesus subiūctà oratione explicat.

e *In spiritu & veritate.*] Non solū verbis & habitibus ac gestibus externis, sed interno affectu in toto corde, in tota anima, in totis viribus, id quod ante Spiritum sanctum à Christo datum non cōtingit hominibus. tunc præstabitur & obseruabitur lex diuina non solùm operibus externis, sed actionibus internis. nam quamuis externa adoratio, pia, bona ac sancta sit, & hominem sic adorantem quatenus homo est, commendet & probet; tamen quoniam Deus spiritus est, illa adoratione non delectatur, tanquam suæ ipsius naturæ adaptata: quippe cùm spiritui inuisibili ac simplicissimo sensibiliū rerum ratio non quadrat: donec homo per Spiritum sanctum Dei filius fiat, membrum viuum filij Dei: ille enim spiritu Dei agitur, & spiritualis dicitur, ac Deo vsquequaque probatur: tunc conuenit veritati cum veritate, spiritui cum spiritu. tunc vmbra ipsa exterior interiorem veritatem rectè sequitur: atque ita adoratūr corpore, adoratur mente & spiritu; psallitur voce, psallitur spiritu & mente.

f *Qui dicitur Christus.*] Euangelistæ, interpretantis Messiæ nomen, oratio est.

g *Ille nobis annuntiabit.*] Multas controuersias, non solùm inter Samaritanos & Iudæos, sed inter Iudæos ipsos, de religionis obseruatione, de spirituali rerum significatione, ad Messiæ aduentum remissas legimus: hac doctrina & fide in Messiam imbuta erat mulier hæc.

h *Ego sum.*] Cupientibus sese indicat Christus, vltroque aperit.

i *Et mirabantur*] quod cum muliere illa Samaritana loqueretur, cùm scirent Samaritanos abalienatos esse à consuetudine Iudæorum; neque sciebant quid loqueretur, nam si Euangelium putarent, succurrebat præceptum ipsis datum: Et in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis. si de communicatione cibi & potus, existimabant id non esse, cùm ipsi empturi cibos vrbem petiissent; & ille non facilè couti vellet in ea ratione dono accipiendi cum Samaritide, vtpote qui arbitrarentur obseruari oportere traditionem illam: de aliis rebus ad externam vitam hominum pertinentibus, vt quomodo res publicæ & priuatæ Samaritanorum haberent, illum collocuturum cum fœmina illa non existimabant, vtpote alienum ab huiusmodi curiositate, & qui probè nosset omnia: tamen quòd sciebant illum nihil sine consilio agere, nemo rogauit, *Quid quæris, &c.*

[a]qui dixit mihi omnia quæcunque feci.
nunquid ipse est Christus? 30 Exierunt
ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.
31 Intereà rogabant eum discipuli, dicen-
tes, Rabbi, manduca. 32 Ille autẽ dixit
eis, Ego [b]cibum habeo mãducare, quem
vos nescitis. 33 Dicebant ergo discipu-
li ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei
E manducare? 34 Dicit eis Iesus, Meus ci-
bus est vt faciam volũtatem eius qui mi-
& xi.6. sit me, vt perficiam opus eius. 35 Nónne vos dicitis, [c]quòd adhuc quatuor mẽ-
ses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis,
leuate oculos vestros, & videte regiones,
Mat.9.d.17 Luc.10.a.2 quia albę sunt iam ad messem. 36 Et qui
metit, [d]mercedem accipit, & congregat
fructum in vitam æternam: vt & qui se-
minat, simul gaudeat & qui metit.
37 In hoc enim est verbum verum: quia
alius est qui seminat, & alius est qui me-
tit. 38 Ego misi vos metere quod vos nõ
laborastis: [e]alij laborauerunt, & vos in
labores eorum introistis. 39 Ex ciuita-
te autem illa [f]multi crediderunt in eum
Samaritanorum, propter verbum mu-
lieris testimonium perhibentis, Quia di-
xit mihi omnia quæcũque feci. 40 Cùm
venissent ergo ad illum Samaritani, ro-
gauerunt eum vt ibi maneret. [g]Et mansit
ibi duos dies. 41 Et multò plures credi-
derunt

a *Qui dixit mihi omnia quæcunque feci.*] totius vitæ meæ seriem exposuit. nam de quinque viris legitimis dixerat illi, & præsentem virum illius non esse notauerat.

b *Cibum habeo manducare.*] Pascor libentius alia re, quàm corporali isto cibo. Latenter significabat hoc loco Iesus arcanũ illud postremæ cœnæ & Paschatis mysterium, in quo opus Patris perficiendum erat, consreuta ipsius morte ac resurrectione.

c *Quod adhuc quatuor menses.*] In primo mense anni sacri ad finem mensis hæc acta sunt: namque in mense ELVL messis fit, qui est quintus à Nisan. Vos, inquit, natis & virentibus segetibus prædicitis futuram messem, atque ad eam quarto ante mense præparari incipitis certa spe frugum demetendarum; atque iam gaudere ea spe incipitis, hoc tantùm argumento adducti, quòd sata frumenta fuisse sciatis, & nata videritis. Atqui cùm messis ipsa instat, aut iam adest, omnes properant agricolæ, & satagunt atque studiosè ineunt messem. Sic ego dico vobis messem hominum per Euangeliũ colligendorum instare iam, maturumque tempus salutis, & multos esse in gentibus etiam quos meti & in horreum regni cælestis cõgregari oporteat. ideò autem volo vos omni cura ac diligentia ad messem accingi hominum per Euangelium vitæ colligendorum, non in Iudæa tantùm, verumetiam in aliis regionibus, quæ maturiores etiã sunt quàm Iudæa, proptereà quòd non sunt adeò addicti sanæ sententiæ, suique amantes aliarum regionum homines.

d *Mercedem accipit.*] & sibi & aliis prodest, qui rectè metit. nam ipse particeps fit vitæ æternæ, spiritusque adoptionis filiorum, vnusque ex regni cælorum ciuibus efficitur, & agricolæ siue regionis domino fructus congregat ad vitam æternam reponendos. ita fit, vt qui seminat gaudeat, quia ea causa seminauerat, vt aliquãdo meteretur; aliàs incassùm laborauisset, & ipse qui metit lætetur videns multam messem & sibi & aliis vsui futuram.

e *Alij laborauerunt.*] Prophetæ, sacerdotes, legislatores & veteris Testamẽti ministri cæteri seminarunt verbum promissorum & mandatorum Dei in fidem & obedientiam; & vos fruimini laboribus eorũ: namque Euãgelij virtute vos iuuabimini, & alios iuuabitis, cùm promissa Dei præstabũtur per Spiritum sanctum, qui propediè mittendus est, maturo iam tempore.

f *Multi crediderunt in eum.*] Crediderunt eum esse Messiam multi qui Messiæ aduentum expectabant auidè.

g *Et mansit ibi duos dies.*] Apud credentes enim manebat, & crediturος amplius; ideoque non indignos communicatione sui, vtpote Iudæis non inferiores animo ac virtute, ac iam ad messem opportunos. quamobrem mansit & nuntiauit Euangelium vitæ, quo credentium numerus auctus est.

derunt * propter sermonem eius. 42 Et * in eum γ MS.G.S.
mulieri dicebát, Quia iam non "propter" " per MS.
tuam loquelam credimus: ipsi enim au- F
diuimus, & scimus quia hic est verè sal-
uator mundi*. 43 Post duos autem dies * Christus G.S.
exiit indè: & abiit in Galilæam. 44 a Ipse
enim Iesus testimonium perhibuit quia Mat.13.g.57 Marc.6.a.4
Propheta in sua patria honorem non Luc.4.d.24 Mat.4.b.12
habet. 45 Cùm ergo venisset in Gali- Marc.1.b.14 Luc.4.b.14
læam, exceperunt eum Galilæi: b cùm
omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis
in die festo: & ipsi enim venerát ad diem
festum. 46 Vênit ergo iterum in Cana
Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat Sup.2.b.9.
quidam regulus cuius filius infirmaba-
tur Capharnaum. 47 Hic cùm audisset
quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæá,
abiit ad eum, & rogabat eum vt descen- G
deret & sanaret filium eius. incipiebat e-
nim mori. 48 Dixit ergo Iesus ad eum,
c Nisi signa & prodigia videritis, non
" creditis". 49 Dicit ad eum regulus, Do " credetis MS.G.S.
mine, descende d prius quàm moriatur
filius meus. 50 Dicit ei Iesus, Vade, e fi-
lius tuus viuit. * Credidit homo sermoni * & MS.G.S.
quem dixit ei Iesus, & ibat. 51 Iam au-
tem eo descendente, serui occurrerũt ei,
& nuntiauerunt dicentes, quia filius eius
viueret. 52 f Interrogabat ergo horam
ab eis, in qua melius habuerit. Et dixe-
runt ei, Quia heri hora septima reliquit
eum febris. 53 Cognouit ergo pater,
quia

a *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit.*] Egressus è Samaria, exemplum Samaritanorum laudans, qui nullo viso miraculo & signo præter testimonium fœminæ, dicentis sibi dicta esse quæ fecerat in vita anteacta, crediderunt eum esse prophetam, & Christum seruatorem mundi totius. improbauit peruersam hominum mẽtem, qui natum & educatum inter se prophetam negligant ac despiciant. quo vitio suos Galilæos & Iudæos laborare dolebat Iesus, & identidem illos inuisebat, & admonebat officij, exercens diligenter apud eos suum maximi prophetę maximum munus.

b *Cum omnia vidissent.*] Exceptus est à Galilæis honoris mundani studiosis, quòd Galilæus esset, illustremque se præbuisset Ierosolymis, quod ex ea re & honor regioni, & vtilitas magna accessura esset cognatis, propinquis, & patriæ omni, si hic tandem compos regni euaderet, Messiamque se declararet regno & fastu ad humanam ambitionem definito.

c *Nisi signa & prodigia.*] Hoc etiã sermone significauit Iesus quanto rectius Samaritani agerent, quantoque sapientius sibi consulerent, qui verbum Dei exciperent ipsa verbi sapiẽtia & pulchritudine allecti, atque salutis suæ cupiditate inducti, non expectantes aut exigentes prodigia & signa.

d *Prius quàm moriatur.*] Hoc patris testimonium ad miraculi magnitudinẽ & certitudinem spectat.

e *Filius tuus viuit.*] sanus est. namque eodem verbo viuendi significat Hebræa & Syriaca lingua sanationem & restitutionem ex morbo.

f *Interrogabat horam.*] Quia miraculũ erat ex iis quę secundũm naturam fieri aliàs possunt, sed in modo & celeritate constat miraculum, & à Iesu erat indicatum signum fore ad credendũ: oportuit tempus obseruari, vt signi ratio constaret. namque secundũm naturam fieri possunt, signa etiam esse possunt, si pręscripto tempore ac notata hora fiant.

quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus,
Filius tuus viuit. & credidit ipse & do-
mus eius tota. 54 Hoc iterum secun-
dum signum fecit Iesus, cùm venisset à
Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

Leui. 23. a. 5 Deut. 16. a. 2 Post hæc erat ^a dies festus Iudæorum,
A & ascendit Iesus Ierosolymam. 2 Est
[a] in MS. autem Ierosolymis [b] super Probatica,
piscina quæ cognominatur Hebraicè
[b] Bethesda Hier. G. S. [c] Bethsaida, quinque porticus habens.
3 In his iacebat multitudo magna lan-
guentium, cæcorum, claudorum, ari-
dorum expectantium aquæ motum.
[a] enim G. S. 4 [d] Angelus autem Domini descẽdebat
— MS. G. S. [a] turbabat aquam: qui ergo MS. G. secundùm tempus in piscinam: & mo-
uebatur aqua. Et qui prior descendisset
— MS. G. S. in piscinã post motionem aquę, sanus
fiebat à quacunque detinebatur infirmi-
tate. 5 Erat autem quidam homo ibi
[e] triginta & octo annos habens in infir-
mitate sua. 6 Hunc cùm vidisset Iesus
iacentem, & cognouisset quia iam mul-
tum tempus haberet, dicit ei, Vis sanus
fieri? 7 Respondit ei languidus, Domi-
B ne, [f] hominem non habeo, vt cùm tur-
bata fuerit aqua, mittat me in piscinam:
dum venio enim ego, alius ante me de-
scendit. 8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle gra-
bâtum tuum, & ambula. 9 Et statim
sanus factus est homo ille: & sustulit gra-
bâtum suum, & ambulabat. Erat autem

CAP. V.

a *Dies festus*] Pentecosten.

b *Super Probaticam.*] portam ouium. Vide Nehemiam nostrum in Apparatu sacro.

c *Bethsaida.*] Domus misericordiæ, vt verbum Syricum sonat. Nominis rationem explicat Iohannes.

d *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus.*] Erat miraculum perpetuum, sed non commune.

e *Triginta octo annos.*] Magnam fidem & constantiam huius hominis esse oportuit, qui tanto tempore perseuerauit expectans sanitatem à Deo, quãquam omni humana ope destitutus esset.

f *Hominem non habeo.*] Voluntatẽ suam certissimam esse & fidem firmissimam significat: itaque ex omni parte studiũ & conatum suum Iesu rogãti probat. tantum id desiderati à se aut humanũ auxilium.

ſabbathũ in die illo. 10 [a] Dicebant ergo
Iudęi, illi qui ſanatus fuerat, Sabbathum
eſt, nõ licet tibi tollere grabâtum tuum. Exo. 20. b. 11 Iere. 17. d. 24
11 Reſpondit eis, [b] Qui me ſanum fecit,
ille mihi dixit, Tolle grabâtum tuum, &
ambula. 12 Interrogauerunt ergo eum,
[c] Quis eſt ille homo qui dixit tibi, Tolle
grabâtum tuum, & ambula? 13 Is au-
tem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat
quis eſſet. [d] Ieſus enim declinauit à tur-
ba conſtituta in loco. 14 Poſteà inuenit
eum Ieſus in templo, & dixit illi, Ecce ſa-
nus factus es: iam noli peccare, ne dete- C
rius tibi aliquid contingat. 15 Abiit ille
homo, & nuntiauit Iudæis quia Ieſus
eſſet qui fecit eum ſanum. 16 Propterea
[e] perſequebantur Iudæi Ieſum, quia hęc
faciebat in ſabbatho. 17 Ieſus autem
reſpondit eis, [f] Pater meus vſque modò
operatur: & ego operor. 18 Propterea
ergo magis quærebant eum Iudæi inter-
ficere: quia non ſolùm ſoluebat ſabba-
thum, ſed & patrem ſuum dicebat Deũ,
[g] æqualem ſe faciens Deo. 19 [h] Reſpon-
dit itaque Ieſus, & dixit eis, Amen, amen
dico vobis, [i] non poteſt Filius à ſe facere
quicquam,

a *Dicebant ergo Iudæi.*] qui in platea erant ante templum, à quo non longè diſtabat piſcina.

b *Qui me ſanum fecit.*] Significauit hac oratione ſe non ignorare quòd ſabbathum eſſet, verùm auctoritate diuina id facere, vtpote diuina virtute ſanatum; & ab eodem, à quo ſanatus erat, iuſſum tollere grabatum.

c *Quis eſt ille homo qui dixit.*] Malitiosè interrogant: non, Quis eſt qui tibi ſanitatem reſtituit? ſed, *qui dixit*, &c.

d *Ieſus enim declinauit.*] in exemplum gloriæ popularis fugiendæ.

e *Perſequebantur.*] Reprehendebant & arguebant, atque accuſandi argumentum ex temporis tantùm circunſtantia, non ex re ipſa petebant

f *Pater meus vſque modo.*] Eadem accuſatione qua me accuſatis, & Patrem meum inuoluitis. nam ſi crimen eſt ſabbatho ſanare, conſequitur Patrem meum in crimine eſſe vobis actoribus, quippe ille ſanitatis auctor eſt verus: miraculoſamque hãc ſanationem nemo poteſt humanæ virtuti aut arti tribuere, ſed Patri meo; cuius vt ego ſimilis ſum genitus filius, ita opera eadem facio. ille autem ſabbatho ſanauit hunc hominem, & ego etiam ſabbatho idem Patris opus facio. quòd ſi in me accuſatur, & in illo accuſatur. atqui ſi in illo iniuſtè accuſatur, & iniuſtè in me accuſatur. idem enim opus quod ego operor, à Patre meo volente & benigno proficiſcitur. Probat factum ſuum per Patris virtutem manifeſtam.

g *Æqualem ſe faciens Deo.*] Quod genus blaſphemiæ grauiſſimum apud illos ducebatur: & in lege cautum erat, ne permitteretur quipiam ſibi arrogare huiuſmodi dignitatem & auctoritatem, imò nec propheticum etiã nomen, niſi apertis probationibus, quarum ratio in lege ipſa præfiniebatur.

h *Reſpondit.*] Studium & zelum Iudæorum cauendi ne quis arroget ſibi dignitatem aliquam præter legis præſcriptum, non improbat Ieſus, ſed docere parat ſe non ſibi arrogare, quin potius à Patre acceptam exercere dignitatem illam filij Dei: itaq; ſi illi rebus ipſis & ſacrorum librorum teſtimoniis edocti veritatem admittere velint, ſapienter ſibi conſuluiſſe videbuntur, inquirentes num verè ille Dei filius ſit; quẽ ſi eſſe cõpererint, recipiant: ſin minus, reiiciant, & puniant legitimè.

i *Non poteſt filius à ſe facere quicquam.*] Argumentatio eſt à ſigno & efficientia: hoc modo: Si quiſpiam ſe Dei filium dixerit, eum oportet id docere operibus & factis quæ planè diuina eſſe cognoſcantur: namque Filius relationem habet ad Patrem, & non poteſt nomine Filij quicquam facere, niſi quod ad auctoritatem Patris referatur. Ergo ſi Filium ſe profitetur, opera Patris vt faciat conſequens eſt. Pater autem nomen gloriamque ſuam alteri non dabit extraneo & à ſe alieno: nedum Filij ſui auctoritatem & nomẽ permittet ei qui filius verè non ſit; ei autem qui verè ſit filius, concedet omnem auctoritatem ſuam vti filio. namque *Pater diligit Filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit.* Ergo qui Dei opera fecerit, & ſe filium vocarit Dei, talem eſſe agnoſcere oportebit. Non enim eſſe poteſt arrogatio nominis filij, cùm filius non arroget quicquam ſibi nomine filij, ſed Patris auctoritatis, ac virtutis miniſtrum ſeſe vel ipſo nomine appellato profiteatur. Quòd ſi operibus pa

ternis non probet, repellendus est: sin verò & operibus & verbis Patris probet & repellatur, non tantùm Filius, sed Pater etiam ipse repelletur. sed cùm videatis opera Patris à Filio profecta, credite illum declarari Filium suum à Patre. Videtis autem hæc, & videbitis maiora: non solùm sanitates corporum, ac dimissiones singulares peccatorum, sed quod maximè admirabimini, mortuorum peccatis & concupiscentiis resurrectionem in vitam æternam; cuius argumenta & exempla nota erunt publicè in terris.

quicquam, nisi quod viderit Patrem fa-
cientem. quæcunque enim ille fecerit,
hæc & Filius similiter facit. 20 Pater
D enim diligit Filium, & omnia demon-
strat ei quæ ipse facit: & maiora his de-
monstrabit ei opera, vt vos miremini.
21 a Sicut enim Pater suscitat mortuos &
viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.
22 b Neque enim Pater iudicat quēquam:
sed omne iudicium dedit Filio, 23 vt
omnes honorificent Filium, sicut hono-
rificant Patrem. qui non honorificat Fi-
lium, non honorificat Patrem qui misit
illum. 24 Amen, amen dico vobis, quia
qui verbum meū audit, & credit ei qui
misit me, habet vitam æternam. & in iu-
* transit 7 ms. Aug. c. 1. dicium non venit: c sed *transiet à morte
in vitam. 25 Amen, amen dico vobis,
E quia venit hora & nunc est, d quando
mortui audient vocem Filij Dei: & qui
audierint, viuent. 26 Sicut enim e Pater
habet vitam in semetipso: sic dedit & Fi-
lio habere vitam in semetipso: 27 & po-
* & 4 ms. Aug. c. testatem dedit ei *etiam iudicium face-
re, quia Filius hominis est.

28 Nolite

a *Sicut enim Pater suscitat mortuos.*] Deus cùm Patris nomine appellatur ad beneficium, misericordiam ac benignitatem ipsius, cogitationem conuerti vult audientium, atque hoc nomine suscitat mortuos; & eadem de causa Filium mittit cum potestate & gloria quasi vnigeniti à Patre.

b *Neque enim Pater iudicat.*] Patris nomen non significat iudicium & condemnationem; imò vt Pater nollet aliquem perire, sed omnes conuerti ac viuere; ideò omne iudicium dedit Filio; vt si Filius suscipiatur, vitam communicet se suscipientibus: sin repellatur, hoc ipso nomine repulsæ vitæ iudicet eos à quibus fuerit repulsus. Erit autem iudicium, hoc est, ratio sententiæ in ipsos ferendæ, quòd Filium, in quo vita esset, non receperint: hoc est, quòd oblatam vitam repulerint; & mortem in qua ipsi essent, optauerint retinere.

c *Sed transit de morte ad vitam.*] De morte in qua erat propter maledictionem antiquam, & sua ipsius scelera ad vitam allatam & oblatam per Filium.

d. *Quando mortui audient.*] Mortui in peccatis ac delictis: credentes verò in Filium Dei, qui habet vitam in semetipso, & viuificat mortuos, audient vocem internam filij Dei reuocātis ipsos à morte ad vitam. & qui hoc modo vocantem illum audierint, viuent vita spirituali in sanctitate & iustitia coram Deo. Alludit ad diluuij historiā.

e *Pater habet vitam in semetipso.*] quia æternùm viuit, & ipse vita est; & ideò appellatur à Prophetis, Deus viuens. sic dedit Filio habere vitam in semetipso, non solùm quatenus Filius Deus est, id enim habet æternum cum Patre ab ipso Patre; sed quatenus homo est, habet vitam à Patre in semetipso, ita vt Filius vita æterna etiam sit, ea ex parte qua homo est, & filius hominis, qui secundum Deum creatus est in iustitia, sanctitate & veritate. Hanc verò vitam ipsi habendam Pater dedit, quam communicare posset cum membris suis: & potestatem etiam dedit ei iudicium facere, in condemnationem eorum à quibus non fuerit susceptus, quos à corpore suo abalienatos in peccato suo relinquet, & hoc est iudicium quod facturus est: quia filius hominis est, Adami illius primi, cui similis est ea parte qua Adam ad imaginem & similitudinem Dei factus fuerat: Adami corrupti non est similis, sed integri Adami; & præterea filius Dei. iudicium ergo fiet quòd filius Dei factus fuerit homo, ac filius hominis in quo est vita, quæ communicari potest hominibus viuentibus, quàquam mortuis in peccato qui huius vitæ communicatione transibunt de morte ad vitam, & quod idem non fuerit susceptus ab hominibus, quos sui similes, hoc est, membra sua facere vellet & posset.

28 a Nolite mirari hoc, quia venit hora in
qua omnes qui in monumentis sunt, au-
dient vocem *eius. 29 & procedent qui • filij Dei e. Mat. 25. d. 46.
bona fecerunt, in resurrectionem vitæ:
qui verò mala egerunt, in resurrectio-
nem iudicij. 30 b Non possum ego à me-
ipso facere quicquam. Sicut audio, iudi-
co: & iudicium meum iustum est. quia
non quæro voluntatem meam, sed vo-
luntatem eius qui misit me. 31 Si ego
testimonium perhibeo de meipso, testi-
monium meum non est verum. 32 Alius Mat. 3. d. 17.
est qui testimonium perhibet de me: & F
scio quia verum est testimonium *quod • eius Me. eq s.
perhibet de me. 33 Vos misistis ad Io- Sup. 1. b. c. 19.
hannem: & testimonium perhibuit ve-
ritati. 34 Ego autem c non ab homine
testimonium accipio: sed hæc dico vt
vos salui sitis. 35 Ille erat lucerna ar-
dens & lucens. Vos autem voluistis ad
horam exultare in luce eius. 36 d Ego
autem habeo testimonium maius Io-
hanne.

a *Nolite mirari.*] quòd dixerim mortuos audituros vocem filij Dei; mortuos, inquam, peccatis, viuentes verò adhuc in carne. Namque & mortui qui in carne mortui iam diu fuêre, & in monumentis conditi sunt, tamé in ipsis monumentis audiét vocé eius vocantis ipsos: & ij qui in fide obdormierunt, & officio suo pietatis causa defuncti sunt, prodibunt in resurrectioné vitæ æternæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem damnationis propter, quòd indignos reddiderint sese hac vita æterna, & iudicium afferendum contra incredulos & inobedientes sibiipsis confirmarint.

b *Non possum ego à meipso.*] mea ipsius auctoritate sine consilio Patris: imò quidquid facio vel vitam communicando, vel iudicium inferendo, iuxta Patris consilium & voluntatem facio. Et sicut audio à Patre, cuius sententiá iudiciumque teneo, sic iudico; sic hos ad salutem & vitam resuscito, credentes videlicet atque obtemperantes Dei voluntati, ideò non possum reprehédi, vt qui priuatam sententiam aut voluntatem sequar. namque omnino sequor voluntatem eius à quo missus sum. Ergo consequés est me nihil mihi ipsi mea priuata voluntate quærere, non gloriam, non beneuolentiá quorundam, non aliis inuidiam, non vltionem aduersus eos qui me impugnant; non denique quicquá mihi ipsi arrogo, sed tantùm obedio Patri, cuius voluntatem teneo, probo, colo, & exequor. Reliquum est, vt ego prober missus esse à Patre, voluntatis illius faciendæ causa: atqui quod faciam voluntatem Dei, cóstat ex operibus ipsis, quæ nemo alius facere possit, quippe diuina omnino & à Deo profecta nemo possit negare. Itaque quod vos accusatis me æqualem Deo memetipsum facere, hoc ego vobis nego: meumque studiú esse affirmo & profiteor obedire Patri, & nomine auctoritateque Patris hæc facere. Quòd si ex his operibus & obedientiæ meæ exercitatione & professione consequitur me declarari esse æqualem Patri, & dignum gloria hac, non id ex eo fit quòd à me curetur, sed quòd Pater ita velit. qui si aliud etiam velit, me in omnibus obtemperatum habet. Reliquum igitur est, confirmare an missus sim à Patre. id ego nunquam professus fui, aut declaraui mea voce aut prædicatione; neque enim prius in publicum prodij officium munusque meum executurus, quàm à Patre declararer Filius, grauissimo testimonio Iohannis à vobis examinati. c *Non ab homine testimonium accipio.*] Non hoc dico vt velim testimonium Iohannis in meam auctoritatem appellare, sed in vestram salutem atque vtilitatem vtor testimonio Iohannis, qui vobis missus fuit index & lucerna quæ vobis luceret ad cognitionem eius qui mittendus erat à Patre, & expectabatur in Israel: ille vobis index fuit & lucerna ardens & lucés doctrina veritatis pœnitentiæ & boni nuntij: quem vos læti suscepistis, nuntiantem appropinquare regnum cælorum, & baptizabamini ab illo. Sed hæc exultatio fuit vobis breuis, quam perpetuam esse oportuit. Itaque Iohannis testimonium ex abundanti beneficio Dei vobis constat, vt vos salui sitis, vt omnes crederetis per illum. f *Ego autem.*] Nam quod ad auctoritatem meam attinet quòd ego filius Dei sim, ex factis actionibusque meis probatur manifestis; quæ enim omnino conueniant cum vaticiniis ac prædictionibus indiciisque scriptura sacra descriptis, testari possunt me esse filium Dei à Patre missum. extat etiam testimonium voce viua à Patre pronuntiatum. Vos tamen obturatis auribus estis, & cæcis oculis; ita vt neque audieritis vocem eius, tam eam quam Iohannes retulit vobis, quàm eam quæ in scripturis perpetuò sonat: neque videritis oculis apertis & puris opera à me facta, quæ Dei speciem manifestè exhibent. Videtur enim diuinitas non in se, quia nemo vidit vnquá Deú; sed in operibus & beneficiis humano.

generi collarit, & hæc omnia declarata sunt verbo Dei: sed id non manet in vobis, quamuis in ore vestro sit verbum Dei, ad ostentationem vel ad consuetudinem, vt fit, tamen non sentitur à vobis interius illius verbi virtus & significatio, quia non manet in vobis ipsis. non vobis legitis verbum ea simplicitate & obseruantia qua legi oportet; sed legitis propter alias causas, ad ambitionem aut cupiditatem pertinentes. Argumentum est autem illud nō manere in vobis, neque quod scriptum est, neque quod prædicatione Iohannis & mea exponitur, quòd nōn credatis illi qui à Deo missus est: & non credētes verbum repellitis & indignos vos facitis in quibus verbū maneat.

* mihi Mr. R.O.B. hanne. Opera enim quæ dedit * Pater vt
perficiam. ea: ipsa opera quæ ego facio,
testimonium perhibent de me, quia Pa-
ter misit me. 37 & qui misit me Pater,
Mat.3.d.17 17.a.5. ipse testimonium perhibuit de me. ne-
que vocem eius vnquam audistis, neque
Deut.4.b.12 speciem eius vidistis: 38 & verbum eius
non habetis in vobis manēs: quia quem
misit ille, huic vos non creditis.
39 Scrutamini scripturas, a quia vos puta-
tis in ipsis vitam æternam habere: & illæ
sunt quę testimonium perhibent de me:
40 & non vultis venire ad me vt vitam
habeatis. 41 b Claritatem ab homini-
bus non accipio. 42 Sed cognoui vos
quia dilectionem Dei non habetis in vo-
G bis. 43 c Ego veni in nomine Patris mei,
* accepistis mq. d & non * accipitis me: si alius venerit in
nomine suo, illum accipietis. 44 Quo-
modo vos potestis credere, e qui gloriam
abinuicem accipitis: & gloriam quæ à
solo Deo est, non quæritis? 45 Nolite
putare f quia ego accusaturus sim vos a-
pud Patrē. est qui accusat vos, Moyses,

a *Quia vos putatis in ipsis.*) Vos existimatis ex simplici obseruatione scripturarum oriri vitam æternam: Dicitis enim legem esse fontem vitæ, & tamen scripturæ non affirmant vitā esse ab ipsis donandam; sed indicant quēdam fore à Deo suscitandum & mittendum, qui vitam donet credentibus in eum: & omnem animam quæ non crediderit & obedierit verbis Prophetæ illius à Domino mittendi, abscindendam de populo Dei. indicāt signa quibus cognosci possit Propheta iste; & cognitus adiri & suscipi: illa omnia de me scripta sunt. legite diligenter, & examinate an ita sint, an in me quadrent.

b *Claritatem ab hominibus non accipio.*] Si ego non essem clarificatus a Patre pronunciato & scripto testimonio atque operibus ipsis, non acciperem claritatem ab hominibus, quippe ab hominibus tantum admota non esset satis idonea ad me clarificandum: ego autem habeo claritatē à Deo: sed hac claritate nō vtimini, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

c *Ego veni in nomine.*] Ideo non recipior à vobis, quòd non amatis Patrem, cuius mandata & iussa fero & exequor. nam iam dixi non priuatas res agere me, sed publicas in vestram salutem: idque non meo consilio solius, vt hominis qui suam gloriam quærat; sed consilio & iussu Patris, cuius veritatē dum procuro, gloriam etiam ipsius quæro.

d *Et non accipitis me.*] Ego veni Patris mei virtute, efficacitate atque auctoritate instructus, vt vobis vitam æternam illius nomine donem, promissaque ab illo facta re ipsa ac veritate præstem. Alius veniet in nomine suo, qui nec salutem nec Spiritū vobis afferat, sed suas res agat; non missus a Deo, sed consilio proprio; & tamen excipietur à vobis.

e *Qui gloriam abinuicem accipitis.*] pietatis, sanctitatis, ac doctrinæ & iustitiæ nomen & gloriam, non ex veritate ipsa, sed ex hominum testimonio quæritis: ideoque vos non tam boni, iusti ac sancti esse, quàm haberi studetis: atque hoc modo sanctitatis laudem constare vobis cupitis: vestramque istam iustitiam legis à vobis vestra exercitatione & obseruantia partam summam gloriam existimatis gloriam verò iustificationis & sanctitatis alicuius interioris ac solidissimæ, quę à Deo est, non quæritis. Hanc gloriam ego vobis commendo, prædico, & propono: quam cùm vos non quæratis, credere mihi non potestis: non quòd negatum sit animæ vestræ credere, sed quòd vos eam rationem teneatis moderatus, cum qua mea ratio constare non potest. f *Quia ego accusaturus sim vos.*] Ego non veni vt accusarem quenquam, sed vt saluarem omnes; vtque Mosis prædictionibus per vos satisfieret ... afficio et ... quidquid à Patre promissum est, rediturusque sum ad Patrem, expletis illius mandatis ac iussis. Vos cùm me non

suscipiatis, Mosi fidem abrogatis, qui scripsit me venturum, meique cognoscendi signa indicauit. ego ita ago, vt Mosis indicia, signa & argumenta omnia præstem: quæ cùm vos non excipiatis, Mosi, in quo vos nitimini, tamen non creditis. Igitur ille accusabit vos incredulitatis, quippe qui scripserit: Qui autem verba eius quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor existam: illius vltionis postulator Moses erit.

inquo vos speratis. 46 Si enim crederetis
tis Moysi, crederetis forsitan & mihi. de
me enim ille scripsit. 47 g Si autem illius Gen.3.c.15 22.d.18. & 49.b.10 Deut.18.a.15
literis nō creditis, quomodo verbis meis
credetis?

g *Si autem illius literis.*] per vos iam diu receptis, à Deo consignatis, ab eodem Mose ominarum & prædictionum auctoritate corroboratis, & quæ mutari aut inuerti non possunt, frequenter legi ac relegi possunt: illius, inquam, cui vos tantum tribuitis, quomodo credetis verbis meis, quæ dissimulare, aut inuertere, aut mendosè referre vos vestra malitia potestis, maximè cùm me oderitis aut spreueritis?

CAP. VI.

POst hæc abiit Iesus trans mare Gali- Mat.14.b.13 Mar.6.c.32
læ, quod est Tyberiadis: 2 & seque- Luc.9.a.10
batur eum multitudo magna, quia vide- A
bant signa quæ faciebat super his qui in-
firmabantur. 3 Subiit ergo in montem
Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis.
4 Erat autem proximum Pascha, dies fe- Exod.12.a.15 Leuit.23.a.5
stus Iudæorum. 5 Cùm subleuasset er- Deut.16.a.1
go oculos Iesus, & vidisset quia multitu-
do maxima venit ad eum, dicit ad Phi-
lippum, Vnde ememus panes, vt man-
ducent hi? 6 Hoc autem dicebat a ten-
tans eum. ipse enim sciebat quid esset fa-
cturus. 7 Respondit ei Philippus, b Du-
centorum denariorum panes non suffi-
ciunt eis, vt vnusquisque * modicū quid * tantum o.s.
accipiat. 8 Dicit ei vnus ex discipulis e-
ius, Andreas frater Simonis Petri,
9 Est puer vnus hîc qui habet quinque Mat.14.c.17 Mar.6.e.38
panes ordeaceos, & duos pisces: sed hęc Luc.9.b.13
quid sunt inter tantos? 10 * Dicit ergo * Dixit ms. G.S.
Iesus, Facite homines discumbere. Erat
autem fœnum multum in loco. Discu- B
buerunt ergo viri, numero quasi quinq;
millia.

a *Tentans eum.*] Periculum faciebat hoc loco Iesus & magnitudinis fidei in Philippo, & iudicij atque consilij humanæ inopiæ, vt manifestius appareret posteà diuinæ prouidentiæ argumentum & exemplum.

b *Ducentorum denariorum.*] Non attigit Philippus fidei scopum: respōdit enim in aliam sententiam atque fuerat rogatus.

millia. 11 Accepit ergo Iesus panes: &
cùm gratias egisset, distribuit discum-
bentibus. similiter & ex piscibus quan-
tum volebant. 12 Vt autem impleti sunt,
dixit discipulis suis, Colligite quæ supe-
rauerunt fragmenta, ne pereant.
13 Collegerunt ergo, & impleuerũt duo-
decim cophinos fragmẽtorum ex quin-
que panibus ordeaceis*: quæ superfuerũt
his qui manducauerant. 14 Illi ergo ho-
mines a cùm vidissent quod Iesus fecerat
signum, dicebãt, Quia hic est verè pro-
pheta qui venturus est in mundum.
15 Iesus ergo cùm cognouisset quia ven-
turi essent vt raperent eum, & facerent
eum regem, b fugit iterum in montem
ipse solus. 16 Vt autem serò factum est,
descenderunt discipuli eius ad mare.
17 Et cùm ascendissent nauim, venerunt
trans mare in Capharnaum. & tenebræ
iam factæ erant: & non venerat ad eos
Iesus. 18 Mare autem, vento magno
flante, exurgebat. 19 Cùm remigassent
ergo quasi stadia vigintiquinque aut tri-
C ginta, vident Iesum ambulantem super
mare, & proximum naui fieri: & timue-
runt. 20 Ille autem dicit eis, Ego sum,
nolite timere. 21 Voluerunt ergo acci-
pere eum in nauim: & statim nauis fuit
c ad terram * quam ibant. 22 Altera die
d turba quæ stabat trans mare, vidit quia
nauicula alia non erat ibi nisi vna, &
quia

* & duobus piscibus o.

Mat. 14. c. 23 Mar. 6 f. 46

* in MS. * ad MS. Aug. c. s.

a *Cùm vidissent quod Iesus fecerat.*] maius in suo genere quàm fuit illud mãna Mosis tempore: namque illud è cælo expectabatur quotidie, & non mittebatur à Mose, sed ab Angelis parabatur. hoc ab ipso Iesu effectum erat ipsis videntibus & spectantibus. Vario etiam genere constabat panium & piscium, quantum volebant: & supererat etiam quod in alios dies reseruari posset: ex Manna autem nihil in crastinũ seruabatur præterquàm in sabbathum. Existimabant autem illum posse omnibus iis qui se susciperent in regẽ, prospicere & præbere cibum absque vllo ipsorum negotio aut labore: & beatos fore se putabant, si primum omnium ipsum in regem tollerent, qui omnia illis abunde suppeditare posset. Et cùm alia miracula fecisset, non adeò affecti fuerant erga ipsum ipsiusque doctrinam.

b *Fugit iterum in montem.*] vt qui nolebat suscipi in regem mundanum, neque terrenarum rerum causa peti.

c *Ad terrã quam ibant.*] Sedata est enim tempestas Iesu in nauim ascendente, & successit secundus ventus opportunissimus ac velocissimus.

d *Turba quæ stabat trans mare.*] non lõgè à Tyberiade, quæ post saturationis miraculum ibidem manserant, & aliæ etiam naues cum vectoribus accesserunt, quibus turba illa traiici posset.

quia non introiſſet cum diſcipulis ſuis
Ieſus in nauim, ſed ſoli diſcipuli eius ab-
iiſſent: 23 aliæ verò ſuperuenerunt na-
ues à Tyberiade iuxta locum vbi man-
ducauerant panem, [a] gratias \\agente Do- \\agentes Deo ms.
mino. 24 Cùm ergo vidiſſet turba quia
Ieſus non eſſet ibi, neque diſcipuli eius,
aſcenderunt in nauiculas, & venerũt Ca-
pharnaum quærentes Ieſum. 25 Et cùm
inueniſſent eum trans mare, dixerunt ei,
Rabbi, [b] quando huc veniſti? 26 Reſpon- D
dit eis Ieſus, & dixit, Amen, amen dico
vobis, quæritis me [c] non quia vidiſtis ſi-
gna, ſed quia manducaſtis ex panibus, &
ſaturati eſtis. 27 Operamini [d] non ci-
bum qui perit, ſed qui permanet in vitam
æternam, quem Filius hominis dabit
vobis. [e] Hunc enim Pater ſignauit Deus.
28 Dixerunt ergo ad eum, Quid facie- Sap 1.c.32
mus [f] vt operemur opera Dei? 29 Re- Mat. 3 d.17 & 17 a.5.
ſpondit Ieſus, & dixit eis, Hoc eſt opus 1 Ioh. 3.d.23.
Dei, [g] vt credatis in eum quem miſit ille.
30 Dixerunt ergo ei, [h] Quod ergo tu facis
ſignum, vt videamus, & credamus tibi?
quid operaris? 31 Patres noſtri mandu-
cauerunt manna in deſerto: ſicut ſcriptũ
eſt, Panem de cælo dedit eis manducare. Exod.16.a.4 d 14.
32 Dixit ergo eis Ieſus, Amen, amen dico Num.11.b.9 Pſa.77.c.24
vobis, Sap.16.c.20

a *Gratias agentes Deo.*] Illæ nauiculæ multos vehebant, tum ex iis qui miraculo interfuerant edendo, tum ex iis qui hoc ab aliis audierant: omnes verò agebant gratias Deo, qui expectatum Prophetam ipſis miſiſſet.

b *Quando huc veniſti?*] Intelligebant illum non citra miraculum eò loci traiecisse.

c *Non quia vidiſtis ſigna*] à me edita in teſtimoniũ Euangelij & muneris mei, atque ad ſalutem veſtram pertinentia.

d *Non cibum qui perit*], Curate nõ res terrenas, & quæ ad corporis commoditatem facere videntur, ſed cibũ illũ arcanum; quem qui edit, nõ eſurit; Spiritus ſancti iuſtificantis, quẽ filius hominis factus ſecundum Deum in ſanctitate & iuſtitia communicabit vobis.

e *Hunc enim Pater ſignauit Deus.*] Hoc definiuit proprium ſignum fore eius qui mittendus erat ab illo in regem veſtrum, quem cibum vti nemo præter Filium hominis Patris auctoritate dare poteſt, ita nemo ſignare potuit præter illum. & qui hoc cibo paſtus non fuerit, non habebit vitam æternam: & qui hunc cibum non dederit, non eſt is quem expectan & in regem ſuſcipi oportuit. namque vita æterna à Deo datur, qui vita æterna eſt, per Filium in quo vita eſt. & non poteſt vita æterna ex alio accipi, quàm ex Filio hominis, qui ſignatus eſt à Patre certo ſigno vti daturus cibum à Patre ſignatum.

f *Vt operemur opera Dei?*] Hoc interrogant, quia audierant monẽtem Ieſum, Operamini cibũ, hoc eſt, ſtudete paſci illo cibo, &c. Quandoquidem dicebat illum cibũ opus Dei, non hominis eſſe; & illos debere operari illum, volentes vitam æternam viuere: interrogant, Si Dei eſt opus, qua ratione, qua actione efficitur, vt nos illud operemur?

g *Vt credatis.*] Deſcribit prius Ieſus rẽ ipſam, vt cognoſcatur quid ſit id de quo ſermo inſtituitur. Dicit autẽ eſſe opus Dei idipſum, videlicet credere in eũ qui à Deo eſt miſſus; credere, inquã, fide quæ reuelanda erat, de qua ſcriptum eſt, Qui credidimus ſecundum operationem virtutis Dei. Namq; hæc fidei perfectio à Deo donatur iis qui credunt Euangelio regni. ſicut ſcriptũ eſt: Iuſtitia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem. Iudæi de hoc credendi modo nihil intelligebant, vt ex diſputatione Nicodemi arguitur.

h *Quod ergo facis ſignum,*] Si non vis ſaturationis externę ſignum illud tanquam certiſſimum tui muneris teſtimonium accipi, quod maius facis tu? Oportet enim aliquem vitæ vſumfructum accipi ex eo qui expectabatur à nobis propheta, perinde atque acceperunt patres noſtri ex Moſe panem de cælo.

vobis, [a] non Moyses dedit vobis panem
de cælo, sed Pater meus dat vobis pa-
nem de cælo verum. 33 Panis enim
Dei est qui de cælo descendit, & dat vi-
tam mundo. 34 Dixerunt ergo ad eum,
Domine, semper da nobis panem hunc.
Eccl. 24. c. 29 35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis
vitæ: [b] qui venit ad me, non esuriet: [c] &
qui credit in me, non sitiet vnquam.
36 [d] Sed dixi vobis quia & vidistis me, &
non creditis. 37 [e] Omne quod dat mihi
Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad
me, non eiiciam foras. 38 quia descen-
di de cælo, non vt faciam voluntatem
meam, sed volũtatem eius qui misit me.
*autem MS. Aug. e 2. 39 Hæc est "enim' voluntas eius qui misit
me, Patris: [f] vt omne quod dedit mihi,
non perdam ex eo, [g] sed resuscitem illud
*enim MS. Aug. eq. s. in nouissimo die. 40 Hæc est "autem'
voluntas Patris mei, qui misit me: [h] vt
omnis qui videt filium, & credit in eum,
habeat vitam æternam, & ego resusci-
p tabo

a *Non Moyses dedit vobis panem de cælo.*] Si propriè & secundùm naturam loquamur, panis ille, cuius non auctor, sed minister Moses fuit, non erat è cælo: nam neque Moses ipse descendit de cęlo, qui vobis panem illum afferret; neque panis ipse cælestis verè erat, vtpote qui neque incorruptibilis esset, neque saturare ita posset, vt esurire amplius homines non fineret; ac vitam & incorruptibilitatem conferret. Non enim in cælo confectus fuit ille cibus, in cælo, inquam, illo superiori incorruptibili, qui præcipuè Dei sedes dicitur; sed in cælo inferiori in aëre siue ęthere, vbi ros & pruina & cætera fiũt, quæ in sublimi fieri dicuntur. Verus panis de cælo est, qui de cælo datur à Patre meo qui in cælis est: datur autem per eum qui de cælo venit. nam qui de cælo verè descenderit panis, non potest dici panis Mosis, neque aliàs hominis panis, sed potius dicendus est Dei panis; panis in quo virtus Dei, imò ipse Deus est, qui dat vitam mundo, quam homo nullus qui homo tantùm sit, potest dare. quippe vitam, id est, Deum, homo dare nequit: & hæc vita non solùm ad vos pertinet: non enim est vni genti singulariter cõcessa, aliis omnibus negata, sicut mannæ donũ fuit; sed mundo omni proposita est, eis dabitur volenti tamen accipere.

b *Qui venit ad me*] Qui adductus à Patre meo ad me edendum deuenerit, mecumque coniunctus fuerit, vt is qui pascitur, coniungitur & fit vnum cum cibo sumpto & concocto, hic non esuriet gratiam Dei, quippe qui replebitur bonis domus Dei, & saturabitur cùm apparuerit gloria Dei: ita erit refectus hoc cibo, vt fiat membrum meum de ossibus, carne & spiritu meis; atque ex consequẽti non indigebit alio cibo ad vitam æternam cùm me habeat.

c *Et qui credit in me*] secundùm potentiam virtutis Dei, ille non sitiet iustitiam, quia satur erit cùm ita crediderit.

d *Sed dixi vobis.*] Paulo antè dixi à vobis me non quæri propter signa visa, quibus Pater testatus est me esse donatum in mundi vitam: & cùm me ea signa edentem videritis, tamen non credidistis eum esse qui à vobis expectandus eram & suscipiendus: credidistis autem me esse qui saturare possem vos panibus & piscibus, atque aliis cibis qui pereunt, & non conferunt vitam permanentem. iam ergo qui sim, quis cibus, vnde missus, & quàm efficax, dixi vobis; vt non causemini non dictum vobis fuisse & expositum.

e *Omne quod dat*] Pater dat mihi omnes credentes & obtemperantes præceptis meis; alios non dat, neque esse vult suorum promissorum compotes, qui non credunt mihi: Id autem quod venerit ad me per fidem & obedientiam, libenter ego excipiam quodcunque caput sit, cuiuscunque generis & nationis, dummodo voluntati Patris obediens fuerit.

f *Vt omne quod dedit mihi.*] Omnem hominem ad me venientem virtute Patris mei, & in me manentem, quippe quem foras eiiciendum non esse affirmabam Sed oportet intelligere quid est, dari aliquem à Patre filio: Est inserere in Filio, tanquam palmitem in vite, ad fructus Deo gratissimos ferendos.

g *Sed resuscitem illud in nouissimo.*] Membra enim non perduntur, cùm fruuntur spiritu vitæ qui in Filio est; sed conseruantur in corpore ipso virtute capitis, quia caput vita æterna est; ita conseruat membra sua, vt nulla temporis diuturnitate perire ea sinat, sed ad nouissimum vsque diem foueat, quo die Filius Patri sese offeret cum omnibus membris suis resuscitatis ad possessionem æterni regni.

h *Vt omnis qui videt Filium.*] non visione corporali, vt necessaria; sed visione spirituali intra animum spiritumque suum videt Filium ingressum, & inhabitantem in se per Spiritum sanctum sibi donatum: hic est qui admirando

& viuificante visione videt Filium, & hic credit in eum secundùm potentiam virtutis Dei. *Is igitur qui sic videt* Filium, habet vitam æternam ex proposito ac beneficio Patris.

tabo eum in nouissimo die. 41 a Mur-
murabant ergo Iudæi de illo, quia dixis-
set, Ego sum panis * qui de cælo descẽdi: * viuus ms. a.
42 & dicebant: Nónne hic est Iesus filius *Mat. 13.b.55*
Ioseph, cuius nos nouimus patrem &
matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia
de cælo descendi? 43 Respondit ergo
Iesus, & dixit eis, Nolite murmurare * * in 4 ms. c.s.
inuicem: 44 b nemo potest venire ad me,
nisi Pater qui misit me, traxerit eum: &
ego resuscitabo eum in nouissimo die. *Isa. 54.c.13*
45 Est scriptum in Prophetis, Et erunt
omnes docibiles Dei. c Omnis qui audi-
uit à Patre, & didicit, venit ad me.
46 Non quia Patrem vidit quisquam, ni-
si is qui est à Deo: hic vidit Patrem. *Mat. 11.d.27*
47 Amen, amen dico vobis, qui credit in
me, habet vitam æternam. 48 Ego sum
panis vitæ. 49 Patres vestri manduca-
uerunt mãna in deserto: & d mortui sunt. *Exo. 16.d.14*
50 Hic est panis de cælo descendens: e vt
si quis ex ipso manducauerit, non moria-
tur. 51 Ego sum f panis viuus, qui de F
cælo descendi. g Si quis manducauerit ex
hoc pane, viuet in æternum: & panis quẽ
ego

a *Murmurabant*] quia verba hæc spiritus & vita erant, non capiebantur ab animalibus hominibus, qui secundùm carnem & sensum carnis iudicant; & verba mystica & sacra ex communi atque carnali significatione interpretantur: neque aliud intelligunt, quã quod à sensu proficiscitur.

b *Nemo potest venire ad me.*] Non miror à vobis non intelligi hanc arcanam rationem: namque hæc Deum doctorem postulat ad intelligendum. oportet enim esse in me eum qui hæc cogniturus sit; esse autem in me nemo potest, nisi virtute & efficiẽtia Patris mei: propria enim virtute, quamuis volens, quamuis currens, nemo hoc magnum & amplum locum obtinebit, nisi inductus à Patre; tunc videbit me, tunc intelliget quid sit esse apud me: tunc ille non ex suo studio aut ingenio, sed ex Dei dono cognoscet hoc mysteriũ, & erit verè docibilis Dei, siue doctus à Deo. Est autem venire ad Christũ, participem fieri diuinæ & humanæ naturæ Christi tanquam membrum ipsius viuum.

c *Omnis qui audiuit à Patre*] Quicunque fuerit qui à Patre audierit interiori auditu, & didicerit hoc mysterium, fatebitur id sibi hoc modo contigisse, nempe veniendo ad me. neque enim quemquam docebit Pater hoc admirandum arcanum, nisi in me & per me. Nemo enim vidit vnquã Patrem, antequam videret Filium. Qui vidit Patrem immediatè, est Filius ipse, qui est à Deo secundùm diuinitatem æternus cum illo: secũdùm humanitatem ab illo factus sine hominis opera: hic vidit Patrem suum, & per hunc videt quicunque videt Patrẽ: & qui sic videt Patrẽ, credit in me secundùm potentiã virtutis Dei: & qui ita credit, habet vitam æternam; habet enim cibum illũ spiritualem, habet arboris vitæ fructũ; cuius qui compos est, vitæ æternæ cõpos est. namque *ego sum panis vitæ.*

d *Mortui sunt.*] Omnes mortui sunt morte corporis. verùm de hac morte non est hoc loco Iesu sermo, sed de morte animæ, qua mortui sunt multi ex iis qui vescebantur manna in deserto; tam enim impij & improbi, quàm probi & pij vescebantur illo cibo; & tamen scriptura docet multos fuisse reprobatos à Deo, atque ex consequenti mortuos morte animæ. vnde arguitur cibus ille non attulisse vitam spiritualem, quia tantùm corpus reficiebat, non animam. namque sub cælo confectus erat, materia elementari ac terrena constabat, vti cætera quæ in sublimi fiunt. Anima cælestis est, non terrena: spiraculum vitæ à Deo efflatum est, vt viuat in æternum; exigit cibum cælestem & viuum incorruptibilem, qualem se Iesus esse confirmat.

e *Vt si quis.*] Ideò descendit de cælo, non ad iudicium inferendum, sed vt sese dederet cupientibus ac esurientibus, & simul vitam donaret & conseruaret comedentibus.

f *Panis viuus.*] Cæteri omnes cibi atque adeò manna, mortui cibi sunt, vitæ & sensus expertes in seipsis; ideò neque vitam efficere valentes. *Ego panis viuus* vitam æternam in meipso habens, & eam comedentibus communicare valens.

g *Si quis manducauerit.*] spirituali atque efficaci cibatione & manducatione.

ego dabo,[a] caro mea eſt pro mundi vita.
52 [b] Litigabant ergo Iudęi ad inuicem, di-
centes, Quomodo poteſt hic nobis car-
nem ſuam dare ad manducandum?
53 Dixit ergo eis Ieſus, Amen, amen di-
co vobis,[c] Niſi manducaueritis carnem
Filij hominis, & biberitis eius ſanguinẽ,
non habebitis vitam in vobis. 54 Qui
mãducat meam carnem, & bibit meum
ſanguinem, habet vitam æternam:[d] &
ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.
1 Co. 11. f. 27 55 Caro enim mea[e] verè eſt cibus: & ſan-
guis meus verè eſt potus. 56 qui man-
ducat meam carnem, & bibit meũ ſan-
guinem,[f] in me manet, & ego in illo.
57 Sicut miſit me viuens Pater, & ego vi-
uo propter Patrem: & qui manducat me,
& ipſe viuet propter me. 58 [g] Hic eſt pa-
nis qui de cælo deſcendit. Non ſicut mã-
ducauerunt patres veſtri manna: & mor-
tui ſunt. Qui manducat hunc panem, vi-
uet in æternum. 59 Hæc dixit[h] in ſyna-
goga docens, in Capharnaum. 60 Multi
ergo audiẽtes ex diſcipulis eius, dixerũt,

a *Caro mea eſt.*] quam ego libenter communicaturus ſum mundo omni, neminique negaturus, volenti comedere ſecundùm conſilium & præſcriptum Patris; eam qui comederit, vitam excipiet in ſe mea virtute & efficientia.

b *Litigabant.*] Altercabantur hæretes ſenſuali verborum ſignificationi, cùm exiſtimarent carnis nomine illud tantùm ſignificari, quod ad ſenſum & ad tactum cognoſci poſſit, cùm tamen ſenſu & tactu accidentia carnis tãtùm percipiantur, non autem ſubſtantia ipſa carnis, quæ ab accidentibus & re & ratione diſtinguitur, maximè in corpore illo vitali & viuificante Ieſu Chriſti, in cuius rationibus cognoſcẽdis exactè ſenſus deficit, & dialectica diſciplina valdè laborat.

c *Niſi manducaueritis.*] verè & re ipſa comederitis carnem immaculatam & ſanctam Filij hominis qui ſecundùm Deum eſt vocatus ſanctus Domini, quæ caro veſtræ carnis mortem expellere, & vitam efficere poteſt; & ſanguinẽ eius niſi biberitis verè & re ipſa in ſpiritu & veritate, cuius ſanguinis ea virtus eſt, vt ſanguinem veſtrum Adami veteris corruptum corrigere & mutare poſſit, & in ſuam incorruptibilitatem & puritatem traducere.

d *Et ego reſuſcitabo.*] ex vi vitæ æternæ à me acceptæ in anima ipſius inhęrentis & manentis.

e *Verè eſt cibus.*] Non imputatione aut imaginatione opinioneque, ſed reapſe verè cibus eſt admirãdus, mirabiliterq; comedendus, & ſanguis meus verè eſt potus effectus, & miſſus à Deo ad eam rem, atque ad efficientiam incorruptibilitatis & vitæ. cæteri cibi, vt manna, non ſunt verè cibi; qui quanquã alere poſſint viuentem, tamen nec viuificare poſſunt, neque mortuum ſuſcitare, neque viuenti vitam prorogare. Oportet enim vſurum cibis aliis viuere & vita vti, aliàs nihil collaturis aut profuturis. ſed caro mea eſt verè cibus vitæ, qui mortuos viuificat in ſpiritu & veritate; viuificatos conſeruat, conſeruatos in vitam æternam tuetur.

f *In me manet.*] Ea eſt huius cibi ac potus virtus & efficacitas, vt comedentes in ſe conuertat & contineat; atque ita comedens à cibo ſuſtentatur, nutritur, alitur & fouetur, atque adeò continetur: & cibus ipſe cùm incorruptibilis ſit, manet in ipſo comedente, quem viuificat: fiunt autem vnum cibus & comedens arcana virtute cibi vitam afferentis & efficientis. in reliquis cibis corporeis vita exigitur comedentis, ſine qua cibus nihil efficit ad vitam alendam & conſeruandam. Hic verò cibus vita ipſa eſt, quæ ſeſe comedenti communicat. Itaque principium & fundamentum vitæ huiuſmodi non in comedente, ſed in cibo eſt. Sicut ego viuo, vita accepta à Patre, ſic qui me comedit, à me vitam accipit qua viuat. Veruntamen huius cibi virtus ad mortuos in delictis non pertinet: non enim poteſt vita æterna ſimul cum morte æterna eſſe. Mortuos in delictis dicimus hoc loco eos, qui ſine pœnitentia deceſſerunt. g *Hic eſt panis.*] Epilogus totius doctrinæ & ſumma expoſitio.

h *In ſynagoga docens.*] publicè exponens doctrinam hanc vitæ æternæ, atque conſerens veteris & noui Teſtamenti rationes, & has illis anteponens; atque ita teſtatus eſt quis eſſet, vnde & quamobrem veniſſet, obteſtatusque eſt omnibus & ſingulis propoſitam ſalutem & vitam, ne quis excuſare poſſet tantum myſterium non fuiſſe publicatum.

[a] Durus est hic sermo, [-] & [a] quis potest - MS. Arg. c. 8.
eum audire? 61 Sciens autem Iesus a- G
pud semetipsum quia murmurarent de
hoc discipuli eius, dixit eis, [b] Hoc vos
scandalizat? 62 Si ergo videritis Filium Sup. 3. b. 13
hominis ascendentem vbi erat prius?
63 [c] Spiritus est qui viuificat: caro non
prodest quicquam. verba quæ ego locu-
tus sum vobis, spiritus & vita sunt.
64 [d] Sed sunt quidam ex vobis, qui non
credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui
essent non credentes, & quis traditurus
esset eum. 65 Et dicebat, [e] Propterea di-
xi vobis, quia nemo potest venire ad me,
nisi fuerit ei datum à Patre meo. 66 Ex
hoc multi discipulorum eius [f] abierunt
retrò: [g] & iam non cum illo ambulabant.
67 Dixit ergo Iesus ad duodecim, [h] Nun-
quid & vos vultis abire? 68 Respondit
ergo ei Simon Petrus, Domine, [i] ad quem Mat. 16. c. 16
ibimus? verba vitæ æternæ habes. 69 & Mar. 8. c. 29 Luc. 9. c. 20

a *Durus est hic sermo.*] Intolerabilis doctrina putabatur animalibus hominibus, quibus spiritualia non capiuntur, sed stulta videntur: semper enim existimabant Iesum membratim carnaliter discerpendum ac deuorandum fore; in cuius carne non putabant aliquã virtutem maiorẽ inesse, quàm in manna illo celebratissimo cibo fuisse intellexerant, appellato ab antiquis *pane de cælo*.

b *Hoc vos scandalizat?*] Hoc vos offendit, quòd me dixerim panem viuum & missum de cælo à Deo, cùm existimetis filiũ esse Ioseph, & natũ sciatis in mundo ex matre; ita videor vobis ex cælo non descendisse. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius*, credetis? Atqui nemo potest ascendere in cælum, nisi inde prius descenderit. nam, Cælum cæli Domino.

c *Spiritus est qui viuificat.*] Quæ ego dixi, intelligenda sunt spiritualiter, nõ carnaliter, nempe de visione mei spirituali, de esu spirituali ac potu. hæc visio, hic esus & potus, quæ spiritu fiunt; Spiritu, inquam, sancto, efficiũt vitam. Nam *Spiritus est qui viuificat* spiritum; caro autem sensilis vt caro sensilis est, in spiritu & anima efficere non potest vitam. vnde non omnes qui me vident, sensu carnis viuificãtur, sed qui viderint interiori sensu spiritus.

d *Sed sunt quidam.*] qui non credunt illa fide quæ exigitur ab omnibus qui credere cupiunt secundũ potentiã virtutis Dei nisi credãt, non obtinebũt fidei suæ augmentũ; sed habẽti dabitur. & satis est expositio Euãgelij verbi Dei confirmati signis & quadrantis cũ verbo Dei in scripturis cõtento: atqui hoc modo nonnulli non credebant. immò erat inter eos proditor, qui quotidie peior fiebat sua ipsius malitia & culpa.

e *Propterea dixi vobis.*] vt cupiatis & conemini atque studeatis venire ad me, ducti à Patre, aperui vobis hanc rationem. namque non viribus aut ingeniis humanis hoc obtinetur, verùm Dei dono; quod non donatur nisi modestis, mansuetis, trementibus sermonem Domini, & credentibus obtemperantibusque ei. Etenim humanum iudicium & ingenium mysteria hæc cùm non capiat, respuit atque auersatur. Oportet igitur petere à Patre, vt ipse suum opus perficiat in vobis, qui parati esse debetis fide & obedientia.

f *Abierunt retrò.*] Cùm putauissent aliam rationem esse regni cœlestis obtinendi, diuersam ab ea quam Iesus docebat, asserens neminem posse ad se venire, nisi ex dono Patris, quem Patrem illi non cognoscebant, neque credebant illum esse Filium Dei: præterea videbant illa doctrina antiquari veteris Testamenti maiestatem, amplitudinem minui, Iudæos antiquæ suæ disciplinæ præcipuè rudis & carnalis tenacissimos offendi.

g *Et iam non cum illo ambulabant.*] atque ita saluti suæ consulere putabant, & vitam seculi futuri nihilominus se consecuturos arbitrabantur, insistentes vestigiis cæterorum, qui vitam haberi posse putabant ex sola veteris legis obseruatione, atque Pharisaica professione, quæ perfectio vitæ apud ipsos putabatur.

h *Nunquid & vos vultis abire*] à me, & sequi aliam disciplinam?

i *Ad quem ibimus.*] qui aut docere aut promouere possit nos virtute sua ad vitam æternam? verba autem doctrinæ tuæ præstantissima sunt omnium quæ audiri possunt ex aliis magistris, quia maiora & pulchriora indicãt, digniora que hominum animis & spiritibus, quàm sunt cætera quæ à Scribis, quamuis doctissimis, dicuntur. Deinde quo ad efficacitatem attinet & constantiam promissorum doctrina ipsa contentorum, illi non possunt præstare quæ docent, neque efficere in discipulis suis: te autem cognouimus ex miraculorum exemplis; & credimus etiam tum propter miracula, tum propter verborum istorum præstantiam & magnificentiam esse vnctum in regem regni cælorum, & filium Dei efficacissimum, & valentem re ipsa explicare, quæ verbis doces & promittis. Hoc nos habemus iam de te, vtpote qui ab initio tecum fuimus testes actionũ miraculorumque tuorum: & docti à Iohanne, qui à Deo auctoritatem habuit docendi & indicandi de te; publicè, inquam, cognitam auctoritatem.

nos "credimus' & cognouimus quia tu
es Chriſtus filius Dei*. 70 Reſpondit
eis Ieſus,[k] Nónne ego vos duodecim ele-
gi: & ex vobis vnus diabolus eſt?
71 Dicebat autem "Iudam' Simônis "Iſ-
cariótem': hic enim erat traditurus eum,
cùm eſſet vnus ex duodecim.

CAP. VII.

POſt hæc * ambulabat Ieſus in "Gali-
læam', non enim volebat in "Iudęam'
ambulare: quia quærebant eum Iudæi
A interficere. 2 Erat autem in proximo
dies feſtus Iudæorum,[a] Scenopegia.
3 Dixerunt "autem' ad eum [b] fratres eius,
Tranſi hinc, & vade in Iudæam,[c] vt &
diſcipuli tui videant opera tua quę facis.
4 [d] Nemo quippe in occulto quid facit,
& quærit ipſe in palam eſſe. ſi hæc facis,
manifeſta teipſum mundo. 5 [e] Neque
enim fratres eius credebant in eum.
6 Dicit ergo eis Ieſus,[f] Tempus meum
nondum aduenit: tempus autem veſtrũ
ſemper eſt paratũ. 7 [g] Non poteſt mun-
dus odiſſe vos. me autem odit, quia e-
go teſtimonium perhibeo de illo quòd
opera eius mala ſunt. 8 Vos aſcendite
[h] ad diem feſtũ hunc.ego* "non' "aſcẽdo'

credidimus 1 MS. A. G. · vini 1 MS. Aug. G. S. · de Iuda MS. S. · Scariotis MS. S. · autem MS. A. G. · Galilæa 1 MS. G. S. · Iudæa 1 MS. G. S. · Leu. 23. f. 34 · ergo MS. G. S. · autem G. · nondum 3 MS. G. S. · aſcendam MS. q.

k *Nonne ego vos duodecim.*] Elegi vos ad cognitionem huius doctrinæ præ cæteris, qui illius diſciplina inſtructi, & cognitione tandem per Spiritum ſanctum imbuti, teſtes eſſe poſſitis huius veritatis, & alios docere, & huius doctrinæ fructum referre. & tamen vnus ex vobis ita electis in miniſterium doctrinæ meę eſt diabolus, qui calumniatur, & fraudem dolumque molitur mihi; tantum abeſt vt credat. Ne exiſtimetis vos omnes idem cognoſcere & credere: quanquam enim omnes ego doceo, non tamen omnes doceri à me vultis. Hac oratione & auctoritatem ſuam confirmabat Ieſus, & diſcipulos ad timorem Dei hortabatur, & proditorem futurum ad bonum conſilium reuocare ſtudebat.

CAP. VII.

a *Scenopegia.*] Tabernaculorum feſtũ, quod per hebdomadam integram recolebatur memoria vagationis Iſraelitarum in ſolitudine, ex Dei conſilio & verbo.

b *Fratres eius.*] propinqui & conſanguinei.

c *Vt & diſcipuli tui.*] ij qui tuam doctrinam ſequuntur, aut qui probant & laudant, poſſint confirmari & palam fateri ſe eſſe diſcipulos tuos, poſtquam auctoritatẽ tibi ex factis tuis apud Iudæam in illa Ieroſolymorum luce cõparaueris. nunc tu in angulis verſaris, & vis colligere & facere diſcipulos doctrinæ tuæ, qui nunquam ſeſe aperient, donec te videant manifeſtum mũdo.

d *Nemo quippe.*] Nemo qui quęrat nomen ſuum publicè ac palam celebrare, facit in occulto ea quibus celebritatem ſibi parare poteſt: ſi hæc facis vt in Iudæa edas miracula tua, manifeſtabis te mundo. hoc igitur age.

e *Neque enim fratres eius credebãt in eum.*] Non credebant illum eſſe Chriſtũ Dei filium ſeruatorem mundi, vitæ auctorem, & vitam ipſam, qui conſiliũ Dei explicaret & exequeretur in mundo. Exiſtimabant illum arte & ingenio atque virtute valere, & poſſe nomẽ aliquod ſibi comparare aut tale quid velle & conari: quod ſi ſuccederet, commodius illis eſſet futurum vt in Iudæa contingeret: ſin autem minus incommodum ipſis minusque negotioſum, vt abſens ab ipſorum conſpectu & conſuetudine periret, quàm vt inter ipſos latens, & curam ipſis & laborem & periculum etiam afferret: huiuſmodi hominum cogitationes & conſilia ſunt, ideo hoc illi dicebant, non ipſi, ſed ſibiipſis conſulentes & proſpicientes; non ſincero, ſed infenſo animo hæc monebant.

f *Tempus meum.*] Alludit ad nomen מועד, quo templi ac feſtorum celebratio ſignificabatur.

g *Non poteſt mundus odiſſe vos.*] Vos exiſtimatis apertam vobis eſſe perpetuò viam eundi & redeundi, quòd à mundi inuidia liberi ſitis, mihi clauſam, vtpote cui inuidia mundi excitata ſit: ita eſt me odio haberi mundo, non mea, ſed mundi ipſius culpa, qui non vult doceri ad ſuam ſalutem, ſed opera ſua mala tueri vult & probari.

h *Ad diem feſtum hunc*] iſto modo definitum, quo vos definitis & colitis.

ad diem festum illum: quia meum B
tempus nondum impletum est. 9 Hæc
cùm dixisset, ipse mansit in Galilæa.
10 Vt autem ascenderunt fratres eius, tùc
& ipse ascendit ad diem festum, non ma-
nifestè, sed quasi in occulto. 11 Iudæi
ergo quærebant eum in die festo, & di-
cebát, Vbi est ille? 12 Et murmur *mul-
tus erat in turba de eo. Quidam enim
dicebant, Quia bonus est. Alij autem
dicebant, Non, sed seducit turbas.
13 a Nemo tamen palam loquebatur de
illo, propter metum Iudæorum. 14 Iam
autem die festo mediante, ascendit Iesus
in templum, b & docebat. 15 Et mira-
bantur Iudæi, dicentes, Quomodo hic
literas scit, cùm non didicerit? 16 Re-
spondit eis Iesus, & dixit, c Mea doctrina
non est mea, sed eius qui misit me.
17 Si quis voluerit voluntatem eius face- C
re: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo
sit, an ego à meipso loquar. 18 d Qui à
semetipso loquitur, gloriam propriam
quærit. qui autem quærit gloriam eius
qui misit eum, hic verax est, & iniusti-
tia in

* multum a MS. Aug.

a *Nemo tam.*] eorũ qui bene sentiebãt de illo, *palam loquebatur*, maximè ex Galilæis, qui quòd humiliores Iudæis essent, timebant illos, ne insimularentur auctores nouarum rerum propter Iesum apud illos educatũ & docẽtem.

b *Et docebat.*] exponebat scripturas sacras, ad Euangelij rationem interpretatus.

c *Mea doctrina*] quam ego doceo, nõ affirmo meo studio aut ingenio humano comparatam esse; neque eam doceo mei ostentandi aut amplificãdi causa. est planè diuina doctrina à Deo profecta, cuius minister & interpres ego sum. itaque quidquid doceo, ex Deo est, à quo missus sum ad docendum. Deus autem docere potest quos vult; etiam non discentes apud homines in scholis & synagogis. Cùm ergo me profitear ab illo missum, profiteor etiam ab illo me audiisse quæ loquor, accepisséque vobis exponenda. & quoniam diuina planè est, vt cognoscatur an à Deo sit, oportet facere voluntatem eius à me expositam, cuius summa consistit in fide & pœnitentia pietatisque exercitatione. hoc honestum est, & ex voluntate Dei esse constat: quod si quis fecerit, accipiet promissa Dei à me explicata. tunc verò cognoscet an ego verè ad hanc rem missus fuerim: periculum itaque facere quisuis potest meæ veritatis citra vllum sui periculum.

d *Qui a semetipso*] A posteriori argumentum est. Qui gloriã suam quærit, ambitioneque laborat, ipse vltrò prodit in publicum, & consilio suo cogitatam doctrinam eloquitur: omninoque in eam rem intendit animum & ingenium, vt populari plausu excipiatur. non patitur facilè se impediri aut maledictis proscindi: nam suam rẽ agit, se nunquam negligit. qui verò mandatum exequitur & perfert alterius, illum à quo missus est prædicat, illius voluntatem auctoritatemque procurat, de se nihil, de illo omnia summa & optima confirmare studet. quidquid ab illo acceperit, siue durum siue placidũ, exponit. Qui verò à se loquitur, cùm gloriã suam quærit, ea tantùm profert quæ grata & plausibilia vulgo & popularia esse existimat. neminem habere vult aduersarium; gloriæ enim suæ consulit. Ego verò contrà multa dico vobis apertè cognita ex voluntate Dei, quæ dura videntur vobis. ea, si gloriam meam quærerem ambitiosè, dissimularem profectò, vtpote gloriæ meæ impedimenta futura apud vos. Quòd si quis ex alterius mandato dura dicat, habendus est verax, & simplex ac fidelis nuntius, vti verè est; & non est reprehendendus tanquam iniustus & iniurius, sed vt probus & iustus nuntius probandus. atque adeò mandati illius asperitas ad ipsum auctorem, non ad ministrum est referenda. Videte vos an Deum reprehendere iure possitis: me certè iniustè reprehenditis, qui mandati ministrum me profiteor, mandati vestris moribus quidem aduersi; atque ideò parum vobis grati, quia alia vos vultis & agitis quàm Deus iubeat: ob eam rem mihi infensi estis. deberetis etiam infensi & inuidi ac maleuoli esse in Mosem, qui dedit vobis legem; à qua semper accusamini, pungimini & molestamini, vtpote cùm nemo ex vobis legem faciat. sed si illum non reprehenditis, quamuis duræ vobis legis ministrum, imò vt prophetam Deique interpretem fidum veneramini: *quid me quæritis interficere*, qui Dei verbis obiicio vobis legem non obseruatam, maléque intellectam?

tia in illo non est. 19 Nónne Moyses de-
dit vobis legem: & nemo ex vobis facit
Exo.10.c.20 & 24.a.1 Sup.5.d.18 legem? 20 Quid me quæritis interfice-
re? Respondit turba, & dixit, Dæmoniũ
habes: quis te quærit interficere?
21 Respondit Iesus, & dixit eis, [a] Vnum
opus feci: & omnes miramini. 22 Pro-
Leuit.12.a.3 pterea Moyses dedit vobis circuncisio-
D nem: [b] (non quia ex Moyse est, sed ex pa-
Gen.17.b.10 tribus,) & in sabbatho circunciditis ho-
minem. 23 Si circuncisionem accipit
homo in sabbatho, vt non soluatur lex
Moysi: mihi indignamini quia totũ ho-
minem sanũ feci in sabbatho? 24 [c] No-
lite iudicare secundùm faciem: sed iu-
Deut.1.c.16 stum iudicium iudicate. 25 Dicebant
ergo quidam ex Ierosolymis, Nónne hic
* Atqui MS. est quem quærunt interficere? 26 * Et
ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt.
Nunquid verè cognouerunt principes
quia hic est Christus? 27 Sed [d] hunc sci-
mus vnde sit: Christus autem cùm ve-
nerit, nemo scit vnde sit. 28 Clamabat
ergo Iesus in templo docens, & dicens,
[e] Et me scitis, & vnde sim scitis. & à me-
ipso

a *Vnum opus feci.*] Omnes miramini me tanquam legis violatorem, cùm vos ipsi legem non obseruetis. miramini, inquam, & legis violatorem esse dicitis, propter *vnum opus* quod sabbatho feci. videamus autem an opus illud ex iis sint, quibus sabbathum violatur.

b *Non quia ex Moyse.*] Moses vobis tradidit circuncisionis ritum & mandatum, non tanquam præceptum ab ipso acceptum ex Deo, atque inter præcepta legis reponendum; sed tanquam à patribus suis acceptum, obseruandum vobis proposuit. ille enim acceperat à patribus suis, patres ab Abrahamo, Abrahamus traditur accepisse à Deo. quidquid sit, circuncisio non est ex lege Mosis, sed ante legem est, ex lege generis vestri ac familiarum Abrahæ: & tamen quia à Deo auctore proficisci dicitur, obseruatur religiosè, adeò vt in sabbatho etiam fiat: & tamen sabbathi lex non soluitur, cùm sit opus durius & non nimium distans à seruili opere. scindere enim gladio opus manuarium est: ferire infantem aut virum doloreque afficere, opus profectò natura sua durum & graue est: sanare illum aliquo membro saucium præstantius opus esset, aut leuare dolentem aliqua sui corporis parte. Cur ergo mihi indignamini, quòd sanum fecerim hominem toto corpore impeditũ & ægrotantem, magnoque labore ac dolore eum carere iussesim? quiescere fecerim laborantem? atqui sabbathum ego potius constituo & melius obseruo qui sabbathò benefacio, seruo, eripioq́ homines è magnis laboribus.

c *Nolite iudicare secundum faciem.*] Non ex odio aut gratia personarum, quibus vltrò vel inuidi vel amantes estis, non ex nomine & præsentia vel absentia, sed èx rerum animaduersione & consideratione ipsarum, iudicij rationem petite.

d *Hunc scimus vnde sit.*] Scimus esse Galilæum ex Nazareth, intelleximus de eius patre & matre: de Christo autem nescimus aliquid certi, quo patre, qua matre sit oriturus, quo loco proditurus. magnum enim aliquid arbitramur, & nunc nobis ignotum de illius aduentu, loco, parentibus, & patria. Animaduertendum est hanc orationem non esse Scribarum & Pharisæorum aut Principum, qui cognoscere meliùs possent has priuatas rationes loci & patriæ Christi atque parentum; sed esse quorundam hominum tantùm Ierosolymitanorum, non omniũ, neque doctorum, vt sermo ipse indicat; verùm bene affectorũ. Nãque ille rumor eo tẽpore sparsus, quo Magi adoraturi regẽ Iudæorum Ierusalẽ venerant, non omnibus indicarat locum vbi Christus nasceretur: & si maximè ea ratio quibusdam nota fuerat, non tamen omnibus: & iam videbatur excidisse è vulgi mente post annum iam trigesimum, vt pleræque res etiam magnæ solent.

e *Et me scitis.*] Hoc magis ad veritatem legationis meæ facit, quòd cùm me noueritis, & sciatis vnde sim, tamen audiatis profitentem me esse missum à Deo: quod si verum non esset, profiteri non auderem, vtpote notum vobis, & qui hac parte nihil simulem aut dissimulem. quòd si omnino ignotus essem, neque certam tribum aut patriam aut familiam apud vos haberem, suspicio esse posset me dare verba vt ignotum, de quo nihil vel in meam causam, vel aduersus eam certi statuere possetis. Itaq; vt homo notus sum vobis vnde sim, qua in familia natus, qua patria educatus, vt legatus & minister ab alio missus sum. non enim si priuatus essem,

iam notus vobis atque sum, venirem professus me esse legatum Dei, à meipso meoque consilio motus, & non Dei iussu. affirmo autem eum à quo missus sum, esse verum auctorem meæ legationis, & vobis ignotum. vt vos dicitis Christum nesciri à vobis vnde sit, ego idem sum, & vobis notus & ignotus vnde sim. nam nemo vidit Deū, aut illum apertissimè cognouit; & multo minus cognoscunt qui non credunt. vos non creditis, & ideo nescitis à quo missus fuerim. & tamen ille se missurum prædixerat Christum suum: & verus iam est, quia promissum præstitit, ab eoque missum me profiteor: nam si ego negauero hoc, ero mendax, vt vos estis; qui cùm me noueritis ex genere Dauid, atque adeò instructum illis partibus quæ in descriptione Christi veri indicatæ erant, tamen affirmatis nescire vnde sim; cùm hæc quæ à me aguntur, à Deo profecta esse manifestum sit, rem ipsam æstimantibus. Atqui simplicitas hæc qua ego apertè pronuntio ac dico quis sim, & à quo missus, probare potest veritatem: nam pronuntio me cognoscere Deum, & ab illo habere id quod sum, & ab eodem me esse missum. Vos autem quia mendacium & falsitatem amatis, omnia ignoratis, & doceri non cupitis. itaque nec me scitis vnde missus sim Euangelij legatus, quia nescire vultis, neque illum à quo missus sum scitis; namque vestro ingenio cognoscere non potestis, & se vobis notum facere volentem, repellitis.

ipso non veni, sed est verus qui misit me,
quem vos nescitis. 29 Ego scio eum:
quia ab ipso sum, & ipse me misit.
30 Quærebant ergo eum apprehendere: E
& nemo misit in illum manus, quia non-
dum venerat hora eius. 31 De turba
autem multi crediderunt in eum, & di-
cebant, Christus cùm venerit, nunquid
plura signa faciet quàm quæ hic facit?
32 Audierunt Pharisæi turbam murmu-
rantem de illo hæc: & miserunt princi-
pes* & Pharisæi ministros vt apprehen- *sacerdotes 1 MS.e.c.
derent eum. 33 Dixit ergo eis Iesus, ᵃAd-
huc modicum tempus vobiscum sum:
& vado ad eum qui me misit. 34 Quæ- Inf.13.d.
retis me, & non inuenietis: ᵇ & vbi ego
sum, vos non potestis venire. 35 Dixe-
runt ergo Iudæi ad semetipsos, Quò hic
iturus est, quia non inueniemus eum?
nunquid in dispersionem Gentium itu-
rus est, & docturus Gentes? 36 Quis est
hic sermo quem dixit, Quæretis me, &
non inuenietis: & vbi sum ego, vos non F
potestis venire? 37 ᶜIn nouissimo autem
die magno festiuitatis stabat Iesus, & Leu.23.f.37
clamabat,

a *Adhuc modicum tempus.*] Quanquam me comprehendere velitis, non potestis nec mea negotia atque acta impedire. Siquidem is qui me misit, certum tempus præscripsit mihi in quo vos voluntatis suæ, id est, vestræ salutis admonerē. deinde absoluta expeditione, cuius causa sum missus, ad eum redirem. Itaque adhuc superest aliquantū temporis, quo ministerium meū apud vos exequar: deinde ibo ad eum qui misit me; præter cuius consilium & prouidentiam, atque præscriptam rationem nihil faciam aut patiar. Quòd verò nō citius abeam, non est ex vobis, qui iam me sublatum è medio cuperetis; sed ex consilio Dei, in vestram salutem. quod tempus vbi exactum fuerit, ibo ad eum qui misit me, peracto negotio meo ex illius voluntate & consilio, & qui me præsentem & vltrò oblatum vobis spreuistis & repulistis, quæretis posteà me, & non inuenietis. repellemini nāque à Patre meo iustè iudicante, vtpote qui opportunum tempus & oblatū ab illo beneficium reieceritis.

b *Et vbi ego sum.*] Apud Patrem ero regnans, & regnum communicans iis qui me receperint: & à vobis iam abalienatus ob repulsam voluntati & benignitati Patris mei factam. Vos autem quidquid agatis, quātumuis legis ritus & ceremonias diligenter obseruetis, ad me non accedetis, excæcāte Deo huius sæculi mentes vestras infideles, vt non fulgeat vobis illuminatio Euāgelij gloriæ meæ. Nemo enim ad me potest venire, nisi tractus à Patre meo, à quo repulsi & excæcati eritis: tantum abest vt trahamini.

c *In nouissimo autem die.*] vltimo festo hebdomadæ tabernaculorum, quod vnum ex anni totius celeberrimis sabbathis erat, magnaque populi frequētia celebatur dies ille octauus, singulis gestātibus ramū illum qui lulab dicitur; & acclamantibus, Hosianna: qua acclamatione salus publicè à Deo petebatur.

clamabat, dicens, ᵃ Si quis sitit, veniat ad
Deu. 18. c. 15 Iоel. 2. g. 28 Act. 2. d. 17 me, & bibat. 38 ᵇ Qui credit in me, ᶜ si-
cut dicit scriptura, ᵈ flumina de vêtre eius
fluent aquæ viuæ. 39 (Hoc autem dixit
de Spiritu quem accepturi erant creden-
tes in eum. ᵉ nondum enim erat Spiritus
÷ 1 MS. August. ÷ ° datus: quia Iesus nondum erat glori-
° sanctus 4 MS. C. ficatus.) 40 Ex illa ergo turba cùm au-
dîssent hos sermones eius, dicebant, Hic
est verè propheta. 41 Alij dicebant, Hic
est Christus. ᶠ Quidam autem dicebant,
Nunquid à Galilæa venit Christus?
Mich. 5. a. 2 42 Nónne scriptura dicit, quia ex semine
Mat. 2. a. 6 Dauid, & de Beth-léhem castello vbi erat
G Dauid, venit Christus? 43 Dissensio
itaque facta est in turba propter eum.
44 Quidam autem ex ipsis volebant ap-
prehendere eum: sed nemo misit super
eum manus. 45 Venerunt ergo ministri
ad Pontifices & Pharisæos. Et dixerunt
eis illi: Quare non adduxistis illum?
46 Responderunt ministri, Nunquam sic
° loquitur MS. S. locutus est homo, sicut hic homo°.
47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Nun-
quid & vos seducti estis? 48 Nunquid
ex principibus aliquis credidit in eũ, aut
ex Pharisæis? 49 ᵍ sed turba hæc quæ nõ
° Dicit MS. O. nouit legem, maledicti sunt. 50 ° Dixit°
Sup. 3. a. 2 Nicodêmus ad eos, ille qui vênit ad eum
nocte, qui vnus erat ex ipsis: 51 ʰ Nun-
quid lex nostra iudicat hominem: nisi
Deu. 17. b. 8 & 19. d. 15 pri⁹ audierit ab ipso, & cognouerit quid
q faciat?

a *Si quis sitit.*] salutem & iustitiã Dei, veniat ad me per fidem & obediêtiam Euangelij, præceptis & monitis exhibitam: & bibat aquam salutis, ex diuino beneficio omnibus ad me venientibus oblatam.

b *Qui credit in me.*] fide viua illa quæ ab iis exigitur quibus propria salus expetitur & curatur.

c *Sicut dicit scriptura.*] Omnes sitientes venite ad aquas, haurite & bibite absque argento, & absque vlla commutatione vinum & lac.

d *Flumina de ventre eius fluent.*] Habebit in seipso fontem vitæ, salutis ac iustitiæ, ita vt mors illi non dominetur, non concupiscentia mala mortis mater; neque mortua opera faciat, sed viuêtia & Deo grata propter inhabitantis Spiritus sancti virtutem & efficacitatem.

e *Nondum enim Spiritus sanctus.*] Spiritus sanctus iustificationis & regenerationis non datus fuit in possessionis regni pignus & arrhabonẽ ante mortem & resurrectionem Iesu. quãquam Spiritus sanctus ministerij & auctoritatis multis antea datus fuerit, variæ enim sunt efficientiæ in hominum animis ab eodem vnoque Spiritu sancto.

f *Quidam autem dicebant.*] Alij ab illis qui dixerant se nescire vnde Christus esset. Ita variæ sententiæ in populis esse solent, variaque rerum cognitio & ignoratio.

g *Sed turba hæc quæ non nouit legem.*] Arrogantiã sapientiæ humanæ & sciêtiæ, inflâtis homines. Huiusmodi sententia de populo terræ frequens est in Gamara siue expositione Misnaioth.

h *Nunquid lex nostra.*] Lex quæ de veris & falsis prophetis lata est in Deuteronomio, neminem vt falsum prophetã damnari vult, nisi cognita causa ex illius ipsius tum sermonibus tũ actionibus. nam prophetiæ ratio iudicanda non petitur ex testibus, sed ex ipsius qui prophetiam profitetur expositione & assertione.

faciat? 52 Responderunt, & dixerunt ei,
i Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare*, *scripturas ms Aug. cq.
& vide quia à Galilæa propheta non "surgit". "surrexit 3 ms. R. C. S.
53 Et reuersi sunt vnusquisque in
domum suam.

CAP. VIII.

IEsus autem perrexit in montem Oliue- A.
ti: 2 a & diluculo iterum venit in templum,
& omnis populus venit ad eum,
& sedens docebat eos. 3 b Adducunt autem
c Scribæ & Pharisæi mulierē in adulterio
deprehensam: & statuerunt eam in
medio, 4 & dixerunt ei, Magister, hæc
mulier modò deprehensa est in adulterio.
5 In lege autem Moyses mandauit nobis Leu. 20. b. 10.
huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis?
6 Hoc autem dicebant d tentantes eum: vt
possent accusare eum. Iesus autem inclinans
se deorsum, e digito scribebat in
"terra. 7 Cùm "ergo perseuerarent in- "terram a ms. c.
terrogantes eum: erexit se, & dixit eis, "autem 3 ms. c.
f Qui sine peccato est vestrûm, primus Deut. 17. b. 7
in

i. *Nunquid tu Galilæus es?*] qui defendere velis & ornare Galilæum hominem, perinde atque prophetiæ dignitate & auctoritate fulgentem. Satis est illum esse Galilæum, vt negemus prophetã esse posse, etiam si examinatum affirmare audeamus. nam quanquam nemo iudicãdus est falsus propheta, non auditus & examinatus; tamen nemo est excipiendus omnino prophetæ nomine, siue falsi siue veri, qui Galilæus sit; quando nullum Galilæum prophetam aut fuisse, aut fore ea scripturis accepimus. Itaque non de veritate aut falsitate prophetiæ, sed de ipso etiam prophetæ nomine iudiciũ nobis est. quod non est, neque verum, neque falsum est. Pessimum genus argumentandi à principibus vsurpabatur hoc loco, ex negatiuo præterito.

CAP. VIII.

a *Et diluculo.*] muneris sui exequendi & salutis hominibus annuntiandæ studio.

b. *Adducunt autem.*] Vera, maximique momenti historia, in qua Iesu fides ab aduersariis tentatur, prudentia & sapientia perspicitur, diuini spiritus benignitas & clementia cognoscitur.

c. *Scribæ & Pharisæi.*] alteri vt illius scientiam, alteri vt religionis obseruantiam tentarent.

d *Tentantes eum*] quem sciebant esse misericordem, & pœnitentiam prædicare: si audirent condemnantem eum (casus miserabilis esset fœminæ) crudelitatis nomine apud plebem diffamare studebant: si verò absoluentem, accusarent vt adulteriorum defensorẽ, non solùm peccatorum amicum, atque adeò vt Mosaicæ legis contemptorem & violatorem, præcipuè in iudicialibus præceptis, sine quibus respublica rectè gubernari non potest.

e. *Digito scribebat in terra.*] velut aliud agens, & tentationem illorum dissimulans atque differens; ac sese eius quæstionis non iudicem arbitrumve esse indicans: necnon illos illa dissimulatione à tentandi vlterius cogitatione ad sui ipsorum cognitionem, & rei de qua agebatur, æstimationem traducere curans.

f. *Qui sine peccato est.*] Quædam exempla in lege populari furore vindicanda permittebantur, non habito iudicio diuturno, nec sententia à iudicibus expectata, sed tantùm legitimis testimoniis productis; ita vt testes idem iudices essent, & pœnas primi repeterent. Erant autem crimina quæ malo exemplo & frequenti corrumpere poterant populi mores, & honestatem aut religionem in contemptum ducere, si impunita manerent, postquam manifesta erant: in hoc genere erant adulterium, blasphemia, & quædam monstrosæ libidines. Permittebatur vindicta huiusmodi criminum populo ad exemplum, vt vnusquisque eiusmodi pœnæ aut executione aut spectaculo seipsum iudicaret, & custodiret ab illius generis flagitiis. ideoque testes primi erant qui lapides coniicerent, detestati flagitium illud quo se grauiter motos & offensos significabant. Itaque illa permissio popularis lapidationis magis spectabat populi ipsius & spectatorum conscientiã, & admonitionem, quàm damnati capitis suppliciũ, quod aliàs per iudices constituto iudicio & peracto, tortoris vel carnificis opera sumi poterat. Respondit igitur Iesus sapientissimè, vti semper solebat: atque eadem opera Mosis mentem aperuit & confirmauit: & tentationem ita superauit, vt tentantes à se pudefactos dimouerit, & miseram fœminam peccati iam pœnitudine ductam, ad vitæ correctionem reuocauerit, atque misericordiam etiam sibi propriam conseruarit in hoc etiam exemplo, sine vlla legis violatione.

in illam lapidem mittat. [8] [a]Et iterum
*terrā MS. C. se inclinans, scribebat in *terra. [9] Au-
hæc MS q. dientes autem, vnus post vnũ exibant,
incipientes à senioribus: & remansit so-
lus Iesus, & mulier in medio stans.
[10] [b]Erigens autẽ se Iesus, dixit ei, Mulier,
vbi sunt qui te accusabant? nemo te con-
demnauit? [11] Quæ dixit, Nemo Do-
ei MS. G. S. mine. Dixit autem Iesus, Nec ego te cō-
demnabo. Vade, & iam amplius noli pec
B care. [12] Iterum ergo locutus est eis Ie-
1 Ioh. 1. b. 5 sus, dicens, Ego sum lux mundi. [c]qui se-
*ambulabit 5 MS. Aug. & 3. quitur me, non *ambulat in tenebris:
sed habebit lumen vitæ. [13] Dixerunt
ergo ei Pharisæi, [d]Tu de teipso testimo-
nium perhibes: testimonium tuum non
est verum. [14] Respondit Iesus, & dixit
eis, [e]Etsi ego testimonium perhibeo de
meipso, verum est testimonium meum:
[f]quia scio vnde veni, & quò vado: vos
*& MS. G. R. autẽ nescitis vnde venio, *aut quò vado.
[15] [g]Vos secundùm carnem iudicatis: ego
non iudico quenquam. [16] & si iudico

a *Et iterum se inclinans.*] Hac actione indicabat Iesus conscientiarum cognitionem à se illis ipsis relinqui, à quibus rogabatur; & ex consequenti damnationem fœminæ adulteræ, quæ non nisi à testibus erat pronuncianda legitimè; idque à testibus integris & vitio alienis, aliàs in seipsos testimoniū daturis & sententiam pronunciaturis.

b *Erigens autem se.*] vt munus suum exequeretur Euangelistæ & prædicantis pœnitentiam, salutemque pœnitentibus offerentis. Venerat enim vocare peccatores ad pœnitentiam.

c *Qui sequitur me.*] Qui odit tenebras, & lucem in se diuinam accendi cupit, sequatur me fidei luce & pietatis exercitatione, vtaturque lucernæ suæ lumine, Dei gratia adiutus & promotus: & cùm me inuenerit & contigerit, à Patre meo deductus, habebit integrum lumen vitæ æternæ, sine mixtione tenebrarum mortis.

d *Tu de teipso testimonium perhibes.*] Tu tibi istam auctoritatem arrogas, quòd sis lux mundi.

e *Et si ego testimonium perhibeo de me.*] Auctoritas quam ego mihi ascribo, nō mea commoda aut ambitionem propriamque gloriam, sed aliorum vtilitatem spectat, quæ ex efficientia & euentu spectanda est & probāda. Cùm ergo nihil humanum mihi quærā, sed aliorum salutem tantùm curem, testimonium meum verum esse oportet: aliàs quid ego profiterer quod nō mea causa, sed aliorum promitto, si præstare non possem? atqui non possem præstare, nisi re ipsa & veritate Dei à quo missus sum, niterer, & scirem ab illo me missum. Testor igitur me esse missum, quia scio me ab eo missum: quòd si missus non sum, non patietur ille me hoc testari & profiteri, nec ipse vllo argumento probabit: sed cùm ille id quod dico certis & euidētibus signis probet, consequens est meum testimonium verum esse, vtpote à mittente confirmatum.

f *Quia scio vnde veni, & quò vado.*] Scio à quo missus sum, quid acturus, & cui sim mearum actionum rationem redditurus & probaturus: quæ si vera non esset ratio, non vtique à me ita vrgeretur & affirmaretur atque affirmatur. Itaque ego officium munusque meum obseruo integerrimè in vestram salutem, & fidelis legati partes ac personam ago. mea verò legatio non prodest vobis vestra culpa, qui adeò alieni estis & remoti à salutis vestræ ratione, vt nesciatis vnde venio, aut quò vado.

g *Vos secundùm carnem iudicatis.*] Vos iudicare soletis & condemnare secūdùm carnem, aut legitimè aut illegitimè: legitimè, duobus hominibus testantibus vtimini; idque iudicium legitimum appellatur apud vos, & est. illegitimè, cùm sine plenis testimoniis damnatis, vti solet fieri in iudicio non integro aut corrupto. Ita autē me damnatis non legitimè, nemo namque verè contra me testatur. Ego verò quanquam possim vos legitimè iudicare apertis testimoniis multorum, quibus conuincamini legis & verbi præceptique violati & contempti diuini iudicij, tamen *non iudico quenquam*. non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluem mundum. Quòd si quem iudicauero, id non erit ex proprio affectu vel odio, vti vos iudicatis, sed verum iudicium erit, vtpote ab eo qui me misit, & à me factum. Dicitis autem testimonium meum non esse verum, quia à me proficiscitur testimonium de me ipso, tamen legitimum est testimonium meum iuxta testimonij materiam. Testimonium enim est de legationis auctoritate, in quo satis abundéque est ad legationis constantiam & certitudinem, vt legatus affirmet se missum, & is qui legauit, confirmet à se missum, maximè cùm testes sunt grauissimi, qualis Deus est & Dei filius. Atqui ego

me affirmo legatum esse, & qui misit me confirmat idem signis, portentis & miraculis, & postea etiam confirmabit Spiritus sancti distributionibus: confirmabit, inquam, me esse Filium suum, & à se missum. Igitur ex iudicio secundùm carnem legitimo apud vos facilè poteratis etiam hoc iudicium instituere, quod verius & certius multò est, propter testimonia grauissima ac maxima, quibus cum carnis testimonia comparari non possunt.

ego, iudicium meum verum est: quia
solus non sum, sed ego & qui misit me,
Pater. 17 Et in lege vestra scriptum est,
quia duorum hominum testimonium *Deu. 17. b. 6 & 19. d. 15*
verum est. 18 Ego sum qui testimoniū *Mat. 18. b. 16 2 Co. 13. a. 1*
perhibeo de meipso: & testimoniū per- *Heb. 10. e. 28*
hibet de me, qui misit me, Pater.
19 Dicebant ergo ei, Vbi est Pater tuus?
Respondit Iesus, a Neque me scitis, neque
Patrem meum. si me sciretis, forsitā & * vsque nu.
Patrem meum sciretis. 20 Hæc verba
locutus est Iesus in gazophylacio, docēs
in templo: & nemo apprehendit eum,
quia necdū venerat hora eius. 21 b Dixit
ergo iterum Iesus, c Ego vado, & quære-
tis me, & in peccato vestro moriemini.
d Quò ego vado, vos non potestis venire.
22 Dicebant ergo Iudæi, Nunquid inter-
ficiet semetipsum, quia dicit, Quò ego
vado, vos non potestis venire? 23 Et di-
cebat eis, e Vos de deorsum estis, ego de
supernis sum. Vos de mundo hoc estis:
ego non sum de hoc mundo. 24 f Dixi
ergo vobis quia moriemini in peccatis
vestris. si enim non credideritis quia ego
sum, moriemini in peccato vestro. * peccatis vestris 1 MS.
25 Dicebāt ergo ei, g Tu quis es? Dixit eis *Aug. e. s.*
Iesus, h Principium qui & loquor vobis. * quia 1 MS. *August. c.*
26 Multa * quod 1 MS.

a *Neque me scitis.*] qui præsens vobis adsum, & multis signis meam virtutē authoritatemque confirmo, & tamen non magis cognoscitis propter incredulitatem vestram, quàm si hoc ad vos nequaquam pertineret. Quid ergo rogatis de Patre meo, quem minus etiā quàm me cognoscitis & cognoscetis, vtpote inuisibilem, & hominibus non facilem cognitu, nisi ex virtute & beneficentia atque efficientia, quæ cùm in me sint ab illo accepta, & tamen à vobis non cognoscantur, arguunt planè neque illum à vobis cognosci: nam Patris & Filij vti eadem opera, idem consilium, eadem etiam natura est. Si ergo me sciretis, quod promptius erat & vobis facilius, & Patrē forsitā sciretis. Non agnoscitis mea opera esse Dei opera, & tamen Dei sunt opera: ergo non cognoscitis opera Dei; non ergo cognoscitis Deum.

b *Dixit ergo iterum Iesus.*] Protestatus & repetens iterum in illorum salutem, quam ipse cupiebat.

c *Ego vado*] ad Patrem meum; ita vt illius consilio decretum est. & cùm abiero à vobis, post tot monita ac prædictiones reiectus & repulsus, quæretis me vt saluē vos: & moriemini in peccato vestro incredulitatis, quia in me non credidistis.

d *Quò ego vado.*] ad Patrem regnaturus cum ipso, & regnum Dei meis discipulis largiturus. vos non potestis venire ista via qua vtimini: nunquā peruenietis ad regnum quò nemo potest venire nisi per me

e *Vos de deorsum estis.*] Vos terrenā & carnalem doctrinam sectamini, & vltra terrena & carnalia nihil sapitis: ego supernam & spiritualem disciplinam profiteor, & cæleste regnum non carnaliter, vt vos sed spiritualiter & sublimiter definio. ita vos non potestis venire quò ego vado, vbi est regnū longè distans à mundi huius regno.

f *Dixi ergo vobis.*] vt credatis in me, & abiiciatis istam rationem mundanam: nam aliàs moriemini in peccato vestro incredulitatis: quod ego nollem, ideo toties vos moneo.

g *Tu quis es?*] Interrogatio hominum incredulitate implicitorum & stupidorum.

h *Principium quod.*] id quod à principio vobis loquor, id sum; & tamen nunc principium potius eius rei quam semper vobis loquor, me videlicet viam, veritatem, lucem, salutemque esse.

Sup. 3. d. 33 Rom. 3. a. 4 26 a Multa habeo de vobis loqui & iudi-
care. sed qui me misit, verax est: & ego
quæ audiui ab eo, hæc loquor in mũdo.
° eius MS. e q. 27 Et non cognouerũt b quia Patrem "eis"
— MS. Aug. a. 1. dicebat Deum. 28 Dixit ergo eis Iesus,
c Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc
cognoscetis d quia ego sum, & à meipso
facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hęc
loquor: 29 & qui me misit, mecum est,
D & non reliquit me solum; quia ego quæ
placita sunt ei, facio semper. 30 Hęc illo
loquente, multi crediderunt in eum.
31 Dicebat ergo Iesus ad eos qui credide-
runt ei, Iudæos, e Si vos manseritis in ser-
° estis MS. c. mone meo, verè discipuli mei "eritis":
32 & cognoscetis veritaté, & veritas libe-
rabit vos. 33 Responderunt ei, f Semen
Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus
vnquã: quomodo tu dicis, Liberi eritis?
34 Respõdit eis Iesus, Amé, amé dico vo-
Rom. 6. c. 14 2. Pet. 2. d. 19 bis, quia omnis g qui facit peccatũ, seruus
est peccati. 35 Seruus auté non manet in
domo in æternũ; filius manet in æternũ.
36 si ergo vos Filius liberauerit, verè libe-
ri eritis. 37 h Scio quia filij Abrahæ estis:

q 3 sed

a *Multa habeo.*] Multa sunt mihi aduersum vos de ista vestra incredulitate capita, quæ proferre possem in vestrã condemnationem: sed meum negotiũ est annuntiare vobis & omni mundo veritatem promissionum Dei, & saluté allatam per me ab eo: & non ideò non loquor de iudicio, sed de salutis nũtio quæ accepi à Patre, cui per omnia obedio.

b *Quia patrem eis dicebat.*] Non intellexerũt ipsum loqui de Patre salutis mũdi auctore, adeò excæcati ac perturbati erant ex incredulitate & inuidia.

c *Cum exaltaueritis.*] Significauit illis se ab ipsis cruci affigendum, & illius mortis virtute mortem & peccatum peremptum iri. atque illud maximum fore signum quòd ipse sit filius Dei. virtutem, inquam, mortis & resurrectionis ipsius, quod signum Ionæ prophetæ ipsis exhibendum decretũ erat.

d *Quia ego sum.*] Id quod nunc scripturarum testimoniis veritatis expositione & signis editis non cognoscitis, cognoscetis tunc post mortem & resurrectionem meam, me non esse aliquem meo nomine, mea libidine aut ambitione excitatum; sed filiũ Patris à Patre missum, qui & Euangelium vobis nunc Patris iussu annuntiem, qui eiusdem mandatis vsque ad mortem obediam: qui virtute mea quam ab illo habeo resurgam, qui regnum cælorum ingrediar, vincar, & distribuam meis. hæc enim ardua sunt maximè: & quæ nemo aggrederetur neque prędiceret de se, nisi sciret sibi mandata iniunctaque à Deo à quo missus sit, & nunquam dimissũ; sed perpetuò fotus & instructus, vt solet auctoritas mittentis instruere eum qui missus est, & fouere, vt fiat voluntas ipsius mittentis. Quòd si posset terrenus aliquis qui aliũ mittit, illi semper adesse, multo melius & commodius, & certius mandata perficerentur eius qui misit. At Deus potest mihi semper adesse & mecum esse à se misso. atque ita res ipsa declarabit me nunquam ab illo fuisse derelictum solum, sed me ab illo, & illum per me agere.

e *Si vos manseritis in sermone meo.*] præstiteritis fidem dictis meis, & obsequium monitis ac præceptis meis de pœnitentia ac pietatis exercitatione; cognoscetis re ipsa veritatem salũtis non imputatæ, sed allatæ & donatæ vobis: & ipsa veritas liberabit vos à captiuitate peccati. Alludit ad figuram Mosis. f *Semen Abrahæ sumus.*] Sumus filij Abrahæ, qui nemini seruiuit, imò liber omnia loca peragrauit nos etiam nemini seruiuimus tanquam serui addicti ad opera in ergastulisque detenti. g *Qui facit peccatum.*] Aliud seruitutis genus longè grauius atque durius, quàm corporalis seruitus est, id de quo loquor, quod patimini: estque peccati seruitus, qua qui obligatus est, non potest esse in domo Patris cælestis manens in æternum. Exemplum vobis est in Ismael & Isaac, quòd alter quia de ancilla natus erat; quanquam Abrahæ filius esset, tamen tanquam seruus existimatus est, ac domo eiectus, ne hæres esset cum filio libere, cuius verè ac legitimè hæreditas erat. ita in domo Dei seruus peccati nõ manet, sed eiicitur, filius Dei ipse legitimè manet: atque ideo si Filius vos in fratres suos cooptatos, & membra corporis sui effectos libertate donauerit, tunc eritis verè liberi, ac perpetuò liberi hærentes capiti ipsi Filio. hæc mera libertas. h *Scio quod filij Abrahæ estis.*], secundùm carnem; sed alium Patrem habetis inuisibilem, cui addicti estis, vt ego Patrem inuisibilem habeo, cui addictus sum atque parens.

sed quæritis me interficere, quia sermo
meus non capit in vobis. 38 Ego quod
vidi apud Patrem*, loquor: & vos quæ *meā 4 M S Aug. c. 8.
vidistis apud patrem vestrum, facitis. E
39 Responderunt & dixerunt ei, Pater
noster, Abraham est. Dicit eis Iesus, Si
filij Abrahæ estis, [a] opera Abrahæ facite.
40 Nunc autem, quæritis me interficere
hominem, qui veritatem vobis locutus
sum, quam audiui à Deo. hoc Abraham
non fecit. 41 Vos facitis opera patris ve-
stri. Dixerunt itaque ei, [b] Nos ex forni-
catione non sumus nati. vnum patrem
habemus Deum. 42 Dixit ergo eis Ie-
sus, [c] Si Deus pater vester esset, diligeretis
vtique me. [d] ego enim ex Deo processi &
veni: neque enim à meipso veni, sed ille
me misit. 43 [e] Quare loquelam meam
non cognoscitis? Quia non potestis au-
dire sermonem meum. 44 Vos [f] ex pa- [f] Ioh. 3. B.
tre diabolo estis: & desideria patris vestri F
vultis facere. ille homicida erat [g] ab ini-
tio, [h] & in veritate non stetit: quia non
est veritas in eo. cùm loquitur menda-
cium, [i] ex propriis loquitur, quia mẽdax
est, & pater eius. 45 Ego autem quia
veritatem dico, non creditis mihi.
46 Quis

a *Opera Abrahæ facite.*] Credite promissis & verbis Dei, obedite eiusdem iussis, vt Abraham fecit. Omnino, inquam, sinite vos duci à Deo, vt ille ducebatur, edoctus voluntatem Dei per Angelos, quam libenter & studiosè est amplexus: hanc vobis Deus aperit per Filium.

b *Nos ex fornicatione.*] Si patrem terrenum dicis; nos sumus legitimi posteri Abrahæ filij Saræ, posteritas Isaac, ad quem pertinent promissio & hæreditas: si verò de inuisibili patre, *vnum patrem habemus Deum.*

c *Si Deus pater vester esset.*] à vobis receptus, amatus & cultus, probaretis quod ille probat: atque ita diligeretis me filium legitimum & propriũ illius, ab illoque missum in vestram salutem.

d *Ego enim ex Deo processi.*] Non loquitur hic Iesus de natiuitate diuina siue generatione passiua sui ipsius: nã iam sæpè se significauit filium Dei coæternum Patri. sed *ex Deo processi*, idem significat quod missus & profectus sum. atque ita accusat Iudæos, qui se in salutem ipsorum missum, & libẽter etiã venientem non receperint.

e *Quare loquelam meam non cognoscitis?*] quæ planè diuina est, & Dei mandata continet. quia, inquit, vos inuidia & maleuolentia aduersum me occupati & perturbati, non vultis audire sermonem meum. Ergo ex odio mei incapaces vos redditis Dei sermonũ & mandatorum, cùm tamen gratis me oderitis, nihil afferentem aut exponentem vobis ex meo; quod non à Patre audierim & acceperim. Non potestis audire præ inuidiæ rabie & perturbatione, non quòd natura impossibile vobis id fiat, sed affectu vestro & maligno odio.

f *Ex patre diabolo estis.*] Studio & voluntate vos degenerastis, & à Deo ad diabolum desciuistis. & paratis atque studetis facere desideria patris vestri diaboli; qui & me cupit interfici, & Dei propositum impediri, atque hominum salutem auertere. Itaque Dei veritati & hominum vitæ aduersatur, vt semper fecit. neque nouum id est, vt vos non possitis cognoscere & cauere si velitis.

g *Ab initio.*] magno studio & conatu hominibus mortem molitus attulit.

h *Et in veritate non stetit.*] Neq; ipse in veritate officij ad se pertinẽtis stetit, neq; in veritate Dei erga homines quã obscurare conatus est, mendacium illis persuadens: quia non est veritas in eo, vtpote qui ab initio veritatem à se expulit. i *Ex propriis loquitur.*] atque ita studiosè, callidè astutéque loquitur, adeò vt facilè decipere possit eos à quibus auditur, vtpote consilio atque exercitatione mendax, & longo mentiendi vsu peritissimus. denique mendacij pater & auctor, & tamen creditis illi: quod ex eo constat quòd mihi non creditis qui veritatem dico. Nihil enim medium est inter veritatem & mendacium.

* arguit 4 MS. & S. 46 [a] Quis ex vobis " arguet' me de pec-
cato? Si veritatē dico, quare vos non cre-
1 Ioh. 4. a. 6. ditis mihi? 47 Qui ex Deo est, verba Dei
audit. Propterea vos non auditis, quia ex
Deo non estis. 48 Responderunt ergo
Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dici-
mus nos quia [b] Samaritanus es tu, & dæ-
monium habes? 49 Respondit Iesus,
[c] Ego dæmonium non habeo: sed hono-
* inhonoratis MS. & S. rifico Patrem meum, & vos " inhonora-
stis' me. 50 Ego autem non quæro glo-
riam meam. est qui quęrat, & iudicet.
51 Amen, amen dico vobis, si quis ser-
monem meum seruauerit, mortem non
videbit in æternum. 52 Dixerunt ergo
Iudæi, Nunc cognouimus quia dæmo-
nium habes. [d] Abraham [e] mortuus est &
Prophetæ: & tu dicis, Si quis sermonem
meum seruauerit, non gustabit mortem
in æternum. 53 Nunquid tu maior es
G patre nostro Abraham, qui mortuus est?
[f] & Prophetæ mortui sunt. Quem te ip-
sum facis? 54 Respondit Iesus, [g] Si ego
glorifico meipsum, gloria mea nihil est.
est Pater meus qui glorificat me, quem
vos dicitis quia Deus vester est. 55 [h] &
non cognouistis eum, ego autem noui
eum.

a *Quis ex vobis.*] Duo sunt vobis præscripta argumenta ad dignoscendum verum à falso propheta, & verū Christum à pseudochristo. Alterum est obseruatio operum ipsius, atque signorū ab eodem indicatorum. Alterum verò collatio doctrinæ illius cum doctrina Dei iam olim vobis tradita. vtriusque autem argumenti cognoscendi copia vobis facta est per me, & tamen non creditis mihi: hoc est manifestū signū vos ex Deo non esse: cuius qui sunt, virtutem agnoscunt, & veritatē amāt & amplectuntur.

b *Samaritanus es tu.*] Qui ais veritatē non esse apud nos, id quod Samaritani aiunt. es ergo factione ac secta Samaritanus, quod ad scientiam & orationem attinet: quod verò ad opera & signa, dæmonium habes.

c *Ego dæmonium non habeo.*] Opera mea non sunt habentis dæmonium, sed verè sunt spiritus Dei, quibus manifestatur beneficentia Dei erga homines, & gloria ipsius extollitur. his, inquam, operibus honoratur à me Pater. Neque enim ea honoris mei causa à me fiunt, sed Patris honorandi causa, quem auctorem ego mihi perpetuò prædico. Et cùm ego Patris honorem procurem, à vobis ignominiosè afficior, propterea quòd Patris honorem quæro: nam non est aliud studium meum, quàm Patrē honorare. ergo vos inhonoratis Patrē meum, in quo honorando totus ego sum. Non enim quęro gloriam meam: non ergo detrahitis mihi gloriam, quā non quæro neque arrogo neq; postulo mihi, sed Patri: ille autem aget de mea gloria; & iudicabit: namque ego de ea re non ago, sed de gloria Patris, & salute hominum. Facilè ego remittam vobis istam culpam quòd à vobis non fuerim honoratus, dummodo sermo meus excipiatur; qui & gloriam Dei & salutem hominum indicat. Ideò repetens id confirmo vobis iterum atque iterum, Si quis sermonem, &c.

d *Abraham*] qui sermonem Dei seruauit, Deúmque honore prosequutus est, vt in scripturis legimus.

e *Mortuus est.*] Mortem corporis isti intelligebant, quæ piis somnus est: Iesus mortem animę apertè significabat, dicens, *in æternum.*

f *Et Prophetæ mortui sunt.*] qui verbum Dei mundo attulerunt: non solùm nō liberarunt homines à morte, sed neque ipsi liberati sunt à morte.

g *Si ego glorifico.*] Si id ago vt me arbitrio, consilio & studio meo vobis ad gloriam propriam meiipsius prædicē, *gloria mea nihil est.*] Nam cùm ego Patrem prædicem, si id gloriæ meæ causa facio, Pater non confirmabit ea quæ dicta à me sunt prætextu gloriæ ipsius, cùm sciat me gloriæ meæ studio agere. quòd si non confirmat, tunc neq; ego apud me, neque apud vos gloriam habere potero: sed quia Dei consilium exequor, Deum glorifico; & ideò Pater virtutis suæ signis confirmat & me esse gloriæ suæ curatorem, & ea quæ à me dicuntur, vera esse.

h *Et non cognouistis eum.*] neque in sua natura & virtute; neque in scripturis illius auctoritate editis: id quod doctrina operaque vestra arguunt. Ego autem noui eum, idque & doctrina & opera mea probant, & omnia accepta a

ipſi refero, cuius honori & gloriæ inſeruio, non meæ: quòd ſi ſecus dicerem & mihi arrogarem doctrinæ actionumque mearum gloriam, aut alterius auctoritatem appellarem, eſſem mendax ſimilis vobis, qui dicitis hæc à Deo non eſſe: tunc vobiſcum conuenirem, & gloriam fortaſſe apud vos haberem, ex mendacio à vobis amato.

eum. Et ſi dixero quia non ſcio eum: ero
ſimilis vobis, mendax. Sed ſcio eum, &
ſermonem eius ſeruo. 56 Abrahã pater
veſter [i] exultauit vt videret diem meum:
& [k] vidit, & gauiſus eſt. 57 Dixerunt
ergo Iudæi ad eum, [l] Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?
58 Dixit eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, [m] antequam Abraham fieret, ego ſum.
59 Tulerunt ergo lapides vt iacerent in
eum. Ieſus autem abſcondit ſe, & exiuit
de templo.

CAP. IX.

ET præteriens Ieſus vidit hominem 8 xi. c. k.
cæcum à natiuitate: 2 & interrogauerunt A
eum diſcipuli eius, Rabbi, [a] quis
peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus
naſceretur? 3 Reſpondit Ieſus, [b] Neque
hic peccauit, neque parentes eius: [c] ſed
vt manifeſtentur opera Dei in illo.

i *Exultauit.*] Abraham in ſpiritu cupiuit videre per viſionem aut experientiam, aut aliam certam reuelationem, quod tempus & quale eſſet illud Chriſti: cùm in ſpiritu quæreret ſignum poſſeſſionis ſibi à Deo promiſſæ, qua ſignificabantur promiſſa ſpiritualia per Chriſtum præſtanda. ait enim, Domine Deus, vnde ſcire poſſum quòd poſſeſſurus ſim eam?

k *Vidit & gauiſus eſt.*] Nam cùm occubuiſſet ſol, facta eſt caligo tenebroſa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis trãſiens inter diuiſiones illas. hic magnum myſterium oſtenſum eſt Abrahæ.

l *Quinquaginta annos*] Ad eleuandam auctoritatem Ieſu hæc pronuntiabantur, qui iunior & nondum inter ſeniores computandus ab illis dicitur, atque ex conſequenti indignus exiſtimatur virorum grauium & maturorũ honore: ideo potius *quinquaginta annos* illi negarunt, quàm triginta duos indicarẽt. Eſt enim dimidia ſæculi pars quinquaginta annorum tempus. nondum dimidio ſæculo vixiſti, & vidiſſe te dicis Abraham, qui tot ſæculis ante fuit.

m *Antequam Abraham fieret.*] Ex duobus verbis *fieri* vel *gigni*, & *eſſe* alterũ naturam genitam, & in tempore exiſtentem, alterum naturam æternam, principio ac fine carentem ſignificat: maximè verò in præſenti tempore *Ego ſum*, quod Deo perpetuum eſt. Intellexerunt ergo Iudæi ex verborum ſignificatione & vſu illum affirmare de ſe quòd Abrahamo maior, atque adeò Deus eſſet. Et quoniam blaſphemiæ genus erat grauiſſimum apud ipſos, vt aliquis Deum ſeſe appellaret, merito nomine tanquam blaſphemum lapidare eum voluerunt, atque ita apud populum damnare.

CAP. IX.

a *Quis peccauit.*] Non ex palingeneſia Pythagoræ (vt quidam aiunt) hæc à diſcipulis rogantur, ſed ex doctrina traditionum & Miſnaioth in lib. de Benedictionibus, vbi variæ gratiarum actiones ſiue ſupplicationes dictantur pro variis rerum oblatarum argumentis, ex quibus vnum caput ita habet, de Benedict. c. 9. Qui videris mutilũ, cæcum, lato capite, claudum, eriſipela affectum albuginoſum; dicat, Benedictus ſit iudex veritatis. Ex qua oratione arguitur omnem huiuſmodi affectionem pœnam eſſe vero Dei iudicio illatam. Cùm ergo occurreret cæcus, quem ſciebant non factum, ſed natum cæcum: (nam de facto cæco apertè traditio ipſis declarabat, quòd culpa ſua id accideret) quærunt cuius culpa factum eſſet vt cæcus naſceretur, ſua ne: atqui ſua non videbatur antequã natus eſſet: vt benedictio illa conueniret, Benedictus qui iudicat veritatem, ſiue iudex veritatis. maximè cùm expoſitores interpretentur illud debere intelligi de cæco facto, claudo facto, & de iis qui hoc modo nati ſunt ex vtero, &c. Quòd ſi cæco quocunq; obuio dicendum erat, Benedictus iudex veritatis, reliquum erat cognoſcere, an illud iudicium veritatis aduerſus parentes eſſet, vt cæcum filium procrearent. Hoc quoniam in Miſnaioth non eſſet declaratum, neque à Scribis expoſitum, à magiſtro doceri cupiunt diſcipuli.

b *Neque hic peccauit.*] Antequam natus eſſet peccatum nullum ipſe propria voluntate admiſit, quia peccandi cõpos nondum erat: neq; parentes eius peccauerunt peccatum, cuius puniendi cauſa hic cæcus naſceretur; neque omnino ad cuiuſquam pœnam, ſed ad Dei gloriam, & miſericordiæ ac beneficentiæ veritatiſque diuinæ argumentum, materiam & ſignum hic cæcus natus eſt. id quod neque Miſnaioth neque Gamaræ auctores aſſequi & declarare potuerunt.

c *Sed vt manifeſtentur*] Natus eſt cæcus, & cognitus publicè ab omnibus, hoc nomine quòd cæcus natus ſit, vt in illo edatur ſignum operum Dei, qui poteſt & vult cæcitatem & inſipientiam humanis animis remouere, & lucem ac veram notitiam ſui afferre & donare. & id facturus eſt per me. Quamobrem & per me hoc ſignum edet à ſe ad hoc miſſum.

4 Me oportet operari opera eius qui mi-
sit me, a donec dies est. b venit nox, quan-
do nemo potest operari. 5 quamdiu
sum in mundo, lux sum mundi. 6 Hæc
cùm dixisset, c expuit in terram, & fecit
lutum ex sputo, & liniuit lutum super
oculos eius, 7 & dixit ei, Vade, laua in
natatoria Silóe, (quod interpretatur,
Missus.) Abiit ergo, & lauit: & venit vi-
* eius 1 MS. c. dens. 8 d Itaque vicini * & qui " viderãt
" videbant 7 MS. Aug. c. eum priùs quia mendicus erat, dicebãt,
B Nónne hic est qui sedebat, & mendica-
bat? Alij dicebant, Quia hic est.
9 Alij autem, Nequaquam: sed similis
est ei. Ille verò dicebat, Quia ego sum.
10 Dicebant ergo ei, Quomodo aperti
sunt tibi oculi? 11 Respondit, Ille homo
qui dicitur Iesus, lutum fecit: & vnxit
oculos meos, & dixit mihi, Vade ad na-
tatoriam Silóe, & laua. Et abij, & laui, &
" Dixerunt ergo 1 MS. c. vidi. 12 "Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait,
Nescio. 13 e Adducunt eum ad Phari-
sæos qui cæcus fuerat. 14 Erat autem
sabbathum quando lutum fecit Iesus, &
aperuit oculos eius. 15 Iterum ergo in-
terrogabant eum Pharisęi quomodo vi-
C disset. Ille autem dixit eis, Lutum mihi
posuit super oculos, & laui: & video.
16 Dicebant ergo ex Pharisæis quidam,
Non est hic homo à Deo, f qui sabbathũ
~ MS. c. non custodit. Alij ~ autẽ dicebãt, g Quo-
modo potest homo peccator hæc signa

a *Donec dies est.*] Dum nondum fuæt damnati tenebris obcæcationis & indurationis hi Iudęi ad quos missus fui.
b *Venit nox.*] Cùm offenderint ad mõtes caliginosos expectabũt lucẽ, & ponet eam Deus in tenebras & in vmbrã mortis. Nũc volo omnino hominibus vel nolentibus & repugnantibus, tamẽ in suam ipsorum salutem me probare lucem mundi, quamdiu sum in hoc mundo: & huius rei signum erit quod nunc spectabitis.
c *Expuit in terram.*] Omnis hæc narratio per figuram mysterium continet aduentus & efficacitatis Christi in mundum: quod aliàs exponetur.
d *Itaque vicini.*] Ita publicè constare cœpit miraculum ex testimoniis vicinorum notorum, atque ex dubitatione aliorum, & sua ipsius declaratione.

e *Adducũt eum ad Pharisæos.*] Quidam ex illis qui cognouerant iam miraculum, vt Pharisæis probaretur Iesu virtus hoc etiam argumento manifestissimo, affirmantes illum hominẽ visu donatum, qui cæcus natus fuerat; quod maius miraculum esset, quàm si cæcus factus restitutus posteà fuisset. Hoc creationis symbolum fuit ex luto, &c.
f *Qui sabbathum non custodit.*] Qui lutum facit in sabbatho, & curat in sabbatho. nam Deus sanctificauit sabbathum, & benedixit diei sabbathi, quia in ipso requieuit ab omni opere quod patrauerat.
g *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?*] Miracula fieri possunt à dæmone & peccatore aliquo modo: signa verò fieri non possunt ita vt signa sint doctrinæ & legationis ac prophetiæ, maximè signa cum ipso professionis argumento conuenientia; hæc nõ potest facere aliquis qui à Deo ad eam rẽ non sit constitutus. Sunt enim signa Dei siue sigilla auctoritatis diuinæ.

facere? Et ſchiſma erat inter eos.
17 Dicunt ergo cæco iterum, Tu, quid
dicis de illo " qui ' aperuit oculos tuos? ' quia c.
Ille autem dixit, ᵃ Quia propheta eſt.
18 Non crediderunt ergo Iudæi de illo,
quia cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vo-
cauerunt parentes ᵇ eius qui viderat:
19 & interrogauerunt eos, dicentes, Hic
eſt filius veſter, quem vos dicitis quia cę-
cus natus eſt? Quomodo ergo nũc videt?
20 Reſponderunt eis parentes eius, & di-
xerunt, Scimus quia hic eſt filius noſter, D
& quia cęcus natus eſt: 21 quomodo
autem nunc videat, neſcimus, aut quis
eius aperuit oculos, nos neſcimus: ipſum
interrogate: ætatẽ habet, ipſe " de ' ſe " lo- ' pro ea. ' loquetur c.
quatur'. 22 Hęc dixerunt parentes eius,
quoniã timebant Iudęos. iam enim con-
ſpirauerant Iudęi, vt ſi quis ᶜ eum confi-
teretur ⁻ eſſe ' Chriſtum, extra ſynagogã - 3 MA. Aug. a.
fieret. 23 Propterea parentes eius dixe-
runt, Quia ætatem habet, ipſum inter-
rogate. 24 Vocauerunt ergo rurſum ho-
minem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, E
ᵈ Da gloriam Deo. nos ſcimus quia hic
homo peccator eſt. 25 Dixit ergo ⁻ eis ' - 4 MA. Aug. a.
ille, Si peccator eſt, neſcio: ᵉ vnum ſcio,
quia cæcus cùm eſſem, modò video.
26 Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi?
quomodo aperuit tibi oculos? 27 Re-
ſpondit eis, Dixi vobis iam, & * audiſtis: * non a. b.
quid iterum vultis audire? nunquid &

vos

a *Quia propheta eſt.*] Ex cæco illuſtratus euaſit non ſolùm ſenſu, ſed intellectu & animo: atque id opus vnum Dei fuit ex iis quę manifeſtanda in illo ſignificauerat Ieſus, ſenſit effectu in ſe, cognito illum eſſe prophetam à Deo miſſum.

b *Eius qui viderat.*] Vidiſſe illum apertum exploratumque erat. an cęcus natus eſſet non credebatur iis qui veritati aduerſabãtur. verùm hæc illorum incredulitas Dei gloriam magis promouebat ipſis inuitis.

c *Eum confiteretur eſſe Chriſtum.*] eſſe vnctum illum promiſſum à Deo, expectatum à patribus, *extra ſynagogã fieret*, excommunicatus cenſeretur, habereturque tanquã Samaritanus aut ethnico deterior.

d *Da gloriam Deo.*] Ne diſſimules aut celes id quod conſcientia tua ſentit, hactenus aut ſimulaſti aut diſſimulaſti.

e *Vnum ſcio.*] conſcius mihi ſum, & id atteſtor, me cæcum anteà nunc videre.

vos vultis discipuli eius fieri? 28 Male-
dixerunt ergo ei, & dixerunt, Tu disci-
pulus illius sis: nos autem Moysi disci-
puli sumus. 29 Nos scimus quia Moysi
locutus est Deus: hunc autem nescimus
F vnde sit. 30 Respondit ille homo, &
dixit eis, In hoc enim mirabile est quia
vos nescitis vnde sit, & aperuit meos o-
culos. 31 scimus autem [a]quia peccato-
res Deus non audit: sed si quis Dei cul-
tor est, & voluntatem eius facit, hunc
exaudit. 32 [b]A seculo non est auditum
quia [*]quis aperuit oculos cæci nati. [*]aperuit quis MS.
33 [c]Nisi esset hic à Deo, non poterat face-
re quicquam. 34 Responderunt, & di-
xerunt ei, [d]In peccatis natus es totus, &
tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
35 Audiuit Iesus quia eiecerunt eum fo-
G ras: & cùm inuenisset eum, dixit ei, Tu
credis in filium Dei? 36 Respondit ille,
& dixit, [e]Quis est, Domine, vt credam
in eum? 37 Et dixit ei Iesus, Et vidisti
eum: & qui loquitur tecum, ipse est.
38 At ille ait, Credo, Domine. Et próci-
dens adorauit eum. 39 Et dixit ei Iesus, [*]ei MS. c. s.
In iudicium ego in hunc mundum veni:
vt qui non vident videant, & qui vident
cæci fiant. 40 Et audierunt quidam ex
Pharisæis qui cum ipso erant: & dixerũt
ei, Nunquid & nos cæci sumus? 41 Di
xit eis Iesus, [f]Si cæci essetis, non habere-
tis peccatum. nunc verò dicitis, Quia

r 2 videmus.

a *Quia peccatores Deus non audit.*] vt in peccati eorum confirmationem faciat signum, si hic peccaret dicẽdo se à Deo missum, non confirmaretur signo beneficentiæ. ergo facit voluntatem Dei & cultum procurat. ideoque à Deo confirmatur exauditus.

b *A seculo non est auditum.*] Hoc est singulare Dei miraculum, & nouum nouique exempli, quod ad mendacij cõfirmationem editum esse dicere absurdissimum est.

c *Nisi esset*] à Deo missus, & se missum & profectum à Deo profiteretur, non poterat quicquam facere in signũ professionis suæ.

d *In peccatis natus es totus.*] Hoc affirmabant Iudæi, ex illa sua supplicatione Misnaioth vltra quàm nihil sapiebant.

e *Quis est, Domine.*] Credo eum venisse: namque signo in me facto noui virtutem illius: & cupio eum cognoscere, vt fidem meam in eum intendam.

f *Si cæci essetis.*] Si vos agnosceretis cęcos & ignaros veritatis atque illuminationis egentes, & cuperetis illuminari, nec videretis signa quæ vidistis, neque cognouissetis verba quę locutus sum vobis, non haberetis peccatum incredulitatis: sed vos fatemini videre & sentire quæ à me aguntur. ergo peccatum vestrum incredulitatis vestra culpa constat nunc & confirmatus vobis.

videmus. Peccatum * vestrum manet.

CAP. X.

A Men, [a] amen dico vobis, [b] qui non in- A
trat per ostium in ouile ouium, sed
ascendit aliunde, ille fur est & latro.
2 [c] Qui autem intrat per ostium, pastor
est ouium. 3 Huic ostiarius aperit: &
oues vocem eius audiunt: & proprias o-
ues vocat nominatim, & educit eas.
4 Et cùm proprias oues emiserit, ante eas
vadit: & oues illũ sequuntur, quia sciunt
vocem eius. 5 Alienum autem non se-
quuntur, sed fugiũt ab eo: quia non no-
uerunt vocem alienorum. 6 [d] Hoc pro-
uerbium dixit eis Iesus. Illi autem non
cognouerunt quid loqueretur eis.
7 [e] Dixit ergo eis iterum Iesus, Amen, a-
men dico vobis, quia [f] ego sum ostium B
ouium. 8 Omnes [g] quotquot venerunt *,
fures sunt & latrones: sed non audierunt
eos oues. 9 Ego sum ostium. Per me si
quis introierit, saluabitur: & [h] ingredie-
tur & egredietur, & pascua inueniet.
10 Fur non venit nisi vt furetur & mactet
& perdat. Ego veni vt [i] vitam habeant, &
abundátius habeant. 11 Ego sum pastor
bonus. [k] Bonus pastor animam suã * dat
pro

* ergo ut. c.1.

* ante me 1 ut.eq.

Isa.40.e.11 Ezec. 34. c.13 & 37.f.24

* ponit ut. R.C.S.

CAP. X.

a *Amen, amen*] Hoc sermone denuo Iesus munus, legationem & efficacitatem, auctoritatemque suam Iudęis exponit, & omnibus nota hæc esse curat in ipsorum vtilitatem & salutem.

b *Qui non intrat per ostium.*] qui Ecclesiæ Dei ministerium profitetur, & non agnoscit caput Ecclesiæ, neque illius auctoritatem & virtutem prædicat & prosequitur, non Dei aut Ecclesiæ res agit, sed suas, nihil confert, imò maximè nocet Ecclesiæ.

c *Qui autem intrat per ostiũ.*] Qui fundamentum doctrinæ suæ iacit in solida petra, beneque iacit, hic verã disciplinam & vtilem instituit, hic à Deo admittitur, recipitur & iuuatur. discipulos iuuat & rectè ducit, doctrina simplici & vtilissima; cuius discipuli capaces sunt non solùm cognitione, sed vtilitatis experientia. & cognoscitur illius doctrina apta, simplex, constans, & omnino probanda.

d *Hoc prouerbium.*] Hanc allegoriam ita nudam ex rei rusticæ ratione petitam, quam illi cognouerunt allegoriã esse mysteriis plenam, verùm non intellexerunt sententiam & mentẽ pronuntiantis.

e *Dixit ergo eis iterum.*] Allegoriæ pronuntiatæ significationem per partes explicat Iesus, asserens se vnicum esse mundi saluatorẽ, vnicum salutis Pontificem, atque adeò ipsam salutẽ hominum; qui venientes ad se, suiq; gregis esse volentes, ex morte æterna ad vitam æternam traducat; traductos asserat & custodiat, tutosque reddat ab omnibus insidiis, quãs humani generis hostis hominibus molitur, in quas cęteri omnes cadent, quicunque in præsidio ac tutela virtutis & efficientiæ Christi non latuerint.

f *Ego sum ostium ouium.*] Quotquot in regnum cælorum cooptandi sunt, per me intrent necesse est; ita vt mihi coniungantur, diuinæ humanæque meæ naturæ participes effecti per donum Spiritus sancti à Patre missum.

g *Quotquot venerunt.*] dicentes se esse Messias, non oues iuuandi & conseruandi, sed diripiendi ac deuorãdi caussa venerunt, sua cupiditate & ambitione, non Dei auctoritate & virtute ducti. Oues quæ verè expectabant regnum Dei, & sciebant aliam rem esse quàm terrenam; sentientes illorum voces, quæ aliter sonabant quàm verba vitæ æternæ sonant, non audierunt illos.

h *Ingredietur & egredietur.*] habebit sui potestatem & veram libertatem, non carnalem, aut vanam & imaginariam, sed spiritualem. Vbi enim spiritus Christi, ibi libertas: non vt secundùm carnem viuatur, sed vt secundùm Spiritum ambuletur. & inueniet pascua diuinæ prouidentiæ alentis eum spiritualibus bonis.

i *Vitam habeant*] æternam, liberati à morte, & abundantius habeant donum fidei, charitatis, spei, consolationis, & omnium virtutum.

k *Bonus pastor.*] qui oues amo, foueo, tueor, atque ex amore ac dilectione seruo & pasco, spiritualibusque bonis expleo.

- 6 MS. 6.8. pro ouibus suis. 12 a Mercenarius au-
tem & qui non est pastor, cuius non sunt
C oues propriæ, videt lupum venientem,
& dimittit oues, & fugit: & b lupus rapit,
& dispergit oues. 13 Mercenarius au-
tem fugit, quia mercenarius est: & non
pertinet ad eum de ouibus. 14 Ego sum
pastor bonus: c & cognosco meas, & co-
Mat. 11. d. 27 Luc. 10. d. 22 gnoscunt me meæ. 15 d Sicut nouit me
Pater, & ego agnosco Patrem: & animã
- 5 MS. 6. 8. meam pono pro ouibus meis. 16 e Et
Mat. 28. d. 19 Mar. 16. d. 15 alias oues habeo quæ non sunt ex hoc
Luc. 24. g. 47 Act. 10. f. 35 ouili: & illas oportet me adducere, f &
13. g. 47. 15. b. 7. vocem meam audient, & fiet vnum oui-
Gal. 1. b. 9 Ezec. 37. f. 22 le & vnus pastor. 17 Propterea me dili-
Esa. 53. b. 7 git Pater, quia g ego pono animã meam,
vt iterum sumam eam. 18 h Nemo tol-
lit eam à me: sed ego pono eam à meipso.
potestatem habeo ponendi eam: &
potestatem habeo iterum sumendi eam.
Hoc mandatum accepi à Patre meo.
D 19 Dissensio iterum facta est inter Iudęos
propter sermones hos. 20 Dicebant au-
tęm multi ex ipsis, Dęmonium habet &
insanit: quid eum auditis? 21 Alij dice-
bant, Hæc verba i non sunt dæmonium
habentis. nunquid dæmonium potest
Math. 4. f. 56. 59 cæcorum oculos aperire? 22 Facta sunt

r 3 autem

a *Mercenarius.*] Qui non ouium salutis causam & curam suscipiũt, sed suis ipsorum commodis consulunt, ij diripiunt populos & spoliant, & oblatis periculis animorum non defendunt.

b *Lupus.*] Diabolus cum mẽbris suis falsæ & perniciosæ aut inutilis doctrinæ ministri.

c *Et cognosco meas.*] quæ mihi traditæ sunt à Patre, ingressæ per me in ouile & regnum cælorum, quod in hac vita inchoatur, ipsas ego cognosco tanquã membra corporis mei arcana & inenarrabili cognitione: & illæ me; illæ, inquam, quæ meæ propriè & re ipsa sunt, arcana & admiranda cognoscunt cognitione, vt membra caput cognoscunt.

d *Sicut nouit me Pater*] qui in me est, & ego agnosco Patrem in quo sum. & vitam expositurus sum sanguinemque effusurus, vt oues quæ me sequi voluerint, liberem è morte ac tyrannide & seruitute peccati & diaboli.

e *Et alias oues habeo.*] à Patre meo destinatas mihi, quæ non sunt ex hoc ouili filiorum Israel, sed ex gentibus & populo filiorum Edom, de quo scriptũ est, Maior seruiet minori.

f *Et vocem meam audient.*] Euangelium salutis eorum: & fiet vnum ouile, vnũ regnum cælorum, vna Ecclesia, & vnus pastor ipse ego, in quo coniunctæ omnes erunt tanquam membra in capite.

g *Ego pono animam meam*] in mortem, ad extinctionẽ peccati, veneni ac mortis ouium mearum, & *iterum sumã eam* in resurrectionem non meam solùm, sed omnium membrorum meorum, hoc est, ouium omnium quæ mecum & in me resurgent in iustificationem vitæ.

h *Nemo tollit.*] Cùm moriar, nõ moriar, quia effugere mortem nõ possim; sed quia nolim effugere mortem, quã spontè & libẽter subibo, vt Patri obediam in salutem ouiũ quas amo. possum exponere vitam, & virtute propria qua Deus sum efficere, vt mors mea sit redemptio pro multis. hãc potestatem habeo ex natura mea & à Patre meo: namque vnum sumus ego & Pater. Possum iterũ sumere, quia Deus sum, Ipsa vita sum, Filius hominis sum, ipsa puritas & sanctitas humanæ naturæ, ideoque nõ obnoxius corruptioni & vinculis inferni & sepulchri, & sumens iterum animã possum mecum resuscitare eos qui mecum commortui fuerint. & *hoc mandatum accepi à Patre meo*, quod vobis expono.

i *Non sunt dæmonium habentis.*] Namque hæc verba vitam æternam, salutem hominum, diuinam voluntatem & virtutem annuntiant, quæ omnia aliena sunt ab ingenio, consilio, instituto & studio dæmoniorum. Deinde etiam confirmantur signo beneficentiæ atque efficacitatis diuinæ, dæmoniorum viribus negato. Nam quod non fit, vt fit, efficere non potest dæmõ: non habet potestatem creandi neque naturalem neque permissam; atque ita cæcos etiam qui accidenti aliquo aut morbo videndi facultatem amiserunt, oculos aperire & restituere non potest dæmonium, nedum eorum qui cæci & videndi facultate omnino priuati nascuntur.

autē [a] Encænia in Ierosolymis: & hyems
erat. 23 Et ambulabat Iesus in templo,
in porticu Salomonis. 24 Circundede- E
runt ergo eum Iudæi, & dicebant ei,
Quousque animam nostram [b] tollis? si
tu es Christus, dic nobis palàm. 25 Re-
spondit eis Iesus, [c] Loquor vobis, & non
creditis. opera quæ ego facio in nomine
Patris mei, hæc testimonium perhibent
de me: 26 sed vos non creditis, quia non
estis ex ouibus meis*. 27 Oues meæ vo- *sicut dixi vobis R.C.E.
cem meam audiunt: & ego cognosco eas,
& [d] sequuntur me. 28 & ego vitam æter- F
nam do eis: & non peribūt in æternum,
& non rapiet eas quisquā de manu mea.
29 Pater meus "quod dedit mihi, maius* *qui dedit mihi, maior R.C.1.
omnibus est: & nemo potest rapere de
manu Patris mei. 30 Ego & Pater vnum
sumus. 31 Sustulerunt * lapides Iudæi, *ergo iterū 4 MS. R.C.S.
vt lapidarent eum. 32 Respondit eis Ie-
sus, Multa bona opera ostendi vobis ex
Patre meo, propter quod eorum opus
me lapidatis? 33 Responderunt ei Iudęi,
De bono opere non lapidamus te, sed de
blasphemia, & quia tu homo cùm sis,
facis teipsum Deum. 34 Respondit eis
Iesus, Nónne scriptum est [e] in lege vestra, Psal. 81.b.6
quia Ego dixi, dij estis? 35 Si illos dixit
deos, ad quos sermo Dei factus est, &
non potest solui scriptura: 36 [f] quem
Pater sanctificauit & misit in mundum, G
vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi
Filius

a *Encænia.*] Festum dedicationis templi, quod vigesima quinta die lunationis Nouēbris ex Ecclesiæ decreto Machabæorum tempore institutum est.

b *Tollis.*] suspensam estis & ancipitem pateris.

c *Loquor vobis.*] Diuinorum oraculorum auctoritate & testimonio vobis iam diu est quod expono id quod sum. Deinde etiam signis, portentis & miraculis eadem confirmo, asserens ea nomine & auctoritate Patris mei fieri. hæc est summa examinationis veritatis vobis à Deo per Mosem tradita, per Prophetas repetita: *sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis*, quæ Euangelij vocem cùm audierint, fide excipiūt, & obedientia sequuntur.

d *Sequuntur me*] fide & obedientia: & ita sequutę me excipere paratum assequuntur, & vitam æternam do eis, donans memetipsum eis. & postquam verè & re ipsa habent vitam æternam, factæ membra viua mea, non peribunt in æternum, quia nec ipsæ discedere volent à me, qui vita earum sum, neq. alicuius aduersarij potestate, vi, insidiis aut dolis poterunt à me auelli & separari, vtpote defensæ à me, & à Patre meo protectæ, cuius virtuti, efficacitati, amori & voluntati nihil præterea cōparari potest. Itaque quod meum est, Patris mei est; quod ego seruo, ille seruat namque *ego & Pater vnum sumus*, tū natura diuina, tum consilio & proposito; quatenus etiā Filius hominis sum consilio & proposito eodem cum Patre sum.

e *In lege vestra*] in religionis & doctrinæ vestræ libris, à Spiritu sancto per manum Prophetæ, qui & legem intelligebat & obseruabat, scriptū est: Iudices & magistratus munere suo fungētes, à Deo *Deos* esse appellatos: idque in ipsa lege Mosis constat. לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא.

f *Quem Pater sanctificauit.*] Si magistratibus & iudicibus à Mose, vel à populo vel à rege aut principe delectis verè adscribitur nomen Dei, idque ex sententia diuina, cur dicetis eum blasphemare, qui non sibi Dei nomen manifestè arrogat, sed potius numen ipsum diuinum apertè exhibet, approbāte Patre manifestissimis testimoniis. & ostēdente illum esse delectum, separatum atque adornatum; denique vltra omniū hominum aliorum comparationē longè excellentiùs sacratum & missum in hunc mundum, éstne blasphemare operibus & actionibus ostendere aliquid antequàm pronuntietur, est blasphemare eum virtute sese præbere, quē Pater voce de cælo Filium suū dixerit?

Filius Dei sum? [37] Si non facio opera
Patris mei, nolite credere mihi. [38] Si
autem facio, & si mihi non vultis crede-
re, operibus credite: vt cognoscatis &
credatis quia Pater in me est, & ego in
Patre. [39] Quærebant ergo eum appre-
hendere: & exiuit de manibus eorum.
[40] Et abiit iterum trãs Iordanem in eum
locum vbi erat Iohannes baptizans pri-
mùm: & mansit illic. [41] & multi vene-
runt ad eum, & dicebant, Quia [g] Iohan-
nes quidem signum fecit nullum. Om-
nia autem quæcunque dixit Iohannes de
hoc, vera erant. [42] Et multi crediderunt
in eum.

g *Iohannes quidem signum fecit nullum.*] Iohannes propheta fuit missus à Deo, & talis publicè habitus; & quanquam signũ nullum fecit, veniebamus ad eũ, & baptizabamur, fidem habentes doctrinæ illius: & dixit ille hunc esse excipiendum Filium Dei, agnum Dei; & cresciturum virtute, miraculis, doctrina, ac demum efficacitate tollendi peccata, & baptizandi Spiritu sancto: & videmus verissima esse ea quæ de hoc Iohannes dixit: namque hic signis & miraculis à Deo comprobatus ornatusque est, præterquam quod auctoritas & asseueratio atque testimonia Iohannis vera erant, & tali teste dignissima, ille igitur hunc suscipiendum nobis indicauit.

CAP. XI.

A E Rat autem quidam "languens' Laza-
rus à Bethania, de castello Mariæ &
Marthæ "sororis' eius. [2] (Maria autem
erat quæ vnxit Dominum vnguento, &
extersit pedes eius capillis suis: cuius fra-
ter Lazarus infirmabatur.) [3] Miserunt
ergo sorores eius ad eum, dicentes, Do-
mine, ecce quem amas, infirmatur.
[4] Audiens autem Iesus, dixit eis, Infir-
mitas hæc [a] non est ad mortem, sed pro
gloria Dei: vt glorificetur filius Dei per
eam. [5] Diligebat autem Iesus Marthã,
& sororem eius Mariam, & Lazarum.
[6] Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tũc
quidem mansit in eõdem loco duobus
diebus: [7] deinde post hæc dicit discipulis
suis,

"infirmus MS. "sororum MS. Aug. Mat. 26. a. 7 Luc. 7. f. 37 Infr. 12. a. 3

CAP. XI.

a *Non est ad mortem.*] Morbus hic nõ allatus est vt vita laborãtis terminetur, tanquam postremus illius vitæ terminus, vt in aliis mortalibus effici solet; sed causa huius morbi est, vt ex ipsius exitu spectetur publicè exemplum voluntatis Dei erga hominum vitam & salutem.

suis, Eamus in Iudæam iterum. 8 Di-
cunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebāt
te Iudęi lapidare: & iterum vadis illuc?
9 Respōdit Iesus, a Nónne duodecim sunt B
horæ diei? Si quis ambulauerit in die, nō
offendit: quia lucem huius mundi videt:
10 b si autem ambulauerit in nocte, offen-
dit: quia lux non est in eo. 11 Hæc ait:
& post " hæc dicit eis, Lazarus amicus " hoc ms. c.
noster dormit: sed vado vt à somno ex-
citem eum. 12 Dixerunt ergo discipu-
li eius, Domine, c si dormit, saluus erit.
13 Dixerat autem Iesus de morte eius: illi
autem putauerunt quia de dormitione
somni diceret. 14 Tunc ergo Iesus dixit
eis manifestè, Lazarus mortuus est:
15 d & gaudeo propter vos, vt credatis,
quoniam non eram ibi. sed eamus ad eū.
16 Dixit ergo Thomas qui dicitur Didy-
mus, ad condiscipulos: e Eamus & nos,
vt moriamur cum eo. 17 Venit itaque
Iesus: & inuēnit eum quatuor dies iam
in monumento habentem. 18 (Erat au- C
tem Bethania iuxta Ierosolymam quasi
stadiis quindecim.) 19 f Multi autem ex
Iudæis venerāt ad Martham & Mariam,
vt consolarentur eas de fratre suo.
20 Martha ergo vt audiuit quia Iesus ve-
nit, occurrit illi: Maria autem domi se-
debat.

a *Nōne duodecim horæ.*] Artificialis dies à Solis exortu ad occasum vsque dimidiam cæli partem metitur super terrā, ea in duodecim horas artificiales diuiditur: & hoc perpetuum est, siue longæ siue breues dies contingant, tamen duodecim horas hoc modo numerare est. & qui diem præscriptum habet, & quid singulis horis agēdum sibi sit probè tenet, munus pensumque suum rectè absoluit, vtpote cum horis diei sibi constituti collatum, atque ita suū iter metitur, vt pro temporis ratione absoluat: & cùm lucem habeat, qua viam inspicere possit, nō impingit aut offendit, quanquam offendicula in via reperiat, quę ab illo vitari facilè possunt, vtpote viam vidente ex lucis vsura. Hac similitudine significare voluit Iesus muneris, officij ac ministerij sui pensum non casu, sed consilio diuino sibi esse datum, & se suum tempus habere diuinitus præscriptum, ad actionū suarum partes omnes explendas; atq; hac luce fungentē & vtentē, non posse impediri aut perturbari quibuscunque offendiculis, quamuis plurimis & maximis, per aduersarios, vel dæmones, vel homines oblatis, quippe quæ eius lucis qua ipse vteretur, beneficio & virtute præuideri & caueri, declinari atq; etiam remoueri superarique possent. Ideò cùm partes pensi sui plures absolutæ iam essent, offendiculis omnibus non obstātibus, supererat reliquas absoluere, semoto metu offerendorum offendiculorum, quæ in luce voluntatis & consilij Dei ambulanti nihil plus impedimenti afferri poterant, quàm ea quæ iam oblata prætericaque fuissent.
b *Si autem ambulauerit in nocte.*] non secutus consilij voluntatisque Dei lucē.
c *Si dormit, saluus erit.*] Ex vulgata sententia ab antiquis accepta, & in Misnaioth tradita tractatu De benedict. c.9. in hanc sententiam: Pulchrum signum ægroto ex vna sex rerum obseruatur, eæ sunt sternutatio, sudor, solutio alui, effluxio, somnus, & somniū.
d *Et gaudeo propter vos.*] Propter vos gaudeo me non fuisse ibi cùm ille moreretur, vt credatis, vt multis argumētis confirmetis vestram de me fidem, quòd dixerim vobis morbū illius esse vt manifestetur gloria Dei: & cùm potuerim ire antequam moreretur, expectauerim illius mortem, ad ostendendum signum gloriæ Dei; & certiores vos fecerim obitus illius; ac somnum eum vocarim, vt intelligatis hæc omnia consilio diuino euenisse, cuius ego particeps & minister sum.
e *Eamus & nos, vt moriamur cum eo.*] Cum Lazaro moriamur: nam post mortem illius quid attinet ire ad eum, nisi vt moriatur ille cum Lazaro, & nos etiam?
f *Multi autem ex Iudæis.*] quibus Deus vsus est pro testibus miraculi ac signi per Filium edendi.

debat. [21] Dixit ergo Martha ad Iesum,
Domine, si fuisses hîc, frater meus non
fuisset mortuus. [22] sed & nûc scio quia
quæcunque poposceris à Deo, dabit ti-
bi Deus. [23] Dicit illi Iesus, Resurget
frater tuus. [24] Dicit ei Martha, Scio
Sup. 5. e. 29 Luc. 14. c. 14 quia resurget in resurrectione, in nouis-
simo die. [25] Dixit ei Iesus, [a] Ego sum re-
Sup 6. d. 33. e. 47. surrectio & vita: qui credit in me, [b] etiam
si mortuus fuerit, viuet. [26] & omnis
qui viuit, & credit in me, non morietur
in æternum. Credis hoc? [27] Ait illi, Vti-
D que, Domine, ego [c] credidi quia tu es
* viui MS. q. ~ 7 MS. S. Christus filius Dei * qui in ~ hunc mun-
dum venisti. [28] Et cùm hæc dixisset,
abiit, & vocauit Mariam sororem suam
silentio, dicens, Magister adest, & vocat
* surrexit MS. S. te. [29] Illa vt audiuit, * surgit citò, & venit
ad eum. [30] nondum enim venerat Ie-
sus in castellum. sed erat adhuc in illo
loco vbi occurrerat ei Martha. [31] Iudæi
ergo qui erant cum ea in domo, & con-
solabantur eam, cùm vidissent Mariam
quia citò surrexit & exiit, secuti sunt
eam, dicentes, Quia vadit ad monumē-
tum, vt ploret ibi. [32] Maria ergo cùm
venisset vbi erat Iesus, videns eum, ceci-
dit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, si
fuisses hîc, nō esset mortuus frater meus.
[33] Iesus ergo vt vidit eam plorantem, &
Iudæos qui venerant cum ea, plorantes,
[d] infremuit spiritu, & turbauit seipsum,

a *Ego sum resurrectio & vita.*] resurrectio spiritualis eorum qui mortui sunt peccatis & delictis carnis suæ, & parentum etiam suorum originali culpa, & vita eorum qui sic resurrexerint, vita, inquam, æterna. articulus hic præsentis miraculi signo confirmatus fuit à Deo.

b *Etiam si mortuus fuerit.*] morte corporis, & ante meum aduentum obierit diem suum, tamen in resurrectione viuet in æternum vita diuina sibi à me communicata: & præsentibus ac futuris qui in me crediderint, communicabo etiam hoc donū viuentibus & sentiētibus vt viuāt vita illa diuina in æternum; vita, inquam, æterna, quibus corporis mors somnus erit, ad resurrectionem vitæ æternæ initus. Hæc summa virtutis efficacitatisque meæ ratio est.

c *Credidi quia tu es Christus filius Dei.*] Quanquam ego tātum mysterium assequi & cognoscere nunc non possum, tamen credo te esse Dei filium, vnctum diuina virtute & auctoritate, & missū in mundum ad id efficiendum & præstandum, quod diuinis promissis de hominum salute continetur.

d *Infremuit spiritu.*] propter exiguam Mariæ & aliorum fidem; quamobrem etiam lachrymatus est.

[34] &

34 & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, E
Domine, veni & vide. 35 Et lachryma-
tus est Iesus. 36 Dixerunt ergo Iudæi,
Ecce quomodo amabat eum. 37 Qui-
dam autem ex ipsis dixerunt, Non pote-
rat hic, qui aperuit oculos cæci*, facere, Supr. 9. a. 6
vt * hic non moreretur? 38 Iesus ergo * nati 1 sq.
a rursum fremens in semetipso, venit ad * & 3 sq. Aug. c. 1.
monumentum. erat autem spelunca: &
lapis superpositus erat ei. 39 Ait Iesus,
Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror
eius qui mortuus fuerat, Domine, iam
fœtet: quatriduanus est enim. 40 Dicit
ei Iesus, Nónne dixi tibi b quoniam si cre-
dideris, videbis gloriam Dei? 41 Tule-
runt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis
sursum oculis, dixit, Pater, c gratias ago
tibi quoniam d audisti me. 42 ego autem
sciebam quia semper me audis; sed pro-
pter populum qui circunstat, dixi, vt cre-
dant quia tu me misisti. 43 Hæc cùm
dixisset, voce magna clamauit, Lazare,
veni foras. 44 Et statim prodiit qui fue-
rat mortuus, e ligatus pedes & manus in-
stitis, & facies illius sudario erat ligata. F
Dixit eis Iesus, Soluite eum, & f sinite ab-
ire. 45 Multi ergo ex Iudæis qui vene-
rãt ad Mariam ~& Martham, & viderãt ~ 1 s. e. 5.
quæ fecit Iesus, g crediderunt in eum.
46 Quidam autem ex ipsis abierunt ad
Pharisæos, & dixerũt eis quæ fecit Iesus.
47 Collegerunt ergo Põtifices & Pharisæi
concilium,

a *Rursum fremens.*] ex dolore cõcepto propter incredulitatem illorũ, & animorum stupiditatem, qui miraculorũ illorum non intelligerent rationem, nec aduerterent significationem.

b *Quoniam si credideris*] me esse resurrectionem & vitam æternam hominum, videbis rei huius signum hodie publicè ad Dei gloriam, & confessionem atque gratulationem amoris eius erga homines edendum.

c *Gratias ago tibi.*] Discrimen est inter petitionem & confessionem, tum argumento, tum orationis forma. Petitione postulamus quod non habemus; confessione testamur coram Deo nos habere aliquid ab ipso, gratulamurque. Illud genus inchoari solet ab antiquis hoc modo: Sit volũtas à facie tua, &c. Hoc verò, *Gratias ago tibi*, vel, Confiteor tibi. ita ipso orationis genere & stylo testatus est Iesus coram Deo & hominibus illis huius rationis non expertibus, se esse compotẽ huius quã profitebatur auctoritatis & signorum etiam ad id confirmandum edendorum.

d *Audisti me.*] petentem à te declarationem manifestam, quòd ego sim filius tuus, & à te missus, idque certissimum mihi est semper. sed hoc dico, vt testeris gloriam tuam à me procurari ad hanc rem misso in hominum salutem & vitam: vt cum hoc dicto testimonium conueniat facti mei ab his modo spectandi.

e *Ligatus pedes & manus.*] & tamẽ non impedientibus ligamentis illis, nec sudario quod oculos velabat, prodiit & venit foras: nimirum id efficiente voce Iesu, cui maiora & tenaciora vincula mortis videlicet obsistere non potuerunt.

f *Sinite abire.*] iam inter viuos agere, & vita vsura frui: neque enim in speciem, sed verè viuus est.

g *Crediderunt in eum.*] resurrectionem & vitam hominum se esse professum, & illo signo testatum.

ᵃfaciemus MS. Aug. S.
concilium, & dicebant, Quid ᵃfacimus,
quia hic homo multa signa facit. 48 Si
dimittimus eum sic, omnes credent in
ᵇ& 9 MS. G.
eum: & venient Romani, & tollent ᵇno-
strum locum & gentem. 49 Vnus au-
ᶜ8 MS. Aug. G.
Inf. 18. c. 14
tem ex ipsis Caiphas ᶜnomine, cùm esset
G Pontifex anni illius, dixit eis, Vos nesci-
tis quicquam, 50 nec cogitatis quia ex-
ᵈvobis G.
pedit ᵈnobis vt vnus moriatur homo pro
populo, & non tota gens pereat.
51 Hoc autem ᵃà semetipso non dixit: sed
cùm esset pontifex anni illius, propheta-
uit quòd Iesus moriturus erat pro gente:
ᵉ& MS. G. S.
52 & non tantùm ᵇpro gente, sed vt ᵉfi-
lios Dei qui erant dispersi, congregaret
in vnum. 53 Ab illo ergo die cogitaue-
runt vt interficerent eum. 54 Iesus ergò
ᶜiam non in palam ambulabat apud Iu-
ᶠEphraim G. Hier. l. de locis Hebraicis: Sy-
ra, vtro modo legantur, licet.
dæos, sed abiit in regionem iuxta deser-
tum in ciuitatem quæ dicitur ᶠEphrem,
& ibi morabatur cum discipulis suis.
55 Proximum autem erat Pascha Iudæo-
rum: & ascenderunt multi Ierosolymam
ᵍpurificarēt MS. G. S.
de regione ante Pascha, ᵈvt ᵍsanctifica-
rent seipsos. 56 Quærebant ergo Ie-
sum: & colloquebantur adinuicem, in
templo stantes, Quid putatis, ᵉquia non
vênit ad diem festum? Dederant autem
Pontifices & Pharisæi mandatum, vt si
quis cognouerit vbi sit, indicet, vt ap-
prehendant eum.

a *A semetipso non dixit*] Non quòd non cognosceret quid diceret, sed qui quantum mysterij & argumētu illa sua sententia contineretur, non intelligeret satis: motus est suo consilio ad dicendam sententiam contra Iesum ex odio & inuidia: sed eam sententiam ita proferri & pronūtiari voluit Deus, vt non aliàs melius & plenius interpretari quis intelligendo possit, quàm vt ad salutem publicam totius mundi referat: idque factum est munere & officio Pontificis; vt Deus, ex quo illius pontificatus auctoritas constabat, ore ipsius Pontificis testaretur salutem publicam populi Israelitici, & aliarū gentium veteris Testamenti pontificatu & sacrificiis effici nō posse aut afferri; sed vnius Sacerdotis noui Testamenti hostia & munere.

b *Pro gente.*] atque ideò pronuntiauit pro populo: *& vt filios Dei qui erāt dispersi*] hoc significatum est illa sententiæ parte; *& non tota gens pereat.*

c *Iam non in palam ambulabat.*] Quia iam absoluerat legationem suam, qua se Euangelistam, & regni Dei annuntiādi ac fidei & pœnitētiæ exigēdæ ministrū exhiberet, & signa omnia ediderat quæ ad suā auctoritatē confirmādam decreta fuerant. Ergo secedit, vt bonis & piis de se cogitandi & cognoscendi studium augeat; inuidis ac veritatis aduersariis aduersum seipsos peccādi occasiones minuat: atque interim expectet donec se palam populo regem exhibeat à Deo promissum.

d *Vt sanctificarent seipsos.*] Nazarenorū abstinētia & continentia atque purificatione, quæ per aliquot dies inibātur.

e *Quia non venit ad diem festum?*] Cùm multi quærerent eum, alij primùm videndi, alij reuisendi studio, & existimarent quidam ipsum latêre propter mandatum Pontificum & Pharisæorum: affirmabant alij illum non defuturum ad diem festum, quippe quem sciebant & legis cultorem, & opportunitatum omnium ad voluntatē Dei enuntiandam diligentissimum obseruatorem.

CAP. XII.

IEſus ergo ante ſex dies Paſchæ vênit *Mat. 26. a. P* *Mar. 14. a. c*
*Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mor- A
tuus qué ſuſcitauit *Ieſus*. 2 a *Fecerunt *in MS. c. – MS. c.
autem ei cœnam ibi: b & Martha mini- *à mortuis MS. G. S.
ſtrabat, Lazarus verò vnus erat ex diſ-
cumbentibus cum eo. 3 Maria ergò ac-
cepit c libram vnguenti nardi piſtici, pre-
tioſi, & vnxit pedes Ieſu, & exterſit pe-
des eius capillis ſuis: & domus impleta
eſt ex odore vnguẽti. 4 "Dixit' ergo vnus "Dixit MS. c.
ex diſcipulis ejus Iudas Iſcariotes, qui
erat eum traditurus, 5 Quare hoc vn-
guentum non væniit trecentis denariis,
& datum eſt egenis? 6 Dixit autem hoc,
non quia de egenis pertinebat ad eum:
ſed quia fur erat, & loculos habens, ea
quæ mittebantur portabat. 7 Dixit er- B
go Ieſus, "Sine' illam, d vt in "diem' ſepul- "Sinite c. "die MS.
turæ meæ ſeruet illud. 8 Pauperes enim
ſemper habetis vobiſcum: me autẽ non
ſemper "habebitis'. 9 Cognouit ergo "habetis MS. c.
turba multa ex Iudęis quia illic eſt: & ve-
nerunt, non propter Ieſum tantùm, ſed
vt Lazarum viderent, quem ſuſcitauit à
mortuis. 10 Cogitauerunt autem prin-
cipes ſacerdotum vt & Lazarum interfi-
cerent: 11 quia multi propter illum ab-
ibant ex Iudæis, & credebant in Ieſum.
12 In craſtinum autem turba multa quæ
venerat ad diem feſtum, cùm audiſſent
quia venit Ieſus Ieroſolymam, 13 acce-
perunt

CAP. XII.

a *Fecerunt autem ei cœnam ibi.*] congregatis amicis ad communicationem religionis & gratiarum actionem, cuiuſmodi fieri ſolebât ex more antiquo Iudæorũ, in quã conuenire non poterant pauciores quàm tres; & non admittebantur gẽtiles aut aliàs profani & immundi in numerum inuitatorum; & adhibebantur vnguenta ab iis qui habebant, ac de omni ferculorum & iucundarum aut vtilium rerum vſu gratiæ agebantur Deo. harum cœnarũ ritum omnem legimus in repetitionibus antiquis tract. De benedictionib. pluribus capitibus.

b *Et Martha miniſtrabat.*] nam in illis cœnis mulieres, pueri & ſerui non numerantur inter inuitatos ac diſcumbentes, & benedicentes; poſſunt verò numerari inter miniſtros, qui ſuas partes etiam agunt in eiuſmodi conuiuiis.

c *Libram.*] vas leue ſine anſis libræ capax. *vnguenti nardi piſtici.*] capitalis & præſtantiſſimi.

d *Vt in diem ſepulturæ meæ.*] Aliàs hæc multa elargita eſt pauperibus, & largietur etiam poſthac, ſed quod mihi mortuo & ſepeliendo ſine reprehenſione adhibere poterat, ſi adeſſet, hoc nũc viuenti præuentione illius diei facit.

perunt ramos palmarum, & processe-
runt obuiam ei, & clamabant, Hosan-
na, benedictus qui venit in nomine Do-
Mat.21.a.7 Mar.11.a.7 Luc.19.f.35 Zach.9.b.9 mini, Rex Israel. 14 [a]Et inuenit Iesus
asellum, & sedit super eum, sicut scri-
ptum est: 15 Noli timere filia Sion: ecce
C rex tuus venit sedens super pullum asinę.
16 Hæc non cognouerunt discipuli eius
primùm: sed [b] quando glorificatus est Ie-
sus, tunc recordati sunt quia hæc erant
scripta de eo; & hæc fecerunt ei.
17 [c]Testimonium ergo perhibebat turba
quæ erat cum eo quando Lazarum vo-
cauit de monumento, & suscitauit eum
à mortuis. 18 Propterea & obuiam ve-
nit ei turba: quia audierunt eum fecisse
hoc signum. 19 Pharisæi ergo dixerunt
ad semetipsos, Videtis [d]quia nihil profi-
cimus? ecce mundus totus post eũ abiit.
20 Erant autem [e]quidam Gentiles ex his
qui ascenderant vt adorarent in die festo.
D 21 Hi ergo accesserunt ad Philippum qui
erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant
eum, dicentes, Domine, volumus Iesum
videre. 22 Venit Philippus, & dicit An-
dreæ: Andreas rursum & Philippus di-
xerunt Iesu. 23 Iesus autem respondit
eis, dicens, [f]Vênit hora, vt clarificetur fi-
lius hominis. 24 Amen, amen dico vo-
bis, nisi granum frumenti cadens in ter-
ram, mortuum fuerit: ipsum solum ma-
net. [g] si autem mortuum fuerit, multum

a *Et inuenit Iesus asellũ.*] Hactenus ministrum circuncisionis, hoc est, Prophetam, Euangelistam, & salutis denuntiatorem; nunc regem Iudæorum, salutis Pontificem, Messiam denique apertis signis & conditionibus sese præbet.

b *Quando glorificatus est.*] misso Spiritu sancto in eos, inter alia multa quæ scripta erant de illo, & hoc intellexerunt etiam.

c *Testimonium.*] Testimonium reddebatur à multis publicum & certum; testibus, inquam, oculatis, à Iesu professo se esse vitam & resurrectionem, & Deo patre de hac professione sua appellante Lazarum, fuisse omnibus videntibus resuscitatum à mortuis.

d *Quia nihil proficimus.*] nec auctoritate, neque sapientia & oratione, neque dissuasione, neque vitæ nostræ austeritate obstare possumus, quin huius doctrina, fama & fides augeatur, & propagetur apud homines. neque enim solùm nostrates Iudæi videlicet, sed omnes aliæ nationes hunc quærunt & sequuntur.

e *Quidam gentiles*] ex Syrophœnicibus Galilææ finitimis, quod ostenditur ex eo quòd Philippũ Bethsaidensem quibusdam (vti videtur) ex ipsis notum conuenerint.

f *Venit hora.*] Significauit Iesus se non multo post morte resurrectioneque sua & Spiritus sancti immissione, notũ fore gentibus etiam, ad quas Euangelij lumen perferendum erat, manifesto experimento virtutis & efficientiæ suæ in eos qui crederent & obedirent Euangelio.

g *Si autem mortuum fuerit.*] ex terrę fuco concipit humorem, quem sua virtute afficiens cõuertit in naturã suam; conuertit & prodit tandem in spicam plenam granis comparatis ex communicatione propriæ naturæ ac virtutis, admiranda similitudo efficientiæ Christi in regenerandis.

fructum affert. 25 ᵃQui amat animam Mat.10.d.39
suam, perdet eam: & qui odit animam & 16.d.25
suam in hoc mundo, in vitam æternam Mar 8.d.35
custodit eam. 26 ᵇSi quis mihi mini- Luc.9.c.24
strat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & 17.g.35
& minister meus erit. Si quis mihi mini-
strauerit, honorificabit eum Pater meus.
27 Nuncᶜanima mea turbata est. Et quid
dicam? ᵈPater, saluifica me ex hac hora.
Sed, propterea véni, in horam hanc. E
28 Pater, clarifica nomen tuum. Vênit
ergo *vox de cælo*, ᶠEt clarificaui, & ite- * dicens
rum clarificabo. 29 Turba ergò quæ
stabat & audierat, dicebat tonitruũ esse
factum. Alij dicebant, Angelus ei locu-
tus est. 30 Respõdit Iesus, & dixit, Non
propter me hæc vox vênit, ᵍsed propter
vos. 31 ʰNunc iudicium est mundi: nũc
princeps huius mundi eiicietur foras.
32 Et ego si exaltatus fuero à terra, ⁱomnia
traham ad meipsum. 33 (hoc autem di-
cebat, significans qua morte esset mori-
turus.) 34 Respondit ei turba, Nos au-
diuimus ex lege, quia Christus manet in Psal.109.a.4
æternum: & quomodo tu dicis, Oportet & 116.a.2
exaltari Isa.40.b.6
Ezec.37.g.25

a *Qui amat animam suam.*] Non satis est velle Iesum cognoscere ex facie & videre ad clarificationem illius, & salutem ac vitam cognoscentis; opus est commori cum ipso, & resurgere cum ipso; sic enim clarificatur Filius hominis in membris suis, & membra honorificantur capiti suo compacta & coniuncta.

b *Si quis mihi ministrat.*] Si quis probatus Iesu Christi discipulus & minister esse ac dici vult, ne sit contentus vidisse & audisse tantùm, sed sequatur eum, & cupiat atque studeat ab eius doctrina & disciplina non discedere: sic admittetur, agnoscetur & recipietur à Christo, particeps factus ipsius mortis & resurrectionis in spiritu & veritate.

c *Anima mea turbata est.*] propter aduenientem horam terribilem, qua susceptis in se culpis ac debitis totius mũdi, & iræ diuinæ placatione ac disciplina pacis nostræ, crudelem & ignominiosam mortem subiturus erat. videbatque multos ob propriam ipsorũ culpam hoc maximo beneficio non vsuros.

d *Pater, saluifica me.*] Quanquam hora terribilis omnino sit, petámne à Patre vt ab ea excipiar & auertar? Non petam, quia ideo veni vt hanc horam subirem; sed id quamobrem veni, dicam, veni autẽ vt glorificarem Patrẽ. Glorificatio Patris & clarificatio ad clarificationem Filij refertur, vt cognoscatur esse Filius gratus Patri, qui per omnia obedierit & satisfecerit consilio ac voluntati Patris. Tunc nomen Patris clarificatur, cùm Filius Patrem suum appellat, auctoremque suarum actionum profitetur; & Pater ipse veritatem dictorũ filij reapse confirmat.

e *Vox de cælo.*] Quòd illo sæculo post transmigrationem Babylonis cætera oraculorum genera ferè cessassent, & hoc vnum esset frequentius.

f *Et clarificaui.*] Manifesta rerum mutatione & gloriæ ostensione ac transfiguratione clarificatus est Iesus in monte sancto coram tribus testibus viuentibus; sed publicè clarificãdus erat postquam à mortuis surrexisset.

g *Sed propter vos.*] vt vos huius vocis admonitione attentè spectetis ea, quæ per me propediem in vestram salutem expedienda sunt.

h *Nunc.*] Iam breui mundus iudicabitur, cùm opus à me absolutum fuerit, cuius causa in mundum veni; & tamen mundus me non cognouerit, neque post absolutum & publicatum opus excipere voluerit; sed in peccato suo manere optarit, cùm tamen imperium antiquum principis huius mundi euersendum sit: nam propediem iudicium fiet contra principem huius mundi, qui possessione generis humani olim per fraudem & mendacium occupati, pelletur iusto iudicio & admirabili sapientia Dei; & nihilominus mundus sub illius potestate ac tyrannide seruire, quàm in regno meo regnare mauult.

i *Omnia traham.*] Omnem auctoritatem & potestatem erga omnes homines à potestate principis liberandos, & in gloriam filiorum Dei adoptandos datam sibi à Patre significabat Iesus, cuius rei rationem omnem morte sua absolutum iri asserebat. vt despoliaret principatus & potestates, ac triumpharet homines in semetipso; ipseque caput omnium effectus principem sese præberet omnium membrorum suorum præteritorum, præsentium & futurorum. Hæc omnia dicebat inuitans eos ad lucis ac veritatis suæ communicationem.

F exaltari filium hominis? [a] Quis est iste fi-
lius hominis? 35 Dixit ergo eis Iesus,
[b] Adhuc modicùm, lumen in vobis est.
Ambulate dum lucem habetis, [c] vt non
vos tenebræ comprehendant: & qui am-
bulat in tenebris, nescit quò vadat.
36 [d] Dum lucem habetis, credite in lu-
cem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est
Iesus: & abiit, & abscondit se ab eis.
37 Cùm autem tanta signa fecisset coram
eis, non credebant in eum: 38 [e] vt sermo
Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit,
Isa.53.a.1 Rom.10.c.16 Domine, quis credidit auditui nostro?
& brachium Domini cui reuelatum est?
39 Propterea non poterant credere, quia
Isa.6.c.9.10 Mat.13.b.14 iterum dixit Isaias, 40 [f] Excæcauit ocu-
Mar.4.b.12 Luc.8.b.10 los eorum, & indurauit cor eorum, vt
Act.28.f.27 Rom.11.b.8 non videant oculis, & non intelligant
M S.G.8. corde, & conuertantur, & sanem eos.
41 Hæc dixit Isaias, [g] quádo vidit gloriam
eius, & locutus est de eo. 42 Veruntа-
men & ex principibus multi crediderunt
in eum: [h] sed propter Pharisæos non cō-
G fitebantur, vt è synagoga non eiicerētur.
43 dilexerunt enim gloriam hominum
magis, quàm gloriam Dei. 44 Iesus au-
tem clamauit, & dixit, Qui credit in me,
[i] non credit in me, sed in eum qui misit
me. 45 Et [k] qui videt me, videt eum qui
misit

a *Quis est iste Filius hominis?*] Estne alius à Christo?

b *Adhuc modicum lumen.*] Adhuc tempus aliquod vobis superest cognoscendi veritatem ex misericordia Dei, qui vos docet apertis testimoniis verborū suorum, & signis ac portentis admirandis, docebitque vos adhuc per Apostolos meos ac discipulos, testes veritatis ac virtutis meæ, qui exponent vobis quid à me in ipsis effectum fuerit.

c *Vt non vos tenebræ comprehendant.*] indurationis & excæcationis à Deo permissæ propter incredulitatem vestram. posteà excæcati manebitis in stulta obseruantia ceremoniarum & vmbræ vestræ, incerti veritatis, neque in scopum intendentes.

d *Dum lucem habetis.*] doctrinæ & signorum, ac deinde virtutum & efficiētiæ meæ per Spiritum sanctum.

e *Vt sermo Isaiæ.*] Adeò erant obstinati & increduli, vt ab ipsis impleretur id quod anteà Isaiæ hęc prędicēti acciderat, vt non crederetur. multo autem pertinacius & grauius ab istis peccabatur infidelitatis peccato, qui nec post tot tantaque signa credere vellent. ita implebatur mensura à patribus eorum impleri cœpta.

f *Excæcauit.*] propter incredulitatem præcedentem pertinacissimam, & malitiam affectatam eorum.

g *Quando vidit.*] Vidit thronum Dei, ostendentis velle se iudicium facere, quale per Filium reapse facturum se ipse prædicebat, in remissionem & salutem aduersum credentes & pœnitētes, & in reprobationem & excæcationem aduersus incredulos & impœnitentes. namque & ipsi Prophetæ credenti & obtemperanti dictum est, Auferetur iniquitas tua, & peccatū tuum mundabitur.

h *Sed propter Pharisæos.*] Principes crediderunt, & poterant confiteri; auctoritatem enim & libertatem habebant vt principes populi; sed à Pharisæis, penes quos erat religionis obseruantiæ opinio & populi credulitas, haberi poterant irreligiosi & excommunicati; & ob eam rem malè audire apud vulgus: quod cùm præcipuè respiciant principes, vtpote qui sine populo principes esse non posse putant, noluerūt vel aliqua parte æstimationē sui apud populū minuere. atque ita ipsi fauebant Pharisæis contra conscientiam, aut saltem ad Pharisæorum peruersam malitiam conniuebant: malebant probare consilium Pharisæorum, quàm Dei; & contrà, ipsi ab hominibus magis, quàm à Deo probari.

i *Non credit in me.*] Phrasis Syrica: Non credit tantùm in me meamque virtutem; sed credit in virtutem & auctoritatem ac potestatē, quæ mihi constat & communis est cum eo à quo missus sum. Non potest falli fide ea quæ innititur auctoritate mittentis ac missi.

k *Qui videt me.*] visione interiore sanctificationis.

misit me. 46 Ego [l] lux in mundum ve-
ni: vt omnis qui credit in me, in tenebris
non maneat. 47 Et si quis audierit ver-
ba mea, [m] & non custodierit: ego non iu-
dico eum. non enim veni vt iudicem
mundum, sed vt saluificem mundum.
48 Qui spernit me, & non accipit verba
mea: habet qui iudicet eum. sermo quem Mar.16.d.16
locutus sum, [n] ille iudicabit eum in no-
uissimo die: 49 Quia ego [o] ex meipso nõ
sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse
mihi mandatum dedit quid dicam, &
quid loquar. 50 Et scio quia mandatum
eius vita æterna est. Quæ ergo ego lo-
quor: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

CAP. XIII.

ANte diem autem festũ Paschæ, sciens Mat.26.a.2 Mar.14.a.1
Iesus quia venit hora eius [a] vt transeat Luc.22.a.1
ex hoc mundo ad Patrem: cùm dilexis- A
set suos [b] qui erant in mundo, in finem
dilexit eos. 2 Et [c] cœna facta, [d] cùm dia-
bolus iam * misisset in cor *, vt traderet eũ * se MS.c. * Iudæ Si-
– Iudas Simônis Iscariotes: 3 sciens [e] quia monis MS.c. – MS.c.
omnia dedit ei Pater in manus, & quia à
Deo exiuit, & ad Deum vadit: 4 surgit
à cœna, & ponit vestimenta sua. & cùm
accepisset linteum, præcinxit se.
5 Deinde " misit * aquam in peluim, & * mittit a MS.c.
cœpit

l *Lux in mundum veni.*] Vt melius & commodius credatur veni in mũdum docturus & confirmaturus doctrinam & legationem meam. Veni etiam ipse illuminaturus homines, & re ipsa præstiturus quod promisi & offero: ita vt testes veritatis meæ habiturus sim eos qui crediderint in me, è tenebris videlicet in admirabile lumen meum eductos.

m *Et non custodierit.*] credendo & obtemperando, atque operibus à me commendatis studendo.

n *Ille iudicabit eum.*] Sermo meus arguet eum, & dignum morte affirmabit, vtpote certissimus testis culpæ affectatæ illius, qui oblatam salutis conditionem accipere noluerit.

o *Ex meipso.*] meo nouo inuento, nullo alio consilio quàm priuato, atque vt à nemine missus: imò locutus sum vt missus à Deo, & secutus certum ac præscriptum à Patre mandatum. Cuius argumentum est, se velle vitã æternam per me hominibus dare; & scio illum posse, & velle dare: posse, quia ego vita æterna sum; & ideò scio quid sit vita æterna, & meipsum offero ex mandato Patris. velle autem apertè constabit, quia missus sum vltrò ex Patris benignitate, & vltrò ipse veni, & vt ille mihi dixit, sic ego propono; & sicut propono, ita ille mihi dixit. Ego autem semper obtuli vitam, declaraui vitam, commendaui vitam: ostendi hominibus mortem in qua sunt, & vitam quam ego offero, vt ab illa ad hãc me vltrò id beneficium offerente & demum efficiente, si velint, traducãtur.

CAP. XIII.

a *Vt transeat ex hoc mundo.*] in quo indignè exceptus fuerat, ad Patrem, regnaturus in æternum.

b *Qui erant in mundo.*] sed non ex mũdo, vt consolaretur eos, doceretque quemadmodum in mũdo agere oporteret, vt charitate perferrent incommoda ipsis à mundo afferenda, simul vt ostenderet qua cura ille sit erga suos qui sunt in mundo, etiam eo tempore quo in mundo grauissimè ipse tractandus erat, extremum amoris exemplum extremo etiam tẽpore erga eos edidit.

c *Cœna facta.*] legali agni & mystica cœna absoluta.

d *Cum diabolus iam misisset in cor.*] Id quod ipse sciebat, & tamen amoris exemplo admirabili illum est prosecutus, vt ad se conuerteret, & ad suæ salutis cogitationem, atque misericordiæ diuinæ expetitionem moueret.

e *Quia omnia dedit ei Pater.*] Omnium hominum seruandorum potestatem & auctoritatem, regnum quoq; cælorum, cuius ipse caput ac princeps erat, etiam secundùm humanitatem; caput enim Ecclesiæ ipse constitutus erat, & hæres vniuersorum: ipsius autem caput Pater erat, illius regni a se communicandi participes efficere suos volens, docuit quemadmodum id à se præstandum ab illis creditum quæri & curari posset per charitatem.

cœpit lauare pedes discipulorum, & ex-
tergere linteo quo erat præcinctus.
6 Venit ergo ad Simonem Petrũ. Et dicit
ei Petrus, Domine, [a] tu mihi lauas pedes?
7 Respõdit Iesus, & dixit ei, Quod ego fa-
cio, [b] tu nescis modò, scies autem posteà.
8 Dicit ei Petrus, Non lauabis mihi pe-
des in æternum. Respondit ei Iesus, [c] Si
*habet 4 MS.C. non lauero te, non * habebis partem me-
cum. 9 Dicit ei Simon Petrus, Domi-
ne, non tantùm pedes meos, sed & ma-
nus, & caput. 10 Dicit ei Iesus, [d] Qui
lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet,
B sed est mundus totus. Et [e] vos mũdi estis,
sed non omnes. 11 Sciebat enim quis-
nam esset qui traderet eum. proptereà
dixit, Non estis mundi omnes. 12 Post-
quam ergo lauit pedes eorum, & accepit
vestiméta sua, [f] cùm recubuisset, iterum
dixit eis, [g] Scitis quid fecerim vobis?
13 Vos vocatis me Magister, & Domine:
& benedicitis: sum etenim. 14 Si ergo
ego laui pedes vestros, dominus & ma-
gister: & vos debetis [h] alter alterius laua-
re pedes. 15 Exemplum enim dedi vo-
bis, vt quemadmodum ego feci vobis,
Inf.15.c.20 Mat.10.c.24 Luc.6.f.40 [i] ita & vos faciatis. 16 Amen, amen di-
co vobis, non est seruus maior domino
— MS.C. suo, neque apostolus maior — est eo qui
misit illum. 17 Si hæc scitis, beati eritis
si feceritis ea. 18 Non de omnibus vo-
bis dico: [k] ego scio quos elegerim. Sed vt

t adimpleatur

a *Tu mihi.*] quem ego duplici Dei testimonio edoctus cognoui filium esse Dei viui.

b *Tu nescis modò.*] quam ob rem faciã.

c *Si non lauero te.*] lotionem internam quam significabat etiam illa externa, Iesus indicauit.

d *Qui lotus est.*] Imaginibus huiusmodi, Euangelij atque suam efficientiam in credentibus & obedientibus describebat Iesus.

e *Vos mundi estis.*] pœnitentia & sermonis mei obseruantia, atque ideò vasa in honorẽ parata Domino ad opus sanctificationis.

f *Cùm recubuisset iterum.*] ad cœnam familiarem.

g *Scitis quid fecerim vobis?*] vidistis ne exemplum? Nunc intelligetis causam quamobrem à me editum sit, nempe vt dilectionem vobis commendẽ mutuam, non tantùm verbis & oratione, sed multo magis ac prius officio, quàm sermone probandam.

h *Alter alterius lauare pedes.*] Vos mutuis ministeriis & officiis ex charitate feruenti, sine vlla contentione iuuare.

i *Ita & vos faciatis.*] vt in amicos & inimicos, in importunos & nescientes, imò & obsistentes benefici sitis studiosè ac libenter, quemadmodum ego vobis hoc ipso quod vidistis exemplo ostendi.

k *Ego scio quos elegerim.*] Scio vos duodecim à me esse electos, & scio vnum ex vobis ingratum & malè sibi consulentem, ex electione sua spõtè & culpa decidisse, & charitatem aduersum me dominum & magistrum violasse: ita vt ab ipso impletum sit quod Propheta meam personam sustinens fuerat conquestus.

adimpleatur ſcriptura, Qui manducat Pſa.40.b.10
mecum panem, "leuabit contra me cal- ª leuauit 3 MS.R.G.S.
caneum ſuum. 19 Amodo dico vobis, C
prius quàm fiat: vt cùm factum fuerit,
ª credatis, quia ego ſum. 20 Amen, amẽ Mat.10.d.40 Luc.10.c.16
dico vobis, qui accipit ſi quem miſero,
me accipit: qui autem me accipit, accipit
eum qui me miſit. 21 Cùm hæc dixiſ-
ſet Ieſus, ᵇ turbatus eſt ſpiritu: & prote-
ſtatus eſt, & dixit: Amen, amen dico Mat.26.b.18 Mar.14.b.1
vobis: quia vnus ex vobis tradet me. Luc.22.b.11 Inf.21.d.20
22 Aſpiciebant ergo adinuicem diſcipuli,
hæſitantes de quo diceret. 23 Erat ergo
ᶜ recumbens vnus ex diſcipulis eius in ſi-
nu Ieſu, quem diligebat Ieſus. 24 Innuit
ergo huic Simõ Petrus, & "dixit ei, Quis ª dicit MS.O.
eſt de quo dicit? 25 Itaque cùm recu-
buiſſet ille ſupra pectus Ieſu, dicit ei, Do-
mine, quis eſt? 26 Reſpondit Ieſus: Ille
eſt cui ego intinctum panem porrexero.
Et cùm intinxiſſet panem, dedit Iudæ
Simônis Iſcariótæ. 27 Et poſt buccellã,
ᵈ tunc introiuit in eum Satanas. ᵉ Et dicit
ei Ieſus, Quod facis, fac citiùs. 28 Hoc
autem nemo ſciuit diſcumbentium ad
quid dixerit ei. 29 Quidam enim puta-
bant, quia loculos habebat Iudas, quòd
dixiſſet ei Ieſus, Eme ea quæ opus ſunt
nobis ad diem feſtum: aut egenis vt ali-
quid daret. 30 Cùm ergo accepiſſet ille D
buccellam, exiuit continuò. Erat autem
nox. 31 Cùm ergo exiſſet, "dixit Ieſus, ª dicit MS.O.
Nunc

a *Credatis quia ego ſum.*] ille de quo hęc ſcripta fuêre, & qui ſcio præſentia, prę-terita & futura, atque voluntatem Patris, & conſilium illud maximum exequor.

b *Turbatus eſt ſpiritu.*] infremuit propter perditionem diſcipuli.

c *Recumbens in ſinu Ieſu.*] iuxta accumbens, ita vt olim in menſis recumbebatur. hic erat proximus Ieſu in illius ſinu, hoc eſt, ſuper ipſius veſtes recũbens, ita vt aduſque pectus illius accedere poſſet cùm vellet. omnes enim recũbebant alter in ſinu alterius, iuxta ſeriem.

d *Tunc introiuit in eum Satanas.*] Tunc quia ille non ſolùm motus non eſt & affectus propter illud beneficium acceptum, & amoris ac familiaritatis ſuauiſſimum ſignũ; ſed adhuc magis perſeuerauit; tunc ſpiritus ille Dei gloriæ & hominum ſaluti aduerſarius introiuit in eum.

e *Et dicit ei Ieſus.*] qui nouerat iam illud ſpiritu aduerſario actum agitare ſtudioſè & obſtinatè proditionem, & totum in illa re eſſe.

[f]Nunc clarificatus est filius hominis: &
[g]Deus clarificatus est in eo. 32 Si Deus
clarificatus est in eo, & Deus[h]clarificabit
eum in semetipso: & continuò clarifica-
bit eum. 33 Filioli, adhuc modicum vo-
Sup.7.e.34 biscum sum. Quæretis me: & sicut dixi
Leu.19.d.18 Mat.22.d.39 Inf.15.b.12 Iudæis; Quò ego vado, vos non potestis
venire: & vobis dico modò. 34 [i]Man-
datum nouum do vobis, Vt diligatis in-
uicem: sicut dilexi vos, vt & vos diligatis
inuicem. 35 In hoc cognoscent omnes
quia discipuli mei estis, si dilectionem
habueritis ad inuicem. 36 Dicit ei Si-
mon Petrus, Domine, quò vadis? Respō-
dit Iesus, Quò ego vado, [k]non potes me
modò sequi, sequeris autem postea.
37 Dicit ei Petrus, Quare non possum te
Mat.26.d.35 sequi modò? animam meam pro te po-
Mar.14.c.29 Luc.22.d.33 nam. 38 Respondit ei Iesus, Animam
tuam pro me pones? Amen, amen dico
tibi, non cantabit gallus, donec ter me
neges.

CAP. XIIII.

*Et ait discipulis suis A [a]NOn turbetur cor vestrum. [b]Creditis
in Deum, & in me credite. 2 In do-
A mo Patris mei [c]mansiones multæ sunt.
si quò minus, dixissem vobis, Quia vado
parare vobis locum. 3 Et si abiero, &
præpara-

f *Nunc clarificatus est.*] Nunc cùm se iam traditum duceret (quippe ad proditionem expediēdam Iudas profectus erat) ait se clarificatum, vtpote iam suscepta omnium hominum persona, ad tradendum seipsum pro omnibus in sacrificium Deo.

g *Deus clarificatus est in eo.*] qui sapientiam suam & voluntatem erga hominum salutem, atque deturbationē satanæ de possessione ac tyrannide obtēta in homines, in hoc Filio hominis iam iam manifestabit.

h *Clarificabit eum in semetipso.*] acceptās, probans, & perficiens ea quæ à Filio hominis efficientur; & donans illi nomen quod sit super omne nomen. Et cōtinuò clarificabit eum apud cęlestes, terrestres & inferos, vt in nomine eius omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur quòd Dominus Iesus est in gloria Patris.

i *Mandatum nouum.*] Dilectionis mandatum antiquum est, & à paucis obseruatum, neque id plenè. illud autem nouum est, vt sit dilectio ad exemplū dilectionis meæ feruentissima, officiosissima erga omnes, etiam erga inimicos ad omne officium prompta, & ad exponendum sanguinem & animam pro salute fratrum. Hoc est nouum & noui exempli quod me omni conatu & studio sequemini. & posteà accipietis Spiritum, quo id prętare abundè valeatis.

k *Non potes modò.*] Non poterat Petrus interim dum adhuc animalis homo esset, sequi & imitari fortitudinem & constantiam Iesu, & subire mortem & ignominiam pro nomine Iesu, & pro fratrum vtilitate: id quod posteà Spiritu sancto accepto animatus & baptismo ignis flagrans, potuit.

CAP. XIIII.

a *Non turbetur cor vestrum.*] quòd dixerim vos nō posse venire quò ego vado.

b *Creditis in Deum.*] Creditis Deū non deesse neque suos deserere, quanquam is non videatur oculis carnalibus, credite etiam me Dei filium, non vos deserturum neque deficiēdum esse virtute vobis consulendi & prospiciendi: imò absentiam meam corporalem in vestram vtilitatem esse interpretamini & credite.

c *Mansiones multæ.*] Sunt constitutæ in cælesti Dei domo multæ & variæ gloriæ mansiones distribuendæ singulis pro ratione exercitæ pietatis & munerum functione sancta atque Deo probata, idque auctarij loco attribuetur præter communem omnibus beatitudinem essentialem, vt ita dicamus. atque ita quod dixi vos me secuturos posteà, eueniet quidem. Quid si hoc non dixissem vobis? tamen non oporteret vos turbari, credentes in Deum & in me: sed omnino volui vobis aperire rem, & dicere me ire quò vos modò non potestis ire: quia præiturus sum vos, & paraturus atque instructurus locum.

pręparauero vobis locum:[a] Iterum venio
& accipiā vos ad meipsum,[b] vt vbi sum
ego, & vos sitis. 4 Et quò ego vado sci-
tis, & viam scitis. 5 Dicit ei Thomas,
Domine, nescimus quò vadis: & quo-
modo possumus viam scire? 6 Dicit ei
Iesus, Ego sum[c] via, & veritas, & vita.
nemo venit ad Patrem,[d] nisi per me.
7 [e] Si cognouissetis me, & Patrem meum
vtique cognouissetis: & [f]amodò co-
gnoscetis eum, & vidistis eum. 8 Dicit
ei Philippus, Domine, ostende nobis
Patrem, & sufficit nobis. 9 Dicit ei Ie-
sus, Tanto tempore vobiscum sum, &
non cognouistis[g] me? Philippe, qui vi-
det me, videt & Patrem. Quomodo tu
dicis, Ostende nobis Patrem? 10 Non
credis quia ego in Patre, & Pater in me
est? Verba quæ ego loquor vobis, à me- B
ipso non loquor. Pater autem in me ma-
nens, ipse facit opera. 11 Non creditis
quia ego in Patre, & Pater in me est?
Alioquin propter opera ipsa credite.
12 Amen, amen dico vobis,[h] qui credit
in me, opera quę ego facio & ipse faciet,
& maiora horum faciet: 13 quia ego ad
Patrem vado: & quodcunque petieritis
[i] in nomine meo, hoc faciam: vt glorifi-
cetur

cognoscitis 2 Ms. August. c. 2.

cognouisti 1 Ms. August. c. 3.

vidit me vidit 5 Ms. c.

Et 2 Ms. a. c. 3.

creditis.

Inf. 16. e. 23. Matt. 7. a. 7. & 21. b. 22. Mar. 11. c. 24

Patrē Msq.

a *Iterum venio.*] aduentu virtutis meæ per Spiritum sanctum habitaturus in vobis; ita vt vos transmutem & accipiam ad meipsum, vti membra colligantur capiti.

b *Vt vbi sum ego, & vos sitis.*] & vita vestra abscondita sit mecum in Deo.

c *Via.*] quæ erat anteà clausa ad inueniendum lignum vitæ. Ego sum via veræ vitæ inueniendæ, ego sum veritas ipsa quam paradisus ille significabat; ego sum vita ipsa vera, quæ anteà negata erat hominibus ob peccatum, nunc vltrò à diuina misericordia exhibetur. Itaque via ego sum ad Patrem instituta; namque ad Patrem ego eo.

d *Nisi per me.*] nisi factus fuerit mēbrum viuum corporis mei; & virtutem à me, vt membrum à capite, acceperit.

e *Si cognouissetis me.*] De cognitione internà inhabitationis virtutis Christi est sermo.

f *Amodo cognoscetis.*] Postquam me cognoueritis, quod non multis posthac diebus vobis continget ex diuinæ misericordiæ beneficio, & cùm cognoueritis, vidistis eum. ex eo enim cōtinget vobis cognitio, quia concedetur visio illius interna per Spiritum sanctificationis, & per mundificationem cordis vestri.

g *Non cognouistis me.*] Non cognouistis vitam virtutemque meam planè diuinam; ita vt si Deus humano corpore inspiciendum se præbeat, non aliā sui speciem proferat, quàm meā. adeò nihil in me est quod non planè diuinū sit, præter humanitatis infirmitatem. Deus enim & homo cùm sim, Dei virtutem apertè exhibeo, & hominis etiā naturam præstantissimā, ab omni nota & exceptione alienam, in me ostendo. Si videndus est Deus oculis corporeis, ego sum is qui Deus sum; & oculis corporeis videri possum non vt Deus sum quia Deus, vt Deus est, sensu videri nō potest corporeo; sed homo qui idem Deus ego sum filius Dei; atque ideò ago, facio & præsto ea, quę solus Deus agere, facere & præstare potest. Huius rei argumenta sunt verba mea, quæ omnino vitam æternam ac diuinam sonant; & opera planè diuina quibus verba confirmantur.

h *Qui credit in me.*] Qui credit me esse filium Patris, & Christum Dei, qui in hunc mundum salutem allaturus aduenerim; & sic credens obedit Euāgelio meo, fultus fide & spe in me, ipse faciet opera, tum quæ ad priuatam suipsius vitam ornandam spectent, tum quæ ad exemplum & vtilitatem aliorum; atque adeò mirabilia opera faciet, eadem quæ ego mea virtute auctus & informatus, & eadē virtute maiora etiam faciet cùm opus fuerit. Id autem continget ei, quia ego vado ad Patrē impetraturus hoc donum communicandæ meæ virtutis iis qui credunt in me.

i *In nomine meo.*] In nomine Filij petit Patrem, qui habet filium Dei in se inhabitantem: & huic fit quod petitur, quia is scit quid petat, & quomodo petat: & petit spiritu Filij, atque ita impetrat vt Pater glorificetur, id est, cum gratulatione impetrantium & videntium cognoscatur Pater esse is, qui illa donat per Filium, iis qui Filium ipsum in se inhabitantem habent & viuentem.

cetur Pater in Filio. 14 Si quid petieritis
ᵃ1 MS. Aug. G.5 ᵃme in nomine meo, hoc faciam. 15 Si
diligitis me, [a] mandata mea seruate.
16 Et ego rogabo Patrem, & [b] alium pa-
raclêtum dabit vobis, vt maneat vobis-
cum in æternum, 17 Spiritum veritatis,
[c] quem mũdus non potest accipere, quia
non videt eum, nec scit eum. vos autem
ᵃcognoscetis MS. Aug. ᵃ cognoscitis eum: quia apud vos ᵃ ma-
ᵃ manet MS. G.S. nebit, & in vobis erit. 18 Non relin-
quam vos orphanos: [d] veniam ad vos.
19 Adhuc modicum, & mundus me iam
C non videt. Vos autem videtis me: quia
ego viuo, & vos viuetis. 20 In illo die
vos cognoscetis quia ego sum in Patre
meo, & vos in me, & ego in vobis.
21 [e] Qui habet mandata mea, & seruat
ea: ille est qui diligit me. Qui autem di-
ligit me, diligetur à Patre meo: [f] & ego
diligam eum, & manifestabo ei me-
ipsum. 22 Dicit ei Iudas, non ille Isca-
riótes, Domine, [g] quid factum est, quia
manifestaturus es nobis teipsum, & non
mundo? 23 Respondit Iesus, & dixit ei,
[h] Si quis diligit me, sermonem meum
seruabit, & Pater meus diliget eum, &
ad eum veniemus, & mansionem apud
eum faciemus. 24 Qui non diligit me,
sermones meos nõ seruat. Et sermonem

 quem

a *Mãdata mea.*] Hoc nouum dilectionis quod nunc datum vobis est, & extera de pœnitentia, quæ per totum Euangelium exposita sunt, apertè declarat Iesus non satis esse ieiunè credere ad accipiendum donum Dei; sed oportere credentem diligere, & diligentem mandata seruare.

b *Alium paracletum.*] alium aduocatum, consolatorem animarum, Spiritum illum qui testabitur me esse illum à Deo toties promissum Dei filium. & docebit veritatem diuinorum promissorum, & verum sensum sacrarũ scripturarũ, & dabit virtutem ad adorandum Deum in spiritu & veritate. & hic erit perpetuus vobis inhabitans in animis vestris.

c *Quem mundus non potest accipere.*] Ij qui secundùm elementa, doctrinam & corruptionem huius mundi viuere volunt, non possunt capere spiritum veritatis: quia cùm nolint deserere suam viam, longissimè distantem à simplici via vitæ, non vident Spiritum, qui visibilis non est corporeo sensu. quod nõ videt, non scit, imò nec capere potest. stultitia enim est illi. Vos autẽ cognoscetis eum, quia apud vos manebit, sanctificatosque custodiet & conseruabit; videbitisque in vobis operationem & efficientiam illius Spiritus; & meam: ita vt dicatis vos viuere iam non vos, sed me in vobis.

d *Veniam ad vos.*] aduentu arcano interno & manifesto in vobis, vt me cognoscatis viuentem & habitantem in vobis; quia ego viuo vita Patris diuina & æterna, vtpote qui ipsa vita æterna sim: & vos viuetis vita æterna à me vobis communicata, liberati à seruitute & regno mortis æternæ: & in illo die cognoscetis experimento proprio, id quod anteà cognoscere nõ potestis. Nemo enim cognoscit quid sit spiritus Dei, nisi spiritus ipse Dei, & cui sese spiritus ille cõmunicat illapsus & insinuatus.

e *Qui habet mandata mea.*] Necessaria est fides & mãdatorum obseruatio iis, qui volunt compotes fieri promissorũ Christi.

f *Et ego diligam eum.*] dilectione capitis erga membra sua viua, & communicationis sacramẽti illius magni, de quo scriptum est: Erunt duo in carne vna, & manifestabo ei meipsum manifesta communicatione virtutis naturæ meæ diuinæ & humanæ.

g *Quid factum est?*] Quæ est causa quamobrẽ te nobis manifestabis, mundo non item.

h *Si quis diligit me.*] Ex onit Christus se non esse manifestandum mundo propter dilectionis defectum, qui arguitur ex negligentia obseruationis doctrinæ & mandatorum: quia sic placuit Patri, vt tantùm credentes promissis, & obedientes mandatis, adsumerentur ad testimonium viuum manifestationis Christi sui: mundus verò, hoc est, qui de mundo sunt, quanquam credant, non diligunt: cuius rei argumentũ est, quòd non obseruent mandata.

quem audistis, non est meus: sed eius
qui misit me, Patris. 25 Hæc locutus
sum vobis, apud vos manens. 26 Para-
clêtus autē Spiritus sanctus, quem mit-
tet Pater [i] in nomine meo, ille vos doce-
bit omnia, & suggeret vobis omnia quę- D
cunque dixero vobis. 27 [k] Pacem relin-
quo vobis, pacem meam do vobis. non
quomodo mundus dat, ego do vobis.
Non turbetur cor vestrum, neque for-
midet. 28 Audistis quia ego dixi vobis,
Vado & venio ad vos. Si diligeretis me,
gauderetis vtique, [l] quia vado ad Patrem:
quia Pater maior me est. 29 Et nunc di-
xi vobis priùs quàm fiat: [m] vt cùm fa-
ctum fuerit, credatis. 30 Iam non mul-
ta loquar vobiscum. venit enim [n] prin-
ceps mundi huius, & in me non habet
quicquam. 31 Sed, vt cognoscat mun-
dus, quia diligo Patrem: & sicut manda-
tum dedit mihi Pater, sic facio: Surgite, Act.2.c.4
eamus hinc.

CAP. XV.

EGo sum vitis vera: & Pater meus agri- A
cola est. 2 [a] Omnem palmitē in me,
non ferentem fructum, [b] tollet eum: & [b] tollit 1 Ma. c.3.
omnem

i *In nomine meo.*] virtute & efficientia méa missus Spiritus ex volūtate & auctoritate Patris vos docebit, ita vt eognoscatis in vobismetipsis omnem veritatem quam nunc ex me auditis. nōdum autem experimini; ille referet vobis in memoriam ea quæ à me dicta fuerant, cùm cognoueritis re ipsa ita esse, tunc fient vobis clara, quæ nunc subobscura & difficiliora videntur.

k *Pacem relinquo vobis.*] Nomine Pacis omnem veram prosperitatem significat Iesus hoc loco, omnem animi iucunditatem & vitæ beatitatem. *Non turbetur cor vestrum*, quia nō relinquo vobis confusionem, perturbationem, dubitationem & metum; sed promissionem veræ beatitatis, quæ ad hanc vitā iustè, piè, sanctèque traducendam, & ad alterius æternitatem exoptatissimā expectandam facit. Non eam pacem & beatitatem qualem mundus dat, quæ verè nominari sic non debet, vtpote quæ neque beatum faciat: & si aliquo modo iuuat aut placet, innumeris tamen perturbationibus est obnoxia. At vos me auctore perpetuam pacem habebitis: meam, inquam, qualem ego apud Deum habeo, talem habebitis apud me & Patrem meum.

l *Quia vado ad Patrem*] accepturus regnum ab illo, quod vobis impertiar: namque illius auctoritate donum illud est vobis distribuēdum; *quia Pater maior me est*, vt pater filio maior esse solet non natura, sed auctoritate & dignitate paterna. & maior etiam est Pater Deus, me homine; quanquam vt natus homo sum, sanctus Filius Altissimi vocor. & debeo illi hanc obedientiam, propter quam accepturus sum nomen auctoritatis admirabilis, quod erit ad vestram vtilitatem efficientissimum. Hunc igitur ordinem obseruare me oportet, & vos gaudere quòd ipse obseruem.

m *Vt cùm factum fuerit.*] Auctius credituri erant discipuli cùm recepissent Spiritum sanctum, quàm credebāt cùm audirent promissiones: sed præterea credituri etiam erant eum qui illa hæc antè prædixerat, esse eundē qui posteà donasset, hoc est, Iesum præceptorem suum. Credatis quòd ego ipse sum qui vobis dicebam hæc: & cùm factum fuerit vt ego vadam ad Patrem, credatis qui prædixerim me iturum, missurū etiā vobis promissum Patris.

n *Princeps mundi huius*] venit cum potestate tenebrarum, *& in me non habet quicquam*, quod sui iuris esse ostendere possit, sibique adscribere. sed abeamus hinc ad exequendum mandatum Patris mei, cuius causa ego meipsum trado pro mundo, & pro peccatis omnium. & in me exercebit suam rabiem princeps huius mundi cum potestate tenebrarum, quam ego perferam propter salutem hominum mihi commissam à Patre. Ita cōgnoscet mundus me diligere Patrem, & obseruare mandatum eius, qui aliàs nihil deberem, quamobrem huius mundi princeps in me sæuiret.

CAP. XV.

a Etiam si pulcher palmes sit aspectuque probabilis, nisi tulerit fructum in vite, ex vitis virtute accepto succo, non probabitur ab agricola, qui est peritissimus eius artis. & qui dixerit se esse in vite, & non tulerit fructum: qui dixerit se esse in Christo per fidem, & non tulerit fructum qui doctrinam Christi referat, hic tolletur à Patre,

cognoscente & probante generosos palmites. & qui præter fidem quam habuerit in Christum, tulerit etiam fructum bonorum operum, pro ratione muneris & officij sui, hic purgabitur omnino per Spiritum sanctum à Patre missum; & nec tum erit otiosus, imò multo plus fructus afferet, & generosioris etiam fructus.

*purgat c.s. omnē qui fert fructum, "purgabit' eum,
Sup. 13.a.10 vt fructum plus afferat. [3] b Iam vos mū-
di estis propter sermonem quem locutus
sum vobis. [4] c Manete in me, & ego in
vobis. Sicut palmes non potest ferre fru-
ctum à semetipso, nisi manserit in vite:
sic nec vos, nisi in me manseritis. [5] Ego
sum vitis: vos palmites. qui manet in
me, & ego in eo, d hic fert fructum mul-
tum: quia e sine me nihil potestis facere.
[6] f Si quis in me non manserit, mittetur
*arescit 2 MS.S. foras sicut palmes, & "arescet', & "colli-
*colligunt eos 3 MS.G. gent eum', & in ignē "mittent', & "ardet'.
*mittunt 4 MS.G.S. [7] g Si manseritis in me, & verba mea in
*ardent 4 MS.G. vobis manserint: quodcunque volueritis
petetis, & fiet vobis. [8] h In hoc clarifi-
B catus est Pater meus: vt fructum pluri-
mum afferatis, & efficiamini mei disci-
puli. [9] i Sicut dilexit me Pater, & ego
dilexi vos. Manete in dilectione mea.
C [10] Si præcepta mea seruaueritis, manebi-
tis in dilectione mea, sicut & ego Patris
mei præcepta seruaui, & maneo in eius
dilectione. [11] Hæc locutus sum vobis,
k vt gaudium meum in vobis sit, & gau-
dium

b *Iam vos mundi estis.*] propter sermonē fidei & obedientię quem Euangelio meo locutus sum vobis, quia perseuerastis, estis mundi, & in honoré præparati, vt diuino beneficio tásferti in me permaneatis.

c *Manete in me.*] Expositio superiorū est & admonitio, ne velint seorsum à Christo esse: nāque manentes in Christo, habent virtutem à Christo manēte in ipsis, qua possint ferre fructus illos suauissimos & Deo gratissimos. Hæc omnia pertinent ad excitandum amorem, desiderium & votum accipiendi in se Spiritum sanctum, donandum à Patre per Christum; quem qui habēt, filij Dei sunt gratissimi Patriq; placēt.

d *Hic fert fructum multum.*] Multū copia, & multum præstantia ac virtute, vtpote verè regeneratus.

e *Sine me nihil potestis facere.*] nihil ex iis quæ pertinent ad definitionem huius fructus multi & magni.

f *Si quis in me non manserit.*] Nemo intrabit in regnum Dei, nisi filius Dei factus fuerit, hoc est, membrum viuum Christi coniunctum capiti suo.

g *Si manseritis in me.*] connexi mihi & coniuncti vt viti palmites, & capiti membra facti, vera membra mea de carne mea & de spiritu meo ac de ossibus meis, per verbum Dei viui & donum Patris; atque ita mea verba quæ ego in mysterio loquor vobis nunc, in vobis manserint, non sermone tātùm, sed virtute, tum *quodcunque volueritis petetis*: voletis autem ea quæ verbis meis continentur, *& fiet vobis*.

h *In hoc clarificatus est Pater meus.*] In hoc manifestè cognoscetur gloria Patris, si promissa sua præstet per Filium, & Filiū me suum esse cōfirmet, misso Spiritu sancto in vobis, à me toties promisso in nomine Patris mei: & huius Spiritus sancti virtute vos sitis imitatores mei, & verè discipuli doctrinæ meę absque vlla exceptione, sed agentes & facientes ea quæ à me aguntur & fiūt hic erit fructus plurimus, qualem afferre non possunt qui in me non manent, & meæ naturæ non sunt participes vt membra capitis.

i *Sicut dilexit me Pater.*] vtpote Filium suum, & sic dilectum misit vt facerem voluntatem ipsius: ita ego dilexi vos valdo dilectos, vt membra mea futuros, atque elegi ideò vos vt in me sitis, & fructum plurimum afferatis, seruantes præcepta mea.

k *Vt gaudium meum.*] Hæc locutus sum vobis eo consilio. vt vos his sermonibus meis animetis, & paretis ad excipiendum donum Patris per me præstandum. ita enim meū gaudiū erit in vobis, erit enim meum gaudium videre constitutū & stabilitum regnum Patris mei in hominibus, & vt vos in hoc regnum cooptati sitis, & gaudiū quod vos habetis ex optimæ disciplinæ meæ obseruatione adimpleatur ex Spiritu sancto, qui vobis virtuté præbebit ad præstandum doctrinæ meæ exemplum, & Patri gratissimum, & Angelis hominibusque admirandum. Spectabitur autem hoc exemplum præcipuè in dilectione similis meæ, quæ est vinculum perfectionis. Erit autem hæc dilectio, vt animam etiam, cùm opus fuerit, ponatis pro iis quos diligitis: nam hactenus est summa dilectio, & ego animam pono pro amicis & inimicis, vt ex inimicis amicos faciam. sed non proderit hæc expositio animæ meæ, nisi iis qui amici mei esse voluerint: quā verò conditioné hæc amicitia postulet audite. Vos amici mei eritis, &c.

dium vestrum impleatur. [12] Hoc est Sup.13.d.34 Eph.5.b.9
præceptum meum, vt diligatis inuicem, 1 The.4.b.9
sicut dilexi vos. [13] Maiorem hac dile-
ctionem nemo habet, vt animam suam
ponat quis pro amicis suis. [14] Vos ami-
ci mei estis, si feceritis quæ ego præcipio
vobis. [15] [a]Iam non dico vos seruos: dicā usq. Aug.
quia seruus nescit quid faciat dominus
eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia
quæcūque audiui à Patre meo, nota feci C
vobis. [16] Non vos me elegistis: sed ego
elegi vos, & posui vos: vt eatis, & fru- Mat.28.d.19
ctum afferatis: & fructus vester maneat:
vt quodcunque petieritis Patrem in no-
mine meo, det vobis. [17] [b]Hæc mando 1 Ioh.3.a.8 & 4.b.7.
vobis, vt diligatis inuicem. [18] Si mun-
dus vos odit, scitote quia me priorē vo-
bis odio habuit. [19] Si de mundo fuisse-
tis, mundus quod suum erat diligeret.
quia verò de mundo non estis, sed ego
elegi vos de mundo, propterea odit vos
mundus. [20] Mementote sermonis mei D
quem ego dixi vobis, Non est seruus ma- Sup.13.b.16
ior domino suo. Si me persecuti sunt, & Mat.10.c.24 Luc.6.f.40
vos persequentur. si sermonem meum Mat.24.49
seruauerunt, & vestrum seruabunt.
[21] Sed hæc omnia facient vobis propter
nomen meum: quia nesciunt eum qui
misit me. [22] [c]Si non venissem, & lo-
cutus

a *Iam non dico.*] Iam deinceps cùm perseuerauerітis in doctrina mea, & perseuerantes effecti fueritis membra mea, eritis vnusquisque vestrum, alter ego per communicationem admirandæ meæ virtutis: meæ, inquam, naturæ quam vobis cōmunicaturus sum, qui permanserius vsque in aduentum meum, & videtis quod iam vobiscum agam, non vt cum seruis, sed vt cum amicis, aperio vobis omnia promissa & consilia Patris, de vestra & eorum qui per vos crediderint, sanctificatione, nunc aperio ita vt vos potestis intelligere: sed tunc aperiam experimento virtutis meæ in vobis facto, ita vt testes esse possitis efficientiæ veritatisque meę. Hoc etiam beneficio aucti, quòd electi à me fueritis ad dandum in terris viuum testimonium mei: *Non enim vos me elegistis*, &c.

b *Hæc mando vobis.*] Hoc mandatum summam continet omnium mandatorum meorum, quod vos interim pręstabitis dum mitto promissum Patris, postea etiam plenius præstituri, cùm ego in vobisipsis manebo; tunc enim mandatum hoc vt proprium meum, mea virtute & magis amabitis, & diligentius ac melius etiam quàm anteà adimplebitis. atque ita non carebitis consolatione mea primum qui in vobis ero, & eorum etiam qui à vobis dilecti diligent & ipsi vos mutuò. Magna enim consolatio, immò magna gloria est, diligi à Deo, à Dei filio, & à Dei filij membris ac discipulis. Nihil refert qualiter excipiamini à mundo, qui huius tanti boni capax non est, nec esse etiam vult; imò odit aut contemnit atque deridet eos qui contrà sentiunt aut sapiunt aut monent quàm ipse. de hac re exemplum etiam in me vobis statuite, qui quemadmodum exceptus fuerim à mundo, vidistis & videtis.

c *Si non venissem.*] & locutus eis non fuissem mandatum Patris, comprobatum testimoniis & auctoritate sacrarum scripturarum, peccatum non haberent incredulitatis: quod nunc excusare non possunt, vtpote conuicti manifesta verborū Dei veritate. sed odio habuerunt me gratis: ex odioque in me concepto ita sese excæcarunt ipsi ac dementarunt, vt eum qui me misit non agnouerint, atque ex consequenti oderint. Non enim ego à me, neque mandatum proprium meum mea libidine aut inuentione confictum afferēs veni; sed Patris iussa secutus missus sum, & veni ad eorum salutem quam illis proposui. & si non satis erat meam legationem illis manifestare ex verbis Patris, hoc est, ex Euangelio allato, quod apertè refert consilium, sententiam & voluntatem Patris; & sigilla vellent animaduertere & obseruare quibus Deus mandata sua sigillare solet; habuerunt abundè confirmationem mandati Patris in operibus à me factis, vltra omne præteritorum Prophetarum, Patriarcharum, aut aliâs legatorum Dei exemplum.

cutus fuissem eis, peccatum non habe-
rent: nunc autem excusationem non ha-
bent de peccato suo. 23 Qui me odit, &
Patrem meum odit. 24 Si opera non
fecissem in eis quę nemo alius fecit, pec-
catum non haberent. nunc autem & vi-
derunt, & oderũt & me & Patrẽ meum.
25 Sed vt adimpleatur sermo [d] qui in lege
Psal. 24.d.19 eorum scriptus est: Quia odio habuerũt
me gratis. 26 [e] Cùm autem venerit pa-
Luc. 24.g.49 raclētus, quem ego mittam vobis à Pa-
tre, "spiritum' veritatis, [f] qui à Patre pro-
cedit, ille testimoniũ perhibebit de me.
27 & vos testimonium " perhibebitis':
[g] quia ab initio mecum estis.

* spiritus] MS.S.G. aut dubia sunt.

* perhibetis] MS.G.S.

CAP. XVI.

HÆc [a] locutus sum vobis, vt non scan-
dalizemini. 2 Absque synagogis fa-
cient vos: sed venit hora, vt omnis qui
interficit vos, arbitretur obsequium se
præstare Deo. 3 & hæc facient vobis,
[b] quia non nouerunt Patrem, neque me.
4 Sed hæc locutus sum vobis, vt cùm
venerit hora, eorũ reminiscamini, quia
ego dixi vobis. 5 Hæc autem vobis [c] ab
initio non dixi, quia vobiscum eram:

V " Et'

d *Qui in lege eorum.*] in doctrina religionis quam profitentur ipsi. Significatio hæc petenda est ex nomine תורה.

e *Cùm autem venerit*] Restat illis tantũ vnum postremum testimonium, cui eùm non crediderint, reprobabuntur: id autem est quod à vobis proferendũ est ex virtute Spiritus sancti in vos illapsi, & in vobis manentis, qui ostendet vobis experimento ipso veritatem virtutis, efficacitatis & efficientiæ meę in iis qui crediderint. & tunc vos eritis mihi testes in Iudæa, Ierusalem & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

f *Qui à Patre procedit.*] Non de processione personali hîc loquitur Dominus (namque hoc modo procedendi à Patre & Filio procedit Spiritus sanctus) sed de processione & auctoritate aduentus eius siue missionis. Est enim aduentus Spiritus sancti promissus à Patre, & præstitus, siue vt ita dicamus, procuratus & expeditus à Christo. Ideò dicit ex Patris consilio & mandato, cuius ipse minister & explicator factus sit, Spiritum sanctum, quem Christus ipse mittit, venire in mundo: hoc est, non ipse solus à se tantùm, me aut inscio aut nolente, sed volens, ille à me missus veniet, confirmaturus efficientia donisque suis id quod præstandum erat credentibus. neque solùm à me missus, sed à Patre meo profectus, qui est summus auctor totius huius consilij & expeditionis.

g *Quia ab initio mecum estis.*] & vidistis quæcunque dixerim & fecerim, eaque à Patre per Spiritum sanctum confirmata in vobis experiemini.

CAP. XVI.

a *Hæc locutus.*] Hæc quę ad mundi ingenium cognoscẽdum faciunt, & Dei etiam prouidentiam meamque cognitionẽ testantur, exposui vobis; vt prædicta scientibus & prudentibus cùm acciderint vobis, offensionem nullam afferant; nec nunc terribilia etiam videantur, quandoquidẽ ex vsu & consuetudine profecta esse constat. Consueuit enim mundus virtutem veram exagitare, & laboribus ac molestiis vexare. Ideò & vos propter me, qui summæ virtutis summum exemplum sum à vobis cultum, & moribus ac vitæ sanctitate & puritate, quantum fieri possit expressum, mille molestiis & ignominiis afficiemini; & quod amplius est, religionis ac pietatis nomen sibi arrogabunt ij, qui vos tanquam impios fuerint persecuti.

b *Quia non nouerunt*] Quanquam sciant Deum esse, illam rationem tamen qua Deus Pater est, & qua ego Filius Patris sum, ignorant: quæ ratio si rectè cognoscatur, ad hominum salutem & veram beatitudinem cognoscendã singulariter conducit. Ex huius autem rationis ignoratione multæ tenebræ oriuntur, quę in definienda Dei natura ac virtute, maximos errores pariunt.

c *Ab initio non dixi.*] Non dixi vobis eo tempore quo vos elegi, quod dictũ oportuisse videri possit fortassis, vt tunc vnusquisque sibi consuleret, an ea subeunda ducerentur, quæ nunc subeunda esse prædico: sed tunc rudibus, & virtutis meæ adhuc ignaris, terrorem fortasse iniicerent hæc à me prædicta, & ita me sequendi auerterent consilium. sed quia me viuente & præsente vobis nihil periculi, nihil incommodi futurum sciebam, vt hactenus nihil omnino fuit, mea virtute id efficiente & vos seruante atque

defendente, nolui vobis initiò dicere, cùm nullum periculum esset: nunc verò iam edoctis, quid ego possim etiã eo tempore quo laboribus & incommodis multis tentatus fuerim & exercitatus, opportunum est prædicere subeundos vobis labores, addita promissione virtutis meæ quæ vobis præsto erit; tantoque efficientior in vestram vtilitatem & salutem ostendetur, quanto alienior ego fuero ab omnibus laboribus, vtpote ad dexteram Patris considens, & gloria & honore coronatus. Namque eò nunc vado, ad eum, inquam, qui me misit; omnibus iam rebus, quarum causa missus fueram, absolutis & expeditis; accepturus ab ipso id quod mihi constitutum est ipsius consilio & proposito, ad glorificationem meam & vestram. Itaque gaudere debetis quòd ego vadam, etiam si intelligatis vobis labores esse paratos, quos vos superabitis mea illa virtute vobis communicanda.

"Et' nunc, vado ad eum qui misit me; & *At i MS. cū s[...] Aug. G.S. habent enim: Nunc autem
nemo ex vobis interrogat me, quò vadis?
6 Sed quia hæc locutus sum vobis, tristi-
tia impleuit cor vestrum. 7 Sed ego ve-
ritatem dico vobis. expedit vobis vt ego
vadam. a si enim * non abiero, paraclêtus *ego R.G.
non veniet ad vos: si autem abiero, mit- B
tam eum ad vos. 8 Et cùm venerit ille,
arguet mundum de peccato, & de iusti-
tia, & de iudicio. 9 de peccato quidem,
b quia non "credunt' in me. 10 c de iusti- *crediderũt MS q. Aug.
tia verò, quia ad Patrẽ vado: & iam non
videbitis me. 11 d de iudicio autem, quia
princeps huius mundi ~ iam' iudicatus est. ~MS.G.G.
12 Adhuc multa habeo vobis dicere: sed
e non potestis portare modò. 13 Cùm
autem venerit ille f Spiritus veritatis, "do- *deducet vos in omnĩ veritate MS. sexti Aug.G.G.
cebit vos omnem veritatem'. g non enim
loquetur à semetipso: sed quæcunque

a *Si enim non abiero.*] vt sedeam ad dexterã Patris, accepta omni potestate in cælo & in terra, non veniet ille consolator & aduocatus ad vos informaturus & aucturus vos consolatione sua interna, quæ multo efficientior in vos erit, quàm externa hæc mea præsentia, quæ tamen immũnes vos conseruauit, & omni periculo liberos.

b *Quia non credunt in me.*] Arguet Spiritus sanctus in vos descendens mundum, hoc est, mundanos hos homines apud quos nunc sum, peccasse nũc non credentes in me, qui veritatem illis ex literarum sacrarum testimoniis manifestauerim, & signis apertis confirmauerim. Et quia multi ex his qui nunc nondum credunt, adueniente Spiritu sancto credent in me, tunc arguent semetipsos, quòd non crediderint in me anteà, & arguent reliquum mundum non credentem.

c *De iustitia verò.*] Iustitiç non acceptç culpam illorum esse conuincet, qui me hîc præsentem & spontè exhibitum & oblatum in ipsorum iustificationem & sanctitatem noluerint excipere, sed repulerint & reiecerint. Ego autem vado ad Patrem iustitiam meam probaturum, quam mundus recusauerit accipere. & iã non videbitis me amplius vtpote hac legatione semel functũ, quç mihi semel ineunda fuit. Iustissimus igitur probabitur Deus, cũ quod promiserat præstiterit: hoc est, vt me semel mitteret in mundum, ad ostendendam, annuntiandam & deferendam salutem mundo. iniustissimus mundus arguetur, quòd me venientem in propria non receperit: tamen non iterum rediturum eodem munere Euangelistæ ac seruatoris, sed iudicem iam de cætero expectandum. nam vt iterum veniam vt nunc veni, iam non videbitis me. Quòd si non crediderint vobis per Spiritũ sanctum enuntiantibus Euãgelium, iam Deus iustificatus erit in sermonibus & promissis suis, quia ego veni, & egi quæ agenda mihi erant, & vado ad Patrem.

d *De iudicio autem.*] Arguet Spiritus sanctus mundũ de iudicio iam facto, hoc est, condemnabit mundum, volentem manere sub potestate principis huius mundi, & nolentem mihi credere, & obsequi obtẽperareque doctrinæ meæ ac disciplinæ meæ præceptis & institutis parere. quippe iam mundus ipse sua sponte sese condemnare, & in peccato damnationeque sua manere velle arguetur: cùm iam ex hoc tempore ex quo ego totius mundi debita luenda in me recepi, & redemptionem omnium expediendam suscepi, iam princeps mundi condemnatus est, & deiectus possessione mũdi, idque iudicio Dei, cui princeps mundi huius nihil obiicere possit, cùm huius iudicij mysterium cognouerit. Ergo si mũdus me non sequatur, iam ipse vltrò suam seruitutem, suamque damnationem optasse arguetur: & sese spontè adscripsisse ei seruum, qui iudicatus, damnatus, spoliatusque erat potestate ac tyrannide illa quam in mundo exercebat. Arguetur itaque per Spiritum sanctum mundus de iudicio vltrò ab ipso subito. ego enim non veni vt iudicem mundum, sed vt saluem mundum, iudicato ipsius principe ac de possessione detruso.

e *Non potestis portare.*] quia adhuc animales estis.

f *Spiritus veritatis.*] ille qui inspirat cognitionem veritatis rerum omnium, tam quæ cogitatione, quàm quæ experientia cognoscendæ sunt.

g *Non enim loquetur à semetipso.*] Non docebit priuata, singularia, & aliena, aut distincta ab iis quæ ego dico, doceo & promitto; sed communicata à Patre meo. & à me loquetur & exponet vobis, aperteque nota faciet ea quæ ego vobis ventura prædico & promitto planè exhibebit, efficiet ac præstabit vobis. atque ita me clarificabit, accipiens ea quæ ego proposui & reipsa præstans.

audiet loquetur, & quæ ventura sunt
annuntiabit vobis. [14] Ille me clarifica-
bit: quia de meo accipiet, & annuntiabit
vobis. [15] Omnia quæcunque habet Pa-
ter, mea sunt. Propterea dixi, quia de
meo accipiet, & annuntiabit vobis.
[illegible] [16] Modicum, & iam non videbitis me:
[illegible] videtis [illegible] & iterum modicũ, & videbitis me: quia
vado ad Patrem. [17] Dixerunt ergo ex
discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc
quod dicit nobis: Modicum, & non vi-
debitis me: & iterum modicum, & vide-
bitis me: &, quia vado ad Patrem?
[18] Dicebant ergo, Quid est hoc quod di-
cit, Modicum? nescimus quid loquitur.
C [19] Cognouit autem Iesus, quia volebant
eum interrogare: & dixit eis, De hoc
quæritis inter vos, quia dixi, Modicum,
& non videbitis me, & iterum modicũ,
& videbitis me. [20] Amen, amen dico
vobis, quia [a] plorabitis, & flebitis vos,
mundus autem gaudebit: vos autem
contristabimini; sed tristitia vestra ver-
tetur in gaudium. [21] Mulier cùm parit,
tristitiam habet, quia venit hora eius:
cùm autem peperit puerum, iam non
meminit pressuræ propter gaudiũ, quia
natus est homo in mundum. [22] Et vos
igitur, nunc quidem tristitiam habetis:
[b] iterum autem videbo vos, & gaudebit
cor vestrum: & gaudium vestrum ne-
tollit [illegible] mo tollet à vobis. [23] Et in illo die

V 2 me

a *Plorabitis*] vos qui me amastis & fecuti estis breui erit vt ploretis & fleatis meam absentiam, timeatis vobis interim dum potestati tenebrarum permittitur operari. Mundi autem amatores, qui existimabant me, quem oderunt, sibi iam esse de medio sublatum, gaudebunt.

b *Iterum autem videbo vos.*] non tantum visione externa & corporali præsentia, sed interna illa qua vos inuisam, & nunquam relinquam. ero enim in vobis manens, & ita perpetuò gaudebit cor vestrum interno gaudio.

[c] me non rogabitis quicquã. Amen, amẽ Sup.14.b.13 Mat.7.a.7
dico vobis, si quid petieritis Patrẽ in no- & 21.b.22 Mar.11.c.14
mine meo, dabit vobis. 24 Vsque mo- Luc.11.b.9 Iac.1.a.5
dò non petistis quicquã in nomine meo. D
Petite, & accipietis: vt gaudium vestrum
sit plenum. 25 Hæc in prouerbiis locu-
tus sum vobis. [d] Venit hora cùm iam non
in prouerbiis loquar vobis, sed palam
de Patre annũtiabo vobis. 26 in illo die
in nomine meo petetis: & non dico vo-
bis quia ego rogabo Patrem de vobis.
27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me
amastis, & credidistis, quia ego à Deo
exiui. 28 [e] Exiui à Patre, & veni in mun-
dum: iterum relinquo mundum, & va-
do ad Patrem. 29 Dicũt ei discipuli eius,
[f] Ecce, nunc palam loqueris, & prouer-
bium nullũ dicis. 30 nunc scimus quia
scis omnia, & non opus est tibi vt quis
te interroget. [g] in hoc credimus quia à
Deo existi. Respondit eis Iesus, [h] Mo-
dò creditis? 32 Ecce, venit hora, & iam Mat.26.d.31 Mar.14.c.27
venit, vt dispergamini vnusquisque in
propria, & me solum relinquatis: & non
sum solus, quia Pater mecũ est. 33 Hæc
locutus sum vobis, [i] vt in me pacem ha-
beatis. In mundo pressuram [*] habebitis: [*] habetis. M.S.C.
sed confidite, ego vici mundum.

CAP.

c *Me non rogabitis*] vltrò iam in vobis manentem, & omnia quæ mea sunt vobis cõmunicantẽ: atque ita tunc petetis Patrẽ in nomine meo, perinde ac si ego ipse sim qui petam nãq, hoc est in nomine meo petere: atq; hoc modo petendi facultas nondum vobis contigit: cõntinget autem vbi ego in vobis habitauero. hoc petite, & accipietis; ac tum gaudium vestrum plenum erit.

d *Venit hora*] Iam breui fiet maturitas & commoditas, vt non opus sit vti similitudinibus, comparationibus, exẽplis, sententiis, deductionibus, & expositionibus, videlicet cùm rem ipsam de qua loquor, experti cognoueritis. tunc palam cognoscetis id quod nunc arcanum vobis est de Patris mei virtute, consilio, proposito, efficacitate & efficiẽtia. tunc petetis in nomine meo, in me ipso qui in vobis ero petetis, vt hoc det vobis Pater. non solùm me habetis qui pro vobis rogẽ, sed ipsum Patrem vestri amantem habetis, qui vltrò vobis donare iam parat, quia hoc dat iis qui me fide & amore prosequũtur, vt vos hactenus fecistis.

e *Exiui à Patre*] vt saluem mundum. *Iterum relinquo mundum*, iam expedito negotio salutis, & redeo ad Patrem accepturus regnum, non mundanum, carnale & corruptibile; sed æternum, spirituale, diuinum, & id cum meis communicaturus.

f *Ecce nunc palam loqueris.*] nã quę multis similitudinibus & prouerbiis dixeras, nũc apertè & summatim exponis, te venisse in mundum è cælo à Patre missum, nunc relicturum mundum, neque in mundo hoc sedem aut regnũ temporale tibi ac tuis paraturum, & ad Patrem te ire, apud quem tuum atque tuorum regnum esse definis.

g *In hoc credimus quia à Deo existi.*] quoniam omnia exposuisti quæ ad te, ad nos, ad mundum pertinent, ita vt constet te omnium ingenia, omnium consilia & studia cognoscere atq; adeò intelligere quantum tibi paratum sit laborum, libenter tamen subire. Credimus autem te exiisse à Deo, atque ideo firmi sumus credentes hoc, & tecum esse volumus, quandoquidẽ nihil accidere nobis potest, quod à te prędictum iam non sit. Ergo credimus te, qui prędicis esse eum qui tueri nos possis, vtpote qui à Deo exieris.

h *Modò creditis.*] me pręsente creditis, & firmi esse vobis videmini.

i *Vt in me pacem habeatis.*] intueamini in me qui vobis hæc prædixerim, & sperantes meam virtutem ac tutelam certam vobis fore quidquid vobis acciderit, æquo animo feratis, & victoriam vobis per me cõstitutam confidatis. expectantes me vobis insinuandum esse, intraque vos mansurum, meaque virtute vos victuros esse mundum, quia ego vici mundum, & hanc victoriam vobiscum communicabo.

CAP. XVII.

A HÆc locutus est Iesus: & subleuatis
oculis in cælum, dixit, Pater, [a] vênit
*& c. hora, [b] clarifica Filium tuum, vt [*] Filius
Mat.28.d.18 tuus clarificet te: 2 Sicut dedisti ei pote-
statem omnis carnis, vt omne quod de-
disti ei, det eis, vitam æternam. 3 Hæc
est autem vita æterna, [c] Vt cognoscant te
solum Deum verum, & quem misisti Ie-
sum Christum. 4 [d] Ego te clarificaui su-
per terram: opus consummaui quod de-
disti mihi vt faciam: 5 & nunc [e] clarifica
me tu Pater apud temetipsum, claritate
quam habui prius quàm mundus esset,
apud te. 6 Manifestaui nomen tuum
hominibus quos dedisti mihi de mũdo:
Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermo-
nem tuũ seruauerunt. 7 Nunc cogno-
uerunt quia omnia quę dedisti mihi, abs
te sunt: 8 quia verba quæ dedisti mihi,
dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognoue-
B runt verè quia à te exiui, & crediderunt
quia tu me misisti. 9 Ego pro eis rogo:
[f] Non pro mundo rogo, sed pro his quos
dedisti mihi: 10 quia tui sunt: & mea
omnia tua sunt, & tua mea sunt: & cla-
V 3 rificatus

CAP. XVII.

a *Venit hora.*] maturum tempus expediendi consilium tuum illud maximũ, de publica hominũ salute ac libertate, victoriaque tua contra aduersarium manifestanda, denique hora maximæ illius misericordiæ tuæ cognoscendæ.

b *Clarifica Filium tuum.*] Præsentia, virtute, voluntate, efficientiaque tua ratum, certum & constans effice, id quod per Filium tuum effici voluisti; ita vt huius tantæ salutis euentus testetur me esse Filium tuum: Filius autem tuus hanc in hominibus effectu salutem testabitur ex te profectam, gloriamque tibi deberi profitebitur. clarificatio autem erit, vt videant qui in te confidunt & in me credunt, potestatem à te datam Filio donandi vitam æternam omni homini volenti & recipienti ipsum Filium. Clarifica ergo illum, donans per eundem vitam æternã re ipsa, & vera atque certa constantique donatione; ita vt quicunque fuerint filij, vitam æternam habeant. Dona ergo teipsum omnibus quos mihi dedisti, quibus & ego me donaturus sum. Nam hæc est vita æterna.

c *Vt cognoscant te*] Cognitione interna cognoscant te Deum esse solũ, veracem, & veritatis auctorem, verum in potentia & præstantia, veracem in misericordia exhibenda, cuius virtute & efficientia se homines cognoscant effectos filios tuos per cognitionẽ Iesu vncti à te missi, inhabitantis in eis.

d *Ego te clarificaui*] tibi factus obediens vsque ad mortem, tuam voluntatem hominibus exponens, tuum cõsilium declarans, atque adeò explicans non modò verbis, verùm & reipsa meipsum pro hominibus à me iam susceptis in mortem tradens.

e *Clarifica me tu Pater apud temetipsum.*] Perfice per me hoc opus regenerationis hominum, & fac vt homines tua authoritatẽ atque virtute & mea simul sint filij tui, & fratres mei: quemadmodum eadem sapientia tua quæ ego sum, homo à te factus est ad imaginẽ & similitudinem nostram; & vt ego antequam quicquam faceres, erã apud te clarus, charus & gratus, cum quo de mundi creationẽ agebas, quam per me effecisti; ita etiam de renouatione iam anteà à constitutione mundi mecum decreta, nunc etiam mecum conueni vt reipsa efficiatur. Orans hæc Christus à Patre, quæ ab illo probari sciebat, testabatur rei veritatem & suam cum Patre communionem & vnitatem, vt sic loquamur, idque vt audiretur à testibus fide dignis, qui postea cùm res ipsa expedita perfectaque esset, testimonium referre possent mundo. illum ipsis præsentibus, cum Patre de hac re egisse, atque ita euenisse vt ab illo petebatur. & exauditum fuisse pro sua reuerentia vt Paulus affirmat. Huic similis oratio fuit illa ante resuscitationem Lazari.

f *Non pro mundo rogo.*] Non rogo pro mundanis hominibus, qui mundo adhærere ab eoque non diuelli volunt; sed pro iis qui relicta mundi corruptione ad te redeunt: hos enim tu dedisti mihi saluandos, viuificandos ac deificandos, quia tui sunt, hoc est, te cùm velint & cupiant Dominum, Deũ, patronũ, tutatorem ac prouidum patrem habent; eosque tu mihi dedisti, & illis iussisti vt in me credant meque suscipiant. eos à te acceptos tibi refero, à te per me redemptos & sanctificatos profitebor. nunc clarificatus sum in eis, quia [illegible]

tu testatus es illis me esse Filium tuum dilectum. Et iam deinceps ego non sum in mundo, quia iam in corde terræ esse cœpi, & iam venio ad te. at illi, quanquam in me sint, tamen in mundo sunt, & nondum perlati sunt in eum locum sanctitatis & perfectionis, quem ego eis paro. Interim dum ad te eo, dum trador tenebrarum potestati, cuius hora iam venit, serua eos.

rificatus sum in eis. Et iam non sum in
mundó, & hi in mundo sunt, & ego ad
te venio. 11 Pater sancte, serua eos in
nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint
vnum, sicut & nos. 12 Cùm essem cum
eis, ego seruabam eos in nomine tuo,
Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo Infr. c. 18. b. 9
ex eis periit, [a] nisi filius perditionis, vt scri Psal. 40. b. 10 & 108. a. 8
ptura impleatur. 13 Nunc autem ad te
venio: & hæc loquor in mundo, [b] vt ha- C
beant gaudium meum impletum in se-
metipsis. 14 Ego dedi eis sermoné tuū,
& mundus eos odio habuit, quia non
sunt de mundo, sicut & ego non sum de
mundo. 15 Non rogo vt tollas eos de
mundo, sed [c] vt serues eos à malo. 16 [d] De
mundo non sunt, sicut & ego non sum
de mundo. 17 [e] Sanctifica eos in verita-
te. Sermo tuus veritas est: 18 [f] Sicut tu
me misisti in mundum, & ego misi eos
in mundū. 19 [g] Et pro eis ego sanctifico
meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in ve-
ritate. 20 Non pro eis autem rogo tan-
tùm, sed & pro eis qui crediturí sunt per
verbum eorū in me: 21 [h] vt omnes vnū
sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt
& ipsi in nobis vnum sint: vt credat mū-
dus quia tu me misisti. 22 Et ego clari-
tatem quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint
vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego

a *Nisi filius perditionis.*] Nisi is qui sese sua culpa perditioni addixit. Ita enim scriptū erat, vt is qui me proderet consultè ac deliberatò, & vellet maledictionem, & benedictionem nollet, periret, atque ita effectum est, vt ab illo impleretur scriptura: nō quòd scriptura illum cogeret ad culpam & scelus, sed quòd suscepti sponte sua sceleris conuictum damnaret ad pœnā & perditionem. Vt enim Hebraico sermone, homicida dicitur Filius mortis; sic hic particida sacrilegus proditor dicitur *filius perditionis*. Filius mortis, id est Latinè, dignus morte.

b *Vt habeant gaudium meum.*] gaudium quo ego gaudeo, quòd te Patrem habeo certissimum, illi qui mecum manserūt, vt à te promissum est, sic habeāt impletum in semetipsis; vt misericordia tua clarificetur in iis quos dedisti mihi permanentibus in me. Atque hoc modo scriptura impleatur, in qua promissa continentur tua, vt impleta est scriptura aduersus eum qui me prodēs seipsum perditione dignum reddidit.

c *Vt serues eos à malo.*] ab illo pessimo auctore mali, & à malo, cuius ille auctor est.

d *De mundo non sunt.*] deditos iam spontè tibi ac traditos, mundus odio habet, & à se abalienatos insequitur, vt me, quia tuus cùm sim, inuisus mūdo sum.

e *Sanctifica eos in veritate.*] non imputata sanctitate, sed vera, quæ tua voluntas est: ita vt sancti, immaculati atque irreprehensibiles corā te efficiātur.

f *Sicut tu me misisti in mundū.*] Euangelistam, interpretem, legatum, ac testem certissimum, voluntatis & misericordiæ tuæ; ita ego mitto eos in mundum, vt testimonium referant veritatis meæ.

g *Et pro eis ego sanctifico meipsum.*] Ego nomine eorum me tibi consecratum dedo in sacrificium sanctum in odorē suauitatis, vt illi participes facti naturæ atque virtutis meæ, non imputati sancti, sed in veritate sanctificati existant.

h *Vt omnes vnum sint.*] vnum corpus in me vnius corporis membra, cuius caput ego sim, ita vt tu caput meū es, ita ipsi in nobis vnum corpus sint participes naturæ nostræ, ac deificati & coniuncti in vnionem charitatis & gloriæ filiorum Dei.

D 23 Ego in eis, & tu in me: [i] vt sint cõsum-
mati in vnũ: & cognoscat mundus quia
tu me misisti: [k] & dilexisti eos, sicut & me
dilexisti. 24 Pater, quos dedisti mihi,
volo, [l] vt vbi sum ego, & illi sint mecum:
vt videant claritatem meam quam dedi-
sti mihi, quia dilexisti me ante constitu-
tionem mundi. 25 [m] Pater iuste, mun-
dus te non cognouit. ego autem te cõ-
gnoui: & hi cognouerunt, quia tu me
misisti. 26 Et notũ feci eis nomen tuum,
& notum faciam: vt dilectio qua dilexisti
me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

CAP. XVIII.

Mat.26.e.36 HÆc [a] cùm dixisset Iesus, egressus est
Mar.14.d.32 cum discipulis suis trans Torrẽtem-
Luc.22.d.39 2Reg.15.f.23 A Cedron, vbi erat hortus, in quem introi-
uit ipse & discipuli eius. 2 Sciebat autẽ
& Iudas, qui tradebat eum, locum: quia
frequenter Iesus conuenerat illuc cum
Mat.26.e.47 Mar.14.e.43 discipulis suis. 3 Iudas ergo cùm acce-
Luc.22.e.47 pisset cohortẽ, & à Pontificibus & Pha-
risæis ministros: venit illuc cum laternis
& facibus & armis. 4 Iesus itaque sciens
omnia quæ ventura erant super se, pro-
cessit, & dixit eis, Quem quæritis?
5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum.
Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem
& Iudas qui tradebat eum, cum ipsis.
6 Vt ergo dixit eis, Ego sum: abierunt re-
trorsum, & ceciderunt in terram. 7 Ite-
rum ergo interrogauit eos, Quem quæ-
ritis?

i *Vt sint consummati in vnum.*] in vnũ corpus meum mysticum, perfectum, immaculatum, tibi gratissimum, vtpote membra mea: adeò vt non tantùm à te agnoscantur vt fratres mei ac filij tui; sed omnes qui viderint eos cognoscant eos, & dicant: Isti sunt semen cui benedixit Dominus.

k *Et dilexisti eos, sicut & me dilexisti.*] adoptatos per me in filios tuos, dilexisti amore eo quo me dilexisti, vtpote membra mea effectos.

l *Vt vbi sum ego.*] siue apud te in cælis ego sim præsens, illic sit vita ipsorum abscondita mecum in te, etiam si nondũ appareat quod futuri sint: siue ego virtute & efficientia in terra sim, illa virtus & efficientia mea sit in eis, ita vt siue viuant in carne, in me viuãt, & ego in eis; siue moriantur, in me moriantur, ac dormitionem accipiant.

m *Pater iuste.*] qui in omnibus promissis tuis iustificaris, constantem præstantemque te exhibens. Mundus te nõ cognouit ea ratione qua *Pater iustus* vocaris: nam si cognosceret, te solum quæreret ad sui iustificationẽ, te solum verã sapientiã, verã virtutẽ, verã bonitatem definiens optaret; suam ipsius sapientiam, potentiam, voluptatem suã omnino vanitatem damnaret, odisset, abijceret, vt te sequeretur ac peteret. Ego autem te cognoui, & scio te supremum, maximum optimum esse, omninoque expetendum: & hoc ego mũdo annuli exponendum, sed à mundo non sum cognitus: hi autem cognouerunt quòd tu me misisti, & ego erudiui illos, nomenque tuum docui, hoc est, virtutem & efficacitatem misericordiæ tuæ in homines qui filij tui esse voluerunt. & quod sermone docui eos, reipsa notum faciam, donans illis Spiritum sanctum tuum & meum, quo & à te amentur amore paterno, quandoquidem ego in eis futurus sum & mansurus.

CAP. XVIII.

a *Hæc cùm dixisset.*] cùm paulo ante oblationem sui Patri commendauisset corpus suum mysticum, atque omnem de hominum deificatione rationem, breui ac mysteriis plena oratione fuisset complexus.

ritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazare-
num. 8 Respõdit Iesus, Dixi vobis, quia B
ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos
abire. 9 b Vt impleretur sermo quẽ dixit,
Quia quos dedisti mihi, nõ perdidi ex eis Sup. 17. b. 12
quenquam. 10 Simon ergo Petrus ha-
bens gladium, eduxit eum: & percussit
Pontificis seruum, & abscidit auriculam
eius dexteram. Erat autem c nomẽ seruo
Malchus. 11 Dixit ergo Iesus Petro, Mit-
te gladium tuum in vaginam. d Calicem
quem dedit mihi Pater, non * bibã illum? * vis vt MS q. Aug.
12 Cohors ergo & tribunus & ministri
Iudæorum comprehenderunt Iesum, &
ligauerunt eum: 13 & adduxerunt eum
e ad Annam primùm, erat enim socer Luc. 3. a. 2 C
Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius.
14 Erat autem Caiphas, qui consilium Sup. 11. f. 48
dederat Iudæis, Quia expedit vnum ho-
minẽ mori pro populo. 15 Sequebatur
autem Iesum Simon Petrus, & alius dis-
cipulus. Discipulus autem ille erat notus
Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium
Pontificis. 16 Petrus autem stabat ad
ostium foris. Exiuit ergo discipulus * alius Mat. 26. f. 58 Mar. 14. f. 54 Luc. 22. f. 54 * ille 6 MS.
qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ:
& introduxit Petrum. 17 Dicit ergo Pe- C. S.
tro ancilla ostiaria, Nũquid & tu ex dis-
cipulis es hominis istius? Dicit ille, Non
sum. 18 Stabãt autem serui & ministri
ad prunas, quia frigus erat, & * calefacie- * calefiebant 7 MS. C. S.
bant se: erat autẽ cum eis & Petrus stãs,
& calefa-

b *Vt impleretur sermo.*] Nullus eorum qui dati fuerant Iesu vt in terris redderent viuum testimonium veritatis & virtutis ipsius, perditus est, non solùm animo, sed nec corpore: nemo ex illis vita functus aut occisus est, antequam accepto Spiritu sancto suum ministerium, quamobrem electus fuerat, præstaret. Hoc indicat verbum, *vt impleretur*.

c *Nomen seruo Malchus.*] Rem certam & personarum notatione, cùm opus fuerit, docendam, nominis appellatio ostendit.

d *Calicem quem dedit mihi Pater.*] Non oportet armis agere, vt impediatur impetus horum in me. non enim ego nunc cogito quid isti aduersum me agant & faciant; sed cogito voluntatem Patris, qui voluit salutis humanæ calicem à me bibi, mihi acerbum quod ad sensum, verùm gratissimum quod ad animum & voluntatem meam erga Patrem attinet, & suauissimum omnibus aliis, quibus huius calicis à me ebibiti virtus communicata fuerit. Iam si ferro dimicetur aduersum hos qui in me furiosi sunt, voluntati Patris resistitur, qui mihi bibendum hunc calicem exhibuit. scito hoc esse ex diuino consilio ac decreto, vt malitia istorum & rabies permittatur in me sæuire ad tempus propter publicam salutẽ. Non igitur tantùm considero quid isti agant, quantum quid Pater velit, cùm hæc istis agere permittat.

e *Ad Annam primùm.*] cuius ædes propinquiores erant loco in quo captus est Iesus, quàm Caiphæ ædes: & ille erat inter principes sacerdotũ; sed illo anno erat Caiphas primus sacerdos siue pontifex. deduxerunt autem eum ad illum, vt iam captum indicarent, & rogarent quonam sistendum aut deducendum arbitraretur. ille indicauit generi ædes in quibus concilium cõgeretur, atque apud Caipham acta esse quæ deinceps narrantur, Euangelistæ omnes testantur. Cyrillus legit etiam hoc loco, illum statim ab Anna ad Caipham missum.

& calefaciens se. 19 Pontifex ergo inter-
D rogauit Iesum a de discipulis suis, & de
doctrina eius. 20 Respondit ei Iesus, Ego
b palam locutus sum mundo. ego semper
docui in synagoga, & in templo quò om-
nes Iudæi conueniunt: & in occulto lo-
cutus sum nihil. 21 Quid me interrogas?
interroga eos qui audierũt quid locutus
sim ipsis: ecce, hi sciũt quæ dixerim ego.
22 Hæc autem cùm dixisset, c vnus assistẽs
ministrorum dedit alapam Iesu, dicens,
Sic respondes Pontifici? 23 Respondit ei
Iesus, Si malè locutus sum, testimonium
perhibe de malo: si autem bene, quid me
Mat.26.f.57 Mar.14.f.53 cædis? 24 d Et misit eum Annas ligatũ
Luc.22.f.54 ad Caipham pontificem. 25 Erat autem
Mat.26.g.69 Mar.14.g.67 Simon Petrus stans, & calefaciens se. Di-
Luc.22.f.56 E xerunt ergo ei, Nũquid & tu ex discipu-
lis eius es? Negauit ille, & dixit: Nõ sum.
26 Dicit ei vnꝰ ex seruis Põtificis, cogna-
tus eius cuius abscidit Petrus auriculam,
Nónne ego te vidi in horto cum illo?
27 Iterum ergo negauit Petrus: & statim
gallus cantauit. 28 Adducũt ergo Iesum
ad Caipha MS. August. à Caipha in prætoriũ. Erat autẽ manè:
Mat.27.a.2 Mar.15.a.1 & ipsi non introierunt in prætorium, e vt
Luc.23.a.1 Act.10.d.28 non contaminarentur, sed vt manduca-
& 11.a.3 rẽt pascha. 29 Exiuit ergo Pilatus ad eos
foras, & dixit, Quam accusationẽ affertis
aduersus hominem hunc? 30 Respõde-
runt, & dixerunt ei, Si non esset hic ma-
lefactor, non tibi tradidissemus eum.

a *De discipulis suis, & de doctrina.*] Ex altero captans commoditatem damnandi illum crimine seditionis, vt nouarũ rerum molitorem; ex altero veró nouæ & superstitiosæ doctrinæ illum arguendi aut infamandi; atque ita alterutro nomine vel vtroque, inuisum ac damnabilem constituendi cum populo tum Romanis ipsis & Herodianis.

b *Palam locutus sum.*] vnico responso vtramque captionem euertit.

c *Vnus assistens ministrorum.*] qui eo modo & gratiam Pontificis & Sacerdotum inire, & simul etiam sibi cauere posse putauit, vtpote qui existimarat se vnum esse ex iis quos Iesus indicabat, *Ecce hi sciunt quæ dixerim ego*: & volebat se exemptum ab illa nota, vt ipsis videbatur, sibi apud Pontificem & cõcilium illud incommoda futura.

d *Et misit eum.*] Miserat eum anteà ligatum, ita vt adductus ad ipsum fuerat. est Epanalepsis: nihil, inquam, decretum aut actum fuerat ab Anna, nisi vt ligatus duceretur ad Caipham.

e *Vt non contaminarentur.*] adeuntes vltrò gentilem hominem, cuius consuetudo iuxta illorum traditionem poterat illos polluere, & indignos reddere conuiuio illo solenni calicis triplicis benedictionis, qui obseruabatur ab illis per illos Paschatis dies. Licebat autem alloqui gentilem in publico, sed non in priuato loco, per illos sacros obseruandosque dies, vt habetur per totum tractatum De commutationibus in repetitionibus & in ea quæ vocatur integra.

31 Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eũ vos,
& ſecundum legem veſtram iudicate eũ. F
Dixerũt ergo ei Iudæi, [a] Nobis non licet
interficere quẽquam. 32 [b] Vt ſermo Ieſu *Mat. 20. c. 19*
impleretur quem dixit, ſignificans qua
morte eſſet moriturus. 33 Introiuit ergo *Mat. 27. b. 11* *Mar. 15. a. 2*
iterum in prætorium Pilatus: & vocauit *Luc. 23. a. 4*
Ieſum, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum?
34 Reſpondit Ieſus, A temetipſo hoc di-
cis, an alij dixerunt tibi de me? 35 Re-
ſpõdit Pilatus, Nũquid ego Iudęus ſum?
Gens tua, & Pontifices tradiderunt te
mihi: quid feciſti? 36 Reſpondit Ieſus,
Regnum meum non eſt de hoc mundo.
ſi ex hoc mundo eſſet regnum meũ, mi-
niſtri mei vtique decertarent vt non tra-
derer Iudæis. nũc autem regnum meum
non eſt hinc. 37 Dixit itaque ei Pilatus, G
Ergo rex es tu? Reſpondit Ieſus, [c] Tu dicis,
quia rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum,
& ad hoc veni in mundum, vt teſtimo-
nium perhibeam veritati: omnis qui eſt
ex veritate, audit vocem meam. 38 Dicit
ei Pilatus, [d] Quid eſt veritas? Et cùm hoc
dixiſſet, iterum exiuit ad Iudæos, & di-
cit eis, Ego [e] nullam inuenio in eo cau-
ſam. 39 Eſt autem conſuetudo vobis vt *Mat. 27. b. 15* *Mar. 15. a. 6*
vnum dimittam vobis in paſcha: vultis *Luc. 23. c. 17*
ergo dimittam vobis [f] regem Iudæorum?
40 Clamauerunt ergo rurſum omnes, di-
centes, Non hunc, ſed Barabbam. Erat
autem Barabbas latro.

a *Nobis non licet.*] per leges Romanas interficere. ergo iam iudicatum à ſe indicabant & dignũ morte pronunciatũ.
b *Vt ſermo Ieſu impleretur.*] Dixerat enim Ieſus ſe à principibus ſacerdotum condemnatum iri; ac deinde tradiũ Gentibus ad illudendum, flagellandum & crucifigendum.

c *Tu dicis.*] vere dicis, ita eſt, regẽ me eſſe; ſed regem natum in mundo, ad teſtimonium perhibendum veritatis; veritatis, inquam, quòd ſit regnũ aliud non ex hoc mundo, & quòd ego ſim rex in illo, & Deus paratit regnũ illud ſuis: & vt à regno huius mundi homines ad illud alterum præſtantiſſimum cogitationes & ſtudia ſua traducant.
d *Quid eſt veritas?*] Quamobrem & tu hæc pateris, & ab iſtis adeò vexaris, & mihi traderis vt malefactor occidẽdus: quidnã eſt hoc, vt auctoritate mea abuti velint iſti, in re quæ legibus noſtris nullum ſupplicium meretur?
e *Nullam inuenio in eo cauſam.*] Nullum argumentum criminis aut iudicij vt de capite eius agatur, quod genũs ad meũ forum pertinet.
f *Regem Iudæorum.*] Appellatus eſt Ieſus à Gentili prætore *Rex Iudæorum*, nullam exiſtimante Romani imperij offenſionem in illo regno eſſe, Ita teſtimonium habuit dignitatis ac muneris ſui ab homine publico miniſtro ethnico, & quandam etiam apertam confeſſionem apud Iudæos, à quibus tamen receptus non eſt.

CAP. XIX.

A TVnc ergo apprehendit Pilatus Iesum,
Mat 17.c.27 Mar.15.b.16 & flagellauit. [2] Et milites plectentes
coronam de spinis, imposuerunt capiti
eius: & veste purpurea circundederunt
eum. [3] Et veniebant ad eum, & dicebāt,
Aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas.
*ergo R.G.S. [4] Exiuit *iterum Pilatus foras, & dicit eis,
Ecce adduco vobis eū foras, [a] vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.
*foras R.G.S. [5] Exiuit ergo Iesus *portans coronam spineam, & purpureum vestimentum. Et
dicit eis, Ecce homo. [6] Cùm ergo vidissent eum pōtifices & ministri, clamabāt,
-6 MS. eq. dicētes, Crucifige, crucifige eum. Dicit
eis Pilatus: Accipite eū vos, & crucifigite.
ego enim non inuenio in eo causam.
[7] Responderunt ei Iudæi, Nos legem ha-
*nostram MS.R.G.S. bemus: & [b] secūdum legem *debet mori,
B quia filium Dei se fecit. [8] Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, [c] magis timuit. [9] Et ingressus est prætorium iterū:
& dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autē
responsum non dedit ei. [10] Dicit ergo
ei Pilatus, [d] Mihi nō lóqueris? nescis quia
*crucifigēdi MS. potestatē habeo *crucifigere te, & pote-
*dimittendi MS. statem habeo *dimittere te? [11] Respōdit
Iesus, Nō haberes potestatem aduersum
me vllam, [e] nisi tibi datum esset desuper.
Propterea qui me tradidit tibi, maius
*Et MS.S. peccatum habet. [12] *Exinde quærebat
Pilatus dimittere eum. Iudæi autem cla-

a *Vt cognoscatis.*] ex mea definitione & sententia cognoscetis me nullam inuenire in eo causam, vel Romani imperij læsi aut offensi, vel publicæ rei perturbatæ vel sceleris admissi: und huiusmodi regnum, quale illius esse intelligo, ipsi facilè admitto.

b *Secundum legem debet mori.*] Nullum est caput in lege, quo singulariter caueatur, ne quis sese Filium Dei profiteatur: sed callida iuris interpretatione hoc argumentum relatum est ad caput de Blasphemia. Nam ex capite de falso Propheta crimen cōstitui iam non poterat, re explorata totiesque comprobata.

c *Magis timuit.*] Antea timebat ne innocentia condemnaretur hominis innoxij. audito verò sermone illo, timuit ne impiè Deum ipsum offenderet, si maius aliquid homine ille esset. Non videbatur homini ethnico impossibile Deum sub humana imagine in terris versari.

d *Mihi non loqueris*] clarè & apertè profiteri posses apud me quisnam sis, vnde, quid agas, quid velis, defendere te à maleuolis & inuidis, si quos tales erga te esse existimas. nam possum te crucifigere si velim, & dimittere si velim: neque prohibebor ab vllo cùm nō doceatur facinus aliquod per te admissum: neque erit qui mihi opponat te cruci affixum iniustè, cùm ita poscatis ab omnibus. Ergo loquere apertè & clarè omnia, vt ego vti possim potestate mea apertius. Ita non minantis, sed prouocantis Iesum ad sese defendendū iudicis oratio videtur.

e *Nisi tibi datum esset desuper.*] Significabat Iesus hæc omnia diuino consilio fieri ad mundi salutem: quod consiliū ipse inuertere nollet sese defendendo, videret autem iudex quid ageret, & quemadmodum vteretur potestate sibi à Deo collata: peccaturum illum quidem qui sententiam aduersus innocentem contra consciētiam ferret: sed magis peccaturos eos, qui hāc sententiam non ex metu & turbatione, vt ab illo, ferenda erat, sed ex iniquissimo odio & maleuolo animo malaque mēte vltrò postularent & efflagitarent. Discrimina voluntatum & mentium augere vel minuere peccatū, hinc apertè liquet.

mabant, dicentes, Si hunc dimittis, non C
es amicus Cæsaris. omnis* qui se regẽ fa- *enim M.S. Aug. 1.
cit, contradicit Cæsari. [13] Pilatus autem
cùm audisset hos sermones, [a]adduxit fo-
ras Iesum: & sedit pro tribunali, in loco
qui dicitur Lithóstrotos, Hebraicè autẽ
Gabbatha. [14] Erat autem parascéue Pa-
schæ, hora quasi sexta: & dicit Iudęis, Ec-
ce rex vester. [15] Illi autem clamabant,
Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pila-
tus, Regẽ vestrum crucifigã? Responde-
runt Pontifices, Non habemus Regem,
nisi Cæsarem. [16] Tunc ergo tradidit eis
illum, vt crucifigeretur. Susceperunt au-
tem Iesum, & eduxerunt*. [17] Et baiulãs *cum 3 M.S.S.
sibi crucẽ exiuit in eum qui dicitur Cal- Mat. 27. d. 33
uariæ locũ, Hebraicè* Golgotha: [18] vbi Mar. 15. b. 22 Luc. 23. e. 33
crucifixerunt eum, & cum eo alios duos *autem M.S. Aug. 1.
hinc & hinc, medium autem Iesum.
[19] Scripsit autem & titulum Pilatus, & D
posuit super crucem. Erat autem scriptũ,
Iesus Nazarenus Rex Iudæorũ. [20] Hunc
ergo titulum multi Iudæorum legerunt:
quia prope ciuitatem erat locus, vbi cru-
cifixus est Iesus. Et erat scriptũ Hebrai-
cè, Græcè & Latinè. [21] Dicebant ergo
Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scri-
bere Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit,
Rex sum Iudæorum. [22] Respondit Pila-
tus, Quod scripsi, scripsi. [23] Milites er-
gò cũ crucifixissent* eum, acceperũt [b]ve- *Iesum M.S.S.
stimenta eius (& fecerũt quatuor partes:
vnicui-

[a] *Adduxit foras Iesum.*] vt spectaculo ipso capitis innocentissimi, & indignis modis affecti, populum moueret ad misericordiam, & ad meliorem cogitationem: maximè cùm ipse testaretur illum ipsis curæ esse debere, vtpote Iudæum, non Ethnicum, & Iudæorum regem, cùm populus aliàs semper de Rege ac Messia suo studiosè loqueretur. Atque ita effectum est vt Iesus, qui publicę salutis causa Deo oblatus erat, publicè ad crucifigendum traderetur, & res tanta vel ab inimicis vel ab vllo alio negari non posset aut oppugnari.

[b] *Vestimenta eius & tunicam.*] Cùm vestimenta alia detraxissent, etiam infimam tunicam relinquere illi noluerunt, sed studiosè detraxerunt, vt omnino nudus moreretur. Et tunicã ipsã cupidè expetierunt, adeò vt forte iacta vnusquisque sibi cessuram sperarit. Atque his rationibus omnia quę de Christo scripta fuerant, implebantur.

vnicuique militi partem) & tunicā. Erat
autem tunica inconſutilis, deſuper con-
texta per totum. 24 Dixerunt ergo adin-
E uicē, Nō ſcindamus eā, ſed ſortiamur de
illa cuius ſit. Vt ſcriptura impleretur, di-
Mat. 17. d. 35 Mar. 15. c. 24 cens, Partiti ſunt veſtimēta mea ſibi: &
Luc. 23. e. 34 Pſa. 21. c. 19 "in" veſtem meā miſerunt ſortē. [a] Et mili- a *Et milites quidem hæc fecerunt.*] Fecerunt quæ inter ſe conſtituerant, vt veſtes partirentur, & tunicam ſiue ſubuculam ſorti permitterent.
* ſuper MS. tes quidem hæc fecerunt. 25 Stabant au-
tem iuxta crucē Ieſu mater eius, & ſoror
matris eius, Maria Cleopę, & Maria Ma-
gdaléne. 26 Cùm vidiſſet ergo Ieſus ma-
* aſtantem R. G. S. trem & diſcipulū "ſtantem" quem dilige-
bat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius
tuus. 27 Deinde dicit diſcipulo, Ecce
mater tua. Et ex illa hora accepit eā diſ-
* ille MS. G. S. * ſuam MSQ. cipulus * [b] in "ſua". 28 Poſteà ſciens Ieſus b *In ſua.*] in ſuam habitationem & cuſtodiā, vt ipſi miniſtraret more filij, atque adeò ardentiore etiam ſtudio & maiore pietate.
[c] quia omnia iam conſummata ſunt, vt
Pſa. 68. c. 22 conſummaretur ſcriptura, dicit, Sitio. c *Quia omnia iam conſummata ſunt.*] Cętera omnia quæ prædicta erant à Prophetis, decreta prius diuino conſilio; & vnum illud ſupererat, quod ſtatim exponetur.
29 Vas ergo erat poſitum aceto plenū. Illi
autem ſpongiā plenā aceto, hyſſopo cir-
cūponētes, obtulerunt ori eius. 30 Cùm
ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, [d] Con- d *Conſummatum eſt*] quidquid de me decretum ſcriptumq́ue fuerat.
F ſummatum eſt. Et inclinato capite tradi-
dit ſpiritum. 31 Iudæi ergo (quoniā Pa-
raſceue erat) vt non remanerent in cruce
corpora ſabbatho (erat enim magnus
dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatū vt
frangerentur eorum crura, & tollerētur.
32 Venerunt ergo milites: & primi quidē
fregerūt crura, & alterius qui crucifixus
eſt cum eo. 33 Ad Ieſum autem cùm ve-
niſſent, vt viderunt eum iam mortuum,

non fregerũt eius crura: [34] ſed vnus mi-
litum lancea latus eius aperuit, & conti-
nuò exiuit [e] ſanguis & aqua. [35] [f] Et qui
vidit, teſtimoniũ perhibuit: & verum eſt
teſtimoniũ eius. Et ille ſcit quia vera di-
cit: vt & vos credatis. [36] Facta ſunt enim
hæc [g] vt ſcriptura impleretur, Os non cõ- *Exo.12.g.46* *Num.9.b.12*
minuetis ex eo. [37] Et iterũ alia ſcriptura *Zac.12.c.10* *Mat.27.g.57*
dicit, [h] Videbunt in quem transfixerunt. *Mar.15.d.42* *Luc.23.g.50*
[38] Poſt hæc autem rogauit Pilatũ Ioſeph G
ab Arimathæa (eo quòd eſſet diſcipulus
Ieſu, occultus autem propter metum Iu-
dæorũ) vt tolleret corpus Ieſu. Et permi-
ſit Pilatus. Venit ergo, & tulit corp9 Ieſu.
[39] Venit autẽ & Nicodêmus, qui venerat *Sup.3.a.1* *& 7.g.50.*
ad Ieſum nocte primùm, ferens mixturã
myrrhæ & aloës, quaſi libras centum.
[40] Acceperunt ergò corpus Ieſu, & liga-
uerũt illud linteis cum aromatibus, ſicut
mos eſt Iudæis ſepelire. [41] Erat autẽ in
loco vbi crucifixus eſt, hortus: & in horto
monumentum nouum, in quo nondum
quiſquã poſitus erat. [42] ibi ergò propter
Paraſcéuen Iudæorum, quia iuxtà erat
monumentum, poſuerunt Ieſum.

e *Sanguis & aqua.*] Sanguis quo expiati & mũdati ſunt credẽtes; *& aqua*, cuius virtute recreati, & ad vitæ nouitatem regenerati ſunt.

f *Et qui vidit*] ea omnia quæ facta ſunt à principio. nam ſecutus eſt Ieſum ab horto vſque ad Caluariæ locum. Fuit in domo Põtificis, interfuit iudicio publicè facto per Pontium Pilatum, interfuit morti Ieſu vſque ad vltimum, obſeruauit ſingulas res & verba omnia. Vidit tandem illum mortuum, & lãcea perfoſſum vſque ad interna præcordia, in quibus aqua continetur.

g *Vt ſcriptura impleretur.*] quæ verè in figura fuerat obſeruata, ſed nondum plena vſque ad figuratum.

h *Videbunt in quem transfixerunt.*] in eum quem ſola transfixione occiderunt: atque ita conuenit cum ſcriptura quòd anteà inuenirent mortuum, quàm os illius frangere poſſent. Prohibiti ergo ſunt diuino conſilio & iudicio, quanquam ipſis tunc occulto.

CAP. XX.

VNa [a] autem ſabbathi, Maria Magda- *Mat.28.a.1* *Mar.16.a.1*
léne venit manè, cùm adhuc tenebræ *Luc.24.a.1*
eſſent, ad monumẽtum: & vidit lapidem A
ſublatum à monumento. [2] Cucurrit er-
go, & venit ad Simonẽ Petrum, & ad aliũ
diſcipulum quem amabat Ieſus: & dicit
illis,

CAP. XX.

a *Vna autem ſabbathi.*] prima die poſt ſabbathum. *manè, cum adhuc tenebræ eſſent*: nam à fine præteriti diei, hoc eſt, à crepuſculo veſpertino, incœpit prima illa dies poſt ſabbathum, ſiue poſtera ſabbathi.

illis, Tulerunt Dominũ de monumẽto,
& nescimus vbi posuerunt eum. [3] Exiit
ergo Petrus & ille alius discipulus,& ve-
nerunt ad monumentum. [4] Currebant
autem duo simul, & ille alius discipulus
[b] pręcucurrit citius Petro,& venit primus
ad monumẽtum. [5] [c] Et cùm se inclinas-
set,vidit posita linteamina:[d] non tamẽ in-
troiuit. [6] Venit ergo Simõ Petrus sequẽs
B eũ, & introiuit in monumẽtum, & vidit
linteamina posita, [7] & sudarium quod
fuerat super caput eius, non cum lintea-
minibus positum,sed separatim inuolu-
tum in vnũ locum. [8] Tunc ergò introi-
uit & ille discipulus qui venerat primus
ad monumentum:[e] & vidit, & credidit.
[9] nondum enim sciebãt scripturam,quia
[*]oporteret MS. "oportebat" eum à mortuis resurgere.
[10] Abierunt ergo iterum discipuli [f] ad se-
Mat.28.a.1 metipsos. [11] Maria autẽ stabat ad mo-
C numentũ [g] foris,plorans.[h] Dũ ergo fleret,
Mar.16.a.5 Luc.24.a.4 inclinauit se, & prospexit in monumẽtũ:
[*]videt i MS. c.s. [12] & "vidit" duos angelos [i] in albis,[k] sedẽ-
tes:vnum ad caput, & vnũ ad pedes,[l] vbi
positum fuerat corpus Iesu. [13] Dicũt ei
[*]Et MS.c.s. illi,Mulier,quid ploras?" Dicit eis, Quia
tulerũt Dominum meum: & nescio vbi
posuerunt eum. [14] Hæc cùm dixisset,
cõuersa est retrorsũm, & vidit Iesum stã-
tem:& nõ sciebat quia Iesus est. [15] Dicit
D ei Iesus, Mulier,[m] quid ploras? quẽ quæ-
ris?Illa existimans quia hortulanus esset,

b *Pręcucurrit citius Petro.*] quia iunior erat.

c *Et cùm se inclinasset.*] Erat enim sepulchrum in antri vel cubiculi formam excisum.

d *Non tamen introiuit.*] iuuenili celeritate, quòd ea ætas facilè moueatur ad assentiendum vel dissentiendũ: visumque est illi satis esse videre linteamina posita: atque ita secum statuit, sic esse vti dictum ipsi fuerat. Petrus verò, vt senior, introiuit, conspexit, obseruauitque omnia accuratissimè. Vidit autem manifesta signa resurrectionis Iesu, quòd omnia composita essent, & non temerè iacentia, vt fieri solet dum aliquid à furibus rapitur.

e *Et vidit, & credidit.*] Credidit illum resurrexisse, qui raptum aut ablatum existimauerat.

f *Ad semetipsos.*] ad collegium proprium suorum.

g *Foris.*] non longè à rupe ipsa excisa in cubiculi formam, vt iam exposuimus.

h *Dum ergo fleret.*] Ex desiderio oriebatur fletus; ex eodem desiderio excitata est voluntas reuisendi sepulchrum interius.

i *In albis.*] Albatos Latinè, siue albo amictos.

k *Sedẽtes.*] In monumẽto erat scamni forma ex ipso lapide excisi. Podium architecti vocant.

l *Vbi positum fuerat.*] vbi iacuerat, & iam iacere desierat.

m *Quid ploras? quem quæris?* Fuit adeò blãda & lenis hæc interrogatio, vt Mariæ spem fecerit inueniendi quod quęrebat, existimanti forsitan ab illo sublatum corpus, nolente vt sepulchrum ab aliquo occuparetur.

dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, di-
cito mihi vbi posuisti eum: & ego eum
tollam. [16] Dicit ei Iesus, [a] Maria. [b] Con-
uersa illa dicit ei, [c] Rabboni (quod dicitur,
Magister.) [17] Dicit ei Iesus, Noli me tã-
gere, nondũ enim ascendi ad Patrẽ meũ:
vade autem [d] ad fratres meos, & dic eis,
Ascendo ad [e] Patrẽ meũ & Patrẽ vestrũ,
[f] Deũ meũ & Deum vestrum. [18] Venit
Maria Magdaléne annuntiãs discipulis,
Quia vidi Dominũ, & hæc dixit mihi.
[19] Cùm ergo serò esset die illo, vna sab- Mar. 16. c. 14 Luc. 24. e. 36 1 Cor. 15. a. 5
bathorũ, & fores essent clausæ, vbi erant E
discipuli cõgregati propter metũ Iudæo-
rũ: venit Iesus, & stetit in medio, & dicit
eis, Pax vobis. [20] Et cùm hoc dixisset,
ostẽdit eis [g] manus & latus. Gauisi sunt er-
go discipuli viso Domino. [21] [h] Dixit er-
go eis * iterũ, Pax vobis. [i] Sicut misit me * Iesus a. G. S.
Pater, & ego mitto vos. [22] Hoc cũ dixis-
set, [k] insufflauit: & dicit eis, [l] Accipite Spi-
ritum sanctũ: [23] quorũ remiseritis pec- Mat. 18. c. 18
cata, remittũtur eis: & quorũ retinueri- Ms G.
tis, retenta sunt. [24] Thomas autẽ vnus ex
duodecim, qui dicitur Didymus, nõ erat F
cum eis quãdo venit Iesus. [25] Dixerunt
ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominũ.
Ille autẽ dixit eis, [m] Nisi videro in manib9
eius * fixurã clauorum, & mittã digitum * figuram 4 Ms. G.
meum

a *Mariæ.*] Vocis sono & nominis sui appellatione excitata, agnouit Iesum, quem prę mœstitudine nec intentè anteà aspexerat, nec cognoscere omnino potuerat. Tenebãtur enim aliquo modo oculi illius ne ipsum agnosceret.

b *Conuersa illa.*] attentè intuita ipsum.

c *Rabboni.*] Hebraica vox est, nõ Syrica, quæ ad verbum significat *Magne mi*, siue *maxime mi*: quæ significatio in Latino nomine *magistri* continetur. Intellexit Maria Iesum Christum iam à mortuis resuscitatum, sese verè & realiter insinuaturum ac donaturum fuit; ita vt quotquot illum tangerent ac tenerent, seruarentur ac sanctificarẽtur. sed modum illum tangendi & habendi Christum nesciebat. Ideò à Iesu monita est ne ipsum tangeret ac teneret ad suam sanctificationem, ac doctrinæ illius arcanæ & spiritualis perceptionem: quia hoc prę standũ erat illis postquam ipse ad Patrem suum ascenderet, missurus Spiritũ sanctum in suos, cuius virtute & efficientia illi efficerẽtur filij Dei, membraque viua Christi.

d *Ad fratres meos.*] Apostolos ac discipulos meos, quos Patri meo in filios adoptandos curaui, & in possessione huius dignitatis constitui iam paro.

e *Patrem meum & Patrem vestrum.*] qui vt me agnoscit Filium, sic vos mihi cõiunctos tanquam membra viua corporis mei mystici agnoscet.

f *Deum meum.*] Expositio est, qua docetur quis sit Pater, Deus, inquam, qui caput Christi est, ipsumque Filium pro peccatis mundi tradidit; eũdem etiam ex mortuis resurgentem suscepit, gloria & honore iam iam coronaturus.

g *Manus & latus.*] apertis vulneribus, iisque recentibus, tamen veluti gẽmis lucentibus ac planè glorificatis, testimonio certissimo quòd & cruci affixus fuisset, & resurrexisset.

h *Dixit ergo eis iterum.*] Prior salutatio ad agnitionem ipsius spectabat: posterior ad prœmium legationis quam illis committere volebat, ostensionéque voluntatis suæ de legatione illa.

i *Sicut misit me Pater.*] in lapidem probatum angularem iis qui crediderint & obedierint, & in petram scandali iis qui non crediderint; sic ego mitto vos Euangelij mei legatos, virtute ac potestate simili præditos & instructos.

k *Insufflauit.*] Hac actione testatus potestatem suam ipsius illis cõmunicari.

l *Accipite Spiritum sanctum.*] ædificationis & ministerij ad exercendam virtutem Euangelij, vt remitterent peccata per virtutem suam ipsius Euangelijque sui, iis qui crediderint & obedierint verbo Euangelij gloriæ Christi, incredulis autem infidelibus & impœnitentibus retinerent, hoc est, ipsos in peccatis suis manere sinerent. Hic est manifesta clauium auctoritas Ecclesiæ, ac legitimis Ecclesiæ ministris Apostolorum successoribus tradita.

m *Nisi videro.*] Vtilissima posteris fuit hæc Thomæ ad credendum difficultas.

meum in locum clauorum, & mittam
manum meam in latus eius: nō credam.
26 Et post dies octo, iterum erant disci-
puli eius intus, & Thomas cum eis. Ve-
nit Iesus n ianuis clausis, & stetit in me-
G dio, & dixit, Pax vobis. 27 Deinde dicit
Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vi-
de manus meas; & affer manum tuam,
& mitte in latus meum: & noli esse in-
credulus, sed fidelis. 28 Respondit Tho-
mas, & dixit ei, o Dominus meus & Deus
meus. 29 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me
- MS. Aug. c.3. - Thoma, credidisti: beati p qui non vi-
Inf.21.d.25 derunt & crediderunt. 30 q Multa quidē
& alia signa fecit Iesus in conspectu dis-
cipulorum suorum, quæ nō sunt scripta
in libro hoc. 31 Hæc autem scripta sunt,
r vt credatis quia Iesus est Christus filius
Dei: & vt credentes, vitam habeatis in
nomine eius.

CAP. XXI.

*discipulis 4 MS.R.G.S. POstea manifestauit se iterū Iesus * ad
A mare Tiberiadis. Manifestauit autem
sic: 2 Erant simul Simon Petrus & Tho-
Sup.1.g.45 Mat.4.c.21 Mar.1.b.19 mas qui dicitur Didymus, a & Nathanaël
qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedęi,
& alij ex discipulis eius duo. 3 Dicit eis
Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei,
Venimus & nos tecū. Et exierūt & ascen-
derunt in nauim: & illa nocte nihil prē-
diderunt. 4 Manè autem iam facto ste-
tit Iesus in litore: non tamē cognouerunt
disci-

n *Ianuis clausis.*] Hæc oratio virtutem & efficacitatem maximam planeq; diuinam omnipotentiā corpori Iesu iam communicatam probat, nullam priuationem arguit ex verborum vi.

o *Dominus meus & Deus meus.*] Thomæ fides hoc loco non tam de resurrectione fuit, quā de hac veritate quòd Iesus esset Dominus suus & Deus suus, qui beare & augere posset ipsum, cui sese totum tradidit, vti Domino gubernandum, & commēdauit, vti Deo, saluandum.

p *Qui non viderunt, & crediderunt.*] Crediderunt me esse Dominum ac Deum secundum operationem virtutis Dei, hi enim reipsa beati sunt. Hoc loco præterita verba absoluuntur à tempore. Oportet autem credere prius fide. per Deum postulata, cuius facultatem habet ab ipso quicunque habere voluerit, & hoc est initium & via ad beatitudinem, fides videlicet cum bonis & honestis operibus, hoc est, cum pœnitentiæ fructibus: deinde sequitur illud donum Dei. quo Spiritus sanctus infusus in credentium animis, multo illustriorem Christi cognitionem efficit: & hoc est vitæ æternæ signaculū; quod qui habent, à Deo beati dicūtur optimo iure.

q *Multa quidem & alia signa*] testantia ipsum resurrexisse & viuere, ipsumque esse omnium Dei promissorum complementum.

r *Vt credatis.*] Credatis Euangelio gloriæ eius, & credentes obedientesque illi recipiatis ipsum, atque ita receptū credatis experimento virtutis illius in vobis cognito ipsum esse vnctū in propitiatorem & propitiationem pro peccatis nostris. Atque hac fide præstantissima instructi, habeatis vitam æternam ex cognitione Patris eius, & ipsius etiam Filij: idque habeatis in virtute & efficacitate eius: namque hoc donū Dei est, quod hominibus per ipsum datur.

CAP. XXI.

a *Et Nathanael.*] aliàs Bartholomæus dictus.

a *Pulmentarium*] obsonij aliquid.

b *In dexteram nauigij.*] Loci notatio, & temporis breuitas miraculum probat.

c *Prunas positas.*] Aliud miraculum, magnam Iesu Christi erga suos prouidentiam significans.

d *Centum quinquaginta tribus.*] Multiplex miraculum simul, piscium copia, magnitudo omnium, præter consuetudinem piscationum retis integritas, iam regnum cælorum maximis plurimisque viuentibus hominibus implendum multis populis commune propediem fore significabat.

e *Diligis me plus his?*] Confirmatur amor Petri erga Christum. ipsius Petri confessione indicatur amor Christi ardentissimus erga oues, quarum pascendarum cura Apostolis, & Petro, vt seniori inter Apostolos, præcipuè commendatur præsentibus alijs: idque tertium fit manifesta expositione voluntatis & cõsilij Trinitatis de hac re. Oues meas nomine Patris mei tibi commẽdo, agnos meos nomine meo tibi cõmẽdo, oues meas nomine Spiritus sancti tibi commẽdo pascendas verbo doctrinæ & vitæ, ita vt animam tuam ponas pro hoc ministerio.

discipuli quia Iesus est. 5 Dicit ergo eis
Iesus, Pueri, nunquid [a] pulmentarium
habetis? Respõderunt ei, Non. 6 Dicit
eis, Mittite [b] in dexteram nauigij rete: & *Luc. 5. a. 4*
inuenietis. Miserunt ergo: & iam non
valebant illud trahere præ multitudine
piscium. 7 Dicit ergo discipulus ille quẽ
diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Si-
mõ Petrus cùm audisset quia Dominus
est: tunica succinxit se (erat enim nudus) B
& misit se in mare. 8 Alij autem disci-
puli nauigio venerunt (non enim longè
erant à terra, sed quasi cubitis ducentis)
trahẽtes rete piscium. 9 Vt ergo descen-
derunt in terram, viderunt [c] prunas posi-
tas, & piscem superpositum, & panem.
10 Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos
prẽdidistis nunc. 11 Ascendit Simon Pe-
trus, & traxit rete in terram, plenum ma-
gnis piscibus, [d] centum quinquaginta tri-
bus. Et cùm tanti essent, non est scissum
rete. 12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete.
Et nemo audebat discumbẽtium inter- (discentium s MS.)
rogare eum, Tu quis es? sciẽtes quia Do- (*discipulorum* G. S.)
minus est. 13 Et vénit Iesus, & accipit (accepit MS. Aug. S.)
panem & dat eis, & piscem similiter. (dabat MS. S.) C
14 Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus
discipulis suis, cùm resurrexisset à mor-
tuis. 15 Cùm ergo prandissent, dicit Si-
móni Petro Iesus, Simon Iohannis, [e] di- (Iona *& infra* 2 MS.
ligis me plus his? Dicit ei, Etiam Domi- G. S.)
ne: tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce
agnos

agnos meos. 16 Dicit ei iterum, Simon
"Iohannis', diligis me? Ait illi, Etiam
Domine: tu ſcis quia amo te. Dicit ei,
Paſce agnos meos. 17 Dicit ei tertiò, Si-
mon "Iohannis', amas me? Contriſtatus
eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me?
[a] noſti MS. c. & dixit ei, Domine, tu omnia "ſcis': tu
[a] Ieſus 1 MS. c. s. ſcis quia amo te. Dicit ei[*], Paſce oues
2 Pet. 1. c. 14 meas. 18 Amen, amen dico tibi, cùm
eſſes iunior [f]cingebas te, & ambulabas
vbi volebas. cùm autem ſenueris, exten-
des manus tuas, & alius te cinget, & du-
[a] tu MS q. cet[g] quò [*] non vis. 19 Hoc autem dixit,
D ſignificās qua morte clarificaturus eſſet
Deum. Et cùm hoc dixiſſet, dicit ei,
[h]Sequere me. 20 Conuerſus Petrus,
vidit illum diſcipulum quem dilige-
Sup. 13. c. 13 bat Ieſus, ſequentem, qui & recubuit
in cœna ſuper pectus eius, & dixit,
Domine, quis eſt qui tradet te?
21 Hunc ergo cùm vidiſſet Petrus, di-
cit Ieſu, Domine, hic autem quid?
[a] Si MS. c. s. 22 Dicit ei Ieſus, "Sic' eum volo mane-
[a] Si ſic 2 MS. Hier. l. 1. in Iouinianum. re donec veniam, quid ad te? tu me ſe-
quere. 23 Exiuit ergo ſermo iſte inter
fratres, quia diſcipulus ille non moritur.
Et non dixit ei Ieſus, Non moritur: ſed,
[a] Si 4 MS. c. s. "Sic' eum volo manere donec veniam,
[a] Si ſic 3 MS. quid ad te? 24 Hic eſt diſcipulus ille
qui teſtimonium perhibet de his, &
ſcripſit hæc: & ſcimus quia verum eſt
teſtimonium

f *Cingebas te.*] Significauit Ieſus Petro maximi & fortiſſimi animi opus eſſe paſcere oues ſuas, eo modo quo Deus paſci vult; quippe oporteat nō ſe ſuasque res curare, ſed pro ſuſcepto munere propriam voluntatem abnegare ac libertatem, vitãque ſuam pro ſuis ouibus exponere. *Cingebas te*, parabasque ad viam, eo modo qui tibi videbatur, tuo arbitrio viuebas: *cum autem ſenueris*, & cingeris, & iter facies, non tuo arbitrio, ſed alieno.

g *Quò non vis.*] Non quòd grauiter & ægro animo laturus eſſet Petrus ſe rapi ad ſupplicium; ſed quòd id non ipſe vltrò facturus ſit, quanquam ſpontè ſit paſſurus. Itaque tantum nobis hoc loco ſignificat oratio hæc, *quò non vis*, quantum illa, *quò alius voluerit*.

h *Sequere me.*] imitare me, qui pro ouibus meis animam poſui meam, & pro teipſo: tu etiam pro me ouibusque meis verbo vitæ paſcendis omnia perferto vſque ad vitæ finem.

testimonium eius. 25 Sunt autem &
alia multa quæ fecit Iesus: quę si scriban- Sup. 20. c. 30
tur per singula, nec ipsum arbitror mun-
dum capere posse eos qui scribendi sunt,
libros.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ARCHITYPOGRAPHVS REGIVS ANTVERPIÆ, ANNO M. D. LXXV.

ACTA APOSTOLORVM.

ACTA APOSTOLORVM, id est, Efficacitatis Euangelij per Apostolos enunciati experimenta & exempla.

CAPVT I.

A RIMVM [a] quidem sermonē feci de omnibus,
ô Theophile, [b] quæ cœpit Iesus [c] facere & docere, [2] vsque in diē qua [d] præcipiens Apostolis
per Spiritum sanctum, [e] quos elegit, assumptus est: [3] quibus & præbuit seipsum viuum post passionem suā in multis
argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & [f] loquens de regno Dei.
Luc.24.g.49 [4] Et [g] conuescens, præcepit eis, ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent
Ioh.14.d.16 [h] promissionem Patris, quam audistis
Mat.3.b.11 Marc.1.b.8 (inquit) per os meum: [5] [i] quia Iohannes
Luc.3.c.16 Ioh.1.d.16 quidem baptizauit aqua, vos autem ba-
Infr.11.c.16 19.a.4. ptizabimini Spiritu sancto nō post multos hos dies. [6] Igitur qui conuenerant,
interrogabant eum, dicentes, Domine,
si in tempore hoc [k] restitues regnū Israel?
B [7] Dixit autem eis, Non est vestrum nosse
tempora vel momenta, quæ Pater posuit
Infr.2.a.1 8.4. in sua potestate: [8] [l] sed accipietis virtu-
Luc.24.g.48 Infr.2.c.32 tem superueniētis Spiritus sancti in vos,
y & eritis

CAPVT I.

a *Primum quidem sermonem.*] Duabus narrationibus exponere aggressus fueram res omnes ad Christi Euangelium pertinentes; quarum altera eas contineret quæ Euangelij per ipsum enunciationem, atque salutis humanæ procurationem & expeditionem spectāt; altera verò eas quæ ad ipsius Euangelij completionem & experimentum ostēdendum faciunt. Prioris autem partis ratio explicata à me est in Euangelio meo: altera nunc exponetur in hoc libro, cuius inscriptio est πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων, hoc est, Practica sanctorum missorum, ad ostendendam mundo Euangelij Christi virtutem & efficientiam.

b *Quæ cœpit Iesus facere & docere.*] Omnes actiones operaque omnia, quæ Iesus ante mortē & resurrectionem suā fecit, inceptiones fuerunt eius rei, ad quam electus fuerat à Deo. nam quāquam vnaquæque actio in se quantum ex auctore & natura rerum ipsarum perfecta esset & absoluta, tamen quantum ad absolutum vsum hominum & præstantem fructum incœpta fuerunt omnia illa priora, quorum finis absolutissimusque vsus in hominibus spectatus fuit post missum Spiritum sanctum, ipsius Iesu Christi virtute & efficientia: quam rem Lucas ipse apertè significabat in Euangelij initio illis duobus verbis, Ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum.

c *Facere.*] Non solùm virtutis cuiusdam supremæ & vitæ sanctitatis eximiæ exemplo, sed miraculis edendis, in signum & confirmationem doctrinæ suæ, quę doctrina veram sacrorum Dei librorum sententiam referebat.

d *Præcipiens Apostolis.*] quæ ad Apostolatus ministerium auctoritatemque faciebāt, per Spiritum sanctum auctoritatis, potestatis, & ministerij præsidem & inspiratorem, diuisionemque gratiarum & donorum efficientem.

e *Quos elegit*] ad Apostolatus munus & officium.

f *Loquens de regno Dei.*] paulo pòst manifestando, aperteque exponens quo pacto regnum Dei, à se toties promissum, obtenturi essent; idque hac ratione explicuit. g *Conuescens.*] familiariter eum illis congregatis in vnum multis discipulis agens. h *Promissionem Patris.*] regnum Dei donum per Euāgelium ab ipso Iesu expositū, cuius summa descriptio est baptismus Spiritus sancti, sanctificantis homines sanctitate & gloria filiorum Dei. Hoc promissum per Christum solum præstandum erat à Patre, non per veteris Testamenti legem, neque per Iohannem noui Testamenti præcursorem; sed per ipsum noui Testamenti pontificem & mediatorem Christum. i *Quia Iohannes*] baptizauit aqua in pœnitentiam ad expectationem regni cælorum; vos autem baptizabimini à me Spiritu sancto in sanctificationem, ad filiorum adoptionem accipiendam & hæreditatem regni cælorum obtinendam. k *Restitues regnum Israel.*] dispersum per orbis regiones, restitues ne in gratiam Dei, & cōmunicationem vnius Ecclesiæ? l *Sed accipietis virtutem*] sanctificationis qua sanctificabimini.

[a] & eritis mihi testes in Ierusalem, & in Mar.16 d.19 Luc.24.g.51
omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad
vltimum terræ. 9 Et cùm hæc dixisset,
videntibus illis [b] eleuatus est: & nubes
suscepit eum ab oculis eorum. 10 Cum-
que intuerentur in cælum eũtem illum,
ecce [c] duo viri astiterunt iuxta illos in ve-
stibus albis, 11 qui & dixerũt, [d] Viri Ga-
lilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic
Iesus qui assumptus est à vobis in cęlum,
[e] sic veniet quemadmodum vidistis eum
euntem in cælum. 12 Tunc reuersi sunt
Ierosolymam à monte qui vocatur Oli-
ueti, qui est iuxta Ierusalem, [f] sabbathi
habens iter. 13 Et cùm introissent in
cœnaculum, ascenderunt [g] vbi manebant C.
Petrus & Iohannes, Iacôbus & Andreas,
Philippus & Thomas, Bartholomæus
& Matthæus, Iacôbus Alphæi & Simon
Zelótes, & Iudas Iacóbi. 14 hi omnes
erant [h] perseuerantes vnanimiter in ora-
tione cum mulieribus & Maria matre
Iesu, [i] & fratribus [v] eius. 15 In diebus il- v ἀυτοῦ.
lis [k] exurgens Petrus in medio fratrum,
dixit (erat autem turba [*] hominũ simul, * nominum 1 Ms.6.
ferè centũ viginti) 16 Viri fratres, [l] opor-
tet impleri scripturam quam prædixit Psal.40.b.9 Ioh.13.b.18
Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda, 18.a.3
(qui fuit dux eorum qui comprehende-
runt Iesum: 17 [m] qui connumeratus erat
in nobis, & sortitus est sortem ministerij
huius. 18 Et hic quidem [n] possedit agrũ Mat.27.a.7.
de mercede.

a *Et eritis mihi testes.*] viuo testimonio in vobis habito testabimini me esse Christum & Filium Dei.

b *Eleuatus est*] propria virtute & gloriosa corporis agilitate.

c *Duo viri.*] duo testes cælestes publicè conspecti, qui legitimum testimonium præbuerunt. Albæ vestes simplicitatem illam cælestium incolarum significabant. nam summi & cælestis candoris est signum candidissimus color vestium, gloriæque cælestis indicat specimen.

d *Viri Galilæi.*] Argumentum est certæ rationis & cognitionis, atque denuntiationis futuræ certissimæ.

e *Sic veniet.*] Perinde certus erit aduétus eius inuisibilis in vos qui in vobis viuat, atque certa est ascensio illius in cælum vobis spectantibus habet apertam & patétem sibi viam eundi in cælum, & redeundi ad homines cum efficientia cælesti & planè diuina in eos quos amat.

f *Sabbathi habens iter.*] Duo millia passuum est iter deambulationis Sabbathinæ, ita definitum in Misnaioth & compleméto tractatu De mutuationibus & communicationibus.

g *Vbi manebant.*] Ascenderunt omnes viri illi in cœnaculum in quo anteà Apostoli omnes simul fuerant cùm Iesus resurgeret, & in eo manebant. erant autem tunc Apostoli vndecim, videlicet Petrus, &c.

h *Perseuerantes vnanimiter in oratione.*] in precationibus, vt adimpleretur in ipsis promissum Patris, & constaret gloria veritatis Christi. constabát autem ipsi in charitate, sine qua Spiritus sanctus accipi non potest.

i *Et fratribus eius.*] consanguineis cognatis & propinquis Iesu, qui Hebraici sermonis vsu *fratres* dicuntur.

k *Exurgens Petrus.*] excitatus à Spiritu sancto eiusdem scripturæ auctore quã mox citauit.

l *Oportet impleri.*] scripturam quæ adhuc vacua manet ea parte qua de sufficiendo Apostolo in locum eius qui periit, agitur.

m *Qui connumeratus erat in nobis.*] Implebat numerum nostrum electus à Christo, & ex ea electione sortitus sortem ministerij Apostolatus.

n *Possedit agrum.*] Illa electione per inuidiam & auaritiam sese ipse priuauit sua culpa, & acquisiuit sibi testimonium sceleris sui perpetuumq; monuméntum: agrum videlicet ex iniquissima mercede illius pecunia emptum, quod vel ipso nomine vulgariter pronuntiato illis ipsis fidem facit, à quibus est impositum.

Mat.27.a.5 de mercede iniquitatis, & suspẽsus[a] crepuit medius: & diffusa sunt omnia viscera eius.
19 Et notum factum est omnibus habitantibus Ierusalem: ita vt appellaretur ager ille lingua eorum, Ha-
D celdema, hoc est,[b] ager sanguinis.)
Psa.68.c.26 20 Scriptum est enim in libro Psalmo-
[a] eius 4 Re. 2.G.8. rum: Fiat commoratio "eorum' deserta,
Psa.108.b.8 & non sit qui inhabitet in ea. Et episcopatum eius accipiat alter. 21 Oportet ergo ex his viris qui nobiscum sunt congregati, in omni tempore[c] quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus,
22 incipiens à baptismate Iohannis vsque in diem qua assumptus est à nobis,[d] testẽ resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis. 23 Et statuerunt duos, Ioseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus: & Mathiam. 24 Et orãtes dixerunt, Tu Domine qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex his duobus vnum, 25 accipere locum ministerij huius & apostolatus,[e] de quo preuaricatus est Iudas vt abiret in locum suum. 26 Et dederunt sortes eis, & cecidit sors super Mathiam, & annumeratus est[f] cum vndecim Apostolis.

[a] complerētur e.

CAP. II.

Mat.3.c.11
A ET[a] cùm "complerentur' dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem
Marc.1.b.8 Luc.3.c.16 Supr.1.a.8 I.f.11.b.15 19.a.6. loco: 2 & factus est repente de cælo sonus, tanquam aduenientis[b] spiritus vehementis,

a *Crepuit medius.*] præfocatus, spiritusque intra viscera contenio perrumpẽre viscera ipsa.

b *Ager sanguinis.*] Tria significat *sanguis* apud Hebræos: Sanguinem ipsum animantis venis & carne diffusum, & homicidiũ, & mercedẽ atque pretium rei alicuius: ita ex omnib[9] his significationibus ager ille appellatus est *ager sanguinis*, quia emptus fuit sanguine, id est, pretio: & pretio appretiati sanguinis Iesu, qui eo pretio venditus effusus est per multas plagas, vulnera & crucem. Item homicidij ager, quia occisus est ille qui pretio illo venditus fuerat; & tandem ille idem qui vendiderat sui sceleris pretium tulit mortem sibi ipsi illatam. estque nomen vnum hæc omnia significans, ager emptus pretio sanguinis appretiati, & homicidij perpetrati, & constitutus etiam pretiũ eius qui vendiderat sanguinem, qui & ipse sui ipsius homicida fuit. Itaque Apostolatus nomen & munus hac mercede mutauit Iudas.

c *Quo intrauit & exiuit.*] conuersatus est.

d *Testẽ resurrectionis.*] qui Spiritu sancto vnà nobiscum accepto testari possit illam resurrectionem Iesu, qua ipse cùm viuens extiterit effecit vt resurgamus in nouitatem vitæ.

e *De quo præuaricatus.*] de quo Iudas discessit iturus in eum locum quem optauit, quemque nunc tenet.

f *Cum vndecim Apostolis.*] Adscriptus est numero legatorum mittẽdorum in vniuersum mundum. Electio enim nõ ad vitam fuit, sed ad ministerium, ad laborem & studium. Omnes enim discipuli illi & iusti, & sancti & pij, & ad vitam electi erant, quod ostendit Spiritus sanctificationis quo omnes impleti sunt.

CAP. II.

a *Et cùm complerentur dies.*] cùm absolutum esset tempus quo festum Pentecostes expectabatur.

b *Spiritus vehementis.*] tanquam flatus alicuius validissimi qui de cælo immitteretur.

hementis,& repleuit totam domum vbi
erant ſedentes. 3 Et apparuerunt illis
diſpertitæ linguæ [a] tanquam [*] ignis, [b] ſe- [*] πυρός.
ditque ſupra ſingulos eorum: 4 & re- Ioh.7.f.39
pleti ſunt omnes [c] Spiritu ſancto, & cœ-
perunt loqui [*] variis linguis [d] prout Spiri- [*] aliis M.S.C.
tus ſanctus dabat eloqui illis. 5 Erant
autem in Ieruſalem habitantes [e] Iudæi,
viri religioſi ex omni natione quæ ſub
cælo eſt. 6 [f] Facta autem hac voce con-
uenit multitudo, & mente confuſa eſt,
quoniam audiebat vnuſquiſque [g] lingua
ſua illos loquentes. 7 Stupebant autem
omnes, & mirabantur, dicentes [*]: Nón- [*] adinuicem M.S.C.S.
ne, ecce, omnes iſti qui loquuntur, [h] Ga- B
lilæi ſunt, 8 & quomodo nos [*] audiui- [*] audimus 1 M.S.C.S.
mus vnuſquiſque linguam noſtram [i] in
qua nati ſumus? 9 Parthi, & Medi, &
Ælamitæ, & qui habitant Meſopota-
miam, Iudæam, & Cappadociam, Pon-
tum, & Aſiam, 10 Phrygiam, & Pam-
phyliam, Ægyptum & partes Libyæ quę
eſt circa Cyrénen, [k] & aduenæ Romani,
11 [l] Iudæi quoque, & Proſelyti, Cretes, &
Arabes: [*] audiuimus eos loquentes no- [*] audimus 1 M.S.C.S.
ſtris linguis [m] magnalia Dei. 12 Stupe-
bant autem omnes, & mirabantur, ad-
inuicem dicentes, [n] Quidnam vult hoc
eſſe? 13 Alij autem irridentes dicebant,
Quia [o] muſto pleni ſunt iſti. 14 [p] Stans
autem Petrus cum vndecim, leuauit
vocem ſuã, & locutus eſt eis, Viri Iudæi,
& qui

a *Tanquam ignis*] in genitiuo; linguæ colore claritate ac celeritate habentes inſtar ignis.

b *Seditque.*] Ignis ille non temerè vagatus eſt, ſed ſingulos petiuit ex iis qui ſimul erant, & ſingulos inuaſit, & tetigit ſedens ſuper eos.

c *Spiritu ſancto.*] Spiritu ſanctificationis quo ſanctificati ſunt, & aucti etiam præterea linguarum dono.

d *Prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis.*] qui ſuggerebat rerum diuinarũ & verborum variorum copiam, quibus eloquerentur ea quæ in ſeipſis ſentiebant, & quæ de diuinis rebus erant edocti.

e *Iudæi viri religioſi.*] qui religionis colendæ ſtudio ex omnibus nationibus inter quas diſperſi erant Iſraelitæ, Ieroſolymam confluebant, ibidemque cõmorabantur.

f *Facta autem hac voce.*] Percrebreſcente rumore qui excitari cœperat, audito ſonitu flatus cæleſtis incumbentis in domum illam.

g *Lingua ſua.*] Non ſingulos pluribus linguis eodem momento, ſed ſingulos omnibus linguis pro ratione gentis ad quam conuertebantur ſinguli moti à Spiritu ſancto. Verè loquebantur Apoſtoli *variis linguis.*

h *Galilæi ſunt*] Linguarum adeò rudes ſecundùm educationem, vt neque vulgarem Hebraicam rectè loqui ſoleant; quomodo nunc tam propriè & expeditè omnibus linguis loquuntur?

i *In qua nati ſumus.*] Non ſolùm Hebraicam, in cuius ſtudio ſumus verſati aliqui ex nobis, ſed maternas locorum noſtrorum atque regionum ſingularũ.

k *Et aduenæ Romani.*] & qui Roma huc venerunt cum iis qui ab imperatoribus mittuntur, aut ab ipſa ciuitate cui Ieroſolymitani parent.

l *Iudæi.*] tam Iudæi qui ex gente Iudaica ſunt, quàm alij ex omnibus nationibus proſelyti, qui Hebraicam linguam nunquam nouerunt.

m *Magnalia Dei.*] maxima & admiranda Dei in homines beneficia, & arcana etiam profundiſſima.

n *Quidnam vult hoc eſſe?*] Cuius rei ſignum eſt hoc, quid confirmat, quid portendit?

o *Muſto pleni.*] dulci quadam ebrietate tenentur, quãobrem læti adeò ſunt.

p *Stans autem Petrus.*] qui non ante multos dies ancillæ non auſus eſt confiteri Ieſum, nunc apertè & animo cõſtanti voceque ſublata orationem habuit ſapientiæ, veritatis & fortitudinis plenam.

[a] & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc
vobis notũ sit, & auribus percipite ver-
ba mea. 15 Non enim, sicut vos æsti-
C matis, hi ebrij sunt, [b] cùm sit hora diei
tertia: 16 sed hoc est quod dictum est
Ioel. 2. g. 28 Isa. 44. a. 3 per prophetam Ioël, 17 Et erit, in nouis-
simis diebus (dicit Dominus) effundam
de Spiritu meo [c] super omnem carnem:
& prophetabunt filij vestri & filiæ ve-
stræ, & iuuenes vestri visiones videbunt,
& seniores vestri somnia somniabunt.
18 Et quidem super seruos meos, & su-
per ancillas meas in diebus illis effundã
de Spiritu meo, & prophetabunt: 19 &
dabo prodigia in cælo sursum, & signa
in terra deorsum, sanguinem, & ignem,
& vaporem fumi. 20 Sol conuertetur in
tenebras, & luna in sanguinem, antequã
veniat dies Domini magnus & manife-
Ioel. 2. g. 32 Rom. 10. c. 13 stus. 21 Et erit omnis quicunque inuo-
cauerit nomen Domini, saluus erit.
22 [d] Viri Israëlitę audite verba hæc, Iesum
Nazarenum virum [e] approbatum à Deo
in vobis, virtutibus & prodigiis & signis
quæ fecit Deus per illum in medio ve-
* & 5 MS. e. 8. stri, sicut * vos scitis: 23 hunc [f] definito
consilio & præscientia Dei [g] traditum,
per manus iniquorum affigentes, inter-
emistis. 24 quem Deus suscitauit [h] solu-
tis doloribus inferni, iuxta quod impos-
sibile erat teneri illum ab eo. 25 Dauid
Psal. 15. b. 8 enim dicit in eum, [i] Prouidebã Dominũ

a *Et qui habitatis Ierusalem vniuersi.*] ex omnibus nationibus, tam proselyti quàm Iudæi.

b *Cùm sit hora diei tertia.*] ante sacrificium matutinum, quum nemo adhuc pransus est die huius celeberrimi festi.

c *Super omnem carnem.*] omnium ætatum, & vtriusque sexus homines.

d *Viri Israëlitæ.*] ad quos illa magna mutatio ex infima in supremam conditionem à Deo promissa & præstita primùm pertinet.

e *Approbatum.*] virtutis ac doctrinæ Deo probatissimæ, quod multis argumentis vobis cognitum esse potuit illũ à Deo missum.

f *Definito consilio.*] non casu, non sua ipsius culpa, non sine vllo fructu.

g *Traditum.*] Datum à Deo in redemptionem hominum, sed à vobis exceptum malignè, imò repulsum & occisum crudeliter & ignominiosè, ac per manus iniustas & exleges hominum à Deo abalienatorum & insolentissimorum, qui vestræ malignitatis & inuidiæ ministri electi à vobis fuère.

h *Solutis doloribus inferni.*] vinculis sepulchri quibus constringuntur mortui, videlicet legibus corruptionis, de quibus scriptum est: Cinis es, & in puluerem conuerteris. huius corruptionis legibus caro Christi soluta fuit, vtpote sanctissima & aliena secùdùm seipsam ab omni corruptione carnis Adæ. Ideò sententia illa quæ post peccatũ & propter peccatum originale lata est temporalis videlicet pœnæ. Cinis es, &c. impossibile erat illum teneri.

i *Prouidebam Dominum.*] Legátur elucidationes nostræ in Psalterium.

in conſpectu meo ſemper: quoniam à
dextris *eſt mihi, ne cōmouear. 26 Pro- *meis eſt MS.G.
pter hoc lætatum eſt cor meum, & ex-
ultauit lingua mea: inſuper & caro mea
requieſcet in ſpe. 27 Quoniam non de-
relinques ᵃanimam meam in inferno,
nec dabis Sanctum tuum videre corru-
ptionem. 28 Notas mihi feciſti vias vi-
tæ. replebis me iucunditate cum facie E
tua. 29 Viri fratres, ᵇliceat audenter di-
cere ad vos de patriarcha Dauid quo- 3 Reg.2.b.10
niam *defunctus eſt, & ſepultus eſt: ᶜ& *& 4 MS. G.S.
ſepulchrum eius eſt apud nos, vſque in
hodiernum diem. 30 Propheta igitur
cùm eſſet, & ſciret quia iureiurando iu- Pſal.131.c.11
raſſet illi Deus de fructu lumbi eius ſe-
dere ſuper ſedem eius: 31 prouidens lo-
cutus eſt de reſurrectione Chriſti, quia
neque derelictus eſt in inferno, neque Pſal.15.b.10 Inf.13.e.35
caro eius vidit corruptionem. 32 ᵈHunc
Ieſum reſuſcitauit Deus, cuius omnes Sup.1.b.8
nos teſtes ſumus. 33 ᵉDextera igitur
Dei exaltatus, & ᶠpromiſſione Spiritus
ſancti accepta à Patre, effudit *hunc quē *hoc donū quod MS.S.
vos videtis & auditis. 34 ᵍNon enim
Dauid aſcendit in cælum: ʰdicit autem
ipſe, Dixit Dominus Domino meo, ſede Pſal.109.a.1
à dextris meis, 35 donec ponam inimi-
cos tuos ſcabellum pedum tuorum.
36 ⁱCertiſſimè ſciat ergo omnis domus
Iſrael, quia & ᵏDominum eum, & Chri-
ſtum fecit Deus, hunc Ieſum, quem vos
crucifixiſtis.

a *Animam meā.*] Vide Leuit.21.verſ.1. ſignificationem NEPHES.

b *Liceat audenter dicere.*] veritatē ipſam ſine vllo contentionis aut inuidiæ ſtudio pronuntiare. Non enim minus tribuimus Dauidi quàm vos: in hac re fratres ſumus & nos profitemur, ipſūque Dauidem patriarchā agnoſcimus.

c *Et ſepulchrū eius.*] in quo adhuc oſſa vel cineres vel puluis illius iam in puluerem redacti continentur.

d *Hunc Ieſum reſuſcitauit.*] in vitā reddidit Deus quem in mortem tradiderat, vt mortem deſtrueret hominum æternam, eundem viuentem reddidit, vt vitam æternam hominibus communicaret.

e *Dextera igitur Dei.*] Igitur poſt reſurrectionem aſcendit ad Deum, cuius dextera exaltatus eſt, ſedens à dextris Dei ipſius, & eiuſdem dexteræ potētia ac virtute præditus, idque manifeſtè demonſtratur.

f *Promiſſione Spiritus ſancti*] In homines per Meſſiam ſuū mittendi, effudit hunc Spiritum ſanctum ſiue hoc donū Spiritus ſancti, quē vos videtis, cùm videatis magnam in his diſcipulis Ieſu mutationem, & auditis apertè varias linguas, quibus magna Dei beneficia exponuntur, quod manifeſtum eſt Spiritus ſancti donum.

g *Non enim Dauid aſcendit in cælum.*] Viuus corpore & anima conſtans non aſcendit in cælum: nam ſepulchrum eius oſſa continens apud nos eſt.

h *Dixit autem ipſe.*] Ipſe per prophetiā cognouit & fatetur Dominum quendam ſuum fore, quem Deus ad dexteram ſuam conſtituat.

i *Certiſſimè ſciat.* Teſtimonium eorum qui ſpiritū ſanctificationis acceperunt, ſumma eſt Ieſum eſſe Dominum & Chriſtum filium Dei.

k *Dominum eum.*] Poteſtatem dedit ei omnē in cælo & in terra, ita vt poſſit ſeruare credentes in ipſum. & principatum atque regnum illi tribuit, eūdemque ad hanc rem vnctum, id eſt, & regem ad gubernandum regnum, & ſacerdotem ad homines Deo reconciliandos fecit. atque ita ille quem vos reprobaſtis factus eſt in caput anguli.

F crucifixiſtis. 37 His autem auditis, ᵃcõ-
puncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrũ
& ad reliquos Apoſtolos, Quid facie-
mus viri fratres? 38 Petrus verò ad illos,
ᵇPœnitentiam (inquit) agite, ᶜ& bapti-
zetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine
Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum
veſtrorum: & accipietis donum Spiritus
ſancti. 39 ᵈVobis enim eſt repromiſſio,
& filiis veſtris, & omnibus qui longè
ſunt, quoſcunque aduocauerit Domi-
nus Deus noſter. 40 Aliis etiam verbis
plurimis ᵉteſtificatus eſt, & exhortaba-
tur eos, dicens, Saluamini à ᶠgeneratione
iſta praua. 41 Qui ergo receperunt ſer-
monem eius, ᵍbaptizati ſunt: & appoſitę
ſunt in die illa animæ circiter tria millia.
42 ʰErant autem perſeuerantes ⁱin doctri-
na Apoſtolorum, & communicatione
fractionis panis, & orationibus.
G 43 ᵏFiebat autem omni animæ timor:
multa quoque prodigia & ſigna per Apo
ſtolos in Ieruſalem fiebant, & metus erat
magnus in vniuerſis. 44 Omnes etiam
qui credebant, ˡerant pariter, & habe-
bant omnia communia. 45 ᵐPoſſeſſio-
nes & ſubſtantias vendebant, & diui-
debant

a *Compuncti ſunt corde.*] Multi ex illis qui in conſilio & ſtudio crucifigendi Ieſu fuerant. Namque hactenus expectauit Deus Iudæos, & hoc fuit ſignũ Ionæ prophetæ. Neque reprobata fuit natio Iudæorum antequam hoc teſtimonium Apoſtolorum & aliorũ diſcipulorum repelleret. ideóque multi ſeruati ſunt accepto hoc teſtimonio, & cõditionibus fidei & pœnitẽtię ſubitis.

b Pœnitentia ex corde & ſtudio profecta his qui audierint Chriſti doctrinam, neceſſaria eſt ad ſalutem à Deo conſequendam.

c *Et baptizetur vnuſquiſque veſtrum.*] baptiſmo pœnitentiæ, confeſſus ſe egere peccatorum remiſſione, quã in nomine, id eſt, virtute & efficientia Ieſu Chriſti ſe accepturum credat & ſperet. & qui hac fide inſtructi, atque hoc baptiſmo pœnitentiæ baptizati fueritis, accipietis eiuſmodi Spiritus ſanctificationis donum, quale nos accepimus.

d *Vobis enim eſt repromiſſio.*] Hoc Deus donum vobis dare vult quibus anteà promiſerat vltrò ſua benignitate, & præſtare vult ſua promiſſa, ne dubitetis de illius voluntate, quippe qui alios etiam longè remotos à veræ religionis cultu, & à promiſſionis notitia, aduocare ad hoc donum conſtituit, nedum & vobis quibus repromiſſio eſt præſtabit, & filiis veſtris etiam.

e *Teſtificatus eſt*] Ieſum eſſe Chriſtum & filium Dei.

f *A generatione iſta praua.*] eorum qui nec superuenturum iudicium timent, nec oblatam miſericordiam excipiunt. Alluſio eſt ad tempora diluuij & Lot.

g. *Baptizati ſunt.*] non ſolùm baptiſmo pœnitentiæ, ſed baptiſmo Spiritus ſancti in illos ſuperuenientis: atque ita factus eſt magnus numerus eorum qui teſtarentur virtutem mortis ac reſurrectionis Ieſu Chriſti.

h *Erant autem perſeuerantes.*] Breuis, verũ expreſſiſſima imago Eccleſiæ Chriſti recentis, & Spiritus ſancti virtute & conſilio rectæ atque gubernatæ. Conſtabat Eccleſia tunc perfectis ac ſanctificatis & imperfectis adhuc hominibus. Quos *perfectos* dicimus, *ſpirituales* vocabant Apoſtoli, quos verò *imperfectos*, *animales* dicebant. Hanc diſtinctionem perpetuò obſeruare oportet ad intelligenda Apoſtolorum ſcripta.

i *In doctrina Apoſtolorum.*] quod ad vitæ actiones & exercitia attinet, quæ omnia ad charitatem mutuam referebantur. quod verò ad pietatis & religionis cultum, Euchariſtiæ ſacramentum repetebant aſſiduè, atque orationibus ſiue precationibus operam dabãt, & hymnis, & pſalmis, & ſupplicationibus & laudibus diuinis.

k *Fiebat autem omni animæ timor.*] illo in hominibus mutationis exemplo ſpectato. ſicut ſcriptum eſt: Omnes qui viderint eos cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus.

l *Erant pariter.*] In vnum conueniebant maiores, minores & infimi: nullus priuatam eccleſiam aut aliud eiuſmodi per contentionem aut ambitionem ſibi parabat.

m *Poſſeſſiones & ſubſtantias.*] id eſt, facultates, prædia & mobilia. Superior erat communio ſpiritualis. hæc temporalium communicatio.

debant illa omnibus, prout cuique opus
erat. 46 Quotidie quoque perdurantes
[n] vnanimiter in templo, & frangentes
[o] circa domos panem, sumebant cibum
cum exultatione & simplicitate cordis:
47 collaudantes Deum, & [p] habentes gra-
tiam ad omnem plebem. Dominus au-
tem augebat [q] qui salui fierent quotidie
[r] in idipsum.

CAP. III.

PEtrus autem & Iohannes ascendebant A
in templum, [a] ad horam orationis no-
nam. 2 Et quidam vir qui erat claudus
ex vtero matris suæ, baiulabatur: quem
ponebant quotidie ad portam templi,
quæ dicitur [b] Speciosa, vt peteret eleemo-
synam ab introeuntibus in templum.
3 Is cùm vidisset Petrum & Iohannem
incipientes introire in templum, roga-
bat vt eleemosynam acciperet. 4 Intuēs
autem in eum Petrus cum Iohanne, di-
xit, Respice in nos. 5 At ille intendebat
in eos, sperans se aliquid accepturum ab
eis. 6 Petrus autem dixit, Argentum &
aurum non est mihi: [c] quod autē habeo,
hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Na-
zareni surge, & ambula. 7 Et appre-
hensa manu eius dextera, alleuauit eum,
& protinus consolidatæ sunt [d] bases eius
& plantæ. 8 Et exiliens stetit, & ambu- B
labat: & intrauit cum illis in templum
ambulans, & exiliens, & laudans Deum.
9 Et

n *Vnanimiter.*] maxima animorũ studiorum & spiritualium exercitationũ concordia in templo versabantur, idem sapientes, idem sentientes, eandem doctrinæ scientiam conferentes. post hãc sacram cõuentioné domi communionem illam sacram celebrabant. deinde cibis vtebantur simplicibus, & nõ valdè apparatis; tamen hilari animo acceptis, hoc est, grato, & cum gratiarũ actione, nihil vltrà expetentes cùm victum & vestitum haberent facilem & modestissimum.

o *Circa domos.*] Non in vna domo, sed in varijs, vt res ordine fieret decenti.

p *Habentes gratiam.*] Grati omnino & probati omni populo, qui illorũ conuersationem atque mores videbat, vitæque puritatem & simplicitatem in omni consuetudinis parte. Itaque nihil excipi poterat in illis apud simplices homines, & iudicantes de rebus sine inuidia, aut odio, aut alia animi perturbatione.

q *Qui salui fierent.*] per Spiritum sanctum quem accipiebant in vitam æternam.

r *In idipsum.*] in Ecclesiæ gremio.

CAP. III.

a *Ad horam orationis nonam.*] Vespertini sacrificij tempore, cùm frequens populus conuenire solet in templum, vt in illa frequentia veritatem Christi testarentur.

b *Speciosa.*] Porta pulchra, propter elegantiam fabricæ, quam describit Iosephus. Hæc porta propter pulchritudinem frequentior erat populo intrante & exeunte: ideoque illic constituebatur claudus ille.

c *Quod autem habeo, hoc tibi do.*] Facultatem habeo à Deo petendi in nomine Iesu Christi, & obtinendi in eodem nomine quod tibi do.

d *Bases eius & plantæ.*] pedes & malleoli.

9 Et vidit omnis populus eum ambulan-
tem, & laudantem Deum. 10 Cognoſce-
bant autem illum, quòd ipſe erat qui ad
eleemoſynam ſedebat ad Specioſam por
tam templi: & impleti ſunt [a] ſtupore &
extaſi in eo quod contigerat illi.
* tenerēt MS. * videret O. 11 [b] Cùm " teneret' autem Petrum & Io-
hannem, cucurrit omnis populus ad eos
ad porticum quæ appellatur Salomonis,
ſtupentes. 12 Videns autem Petrus, re-
ſpondit ad populum, Viri Iſraelitæ, quid
miramini in hoc, aut nos quid intuemi-
* poteſtate MS. S. ni, quaſi [c] noſtra virtute aut " pietate' fe-
C cerimus hũc ambulare? 13 Deus Abra-
ham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, Deus
patrum noſtrorum [d] glorificauit Filium
ſuum Ieſum, quem vos quidem tradidi-
ſtis & negaſtis ante faciem Pilati, iudi-
Mat. 27. c. 20 Mar. 15. b. 11 cante illo dimitti. 14 Vos autem [e] ſan-
Luc 23. c. 18 Ioh. 18. g. 40 ctum & iuſtum negaſtis, & petiſtis vi-
rum homicidã donari vobis: 15 autho-
rem verò vitæ interfeciſtis, quem Deus
ſuſcitauit à mortuis, cuius nos teſtes ſu-
mus. 16 [f] Et in fide nominis eius, hunc
* vidiſtis O. quem vos " videtis' & noſtis, confirmauit
nomen eius: & fides quæ per eum eſt,
* illi r MS. R. G. S. dedit * integram ſanitatem iſtam in con-
ſpectu omnium veſtrum. 17 Et nunc
fratres [g] ſcio quia per ignorantiam feci-
ſtis, ſicut & principes veſtri. 18 Deus
* quæ 5 MS. C. autem " qui' prænuntiauit per os omniũ
* quemadmodum S. prophetarum, pati Chriſtum ſuum, ſic
z impleuit.

a *Stupore & extaſ.*] admiratione & pauore.

b *Cum teneret.*] Detinebat illos clamore gratiarum actionis & manifeſtationis rei factæ, atque gratiæ habendę, non facilè poterat dimoueri ab iis per quos tantum accepiſſet beneficium: atque hæc cauſa fuit vt frequẽtior populus eò accurreret.

c *Noſtra virtute aut pietate.*] aut propria vi ex nobis emanante, aut poteſtate imperandi morbis. *Pietatem* pro *poteſtate* hoc loco interpretamur ex emendatis exemplaribus & Syrica lectione.

d *Glorificauit.*] Deus patrum noſtrorum credentium promiſſis à ſe factis apertè oſtendit vobis dignitatẽ Ieſu filij ſui ſignis, portentis & miraculis; ſed illum vos repuliſtis. nunc autem gloriam eius quaſi vnigeniti à Patre pleni gratia & veritate manifeſtauit iam hominibus Spiritu ſancto in diſcipulos miſſo.

e *Sanctum & iuſtum.*] Quòd ſi dicatis hactenus vobis non adeò fuiſſe exploratum Ieſum eſſe filium Dei, tamen *ſanctum & iuſtum* illum eſſe exploratum vobis fuit. Nemo enim ex vobis illum arguere potuit de peccato, & tamen eum mutaſtis homicida viro famoſo; ita vt infamem & ignominioſa morte afficiendum eſſe duxeritis, quem reuera vitæ auctorem eſſe conſtat. Sed Deus ſanctum Filium ſuum à vobis reprobatum ſuſcitauit, ſuum propoſitũ in veſtram ſalutem perſecutus.

f *Et in fide.*] Eum autem eſſe auctorẽ vitæ, vti Deus apud ſe probauit, ita & apud homines confirmatum eſſe voluit: cuius rei teſtimonium eſt nomen eius, id eſt, virtus illi nomini cõſona, quæ hunc in ipſius nomen credentem confirmauit ex illa debilitate & membrorum cõtractione. Itaque fuit à nobis nomen eius ad hoc ethnicẽdum appellatum, eiuſque auctoritate hoc factum eſt. Fuit ab hoc fide idem nomẽ exceptum, & conueniente fide agentium cum fide expetentis integra ſanitas huic contigit.

g *Scio quòd per ignorantiam*] Non enim intellexiſtis planè illum eſſe Dei filiũ: quanquam autem veſtra culpa fuerit quòd ignoraueritis, tamen ignoraſtis. nunc verò iam nulla erit ignorationis excuſatio, cùm illum denuò ornatum, & ampliſſimè confirmatũ à Deo eſſe vobis conſtet.

impleuit. 19 Pœnitemini igitur & con-
uertimini,[a] vt deleantur peccata veſtra:
20 [b] vt cùm venerint tempora refrigerij à
conſpectu Domini, & miſerit eum [c] qui
prædicatus eſt vobis Ieſum Chriſtum,
21 quem oportet quidem [d] cælum ſuſci- D
pere vſque in tempora reſtitutionis om-
nium, quæ locutus eſt Deus per os ſan-
ctorum ſuorum à ſæculo prophetarum.
22 [e] Moyſes quidem dixit, Quoniam pro- Deu.18.c.15
phetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus
veſter de fratribus veſtris tanquam me:
ipſum audietis iuxta omnia quæcunque
locutus fuerit vobis. 23 [f] Erit autem,
omnis anima quæ non audierit Prophe-
tam illum, exterminabitur de plebe.
24 Et omnes Prophetæ à Samuel, & dein-
ceps qui locuti ſunt [*] annuntiauerunt [*]& 5 ua. c.s.
[g] dies illos. 25 Vos eſtis [h] filij Propheta-
rum & teſtamenti quod diſpoſuit Deus
ad patres noſtros, dicens ad Abraham,
Et in ſemine tuo benedicentur omnes fa Gen.12.a.3. & 21.b.15 & 25.d.18 & 26.a.4
miliæ terræ. 26 [i] Vobis primùm Deus
ſuſcitans Filium ſuum, miſit eum bene-
dicentem vobis: [k] vt conuertat ſe vnuſ-
quiſque à nequitia ſua.

CAP. IIII.

Loquentibus autem illis ad populum, A
ſuperuenerunt ſacerdotes & [a] magi-
ſtratus templi & Sadducæi, 2 dolentes
quòd docerent populum, & annuntia-
rent in "Ieſum' reſurrectionẽ ex mortuis: [*]Ieſu 7 ua. c.
3 &

a *Vt deleantur peccata.*] Oportet vos prius per pœnitentiam conuerti ad Ieſum, & illius veritatem amplecti, doctrinam ſuſcipere, atque ita illius virtute & efficientia per Patris miſericordiam delebuntur peccata veſtra; ac deinde accipietis donum illud refrigerij.

b *Vt cùm venerint.*] Quandoquidẽ iam venerunt. hæc eſt ſententia huius loci quam ita res ipſa indicat & exemplares linguæ.

c *Qui prædicatus eſt.*] qui vobis propheta ac miniſter conſtitutus & paratus à vatibus olim prædicebatur.

d *Cælum ſuſcipere.*] Secundùm ſcripturas non oportet eum ſemper præſentẽ in terris corporali præſentia illa naturali eſſe, ſed certo tempore miniſtri officium facientem in terris eſſe; deinde cælo recipi, ſedereque ad dexteram Patris, ab illoque omnem Iſrael, atque omnes filios Dei reſtitui, & omnia ea impleri quæ à Deo conſtituta ac declarata fuère.

e *Moyſes quidem dixit.*] cùm loqueretur de Chriſti aduentu & oſtenſione in miniſterium.

f *Erit autem.*] Hoc & ad primã prophetæ illius oſtenſionem, ſed magis etiam ad ſecundam hanc demonſtrationem pertinet. Nam qui non accepit Prophetam illum præſentem, neque illius iam denuò à Deo confirmati & clarificati verbum audierit, exterminabitur de populo noui Teſtamẽti.

g *Dies illos.*] hos in quibus eſtis dies manifeſtationis omnium promiſſorum Dei, & benedictionis illius quæ à vobis ad omnes familias terræ peruentura eſt.

h *Filij Prophetarum.*] hæredes ipſi ad quos illud pactum & promiſſa illa per Prophetas omnes celebrata.

i *Vobis primùm.*] vt promiſſionis filiis iam anteà declaratis, ſuſcitauit Deus filium ſuum ſemen illud benedictum, efficaciſſimum ad benedicendum eos qui ad ſemen Abrahæ pertinent ſecũdùm carnem, & filij Abrahæ fuerint ſecundùm fidem, & deinde cæteris cognationibus & familiis terræ.

k *Vt conuertat ſe vnuſquiſque.*] dummodò conuertat ſe: nam aliàs non pertinebit ad ſemen illud benedictum.

CAP. IIII.

a *Magiſtratus templi.*] qui illa hebdomada moderabatur & gubernabat in templo ſacra omnia in ordine vicis ſuę. namque ad ſacrorum procurationes erat inſtitutum collegium ſiue magiſtratus communi nomine dictus פרח, vt patet in libris antiquis tractatu Initio anni cap.1. & 2.

3 & iniecerunt in eos manus, & posue-
runt eos in custodiam, in crastinum, erat
enim iam vespera. 4 Multi autem eo-
rum qui audierant verbum, crediderunt:
& factus est numerus virorum [b] quinque
B millia. 5 Factum est autem in crastinũ,
[c] vt congregarentur principes eorum, &
seniores & scribę in Ierusalem. 6 & An-
nas princeps sacerdotum, & Caiphas &
Iohannes, & Alexander, & quotquot
erant de genere sacerdotali. 7 Et statuē-
tes eos in medio, interrogabant: In [d] qua
virtute aut in quo nomine fecistis hoc
vos? 8 Tunc [e] repletus Spiritu sancto
Petrus, dixit ad eos, Principes populi &
* Israel ℈ MS. C. S. * audite MS. S. seniores * *: 9 Si nos hodie diiudicamur
[f] in benefacto hominis infirmi, in quo
iste saluus factus est, 10 notum sit om-
nibus vobis & omni plebi Israel, quia [g] in
nomine Iesu Christi Nazareni, quē vos
crucifixistis, quē Deus suscitauit à mor-
tuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.
Psa. 117. d. 22 Mat. 21. d. 42 Mar. 12. a. 10 Luc. 20. c. 17 Isa. 28. d. 16 1 Pet. 2. a. 7 Rom. 9. g. 33 11 Hic est lapis qui reprobatus est à vo-
bis ædificantibus: qui factus est in caput
anguli. 12 [h] & non est in alio aliquo sa-
lus. [i] Nec enim aliud nomen est sub cælo
C datum hominibus, in quo oporteat nos
saluos fieri. 13 Videntes autem [k] Petri
constantiam & Iohānis, comperto quòd
homines essent sine literis & [l] idiótæ, ad-
mirabantur.

b *Quinque millia.*] cum iis qui anteà erant.

c *Vt congregarentur.*] Concilium integrum coactum est omnium ministrorum synagogæ, apud quod opportunitas oblata est Apostolis testimonium reddendi veritatis Christi & resurrectionis eius ex mortuis.

d *Qua virtute.*] Vestráne potestate & facultate, an aliundè accepta; vel quo nomine, an alicuius alius auctoritate & mandato?

e *Repletus Spiritu sancto.*] Non hic sermo de Spiritu sancto quatenus sanctificat, quippe illum iam habebat Petrus à die Pētecostes; sed Spiritu sancto ministerij, qui cùm sit vnus idemq; Spiritus, variis virtutibus alios atque alios auget & amplificat ad ministerium Ecclesiæ: Sapiētiæ, fortitudinis, & eloquentiæ solidæ quo Spiritu repletus est Petrus hoc tempore ad illud munus.

f *In benefacto hominis infirmi.*] In quæstionem & iudicium ducimur de beneficio collato in hominem inualidũ, quo beneficio iste affectus, seruatus & sanatus est, & quomodo, quáve ratione. Summa causæ ex thesi & hypothesi constans.

g *In nomine.*] Auctoritate & virtute à nobis appellata Iesu, quem Christum esse testamur, & hoc beneficio edito confirmamus; nomine, inquam, ipsius Iesu Christi Nazareni, quem vos cruci affixistis; quemq; à Deo suscitatũ prędicamus, idque verum esse huius hominis sanitas declarat apertissimè, quæ fieri non posset, si ille nondum resurrexisset, vel à Deo approbatus non fuisset. Non enim mendacia illius nomine pronuntiata Deus confirmari pateretur. Nos dicimus illum esse Christum, seruatorem, viuentem, vitæ auctorē, & filium Dei: & vt hoc confirmemus, appellamus ipsius nomen vt efficacissimum. fit vt nos fieri volumus. Igitur manifestè consequitur nostram assertionem esse verissimam.

h *Et non est in alio aliquo salus.*] Nullũ genus salutis veræ est, præter illā quam Christus efficit: & nullus alius Christus est, præter hunc quem vos reprobastis: quem si adhuc reprobare pergatis, vosmet à salutis via excludetis.

i *Nec enim aliud nomen est sub cælo.*] id est, hominum generi qui in terra nascuntur sub cælo, vt non nisi vnus Deus creator, ita non nisi vna salutis via & ratio & vna virtus, per quam hæc salus hominibus constet: & illa virtus est huius Iesu Christi, cui soli Deus has partes dedit.

k *Petri constantiam & Iohannis.*] Hic versus declarat illum, *Petrus plenus Spiritu sancto*, &c.
l *Idiotæ.*] Pharisæorum & Scribarum sermone dicuntur *Populus terræ*, & עמין.

mirabantur, & cognoſcebant eos [a] quo-
niam cum Ieſu fuerant. 14 hominem
quoque vidētes ſtantem cum eis qui cu-
ratus fuerat, nihil poterant cōtradicere.
15 Iuſſerunt autem eos foras extra con-
cilium ſecedere: & conferebant adinui-
cem, 16 dicentes, Quid faciemus ho-
minibus iſtis? quoniam quidem notum
ſignum factum eſt per eos, omnibus ha-
bitantibus Ieruſalem: manifeſtum eſt, &
non poſſumus negare. 17 Sed ne am-
plius diuulgetur in populum, commi-
nemur eis, ne vltrà loquantur in nomine
hoc vlli hominum. 18 Et vocantes eos,
denuntiauerunt [b] ne omnino loqueren-
tur, neque docerent in nomine Ieſu. D
19 Petrus verò & Iohannes reſpondētes,
dixerūt ad eos, [c] Si iuſtum eſt in conſpe-
ctu Dei, vos potius audire quàm Deum,
iudicate. 20 non enim poſſumus [d] quæ
vidimus & audiuimus non loqui. 21 At
illi comminantes, dimiſerunt eos: non
inuenientes quomodo punirēt eos, pro-
pter populum, quia [e] omnes clarificabāt
id quod factum fuerat, in eo quod acci-
derat. 22 [f] Annorum enim erat amplius
quadraginta homo in quo factum fue-
rat ſignum iſtud ſanitatis. 23 Dimiſſi
autem venerunt ad ſuos: & annuntiaue-
runt eis quanta ad eos principes ſacerdo-
tum & ſeniores dixiſſent. 24 Qui cùm E
audiſſent, [g] vnanimiter leuauerunt vocē
ad Deum,

a *Quoniam cum Ieſu fuerant.*] Ita conueniebat profeſſio cum aſſertione, & aſſertio cum miraculo & ſigno.

b *Ne omnino loquerentur*] de fide, neque docerent pœnitentiam in remiſſionem peccatorum in nomine Ieſu.

c *Si iuſtū eſt in conſpectu Dei.*] An probabimus defenſionem noſtram coram Deo, quòd vobis potius quàm Deo ipſi obediamus.

d *Quæ vidimus.*] de reſurrectione ipſius & virtute atque efficacitate illius mortis ac reſurrectionis. Itaque rem ipſam quam certā ſcimus, inficiari non poſſumus, neque diſſimulare etiā aut tacere, quoniam eadem audiuimus à Deo nobis imperante vt teſtemur.

e *Omnes clarificabant.*] Dei conſilium & teſtimonium de Ieſu Chriſti veritate omnes prædicabant, viſo ſigno tam clarè & apertè edito.

f *Annorū enim erat amplius quadraginta.*] Ita vt teſtimonium imbecillitatis illius & publicum & diuturnū eſſet; & non potuiſſe ſanari ex propria naturæ virtute, quia infirmitudo magis erat iam illi naturalis, quàm ſanitas: reſtitui verò per medicinæ artem multò minus poterat in illa ætate, tam magis ad imbecillitatem & defectum tendente: deinde in illa temporis breuitate. multa itaque conuenerunt in illo ſanitatis ſigno, quæ omnia maximum pondus haberent.

g *Vnanimiter.*] idem ſcientes, idem volentes, vtpote ab vno Spiritu acti.

* Deus 2 MS.R.G.S. ad Deum, & dixerunt, Domine, tu[*] [a] qui
fecisti cælum & terram, mare, & omnia
quæ in eis sunt, 25 qui Spiritu sancto
per os patris nostri Dauid pueri tui dixi-
Psalm.2.a.1 sti, Quare fremuerunt Gentes, & populi
meditati sunt inania? 26 Astiterunt re-
ges terræ, & principes conuenerunt in
vnum aduersus Dominum, & aduersus
Christum eius? 27 conuenerunt enim
verè in ciuitate ista[b] aduersus sanctum
puerum tuum Iesum, quem vnxisti, Hé-
rodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus
& populis Israel, 28 facere quæ manus
tua & consilium tuum decreuerũt fieri.
F 29 Et nunc, Domine, respice in minas
eorum, & da seruis tuis[c] cum omni fidu-
cia loqui verbum tuum, 30 in eo quòd
manum tuam extendas ad sanitates, &
signa & prodigia fieri per nomen sancti
filij tui Iesu. 31 Et cùm orassent,[d] mo-
tus est locus in quo erant congregati: &
repleti sunt omnes Spiritu sancto, &
loquebantur verbum Dei cum fiducia.
32 [e] Multitudinis autem credentium erat
-5 MS.G. [f] cor vnum & anima vna: nec quisquam
eorum quę possidebat aliquid suum esse
G dicebat, sed erãt illis omnia communia.
33 [g] Et virtute magna reddebant Aposto-
li testimonium resurrectionis Iesu Chri-
-6 MS.G.S. sti Domini nostri: & [h] gratia magna erat
in omnibus illis. 34 Neque enim quis-
quam egens erat inter illos. Quotquot

a *Qui fecisti.*] Qui omnipotens, sapientissimus, misericordissimusque es, certi consilij & propositi tenax, qui inferioris ac minoris cõditionis res & suis naturis constituisti, & ordinibus ac locis proprijs constabilisti, quę nulla aliena virtute turbari possunt, effice vt potes vt quę maiora longè sunt, nulla virtute, potentia, aut calliditate, aut alia facultate inferæ vel terrenæ naturæ turbentur aut impediantur, quippe & id te facturũ ipse recepisti, & per prophetam tuum pronunciasti.

b *Aduersus sanctum puerum tuum.*] ministrum consilij tui.

c *Cum omni fiducia.*] certitudine confirmationis à te efficiendæ: idque potentia & facultate miraculorum in hominum beneficium edendorum.

d *Motus est locus.*] in signum præsentiæ & approbationis Dei. iuxta illud: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio eorũ.

e *Multitudinis autem credentium.*] secundùm potentiam virtutis Dei. nam qui illo modo credunt, charitatem etiam perfectam habent: & perfecta charitas foras mittit timorem.

f *Cor vnum & anima vna.*] quippe ipsi erant vnum corpus, & vnius corporis membra, cuius caput Christus Ergo idem sentiebant, idem sapiebant, idem volebant omnes, tam in spiritualium quàm temporalium bonorum ratione conueniebant & communicabant.

g *Et virtute magna.*] tum vitæ & sanctitatis suæ omnibus manifestæ, tum signorum edendorum, in testimoniũ quòd Christus resurrexisset à mortuis, & resuscitaret suos à morte æterna, in nouitatem vitæ æternæ.

h *Gratia magna.*] benignitas & liberalitas cum charitate eximia.

enim possessores agrorũ aut domorum
erant, vendentes afferebãt pretia eorum
quæ vendebant, [35] & ponebant ante pe-
des Apostolorum. Diuidebatur autem
singulis prout cuiq; opus erat. [36] Ioseph
autem qui cognominatus est [l] [*] Barna- [*]Barsabas o.
bas ab Apostolis, (quod est interpreta-
tum, filius consolationis) Leuites, Cy-
prius genere, [37] cùm haberet agrum,
vendidit eum, & attulit pretium, & po-
suit ante pedes Apostolorum.

l *Barnabas.*] Galilææ linguæ vestigiũ hic obseruamus, vt superius in nomine *Ager sanguinis*. Ideò dicit ab Apostolis ita esse cognominatum, qui sponte obtulerit precium agri in consolationem indigentium. estque vtraque significatio vocis N A B A, id est, consolatio spontanea.

CAP. V.

VIr autem quidam nomine Ananias, A
cum Saphira vxore sua vẽdidit agrũ,
[2] & [a] fraudauit de pretio agri, cõscia vxo-
re sua: & afferens partem quandam, ad
pedes Apostolorum posuit. [3] [b] Dixit au-
tem Petrus [*], Anania, cur tentauit sata- [*] ad Ananiã o.
nas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, [*] ad eum M.S.C q. s.
& fraudare de pretio agri? [4] Nónne ma-
nens tibi manebat, & venúndatum in
tua erat potestate? Quare posuisti in
corde tuo hanc rem? Non es mentitus
hominibus, sed Deo. [5] Audiens autem
Ananias hęc verba, [c] cécidit, & expirauit.
Et factus est timor magnus super omnes
qui audierunt. [6] Surgentes autem iu-
uenes, amouerunt eum, & efferentes se-
pelierunt. [7] Factum est autem quasi ho
rarum trium spatium, & vxor ipsius, ne- B
sciens quod factum fuerat, introiuit.
[8] Respondit autem ei Petrus, Dic mihi
[*] mulier,

CAP. V.

a *Fraudauit.*] Seposuit sibi dolosè, ac malitiosè existimans id latêre posse, & tamen simulans Christianam illam simplicitatem.

b *Dixit autem Petrus.*] Exemplum alterius muneris clauium Ecclesiasticarum per Spiritum sanctũ expediti hoc loco narrat Lucas, videlicet cognitionem & discretionem spirituum.

c *Cecidit, & expirauit.*] Exemplum stabuitur virtutis Euangelicæ; illius, inquam, virtutis & efficacitatis, quæ aliàs dicitur Odor mortis in mortem. Excommunicationis auctoritas admiranda atque horrenda comprobatur Ita vniuersa Apostolorum praxis his duabus definitionibus concluditur, *vita & mortis*.

6 MS. G. S. mulier, si tanti agrum vendidistis? At
illa dixit, Etiam tanti. 9 Petrus autem
ad eam, [a] Quid vtique conuenit vobis
[b] tentare spiritum Domini? Ecce, pedes
eorum qui sepelierunt virum tuum, ad
ostium, & efferent te. 10 Confestim cé-
ad MS. cidit ante pedes eius, & expirauit. Intrá-
tes autem iuuenes, inuenerunt illã mor-
tuam: & extulerunt, & sepelierunt ad
virum suum. 11 Et factus est timor ma-
gnus in vniuersa ecclesia, & in omnes
qui audierunt hæc. 12 Per manus autem
Apostolorum fiebant [c] signa & prodigia
multa in plebe. Et erant [d] vnanimiter
C omnes in porticu Salomonis. 13 [e] Cæ-
terorum autem nemo audebat se coniũ-
gere illis: sed magnificabat eos populus.
14 Magis autem augebatur [f] credentium
in Domino multitudo virorum ac mu-
lierum: 15 ita vt in plateas eiicerent in-
firmos, & ponerent in lectulis ac grabá-
tis, vt veniente Petro, saltem vmbra il-
5 MS. G. S. lius obumbraret quenquam illorum, &
liberarentur omnes ab infirmitatibus
suis. 16 [g] Concurrebat autem & mul-
titudo vicinarum ciuitatum Ierusalem,
afferentes ægros & vexatos à spiritibus
immundis: qui curabantur omnes.
17 Exurgens autem princeps sacerdotum
& omnes qui cum illo erát, [h] quæ est hæ-
D resis Sadducæorum, [i] repleti sunt zelo:
18 & iniecerũt manus in Apostolos, & po
suerunt.

a *Quid vtique conuenit vobis.*] Quandoquidem communicato consilio, & certo decreto voluistis hanc culpã suscipere grauissimam tentandi Spiritum sanctum in Ecclesia manentem & præsidentem, communicabitis etiam in pœna; adeò autem communicabitis, vt etiam per eosdem efferamini ad sepulchrum.

b *Tentare Spiritum sanctum.*] Periculum facere sapientiæ, prouidentiæ & potentiæ Spiritus sancti, illiusque simplicitatis veritatem in dubium vocare.

c *Signa & prodigia.*] in testimonium veritatis Iesu Christi & resurrectionis illius ex mortuis.

d *Vnanimiter.*] Omnes Apostoli conueniebant in porticum illam, constanter & concorditer eandem rem testati.

e *Cæterorum autem.*] qui non essent ex doctrina & fide Iesu Christi, nemo audebat agglutinare sese viris illis, quos humana sorte maiores existimabant, maximè videntes quæ signa in probos & simplices, quæ prodigia in improbos per manus Apostolorũ ederentur. Sic aliquando Petrus hoc affectu Iesu dixit, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum. Itaque reuerentię & metus affectu sibi cauebant cæteri. nãque maximos illos ducebat populus.

f *Credentium in Domino.*] Credentium Iesum esse Christum & Dominum, cui omnis potestas data esset in cælo & in terra.

g *Concurrebant autem.*] Sic propagabatur notitia & fides Iesu Christi, contestante Deo signis & prodigiis.

h *Quæ est hæresis Sadducæorum.*] Qui maximè inuidebant & aduersabãtur iam apertissimè doctrinæ Iesu Christi, erãt Sadducæi, propter confirmatam doctrinam de resurrectione mortuorum, quam illi negabant: & hi imprimis sequebãtur partes principis sacerdotum ægerrimè ferentis auctoritatem suam minui disciplina Christiana, quæ indicabat iam abolitum esse antiquum sacerdotium, & mutatum noui Testamenti sacerdotio.

i *Repleti sunt zelo.*] Inuidia, non sapientia, aut scientia, aut studio religionis ac pietatis. Ita prodebant illi quidẽ suam inuidiam, sed nihil impedire poterant tempora virtutemque illius quẽ impugnabant.

ſuerunt eos in cuſtodia publica. [19] An-
gelus autem Domini per noctē aperiens
ianuas carceris, & educens eos, dixit,
[20] Ite: & ſtantes loquimini in templo ple-
bi [a] omnia verba vitæ huius. [21] Qui
cùm audiſſent, intrauerunt diluculò in
templum, & docébant. Adueniens au-
tem princeps ſacerdotum & qui cum eo
erant, [b] conuocauerunt cōcilium & om-
nes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt
ad carcerem vt adducerentur. [22] Cùm
autem veniſſent miniſtri, & aperto car-
cere non inueniſſent illos, reuerſi nun-
tiauerunt, [23] dicentes, Carcerem quidē
inuenimus clauſum cum omni diligen-
tia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: ape-
rientes autem, neminem íntus inueni-
mus. [24] Vt autem audierunt hos ſer- E
mones magiſtratus templi & principes
ſacerdotum, ambigebant de illis quid-
nam fieret. [25] Adueniens autem quidā
nuntiauit eis, Quia ecce viri quos poſui-
ſtis in carcerem, ſunt in templo ſtantes,
& docentes populum. [26] [c] Tunc abiit
magiſtratus cum miniſtris, & adduxit
illos ſine vi: timebant enim populum ne
lapidarentur. [27] Et cùm adduxiſſent il-
los, ſtatuerunt in concilio. Et interroga-
uit eos princeps ſacerdotum [28] dicens,
[d] Præcipiendo præcepimus vobis ne do-
ceretis in nomine iſto: & ecce repleſtis
Ieruſalem doctrina veſtra, & vultis in-
ducere

a *Omnia verba vitæ huius*] huius vitæ nouæ, quæ vobis demonſtrata eſt, & liberationis ex morte æterna rationem omnem exponite populo, iuxta decreta conſilij Dei, qui vult hanc vitam nuntiari primùm Iſraeli.

b *Conuocauerunt concilium.*] In pleno cōcilio agitur cauſa veritatis Chriſti, ergo non potuit abſcondi iam illud lumen, neque negari res ab aduerſarijs tanquā obſcura.

c *Tunc abiit magiſtratus.*] Præfectus populi, qui concilij & ſacerdotum mandata exequebatur, & ea quæ ad ſacrarum rerum rationem pertinerent agebat.

d *Præcipiendo*] denuntiauimus vobis apertiſſimè, ne doceretis pœnitentiam aut alia quæ docetis in nomine hoc: ſed vos ſtudioſè iſtud nomen appellātes, videmini velle concitare populum aduerſum nos, ad vltionē cædis iſtius hominis, tanquam noſtra auctoritate factæ.

ducere super nos sanguinem hominis
F istius. 29 Respondens autem Petrus &
Apostoli, dixerũt, a Obedire oportet Deo
magis, quàm hominibus. 30 Deus pa-
trum nostrorum suscitauit Iesum, quem
b vos interemistis, suspendentes in ligno.
31 c Hunc principem & saluatorem Deus
exaltauit dextera sua, ad dandam pœni-
tentiam Israeli, & remissionem peccato-
rum. 32 & nos sumus testes horum ver-
borum, & Spiritus sanctus, quem dedit
Deus omnibus obedientibus sibi.
33 Hæc cùm audissent, d dissecabantur, &
cogitabant interficere illos. 34 Surgens
autem quidam in cõcilio Pharisæus, no-
mine Gamaliel, legisdoctor honorabilis
vniuersæ plebi, iussit * foras ad breue ho- (* pusillũ foras Apostolos fecit fere 5 MS. G. S.)
mines fieri. 35 dixitque ad illos, Viri
Israelitæ, attendite vobis super homini-
G bus istis quid acturi sitis. 36 e Ante hos
enim dies extitit Theodas, dicens se esse
aliquem, cui cõsensit numerus virorum
circiter quadringẽtorum, qui occisus est:
& omnes * qui credebant ei, dissipati (* quicunque 5 MS. G.)
sunt, & * redacti ad nihilum. 37 f Post (* redactus est 10 MS.)
hũc extitit Iudas Galilęus in diebus pro-
fessionis,

A a

a *Obedire oportet.*] Tria erant proposita crimina: vnum inobedientiæ erga magistratus & præfectos, alterum doctrinæ contra iussa ac decreta explicatæ: tertium seditionis & commotionis: quæ omnia propulsant Apostoli. primum, illa sententia Supremo obediendum esse, id est, Deo: quem constat aliter mandasse quàm illi iuberent. secũdum, doctrinam illam non posse celari, atque edi non posse aut explicari, detracto aut dissimulato fundamento, qui est Iesus Christus, positus à Deo: quem cùm illi perdere omnino non potuerint, neque illius doctrinam interuertere poterunt.

b *Vos interemistis.*] Iesum, & Deus in quẽ crediderunt & sperauerunt patres nostri illum suscitauit. similiter vos occultare conamini aut impedire doctrinam hanc: at verò Deus illam illustrat & confirmat.

c *Hunc principem.*] Hunc Deus virtute sua conspicuum & manifestum editũque probauit principem esse ad ducendum populum, & saluatorem ad saluandos eos qui in illum crederent. Nõ autem exaltauit ad vltionem in vos faciendam, neque concitandum ad eam rem populum; sed ad vocandum vniuersum Israelem, tam vos principes & magistratus, quàm populum, ad pœnitentiam; & pœnitentibus donandã remissionem peccatorum, tam eorum qui communicauerunt in scelere cædis illius à vobis crucifixi, quã cęteris, qui aliis atque aliis peccatis obligati sunt. Itaque non agitur de illius vltione, qui magis exaltatus, atque gloria maiori affectus est postquam crucifixus à vobis reuixit; sed agitur de salute populi omnis, atque adeò vestra in nomine illius. & nos non sumus concitatores populi, sed testes harum rerum quas exponimus, qui ex peccato ad gratiam, ex morte ad vitam sumus traducti: idque profitemur, id docemus: hoc est *sermones vitæ huius*. Testis etiam est Spiritus sanctus vitæ æternæ auctor, quẽ dedit Deus obedientibus sibi, & excipientibus Iesum hunc filium suum in suam salutem. Id autem maximum testimonium & præstantissimũ est veritatis Iesu, videre multos ex morte translatos ad vitã, & factos nouos homines, viuentes alia vita, diuina magis quàm humana, efficiente id in ipsis Spiritu sancto. Hæc summa Euangelij doctrinæ nostræ est, hoc studiũ, hoc institutum, hoc propositum nostrum commune est, testari Iesu Christi veritatem per Spiritus sancti virtutem.

d *Dissecabantur.*] præ inuidia & odio iam obdurato in visceribus illorum.

e *Ante hos enim dies.*] ante hoc annos. nam Theudas hic non est idem quem Ioseph. lib. 20. Antiquit. cap. 2. narrat, exortum & oppressum Prætore Cuspio Fado post Agrippæ mortem, Iudæa in prouinciam redacta. Nondũ enim mortuus erat Agrippa, cùm hæc à Gamaliele dicerentur, vt constat ex cap. 12. huius libri: Regnauit enim Agrippa annis septem sub Caligula & Claudio. Videtur Theudas hic fuisse tempestate illa, cùm post Herodis magni mortem seditiones in Iudæa excitatæ sunt variæ, atque per Varum vix sedatæ. Ioseph. lib. 17. cap. 12.

f *Post hunc*] post illa tempora in quibus Iudas Theudas extinctus fuit. Tempore professionis, hoc est, descriptionis ipsorum Galilæorum, quæ vel fuit quo tempore Iesus natus est, vel cùm Archelao in exilium misso, Iudæa rursum in prouinciam est redacta, decennio post Iesum natum.

fessionis, & auertit populum post se, &
ipse periit: & omnes quotquot consen-
serunt ei, dispersi sunt. 38 Et nunc ita- MS. c.
que dico vobis, discedite ab hominibus
istis, & sinite illos: quoniam [g] si est ex
hominibus consilium hoc aut opus, dis-
soluetur: 39 si verò ex Deo est, [h] non po-
teritis dissoluere eos, ne fortè & Deo illud 2 MS. C.S.
repugnare inueniamini. Cõsenserũt au-
tem illi. 40 Et conuocantes Apostolos,
[i] cæsis denuntiauerunt ne loquerentur in
nomine Iesu, & dimiserunt eos. 41 Et
illi quidem ibant gaudentes à conspectu
concilij, quoniam digni habiti sunt pro
nomine Iesu [k] contumeliam pati.
42 Omni auté die non cessabant [l] in tem-
plo & circa domos docentes & euange-
lizantes Christum Iesum.

CAP. VI.

IN diebus autem illis [a] crescente nume- A
ro discipulorum, factum est murmur
[b] Græcorum aduersus Hebræos, eo quòd
[c] despicerentur in ministerio quotidiano
viduæ eorum. 2 Conuocantes autem
duodecim multitudinem discipulorum,
dixerunt, Non est æquum, nos derelin-
quere verbum Dei, & [d] ministrare mẽsis.
3 Conside-

g *Si est ex hominibus.*] ex hominum auctoritate aut incœpto aut proposito, nó poterit durare. Mortalia enim sunt quę à mortalibus instituuntur, & caduca ac vana, quæ Deus non decernit, fouet & promouet, etiam si videantur magnis incœptis exoriri & crescere.

h *Non poteritis dissoluere eos.*] qui Deo aguntur auctore & institutore consilij, & in geminam difficultatem incidetis; alteram, quòd nihil aduersum homines efficere poteritis: alteram, quòd vos non cum hominibus, sed cũ Deo contendere declarabitis; idque vobis recidet in magnum malum.

i *Cæsis.*] Vt non viderentur concilium illud coegisse aduersum immerentes, nulloq; crimini obnoxios, executi sunt in illos correctionis iudicium, quod propter inobedientiam & temeritatem exercebatur, appellatũ Hebraicè MALCVTH ARBAGHIM, à D. Paulo dictum quadragena: inferebatur auté huiusmodi pœna ad humiliationem, vt illorum verbis vtamur. eratque genus notationis & ignominiæ Ecclesiasticę.

k *Contumeliam pati.*] Minui honore, & notari atque humiliari pro exaltatione nominis quod profiterentur, ita illustrabatur & prædicabatur Iesu nomé. hac etiam occasione cùm notati essent ipsi & publicè à populo iudicati, dicebatur causa quòd constanter prædicarent Iesu nomen.

l *In templo & circa domos.*] publicè omnibus, & in priuatis conuentibus publicis concionibus & quotidianis sermonibus docebant pœnitentiæ doctrinam, & nuntiabant bonum nuntium, Iesum esse Christum, id est, vnctum illum à Deo antè promissum, & nunc iam donatum.

CAP. VI.

a *Crescente numero discipulorum.*] id est, Christianorum, qui tunc omnes discipuli vocabantur.

b *Græcorum.*] Christianorum ex Iudæis à Græcia oriundis aduersus Christianos indigenas. namque Hebræi nomen à regione sumunt, non à genere, vt in sacro apparatu docebamus lib. de Canaan.

c *Despicerentur in ministerio quotidiano.*] Non solùm quòd pauperibus viduis necessaria non suppeditarentur: nam distribuebatur singulis vt cuique opus erat sed etiam quòd Græcæ viduæ cuperent quoque suam operam ponere in ministerio quotidiano, vti Hebræas facere videbant, & hoc modo officiũ præstare erga fratres. sed Hebrææ occupabant illis prætermissis omné locum. Contentio igitur erat de ministerio magis, quàm de commodo. Apostoli crescente multitudine non cognoscebant omnes viduas, tam aduenas quàm indigenas. magis enim indigenas cognoscere & exercere poterant, cùm multæ essent Galilææ, vt ipsi ex Galilæa erant; & aliæ Ierosolymitanæ, quas ipsi notiores habebant. Nam viduæ vt expeditiores hæc munia exercebant.

d *Ministrare mensis.*] Nomine ministrationis omnis ratio continetur ad illud ministerium pertinens recipiendæ pecuniæ, expendendæ, collocandi ministros & ministras qui cibos parare, vestesque conficere possent, & cætera quæ ad victum & vestitum, illo tempore opportunum & commodum pertinebant.

3 Considerate ergo, fratres, viros ex vo-
bis [a] boni testimonij septem, plenos Spi-
ritu sancto & sapientia, quos constitua-
mus super [b] hoc opus. 4 [c] Nos verò, ora-
tioni & ministerio verbi instátes erimus.
5 Et placuit sermo coram omni multitu-
dine. Et elegerunt Stephanum virũ [d] ple-
B num fide & Spiritu sancto, & [e] Philip- Infr.21.b.8
pum, & Próchorum, & Nicánorem, &
* Timotheũ. "Timónem", & Parmenam, & Nicolaũ
aduenam [f] Antiochenum. 6 Hos statue-
runt ante conspectum Apostolorum: [g] &
orantes imposuerunt eis manus. 7 [h] Et
*Domini verbum " Dei" crescebat, & multiplica-
batur numerus discipulorum in Ierusa-
lem valde: multa etiam turba sacerdo-
tum [i] obediebat fidei. 8 Stéphanus au-
tem [k] plenus gratia & fortitudine facie-
bat prodigia & signa magna in populo.
9 Surrexerũt autẽ quidam de synagoga,
quæ appellatur [l] Libertinorum, & Cyre-
C nensium, & Alexandrinorum, & eorum
qui erant à Cilicia & Asia, disputantes
cum Stéphano: 10 & non poterant resi-
stere sapientiæ & Spiritui qui loqueba-
tur. 11 Tunc summiserunt viros, qui di-
cerent se audiuisse eum dicentem verba
blasphemiæ in Moysen & Deum.
12 Commouerunt itaque plebem, & se-
niores, & Scribas: & concurrentes rapue-
D runt eum, & adduxerunt in concilium,
13 & statuerunt falsos testes qui dicerent,

A 2 Homo

a *Boni testimonij.*] qui apud Ecclesiam testimonium habeant Spiritus sancti in ipsis manentis, & sapientia ad cognoscendam veritatem & honestatem rerumque omnium decorem.

b *Super hoc opus.*] quos huic negotio præficiamus.

c *Nos vero.*] Varia munera & officia Ecclesiastica Spiritu sancto dictante in concilio distributa.

d *Plenum fide*] quæ reuelanda fuerat, & per Spiritum sanctum reuelata iam erat. nam de fide in exercendo munere, hoc est fidelitate minima examinatio in illa tanta discipulorum simplicitate erat, vbi nemo eorum quę possidebat dicebat aliquid esse suum: Spiritu sancto sanctificationis & ministerio.

e *Philippum, & Próchorum, & Nicanorem, &c.*] Adeò apertè constabat tunc Spiritus sancti virtus in multis discipulis, vt palam nominari indicariq; possent qui pleni illo erant. Erant autem multi, sed Apostolis tum satis visi sunt fore septem.

f *Antiochenum.*] Non ex Gentilium genere, sed Iudæorum qui Antiochiæ habitabant, factum discipulum iam & plenum Spiritu sancto. Cæteros partim ex Hebræis, partim ex Græcis fuisse nomina ipsa indicant.

g *Et orantes.*] Gratulati Deo propter electionem, precati Deum vt illis adesset & faueret semper. *Imposuerunt eis manus*, in signum traditæ potestatis & auctoritatis ministerij.

h *Et verbum Dei crescebat.*] Apostolis vacantibus ministerio prædicationis verbi.

i *Obediebat fidei.*] agens pœnitentiam in obedientia fidei Iesu Christi, in quẽ credebat.

k *Plenus gratia.*] Spiritus sancti & auctoritate edendi miracula.

l *Libertinorum.*] Ita appellata, vt nobis videtur, ab institutore ipso & ædificatore Libertino dicto, quod Syriaca lectio obseruandum indicat. Erat autem Stephanus ex familiis Græcorũ; inter quos cùm versaretur vt aliquos lucrifaceret, excitatus est tumultus ille.

m *Loqui verba.*] Blasphema verba, & imminuentia maiestatem & auctoritatem religionis. Criminationis argumentum ex eo genere est quod morte punitur, iuxta illorum consuetudinem. Diuiditur in duo crimina: blasphemiam in locum sanctum, & blasphemiā in legem. Additur ex consequenti crimen imminutæ auctoritatis legislatoris.

n *Traditiones quas tradidit.*] Significātur his verbis duæ leges, quas dicebant Scribæ datas à Mose, alteram quā appellabant מקרא, alteram verò בעל פה, id est, scriptam & pronunciatam. Accusationis argumentum materiam præbuit sanctissimo viro disserendi de vniuersa veteris Testamenti ratione.

o *Tanquam faciem Angeli.*] Elucebat in illo virtus Spiritus sancti, suggerentis sapientiæ & sermonis copiam & facultatem, animumque confirmantis.

CAP. VII.

a *Viri fratres & Patres.*] In pleno concilio Sacerdotum, Seniorum, Scribarū, & magnæ multitudinis populi explicatur Iesu Christi Dei filij ratio verissima, & veritas testatissima, & cōfirmatissima esse ostenditur, scripturis & alijs Dei signaculis atque Spiritus sancti distributionibus.

b *Deus gloriæ.*] Deus gloriosus & laudabilis: ita solent cum laude antiqui Deum semper nominare.

c *Cum esset in Mesopotamia.*] Sic ordinamus hunc locum nostri sermonis serie aliquantulum deflectente à serie narrationis Hebraicorum historiographorum, quo tempore scimus Abraham patrem nostrum fuisse in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, non fuit id factum casu aut priuato aliquo consilio suo, sed ex Dei consilio & mandato, qui dixerat illi, Exi de terra tua, &c. & tunc obsequutus Dei imperio, exiit cum patre vt veniret in terram Chanaā: exiit, inquam, de Vr vrbe in terra Chaldæorum, & commoratus est in Charan vsque ad mortem patris; & indè postquā mortuus est pater eius, idem Deus transtulit illum eodem iussu repetito in terrā istā, in qua nunc vos habitatis. Ita Stephanus declarat exitum primū Abrahæ cum Thareh patre ex Vr Chaldæorum in Charan fuisse factum diuino consilio & iussu, & rursus eodem iussu inceptam migrationem fuisse absolutam, deuentumque in terram Chanaan: quod Moyses quamuis variatis verbis indicauit. & Gerundensis satis luculenter explicuit in 12. cap. Genes. Obseruandum est verbum *transtulit* à Stephano pronuntiatum.

Homo iste non cessat [m] loqui verba ad-
uersus locum sanctum, & legem. 14 au-
diuimus enim eum dicentem, quoniam
Iesus Nazarenus hic, destruet locum
istum, & mutabit [n] traditiones quas tra-
didit nobis Moyses. 15 Et intuētes eum
omnes qui sedebant in concilio, viderūt
faciem eius [o] tanquam faciem angeli.

CAP. VII.

Dixit autem princeps sacerdotum, Si A.
hæc ita se habent? 2 Qui ait, [a] Viri
fratres & patres audite, [b] Deus gloriæ ap-
paruit patri nostro Abrahæ [c] cùm esset in
Mesopotamia, prius quàm moraretur in
Charan, 3 & dixit ad illum, Exi de ter- Gen. 12. a. 1
ra tua, & de cognatione tua, & veni in
terram quam monstrauero tibi. 4 Tunc
exiit de terra Chaldæorum, & habitauit
in Charan. Et inde, postquam mortuus
est pater eius, transtulit illum in terram
istam, in qua nunc vos habitatis. 5 [d] Et
non dedit illi hæreditatem in ea nec pas-
sum pedis: "&" repromisit dare illi eam "sed ...
in possessioné, & semini eius post ipsum,
cùm non haberet filium. 6 [e] Locutus est
autem

d *Et non dedit hæreditatem ei.*] Nam quē agrum in sepulchri vsum Abraham possedit, sua pecunia emit, pactus de pretio cum dominis loci. Hæc omnia eò tendunt, Abraham credidisse promissis Dei, iussisque obsequutum fuisse, magis adeò propter spiritualia dona illis promissis adumbrata & significata, quàm propter terrena, quæ nec ipse possedit; neque cum audiret promissa filium aut semen habebat sibi proprium, ad quem promissionum vsus pertineret; neque filius eius Isaac, imò neque nepos Iacob terrenam promissam hæreditatem obtinuit, & tamen credidit se obtenturum promissa, & ideò imperiis paruit Dei: ex quo consequitur ad aliud semen aliamque possessionem spiritualem Abraham respexisse.

e *Locutus est autem.*] imò & ipsi & posteris eius vsque ad quartam generationem labores, peregrinationes, & seruitutis ærumnas prædixit.

6 MS. &. Gen. 15. c. 13 autem ei Deus, Quia erit semen eius
accola in terra aliena, & seruituti eos
subiicient, & malè tractabunt eos annis
quadringentis: 7 & gentem cui seruie-
dicit Dominus MS q. rint, iudicabo ego, dixit Deus. & post
hæc exibunt, & seruiẽt mihi in loco isto.
Gen. 17. b. 10 8 Et dedit illi a testamentum circuncisio-
Gen. 21. a. 2. a. 4. nis, & sic genuit Isaac, & circũcîdit eum
Gen. 25. c. 24 d. 26 die octauo: & Isaac, Iacob: & Iacob, duo-
Gen 29. d. 32 30 a. b. c. d. decim Patriarchas. 9 b Et Patriarchæ æ-
35. d. 23. Gen. 37. f. 28 mulantes, Ioseph vendiderunt in Ægy-
B ptum. & erat Deus cum eo: 10 & eripuit
eum ex omnibus tribulationibus eius.
Gen. 41. e. 37 & dedit ei gratiam & sapientiam in con-
spectu Pharaonis regis Ægypti, c & con-
stituit eum præpositum super Ægyptũ
& super omnem domum suam. 11 Ve-
nit autem fames in vniuersam Ægyptũ
& Chanáan, & tribulatio magna: d &
non inueniebant cibos patres nostri.
Gen. 42. a. 2 12 Cùm audisset autem Iacob esse fru-
mentum in Ægypto: misit patres nostros
Gen. 45. a. 3. a. 4. primùm: 13 & in secundo cognitus est
Ioseph à fratribus suis, & manifestatum
est Pharaoni genus eius. 14 Mittens au-
tem Ioseph, accersiuit Iacob patrem suũ,
suam MS. R. G. S. & omnem cognationem in animabus
Gen. 46. a. 1. a. 5. septuagintaquinque. 15 Et descendit
Gen. 49. d. 32 Gen. 50. b. 7 Iacob in Ægyptũ: e & defunctus est ipse
Gen. 23. c. 16 59. b. 13 & patres nostri. 16 Et translati sunt in
Sichem, & positi sunt in sepulchro quod
emit Abrahã pretio argẽti à filiis Hemor

a *Testamentum circuncisionis.*] Cũ Abraham hac fide promissorum instructo pactum & fœdus pepigit, vt in signum & sacramẽtum quod ad populum suũ pertineret sese circuncideret & suos, quod ille & illius filij & nepotes susceperunt, & tamen non acceperunt promissa temporalia; sed aspiciebant in æterna à se accipienda, quæ temporalibus significabantur, per posteros longo tempore post accipiendus.

b Vsque adeò non acceperunt promissiones terrenas, vt etiam ex illis aliqui dissidiis & inuidia laborantes sibi difficultatem moliti fuerint, quo minus acciperent, vendentes fratrem in Ægyptum; quo facinore domus Israel imminuta est, & priuata optimo & innocentissimo filio. Sed Deus qui propositum suum promouebat, erat cum Ioseph; & illorum malum facinus sua ipsius misericordia in vtilitatem ipsorum conuertit.

c *Et constituit eum præpositum.*] Hæc omnia eò spectant, vt ostendat Stephanus Deum propositum suũ & promissum semper promouisse, quamuis homines, maximè illi ad quos primò beneficium promissionum pertinebãt, sua culpa impedire potius, quàm sequi cõsilium illud persæpè voluerint. Ferè enim maxima pars Israelitarum resistebat potius Deo, quàm obsequeretur; imò & alienigenæ commodiores sese præstabant ad Dei consilij promotionem, vt Pharao & Ægyptij illi antiqui, qui Ioseph tanto honore affecerunt.

d *Et non inueniebant cibos patres nostri.*] quãquam in terra promissa essent, quã tamen non possidebant, & nihilominus sentiebant difficultatem eandem quam indigenæ. Non enim erat repromissionis tempus, verùm fide & spe promissorum Israel sustentabatur.

e *Et defunctus est.*] non accepta repromissione terrenæ possessionis, & tamen voluerunt sepeliri in terra Chanaan, propter fidem quam habebant promissioni diuinæ in hac regione præstandæ. Igitur aliud maius & vlterius expectabant, intelligentes ex illo promisso facto spiritualium rerum argumentum.

filij Sichem. [17] Cùm autem appropin- C
quaret tempus promissionis,[a] quam con
fessus erat Deus Abrahæ,[b] creuit populus *Iosue 24.a.32* *Exod.1.a.7*
& multiplicatus est in Ægypto, [18] quo-
adusque surrexit alius rex in Ægypto,
[c] qui non sciebat Ioseph. [19] Hic[d] circun-
ueniens genus nostrum, afflixit patres
nostros:[e] vt exponerent infantes suos, ne
viuificarentur. [20] Eodem tempore na- *Exod.1.a.2* *Heb.11.d.23*
tus est Moyses, &[f] fuit gratus Deo, qui
nutritus est tribus mensibus in domo
patris sui. [21] Exposito autem illo, sustu-
lit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum
sibi in filium. [22] Et eruditus est Moy-
ses omni sapientia Ægyptiorum: & erat
[g] potens in verbis & in operibus suis.
[23] Cùm autem impleretur ei quadragin-
ta annorum tempus,[h] ascédit in cor eius
vt visitaret fratres suos filios Israel.
[24] Et cùm vidisset quédam iniuriam pa- *Exod.2.b.12*
tientem, vindicauit illum: & fecit vltio-
nem ei qui iniuriam sustinebat, percusso
Ægyptio. [25] [i] Existimabat autem intel-
ligere fratres, quoniam Deus per manū
ipsius daret salutem illis: at illi non in-
tellexerunt. [26] Sequenti verò die appa- *Exod.2.b.13*
ruit illis litigantibus: & recóciliabat eos D
in pace, dicens, Viri, fratres estis, vt quid
nocetis alterutrum? [27] Qui autem in-
iuriam faciebat proximo, repulit eum,
dicens, Quis te constituit principem &
iudicem super nos? [28] nunquid inter-

a *Quam confessus fuerat.*] quam exposuerat & pollicitus fuerat.
b *Creuit populus.*] vt propositum Dei de temporalibus promissis, in quibus spiritualia continebantur, expediretur.

c *Qui non sciebat Ioseph.*] qui non erat ex genere illorum regùm, qui diuitiarum & opum regiarum augmentum Iosepho acceptum referrent.
d *Circunueniens.*] astutè agens, vt genus nostrum exercendo paulatim perderet, & interim ille ex illorum perditione commodum caperet.
e *Vt exponerent infantes.*] adeò afflixit, vt non solùm ipsos laboribus enecaret adultos, sed etiam infantes exponeret ne vitales essent.
f *Fuit gratus Deo.*] charus & dilectus; sepositus tanquam vas delectum in vsum magnum. ideoque singulari prouidentia & beneficio fotus & promotus etiam inter inimicos, vt per totam historiam obseruatur.

g *Potens in verbis & in operibus.*] ingenio solerti, solida facundia, & ad res gerédas dexterrimus: quamobrem potuit in domo regia magnum locum obtinere & tueri.
h *Ascendit in cor eius.*] venit illi in mé-tem illa cogitatio à Deo immissa.

i *Existimabat autē intelligere fratres suos.*] Hæc oratio ad vtrumque huius concionis scopum tendit, quòd Deus semper suam voluntatem significauerit Israelitis, quam illi frequentissimè repudiauerint.

ficere me tu vis, quemadmodum inter-
fecisti heri Ægyptium? [29] Fugit autem
Moyses in verbo isto: & factus est ad-
uena in terra Madian, [a] vbi generauit fi-
Exod. 3. a. 2 lios duos. [30] Et expletis annis quadra-
ginta, apparuit illi in deserto montis Si-
na angelus in igne flammæ rubi.
[31] Moyses autem videns, admiratus est
visum. Et accedente illo vt consideraret,
* dicés MS. q. facta est ad eum vox Domini*, [32] Ego
sum [b] Deus patrum tuorũ, Deus Abra-
ham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Treme-
factus autem Moyses, non audebat con-
siderare. [33] Dixit autem illi Dominus,
Solue calceamentum pedum tuorum:
locus enim in quo stas, terra sancta est.
[34] [c] Videns vidi afflictionem populi mei
qui est in Ægypto, & gemitum eorum
audiui, & descendi liberare eos. Et nunc
§ MS. e. s. veni, & mittam te in Ægyptum.
[35] [d] Hunc Moysen, quem negauerũt, di-
centes, Quis te constituit principem &
* judicem MS. G. R. "ducem? hunc Deus principẽ & redem-
ptorem misit, cum manu angeli qui ap-
Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 14 paruit illi in rubo. [36] Hic eduxit illos,
faciẽs prodigia & signa in terra Ægypti,
Exod. 16. a. 1 & in rubro-mari, & in deserto [e] annis
E quadraginta. [37] [f] Hic est Moyses qui di-
Deut. 18. c. 15 xit filiis Israël, Prophetã suscitabit vo-
bis Deus de fratribus vestris tanquã me:
Exod. 19. a. 3. & 19. ipsum audietis. [38] [g] Hic est qui fuit in
ecclesia in solitudine, cum angelo qui lo-
quebatur

a *Vbi generauit filios duos.*] quorum nomina indicant illum permansisse in fide Dei, & numero populi a Deo delecti.

b *Deus patrum tuorum.*] Ille qui misericordiam pollicitus sum Abraham, Isaac & Iaacob, quam præstiturus sum illis spiritualiter & illorum posteris tẽporaliter & spiritualiter, iis qui se non reddiderint indignos.

c *Videns vidi.*] Visum fuisse Deum ministeriis electorum à se, & missorũ virorum ad salutem populi, qui cùm sua non curarent, sed aliorum vtilitati studerent, tamen patiebantur repulsas & ignominias, & mortem etiam ab iis quibus proderant.

d *Hunc Moysen.*] Non satis est esse repulsum à populo ministrũ ad credendum non esse verum ministrum; cùm sint manifesta signa electionis Dei erga ipsum, & sæpè repetita ac renouata varia argumenta.

e *Annis quadraginta*] fecit signa in Ægypto, in mari rubro; ac deinde per quadraginta annos in deserto. disiunctiuè legendum.

f *Hic est Moyses.*] Hactenus historia Mosis, qui cùm non possit negari à Deo missus liberator ex illa seruitute Ægyptiaca, tamen ipse professus est & prædixit fore alium Prophetam, quem expectari oporteret, & missum excipi, & omni fide atq; obedientia coli; alias enim non permansuras in populo Dei animas eorum, qui Prophetam illum non excepissent, aut repudiassent.

g *Hic est*] qui publicè confirmatus est à Deo minister & legislator Testamẽti veteris voce diuina, quam audierunt patres, prænuntiantẽ præcepta; & senserunt vocantem ipsum Mosem publicè in tabernaculum, & ab illa angeli voce accepit oracula aperta simplici sermone pronuntiata, tanquam viri ad amicum suum, quorum argumentum erant præcepta quæ nobis data sunt. Et quanquam confirmatus ille fuerit à Deo minister, tamen à patribus nostris post breuem absentiam est repulsus, ac si nunquam fuisset à Deo delectus & missus, propterea quòd illi malũ morẽ tuerentur, & ad Ægyptiacam consuetudinem animo & mente affecti essent, à qua illos quam longissimè alienos esse volebat Moses.

quebatur ei in monte Sina, & cum pa-
tribus nostris: qui accepit verba vitæ da-
re nobis. 39 Cui noluerunt obedire pa-
tres nostri: sed repulerunt, & auersi sunt
cordibus suis in Ægyptum, 40 dicentes
ad Aaron: Fac nobis Deos qui præcedát Exod. 32. a. 1
nos: Moyses enim hic qui eduxit nos de ᵃMoyses enim huic usq.
terra Ægypti, nescimus quid factum sit
ei. 41 Et vitulum fecerũt in diebus illis,
& obtulerunt hostiam simulachro, ᵃ &
lætabantur in operibus manuum suarũ.
42 ᵇ Conuertit autem Deus, & tradidit
eos seruire militiæ cęli, sicut scriptum est
ᶜ in Libro Prophetarum: Nunquid victi- Amos 5. g. 25
mas & hostias obtulistis mihi annis qua-
draginta in deserto, domus Israël? 43 ᵈ Et
suscepistis tabernaculum Moloch, & sy-
dus Dei vestri Rempham, figuras quas
fecistis, adorare eas. Et transferam vos F
trans Babylonem. 44 ᵉ Tabernaculum
testimonij fuit patribus nostris in deser-
to, sicut disposuit Deus loquens ad - 4 Ms. c. 2. Exod. 25. d. 40
Moysen, vt faceret illud ᶠ secundum for-
mam quam viderat. 45 Quod & indu- Heb. 8. b. 5 Iosue 3. c. 14
xerunt, suscipientes patres nostri cum
Iesu in possessionem gentium, quas ex-
pulit

a *Et lætabantur in operibus manuum suarum.*] Voluerunt alium modum viuẽdi, aliud studium, alios mores, alium denique Deum colere, quã Moses præcipiebat, atque adeò quã Deꝰ volebat.

b *Conuertit autem Deus.*] Conuertit se ab illis, siue potius auertit, & tradidit eos suæ ipsorum menti & cogitationi; quæ in illud euasit scelus & nefas, vt seruirẽt militiæ cœli, Soli, Lunæ, astrisque aliis.

c *in libro Prophetarum.*] duodecim Prophetarum minorum, qui vno libro siue volumine conscripti erant, & concinnati omnes propter breuitatem singulorum.

d *Et suscepistis*] in humeris vestris baiulãdum tabernaculum siue delubrum Molchon vestri, ad Moabitarum idololatriam conuersi.

e *Tabernaculum.*] Hactenus de posteriori crimine legis abiectæ & violatæ auctoritatis Mosis, quẽ non solùm non violauit Stephanus, sed apertè asseruit verum ministrũ Dei fuisse, & tamẽ ab ipsis à quibus suscipiendus tradebatur repulsum, reprobatũ & sępè offensum; ipsius sententia atque auctoritate confirmata est expectatio Christi Deinceps ad aliud crimen de irreuerentia & blasphemia contra locũ sanctum, ostẽdit nullum locum in terris à patribus cultum ita perpetuò sanctum fuisse, vt nunquam moueri aut mutari oportuerit; vnumque solum esse sanctissimum illum, ad cuius exemplum alia loca duo, videlicet tabernaculum & templum, constructa essent. Illud enim exemplar primùm à Deo ostensum, maximè esse petendum & quærendũ, & probandum tanquam perpetuum atque Deo gratissimum.

f *Secundum formam quam viderat.*] Ergo aliud exemplar habuit Deus tabernaculi non manufacti sibi gratissimum, quod ostendit Mosi. & voluit manufactum ad illius imaginem construi, tanquam qui illud maximè probaret: & hoc non nisi propter illud, vt probatur imago & amatur propter eum cuius imago est. Habuerunt hoc tabernaculum in deserto, induxerunt in terram promissam, frequentarunt in ea; & quanquam à Deo institutum, quãquam antiquum & diuturna possessione sacratũ, patrum etiam reuerentia & frequentia cultum, tamen cùm placuit Deo quieta tẽpora præbere Israeli, & regẽ pacificum concedere, depositum est tabernaculũ illud, & translatus eius vsus in tẽplum à Salomone ædificatum, quod non apparet fuisse adeò sacrum atque tabernaculum. Illic enim legislator primus à Deo probatissimus procurator fuit construendi operis, exẽplar à Deo acceptum in monte; spiritus additus diuinitus architectis ipsis, opus maiestatis diuinæ, & nubis assiduitate ac frequentia ornatum. hic Salomon auctor atque ad exẽplar humanum, saltẽ non ad illud quod monstratum est Mosi in monte, sed ad similitudinẽ tabernaculi ipsius in deserto facti, quod ad mensurarũ rationes pertinet; sed varia materia, & opere vario atque humani ingenij cõpluribus ornamentis instructum, at verò Deo probatum interim dum purè ac sanctè frequentaretur, & dũ tempus adesset illius primi quod monstratum est in monte Deo gratissimi constituendi: quod probatum fuerit Deo interim his conditionibus testatur dies initiationis à Salomone indictæ & celebratæ: quod non fuerit perpetuũ, neque satis commodum Dei habitationi, docent tum Isaiæ oracula, tum ratio.

pulit Deus à facie patrum nostrorum, vs-
1 Re.16.c.13 Psa.131.a.5 que in diebus Dauid, 46 qui inuenit gra-
3 Reg.6.a.1 1 Par.17.b.12 tiam ante Deum, & petiit vt inueniret
Infr.17.f.25 tabernaculum Deo Iacob. 47 Salomon
autem ædificauit illi domum. 48 Sed
nõ Excelsus in manufactis habitat, sicut
‹per prophetam o. "propheta' dicit: 49 Cælum mihi sedes
Isa.66.a.1 3 Re.8.c.17 est: terra autem scabellum pedum meo-
2 Par.6.c.18 rum. Quam domum ædificabitis mihi,
dicit Dominus? aut quis locus requie-
tionis meæ est? 50 Nónne manus mea
fecit hæc omnia? 51 a Dura ceruice & in-
circũcisis cordibus & auribus, vos sem-
‹restitistis o. per Spiritui sancto "resistitis': sicut patres
vestri, & vos. 52 Quem Prophetarum
non sunt persequuti patres vestri? Et oc-
ciderunt eos qui prænuntiabant de ad-
G uentu Iusti, cuius vos nunc 53 prodito-
res & homicidæ fuistis: b qui accepistis
legem in dispositione angelorum, & nõ
custodistis. 54 Audientes autem hæc,
dissecabantur cordibus suis, & stridebãt
dentibus in eum. 55 Cùm autem esset
c plenus Spiritu sancto, intendens in cæ-
lum, vidit d gloriam Dei, & Iesum stan-
tem à dextris Dei. 56 Et ait, Ecce video
cælos apertos, & Filium hominis e stan-
* virtutis o. tem à dextris * Dei. 57 Exclamantes au-
tem voce magna, f continuerunt aures
suas, & impetum fecerunt vnanimiter
in eum. 5 Et eiicientes eum extra ciui-
tatem, lapidabant: & g testes deposuerunt

a *Dura ceruice.*] Conclusio argumentationis, illos non agere vt auctoritatem Mosis & legis atque templi sanctitatem defendant, sed vrgere propositũ antiquamque peruersitatem generis suę, excludendi & reiiciendi salutem ipsis allatam, & vexandi atque opprimendi Dei ministros omnes. id quod ex vniuersali dicto confirmat, asseuerat etiam omnes illos annuntiasse aduentum Christi iusti & iustificantis homines; quem etiam auctorem salutis ipsi non solùm repudiarint, sed occiderint.

b *Qui accepistis legem.*] Vos estis qui legem violastis acceptam per internuntios angelos, quos apertè agnouistis non ex homine accepisse, sed ex Deo; & tamen non seruastis: & in illa lege scriptum est de Christo: atque ita omnino violastis legem, & legis finem repudiastis.

c *Plenus Spiritu sancto.*] prophetiæ, reuelationis & sapientiæ, cognitionisque diuinarum rerum.

d *Gloriam Dei.*] Maiestatem Dei oculis animi per Spiritum sanctum clarificatis, & oculis corporis quatenus id contingere potest homini eiusdẽ Spiritus virtute ad id spectaculũ informato.

e *Stantem.*] existentem: nam verbum etiam sedentibus conuenit ex Græco.

f *Continuerunt aures suas.*] obstinatorũ habitus.

g *Testes.*] qui illum detulerant, quique primi lapides coniecturi erant ex more.

vestimenta sua secus pedes adolescentis Inf.22.c.20
qui vocabatur Saulus. 59 Et lapidabant
Stephanum inuocantem, & dicentem:
Domine Iesu, suscipe spiritum meum.
60 Positis autem genibus, clamauit voce
magna, ³dicés: Domine, ʰne statuas illis ³ Ms. e.
hoc peccatum. Et cùm hoc dixisset, ⁱob-
dormiuit*. Saulus autem erat ᵏconsen- * in Domino e.
tiens neci eius.

CAP. VIII.

FActa est autem ᵃin illa die persecutio A
magna in Ecclesia, quæ erat Ierosoly-
mis, & omnes ᵇdispersi sunt per regiones
Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.
2 Curauerunt autem Stephanum ᶜviri ti-
morati, & fecerunt planctum magnum
super eum. 3 Saulus autem deuastabat Inf.22.a.4. & c.9.
ecclesiam: per domos intrans, & trahens
ᵈviros ac mulieres, tradebat in custodiã.
4 Igitur qui dispersi erant pertransibant,
euangelizantes verbum*. 5 ᵉPhilippus * Dei Ms. e.
autem descendés in ciuitatem Samariæ,
prædicabat illis Christum. 6 Intende-
bant autem turbę his quæ à Philippo di-
cebantur, ᶠvnanimiter audientes, & vi-
détes signa quæ faciebat. 7 Multi enim
eorum qui habebant spiritus immũdos, B
clamantes voce magna, exibant. Multi
autem paralytici & claudi curati sunt.
8 Factum est ergo gaudium magnum ᵍin
illa ciuitate. 9 Vir autem quidam no-
mine Simon, qui antè fuerat in ciuitate
magus,

h *Ne statuas.*] ne firmes vt indelebile, sed remitte & dele illis ex libro debitorum.

i *Obdormiuit.*] sanctorum mors.

k *Consentiens.*] ex studio & zelo religionis suæ, & odio in Christi nomen, voluit se socium adiungere sententia & opera iis, qui illum occidebant: idque verbis profitebatur, vt communicaret etiam in merito quod existimabat inde obtineri.

CAP. VIII.

a *In illa die.*] tumultuante populo, vt fieri solet vulgò ex recenti exemplo lapidationis Stephani aliis odio sæuientibus aduersum discipulos, aliis verò ea ratione sibi consulere existimantibus.

b *Dispersi sunt*] post illam diem, atque hoc modo fama Christi & Euangelij eius propagabatur.

c *Viri timorati.*] non solùm ex discipulis, sed ex Iudæis quos religio tãgebat, maximè audientes quid ille in illa diuina concione egisset. & propter integritatem & sanctitatem vitæ, & propter diligentiam in ministerio atque sedulitatem, quòd eius opera multi pauperes alerentur.

d *Viros ac mulieres.*] Adeò vehementi odio flagrabat aduersus Iesu Christi nomen, vt nulli conditioni aut sexui parceret, tanquam rabidus leo.

e *Philippus autem descendens in ciuitatem Samariæ.*] consulto & à Spiritu sancto iussus: namque Apostolos non fuisse ex metu dispersos initio capitis legimus.

f *Vnanimiter audientes.*] Contentionis studio remoto, sed veri cognoscẽdi cupiditate ducti, audiebãt diligenter doctrinæ rationem, collatam cum signis & miraculis, ideoque illuminabãtur.

g *In illa ciuitate.*] in qua nulla erat sapientiæ arrogantia, sed quædã potius magna dubitatio, & veri cognoscendi cupiditas, vt apud Iohannem obseruauimus.

magus, seducens gentem Samariæ, di-
cens [a] se esse aliquem magnum: 10 cui
auscultabant omnes à minimo vsque ad
maximum, dicentes, [b] Hic est virtus Dei,
quæ vocatur magna. 11 Attendebant
autem eum, propter quod multo tem-
pore "magicis suis" * dementasset eos.
12 Cùm verò credidissent Philippo [c] euã-
gelizanti de regno Dei, "&" nomine Iesu
Christi, baptizabantur viri ac mulieres.
C 13 Tunc Simon & ipse credidit: & cùm
baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vi-
dens etiã signa & virtutes maximas fieri,
[d] stupens admirabatur. 14 Cùm autem
audissent Apostoli qui erant in Ierosoly-
mis, quòd recepisset Samaria verbũ Dei:
miserunt ad eos Petrum & Iohannem.
15 Qui cùm venissent, orauerunt pro ip-
sis, vt acciperent Spiritum sanctum.
16 Nondum enim in quenquam illorum
"venerat", [e] sed baptizati tantùm erant
in nomine Domini Iesu. 17 Tunc im-
D ponebant manus super illos, & [f] accipie-
bant Spiritum sanctum. 18 [g] Quum
vidisset autem Simon, quia per imposi-
tionem manus Apostolorũ, daretur Spi-
ritus sanctus, obtulit eis pecuniam,
19 dicens, Date & mihi hanc potestatem,
vt cuicunque imposuero manus, accipiat
Bb 2 Spiritum

[Margin notes:] * magũs G.S. * artibus 9 MS. * in MS.S. * superuene-rat 1 MS.R.

a *Se aliquem esse magnum.*] Quendam magnum sese iactauerat, & non declarauerat titulum què sibi arrogare vellet; sed opinionem suæ magnitudinis firmare studuerat in populi animis, vt postea oblata opportunitate eum locũ occuparet quem tempus offerret, aut Messiæ nomen vsurpaturus, aut filij cuiusdam Dei aut magni principis.

b *Hic est virtus.*] Iam vulgus omne cum proceribus consentiebat pariter illum esse virtutem illam magnã Dei, quæ apud homines ostẽdi spectarique posset; nihilque illa efficacitate vlterius aut maius expectari posse.

c *Euangelizanti de regno Dei.*] afferenti bonum nuntium de regno Dei spirituali in hominibus per Spiritum sanctum constituto, idque in nomine & efficacitate Iesu, quem verum Christũ esse Deus declararet signis, portentis & miraculis, atque Spiritus sancti distributionibus: huius regni obtinendi à Deoque accipiendi, fide & spe animati, baptizabantur viri & mulieres, & baptizati fructus dignos pœnitentia faciebant: atque relicta opinione de magnitudine Simonis, Euangelio veritatis assentiebant.

d *Stupens admirabatur.*] Adeò præstabant signa à Philippo edita, tum naturæ excellentia, tum vsu & vtilitate iis quæ à Simone fuerant anteà facta, vt non solùm populus veram virtutem ab illa pro maxima antehabita dignosceret; sed ipse, qui se magnum iactauerat, admiraretur. Credidit quidem Iesum esse magnum, & Dei filium à Deo missum Christum, vt à Philippo prædicatum audierat; sed prauæ doctrinæ cõsuetudine corruptus animus, in suæ gloriæ ambitionisque amplificationem intendebat, existimans se etiam maiorem euasurum ex consuetudine inita cum Philippo, & saltem non amissurum gloriam iam apud populum partam sibi; quam facilè amitteret, si contentionem aduersus Philippi doctrinam iniret. Ita turbat satan hominum animos, qui mala doctrina deprauati ambitioneq; corrupti sunt.

e *Sed baptizati tantùm*] in fide & spe regni Dei, nomine & efficacitate Iesu sibi communicandi.

f *Accipiebant Spiritum sanctum.*] sanctificantem ipsos, illiusque beneficij diuini exemplum erat clarissimum & apertissimum, tum ex vitæ mutatione in sanctitate & veritate, tum ex donorum distributione, quæ varia & manifesta contingebant multis ex illo numero ad ædificationem Ecclesiæ.

g *Cùm vidisset autem Simon.*] Non enim per imputationem, aut persuasionem, aut aliam imaginationem Spiritus sanctus accipiebatur ab illis; sed reapse verissimè, extantibus maximis & perspicuis argumentis, tum sanctitatis, tum virtutis & efficacitatis diuini Spiritus ipsis communicati; adeò vt sicut luminaria in mundo in medio nationis prauæ & peruersæ lucerent in laudem & gloriam Dei.

Spiritum ſanctum. 20 Petrus autem di-
xit ad eum: Pecunia tua tecum ſit in per-
ditionem: quoniam [a] donum Dei exiſti-
maſti pecunia poſſideri. 21 [b] Non eſt ti-
bi pars, neque ſors in ſermone iſto. cor
enim tuum non eſt rectum coram Deo.
22 Pœnitentiam itaque age ab hac nequi-
tia tua: & roga Deum, [c] ſi fortè remitta-
tur tibi hæc cogitatio cordis tui. 23 [d] In
felle enim amaritudinis, & obligatione
iniquitatis video te eſſe. 24 Reſpondens
autem Simon, dixit: Precamini vos pro E
me ad Dominum, vt nihil veniat ſuper
me horum quæ dixiſtis. 25 Et illi quidē
[e] teſtificati & loquuti verbum Domini,
redibant Ieroſolymam, & multis regio-
nibus Samaritanorum euangelizabant.
26 Angelus autem Domini loquutus eſt
ad Philippū, dicens: Surge, & vade con-
tra meridianum, ad viam quæ deſcendit
ab Ieruſalem in Gazam: [f] hæc eſt deſerta.
27 Et ſurgens abiit. Et ecce, vir Aethiops,
[g] eunûchus, [h] potens [i] Candaces Reginæ [i] Candacis msq.a.
Aethiopum, qui erat ſuper omnes gazas
eius, venerat adorare in Ieruſalem: 28 &
reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum,
legénſque Iſaiam prophetam. 29 Dixit
autem

a *Donum Dei.*] Donum verum à Deo donatum, verè & reipſa poſſum ab iis qui accipiunt, gratis autem donatum, ideoq́ue *donum* dictum; neque hominū arbitrio, ſed Dei voluntate conſtans. Vt autem donum eſt iis qui ipſum accipiunt, ita eius impartiendi poteſtas & auctoritas non poteſt emi aut redimi, quia donum etiam Dei eſt, legitimis & ordinariis Euangelij miniſtris conceſſum.

b *Non eſt tibi pars, neque ſors in ſermone iſto.*] in iſta ratione Spiritus ſancti, vel diſtribuendi vel obtinendi in tuam ſalutem: nam Spiritus ſanctus non habitat in duplicibus, neque in iis qui diuinis rebus abuti volunt ad auaritiam, vel ambitionem: atque vt exclusus es ab Spiritu ſancto, ita te ego excluſum declaro & excommunicatum. Non autem deiicio ſpe veniæ à Deo impetrandæ, ſi tamen ex animo verè pœnitens conuerſus fueris.

c *Si fortè dimittatur tibi.*] Dubitatio nō erit ex parte Dei, qui præſto eſt vt miſericordiā præſtet omnibus inuocantibus ſe in veritate, ſed ex defectu veræ ſolidæq́ue pœnitentiæ & feruentis deprecationis.

d *In felle enim amaritudinis.*] Apoſtolus per Spiritum ſanctum qui in ipſo habitabat, cognoſcebat horrendum ſtatum in quo Simō erat, tum culpæ, tum etiā exagitationis conſcientiæ metus ac perturbationis, quam iudicio diuino patiebatur ille. Exponit igitur illi morbi grauitatem maiorem multo quàm ipſe exiſtimabat, tametſi conſcientia excruciaretur. Medici enim ſæpè monent ægrotos vt ſibi conſulant, vtpote qui malitiam & magnitudinē morbi melius norint, quàm ægrotantes ipſi qui patiuntur. Scio, inquit, te grauiſſima & acerbiſſima conſcientiæ inquietudine agitari, ſed tamen peiora tibi metuo, vtpote qui nouerim te teneri magna culpa, & obligatum eſſe vinculis iniquitatis & malitiæ magnæ, ex qua cauſa grauiores etiam eue... expectari neceſſe eſt, niſi cauſa remittatur. Expectanda autem eſt perditio tui à me per Spiritum ſanctum tibi denuntiata.

e *Teſtificati.*] Per Spiritum ſanctū reddito & confirmato teſtimonio, quòd Ieſus eſſet Chriſtūs & filius Dei, & exponētes publicè doctrinam Euangelij, quæ continet rationem poteſtatis, virtutis, auctoritatis & efficacitatis Domini Ieſu. Perfuncti demum gemino munere Apoſtolico, quo cætera omnia referuntur, *redibant Ieroſolymam*, vbi oportebat miniſterium impleri totum, docendi, monendi, teſtandi, obteſtandi, ad præſtandas promiſſiones patrum.

f *Hæc eſt deſerta.*] Via Auſtralis à Ieruſalem in Gazam per ſolitudines ducitur, in qua cùm non ſint oppida neque hoſpitia, neceſſe eſt omnes qui ab vtraque parte iter faciunt, concurrere, & inuicem videri. Ea autem parte deſcendebat Eunuchus Ægyptum verſus, vt inde in Æthiopiam deueniret.

g *Eunuchus.*] Ordo potius & conditio, quàm corporis vitium, hoc nomine apud Æthiópas ſignificatur.

h *Potens.*] præfectus, dictator ſiue imperator, vt in Commentariis Deo præſide docebimus.

autem Spiritus Philippo: Accede, & ad-
iunge te ad currum istum. 30 Accurrẽs
autem Philippus, audiuit eum legentem
Isaiam prophetam: & dixit, Putásne in-
telligis quæ legis? 31 Qui ait, Et quo-
modo possum, si non aliquis ostenderit
mihi? Rogauitque Philippum vt ascen-
deret, & sederet secum. 32 Locus autem
Isa. 53.b.7 scripturæ quam legebat, erat hic: Tan-
F quam ouis ad occisionem ductus est: &
sicut agnus coram tondente se, sine vo-
ce, sic non aperuit os suum. 33 In humi-
litate iudicium eius sublatum est. Gene-
rationem eius quis enarrabit, quoniam
* tollitur 1 MS. G.S. "tolletur' de terra vita eius? 34 Respon-
dens autem eunuchus Philippo, dixit:
Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc?
de se, an de alio aliquo? 35 Aperiens au-
tem Philippus os suum, & incipiens à
scriptura ista, [a] euangelizauit illi Iesum.
36 Et dum irent per viam, venerunt ad
G quandam aquam: & ait eunûchus, Ecce
* quid 1 MS. G.S. aqua, " quis' prohibet me baptizari?
37 Dixit autẽ Philippus, Si credis ex toto
corde, licet. Et respondens ait, [b] Credo
filium Dei esse Iesum Christum. 38 Et
iussit stare currum: & descenderũt vter-
que in aquam, Philippus & eunûchus,
& baptizauit eum. 39 Cùm autẽ ascen-
dissent de aqua, Spiritus Domini rapuit
Philippum, & amplius non vidit eum
eunûchus. [c] Ibat autem per viam suam
Bb 3 gaudens.

a *Euangelizauit illi Iesum.*] Significauit prædictum esse à Prophetis fore mittẽdum à Deo Messiã, qui cùm nihil ipse deberet, debita tamen hominum morte sua luiturus expiaturusque esset. illumque iam missum esse Iesum Nazarenum, qui morte in Ierusalem obita, omnibus credentibus in ipsum, & baptizatis in nomine ipsius, salutem attulisset; communicaretque iam multis Spiritu sancto immisso. huncque bonum nuntium iam deferri & propagari per regiones illas, ac per totum orbẽ esse promulgandum.

b *Credo filium Dei esse Iesum Christum.*] Cõfessio eius qui ex Deo iam natus est, à quo aqua prohiberi non potest, hoc rectè intellexit Philippus.

c *Ibat autem per viam suã gaudens.*] Spiritu sancto imbutus, cuius fructus sunt gaudium, pax, &c.

gaudens. 40 Philippus autem inuentus
est in Azóto: & pertransiens [d] euangeli-
zabat ciuitatibus cunctis, donec veniret
Cæsaréam.

CAP. IX.

SAulus autem [a] adhuc spirans minarum A
1 & cędis in discipulos Domini, accessit
ad principem Sacerdotum, 2 & petiit *Gal.1.c.13*
ab eo epistolas in Damascum ad synago- *Infr.22.a.5*
gas, vt si quos inuenisset [b] huius viæ vi-
ros ac mulieres, vinctos perduceret in
Ierusalem. 3 Et cùm iter faceret, conti- *Infr.22.b.9*
git vt appropinquaret Damasco: & subi-
tò circunfulsit eum lux de cælo. 4 Et ca- *1 Cor.15.a.8* *2 Cor.12.a.2*
dens in terram, audiuit vocem dicentem
sibi, Saule, Saule, [c] quid me persequeris?
5 Qui dixit, Quis es Domine? Et ille, Ego
sum Iesus, quem tu persequeris. [d] durum
est tibi contra stimulum calcitrare. 6 Et
tremens ac stupens dixit, Domine, quid
me vis facere? 7 Et Dominus ad eum,
Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur
tibi quid te oporteat facere. Viri autem B
illi qui comitabantur cum eo, [e] stabant
stupefacti, audientes quidem vocem, ne-
minem autem videntes. 8 Surrexit au-
tem Saulus de terra, apertisque oculis
[f] nihil videbat. Ad manus autem illum
trahentes, introduxerunt Damascum.
9 Et erat * tribus diebus non videns, & * ibi a.
non manducauit, neque bibit. 10 Erat
autem quidam discipulus Damasci, no-
mine

d *Euangelizabat ciuitatibus cunctis.*] Ita diuulgabatur Euangelium Iesu Christi per regionem illã, partim à Gentibus, partim à Iudæis habitatam.

CAP. IX.

a *Adhuc spirans.*] indies flagrantior illo odio nominis Iesu Christi, quód non iam iuuenilem perturbationẽ, sed deliberatum propositum arguebat perdendi discipulos Domini, hoc est, Christianos qui tunc omnes *discipuli* appellabantur.

b *Huius viæ.*] huius instituti ac disciplinæ: neque vlli sexui aut ætati parceret, adeo concitato animo aduersus nomen Iesu ferebatur.

c *Quid me persequeris?*] Nomẽ Iesu inuisum habebat Saulus: quem veró vexare non poterat in sua persona, in discipulis vexare studebat. Appellat Iesus discipulos suo nomine, vtpote corporis sui membra, quorum ipse caput esset.

d *Durum est.*] Prouerbium antiquum erat, quo significabatur irritus conatus aduersum magnam potentiam & vim.

e *Stabant stupefacti.*] immobiles hærebant ex admiratione ac terrore: nam lucem senserunt, & vocem Sauli loquentis audierunt, nec videbant qui eum loqueretur.

f *Nihil videbat.*] nam omnis illius visionis vis & efficiẽtia ad vnũ Saulum pertinuit, quem Christus in ministrum delectum sibi asserere volebat.

mine Ananias: & dixit ad illum in visu
Dominus, Anania. At ille ait, Ecce ego
Domine. 11 Et Dominus ad eum, Sur-
ge,& vade in vicum qui vocatur Rectus:
& quære in domo Iudæ Saulum nomine
Tarsensem. ecce enim orat. 12 (Et vidit
virum Ananiam nomine, introeuntem,
& imponentem sibi manus vt visum re-
cipiat.) 13 Respondit autem Ananias,
Domine, audiui à multis de viro hoc,
C quanta mala fecerit sanctis tuis in Ieru-
salem: 14 & hic habet potestatẽ à prin-
cipibus sacerdotum alligãdi omnes qui
inuocant nomen tuum. 15 Dixit autem
ad eum Dominus, Vade, quoniam [a] vas
electionis est mihi iste, vt portet nomen
meum coram gentibus & regibus, & fi-
liis Israel. 16 Ego enim ostendam illi
quanta oporteat eum pro nomine meo
pati. 17 Et abiit Ananias, & introiuit in
domum: & imponens ei manus, dixit,
Saule frater, Dominus misit me Iesus,
qui apparuit tibi in via qua veniebas: vt
videas, [b] & implearis Spiritu sancto.
18 Et confestim ceciderunt ab oculis eius
tanquam squamæ, & visum recepit. &
D surgens [c] baptizatus est. 19 Et cùm acce-
pisset cibum, confortatus est. Fuit autem
cum discipulis qui erant Damasci, [d] per
dies aliquot. 20 Et continuò ingressus
"in synagogas, prædicabat [e] Iesum, quo-
niã hic est filius Dei. 21 Stupebant autẽ
omnes

a *Vas electionis.*] Ille quem omnes nominis mei hostem audistis esse, est iam instrumentum electum mihi ad nominis mei famam propagandam per Gentes: namque illos spiritus quos aduersum me feruidus ostẽdebat, ego iam vt in mei nominis gloriam promptissimos & expeditissimos validè exerceat: ita vt qui contra nomen meum multa moliebatur, edocendus sit à me quãta pro nomine meo laborum, curarum, ac tandem mortis pericula & exempla sit subiturus.

b *Et implearis Spiritu sancto.*] Spiritu sanctificationis tui ipsius, & ministerij erga alios.

c *Baptizatus est*] baptismo aquæ ab Anania, & baptismo interiori Spiritus sancti & ignis a Iesu Christo.

d *Per dies aliquot*] antequam iret in Arabiam vicinam regionem, & rediit Damascum; in eoque cõsumpsit triennium.

e *Quoniam hic est filius Dei.*] Reddebat viuum testimonium virtutis resurrectionis Iesu Christi, qui declaratus esset filius Dei per Spiritum sanctum, quo sanctificaret & filios Dei suæ consortes naturæ efficeret homines. Hoc autem testimonium reddebat ex Spiritu sancto quo plenus erat. Est autem Euangelij summum argumentum, quód Iesus sit filius Dei, & quód hic est Christus vnctus à Deo rex & sacerdos æternus.

"in synagogis prædicabat 8 MS. e.s.

omnes qui audiebant, & dicebant, Nón-
ne hic est qui expugnabat in Ierusalem
eos qui inuocabant nomen istud: & huc
ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad
principes sacerdotum? 22 Saulus autem
multò magis conualescebat, & confun-
debat Iudæos qui habitabant Damasci,
[a] affirmans quoniam hic est Christus.
23 [b] Cùm autem implerentur dies multi,
consilium fecerunt Iudęi vt eum interfi-
cerent. 24 Notæ autem factæ sunt Sau-
lo insidiæ eorum. Custodiebant autem 2Cor.11.g.32
& portas die ac nocte, vt eum interfice-
rent. 25 Accipientes autem eum disci-
puli * nocte, per murum demiserũt eum, *eius MS.
submittentes in sporta. 26 Cùm autem
venisset in Ierusalem, tentabat se iungere E
discipulis, & [c] omnes timebãt eum, non
credentes quòd esset discipulus. 27 Bar-
nabas autem apprehensum illum [d] duxit
ad Apostolos: & narrauit illis quomodo
in via vidisset Dominum, & quia locu-
tus est ei, & quomodo in Damasco [e] fidu-
cialiter egerit in nomine Iesu. 28 Et erat
cum illis [f] intrans & exiens in Ierusalem,
& fiducialiter agens in nomine Domini.
29 Loquebatur quoque Gentibus, & dis-
putabat [g] cum Græcis: illi autem quære-
bant occidere eum. 30 Quod cùm co-
gnouissent fratres, deduxerunt eum Cę-
saream, & dimiserunt Tarsum. 31 Ec-
clesia quidem per totam Iudæam & Ga-
lilæam

a *Affirmans*] non solùm testimoniis scripturarum, sed viuo testimonio Spiritus sancti sibi per Iesum donati.

b *Cum autem venisset*] post tertium annum, Galat. 1. 17.

c *Omnes timebant eum.*] Manifestũ enim erat illum fuisse maximum aduersariũ nominis ac doctrinæ Christi. Eò tendũt hæc omnia, vt Pauli testimonium de Iesu Christo illustrius euadat, vtpote qui ex tanto odio in tãtum studium non potuerit transire, nisi apertissimo argumento veritatis Iesu Christi.

d *Duxit ad Apostolos.*] Petrum & Iacobum, qui tunc erant Ierosolymis, Gal. 1.

f *Fiducialiter.*] palam, apertè & liberè.

e *Intrans & exiens.*] Publicè palamque versabatur cum illis: non latenter illos adibat aut admittebat, sed publicè & apertè agebat apud illos, & cum illis. idiotismus Hebraicus.

g *Cum Græcis.*] cum Iudæis ad Græcorum collegia & synagogas pertinentibus: nam ipse illis familiarior fuerat, vtpote Tharsensis: id quod ex historia etiã Stephani apparet: iunxerat enim sese Paulus testibus & aliis ex synagoga Libertinorũ, aduersus Stephanum.

lilæam & Samariam[a] habebat pacem, &
ædificabatur ambulans[b] in timore Do-
mini, & consolatione sancti Spiritus re-
plebatur. 32 Factum est autem, vt Pe-
trus dum transiret vniuersos, deueniret
ad sanctos qui habitabant Lyddæ.
F 33 Inuenit autem ibi hominem quẽdam
nomine Æneam, ab annis octo iacẽtem
in grabáto, qui erat paralyticus. 34 Et
*sanat ſ MS.G.S. ait illi Petrus, Ænea,[c] *sanet te Dominus
Iesus Christus: surge, &[d] sterne tibi. Et
continuò surrexit. 35 Et viderunt eum
omnes qui habitabant Lyddæ, &[e] Saró-
næ: qui conuersi sunt ad Dominum.
36 In Ioppe autem fuit quædam discipu-
la nomine[f] Tabitha, quæ interpretata
dicitur Dorcas. Hæc erat[g] plena operi-
bus bonis & eleemosynis quas faciebat.
37 Factum est autem in diebus illis, vt in-
firmata moreretur. Quã cùm lauissent,
posuerunt eam in cœnaculo. 38 Cùm
autem propè esset Lydda ab Ioppe, disci-
puli audiẽtes quia Petrus esset in ea, mi-
serunt duos viros ad eum, rogantes,[h] Ne
G pigriteris venire vsque ad nos. 39 Exur-
gens autẽ Petrus venit cum illis. Et cùm
aduenisset, duxerunt illum in cœnaculũ:
& circunsteterunt illum omnes viduæ
m MS.G. flentes, & ostẽdentes *ei tunicas & vestes,
quas faciebat illis Dorcas. 40 Eiectis au-
tem omnibus foras, Petrus ponens ge-
nua orauit: & conuersus ad corpus, dixit:

a *Habebat pacem.*] Pacem Christi ex Spiritu sancto, & prosperitatem & gaudium. Quanquam enim vexabantur à Iudæis Christiani, tamen confortabãtur spiritu Dei, & crescebat ædificatio. Erat etiam victoria veritatis aduersus Iudæorum rabiem & inuidiam; ac populus admiratus probabat & laudabat discipulos, ita vt non tantum auderent aduersarij sæuire in illos.

b *In timore Domini.*] Duplex conditio eorum qui in Ecclesia erant indicatur. Perfecti, & qui Spiritu sancto pleni erant, ambulabant in consolatione & aduocatione sancti Spiritus. & eadem consolatio animabat imperfectiores, vt spe illius magni doni ambularẽt in timore Domini filiali & ingenuo, quotidie autem augebatur illa consolatio sancti Spiritus in multis.

c *Sanet te.*] Indicantis & exponentis, non imperantis verbum.

d *Sterne tibi.*] Non solùm sanaris pedibus, sed brachiis, manibus, & toto corpore, quod paralysi resolutũ erat: idque volo constare actionibus ipsis surgendi & sternendi, qui hactenus nec surgere, neque tibi aliquo modo inseruire potueras.

e *Sarona.*] Regionis est nomen potius quàm vrbis, Es.33, 9. 1. Parali.27,29.

f *Tabitha.*] טביתא Hebraicè Syriacum nomen.

g *Plena operibus bonis & eleemosynis.*] Ergo non destituunt bona opera suũ auctorem, imò & diuitem & plenum, & Deo gratum, & Spiritui sancto laudabilem reddunt.

h *Ne pigriteris venire.*] Fides discipulorum de virtute Euangelij Christi per Apostolos edenda, & de occasione annuntiandæ & confirmandæ veritatis leta in illa regione.

Tabitha ſurge. At illa aperuit oculos
ſuos: & viſo Petro, reſedit. 41 Dans au-
tem illi manum, erexit eam. Et cùm vo-
caſſet ſanctos & viduas, aſſignauit eam
viuam. 42 Notum autẽ factum eſt per
vniuerſam Ioppen: & crediderunt multi
in Domino. 43 Factum eſt autem vt
dies multos moraretur in Ioppe, apud
Simonem quendam coriarium.

CAP. X.

VIr autem quidam erat in Cæſaréa, no- A
mine Cornelius, centurio cohortis
quæ dicitur Italica, 2 a religioſus, ac ti-
mens Deũ cum omni domo ſua, faciens
eleemoſynas multas plebi. Et b deprecans
Deum ſemper, 3 is vidit c in viſu mani-
feſtè, quaſi hora diei nona, angelum Dei
introeuntem ad ſe, & dicentem ſibi, Cor-
néli. 4 At ille intuens eum, timore cor-
reptus, dixit, Quis es Domine? Dixit au-
tem illi, Orationes tuæ & eleemoſynæ
tuæ aſcenderunt d in memoriam in con-
ſpectu Dei. 5 Et nũc mitte viros in Iop-
pen, & accerſi Simonem quendam qui
cognominatur Petrus. 6 hic hoſpitatur
apud Simonem quendam coriarium, cu
ius eſt domus iuxta mare. hic dicet tibi
quid te oporteat facere. 7 Et cùm diſceſ-
ſiſſet angelus qui loquebatur illi, vocauit
duos domeſticos ſuos, & militẽ metuen-
tem Dominum ex his qui illi parebant.
8 Quibus cùm narraſſet omnia, miſit
illos.

a *Religioſus, ac timens Deum.*] Quanquã Gentilis, tamen Deum timebat, virtutíque operam dabat, ad eamque normam totam familiam ſuã inſtituebat.
b *Deprecans Deum ſemper.*] animæ ſuę ſalutem de qua cogitabat cõmendans Deo. Tres partes in hoc viro commẽdantur: religio, hoc eſt, cõſcientia erga Deũ & erga homines ſtudioſa obſeruatio; eleemoſynarum exercitatio, & preces apud Deum ſolicitæ & aſſiduæ pro animæ ſuæ & ſuorum ſalute.
c *In viſu manifeſtè.*] non inſomnio, ſed vigilans clara die.

d *In memoriam.*] in monimentum & admonitionem promiſſi ſui. nam Deus pollicitus eſt ſe reſpecturum ad humilem & contritum corde, & tremẽtem ſermones ſuos. atqui Cornelius, quanquam expers fortaſſis eſſet ſermonum Dei ſcriptorum, tamen legem naturæ, quæ ſermo etiam Dei eſt, obſeruabat, & humilis cõtritoq; corde erat. Quod verò ait, *in memoriam*, alludit ad antiquam Prophetarum conſuetudinem.

illos in Ioppen. 9 Postera autem die iter
B illis facientibus, & appropinquantibus
ciuitati, ascendit Petrus in superiora, vt
oraret, circa horam sextam. 10 Et cùm
esuriret, voluit gustare. Parantibus au-
tem illis, cécidit super eum [a] mentis ex-
cessus: 11 & vidit cælum apertum, &
descendẽs vas quoddam, [b] velut linteum
magnum, quatuor initiis submitti de
cælo in terram, 12 in quo erant [c] omnia
quadrupedia & serpentia terræ, & vola-
tilia cæli. 13 Et facta est vox ad eũ, Sur-
ge Petre: occíde, & manduca. 14 Ait
autem Petrus, Absit Domine, quia nun-
quam manducaui [d] omne commune &
immundum. 15 Et vox iterum secundò
ad eum, [e] Quæ Deus purificauit, tu cõ-
C mune ne dixeris. 16 Hoc autem factum
est [f] per ter. & statim receptum est vas in
cælum. 17 [g] Et dum intra se hæsitaret
Petrus quidnam esset visio quã vidisset,
ecce, viri, qui missi fuerant à Cornelio,
inquirentes domum Simônis, astiterunt
ad ianuam. 18 Et cùm vocassent, inter-
rogabant, si Simon, qui cognominatur
Petrus, illic haberet hospitiũ. 19 Petro
autem cogitante de visione, [h] dixit Spiri-
tus ei, Ecce viri tres quærunt te. 20 Sur-
ge itaque, & descende, & vade cum eis,
nihil dubitans: quia ego misi illos.
21 Descendens autem Petrus ad viros,
dixit, Ecce, ego sum quem quæritis: quæ

Videt a Mt. e.

Quod Mt.

Infr. 15. b. 7

a *Mentis excessus.*] sublimis quidam raptus & eleuatio vltra communem hominum sortem, ad videndum & intelligẽdum res diuinas illuminatione interiori illustrissima, ita vt melius etiam affectus esset ad illa quæ contemplabatur cognoscenda, quàm si oculis & sensu externo conspiceret eadem. Non fuit somnium, sed visio manifestior & planè prophetica.

b *Velut linteum.*] quod terræ superficiem referebat, quatuor mundi plagis siue ventis distinctum.

c *Omnia quadrupedia.*] Manifesta explicatio symbolorum antiquorum in Leuitico.

d *Omne commune & immundum.*] Prohibitorum distinctio in commune & immundum. Commune vocatur quod natura sua impurũ non est, sed actione impurum, vt feræ & rapaces aues & iumenta: immundum, quod natura est impurum, vt serpentia & reptilia, Hebraicè שקץ aut etiam quod accidẽte factum est immundum, vt morticiniũ. Est contrarium commune sancto.

e *Quæ Deus purificauit.*] quod iã pronuntiauit comedẽdum, & comedi iussit, purum esse probatur ex verbo Dei; verbum autem ex consilio profectum. ergo consilio & verbo diuino sublata declaratur impuritas illa mystica prohibitorum. Non agitur hîc de naturali impuritate: nam omnis hæc visio arcana est.

f *Per ter.*] Tertiũ repetita est disputatio inter vocẽ & Petrũ, ad cõfirmandũ testimonium voluntatis Dei, in mutatione rei antiquissima consuetudine comprobatæ.

g *Et dum intra se hæsitaret.*] Cognouit Petrus viso illo aliquid magnum significari, sed significationem nondum planè intelligebat, donec reipsa edoctus est. Sic multa olim Prophetis ostensa sunt, quę sine interprete cognoscere planè & explicare ipsi nõ poterãt.

h *Dixit Spiritus ei.*] iam extra visionẽ; sed eo modo quo alloqui interius solet Spiritus eos in quibus habitat, vt superius allocutus est Philippum.

causa est, propter quã venistis? 22 Qui
dixerunt, Cornelius Centurio, [a]vir iustus
& timens Deum, & testimonium habẽs
ab vniuersa gente Iudæorum, respõsum
accepit ab Angelo sancto accersire te in
domum suam, & audire verba abs te.
23 Introducens ergo eos, recepit hospi- D
tio. Sequenti autem die surgens, profe-
ctus est cum illis: & [b]quidam ex fratri-
bus ab Ioppe comitati sunt eum. 24 Al-
tera autem die introiuit Cæsaréam. Cor-
nelius verò expectabat illos, [c]conuocatis
cognatis suis, & necessariis amicis.
25 Et factum est, cùm introisset Petrus,
obuius venit ei Cornelius: & prócidens
ad pedes eius [d]adorauit*. 26 Petrus ve- *eum.
rò eleuauit eum, dicens, Surge, & ego
ipse homo sum. 27 Et loquens cum illo
intrauit, & inuenit multos qui conuene-
rant, 28 dixitque ad illos, Vos scitis quo-
modo abominatum sit viro Iudæo [e]cõ-
iungi, aut accedere ad alienigenam: sed
mihi ostendit Deus, neminem commu-
nem aut immundum dicere hominem.
29 Propter quod sine dubitatione veni
accersitus. Interrogo ergo, quam ob cau- E
sam accersistis me? 30 Et Cornelius ait,
[f]A nudiusquarta die, vsque ad hanc ho-
ram*, orans erã hora nona in domo mea, * ieiunus &
& ecce vir stetit ante me in veste cãdida, Mt.6.c.
31 & ait, Cornéli, exaudita est oratio tua,
& eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt
in

a *Vir iustus.*] iustitia illa morali profecta ex timore Dei & bona conscientia; quæ etiam probari potest apud homines ex studiis, & actionibus atque officiis. id autem non solùm familiaribus cognatis & propinquis, sed Iudæis etiam testibus doceri ac probari posse affirmabant nuntij.

b *Quidam ex fratribus.*] Christiani ad Christi doctrinam relati discipuli, ad seinuicem *fratres* appellabantur. Erant autem illi fratres numero sex, qui geminatum testimoniũ reddere possent earum rerum quæ corã ipsis agerentur.

c *Conuocatis cognatis suis.*] quos vel ex consuetudine, vel ex narratione rerum quę sibi acciderant in eandem fidem & spem conciliauerat, primitiæ fuerunt hæ Ecclesiæ gentium.

d *Adorauit.*] Maximum studiũ suum erga pietatem declarans & agnoscens, magnam præstantiam sanctorum & ministrorum Dei supra cæteros homines; sed quia Petrus & homo & sanctus erat, non patiebatur se adorari, tũ propter modestiam quæ sanctis antiqua est, tum propter exemplum omnium hominum, quos gloria & ambitio tentare solet.

e *Coniungi.*] societatem inire, aut accedere vltrò consuetudinis & conuersationis causa.

f *A nudius quarta die.*] In ieiunio & oratione per totum quatriduum fuisse se exponit: namque Syricè & Græcè mentio fit ieiunij expressè: deinde redditur ad narrationem illius contentæ expectationis.

in conspectu Dei. 32 Mitte ergo in Iop-
pen, & accersi Simônem qui cognomi-
natur Petrus: hic hospitatur in domo Si-
* Is cùm venerit, loquetur tibi. MS. O.S. mônis coriarij iuxta mare.* 33 Cõfestim
ergo misi ad te: & tu bene fecisti venien-
do. Nunc ergo omnes nos in conspectu
tuo adsumus, audire omnia quæcunque
tibi præcepta sunt à Domino. 34 [a] Ape-
F riens autem Petrus os suum, dixit, In ve-
Deu.10.d.17 2 Par.19.c.7 Iob.34.b.19 ritate comperi quia [b] non est personarum
Sap.6.b.8 acceptor Deus. 35 sed in omni gente,
Eccl.35.b.16 Rom.2.b.11 [c] qui timet eum, & operatur iustitiam,
Gal.2.b.6 Eph.6.b.9 acceptus est illi. 36 [d] Verbũ misit Deus
Col.3.d.25 1 Pet.1.c.17 filiis Israel, annuntians pacem per Iesum
Christum: (hic est omnium Dominus.)
37 [e] Vos scitis, quod factum est verbum
per vniuersam Iudæam, incipiens enim
Mat.4.c.18 Luc.4.b.14 à Galilæa, post baptismum quod prædi-
cauit Iohannes: 38 Iesum à Nazareth
quomodo vnxit eum Deus [f] Spiritu san-
cto & virtute, qui pertransiit benefacié-
do & sanando omnes oppressos à diabo-
lo, quoniam Deus erat cum illo. 39 Et
nos testes sumus omnium quæ fecit in
regione Iudæorum & Ierusalem, [g] quem
occiderunt suspendentes in ligno.
40 Hunc Deus suscitauit tertia die, & de-
dit eum manifestum fieri 41 non omni
populo, sed testibus [h] præordinatis à Deo:
nobis, qui manducauimus & bibimus
cum illo postquam resurrexit à mor-
tuis. 42 Et præcepit nobis prædicare po-

a *Aperiens autem os suum.*] ex professo verba faciens.

b *Non est personarum acceptor.*] Non solùm dixit *nationum*, sed nec *personarum*. Igitur nullum impedimentum prædestinationis aut præscientiæ agnoscit Petrus aut excipit hominibus, quominus omnibus salus afferatur, volentibus facere quod in se est.

c *Qui timet eũ.*] Præuia fide in ipsum, timet, religiosè colit; & hoc affectu in Deum animatus, operatur illam iustitiam moralem ex naturæ lege proficiscentem, in iis qui legem scriptam non habent; in his verò qui habent ex lege ipsa, quæ naturæ legis interpres est. Est autem illius iustitiæ summa, Declinare à malo; & facere bonum.

d *Verbum misit Deus.*] Hoc verbũ pacis, reconciliationis, admissionis omniũ gentium, testatus est Deus apud Israelitas; apud quos cùm Iesus nasceretur, auditum est à pastoribus qui posteà retulerũt, In terra pax hominibus, bona voluntas etiam Dei. idque verbum exteris nationibus annuntiari voluit per Israelitas. Et cùm hic declaratus sit omnium Dominus, consequens est regnum ipsius pertinere ad omnes gẽtes.

e *Vos scitis.*] Sermo Petri habetur partim ad fratres qui secum venerãt, apud quos confirmare studet Christi doctrinam, & gratiam, ad gentes quoq; pertinere, vt ipse iam edoctus est visione & memoria totius rei gestæ ab initio Euangelij; partim ad Cornelium illiusq; familiares, quos docere & instruere curat in fide Iesu Christi. Itaque *vos scitis*, refertur ad ea quæ his similia sunt: vt, *Nos testes sumus*, &c. referuntur ad fratres, quos testes adhibet Petrus apud concionem illam & societatem. Narratio autem est, *Iesum à Nazareth quomodo vnxit*, &c.

f *Spiritu sancto.*] sapientiæ, doctrinæ, & auctoritatis, omniumque facultatũ ad Euangelium annuntiandum, atque ipsa & veritate expediendum opportunarum, & virtute & efficacitate ad confirmandam doctrinæ suæ veritatẽ, signis, portentis & miraculis, ac demũ Spiritus sancti distributionibus.

g *Quem occiderunt.*] Datũ ipsis & omnibus in dominũ & pacis conciliatorẽ occiderunt, non vt malefactorem, vtpote beneficentissimum omni populo. Ergo non suas culpas luit, sed alienas expiauit morte sua: quãdoquidem ipse non debebat sese Deo reconciliare, à quo nunquam fuerat abalienatus, & dictus erat pacis auctor & nuntius. reconciliauit ergo alios Deo, nempe homines, quibus pax per ipsum annuntiata fuerat.

h *Præordinatis.*] manu diuina delectis, ipsius Christi Iesu opera.

pulo, & testificari quia ipse est qui con-
stitutus est à Deo [i] iudex viuorũ & mor- G
tuorum. 43 [k] Huic omnes Prophetæ te- *Iere.31.f.34 Mich.7.d.18*
stimonium perhibent, remissionem pec-
catorum accipere per nomẽ eius omnes
qui credunt in eum. 44 Adhuc loquen-
te Petro verba hæc, cecidit Spiritus san-
ctus [l] super omnes qui audiebant verbũ.
45 Et obstupuerunt ex circuncisione fi-
deles qui venerant cum Petro, quia & in *Infr.15.b.8*
nationes gratia Spiritus sancti effusa est.
46 [m] Audiebant enim illos loquentes lin-
guis, & magnificantes Deum. Tunc re-
spondit Petrus, 47 [n] Nunquid aquã quis
prohibere potest, vt non baptizentur hi
qui Spiritum sanctum acceperunt sicut
& nos? 48 Et iussit eos baptizari [o] in no-
mine Domini Iesu Christi. Tunc roga-
uerũt eum vt maneret apud eos aliquot
diebus.

CAP. XI.

AVdierunt autem Apostoli & fratres A
qui erant in Iudæa, quoniam & Gen-
tes receperunt verbum Dei. 2 Cùm au-
tem ascẽdisset Petrus Ierosolymam, [a] dis-
ceptabant aduersus illũ qui erant ex cir-
cuncisione, dicentes, 3 Quare introisti
ad viros præputium habentes, & mãdu-
casti cum illis? 4 [b] Incipiens autem Pe-
trus, exponebat illis ordinem, dicens:
5 Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & vi-
di in excessu mentis visionem, descendẽs
vas

i *Iudex viuorum & mortuorum.*] cui au-ctoritas data est diiudicãdi inter viuos & mortuos, & viuos pro viuis, mortuos autem pro mortuis decernere, statuere & pronuntiare. *Viuorum* autem & *mortuorum* appellatione totũ genus humanum continetur.

k *Huic omnes Prophetæ.*] Quod nos iussi sumus experimento & viuo exemplo testari, id maximè quadrat cum testimoniis, prædictionibus & expositionibus Prophetarum omnium. quibus ex rebus manifestum est hoc fuisse à Deo propositum, & tandem præstitum atque expeditum.

l *Super omnes qui audiebant verbum.*] vtpote credentes.

m *Audiebant enim illos.*] Duo signa Spiritus sancti in illos illapsi variæ linguæ & antea illis ignotæ, & disertio de laudibus diuinis, in qua continebatur argumentum salutis humanæ per Iesum allatæ & præstitæ, quæ materia est magnificationis & sanctificationis nominis Dei.

n *Nunquid aquam quis prohibere potest.*] Nunquid hi arcebuntur à sacramento, atque Ecclesiæ nostræ membra esse negabuntur, quos Spiritus sanctus rem sacramenti accepisse apertissimè declarauit; & eodem signo quo nos anteà membra Christi esse ostenderat, & hos etiam esse confirmauit?

o *In nomine Domini Iesu Christi.*] cuius virtute iam baptizati erant Spiritu sancto. ita non fuit hic opus illos baptizari in pœnitentiam.

CAP. XI.

a *Disceptabant.*] Increpabant eũ Christiani ex Iudæis facti, non quòd verbũ Dei annuntiasset illis: nam nulla lex aut traditio antiqua vetuit salutis viam scire & inire volentibus indicari & doceri; sed quod cum illis fuisset conuersatus familiariterq; conuixerit per dies aliquot. nam cum proselytis hoc facere ex traditionibus non licebat, antequam illi omnino in religionis & sacrorum communionem essent admissi: seruandam autem adhuc illam distinctionem: putabant nonnulli ex discipulis, qui nondum penitus omne illud vinum vetus abiecerant. verbum illud *Quare*, non notat interrogationẽ, sed reprehensionis argumentũ indicat.

b *Incipiens autem Petrus.*] Petrus nullius rei aut sententiæ nouæ auctorem se esse defendit, sed tantùm Dei consilij & voluntatis ministrum, quam ipsis à principio exorsus exponit, & certissimo argumento confirmat, hoc est Spiritus sancti manifesto dono.

vas quoddam velut linteum magnum
quatuor initiis summitti de cælo, & ve-
nit vsque ad me. 6 In quod intuens, cō-
syderabam, & vidi quadrupedia terræ,
& bestias, & reptilia, & volatilia cæli.
7 Audiui autem & vocem dicentē mihi,
Surge Petre, occide & manduca. 8 Dixi
*omne a. e. s. autem, Nequaquam Domine: quia *cō-
mune aut immundum nunquam intro-
*mihi a. e. s. iuit in os meum. 9 Respondit autem *
vox secundò de cælo: Quæ Deus mun-
B dauit, tu ne commune dixeris. 10 Hoc
autem factum est per ter: c & recepta sunt
omnia rursum in cælum. 11 Et ecce, viri
tres confestim astiterunt in domo in qua
eram, missi à Cæsaréa ad me. 12 Dixit
autem spiritus mihi, vt irem cum illis,
nihil hæsitans. Venerunt autem mecum
& sex fratres isti: & ingressi sumus in do-
mum viri. 13 Narrauit autē nobis, quo-
modo vidisset angelū in domo sua, stan-
tem & dicentem sibi, Mitte in Ioppen,
& accersi Simonem, qui cognominatur
Petrus, 14 qui loquetur tibi verba in qui-
bus saluus eris tu & vniuersa domus tua.
15 Cùm autem cœpissem loqui, cecidit
Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos
in initio. 16 Recordatus sum autem ver-
Sup. 1. a. 5 Matt. 3. c. 11 Marc. 1. b. 8 Luc. 3. c. 16 Ioh. 1. d. 26 Infr. 19. a. 4 bi Domini, sicut dicebat, Iohannes qui-
dem baptizauit aqua, d vos autem bapti-
zabimini Spiritu sancto. 17 Si ergo ean-
dem gratiam dedit illis Deus, sicut &
nobis

c *Et recepta sunt omnia.*] manifesta significatione iam esse sanctificata genera ea omnia quæ illis animantibus referebantur, quandoquidem ex cęlo demissa ante me sunt, & rursus recepta in cælum, quo nihil impurum, commune aut prophanum admittitur.

d *Vos autem baptizabimini.*] Cùm dicebat Dominus *vos*, eos indicabat qui Spiritum sanctum accepturi erant in testimonium veritatis suæ. Videns ergo Petrus Spiritum sanctum in illos missū, intellexit illos etiam comprehendi in verbo *vos*.

nobis [a] qui credidimus in Dominum Ie-
sum Christum: ego quis eram, qui pos- C
sem prohibere Deum? 18 His auditis ta-
cuerunt: & glorificauerunt Deum, dicé-
tes, Ergo & Gentibus [b] pœnitentiam de-
dit Deus ad vitam. 19 Et illi quidem qui
dispersi fuerant à tribulatione quæ facta
fuerat sub Stéphano, perambulauerunt
vsque Phœnicen & Cyprum & Antio-
chîam, nemini loquentes verbum, [c] nisi
solis Iudæis. 20 Erant autem quidam ex
eis viri Cyprij & Cyrenæi, qui cùm in-
troissent Antiochîam, loquebantur ad
Græcos, annuntiãtes Dominum Iesum.
21 Et erat [d] manus Domini cum eis: [e] mul-
tusque numerus credentium conuersus
est ad Dominum. 22 Peruénit autẽ ser-
mo ad aures ecclesiæ quæ erat Ierosoly-
mis, super istis: & miserunt Barnabam
vsque ad Antiochîam. 23 Qui cùm per- D
uenisset, [f] & vidisset gratiam Dei, gauisus
est: & hortabatur omnes * proposito cor- * in usu.
dis permanere in Domino: 24 [g] quia erat
vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fi-
de. Et apposita est multa turba Domino.
25 Profectus est autem Tarsum, vt quæ-
reret Saulum: 26 quem cùm inuenisset,
perduxit Antiochîam. Et annum totum
conuersati sunt ibi in Ecclesia: & docue-
runt turbam multam, ita vt cognomi-
narentur primùm Antiochîæ discipuli,
Christiani. 27 In his autem diebus su-
peruenerunt

a *Qui credidimus in Dominum Iesum.*] secundùm potentiam virtutis eius. Magnum mysterium in his verbis est, Credere in Dominum Iesum Christum.

b *Pœnitentiam dedit Deus ad vitam.*] Ergo cùm vitæ æternæ cõmunione Deus participes fuerit iam Gentibus, idque cõfirmauit Spiritu sancto in istos misso, consequens est & pœnitentiam vltrò illis denũtiari posse, ac deberi per ministros suos hanc rem geri ad vitam accipiendam.

c *Nisi solis Iudæis.*] propter illam opinionem quam adhuc retinebant de abstinentia a communicatione cum Gẽtibus. & quia Iesus Apostolis dixerat, In viam Gentium ne abieritis, &c. sed prędicate ovibus domus Israel: quod à Iesu dictum pertinebat tantùm ad tempus ministerij sui. nondum autem explicata ipsis fuerat illa ratio quam Deus per Petrum explicuit publicè, quanquam aliqui intelligerent ex illo promisso, Et eritis mihi testes in Iudæa & Galilæa & vsque ad vltimum terræ. qui verò ex iis magis hoc cauebant, erant ij qui in Iudæa nati cum Gentibus nunquam consueuerant: nam & hi non modò à conuictu Gentilium, sed ab omni alloquio abstinebant Cyprij verò & Cyrenæi, quia inter Græcos nati & versati fuerant, non dubitabãt Græcos adire, & Dominum Iesum illis annuntiare, quanquam cum ipsis non conuescerentur. Ita cognoscitur discrimen rationis vtrorumque.

d *Manus Domini.*] Efficientia diuina sese planè ostendebat in illis, propter miracula quæ edebantur ab eis, &c.

e *Multusque numerus credentium.*] Multus numerus Gentilium qui erant alienati à Deo, cõuersus est ad Dominum credens in Iesum Christum.

f *Et vidisset gratiam Dei.*] vocationem Gentium ex gratia Dei, qui omnes ad viam veritatis vocari, & ad vitam admitti vellet.

g *Quia erat vir bonus.*] Legendum est, vt sententia coniungatur cum antecedenti versu, *Missus est, quia erat vir bonus, &c. & hortabatur eos, &c.*

peruenerũt ab Ierosolymis prophetę An-
tiochîam, 28 & surgens vnus ex eis no-
mine Agabus, significabat per Spiritum
famem magnam futuram in vniuerso
orbe terrarum, quæ facta est sub Clau-
dio*. 29 Discipuli autem prout quis ha-
bebat, proposuerunt singuli [b] in ministe-
rium mittere habitantibus in Iudæa fra-
tribus: 30 quod & fecerunt, mittẽtes ad
seniores per manus Barnabæ & Sauli.

* Cæsare t MS. C. S.

Infr. 12. d. 24

b *In ministerium.*] vt traderetur ministris ad dispensationem opportunam, ideo missa sunt illa munera ad seniores.

CAP. XII.

A E Odem autem tempore [a] misit Hero-
des rex manus, vt affligeret quosdam
de ecclesia. 2 Occidit autem Iacôbum
fratrem Iohannis gladiô. 3 Videns au-
tem quia placeret Iudæis, apposuit ap-
prehendere & Petrum. Erant autem dies
Azymorum. 4 Quem cùm apprehen-
disset, misit in carcerem, tradens* [b] qua-
tuor quaternionibus militũ* custodien-
dum*, volens post Pascha producere eum
populo. 5 Et Petrus quidem seruabatur
in carcere. Oratio autem fiebat sine in-
termissione ab Ecclesia ad Deum pro eo.
6 Cùm autem producturus eum esset
Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dor-
miens [c] inter duos milites, vinctus cate-
nis duabus: & custodes ante ostium cu-
stodiebant carcerem. 7 Et ecce angelus
Domini astitit: & lumen refulsit in ha-
bitaculo: percussoque latere Petri, exci-
tauit eum, dicens, Surge velociter. Et

* tradénsque

* ad custodiendũ eum MS. R. C. S.

a *Misit Herodes rex manus.*] Deliberato animo & studio atque conatu opportuno cœpit experiri Iudæorum gratiã, affligendis & perdendis nonnullis ex illa societate discipulorum Iesu.

b *Quatuor quaternionibus militum.*] vt senis horis à singulis quaternionibus custodiretur, atque ita perpetua esset custodia.

c *Inter duos milites.*] Milites tenebant singuli singulas catenas quib* erat vinctus Petrus, vt durior custodia teneretur; & intra carcerem & extra portam nemo aut eum adire aut accedere posset, cùm intus & foris omnia essent munita.

ceciderunt catenæ de manibus eius.
8 Dixit autem angelus ad eum, Præcin-
gere, & calcea te "caligas tuas'. Et fecit 'sandalia tua G.L.
sic. Et dixit illi, Circunda tibi vestimen- B
tum tuum, & sequere me. 9 Et exiens
sequebatur eum, & nesciebat quia verũ
est quod fiebat per angelum: existima-
bat autem se visum videre. 10 Transeũ-
tes autem primam & secundam custo-
diam, venerunt ad a portam ferream quę
ducit ad ciuitatem, quæ vltrò aperta est
eis. Et exeuntes processerunt vicum vnũ:
& continuò discessit angelus ab eo.
11 Et Petrus b ad se reuersus, dixit: Nunc
scio verè quia misit Dominus angelum
suum, & eripuit me de manu Herodis, &
de omni expectatione plebis Iudæorum.
12 Consyderansque, venit ad domũ Ma-
riæ matris Iohannis, qui cognominatus
est Marcus, vbi erant multi congregati
& orantes. 13 Pulsante autem "eo' ostiũ 'Petro M.S.G.
ianuæ, processit puella ad videndum, no- C
mine Rhode. 14 Et vt cognouit vocem
Petri, præ gaudio non aperuit ianuam,
sed intrò currens nuntiauit stare Petrum
ante ianuam. 15 At illi dixerunt ad eam,
Insanis. Illa autem affirmabat sic se ha-
bere. Illi autem dicebant, c Angelus eius
est. 16 Petrus autem perseuerabat pul-
sans. Cùm autem aperuissent*, viderunt * ostium
eum, & obstupuerunt. 17 Annuens au-
tem eis manu, vt tacerent, narrauit quo-
modo

a *Ad portam ferream.*] Namque hactenus erant in castris Herodis quæ extra vrbis veteris mœnia erant, vt in Apparatu sacro indicabamus.

b *Ad se reuersus.*] rem tandem cognoscens aperteque intelligens.

c *Angelus eius est.*] Existimabant Angelum qui Petro adesset à Deo missus in ministerium, venire vt illos orantes consolaretur & hortaretur: namque Angelorum ministeria in illa Ecclesiæ nascentis integritate frequentia, & piis vitis apertissima erant.

modo Dominus eduxisset eum de car-
cere: dixitque, Nuntiate Iacobo & fra-
tribus hæc. Et egressus abiit in alium lo-
cum. 18 Facta autem die, erat non par-
ua turbatio inter milites, quidnam fa-
ctum esset de Petro. 19 Herodes autem
cùm requisisset eum, & non inuenisset,
inquisitione facta de custodibus, [d] iussit
eos duci: descendensque à Iudæa in Cæ-
saream, ibi commoratus est. 20 Erat
autem iratus Tyriis & Sidoniis. At illi
vnanimes venerunt ad eum, & persuaso
D Blasto, qui erat super cubiculum regis,
postulabant pacem, eò quòd alerentur
regiones eorum [e] ab illo. 21 Statuto au-
tem die Herodes vestitus veste regia, se-
dit pro tribunali, & concionabatur ad
eos. 22 Populus autem acclamabat, Dei
voces, & non hominis. 23 Confestim
autem percussit eum angelus Domini,
[f] eo quòd non dedisset honorem Deo: &
[g] consumptus à vermibus, expirauit.
24 [h] Verbum autem Domini crescebat &
multiplicabatur. 25 Barnabas autem &
Saulus [i] reuersi sunt ab Ierosolymis ex-
Sup. 11. d. 29 pleto ministerio, assumpto Iohanne qui
cognominatus est Marcus.

CAP. XIII.

A [a] ERant autem in Ecclesia quæ erat An-
Inf. 14. d. 25 tiochiæ, prophetæ & doctores, in qui-
bus Barnabas, & Simon qui vocabatur
Niger, & Lucius Cyrenésis, & Manahen

d *Iussit eos duci.*] ad supplicium, non ad iudicium. nam inquisitio quam hic legimus, iudicij facti significationé habet; post iudicium producti sunt ad supplicium.

e *Ab illo.*] ab illius agro. Refertur ad χώραν antea nominatum.

f *Eo quòd non dedisset honorem Deo*] in liberatione Petri manifesta, & arrogasset sibi illos honores. Leg. Ioseph. Nihil est quod credere de se non possit, cùm laudatur diis æqua potestas.

g *Consumptus à vermibus.*] intra corpus natis, vt ex medica disciplina constat. σκωληκόβρωτος, Lege Marcell. in Diosc.

h *Verbum autem Domini.*] Euangelij prædicatio & efficientia in credentibus & obtemperantibus.

i *Reuersi sunt ab Ierosolymis.*] In Antiochiam, vt in nonnullis codicibus legitur.

CAP. XIII.

a *Erant autem in Ecclesia.*] Ecclesia Antiochensis instructa erat ministris opportunis plenis Spiritu sancto & virtute variorum ministeriorum. oportebat ex illis aliquos segregari ad Euangelij ministerium in aliis regionibus: & quamuis multi & idonei essent, tamen Paulus præcipuè segregatus est, qui ad peregrinationis munus atque legationis officium fuerat vocatus Apostolus, vt portaret nomen Iesu coram gentibus, & regibus & principibus Israel.

qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneꝰ,
& Saulus. 2 [a] Miniſtrátibus autem illis
Domino, & ieiunantibus, dixit Spiritus
ſanctus: Segregate mihi Saulum & Bar- Rom. 1. 4.
nabam [b] in opus, ad quod aſſumpſi eos.
3 Tunc ieiunantes & orantes, [c] imponen-
téſque eis manus, dimiſerunt illos.
4 Et ipſi quidem [d] miſſi à Spiritu ſancto,
abierunt Seleuciam: & inde nauigaue-
runt Cyprum. 5 Et cùm veniſſent Sala-
mînam, prædicabát verbum Dei in ſyn-
agogis Iudæorum. [e] Habebânt autem
& Iohannem in miniſterio. 6 Et cùm
perambulaſſent vniuerſam inſulam vſ-
que ad Paphum, inuenerunt quendam
virum magum pſeudoprophetam, Iu-
dæum, cui nomen erat [f] Bar-ieſu, 7 qui Barieu po-
erat cum Proconſule Sergio Paulo viro tat. B. lege adde eſſe.
prudéte. Hic accerſitis Barnaba & Sau- B
lo, deſyderabat audire verbum Dei.
8 Reſiſtebat autem illis Elymas, magus
(ſic enim interpretatur nomen eius) quæ-
rens auertere Proconſulem à fide.
9 Saulus autem, [g] qui & Paulus, [h] repletus
Spiritu ſancto, intuens in eum, 10 dixit:
O plene omni dolo, & omni fallacia, fili
diaboli, [i] inimice omnis iuſtitiæ, non de-
ſinis ſubuertere [k] vias Domini rectas.
11 Et nunc ecce manus Domini ſuper te,
& [l] eris cæcus, non videns ſolem vſque
ad

a *Miniſtrantibus.*] Cùm quadam die miniſterium ſuum exercerent prophetandi & docendi, & indicto ieiunio vacarent orationi & precibus, cômendantes Deo Eccleſiæ amplificationem.

b *In opus.*] in Apoſtolatus munus.

c *Imponentéſque eis manus.*] in electionis & cooptationis Eccleſiaſticæ ſignum, communicationemque gratiæ & auctoritatis.

d *Miſſi a Spiritu ſancto.*] Antiochenſis Eccleſia non indicauit illis locum quò irent, ſed permiſit eam rem Spiritus ſancti reſponſo: id autem illis datum fuit vt irent Seleuciam, &c.

e *Habebant autem & Iohannem.*] cognominatum Marcû, qui miniſtraret ipſis & pauperibus, dum ipſi intenti erant Euangelio enuntiando. Magnum myſterium totius virtutis & efficientiæ Ieſu Chriſti côtinetur illo nomine *verbum*, ſæpè repetito in hac hiſtoria.

f *Bar-ieſu.*] Propriû nomen illius magi fuit *Elymos* ſiue *Elumos*, quod inuerſum interpretantur *Samuel*. Porrò *Samuel* ſignificat nomen forte ſiue magnificum: quia ille ſuis magiis & artibus nomen ſibi fecerat, vocabatur *Barſome*, hoc eſt, *filius nominis*. Hæc rectè ſibi côueniunt ex Syro deſumpta contextu: nam Græca & Latina variant in his vocibus peregrinis.

g *Qui & Paulus.*] Hoc loco Sauli nomen in Paulum mutauit, quod familiaris erat pronuntiationi Græcorum & Latinorum, quàm Sauli: & id accepiſſe videtur occaſione accepta à familiaritate Sergij Pauli, quem primum ex Gentibus illuſtrem virum viam Ieſu docuit.

h *Repletus Spiritu ſancto.*] cognitionis & fortitudinis efficientiæque, ad illud exemplû quod mox ſubiungitur, edendum. namque aliàs Spiritu ſanctificationis repletus erat Paulus, & ſpiritu miniſterij in vniuerſum; ſed Spiritus ſanctus in opportunitate incrudit & excitat animos miniſtrorum Dei ad aliquid inſigne agendum.

i *Inimice omnis iuſtitiæ.*] humanæ ac diuinæ: qui nec iuſtus es, nec iuſtitiâ ac virtutem hominibus coli ſinis, nec iuſtificationem diuinam ab illis accipi permittis.

k *Vias Domini rectas.*] Simplicitatem doctrinæ Chriſtianæ hoc nomine appellat Paulus, quæ antiquam omnem lectionem ad Chriſti veritatem refert. Veritas Chriſti eſt, deponere veterem hominem cum actibus & concupiſcêtijs ſuis. ad eam rem neceſſaria eſt fides & pœnitentia in adultis. Hæc ſunt viæ Domini rectæ.

l *Eris cæcus.*] Miraculum quo declarata eſt cæcitas cordis & caligo doctrinæ illius magi. ſignum enim ſignificare conueniebat, quod tamen ad illius correptionem, & aliorum eruditionem, non diutinum eſſe Dei clementia voluit.

ad tempus. Et confestim cecidit in eum
caligo & tenebræ, & circuiens quærebat
qui ei manum daret. 12 Tunc Procon-
sul cùm vidisset factum, [a]credidit, admi-
rans super doctrina Domini. 13 Et cùm
à Papho nauigassent Paulus, & qui cum
eo erant, venerunt [b]Pergen Pamphyliæ:
Iohannes autem discedens ab eis, reuer-
sus est Ierosolymam. 14 Illi verò [c]per-
transeuntes Pergen, venerunt [d]Antio-
chîam Pisidiæ: & ingressi synagogam
die sabbathorum, sederunt. 15 Post le-
C ctionem autem legis & Prophetarum,
miserunt principes synagogæ ad eos, di-
centes, Viri fratres, si quis est in vobis
[e]sermo exhortationis ad plebem, dicite.
16 Surgens autem Paulus, & manu silen-
tium indicens, ait, [f]Viri Israelitæ, & qui
timetis Deum, audite: 17 [g]Deus plebis
Israel elegit patres nostros, & [h]plebem
Exod. 1. a. 1 exaltauit cùm essent incolæ in terra Æ-
Exo. 11. c. 16. gypti, & in brachio excelso eduxit eos
14. c. 2. f. 19 / Exod. 16. a. 2 ex ea, 18 & per quadraginta annorum
tempus [i]mores eorum sustinuit in de-
serto. 19 Et destruens gentes septem in
Iosue 14. a. 2 terra Chanaan, sorte distribuit eis ter-
ram eorum, 20 [k]quasi post quadringen-
Iud. 3. b. 5 / 1 Reg. 8. a. 5 tos & quinquaginta annos: & post hæc
1 Reg. 9. d. 16 / c. 17. 10. a. 1 dedit iudices, vsque ad Samúel prophe-
tam. 21 Et exinde postulauerunt regem:
& dedit illis [l]Saul filium Cis, virum de
tribu Ben-iamin, annis quadraginta.

a *Credidit*] doctrinæ Domini, efficacitatem ipsius admiratus.

b *Pergen Pamphyliæ.*] Appulerunt in Pamphyliam ad vrbem Pergen Nô ad discrimen alterius Perges, verùm ad prouinciæ ipsius notationem dictû est.

c *Pertranseuntes Pergen.*] profecti Perga.

d *Antiochiam Pisidiæ.*] ad discrimen Antiochiæ in Syria sitæ.

e *Sermo exhortationis.*] Si quid affertis à fratribus nostris qui sunt in Iudæa quo populum consolemini & exhortemini, vel ex nuntio aliquo nouo bono, vel ex doctrina & mandato Ierosolymitanorum, vbi caput erat religionis communis omnibus Iudæis.

f *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum* Nô solû Israelitas appellabat hoc loco Apostolus, sed etiam Gentiles proselytos, & alios qui ex religione conueniebant sabbatis in synagogas, vt audirêt mysteria, ac doctrinam illam cognoscerêt. hos indicat illa oratio, *qui timetis Deum*.

g *Deus plebis Israel.*] Deus ille omnium gentium Dominus, qui singulari & sapienti ratione apud Israelitas notus & cultus est, ille elegit Israelitarû patres, non vt cęteras gentes omnino repudiaret, sed ad publicæ salutis expeditionê in lucem Gentium, vti ex totius historiæ narratione cognoscetur.

h *Plebem exaltauit.*] Populum ex patribus nostris ortum singulari prouidentiæ beneficio prosecutus est, sese ipsorum Deum appellans, & ostendêt, quos potentissimè detentos miseraque seruitute afflictos, liberauit, & eduxit triumphantes. Hoc significat *in brachio extento*.

i *Mores eorum sustinuit*] Enutriuit eos, quanquam indignos tanto beneficio, ex tempore qui ab illo sæpè defecissent, tamen eos aluit sustentauitque, quod manifestum signum fuit non esse illos electos ad mundanam aliquam excellentiam, sed per illos aliquod aliud parari maximum in futuro tempore edêdum exemplum.

k *Quasi post quadringentos & quinquaginta annos.*] A promissione facta Abrahamo ad exitum ex Ægypto anni fluxere quadringenti. in deserto fuêre Israelitæ annis quadraginta. Iosue septê annis debellauit gentes, vt ostendimus in Apparatu sacro lib. Daniel in scripto. Sût igitur quasi quadringenti & quinquaginta sic ratio rectè conuenit cum Latina versione.

l *Saul filium Cis, virum de tribu Ben-iamin annis quadraginta.*] Non indicantur anni Saulis, duo enim tantùm fuêre: sed omnes anni ab initio Samuelis vsque ad Dauidem. nam tempora ita distributa sunt, à promissione ad exhibitionem, ab exhibitione ad nouæ gubernationis initium, quod contigit sub

 22 &

Samuele, qui fuit vltimus Iudicum, sed alio modo electus, quàm alij Iudices qui illum præcesserant, atque alio modo vsus & functus munere suo. Vnde nomen Iudicum in libris Iudicum appellatur, post quos incipit Samuelis nomen duobus libris integris, scilicet primo & secundo Regum. Itaque illud tempus Samuelis & Saulis in quo res nouatæ fuerunt, vsque ad Dauidem, in quo regnum fuit constitutum, quadraginta annis definitur.

22 & amoto illo, [a] suscitauit illis Dauid 1 Reg. 16. a. 1 c. 13
Regem: cui testimonium perhibens, di- D
xit, Inueni Dauid filium Iessæ, virum se- Psa. 88. a. 21
cundum cor meum, qui faciet omnes
voluntates meas. 23 Huius Deus ex se-
mine secundum promissionem eduxit Isaia 11. a. 1
Israel saluatorem Iesum, 24 [b] prædicante Mat. 3. a. 1 Mar. 1. a. 2
Iohanne [c] ante faciem aduentus eius ba- Luc. 3. a. 3
ptismum pœnitentiæ omni populo Israel.
25 Cùm impleret autem Iohannes cur-
sum suum, dicebat, Quem me arbitra-
mini esse? non sum ego, sed ecce venit Ioh. 1. c. 20 Mat. 3. c. 11
post me, [d] cuius non sum dignus calcea- Marc. 1. a. 7 Luc. 3. d. 16
menta pedum soluere. 26 Viri fratres, Ioh. 1. d. 27
[e] filij generis Abraham, & qui in vobis
timent Deum, vobis verbum salutis hu-
ius missum est. 27 Qui enim habitabant
Ierusalem, & principes eius [f] hunc igno-
rantes, & voces Prophetarum quæ per
omne sabbathum leguntur, iudicantes
impleuerunt, 28 & nullam causam mor-
tis inuenientes in eo, petierunt à Pilato, Mat. 27. c. 20 c. 22
vt interficerent eum. 29 Cúmque con- Mar. 15. b. 13
summassent omnia quæ de eo scripta erant, Luc. 23. c. 21 c. 23 Ioh. 19. a. 6
deponentes eum de ligno, posuerunt in E
monumento. 30 Deus verò suscitauit Mat. 28. a. 6 Mar. 16. b. 6
eum

a *Suscitauit illis Dauid regem.*] Nouo modo instaurauit electioné Deus in Dauide, iam significantius ostendens auctorem salutis, & gubernatorem populi sui, qui ex Dauid secundùm carnem oriturus erat; quem Dauid ipse tanquã figura exprimebat & referebat. Ille enim populo exhibitus & ostensus atque declaratus fuit Rex, præeunte & indicante Samuele propheta: probatus etiam officio & munere rectè obito, accepit autẽ promissum de fructu ventris sui ponendum à Deo Dauid alterũ fidelem perpetuum super sedem suã.

b *Prædicante Iohanne.*] qui magna auctoritate a Deo obtenta declarauit Iesum esse suscitatum in regem & seruatorem, vt Dauidem Samuel declarauerat.

c *Ante faciem aduentus eius.*] ipso iam præsente in mundo, & paulo pòst aduenturo, publicéque functuro legatione sua.

d *Cuius non sum dignus.*] Ille tanto me dignitate & efficacitate superat, vt cùm ego baptizem in pœnitentiam, tamen ille baptizet verè & realiter Spiritu sancto.

e *Filij generis Abraham.*] ad quos primùm pertinent promissa Abrahæ facta: & exteri ex vobis qui hîc congregati estis, quicunque timent Deũ, nam ad gentes etiam omnium nationũ gratia hæc salusque pertinet. Cuius salutis expediendæ ratio illa fuit, vt non cognitum hũc seruatorem Iudæi ad quos missus erat, interficerent; atq; ille morte, sepultura & resurrectione sua, impleuerit omnia quę de ipso scripta fuerant.

f *Hunc ignorantes.*] Ignoratione affectata & studiosè concepta, quia noluerunt animum aduertere ad ipsius virtutem maximam, multis signis obseruabilissimam, neque ad Prophetarum oracula quæ omni sabbatho leguntur, in quibus de illo agitur sed eorundem Prophetarum scripta quæ de huiusmodi ignoratione edita erant, impleuerũt damnantes eum. Itaque priorem rationem propheticam nolentes considerare, posteriorem impleuerunt: atq; hoc pacto quem illi seruatorem suum repudiabant, Deus totius orbis seruatorem confirmauit. Atque illa ipsorum repudiatio tantum abest vt fidem auctoritatemq́ue Iesu imminuat vel frangat, vt etiam maximè apertissiméque demonstret, quippe cùm hoc modo omnia quæ de illius morte scripta erant, perfecta fuerint, illi quidem vsque ad sepulturam omnia effecerunt, quæ ipsi arbitrabantur pertinere ad absolutam reprobationem & repulsam ipsius sed ipsum non fuisse imminutum illa morte suscepta quamuis ac degustata; imò magis etiam propter obedientiam illam vsque ad mortem fuisse amplificatum & confirmatum à Deo auctore salutis, constat ex euentu, Cùm Deus suscitauerit illum, &c.

Luc.24.a.5 Ioh.10.a.1 20.a.19 cum à mortuis tertia die: [31] qui visus
est per dies multos his qui simul ascen-
derant cum eo de Galilæa in Ierusalem,
qui vsque nunc sunt testes eius ad plebé.
[32] a Et nos vobis annuntiamus eam quæ
ad patres nostros repromissio facta est:
[33] quoniam hanc Deus adimpleuit filiis
*vestris MS q.B. " nostris', resuscitans Iesum, sicut & in
*primo MS q. teste Beda. Psalmo " secundo ' scriptum est: b Filius
Psal.2.b.7 Heb.1.b.5. & 5.b.5 meus es tu, ego hodie genui te.
[34] Quod autem suscitauit eum à mor-
Isa.55.a.3 tuis, amplius iam nõ reuersurum in cor-
ruptionem, ita dixit, Quia dabo vobis
c sancta Dauid fidelia. [35] Ideóq; & aliâs
Psal.15.b.10 Sup.2.e.31 dicit, Non dabis Sanctum tuum videre
corruptionem. [36] Dauid enim d in sua
generatione cùm administrasset, volun-
3 Reg.2.b.10 tati Dei dormiuit: & appositus est ad pa-
tres suos, & vidit corruptionem.
* à mortuis B. [37] e Quem verò Deus suscitauit *, non vi-
dit corruptionem. [38] f Notum igitur sit
vobis, viri fratres, quia per hunc vobis
* & in MS. B. C.B. remissio peccatorum annuntiatur, * g ab
F omnibus quibus non potuistis in lege
Moysi

a *Et nos vobis euangelizamus.*] Et nos qui rogati sumus verba consolationis populo exponere, annũtiamus vobis bonum nuntium præstitorum promissorum, quæcunque ad Abraham & patres nostros facta fuerant, præstitorũ, inquam, nobis, idque per Iesu Christi resurrectionem: nam qui mortuus est pro peccatis nostris, resurrexit propter iustificationem nostram. cuius rei argumentum euidentissimum est illum resurrexisse, omnis corruptionis expertem; idque perpetuum & æternũ ipsi esse, æternum, quia non poterat videre corruptionem, qui omnis peccati ac debiti expers esset. perpetuũ verò, quia qui semel natura sua & diuina prouidentia incorruptus extitit, ita mortem vicit veramque, vt mori amplius non possit. id autem non solùm ratione ex natura ipsius petitæ, sed sacris oraculis consentiens, coniunctumque est.

b *Ego hodie genui te.*] Hebraicè est, *Ego hodie nasci feci te*, qua oratione significatur Iesus resurrectionis suæ die probatus apertè filius Dei, qui cùm anteà reprobatus esset à gentibus, regibus & principibus, ac tanquam seductor ad mortem damnatus & occisus, a Deo resuscitatus, testimonium tulerit manifestum se esse filium Dei, neque verò *hodie* aduerbium exponit natiuitatem ipsius illa die fuisse, sed illud testimonium *genui te*, illa die fuisse maximè confirmatum, cùm declaratus sit filius Dei, qui multos filios secum in gloriam adduceret, secundùm virtutem sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi. Itaque dies illa testimoniũ edidit manifestum veritatis huius, Iesum esse filium Dei à Deo genitum. Significat autem *hodie* hoc loco & aliis huiusmodi, idé quod *hec dies testatur*. Quód si quis resurrectionem ex mortuis nouum etiam nascendi genus interpretetur, non aberrauerit à recta ratione.

c *Sancta Dauid fidelia.*] beneficia Dauidis certa, perpetua, indeficientia: deinde de eodem sancto siue bono scriptum non visurum illum esse corruptionem: quod cùm in Dauid ipso non fuerit præstitum, & verbum Dei inane non sit, consequitur ad istud semẽ Dauid pertinere, in quo Deus tot sanctitatis suæ argumenta demonstrauit, vt ostenderit apertè illum priorẽ Dauid propter hunc Iesum electum fuisse, & omnia ad hunc pertinuisse.

d *In sua generatione.*] sæculo suo, & ætatis suæ actionibus, rebusque omnibus perfunctus, quibus Deo auctore expediendis electus fuerat.

e *Quem vero Deus suscitauit.*] Hic Iesus cùm tertia die suscitatus fuerit, non potuit videre nec vidit corruptionem secundùm naturam; ergo hic est Sanctus ille de quo Dauid scripsit, *Non dabis Sanctum tuum*, &c.

f *Notum igitur.*] Summa igitur legationis nostræ est, quód huius virtute præstabuntur vobis maxima illa promissa Dei, quæ continent liberationem à peccatis veram, realem, & non imaginariam aut imputatiuã; sed quæ reipsa referat figurã illã liberationis ab Ægyptiaca seruitute, quę patribus nostris ex Dei, qui Abrahæ pollicitus fuerat, misericordia & virtute contigit; volentibus, inquã, vobis illi credere & obedire.

g *Ab omnibus quibus non potuistis.*] per legem Mosis iustificari, à veteri homine cum actibus & concupiscentiis suis, quẽ non potuistis exuere, quamuis exquisita & studiosa singulorũ præceptorum obseruatione laborantes; & quãuis multis victimis, hostiis, ritibus & ceremoniis exerciti, tamen huius virtute & efficacitate vt liberemini, & iustificemini diuino promisso anteà, nunc verò exhibito iam beneficio donatum vobis à Deo est.

Moysi iustificari. 39 In hoc omnis qui
credit, iustificatur. 40 Videte ergo ne
superueniat vobis a quod dictum est in
Prophetis, 41 b Videte contemptores, & *Abac. 1. b. 5*
admiramini, & disperdimini: quia opus
operor ego in diebus vestris, opus c quod
non credetis, si quis enarrauerit vobis.
42 Exeuntibus autem illis, d rogabant vt
sequenti sabbatho loquerentur sibi verba hæc.
43 Cúmque dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Iudæorum, * &
colentium * aduenarum Paulum & Barnabam: qui loquentes suadebant eis e vt
permanerent in gratia Dei.
44 Sequenti verò sabbatho penè vniuersa ciuitas cōuenit audire verbum Dei.
45 f Videntes autem turbas Iudæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his quæ à Paulo dicebātur, blasphemantes.
46 g Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ: ecce conuertimur ad Gentes.
47 Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem Gentium:

* Deum [illegible]

* *& etiam aduenæ, seu proselyti, qui timebant Deum. g. καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων, hoc est, & colentium proselytorum, e.*

a *Quod dictum est in Prophetis.*] in Prophetarum libro: nāque duodecim Prophetæ minores ad vnum librum omnes redacti sunt, & liber ille Prophetæ appellatur.

b *Videte contemptores.*] Hoc quod Habacuc dixit in eos, qui illo tempore nō credebant denuntiationibus diuinis, quæ tamen euenerunt, & fidem fecerunt veritatis vaticinij, magno ipsorū malo qui non crediderant; ne etiam in vos cadat simili incredulitatis exēplo damnatos. Quippe diuina promissa & obnuntiata perpetui exempli sunt erga eos qui crediderint, vel non crediderint & contempserint. Ideò Paulus dixit *superueniat*, id est, denuò edatur in vobis illud exemplum quod in illius ætatis homines editum fuerat, quos primùm Habacuc denuntiatio spectabat.

c *Quod non credetis, si quis enarrauerit vobis.*] Opus Dei admirandum hominibus, vt quæ legi impossibilia fuerant, Iesus Christus effecerit in credentibus & obtemperantibus. Opus etiam Dei, vt Iudæis incredulis incredibile denūtiatum, vt illis repudiatis & reprobatis sufficerentur gentes, quibus Euangeliū salutis annūtiari vellet Dominus: vtrūque opus effectus est Euangelij, iustificatio credentium & obedientium, atque reprobatio incredulorum: sed alterum ex virtute, alterū ex consequenti, vt aliàs ostendemus.

d *Rogabant*] ij qui erant ex Gentibus, auidi audiendi illum publicæ salutis nuntium.

e *Vt permanerent in gratia Dei.*] vt adhærerent firmiter huic Euangelio gratiæ Dei, accepturi Spiritum sanctū gratis, quo illam literæ legis vetustatem exuerent. suadebant itaque illis fidem in Euangelium, & transitum ab vmbra legis ad gratiæ lumen.

f *Videntes autem turbas Iudæi.*] Scandalum maximum Iudæorum fuit, videre confluentes Gentes ad Christum, & illis promitti ac donari Dei dona, antequàm fierent proselyti: aut legi Mosis nomen darent: vnde in eam infaniam acti sunt, vt Iesu Euangelium repudiarint & damnauerint, dicentes promissiones non factas Gentibus, sed ipsis Israelitis: & Iesum qui Gentes promiscuè admitteret, omnesque vocaret, & illam Israeliticam dignitatem non foueret & amplificaret non esse à Deo missum. Hoc est quod Lucas ait, *Blasphemantes*, id est, detrahentes nomini & authoritati Iesu Christi, contradicentes oraculis ac testimoniis scripturarum à Paulo citatis, idque proterua & obstinata contentione.

g *Tunc constanter.*] Cùm Iudæi affirmarent non esse verbum Dei promissum Gentibus, ideoque illos non esse Apostolos Dei, qui Gentibus annuntiarent Euangelium. Contrà Apostoli constanter affirmarunt verbum Dei, quod Iudæis propositum & repudiatum esset pertinere ad Gentes, cùm neque Gentes à salute publica excluderentur, neque Israelitæ prohiberentur Gentibus verbum in salutem nuntiare: sed primùm proponi debere Israelitis verbū salutis propter promissa patribus facta: & si ab illis acciperentur, ad Gentes etiam transfundi lucem illam; sin verò ab Israelitis repudiarentur, debere omnino Euangelium salutis, & Euangelistas atque Apostolos ad Gentes conuerti: idque manifesto responso diuino confirmabant, quòd exposuerat salutis nuntium Gentibus per Israelitas deferendum esse.

tium: vt sis in salutem vsque ad extremũ
Esai.46.b.6 terræ. 48 [h] Audientes autem Gentes, [i] ga-
uisæ sunt, & glorificabant verbum Do-
mini: & [k] crediderunt [l] quotquot erant
præordinati ad vitam æternam. 49 Dis-
seminabatur autem verbum Domini
per vniuersam regionem. 50 Iudæi au-
tem concitauerunt [m] mulieres religiosas
& honestas, & primos ciuitatis, & exci-
tauerunt persecutionem in Paulum &
Barnabam: & eiecerunt eos de finibus
Mat.10.b.14 Mar.6.b.11 Luc.9.a.5 suis. 51 At illi excusso puluere pedum in
eos, venerunt Iconiũ. 52 Discipuli quo-
que replebãtur gaudio & Spiritu sancto.

CAP. XIIII.

A Factum est autem Iconij vt simul in-
troirent synagogam Iudæorum, & lo-
querentur [a] ita vt crederet Iudæorum &
Græcorum copiosa multitudo. 2 [b] Qui
verò increduli fuerunt Iudæi, suscitaue-
runt, & ad iracundiam [c] concitauerunt
* Deus antè paeem feeit ms. & c q. teste Beda. animas Gentium aduersus fratres*.
3 Multo igitur tempore demorati sunt,
[d] fiducialiter agentes in Domino, testi-
monium perhibente verbo gratiæ suæ,
dante signa & prodigia fieri per manus
Ee eorum.

h *Audientes.*] audientes & credentes fide requisita ad vitam æternam.

i *Gauisæ sunt.*] quod illa promissa ad ipsos pertinerent. Hoc gaudium signũ fuit illos credidisse Euangelio; & illud etiam quod non vt Iudæi reprobi, & reprobantes repudiabant & blasphemabant verbum, sed glorificabant & gratulabantur.

k *Et crediderunt.*] secundùm operationem virtutis Dei.

l *Quotquot erant præordinati.*] Lege Græca & Syrica, vt expendas significationẽ verborum *quotquot* & *præordinati*. Sic interpretamur simpliciter & verè hunc locum: Omnes qui steterunt & perseuerarunt in ordinatione & electione Dei, qui elegerat & disposuerat atq; ordinauerat secundũ beneplacitũ suum, quod proposuit in dispensationem plenitudinis temporum donare vitã æternam, hoc tempore acceptabili, & his diebus salutis omnibus credentibus & obtẽperãtibus sibi, ex quacunque gente sint. Itaque hic locus id confirmat ordinationem videlicet Dei, ad Gentes pertinere, id quod Iudæi negabant: quorum contradictio nihil impedimenti attulit, quominus Gentes quæ credere & obedire voluerunt, ex fide in fidem auctæ & promotæ crediderint in suam salutem & vitam æternam, vt ordinatum erat à Deo.

m *Mulieres religiosas.*] Iudæas & Gentiles, quæ nomine & specie religionis & honestatis commendabantur vulgò; sed aliàs stulto zelo & studio ductiles & habiles ad huiusmodi seditionem concitandam, vtpote quibus facilè persuaderi poterat a malè affectu magistris, Paulum & Barnabam irreligiosos esse, qui Mosis legem euertere conarẽtur. mirum dictu est quàm facilè ingenio muliebri mali ministri abutãtur.

CAP. XIIII.

a *Ita vt crederet*] Euangelio & euangelizantis assertioni: nam hæc fides imprimis exigitur ab hominibus.

b *Qui vero increduli fuerunt.*] qui sermonibus de veritate Iesu Christi fidem adhibere noluerunt.

c *Concitauerũt animas Gentiũ aduersus fratres*] Gentium animos aliàs malè affectos aduersum Iudæos, omnes tamen Iudæi isti adhuc magis irritarunt contra fratres suos Iudæos ex semine Abrahæ, adeò magno odio illis erat nomen Iesu Christi, vt propter id canes, ab ipsis ita vocatos, incitarent, in inuidiam & perniciem fratrum suorum.

d *Fiducialiter agentes.*] Euangelium annuntiantes nouæ vitæ, & Spiritus sancti per Christum credentibus conferendi: idque nulla verecundatione aut cunctatione quippe qui virtutem præsentem annuntiarent & reipsa demonstrarent, tum sua ipsorum vita, tum etiam illorum qui credebant [illegible]ificatione, quæ gratiam Domini ipsis donatam apertè demonstrabat, adeò vt Apostoli animos Gentium aduersum ipsos à Iudæis incitatos non timerent, freti illa virtute ab ipsis nuntiata, à Domino verò collata & confirmata: adiunctis etiam miraculis & signis multis, quibus Apostolorum ipsorum munus & auctoritatem Deus demonstrabat euidenter.

eorum. 4 *[a] Diuiſa eſt autem multitudo
ciuitatis: & quidam quidem erant cum
Iudæis, quidam verò cum Apoſtolis.
5 Cùm autem factus eſſet impetus Gen-
tilium & Iudæorum [b] cum principibus
ſuis, vt contumeliis afficerent, & lapida-
rent eos, 6 intelligentes confugerunt
ad ciuitates Lycaoniæ Lyſtram & Der-
ben, & vniuerſam in circuitu regionem, B
& ibi euangelizantes erant. 7 * Et qui-
dam vir Lyſtris [c] infirmus pedibus ſede-
bat, claudus ex vtero matris ſuæ: qui nũ-
quam ambulauerat. 8 Hic audiuit Pau-
lum loquentem. Qui intuitus eum, &
videns [d] quia fidem haberet vt ſaluus fie-
ret, 9 dixit magna voce *, Surge ſuper
pedes tuos rectus. Et exiliuit: & ambu-
labat. 10 Turbæ autem cùm vidiſſent
quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem
ſuam Lycaonicè dicentes, [e] Dij ſimiles
facti hominibus, deſcenderunt ad nos.
11 Et vocabant [f] Barnabam, Iouem: Pau-
lum verò, Mercurium, quoniã ipſe erat
[g] dux verbi. 12 Sacerdos quoque Iouis
[h] qui erat ante ciuitatem, [i] tauros & coro-
nas ante ianuas afferens, cum populis vo-
lebat ſacrificare. 13 Quod vbi audierũt C
Apoſtoli Barnabas & Paulus [k] conſciſſis
tunicis ſuis exilierunt in turbas clamãtes,
14 & dicentes, Viri, quid hæc facitis? &
nos

* Et cõmota eſt omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autem & Barnabas morabantur Lyſtris. MS. B.R.G.Q.

* Tibi dico, In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti MS.B.C.S.

a *Diuiſa.*] Iudiciorum & ſtudiorum diuiſio facta eſt, aliis omnino probantibus Apoſtolorum doctrinã & actiones, aliis verò Iudæorum parti fauentibus.

b *Cum principibus ſuis.*] vtriuſque gentis Gentilium & Iudæorum principibus, qui iam impetus deliberatus & certus dici poterat: nam interim dum nõ conueniũt principes & plebs, nihil agi poteſt aut incipi quod conſtet & ſuccedat: cùm verò vtrique ſimul in idem ſtudium conuenêre, tunc deliberata decretaque eſſe videtur res. Atque ita Apoſtoli iam functi munere ſuo in illa ciuitate, hoc eſt, expoſito Euangelio tam plebi quàm principibus, ad alia loca tranſierunt.

c *Infirmus pedibus.*] impoſſibilitatus, vt ita loqui liceat; cùm verbum Latinum *impotens* aliud ſignificet.

d *Quia fidẽ haberet vt ſaluus fieret.*] Credebat ille Euãgelio ſalutis, & adeò credebat firmiter, vt non ſolùm ſe ſeruatum in ſpirituali ſalute crederet, ſed etiam corpori ſanando adeò potens & efficax illud verbum in credentibus eſſe intelligebat. vtramque rem ille credebat, vtramque oratio ſignificat, alterã autem tãquam argumentũ alterius.

e *Dij ſimiles facti hominibus.*] Beneficiũ diuinitatis indicium, vel à diuinitate profectum omnes nationes interpretãtur. At verò cùm beneficio naturæ exempla communia ſuperantur, manifeſtum diuinæ virtutis argumentũ eſt. huiuſmodi beneficium admirati homines illi, Apoſtolos Deos eſſe credebãt, humana ſpecie ſeſe terris præſentes conſpiciendosque exhibentes.

f *Barnabam Iouem.*] qui ætatis grandioris ſpeciem præferret, & adeſſe videretur, annuereque actis ſocij Pauli, videlicet qui ſermonem inceperat, ideoque nuntius & interpres eſſe exiſtimabatur.

g *Dux verbi.*] legationis eius quæ apud ipſos expoſita erat, inceptor.

h *Qui erat ante ciuitatem.*] cuius templum erat ante vrbem ipſam, ſacerdote certo cultum, & ritibus ſuis celebre. ideò interpretati ſunt *Iouem* illum eſſe, qui ab ipſis haberetur tutelaris Deus ipſorum. quod ſi quiſpiam Deorũ ipſis adeſſet, eum eſſe exiſtimabant, quem ipſi præcipuè colerent. Miraculum autem in vrbe tota diuulgatum fuit.

i *Tauros & coronas.*] Coronas quibus tauri ſacrificandi, & ianuæ poſtes coronarentur. Omnium autem generum coronas & vittas ritibus illis ſolennes intellige.

k *Conſciſſis tunicis.*] Hoc geſtu populum à propoſito auocarunt, & indignum facinus illud eſſe indicarunt, atque ad orationis inchoandæ expectationem traduxerunt.

nos mortales ſumus, ſimiles vobis ho-
mines, annuntiantes vobis [a] ab his vanis
Pſa.145.a.6 Apoc.14.b.7 conuerti ad Deum viuum, qui fecit cæ-
lum & terram, & mare, & omnia quę in
eis ſunt: 15 [b] qui in præteritis generatio-
Pſa.8.c.13 nibus dimiſit omnes gentes ingredi vias
ſuas: 16 Et quidem non ſine teſtimonio
ſemetipſum reliquit, benefaciens de cæ-
lo, dans pluuias, & tempora fructifera,
*veſtra 17 MS.cq. implens [c] cibo & lætitia corda *noſtra.
17 Et hæc dicentes, vix ſedauerũt turbas,
ne ſibi immolarent. 18 Superuenerunt
autem quidam ab Antiochîa & Iconio
2 Cor.11.f.24 25. Iudæi: & [d] perſuaſis turbis *lapidantéſque
*& lapidato Paulo MS. ø.s. Paulum, traxerunt extra ciuitatem, exi-
ſtimantes eum mortuum eſſe. 19 Cir-
D cundantibus autem eum diſcipulis, ſur-
gens intrauit ciuitatẽ, & poſtera die pro-
fectus eſt cum Barnaba in Derben.
20 Cumque euangelizaſſent [e] ciuitati illi,
& docuiſſent multos, reuerſi ſunt Ly-
ſtram & Iconium, & Antiochîam:
21 Confirmantes animas diſcipulorum,
exhortantéſque [f] vt permanerent in fide,
& quoniam per multas tribulationes o-
portet nos intrare [g] in regnum Dei.
22 [h] Et cùm conſtituiſſent illis per ſingu-
las eccleſias presbyteros, & oraſſent cum
ieiunationibus, commendauerunt eos

Ee 2 Domino

a *Ab his vanis*] diis deorumque cultibus ſunt enim vana iſta numina inaniaque tantùm nomina, quibus nulla ſubeſt virtus aut facultas, iis qui ſeruiũt nihil agunt, nihil proficiunt. hoc eſt quod primùm vobis exponimus: deinde eſſe alium verum Deum viuentẽ, potentem, prouidentem rebus hominum, cuius cultus vuliſſimus colentibus ſit: ad hunc cognoſcendum & colendum vos reuocare ſtudemus.

b *Qui in præteritis generationibus.*] ſeculis antiquis, cùm homines varios errores ſpontè ſubirent & perſequerentur, adeò clementem ſeſe præbuit, vt non vleiſceretur ipſorum inſcitiam & ſtultitiam, atque adeò nefariam inſaniam; ſed permittẽs ſingulis nationibus ſuas religionum & cultuum vias inſiſtere, vt ipſa etiam varietate & inconſtantia admonitæ, ad veritatem rurſus quærendam & repetendam reuocarentur; maximè cùm ipſe non ita ſe ab illis ſubduxerit aut celauerit, quin certiſſimis argumentis agnoſcendum prębuerit, multa & aſſidua atque publica beneficiorum collatione, quæ auctorem ſuum probarent eundem eſſe, qui cùm mundum anteà condidiſſet, certa & conſtanti prouidentia gubernaret, eiuſque gubernationis vſus ad homines ipſos vſque pertineret: ita vt cælũ terræ, tẽpora cælo ac terræ reſponderent.

c *Cibo & lætitia.*] Namque cęli ac temporum viciſſitudines non ſolùm fructus afferunt, ſed lætitiam mortalibus, vt ver tẽperie, æſtas & autumnus frugum & fructuum copia.

d *Perſuaſis turbis.*] Facilè vulgus abducitur in ſententiam eorum, qui coniunctam eloquentiam cum malitia habent; pręcipuè quæſita perſuaſionis occaſione, qualem Iudæi illi arripere potuerunt ex Pauli oratione publicè habita; ſiquidem Iudæi turbis accuſabant Paulum tanquam religionum omnium euerſorem, vt qui nec Iſraelitarum legem probare diceretur, & Gentium omnium cultus meras vanitates eſſe affirmaret.

e *Ciuitati.*] Omni ciuitati bonum nũtium attulerunt ſalutis; ex ciuitate verò multos docuerunt, volentes videlicet doceri & cognoſcere viarum Domini Ieſu Chriſti rationem.

f *Vt permanerẽt in fide*] vt fide illa pręſtantiſſima, qua credentes donati fuerant à Deo, tolerarent omnia aduerſa ea quæ veritatis hoſtes inferrent diſcipulis.

g *In regnum Dei.*] Accipitur hoc loco pro vniuerſa ratione regni, cuius initium in hac vita eſt, finis & conſummatio in cælo.

h *Et cum conſtituiſſent.*] Huius actionis ſeries illa fuit; principiò ieiunium indictũ & initum eſt, preceſque intereà fuſæ ad Deum; deinde electi presbyteri ab Eccleſia & Apoſtolis, impoſitione manuum declarati & auctoritate aucti. Ita verborum ratio hunc locum exponi poſtulat.

Domino [i] in quē crediderunt. [23] Tranſ-
euntesque Piſidiam, venerunt in Pam-
phyliam, [24] & loquentes [k] verbum Do-
mini in "Pergen", deſcenderunt in [l] Atta- [*] Perge 1 MS. C.S.
liam: [25] & inde nauigauerunt Antio- Sup. 13. a. 2
chîam, [m] vnde erant traditi gratiæ Dei in
opus quod compleuerunt. [26] Cùm au-
tem veniſſent, & cōgregaſſent eccleſiam,
retulerunt quāta feciſſet Deus cum illis,
& [n] quia aperuiſſet Gētibus oſtium fidei.
[27] Morati ſunt autem tempus non mo-
dicum cum diſcipulis.

CAP. XV.

ET [a] quidam deſcendentes de Iudæa, A
docebant fratres: Quia niſi circunci-
damini [b] ſecundùm morē Moyſi, nō po- Gal. 5. a. b
teſtis ſaluari. [2] Facta ergo ſeditione non
minima Paulo & Barnabæ aduerſus il-
los, [c] ſtatuerunt vt aſcenderent Paulus &
Barnabas, & quidā alij ex "aliis" ad Apo- [*] illis a. o. s.
ſtolos & presbyteros in Ieruſalem, ſuper
hac quæſtione. [3] Illi ergo [d] deducti ab
eccleſia, pertranſibant Phœnicen & Sa-
mariam, narrantes [e] conuerſionem Gen-
tium: & faciebant gaudium magnum
omnibus fratribus. [4] Cùm autem ve-
niſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab
eccleſia, & ab Apoſtolis & ſenioribus,
annuntiantes quanta Deus feciſſet cum
illis.

i *In quem crediderunt.*] Commendauerunt Domino Ieſu Chriſto, vt illos ad illā perfectionis & Spiritus ſancti gratiam promoueret, quam ipſi euangelizauerant, illique ſe accepturos ex diuino beneficio crediderāt: vt ſe, inquam, in quem illi crediderant, ipſis oſtenderet ac donaret; cum quo omnia diuina promiſſa ſimul donabantur, quæ ad vitam & pietatem pertinent.

k *Verbum Domini.*] Euangelizantes illud myſterium renouationis ac regenerationis hominum, quę Domini virtute & efficacitate fit in credentibus & obedientibus.

l *Attaliam.*] vrbem Pamphyliæ maritimam Lyciæ finibus proximam, quā Stephanus De vrbibus Lyciæ attribuit.

m *Vnde erant traditi gratiæ Dei.*] voluntati & beneplacito gratuito Dei, qui dixerat: Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad quod aſſumpſi eos.

n *Quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.*] Euangelium ſalutis ipſarum, cōfirmatum ſignis, portentis & miraculis, & Spiritus ſancti diſtributionibus. Ita duo expoſuerunt Apoſtoli, alterū quid actum eſſet cum ipſis, docentibus Iudæos veritatem Ieſu Chriſti. alterū verò interim apertum eſſe oſtium fidei Gentibus.

CAP. XV.

a *Et quidam.*] Cerinthi aſſeclas hos fuiſſe ſcribit Epiphanius.

b *Secundum morem Moyſi.*] Paulus & Apoſtoli edocti veritate ipſa, circunciſionem in ſpiritu à Chriſto fieri prædicabant: circunciſionem itaque probabant, ſed in Spiritu, non in litera, hoc eſt, cordis circunciſionem. Iudaizantes illi circunciſionē in litera defendebāt: ex illo, Anima cuius præputij caro circuncisa non fuerit, abſcindetur anima illa de populo meo. Paulus & Barnabas contendebant illam circūciſionem iam otioſam eſſe, vt ſignum otioſum eſt præſente re ſignificata: rem verò ſignificatam iam præſentem eſſe, hoc eſt, cordis circunciſionem, de qua ſcriptum eſſet: Circūcīdet Dominus Deus tuus cor tuū, & cor ſeminis tui. Cùm igitur ex vtraque parte eſſet ſacræ ſcripturæ auctoritas, & circunciſioni literali faueret antiquitas & celebratiſſima conſuetudo, atque adeò vulgi animus ad eiuſmodi ceremonialia retinenda propenſiſſimus, cauſa grauiſſima exiſtimata eſt, & concilio publico vniuerſalique digniſſima.

c *Statuerunt vt aſcenderent.*] Conciliorum Chriſtianorum integrum, abſolutum, & pulcherrimum exemplar.

d *Deducti ab Eccleſia.*] Totius Eccleſiæ nomine miſſi.

e *Conuerſionem Gentium.*] ab errore & cæcitate ad veritatis cognitionem & Euangelij lucem.

illis. [5] [a] Surrexerunt autem quidam [b] de
hæresi Pharisæorum qui crediderũt, di-
centes, Quia oportet circuncidi eos, præ-
B cipere quoque [c] seruare legem Moysi.
[6] Conueneruntque Apostoli & seniores
videre de verbo hoc. [7] Cùm autẽ [d] ma-
gna conquisitio fieret, surgens Petrus di-
Sup.10.b.20 xit ad eos, Viri fratres, vos scitis quoniã
[e] ab antiquis diebus Deus [f] in nobis ele-
git, per os meum [g] audire Gentes verbum
Euangelij, & credere. [8] [h] Et qui nouit
Sup.10.g.45 corda Deus, testimonium perhibuit, dãs
illis Spiritum sanctum sicut & nobis,
[9] & nihil discreuit inter nos & illos, [i] fide
purificans corda eorum. [10] Nunc ergo
[k] quid tentatis Deum, imponere iugum
* ceruicem M.S. super *ceruices discipulorum, quod ne-
que patres nostri neque nos portare po-
tuimus? [11] Sed per gratiam Domini
E e 3 Iesu

a *Surrexerunt autem.*] Oratio hęc Pauli est exponentis causam aduentus sui, nõ Lucæ narrantis historiam. Sic contexitur: Dicebat Paulus surrexisse quosdã
b *De hæresi Pharisæorum.*] ex disciplina Pharisæorum. Non enim fuit hæc cõtentio cum merè Iudæis, qui omnibus nominibus impugnabãt Christi Apostolorumque doctrinam; sed cum quibusdam, qui cùm credidissent in Christum, tamen propter illam consuetudinem Pharisaicæ obseruationis, existimabant & docebant retinendas esse ceremonias quasdam iam inde à principio per Mosem traditas, & à maioribus obseruatas; atque in his præcipuè circuncisionem, sine qua neminẽ Gentilium seruari posse affirmabant.
c *Seruare legem Moysi.*] ceremonialem.
d *Magna conquisitio.*] disceptatio argumentatioque ex variis diuinæ scripturæ locis, & ex rationibus & consequẽtiis deductis à consideratione Gẽtium, & Iudæorum vtriusque populi collatione: oportuit autem in re tam graui, & quæ magnis ab vtraque parte argumentis premeretur, Spiritum sanctum interpretem doctoremque interesse.
e *Ab antiquis diebus.*] à præcedentibus siue anterioribus: idem quod Latinorũ *iampridem*: ante annos ferè tredecim, vt ex Epist. ad Galat. conicere licet.
f *In nobis elegit.*] Voluit vt nos ipsi Apostoli primi omnium hanc prouinciã subiremus; atque inter nos me primũ ad hanc rem delegauit.
g *Audire Gentes verbum Euangelij, & credere.*] Nihil in illa electione aliud constituisse visus est Deus, quàm vt Gentes Euangelij verbo per me ipsis annunciato, crederent & obedirent. atqui in Euangelij verbo nulla præceptio est de circũcisione, aut reliquis ceremonialibus in lege Mosis contentis. Itaq. Gẽtibus tantùm indicta est per os meum fides Euangelio Christi adhibenda sine mentione circuncisionis.
h *Et qui nouit corda.*] Deus qui iustificationis auctor est, & promissa sua præstat iis qui contrito sunt corde, & tremunt sermones ipsius, quos ipse optimè nouit, vtpote qui corda hominum omnium cognoscit: ipse idem testatus est illam fidem & obedientiam Euangelio præstitam sibi adeò placere, vt dignam suis promissis declararit, quippe qui Gentibus Euangelio credentibus Spiritum sanctificationis immiserit sanctificantem illos, qui non obseruauerant legem Mosis, vt nos qui obseruaueramus: & in dono ipso dando nihil discriminis posuit Deus inter nos & ipsos. Nam sanctificatio est cordis purificatio: hæc nobis contigerat dono Dei, hæc eadem illis allata est eiusdem Dei dono; ita vt neque puriora corda nobis, quàm Gentibus esse facta, ex hoc Dei beneficio quisquam indicare aut docere possit. Ergo apud Deum non est distinctio Iudæi & Græci, quoad sanctificationem quam Euangelium promittit. i *Fide purificans corda eorum.*] fide arcana ac planè diuina, quæ reuelanda erat, qua creditur Iesum esse Christum & filium Dei. Igitur cùm res ipsa, quamobrem & lex, & Euangelium & Prophetarum doctrina instituta allataq; sunt hominibus, cùm res, inquã, ipsa gentibus cõtigerit absque legis ceremoniis & absque circuncisione, nefarium profectò est velle aliter statuere de salute Gentium, atque statutum est per Deum ipsum. k *Quid tentatis Deum?*] Quid Deum inconstantem & mutabilem fore putatis, volentes vt aliter denuò statuat de Gentium salute, atque iam semel apertissimè declarauit: præcipuè cùm sciamus illam legis obseruationem Mosaicæ & inualidam esse ad iustificandum, & grauissimam ad obseruandum: immò nunquam rectè fuisse obseruatam per omnia sæcula præterita à maioribus nostris, nec à nobis. Ita enim fieret vt damnaremus omnes maiores nostros, & affirmaremus non fuisse seruatos, si per legem istam grauem & scrupulosam ceremoniarum seruari debuisse dicamus; & sine ipsa non potuisse seruari, vtpote quam à nemine ipsorum aut nostrum obseruatam exactè fuisse confiteri necesse sit: & tamen nostro generi imposita fuit illa lex, non Gentilibus. nefas itaque est illos obligari iugo illis non imposito à Deo, & nobis grauissimo, nec tamen efficaci ad salutẽ: quibus illa lex tanquam pædagogus fuit ad Christum, quem iam & nos habemus, & Gentes habere cœperunt.

Iesu Christi credimus saluari, quemad-
modum & illi. [12] Tacuit autem omnis C
multitudo: & audiebant Barnabam &
Paulum narrantes [a] quanta Deus fecisset
signa & prodigia in Gentibus per eos.
[13] Et postquam tacuerunt, [b] respondit Ia-
côbus, dicens, Viri fratres, audite me.
[14] Simon narrauit quemadmodum pri-
mum Deus visitauit sumere ex Gētibus
populum [c] nomini suo. [15] Et huic con-
cordant verba Prophetarum, sicut scri-
ptum est: [16] Post hæc reuertar, & reæ- Amos 9.a.11
dificabo tabernaculum Dauid, quod dé-
cidit, & diruta eius reædificabo, & erigā
illud: [17] vt requirant cæteri hominum
Dominum, & omnes gentes super quas
inuocatum est nomen meum, dicit Do- D
minus [d] faciens hæc. [18] [e] Notum à secu-
lo est Domino opus suum. [19] Propter
quod ego iudico, [f] non inquietari eos qui
ex Gentibus conuertuntur ad Deum,
[20] sed scribere ad eos vt abstineant se à Infr. 15. e. 29 21. c. 25
[g] contaminationibus simulachrorum, &
[h] fornicatione, & [i] suffocatis, & sanguine.
[21] [k] Moyses enim à temporibus antiquis
habet in singulis ciuitatibus qui eū præ-
dicent in synagogis, vbi per omne sab-
bathum legitur. [22] Tunc placuit Apo-
stolis

a *Quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.*] Affirmabant & docebant doctrinam ipsorum, in qua nulla de circuncisione & ceremoniali lege præceptio erat, approbatam fuisse a Deo, contestante signis & prodigiis, & Spiritus sancti distributionibus inter Gentes. cuius rei exemplum nullum docere poterant aut statuere illi qui cum Euangelio circuncisionem etiam tanquam necessariam prædicabant.

b *Respondit Iacobus*] Ierosolymitanus episcopus.

c *Nomini suo*] sanctificando.

d *Faciens hæc.*] cuius consilium certissimum est, & hominum ingenio mutari non licet aut iudicio, ille voluit Iudæos in circuncisione primùm, deinde Gentes in præputio vocare.

e *Notum à seculo est.*] Tametsi nunc nobis declarata sit voluntas Dei erga vtriusque populi vocationem, tamen ipsi id quod faciendum erat notissimū semper & certissimum fuit: hoc enim præterquam quod diuinæ naturæ postulat ratio atque probat, ipse etiam Deus per vates suos, vti ostendimus, iam ante multos annos significauit.

f *Non inquietari.*] non turbari & distrahi ab illa via, per quam vocati sunt à Deo.

g *Contaminationibus simulachrorum.*] ab idolothytis, & omni communione sacrificiorum Gentilium.

h *Fornicatione.*] Omni genere impudicitiæ & illiciti concubitus. nam hæc etiam in præceptis filiorum Noë, quæ communia fuerant omnibus Gētibus, continebantur.

i *Suffocatis, & sanguine.*] Etiam in præceptis filiorum Noë duo erant hæc ceremoniales obseruationes non sine significatione magna, quæ interim per Christianos ex Gentibus factos obseruanda commendabant Apostoli, donec ipsa veritas Christi manifestè omnibus eluceresceret. Itaque ad tempus hæc cōmendata sunt, ne omnino Christiani ex Iudæis abalienarentur à Gentibus, & vt auferretur Iudæis ansa calumniandi Christianam disciplinam, dicentibus ab ipsa non excipi etiam ceremonialia omnibus olim Gentibus singulari cum significatione tradita.

k *Moyses enim.*] Nobis nunc iniūctum est munus enunciandi ac declarandi mundo nomen quod Deus sanctificari sibi voluit per Iesum Christum, cuius discipulos nos profitemur. Hoc nobis studium vnicum oportet esse, vocare populos ad Dei cognitionem, sub Iesu Christi disciplina & Euangelio. hoc est nouum opus à Deo nobis iniunctum: namque vocare eos ad cognitionem Dei sub doctrina Mosis, nec nouum nec nostrum est: illa schola iam est antiqua; habet suos ministros & professores, relinquamus illis suum munus, curemus nostrum, ne misceamus veterem rem cum noua adeò distincta: alij de figuræ obseruatione satis multi sunt qui agāt atque de vmbra; nos agemus de figurato ac luce ipsa. si vtrūque permiscebimus tanquam necessarium, turbabimus profectò. sit ergo distinctio vt rerum, sic etiam ministeriorum & argumentorum.

ſtolis & ſenioribus cum omni eccleſia,
[a]eligere viros ex eis, & mittere Antio-
chîam cum Paulo & Barnaba, Iudam,
qui cognominabatur Barſabas, & Silam
viros primos in fratribus, 23 ſcribentes
per manus eorum*. APOSTOLI & ſe-
niores, fratres, his qui ſunt Antiochię &
Syriæ & Ciliciæ fratribus ex Gentibus,
ſalutem. 24 Quoniam audiuimus, quia
quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt
vos verbis, euertentes animas veſtras,
quibus non mādauimus: 25 placuit no-
bis collectis in vnum, eligere viros, &
mittere ad vos cum chariſſimis noſtris
E Barnaba & Paulo, 26 hominibus [b]qui
tradiderūt animas ſuas pro nomine Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti. 27 Miſimus
ergo Iudam & Silam, [c]qui & ipſi vobis
verbis referent eadē. 28 Viſum eſt enim
Spiritui ſancto & nobis, nihil vltrà im-
ponere vobis oneris quàm hæc neceſſa-
ria: 29 vt abſtineatis vos ab immolatis
ſimulachrorum, & ſanguine, & ſuffoca-
to, & fornicatione, à quibus cuſtodien-
tes vos, bene agetis. Valete. 30 Illi ergo
dimiſſi deſcenderunt Antiochîam: & cō-
gregata multitudine tradiderunt epiſto-
lam. 31 Quam cùm legiſſent, [d]gauiſi
F ſunt ſuper conſolatione: 32 Iudas autem
& Silas, & ipſi cùm eſſent prophetę, [e]ver-
bo plurimo conſolati ſunt fratres, & [f]con
firmauerunt. 33 Facto autē ibi aliquāto
tempore,

* epiſtolam continétem hæc 4 MS.
* hæc G.
* hoc modo S.

Sup. 15. d. 20
Inf. 21. e. 25

a *Eligere viros.*] qui quod controuerſiæ illius quæ apud vos orta eſt participes non fuerunt, ſententiā noſtrā integerrimè & ſine vlla exceptionis cauſa exponent ac teſtabuntur.

b *Qui tradiderunt animas ſuas.*] Quorum officium integerrimum eſſe ex eo cognoſci etiā poſſit, quòd ipſi ſua non quærant; neque ſuæ commoditati, ſed Domini Ieſu nomini declarando ſtudeant, propter quod ſeſe omni incommodo ac difficultati, atque adeò mortis periculo expoſuerunt, nihil huiuſmodi paſſuri, ſi vel ſuas agerent res, vel non veſtras, ſed Iudæorum. Nam pro Moſis lege laborantibus, nullum à Iudæis periculum imminet, à Gētibus rarum & exiguum. namque Moſis legi locus eſt apud omnes Gentes, vbi ſynagogæ conſtitutæ ſunt, & certi dies quibus illius doctrina colitur & explicatur. Igitur hæc ratio ſatis idonea eſt ad horum virorum munus & officium probandum.

c *Qui & ipſi vobis verbis referent eadem.*] quæ in literis his ſignatis continentur, eritque vobis certum & conſtans concilij noſtri decretum, literarum atque nuntiorum teſtimonio eiuſdem argumenti ac ſententiæ.

d *Gauiſi ſunt ſuper conſolatione.*] conſolatione accepta ex illa perturbatione, in quam inciderant propter metum obligationis ad circuncíſionem atque legē, atq; ſecuris iam animis propter reſponſum à Spiritu ſancto relatū gauiſi ſunt.

e *Verbo plurimo.*] abundanti ſermone & myſteriis à Spiritu ſancto acceptis & & explicatis, plenè adhortabantur fratres ad conſtantiam in fide Euangelij.

f *Et confirmauerunt.*] virtute Spiritus ſancti multis cōmunicata, illorum ſermonem audientibus.

tempore, g dimissi sunt cum pace à fratri-
bus ad eos qui miserant illos. 34 h Visum
est autem Silæ ibi remanere: Iudas au- 7 MS. e. s.
tem solus abiit*: 35 Paulus autem & * Ierusalem o. nam, &si
Barnabas demorabantur Antiochiæ, do- c q præcedentes habeas verba, hanc tamen
centes, & euangelizantes cum aliis plu- dictionem in
ribus verbum Domini. 36 Post aliquot nullis inuenimus.
autem dies, dixit ad Barnabam Paulus, G
Reuertentes visitemus fratres per vni-
uersas ciuitates, in quibus prædicauimus
verbum Domini, quomodo se habeant.
37 Barnabas autem volebat secum assu-
mere & Iohannem, qui cognominaba-
tur Marcus. 38 i Paulus autem rogabat
eum, (vt qui discessisset ab eis de Pam-
phylia, & non isset cum eis in opus*) non * quod missi fuerat MS q.
debere recipi. 39 Facta est autem k dis-
sensio, ita vt discederent abinuicem, &
Barnabas quidem assumpto Marco na-
uigaret Cyprum: 40 Paulus verò electo
Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à
fratribus. 41 Perambulabat autem Sy-
riam & Ciliciam, l confirmans ecclesias:
præcipiens custodire m præcepta Apo- 4 MS. e. a.
stolorum & seniorum.

CAP. XVI.

PEruênit autem in Derben & Lystram. A
a Et ecce, discipulus quidam erat ibi
nomine Timótheus, filius mulieris vi- * cuiusdam Iudææ; MS. B. C. S.
duæ fidelis, patre Gentili. 2 Huic testi-
monium bonum reddebant qui in Ly-
stris erant & Iconio fratres. 3 Hunc vo-
luit

g *Dimissi sunt cum pace.*] cum salutatione & bona venia totius ecclesiæ.

h *Visum est autem Silæ.*] Postquã iam dimissi fuerant & valedixerant Ecclesiæ, extiterũt certæ causæ quibus adductus Silas hærere ibi diutius constituit.

i *Paulus autem rogabat.*] Intercedebat sententiæ atque voluntati Barnabæ, vterque ex studio ac bono zelo contendebat: Paulus vt doceret Euangelij annunciãdi prouinciam semel susceptam non debere deseri, quãuis magno proposito periculo etiam ipsis Apostolis & doctoribus nedum comitibus, quibus minus curæ atque periculi esset. Barnabas verò ignoscendi studio agebatur, intelligens debere recipi eum qui semel recusarit laborem aut refugerit, vbi compertum esset illum præteriti consilij pœnitere, iam vtiliorem deinceps futurum & confirmatiorem, vtpote deliberato animo rursus redeuntem. Vtriusque Apostoli consilium & studium honestum fuit, & neutrum improbandum, quamobrem vterque suum tueri potuit absque vllo peccato aut vitio, & vtriusque actio ipsi Marco vtilis fuit, Pauli, vt deinceps caueret ab eiusmodi desertione, quam grauissimam Apostolo illi visam & iudicatam cognouerat: Barnabæ, vt studiosius officium deinde faceret, obligatus beneficio illius Apostoli, qui vt ipsius vtilitati cõsuleret, à Paulo potius discedere passus sit, quàm ipsum deserere, atque in mœrorem maximum protrudere.

k *Dissensio.*] Non animorum aut studiorum, sed sentẽtiæ illius, an vnà ducendus esset Marcus, an relinquendus. Hæc dissensio etiã acerba propter studium officij vtriusque non solùm sine peccato fuit, sed à Spiritu sancto probata fuisse nobis videtur, qui ex illa diuisione vtrique Apostolo seorsum tãtum muneris & officij commisit, quãtum ambo simul subituri erant, & alterum in alias regiones legauit.

l *Confirmans Ecclesias.*] verbo & virtute Spiritus sancti.

m *Præcepta Apostolorum & seniorum.*] qualia ex Ierosolymitano concilio ad fratres ex Gentibus conuersos missa fuerant.

CAP. XVI.

a *Et ecce discipulus.*] Exemplum animaduersione & obseruatione dignum indicat vox *Ecce*.

luit Paulus secum proficisci: & assumens
[a]circuncîdit eum propter Iudęos qui erāt
in illis locis. Sciebant enim omnes quòd
pater eius erat Gentilis. [4] Cùm autem
pertransirent ciuitates, tradebant eis cu-
stodire [b]dogmata, quæ erant decreta ab
Apostolis & senioribus qui erant Ieroso-
lymis. [5] Et ecclesiæ quidem [c]confirma-
bantur fide, [d]& abundabāt numero quo-
tidie. [6] Transeuntes autem Phrygiam
& Galatiæ regionem, vetati sunt à Spi-
*Dei ms. s. ritu sancto loqui verbum * in Asia.
[7] Cùm venissent autem in Mysiam, ten-
B tabant ire in Bithyniam: & non permisit
eos Spiritus Iesu. [8] Cùm autem per-
transissent Mysiam, descéderunt [e]Troa-
dem: [9] & visio per noctem Paulo ostē-
sa est: Vir Macedo quidam erat stans &
deprecans eum, & dicens, Transiens in
Macedoniam, adiuua nos. [10] Vt autem
visum vidit, statim quæsiuimus profi-
cisci in Macedoniam, certi facti quòd
vocasset nos Deus euangelizare eis.
[11] Nauigantes autē à Troade, recto cur-
su venimus Samothraciam, & sequenti
die [f]Neapolim: [12] & inde Philippos:
quæ est prima partis Macedoniæ ciuitas
colonia. Eramus autem in hac vrbe die-
*conferen- tes o. bus aliquot, [g]*consistentes. [13] Die au-
tem sabbathorū egressi sumus foras por
C tam iuxta flumen, vbi [h]videbatur oratio
esse: & sedentes [i]loquebamur mulieribus

a *Circuncîdit eum.*] Illustre exemplum & prudens offendiculi vitandi causa, quod Iudæos abalienare posset à consuetudine atque doctrina Pauli, videntes illum administro vsum Gentili. Ita qui ex Spiritu sancto priùs & ex concilio etiam cognouerat circūcisionem inutilem esse, atque adeò iam plusquā otiosam, tamen ipse discipulum circuncîdit, vt Iudæos lucrifaciat. Temporum rationes obseruare prudentiæ Spiritus sancti est.

b *Dogmata*] illa pertinentia ad septem præcepta filiorum Noë, in Ierosolymitano concilio exposita ac descripta, ad omnium discipulorum qui ex Gentibus conuerterentur, disciplinam.

c *Confirmabantur fide.*] fide quę reuelāda erat, arcana fide quam Spiritus sanctus in cordibus credentium & obēdientium efficit.

d *Et abundabant numero.*] Indies augebantur aliæ Ecclesiæ in aliis locis, & in iisdē Ecclesiis fiebat accessio animarū.

e *Troadem.*] Maritimam vrbem, aliàs Antigoniam & Alexandriam dictam; cuius meminit Plinius, & frequenter Galenus.

f *Neapolim.*] Philippis proximam, in Thraciæ ac Macedoniæ confinio.

g *Consistentes.*] commorati.

h *Videbatur oratio esse.*] Ipse loci aspectus indicabat conuentum ad preces illic celebrari.

i *Loquebamur*] verbum vitæ æternæ mulieribus, quæ vt fieri solet viros præcesserant in illum conuentum.

quæ conuenerant. [14] Et quædam mu-
lier nomine [a] Lydia, purpuraria ciuitatis
Thyatirenorum, colens Deum, [b] audi-
uit: cuius Dominus aperuit cor intende-
re his quæ dicebantur à Paulo. [15] Cùm
autem baptizata esset, & domus eius, de-
precata est, dicens, Si iudicastis me fide-
lem Domino esse, introite in domum
meam, & manete. Et coëgit nos. [16] Fa-
ctum est autem euntibus nobis ad ora-
tionem, [c] puellam quandam habentem
spiritum pythônem obuiare nobis, quæ
quæstum magnum præstabat dominis
suis [d] diuinãdo. [17] [e] Hæc subsecuta Pau-
lum & nos, clamabat dicens, Isti homi-
nes, serui Dei excelsi sunt, qui annun-
tiant vobis viam salutis. [18] Hoc autem
faciebat multis diebus. Dolens autem
Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præ-
cipio tibi in nomine Iesu Christi exire D
ab ea. Et exiit eadem hora. [19] Videntes
autem domini eius quia exiuit spes quę-
stus eorum, apprehendentes Paulum &
Silam, perduxerunt in forum ad princi-
pes: [20] & offerentes eos magistratibus,
dixerunt, Hi homines [f] conturbant ciui-
tatem nostram, cùm sint Iudæi: [21] &
annuntiant morem quem non licet no-
bis suscipere, neque facere, cùm simus
Romani. [22] Et cucurrit plebs aduersus
eos: & magistratus scissis tunicis [h] eorũ,
iusserunt eos virgis cædi. [23] Et cùm
multas

a *Lydia purpuraria.*] purpuræ vẽditrix, quæ eò negotij sui causa venerat ex Thyatira vrbe; & pia erat, Deumque Israelitarum colebat: ideoque conueniebat cum alijs in domum illam orationis.

b *Audiuit*] Pauli sermonem libenter & attentè, cum magna auiditate cognoscendi illius verbi mysterium in suam salutem. Hoc studium probans Deus, mulieris cor aperuit, vt totam illam humanæ salutis rationem rectè caperet, hoc est, Christum crucifixum, Iudæis scandalum, Gentibus stultitiã.

c *Puellam.*] ancillam. *Spiritum pythonem.*] spiritum malum interrogationũ, vel sortilegij, vt vocant.

d *Diuinando.*] de furtis, de rebus amissis, de absentium actis & factis, atque eiusmodi rebus quæ vulgus ab huiusmodi sagis & diuinis petere solet.

e *Hæc subsecuta Paulum.*] Puella cognouerat per spiritum pythonem Pauli & sociorum ministerium, auctoritatem & virtutem: atque ipsa quidem suo iudicio illos commendabat, quanquam inuito spiritu illo malo. ideo sequebatur Apostolos.

f *Conturbant ciuitatem nostram.*] legum studium prætexentes, illi suas res agebant & vrgebant.

b Co.11.f.25 1 The.2.a.2 Phil.1.c.1 3 d.19

multas plagas eis imposuissent, miserunt
eos in carcerẽ, pręcipientes custodi vt di-
ligenter custodiret eos. 24 Qui a cùm tale
E præceptum accepisset, misit eos in inte-
riorem carcerem, & pedes eorum strin-
xit ligno. 25 Media autem nocte, Pau-
lus & Silas b orantes, laudabant Deum.
c Et audiebant eos qui in custodia erant.
26 Subitò verò terrę motus factus est ma-
gnus, ita vt mouerentur fundamẽta car-
ceris. Et statim d aperta sunt omnia ostia:
& vniuersorum vincula soluta sunt.
27 Expergefactus autem custos carceris,
& videns ianuas apertas carceris, euagi-
nato gladio volebat se interficere, æsti-
mans fugisse vinctos. 28 e Clamauit au-
tem Paulus voce magna, dicens, Nihil
tibi malefeceris: vniuersi enim hîc su-
mus. 29 Petitoque lumine ingressus
est: & tremefactus prócidit Paulo & Si-
læ ad pedes: 30 & producens eos foras,
ait, Domini, quid me oportet facere vt
saluus fiam? 31 At illi dixerunt, Crede
in Dominum Iesum: & saluus eris tu, &
F domus tua. 32 Et locuti sunt ei verbum
Domini cum omnibus qui erant in do-
mo eius. 33 Et tollens eos in illa hora
noctis, lauit plagas eorum: & baptizatus
est ipse, & omnis domus eius continuò.
34 Cúmque perduxisset eos in domum
suam, apposuit eis mensam, f & lætatus
est cum omni domo sua credens Deo.

a *Cùm tale præceptum accepisset.*] Intelligens maiorem custodiam illis adhibere oportere, aliás ipse illorum vicem subiturus, atque adeò ratus eos vel virtute propria, vel gratia aliqua valere exolui, nisi accuratissimè custodiri contingeret loco exquisito conclusos; intimo, inquam, arctius constrinxit, ligno numella à Latinis dicto. Germanis block.

b *Orantes.*] Precati Deum vt Euangelij virtu abundè cõmunicaretur omnibus, Christusque annunciaretur: laudabant cantico pio Deum, qui eos dignos fecerat pro nomine Iesu contumeliam pati.

c *Et audiebant eos.*] intelligebantq; laudum argumentum.

d *Aperta sunt omnia ostia.*] magna significatione salutis & liberationis à Deo allatæ terris & gentibus.

e *Clamauit autem Paulus.*] qui quanquam in obscuro carceris esset, tamen quid ageret custos cognoscebat.

f *Et lætatus est cum omni domo sua, credens Deo.*] lætitia illa quam Spiritus sanctus efficit in animis hominum, comportibus illius fides quę reuelanda erat,

35 Et cùm dies factus esset, miserunt ma-
gistratus lictores, dicentes, Dimitte ho-
mines illos. 36 Nuntiauit autem custos
carceris verba hæc Paulo: Quia miserũt
magistratus vt dimittamini. nunc igitur
exeuntes, ite in pace. 37 Paulus autem
dixit eis, Cæsos nos publicè, indemna-
tos, homines Romanos miserunt in car-
cerem, & nunc occultè nos eiiciũt? Non G
ita: sed veniant, & [g] ipsi nos eiiciant.
38 Nuntiauerunt autem magistratibus
lictores verba hæc. Timuerúntque audi-
to quòd Romani essent: 39 & venientes
[h] deprecati sunt eos, & educentes roga-
bant [i] vt egrederentur de vrbe. 40 Exeũ-
tes autem de carcere, introierunt ad Ly-
diam: & visis fratribus, [k] consolati sunt
eos, & profecti sunt.

CAP. XVII.

CVm autem perambulassent Amphi- A
polim & Apolloniam, venerũt Thes-
salonicam, vbi erat synagoga Iudæorũ.
2 [a] Secundum consuetudinem autẽ Pau-
lus introiuit ad eos, & per sabbatha tria
[b] disserebat eis de scripturis, 3 adaperiẽs
& insinuans quia Christũ oportuit pati,
& resurgere à mortuis: & quia hic est Ie-
sus Christus, quem ego annuntio vobis.
4 Et quidam ex eis crediderunt, & adiũ-
cti sunt Paulo & Silæ, [c] & de colentibus
Gentilibus multitudo magna, & mulie-
res nobiles non paucę. 5 [d] Zelantes autẽ
Iudæi,

g *Ipsi nos eiiciant.*] Non ambitiosè aut gloriosè hoc Paulus dicebat; sed vt causam suam, hoc est, Christi Euangeliũ, propter quod cæsi erant, honestissimã populo ipsius magistratus officio probaret: atque ita Christus enuntiaretur siue per honorem, siue per ignominiã, vt ipse aliàs docet.

h *Deprecati sunt eos.*] veniam petierũt iudicij in illos exerciti propter subitum populi tumultum.

i *Vt egrederentur de vrbe.*] prospicientes nimirum ne concitatus, vt pridie, populus, impetum in illos faceret.

k *Consolati sunt eos.*] exhortati sunt ad perseuerantiam in fide & Christiana religione.

CAP. XVII.

a *Secundum consuetudinem.*] vt semper consueuerat Paulus adire Iudæorum synagogas.

b *Disserebat eis de scripturis.*] Quoniam Iudæi illi studiosi erant scripturarum sanctarum, Paulus ex ipsis scripturarũ locis adductis & explicatis, docebat illos diuini consilij de humana salute rationem, proponens illis Christũ esse mittendum procuratorem & auctorẽ salutis publicæ secundùm scripturas: hoc negotium esse efficiendum morte ac resurrectione ipsius Christi. Hæc erat hypothesis disputationis, quæ ex scripturarum sententiis ac verbis exponebatur & confirmabatur. Thesis verò illa, verum Christum esse Iesum, quem ipse testis & Apostolus annuntiaret, cuius mors omnibus & resurrectio multis testibus nota esset, virtus & efficacitas ab ipso eodem Apostolo assereretur suo ipsius experimẽto & multorum aliorum, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus: deinde etiã signis, portentis ac miraculis, cæterisque omnibus documentis quę in scripturis cõtinerentur.

c *Et de colentibus Gentilibus.*] De Gentilibus qui pio animo affecti erant in Deum, Iudæorũque legem probabant, & scripturas libenter audiebant.

d *Zelantes autem Iudæi*] contumaces, qui Iesu odio sacrorum librorum oracula à Paulo exposita reiiciebant.

B Iudæi, assumentes quæ [a] de vulgo viros
quosdam malos, & turba facta, concita-
uerunt ciuitatem: & assistentes domui Iá-
sonis, quærebant eos [b] producere in po-
pulum. 6 Et cùm non inuenissent eos,
trahebant Iásonem & quosdam fratres
ad principes ciuitatis, clamantes, Quo-
(orbem o.) niam hi qui [c] orbem concitant, & huc
venerunt, 7 quos suscepit Iason, [d] & hi
omnes contra decreta Cæsaris faciunt,
regem alium dicentes esse, Iesum.
8 Concitauerunt autem plebem, & prin-
cipes ciuitatis audientes hæc. 9 Et [e] acce-
pta satisfactione à Iásone & à cæteris, di-
C miserunt eos. 10 Fratres verò confestim
per noctem dimiserunt Paulum & Silam
in Berœam. Qui cùm venissent, in syn-
agogam Iudæorum introierunt. 11 (Hi
autem erant [f] nobiliores eorum qui sunt
Thessalonicæ, qui [g] susceperunt verbum
cum omni auiditate, quotidie scrutantes
scripturas, si hæc ita se haberent. 12 [h] Et
multi quidem crediderunt ex eis, & mu-
(virorum q.s.s.c.) lierum Gentilium [i] honestarum, & viri
non pauci.) 13 Cùm autem cognouis-
sent in Thessalonica Iudæi, quia & Be-
rœæ prædicatum est à Paulo verbũ Dei,
venerunt & illuc, commouentes & [k] tur-
bantes multitudinem. 14 Statímque
tunc Paulum dimiserunt fratres, vt iret
[l] vsque ad mare: Silas autem & Timó-
theus remanserunt ibi. 15 Qui autem

a *De vulgo.*] ex compitis & foris tu-multuosos & insolentes, habiles ad mouendas turbas, plebemq́ue cogendã suis orationibus, actionibus & gestibus.

b *Producere in populum.*] Tumultuaria & popularis furoris insolentia lapidãdos ac dilaniandos.

c *Orbem concitant.*] nouas res moliuntur, & statum rerum euertere tentant.

d *Et hi omnes.*] Coniurationis crimen multitudinis delatione confirmare studebant accusatores hi.

e *Accepta satisfactione.*] Apologia ac defensione probata.

f *Nobiliores*] familiis, atque moribus & ingenio elegantiores quàm Thessalonicenses Iudæi.

g *Susceperunt verbum cum omni auiditate.*] libenter audierunt rationem illam rerum à Paulo prædicatarum; atque animo tranquillo, sedato, & veri cognoscendi cupido, diligenter conferebant scripturas, an Prophetarum oracula cũ his quæ Paulus proponebat & docebat, consentirent.

h *Et multi quidem crediderunt.*] secundùm potentiam virtutis Dei.

i *Honestarum.*] celebrium.

k *Turbantes multitudinem.*] plebem & vulgus facilè mobile ad turbas seditiosorum & insolentium sermonibus & actionibus.

l *Vsque ad mare.*] vt simularet se nauiculam cõscendere, indè abiturum, quò Thessalonicenses ipsum persequi desinerent. hoc Berœenses animo magis eripiendi Paulum ab illorum insania, quàm metu fecerunt, quippe qui secũ retinuerint duos Pauli socios eiusdem doctrinæ ministros, atque doctrinam ipsam conseruare studuerunt: deinde officium fecere bonorum virorũ, constitutis viris, qui Paulum Athenas vsque longo itinere deducerent.

deducebant Paulum, perduxerunt eum D
vsque ad Athenas, & accepto mandato
ab eo ad Silam & Timótheum, vt quam
celeriter venirẽt ad illum: profecti sunt.
16 Paulus autem cùm Athenis eos expe-
ctaret, a incitabatur spiritus eius in ipso,
videns idololatriæ deditam ciuitatem.
17 Disputabat igitur in synagoga b cum
Iudæis, & colẽtibus, & in foro, per om-
nes dies ad eos qui " aderant'. 18 Quidã ' adierãt MS. audierãt o.
autem c Epicurei & Stoici philosophi dis-
serebant cum eo: & quidam dicebant,
Quid vult d " seminator verborum' hic, ' seminiuerbius MS. B.C.
dicere? Alij verò, e Nouorum dæmonio-
rum videtur annuntiator esse. quia Ie-
sum & resurrectionem annuntiabat eis.
19 Et apprehensum eum, f ad Areópagum E
duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ
est hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?
20 noua enim quædã infers auribus no-
stris. Volumus ergo scire quidnam ve-
lint hæc esse. 21 (Athenienses autem
omnes, & aduenę hospites, ad nihil aliud
vacabant, nisi aut dicere, aut audire ali-
quid noui.) 22 Stans autem Paulus in
medio Areópagi, ait, Viri Athenienses,
per omnia g quasi " superstitiosos' vos ' superstitiosiores a MS. C. B.
video.

a *Incitabatur spiritus eius.*] exacerbabatur vehementer, videns ciuitatem, quæ scientiæ ac sapientiæ facultatem magnam profiteretur, plenam erroribus & insanus, & opinionib⁹ de varia deorum natura, qui illic variis nominibus per omnes vias & plateas consecrati colebantur.

b *Cum Iudæis, & colentibus*] Gentilibus, sacrarum literarum doctrinæ deditis, & ad Iudæorum religionem accedentibus, quanquam incircuncisis. Cum vtrisque disputabat ex scripturis, in foro verò ex rationibus sapientię ac sciẽtiæ humanæ, quam illi maximi faciebant; melius tamen ac prudentius deductis, quàm cæteri Philosophi deducere solerent.

c *Epicurei & Stoici.*] Duæ sectæ religionis Christianæ veritati omnino cõtrariæ, & secum ex diametro pugnantes: altera enim omnia casu, altera verò necessitate omnia definit.

d *Seminator verborum.*] Ita dicebatur, quòd varias res dissereret, non ex arte & eloquentia Attica, sed simplici sermone, magnaque libertate omnium hominum sententias vanas refelleret, opiniones recenseret, & placita improbaret. denique cum omnibus verba sermonesque confereret, hoc nomine otiosum & nugatorem significare volebant.

e *Nouorum dæmoniorum.*] Non dixit, *deorum*, sed *dæmoniorum*; habita ratione ad mysterium Iesu in hominum animos veniente, quę euangelizabat Paulus; & ad resurrectionem corporalem & spiritualem. Nam philosophi Græci, alia de dæmonibus, alia de diis tradiderant; ac dæmones bonos & malos distinxerant. hinc autem illud celebratum dæmonium Socratis.

f *Ad Areópagum.*] Martis curiam Latini vocant: locus erat iudicij, in quo de grauibus criminib⁹ cognoscebatur, ex quibus vnum impietas erat: raptus est igitur Paulus ad iudicium illud, tãquam religionis perturbator, nouorũque deorum inuector, quod capitale apud Athenienses erat. raptus est autem impetu quodam populari, nullis accusatoribus constitutis, sed tanquam ex suspicione criminis, vt ipse de se rationem redderet: non enim constabat adhuc illius ratio ad causam construẽdam aduersus ipsum, vt videre est ex variis sententiis & opinionibus populi. Ita Spiritus sanctus rem disposuit, vt liberius audiretur Paulus testimonium redditurus de Christo coram populis, & gentibus & principibus.

g *Quasi superstitiosiores*] Video vos præter cæteros Græcos in diis colendis & inquirendis deorum naturis nimis studiosos; idque probandum est, dummodò veritatem, quam inquirere & cognoscere imprimis oportet, amplectamini & quoniam res ipsa ingeniumque vestrum & studium fores mihi aperit ad exponendũ vobis rem nouã simul & antiquam vobis: antiquam, vtpote quam apud vos constare video; nouam, quippe cuius cognitione & certa ratione caretis. Intelligetis igitur me non nouos deos afferre vobis, verùm de Deo à vobis culto, nouam & certam rationem reddere.

video. 23 Præteriens enim & videns si-
mulachra vestra, inueni & aram in qua
scriptum erat, IGNOTO DEO. Quod
ergo ignorantes colitis, hoc ego annun-
Gen.1.a.1 tio vobis. 24 Deus qui fecit mundum
F & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & ter-
Sup.7.f.48 ræ cùm sit Dominus, non in manufa-
ctis templis habitat, 25 nec manibus hu-
manis colitur, indigens aliquo, cùm ipse
det omnibus vitam & inspirationem, &
omnia: 26 fecítque [a] ex vno omne genus
hominum, inhabitare super vniuersam
faciem terræ, definiens statuta tempora
& terminos habitationis eorũ, 27 quæ-
Iob 12.c.6 rere Deum si fortè attrectent eum aut
inueniant, quamuis non longè sit ab v-
noquoque nostrûm. 28 In ipso enim vi-
uimus, & mouemur & sumus, sicut &
Aratus. quidam vestrorum poëtarum dixerunt,
Ipsius enim & genus sumus. 29 [b] Genus
Isa.40.d.18 ergo cùm simus Dei, non debemus æsti-
mare auro aut argento, aut lapidi, scul-
G pturæ artis & cogitationis hominis, Di-
uinum esse simile. 30 Et [c] tempora quidẽ
huius ignorantiæ despiciens Deus, nunc
annuntiat hominibus, vt omnes vbique
pœnitentiam agant, 31 eò quòd statuit
Tit diem in quo iudicaturus est orbem in
æquitate,

a *Ex vno*] sanguine ad Noë atque tẽpora post diluuium, quod Græcis non erat ignotum, referimus hanc orationem, *omne genus hominum*, quamuis nationibus varijs ac regionibus disiuncti, tamen ab vno Noe ortum duxere, atque post diluuium missi sunt & diuisi in regiones quas habitarent, certis limitibus disiuncti, & certis terminis cohibiti: neque enim in immensum extenditur terra. Ita alij cum alijs communicantes & conferentes, poterant originis suæ notitiam & communionem conseruare. Deinde etiam cùm vterẽtur certis temporum constitutionibus ad communem omniũ vtilitatem, poterant cognoscere auctorẽ illum vnicũ, qui hæc ipsis adeò constãter præberet, atq; hoc modo & suam dignitatẽ concordia summa tueri debuerunt, & ipsum maximum sui generis auctorem beneficentissimum quærere atque inuenire, illi tanquam patri omnium inhærere studentes, maximè cùm ipse adeò prope sit, vt inueniri à quærentibus facilè possit, quippe qui vltrò sese collatis in omnes beneficijs insinuet.

b *Genus ergo cùm simus Dei.*] ex veritate à vestris poëtis decantata, atque cõsensu omnium comprobata, intelligere & cognoscere debemus diuinam naturã longissimè remotam esse à materia atque ab imperfectione istarum rerum & artium, quæ nobiscum comparatæ nihil ferè esse videntur; aut si quid formæ habent, id ab hominibus acceperunt, non secundùm naturam hominum, sed secundum cogitationem & artem à naturæ perfectione infinito ferè interuallo distantem.

c *Tempora quidem huius ignorantiæ despiciens Deus.*] Prætermittens propter suã clementiam præterita tempora ignorationis huius criminosæ idolomaniæ, ob quam iustè poterat Gentes omnes damnare, cæcitatéque suæ permittere adeò studiosè affectatæ, summa illa & immensa sua misericordia ac beneficẽtia voluit hoc tempore lumen veritatis vltrò offerre Gentibus ab eo abalienatissimis, quas nunc iam vocat ad veritatis agnitionem & ad lumen suum, ad ipsorum salutem ac deificationem: idque facit per virum missum à se, vt homines veritatem doceret eam quæ de diuina natura, atque eam etiam quæ de humana natura est; ille enim vtriusque naturæ seorsum & vtriusque coniunctæ rationem exponere do.ereque potest efficacissimè & certissimè. hunc dedit doctorem huius doctrinæ, hunc eundem à mortuis suscitatum statuit perpetuum magistrum & certissimum auctorem huius veritatis: ita vt illo viuente & mortuo atque resuscitato fides facta sit omnibus Gentibus veritatis huius, quam omnes cognoscere amplectíque debent eundem constituto iudicem, cuius virtute & munere Deus certa sibíque constituta die iudicaturus est orbem æquissimè. Oportet igitur præteriti erroris pœnitere homines omnes, accepto hoc nuntio à Deo, & sequi voluntatem admirandam beneficentiamque Dei, talem tantamque conditionem vltrò offerentis.

æquitate, in viro in quo ſtatuit, fidem
præbēs omnibus, ſuſcitans eū à mortuis.
32 Cùm audiſſent autem [d] reſurrectionē
mortuorum, quidā quidem [e] irridebant,
quidam verò dixerunt, [f] Audiemus te de
hoc iterum. 33 Sic Paulus exiuit de me-
dio eorum. 34 [g] Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus &
Dionyſius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

CAP. XVIII.

POſt hęc egreſſus ab Athenis, venit Co- A
rinthum. 2 & inueniēs quendam Iu-
dæum, nomine Aquilam, Ponticum
genere, qui nuper venerat ab Italia, &
Priſcillam vxorem eius (eò quòd præce-
piſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos
à Roma,) acceſſit ad eos. 3 [a] Et quia eiuſ-
dē erat artis, manebat apud eos, & ope-
rabatur (erāt autem ſcenofactoriæ artis.)
4 Et [b] diſputabat in ſynagoga per omne
ſabbathum, [-] interponens nomen Do- - MS. B. & S. minus verò probanda videntur illa MS. quæ totū hunc verſum tollit.
mini Ieſu, ſuadebátq; Iudæis & Græcis.
5 [c] Cùm veniſſent autem de Macedonia
Silas & Timótheus, inſtabat verbo Pau B
lus, teſtificans Iudæis eſſe Chriſtum, Ie-
ſum. 6 [d] Contradicentibus autem eis &
blaſphemantibus, excutiens veſtimenta
ſua, dixit ad eos, [f] Sanguis veſter ſuper
caput

d *Reſurrectionem mortuorum.*] quā nulla Philoſophię ratio excogitare potuit, nulla humanæ ſapientiæ perſpicacitas inuenire, neque, niſi à Deo expoſitam, cognoſcere; quanquam de animi immortalitate in illis Gentium tenebris nonnullæ ſcintillæ eluxerint.

e *Irridebant.*] eiuſmodi ingenia & iudicia, qualia vel Stoicorum vel Epicuræorum erant.

f *Audiemus te de hoc iterum.*] nouarum rerum audiendarum cupidi, & nonnihil iam permoti & affecti ex priore aſſertionis atque expoſitionis parte, argumentum illud alterum, cuius nulla apud ipſos ratio aut mentio antea fuerat, dignum duxerunt cui commodum tempus aſſignarent ac darent; vtpote quod à principio altiùs repetito explicari debere intelligerent.

g *Quidam verò viri adhærentes ei.*] per fidem & pœnitentiam ab ipſo indictā & poſtulatam, ſuum nomen in illius diſciplinam profitentes, crediderūt ſecundùm potentiam virtutis Dei, per fidem quæ reuelanda fuerat; neque vllus ſexus aut ordo exclusus fuit ab illa vocatione.

CAP. XVIII.

a *Et quia eiuſdem erat artis.*] Occaſione communis artis diuertit Paulus ad Iudæum illum, vt ipſe labore ſuo ſibi victum pararet, & familiaritate quotidiani ſermonis hominem lucrifaceret Chriſto. Scenofactoria ars, conopęa, & tabernacula paſtoralia, & lectorum munimenta conficiūtur; artes huiuſmodi ad vſum vitæ inuentæ à ſanctis probatæ exercitæque fuēre.

b *Diſputabat.*] diſſerebat de ſalute hominum, quam per Meſſiam afferendā & efficiendam diuinæ ſcripturæ prædixerant atque docuerant, ea ſcripturarum loca citabat, & exponebat quæ ad hanc rem ſignificandam fuerant à Spiritu ſancto dictata. Itaque hypotheſim de Meſſia Meſſiæque officio ille apertè proponebat, exponebat & confirmabat, adeò vt eam rationem probaret ac ſuaderet Iudæis & Gentibus.

c *Cùm veniſſent autem de Macedonia Silas & Timótheus.*] duo certi præſenteſque teſtes veritatis Ieſu Chriſti, tunc ſeſe omnino aperuit Paulus, diuini Spiritus ardore incēſus, affirmabat frequēter & ſtudioſiſſimè Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam illum, de quo per prætερita ſabbatha diſputatum fuerat.

d *Contradicentibus autem eis & blaſphemantibus.*] Contradictio in diſputatione, blaſphemia autem in maledicentia erat: vt enim Paulus Ieſum affirmabat Chriſtum eſſe, & virtutem efficientiamque illius miris laudibus prædicabat, ſic illi contrà & illum eſſe Chriſtum negabant, & maledicentiſſimis verbis illius nomē proſequebantur. Fuit hæc ſtudioſa ac deliberata repulſio.

e *Sanguis veſter.*] Culpa veſtra erit veſtrumque crimen omnino, quod Euangeliū à vobis repulſum ad Gentes trāſferatur, vnà cum donis & gratia Dei. Neque enim quicquā deſiderατur

iam propter consilium voluntatemque vestiam quo minus regnum Dei accipiatis, sunt oracula diuina, accessere tempora, concordant etiam testimonia, exempla sunt apertissima, documenta à me facta, meoque periculo & sociorum meorum consensu confirmata, ita Deum promissis stetisse suis, & ministrum Dei officio suo functos constat. Ergo si reprobamini à Deo, vestra culpa est, ego iam officio meo erga vos satisfeci. sed à vobis reiectus ad Gentes conuertar ex præcepto Dei, qui salutem omnibus credituris & accepturis promisit.

caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad
Gentes vadam. 7 Et migrans indè, in-
trauit in domum cuiusdam, nomine Titi
Iusti, [a] colentis Deum, cuius domus erat
C coniuncta synagogæ. 8 Crispus autem
archisynagogus credidit Domino, cum
omni domo sua: & multi Corinthiorum
audientes credebant, & baptizabantur.
9 Dixit autem Dominus nocte per visio-
nem Paulo, [b] Noli timere, sed loquere,
& ne taceas. 10 propter quod ego sum
tecum: & * nemo apponetur tibi vt no-
ceat te: quoniam populus est mihi mul-
tus in hac ciuitate. 11 Sedit autem * an-
num & sex menses, docens apud eos ver-
bum Dei. 12 Galliône autem [c] procon-
sule Achaiæ, insurrexerunt vno animo
Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad
tribunal, 13 dicentes, [d] Quia contra le-
gem hic persuadet hominibus colere
Deum. 14 Incipiente autem Paulo [e] ape-
rire os, dixit Gallio ad Iudæos, Si qui-
D dem esset iniquum aliquid, aut facinus
pessimum, ô viri Iudæi, [f] rectè vos susti-
nerem. 15 Si verò quæstiones sunt [g] de
verbo & nominibus, & legis vestræ, vos
ipsi videritis: Iudex ego horum nolo esse.
16 Et minauit eos à tribunali. 17 [h] Ap-
prehendentes autem omnes Sosthenem

Gg prin-

* nullus nocere poterit tibi; MS. S.

* ibi MS. quibus fouent eq. & S. addunt enim, in Corintho.

a *Colentis Deum.*] qui quanquam Gentilis esset, tamen doctrinæ Iudæorum piè adhærebat, & salutem suã studiosè magis quàm Iudæi cupiebat. Proxima fuit parata Gentilis domus Apostolo è Iudæorum synagoga repulso.

b *Noli timere.*] vel tibi vel ministerij tui expeditioni: namque tibi nemo nocebit. etsi à Iudæis repellaris, tamen à frequenti Gentium populo qui suam salutem cupiunt, ad quam per me vocabuntur & admittentur, excipieris.

c *Proconsule Achaiæ.*] totius Græciæ à Romanis per Achaios subiectæ. Pausanias.

d *Quia contra legem.*] Biceps accusatio, quòd Iudæus cùm sit, Iudæos contra ipsorum legem aliam religionis formã docet. item Gentes conatur auertere ab ipsorum religionibus, ad aliudque colendi genus traducere: quod neque ipsarum Gentium lege neque nostra continetur.

e *Aperire os.*] parante iam Paulo in defensionem suam dicere, & Euangelium hac ratione exponere.

f *Rectè vos sustinerem.*] iuxta muneris officijque mei rationem vos exciperẽ.

g *De verbo, & nominibus, & legis vestræ.*] Intellexerat iam Procõsul ea quæ Paulus doceret, non esse aliena à Iudæorũ scripturis; verùm controuersiam esse in expositione scripturarum. Atqui Iudæorum scripturas & religionem apud Gentes doceri, maximè apud Græcos & Romanos, iam illo tempore licebat: sine vllo enim periculo aut crimine multi Gentiles Iudæorum synagogas frequentabant.

h *Apprehendentes autem omnes Sosthenẽ.*] Græci qui illic aderãt impetum in Sosthenem nouum Archisynagogum fecerunt, indignabundi quòd virum sanctum honestissimè apud ipsos versatũ, & bonam doctrinam, pietatisque rectam institutionem professum, in crimen & calumniam raptum ab illis Iudæis viderent.

principem ſynagogæ, percutiebant eum
ante tribunal: & nihil eorum Gallioni
curæ erat. 18 Paulus verò cùm adhuc E
ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus vale-
faciens, nauigauit Syriam, (& cum eo
Priſcilla & Aquila) a qui ſibi totonderat Nu.6.c.18 Infr.21.d.24
in Cěchris caput. habebat enim votum.
19 Deuenitque Epheſum, & illos ibi re-
liquit. b Ipſe verò ingreſſus ſynagogam,
c diſputabat cum Iudæis. 20 Rogãtibus
autem eis, vt ampliori tempore mane-
ret*, non conſenſit, 21 ſed valefaciens, & *apud eos R.G.S.
dicens, *Iterum reuertar ad vos Deo vo- *Oportet me ſolenné dié aduenié-
lente: profectus eſt ab Epheſo. 22 d Et tem facere Ieroſolymis
deſcendens Cæſaréam, aſcendit, & ſalu- M.S.G.S.
tauit eccleſiam, & deſcendit Antiochiã. F
23 Et facto ibi aliquanto tempore, profe-
ctus eſt, perambulans ex ordine Galati-
cam regionem & Phrygiam, confirmans
omnes diſcipulos. 24 e Iudæus autem
quidam, Apollo nomine, Alexandrinus
"genere", vir eloqués, deuênit Epheſum, *natione M.S.
f potens in ſcripturis. 25 Hic erat g edo-
ctus viam Domini: & feruens ſpiritu lo-
quebatur, & docebat diligenter ea quæ
ſunt Ieſu, ſciens tantùm baptiſma Iohã-
nis. 26 Hic ergo cœpit fiducialiter agere G
in ſynagoga. Quem cùm audiſſent Priſ-
cilla & Aquila, aſſumpſerunt eum, &
diligentius expoſuerunt ei viam "Domi- *Dei ſ M.R.G.
ni". 27 Cùm autem vellet ire Achaiam,
exhortati fratres, ſcripſerunt diſcipulis
vt

a *Qui ſibi totonderat.*] Paulus ipſe votum religioſum abſtinentiæ ad orationem faciens, totonderat caput, vouentium ritu: quæ ceremonia cùm media eſſet, poterat ipſi locũ aperire, & viam munire ad cõuerſandum cum Iudæis, minuſque ſuſpectum reddere.

b *Ipſe verò.*] Cõtinuatio hiſtoriæ Pauli, abſoluta narratione de comitibus Aquila & Priſcilla.

c *Diſputabat cum Iudæis.*] de interpretatione ſacrarum ſcripturarum, de ſalute publica in ſcripturis promiſſa per Chriſtum efficienda.

d *Et deſcendens.*] è naui in qua Epheſo nauigauerat Cæſaream, Stratonis portum ab Herode conſtructum ad commoditatem nauigationis ex Aſia aliiſque locis in Palæſtinam.

e *Iudæus autem.*] Poſt Pauli diſceſſum venit ille qui nondum Chriſtianus factus, neque ſtudio religionis iam ſuſceptæ; ſed veritatis Chriſti ex diſciplina aliorum compos factus, certiſſimã rationem per ſcripturas demonſtraret atque defenderet.

f *Potens in ſcripturis.*] qui ſcripturarum argumenta & loca omnia & mente tenebat, & opportunè referebat.

g *Edoctus viam Domini.*] Catechizatus & informatus in veritate Ieſu Chriſti, quippe cùm ſcripturarum ſententiam & interpretationem probè teneret; intellexerat ex Chriſtianis rationem virtutis & efficacitatis atque efficientiæ Ieſu, quæ ratio ſcripturarum omnium ſcopus eſt. Eam rationem cùm ex catechiſmo cognouiſſet, amplexus eſt magno ſtudio, quãobrem baptizatus erat aqua in pœnitentiam in remiſſionem peccatorum, & ſperabat expectabatq; baptiſmũ illum Chriſti in Spiritu ſancto & igni, quem nondum obtinuerat. Interim tamen illam Chriſti veritatem ex ſcripturarum lectione doctiſſimè, ſtudioſiſſimè & efficaciſſimè aſſerebat; adeò vt illius diſputatione ex ſcripturis valdè iuuarentur Chriſtiani illi, qui Spiritu ſancto accepto teſtimoniũ reddebant virtute magna veritatis Ieſu.

vt ſuſciperent eum. Qui cùm veniſſet, contulit multum [h] his qui crediderant.
28 Vehementer enim Iudæos reuincebat publicè, oſtendens per ſcripturas, eſſe Chriſtum, Ieſum.

CAP. XIX.

A FActum eſt autẽ cùm Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus [a] veniret Epheſum, & inueniret [b] quoſdam diſcipulos:
2 dixitque ad eos: [c] Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum, Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.
3 Ille verò ait, [d] In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt, [e] In Iohannis baptiſmate.
4 Dixit autem Paulus: [f] Iohannes baptizauit baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens: In eum qui venturus eſſet poſt ipſum vt crederẽt, hoc eſt, in Ieſum.
5 His auditis, baptizati ſunt [g] in nomine Domini Ieſu.
6 [h] Et cùm impoſuiſſet illis manus Paulus, [i] venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, &
B prophetábant.
7 Erant autem omnes viri ferè duodecim.
8 Introgreſſus autem ſynagogã, [k] cum fiducia loquebatur

Mat.3.c.11
Marc.1.b.8
Luc.3.c.16
Ioh.1.d.26
Sup.1.a.5.11
b.16.19.a.4
Sup.2.a.4

h *His qui crediderant.*] ex gratia ſecundùm potentiam virtutis Dei. nam hi ex proprio experimento, ille ex diſputatione teſtabantur apertiſſimè Ieſum eſſe Chriſtum.

CAP. XIX.

a *Veniret Epheſum.*] iuxta promiſſum à ſe factum. Epheſi enim de Ieſu nihil apertè expoſuerat, ſed tantùm de ſalute publica ex ſcripturis diſſeruerat.

b *Quoſdam diſcipulos.*] qui Chriſti doctrinam profitebantur, quatenus ex diſciplina Iohannis Baptiſtæ cognouerant, expectantes aduentum regni Dei, & baptizati in remiſſionem peccatorũ; ſed illius regni myſterium nondum edocti.

c *Spiritum ſanctum accepiſtis credentes.*] Rogat an poſtquam crediderint appropinquaſſe regnum Dei, & Ieſum fuiſſe agnum Dei, qui tolleret peccata mũdi, accepiſſent Spiritum ſanctificationis, cuius virtute viuum teſtimonium redderetur veritatis Ieſu Chriſti. Hæc enim erat regni Dei communio. Illi negant ſe hactenus cognouiſſe aliquid de hoc Spiritu ſanctificationis. Nõ enim negabant Spiritus ſancti nomen ſibi cognitum eſſe: namque hoc nemo Iudæus ignorabat, eſſe videlicet Spiritum ſanctum, eundemque Deũ eſſe; verùm illum Spiritum hominum ſanctificatorem eſſe ignorabant, quippe hoc myſterium pauciſſimis ante Chriſti aduentum & efficientiam cognitum fuit, vel ex auditu, nullis verò ex experimento, antequam Chriſtus eſſet glorificatus.

d *In quo ergo baptizati eſtis?*] cuius rei profeſſione & cauſa accipiẽdæ aut obtinendæ baptiſmũ ſubiiſtis?

e *In Iohannis baptiſmate.*] in pœnitentiam & expectationem regni Dei.

f *Iohannes baptizauit.*] Atqui Iohannes cùm baptizaret in pœnitentiam & expectationem regni Dei, non dixit regnum Dei illo ſuo baptiſmo aut ſignificari aut communicari; ſed baptizatos in pœnitentiam baptiſmo ipſius, oportere etiam credere in eũ qui poſt ſe venturus erat, tãquam in auctorem & communicatorem regni Dei, quod communicandũ erat baptizatis ab illo in Spiritu ſancto & igni. Illum autem ipſe idem Iohannes indicauit ac teſtatus eſt eſſe Ieſum.

g *In nomine Domini Ieſu.*] in virtutem, potentiã, auctoritatem & efficientiam Ieſu, qui illum Dominũ omnium, & regem cælorum, hæredemque Dei docere teſtarique poſſet, accepto per illum Spiritu ſancto, qui eſſet pignus & arrhabo hæreditatis ipſorum. h *Et cum impoſuiſſet illis manus.*] in ſignum efficacitatis Euangelij & auctoritatis Ieſu. i *Venit Spiritus ſanctus.*] non ſolùm dona Spiritus, verùm ipſe Spiritus in illos eſt illapſus, quos ſanctificauit mutato veteri homine in nouum, & regenerauit, eiuſque ſanctificationis & nouæ creaturæ teſtimonia erant linguæ, nullo humano præceptore adhibito, repentè cognitæ & pronuntiatæ, & diuinarum rerum cognitio, de quibus diſputabant & prophetabant, eratque abundantiſſimum tot virorum teſtimonium.
k *Cum fiducia.*] magna aſſertione, vtpote qui iam exempla manifeſtiſſima ediderat veritatis Ieſu Chriſti, quem regni Dei regem, pontificem, communicatorem & largitorem eſſe affirmabat.

per tres menſes, ᵃdiſputans & ſuadens
de regno Dei. 9 Cùm autem quidam in-
durarentur, & non crederent, ᵇmaledi-
centes "viam ˜Domini' coram multitu-
dine, diſcedens ab eis, ᶜſegregauit diſci-
pulos, quotidie diſputans in ſchola ᵈTy-
ranni cuiuſdam. 10 ᵉHoc autem factum
eſt per biennium, ita vt omnes qui ha-
bitabant in Aſia, audirent verbum Do-
mini, Iudæi atque Gentiles. 11 Virtu-
teſque non quaſlibet faciebat Deus per
"manũ' Pauli: 12 ita vt etiam ſuper lan-
guidos deferrentur à corpore eius ſuda-
ria vel ſemicinctia, & recedebant ab eis
languores, & ſpiritus nequam egredie-
bantur. 13 Tentauerunt autem qui-
dam ˜&' ᶠde circumeuntibus Iudæis ex-
orciſtis, ᵍinuocare ſuper eos qui habe-
bant ſpiritus malos, nomen Domini Ie-
ſu, dicẽtes, "Adiuro' vos per Ieſum quem
Paulus prædicat. 14 Erant autem qui-
dam Sceuæ Iudæi principis ſacerdotum
ſeptem filij, qui hoc faciebant. 15 Re-
ſpondens autem ſpiritus nequam, dixit
eis, Ieſum noui, & Paulum ſcio: vos au-
tem qui eſtis? 16 Et inſiliens homo in
eos, in quo erat dæmonium peſſimum,
& dominatus amborum, inualuit con-
tra eos, ita vt nudi & vulnerati effuge-
rent de domo illa. 17 Hoc autem no-
tum factum eſt omnibus Iudæis atque
Gentilibus, qui habitabant Epheſi: &
cecidit

"viæ 1 MS. ˜1 MS. C. et Syri viã Dei legunt.

"manus MS. C.

C

˜A. B. C.

"Adiuramus MS. C.

a *Diſputans*] ex ſcripturis, *& ſuadens* ex teſtimoniis & exemplis veris, vitiis & præſentibus. Diſputatio, ad rẽ ipſam referebatur, hoc eſt, ad definitionem veram & ſimplicem regni Dei: ſuaſio, ad Ieſum, in quem credentes regnum Dei obtenturos eſſe docebat, non ex lege, quæ regnum Dei non poterat cõmunicare, ſed ex pœnitentia & fide in Ieſum Chriſtum, verum & vnicum regni Dei donatorem.

b *Maledicentes viam Domini.*] execrati ac deteſtati illam rationem regni obtinendi, quæ legi efficacitatem detrahebat, Chriſto autem omnem tribuebat.

c *Segregauit diſcipulos.*] eos qui in Chriſtum Ieſum crediderant, ſeparauit à congreſſu & conuentu Iudæorum iam induratorum, qui Euangelium ſæpè ac frequenter ipſis oblatum repulerant.

d *Tyranni cuiuſdam*] cuiuſdam viri nomine Tyrni, ſiue Turni, vt Syrica habent.

e *Hoc autem factum eſt.*] Diſputatio aſſidua & frequens concio ac doctrina, adhortatio, & miraculorum ac ſignorum editio Pauli miniſterio facta, biennium Epheſi durauit; ita vt omnes qui in Aſia erant, cuius celeberrima vrbs Epheſus fuit, audirent illam rationem publicæ ſalutis per Ieſum Chriſtum mundo allatæ, quam Paulus prædicabat, atque ex fama miraculorũ ad eum concurrerent ex tota regione, varij ac multi ſanationis cauſa.

f *De circumeuntibus.*] qui quæſtum aliquem hac ratione faciebant dæmonia elicientes, appellantes & obteſtati nomina diuina, & certis ritibus, ceremoniis ac ſuffitionibus vſi.

g *Inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu.*] quem illi non credebãt ſaluatorem hominũ, & Chriſtum verum; ſed exiſtimabant ſe tentaturos efficacitatẽ illius nominis ipſo experimento & periculo, non præcedente fide. quod ſi ſuccederet, dicerẽt illi Ieſum non eſſe auctorem illius doctrinę quam Paulus prædicabat, vtpote cuius nomen etiam in vſu eſſet Iudęis, à doctrina Pauli diſſentiẽtibus. Sin verò non, affirmarent inane nomen illud eſſe. Veruntamen illorum conſilium Deus eluſit, coacto dæmoniaco confiteri Ieſu Chriſti virtutem, & Pauli veritatem; & illos opprimere, in exemplum audaciæ Deo inuiſæ & improbatæ.

cecidit timor super omnes illos, [a] & ma-
D gnificabatur nomen Domini Iesu.
18 [b] Multique credentium veniebant cõ-
fitentes & annuntiantes actus suos.
19 Multi autem ex eis [c] qui fuerant curio-
sa sectati, contulerunt libros, & com-
busserunt coram omnibus: & computa-
tis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam
[d] denariorum quinquaginta millium.
20 Ita fortiter crescebat verbum "Dei" &
"confirmabatur". 21 His autem exple-
tis, proposuit Paulus [e] in Spiritu, transita
Macedonia & Achaia, ire Ierosolymam,
dicens, Postquam fuero ibi, oportet me
& Romam videre. 22 Mittens autem
in Macedoniam duos ex ministrantibus
sibi, Timótheum & Erastum, ipse re-
mansit ad tempus in Asia. 23 Facta est
autem illo tempore turbatio non mini-
ma de via "Domini". 24 Demetrius e-
E nim quidam nomine, argentarius, fa-
ciens [f] ædes argenteas Dianæ, præstabat
artificibus non modicum quæstum.
25 quos conuocans & eos qui huiusmo-
di erant opifices, dixit, Viri, scitis quia
de hoc artificio est nobis acquisitio:
26 & videtis, & auditis quia non solùm
Ephesi, sed penè totius Asiæ, Paulus hic
suadens auertit multam turbam, dicens,
Quoniã non sunt dij qui manibus fiunt.
27 Non solùm autem hæc periclitabitur
nobis pars [g] in redargutionem venire, sed

'Domini MS. G.
'conforta-batur I MS.
convalescebat G.

-sus. G.

a *Et magnificabatur nomen Domini Iesu.*] contra quam Iudæi illi studuerant, cognoscebatur publicè Iesu Domini virtus præstantissima, & illius doctrina quã Paulus prædicabat certissima esse.

b *Multique credentium.*] Multi ex iis qui crediderant secundùm potentiam virtutis Dei, testabantur mutationem in ipsis factam virtute Iesu Christi in se habitantis per Spiritum sanctum: atque in eo testimonio cõfitebãtur quales anteà fuissent, quales redditi essent per Iesu Christi efficaciam. Huius cõfessionis exemplum extat in Apostolicis scriptis.

c *Qui fuerant curiosa sectati.*] Magicas artes exercuerant, siue naturales, siue præter naturam, & sortilegia, & exorcismos quosdam superstitiosos. hi libri combusti sunt in detestationem illius disciplinæ, quæ à pietate animos auerteret: & testimonium atque confessionem veræ ac solidæ sapientiæ, quæ vnica est quærere Iesum Christum, quem qui habet, omnia habet, vtpote omnium Dominum.

d *Denariorum quinquaginta millium.*] drachmarũ argenti ferè sexaginta millium. Oportuit autẽ huiusmodi libros igni potius consumi, in detestationem argumenti ac doctrinæ, quàm vendi, & pauperibus erogari. præstat enim huiusmodi pecuniæ vsum perire omnino, quàm librorum lectione alios corrumpi. Fuit magnum exemplum iudicij Christiani, ideóque à Luca expositum; id quod ipse per epiphonema indicat, *Ita fortiter crescebat*, &c.

e *In Spiritu*] sancto, id consilium ipso suggerente.

f *Ædes argenteas.*] ædiculã argento exlato artificiosissimam, cuiusmodi ab Italis architectis ducuntur in Piceno. Erãt etiam imagunculæ ędium Dianæ hospitibus ad emendum paratæ.

g *In redargutionem venire.*] confutari & redargui, atque aboleri.

 & magnæ

& magnæ Dianæ templum in nihilum
reputabitur, sed & destrui incipiet ma-
iestas eius, quam tota Asia & orbis colit.
28 His auditis repleti sunt ira, & excla-
mauerunt dicẽtes, [a] Magna Diana Ephe-
siorum. 29 Et impleta est ciuitas tota
cõfusione, & impetũ fecerũt vno animo F
in theatrũ, rapto Gaio & Aristarcho Ma-
cedonibus comitibus Pauli. 30 [b] Paulo
autẽ volẽte intrare in populum, non per-
miserunt discipuli. 31 Quidam autem
& de Asiæ principibus qui erant amici
eius, miserunt ad eum, rogantes ne se
daret in theatrum: 32 [c] alij autem aliud
clamabant. Erat enim ecclesia confusa:
& plures nesciebant qua ex causa con-
uenissent. 33 De turba autem [d] detra-
xerunt Alexandrum, propellẽtibus eum
Iudæis. Alexander autem manu silentio
postulato, volebat reddere rationem po-
pulo. 34 Quem vt [e] cognouerunt Iudęũ
esse, vox facta vna est omnium, quasi per
horas duas clamantium, Magna Diana
Ephesiorum. 35 Et cùm sedasset [f] scriba
turbas, dixit, Viri Ephesij, quis enim est
hominum, qui nesciat Ephesiorum ciui-
tatem cultricem esse magnæ Dianæ, [g] Io-
uisque prolis? 36 Cùm ergo his contra-
dici non possit, oportet vos sedatos esse,
& nihil temerè agere. 37 Adduxistis G
enim homines istos, [h] neque sacrilegos,
neque blasphemantes deam vestram.
38 Quòd

a *Magna Diana Ephesiorum.*] popularis acclamatio sine iudicio, idonea ad concitandos tumultus.

b *Paulo autem volente intrare.*] ex studio pietatis ac religionis Christianæ quam illo loco asserere cupiebat. Deinde etiã ex charitate & cura eripiendi comites ex illa turba. Discipuli etiam ex studio Pauli dissuaserunt ingressum, & prohibuerunt.

c *Alij autem aliud clamabant.*] varij variè, vt fit in populo repentè concitato. Nam Demetrij sequaces aduersus Paulum Paulique comites vociferabantur. alij cùm viderent ibidem Iudæos, existimabant Iudæorum causa conuentum illum esse factum; & clamabant etiam contra Iudæos. Iudæis non placebat tumultus aduersus Paulum excitatus propter contemptũ superstitionis Gentilium deorum, quos & ipsi Iudæi execrabantur. Ita Deo rem constituente effectum est, vt Iudæus vir oratione habita, tumultum sedaret.

d *Detraxerunt Alexandrum*] Iudæi ipsi.

e *Cognouerunt Iudæum esse.*] existimantes Iudæos fuisse in culpa, quamobrem turbæ illæ excitarentur.

f *Scriba.*] ciuitatis illius illustris vir, & orator ac princeps in senatu. nam Alexander prohibitus est rationẽ reddere propter tumultum.

g *Iouisque prolis.*] Dianæ signum ab Ephesiis cultum, dicebatur è cælo delapsum. διοπετὴς appellabatur Diana illa.

h *Neque sacrilegos.*] qui nihil ex templo deæ vestræ rapuerunt; neque deã ipsam verbis lacesserunt impuris.

38 Quòd ſi Demetrius, & qui cum eo
ſunt artifices, habent aduerſus aliquem
cauſam, conuentus forenſes aguntur, [i]&
proconſules ſunt, accuſent inuicem.
39 Si quid autem alterius rei quæritis, [k]in
legitima eccleſia poterit abſolui. 40 Nã
& periclitamur [l]argui ſeditionis hodier-
nę: cùm nullus obnoxius ſit (de quo poſ-
ſimus reddere rationem) cõcurſus iſtius.
Et cùm hæc dixiſſet, dimiſit eccleſiam.

i *Et proconſules ſunt.*] Si ſatis illis non fuerit forum adire, aut ſi iudicibus forenſibus non acquieſcant, adeant proconſules.

k *In legitima eccleſia.*] in loco publico, vbi conciones de rebus ad populum pertinẽtibus fieri ſolent, nõ in theatro.

l *Argui ſeditionis hodiernæ.*] à Romanis huius ciuitatis dominis, qui ſeditionis crimen nobis principibus viris adſcribent: cuius criminis nulla cùm ratio nobis ſuppetat, nulla poterit eſſe depulſio.

CAP. XX.

A POſtquam autem ceſſauit tumultus,
vocatis Paulus diſcipulis, [a]& exhor-
tatus eos, valedixit, & profectus eſt vt
iret in Macedoniam. 2 Cùm autem per-
ambulaſſet partes illas, & [b]exhortatus
eos fuiſſet multo ſermone, [c]venit ad Grę-
ciam: 3 vbi cùm [d]feciſſet menſes tres,
factæ ſunt illi inſidiæ à Iudæis nauigatu-
ro in Syriam: habuitque conſilium vt
reuerteretur per Macedoniam. 4 Comi-
tatus eſt autem eum * [e]Soſipater [f]Pyrrhi
Beroẽnſis, Theſſalonicenſium verò Ari-
ſtarchus, & Secũdus, & Gaius Derbéus,
& Timótheus, Aſiani verò Tychicus &
Trophimus. 5 Hi cùm prçceſſiſſent, [g]ſu-
ſtinuerunt nos Troade: 6 nos verò na-
uigauimus [h]poſt dies Azymorum à Phi-
lippis, & venimus ad eos Troadem in
B diebus quinque, vbi demorati ſumus
diebus ſeptem. 7 [i]Vna autem ſabbathi
cùm conueniſſemus ad frangendũ panẽ,
Paulus

* vſque in Aſiam 3 MS. G. S.
* Sopater 5 MS. G S.

CAP. XX.

a *Et exhortatus.*] complexus & benèprecatus eis valedixit.

b *Exhortatus.*] cõſolatus eos commemoratione maximorum beneficiorum Dei erga illos, & narratione geſtorum & exemplorum recentiũm in Euangelij miniſterio editorum.

c *Venit ad Græciam.*] ad eam Græciæ partem quam veteres Ἑλλάδα dixerunt.

d *Feciſſet menſes tres.*] commoratus & verſatus eſſet non in otio, ſed in opere Euangelij, ad quod ſegregatus fuerat.

e *Soſipater.*] ſiue *Sopater*, vt aliàs legimus, ciuis Berœenſis, Pyrrhi filius.

f *Theſſalonicenſ. Derbeus.. Aſiani.*] multi iam teſtes virtutis & efficientiæ verbi Dei in ſuis regionibus annunciati: atq; adeò Chriſtianæ charitatis ſuauiſſimo vinculo concordes, & leniſſimo iugo coniuncti, quanquam ex variis regionibus & ciuitatibus.

g *Suſtinuerunt.*] expectarunt.

h *Poſt dies Azymorum à Philippis.*] peruenimus Philippos ad dies Azymorũ; & tranſactis illis, petiimus Troadem, diebuſque quinque deuenimus.

i *Vna autem ſabbathi.*] prima poſt ſabbathum, hoc eſt, Dominica die, quæ iam celebris Chriſtianis eſſe cœperat, & Eccleſiaſticis conuentibus atque ſacræ ſynaxi dicata, relicto ſabbathi ritu.

Paulus disputabat ~ cum' eis[a] profectu- ~ MS.a.
rus in crastinum, protraxitque sermo-
nem vsque in mediam noctem. 8 Erant
autem lampades copiosæ in cœnaculo
[b] vbi eramus congregati. 9 Sedens autẽ
quidam adolescens nomine Eutychus,
super fenestram, cùm mergeretur som-
no graui, disputante diu Paulo,[c] ductus
somno, cecidit[d] de tertio cœnaculo de-
orsum, & sublatus est mortuus. 10 Ad
quem cùm descẽdisset Paulus,[e] incubuit
super eum: & complexus dixit, Nolite
turbari, anima enim ipsius in ipso est. C
11 Ascendẽs autem, frangénsque panem
& gustans,[f] satisque allocutus vsque in
lucem, sic[g] profectus est. 12 Adduxe-
runt autem puerum viuentem, & con-
solati sunt[h] non minimè. 13 Nos autem
ascendẽtes nauem, nauigauimus[i] in As-
son, inde suscepturi Paulum. sic enim
disposuerat ipse per terram iter facturus.
14 Cùm autem "inuenisset' nos in Asson, "conuenisset I MS.
assumpto eo venimus Mitylénen. 15 Et
inde nauigantes, sequenti die venimus
contra Chium: & alia applicuimus Sa-
mum. & sequenti ~die' venimus Milétũ. ~ I MS.G.
16 proposuerat enim Paulus transnaui-
gare Ephesum, ne qua mora illi fieret in
Asia. Festinabat enim, si possibile sibi
esset, vt[k] diem " Pentecosten' faceret Ie- "Pentecostes R.G.S.
rosolymis. 17 A Mileto autem mittens D
Ephesum, vocauit maiores natu ecclesię.
18 Qui

a *Profecturus in crastinum.*] postridie; ideoque longo sermone de Christi virtute, efficientia ac veritate differebat.

b *Vbi eramus congregati.*] Scriptor ipse testis oculatus est huius miraculi.

c *Ductus somno.*] delapsus siue demissus somni impotentia.

d *De tertio cœnaculo.*] tertia contignatione.

e *Incubuit super eum.*] hoc gestu significans vitam, spiritum, & calorem suum illi impertiri, aut illum spiritu suo fouere, velleque omnino ad vitam reuocare. Lege Hierem. lib. in Apparatu sacro.

f *Satisque allocutus.*] abundè differuit, sermonemque habuit.

g *Profectus est*] terrestri itinere.

h *Non minimè.*] non mediocriter, vltrà quàm dici possit gauisi sunt.

i *In Asson.*] Æolidis seu Misiæ vrbẽ.

k *Diem Pentecostes.*] vt in cõuentu publico opportunitatem nactus Christum prædicaret, aut saltem testaretur Iesum esse Christum & filium Dei.

18 Qui cùm venissent ad eum, & simul
essent, dixit eis, Vos scitis à prima die
qua ingressus sum in Asiam, qualiter vo-
biscum per omne tempus fuerim, 19 ser-
uiens Domino [a] cum omni humilitate
& lachrymis, & tentationibus quæ mi-
hi acciderunt ex insidiis Iudæorum:
20 quomodo [b] nihil subtraxerim vtilium,
quominus annuntiarem vobis, & do-
cerem vos [c] publicè & per domos,
21 testificans Iudæis atque Gentilibus in
E Deum [d] pœnitentiam & fidem in Do-
minum nostrum Iesum Christum.
22 Et nunc ecce [e] alligatus ego spiritu,
vado in Ierusalem: quæ in ea ventura
sint mihi ignorans, 23 nisi quod Spi-
ritus sanctus per omnes ciuitates mihi
protestatur, dicens: Quoniam vincula
& [f] tribulationes Ierosolymis me ma-
nent. 24 Sed nihil horum vereor: [g] nec
facio animam meam pretiosiorē quàm
me, dummodo consummē cursum meū
* verbi o. & ministerium * quod accepi à Domino
Iesu, testificari Euangelium gratiæ Dei.
25 Et nunc [h] ecce ego scio, quia amplius
non videbitis faciem meam [i] vos om-
nes, per quos transiui prędicans regnum
Dei. 26 Quapropter contestor vos ho-
dierna die, quia mundus sum [k] à sangui-
F ne omnium. 27 Non enim subterfugi,
quominus annuntiarem [l] omne consi-
lium Dei vobis. 28 Attendite vobis &

a *Cum omni humilitate.*] modestia & probitate, tanquam minister Dei apud vos.

b *Nihil subtraxerim.*] nihil suffugerim vel periculi, vel officij, vel difficultatis, quod à me suscipi & adiri è re vestra esse intellexerim.

c *Publice & per domos.*] in publicis concionibus & conuentibus, in synagogis & foris; atque etiam priuatè multorū domos adiens, vt multos lucrifacerē. ita nulli parti publici aut priuati officij defui; nullis laboribus peperci: id autem sine vllo vestro sumptu; vt cùm multis inseruierim, nulli tamen fuerim grauis aut sumptuosus.

d *Pœnitentiam in Deum.*] cōuersionem ab errore, atque à vitæ improbis studiis ad cognitionem & obsequium Dei veri ac viui. deinde etiam fidem in Iesum vnctum Dei, humanæ salutis auctorē efficacissimum.

e *Alligatus ego spiritu.*] vinctus impulsu & instinctu Spiritus sancti, qui spiritum meum sibi deuinxit; meq; iussit mandatum suum facessere, quod facesso, quamuis magna pericula laboresque multos subiturus. Hoc dixit Apostolus, ne quis illi tam laboriosum iter dissuaderet, omnesque obsequerētur Spiritui sancto.

f *Tribulationes.*] afflictiones ac labores.

g *Nec facio animam meam pretiosiorē quàm me.*] neque meam vitam mihi ipsi charam aut pretiosam duco, vt propter ipsam officio meo aliqua ex parte desim.

h *Ecce ego scio.*] per Spiritum sanctum docentem se & monentē, sciebat Apostolus hæc.

i *Vos omnes.*] vllos ex vobis.

k *A sanguine omnium.*] Nulli ego fui auctor aut impulsor exitij improbitatis, aut alicuius maleficij, aut culpæ, aut vitij, aut omissionis & proditionis officij proprij; sed munus meum liberè, intrepidè, simpliciter, sinceroq; animo, diligenter, integróque exemplo, nullo pecuniæ pretio, nulla ambitione apud vos peregi.

l *Omne consilium Dei vobis.*] Omne id quod vt vobis annuntiaretur, consiliū voluntasque Dei erat. Itaque simpliciter consilium Dei sum secutus absque vlla exceptione.

vniuerso gregi, in quo vos Spiritus san-
ctus posuit episcopos, regere ecclesiam
Dei, quam acquisiuit [a] sanguine suo.
29 [b] Ego scio quoniam intrabunt post dis-
cessionem meam lupi " rapaces ' in vos, *graues s. M.S.C.
non parcentes gregi. 30 Et ex vobisipsis s. autem lupi. efferi.
exurgent viri loquentes peruersa, [c] vt ab-
ducant discipulos post se. 31 Propter
quod vigilate, memoria retinentes quo-
niam per triennium nocte & die non
cessaui, [d] cum lachrymis monens vnum-
quenque vestrûm. 32 Et nunc com-
mendo vos Deo & verbo gratiæ ipsius,
[e] qui potens est ædificare, & dare hære-
ditatem [f] in sanctificatis omnibus.
33 Argentum " & ' aurum, aut vestem 'aut M.S. G.S.
nullius concupiui. 34 * Ipsi scitis quo- * sicut o.
niam ad ea quæ mihi opus erant, & his 1 Cor. 4. c. 12 / 1 Thes. 2. b. 9 / 2 Thes. 3. b. 8.
qui mecum sunt, ministrauerunt manus G
istæ. 35 [g] Omnia ostendi vobis, quo-
niam sic laborantes, oportet suscipere
infirmos, ac meminisse verbi Domini Ie-
su, (quoniam ipse dixit,) Beatius est ma-
gis dare, quàm accipere. 36 Et cùm hæc
dixisset, positis genibus suis, orauit cum
omnibus illis. 37 Magnus autem fletus
factus est omnium: & procumbentes su-
per collum Pauli, osculabantur eum,
38 dolentes maximè in verbo quod dixe-
rat, quoniam amplius faciem eius non
essent visuri. Et deducebant eum ad
nauem.

a *Sanguine suo.*] Christus Dei filius proprio sanguine, ac Deus pater pretio illo inæstimabili sanguinis Filij sui.

b *Ego scio.*] Catholicum præsagium communisque admonitio.

c *Vt abducant discipulos post se.*] vt ex discipulis Iesu Christi suos priuatim faciant.

d *Cum lachrymis monens.*] officij sui admonens vnumquenque, & docens quanta machinetur & moueat satan vt peruertat viam Christi & obscuret.

e *Qui potens est ædificare.*] vos lapides viuos faciendo, & in templum viuum suum adaptando.

f *In sanctificatis omnibus.*] iis ex vobis qui nondum sanctificati sunt, stabilem hæreditatem cum sanctificatis in requiemque suam adductis, dare potest.

g *Omnia ostendi vobis.*] Omnino per omnem officij partem ostendi vobis, non solùm laborandum vt nulli graues simus; sed vt curemus infirmiores, eorumque imbecillitati consulamus.

CAP. XXI.

A CVm autem factum esset vt nauigare-
mus, abstracti ab eis, recto cursu ve-
nimus Coum, & sequenti die Rhodum,
& inde Pataram. [2] Et cùm inuenisse-
mus nauem transfretantem in Phœni-
cen, ascendentes nauigauimus. [3] Cùm
[a] apparuissemus autem Cypro, relinquẽ-
tes eam ad sinistram, nauigauimus [b] in
Syriam, & venimus Tyrum: ibi enim
nauis expositura erat onus. [4] [c] Inuentis
autem discipulis, mansimus ibi diebus
septem: [d] qui Paulo dicebant per Spiri-
tum, ne ascenderet Ierosolymam.
[5] Et expletis diebus profecti ibamus,
deducentibus nos omnibus cum vxori-
bus & filiis vsque foras ciuitatem: & po-
sitis genibus in litore, orauimus. [6] Et
cùm valefecissemus inuicem, ascendi-
mus nauem: illi autem redierunt in sua.
*expleta 12 MS.C. [7] Nos verò nauigatione * explicita, à Ty-
B ro descendimus [e] Ptolemaidam: & salu-
tatis fratribus, mansimus die vna apud
illos. [8] Alia autem die profecti, veni-
mus Cæsaréam. Et intrantes domum
Supr.6.b.5 ~ 2 MS.C. Philippi Euangelistæ, qui erat [f] ~ vnus
de septem, mansimus apud eum.
[9] Huic autem erant [g] quatuor filiæ virgi-
nes, prophetantes. [10] Et cùm morare-
mur per dies aliquot, superuenit quidam
à Iudæa propheta, nomine Agabus.
[11] Is cùm venisset ad nos, tulit zonam

a *Apparuissemus Cypro.*] Cùm nauigã-tes Cyprum iam videremus nobis inferiorem, vt contingit, terram à longè aperientibus & prospicientibus.

b *In Syriam.*] Palæstinam Syriam; ad eam enim cõtendimus recta, cuius primus & optimus portus Tyrus erat.

c *Inuentis autem discipulis.*] Christianis, qui *discipuli* dicebantur, doctrinæ Iesu Christi Euangelicæ sectatores & cultores.

d *Qui Paulo dicebant per Spiritum.*] Per Spiritum sanctum cognouerant vincula & labores Paulum Ierosolymis manere; sed non cognouerant quid Spiritus idem iussisset Paulo. Itaque prænotio & prædictio ex Spiritu sancto erat, dehortatio ex suo ipsorum affectu & studio erga Paulum.

e *Ptolemaidam.*] olim Ghacho, nunc Iacha.

f *Vnus ex septem.*] celeberrimis & notissimis viris qui Euangelium Cæsareę, hoc est, bonum nuntium de humana salute nuntiabant.

g *Quatuor filiæ virgines prophetãtes.*] quę diuino Spiritu auctæ, de diuinis rebus magna & profunda dicebant; & consultæ respondebãt multa ad hominum vtilitatem pertinentia.

Pauli: & [a] alligans ſibi pedes & manus,
dixit, Hæc dicit Spiritus ſanctus: Virum
cuius eſt zona hæc, ſic alligabunt in Ie-
ruſalem Iudæi,& tradent in manus Gen-
tium. 12 Quòd cùm audiſſemus, roga-
bamus nos & qui loci illius erant, ne C
aſcenderet Ieroſolymam. 13 Tunc re-
ſpondit Paulus, & dixit, Quid facitis
flentes & affligentes cor meum? [b] Ego
enim non ſolùm alligari, ſed & mori in
Ieruſalem paratus ſum propter nomen
Domini Ieſu. 14 Et cùm ei ſuadere
non poſſemus, quieuimus, dicentes, Do-
mini voluntas fiat. 15 Poſt dies autem
iſtos [c] præparati, aſcendebamus in Ieru-
ſalem. 16 Venerunt autem & ex diſci-
pulis à Cæſaréa nobiſcum; adducentes
ſecum (apud quem hoſpitaremur) [d] Iáſo- *Mnaſonem MS.G.L.
nem quendam Cyprium, antiquum diſ-
cipulum. 17 Et cùm veniſſemus Ieroſo-
lymam, libenter exceperunt nos fratres.
18 Sequenti autem die introibat Paulus
nobiſcum ad Iacôbum, omnesque col-
lecti ſunt ſeniores. 19 Quos cùm ſalu- D
taſſet, narrabat per ſingula, quæ Deus
feciſſet in Gentibus per miniſterium
ipſius. 20 At illi cùm audiſſent, magni-
ficabant Deum, dixeruntque ei: Vides
frater quot millia ſunt in Iudæis [e] qui cre-
diderũt: & omnes æmulatores ſunt legis.
21 Audierunt autem de te quia diſceſſio-
nem doceas à Moyſe [f] eorũ qui per Gẽtes
ſunt

a *Alligans ſibi pedes & manus.*] vt certior notiorque eſſet prædictio, & res memoria teneretur diutius, magisq; moueret adſtantium animos & Pauli cõſtantiam maximam reſponſio euentusque indicarent.

b *Ego enim non ſolùm alligari, ſed & mori.*] Magnitudo animi & perfecta charitas eorum qui baptizati ſunt Spiritu ſancto & igne.

c *Præparati.*] ſarcinis collectis ac deliberato animo iter ſuſcepimus, Spiritus ſancti voluntatem ſubeuntes.

d *Iaſonem.*] Mnaſonem, ex primis diſcipulis apud Ieroſolymam factis.

e *Qui crediderunt.*] Crediderunt doctrinæ Euangelij Chriſti, ſed nondum ad perfectionem cognitionis eius peruenerunt; ideoque & legis ceremonias eas maximè quæ antiquiſſimæ habentur & omniũ celeberrimæ, qualis Circuncisio eſt, obſeruandas ducunt & obſeruant.

f *Eorum qui per Gentes ſunt.*] te auctorẽ fuiſſe Iudæis iis qui apud Gentes degunt, vt à Moſis doctrina & lege, omniq́ue ritu illo antiquo & ceremoniali penitus abſcedatur.

ſunt Iudæorum : dicens non debere eos
circuncidere filios ſuos, neque ſecun-
dum conſuetudinem ingredi. 22 Quid
ergo eſt? vtique oportet conuenire mul-
titudinem : audiét enim te ſuperueniſſe.
23 Hoc ergo fac quod tibi dicimus, Sunt
nobis viri quatuor, [a] votum habentes ſu-
per ſe. 24 His aſſumptis, [b] ſanctifica te
Num.6.c.18 Sup.18.a.8 cum illis: & impende in illis, vt radant
capita: & ſcient omnes quia quę de te au-
dierunt, falſa ſunt, ſed ambulas & ipſe
cuſtodiens legem. 25 [c] De his autem
Sup.15.d.20 e.29 qui crediderunt ex Gentibus nos ſcripſi-
E mus, iüdicantes vt abſtineant ſe ab idólis
immolato, & ſanguine, & ſuffocato, &
fornicatione. 26 Tunc Paulus aſſum-
ptis viris, poſtera die purificatus cum il-
Infr.24. e.18 lis intrauit in templum, [d] annuntians ex-
pletionem dierum purificationis, donec
offerretur pro vnoquoque eorũ oblatio.
27 [e] Dum autem ſeptem dies conſumma-
rentur, hi qui de Aſia erant Iudæi, cùm
vidiſſent eum in templo, concitauerunt
omnem populum, & iniecerunt ei ma-
nus, 28 clamantes, Viri Iſraelitæ, adiu-
uate: hic eſt homo qui [f] aduerſus popu-
lum, & legem, & locum hunc, omnes
vbique docens, inſuper & Gentiles in-
duxit in templum, & violauit ſanctum
F locum iſtum. 29 (Viderant enim Tro-
phimum Epheſium in ciuitate cum ipſo,
quem ęſtimauerunt quoniam in templũ

a *Votum habentes ſuper ſe.*] qui ſuſceperunt votum Nazareorum.

b *Sanctifica te cum illis.*] Lauare cũ ipſis ritu vouentium, & abſtine a vino, & tu ipſe impende rituales ſumptus in lotionem & tonſuram capillorum.

c *De his autem.*] quod attinet ad diſcipulos ex Gentibus factos, nihil tibi imponetur vt auctori legis Moſaicæ prætermittendæ aut prætermiſſæ; quandoquidem cõcilio coacto & celebrato decretum eſt quid Gentibus obſeruandũ eſſet, atque eo decreto per Spiritũ ſanctum pronuntiato, hi noſtrates Chriſtiani ex Iudęis facti tandem acquieuerunt.

d *Annuntians expletionem dierum.*] Declarans ſacerdotibus iam ſeptem illos dies purificationis Nazaræorum illis adeſſe, oportereque ipſorum nomine munera quę pro purificatis hoc ritu in lege Moſis decreta erant.

e *Dum autem ſeptem dies.*] ſeptima iam ferè voti die tran[illegible]

f *Aduerſus populum.*] Commouet Gẽtes in odium gentis noſtræ, & in deteſtationem legis & loci huius vaſtationem.

introduxisset Paulus. 30 Commotaque
est ciuitas tota: & facta est concursio po-
puli. Et apprehendentes Paulum, trahe-
bant eum extra templum: & statim [a]clau-
sæ sunt ianuæ. 31 [b]Quærentibus autem
eum occidere, nuntiatum est tribuno
cohortis, Quia tota confunditur Ierusa-
lem. 32 Qui statim assumptis militibus
& centurionibus, decurrit ad illos. Qui Infr. 26. a. 21
cùm vidissent tribunum & milites, ces-
sauerunt percutere Paulum. 33 Tunc
accedens tribunus apprehendit eum, &
iussit eum alligari catenis duabus: & in-
terrogabat quis esset, & quid fecisset.
34 Alij autem aliud clamabant in turba.
Et cùm non posset certum cognoscere G
præ tumultu, iussit duci eum in castra.
35 Et [c]cùm venisset ad gradus, contigit
vt portaretur à militibus propter vim
populi. 36 Sequebatur enim multitudo
populi, clamans, Tolle eum. 37 Et cùm
cœpisset induci in castra Paulus, dicit tri-
buno, Si licet mihi loqui aliquid ad te?
Qui dixit, Græcè nosti? 38 Nónne tu
es Ægyptius qui ante hos dies tumul-
tum concitasti, & eduxisti in desertum
quatuor millia virorum sicariorum?
39 Et dixit ad eum Paulus, Ego homo Infr. 22. a. 5
sum quidem Iudæus à Tarso, Ciliciæ
[d]non ignotæ ciuitatis municeps. Rogo [illegible]
autem te, permitte mihi loqui ad popu-
lum. 40 Et cùm ille permisisset, Paulus,
stans

a *Clausæ sunt ianuæ.*] sponte sua, diuina prouidentia id efficiente, ne populus multus irrueret in templum, cuius tumultu & insania Apostolus obrueretur quàm breuissimè, aut illi qui eum cōprehenderant, & in templo occidere non audebant, extra templum propellentes interficerent. Itaque mansit inter templum & atrium Gentium, atque montem domus.

b *Quærētibus autem eum occidere.*] iis qui interius erant id agētibus vt extra templum interficiendum producerent, idipsum etiam postulantibus & clamantibus iis qui exterius tumultuabantur.

c *Cùm venisset ad gradus.*] ad gradus atrij Gentium, essetque populus frequentissimus in monte domus & extra expectans, & alij pone sequerentur, & impellerent.

d *Non ignotæ ciuitatis.*] Romanæ ciuitatis, cuius ciuis ego sum, ita vt facilè docere possim me nō alium esse quàm declaro.

ſtans in gradibus, annuit manu ad ple-
bem. & magno ſilentio facto, allocutus
eſt lingua Hebræa, dicens:

CAP. XXII.

A Viri fratres & patres, audite quam ad
vos nunc reddo rationem. 2 Cùm
audiſſent autem quia [a] Hebręa lingua lo-
queretur ad illos, magis præſtiterunt ſi-
Sup.21.g.39 lentium. 3 Et dicit, Ego ſum vir Iudęus,
natus Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in
iſta ciuitate, [b] ſecus pedes Gamaliel eru-
ditus [c] iuxta veritatem paternæ legis, æ-
mulator legis ſicut & vos omnes eſtis
Supr.8.a.3 hodie: 4 [d] qui hanc viam perſecutus ſum
vſque ad mortem, alligans & tradens in
cuſtodias viros ac mulieres, 5 ſicut prin-
ceps ſacerdotum mihi teſtimonium red-
Sup.9.a.2 dit, & omnes [e] maiores natu: à quibus &
B epiſtolas accipiēs ad fratres, Damaſcum
pergebam, vt adducerem inde vinctos
Sup.9.a.3 in Ieruſalem, vt punirentur. 6 Factū eſt
autem eunte me, & appropinquāte Da-
maſco media die, ſubitò de cęlo circum-
fulſit me lux copioſa: 7 & decidens in
terram, audiui vocem dicentem mihi,
Saule, Saule, quid me perſequeris?
8 Ego autem reſpondi, Quis es Domine?
Dixitq́ue ad me, Ego ſum Ieſus Nazare-
nus, quem tu perſequeris. 9 Et qui me-
C cum erant, lumen quidem viderūt, vo-
cem autem non audierunt eius qui lo-
quebatur mecum. 10 Et dixi, Quid
faciam.

a *Hebræa lingua.*] lingua Syra, quæ tūc Hebræis vernacula erat.

b *Secus pedes Gamaliel.*] aſſiduus auditor & diſcipulus Gamalielis ſenioris videlicet illius docentis ac diſſerentis ex ſuperiore loco, ipſe in ſcabello pedum ſedebam.

c *Iuxta veritatem paternæ legis.*] iuxta exactiorem & diligentiorem interpretationem, qualis eſt domus Hilel, cuius diſciplinæ ſectator erat Gamaliel.

d *Qui hanc viam.*] Ego ſum ille nociſſimus & infenſiſſimus hoſtis atque æmulus huius diſciplinæ Ieſu Nazareni, quam nunc iam profiteri ac defendere dicor.

e *Maiores natu.*] presbyteri, & concilium ſeniorum populi, hoc eſt, ſenatorum.

faciam Domine? Dominus autem dixit
ad me, Surgens vade Damascum: & ibi
tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat
facere. 11 Et cùm non viderē [a] præ cla-
ritate luminis illius, ad manum dedu-
ctus à comitibus, veni Damascum.
12 Ananias autem quidam, [b] vir * secun- * timoratus I MS. R. C.
dum legem testimonium habens ab om * iustus S.
nibus habitantibus Iudæis, 13 veniens
ad me, & astans, dixit mihi, Saule frater,
respice. Et ego eadem hora respexi in eū. D
14 At ille dixit, Deus patrum nostrorum
præordinauit te, vt [c] cognosceres volun-
tatem eius, [d] & videres iustum, & audires
vocem ex ore eius: 15 quia [e] eris testis
illius ad omnes homines, eorum quæ vi-
disti & audisti. 16 Et nunc quid mora-
ris? Exurge, & [f] baptizare, & * ablue pec- * abluere 3 MS. S. C. & 1 dubie fuit.
cata tua inuocato nomine ipsius.
17 Factum est autem reuertenti mihi in
Ierusalem, & oranti in templo, fieri me
in stupore mentis, 18 & videre illum
dicentem mihi, Festina, & exi velociter E
ex Ierusalem: quoniam non recipient te-
stimonium tuum de me. 19 Et ego dixi,
Domine, ipsi sciunt quia ego eram con- Sup. 8. a.
cludens in carcerem, & cædens per syna-
gogas eos qui credebant in te: 20 Et cùm
funderetur sanguis Stéphani testis tui,
ego astabam & consentiebam, & custo- Sup. 7. b.
diebam vestimenta interficientium illū.
21 Et

a *Præ claritate luminis illius.*] Lucis præstantiam & gloriam humani sensus vires præstringentem & exuperantem commemorauit Paulus, vt diuinitatē & virtutem præstantissimā Iesu Christi significaret.

b *Vir secundum legem.*] pius vir, legisque obseruator diligens, quod testimonio Iudæorum apertissimé probari potest. tamē à Deo monitus me petiit instruxitque, quod ille non faceret, nisi sciret Dei consilium hoc esse; quippe qui legem cui studuerat semper non transgrederetur, si intelligeret transgressionem legis esse Iesu Christi doctrinam. Itaque probat Apóstolus Christi veritatem testimonio pij viri atque à Deo instructi & edocti, vt fidem faciat Iudæis optimorum Iudæorum iudicio ac Dei auctoritate.

c *Cognosceres voluntatem eius.*] in teipso accipiens cognosceres sanctificationē, quæ voluntas Dei est.

d *Et videres iustum.*] iustum illum iustificantem homines exoptatum à maioribus nostris, de quo scriptum est: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum. hanc visionem internam maximè interpretamur; ita enim videtur iustus ille vt iustus. Videres igitur in tuam sanctificationem, audires mandatum ab illo in ministerium ad salutem aliarum gentium.

e *Eris testis illius.*] Viuum ac verum testimonium redditurus in Spiritu sancto, quòd ille sit Christus & filius Dei.

f *Baptizare*] baptismo exteriori, & ablue peccata tua baptismo interiori per virtutem nominis Iesu Christi missuri in te Spiritum sanctum.

[21] Et dixit ad me, Vade, [g] quoniam ego in
nationes longè mittam te. [22] Audiebant
autem eum vsque ad hoc verbum, & le-
F uauerunt vocem suam, dicentes, Tolle
de terra huiusmodi: nō enim fas est eum
viuere. [23] Vociferantibus autem eis, &
proiicientibus vestimenta sua, & pulue-
rem iactantibus in aërem, [24] iussit tri-
bunus induci eum in castra, & flagellis
cædi, & torqueri eum: vt sciret propter
quam causam sic acclamarent ei. [25] Et
cùm "astrinxissent' eum loris, dicit astāti
sibi Centurioni Paulus: Si hominē Ro-
manum & indemnatū licet vobis flagel-
lare? [26] Quo audito, Centurio accessit
ad tribunum, & nuntiauit, dicens, Quid
acturus es? hic enim homo, ciuis Roma-
nus est. [27] Accedens autem tribunus,
G dixit illi, Dic mihi, si tu Romanus es?
At ille dixit, Etiam. [28] Et respondit tri-
bunus, Ego multa summa "ciuitatem'
hanc consecutus sum. Et Paulus ait, Ego
autem & natus sum. [29] Protinus er-
gò discesserunt ab illo qui eum torturi
erant. Tribunus quoque timuit post-
quam resciuit, quia ciuis Romanus es-
set, & quia alligasset eum. [30] Postera
autem die volens scire diligentiùs qua
ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eū,
& iussit sacerdotes conuenire & omne
concilium: & producens Paulum, statuit
inter illos.

g Quoniam ego in nationes mittā te.] Scan-
dalum Iudæorum.

"astrinxisset M.S.G.

"ciuilitatem M.S.R.B.

" πολιτείαν G.

"ius municipij S.

CAP. XXIII.

INtendens autem in concilium Paulus, A
ait, Viri fratres, ego omni conſcientia
bona conuerſatus ſum ante Deum, vſ-
que in hodiernum diem. [2] Princeps au-
tem ſacerdotum Ananias præcepit aſtan-
tibus ſibi percutere os eius. [3] Tūc Pau-
lus dixit ad eum, [a] Percutiet te Deus, pa-
ries dealbate. Et tu " ſedens iudicas me " ſedes iudicans R.C.L.
ſecundum legem, & contra legem iubes
me percuti? [4] Et qui aſtabant dixerunt:
Summum ſacerdotem Dei maledicis?
[5] Dixit autem Paulus, Neſciebam fra-
tres, quia princeps eſt ſacerdotum. Scri-
ptum eſt enim: Principem populi tui nō Exo.22.d.28
maledices. [6] [b] Sciens autem Paulus quia
vna pars eſſet Sadducæorum, & altera
Phariſæorum, exclamauit in concilio,
Viri fratres, ego Phariſæus ſum filius Phil.3.b.5
" Phariſæorum: de ſpe & reſurrectione " Phariſæi R.C.S.
mortuorum ego iudicor. [7] Et cùm hæc Infr.24.f.21
dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phari- B
ſæos & Sadducæos, & ſoluta eſt multi-
tudo. [8] Sadducæi enim dicunt non eſſe Mat.22.c.23
reſurrectionem, [c] neque Angelum, ne-
que Spiritum: Phariſæi autem [d] vtraque
confitentur. [9] Factus eſt autem clamor
magnus. Et ſurgentes quidam Phari-
ſæorum, pugnabant dicentes, Nihil mali
inuenimus in homine iſto. [e] quid ſi Spi-
ritus locutus eſt ei, aut Angelus? [10] Et
cùm magna diſſenſio facta eſſet, timens
tribunus

a *Percutiet te.*] Non imprecatur Apoſtolus, ſed obiurgat, & pœnam denũtiat ex prædictione legis antiquæ, & ex conſequentia ob repulſam Euangelij veritati ac miniſterio factam. vt illud, Væ vobis Scribæ & Phariſæi.

b *Sciens autem Paulus.*] Spiritus ſancti prudentiæ exemplum.

c *Neque angelum*] bonum, *neque ſpiritum*] bonum aut malum: in quo genere negant etiam ſpiritus humani ſubſiſtentiam.

d *Vtraque confitentur.*] & ſpiritũ tam bonorum quàm malorum naturam, & reſurrectionis ſpem.

e *Quid ſi Spiritus.*] vel Spiritus ſanctus, vel ſancti hominis ſpiritus. Quid (inquiunt) culpæ eſt, ſi dicat Spiritũ ſibi eſſe locutum: nam præcipua capita cõfeſſionis ipſius ac teſtimonij ſunt relationes viſionum & allocutionum: quę nulli crimini dari poſſunt ipſi.

tribunus ne discerperetur Paulus ab ip-
sis, iussit milites descendere, & rapere eũ
de medio eorum, ac deducere eum in ca-
stra. [11] Sequenti autem nocte assistens
C ei Dominus, ait, Constans esto: sicut e-
nim testificatus es de me in Ierusalem,
[a] sic te oportet & Romæ testificari.
[12] Facta autem die collegerũt se quidam
ex Iudæis, & [b] deuouerunt se, dicentes,
neque manducaturos neque bibituros,
donec occiderent Paulum. [13] Erant au-
tem plus quàm quadraginta viri, qui
hanc coniurationem fecerant: [14] qui ac-
cesserunt ad principes sacerdotum & se-
niores, & dixerunt, Deuotione deuoui-
mus nos nihil gustaturos, donec occida-
mus Paulum. [15] Nunc ergo vos [c] notũ
facite tribuno cum concilio, vt produ-
cat illum ad vos, tanquam aliquid cer-
tius cogituri de eo. Nos verò, prius quã
appropiet, parati sumus interficere illũ.
[16] Quod cùm audisset filius sororis Pau-
li insidias, venit & intrauit in castra, nũ-
tiauitque Paulo. [17] Vocans autem Pau-
D lus ad se vnum ex Centurionibus, ait,
Adolescentem hunc perduc ad tribunũ:
habet enim aliquid indicare illi. [18] Et
ille quidem assumens eum duxit ad tri-
bunum, & ait, Vinctus Paulus * rogauit
me hunc adolescentem perducere ad te,
habentem aliquid loqui tibi. [19] Appre-
hendens autem tribunus manum illius,

5 MS. G. et R. & s. legũt.

* vocans 6 MS. R. G. S.

a *Sic te oportet Romæ testificari.*] In capite circuncisionis testimonium redditũ est per te; ita etiam mei consilij & iussi est, vt in capite Gentium testimonium reddas nominis mei: viuum, inquam, testimonium, idque publicum in publicis concionibus, & in concilio corã Imperatore ac magistratu.

b *Deuouerunt se.*] Interdictum in voti formam sibi indixerunt, quod genus ab illis ad superstitionem vsque obseruatur.

c *Notum facite tribuno cum concilio.*] Vos coacto concilio fingite velle ex ritu vestro conuentu legitimo agere de rebus ipsis vt veritatem inquiratis, & edocti referatis quid iuris sit, ad tribunum. ita ille minus suspicabitur de vobis, cùm non priuato cuiusquam studio, sed publico consensu Paulum ad concilium postulari intelligat.

ſeceſſit cum eo ſeorſum, & interrogauit
illũ, Quid eſt quod habes indicare mihi?
20 Ille autem dixit, [a]Iudæis conuênit ro-
gare te, vt craſtina die producas Paulum
in cõcilium, quaſi aliquid certius inqui-
ſituri ſint de illo. 21 tu verò ne credide-
ris illis. inſidiãtur enim ei ex eis viri am-
plius quàm quadraginta, qui ſe deuoue-
runt non manducare neque bibere, do-
nec interficiant eum: & nunc parati ſunt, E
b [b]expectantes promiſſum tuum. 22 Tri-
bunus igitur dimiſit adoleſcentem, præ-
cipiens ne cui loqueretur [c]quoniam hæc
nota ſibi feciſſet. 23 Et conuocatis duo-
bus centurionibus, dixit illis, Parate [d]mi-
lites ducentos, vt eant vſque Cæſaréam,
& equites ſeptuaginta, & lancearios du-
centos, à tertia hora noctis: 24 & iumẽ-
ta præparate, vt imponentes Paulũ, eum
ſaluum perducerent ad Felicem pręſidẽ,
25 (Timuit enim ne fortè raperent eum ms. c.2.
Iudæi, & occiderent, & ipſe poſteà ca-
lumniam ſuſtineret, tãquam accepturus
pecuniam) 26 ſcribens epiſtolam con-
tinentem hęc: CLAVDIVS Lyſias opti-
mo Præſidi Felici ſalutem. 27 Virum F
hunc comprehenſum à Iudæis, & inci-
pientem interfici ab eis, ſuperueniens [e]cũ
exercitu, eripui, cognito quia Romanus
eſt: 28 Volenſque ſcire cauſam quã ob-
iiciebant illi, deduxi eum in concilium
eorum. 29 Quẽ inueni accuſari de quæ-
ſtionibus

a *Iudæis conuenit.*] compoſitum & cõ-ſtitutum eſt inter Iudæos.

b *Expectantes promiſſum tuum.* Omnia illis cætera parata & cõſtituta ſunt atque certa; ſolum promiſſum tuũ deeſt, vt expediatur conſilium ipſorum: id conſilium illi expectant à te faciẽdum, vbi poſtulauerint.

c *Quoniam hæc nota ſibi feciſſet.*] vt cùm poſtridie Paulus abeſſet loco, Iudæi conſilij ſui fruſtrationem non tribuno, ſed ſuæ ipſorum cunctationi adſcriberent

d *Milites.*] Romanos qui militare ſacramentum fecerint ex peditibus. *Lancearios*, qui haſtis vtantur, quas dextera manu geſtant ex alijs nationibus à Romanis.

e *Cum exercitu.*] cum parte Romanorum militum, qui propriè *exercitus* dicebatur. idque feci ſtudioſè magis cùm Romanum eſſe poſteà cognouiſſem.

ſtionibus legis ipſorum: nihil verò di-
gnum morte aut vinculis habentem cri-
men. 30 Et cùm mihi perlatum eſſet de
inſidiis quas parauerant illi, miſi eum ad
te, denuntians & accuſatoribus, vt di-
cant apud te. Vale. 31 Milites verò, ſe-
cundum præceptum ſibi, aſſumentes
G Paulum, duxerunt per noctem in An-
tipatridem. 32 Et poſtera die dimiſſis
equitibus vt cum eo irent, reuerſi ſunt
ad caſtra. 33 Qui cùm veniſſent Cæſa-
réam, & tradidiſſent epiſtolam Præſidi,
ſtatuerunt ante illum & Paulũ. 34 Cùm
legiſſet autẽ, & interrogaſſet de qua pro-
uincia eſſet: & cognoſcens quia de Cili-
*& 4 MS. G. cia, 35 Audiam te, inquit, cùm * accu-
ſatores tui venerint. Iuſſitque in præto-
rio Herôdis cuſtodiri eum.

CAP. XXIIII.

A POſt quinque autẽ dies deſcendit prin-
ceps ſacerdotum Ananias, cum ſenio-
ribus quibuſdam, & Tertullo quodam
oratore, qui adierunt Præſidem aduerſus
Paulum. 2 Et citato Paulo cœpit accu-
ſare Tertullus, dicens, a Cùm in multa
pace agamus per te, & multa corrigan-
tur per tuam prouidentiam: 3 b ſemper
& vbique ſuſcipimus, optime Felix, cum
omni gratiarum actione. 4 Ne diutius
autem te protraham, oro breuiter vt au-
B dias nos c pro tua clementia. 5 Inueni-
mus hunc hominem peſtiferum, & con-

a *Cùm in multa pace agamus.*] & turbationis omnes auctores, rerumque nouarum molitores arces & cohibes; & ipſam turbationum materiam prudentiſſimè caues; id quod agnoſcentes & nobis gratulamur, & tibi optimo Prçſidi gratias agimus. Ceperat enim Tertullus Eleazarum ſicariorum ducem, & Ægyptium impoſtorem profligarat. Ioſeph. lib. 10. Antiquit. cap. 11. & De bello Iudaico 2. cap. 12.

b *Semper & vbique.*] Nos omnes vbicunque ſimus agnoſcimus, acceptamq; referimus tibi eam, qua fruimur, tranquillitatem.

c *Pro tua clementia.*] æquitate & humanitate.

citantem "seditiones' omnibus Iudęis in [seditionem MS.C.]
vniuerso orbe, & [a] auctorem seditionis
sectæ Nazarenorum, 6 qui etiam [b] tem-
plum violare conatus est. quem & " ap- [apprehendimus MS.]
prehensum' - voluimus secūdum legem [B.C.S. - MS.B.]
nostram iudicare. 7 Superueniens au
tem tribunus Lysias, cum vi magna eri-
puit eum [c] de manibus nostris, 8 iubens
accusatores eius ad te venire', à quo po-
teris ipse iudicans, de omnibus istis co-
gnoscere, de quibus nos accusamus eū.
9 [d] Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes C
hæc ita se habere. 10 Respondit autem
Paulus, (annuente sibi Præside dicere)
[e] Ex multis annis te esse iudicem genti
huic sciens, bono animo pro me satis-
faciam. 11 Potes enim cognoscere quia
nō plus sunt mihi dies quàm duodecim,
ex quo ascendi adorare in Ierusalem.
12 & neque in templo inuenerunt me
cum aliquo disputantem, aut concur-
sum facientem turbæ, neque in synago-
gis, neque in ciuitate: 13 neque [f] probare
possunt tibi de quibus nūc me accusant. D
14 Confiteor autem hoc tibi, quòd [g] se-
cundum sectam, quam dicunt hæresim,
sic deseruio " patri' Deo - meo', credens [patrio 2 MS.C.S. - 7 MS.C.]
omnibus quæ in lege & Prophetis scri-
pta sunt: 15 spem habens in Deū, quam
& hi ipsi expectant, resurrectionē futurā
iustorum & iniquorum. 16 [h] In hoc &
ipse studeo sine offendiculo consciētiam
habere

a *Auctorem.*] præfectum illi sectæ ducemque in ea vnum de primis & præcipuis, vt primipilares esse solent in exercitu.

b *Templum violare.*] profanare.

c *De manibus nostris.*] eundemque ad te misit, qui nollemus tibi istam molestiam exhibere, sed coacti facimus, tum studio legis, tum Lysiæ mandato, qui nos ad te remisit.

d *Adiecerunt autem.*] Tertulli orationem communi consensu firmarunt.

e *Ex multis annis.*] Felix antè administrauerat Traconitidem, Bataneam. & Gaulanitidem regiones. deinde præfectus fuerat Iudææ à Claudio Cæsare, Ioseph. De bello Iudaico lib 2. cap. 11. & hæc biennio antè agebantur, quàm ille è prouincia decederet, vt in hoc capite declaratur inferius.

f *Probare*] certis argumentis & exemplis ex vera definitione petitis.

g *Secundum sectam.*] viam certam, expeditam, & nihil à scripturarum veritate dissentientem, quam ipsi *hæresim* appellant. Ego verò non priuatam semitam, sed viam verè regiam esse aio; vtpote quæ nihil scripturarum veritati & auctoritati deroget vllo modo, sed planè consentiat.

h *In hoc & ipse studeo.*] hanc viam secutus, quæ me ad veram legis & Prophetarum cognitionem duxit, studeo etiā meipsum pium erga Deū, & nulli mortalium grauem aut molestū, imò omnibus ministrum exhibere, vt sint vt ego sum, hanc cognitionem ex diuino dono assecutus. Itaque nihil mihi quęro, sed pietatem paternę legis cognosci, teneri obseruarique ab omnibus quā purissimè & sanctissimè cupio. hoc enim noui Deo gratum, & hominibus esse vtilissimum. Atque hoc studium meum fuit; vbicunque fuerit hoc exercitium in aliis regionibus nemini nocui: Ierosolymā post multos annos beneficium pauperibus allaturus venerā, & preces ac vota facturus, quæ omnia probantur in lege nostra.

habere ad Deum, & ad homines sem-
per. 17 Post annos autem plures, elee-
mosynas facturus in gentem meam ve-
Sup.21.c.26 ni, & oblationes, & vota. 18 [a] in quibus
E inuenerunt me purificatum in templo: *
non cum turba, neque cum tumultu: *
19 [b] Quidam autem ex Asia Iudæi, quos
oportebat apud te præsto esse & accusa-
re, si quid haberent aduersum me:
20 [c] aut hi ipsi dicant, si quid inuenerunt
in me iniquitatis, [d] cùm stem in concilio,
21 nisi de vna hac solummodo voce, qua
Sup.23.b.6. clamaui inter eos stans, Quoniam de re-
surrectione mortuorum ego iudicor ho-
F die à vobis. 22 Distulit autem illos Fe-
lix, [e] certissimè sciens de via hac, dicens,
[f] Cùm Tribunus Lysias descenderit, au-
diam vos. 23 Iussitque Centurioni cu-
stodire eum, & habere requiē, nec quen-
quam de suis prohibere ministrare ei.
24 Post aliquot autem dies veniens Felix
cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudęa,
G vocauit Paulum, & audiuit ab eo [g] fidem
quæ est in Christum Iesum. 25 Dispu-
tante autem illo [h] de iustitia & castitate,
& de iudicio futuro, tremefactus Felix
respondit, Quod nunc attinet, vade: tē-
pore autem opportuno accersam te.
26 simul & sperans, quòd pecunia ei da-
retur à Paulo, propter quod & frequen-
ter accersens eum, loquebatur cum eo.
27 Biennio autem expleto accepit succes-
sorem

* Et apprehenderunt me, clamantes & dicentes: Tolle inimicum nostrū. ut sq.

a *In quibus*] votis. in ipso votorum ritu exoluēdo purgatum iam & sacrum facturum, me ipsi inuenerunt, non autem tumultuantem vel turbas mouentem.

b *Quidam autem ex Asia.*] Iudæi Asiatici quidam fuerunt auctores tumultus facti in templo, non ego. illos oportuit hic sisti, ac docere crimen, quamobrē me apud Ierosolymitanos detulerint & accusarint, aut ipsi tumultus auctores censeri iure debuere.

c *Aut hi ipsi dicant.*] Asiatici nihil certi de me dixerunt aut dicere possunt, quod crimen oleat. hi antequam me comprehenderent, nihil aduersum me docere possunt: postquam comprehenderunt, nullam causam nacti sunt me in iudicium vocandi, nisi crimen esse definiant id quod ego professus sum de fide & spe resurrectionis, quod negare grauissimum crimē, vel ab his qui inter ipsos rectè sentiunt existimatur.

d *Cùm stem in concilio.*] eo tempore cū fui inter ipsos in concilio examinādus.

e *Certissimè sciens.*] Cùm iam cognouisset quidnam interesset inter Iudæorum antiquam doctrinam & Christianam disciplinam; intellexissetq; in hac nullam tumultus vel turbarum occasionem aut materiam verè contineri, nihilque verè contra præcipua & primaria capita legis Mosis & scripturarū, vtpote qui diu, vt Paulus dixit, in illis regionibus fuisset versatus, & Iudaicū ius cognouisset.

f *Cùm tribunus Lysias.*] De via quā Paulus profitetur iam ipse aperit quid sentiat. Vestram legem non ignoro: superest vt de tumultu, cuius iudicium ad Romanas leges pertinet, Lysiam audiā.

g *Fidem quæ est in Christum.*] omnium Prophetarum & legis finem Iesum esse, quem oporteat Christum credere verū.

h *De iustitia*] Dei iustificantis. *& castitate*] à Spiritu sancto per Christum donata iis qui mundi corde verè dicūtur & sunt, qui ipsi Deum videbunt. *& de iudicio futuro.*] de viuis & mortuis secundum scripturas.

ſorem Felix Portium Feſtum. Volẽs autem gratiam præſtare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

CAP. XXV.

FEſtus ergo cùm veniſſet in prouinciã, A
poſt triduum aſcendit Ieroſolymam à
Cæſaréa. [2] Adierúntque eum principes
ſacerdotum, & primi Iudæorum aduer-
ſus Paulum: & rogabant eum, [3] [a] po-
ſtulantes gratiam aduerſus eum, vt iu-
beret perduci eum in Ieruſalem, inſidias
tendentes vt interficerent eum in via.
[4] Feſtus autem reſpondit, ſeruari Pau-
lum in Cæſaréa: ſe autem maturiùs pro-
fecturum. [5] Qui ergo in vobis (ait) po-
tentes ſunt, deſcendentes ſimul, ſi quod
eſt in viro crimen, accuſent eum.
[6] Demoratus autem inter eos dies non B
amplius quàm octo aut decem, deſcen-
dit Cæſaréam, & altera die ſedit pro tri-
bunali: & iuſſit Paulum adduci.
[7] Qui cùm perductus eſſet, circunſtete-
runt eum qui ab Ieroſolyma deſcende-
rant Iudæi, multas & graues cauſas ob-
iicientes, quas non poterant probare,
[8] Paulo rationem reddente, Quoniam
neque in legem Iudæorum, neque in
templum, neque in Cæſarem quicquam
peccaui. [9] Feſtus autem volẽs gratiam
præſtare Iudæis, reſpondens Paulo, di-
xit, Vis Ieroſolymam aſcendere, & ibi de C
his iudicari apud me? [10] Dixit autem
Paulus,

a *Poſtulantes gratiam.*] Noui & boni aduẽtus in prouincia auſpicio & munere quodam in gratiam ipſorum ſibi tradi Paulum, vti publicè poſtulatum, iudicandum iuxta legem ipſorum.

b *Petentes ſunt.*] poſſunt ſine ſuo aut rerum ſuarum detrimento abeſſe domo, & iter hoc facere.

Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me
oportet iudicari: Iudæis non nocui, sicut
tu melius nosti. 11 [a] Si enim nocui, aut
dignum morte aliquid feci, non recuso
mori. si verò nihil est eorum quæ hi ac-
cusant me, [b] nemo potest me illis donare.
Cæsarem appello. 12 Tunc Festus [c] cum
concilio locutus, respondit, Cæsarem
appellasti? ad Cæsarem ibis. 13 Et cùm
dies aliquot transacti essent, Agrippa rex
& Bernice descenderunt Cæsaream ad
D salutandum Festum. 14 Et cùm dies
plures ibi demorarentur, Festus regi in-
dicauit de Paulo, dicens, Vir quidam est
derelictus à Felice vinctus, 15 de quo
cùm essem Ierosolymis, adierunt me
principes sacerdotum & seniores Iudæo-
rum, [d] postulantes aduersus illum dam-
nationem. 16 Ad quos respondi, Quia
non est Romanis consuetudo [e] donare
aliquem hominem, prius quàm is qui
accusatur, præsentes habeat accusatores,
locumque defendendi accipiat [f] ad ab-
luenda crimina. 17 Cùm ergo huc con-
uenissent, sine vlla dilatione sequenti die
E sedens pro tribunali, iussi adduci virum.
18 De quo cùm stetissét accusatores, nul-
lam causam deferebant, de quibus ego
suspicabar malum: 19 Quæstiones verò
quasdam [g] de sua superstitione habebant
aduersus eum, & de quodam Iesu de-
functo, quem affirmabat Paulus viuere.

a *Si enim nocui.*] si iniuriam aliquam feci, aut aliud capitale scelus admisi.

b *Nemo potest me illis donare.*] Si iure damnari non debeo, me gratis postulantium arbitrio & libidini donari non possum. Quod si auctoritate tua niti velis vt me dones tanquã subditum potestati tuæ, istam potestatem non detrecto; sed maiorem appello, eã videlicet ex qua tua emanat; illique meipsum addico: addictum non potes tu tradere alteri quàm Cæsari ipsi, cuius sum ex appellationis iure.

c *Cum concilio locutus.*] communicata re cum consiliariis suis.

d *Postulãtes aduersus illum damnationem.*] damnari illum tradendum postulationis ergò, quæ non iure, sed publica gratia nititur.

e *Donare aliquẽ.*] dono & gratia postulationis aliquẽ tradere ad exitiũ & necẽ, quanquã ad salutem & vitam in populi gratiam donare aliquando homines moris apud Romanos sit. Oportet igitur primũ iudicari an pœna dignus sit. deinde hominem conuictum atque damnatum legitimis ac certis suppliciis aliàs afficiendum, populo pro suo arbitratu puniendum permittere, nonnunquam licet.

f *Ad abluenda crimina.*] super criminatione certa.

g *De sua superstitione.*] varia illa religione, ab aliarum Gentium cultu longè diuersa. Impropriè loquebatur homo profanus de cultu Dei, sed non vt offendere vellet Agrippam Iudæum professione.

h *De huiusmodi quæstione.*] videlicet ad Iudaicam religionem pertinente; cùm in cæteris nullam causam inuenirem, in hac verò ratione & rei & iuris imperitus & ignarus adhuc essem.

20 Hæsitans autem ego [h] de huiusmodi
quæstione, dicebam si vellet ire Ieroso- F
lymam, & ibi iudicari de istis. 21 Pau-
lo autem appellante vt seruaretur [u] ad [u] Augustico gnitioni ut.
Augusti cognitionem, iussi seruari eum,
donec mittam eum ad Cæsarem.
22 Agrippa autem dixit ad Festum, Vo-
lebam & ipse hominem audire. Cras,
inquit, audies eum. 23 Altera autem
die cùm venisset Agrippa & Bernice cum
multa [i] ambitione, & introissent in audi-
torium cum tribunis & viris principali-
bus ciuitatis, iubente Festo adductus est G
Paulus. 24 Et dicit Festus, Agrippa rex,
& omnes qui simul adestis nobiscum
viri, videtis hunc, de quo omnis multi-
tudo Iudæorum interpellauit me Ieroso-
lymis, * petentes & acclamantes non o- * & hic 4. M.S.G.S.
portere eum viuere amplius. 25 Ego ve-
rò comperi, nihil dignum morte eum ad-
misisse. Ipso autem hoc appellante ad
Augustum, iudicaui mittere. 26 De quo
quid certum scribam [k] domino, non ha-
beo. Propter quod produxi eum ad vos,
& maximè ad te, rex Agrippa, vt inter-
rogatione facta habeam quid scribam.
27 Sine ratione enim mihi videtur, mit-
tere vinctum, & [l] causas eius non signi-
ficare.

i *Ambitione.*] ostentatione & apparatu regio, vt qui Iudaicæ gentis gloriam ac dignitatem ostendere vellent eo die quo quasi iudices audituri essent hominem de sua religione agentem. Atq; hanc vnam ex oportunitatibus Paulus nactus est Christi nomen prædicandi coram regibus, & gentibus, & principibus Israel.

k *Domino.*] Cæsari.

l *Causas eius.*] non significare crimina quæ doceat ipsum iure vinctum fuisse, & iure etiam mitti debere.

CAP. XXVI.

Agrippa verò ad Paulum ait, Permit- A
titur tibi loqui pro temetipso. Tunc
Paulus

Paulus extenta manu cœpit rationem
reddere. [2] [a] De omnibus quibus accu-
sor à Iudæis, rex Agrippa, æstimo me bea-
tum, apud te cùm sim defensurus me
[a]omnes x. e.s. hodie, [3] maximè te sciente [a] omnia que
apud Iudæos sunt [b] cõsuetudines & que-
stiones: propter quod obsecro, patienter
me audias. [4] Et quidem vitam meam à
iuuentute, quæ ab initio fuit [c] in gente
mea in Ierosolymis, nouerunt omnes Iu-
dæi: [5] [d] præscientes me ab initio (si ve-
lint testimonium perhibere) quoniam
B secundum [e] certissimam sectam nostræ
religionis vixi Pharisæus. [6] Et nunc in
spe quæ ad patres nostros repromissio-
nis facta est à Deo, sto iudicio subiectus.
[a]In quam r MS.G.S. [7] [a] in qua duodecim tribus nostræ [f] nocte
& die deseruientes, sperant deuenire. De
qua spe accusor à Iudæis, rex. [8] [g] Quid
incredibile iudicatur apud vos, si Deus
mortuos suscitat? [9] Et ego quidem exi-
stimaueram, me aduersus nomen Iesu
Nazareni debere multa contraria agere.
Sup.8.a.3. 9.a.2. 22.a.4. [10] quod & feci Ierosolymis, & multos
C [h] sanctorum ego in carceribus inclusi, à
principibus sacerdotum potestate acce-
pta: & cùm occiderentur, [i] detuli senten-
tiam. [11] Et per omnes synagogas fre-
quenter puniens eos, [k] compellebam bla-
sphemare: & amplius insaniens in eos,

 perse-

a *De omnibus.*] eum iis quæ cùm ipse negauerim illi probare non possunt, id verò iis maximè quæ ipse cõfiteor; quæ an criminosa sint, Romani cognoscere ac iudicare non possunt, tu verò rectè potes.

b *Consuetudines.*] quæ omnibus notæ & exercitę sunt atque peruulgatæ, vincuntque in disputatione *& quæstiones*] quæ in cõtrouersia adhuc versantur, & ab altera parte vno, ab altera verò altero exponũtur & pręcipiuntur modo. neutraque pars vulgo damnatur, sed præfertur ea quę scripturarũ testimoniis innititur.

c *In gente mea.*] inter cognatos & notos, Tharsi vbi natus & educatus sum. deinde etiam Ierosolymis, vbi parentũ meorum exemplum secutus, Pharisęorum disciplinæ nomen dedi.

d *Præscientes me ab initio.*] illi qui meæ vitæ totius atque educationis à maioribus vsque meis inceptę notitiam habent, sciunt me Pharisæorum filium, Pharisæum etiam professione fuisse.

e *Certissimam sectam nostræ religionis.*] exactissimam sectam exercitationis & obseruationis nostræ: hoc est, nomen meũ professus fui in domo Hilel, quæ exquisitior habetur & existimatur quã domus Samai, vt ex Misnaioth cõstat. Fuit enim Gamaliel antiquior disciplinæ Hilelitarum sectator. Itaque de vita mea vitæque instituto & consuetudine non possum in iudicium vocari, cùm religiosius vixerim semper quantum ad praxim & obseruantiam. Quod verò ad intellectum & cognitionem attinet, in quo causa mea versatur tota, nihil dissentio non solùm ab vtraque Pharisæorum secta (ambæ enim spem salutis & resurrectionis profitentur) verùm etiam neque ab omni Israel, aut ab aliqua tribu ex duodecim: omnes enim in eundẽ finem spe cõtendunt sua, hoc est, in salutem per Messiam afferendã, & resurrectionem ex mortuis.

f *Nocte & die deseruientes*] omnibus cultibus ac ceremoniis suis hãc spem profitentur.

g *Quid?*] quidnam est hoc? Iudicatis nunc non oportere credi, id quod omnis Israel perpetuò credidit & sperauit? Consequitur enim hoc esse vestrum iudicium, si ego nomine huius spei in iudicium & crimen vocor.

h *Sanctorum.*] sanctificatorum per Spiritum sanctum Christi virtute & efficientia.

i *Detuli sententiam.*] præsentia, assistẽtia & subministratione atque adiumẽto omni, illis me participem & socium me occisoribus præbui, vt in Stephani exemplo.

k *Compellebam blasphemare.*] magno studio & contentione, omnibus modis curabam, vt eos qui hoc nomen profiterentur, ad blasphemandum adigerem: & quosdam etiam ad id cogebam. Sed hoc non de perfectis, verùm de imperfectioribus est intelligendum.

perſequebar vſque in exteras ciuitates.
12 In quibus dum irem Damaſcum cum Sup. 9. a. 2.
poteſtate & permiſſu principum ſacer- Sup. 9. a. 2. 22. b. 9
dotum, 13 die media, in via, vidi, rex,
de cælo ſupra ſplendorem ſolis circum-
fulſiſſe me lumen, & eos qui mecum ſi-
mul erant. 14 Omneſque nos cùm de-
cidiſſemus in terram, audiui vocem lo- D
quentem mihi Hebraica lingua: Saule,
Saule, quid me perſequeris? durum eſt
tibi contra ſtimulum calcitrare.
15 Ego autem dixi, Quis es Domine?
Dominus autem dixit, Ego ſum Ieſus,
quem tu perſequeris. 16 Sed exurge &
ſta ſuper pedes tuos: ad hoc enim appa-
rui tibi, vt conſtituam te [a] miniſtrum &
teſtem eorum quæ vidiſti, & eorum qui-
bus apparebo tibi, 17 eripiens te de [*] po- *populo 2 MS. c. 5.
pulis & gentibus in quas nunc ego mit-
to te, 18 [b] aperire oculos eorum, vt con-
uertantur à tenebris ad lucem, & de po-
teſtate ſatanæ ad Deum, [c] vt accipiant re- E
miſſionem peccatorum, & ſortem inter
ſanctos per fidem quæ eſt in me.
19 Vnde, rex Agrippa, [d] non fui incredu-
lus cæleſti viſioni: 20 ſed his qui ſunt
Damaſci primùm, & Ieroſolymis, & in Sup. 9. d. 20. c. 26. 13. c. 14
omnem regionem Iudææ, & Gentibus 14. 41.
annuntiabam, vt pœnitentiam agerent,
& conuerterentur ad Deum, digna pœ-
nitentiæ opera facientes. 21 [e] Hac ex
cauſa me Iudæi cùm eſſem in templo,
compre-

a *Miniſtrum & teſtem.*] Miniſtrum in Euangelij nuntiatione, & teſtē in ipſa confirmatione virtutis & veritatis meę, quod teſtimonium tu in te habebis per Spiritum ſanctum, hoc eſt eorum quæ vidiſti: nam vidiſti lumen clarum gloriæ meę oculis corporis; interno autem ſenſu videbis virtutem meam. atq; hoc modo eris teſtis virtutis meę omnibus. Deinde etiam multis aliis exemplis cognoſcetur virtus mea, te liberato ex variis periculis ac difficultatibus maximis, vt præſentiſſimus omnino tibi eſſe cognoſcar, aliàs tanta diſcrimina euadere non valituro.

b *Aperire oculos eorum.*] non vt cuiquam mortalium vel malum, vel damnum, vel ſumptum, vel incommodum aliud vel inuidiam afferas; ſed Gentibus bonum offeras, hoc eſt, lucem veritatis. de qua ſcriptum eſt: Dedi te in lucem Gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ.

c *Vt accipiant remiſſionem peccatorum*] præteritorum omnium, *& ſortem inter ſanctos*, inter ſanctificatos, idque *per fidē quæ eſt in me*, vt credentes Euāgelio primùm, & pœnitentes credant: deinde ſecundum operationem virtutis Dei, atque ita ſanctificati euadant ex fide in fidem.

d *Non fui incredulus.*] inobediens aut contumax.

e *Hac ex cauſa.*] quæ & honeſta eſt, & Deo ipſi probata, imò commendata, & antiquis ſcripturis conſentiens, & Iudæis nihil omnino incommoda.

Sup.21.f.32 ·4 MS.G.S comprehensum tentabant ·volentes me
interficere. 22 a Auxilio autem adiutus
F Dei, vsque in hodiernum diem sto, te-
stificans minori atque maiori, nihil ex-
tra dicens quàm ea quæ Prophetæ locuti
sunt futura esse, & Moyses, 23 b si passi-
bilis Christus, si primus c ex resurrectio-
ne mortuorum, d lumen annuntiaturus
est populo & Gentibus. 24 Hæc loquen-
te eo, & rationem reddente, Festus ma-
gna voce dixit, Insanis Paule: multæ te
literæ ad insaniam conuertunt. 25 Et
Paulus: Non insanio (inquit) optime Fe-
ste: sed veritatis & e sobrietatis verba ·lo-
* eloquor MS.G. quor. 26 Scit enim de his rex, ad quem
& f constanter loquor. latêre enim eum
nihil horum arbitror. Neque enim g in
angulo quicquam horum gestum est.
27 Credis, rex Agrippa, Prophetis? Scio
*dixit MS. G18. quia credis. 28 Agrippa autem *ad Pau-
G lum: h In modico suades me Christianũ
fieri. 29 Et Paulus: i Opto apud Deum,
& in modico, & in magno: non tantùm
te, sed etiã omnes qui audiunt hodie fieri
tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis
his. 30 Et exurrexit rex, & præses, &
Bernice, & qui assidebant eis. 31 Et cùm
secessissent, loquebantur adinuicem, di-
centes, Quia nihil morte aut vinculis di-
* facit a MS.G. gnum quid ·fecit homo iste. 32 Agrippa
autem Festo dixit, Dimitti poterat ho-
mo hic, si non appellasset Cæsarem.

a *Auxilio autem adiutus Dei.*] qui hac etiam ratione testem me voluit esse vir tutis Iesu Christi.

b *Si passibilis est Christus.*] Hæ enim ex præcipuis quæstionibus habentur, de quibus disputatur ac dissetitur apud Iudæos.

c *Ex resurrectione mortuorum.*] peccato, & corpori peccati, quod cùm ipse non admiserit vnquam in se, tamen pro mortuis peccatum factus sit, id est, victima peccatis expiandis debita: & primus victor ex morte euaserit, suáque resurrectionem suis spiritu & veritate communicauerit.

d *Lumen annuntiaturus est populo & gentibus.*] lumen illud ineffabile & admirabile salutis humanæ.

e *Sobrietatis.*] sanæ mentis, qualẽ habent qui Spiritu sancto imbuti sunt sapientiæ summę & maximæ, cuius omnes thesauri in Christo sunt.

f *Constanter.*] apertè & magna fiducia, vtpote conscius ac testis veritatis huius.

g *In angulo.*] Publica sunt hæc genera omnia quæstionum, actionum & exẽplorum, quæ à me cõmemorata sunt, & quæ nõ abstrusum aliquid & ignotum habeant, quod ab insania aut mẽtis alienatione profecta putentur; sunt planè à Spiritu sancto per Prophetas primùm prædicta.

h *In modico.*] Exiguo negotio & labore vis mihi suadere vt fiam Christianus ista interrogatione, an credam Prophetis.

i *Opto apud Deum.*] Vtinã Deus mihi hanc gratiam concedat, vt non modò exiguo, sed quamuis magno negotio à me suscepto & obito, omnibus communicaretur cõditio mea illa qua vtor ex Christi virtute; non tamen infirmitatis & laborum similis sensus.

CAP. XXVII.

VT autem [a] iudicatū est nauigare eum A
in Italiam, & tradi Paulum cum reli-
quis custodiis centurioni nomine Iulio
cohortis Augustæ, [2] ascendentes nauē [2 Cor. 11. f. 25]
Adrumetinam, [c] incipientes [*] nauigare [* incipientē MS. G q. s.]
circa Asiæ loca, [d] sustulimus, [e] perseue-
rante nobiscum Aristarcho Macédone
Thessalonicensi. [3] Sequenti autem die
deuenimus Sidônem. Humanè autem
tractās Iulius Paulum, permisit ad ami-
cos ire, & [f] curam sui agere. [4] Et inde
cùm sustulissemus, [g] subnauigauimus
Cyprum: propterea quòd essent venti
contrarij. [5] [h] Et pelagus Ciliciæ & Pam-
phyliæ nauigantes, vénimus [*] Lystram', [* Myra G. g.]
quæ est Lyciæ: [6] & ibi inueniens cen-
turio [i] nauem Alexandrinam nauigan-
tem in Italiam, transposuit nos in eam.
[7] Et cùm multis diebus [k] tardè nauigare- B
mus, & vix deuenissemus contra Gni-
dum, prohibente nos vento, adnauiga-
uimus Cretæ iuxta [l] Salmónem: [8] & vix
iuxtà nauigantes, venimus in locum
quendam qui vocatur [m] Boni portus, cui
iuxtà erat ciuitas [n] Thalassa. [9] Multo
autem tempore peracto, & cùm iam [* & MS. G.]
non esset tuta nauigatio, eo quòd [*] [o] ie- [* consulebat S.]
iunium iam præteriisset, [*] cônsolabatur [*] [* παρῄνει, id est, suadebat, admonebat G.]
Paulus, [10] dicens eis, Viri, video quo- [* eos MS. S.]
niam cum iniuria & multo damno non
solùm

CAP. XXVII.

a *Iudicatum est*] à Festo, vt mitteretur Paulus ad Cæsarem; ad eamque rem constitutæ nauigationis susceptio decerneretur Iulio, alia etiam fortassis negotia acturo.

b *Adrumetinam.*] ex Adramanto vrbe Mysiæ, quæ variè pronuntiatur.

c *Circa Asiæ loca.*] versus Asiam propriè sic dictam.

d *Sustulimus.*] progressi sumus.

e *Perseuerante.*] Cùm cæteri qui cum illis ingressi fuerant nauigium honoris & officij causa reduxissent, hic voluit cū illis nauigare.

f *Curam sui agere.*] respirare & quiescere aliquantulum à laborum & vinculorum contentione.

g *Subnauigauimus Cyprum.*] Reliquerūt Cyprum ad sinistram prætervecti cum recta via, & secunda nauigatione venientibus, ad dextram Cyprus erat relinquenda. Ita nauigarunt à Sidone in Septentrionem Orientem versus, cùm recta nauigatio esset à Sidone in Septētrionem occasum versus.

h *Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ.*] recto cursu ab Oriente in Occidentem prætetlegitur Lycia, cuius vna ex insignib⁹ vrbibus Myra est, quam hîc Lystram legimus.

i *Nauem Alexandrinam.*] Non Alexandriæ factam, sed ad formam & mensuram Alexandrinarum, quæ breues sunt, & frumentis asportandis cōmodos fundos habent, quorum singuli ad minimum quadragenos satos capiunt. huius nauigij (est enim nauigiū potius quàm nauis) fit frequens mentio apud veteres tractatu de Sabbath. & aliàs.

k *Tardè nauigauimus.*] quanquam celeri nauigio.

l *Salmonem.*] promontorium occidētale Cretæ Salmonium dictum, in quo vrbs eiusdem nominis.

m *Boni portus.*] καλὸν λιμένα Stephanus nominauit.

n *Thalassa.*] corruptum videtur nomē apud Græcos.

o *Ieiunium iam præteriisset.*] quod ante festum Tabernaculorum celebratur in autumno.

solùm oneris & nauis, sed etiam [a] animarum nostrarũ incipit esse nauigatio.
11 Centurio autem gubernatori & nau-
C cléro magis credebat, quàm his quæ à
Paulo dicebantur. 12 Et cùm aptus portus non esset ad hyemandum, plurimi
statuerunt consilium nauigare inde, si
quomodò possent deuenientes [b] Phœnicem, hyemare, portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Corum.
13 [c] Aspirante autem Austro, æstimantes
propositum se tenere, [d] cùm sustulissent
de Asson, legebant Cretam. 14 Non
post multum autem misit se contra ipsam ventus [e] Typhonicus, qui vocatur
[f] Euroaquilo. 15 Cúmque arrepta esset
nauis, & non posset conari in ventum,
data naue flatibus, ferebamur. 16 In
insulam autem quandam decurrentes,
quæ vocatur [g] Cauda, potuimus vix obtinere scapham. 17 [h] Qua sublata, ad-
*& 3 MS. G.S. iutoriis vtebantur, accingentes nauem, *
timentes ne in Syrtim inciderent, [i] summisso vase sic ferebantur. 18 Validè
autem nobis tempestate iactatis, sequẽti
die [k] iactum fecerunt. 19 & tertia die
suis manibus armamenta nauis proiecerunt. 20 Neque autem sole, neque sydoribus apparentibus per plures dies, &
D tempestate non exigua imminente, iam
ablata erat spes omnis salutis nostræ.
21 [l] Et cùm multa ieiunatio fuisset, tunc
stans-

a *Animarum nostrarum.*] vita nostra.

b *Phœnicem.*] vrbem & portum Cretæ. portus nomen, φοινιξ Ptolom.

c *Aspirante autem Austro.*] leniter flante, ita vt non impediret illis facilè nauigationem secundum Cretæ littora Australia.

d *Cum sustulissent de Asson.*] Cùm iuxta Cretam nauigarent satis propè.

e *Typhonicus.*] Turbulentus & vehemens, interruptusque, cuiusmodi Typhones sunt.

f *Euroaquilo.*] εὐρακύλων, Eurus fluctuans siue fluctuosus.

g *Cauda.*] aliis Clauda, aliis Caudã, quibusdam Gaudoa, nonnullis Corus occidentalior quàm Phœnix portus.

h *Qua sublata.*] Scaphæ compotes facti, funibus nauem cinximus, & remis è scapha contendentes continebamus nauim.

i *Summisso vase.*] demissa antẽna, & è scapha contendentes.

k *Iactum*] mercium & sarcinarũ quæ ad vectores & mercatores pertinebãt.

l *Et cùm multa ieiunatio fuisset.*] cùm diu ieiuni permãsissent omnes propter ęgrimoniam & nauseam, omnibus ferè nauigantibus in tempestate commune.

ſtans Paulus in medio eorum, dixit, O-
portebat quidem, ô viri, audito me, non
tóllere à Creta, lucríque facere [a] iniuriam
hanc & iacturam. 22 Et nunc ſuadeo
vobis bono animo eſſe. amiſſio enim
nullius animæ erit ex vobis, [b] præterquá
nauis. 23 Aſtitit enim mihi hac nocte
angelus Dei, cuius ſum ego, & cui de-
ſeruio, 24 dicens, Ne timeas Paule, Cæ-
ſari te oportet aſſiſtere: & ecce donauit
tibi Deus omnes qui nauigant tecum.
25 Propter quod bono animo eſtote viri:
credo enim Deo, quia ſic erit, quemad- E
modum dictum eſt mihi. 26 In inſu-
lam autem quandam oportet nos deue-
nire. 27 Sed poſtea quàm quartadeci-
ma nox ſuperuenit, nauigantibus nobis
[c] in Adria circa mediam nocté, ſuſpica-
bantur nautæ apparere ſibi aliquam re-
gionem. 28 Qui & ſummittentes boli-
dem, inuenerunt paſſus viginti: & puſil-
lum inde ſeparati, inuenerunt paſſus
quindecim. 29 Timentes autem ne [d] in
aſpera loca incideremus, de puppi mit-
tentes ancoras quatuor, optabant diem
fieri. 30 Nautis verò quærentibus fuge-
re de naui, cùm miſiſſent ſcapham in
mare, ſub obtentu quaſi inciperent à
prora ancoras extendere, 31 dixit Pau-
lus Centurioni & militibus, Niſi hi in
naui manſerint, vos ſalui fieri non po- F
teſtis. 32 Tunc abſciderũt milites funes
ſcaphæ:

a *Iniuriam hanc & iacturam.*] iacturam mercium, &c. iniuriam, periculum vitæ, & detrimentum famis, iactationis metum, & alia quæ perpeſſi erant.

b *Præterquam nauis.*] cuius damno cognoſcatur diuina prouidentia & miſericordia, atque prædictionis veritas & certitudo.

c *In Adria.*] in Adriatici ſinus ore primo iuxta Ceraunia ſaxa, vbi Ionium mare cum Adriatico iungitur. ibi enim periculoſiſſima nauigatio eſt, maximè verò aduerſa tempeſtate.

d *In aſpera loca.*] in Acroceraunia infames ſcopulos.

ſcaphæ: & paſſi ſunt eam excidere.
33 Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Pau
lus omnes ſumere cibum, dicens, Quar-
tadecima die hodie expectantes ieiuni
permanetis, nihil accipiẽtes. 34 Propter
quod rogo vos accipere cibum pro ſalu-
Mat.10.c.30 Luc.12.b.7 te veſtra: quia nullius veſtrûm [a] capillus
de capite peribit. 35 Et cùm hæc dixiſſet,
ſumens panem, gratias egit Deo [b] in con-
ſpectu omnium: & cùm fregiſſet, cœpit
manducare. 36 Animæquiores autem
facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum.
37 Eramus verò vniuerſæ animæ in naui
ducentæ ſeptuaginta ſex. 38 Et ſatiati
cibo alleuiabant nauem, iactantes triti-
cum in mare. 39 Cùm autem dies factus
G eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum
verò quendam conſyderabant habẽtem
litus, in quem cogitabant, ſi poſſent, eii-
cere nauẽ. 40 Et cùm ancoras ſuſtuliſ-
ſent, committebant ſe mari, [c] ſimul laxã-
tes iuncturas gubernaculorum: & [d] leua-
to artemone ſecundum auræ flatum, ten
debant ad litus. 41 Et cùm incidiſſemus
in locum [e] dithalaſſum, impegerunt na-
uem: & prora quidem fixa manebat im-
mobilis: puppis verò ſoluebatur à vi ma-
ris. 42 Militum autem conſilium fuit,
[f] vt cuſtodias occiderent: ne quis cùm e-
nataſſet, effugeret. 43 Centurio autem
volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri:
iuſſitque eos qui poſſent natare, emittere

a *Capillus de capite peribit.*] ſalui & integri euadetis.

b *In conſpectu omnium.*] vt actione ipſa animus ipſius confirmatus probaretur, aliorumque animi hoc exemplo magis etiam reficerentur.

c *Simul laxantes iuncturas.*] ſuſpendentes gubernacula, vt laxiora redderẽtur, liberiusque agerentur & faciliùs.

d *Leuato artemone.*] cùm anteà nullis velis vterentur propter illiſionis metũ, ſuſtulerunt velum paruum.

e *Dithalaſſum.*] breuem locum vadũque cæcum inter profunditates duas conſtitutum.

f *Cuſtodias occiderent.*] vinctos.

se primos, & euadere, & ad terram exire:
44 & cæteros alios in tabulis ferebant:
quosdam super ea quæ de naui erant. Et
sic factum est, vt omnes animæ euade-
rent ad terram.

CAP. XXVIII.

ET cùm euasissemus, tūc cognouimus A
quia [a] [a]Mitylene, insula vocabatur. [a]Melita r. c. s.
Barbari verò præstabant non modicam
humanitatem nobis. 2 Accensa enim
pyra reficiebant nos omnes, propter im-
brem qui imminebat & frigus. 3 Cùm
congregasset autem Paulus sarmētorum
aliquantam multitudinem, & imposuis-
set super ignem, vipera à calore cùm pro-
cessisset, inuasit manum eius. 4 Vt verò
viderunt Barbari pendentem bestiam de
manu eius, adinuicem dicebant, Vtique
homicida est homo hic, qui cùm euase- B
rit de mari, [b] vltio non sinit eum viuere.
5 Et ille quidem excutiens bestiam in
ignem, [c] nihil mali passus est. 6 At illi
existimabant eum [d] in tumorem cōuer-
tendum, [b] & [c] subitò casurum & mori. [c]aut r. e.
Diu autem illis [d] expectantibus [e] & viden- [d]sperantibus m. s. q.
tibus nihil mali in eo fieri, [e] conuertentes
se, dicebant eum esse Deum. 7 In locis
autem illis erant prædia principis insu-
læ, nomine Publij, qui nos suscipiens,
triduo benignè exhibuit. 8 Contigit
autem patrem Publij [f] febribus & dy-
senteria vexatum iacere. Ad quē Paulus
intrauit:

a *Mitylene.*] non quæ in Adriatico mari Corcyræ vicina iacet, sed quæ in Siculo est mari, inter Africam & Siciliam.

b *Vltio.*] diuina iustitia.

c *Nihil mali.*] nihil omnino incōmodi, neque signum vllum ostendit symptomatis aduersi.

d *In tumorem conuertendum.*] subitò tumentem futurum ex veneni vi.

e *Conuertentes se.*] sententia & sermone mutatus.

f *Febribus & dysenteria.*] periculosissima morborum complicatione.

intrauit: & cùm orasset, & imposuisset ei
manus, saluauit eum. 9 Quo facto, &
C omnes qui in insula habebant infirmi-
tates, accedebant, & curabantur: 10 qui
etiam multis honoribus nos honoraue-
runt, & nauigantibus imposuerunt quæ
necessaria erant. 11 Post menses autem
tres, nauigauimus in naui Alexandrina,
quæ in insula hyemauerat, cui erat insi-
gne [a] Castorum. 12 Et cùm venissemus
Syracusam, mansimus ibi triduo.
13 Inde circunlegentes deuenimus Rhe-
gium. & post vnum diem flante Austro,
secunda die venimus Puteolos, 14 vbi
inuentis fratribus, rogati sumus manere
apud eos dies septem: & sic venimus Ro-
D mam. 15 Et inde [b] cùm audissent fratres,
occurrerũt nobis vsque ad Appij forum,
ac tres Tabernas. Quos cũ vidisset Pau-
lus, gratias agẽs Deo, accepit fiduciam.
16 Cùm autem venissemus Romam, per-
missum est Paulo [c] manere sibimet cum
custodiente se milite. 17 Post tertium
autem diem conuocauit primos Iudæo-
rum. Cúmque conuenissent, dicebat eis,
Ego, viri fratres, nihil aduersus "plebem'
faciens, aut morem paternum, vinctus
ab Ierosolymis, traditus sum in manus
Romanorum, 18 qui cùm interrogatio-
nem de me habuissent, voluerunt me di-
mittere, eò quòd nulla esset causa mortis
in me. 19 Contradicentibus autem Iu-

"legem o.

a *Castorum.* Geminorum.

b *Cùm audissent fratres.*] qui in Christũ crediderant ex Iudæis & ex Gentibus etiam.

c *Manere sibimet.*] Cæteris vinctis præfecto prætori traditis, permissum est Paulo quocunque loco vrbis habitare.

dæis, coactus sum appellare Cæsarem, E
non quasi gentem meam habens aliquid
accusare. 20 Propter hanc igitur causam
rogaui vos videre & alloqui. Propter spẽ
enim Israël, catena hac circundatus sum.
21 At illi dixerunt ad eum, Nos neque
literas accepimus de te à Iudæa, neque
adueniens aliquis fratrum nuntiauit, aut
locutus est quid de te malum. 22 Rogamus
autem à te audire quæ sentis: nam
de secta hac notum est nobis quia vbique
ei contradicitur. 23 Cùm constituissent
autẽ illi diem, venerunt ad eum
in hospitium plures: [a]quibus exponebat, F
testificans regnum Dei, suadénsque eis
de Iesu ex lege Moysi & Prophetis, à mane
vsque ad vesperam. 24 Et quidam
credebant his quæ dicebantur, quidam
verò non credebant. 25 Cúmque inuicem
non essent consentientes, discedebant,
dicente Paulo vnũ verbum: Quia
bene Spiritus sanctus locutus est per
Isaiam prophetam ad patres nostros,
26 dicens, Vade ad populum istum, & dic
ad eos, [b]Aure audietis, & non intelligetis:
& videntes videbitis, & non perspicietis.
27 Incrassatum est enim cor populi
huius, & auribus grauiter audierũt, G
& oculos suos compresserunt: ne fortè
videant oculis, & auribus audiant, &
corde intelligant & conuertantur, & sanem
eos. 28 Notum ergo sit vobis, quoniam

Isaia 6.c.9
Mat. 13.b.14
Mar. 4.b.12
Luc. 8.b.10
Ioh. 12.f.40
Rom. 11.b.8

a *Quibus exponebat, testificans regnũ Dei.*] Exponebat rationem regni Dei, quod intra homines in ipsorum hominum animis constituitur, non in sermone, sed in virtute consistens: idque testabatur Spiritus sancti in se manentis testimonio, eiusque regni caput & pontificem Iesu esse asserebat: idque docebat omnino conuenire cum sacris scripturis.

b *Aure audietis.*] Auditione audietis mysterium regni Dei, quod vobis ineptum, vel incredibile, vel absurdum videbitur, propter crassam istam & affectatam duritiem & peruersitatem.

niam Gentibus missum est[e] hoc saluta-
re Dei, & ipsi audient. 29 Et cùm hæc
dixisset, exierunt ab eo Iudæi, multam
habentes inter se[d] quæstionem.
30 Mansit autem biennio toto[e] in suo
conducto: & suscipiebat omnes qui in-
grediebantur ad eum, 31 [f]prædicans re-
gnum Dei, & docens quæ sunt de Do-
mino Iesu Christo[g] cum omni fiducia,
sine prohibitione.

e *Hoc salutare Dei.*] hæc diuina salus & redemptio à peccatis & corpore peccati, atque traductio ad vitam & sanctitatem.

d *Quæstionem.*] disceptantes inter se vario studio varioque sensu circa diuinas scripturas, & rem ipsam de qua agebatur.

e *In suo conducto.*] in hospitio sibi conducto.

f *Prædicans regnum Dei.*] regnum Dei illud internum, cùm liberati homines ab inimicis suis, sine timore seruiunt Deo in sanctitate & iustitia corã ipso omnibus diebus eorum, habitante & manente in ipsis Deo per Spiritum sanctum, idq; efficiente in ipsis Iesu Christo, qui verus, vnicus, & efficacissimus huius salutis auctor est.

g *Cum omni fiducia.*] apertè, disertè & palam, quod ad expositionem attinet: quod verò ad assiduitatem & libertatem, nemine prohibente.

BENEDICTVS *qui dat lasso virtutem, Deus immortalis, inuisibilis, opifer & salutaris, cuius est quidquid in vita omni boni est.*

Antuerpiæ pridie Id. Januar.
M. D. LXXIIII.

ELVCIDATIONES *has in quatuor Euangelia, & in Acta Apostolorum conscriptas, Benedictus Arias Montanus ad piorum vtilitatem edendas, legitimis Catholicæ Romanæ Ecclesiæ censoribus examinandas, iudicandas & corrigendas tradi vult & postulat: idq; addita subscriptione protestatur.*

B. Arias Montanus

CENSORVM ANTVERPIENSIVM IVDICIVM.

Annotationes D. Benedicti Ariæ Montani, nihil habent fidei S. Romanæ Ecclesiæ contrarium, verùm plurimum adferent lucis omnibus S. Theologiæ studiosis, quandoquidem quod sparsim & non sine magno dispendio temporis apud diuersos reperiretur, breuibus & compendiose exhibent: quod attestor

Sebastianus Baer Delphius insign. Cathedr. Ecclesiæ S. Mariæ Hantuerpień. Plebanus & Canonicus.

Elucidationes has D. Benedicti Ariæ Montani legi & perlegi, neque quidquam deprehendi quod Catholicæ Romanæ Ecclesiæ, fideique sinceritati repugnet.

Walterus vander Steeghen S. Theolog. Licentiatus, & Ecclesiæ Cathedralis Antuerpiensis pastor & Canonicus.

Easdem Annotationes ab omnibus posse vtiliter legi censemus.

Franciscus Sonnius Episcopus Antuerpiensis.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.